JOHANNIS GERHARDI ... LOCI THEOLOGICI, CUM PRO ADSTRUENDA VERITATE, TUM PRO...

Johann Gerhard

Magnificis, Nobilissimis, Amplissimis, splendore generis, pietate, autoritate, prudentiâ & rerum usu eminentissimis VIRIS

DNN. CONSULIBUS ac SENATORIBUS

inclytarum ac præpotentium Rerumpublicarum ARGENTORATENSIS, NORINBERGENSIS, ULMENSIS & ROTENBURGENSIS ad Tubarim,

Dominis Mecœnatibus ac fautoribus suis singulariter honorandis,

Salutem & gratiam à DEO Patre per Christum in Spiritu Sancto.

GRavis ac seria est admonitio SALVATORIS nostri Marc.13.v.33. *Attendite, vigilate & orate, nescitis enim quando tempus sit. Sicut homo, qui peregrè abiit, relicta domo suâ, deditq; servis suis potestatem ac suum cuiq; opus, & janitori mandavit ut vigilaret. Vigilate igitur, nescitis enim quando dominus domus venturus sit, serò, an medio noctis, an in gallicinio, an diluculo, ne si venerit repentinè, offendat vos dormientes. Cæterum quæ dico vobis, omnibus dico, vigilate.* Tria in his Christi verbis potissimùm veniunt observanda. Primum quidem *ferte hujus admonitionis objectum*, ad quos scil. ea spectet. In Historia passionis commemoratur, quòd Christus assumto Petrò & duobus filiis Zebedæi, Jacobo ac Johanne in hortum progressus, inq; ἀγωνία gravissima, constitutus, præceperit eis, *ut vigilarent & orarent*, Matth.26.v.41. Matth.14.v.38. Luc.22.v.40. Ne verò in eam deveniremus opinionem, ac si ad solos Apostolos hæc admonitio pertineat, ideò immediatè ante Historiam passionis disertis verbis testatus est, eam ad omnes pertinere. *Quæ vobis*, inquit, *Apostolis dico, omnibus* meis veris ac genuinis discipulis dico, *Vigilate*. Idipsum colligitur ex serie textus, sive ut Epiphanius loquitur, ex εἱρμῷ ἀκολουθίας. In verbis proximè præcedentibus Christus de extremo judicio vaticinatus erat. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt. De die autem illa & horâ nemo scit, nec Angeli in cœlo, nec Filius, nisi solus Pater.* Huic concioni im̃ediatè subjungit suam obtestationem. *Cavete, vigilate & orate.* Ad quos ergò pertinet concio de consummatione seculi & adventu Christi ad judicium, ad eosdem quoque pertinet admonitio de vigilantia ac oratione. Jam v. extra dubitationis aleam positum est, concionem de consummatione seculi & adventu Christi ad judicium esse universalem & ad omnes omninò homines pertinere, cùm omnes in die novissimo coram tribunali Christi judicis sint sistendi. Act.17.v.30.& 31. Rom.14.v.10. 2.Cor.5.v.10. Utiq; ergò etiam hæc Christi præmonitio & præmunitio de vigilantia & oratione ad omnes omninò homines spectabit, cumprimis verò ad eos, *in quos fines seculorum devenerunt*. 1.Cor.10.v.12. quos ultima, eademq; periculosissima tempora comprehenderunt, in quibus singulis diebus, imò horis, imò momentis Christi ad judicium reditus est expectandus. Neq; tamen excluduntur reliqui homines, qui ante diem novissimum moriuntur, quia, ut August. Epist. 80. ad Hesych. rectè monet. *Dies ille unicuiq; venit, cùm venerit ei dies mortis, ut talis hinc exeat, qualis judicandus est illo die. In quo n. quemq; invenerit suus novissimus dies, in hoc eum comprehendet mundi novissimus dies, quoniam qualis in die isto quisq; moritur, talis in die illo judicabitur.* Secundò considerandà est hujus admonitionis materia ac subjectum, de quo Christ' agat, & quid ab omnibus hominibus requirat. Revocari illa possunt ad duo principalia capita, videl. 1. esse vigilandum, & 2. orandum. τὸ βλέπετε quod utriq; membro præmittitur, posset accipi ut tertium hujus admonitionis requisitum, sensu eo, quòd præter vigilantiam & preces Christ' etiã piam cautelam requirat, in qua significatione usurpatur Matt.24.v.4. Marc.13.v.5. Luc.21.v.8. *βλέπετε ne quis vos seducat*, Marc.8.v.15. *βλέπετε, cavete à fermento Pharisæorum*. cap.12.v.38. *βλέπετε, cavete à Scribis*. c.13.v.15. *βλέπετε, cavete vobis ipsis.* Act.13.v.40. *βλέπετε, ne superveniat vobis, quod dictum est in Prophetis*, sed rectiùs hîc accipitur, ut generale quoddam commonitorium & excitatorium eo fine à Christo adhibitum, ut seriam illam obtestationem attentis auribus atq; animis percipiamus. βλέπετε, attendite, auscultate, infigite imo pectori, quæ vobis proponam. Sic Marc.4.v.24. Luc.8.v.18. *βλέπετε, quid & quomodo audiatis*. cap.9.v.23. *Vos autem βλέπετε, attendite, ecce n. prædixi vobis omnia.* Primò igitur Christus à nobis requirit ἀγρυπνίαν vigilantiam. Non prohibet somnũ naturalem, quo ad valetudinem ac vitam conservandam omnes indigemus, tametsi in eo quoque debitus modus servandus, sed cordis torporem ac veternum nobis excutere conatur, ne sc. peccatorum, impœnitentiæ ac securitatis somnum patiamur nobis obrepere, sed in perpetua cordis alacritate & vigilantia reditum Domini nostri expectemus. Vigilare est securitatem summo studio fugere, ut colligitur ex Matt.24.v.38. & 42. ubi illud γρηγορεῖν opponitur moribus hominum antediluvianorum securitati ad utramq; aurem immersorum. Vigilare est adventum Domini vigilanter expectare, ut colligitur ex ejusd. c.v.45. ubi exponitur per τὸ *esse paratum*, cumprimis verò ex Luc.12.v.35. *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes.* v.36. *& vos similes hominib. expectantib. dominum suum, quando revertatur à nuptiis, ut cùm venerit & pulsaverit, confestim ei aperiant.* Vigilare est cautè ac solicitè ambulare, ut apparet ex Apoc.16.v.15. *Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet & videant turpitudinem ejus.* Sum̃o igitur studio vestis justitiæ Christi custodienda, ne per peccata contra conscientiam abjiciatur, aliàs apparebit nostra nuditas, sicut Noæ in somno contigit Gen.9.v.21. Vigilare est bonis operibus vacare, & peccatorũ somno nuncium remittere, ita n. explicatur ab Apostolo 1.Thess. ubi postquam dixerat, v.2. *diem Domini venturũ instar furis in nocte*, subjungitur v.4. *Vos autẽ fratres non estis in tenebris, ut vos dies illa tanquã fur comprehendat.* v.5. *Omnes n. vos filii lucis estis & filii diei, non sumus noctis nec tenebrarũ.* v.6. *igitur non dormiamus sicut cæteri, sed vigilemus & sobrii simus.* v.7. *Qui n. dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.* v.8. *Nos a. qui diei sumus, sobrii simus induti loricâ fidei & caritatis & galeâ spe salutis.* Miles securè dormiens arma suspendit ex pariete; sed vigilans ac irruptionẽ metuens arma sua induit: sic & nos *arma justitiæ* debemus *induere*, Rom.6.v.13. ut *digni reddamur illa quæ ventura sunt effugere*. Luc.21.v.36. Secundò præter vigilantiam requirit etiam preces sive assiduam in precibus diligentiam. Vigilare debemus contra peccatũ,

orare

orare pro gratia & auxilio divino impetrando. Novit Christus nostrã vigilantiam non sufficere, sæpiùs n. obrepit nobis quędã somnolentia, sicut de virginib. prudentibus dicitur Matt. 25. v. 5. *moram faciente sponso omnes dormitaverunt ac dormierunt*, admonet igitur, ut indefessis ac seriis precib. oremus, ut is *qui non dormit nec dormitat, nos custodiat*, Ps. 121. v. 4. pro nobis vigilet, & ex somno nos excitet. Nostrâ prudentiâ, nostrâ vigilantiâ, nostris viribus non possumus omnia pericula antevertere, arripiamus ergò illud firmissimum protectionis nostræ scutũ, imploremus auxilium Potentioris, ut anima nostra per preces ipsi q. alligata ab omnib. periculis & adversis servetur incolumis. Apud Lucam additur, q debeamus *vigilare & orare omni tempore*, neq; enim sufficit semel atq; iterum vigilare, die uno atq; altero orare, sed perpetuò vigilandum & *indesinenter orandum*, Luc. 18. v. 1. 1. Thess. 5. v. 17. nec unquam à vigilantia & oratione penitus cessandum. Tertiò notanda est admonitionis ratio & argumentum. *Vigilate & orate, nescitis n. quando tempus sit.* In præcedentib. adduxerat Christus plura argumenta, quare tàm seriò velit consummationem seculi & reditum suum ad judicium vigilanter à nobis expectari, hîc subjungit illud, q inter omnia est vel primarium vel certè non postremum, quia nescimus, quo tempore, quo die, quâ horâ Dominus noster sit venturus. Convenit fidelibus servis adventum domini sui eò vigilantiùs expectare, quò incertior est adventus illius hora. Idipsum declarat pulcerrimâ quadam similitudine. *Sicut homo, qui peregrè abiit, relictâ domo suâ, deditq; servis suis potestatem ac suum cuiq; opus, & janitori mandavit ut vigilaret.* Subintellige, sic se habet regnum Dei, vel ita cum Christi ad Patrem abitu & ejus ad judicium reditu comparatũ est, hoc enim vel simili modo τὸ ἐλλειπὲς in oratione est supplendum. Ideò v. Christus ἀπόδοσιν subjungere noluit, quia ex προτάσει diligenter considerata spontè fluit. Christus est à Patre cœlesti constitutus domus suæ Dominus, Heb. 3. v. 6. *Domus illa Dei viventis est Ecclesia* 1. Tim. 1. v. 15. *nos qui sumus οἰκεῖοι domestici Dei* Ephes. 2. v. 19. Christum Dominum domus oculis corporeis hoc tempore non videm⁹, *necdum omnia illi in hac domo subjecta intuemur*, Heb. 2. v. 8. videtur peregrè à nobis *abiisse in regionem longinquam*, Luc. 19. v. 12. assumtus n. est in cœlestem & invisibilem Patris gloriam, Luc. 24. v. 26. *reliquit mundum & ad Patrem abiit*, Joh. 16. v. 28. qui *habitat in luce inaccessibili*, 1. Tim 6. v. 16. Servorum igitur gubernationi & administrationi hanc domũ suam intereà commisit, illis proinde dedit non solùm potestatem οἰκονομικὴν, sed etiam *suum cuiq; opus*. Ministri n. Ecclesiæ sunt constituti *dispensatores mysteriorum Dei* 1. Cor. 4. v. 1. sunt Dei σύνεργοι cap. 3. v. 9. *legatione fungentes loco Christi* 2. Cor. 5. v. 20. Magistratui custodia hujus domus est commissa. Quilibet Christianus suam in hac domo habet stationem, ac opus suum pro ratione vocationis cuivis demandatum. Unum v. est, quod omnib. in communi injunctum, videl. ut vigilent. *Janitori n. præcepit, ut vigilaret.* Per janitorem intelligunt Pontificii suum Pontificem, cui cura & custodia totius Ecclesiæ sit commissa. Sed hæc interpretatio præterquam quod principium petit & à fidei analogia discedit, repugnat scopo similitudinis. Statim n. συμπέρασμα loco subjungitur. *Quod vobis dico, omnib. dico, vigilate.* Ergò non uni solùm, sed omnibus mandatum est, ut vigilarent. Per *janitorem* igitur intelligi potest cujusq; hominis conscientia, quam velut custodem & janitorem Deus cuiq; nostrûm addidit, qui in perpetuis stare debet excubiis, ne Diabolus fur infernalis clanculùm irrepat. Et sanè hic janitor perpetuò vigilat, nec permittit ut *peccatum in ostiis cubans* Gen. 4. v. 7. introeat, modò vocem ejus semper audiremus. Quòd si per janitorem distinctam à reliquis servis personam intelligere velimus, in genere ad omnes fideles Ecclesiæ ministros hoc applicandum, ut per usitatum Hebraismum singularis pro plurali positus intelligatur, illis n. peculiariter & cumprimis injunctum, *ut vigilarent*, h. e. ut juxta Apostolicam interpretationem Act. 20. v. 28. *attendant sibiipsis & universo gregi, in quo Sp. S. ipsos posuit ἐπισκόπους regere Ecclesiam Dei, quam suo sanguine acquisivit.* Hæc gravis & seria Christi admonitio perpetuò auribus & cordib. nostris insonet. Ipse est *Dei sapientia* 1. Cor. 1. v. 24. longè meliùs novit pericula nostra, quàm nos ipsi, qui ex oscitantia & incogitantia eadem sæpius negligimus. Ipse est *veritas* Joh. 14. v. 6. æquum igitur est, ut verbis ejus fidem habeamus. Ipse est *unicus Magister noster* voce cœlitùs delatâ audiendus nobis commendatus, Matth. 17. v. 5. c. 23. v. 10. necessarium igitur est, ut fraternæ ipsius admonitioni morem geramus. At multis ac variis modis contra eam à maxima humani generis parte peccatur, videl. per securitatem, impœnitentiam, neglectum orationis, ebriositatem, curas hujus vitæ & quævis peccata contra conscientiam. Quomodo n. vigilare dici possunt, qui securitatis veneno hausto, peccatorũ culcitræ suaviter indormiunt? qui cor ad Deum per preces & devotionem minimè erigunt? qui vino seipsos sepeliunt? qui terrenis affixi animum ad cœlestia elevare nolunt? quibus omnib. meritò acclamamus κελεύσματα illa Apostolica. *Evigilate justè & nolite peccare* 1. Cor. 15. v. 35. *Surge qui dormis & exurge à mortuis & illuminabit te Christus.* Ephes. 5. v. 14. *Omnium finis appropinquat. Estote itaq; prudentes & vigilate ad orandum.* 1. Pet. 4. v. 7. *Sobrii estote & vigilate.* 1. Pet. 5. v. 8. Cæterùm ad hanc vigilantiam in cordibus nostris excitandam & acuendum orationis studium plurimùm facit quotidiana Novissimorum tùm macrocosmi tùm microcosmi meditatio, per eam n. utpotè medium divinitùs ordinatum Spir. S. vult esse efficax ad spiritualem σύνεσιν καὶ σοφίαν, quàm magnâ ex parte in eadem consistere res ipsa lucente testatum facit, unde Moses vir Dei orat Psal. 90. v. 12. *Doce nos Domine numerare dies nostros, ut applicemus cor ad sapientiam.* Quod ipsum etiam me permovit, ut cùm felix clausula exegesi Locorum Theologicorum esset imponenda, doctrinam *de Novissimis* paulò uberiùs, quàm hactenus fieri consuevit, pertractarem, adeòque ad frequentem, imò quotidianam eorundem meditationem & me & alios hac ratione excitarem. Hanc opellam meam augusto vestro nomini Viri Magnifici, Nobiliss. Ampliss. Consultiss. orthodoxæ religionis zelo, prudentiâ, autoritate & magnis in Rempubl. meritis Spectatissimi Dnn. Patroni & Fautores plurimùm honorandi, ut inscriberem, causis permotus sum non contemnendis. Primùm quidem ut grati animi obsequia pro beneficiis numero plurimis, pondere gravissimis à Magnif. Nobil. & Ampl. V. V. mihi exhibitis aliquo duntaxat indicio declararem. Quidam n. ex eminentissimo vestro ordine ad honoratissima Academiarum & Ecclesiarum vestrarum officia me invitare non dubitarunt, quorum voluntati etiam lætus ac lubens me obsequentem præbuissem, nisi tùm muneris, quò jam fungor conditio, tùm arctum illud vinculum, quo Serenissimo Electori & Illustrissimis Saxoniæ Ducibus, Dominis meis Clementiss. obstrictus teneor, obstitissent. Quidam suos ac civium suorum liberos meæ fidei & inspectioni commendarunt. Quidam per literas & donaria, omnes v. per internuncios benevolum suum animum erga me satis superq; declararunt. Deinde ut debito ac publico præconio ornarem insignem illum, quo Magn. Nobil. & Amplit. V. V. cœlestem ὀρθοδοξίαν in hoc scripto propositam & propugnatam prosequuntur religionis zelum; prudentiam, quam in populis sibi commissis piè, placidè & pacatè regendis exerunt; planè singularem munificentiam verè magnificam, quam erga Ecclesiarum & Scholarum ministros cumprimis verò erga pauperculos Studiosos in Academiis alendos exercent; ac heroicas virtutes, qua-

rum lumine in amplissimo totius Romani imperii theatro reliquis omnibus præfulgent. Deniq; ut huic ingenii mei fœtui tales Patronos ac veluti tutores præficerem, quorum autoritate adversus obtrectatorum linguas muniri, ac si Deo ita visum fuerit, in posteritatis quoque memoriam sese propagare, adeoq; ex fulgentissima V.V. Magnif. Nobil. & Ampl. luce splendorem aliquem mutuari possit. Quantâ igitur possum diligentiâ, quantâ debeo observantiâ à Magnif. Nobil. & Ampl. VV. peto atque contendo, ut hoc scriptum in benevolentiæ suæ sinum recipere ac favoris sui radios illud derivare haud dedignentur; id quod animo non solùm agnoscam gratissimo, sed etiam seriis precibus Magnif. Nobilit. & Ampl. VV. incolumitatem, regimen & salutem Deo commendare, quamdiu vixero, non desinam. Dab. JENÆ Cal. Jan. ineuntis Anni 622.

Magn. Ampl. & Excell. VV.

colens

JOHAN. GERHARD. D.

CARMEN ALCAICUM

In 5. Calend. Mart. qui incidit in Dominicam Reminiscere
Anni M. DC. XXI.

Cùm Tomum Locorum Theologicorum ultimum feliciter
cum DEO absolvisset

D. JOHANNES GERHARDUS.

Optata salve lux mihi plurimùm,
Votis piorum reddita fervidis,
Finem labori quâ Sacrato
Impiger imposuit GERHARDUS:
Christi ille fidus servus, & usibus
Ecclesia vera atq; Academia
Totus dicatus, quem otiantem
Cernere nulla dies solebat.
Qua dona largâ contulerat manu
Primis ab annis munificus Deus,
Hac mente linguaq; expolire
Assiduo studuit labore.
Non tarda novit gratia Spiritus
Altissimi molimina nobiles:
Fœcunda fructus terra, & arbor,
Dulcia fert generosa poma.
Linguam loquentis Spiritus entheus
Pennamque scribentis moderamine
Rexit sereno, Veritati
Vt studium omne sacra litaret
Christo juventus dedita, carmine
Ornato lucem hanc perpetuo, & libros
Versare praclaros GERHARDI
Quotidiè manibus studeto:
Et Vota nostris jungito seria,
Christus columnam hanc incolumem diu
Dignetur ut servare terris,
Et patrio stabilem favore.

Ad autorem.

JOHANNES GERHARDVS.

Quando tuo aufertur de nomine G, aspera duplex,
Et VERNANS ROSA, qui temperat astra, Dei

.JOANNES GERARDVS
DEI GNARVS ES ARON.

Nosse Deum, & noscendum aliis proponere rectè,
Est virtus, quâ non major in orbe viget.
Qui solus regit astra DEI tu GNARVS ES ARON.
Atque doces fidus noscere mysta Deum.
Ergò tua hac laudem Virtus sincera meretur,
Quâ non majorem totus hic orbis habet.

Τ' ἀνώτερα καλλίω

R. Dn. Affini & fratri singulariter honorando & dilecto

BALTHASAR MENTZERVS
Giessâ misit

Anno: DIVIna VInCIt oMnIa VerItas.

In Locos Theologicos D. Gerhardi.

QVò magis hoc ævo Verbi restinguere *lucem*,
(Fulgentem extremo mundi sub vespere *lucem*,)
Et postliminiò *Tenebras* revocare priores
Assiduè satagit *tenebrosi* portitor Averni.
Hoc magis è *tenebris* caput exerit illa, suoque
Projicit è vultu nitidas clarissima flammas.
Dicere Me verum dices, quicunque legendo
Theiologûm lustras hodiè monumenta Virorum,
Ex *Evangelico* monumenta volantia cœlo,
Doctorum laudata choro, dignissima Cedro.
Qualia cumprimis nitor, quæ *Giessidos* ille
Hassiaca Mentzerus honor, quæ *Norsidos* ille
Franconica Schroderus amor, quæ *Leucoris* ille
Saxonica Meisnerus odor gratissimus, & quæ
Clarior emittit *Salana* Gemma *Gerhardus*.
Salve Theiologi celebris Quadriga Senatûs!
Salve! & curre diu fœlix! onusta per orbem
Ferre libris, passim quos doctior ordo stupescat.
Quique etiam sero possint prodesse Nepoti,
Si tamen & seros licet expectare Nepotes.
Tuque adeò imprimis salve, *Mens* dia, *Gerharde*,
Christiadum decus, & veræ pietatis Ocelle!
Qui multos inter tantum caput exeris unus,
Quantum lenta solent inter viburna cupressi.
Res dictis facit ipsa fidem. Tua scripta loquantur.
Vel solos appello *Locos*, queis publica clarûm
Perpetuò *locus* intererit monumenta Virorum,
Quique vel Authorem soli super astra *locabunt*.

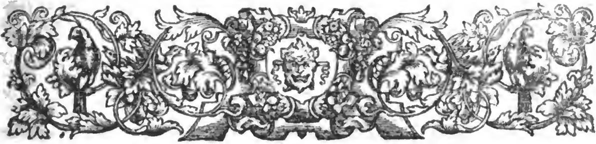
De iisdem Locis.

Theologia ad Lectorem:

HIc dedit hanc, partem *Ille* Mei dedit hactenus illam,
Corpus at integrum *vix* reperire fuit.
Hic Tibi *Me totam*: nec Tu me pleniùs usquam
Ex istis poteris quàm didicisse *Locis*.
Hi sunt, quos meritò sibi quilibet expetat, *hi sunt*
Integra Theiologi *Bibliotheca* Viri.

SIMON Karg/ Pastor Westheimensis in Franconia.

TRA-

TRACTATUS TERTIUS
De
EXTREMO JUDICIO.

I.

Dictũ Apostolicum Heb. 9. 27.

Tatutum est homini semel mori, post hoc autem judicium. Heb. 9. v. 27. Tria in hoc dicto Apostolico nobis proponuntur. 1. *judicii extremi certò secuturi infallibilitas*. ἀπόκειται propriè significat *repositum est* Luc. 19. v. 20. Col. 1. v. 5. 2. Tim. 4. v. 8. Hoc loco usurpatur pro *statutum, definitum, constitutum est* divino scilicet consilio ac judicio, quæ enim divinitus sunt statuta, ea in thesauris divinorum consiliorum ac judiciorum sunt reposita. Deut. 32. v. 34. *Nonne reconditum sive absconditum est* Hebr. כמס *apud me, sigillatum in thesauris meis, mea est ultio & retributio*. Jerem. 50. v. 25. *aperuit Dominus thesaurum suum & protulit vasa indignationis suæ*. Quemadmodum igitur justo Dei peccata punientis judicio ac *voluntate consequente* sive judiciariâ post lapsum protoplaston *statutũ est homini semel mori* Psalm. 90. v. 3. Sir. 1. v. 14. cap. 17. v. 1. unde mors vocatur διαθήκη ᾅδου Sir. 14. v. 12. & 17. ita quoque respectu voluntatis consequentis, justitiæ ac veritatis divinæ post mortem statutum sive repositum est homini *judicium*, quo respicit verbum θησαυρίζειν apud Apostolum Rom. 2. v. 5. *Secundùm duritiem tuam & impœnitens cor thesaurizas tibi iram*, id est, paulatim coacervas divinã iram, sicut thesaurus quotidianâ exigui lucelli accessione cumulatur, ac iræ nomine μετωνυμικῶς intelligitur *pœna* peccatis debita, quæ *in die iræ & revelationis justi judicii Dei*, id est, in die novissimo & in extremo judicio plenè in impios effundetur. 2. *judicii extremi universalitas*. Sicut *omnibus* omninò hominibus post lapsum mors est communis 2. Samuel. 14. v. 14. Psal. 89. v. 49. Sir. 8. v. 8. cap. 25. v. 32. Rom. 5. v. 12. unde τὸ mori à S. sancto sic describitur, quod sit *ingredi viam universæ carnis* Jos. 23. v. 14. 1. Reg. 2. v. 2. ita quoque post mortem omnes manet extremum judicium. 2. Cor. 5. v. 10. *omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi*. Quàm latè patet mors, tàm latè etiã patet judicium mortem secuturum, quinimò ad judicium etiam adducentur illi, qui peculiari Dei privilegio à morte fuêre liberi, undè Christus *vivorum & mortuorum judex vocatur*. Act. 10. v. 42. 1. Petr. 4. v. 5. 3. *judicii ordo ac successionis qualitas*. Statutum est homini semel mori μετὰ δὲ τοῦτο *post hoc autem judicium*, id est, post mortem & resurrectionem ex morte succedet judicium. Quamvis enim non solùm in hac vita Deus judicia sua exerceat bonos defendendo ac præmiis afficiendo, malos autem coërcendo & supplicia eis inferendo, sed etiam in morte cujusvis hominis anima Dei judicio ab Angelis præsentetur ac pro ratione status ante egressi vel in cœlum evehatur, vel ad infernum detrudatur, tamen judicium illud est duntaxat *inchoatum, partiale ac particulare*, sed in die novissimo demum sequetur judicium *completum, totale ac universale*, in quo omnes homines in corpore & anima judicabuntur ac perfectam, plenam & consummatam operum suorum retributionem percipient.

2. Postquam igitur de *morte & resurrectione* in præcedentibus actum fuit, convenienti ordine sequitur articulus de *extremo judicio*, quippe quod resurrectionem immediatè secuturum & conflagrationem mundi antecessurum esse verisimilibus argumentis suo loco demonstravimus. *Commendatio doctrinæ de extremo judicio.* Grata verò nobis debet esse doctrina de extremo judicio ob easdem causas, propter quas articulum de resurrectione mortuorum nobis commendatiorem reddi superiùs diximus 1. quia ipsa quoq; est *mysterium Naturâ ignotum, in solo autem verbo revelatum*. Quamvis enim gentiles quasi per obscuram nebulam ac transennam de extremo judicio aliquid viderint, vel quia justitiam divinam tale judicium requirere prudenter collegerunt, vel quia ex dictamine honestorum & turpium menti humanæ divinitùs insito & ex propriæ conscientiæ testimonio convicti sunt, bonis tandem bene, malis v. malè futurum, vel quod verisimilius, quia fama doctrinæ in Ecclesia sonantis ad ipsorum aures pervenit, tamen cognitio illa est non tantum imperfecta, quia *Christum* omnium *judicem* constitutum

Penitùs ignorarunt Actor.17.verſ.31. *normam judicii* ex parte duntaxat cognoverunt, *objectum judicii* videlicet homines ex morte reſuſcitatos judicandos eſſe tàm in corporib. quàm in animabus ſuis ex Naturæ lumine videre non potuerunt, ſed etiam multis fabularum & errorum additamentis contaminata, ut teſtatum reddunt fabulæ de Minoe, Rhadamanto, & Æaco, quos apud inferos judices collocarunt &c. 2. quia eſt *omnis vivificæ conſolationis in quibuſvis hujus vitæ periculis & adverſis fundamentum*, unde Apoſtolus in carcere & vinculis piâ meditatione τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ ſeſe ſolatur 2. Tim.4. v.7. *bonum certamen certavi, curſum conſummavi, fidem ſervavi* v.8. *in reliquo repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex*, ac Theſſalonicenſes ad eandem deducit 2. Theſſal.1. v.6. *juſtum eſt apud Deum retribuere tribulationem illis qui tribulant vos* v.7. *& vobis qui tribulationem ſuſtinetis requiem in revelatione Domini Ieſu de cœlo.* 3. *quia eſt efficaciſſimum pietatis incentivum.* Qui enim verè credit & ſeriò expendit, quòd *omne opus Deus adducturus ſit in judicium ſuper omne occultum ſive bonum ſive malum.* Eccl.12. v.14. quòd *de omni verbo otioſo ratio reddenda ſit in die judicii* Matth.12. v.35. quòd *Dominus ad judiciũ veniens illuminaturus ſit abſcondita tenebrarum & manifeſtaturus conſilia cordium.* 1. Corinth.4. v.5. is vitam & actiones omnes ad pietatem componet & in vero Dei timore ἀκριβῶς ambulabit. Epheſ.5. v.15. Eo nos remittunt Apoſtoli, Paulus Act.17. v.30. *Deus annunciat omnibus ubiq; hominibus, ut pœnitentiam agant* v.31. *eò quod ſtatuit diem, in quo judicaturus eſt orbem terrarum in juſtitia per virum, in quo ſtatuit*, & Petrus 2. Epiſtol.3. v.11. *Cùm hæc omnia* (in die judicii) *diſſolvenda ſint, quales oportet vos eſſe in ſanctis converſationibus & pietatibus* v.12. *expectantes & properantes in adventum diei Dei &c.* quin & ipſe Chriſtus Luc. 21. v.34. *attendite vobis ipſis, ne corda veſtra graventur crapulâ & ebrietate & curis huius vitæ, & ſuperveniat in vos dies illa repentina.* v.35. *tanquam laqueus enim ſuperveniet in omnes qui ſedent ſuper faciem terræ.* v.36. *vigilate itaq; omni tempore orantes, ut digni reddamini fugere iſta omnia quæ futura ſunt & ſtare coram Filio hominis* (univerſorum judice) 4. quia eſt proprium Eccleſiæ κειμήλιον ut patet ex illis, quæ circa primam rationem paulò ſuperiùs ſunt allata, Auguſt. ſerm. 34. de verb. Apoſt. non longè à princ. *Scriptura nobis commendat futurum eſſe judicium Dei, quod poſt reſurrectionem complebitur mortuorum. Hoc eſt, quod præcipuè Chriſtianos à gentili errore ſecernit, quia illi hanc tantummodo vitam eſſe credunt & ideò ſine Deo eſſe & diverſis peccatis atq; criminibus non metuunt inquinari. Nos verò ſi ta in hac vita converſemur, ut ad aliam nos præparemus, in qua & bonis bona & malis mala retribuentur.*

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

ὀνοματολογία. 3. Ordiemur explicationem hujus Noviſſimi juxta methodum hactenus à nobis obſervatam ab ὀνοματολογίᾳ quæ, ἐτυμολογίαν, ὁμωνυμίαν ac συνωνυμίαν complectitur

1. ἐτυμολογία. 1. ἐτυμολογία. Judicium dictum cenſent à *dicendo jure*, quia judicis partes ſunt ſecundùm legis & juris præſcriptum dicere ſententiam. *Extremum* judicium vocatur reſpectu *priorum* ac *particularium* iſtorum judiciorum, quæ in hac vita & in morte hominis Deus exercet. Hieronymus quidem lib. 2. adv. Jovian. ſcribit. *Non eſt in præſenti retributio ſed in futuro, unde & dies judicii in conſummatione promittitur, quia nunc non eſt judicium, ſine cauſa enim appellatur dies extrema judicii, ſi modo judicat Deus.* At non poteſt ſimpliciter & abſolutè negari, Deum etiam in hac vita judicare, cùm & Scriptura & experientia id teſtatum reddat. Duplex enim eſt Dei judicium, quod *reſpectu hominum* exercet. Prius eſt *particulare, antecedens, partiale, temporale & occultum*, quod in hac vita vel in morte cujuſque hominis exercet, idque tum *pios*, tum *impios* concernit, ſed diverſimodè. Pios enim contra Satanam & ipſius organa defendit, in peccatum prolapſos paternè caſtigat, ac tandem ex omnibus periculis & adverſis liberat, animabus eorum ad ſe in cœlum receptis; impios verò in ira ſua punit, molitionibus eorum obſiſtit ac ipſorum animas ex corporis domicilio egreſſas in infernum detrudit. Poſterius eſt *univerſale, finale, totale, conſummatum, æternum ac manifeſtum*, quod in die demùm noviſſimo poſt corporum reſuſcitationem in publico univerſi orbis conſpectu inſtituetur, quod propriè *extremi judicii* nomine intelligitur. Auguſtin. lib.20. de civit. Dei cap.1. *ideò cum diem judicii dicimus, addimus ultimum vel noviſſimum, quia & nunc judicat & ab initio humani generis judicavit, imò etiam quando Angelis peccantibus non pepercit, procul dubio judicavit* (Quidam *triplex* judicium divinum ſtatuunt. *Generale* ob peccatum primorum parentum Rom.5. v.16. *particulare* in hac vita & morte. *Univerſale & finale* in die noviſſimo ſecuturum. Sed res eodem recidit, quia extremum & finale illud judicium, de quo hoc loco agimus, ab utroq; priorum judiciorum diſtinguitur, & generalis illius judicii, cui propter protoplaſton lapſum totũ genus humanum eſt obnoxium, quædam manifeſtatio & executio non immeritò cenſetur. Johan. Chaſſanio lib.3. locor. comm. cap.21. *quadruplex* Dei judicium ſtatuit, unum *ex Natura*, quo per eam legem, quæ naturâ in animis hominum inſculpta eſt, de benè ac malefactis judicat; alterũ *ex lege*, quo de bonis & malis operibus ac de pravis cogitationibus & cupiditatibus per Decalogum judicat; tertium *ex Evangelio*, quo de fide & incredulitate hominum judicium exercet, quartum eſſe dicit illud *ultimum*, quo illi qui vel ſolâ Naturæ luce præditi ſunt, vel qui legi obnoxii ſunt, aut Evangelio non credunt, condemnabuntur; qui verò Chriſtum per fidem amplexati fuerint ac bona fecerint, regni cœleſtis hereditatem obtinebunt; Sed ſi diſtincta judicii norma efficit diſtincta judiciorum genera, ultimum judicium, quod diverſorum objectorum reſpectu ex lege & Evangelio inſtituetur, duplex etiam erat ſtatuendum. Adde quod inter legem naturalem & moralem in Decalogo propoſitam non ſit reale aliquod diſcrimen.) Poſt extremum illud judicium nullum aliud inſtituendum eſt vel expectandum, quia definitiva eius ſententia tum pro piis tum contra impios lata ſtatim executioni mandabitur, neque unquam in omnem æternitatem retractabitur.

4. 2. ὁμωνυμία. Hebr. שָׁפַט ac דִּין κρίνειν judicare & מִשְׁפָּט ac דִּין κρίσις judicium variis mo- 2. ὁμωνυμία.
dis

dis in Scripturis accipiuntur. Tribuuntur enim judicandi partes 1. *Deo creatori*, αὐτοκρατορικῷ ac summo omnium judici, qui hoc nomine *Elohim* vocatur. 2. *creaturis rationalibus* ad judicandi subsellia divino tamen tribunali inferiora evectis. *Deo* assignatur judicium tum *communiter*, quando omnes tres personæ Deitatis judicare dicuntur, cùm judicium sit opus ad extrà, ac proinde indivisum, sive omnibus tribus personis commune, tum peculiariter *Patri*, *Filio & Spiritui sancto*. Creaturæ rationales, quibus judicium tribuitur, sunt *Angeli* tum *boni* tum *mali*; & *homines* tum *publici*, id est, in publico officio *Ecclesiastico* vel *politico* constituti; tum *privati*, omnibus enim ac singulis aliquod judicium tribuitur. Deus judicat, tum *in hac*, tum *in futura* vita sive in die novissimo, qui hujus vitæ erit clausula, futuræ autem exordium. In hac vita judicat Deus, tum in *regno potentiæ* tum in *regno gratiæ*, sive in Ecclesia. In regno potentiæ judicat tum *immediatè* per totius universi gubernationem, tum *mediatè* per Magistratus institutionem ac conservationem. In *regno gratiæ* sive in Ecclesia judicat tum *in genere* per verbum legis omnes arguendo & causam cujusque cognoscendo tum *in specie* pios defendendo, præmiis afficiendo & aberrantes per paternam castigationem in viam reducendo; *impios* verò coërcendo & pœnis temporalibus æternarum præludiis affligendo. *Septem* igitur potissimùm modis Deus in hac vita judicat. 1. *causam cujusq; cognoscendo*. Gen. 16. vers. 5. *Judicet Dominus inter me & te*, Genes. 31. v. 49. *Speculetur Dominus inter me & te*. vers. 53. *judicet inter nos*. Exod. 5. v. 21. *Videat Dominus & judicet*: Dei enim judicium nō proficiscitur ex cœco impetu affectuum, sed causam cujusque accurratè priùs cognoscit & examinat, antequam judicet. 2. *pios defendendo* ex malis eripiendo & præmiis eos afficiendo. Genes. 30. v. 6. *judicavit Deus me & audivit vocem meam*, id est, causam meam egit, opprobrium à me abstulit & præmiis me ornavit 1. Sam. 25. v. 39. *Dominus judicavit judicium opprobrii mei de manu Nabal & custodivit servum suū à malo*. Psalm. 54. v. 3. *Salvum me fac Deus, in fortitudine tua judica me*, id est, assere causam meam contra hostes. Dei enim judicium non est ἀργὸν & otiosum, sed quorum causam cognoscit, illis etiam pro causæ qualitate præmia vel pœnas distribuit. 3. *eosdem ex infirmitate peccantes paternè castigando*. 1. Corinth. 11. v. 32. *cùm judicamur à Domino corripimur*, 1. Petr. 4. v. 10. *judicium incipit à domo Domini* 4. *impios in ira puniendo* & vindictam de illis sumendo. Genes. 15. v. 14. *Gentem, cui servient, ego judicabo*, id est, gravissimis plagis in eos animadvertam 2. Paralip. 20. v. 12. *Deus noster nonne judicabis eos*. Apocal. 6. v. 10. *Usque quò Domine non judicas & vindicas sanguinem nostrum de iis, qui habitant super terram*. 5. *totum hoc universum gubernando & singulis ejus partibus convenientia munia distribuendo*. Genes. 18. v. 25. *qui judicas universam terram an non facies judicium?* Psalm. 94. v. 2. *Exaltare qui judicas terram*. Psal. 96. v. 13. *judicabit orbem terrarum in æquitate & populos in veritate*. 6. *per verbum legis homines arguendo*. Gen. 6. v. 3. *Non judicabit* sive contendet *Spiritus meus cum homine perpetuò*. Esa. 2. v. 3. *de Sion exibit lex & verbum Domini de Ierusalem* v. 4. *& judicabit inter gentes & arguet populos multos*. 7. *Magistratus instituendo* ac per eos judicium politicum exercendo. 2. Paralip. 19. v. 6. *non homini judicatis sed Domino, qui est vobiscum in judicio*. Ps. 82. v. 1. *Deus stat in congregatione Dei, in medio Elohim sive judicum ipse judicat*. In futura vita sive in die novissimo judicabit Deus per Christum omnes homines pios & impios: illos vitæ æternæ hæredes pronunciando, hos verò æternis suppliciis adjudicādo. Quot modis Angeli & homines judicare dicantur, alibi exponitur, hîc enim de *divino* duntaxat judicio nobis sermo est.

5. Ex his facilè intelligitur, quot modis judicium accipiatur, quando Deo tribuitur. Accipitur enim 1. γενικῶς pro totius universi gubernatione & administratione. Joh. 5. v. 22. *Pater omne judicium dedit Filio*, quod sic exponitur Joh. 3. v. 35. *dedit omnia in manus ejus* Joh. 17. v. 2. *dedit ei potestatem omnis carnis*. Hûc pertinet, quod *judicia Dei* Psal. 36. v. 7. dicuntur *abyssus multa*, quod Rom. 11. v. 33. sic exponitur, *inscrutabilia sunt judicia ejus & impervestigabiles viæ ejus, quodq; judicia ac viæ Domini* Jer. 5. v. 4. ut synonyma conjunguntur. 2. εἰδικῶς pro Ecclesiæ collectione & gubernatione, in qua Deus Pater per Filium manifestat Evangelium, instituit & conservat Ministerium verbi, confert Spiritum sanctum, vivificat spiritualiter mortuos, defendit pios, coërcet impios sicq; regnum, id est, Ecclesiam Filio colligit Es. 42. v. 1. Matth. 12. v. 18. *Ecce servus meus, quem elegi &c. judicium gentibus annunciabit*, id est, rectam divini cultus rationem per prædicationem verbi gentibus patefaciet, pœnitentiam & remissionem peccatorum illis annunciabit. Quidam exponunt de *Evangelio*, quod arguit ac damnat omnem mundi justitiam & solius Christi justitiam commendat & offert. 3. διδακτικῶς, pro divinis mandatis ac præceptis, quæ passim vocantur *judicia Domini* Psalm. 19. v 9. Psalm. 119. v. 13. &c. vel quia Deus illis manifestat, quid agendum ac omittendum judicet, ac si essent pronunciatæ quædam sententiæ judicis judicantis, vel quia in eis tantum justa & recta continentur, vel quia sunt decreta, quibus perfectè obœdientes justificat, vocantur enim δικαιώματα non κρίσεις. 4. δικαστικῶς pro causæ cognitione, contentione præmiorum ac pœnarum distributione & justâ in delinquentes animadversione. Jerem. 25. v. 31. *Iudicium esse Domino cum gentibus, id est*, Dominus habet litem cum gentibus. Joh. 5. v. 30. *Sicut audio, ita judico, & judicium meū justum est*, id est, causam accurratè cognosco antequam judicem. 1. Pet. 4. v. 17. *judicium*, id est, castigatio *incipit à domo Domini*. Vicina est huic classi significatio, quæ accipitur pro instrumentis pœnæ. Ezech. 14. v. 21. *si quatuor judicia mea mala misero, gladium, famem, bestiam malam & pestilentiam*, pro memorabilibus exemplis iræ divinæ Ps. 48. v. 12. *exultabunt filiæ tuæ propter judicia tua*; pro causa damnationis Joh. 3. v. 19. *Hoc est judicium, quod lux venit in mundum & homines magis dilexerunt tenebras quàm lucem*. *Iudicium & justitia* in Scripturis sæpè conjunguntur ac duplici potissimùm sensu accipiuntur 1. *politicè ac civiliter*, ut *judicium* significet alteram judicii partem, quâ rei & nocentes puniuntur, *justitia* verò innocentum absolutionem eorumque à malis defensionem; vel judicium significet discretionem ac dijudicationem, justitia verò rei judicatæ executionem. 2. *Ecclesiasticè ac spiritualiter*, ut judicium signi-

ficet prædicationem legis, quâ jubemur Deum timere, à malo declinare & mandata Dei observare, justitia verò prædicationem Evangelii, quæ docet confidere Dei misericordiæ in Christo nobis promissæ & oblatæ. Confer Flacium in Clavi Scripturæ in voce judicare.

6. Huius loci propria est observatio illa, quod nomen *judicii* de processu judiciali in die novissimo olim instituendo usurpatum duplici modo accipiatur. 1. generaliter pro *judicio discretionis ac discussionis*, cujus objectum erunt omnes omninò homines Rom.14.v.11. *Omnes sistemur ante tribunal Christi*. 2.Cor.5.v.10. *Omnes nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, Matth.25.v.31. *cùm venerit Filius hominis in majestate sua & omnes Angeli cum eo, sedebit super sedem majestatis suæ* v.32. *& congregabuntur ante eum omnes gentes & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis*. 2. Specialiter & quidem dupliciter 1. pro *judicio approbationis* 1. Cor.4.v.4. *qui me judicat Dominus est*, hoc modo soli pii judicabuntur, id est, præmio afficientur. 2. *pro judicio redargutionis ac condemnationis*, ut κρίνειν sit idem quod κατακρίνειν *condemnare ac perdere*, & κρῖμα sit idem quod κατάκριμα sive *condemnatio*, in qua judicii significatione negantur pii in judicium venturi ac solis impiis illud paratum esse asseritur. Joh. 3. v. 18. *Qui credit in Filium non judicatur*. Joh.5.v. 24. *Qui verbum meum audit & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam & in judicium non venit, sed transiit à morte in vitam*. v.29. *qui bona egerunt, procedent in resurrectionem judicii*. Joh. 12.v.48. *Qui spernit me & non accipit verba mea, habet qui judicet eum, sermo quem locutus sum, judicabit eum in novissimo die*. Irenæus lib. 5. adv. hæres. c.22.p.351. *Qui credit non judicatur, id est, non separatur à Deo, adunitus enim est per fidem Deo; qui autem non credit jam judicatus est, quia separavit semetipsum à Deo voluntariâ sententiâ*. August. l.20. de civ. Dei c.5. *Ecce hic dixit, fideles suos in judicium non venire. Quomodo ergo per judiciū separabuntur boni à malis & ad dextram eius stabunt, nisi quia hoc loco judicium pro damnatione posuit? In tale quippe judicium non venient, qui audiunt verbum eius & credunt ei qui misit illum*. & cap.6. *Qui bona fecerunt procedent in resurrectionem vitæ; qui mala fecerunt, in resurrectionem judicii. Hoc est illud judicium quod paulo ante sicut nunc pro damnatione posuerat dicēs. Qui verbum meum audit & credit ei qui misit me, habet vitam æt. & in judiciū non venit, sed transit à morte in vitā, id est, pertinendo ad primam resurrectionem, quâ nunc transitur à morte animarum ad vitam virtutū, in damnationem non veniet*. D. Rungius in comm. 2.Cor.5.v.10. *Omnes nos manifestari oportet coram tribunali Christi*, sic progreditur. *Judicium* in forensi significatione à Spiritu S. usurpatum 1. significat *condemnationem*. Jer.26.v. 11. *judicium mortis est huic viro*, id est, sententiâ mortis dignus est, 2. *causæ cognitionem* quæ fit in judicio Jer.2.v.35. *judicio contendam vobiscum*. 3. *moderationem* sive ἐπιείκειαν in executione latæ sententiæ. Jer.30.v.11. *Castigabo te in judicio*, h.e. servato moderamine. 4. *actum judicii*, quo judex & partes ad tractationem causarum conveniunt. Pii & finaliter in Christum credentes non veniūt in judicium juxta tria priora significata, sunt enim liberati à sententia damnationis, neque ipsorum peccata venient in cognitionem, aut publicabuntur in die novissimo, nec ulla pœna ipsis erit metuenda propter plenissimam Christi satisfactionem, ac proinde nec moderatio earum locum habebit, in quarta autem vocis significatione credentes & electi dicuntur compariturì in judicii extremi actu ad audiendam publicationem Evangelii.

7. 3. Συνωνυμία. Judicium extremum absolutè ac simpliciter vocatur מִשְׁפָּט *judicium*, κατ' ἐξοχὴν καὶ ἐξαιρετικῶς, quia est universale, finale ac consummatum illud judicium, quod in fine seculi Deus exercebit, cujus objectum erunt non aliqui duntaxat, sed omnes omninò homines. Psalm.9. vers.8. *Dominus paravit solium suum ad judicium*. Eccles.12. vers. 14. *Omne opus adducet Deus in judicium*. 2.Pet.2. vers.9. *novit Dominus iniquos in diem judicii reservare, cruciandos*. cap.3. vers. 7. *cœli & terra reservantur igni in die judicii &c*. Cum adjectione vocatur *judicium extremum*, quia erit ultimum illud ac immutabile Dei judicium, in quo qui absolvuntur, æternùm erunt absoluti, qui verò damnantur, æternùm erunt damnati. *Novissimum* vocatur, quia in die novissimo exercebitur, quod autem ultimus ille seculi dies vocatur novissimus, ejus rei significatio sumta est à tempore, quæ enim ultimò accidunt, ea sunt nobis maximè nova. Augustinus libr. 20. de civit. Dei cap.5. vocat *præsentissimum atque novissimum Christi judicium* cap.6. *judicium magnum, ultimum & maximum judicium*. Dies censorius, in quo extremum illud judicium instituetur, vocatur ἡμέρα κρίσεως *dies judicii*, Matth.10.v.15 cap. 12.v.35. (rationem exponit Augustinus libr.20. de civitat. Dei cap.1. *Iste dies judicii propriè iam vocatur, eò quod nullus ibi erit imperita querelæ locus cur iniustus ille sit felix & cur iustus ille infelix. Omnium namq́; tunc non nisi bonorum vera & plenissima felicitas & omnium non nisi malorum digna & summa infelicitas apparebit*) Targum Chaldaicum in Psalm. 1. ἐξηγητικῶς causâ vocat יום דינא רבא *diem judicii magni*. Sicut vice versâ Judas vers. 6. novissimum judicium vocat κρίσιν μεγάλης ἡμέρας Petrus 2. Epistol. 3. vers.12. vocat *diem Dei*, post quem nullus erit dies alius, sed mera æternitas. In Prophetis dies judicii vocatur *dies iræ* Esa.13. vers. 9. גדול יום י״י ונורא מאד *magnus dies Domini & terribilis valde*. Joël. 2. vers. 11. *dies Domini, in quo erunt tenebræ & non lux* Amos 5. vers.18 *dies iræ, dies angustiæ & afflictionis, dies tumultus & desolationis, dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis*. Soph. 1.v.15. *dies tubæ & clangoris* v.16. *dies ardens tanquam caminus vel clibanus* Malach.4. vers. 1. *dies pressuræ & angustiæ*. 4. Esdr.2.v.27. quæ & similes appellationes respectu impiorum huic diei tribuuntur, piorum verò respectu vocatur dies ἀπολυτρώσεως *perfectæ redemtionis* Ephes.4. vers. 30. tempus ἀναψύξεως *refrigerii* Actor.3. vers. 19. & ἀποκαταστάσεως πάντων *restitutionis omnium* vers. 20. quarum appellationum emphasin infra explicabimus. D. Paulus Rom.2. vers.5. tribus epithetis diem judicii describit. Primò vocat *diem iræ*, id est, pœnæ & ultionis per quandam μετωνυμίαν causæ pro effecto, quia in die judicii ira Dei pleno impetu super impios effundetur ac vindicta *sumetur de omnibus, qui non noverunt Deum & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi*, 2. Thessal.1. vers. 8. Secundò diem

ἀποκα-

3. συνωνυμία.

ἀποκαλύψεως ac revelationis, quia tunc *revelabit Deus occulta cordium*. 1. Corinth. 4. vers. 5. ac *libri aperientur*, in quibus omnia cogitata, dicta, facta etiam occultissima scripta sunt Apocal. 20. vers. 12. Tertiò diem δικαιοκρισίας *justi judicii*, cujus appellationis rationem pulcerrimè exponit Chrysostom. homil. 5. in Epistol. ad Roman. *Ne audito iræ nomine affectum animiq́, morbum esse putes, addidit justi judicii Dei.* Quia verò ἀποκαλύψεως & δικαιοκρισίας appellationes ἀσυνδέτως conjunguntur, ideò etiam sic exponi possunt, q̀ in die novissimo justū Dei judic. sit manifestandum. In hac vita judicium Dei à temerariis & præposteris hominum judiciis accusatur, cùm bonis mala, malis verò bona distribui videantur, sed in novissimo die omnibus manifestum fiet, Deum justè judicare ac unicuique juxta opera sua reddere. Ut autem in Vet. Testament. ut & 2. Petr. 3. vers. 12. vocatur *dies Domini*, vel quia est magnus ille dies, in quo omnes homines judicabuntur; sicut *montes Dei, cedri Dei, venti Dei* dicuntur ob magnitudinem, est enim dies magna, cuius non est similis Jerem. 30. vers. 7. vel quia peculiariter à Deo ad opera miraculosa, extraordinaria & planè divina, videlicet ad mortuorum resurrectionem, vivorum immutationem, omnium hominum coram tribunali Christi præsentationem, mundi consummationem, piorum glorificationem & impiorum damnationem, est destinatus, unde vocatur *dies illa magna Dei omnipotentis* Apoc. 16. v. 14. ita in Nov. Test. vocatur *dies Iesu Christi*, *dies Domini Iesu* 1. Cor. 1. v. 8. 1. Cor. 5. v. 5. 2. Cor. 1. v. 14. Phil. 1. v. 6. & 10. cap. 2. v. 16. &c. quia in ea *Filius hominis revelabitur*, Luc. 17. v. 30. *veniens in nubibus cæli cum virtute & gloria magna*. Matt. 24. v. 30. Petrus 1. Epist. 2. v. 12. vocat diem ἐπισκοπῆς *visitationis*, quia erit piis visitatio gratiæ, impiis autem visitatio iræ. cap. 3. v. 7. diem ἀπωλείας *perditionis*, respectu sc. impiorum, sicut disertè additur τῶν ἀσεβῶν ἀνθρώπων: Johannes Apoc. 6. v. 18. vocat *diem magnum iræ divinæ*. Appellatur etjam ἡ ἐκείνη ἡμέρα, *illa dies*, Matth. 7. v. 22. cap. 24. v. 36. cap. 26. v. 29. Luc. 21. v. 34. 2. Thess. 1. v. 10. 2. Timoth. 1. v. 18. 2. Tim. 4. v. 8. &c. itidem ἐξοχικῶς καὶ ἐξαιρετικῶς, quia est magna & ab omnibus diligenter observanda illa dies, quæ omnibus hujus vitæ diebus finem imponet, in qua omnes mortui resurgent, omnes homines judicabuntur ac cuivis æterna mansio in cœlo vel in inferno assignabitur. Bellarm. libr. 1. de purgator. cap. 5. per τὴν ἡμέραν absolutè positam 1. Cor. 3. v. 13. intelligit diem extremi judicii, sed ostendimus suo loco per diem ibi rectius intelligi vel *generaliter* progressum temporis, vel *specialiter* tempus probationis ac tribulationis. Alius autem extat locus apud Apostolum, in quo ἡ ἡμέρα absolutè posita diem judicii designat 1. Thessal. 5. vers. 4. *Non estis in tenebris, ne vos dies illa tanquam fur comprehendat*, ubi articulus ἡ est δεικτικὸς respondens Hebræorum ה hajediah notificativo sive demonstrativo. Sic Hebr. 10. vers. 25. *exhortantes vos invicem tantò magis quantò videritis appropinquantem* τὴν ἡμέραν. Causam appellationis tradit Basilius in comment. cap. 13. Esai. pag. 464. *Dies illa peculiariter dicitur dies propter continuū unionem sui status & perpetuæ tranquillitatis. Nullâ enim intercipietur nocte, non vespera ulla certò circumscribet eam limite, quod eo die, quæ eatenus* delituerant *occulta tenebrarum, in apertam lucem depromentur*.

8. Adventus Christi ad judicium vocatur 1. παρουσία *præsentia, adventus* Matth. 24. v. 3. 27. 37. & 39. 1. Corinth. 15. v. 23. 1. Thess. 2. v. 19. cap. 3. v. 13. cap. 4. v. 15. cap. 5. v. 23. 2. Thess. 2. v. 1. Jacob. 5. v. 7. & 8. 2. Pet. 3. v. 4. 1. Johan. 2. v. 28. Ut enim Christus semel venit in infirmitate, ut judicaretur, qui primus Christi adventus vocatur παρουσία 2. Pet. 1. v. 16. ita secundâ vice veniet in virtute ut judicet, qui secundus ipsius adventus itidem rectè παρουσία appellatur. Ne quis verò cum Calvinianis ex hac appellatione *omnimodam Christi secundùm humanam Naturam à nobis absentiam* colligat, ideò 2. vocatur ἐπιφάνεια 1. Timoth. 6. v. 14. 2. Timoth. 4. v. 1. ἐπιφάνεια τῆς παρουσίας 2. Thess. 2. v. 8. *apparitio præsentiæ ejus* (Piscator vertendum existimat ἐπιφανῆ παρουσίαν *gloriosum adventum*, phrasi Hebraicâ, sed nullâ necessitate, cogimur, ut discedamus à literali & propria versione. (Tit. 2. v. 13. ἐπιφάνεια τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Item παρουσία τῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρας *adventus diei Dei*, puta peculiaris illius diei, quam Deus extremo judicio destinavit. 2. Petr. 3. v. 12. 3. ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ ἀπ' οὐρανοῦ *revelatio Domini Iesu de cœlo*. 1. Cor. 1. v. 7. 2. Thessal. 1. v. 7. 1. Petr. 1. v. 7. & 13. & ἀποκάλυψις τῆς δόξης Χριστοῦ 1. Petr. 4. v. 13. Quamvis enim Christus secundùm utramque Naturam nobis præsens sit juxta infallibilem suam promissionem Matth. 18. v. 20. cap. 28. v. 19. tamen præsentia illa est invisibilis, sed in die judicii Christus ita revelabitur, sive manifestabitur, ut ab omnibus conspiciatur. Eodem sensu vocatur 4. φανέρωσις *manifestatio*. Col. 3. v. 4. 1. Pet. 5. v. 4. 1. Johan. 2. v. 28. cap. 3. v. 2. sicut & primus Christi adventus φανέρωσις appellatur. 1. Tim. 3. v. 16. 1. Pet. 1. v. 20. 1. Joh. 1. v. 2. cap. 3. v. 5. & 8. 5. βασιλεία Θεοῦ *regnum Dei* Luc. 21. v. 31. 2. Tim. 4. v. 1. quia Christus in hoc ultimo suo adventu ex regno gratiæ pios in regnum gloriæ transferet. 6. ἀπολύτρωσις *redemptio piorum* Luc. 21. v. 28. Rom. 8. v. 23. quia Christus electos suos ab omnibus malis, à potestate Satanæ & mortis ab omnibus hujus vitæ miseriis perfectè liberabit. Unde Irenæus lib. 1. adv. hær. cap. 2. p. 34. pulcerrimè Christi adventum vocat τὴν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐν τῇ δόξῃ τοῦ πατρὸς παρουσίαν ἐπὶ τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα. 7. *Nuptiæ agni* Apoc. 19. v. 7. tunc enim Filius Dei cœlestis sponsus Ecclesiam, quam per fidem sibi despondit, in plenam cœlestium bonorum possessionem & ad gaudia vitæ æternæ veluti in domum deducet, ut *ubi ipse est, ibi quoque sit ipsius dilecta sponsa*. Johan. 17. v. 24. Ipsum tempus adventus & judicii vocatur *hora* Luc. 12. v. 40. Johan. 5. v. 28. & quidem *novissima* 1. Johan. 2. v. 18. *hora judicii* Apoc. 14. v. 7. *dies novissimus* Johan. 11. v. 24. & cap. 12. v. 48. Cæterùm harum appellationem adventui Christi & extremo judicio attributarum quædam faciunt ad διδασκαλίαν, ut quando tempus judicii vocatur *dies novissimus, hora novissima* &c. quædam ad ἔλεγχον, ut quando adventus Christi vocatur ἐπιφάνεια καὶ ἀποκάλυψις, quædam ad νουθεσίαν, ut quando dies judicii vocatur *dies magnus & terribilis, dies iræ &c.* quædam ad παράκλησιν, ut quando dies ille vocatur dies ἀπολυτρώσεως καὶ ἀναψύξεως &c.

CAPUT II.

De τῷ ὅτι,

An sit judicium.

An sit judicium. Affir. 1. ex dictis Scripturæ.

9. Ab ὀνοματολογίᾳ transitum facimus ad πραγματολογίαν, in qua primò omnium occurrit quæstio περὶ τῶ ὅτι, *an sit futurum extremum judicium*, ad quam tota Ecclesia tàm V. quàm N. T. unanimi consensu ac voce respondet *affirmativè*. Probatur autem hæc assertio *1.* ex *manifestis ac perspicuis Scripturæ dictis*, quæ in duas distingui possunt classes. Quædam enim ex V. quædam verò ex N. T. sunt petita. Augustinus. libr. 20. de civ. Dei à cap. 4. usque ad finem libri, testimonia Scripturæ de extremo judicio prolaturus hoc ordine progreditur, ut primo loco recenseat dicta N. T. quibus demùm V. T. oracula subjungit, rationem ordinis assignat eam, quod *quamvis V. T. oracula priora sint tempore, nova tamen anteponenda sint dignitate, quoniam illa vetera præconia sunt novorum. Nova igitur*, inquit, *ponenda sunt prius quæ ut firmius probemus, assumentur & vetera. In veteribus habentur lex & Prophetæ, in novis Evangelium & Apostolicæ literæ &c. Hunc & ipse Iesus Christus ordinem servandum esse demonstrans, Scriba, inquit, eruditus in regno Dei similis est viro patrifamilias proferenti de thesauro suo nova & vetera. Non dixit vetera & nova, quod utique dixisset, nisi maluisset meritorum ordinem servare quàm temporum.* Potuisset etiam addere argumentum *à perspicuitate*, quod Nov. Test. oracula de futuro judicio clariora sint quàm Vet. Testam. vaticinia. Sed ut in articulo de resurrectione non dignitatis nec perspicuitatis, sed temporis ratione habitâ primo loco V. T. vaticinia enumeravimus, ita quoque in hoc ipso articulo eâdem methodo utemur.

1. ex V. T.

10. De oraculis V. T. notandum in genere, quòd quædam *directè & principaliter* de extremo judicio agant, quædam verò *indirectè* duntaxat &*consequenter*, ad quam posteriorem classem pertinent illa dicta, in quibus de *judiciis particularibus*, quæ Deus in hac vita adversus aliquam regionem vel urbem vel quosdam homines exercet, agitur. Cùm enim particularia illa judicia extremi & universalis judicii sint quædam præludia, imò initia, ideò ad illius confirmationem ἀναλόγως & consequenter accommodari possunt. *In Mose* hæc occurrunt vaticinia. Genes. 4. v. 7. dicit Deus ad Cainum. *Nonne, si benè feceris, erit levatio vel venia; & si non benefeceris, ad ostium cubat peccatum tuum*, (in quæ verba sic commentatur Targū Onkelos. *Nonne si bene egeris opera tua, dimittetur tibi? & si non bene egeris, in die judicij peccatum tuū servatum est, in qua futurū, ut ulciscatur de te, nisi conversus fueris, si verò conversus fueris dimittetur tibi.* Targum Hierosolymit. eodem ferè modo. *Nonne si emendaveris opera tua in seculo isto, condonabitur & remittetur tibi in seculo futuro. Quod si non emendaveris opera tua in seculo hoc, ad diem judicij magni peccatum tuum conservabitur & ad ostium cordis quiescit.* Acceperunt igitur concionem illam legalem & pœnitentialem eo sensu, quòd mentione extremi judicii voluerit Deus Cainum à peccato revocare. Philip. Melanchthon in explicat. Evangel. Dom. 2. Advent. *Ab initio mundi extitit doctrina de novissimo judicio ut in prima concione ad Cain. Peccatum quiescit, id est, futurum, ut differantur pœna, sed postea revelabitur, id est, ostendetur ira Dei adversus peccatum, jam cùm plurima peccata hic non revelentur, non puniantur, necesse est, aliud judicium sequi.* Idem ostendit verborum emphasis. Peccatum *ad ostium* aliquandiu *quiescit*, sed in die judicii evigilabit ac revelabitur, adeoq; debitis pœnis afficietur, unde ad v. 8. ubi in Hebræo simpliciter dicitur, quod *Cain locutus fuerit cum Abele*, Targum Hierosolymitanum annotat, quod cum Abele de providentia divina, de extremo judicio & de vita æterna contenderit. Sic enim habet. *Dixit Cain ad Abel fratrem suum. Veni & egrediamur in agrū. Et accidit, cùm egressi essent ambo in agrū, respondit Cain. Non est judicium nec judex, nec seculum aliud, nec merces bona pro justis, nec pœna pro impiis. Nec Dei misericordiâ creatus est mundus, nec Dei misericordiâ regitur mundus, eò quod suscepta est oblatio tua cum beneplacito, mea verò non est suscepta cum beneplacito. Respondit Abel & dixit ad Cain. Est judicium, est judex, estq; seculum aliud, merces item bona pro justis & pœna pro impiis. Misericordiâ quoq; Dei conditus est mundus atq; misericordiâ illius gubernatur, utique propter opera bona gubernatur. Quia enim meliora fuerunt opera mea, suscepta est oblatio mea cum beneplacito, tua verò non est suscepta cum beneplacito*, quæ verba etiam in libris Samaritanorum se reperisse testatur Hieronymus ac Masoritæ ad Targum Jonathæ & Hierosolymitanum respicientes h. l. in margine notant. כח פסו פסוק במצעו פסוק ut sit sensus, 28. *versus desunt in medio versus*, neque tamen propterea corruptio aliqua textui Hebræo ascribi potest, ut Cornelius à Lapide in comm. h. l. contendit, quia non ipsius textus Hebraici sed paraphraseos Chaldaicæ respectu defectus ille à Masoritis agnoscitur, nec mutilus & hiulcus in Hebræo censendus est locus, nisi ista addantur, quia verbum אמר vel ad præcedentia referri potest, ut sit sensus, indicavit hoc ipsum Cain Abeli, ac de concione Dei cum ipso locutus est, vel absolutè positum accipi hoc sensu Cain amicè ac blandè cum fratre suo locutus est ac conversatus, hypocriticè tamen, ut eventus ostendit) De Henocho Patriarcha in Epistola Judæ vers. 14. dicitur quod de extremo judicio vaticinatus fuerit. *Prophetavit autem de his*, æterno scilicet exitio & supplicio impiorum, *septimus ab Adam Enoch dicens. Ecce venit Dominus in sanctis millibus v. 15. facere judicium contra omnes & arguere omnes impios eorum de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt & de omnibus duris, quæ locuti sunt contra eum peccatores.* (Chunmannus Flinspachius in libr. de conject. extr. temp. hoc exponit de *prædicatione reali*, hoc sensu. Sicut mors corporalis in sex priores Ecclesiæ Patriarchas, Adamum scilicet Sethum, Enos, Kenan, Mehaleël & Jared propter peccatum efficaciter dominata est, septimum verò in Enochum scilicet, vim ac potentiam suam exerere non potuit, is namq; vivus in Paradisum translatus documento fuit omnibus, restare adhuc vitam aliam & secuturum judicium Genes. 5. vers. 34. ita quoque per sex millia annorum, quibus mundus hic stabit, mors in omnes homines dominabitur, sed in septimo millenario, qui initium æternæ ac cœlestis vitæ futurus est, amisso aculeo suo prorsus abolebitur, cui interpretationi probabilitatem conciliare nititur ex

1. ex Mose.

eo,

eo, quod Judas Enochum notanter dicit esse *septimum ab Adamo Patriarcham*. Sed rectiùs accipitur *de prædicatione verbali*, cùm expressè addatur, quod Enochus προεφήτευσε λέγων *dicens* vel dicendo, ergò non tantùm fuit concio realis, sed etiam verbalis. Quia enim Enochus dicitur *ambulasse cum Domino*, h. e. in vero Dei timore vixisse, peculiari devotione ipsi serviisse ac sanctam vitam duxisse, ideò dubium nullum, quin hominum antediluvianorum peccata graviter taxaverit, & proposito ob oculos eorum futuro judicio, ab impietate ad veram pœnitentiam eos revocare voluerit. Unde autem hoc Henochi vaticinium Judas acceperit, variant sententiæ. Quidam existimant Judam hoc habuisse *ex indubitata traditione*, sicut Paulus nomina Magorum Jannes & Jambres 2. Timoth. 3. vers. 8. Quidam statuunt tempore Judæ extitisse adhuc *librum de translatione Enochi*, sed qui temporis progressu postea interciderit. Vide Scaligerum in notis ad Eusebium p. 244. & 245. ubi ex Georgio Syncello probat, *Apostolos citare testimonia ex libris Apocryphis*. Quidam denique asserunt, Judam *ex immediata Spiritus sancti revelatione* & inspiratione hoc cognitum habuisse.) Genes. 18. vers. 25. Filius Dei comitatus duobus Angelis ad Abrahamum divertit, ac de Sodomitis propter consummatam scelerum mensuram divinitùs perdendis cum ipso loquitur, cui inter cætera Abraham respondet: *Nunquid disperdes justum cum impio? absit tibi, ut facias mori justum cum impio & sit justus sicut impius, absit tibi. Nunquid Judex omnis terræ non faciet judicium?* (Agnoscit igitur Filium Dei *universæ terræ*, h. e. omnium omninò hominum *judicem* divinitùs constitutum, cujus Universalis judicii præludium quoddam in Sodomitarum excidio proponatur.) Deuter. 32. v. 34. *Nonne hoc ipsum reconditum, apud me, sigillatum in thesauris meis* (ea consuevimus in thesauris reponere, quibus præsenti tempore non utimur, sed suo tempore illis sumus usuri, significatur igitur judicium illud adhuc esse futurum) v. 35. *mihi ultio & ego retribuam in tempore, quo nutabit pes eorum, quia propinquus dies exitii eorum & festinant futura eis.* v. 36. *Quia judicabit Dominus populum suum & super servos suos pœnitebit eum*, h. e. miserebitur servorum suorum. (Chaldæus reddidit: *An non omnia opera eorum manifesta sunt coram me? reposita sunt ad diem judicii in thesauris meis? coram me est ultio & ego retribuam in tempore, quo migrabunt de terra sua, quia prope est dies interitus eorum, & festinat quod futurum est eis: Quoniam judicabit Dominus judicium populi sui & ultionem servorum suorum justorum ulciscetur.* Epistola ad Hebræos cap. 10. v. 30. hoc oraculum Mosaicum allegat & addit v. 31. *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* v. 41. *si acuero ut fulgur gladium meum & arripuerit judicium manus mea* (ubi pars posterior est ἐξηγητικὴ prioris, quia *per Dei*
1. ex Iobo. *gladium* ejus judicium intelligitur. Confer Apocal. 1. vers. 16.)

11. 2. In Jobo. Job. cap. 3. v. 4. de die nativitatis suæ dicit: *Non requirat eum Deus desuper* (in hæc verba sic commentatur Origenes libr. 3. in Jobum: *Quid dicis ô beate Job? ergo alios dies inquiret, ut de isto solo dicas, non inquirat illum Dominus desuper? utique ait: Omnes dies seculi inquirentur, omnia tempora & momenta atq; secula requirentur, & producentur, nimirum non dies seculi, qui naturam non habent, jam transacti, sed verba & facta, quæ in illis diebus sunt gesta, cogitationes & consilia atque tractatus, qui in omni tempore vel momento hujus seculi tractati sunt atq; cogitati. Hæc igitur omnia in omnibus gentibus & in omni lingua inquisita, in judicio manifestantur in tempore inquisitionis &c.*) cap. 13. v. 14. *Quid faciam cùm surrexerit ad judicandum Deus & cùm quæsierit, quid respondebo illi?* (Hebr. *Quid facerem, si Deus consurgeret, & si visitaret, quid tum responderem illi?* Loquitur sanctus tum de judicio Dei *particulari*, quod exercet in hac vita, tum vel maximè de judicio *Universali*, quod in fine seculi exercebit.) cap. 19. v. 29. *Fugite à facie gladii, quia est iniquitatum gladius, ut sciatis, quod judicium restet* (Memores estote extremi judicii & desinite malè agere) cap. 20. vers. 25. *Fulgur ab amaritudinibus suis adducet super eum* (impium) *terrorem.* (Ultima tempestas extremum judicium antegressura vehementissimè eum terrebit.) v. 26. *Omnes tenebræ occultare eum non poterunt, devorabit eum ignis, qui non inflatur* (qui non excitatur operâ hominum, sed divinitùs accenditur) *affligetur relictus in tabernaculo suo.* v. 27. *revelabunt cœli iniquitatem ejus & terra consurget adversus eum*) cap. 35. v. 14. *Judicium est coram ipso, expecta eum.*

12. 3. *In Psalmis* complura de extremo judicio extant vaticinia, de quibus Augustin. lib. 20. de civit. Dei cap. 24. in princ. sic scribit: *Multa de judicio novissimo in Psalmis dicuntur, sed eorum plura transeunter & strictim.* Enumerabimus oracula potiora: Psalm. 2. v. 9. *Conteres eas* (gentes) *in virga ferrea, sicut vas figuli confractos dispergeres eos*, terræ sc. terminos (hoc in judicio extremo præcipuè ac cōsummativè fiet.) Ps. 7. v. 12. *Deus justus judex & Deus indignans omni die.* v. 13. *si non conversus fuerit* (impius) *acuet gladium suum, arcum suum tetendit & paravit illum.* v. 14. *& parare ei fecit vasa mortis, sagittas suas ad perdendum operatus est.* Hieronymus lib. 2. in cap. 3. Threnor. Jerem. *Per arcum aliquando dies judicii designatur, sicut in Psalmista dicitur: Dedisti metuentibus te significationem ut fugiant à facie arcus. In arcu enim quantò longiùs trahitur chorda, tantò de eo districtior erit sagitta. Sic extremi judicii dies quantò longius differtur, ut veniat, tantò cum venerit, de illo districtior sententia procedet.* August. in enarrat. h. Psal. *Vibrabit Christus gladium, cùm in secundo adventu veniens judicare vivos & mortuos in manifesto splendore claritatis suæ justis lumine suo & terrore impiis coruscabit.*) Psal. 9. v. 5. *judicium meum fecisti, sedisti in solio judicans justè.* (præteritum pro futuro accipi potest.) v. 8. *Dominus paravit ad judicium solium suum.* v. 9. *& ipse judicabit orbem in justitia, judicabit populos in rectitudine.* Conf. Act. 17. v. 31. (Proponit nobis considerandam. 1. *judicis majestatem.* 2. *throni regii stabilitatem.* 3. *judicii æquitatem.* August. in enarr. hujus Psalmi ante med. *Filius palàm manifesteq; venturus est ad judicandos vivos & mortuos, judicabit autem orbem terrarum in æquitate, non quemadmodum judicant homines, qui corda non vident, à quibus plerunq; deteriores absolvuntur, quàm condemnantur, sed in æquitate & justitia Dominus judicabit, testimonium perhibente conscientiâ & cogitationibus accusantibus seu defendentibus.* Cassiodor. in comm. h. Psalm. *Deus homo*

3. ex Psalmis.

homo paravit sedem suam ad judiciū, ut qui hic in humilitate judicatus est, ibi in majestate sua judicaturus adveniat. Hæc sunt quæ titulus dixit occulta filii, quia ineffabile donum est, ut humilitatam hominis Naturam atq; demersam dextrâ potentiæ suæ ad cœlestia regna levaverit. Ipse utique Dominus Christus judicabit, qui hic patiendo injustitiam, ibi impiis veraciter dicitur demonstrare justitiam. Per orbem terræ sanctos viros debemus accipere, qui de Universali Ecclesia quasi de corona circulo congregantur. Isti in æquitate judicandi sunt, quibus propter fidei & humilitatis suæ bonum misericordia copiosa præstabitur, qui audituri sunt: Venite benedicti Patris mei. Populi autem debent accipi peccatores. qui operibus Diabolicis non videntur exuti, isti cum justitia judicandi sunt, qui pro factorum suorum scelere damnabuntur, quibus dicendum est, ite in ignem æternum. Sic duobus nominibus æquitatis & justitiæ qualitatem illam judicii mirabili brevitate descripsit.) Psalm. 11. v. 6. *Pluet Dominus super peccatores ignem & sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum* v. 7. *Quoniam justus Dominus & justitias dilexit.* Psalm. 49. vers. 6. *Cur timebo in die mala?* (Basil. homil. 13. in Psalm. refert *ad diem judicii*, in qua quemlibet propria consilia circumdabunt.) Psalm. 50. v. 3. *Veniet Deus noster & non silebit, ignis coram eo vorabit & in circuitu ejus tempestas excitata est vehementer.* v. 4. *advocabit ad cœlos desuper & ad terram, ut judicet populum suum.* v. 5. *Congregate mihi Sanctos meos ferientes pactum meum super Sacrificium.* v. 6. *& nunciabunt cœli justitiam ejus, quod Deus judex ipse.* Quamvis hoc oraculum Davidicum de particulari ac spirituali judicio, quod Deus in hac vita exercet, principaliter agere videatur, tamen optimâ ratione ad ultimum judicium in novissimo die exercendum referri potest, tunc enim 1. *vere veniet Dominus*, h. e. Christus Dei Filius *apparebit in nubibus cum gloria & majestate magna* Matth. 24. v. 30. 2. *non silebit*, quia cum classico & tuba Dei de cœlo descendet 1. Thessal. 4. v. 16. *& mortui audient vocem ejus* Johan. 5. v. 29. 3. *ignis consumens præcedet eum*, quia *cœli igne solventur, & Elementa calore liquescent* 2. Petr. 3. v. 10. *patefiet Dominus de cœlo cum flamma ignis* 2. Thessal. 1. v. 8. 4. *circa eum tempestas magna*, audientur enim horribilia tonitrua, ut in prima legis promulgatione. 5. *cœlum & terra vocabuntur*, h. e. redibit Christus cum Angelis & Sanctis è cœlo, homines è terra congregabuntur ad judicium, ut sic cœlum & terra commoveantur &c. August. lib. 20. de civit. Dei cap. 24. *Hoc nos de Domino nostro Iesu Christo intelligimus, quem de cœlo speramus esse venturum ad vivos & mortuos judicandos. Manifestus enim venit inter justos & injustos judicaturus justè, qui priùs venit occultus ab injustis judicandus injustè. Ipse, inquam, manifestus veniet & non silebit, id est, in voce judicis evidens apparebit, qui priùs cùm venisset, occultus ante judicem siluit, quando sicut ovis ad immolandum ductus est, & sicut agnus coram tondente fuit sine voce, quemadmodum de illo per Esaiam legimus prophetatum & in Evangelio videmus impletum. Advocabit cœlum sursum, quoniam sancti & justi rectè cœlum appellantur, nimirum, h. e. quod ait Apostolus, simul cum illis rapiemur in nubibus in obviam Christo in aëra. Nam secundùm literæ superficiem, quomodo sursum advocatur cœlum, quasi posset esse nisi sursum? Quod autem adjunctum est, & terram discernere populum suum, si tantummodò subaudiatur, advocabit, id est, advocabit terram, nec subaudiatur sursum, hunc videtur habere sensum secundùm rectam fidem, ut cœlum intelligatur in eis, qui cum illo sunt judicaturi & terra in eis, qui judicandi sunt, & advocabit cœlum sursum, non hic intelligamus rapiet in aëra, sed in judiciarias sedes. Potest & illud intelligi: Advocabit cœlum sursum, advocabit Angelos in supernis & excelsis locis, cum quibus descendat ad faciendū judicium, advocabit & terram, h. e. homines in terra utiq; judicandos. Si autem utrumq; subaudiendum est, cùm dicitur, & terram, id est, & advocabit sursum, ut iste sit sensus, advocabit cœlum sursum & terram advocabit sursum, nihil melius intelligi existimo, quam homines, qui rapientur in obviam Christo in aera, sed cœlum dictum propter animas, terram propter corpora. Discernere porro populum suum, quid est nisi per judicium separare bonos à malis tanquam oves ab hædis? Deinde conversio sermonis ad Angelos facta est: Congregate illi justos ejus. Profectò enim per Angelicum ministerium tanta res peragenda est. Si autem quærimus quos justos ei congregaturi sint Angeli, qui disponunt, inquit, testamentum ejus super sacrificia. Hæc est omnis vita justorum disponere Testamentum Dei super sacrificia. Aut enim opera misericordiæ sunt super sacrificia, h. e. sacrificiis præponenda juxta sententiam Dei dicentis: Misericordiam magis volo quàm sacrificium, aut si super sacrificia in sacrificiis intelligitur dictum, quomodo super terram fieri dicitur, quod fit utique in terra, profectò ipsa opera misericordiæ sunt sacrificia, quibus placetur Deo, in quibus operibus disponunt justi Testamentum Dei, quia propter promissiones, quæ novo ejus Testamento continentur, hæc faciunt. Unde congregatis sibi justis suis & ad dextram suam constitutis novissimo utiq; judicio dicturus est Christus: Venite benedicti Patris mei, esurivi enim, & dedistis mihi manducare.* Conf. eundē in enarr. h. Psal. Ps. 68. v. 2. *Sicut deficit fumus, deficiant, sicut fluit cera a facie ejus, sic pereant peccatores à facie Dei* (hunc locum August. in comm. accipit de extremo judicio: *Cùm mali*, inquit, *in hoc seculo sicut fumus se extollendo defecerint, veniet illis in fine extrema damnatio, ut ab ejus facie pereant in æternum, cùm in sua claritate fuerint præsentati velut ignis ad pœnam impiorum, lumenq; justorum.*) Ps. 73. postquam de florente impiorū fortuna multis conquestus erat Asaph, subjungit v. 16. *existimabam ut cognoscerem hoc, labor erat ante me.* v. 17. *donec intrarem in sanctuarium Dei & intelligerem novissima eorum.* (August. l. 20. de civ. Dei cap. 28. *Ut solveret difficilimam quæstionē, quæ fit, cum boni videntur miseri & felices mali,* addit: *In novissimo judicio non sic erit, sed aperta iniquorum miseriâ & apertâ felicitate justorum longè quàm nunc est, aliud apparebit.*) Ps. 75. v. 3. *Cùm accepero constitutum tempus. ego justitias* sive justè *judicabo.* (Quando impii & persecutores Ecclesiæ mensuram scelerū suorū impleverint. cumq; mihi oportunū erit, justè ac graviter in eos animadvertam, non solùm in hoc seculo, sed etiā imò vel maximè in extremo judicio) v. 4. *liquefacta est terra & omnes qui habitant in ea* (tantâ severitate puniam, ut terra & inhabitatores ejus præ angustia colliquescant. vers. 5. *dixi stultis, nolite stultè agere, & impiis nolite exaltare cornu* (robur ac poten-

potentiam vestram contra Dei servos) v.6. *nolite extollere in excelsum cornu vestrum, nolite loqui cervice præfracta.* v.7. *Quia neque ab Oriente neq; ab Occidente neq; ab Austro* (quisquam erit, qui vos in judicio liberet. Quidam excipiunt μιμητικῶς dictum) v.8. *quoniam Deus judex est, qui hunc humiliat, illum exaltat* (illud in die judicii potissimum complebitur, in quo humiliabit Deus impios, exaltabit autem pios) v.9. *quia calix in manu Domini est vino turpido plenus, miscet & propinat ex illo, feces ejus bibent omnes impii terra,* (has feces iræ divinæ in die judicii bibere incipiet, & in omnem æternitatem bibent, nunquam enim hoc poculum exhauriri poterit.) Psalm. 82. v. 8. *Surge Deus, judica terram.* Psalm. 94. v. 2. *Eleva te judicans terram.* Psalm. 98. vers. 9. *Venit Dominus judicare terram, judicabit orbem in justitia & populos in rectitudine.* Psalm. 110. v. 5. *Dominus dextris tuis conteret in die ira sua Reges* (hæc dies iræ est *dies judicii*, in qua omnia terrena regna destruentur & persecutores Evangelii pœnis æternis adjudicabuntur) v. 6. *judicabit in nationibus, implebit eas corporibus* (occisorum) *conteret caput super terras multas* (inchoative illud fit in hac vita, *consummative* fiet in judicio extremo Esa. 66. v. ultim.) Psalm. 142. v. 2. *Ne intres in judicium Domine cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens* (ne quæso agas mecum in extremo judicio juxta rigorem justitiæ tuæ, quem nullus hominum sustinere potest, in illa die libera me à verbo aspero, provoco enim à throno justitiæ ad thronum misericordiæ, nec nisi interposito Christi merito in judicium tuum venire cupio.)

4. ex Prophetis.

13. 4. Ab hymnis Davidicis descendimus *ad Prophetas*, in quorum classe primo loco occurrit *Samuel*, quem non solùm Rabini inter נְבִאִים אַחֲרוֹנִים recensent, sed etiam Petrus Act. 3. v. 23. *Prophetarum tempora* ab eodem auspicatur 1. Samuel. 2. vers. 10. canit Hanna: *Conterentur adversarii Domini, quia super eos è cœlis tonabit, judicabit Dominus fines terra* (in extremo scilicet & Universali judicio, in quo scelera impiorum, quæ in hac vita manserunt impunita, igne & fulmine cœlesti visitabit. Augustinus libr. 17. de civitat. Dei cap. 4. *Extrema terra, qua judicanda dicuntur, intelliguntur extrema hominis, quoniam non judicabuntur, qua in melius vel deterius medio tempore commutantur, sed in quibus extremis inventus fuerit, qui judicabitur*) *& dabit fortitudinem Regi suo, & extollet cornu Christi sui* (veniet enim Christus in virtute & gloria magna, ac destruet omnia regna terrena, ipsius verò regnum manebit *in æternum* Daniel. 2. v. 40.). Salomon. Proverb. 23. vers. 10. *Ne attingas parvulorum terminos & agrum pupillorum ne introeas, propinquus enim illorum* (in Græco est ὁ λυτρούμενος αὐτοὺς κύριος) *fortis est & ipse judicabit contra te illorum causam*, h. e. causam eorum suscipiet & ad iudicium te vocabit. Eccles. 3. v. 17. *Iustum & impium judicabit Dominus* cap. 11. v. 9. *Lætare juvenis in adolescentia, & jucundetur tibi cor tuum in diebus juventutis tua, & ambula in viis cordis tui & secundùm aspectum oculorum tuorum, sed scito, quod propter omnia hæc adducet te Deus in judicium.* (Ita transigas juventutis tuæ lætitiam, ut amaritudo judicii nunquam recedat à tua memoria, sisteris aliquando judicio Dei in die novissimo ac rationem reddere cogeris vitæ in his terris actæ) cap. 12. v. 13. *Time Deum & mandata ejus custodi, quia hoc decet omnes homines.* v. 14. *omne enim opus adducet Deus in judicium super omne occultum sive bonum sive malum* (Hebr. עַל verti potest, *etiam*, ut sit sensus, omne opus etiamsi illud fuerit in occulto factum, in judicio erit omnibus manifestum. Augustinus) lib. 20. de civitat. Dei cap. 3. *Quid brevius, verius, salubrius dici potuit? Deum*, inquit, *time, & mandata ejus custodi, quia hoc est omnis homo. Quicunq; enim est hoc, est custos utiq; mandatorum Dei, quoniam qui hoc non est, nihil est. Non enim ad veritatis imaginem reformatur remanens in similitudine vanitatis. Quia omne hoc opus, h. e. omne quod fit ab homine in hac vitâ sive bonum sive malum Deus adducet in judicium in omni despecto, h. e. in omni etiam qui contemtibilis hîc videtur & ideò nec videtur, quoniam Deus & ipsum videt, nec eum despicit, nec eum cùm judicat, præterit.* Apud Esaiam hæc potissimum occurrunt vaticinia: cap. 2. v. 10. *Ingredere in petram, abscondere in fossâ humo à facie timoris Domini & à gloria majestatis ejus.* v. 11. *oculi sublimes hominis humiliati sunt & incurvabitur altitudo virorũ, Dominus autem solus exaltabitur in die illa.* (Hieronym. in comm. *Multi hoc de die judicii intelligunt, quod omnis creatura comparatione divina gloria humilietur & incurvetur & nihil se esse sentiat. Tunc nec divitiæ, nec nobilitas generis, nec potentia dignitatum aliquem defendere poterunt, cujus iram nullus poterit declinare, unde hortatur, ut ingrediamur petras*) cap. 3. v. 13. taxans peccata populi judicium extremum in memoriam ipsis revocat: *Stat ad judicandum Dominus & stat ad judicandum populos.* v. 14. *Dominus ad judicium veniet cum senibus populi sui & Principibus ejus.* (Vide Basilium comm. illius loci & Greg. lib. 10. moral. c. 30.) c. 4. v. 4. *Lavabit Dominus sanguinem de medio Ierusalem per Spiritum judicii.* cap. 11. v. 4. *Iudicabit in Iustitia pauperes & arguet in æquitate pro afflictis, percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.* v. 5. *& erit justitia cingulum lumborum ejus & fides cinctorium renum ejus.* (Hoc vaticinium referri posse ad extremum judicium, patet ex eo, quod Apostolus 2. Thessal. 2. v. 8. illud accommodet ad deletionem Antichristi futuram in die judicii) cap. 13. postquam Propheta de excidio Monarchiæ & urbis Babylonicæ vaticinatus fuerat, subjungit v. 9. *Ecce dies Domini venit crudelis plenus indignationis, ira & furoris, ut ponat terram in solitudinem & peccatores ejus disperdat ex ea.* v. 10. *quoniam stella cœlorum & Oriones eorum non facient lucere lumen suum obscurabitur Sol, quando egredietur, & Luna non splendere faciet lumen suum.* v. 11. *Et visitabo super orbem malum & super impios iniquitatem eorum.* v. 13. *Super hoc cœlum conturbabo, & terra movebitur de loco suo.* (Quidam ad solos *Babylonios* hæc referunt propter connexionem cum antecedentibus v. 1. *Onus Babylonis, quod vidit Esaias*, sed quia illud temporale Babyloniorum excidium fuit præludium Universalis excidii atq; exitii, quod in die novissimo manet impios, ideò meritò etiam hoc vaticinium Propheticum ad judicium extremũ accommodatur, præsertim cùm Propheta generaliter loquatur, quod *visitaturus sit Deus super* תבל *totum orbem habitabilẽ.* Confer Matth. 24. v. 29. Marc. 13. v. 14. Luc. 21. v. 15. Hieron. in c. 1. Joël. *Hic dies rectè appellatur insanabilis ita*

ita namque LXX. reddiderunt, quia cum dies judicii venerit, non erit locus pœnitentiæ, quia æternitati comparatur &c. in comm. cap. 13. Esa. Dissolventur omnes manus, quia nullum opus dignum Dei justitia, reperietur, & non justificabitur in conspectu ejus omnis vivens. Omne quoq; cor hominis tabescet & pavebit conscientiâ sui peccati) cap. 24. v. 7. Luxit vindemia, infirmata est vitis, ingemuerunt omnes (totum hoc caput Hieronym. in comm. refert ad diem judicii, quia verò ultim. additur, erubescet Sol, confundetur Luna, cùm regnaverit Dominus exercituum in monte Sion. Sed propriè & principaliter agit Propheta de Judæorum rejectione & gentium conversione) Esa. 26. v. 21. Ecce Dominus egredietur de loco suo, ut visitat iniquitatem habitatoris terræ contra eum, & revelabit terra sanguinem suum & non operiet ultrà interfectos suos. (In præcedentibus vaticinatus erat Propheta de resurrectione mortuorum, jam subjungit vaticinium de extremo judicio, in quo egredietur Dominus de loco suo, puta peculiari potestatis & gloriæ suæ demonstratione, quia Christus visibiliter de cœlo veniet cum gloria & potestate magna, ut visitet in judicio novissimo iniquitatem habitantium super terram, tunc non manebunt occultæ vel inultæ cædes injustæ) cap. 27. v. 1. In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro, & grandi & forti super Leviathan serpentem directum & super Leviathan serpentem tortuosum (conteret caput serpentis infernalis ac destruet regnum Diaboli, id quod plenè ac perfectè futurum in die Judicii.) Esa. 30. v. 18. Deus judicii Dominus, beati omnes qui expectant eum. v. 27. Ecce nomen Domini venit de longinquo ardens furor ejus & gravis ad portandum labia ejus repleta sunt indignatione, & lingua ejus quasi ignis devorans. vers. 28. Spiritus ejus velut torrens inundans usque ad medium colli, ut ventilet gentes in cribro vanitatis (Propriè & in sensu literali ibi agitur de clade quæ manebit Assyrios, sed quia illa fuit præludium & initium æterni exitii, quod in judicio extremo eos manet, ideò ad illud accommodatur ab Hieronymo, Haymone, Lyrano &c. in comm.) Esa. 42. vers. 1. Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus, in quo complacuit anima mea. vers. 2. judicium gentibus proferet &c. vers. 3. in veritate proferet judicium. vers. 4. non erit turbulentus, donec ponat in terra judicium &c. (Hunc locum Propheticum Augustinus lib. 20. de civitat. Dei cap. 30. itidem ad novissimum judicium accommodat: Judicium, inquit, gentibus protulit, quia pronunciavit futurum, quod gentibus erat occultum. In veritate iudicium protulit, prædicens eis quando puniendi essent, si in sua malignitate persisterent &c. donec ponat in terra iudicium: Ecce manifestatum est, quod absconditum quærebamus. Hoc enim est novissimum iudicium, quod ponet in terra, cùm venerit ipse de cælo, de quo iam videmus impletum, quod hic ultimum positum est: Et in nomine eius gentes sperabunt. Per hoc certè quod negari non potest etiam illud credatur, quod impudenter negatur &c. Sed rectiùs de primo Christi adventu hoc oraculum accipitur, in quo iudicium gentibus protulit, h. e. per Evangelii prædicationem gentes ad regnum sui consortium vocavit, ut secundùm illius leges porrò viverent, protulit iudicium in veritate, h. e. pœnitentiam agentes docuit, quomodo vitam Deo gratam instituere debeant &c.) Esa. 45. v. 23. Per meipsum iuravi, ait Dominus, & exiit de ore meo verbum justitiæ & non revertetur, quod mihi curvabitur omne genu. (Hoc oraculum D. Apostolus Rom. 14. v. 11. accommodat ad extremum judicium, Omnes inquit, sistemur ante tribunal Christi, scriptum est enim, vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi se flectet omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo. Cùm enim v. 8. de primo Christi adventu dictum fuerit, ideò Propheta subjungit oraculum de secundo Christi adventu ad judicium) Esa. 66. v. 15. Ecce Dominus in igne veniet & tanquam turbo quadrigæ ejus ad reddendum in ira furorem suum & increpationem suam in flamma ignis. v. 16. quia in igne Dominus judicabit, & in gladio suo omnem carnem & multi erunt interfecti a Domino. v. 18. & ego opera eorum & cogitationes eorum visitabo, quando veniet tempus ut congregem gentes omnes & linguas omnes & venient & videbunt gloriam meam. (In præcedentibus vaticinatus erat Propheta de resurrectione mortuorum v. 14. ossa vestra germinabunt tanquam herba, in sequentibus de æterna piorum gloria & æterna impiorum ignominia v. 23. erit Sabbatum ex Sabbato. v. 24. vermis eorum non morietur &c. ergò hæc intermedia verba rectè accipiuntur de judicio extremo, quod intèr resurrectionem mortuorum ac damnationem impiorum erit intermedium & in quo Deus veniet cum flamma ignis. Confer 2. Thessal. 1. v. 7. & seqq. August. lib. 20. de civ. Dei cap. 21. Pœnam judicii significat, quandoquidem ipsum Dominum quasi ignem dicit esse venturum eis, profectò quibus pœnalis erit eius adventus. Currus verò eius qui pluraliter dicti sint, Angelica ministeria non inconvenienter accipimus. Quod autem ait omnem terram & omnem carnem in eius igne & in gladio iudicari, non etiam hic spirituales intelligamus & sanctos, sed terrenos atq; carnales, de quibus dictum est. Qui terrena sapiunt & quales omnino caro appellantur à Domino &c. Quod verò hic positum est: Multi vulnerati erunt a Domino, isto vulnere fiet mors secunda. Potest quidem & ignis & gladius & vulnus accipi in bono. Nam & ignem Dominus velle se dixit mittere in mundum, & visa sunt illis linguæ divisæ, velut ignis, quando venit Spiritus sanctus. Et non veni, inquit idem Dominus, pacem mittere in terram, sed gladium. Et sermonem Dei dicit Scriptura gladium bis acutum propter aciem geminam Testamentorũ duûm. Et in Cantico Canticorum caritate se dicit sancta Ecclesia vulneratam velut amoris impetu sagittatam. Sed hic cùm legimus vel audimus ultorem Dominum esse venturum, quemadmodũ hæc intelligenda sint, clarum est. Deinde breviter commemoratis ei, qui per hoc iudicium consumentur, sub figura ciborum in lege veteri vetitorum, à quibus se non abstinuerunt, peccatores, impiosq; significãs recapitulat ab initio gratiam N. T. à primo Salvatoris adventu usq; ad ultimum iudiciũ perducens finiensq; sermonẽ &c. Et posteà: Hæc cum de ista, quæ nunc impertitur Ecclesia, perspicuâ nobisq; novissimâ Dei miseratione dixisset, promisit & fines, ad quos per ultimum iudicium factâ bonorum malorumq; discretione venietur &c. ad hoc enim Propheta terminavit librum, ad quod terminabitur seculum.) Jerem. 23. vers. 19. Ecce turbo Dominicæ indignationis egredietur & tempestas erumpens super caput impiorum veniet. vers. 20. non revertetur furor Domini, usq; dũ faciat & usq; dum compleat cogitationẽ cordis sui, in novissimis diebus in-

telligetis

telligetis in ea intellectum. Idem repetitur cap. 30. v. 23. & v. 24. Ezech. 34. v. 17. *Et vos pecus meum, sic dixit Dominus Deus: Ecce ego judicans inter pecus & pecus, arietes & hircos.* (Confer Matth. 25. v. 32. *separabit eos ad invicem, sicut pastor segregat oves ab hœdis*) Daniel postquam de successione quatuor Monarchiarum fuerat vaticinatus, subjungit cap. 2. v. 44. *in diebus regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur* (intelligitur spirituale & cœleste regnum Christi, quod durantibus adhuc summis illis mundi imperiis erigi cœpit, illud non concluditur certâ periodo, sicut regna mundana, sed durat in omnem æternitatem & est proprium Christi regnum, unde addit Propheta) *& regnum ejus alteri populo non tradetur, comminuet autem & consumet universa regna hæc & ipsum stabit in æternum* (hoc fiet in novissimo die & in secundo Christi ad judicium adventu, tunc enim omnia mundi regna finem habebunt, solum autem Christi regnum persistet æternum. Confer 1. Corinth. 15. vers. 24.) vers. 45. *Propterea vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus & comminuit testam & ferrum & æs & argentum & aurum.* (Christus qui est spiritualis *petra* 1. Corinth. 10. v. 4. *ac lapis probatus* Esa. 28. v. 16. 1. Petr. 2. v. 6. repentino adventu in novissimo die ad judicium apparebit Luc. 21. v. 35. 1. Thessal. 5. vers. 2. non aliter ac si prægrandis quidam lapis à monte subitò avulsus obvia quæque prosternat ac comminuat, sic Christus in suo ad judicium adventu omnia mundi regna destruet, ut nec vestigium eorum superstes maneat, Vincent. Lyrinens. in opusc. de fine mundi: *Ipse lapis erit Dominus noster Iesus Christus, qui venit a seipso, quem alius homo non mittet, quia ipse super omnes est. Et percutiet istam statuam, h. e. mundum per conflagrationem & eam inflammabit & in favillam reducetur, quia omne Elementatum comburetur in uno puncto, ita quod non videbitur iste mundus, nisi una favilla.*) Idem Propheta postquam cap. 7. de Turcica Tyrannide vaticinium ediderat, subjungit consolationem, fore ut Christus ultimo suo ad judicium adventu Turcicum illud jugum dissolvat ac pios ad vitam æternam evehat. v. 9. *aspicebam, donec throni positi sunt* (ad judicium celebrandum Matth. 19. v. 28. Luc. 22. v. 30. *sedebitis super duodecim thronos.* Apoc. 4. v. 2. *Ecce sedes posita erat in cœlo & supra sedē sedens.* v. 4. *& in circuitu sedis sedilia viginti quatuor & super thronos viginti quatuor seniores sedentes*) *& Antiquus dierū sedit* (Pater cœlestis æternus Deus per Filiū iudicabit mundū Act. 17. v. 31.) *vestimentum ejus candidum quasi nix, & capilli capitis ejus quasi lana munda,* (candor vestimenti summam puritatē, sanctitatem ac maiestatē; canicies capillorū æternitatem notat, unde eadem tribuitur Filio, qui est Patri συναΐδιος Apocal. 1. v. 14.) *thronus ejus flamma ignis, rota ejus ignis accensus* (confer Psalm. 50. v. 3. Esa. 66. v. 15. *ecce Dominus in igne veniet,* Deuter. 4. v. 24. Hebr. 12. v. 29. *Deus noster ignis consumens est,* denotatur per hunc ignem iustitiæ & iudicii zelus) v. 10. *fluvius igneus fluebat & egrediebatur à facie ejus.* (Quidam hoc referunt ad processionem Spiritus sancti à Patre, sed videtur commodiùs referri ad fulmen damnatoriæ sententiæ, quod contra impios in die novissimo ex throno Dei vibrabitur, *Ite maledicti in ignem æternum* Matth. 25. vers. 41. ut fluvius igneus paleas, sic divina ira impios comburet) *millia millium ministrabant ei, & decies centena millia assistebant ei* (Matth. 25. v. 31. *Cùm venerit Filius hominis in majestate sua & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Jud. v. 14. *Ecce venit Dominus cum sanctis myriadibus*) *judicium sedit* (assessores iudicii μεταφορικῶς) *& libri aperti sunt* (ut ex illis iudicium fieret. Confer Apocal. 20. vers. 11. *Vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum, à cuius conspectu fugit terra & cœlum & locus non est inventus eis.* v. 12. *& vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni & libri aperti sunt & alius liber apertus est, qui est vita & judicati sunt mortui ex his, quæ scripta erant in libris secundùm opera eorum.*) v. 13. *aspiciebam in visione noctis & ecce in nubibus cœli quasi filius hominis veniebat usq; ad Antiquum dierum & in conspectu eius appropinquare fecerunt eum* (Johan. 5. v. 27. *Pater dedit Christo potestatem judicium faciendi, quia Filius hominis est.* Actor. 17. v. 31. *Statuit Deus diem, in quo judicaturus est orbem terrarum in justitia per virum in quo decrevit.* Matth. 24. vers. 30. *Videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli*) v. 14. *& dedit ei potestatem & honorem & regnū, & omnes populi, tribus & linguæ ipsi servient, potestas ejus est potestas æterna, quæ non auferetur & regnum ejus, quod non corrumpetur* (ad faciendum iudicium requiritur omnipotentia, omniscientia ac divina maiestas, quæ Christo vivorum & mortuorum iudici constituto in tempore data est. Confer Roman. 14. v. 10. *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* v. 11. *scriptum est enim, vivo ego, dicit Dominus, mihi curvabitur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Obvertitur huic interpretationi, quâ Propheticum oraculum ad secundum Christi adventum ad iudicium accommodatur. 1. *quod Christus non in ultimo suo adventu, sed in ascensione ad cœlos in conspectu Patris cœlestis sit adductus.* 2. *quod non in reditu ad judicium, sed in exaltatione sua ad dextram Patris potestatem, gloriam & regnum in omnes populos acceperit.* 3. *quòd hostes innuantur oppugnare ejus regnum, quos in die judicii penitus conteret.* Respon. describitur in visione Prophetica gloriosa Christi secundùm humanam Naturam exaltatio, quæ initium accepit in ipsa ascensione & durabit in omnem æternitatem. Proinde cùm evidens testimonium, quin & actus quidam conspicuus illius glorificationis & exaltationis sit *reditus Christi ad judicium*, ideò oraculum Propheticū non immeritò ad illum accommodatur. Hieron. in comm. *Sedens & vetustus dierum dicitur Deus, ut æterni judicis habitus demonstretur. Quod capilli ejus lanæ mundissimæ comparantur, purum ostenditur sincerumq; judicium & nullam personam judicando recipiens. Senex quoque describitur, ut maturitas comprobetur sententiæ: Thronus ejus flamma ignis, ut peccatores tormentorum magnitudinem pertimescant & justi salventur, sic tamen quasi per ignem &c. Fluvius igneus rapidusq; egrediebatur è facie ejus, ut peccatores traheret in gehennam. Libri aperti sunt, hoc est, conscientia & opera singulorum, in utramq; partem vel bona vel mala omnibus revelantur. Bonus liber est, quem sæpe legimus, liber viventium. Malus liber, qui in accusatoris tenetur manu, qui est inimicus & vindex, de quo & in Apocalypsi legitur, accusator fratrum nostrorum.* Confer Dn. D. Baldu. adv. typ. 6. Ose. 13. v. 12. *Ligata est*

est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus. v.13. dolores parturientis venient ei (Hieronymus in comm. Quomodo si ligetur quid in sacculo, conservatur & non perit ei, cui ligatum est: sic omnis iniquitas, qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei & abscondita & quasi in marsupio reservatur. Deniq; cùm dies ultionis advenerit & extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei seu apprehendent illum. Mulier parturiens multò antequam pariat, ex eo tempore, quo concepit, scit se esse parituram, & expectat quotidiè extrema tormenta, cruciatusq; venturos, ita & Ephraim filius insipiens &c. cùm dies parturitionis advenerit aut stare aut sufferre non poterit. 1. Thessal. 5. v. 3. cùm dicent pax & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti & non effugient.) Joël 1. v. 14. Clamate ad Dominum, ah. ah, diei, quia prope est dies Domini & tanquam vastitas ab omnipotente veniet. cap. 2. v. 1. Contremiscant omnes habitatores terræ, quia venit dies Domini, quia propè est. v. 2. dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & obscuritatis (vaticinatur quidem propriè & directè Propheta de excidio à Babyloniis populo Israëlitico inferendo, interim quia excidium illud finalis judicii fuit præludium, ideò ad illud non immeritò accommodari potest) vers. 3. ante faciem ejus ignis vorax & post eum exurens flamma. vers. 10. à facie ejus contremuit terra, moti sunt cœli, Sol & Luna obtenebrati sunt & stellæ retraxerunt splendorem suum (confer Matth. 24. v. 29. Marc. 13. vers. 24. Luc. 21. v. 25.) vers. 11. & Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia & facientia verbum ejus (hæc sunt castra Angelica cœlestis militiæ, parata ad faciendum Dei verbum Genes. 32. vers. 2. 2. Regum. 6. v. 17. Psalm. 34. v. 8. Luc. 2. vers. 13.) magnus enim dies Domini & terribilis valde & quis sustinebit eum? v. 12. Nunc ergo convertimini ad me, dicit Dominus (Actor. 17. v. 30. præcipit Deus omnibus ubiq; hominibus ut pœnitentiam agant. v. 31. eò quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem terrarum in justitia.) v. 18. Zelo ardebit Dominus super terram & parcet populo suo, v. 30. & dabo prodigia in cœlo & in terra, sanguinem & ignem & vaporem fumi. v. 31. Sol convertetur in tenebras & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis (magnus vocatur dies novissimus propter res magnas quæ in eo gerentur, terribilis dicitur respectu impiorum) v. 32. & omnis, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit (piis & electis qui ex vera fide Deum invocant, erunt dies lætitiæ & salutis. Hieronym. in comm. Joël. 1. dies retributionis omnium delictorum illa est, de qua universi scribunt Prophetæ. in comm. cap. 2. Diem Domini intellige diem judicii &c. dies pœnarum est & angustiæ, quia cuncta pœnarum plena sunt & cruciatuum &c. Similis ei non fuit à principio & post eum non erit. Omnia enim mala, quæ veteribus Historiis continentur, aut inundatione maris, aut alluvione fluminum, aut pestilentiâ, morbis, fame, bestiis, hominum vastitate hominibus acciderunt, hic suppliciis, quæ in die sunt reddenda judicii, non poterunt comparari &c.) cap. 3. v. 1. Quia ecce in diebus illis & in tempore illo, cùm convertero captivitatem Iuda & Ierusalem (post reditum ex Babylonica captivitate, imò etiam post liberationem Ecclesiæ à Tyrannide Antichristiana) v. 2. congregabo omnes gentes & deducam eas in vallem Iosaphat (Josaphat significat judicium Dei, symbolicè igitur exprimitur locus judicio destinatus, quâ de re plura inferiùs) & disceptabo cum eis super populo meo & hæreditate mea Israel, quos dispersérunt in nationibus & terram meam diviserunt (summam vindictam ab hostibus Ecclesiæ, qui rationem factorum suorum reddere cogentur) v. 12. consurgant & ascendant gentes in vallem Iosaphat, quia ibi sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu. vers. 13. mittite falces, quoniam maturuit messis, venite & descendite, quia plenum est torcular, exuberant torcularia, quia multiplicata est malitia eorum (Matth. 24. v. 31. cùm venerit Filius hominis in majestate sua & omnes Angeli cum eo. Apocal. 14. v. 14. Et vidi & ecce nubes candida & sedens super eam similis Filio hominis habens in capite coronam auream & in manu ejus falx acuta. v. 15. & alius Angelus exivit de templo, clamans voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete, quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ) v. 14. multitudo, multitudo in valle concisionis (in illo loco, in quo Dominus hostes suos conscindet ac consumet) quia in propinquo est dies Domini in valle concisionis. v. 15. Sol & Luna obtenebrabuntur & stellæ retrahent splendorem suum. v. 16. & Dominus de Sion rugiet & de Ierusalem dabit vocem suam & movebuntur cœli & terra (Christus leo de tribu Iuda Apocal. 5. v. 5. qui in Sion & Jerusalem, h. e. in vera Ecclesia colitur, in ultimo suo adventu commovebit cœlum & terram ac adversus impios horribilem sententiam damnatoriam pronunciabit: Discedite à me maledicti) & Dominus spes populi sui & fortitudo filiorum Israël. (Pii in novissimo die attollent capita sua, quia appropinquat redemtio ipsorum Luc. 21. v. 28.) postea concludit prophetiam symbolicam æternæ lætitiæ & gloriæ descriptione. Amos 5. v. 18. Væ desiderantibus diem Domini (loquitur de impiis ex impatientia malorum diem novissimum desiderantibus, in piis enim desiderium hujus diei commendatur 2. Timoth 4. v. 8.) ad quid enim eam vobis (desideratis & optatis?) dies Domini ista tenebræ & non lux (tenebræ significant tristitiam & infelicitatem, sicut contrà lux lætitiam & prosperitatem. Hieronym. in comm. Nulli dubium est, omnes nostros diem tenebrarum diem intelligere judicii. Sensus igitur est, quod impii nihil levamenti vel in morte vel in die novissimo sint percepturi, sed potiùs à malis minoribus ad majora, à temporalibus angustiis ad cruciatus æternos transituri, id quod similitudine quadam declarat propheta) v. 19. Quemadmodum si fugiat vir à facie leonis & occurrat ei ursus, ac si quis domum ingrediatur & innitatur manu sua super parietem & mordeat eum coluber. v. 20. nunquid non tenebræ erit dies Domini & non lux, caligo & non splendor in ea (repetitio auxesin & confirmationem continet) Soph. 1. v. 12. Et erit in tempore illo, scrutabor Ierusalem in lucernis. (Hieron. d. l. In fine mundi, quia dies Domini ipsa intelligitur, scrutabitur Dominus Jerusalem, hoc est, Ecclesiam suam cum lucerna & ulciscetur super viros contemtores, qui noluerunt servare mandata Domini & insuper blasphemaverunt in cordibus suis, quod nihil prodesset benefacere nec obesset malè agere, quia nec bonorum operum præmium, nec malorum pœnam restitueret Deus ideò ait) Visitabo super viros defixos in fecibus suis, qui dicunt in cordibus

dibus suis, non faciet bene Dominus, & non faciet male &c. vers.14. *In propinquo est dies Domini magnus & velox nimis, sonitus diei Domini amarè clamabit ibi fortis*, vers.15. *dies illa dies tribulationis & angustiæ, dies tumultus & perturbationis erit, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & obscuritatis.* vers.16. *dies tubæ & clangoris super civitates munitas & super angulos excelsos* (calamitates temporales sunt præludia & initia malorum, quæ in die novissimo opprimentimpios, unde additur) vers.18. *in igne zeli devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram* (ira divina incendii instar omnia consumet) Confer 2. Petr.3.vers.10. in die novissimo *Elementa calore solventur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* Hieronym.in comm. etiam præcedentia verba vers. 10. *Vox clamoris à porta piscium prima & ululatus à secunda & contritio magna à collibus*, ad diem judicii accommodat. *Prima*, inquit, *porta oculorum erit, quâ exhibebuntur nobis peccata nostra ante oculos nostros &c. & postquam compunctus clamaverit à prima oculorum porta, ululabit etiam à secunda, quam & aures intelligere possumus & conteritur in nobis quicquid fuerit excelsum &c. vel lugebunt à porta prima, qui suum Baptisma non servaverunt, lugebunt à secunda, qui non egerunt pro peccatis dignam pœnitentiam &c.* Sed hoc videtur paulò coactius. Hagg.2.v.7. *Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc modicum tempus superest, & ego commovebo cœlum & terram & mare & aridam, & movebo omnes gentes, & tunc veniet Desideratus omnibus gentibus.* (Propriè & principaliter hoc vaticinium agit *de primo Christi adventu*, ut ex sequentibus verbis colligitur *& implebo domum illam gloriâ*, interim autor Epistolæ ad Hebræos cap.12. v.26. illud *ad secundum Christi adventum* accommodare quibusdam videtur, cùm inter tempora primum & secundum Christi adventum præcedentia sit quædam analogia & convenientia. Quemadmodum enim ante primum Christi adventum horribilia bella præcesserunt, quibus totus terrarum orbis fuit q. concussus: ita quoque ante secundum Christi adventum *gens contra gentem & regnum contra regnum exurget.* Quemadmodum in primo Christi adventu *movebitur cœlum*, quia Christus cum omnibus Angelis & Sanctis è cœlo descendit, *movebitur terra*, quia mortui è sepulchris excitabuntur, & omnes homines ad Christi tribunal congregabuntur. Sed verba Epistolæ ad Hebr. convenientius de primo Christi adventu accipiuntur, quia per prædicationem Evangelii multi ex omnibus populis in universa terra sunt conversi & cœlum q. apertum, ac Deus desuper effudit Spiritum S. super omnem carnem, quia omnia in mundo renovavit ac credentibus in Christũ liberum in cœlum aditum patefecit, tunc etiam Leviticum, Sacerdotium cum Ceremoniis legalibus & omni cultu Mosaico fuit σαλευόμενον concussum & abolitum, contrà v. æternum & immobile Christi Sacerdotium ac regnum sancitum, in quo etiam bona cœlestia & æterna μὴ σαλευόμενα credentibus conferuntur, atque hæc est illa ἀσάλευτος βασιλεία quam vera fide à nobis apprehendi & suscipi autor Epistolæ jubet v.28.) Zach.12.v.10. *aspicient ad me quem confixerunt & plangent eum planctu q. super unigenitum & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* (Hoc vaticinium Johannes Apoc.1. v.7. accommodat ad novissimum Christi adventum ad judicium: *Ecce venit cum nubibus & videbit eum omnis oculus & qui eum pupugerunt & plangent se super eum omnes tribus terræ.* In die novissimo & judicio extremo omnes tàm pii quàm impii Christum judicem oculis corporeis videbunt, illi quidem ad gloriam & lætitiam, hi verò ad opprobrium & tristitiam. Speciatim autem eorum, qui ipsum pupugerunt sive in cruce confixerunt, mentio fit, quia illi maximo doloris sensu afficientur, cùm viderint eum tàm ignominiosè ac crudeliter à se exceptum, tantâ coruscare gloriâ & majestate. Adde quod omnes impii pessimis suis dictis & factis denuò quasi *Christum sibi crucifigant* Hebr.10. v.29. ac persecutores Christum in suis membris pungant & configant Zach. 2.v.8. Act.9. v.4. Augustinus lib.20. de civ. Dei cap.30. circa med. *Pœnitebit in illa die Iudæos etiam eos, qui accepturi sunt Spiritum gratiæ & misericordiæ, quod in ejus passione insultaverunt Christo, cùm ad eum aspexerint in sua majestate venientem, eumque esse cognoverint, quem prius humilem in suis parentib. illuserunt. quamvis & ipsi parentes eorum tantæ illius impietatis autores resurgentes videbunt eum, sed puniendi jam non adhuc corrigendi &c.*) Zach.14. v.5. *Veniet Dominus Deus meus & omnes Sancti ejus cũ eo*, (Conf. Jud.14.) Malach.3.v.1. *Ecce venit, dicit Dominus exercituum.* vers. 2. *& quis poterit sustinere diem adventus ejus, & quis stabit cum apparuerit?* v.3. *ipse quasi ignis conflans & quasi sapo fullonum. &c.* August. lib.20. de civit. Dei cap.25. hoc vaticinium accommodat ad secundum Christi adventum, in quo ut justus judex veniet contra eos, qui primum adventum gratiæ neglexerũt: *Ex his*, inquit, *videtur evidentius apparere in illo judicio quasdam quorundam purgatorias pœnas futuras &c. nisi fortè sic eos dicendum est emundari à sordibus & eliquari quodammodo, cùm ab eis mali per pœnale judicium separantur, ut illorum segregatio atq; damnatio purgatio sit istorum, quia sine talium de cætero cõmixtione victuri sunt &c. porrò in plena perfectaq; justitia cùm mãdati fuerint, ipsi erunt, quid n. acceptius Deo tales offerũt, quàm seipsos?* c.26. *Quia post judiciũ, cùm fuerint etiã igni mundati, qui ejusmodi mundatione sunt digni, in omnib. Sanctis nullũ invenietur omnino peccatum atq; ita seipsos offerent in justitia, ut tales hostiæ omnimodò immaculatæ ac sine ullo vitio sint futuræ, erunt profectò. Sicut pristinis diebus & sicut annis prioribus, quando in umbra hujus rei futuræ mundissimæ offerebantur hostiæ. Hæc erit namque mundatio tunc in immortali carne ac mente Sanctorum, quæ figurabatur in illarum corporibus hostiarum. Deinde propter eos, qui non mundatione, sed damnatione sunt digni, Et accedã, inquit v.5. ad vos in judiciũ & ero testis velox super maleficos & super adulteros &c. quib. damnabilib. criminib. enumeratis addidit. v. 6. Ego n. Dominus, & nõ mutor, tanquã diceret, cùm vos mutaverit & in deterius culpa vestra & in melius gratia mea, ego non mutor. Testem v. se dicit futurũ, quia in judicio suo non indiget testibus. Eumque velocem, sive quia repente venturus est, eritque judicium ipso inopinato ejus adventu celerrimum, quod tardissimum putabatur, sive quia ipsas convincet sine ulla sermonis prolixitate conscientias &c. Etiam sic ergò Dominus futurus testis intelligendus est velox, cùm sine mora revocaturus est in memoriam, unde convin-*

convincat puniatq; conscientiam. Hæc Augustinus quibus conformia habet Hieronym. in comment. Sed ex antecedentibus & consequentibus apparet, Malachiam *de primo Christi adventu* propriè ἐν ῥητῷ hoc loco agere, ejus enim præcursor fuit Johannes Baptista, & hic ipse adventus Pontificibus, Sacerdotibus, Levitis &c. corruptelas suas taxari sentientibus fuit ingratus & adversus) In eodem cap. 3. v. 16. *Attendit Dominus & audivit & scriptus est liber monimenti coram eo pro timentibus Dominum & cogitantibus nomen ejus.* v. 17. *Et erunt mihi, ait Dominus exercituum in die, quam ego facio in peculium & parcam eis, sicut parcit vir filio suo servienti sibi.* v. 18. *& convertimini & videbitis, quid sit inter justum & impium & inter servientem Deo & non servientem ei.* (Augustinus libr. 20. de civitat. Dei cap. 27. itidem hoc refert ad judicium novissimum: *Hæc distantia*, inquit, *præmiorum atque pœnarum justos dirimens ab injustis, quæ sub isto Sole in hujus vitæ vanitate non cernitur, quando sub illo Sole justitiæ in illius vitæ manifestatione clarebit, tunc profectò erit judicium, quale nunquam fuit.*) Malach. 4. 1. *Ecce enim dies venit succensa quasi caminus & erunt omnes contemtores & omnes facientes impietatem stipula & inflammabit eos dies veniens, dicit Dominus exercituum, quæ non derelinquet eis radicem & ramum.* vers. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ & sanitas in pennis ejus. Et egrediemini & crescetis sicut vituli qui saginantur.* v. 3. *& calcabitis impios, quia erunt cinis sub planta pedum vestrorum, quam ego facio, dicit Dominus exercituum.* (Quidam accipiunt hoc vaticinium *de excidio Hierosolymitano* ac primo Christi adventu, sed Theophilus Antiochenus lib. 2. ad Autolicum, Irenæus libr. 4. cap. 8. Hieronymus In Commentar. & Augustin. d. l. referunt inter oracula Prophetica *de extremo judicio* & fine mundi, in quo vel maximè *ira Dei quasi clibanus adversus omnes impios ardebit* ac instar stipulæ eos absumet. Conf. Matt. 3. v. 12. piis contrà Christus in novissimo suo adventu tanquam verus Sol illucescet, corda ipsorum exhilarans & vitæ ac sanitatis æternæ eos participes faciens. *Dies judicii*, ait Hieron. *Sanctis erit lux & peccatoribus tenebræ, & ipsa dies erit succensa quasi caminus, ut omnes impii vertantur in stipulam & camini crementur ardoribus. Cumque eos inflammaverit atque combusserit, non relinquet in eis ullam radicem & germen. E contrario dicitur, quod timentibus nomen Domini orietur Sol justitiæ, qui vera omnia judicabit & nec bona nec mala, nec virtutes nec vitia latere patietur, & sanitas erit in pennis ejus ut sanatos per pœnitentiam portet in humeris suis.* Deut. 32. *tunc egredientur, qui nunc seculo quasi carcere sunt inclusi & salient quasi vituli de armento &c.*) In eodem capite 4. v. 4. *Mementote legis Mosi servi mei, quã mandavi ei in Horeb ad omnem Israel præcepta & judicia.* (Augustinus d. l. cap. 21. *Quod subjungit idem Propheta, Mementote legis Mosi oportunè commemorat, post declaratum tam magnum futurum inter observatores legis contemtoresq; discrimẽ, simul etiam ut discant legem spiritualiter intelligere & inveniant in ea Christum, per quem judicem facienda est inter bonos & malos ipsa discretio &c. carnaliter quippe accipiendo legem & ejus promissa terrena rerum cœlestium figuras esse nescientes in illa murmura corruerunt, ut dicere auderent. Vanus est qui servit Deo, & quid amplius, quia custodimus mandata ejus &c. qui eorum verbis quodammodo Propheta compulsus est novissimum pranunciare judicium, ubi mali nec saltem falsò sint beati, sed apertissimè appareant miserrimi & boni nullâ temporali saltem miseriâ laborent, sed clarâ ac sempiternâ beatitudine perfruantur.*) vers. 5. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & terribilis.* v. 6. *& convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres, ne veniam & percutiã terram anathemate.* (Matth. 11. v. 13. c. 17. v. 12. Marc. 9. v. 13. Luc. 1. v. 17. hoc refertur ad Johan. Baptistam Christi in primo adventu præcursorem. August. d. l. & multi ex veteribus ad secundum Christi adventum accommodant, cùm Marc. 9. v. 12. Elias secundus eâ ratione venisse dicatur, ut tertius aliquis Elias ante secundum Christi adventum expectandus innuatur, non quidem ut Pharisæi & eos secuti Pontificii nugantur, quasi in propria persona Elias *Thesbites* sit venturus, nam nec Johannes Baptista fuit talis Elias Joh. 1. v. 21. sed quod eximius aliquis Ecclesiæ doctor in spiritu & virtute Eliæ novissimum Christi adventum sit proximè præcessurus. Talis verò fuit B. Lutherus, qui corruptelas Pontificias magno zelo aggressus doctrinæ repurgationem in Ecclesia suscepit. Confer locum de Eccles. §. 291.

14. 5. *In libris apocryphis* hæc occurrunt dicta. In 4. libro Esdræ cap. 7. v. 32. *Terra reddet, qua in ea dormiunt, & pulvis, qui in silentio habitant.* vers. 33. *& revelabitur Altissimus super sedem judicij & pertransibunt miseriæ & longanimitas congregabitur.* vers. 34. *judicium autem solum remanebit, veritas stabit & fides convalescet & opus subsequetur.* v. 35. *merces ostẽdetur & justitiæ vigilabunt & injustitiæ non dominabuntur.* v. 43. *Dies judicij erit finis temporis hujus & initiũ temporis futuræ immortalitatis, in quo transivit corruptela.* l. ejusd. c. 14. v. 35. *judicium post mortem veniet, quando iterũ reviviscemus, & tunc justorum nomina parebunt & impiorum facta ostendẽtur.* Judith. 16. v. 20. *Dominus omnipotens vindicabit in eos* (Ecclesiæ hostes) *in die judicij visitabit illos.* v. 21. *dabit enim ignem & vermes in eorum carnes, ut urantur & sentiant usque in sempiternum.* Tob. 3. v. 2. κρίσεις ἀληθινὰς καὶ δικαίας σὺ κρίνεις εἰς τὸν αἰῶνα. vers. 5. πολλαὶ αἱ κρίσεις σου εἰσὶ καὶ ἀληθιναί. Sapient. 1. vers. 9. ἐν γὰρ διαβουλίοις ἀσεβοῦς ἐξέτασις ἔσται, λόγων δὲ αὐτοῦ ἀκοὴ πρὸς κύριον ἥξει εἰς ἔλεγχον ἀνομημάτων αὐτοῦ. vers. 10 ὅτι οὖς ζηλώσεως ἀκροᾶται τὰ πάντα. cap. 3. v. 7. *Justi in tempore visitationis eorum refulgebunt & tanquam scintillæ in stipula discurrent.* v. 8. *judicabunt gentes & dominabuntur populis & regnabit eorum Dominus in secula* (Confer Matth. 19. vers. 28. 1. Corinth. 6 vers. 2.) v. 10. *at impij sicut cogitaverunt, habebunt correptionem, qui neglexerunt justum & à Domino recesserunt.* cap. 4. v. 19. *Impii erunt post hoc in ruinam sine honore & in contumelia inter mortuos per seculum, quoniam disrumpet illos sine voce pronos & commovebit illos à fundamentis & usq; ad supremum desolabuntur, & erunt in dolore & memoria eorum peribit.* vers. 20. *Venient in cogitatione peccatorum suorum timidi, & arguent illos ex adverso iniquitates ipsorum.* cap. 5. v. 1. *Tunc stabit in confidentia multa, justus contra faciem eorum, qui angustiaverunt eum & irritantium labores ejus.* vers. 2. *Videntes turbabuntur timore vehementi & stupebunt in insperata salute* ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας &c. v. 16. *justi autem in seculum vivent, & in Domino merces eorum &*

cogitatio

5. *Ex libris apocryphis*

cogitatio ipsorum apud altissimum. vers. 17. *idcirco accipient regnum decoris & diadema speciei de manu Domini &c.* v. 18. *accipiet armaturam Zelum illius & armabit creaturam ad ultionem inimicorum.* v. 19. *induet thoracem justitiam & circumponet judicium* ἀνυπόκριτον, v. 20. *sumet scutum* ἀκαταμάχητον ὁσιότητα. vers. 21. *acuet autem duram iram in gladium, pugnabit verò cum illo mundus contra stultos &c.* cap. 6. vers. 1. *audite reges & intelligite.* v. 4. *quoniam Altissimus exquiret vestra opera & cogitationes scrutabitur,* vers. 6. *horrendè & cito instabit vobis, quoniam judicium durum, in his qui præsunt, fiet.* v. 7. *potentes potenter tormenta patientur.* v. 8. *non enim subtrahet personam omnium dominator, nec verebitur magnitudinem, quia magnum & parvum ipse fecit, æqualiterq; curam gerit de omnibus* v. 9. *ac fortibus fortis instat scrutatio.* v. 11. *Qui custodierint justè justa, justè judicabuntur & qui edocti fuerint ea, invenient responsionem.* Sirac. 18. vers. 20. *antè judicium para teipsum ad benefaciendum & in hora visitationis invenies propitiationem.* vers. 24. *memento iræ in die consummationis & tempus retributionis in conversione faciei.* cap. 35. vers. 22. *Altissimus judicabit justos & faciet judicium.* vers. 23. *& Dominus non tardabit.* vers. 24. *donec reddat homini secundùm actus ejus & opera hominum secundùm cogitationes ejus.* vers. 25. *donec judicet judicium populi sui & lætificabit eos in misericordia sua.* cap. 41. v. 5. *judicium omni carni in Domino* (loquitur propriè de morte, quæ propter peccatum justo Dei judicio in omnes venit. In Græco simpliciter dicitur τοῦτο τὸ κρίμα πάσῃ σαρκὶ παρὰ κυρίου) 2. Maccab. 7. v. 35. *Nondum enim omnipotentis Dei & omnia inspicientis judicium effugisti. Nã fratres mei modico nunc dolore tolerato sub Testamento æternæ vitæ effecti sunt, tu autem judicio Dei justè superbiæ tuæ pœnas exolves.*

15. 2. In Nov. Testam. de secundo Christi adventu & extremo judicio Spiritus sancti oracula & numero plurima & pondere gravissima & claritate maximè perspicua habentur. Matth. 7. vers. 22. inquit Christus: *Multi dicent mihi in illa die* (extremi judicii) *Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus &c.* vers. 23. *tunc confitebor illis, nunquam novi vos, discedite à me omnes, qui operamini iniquitatem.* (Confer Matth. 25. v. 41.) Matth. 10. v. 15. *tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorræorum in die judicii quàm illi civitati* (quæ oblatam in prædicatione Evangelii gratiam protervè respuit. Confer Marc. 6. vers. 11. Luc. 10. v. 12. quibus in locis *diem judicij evidentissimè prædicari asserit.* Augustin. lib. 20. de civit. Dei cap. 5.) Matth. 10. v. 26. *Nihil est apertum, quod non reveletur* (si non in hoc seculo tamẽ in die judicii. Conf. Marc. 4. v. 22. Luc. 8. v. 17. c. 12. v. 2.) c. 11. vers. 21. *Tyro & Sidoni remissius erit in die judicij quàm Chorazin* v. 23. *terræ Sodomorũ remissius erit in die judicii quàm Capernaum.* (Conf. Luc. 10. v. 14.) c. 12. v. 35. *de omni verbo otioso, quod locuti fuerint homines, rationem reddent in die judicij.* cap. 12. v. 40. *Viri Ninivitæ surgent in judicio cum generatione ista & condemnabunt eam.* v. 41. *Regina Austri surget in judicio cum generatione ista & condemnabit eam &c.* (Confer Luc. 11. vers. 31. & 32. Augustinus libr. 20. de civitat. Dei cap. 5. *Duas hoc loco res discimus, & venturum esse judicium & cum mortuorum resurrectione venturum. De Ninivitis enim & Regina Austri, quando hæc dicebat, de mortuis sine dubio loquebatur, quos tamen in die judicij resurrecturos prædixit. Nec ideo dixit condemnabunt, quia & ipsi judicabunt, sed quia ex ipsorum comparatione isti meritò damnabuntur &c.*) cap. 13. v. 41. *in consummatione seculi mittet Filius hominis Angelos suos & colligent de regno ejus omnia scandala & eos qui faciunt iniquitatem.* vers. 42. *& mittent eos in caminum ignis, ibi erit fletus & stridor dentium.* vers. 43. *tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum.* (Confer vers. 49. & 50. August. d. l.) cap. 16. v. 27. *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis, & tunc reddet unicuique secundùm opera ejus.* cap. 19. vers. 28. *Vos qui secuti estis me in regeneratione cùm sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* (Confer Augustin. d. l. ubi ad judicium extremum accommodat verba Christi Matth. 12. vers. 26. Luc. 11. vers. 19. *Filii vestri*, hoc est, Apostoli *erunt judices vestri.*) cap. 24. v. 29. *signa* extremum judicium *in cœlo, terra ac mari* præcessura annotata extant (confer Marc. 13. vers. 24. Luc. 21. v. 25.) & additur vers. 30. *Tunc apparebit signum Filij hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute & gloria magna.* vers. 31. *& mittet Angelos suos cum tuba vocis magnæ, & congregabit electos suos à quatuor ventis.* cap. 25. v. 31. & seqq. integer *processus* extremi judicii describitur. cap. 26. vers. 64. *Dico vobis, amodo videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.* (Confer Marc. 14. vers. 62.) Marc. 8. v. 38. *Quem puduerit mei & sermonum meorum &c. Filium etiam hominis pudebit ejus, quando venerit in gloria Patris sui cum Angelis sanctis.* (Confer Luc. 9. vers. 26. ubi posteriora verba sic habent, *cùm venerit Filius hominis in gloria sua & Patris & sanctorum Angelorum.*) Luc. 8. vers. 17. *Non est occultum quod non reveletur,* (At in hac vita multa impiorum scelera notitiam & pœnã effugiunt, restat ergo Universale judicium.) Luc. 17. vers. 24. *Sicut fulgur coruscans ex una regione quæ sub cœlo est, in alteram, quæ sub cœlo est, splendet: ita & erit Filius hominis in die suo.* (Quidam accipiunt *de primo Christi adventu* per prædicationem Evangelii, præcedit enim v. 25. *venient dies, quando desiderabitis videre unum diem filii hominis & non videbitis,* sed ex Matth. 24. v. 27. colligitur posse etiam accipi *de secundo Christi ad judicium adventu*, quem illustrem & conspicuum fore docet, adeò ut in oculos omnium omninò hominum incurrat, id quod similitudine *fulguris* declarat, ac eo ipso simul innuit, adventum illum fore celerem, inopinatum ac repentinum. Chrysostom. homil. 77. in Matth. *Quomodo fulgur, ut videatur, non indiget præcone aut nuncio, sed in momento temporum omnibus apparet: sic adventus ille ubiq; splendens statim videbitur.*) Luc. 21. v. 34. Christus gravissimis verbis ad preces & vigilantiam nos exhortatur, à crapula verò, ebrietate & curis hujus vitæ præmonet, *ne dies judicii repentina nobis superveniat, tanquã laqueus n. superveniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ.* Joh. 5. v. 22. *Pater omne judicium dedit Filio.* v. 27. *dedit ei potestatem faciendi judicium, quia Filius hominis est.* (Augustinus libr. 20. de civitat. Dei cap. 6. hic ostendit, *quod in ea carne veniet judicaturus, in qua venerat judicandus, ad hoc* enim

2. ex N. T.

enim ait, quia Filius hominis est) cap.12. vers. 48. *Qui spernit me & non accipit verba mea, habet qui judicet eum, sermo quem locutus sum, judicabit eũ in die novissimo.* cap.14. v.3. *iterum veniam & accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego & vos sitis.* (Quidam accipiunt de reditu Christi ad Apostolos in hac vita post resurrectionem, sed δεινότης verborum, *accipiam vos* πρὸς ἐμαυτὸν & collatio dicti Apostolici 1.Thessal.4.v.17. ostendunt de secundo Christi adventu rectiùs accipi Hieronym. lib.2.adv.Jov. *Et locus & mansiones, quas præparare se dicit Christus Apostolis, in domo utique sunt Patris, id est, in regno cœlorum non in terra, in qua præsens Apostolos relinquebat)* Act.1. v.11. Angeli de reditu Christi ad judicium sic loquuntur: *Hic Iesus, qui assumtus est a vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Petrus Actor.3.v.19. ad pœnitentiam auditores exhortatur, argumento ducto ab ultimo Christi adventu, ut consistere possint, *cùm venerint tempora refrigerii à conspectu Domini & miserit eum, qui prædicatus est vobis Iesum Christum.* v.20. *quẽ oportet quidem cœlum capere usque ad tempus restitutionis omnium.* cap.10.v.42. *præcepit Deus nobis* (Apostolis) *testificari, quod ipse* (Jesus Nazarenus) *constitutus est à Deo judex vivorũ & mortuorum* cap.17. v.30. Paulus itidem ad pœnitentiam eodẽ argumento nos exhortatur: *Annunciat Deus omnibus ubique hominibus ut pœnitentiam agant.* v.31. *eò quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem terrarum in justitia per virum in quo cõstituit.* cap.24.v.25. Apostolus coram Felice unà cum reliquis Christianæ doctrinæ capitibus *de futuro judicio* disserit. Rom.2.v.3. *an putas quod effugies judicium Dei.* v.5. *secundùm duritiem tuam & cor impœnitens thesaurizas tibi iram in die iræ & revelationis justi judicii Dei.* (Orig lib.2. in Epist.Rom.cap.2.tom.3. *Omnes homines per hæc, quæ agunt in hoc mundo aut congregant in terra, aut in cœlo, aut in thesauro iræ Dei: Qui iniquus est, per duritiam cordis & cor impœnitens in thesauro iræ actus suos recondit &c.)* v. 15. *cogitationes hominum se invicem accusant aut etiam defendunt,* v. 16. *in die, quâ judicabit Deus occulta hominum secundùm Evangelium meum per Iesum Christum.* cap.3.v.6. *Deus judicabit mundum.* cap.14. v.10. *Omnes stabimus ante tribunal Christi.* v.11. *Scriptum est enim: vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi curvabitur omne genu.* 1.Corinth.1.v.7. *expectantes revelationem Domini nostri Iesu Christi.* v. 8. *qui & confirmabit vos usque in finem sine crimine in die Dom. nostri Iesu Christi* (Vulgata addidit, *in die adventus,* sed in Græco hoc non habetur) c. 4. v. 4. *Qui me judicat, Dominus est.* v.5. *Nolite ergò ante tempus judicare, quoad usque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit unicuique à Deo.* cap.6.v.2. *an nescitis, quoniam sancti hunc mundum judicabunt.* v.3. *nescitis, quoniam Angelos judicabimus.* cap.7. v. 29. καιρὸς συνεσταλμένος ἐστι, *parum temporis restat* ad Domini adventum, propinquus est finis seculi, ideoque temporalibus velut in transitu ac transcursu utamur, non autem corde illis adhæreamus. Quidam tamen malunt de tranquillitate illius temporis admodùm brevi ac minimè diuturna illud accipere. cap. 16. v. 22. *Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, anathema, maran atha.* Quidam volunt *Maranata* esse unicam vocem Syriacam, quæ apud Hebreos sonet τὸ חרם quâ voce generalis quædam designatur devotio, ut legatur Mecharem atha, h. e. tu sis maledictus, sed in Codice Syriaco divisim scribitur מָרַן אֲתָא *Dominus noster venit,* & innuitur extremi anathematis formula, quâ extremæ Christi mundi judicis condemnationi peccator fuit addictus. Jud.v.14. ἦλθε Κύριος. Sic exponunt Ambros. in comm. August. Epist. 128. Theophyl. in comm. Thalmudistæ ejusmodi anathema vocãt שַׁמַּתָּא quod ex duobus propter frequentem ejus usum videtur coaluisse, nempe ex הַשֵּׁם & תָא quod est *Domine veni,* quidam tamen volunt dictum quasi שָׁם מִיתָה *ibi mors.* Inter Hebraica vocabula, quæ Hieronymi titulo circumferuntur *maranatha* exponitur *in adventu Domini)* 2.Cor.5.v.10. *Omnes nos manifestari oportet corã tribunali Christi, ut referat unusquisq; ea, quæ per corpus gessit, sive bona sive mala.* Phil.1.v.6. *qui cœpit in vobis opus bonum, perficiet usq; in diem Jesu Christi.* c.3.v.20. *expectamus è cœlis Salvatorem nostrum Dominum Jesum Christum.* Philip.4.v.5. ὁ Κύριος ἐγγύς. Coloss.3.v. 4. *Cùm Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos cum ipso apparebitis in gloria.* 1.Thessal.4. v.15. *qui residui sumus in adventum Domini, non præveniemus eos qui dormierunt.* v.16. *quoniam ipse Dominus in clamore, in voce Archangeli & tuba Dei descendet de cœlo.* c.5.v.2. *scitis* ἀκριβῶς *quod dies Domini sicut fur in nocte ita veniet.* v.3. *cùm enim dixerint, pax & securitas, tunc repentinus eis superveniet interitus, sicut dolor in utero habenti & non effugient.* v. 23. *integer vester spiritus & anima & corpus sine querela servetur in adventu Domini nostri Iesu Christi.* 2.Thess.1.v.6. *Iustum est apud Deũ retribuere afflictionem illis, qui vos affligunt.* v. 7. *vobis verò qui affligimini, relaxationem nobiscum, cùm patefiet Dominus Iesus de cœlo cum Angelis suis potentibus.* v.8. *cùm flamma ignis, infligens ultionẽ iis, qui Deum non noverunt & iis qui non auscultant Evangelio Domini nostri Iesu Christi.* v.9. *qui pœnas dabunt æterni exitii à facie Domini & à gloria virtutis ejus.* v.10. *cùm venerit ut glorificetur in Sanctis suis & admirandus fiat in credentibus omnibus in die illo.* cap.2.v.8. *Christus destruet Antichristum illustratione adventus sui.* 1.Timoth.6. v. 14. *serves mandatum sine macula usque ad apparitionem Domini nostri Iesu Christi.* v.15. *quem propriis temporibus ostendet beatus & solus potens, Rex Regum & Dominus dominantium.* 2. Tim.4. v. 1. *Testificor corã Deo & Domino Iesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos per adventum ejus & regnum ejus.* v.8. *reposita est mihi corona justitiæ, q̃ reddet mihi Dominus in illa die justus judex, non solùm a. mihi, sed & omnibus qui diligunt adventum ejus.* Tit.2.v.13. *expectantes beatam spem & apparitionem gloriæ magni Dei & Salvatoris nostri Jesu Christi.* Heb.6.v.2. inter fundamenta Christianismi refertur doctrina *de judicio æterno.* c.9.v.27. *statutum est homini semel mori, post hoc verò judicium.* v.27. *Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata, secundò sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.* cap.10.v.27. *voluntariè peccantibus relinquitur terribilis quædam expectatio judicii & ignis æmulatio quæ consumtura est adversarios.* v.30. *Dominus judicabit populum suum.* v.31. *horrendum est incidere in manus Dei viventis.* vers.37. *qui venturus est, veniet & non tardabit.* Hebr. 12. vers. 23. *accessistis ad judicem omnium Deum.* vers.13. *judicium sine misericordia erit ei, qui non exercuerit misericordiam.* 1.

Petr.

Petr.2.v.23. *tradidit judicanti juste.* 1.Petr.4.v.5. *impii rationẽ reddent ei, qui paratus est judicare vivos & mortuos.* 2.Pet.2.v.3. *quibus τὸ κρῖμα judicium damnatorium jam olim, non otiatur & quorum exitium non dormitat.* vers.9. *novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diem judicii reservare cruciandos.* 2. Petr.3.v.3. *in novissimis diebus surgent ἐμπαῖκται.* vers.4. *dicentes, ubi est promissio adventus ejus?* v.7. *cæli qui nunc sunt & terra, eodem verbo repositi sunt, igni servari in diem judicii & perditionis impiorum hominum.* v.10. *adveniet dies Domini ut fur &c.* Jud.v.14. *Prophetavit de his septimus ab Adam Enoch dicens, Ecce Dominus venit cum Sanctis millibus.* vers.15. *facere judicium contra omnes & arguere omnes impios &c.* Apocal.1.v.7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus & qui pupugerunt eũ, & plangent super eum omnes tribus terræ, etiam, amen.* Apoc.3.v.3. *Si non vigilaveris, veniam ad te tanquam fur, & nescies quâ hora veniam.* cap.6. v.13. dies judicii sic describitur, *Ecce terræ motus magnus factus est. & Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & Luna tota facta est sicut sanguis.* v.14. *& stellæ cæli ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno movetur.* v.15. *& cœlum recessit sicut liber involutus & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt.* v.16. *Et Reges terræ & Principes, & divites, & chiliarchi & fortes & omnis servus, & omnis liber, absconderunt se in speluncis & in petris montium.* v.16. *& dicunt, montibus & petris, cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum & ab ira agni.* v. 18. *quoniam venit dies magnus iræ ipsorum & quis poterit stare?* c.14.v.14. *Vidi & ecce nubem candidã & super nubẽ sedentem similem filio hominis habentẽ in capite suo coronam auream & in manu sua falcem acutã. Et alius angelus exivit de templo, clamãs voce magna ad sedentem super nubem: Mitte falcem tuam & mete* (hæc non sunt verba imperantis sed desiderantis, quia Angeli non minus quàm beatorum animæ expetunt advenire tempus judicii adversus impios. Apocal.6.v.10. cap.12.v.17.) *quia venit hora ut metatur, quoniam aruit messis terræ.* (Messis est consummatio seculi Matth. 13. v.39.) v.16. *& misit qui sedebat super nubem falcem suam in terram, & demessa est terra.* v.17. *Et alius Angelus exivit de templo, quod est in cœlo habens & ipse falcem acutam.* v. 18. *& alius Angelus exivit de altari, qui habebat potestatem super ignem, & clamavit voce magna ad eum, qui habebat falcem acutam dicens: Mitte falcem tuam acutam & vindemia botros vineæ terræ, quoniam maturæ sunt uvæ ejus* v.19. *& misit Angelus falcem suam acutam in terram & vindemiavit vineam terræ, & misit in lacum iræ Dei magnum.* (*lacus* voce hîc non intelligitur aqua stagnans littoribus inclusa, sed lacus preli torcularii, in quo uvæ exprimuntur, in Græco est ληνὸς. Symbolicè verò describitur *infernus*, in quem Diaboli & omnes impii in die judicii projicientur, inq; eo velut in torculari quodam torquebuntur.) v.20. *& calcatus est lacus extra civitatem* (Hierosolymam cœlestem) *& exivit sanguis de lacu usque ad frenos equorum per stadia mille sexcenta* (symbolicè denotatur multitudo damnatorum & justissima eorum pœna, qui sanguinem piorum copiosè effuderunt.) cap.16.v.15. inquit Christus: *Ecce venio sicut fur. Beatus qui vigilat & custodit vestimenta sua, ne nudus ambulet & videant turpitudinem ejus.* cap. 18. v. 20. *exulta super eam* (Babylonem) *cœlum & sancti Apostoli & Prophetæ, quia judicabit Deus judicium vestrum de illa* (in Græc. ἔκρινεν sed præteritum consueto more Prophetico ponitur pro futuro. Sensus a. est, quod in extremo judicio Deus vindicaturus sit crudelitatem ac Tyrannidem, quam persecutores adversus Ecclesiam exercuerunt) c.20. v.4. *Vidi sedes & sederunt super eas, & judicium datũ est illis* (de hoc loco inferiùs ex professo agetur) vers. 11. *Vidi thronum magnum & candidum & sedentem super eum* (Christum vivorum ac mortuorum judicem) *à cujus conspectu fugit cœlum & terra & locus non est inventus eis.* v.12. *& vidi mortuos magnos & pusillos stantes in conspectu throni & libri aperti sunt* (libri illi sunt tum *Dei omniscientia*, quam nihil quicquam eorum, quæ in hoc mundo gesta sunt, fugit, tũ *cujusq; conscientia*, quia in illis libris opera singulorum scripta ex seq. intelligitur) *& alius liber apertus est, qui est vitæ* (significatur, quod Deus in judicio manifestum sit facturus, quinam sint electi, qui verè & perseveranter in Christum crediderunt Philip.4.v.3. Apocal.3. v.15. cap.13. v.8.) *& judicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundùm opera ipsorum.* v.13. *& dedit mare mortuos qui in eo erant, & mors & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant, & judicatum est de singulis secundùm opera ipsorum.* (Augustinus libr. 20. de civitat. Dei cap. 14. *Ipsum novissimum judicium, quod erit in secunda resurrectione mortuorum, quæ corporum est, recapitulando narrat, quomodo fuerit sibi revelatum &c. Libros dixit esse apertos & librum. Sed librum cujusmodi sit non tacuit, qui est, inquit, vitæ uniuscujusq;. Ergo illi libri, quos priore loco posuit, intelligendi sunt sancti veteres & novi, ut in illis ostenderetur, quæ Deus fieri sua mandata jussisset, in illo autem qui est vitæ uniuscujusq;, quid horum quisq; non fecisset, sive fecisset. Qui liber si carnaliter intelligatur, quis ejus magnitudinem aut longitudinem valeat æstimare? aut quanto tempore legi poterit liber in quo scripta sunt universa vita justorum? An tantus Angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, ut & vitam suam quisq; ab Angelo sibi adhibito audiat recitari? non ergo unus liber erit omnium, sed singuli singulorum. Scriptura verò ista unum volens intelligi: Et alius, inquit, liber apertus est. Quædam igitur vis est intelligenda divina, quâ fiet ut cuique opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur & mentis intuitu mirâ celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam atq; ita simul omnes & singuli judicentur, quæ nimirum vis divina libri nomen accepit, in ea quippe quodammodo legitur, quicquid à faciente recolitur.* Idem homil. 17. in Apoc. circa med. *libros apertos Testamenta Dei*, dicit, *secundùm n. utrumque Testamentum judicabitur Ecclesia*) c. 22.v.7. inquit Christus: *Ecce venio velociter.* v.12. *Ecce venio citò & merces mea mecum est reddere unicuique secundùm opera sua.* v.20. *Etiam venio citò. Amen. Veni Domine Jesu.*

16. De his Nov. T. dictis tria sunt observanda. 1. quòd Christus Dei Filius, Angeli, Johannes Baptista & omnes Apostoli in concionibus suis *crebram* fecerint extremi judicii mentionem, eo ipso in genere omnes Christianos admonentes, ut judicii memoriam in corde suo perpetuò circumferant, in specie verò Ecclesiæ ministros, ut hoc doctrinæ cœlestis caput auditoribus suis quàm diligentissimè & creberrimò *Quæ in dictis hisce N.T. observanda.*

inculcent. 2. quòd dicta Scripturæ, quæ de primo Christi adventu & excidio Hierosolymitano agunt, prudenter distinguenda sint ab illis, quæ propriè de secundo Christi adventu & totius mundi consummatione tractant. August. lib. 20. de civ. Dei cap. 5. *Multa præterea, quæ de ultimo judicio ita dici videntur, ut diligenter considerata reperiantur ambigua vel magis ad aliud pertinentia, sive scilicet ad eum Salvatoris adventum, quo per totum hoc tempus in Ecclesia sua venit, h. e. in membris suis particulatim atq; paulatim, quoniam tota corpus ejus est; sive ad excidium terrenæ Hierosolymæ, quia & de illo cùm loquitur, plerunq; sic loquitur tanquã de fine seculi atq; de illo die judicii novissimo & magno loquatur, ita ut dignosci non possit omninò, nisi ea quæ apud tres Evangelistas, Matthæum, Marcum & Lucam hac de re similiter dicta sunt, inter se omnia conferantur. Quædam quippe alter obscurius, alter explicat planius, ut ea quæ ad unam rem pertinentia dicuntur, appareat, unde dicantur.* Confer eundem in Epistol. ad Hesychium, cujus titulus est de fine seculi. 3. quòd Johannes Apocalypsin, adeoq; omnes V. & N. Test. libros vaticinio de Christi ad judicium adventu concludat: *Ecce venio citò*, eidemque desiderium sponsæ hunc adventum cupidè expetentis & expectantis subjungat: *Veni Domine Jesu*; *ad hoc scil. terminans librum, ad quod terminabitur seculum*, sicut de Esaiæ vaticinio loquitur August. lib. 20. de civ. Dei cap. 21. ac veram verè piorum notam describens, quod non minùs desiderent Christi secundum adventum ad judicium, quam pii V. T. primum ejus in carnem adventum desiderârunt.

2. ex divinis judiciis particularibus.

17. 2. *Ex particularibus judiciis divinis* jamdum antegressis, quæ futuri, novissimi, & Universalis judicii sunt quædam præludia. Judicia illa exercuit Deus adversus tum *Angelos* tum *homines*, quorum quidam pœnitentiam egerunt & in gratiã recepti sunt, quidam verò in impœnitentia perseverantes æterno exitio facti sunt obnoxii. Judicia Dei adversus homines sunt duplicis generis: Unũ eorum est, quæ plures *conjunctim*, alterum eorum, quæ singulos *privatim* concernunt. Prioris generis sunt, quando eodem judicio multi corripiuntur, integri scil. populi, regiones & urbes, qualia fuerunt judicia *Sodomitarum, Ægyptiorum, Cananæorum, Amorrhæorum, Israelitarum in deserto &c.* quò referri etiam possunt illa judicia, quibus non quidem integri populi, interim tamen aliqui ex toto populo corripiuntur, ut *adoratores vituli* Exod. 32. *Core, Dathan & Abiran seditiosi* Num. 16. *murmurantes contra Dominum* icti à serpentibus Num. 21. Posterioris generis sunt, quando unus aliquis separatim ac solus plectitur, ut *Cain, Ger, Onan, Usias, Giezi &c.* 1. In judicio Dei adversus *Angelos malos* præludium extremi judicii esse propositum docent Christus & Apostoli. Christus in processu judiciali Matth. 25. v. 31. & seq. descripto ad damnatos in die novissimo sese his usurum verbis asserit v. 41. *Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus*, quo ipso ostendit, Angelos malos & homines impios eodem judicio in die novissimo esse condemnandos. Irenæus lib. 3. adv. hæres. cap. 35. *Significat Christus, quod non homini principaliter paratus sit æternus ignis, sed ei, qui seduxit & offendere fecit hominem, ei inquam qui princeps est apostasiæ, principi abscessionis & his Angelis qui apostatæ facti sunt cum eo, quem quidem justè percipient etiam hi, qui similiter ut illi sine pœnitentia & sine regressu in malitiæ perseverant operibus.* Leo serm. 4. de collect. & eleemos. *Cum illo habituri sunt pœnæ communionem, cujus elegerunt facere voluntatem* 1. Corinth. 6. v. 3. *an nescitis quod Angelos simus judicaturi* (quando Christus in die novissimo sententiam condemnatoriam contra Angelos malos feret, eosq; in ignem infernalem præcipitabit, sancti ejus judicio subscribent. Remigius in ann. illius loci p. 38. *Sancti amatores hujus mundi & malignos Spiritus judicabunt exemplo fidei suæ & comparatione melioris facti non sicut judices seculi.* 2. Pet. 2. v. 4. *Si Deus Angelis non pepercit, sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit, damnationi servatos* (est in his ἀνανταπόδοτον, subintelligendum enim, ὡς ἐκείνοις φείσεται. Verbum ταρταρῶν formatum à nomine τάρταρος significat in *tartarum* sive locum damnatorum *projicere*. *Catenæ caliginis* sunt quibus in caligine aliqui vinciuntur. Est enim in his verbis metaphora ducta à latronibus & aliis maleficis, qui catenis vincti in tetrum ac tenebricosum carcerem projiciuntur, in quo usq; ad tempus judicii ac supplicii asservantur. Pari ratione Deus Angelos apostatas è cœlo deturbavit in inferiores partes terræ, ubi *catenis tenebrarum* vincti detinentur, quia nihil quicquam possunt sine divina permissione, privati sunt omni consolatione, lætitiâ ac spe secuturæ liberationis. Matth. 8. v. 29. Luc. 8. v. 31. Ephes. 2. v. 2. cap. 6. v. 12.) Jud. v. 6. *Angelos qui non servaverunt suum principatum, sed reliquerunt suum domicilium in judicium magni diei vinculis æternis sub caligine reservavit.* Hûc referri potest, quod legitur in libro cui titulus, *Altercatio Synagogæ & Ecclesiæ* cap. 6. *Triforme unius Trinitatis judicium esse non dubites. Primum, quo Diabolus de cœlo dejectus est & ultimum, quo idem in fine mundi cum omni corpore suo in ignem æternum præcipitandus est, medium ipsum diluvium. Primo & ultimo soli reprobi feriuntur & soli electi reservantur, secundo autem, id est, medio nec soli electi reservantur nec soli reprobi suffocantur.* 2. *Primi parentes* post lapsum sistuntur Dei judicio, ut admoneantur, quid transgressione suâ fuerint promeriti, sed propter Mediatoris intercessionem in gratiam recipiuntur. Sicut Deus ad Adamum dicit. *Ubi es?* Genes. 3. v. 9. quæ non est interrogatio, sed increpatio. *Non in quo loco sis quæro, sed in quo statu, quò te deduxerunt peccata tua, ut fugias Deum tuum quem antea quærebas?* Ambrosius libr. de Paradis. cap. 14. sic in die novissimo Christus omnes impios & omnia impiorum opera ex latibulis & tenebris in lucem producet. 3. *In diluvio* præludium consummationis seculi & extremi judicii propositum esse docet Christus Matth. 24. v. 37. *Sicut erant dies Noa, sic etiam erit adventus Filii hominis*, v. 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes & bibentes, nubentes & nuptui tradentes, usque ad diem, quo intravit Noa in arcam.* v. 39. *& non cognoverunt donec venit diluvium & tulit omnes: ita quoque erit adventus Filii hominis.* Idem repetitur Luc. 17. v. 26. & 27. Petrus 2. Epist. 2. v. 5. *Si Deus originali mundo non pepercit, sed octavum Noe justitiæ præconem custodivit, diluvium mundo impiorum inducens* (utiq; nec illis parcet.) 4. Exidium *Sodomiticum* illustre exemplar est πανολεθρίας κοσμικῆς in die novissimo secuturæ. Ut enim quinque illæ civitates igne & sulphure cœlitus depluto sunt absumtæ Genes.

19. v. 24.

19. v.24. sic in die judicii novissimi tota cœli terræq; machina igne conflagrabit. Luc.17.v.28. *Sicut factum est in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant.* v.29. *quâ die autem exiit Loth à Sodomis, pluit ignem & sulphur è cœlo & omnes perdidit.* vers.30. κατὰ ταῦτα *secundum hæc erit, quâ die Filius hominis revelabitur.* 2.Petr.2.v.6. *Si Deus civitates Sodomorum ac Gomorræ in cinerem redactas subversione damnavit, fecitq; ut essent exemplar impiè victuris* (eadem judicii severitate adversus impios utetur) Cyprian. in descript. Sodom. *Sic Sodomûm meruit tellus ardentibus uri flammis & finis portendere signa futuri.* 5. Israelitæ *in deserto divinitùs postrati* specimen exhibent pœnæ in die judicii omnibus impiis metuendæ. 1.Corinth.10.v.10. *quidam eorum murmuraverunt & perierunt ab exterminatore* v.11. *hæc autem omnia in figura illis contingebant.* Heb.4.v.6. *quoniam superest quosdam introire in requiem & illi, quibus prioribus annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem.* v.7. *iterum determinat diem &c.* Judæ v.5. *Commonere vos volo, scientes hoc, quod Dominus populum ex terra Ægypti salvans secundo eos qui non crediderunt, perdidit.* 6. Denique omnia exempla judiciorum ac pœnarum *Ecclesiæ hostibus* Assyriis, Babyloniis, Ægyptiis, Midianitis, Philistæis, Edomitis, Moabitis &c. irrogatarum, admonent nos de extremo judicio, in quo omnes impii & cumprimis Ecclesiæ persecutores *pœnas dabunt à facie Dei & à gloria virtutis ejus* 2. Thessal.1. v.9. Præcipuè enim pœnæ, ut & præcipua præmia differuntur in diem judicii magni, interim tragicæ illæ pœnæ, quibus Deus atrocia scelera in hac vita punit, evidens præbent indicium, quod æternis suppliciis impietatem in non-conversis in die judicii puniturus sit. Chrysostom. homil. 47. ad popul. Antioch. *Si quis futurum non credit judicium, quæ sunt hîc videat, in vinculis positos, in metallis, in stercoribus, Dæmonibus obsessos, errantes, incurabilibus laborantes morbis, cum continua certantes paupertate, infame viventes, irreparabilibus consternatos luctibus, in captivitate positos. Non enim hi nunc passi essent, nisi & omnes alios, qui talia peccarunt, ultio maneret atque supplicium.* lib. 1. de provid. tom. 5. *Cùm plures sint, qui admittere futuri judicij rationem pertinaciter renuant, velut in brevi tabula hîc judicii futuri imaginem ostendit, cùm punit malos, bonosq; remunerat &c.*

3 *ex typis & parabolis.* 18. 3. Ex *typis, figuris & parabolis.* Sicut in prima creatione facta est separatio *lucis à tenebris* Genes. 1. vers.3. sic in regeneratione Matth. 19. v. 28. separabuntur *filii lucis à filiis tenebrarum* Gen. 9. vers.13. in *iride* purpureus color denotat mundi conflagrationem in die judicii secuturam, sicut cæruleus diluvium peractum indicat. Confer Alcuinum q.135. in Genes. & Lutherum in comm. cap. 6. Genes. tom.1. p.122. Genes. 15. v.17. *Cùm Sol occumberet, horror magnus & tenebrosus invasit Abrahamum, apparuit clibanus ardens & fumans, & lampas ardens*, in quæ verba sic commentatur Augustin. in enarrat. Psal.103. conc.3. *Clibanus significat diem judicii, in quo erit fletus & stridor dentium & tarda pœnitentia, quando ardebit terra usq; ad inferos.* Gen.19.v.17. *Lothus* ex incendio Sodomitico eripitur, id Augustin. libr. 22. contra Faustum cap.41. ex 2. Petr.2. v.9. ad piorum liberationem in die judicii accommodat. *Loth*, [inquit] *justus & hospitalis in Sodomis & ab omni Sodomitarum contaminatione purus atque integer in illo incendio, quod erat similitudo futuri judicii, meruit salvus evadere, typum gestans corporis Christi, quod in omnibus Sanctis & nunc inter iniquos & impios gemit, quorum factis non consentit & a quorum commixtione in fine seculi liberabitur illis damnatis supplicio ignis æterni.* Idem lib.14. de civ. Dei cap.30. *Et hoc eorum* (Sodomitarum) *supplicium specimen futuri divini judicii fuit.* Cap. ejusd. v.23. *Ortus Solis super terram* in subversione Sodomorum designat Christi ad judicium adventum in mundi conflagrationem Genes. 45. vers.3. *Fratres Josephi* coram ipso ex sceleris conscientia *obmutescentes*, repræsentant pavores, quibus in novissimo judicio hypocritæ & impii corripientur, Matth.22.v.12. Exod.7. vers.3. *liberationem Israelitarum* ex Ægyptiaca servitute multa dicuntur præcessisse prodigia; sic finalem piorum liberationem in die judicii expectandam similia antecedent. Exod.13. vers.21. Dominus præcedebat Israëlitas per diem *in columna nubis* & per noctem *in columna ignis*, hoc Augustin. in enarrat. Psal.77. sic applicat. *Domini nostri adventus in carne est, per quem Deus rectos faciet cursus nostros & itinera nostra in pace perducet per J.C.D.N. cujus in hoc seculo tanquam in die Sacramentum manifestum est in carne, velut in nube; in judicio verò tanquam in terrore nocturno. quia tunc erit magna tribulatio seculi tanquam ignis, & lucebit justis & ardebit injustis.* Levit.25.v.10. Israelitæ *in jubilæo tubis denunciato* libertatem & amissos agros recuperabant; sic in extremo judicio per tubam Archangeli denunciando pii perfectæ justitiæ, vitæ & gloriæ æternæ fructum assequentur. Num.16. v.48. *Aaron Pontifex* stans inter mortuos & vivos populum reconciliavit Deo hoc Origenes homil. 9. in Numer. ad extremum judicium accommodat. *Puto*, inquit, *quod non solùm primo adventu Domini forma ista completa sit, sed eadem servabitur & in secundo. Veniet enim iterum Filius hominis & cùm venerit, inveniet quosdam mortuos, quosdam autem viventes. Mortuos dicimus eos, qui nimietate scelerum in peccatis suis mortui intelliguntur, viventes autem qui in operibus vitæ permanserint. Tunc Pontifex noster Christus medius vivorum & mortuorum stare dicendus est, cùm statuet oves à dextris suis, hædos autem à sinistris &c. Et sunt utiq; mortui, qui in ignem mittuntur æternum. Sunt autem vivi illi, qui mittuntur ad regnum.* 1. Regum. 2. v. 5. instruit David Salomonem filium de retributione servis danda, hoc Angelomus in comm. h.l. ad retributionem in fine seculi aliquando secuturam accommodat. *Quod David* (inquit) *Salomoni præcepit de justâ retributione eorum, qui sibi solatio fuerunt, vel injustè nocuerunt, licet ipse patientissimè eos regnans toleraret, quid melius significare potest, quàm futuram retributionem judicij venturi, in qua impij pro mercede perpetuam pœnam, justi autem æternam beatitudinem percipient. Thronus Regalis Salomonis* describitur 1. Reg. 10. & 2. Par. 9. quem Rupertus lib.3. in libros Regum cap.31. ad Christi judicium sic accommodat. *Quis est*, inquit, *iste thronus tam grandis tam mirabilis nisi altitudo majestatis in illo die novissimo magni & tremendi judicii? grandis thronus est, quia grande judicium expectamus. Est autem thronus ex ebore, quia judicium ex puritate constabit justitiæ. Auro vestitur, quia aurea divinitatis justitia revelabitur. Sex ille habebat gradus, quia sex sententiis judi-*

cùm perficietur. Esurivi & non dedistis mihi manducare, sitivi & non dedistis mihi potum. Hospes eram & non collegistis me. Nudus & non cooperuistis me. Infirmus & non visitastis me. In carcere & non venistis ad me. Duæ manus hinc atque inde, duo sunt tenores hinc justitiæ, inde misericordiæ. Duo leones juxta manus singulas, quia utrobiq; fortis atq; formidabilis erit judicii veritas. Etenim à sinistra omnis iniquus condemnabitur & à dextra justus vix salvabitur. 1. Petr. 4. *Duodecim leunculi super sex gradus stantes duodecim sunt Apostoli. Post hunc thronum Salomonis, id est, pacifici Regis Christi & gloria & divitiæ sunt in domo eius tantâ copiâ, quantam Scriptura præsens significare non sufficit, unde subditur, non erat argentum, nec alicujus pretii putabatur in diebus Salomonis, fecitq; ut tanta esset abundantia argenti in Ierusalem, quanta & lapidum, quia peracto judicio in diebus illis æternitatis nullius precii reputabitur argentum, quia nimirum prophetiæ evacuabuntur & linguæ cessabunt, nullus jam mittetur ad prædicandum, sed omnes perfecti erunt, in omnibus abundabit purissimum caritatis aurum.* Potest etiam talis applicatio institui. Sicut Salomon per hos sex gradus ascendit in suum tribunal & summâ sapientiâ judicavit: sic expletis sex mundi millenariis Christus sedem judiciariam conscendet & orbem judicabit in justitia. Duæ leænæ denotant duas Christi Naturas divinam & humanam, est enim leo de tribu Juda Apoc. 5. v. 5. 2. Reg. 1. *Elias* sedens in monte Carmel ignem faciebat descendere super milites Ahasiæ: Sic Christus cœlestis Elias ignem in die judicii superiùs depluet. Matth. 3. v. 11. Luc. 3. v. 17. *Christus baptizabit vos Spiritu S. & igne, cujus ventilabrum in manu & mundabit aream suam & congregabit triticum in horreum suum, paleas autem comburet igne inextinguibili.* (Clem. Rom. lib. 3. recognit. *Sicut data à Deo pluvia ex æquo & fruges nutrit & lolium: messis autem tempore frumenta congregantur quidem in horreum, palea verò vel lolium igne consumuntur, sic in die judicij justi introducentur in regnum Dei, injusti autem abjicientur foràs.* Isidorus Pelusiota libr. 1. Epist. 65. *Areæ nomine universam orbis terrarum Ecclesiam intelligit, in qua omnem humanæ Naturæ messem cogit. Ventilabri autem vocabulo justum judicem appellat, quod quidem eum qui cuique aptus est, gradum distinguens ac definiens, paleares quidem ut ita dicam & dissolutos homines quique ad omnem peccati ventum huc illucq; jactantur, flammis addicit, eos autem qui operum puritate ac pœnitentiæ fructibus abundarunt, in horreum congregari justus judex ait. Hoc est piis seq; dignis operariis atque agricolis congruens domicilium.* Fulgent. lib. 2. de remiss. peccat. cap. 9. *Informat omnem Christianum tenore Evangelicæ lectionis, ut discretione habitâ consideret, quid in primo Salvatoris adventu fuerit unicuique piissimâ largitate donatum, quid & singulis expectetur in secundo justa retributione reddendum.* Hilarius can. 2. in Matth. etiam *baptismum ignis* de igne extremi judicii intelligit. Sed ostendimus in tractat. de Bapt. rectius de miraculosis Spiritus S. donis sub specie linguarum ignearum effusis accipi.) Matth. 13. v. 30. separatio piorum à malis in die judicii secutura proponitur *in parabola messis*, in qua *colliguntur Zizania & igni comburuntur* v. 48. *in parabola piscium bonorum ex sagena collectorum & putrium foras projectorum.* Matth. 18. v. 23. *Simile est regnum cœlorum homini Regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis*, v. 34. *iratus Dominus tradidit servum immisericordem tortoribus.* Matth. 24. v. 43. *Si sciret paterfamiliàs, quâ horâ fur venturus esset, vigilaret & non sineret perfodi domum suam.* v. 44. *ita & vos estote parati, quâ Filius hominis venturus est horâ quâ nescitis.* (Idem repetitur Luc. 12. vers. 39. 1. Thessal. 5. v. 2. 2. Petr. 3. v. 10. Apocal. 16. v. 15.) v. 45. *Quis putas est fidelis servus ac prudens, quem constituit Dominus super familiam suam ut det illis cibum in tempore.* v. 46. *beatus ille servus, quem cùm venerit dominus ejus, invenerit sic facientem &c.* (Idem repetitur Luc. 12. v. 43.) cap. 25. v. 1. *tunc simile erit regnum cœlorum decem virginibus, quæ accipientes lampades suas exiverunt obviam sponso & sponsæ &c.* v. 14. *Sicut homo peregrè proficiscens vocavit servos suos & tradidit illis bona sua.* v. 19. *post longum tempus venit Dominus servorum illorum & posuit rationem cum eis.* (idem repetitur Luc. 19. v. 12.) Marc. 13. v. 34. *Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam & dedit servis suis potestatem & cuiq; opus suum & janitori præcepit ut vigilet.* v. 35. *Vigilate ergo, quoniam nescitis quando Dominus domus veniet &c.* Luc. 12. v. 35. *Sint lumbi vestri præcincti & lucernæ ardentes* v. 36. *& vos similes hominibus expectantibus dominũ suum, quando revertetur à nuptiis &c.* Luc. 13. v. 25. *Cùm venerit paterfamiliàs & clauserit ostium & incipietis foras stare & pulsare ostiũ dicentes: Domine aperi nobis, & respondens dicet vobis. Nescio vos unde sitis.* cap. 16. v. 2. *dives vocavit œconomum bona sua dissipantem dicens illi. Redde rationem villicationis tuæ.* Joh. 2. v. 6. *Sex hydriæ in nuptiis Cananæis* significant sex millenarios mundi, in quorum ultimo apparebit Christus & *aquam* tribulationis nostræ mutabit in *vinum* lætitiæ. Apoc. 1. v. 15. *pedes Christi sunt similes chalcolibano velut in fornace ardentes & ut columnæ igneæ* cap. 10. v. 1. quibus significatur extremum judicium in fine mundi expectandum, tunc *oculi ejus erunt ut flamma ignis*, id est, nihil quicquam erit absconditum, sed omnia velut in splendore ignis conspicua. Apoc. 1. v. 16. *de ore Christi gladius δίστομος* ex utraque parte acutus exibat, quia hic gladius non tantum corpus, sed etiam animam æterno vulnere percutiet. Hominum gladii unâ tantum ex parte acuti sunt, quia corpus tantùm lauciare & occidere possunt Matt. 10. v. 28. sed Christi gladius ex utraque parte acutus est, quia tàm animæ quàm corpori æterna vulnera infligit. Hic est *gladius occisionis magnæ, qui obstupescere faciet impios.* Ezech. 21. v. 14. Hic est gladius judicii utramq; partem, dextram scil. & sinistram pro cujusque statu efficaciter dijudicans ac discernens. Exitus gladii ad dextram hic erit. *Venite benedicti Patris mei*, hoc namque dicto gladius ejus ita devorabit carnes, ut jam non sit caro & sanguis, sed sint omnes carnis corruptione exuti, indutique incorruptionem & immortalitatem miroque modo permanente Naturâ in gloriam permutati. Exitus ejusdem gladii ad sinistram hic erit. *Discedite a me maledicti in ignem æternum.* Utrinque sic efficax erit ille gladius, ut malos dividat à bonis illos mittens in supplicium æternum, hos in gloriam sempiternam, ita ut semel ab invicem divisi non possunt ultra permisceri. Majori proculdubio acerbioriq; doloris sensu afficientur damnati cùm audient. *Ite maledicti in ignem æternum*, quàm si acutissimo gladio medii secarentur. Apocal. 4. v. 2.

Ecce

Ecce sedes posita erat in cœlo & supra sedem sedens. v. 3. *& qui sedebat similis erat aspectu lapidi Iaspidis & Sardini &c.* Apocal. 19. verf. 11. *Equus albus* est Christi humanitas niveo candore coruscans cœlo descensura. *Eques* est ipse Filius Dei verax in verbis, fidelis in promissis, justus in factis, *oculi flammei* notant omniscentiam, *diademata*, regiam majestatem & gloriam, *vestis purpurea* passionem, quæ vindictam tunc reposcet, *agmina stolata in equis candidis* sunt Angeli & beati comitaturi Christum ad judicium. *Gladius δίςομος* sententiam utrique parti ferendam exprimit.

4 Ex Ecclesiæ Symbolis & perpetuo ejusdem consensu. 19. 4. *Ex Ecclesiæ Symbolis & perpetuò ejusdem consensu.* In Symbolo *Apostolico* confitemur Christum è cœlis venturum, *ut judicet vivos & mortuos.* In Symbolo *Niceno* dicimus. *Credo in Christum Dominum, qui iterum venturus est cum gloria judicare vivos & mortuos, cujus regni non erit finis.* (additur μετὰ δόξης, ut gloriosus hic adventus secundus à primo Christi adventu distinguatur.) In Symbolo *Athanasij.* *Ascendit ad cœlos, sedet ad dextram Dei Patris omnipotentis, inde venturus est judicare vivos & mortuos, ad cujus adventum omnes homines resurgent cum corporibus suis & reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam, qui verò mala, in ignem æternum.* Justin. Apol. 2. pro Christ. p. 66. *E cœlis cum gloria & Angelica militia sua adveniet aderitq́, sicut prædictum est, cùm omnium etiam, qui unquam extitère, mortalium corpora suscitabit, atque dignos quidem induet Naturâ corruptibilitatis universæ experte, injustos autem in perpetuo sensu unà cum malis geniis in ignem mittet sempiternum.* Irenæus lib. 3. adv. hæref. cap. 4. pag. 172. nomine Apostolicæ traditionis confessionem Ecclesiæ recitat, in qua Christus dicitur *in gloria venturus Salvator eorum, qui salvantur, & judex eorum, qui judicantur, & mittens in æternum ignem transfiguratores veritatis & contemtores Patris sui & adventus ejus.* lib. 1. adv. hæref. c. 2. pag. 34. *Ecclesia per universum orbem usque ad fines terræ seminata ab Apostolis & eorum discipulis accepit eam fidem, quæ est in unum Deum Patrem omnipotentem & Iesum Christum Dei Filium &c. in adventum ejus de cœlis in gloria Patris ei τὸ ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ πάντα ad recapitulanda universa & resuscitandam omnem carnem humani generis, ut Christo Iesu Domino nostro & Deo & Salvatori & Regi secundum placitum Patris invisibilis omne genu curvetur, cœlestium, terrestrium & inferorum & omnis lingua confiteatur ei & judicium justum in omnibus faciat, Spiritus quidem nequitiæ & Angelos transgressores atque apostatas factos & impios & injustos & iniquos & blasphemos homines in æternum ignem mittat, justis autem & sanctis & qui mandata ejus observant & in dilectione ejus perseverant, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia vitam donet, incorruptibilem statum largiatur & vitam æternam tribuat.* Tertullianus in regula fidei, quam recenset in lib. de præscript. adv. hæref. cap. 13. p. 110. inter cætera dicit, *credidi in Ecclesia in Christum venturũ cum claritate ad sumendos Sanctos in vitæ æternæ & promissionum cœlestium fructum & ad prophanos judicandos igni perpetuo factâ utriusque partis resuscitatione cum carnis restitutione.* & in lib. de veland. virgin. p. 566. *Regula fidei una omninò est sola & irreformabilis, credendi scilicet in unicum Deũ omnipotentem mundi conditorem & Filium ejus Iesum Christum &c. sedentem nunc ad dextram Patris venturum judicare vivos & mortuos per carnis etiam resurrectionem.* In Apologet. adverf. gentes cap. 23. *Quodcunque ridetis, rideant & illi vobiscum, negent Christum omnem ab ævo animam restituto corpore judicaturum.* In Symbolo seu Canticò, quod Ambrosio & Augustino tribuitur. *Tu ad dextram Dei sedes in gloria Patris judex crederis esse venturus.* Augustinus libr. 20. de civitat. Dei cap. 1. ante med. *Omnis Ecclesia veri Dei in confessione ac professione tenet, Christum de cœlo esse venturum ad vivos & mortuos judicandos* lib. ejusdem cap. 30. circa fin. *Nullus vel negat vel dubitat per Iesum Christum tale quale istis sacris literis prænunciatur, futurum esse novissimum judicium, nisi qui eisdem literis nescio quâ incredula animositate seu cæcitate non credit, quæ jam veritatem suam orbi demonstravere terrarum.* Concil. Toletan. sextum cap. 1. *Dominum nostrum Iesum Christum in fine expectamus seculorum cum resurrectione omniũ æquissimo suo judicio redditurum justis præmia & impiis pœnas.* Atqui hæc Ecclesiæ confessio per traducem fidei perpetuò in ea fuit conservata, ut constat ex Justino libr. de Dei Monarch. Cyprian. ad Demetrian. Athanaf. de humanit. Verbi. Basil. in Psalm. 33. Cyrill. Hierosolymitan. catech. 4. Hieronym. in Epist. ad Heliodor. Gregorio libr. 26. moral. cap. 24. Isidorus lib. 1. de summ. bono cap. 30. & aliis compluribus.

20. 5. *Ex rationibus*, & quidem 1. *ex justitiæ divinæ administratione.* Ad hanc rationem remittit nos Apostolus 2. Thessal. 1. v. 6. *Iustum est apud Deum reddere iis qui affligunt vos afflictionem* verf. 7. *& vobis qui affligimini relaxationem nobiscum, cùm revelabitur Dominus Iesus de cœlo cum Angelis potentiæ suæ,* verf. 8. *cum incendio flammæ &c.* Justitia divina requirit, ut bonis benè malis autem malè sit. Atqui in hac vita sæpè accidit, ut impiis & omni scelerum genere coopertis omnia ex voto fluant, contrà verò piis omnia adversa eveniant, adeoque nec illorum ultio nec horum remuneratio locum habeat, necesse igitur est, superesse novissimum & universale judicium, in quo impiis pomerita supplicia, piis verò gratuita præmia sint reddenda. Psalm. 73. verf. 2. *Mei penè moti sunt pedes,* verf. 3. *quia Zelavi super stultos pacem peccatorum videns* verf. 5. *in labore hominum non sunt, & cum hominibus, non flagellantur* verf. 12. *ecce impii felices sunt in hoc seculo.* verf. 13. *Ergo sine causa mundavi cor meum &c.* verf. 14. *& fui flagellatus tota die,* verf. 16. *existimabam ut hoc cognoscerem, labor erat ante me* verf. 17. *donec intrarem in sanctuarium Dei & intelligerem novissima eorum.* Hæc novissima impiorum sunt mors, judicium & damnatio eorum, in die enim judicii demum apparebit, Deum esse justum ac scelerum vindicem, cùm redditurus sit unicuique secundum opera sua, inde Apostolus diem judicii vocat ἀποκάλυψιν τῆς δικαιοκρισίας τοῦ Θεοῦ Rom. 2. v. 5. Justin. in qq. & resp. ad orthod. q. 124. pag. 367. *Nequaquam pii ab impiis fluxis & corporalibus hisce rebus distant, utrisq; enim adsunt omnia & læta & tristia, alteri autem ab alteris differunt inprimis spe futurorum & quòd in pietate vera tolerantur passionibus &c. atque in his quidem providentia Dei ostenditur; in illis autem præparat, instruitq́ Deus pios, ut ad aliam respiciant vitam, in qua per gloriã & ignominiam justi atque injusti discernentur.* Clem. Rom. lib. 3. recogn. *In die judicii cùm justi*

5. Ex rationibus.

introducentur in regnum Dei, injusti autem abjicientur foràs, tunc justitia Dei ostendetur. August. in enarr. Psalm. 72. *Tamdiu laboro, inquit Psaltes, & ante faciem meam laborem quendam quasi inextricabilem video, ut cognoscam quomodo & justus sit Deus & res humanas curet & non sit iniquus, quod peccantes & scelera facientes felicitatem habent in hac terra, pii verò & Deo servientes in tentationibus plerunque & in laboribus fatigantur. Magna difficultas est hoc scire, sed donec introeam in sanctuarium Dei. In sanctuario enim Dei quid tibi præstatur ut hanc solvas quæstionem? & intelligam inquit in novissima, non in præsentia. Ergo inquit de sanctuario Dei intendo oculum in finem, præsentia transgredior. Totum hoc, quod vocatur, humanum genus, omnis ista massa mortalitatis ventura est ad examen, ventura est ad libram, appendentur ibi opera hominum, cuncta modo nubes involvit, sed Deo cognita sunt merita singulorum.* Ad hoc argumentum *à justitia divina* petitum reduci possunt argumenta *à divina veritate & immutabilitate* desumta. Deus in verbo suo hoc decretum patefecit, quod mundum judicaturus sit in justitia. Ergo hoc suo tempore necessariò sequetur, est enim Deus verax. Pulcrè Augustin. Epistol. 42. *Omnia alia, quæ futura prædixerat Spiritus sanctus in Scripturis, evenerunt, ut de adventu Christi primo de Hierosolyma excidio, cùm ergo idem Spiritus sanctus prædixerit secundum Christi adventum & finem hujus seculi, utique certò eveniet.* Deus judicia sua adversus Angelos & homines jamdum exercuit. Ergo certo & constituto tempore totum mūdum judicabit, est enim Deus immutabilis. 2. *ex propria conscientiæ testificatione.* Hanc rationem inculcat Apostolus Roman. 2. v. 15. *Gentes ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis simul attestante illorum conscientiâ & cogitationib. inter se accusantibus aut etiam excusantibus. v. 16. in eo die, cùm judicabit Dominus occulta hominum juxta Evangelium meum per Jesum Christum,* ubi quidam subintelligendum putant ὡς ἀποκαλύψεται vel φανερώσεται, *prout manifestabitur* in illa die, quia in hac vita non conspiciuntur interiores hominum cogitationes & quid cuique dictitet sua conscientia. Potest etiam commodè sic exponi, ipsa conscientia hominum eos convincit, futurum esse extremum & universale judicium, quia cogitationes eos accusant in malis, excusant verò in bonis operibus, ἐν ἡμέρᾳ i. e. εἰς ἡμέραν *in diem judicii,* in quo scilicet executioni dabitur exterius, quod conscientia unicuique hominum in hac vita dictitat interiùs. Quamvis impios mala agentes nemo accuset, interiùs tamen conscientiæ stimulis torquētur, ac vicissim quamvis boni injustè accusentur, in conscientiæ tamen testimonio pacatè acquiescunt, quā de re etiam apud Ethnicos Scriptores multa occurrunt, quæ ex Naturæ lumine & experientiæ sensu eos hausisse dubium nullum. *Magna vis est conscientia,* inquit Cicero in orat. pro Milon. *& magna in utramq; partem, ut neq; timeant, qui nihil cōmiserint & pœnam semper ante oculos versari putent qui peccaverint,* Idem in orat. Roscio. *Sua quemq; fraus & suus terror maximè vexat, suum quemq; scelus agitat, amentiaq; afficit, suæ malæ cogitationes conscientiaq; animi terrent. Hæ sunt impiis assiduæ domesticæq; furiæ, quæ dies noctesq; parentum pœnas à consceleratis filiis repetant.* Idem in Pison. *Nolite putare, ut in scena videtis homines consceleratos impulsu Deorum terreri Furiarum tædis ardentibus sua quemque fraus, sua audacia, suum facinus, suum scelus de sanitate ac mente deturbat, hæ sunt impiorum furiæ, hæ flammæ, hæ faces. Sicut Cruciarii Romano ritu ferebant suam crucem ipsi ab ea mox ferendi, sic impiis hanc conscientiæ crucem Deus imposuit, in quâ pœnas luant, priùs quàm luant,* ait Lipsius libr. 2. de constant. cap. 14. Atqui istud τὸ ἔσω βῆμα *tribunal interius* testimonium est futuri judicii, quod in Angelorum & hominum conspectu in die novissimo instituetur exterius. Nisi enim ejusmodi judicium superesset, conscientiæ testimonium frustraneum foret. Ex hac interna propriæ conscientiæ testificatione promtè colligitur, quod generalis quædam notio extremi judicii omnibus hominib. per Naturam insita sit, unde etiam Apostolus cum Atheniensibus ex Naturæ lumine de hoc judicio disserit & ejus terrore incusso ab idololatria eosdem liberare conatur. Actor. 17. vers. 31. Confer Actor. 24. vers. 25. Tertullian. in Apolog. adv. gent. cap. 16. *Anima licet corporis carcere pressa, licet institutionibus pravis circumscripta, licet libidinibus & concupiscentiis evigorata, licet falsis Diis exancillata, cùm tamen resipiscit ut ex crapula, ut ex somno ut ex aliqua valetudine & sanitatem suam patitur & Deum nominat, hoc solo, quia propriè verus hic unus Deus bonus & magnus. Et quod Deus dederit, omnium vox est. Judicem quoque contestatur illum, Deus videt & Deo commendo, & Deus mihi reddet. O testimonium animæ naturaliter Christianæ!* 3. *ex resurrectionis & judicii connexione.* Ad hanc rationem digitum intendit Apostolus, quando *resurrectionem & judicium* Heb. 6. v. 2. Itemq; *mortem & judicium* Hebr. 9. v. 27. indivulso nexu invicem conjungit. Judicii antecedens necessarium est resurrectio, quia judicandi sunt *vivi & mortui.* Actor. 10. v. 42. 1. Petr. 4. v. 5. quod si ergo mortui etiam judicandi, utique priùs ex morte in vitam revocandi erant, ut coram tribunali Christi sistantur & sententiam damnationis audiant. Resurrectionis consequens necessarium est judicium, quia Christus venturus est, tum *ad resuscitandum,* tum *ad judicandum* Matth. 25. v. 33. *qui in monumentis sunt, audient vocem Filii hominis & procedent qui bona fecerunt in resurrectionem vitæ, qui verò mala egerunt in resurrectionem judicii* Johan. 5. 28. & 29. ubi ἀνάστασις κρίσεως commodè exponi potest per ἀνάστασιν εἰς κρίσιν *ad judicium.* Symbol. Athanas. *Ad Christi adventum omnes homines suscitabuntur cum corporibus suis & reddituri sunt de factis propriis rationem.* 4. *ex regni Christi conditione.* Regnum Christi est æternum & perpetuum, utique ergo requiritur, ut subditos regni sui ex morte resuscitatos in gloriam cœlestem transferat, contra vero hostes regni sui judicet & vindictam ab illis sumat. Hanc rationem insinuat Confessio fidei in Synodo Nicena edita. *Credo in Christum qui venturus est cum gloria ad judicandum vivos & mortuos cujus regni nō erit finis.* 5. *ex universali omnium piorum expectatione.* Omnes verè pii Christi Salvatoris sui adventum ad judicium cupidè expectant. Apoc. 22. vers. 17. *Spiritus & sponsa dicunt, Veni, id est,* Spiritus sanctus in sponsa, Christi loquens vel sponsa ex instinctu Spiritus sancti loquens, adeoque omnis vere fidelis anima, Spiritus sancti templum & Christi sponsa dicunt. *Veni Domine.* Hæc desideria, hæc vota, hæc suspiria non evanescunt in tenues,

nues auras, sed Christi ad judicium adventum accelerant. Ad hanc rationem revocat nos Apostolus, Rom.8.v.19. ἡ ἀποκαραδοκία *solicita expectatio creaturæ velut exerto capite revelationem filiorum Dei anxiè expectat.* v.22. *scimus enim quod omnis creatura congemiscat, simulq; nobiscum parturiat usque nunc.* vers.23. *non solum autem illa, sed & ipsi, qui primitias Spiritus habemus & nos ipsi in nobis gemimus adoptionem expectãtes redemtionem corporis nostri.* 6. *à legis promulgatione.* Deus legem suam non tantum in prima creatione hominum cordibus inscripsit, sed eandem etiam magnâ solennitate in monte Sinai promulgavit, quæ promulgatio non est frustrà facta, sed ut executio legis adversus præfractos & contumaces transgressores aliquando in judicio instituatur. Ad hanc rationem remittit nos Apostolus Rom.1.vers.18. *revelatur ira Dei de cœlo super omnem impietatem & injustitiam hominum, qui veritatem in injustitia detinent.* & cap.2. vers.9. *Tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malũ, Judæi primùm & Græci* vers.10. *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum, Judæo primùm & Græco.* vers.12. *Quicunque enim sine lege peccaverunt, sine lege etiam peribunt, qui in lege peccaverunt, per legem judicabuntur.* 7. *à saniorum gentilium confessione.* Ethnici *Rhamnusiam* pinxere Deam tandi atque nefandi ultricem: Iidem finxerunt suos *Æacos, Minoas, Rhadamantos &c.* apud inferos judicaturos, umbram quandam veritatis de futuro post hanc vitam judicio contuentes, sed multiplici falsorum figmentorum caligine eandem involventes. Justinus in parænes.1. ad gentil. pag.1. *Verâ religione nihil prius atq; præstabilius, ut equidem puto, esse arbitrantur, qui vitam sibi extra periculum omne agendam statuerunt, propter futurum post hujus vitæ finem judicium, quod certè equidem non modò majores nostri divini homines Prophetæ & Legislatores, verùm etiam qui apud vos habiti sunt sapientes Poëtæ simul atq; Philosophi veram atque divinam se scientiam assecutos esse professi deprædicant.* In libro de Monarchia adducit dictum Sophoclis & Philemonis. Theoph. Antiochenus lib.2. ad Autolycum affert dictum Æschyli & addit. *Quod Deus judicium sit redditurus in extremo die ac perjurio & aliis peccatis, Poëtæ quoque ferè prædixerunt.* Athenagoras in legat. pro Christ. *Plato quidem Minoem & Rhadamantum judicaturum & punturum malos dixit. Nos autem sive Minos sit, sive Rhadamantus aliquis sive etiam horum pater, ne eum quidem ipsum effugiturum esse Dei judicium arbitramur.* Origen. in Levit. homil. 7. multi enim ita & ex Philosophis sapiunt & futurum esse judicium credunt. Theodoret. de curand Græcor. affect. p. 1131. ex Platone multa de futuro judicio adducit. Confer Euseb. lib.11. de præpar. Evangel. cap.20. Huc referri etiam possunt Oracula Sibyllarum de extremo judicio. lib. 8. f.164.

Οὐρανὸν εἱλίξει, γαίης κευθμῶνας ἀνοίξει
καὶ τότ᾽ ἀναστήσει νέκυας, μοίρας καταλύσας,
καὶ θανάτου κέντρον καὶ ὕστερον εἰς κρίσιν ἥξει.
Κρίνων εὐσεβίων καὶ δυσσεβίων βίον ἀνδρῶν
καὶ κριὸν κριῷ καὶ ποιμένα ποιμένι θήσει
καὶ μόσχον μόσχῳ πέλας ἀλλήλων ἐς ἔλεγχον
οἵτινες ὑψώθησαν ἀνελεγχόμενοι ὑπ᾽ ἐλέγχων.
καὶ στόμα παντὸς ἔφραξαν, ἵν᾽ αὐτὸ ζηλώσαντες
τοὺς ὁσίους πράσσοντας ἴσως καταδουλώσωσιν.
Σιγᾶν προστάσσοντες ἐπειγόμενοι διὰ κέρδος,
καὶ δοκίμας πιστῶς τότε χωρήσουσιν ἅπαντες,
οὐκέτι λοιπὸν ἐρεῖς λοιπούμενος· αὔριον ἔσται
οὐκ ἐχθὲς γέγονεν, οὐχ ἤματα μικρὰ μερίμνης
οὐκ ἔαρ, οὐχὶ θέρος, οὐ χειμὼν, οὐ μετόπωρον
οὐ δύσις, ἀντολίη τε.

Cœlum convolvet, telluris operta recludet.
Manes in vitam (fatorum lege solutâ
Et leti stimulis) ad judiciumq; vocabit,
Judicet ut tandem mores, pravosq;, piosq;,
Ariete tunc aries, pastor pastore propinquo,
Et vitulus vitulo admotus censebitur illic.
Quosque sibi nimium fastum sumsisse patebit,
Et qui cuilibet os obstruxêre imperiosi,
Et sibi de sanctis vires peperêre sidelitis,
Ex paribusque ipsos fecerunt inferiores;
Et studio lucri ducti jussêre silere;
Tunc inquam cedent omnes fidisque, probisque;
Non jam jurgia erunt, non jam dicetur, erit cras,
Aut transivit heri; nec erunt, quos crebra fatiget
Cura, dies; non ver, æstas, autumnus, hyemsve
Ortusve, Occasusve.

Confer ea quæ de signis extremi judicii ex Sibyllarum Oraculis inferiùs adducentur.

21. Antithesis. Negant futurum extremum judicium. 1. *Epicuræi & Empactæ*, qui audientes Christum rediturum ad judicium cum Atheniensibus Epicuræis & Stoicis Philosophis χλευάζουσι Act. 17. vers.32. *irrident* ac cavillantur quærentes quando tandem futurum sit, quod tamdiu differtur? 2. Pet.3. v.3. *Venient in novissimis diebus illusores juxta proprias concupiscentias ambulantes* vers.4. *ac dicentes ubi est promissio adventus ejus.* 2. Complures ex *hæreticis* utpote 1. *Dositheani*, Philastr. hæres. 4. *Dositheus Judæus genere ausus est dicere secundùm carnem solum esse vivendum in lege Domini, deque ea non sperant resurrectionem futuram nec Dei Spiritum nec Angelum esse credent, nec futurum judicium de Lege atque Prophetis expectant.* 2. *Samaritani*. Philastr. hæres.7. *Samaritani à Rege Samario vel secundum alios à filio Canaan appellati judicium futurum non expectant, resurrectionem negant.* 3. *Prodianitæ* Seleucianorum & Hermionitarum soboles. Philastr. hæres. 56. *Prodianitæ resurrectionem & judicium non sperant.* 4. *Floriani*. Philastr. hæres.57. 5. *Manichæi*. Philast. hæres. 61. 6. *Symmachiani*. Philastr. hæres. 63. 7. *Borboriani*. Philastr. hæres.73. *Borboriani vitiis implicati seculi & malis concupiscentiis servientes non sperant judicium futurum, sed potiùs carnalem seculi concupiscentiam laudant, in cœnum euntes & inde obliti de cœno facies & membra sua deformant.* 8. *Gnostici*, quos & Borborianos sive Boboritas vocatos fuisse asserit Augustinus lib. de hæres. ad Quodvultd. cap.6. 9. *Albanenses* docent, *universale judicium jam esse factum.* Guido in Summ. cap. de Albanens. Hi omnes ac reliqui ejusdem farinæ vel potiùs furfuris hæretici ideò negarunt extremum judicium, ut tanto securius in quodvis flagitium ruerent, quantò minùs pœnam propterea in judicio infligendam reformidarent. ** David Georgiani Ann. 1525. & Libertini negarunt futurum judicium. **

22. Quidam Pontificii, præsertim Staplet. in promt. Cathol. & Bartscius in Evangel. Domin. I. Advent. per insignem calumniam nobis tribuunt, quòd *verbis duntaxat, non autem reipsâ judicium extremum confiteamur*, cùm tales à nobis foveantur hypotheses, quibus extremi judicii certitudo prorsus evertatur, siquidẽ doceamus, *omnia opera* *An Lutherani negẽt extremum judicium.*

etiam

etiam bona esse peccata; nullam esse justitiam propriam, sed duntaxat imputativam, quæ justificet; arbitrium in nobis non esse liberum sed servum; opera ad salutem non esse necessaria, quibus omnibus extremum judicium abnegari dicunt, quippe quòd eò unicè spectet, *ut tum merces non credentibus, sed benè operantibus, tum pœna peccatoribus decernatur, pœnam verò non meruit, qui nunquam liberè peccavit, merces non debetur illi, cujus omnia opera sunt peccata.* Andreas Fabricius Leodius in Harmon. August. Confess. nugatur, *decimum septimum articulum Augustanæ Confess. ideò esse insertum, ut quemadmodum piscibus massam ex rebus soporiferis & gratis objectare solent piscatores, ita confessionis architectos nunc ex Symbolo, nunc ex Scripturis inescandorum hominum causâ aliquid adduxisse videri.* Resp. 1. extat publica Confessio Ecclesiarum nostrarum in Augustan. Confess. artic. 17. quæ non est simulata, sed ingenua coram Deo teste prolata. *Docent Ecclesiæ nostræ, quòd Christus apparebit in consummatione mundi ad judicandum & mortuos omnes resuscitabit, piis & electis dabit vitam æternam & perpetua gaudia, impios autem homines & Diabolos condemnabit, ut sine fine crucientur.* 2. Symbolum Apostolicum singulis diebus recitamus, Nicenum & Athanasianũ firmâ fide amplectimur & profitemur, ut ex art. 1. Confess. August. constat. Atqui in omnibus illis Ecclesiæ symbolis articulus de extremo judicio extat. 3. In explicatione Dominicalium Evangeliorum Domin. II. Advent. & Domin. XXVI. Trinitat. quotannis doctrina de extremo judicio auditoribus inculcatur; singulæ ferè conciones memoriam judicii in animis eorum refricant. 4. Cæsar & Principes Pontificii, Johan. à Daventria, Joh. Cochlæus, Joh. Hoffmeisterus, Georg. Cassander, & moderatiores Pontificii in art. 17. Confess. nihil desiderârunt. 5. Hypotheses illæ in alienum detorquentur sensum; bona opera nequaquam dicimus esse *per se & formaliter* peccata, sed peccatum ipsis adhærere, cùm sint immunda & imperfecta; justitiam operum non negamus, sed eam coram Dei judicio subsistere posse inficiamur; liberum arbitrium in renatis non negamus etiam quoad spirituales actiones, in non renatis quoad externam disciplinam illud agnoscimus, operum necessitatem non negamus, sed meritoria ad salutem esse inficiamur, quâ de re in artic. de Justif. bonis operibus & libero arbitrio pleniùs dictum fuit. Confer disput. 5. de studio pietatis per corrupt. Pontif. labefactato. 6. Adversarii potiùs falsam in hoc ἐγκλήματι fovent hypothesin, quòd scilicet *non secundùm fidem & incredulitatem, sed tantùm secundùm opera & quidem utrinque secundùm operum merita extremum judicium sit instituendum*, cùm Scriptura contrarium disertè pronunciet. Joh. 3. v. 18. & 36. Roman. 6. v. ult. &c. Conf. Dn. Mehlfurer. in Vindic. Evang. part. 1. disput. 2. th. 16. & seqq.

23. Qui mitiùs nos tractant, ac pudore quodam prohibentur, contra testimonium propriæ conscientiæ abnegationem extremi judicii nobis tribuere, illi disputant, *non quidem extremi judicij veritatem, sed duntaxat ejus rigorem ac severitatẽ, à nobis negari*, dum statuimus, *fidelibus illud non esse pertimescendum.* Jodoc. Coccius tom. 2. thesauri. Catholici lib. 10. artic. 5. pag. 1094. *Lutherani, quia cuilibet ad solam fidem regnum cœlorum promittunt, negant fidelibus metuendum esse hoc judicium.* Suârez in Apoc. p. 557. *Impudens est hæreticorum doctrina, qui hoc judicium Christianis timendum non fore dicunt, nec Christum ut condemnet, sed ut salvet, tribunal judicis elevaturum.* Stapleton. Dom. I. Adv. promt. Cathol. p. 1. *Hæretici hodiè ut suam solam fidem ac certitudinem gratiæ statuant, omnemque divinæ justitiæ timorem hominum animis & conscientiis penitùs eximant, qui primus & potissimus fuit Lutheri scopus, cùm has in Ecclesia turbas excitaret, etiam hanc de extremo judicio doctrinam corrumpunt, totum fidei tribuunt, ne justitiæ examini, terrori, judicio ullus locus sit. Docendus ergò populus, quòd Christus in extremo judicio nõ ut Redemtor sed ut judex venturus sit.* Respon. 1. Doctrina de justificatione per solam fidem, ac de certitudine divinæ gratiæ nequaquam pietatis studium labefactat, vel securitati carnali fomentum suppeditat, sed ad studium bonorum operum potiùs excitat, ut suo loco pleniùs docuimus. 2. Multò minùs extremi judicii timorem fidelium animis excutit. Quòd si enim *fidelium* nomine *in genere* omnes Christiani intelliguntur, ut Suarez illud interpretari videtur, vel *in specie* hypocritæ fidem ore quidem profitentes, interim peccatis securè indulgentes, vel ut Gregorius libr. 26. moral. cap. 24. loquitur, *professionem fidei retinentes, sed professionis opera non habentes*, negamus à nostris Ecclesiis doceri, quod talibus fidelibus judicium extremum non sit metuendum, quin imò omnes illos, qui veterno peccatorum oppressi in peccatis suis dormiunt, terrore judicii ex hoc somno excitare, pro virili conamur, ut ad augustum & severum illud judicium fide, precibus, vigilantiâ & sanctâ vitæ conversatione sese præparent. Luc. 21. v. 36. 2. Pet. 3. v. 11. 3. Sin verò *fidelium* nomine intelliguntur soli illi, qui verâ & vivâ in Christum fide præditi eandem dilectione, studio bonorum operum & sancta vitæ conversatione exteriùs testantur, tum distinguendum esse dicimus inter *timorem servilem & filialem.* Servili timore diem judicij ejusmodi fidelib. pertimescendum esse negamus, quia ipsius Christi voce animantur, ut *capita sua extollant*, & diem illum cupidè *expectent* atque expetant. Luc. 21. v. 28. filialem interim timorem ut justitiæ divinæ, ita quoque judicii extremi ab illorum cordibus neutiquam exulare jubemus, quò pertinent omnia Scripturæ dicta, quæ timorem Dei à verè piis requirunt, eosque sic describunt, quod & *Deo confidant* & *Deum timeant.* 4. Quòd Stapletonus tàm crudè negat, *Christum ut redemtorem venturum*, probari à nobis non post nec debet, adversatur enim videnti dicto Christi Luc. 21. v. 28. *Elevate capita vestra, scientes, quòd appropinquet redemtio vestra.* Atqui si dies illa judicij verè piis & fidelibus est dies ἀπολυτρώσεως, ut Christus dicto loco & Paulus Rom. 8. vers. 23. testantur, si est dies ἀναψύξεως & ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων, ut Petrus Act. 3. v. 19. & 20. loquitur, utique etiam Christus piis veniet *ut Redemtor.* 5. Quòd Suarez negat, *Christum venturum ut salvet, sed ut condemnet*, adversatur disertis verbis Apostoli Hebr. 9. v. 28. *Christus secundò sine peccato apparebit omnibus expectantibus se in salutem* Roman. 8. v. 33. *Quis accusabit adversus electos Dei? Deus est, qui justificat.* vers. 34 *Quis est qui condemnet?* 2. Timoth. 4. vers. 8. *Coronam justitiæ dabit justus judex omnibus, qui diligunt adventum ejus*, adversatur processui judiciali Matth. 25. v. 35. descripto,

descripto, ubi Christus piis ad dextram constitutis dicturus legitur: *Venite benedicti Patris possidete regnum.* 6. Incredulis, impiis & impœnitentibus, qui Dei gratiam & Christi meritum in verbo Evangelii sibi oblatum in hac vita contumaciter repudiarunt, novam aliquam redemtionem vel misericordiæ oblationem, vel temporis ad pœnitentiam agendam concessionem in die judicii expectandam non amplius esse, libenter fatemur, sed ex eo inferri nequit, verè in Christum credentibus nec misericordiam nec redemtionem in illo die expectandam. Contrarium enim testatur Apostolus 2. Timoth. 1. v. 18. 7. Verè piis judicium extremum non esse servili aliquo timore metuendum, sed potiùs cupidè desiderandum, docent nobiscum pii veteres. Augustin. Epistol. 142. *Impy dicent montibus cadite super nos &c. tu verò, cui adventus Christi dierum noctiumq; meditatio est, qui consummationem seculi quasi certum præmii tui tempus expectas, exultationem de cœlo capies, non timorem.* in enarr. Psalm. 100. *Judicium hoc formidandum malis propter pœnam, amandum bonis propter coronam.* Plura in hanc sententiam adducemus inferiùs, quando de usu practico hujus doctrinæ agemus.

24. Adhuc est huic Pontificiæ calumniæ, quod quidam ex Calvinianis eò impudentiæ progrediuntur, ut nos negati extremi judicii reos agere non vereantur. Philip. Cr[illegible]ar in disput. de ultim. Christi advent. Marp. habita Ann. 615. th. 17. nobis tribuit, quòd *miseriùs fallamur quàm Judæi, dum corporis Dominici omnipræsentiam in singulis etiam hujus mundi locis confingentes invisibilem, hunc Christi adventum tantùm non in reparitionem & emersionem quandam ex tenebris mutemus, quasi abitus ejus nihil aliud quàm disparitio fuerit manentis, quâ ratione ipse adventus seu reditus reverâ tollatur & negetur.* Resp. 1. Toto pectore credimus, Christum verè & visibiliter ad judiciũ rediturum & in hoc fidei articulo, ut & in aliis literalem verborum sensum arctissimè tenemus. 2. Nequaquam statuimus, quòd ascensio Christi fuerit quidam ἀφανισμὸς *disparitio* vel *evanescentia.* aut nuda quædam ἀοϱασία, sicut jam antè aliquoties divinâ virtute seipsum fecerat ἄφαντος Luc. 4. v. 30. cap. 24. v. 32. Johan. 8. vers. 59. sed sincerè credimus & confitemur, quòd Christi ἀνάληψις fuerit τοπικὴ μετάστασις *localis translatio, visibilis elevatio, vera & realis ascensio*, qua Christus in monte oliveti prope Bethaniam stans è terra sursum visibiliter in altum subductus ac depositis vitæ hujus infirmitatibus in cœlum translatus & ad dextram Dei, ultimum ascensionis illius terminum collocatus est, ut in Harmon. de resurrect. c. 13. pag. 525. ex singulorum verborum consideratione latiùs ostensum fuit. 3. Hoc verò est quòd negamus Christum, postquam nubes eum ab oculis discipulorum subduxit, successivâ quadam πορείᾳ pertransiisse primùm sphæram ignis, deinde orbes Planetarum ac firmamentum seu primum mobile & cœlum crystallinum, donec progressu temporis pervenerit ad suum Patrem in cœlo empyræo; in quo, modo locali & corporali residens aresto quasi quodam constrictus teneatur, quò minùs antè judicii diem invisibili & illocali modo nobis præsens in terris adesse possit. Nondum enim has assertiones ex Scripturis comprobatas vidimus. 4. Illud verò sæpiùs in Scripturis legimus, quòd reditus Christi ad judicium vocetur ἐπιφάνεια, φανέρωσις καὶ ἀποκάλυψις, ex quibus appellationibus elucescit, ex Christi ad judicium reditu non debere ipsius omnimodam absentiam inferri, quâ de re infra pluribus dicetur. Confer ea, quæ dicentur inferiùs §. 34. D. Feurborn. in disputat. Anti-Cæsariana Gissens. Ann. 616. habita.

25. Quæ contra extremum judicium Scripturarum detorsiones proferuntur, facilem habent explicationem 1. Johann. 3. vers. 18. *Qui credit in Filium, non judicatur, qui autem non credit, jam judicatus est. Jam verò omnes homines in duas classes distribuuntur; quidam sunt credentes, quidam verò increduli. Ergò nulli judicabuntur.* Respon. v. 19. immediatè sequitur. *Hoc est judicium*, id est, causa judicii & damnationis, sicut Johan. 17. vers. 3. *Hæc est vita æterna*, id est, causa vitæ æternæ, utique ergò erit judicium. Quod verò Christus de credentibus dicit, eos *non esse judicandos*; de incredulis, quòd *jam sint judicati*, id non est accipiendum de finalis sententiæ absolutoriæ ac damnatoriæ in die novissimo promulgatione ac publicatione, sed partim de æterno & immoto judicii divini decreto, partim de infallibili futuri judicii certitudine, partim de judicii damnatorii negatione respectu piorum, ut sit sensus. *Qui credit in Christum, non judicabitur*, id est, non condemnabitur; *qui verò non credit, jam judicatus est*, tùm ratione divini decreti, tum ratione judicii in verbo manifestati, & incredulis promulgati, cujus executio in die novissimo sequetur. Verus igitur ac plenus verborum Christi sensus hic est: *Qui credit in Filium, non judicatur*, id est, in hac vita non opprimitur pondere iræ ac judicii divini Johan. 3. vers. 36. *non est sub lege* damnante, sed sub gratia absolvente Roman. 6. vers. 14. *nulla est ipsi damnatio* Roman. 8. v. 1. non succumbit terroribus mortis & doloribus inferni, qui sunt initia mortis & damnationis æternæ, sed fide in Christum Deo reconciliatur, accipit remissionem peccatorum & Spiritum consolationis ac lætitiæ, per quem ex conscientiæ terroribus eluctatur & filiali fiduciâ ad thronum Dei accedit; in die novissimo non audiet contra se ferri sententiam damnatoriam, sed lætissimam illam vocem, *Venite benedicti Patris mei*, per quam ad cœleste regnum vocatus cum Christo & omnibus sanctis Angelis & electis æternâ gloriâ ac lætitiâ fruatur. Contrà v. *qui nō credit in Christum, jam judicatus est* æterno Dei propter impœnitentiam & incredulitatem homines justo judicio reprobantis decreto, unde etiã *manet sub ira Dei* Joh. 3. v. 36. & in hac vita sentit legem & conscientiam damnantem, Satanam accusantem, Deum iratum & condemnantẽ, opprimitur terroribus conscientiæ & doloribus inferni. Chrysost. homil. 27. in Joh. *Quemadmodum homicida, etsi judicis sententiâ sit adhuc incondemnatus, damnatur ipsius sceleris Naturâ, ita & incredulus.* In die novissimo audire cogetur terribilẽ illam sententiam, *Discedite à me maledicti*, per quam igni æterno adjudicatus cũ Diabolo & Angelis ejus nunquam finiendis suppliciis torquebitur. Confer ea quæ diximus superiùs de ὁμωνυμίᾳ vocis judicii §. 6. 2. Joh. 8. v. 15. *Ego non judico quenquam.* Resp. Tota Scriptura testatur, Christum esse constitutum judicem vivorum & mortuorum, unde Johan. 5. vers. 22. *Pater omne judicium dicitur dedisse Filio.* Quod ergò negat se quenquam judicare, id quomodo accipiendum sit, ipsemet explicat.

Argumenta contra certitudinem extremi judicii.

plicat. Johan.12.verſ.47. *Si quis verba mea audierit & non cuſtodierit, ego non judico eum, non enim veni, ut judicem mundum, ſed ut ſalvem mundum.* verſ.48. *Qui ſpernit me, & non accipit verba mea, habet qui judicet eum, ſermo, quem locutus ſum, judicabit eum in die noviſſimo.* Quidam accipiunt hoc ſenſu, quòd Chriſtus judicium ſuum à mundi judicio diverſum oſtendat. *Non judico quenquam*, ſcilicet carnali & præpoſtero affectu, præcedit enim: *Vos ſecundùm carnem judicatis, ego non judico quenquam*, ſcilicet eo modo, quo vos judicatis, ac ſequitur, *ſi ego judico, judicium meum verum eſt.* Sic exponit Auguſtinus tractat. 36. in Johan Quidam ſic exponunt. Poſſem ob hypocriſin, faſtum & incredulitatem vos judicare & condemnare, ſed amicè vos tracto, blandè vos erudio & cupidè ſalutem veſtram quæro. Poteſt etiam ſimpliciſſimè accipi de primo Chriſti adventu, qui ſic deſcribitur Johan.3.v.17. Non enim Deus miſit Filium ſuum in mundum, ut judicet mundum. Joh.12.v.47. Non veni ut judicem mundum. Matt. 18.v.11. Venit Filius hominis ſervare quod perierat. 3. Johan.12.v.31. *Nunc judicium eſt mundi. Ergò aliud judicium non eſt ſperandum.* Reſp. Incluſio unius non eſt excluſio alterius. Superatis internis animæ angoribus ex conſideratione luctæ ibidem paulò pòſt ſubeundæ ortis pergit Chriſtus in concione de fructu paſſionis ac mortis ſuæ ſuperiùs verſ.24. cœpta, ac dicit, *nunc judicium eſt mundi, nunc princeps hujus mundi ejicietur foràs*, id eſt, ſiſto me Dei judicio adverſus peccatum, Diabolum & mortem hoſtes potentiſſimos, qui hactenus in mundo regnum obtinuerunt, ſed merito & efficacia mortis meæ dominio ſuo privabuntur, perſiſtit n. in metaphora, ꝙ Diabolus Principis inſtar in genere humano regnet, ſed per Chriſti mortem ſuperandus ſit & per Evangelii prædicationem ex cordibus plurimorum ejiciendus. 4. *Si animæ poſt ſuum è corpore diſceſſum è veſtigio mercedem ſuorum operum in hac vita geſtorum percipiunt, nullum ſupererit aliud judicium. Sed verum prius, ut in tractatu primo fuit demonſtratum. E. & poſterius.* Reſponſio patebit ex illis, quæ de cauſa finali extremi judicii ſuo loco dicentur.

CAPUT III.

De cauſa efficiente extremi judicij.

Cauſa efficiens judicii extremi. 26. Poſtquam igitur τὸ ὅτι demonſtratum fuit, videlicet quòd certò aliquando futurum ſit extremum judicium, reſtat ut ad διότι, id eſt, ad cauſas ejuſdem explicandas deſcendamus. *Cauſa efficiens Principalis* judicii extremi eſt ipſe Deus, unus in eſſentia, trinus in perſonis. Quamvis enim Filius ſecunda Trinitatis perſona viſibiliter in Natura aſſumta hoc judicium ſit adminiſtraturus, unde *judex vivorum & mortuorum* conſtitutus dicitur, tamen non deneganda eſt αὐτοκρατορία κριτικὴ reliquis divinitatis perſonis, nec judicabit Filius excluſo Patre aut Spiritu ſancto, ſed judicandi partes omnibus tribus Deitatis perſonis ſuo modo & ordine competunt. 1. quia *Deus* dicitur *orbem terrarum judicaturus*, jam verò nomen Dei οὐσιωδῶς *Tota Trinitas.* acceptum Patri, Filio & Spiritui ſancto æqualiter competit. Deut.32.v.36. *judicabit Dominus populum ſuum.* Pſ.9.v.8. *Dominus paravit ad judicium ſolium ſuum.* Pſal.50. v. 6. *Deus ipſe judex.* Pſalm. 82.v.8. Pſalm.98.v.9. *Veniet Dominus judicare terram*, 1.Samuel.2.v.10. *judicabit Dominus fines terræ.* Eccleſ.12.v.14. *Omne opus adducet Deus in judicium*, Roman.2.v.5. vocatur *Dei judicium.* Heb.12.v.23. *acceſſiſtis ad judicem omnium Deum.* Plura hujusmodi teſtimonia facilè colligi poſſunt ex illis, quæ in quæſtione, an ſit futurum extremum judicium, ex V. & N.T. adducta ſunt paulò ſuperius. 2. quia & Patri & Spiritui ſancto judicium illud tribuitur. De Patre hæc loquuntur dicta. Eſa.33.v.22. *Dominus judex noſter, Dominus legifer noſter, Dominus Rex noſter* [trina repetitio nominis Jehovah myſterium Trinitatis innuit, ut ſuo loco oſtendimus, proinde nomine Jehovæ judicis intelligitur Pater prima Deitatis perſona] Daniel.7.v.9. *throni poſiti ſunt & Antiquus dierum ſedit*, [utiq; ad judicandum.] Matth.22.v. 12. *Rex cœleſtis*, qui *paravit nuptias Filio ſuo* ad carentem veſte nuptiali dicit: *Socie quomodo intraſti huc.* Johan.8.v.50. *eſt qui requirat & judicet*, videlicet Pater meus cœleſtis, ut ex v. 49. intelligitur. Act.17.v.31. *Deus ſtatuit diem, in quo judicaturus eſt orbem terrarum in juſtitia per virum, in quo decrevit.* 1. Petr. 2. v. 23. *Chriſtus tradidit judicanti juſtè.* Spiritus ſanctus vocatur *Spiritus judicii* Eſa.4. verſ. 4. ac velut in hac vita per verbum cum hominibus *contendit*, diſceptat & judicat, ac peccata ipſorum arguit Geneſ.6.v.3. Johan. 16.v.8. ita quoque in die noviſſimo unà cum Patre & Filio eos judicabit. Quidam hùc accommodant locum Propheticum Eſa.30.v.28. *Spiritus ejus velut torrens inundans*, ſed ibi nomen Spiritus pro ira & furore potiùs accipi videtur, deſcribitur enim Deus inſtar cujuſdam hominis irati, qui Spiritum naribus fortiter efflat. 3. quia adminiſtratio judicij eſt opus ad extra ac proinde indiviſum i. e. omnibus Deitatis perſonis commune. 4. quia ut trium Deitatis perſonarum una eſt eſſentia, ac eædem proprietates eſſentiales, ita quoque δύναμις κριτικὴ omniſcientiam, omnipotentiam, juſtitiam &c. complexa omnibus tribus Deitatis perſonis competit.

27. Atqui, inquis, *Patri judicium videtur expreſsè denegari.* Johan. 5. verſ. 22. *Pater non judicat quenquam* οὐ κρίνει οὐδένα ubi duplex negatio fortiùs negat, *ſed omne judicium tradidit Filio.* Reſp.1. etiam Filius de ſeipſo dicit Johan. 8. v. 15. *Ego non judico quenquam*, cùm tamen tota Scriptura teſtetur, ipſum fore omnium judicem. 2. Pater non judicat quenquam, ſc. ſolus abſque Filio, ſed per Filium omnes judicat. Johan.8. v.50. *eſt qui requirat & judicet.* Actor.17. verſ. 31. *Statuit diem, in quo judicaturus eſt orbem terrarum in juſtitia, per virum, in quo decrevit.* 3. Pater non judicat ſumtâ perſonâ judicis, quæ ab hominibus, quos judicat, videatur, cum illis loquatur, ac ſententiam verbis proferat, proinde non *abſolutè ac ſimpliciter*, ſed *ſecundùm quid & certo reſpectu* negatur quenquam judicare, quia non judicat extremo ritu & forma judicialis proceſſus, quo modo ſolus Filius judicat. Auguſtinus libr. 3. contra Maximin. Arian. *Inviſibiliter erit Pater cum illo* [Filio] *quia inſeparabilis eſt ab eo. Si enim non ſum ſolus quia Pater mecum eſt, ait moriturus, quantò magis ſecum habebit Patrem de mortuis & vivus judicaturus. Cum illo etjam erit Spiritus ſanctus. Quomodo enim deſeret eum Spiritus S. in Regali ſede, quo plenus regreſſus eſt à*

est à Iordane. 4. In v.27. proponitur ratio, quare *Pater non judicet quenquam, sed omne judicium dederit Filio,* quia scilicet ipse est *hominis Filius*, qui in assumta humana Natura visibiliter judicium administrabit. Augustinus libr.1. de Trinit. cap.13. *Secundùm id, quod in judicio non forma Dei apparebit, sed forma Filii hominis, nec ipse Pater judicabit. Secundùm hoc enim dictum est, Pater non judicat quenquam, sed omne judiciū dedit Filio &c. Secundùm hoc quod Pater æqualem genuit Filium, judicat cum illo. Secundùm hoc ergo dictum est, quod non judicet quenquam, quod in judicio non in forma Dei sed in forma Filii hominis apparebit. Non quia non judicabit, qui dedit omne judicium Filio, cùm de illo dicat Filius, est qui quærat & judicet, sed ita est dictum, Pater non judicat quenquam sed omne judicium dedit Filio, ac si diceretur Patrem nemo videbit in judicio vivorum & mortuorum, sed omnes Filium, quia & Filius & hominis est, ut possit & ab impiis videri, cùm & illi videbunt, in quē pupugerunt &c.* Prosper in sent. Augustin. sent. 337. *Quamvis nunquam recedat à Filio Pater, ad judicandos tamen vivos & mortuos non ipse dicitur, sed Filius affuturus, quia ibi nec Patris nec Filii Deitas, sed illa forma videbitur Filii, quam sibi per Sacramentum incarnationis univit &c. talis ergo apparebit judex, qualis videri possit ab eis, quos coronaturus, & ab eis, quos damnaturus est. Pater autem non apparebit, quia formâ servi non est indutus, sed Filio, qui etiam homo factus est, dedit judicij potestatem.* 5. Pater dedit Filio omne Judicium non potestatē judicandi sese penitùs abdicando, sed potestatē judicii visibiliter exercendi Christo, ut hominis Filio communicando. 6. Immediatè sequitur v.23. *ut omnes honorificent Filium sicut honorificant Patrem.* At si uterque honorandus est & Pater & Filius, consequens est, utrumque judicii potestatem habere, utrumque judicare.

Christus. 28. Quamvis verò potestas judicii faciendi competat omnibus tribus Deitatis personis. 1. κατ' αὐτοκράτειαν & 2. κατ' εὐδοκίαν; propter ὁμουσίαν [ut enim trium divinitatis personarum una & æqualis est essentia, ita quoque una eademque potentia] tamen κατ' οἰκονομίαν Christo θεανθρώπῳ judici mortuorum ac vivorum divinitùs constituto peculiariter in Scripturis tribuitur, is enim 1. *visibiliter.* 2. *in assumta Natura humana.* 3. *immediatè* hoc judicium administrabit, in nubibus pro tribunali sedens ab omnibus conspicietur, sententiam definitivam promulgabit, eandemque executioni statim demandabit, ac proinde tum ὁρατῶς tum ἀκουστικῶς judicium illud exercebit. Tribuitur Filio judicium non *exclusivè*, nec *oppositè*, sed per *appropriationem*. Toti Trinitati tribuitur judicium *quoad potestatem judiciariam, dominium, autoritatem & decretum*; Filio peculiariter assignatur quoad *visibile & externum exercitium.* Veteres addunt, quòd ideò per quandam appropriationem peculiariter Filio tribuantur partes judicandi, quia est Patris sapientia ab ipso genita & veritas à Patre procedens, jam verò judicium debet fieri in sapientia veritate. Gregor. Nyssen. catech.15. hac similitudine utitur. *Sicut Abraham Gen.18.v.2. vidit tres ad judicium Sodomorum euntes & unum adoravit, sic in judicio orbis præerit S. Trinitas, interim Christus potestatem judicandi visibiliter exercebit.* Constat hoc 1. *ex perspicuis Scripturæ dictis.* Monet August. libr.20. de civ. Dei c.30. in princ. *judicium Dei ex literis utriusq; Testamenti facilè quidem colligi, sed ex veteribus judicium tantùm Dei expressè, ad judicium Christi Filii ex veteribus quoque, cæterùm apertiùs ex N. Test.* [hunc n. esse verborum apud Augustinum trajectorum & in multis Codicibus depravatorum sensum Lud. Viv. in comm. notat.] proinde non solùm ex N. sed etiam ex V.T. colligenda sunt vaticinia illud ipsum demonstrantia. Genes. 18. v.25. *Nunquid judex universæ terræ nō faciet judicium?* Loquitur Abraham ad Filium Dei, qui unà cum duobus Angelis apud ipsum diverterat. Psal.2.v.9. dicit Pater cœlestis ad Filium: *Conteres gentes in virga ferrea.* Es.45.v.23. *per meipsum juravi dicit Dominus, mihi curvabitur omne genu* [Hoc oraculum Apostolus ad Christum accommodat & ex eo probat, omnes nos coram tribunali Christi sistendos Rom.14.v.11.] Dan.7.v.13. *Aspiciebam in visione noctis & ecce in nubibus cæli q. Filius hominis veniebat ad Antiquum dierum.* v.14. *& dedit ei potestatem, honorem & regnum &c.* Zach.12.v.10. *adspicient ad me, quem confixerunt* [hoc Apoc. 1.v.7. ad Christum in nubibus ad judicium facientem applicatur] In N.T. & plura & clariora extant dicta. Matth.16.v.27. *Filius hominis venturus est in gloria Patris sui, & tunc reddet unicuique secundum opera sua.* c.19.v.28. *cùm sederit Filius hominis in sede Majestatis suæ &c.* c.24.v.30. *videbunt Filium hominis venientē in nubib. cæli.* c.26.v.64. *Videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis & venientem in nubib. cæli.* Joh.5.v.22. *Pater omne judicium dedit Filio.* v.27. *dedit ei potestatem faciendi judicium, quia Filius hominis est.* Act. 10. v.42. *Christus est constitutus judex vivorū & mortuorum.* c.17.v.31. *judicabit Deus orbem terrarum per virum, in quo constituit.* Rom.2. v.16. *judicabit Deus occulta hominum per Christum Iesum* c.14. v.10. 2.Cor.5.v.5. *Omnes statuemur ante tribunal Christi* 1. Thess.4.v.16. *Dominus in voce Archāgeli de cœlo descēdet.* 2. Thess.1.v.7. *in revelatione Domini Iesu de cœlo cum Angelis virtutis ejus.* v.8. *impii sustinebunt exitium* ἀπὸ τ̃ προσώπου τ̃ κυρίου, *cui adjudicabuntur à Christo,* qui in propria persona apparebit [ita n. quidam vertunt] 2. Tim.4.v.1. *Christus judicaturus est vivos & mortuos per apparitionem & regnum suum.* Hebr.4. v.12. ὁ λόγος est κριτικὸς, id quidam accipiunt de Λόγῳ ὑποστατικῷ. c.9.v.28. *Christus apparebit secundò expectantib. se ad salutē.* Jud.v.14. *Ecce Dominus veniet cū Sanctis millib. suis,* ille sc. Dominus, de quo v.4. Apoc.1.v.7. *Ecce venit cum nubib. & videbit eum omnis oculus.* Plura ex superiorib. colligantur, quæ omnia in tres classes dividi possunt, quædam n. dicta continent *Prophetarum prædictionem*, quædam *ipsius Christi asseverationem*, quædam *Apostolor. testificationem.* 2. *Ex parabolis.* Christus est *paterfamilias iste, in cujus manu ventilabrum & mundabit aream suam & congregabit triticum in horreum suum, & paleas comburet igni inextinguibili.* Matth.3.v.12. Sapiens ille *agricola,* qui *zizania in ignem conjicit, utile verò ac preciosum semen in horrea recondit.* Matth.13. vers.31. *Cautus ille œconomus, qui bonos pisces à malis separabit* v.48. cœlestis ille *Sponsus, qui virgines fatuas à prudentibus separabit.* Matth. 25. vers.12. *dives ille herus, qui negotiationis commissæ rationem à servis suis exiget.* vers.19. *fidelis ac prudens ille pastor, qui oves separabit ab hœdis.* vers. 33. *Dominus ille, qui à nuptiis reversurus jubet servos suos adventum ipsius solicitè expectare.* Luc.12.v.35. cujus pedes in die judicii erunt *similes chalco-*

chalcolibano velut in fornace ardentes. Apoc.1.v.15. *ut columnæ igneæ* cap.10.v.1. *oculi ejus ut flamma ignis & ex ore ejus procedit gladius δίςομος* Apoc.1. v.16. 3. *Ex Ecclesiæ symbolis.* Nam in Symbolo Apostolico, Niceno & Athanasiano *Christum* confitemur *venturum ad judicandum vivos & mortuos.* Maximus Taurinensis homil. in expos. Symbol. *Necesse est, ut hominum genus ille discutiat, qui creavit & ipse judicet, qui redemit, justumq; est, ut omnipotens Dominus mortales suos, quos divinitatis virtute formavit, Patris pietate salvavit, judicis examinatione discernat.*

Etiam secundùm humanam Naturam. 29. Judicabit autem Christus non tantùm secundùm divinam, sed etiam *secundùm humanam Naturam,* id est, ea, quæ ad partes judicis spectant; non tantùm secundùm divinam Naturam, sed etjam in & cum humana Natura ac per humanam Naturam peraget, id quod probamus 1. *ex appellatione.* Judex hîc appellatur *Filius hominis* Dan. 7.v.13. Matth.1.vers.27. cap. 19. vers. 28. cap. 24. vers. 30. cap. 26. vers. 64. &c. jam verò Filius hominis ab assumta humanitate denominatur, absq; qua & sine qua filii hominis appellatio neutiquam ipsi competit. Vocatur *Christus* Act.10. v. 42 Roman.2.v.16. cap.14. v.10. 2. Corinth.5.v.10. &c. jam verò nomen Christi & ungentem Deitatem & unctam humanitatem complectitur. Damascen. libr.3. orthodox. fid. cap.3. ὄνομα χριςὸς τῶν δύο φύσεων ὑπάρχει σημαντικόν. libr. 3. cap. 4. χριςὸς ἐςι τὸ συναμφότερον. Vocatur *vir*, Actor.17.v.31. tum quia Athenienses, quibus Apostolus concionabatur, nondum erant capaces mysterii de Christi divinitate, tum quia in assumta Natura visibiliter judicium Christus administrabit. Vocatur *Dominus* 1.Thess.4.v.16.2.Thess.1.v.7. Jud.v.14. jam v. est non solùm natus ab æterno à Patre Dominus secundū divinitatem, sed etiam in tempore *factus Dominus* secundum humanitatem Actor.2. v.36. 2. *Ex judicis descriptione.* Dicitur hic judex *venturus in nubibus cœli*, Daniel.7. v.13. Matth.24. v.30. cap.26.v.64. Apoc.1.v.7. *Sessurus super sedem gloriæ* Matth.25. vers.31. *conspiciendus ab omnibus* Zach.12. v.10. Matth.24. vers.30. Apocal.1. vers.7. *compellaturus electos & damnatos* Matth.7. v.22.cap.26.v.34.40.41. & 45. dicitur *constitutus ac definitus judex* Actor.10. v 43. cap.17.v.31. dicitur *de cœlo descensurus*, 1.Thess.4.vers.16. omnes *ante ipsius tribunal* dicuntur *statuendi* ac sistendi Rom.14.v.10.2. Corinth. 5 v.10. quæ omnia evidenter docent, Christum in humana Natura & secundùm humanam Naturam hoc judicium administraturum. 3. *Ex potestatis κριτικῆς communicatione.* Potestas judicium faciendi dicitur Christo in tempore data. Daniel.7.v.13. Luc.22. v.69. Joh.5.v.22. & 27. Jam verò quæ in tempore Christo data sunt, ea secundum humanam Naturam ipsi data, ut habet constans & perpetua piæ antiquitatis regula ex immotis Scripturæ fundamētis extructa. 4. *Ex muneris hujus conditione.* Judiciū facere pertinet ad officiū Christi Regium, ut constat. Jam v. quæ ad officium Christi pertinent, ea competunt ipsi secundum utramque Naturam, cùm juxta canonem Concilii Chalcedonensis *in operibus officii utraq; Natura Christi operetur, quod cujusq; proprium est cum communicatione alterius.* 5. *Ex antegressa exinanitione.* Administratio extremi & Universalis judicii pertinet ad statum exaltationis. Jam verò exaltatio competit Christo secundùm humanam Naturam. Ergò etiam judicii administratio secundum humanam Naturam ipsi competit. Assumtum probatur, quia secundum quam Naturam Christus est exinanitus, secundùm eandem est exaltatus, ut colligitur ex Philip.2. vers.9. Jam verò exinanitio secundū humanam Naturam ipsi competit. Ergò etiam exaltatio. Nimirum ut Christus in, cum & per humana Naturam opus redemtionis peregit & in ea injustè à mundo olim judicatus fuit, sic vicissim in, cum & per humanam Naturam ἀπολύτρωσιν piorum perficiet & mundum justè judicabit. 6. *Ex ascensionis & reditus ad judicium collatione,* Actor.1. v.11. Christus ita redibit *sicut* ascendit. Adscendit autem *visibiliter* secundùm humanam Naturam. Ergò juxta eandem visibiliter redibit & judicium administrabit. 7. *à subjecti reduplicatione.* Judici huic potestas faciendi judicii dicitur collata, ὅτι quia & *quatenus est hominis Filius* Joh.5. v. 27. Chrysost. & Theophylactus in comm. illius loci hoc de divina Christi Natura accipiunt, potestatem enim faciendi judicium Christo ut Deo datam esse dicunt per æternam à Patre generationem, ut sic ipsum generando Pater judicem fecerit. Eodem sensu accipit Ambrosius libr. 2. de fid. cap. 4. sic scribens: *Omne judicium dedit Filio, utiq; generando, non largiendo.* Sed hanc interpretationem multis refellit Augustinus libr.1. de Trinitat. cap.13. neque id immeritò. Primò enim non dicit Christus, quòd Pater sibi dederit potestatem faciendi judicium, quia *Filius Dei* vel quia *Deus est*, sed quia *Filius hominis est*, i. e. secundùm humanam Naturam, particula enim ὅτι hoc in loco non est αἰτιολογικὴ, siquidem humana Natura non est causa, unde illa ἐξουσία judiciaria dependeat, sed est διοριςικὴ καὶ δεικτικὴ ostendens Naturam, cujus respectu illa potestas judiciaria Christo dicitur communicata, unde τὸ ὅτι quidam vertunt per vocem *quatenus* q. καθὸς vel καθότι scriptum sit. Pelarg. in comm. Joh.p.62. ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου τυτέςι διὰ καὶ κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα. In Syriaca versione hic προσδιορισμὸς cum versiculo seq. conjungi videtur, ut ostendit particula דין hoc sensu. *Quod autem is sit Filius hominis, ne miremini propter hoc,* sed in Græco Codice, qui solus est authenticus præcedentibus cohæret & ad calcem v. 27. collocatur. Quorsum etiam diceret Christus, *& potestatem dedit ei judicium faciendi*, cùm idipsum v. 22. jam antè dixisset, *omne judicium dedit Filio*; si nihil quicquam huic sententiæ additurus esset? Quod si hæc verba, *quia Filius hominis est*, cum sequentib. essent connectenda, non dixisset Christus præposterâ & inusitata verborū collocatione. *Quia Filius hominis est, nolite mirari hoc*, sed *nolite mirari, quia Filius hominis est*, hæc enim erat naturalis verborum series. Mirum igitur meritò alicui videatur, quid Chrysostomo & ejus abbreviatoribus Euthymio ac Theophylacto in mentem venerit, ut statuerent Græcum Codicem mutato uno puncto à Paulo Samosateno hoc loco fuisse corruptum. Mirum & illud, cur hanc distinctionem Chrysostomi & Syri Interpretis approbet Bellarmin. libr.3. de Christo cap.16. quam multis rationibus Maldonat. in comment. Johan.5. rectè impugnat. Secundò potestas illa κριτικὴ in tempore Christo data, jam verò secundùm divinam Naturam nihil quicquam in tempore ei datum vel dari etiam potuit. Tertiò versiculo immediatè subsequente addit Christus: *Nolite mirari hoc, quia venit hora, in qua omnes,*

qui

qui in monumentis sunt, audient vocem ejus, innuens, Filium hominis inde atque ideò voce suâ mortuos in novissimo die excitaturum, quia ipsi ut homini potestas judicium faciendi data. Quartò Augustinus d. l. hoc urget, quod Christus neget, Patrem judicare quemquam. *Si secundùm illud* (inquit) *Filio potestas faciendi data diceretur, secundùm quod dictum est, dedit filio habere vitam in semetipso, non uti, diceretur, Pater non judicat quenquam. Secundùm hoc enim quod æqualem Pater genuit Filium, judicat cum illo. Secundùm hoc ergò dictum est, quod in judicio non forma Dei, sed forma Filii hominis apparebit &c.* Et postea. *Quia Filius Dei est æqualis Patri, non accepit hanc potestatem judicii faciendi, sed habet illam cum Patre in occulto. Accepit autem illam, at boni & mali eum videant judicantem quia Filius hominis est.* Quintò potestas & gloria Christo in tempore data respectum habet ad antegressam exinanitionem, ideò enim in ὑπερυψώσει divinam Majestatem ac potestatem Pater Christo dedit, quia in assumta servi forma sese humiliavit, & *fuit Patri obœdiens usq; ad mortem.* Ps. 110. v. ult. Phil. 2. v. 9. &c. jam v. non secundùm divinam sed secundùm humanam Naturã Christus se exinanivit & humiliavit. E. etiã secundùm humanam Natur. potestas judicium faciendi ipsi data. Sextò emphasin habet particula καὶ *potestatem dedit ei* καὶ κρίσιν ποιεῖν, dixerat n. Christus in præcedentibus *quòd Pater ipsi dederit vitam habere in seipso, sicut ipse vitam habet in seipso*, id quod plerique veterum de divina Christi Natura dictum accipiunt. Basil. in hom. περὶ πίστεως pag 353. τὸ ἔχειν ἐκ φύσεως ἰδίαν τοῦ γεννήσαντος. Alcuin. lib. 1. de Trin. c. 15. *Dedit Filio vitam habere in semetipso, i. e. genuit Filium vitam habentem in semetipso habentem*, unde Syrus notanter reddidit, *dedit ei habere vitam* מה בקנָא *in sua essentia*, mox per αὔξησιν addit, quòd non solùm ipsi ut Deo per æternam generationem vita essentialis sit communicata, sed quod etiam ipsi ut homini *potestas faciendi judicii* per unionem personalem & exaltationem ad dextram Dei communicetur. Valdè igitur probamus, quòd Maldonat. in h. l. scribit col. 584. *Etiamsi Christus ut Deus & potestatem & Naturam ipsam accepit per æternam a Patre generationem, tamen nõ agitur hic de ea potestate, quam ab omni æternitate habuit, sed quam in tempore habere cœpit.* Hæc ille rectissimè, qui tamen in reliquis quæ præcedunt & sequuntur οὐκ ὀρθοποδεῖ πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Combachius Calvinian. in disp. de person. & offic. Christi thes. 150. sic. παραφράζει. *Dedit ei potestatem faciendi judicium, quia Filius hominis est, i. e. quia visibili forma veniet ad judicium.* Atqui τὸ Filium hominis esse nuspiam in Scripturis significat visibilem reditum ad judicium, sed τὸ visibiliter ad judicium venire est consequens humanitatis. Et ostendimus jam antè, particulam ὅτι nõ causam sed objectum denotare, quod sc. Christo ut Filio hominis sive secundùm humanam Naturam potestas ejusmodi data. Quòd si enim causa illius communicationis in hoc προσδιορισμῷ assignaretur, consequens foret, omnes homines hanc potestatem habere. Adde quòd Scriptura causam hujus communicationis non in veritate humanitatis nec in visibilitate reditus ad judicium, sed in unione hypostatica eandemque secutâ Christi ad dextram Patris exaltatione ubique statuat.

30. Idipsum [quòd sc. *Christus secundùm humanam Naturam judicium sit administraturus*] nobiscum docent pii veteres. Cyprian. in serm. de ascens. *Humilitas carnis nostra throno judicatorio honorata est.* Cyrill. l. 2. in Joh. c. 140. *In quantũ Verbum Dei & Deus est, hanc potestatẽ habet naturaliter, in quãtum a. homo factus est, accepisse se hanc potestatem apertè profitetur*, & lib. ejusd. c. 144. *Christus causam subjecit, quare potestatem judicii à Patre sibi traditã dixerit, addens, quia Filius hominis est, ut intelligamus omnia sibi data esse ut homini.* Aug. lib. 1. de Trin. c. 13. *Filius hominis judicaturus est, nec tamen ex humana potestate, sed ex ea, quâ Filius Dei est. Et rursus, Filius Dei judicaturus est, nec tamen in ea forma apparens, in qua Deus est æqualis Patri, sed in ea, quâ Filius hominis est &c.* Et postea: *Quid nos prohibet mirari, nisi illud, quod reverâ miratur omnis, qui non intelligit, ut ideò diceret, Patrem dedisse ei potestatem judicium facere, quia Filius hominis est, cùm magis quasi hoc expectaretur, ut diceret, quoniam Filius Dei est. Sed quia Filium Dei secundùm id, quod in forma Dei æqualis est Patri, videre iniqui nõ possunt, oportet a. ut judicem vivorum & mortuorum, coram quo judicabuntur & justi videãt & iniqui, nolite, inquit, hoc mirari &c. ad hoc ergò oportebat, ut ideò acciperet hanc potestatem, quia Filius hominis est, ut resurgentes omnes viderent eum in forma, in qua videri ab omnibus potest.* lib. ejusd. c. 16. *Cùm in forma servi glorificata judicantem viderint boni & mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, de qua Deus est, quam soli mundo corde videbunt.* libr. 20. de civ. Dei c. 6. *in ea forma veniet judicaturus, in qua venit judicãdus*, id quod probat ex dicto Christi Joh. 5. v. 27. *dedit ei potestatem faciendi judicium, quia Filius hominis est.* in enarr. Psal. 74. *Quia ut Filius hominis accepit potestatem judicandi, ideò ait in Evangelio, dedit ei potestatem faciendi judicij, quia Filius hominis est, secundùm quòd Filius Dei nunquam accepit potestatem judicandi, quia nunquam caruit potestate judicandi.* tractat. 21. in Joh. *Pater omne judicium dedit Filio. Hoc dictum est, quia hominibus in judicio non apparebit, nisi Filius Pater occultus erit, Filius manifestus. In quo erit Filius manifestus? in forma, quâ ascendit, nam in forma Dei cum Patre occultus est, in forma servi hominib. manifestus. Non ergò Pater judicat quenquam, sed in manifesto omne judicium dedit Filio &c. Veniet in forma humana, quam videbunt & impii, videbunt ad dextrã positi, videbunt ad sinistram separati.* Ibid. *Forma judicis Christi videbitur a piis & impiis, justis & injustis, fidelibus & infidelibus, gaudentibus & plangentibus, confisis & confusis.* tract. 22. in Joh. *Secund. q. Filius est Dei, sicut Pater habet vitã in semetipso, sic & dedit Filio vitam habere in semetipso; secundũ a. quod Filius hominis est, potestatem dedit ei judiciũ faciendi &c. Secundùm hoc accepit potestatem judicandi, quia Filius hominis est; nam secundùm quod Filius Dei est, semper habuit hanc potestatem, accepit qui resuscitatus est, accepit qui natus est, accepit qui crucifixus est.* serm. 64. de Verb. Domin. *Judex hic erit Filius hominis, forma illa hic judicabit, quæ judicata est &c. Sedebit Judex qui stetit sub judice. Damnabit veros reos, qui factus est falsus reus. Ipse veniet, formâ illâ veniet.* in libr. 50. homiliarum homil. 22. *Quòd dicit, dedit ei judicium facere, pro parte carnis, quam assumsit, dedisse Patrem Filio judicium dici cognoscimus. Et futurum judicium hic significat, in quo adstabit Jesus Christus, & reddet unicuiq; secundùm opera ejus.* Prosper. in sent. August. sent. 337. *Ipsa* [Natura] *erit judex*

judex, qua sub judice stetit, ipsa judicabit, qua judicata est, ut videant impii ejus gloriam, in cujus mansuetudinem fremuerunt. Talis ergò apparebit judex, qualis videri possit ab iis, quos coronaturus, & ab iis, quos damnaturus est. Pater autem non apparebit, quia formâ servi nō est indutus, sed Filio, qui etiam Homo factus est, dedit judicij potestatem. Rabanus in Psalm. 85. *Ipse videbitur terribilis, qui visus est contemtibilis, demonstrabit in judicio potentiam, qui ostendit in cruce patientiam.* Cæsarius homilia 27. *In illo corpore judex veniet, quod pro nostra salute susceptum, pro nostra absolutione natum, & pro nostrorum vulnerum medicina lancea clavisq; confixum est.* Theodoret. in Psalm. 2. *Ut Deus, innatum habet imperium; ut homo, decreto accepit.* Alcuinus lib. 3. de Trinit. cap. 18. in princ. *Ipse Dominus de potestate, quam habet ex æterno cum Patre & de potestate, quam accepit ex tempore in forma servi, sic ait: Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio vitam habere in semetipso, & potestatē dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est. Genuit itaque Deus Pater Filium vitam & potestatem in semetipso habentem. Dedit etiam potestatem eidem Filio judicium facere, qui in forma servi factus est Homo.* Thomas in Comp. Theol. tract. 2. cap. 57. *Quia potestas judiciaria ad Christi exaltationem pertinet, sicut & resurrectionis gloria, ideo Christus in judicio apparebit non in humilitate, quæ pertinebat ad meritum, sed in forma gloriosa ad præmium pertinente.* Ex Calvinianis Tilenus part. 2. disput. 67. thes. 5. *Autoritas illa ac potestas judiciaria, quæ est in Deo per Naturam, in Christo, quâ homo est per gratiam* [unionis & exaltationis] th. 6. *nec judicabit Christus ut judex delegatus, sed omninò ut principalis, quia θεάνθρωπος.*

31. Damnamus igitur *Agnoëtas*, qui Christum diem judicii ignorare docebant. Duo autem fuêre Agnoëtarum genera, quidam dicebantur *Phartolatræ*, qui non divinitati, sed *animæ Christi* ignorantiam novissimæ diei tribuebant, de illis agit Nicephorus lib. 18. Histor. Eccles. cap. 50. *Agnoetæ, qui & Severita docent, Deum quidem Verbum omnia nosse, humanitatem verò secundùm subsistentiam ei unitam per multa ignorare, nescire sanè horam & diem mundi totius consummationis, utpotè Patre minorem.* Quidam verò ipsi *divinitati* illam ignorantiam tribuebant, de quibus agit Rabanus libro 2. de Institut. Clericor. cap. ultim. Urgebant utrique dictum Christi, Marc. 13. vers. 32. *De die illa nemo novit &c.* Respon. 1. Non agitur de divina Christi Natura, sed de humana. Cyrillus libr. 9. thesauri cap. 4. *Ignorat ut homo.* Nazianzenus oration. 36. γινώσκει ὡς ὁ Θεός, ἀγνοεῖν δὲ φησιν ὡς ἄνθρωπος. 2. Et quidem considerata in essentialibus suis Principiis, non autem quatenus καθ' ὑπόστασιν unita est ipsi λόγῳ omniscio. Greg. lib. 8. Epist. 42. circa med. *Incarnatus unigenitus in Naturâ quidem humanitatis novit diem & horam judicii, sed tamen hunc non ex Natura humanitatis novit, quod ergo in ipsa novit, non ex ipsa novit &c.* Damascenus libr. 3. orthodox. fid. cap. 21. *Humana Natura substantialiter non obtinet futurarum cognitionum, Domini autem anima propter ipsam ad Verbum unionem & hypostaticam identitatem dives facta est cum reliquis signis etiam futurorum cognitione.* 3. De statu exinanitionis sermo est, non de statu exaltationis. 4. Nomen Patris non opponitur Filio, qui est *in sinu Patris* Johan. 1. vers. 18. *& novit omnia* Johan. 21. vers. 17. nec Spiritui sancto, qui *scrutatur profunditates Dei* 1. Corinth. 2. v. 10. sed Angelis & hominibus, ut ipse textus ostendit. 5. Unde Patris nomen *essentialiter* potiùs quàm *personaliter* hîc accipitur. 6. Plerique ex veteribus addunt, Christum profiteri, quòd ignoret diem judicii, *non ratione personæ sed officii*, quia non erat missus, ut revelaret eum hominibus in suo ministerio, quâ de interpretatione infra pleniùs disseremus. 7. Christus signa judicium proximè antegressura manifestat, ipsique data est potestas judicium faciendi, quomodo igitur absolutò & simpliciter tempus judicii ignoraret? 8. Gregor. d. l. sic progreditur. *Quisquis Nestorianus non est, Agnoeta esse nullatenus potest. Qui ipsam Dei sapientiam fatetur incarnatam, quâ mente valet dicere, esse aliquid, quod Dei sapientia ignoret? Scriptum est, In principio erat Verbum, omnia per ipsum facta sunt. Si omnia, procul dubio etiam dies judicij & hora. Quis ergò ita desipiat, ut dicere præsumat, quia Verbum Patris fecit quod ignorat? Scriptum est sciens Jesus, quia omnia dedit ei Pater in manu. Si omnia, professò & diem Judicii & horam. Quis ergò ita stultus est, ut dicat, quia accepit Filius in manibus quod nescit?* Eodem ferè modo Ambrosius in comm. cap. 17. Luc. *Quomodo non dedit Pater cognitionem temporis Filio, cui dedit ipsius judicij potestatem? quomodo Filius nescire potest, quod Pater novit, cùm in Patre sit Filius, & Spiritus scrutetur etiam alta Dei, cùm ipse Filius sit altitudo divitiarum sapientiæ & scientiæ Dei? Magis ergò dictum hoc secundùm Filium hominis æstimemus, quia temporum finem non per Naturam hominis, sed per Naturam Dei novit.*

32. Cæterùm ex eo, quòd Christus non solùm secundùm divin. sed etiā secund. humanam Natur. judex sit futurus, ποἰσματικῶς colligimus, Christū secundum human. Natur. esse 1. *omniscium*. Cùm n. non solùm de operib. externis, sed etiam de cogitationibus internis judicium sit instituendum, adeoque *abscondita tenebrarum, illuminanda & cordium cogitationes manifestanda.* 1. Corinth. 4. vers. 5. utiq; in futuro judice requiritur omniscientia. Eam vero Christo ut homini competere, non solùm ex munere judiciario, sed etiam ex aliis documentis in medio exinanitionis statu editis apparet. Johan. 2. v. 25. *non erat ei opus, ut quis testimonium perhiberet de homine, ipse enim sciebat, quid esset in homine.* Matth. 9. vers. 3. *videt in corde latentem fidem bajulorum & paralytici.* vers. 4. *videt cogitationes Scribarum.* Johan. 16. v. 19. *cognoscit interiùs Apostolorum propositum, quod velint eum interrogare.* c. 21. v. 17. *novit omnia.* Col. 2. v. 3. *in ipso omnes thesauri sapientiæ & scientiæ reconditi* dicuntur. At si in medio exinanitionis statu omniscientiæ radios in assumta Natura & per assumtam Naturam exerere potuit, quantò magis in statu exaltationis & cumprimis in die judicii lux omniscientiæ pleno fulgore per carnem & in carne ipsius relucebit? *Erit ibi nuditas in publicatione, veritas in manifestatione*, inde notanter dicit Apostolus Roman. 2. v. 16. quòd *Deus in novissimo die judicaturus sit, occulta hominum per Iesum Christum.* 2. Thessal. 1. v. 8. impii dicuntur exitium daturi ἀπὸ προσώπου τοῦ κυρίου *à facie Domini*, cui nihil occultum vel absconditum. Apoc. 2. v. 23. *Scient omnes Ecclesiæ, quia ego sum scrutans corda & renes, & dabo unicuiq; vestrûm secundùm opera sua.* Nazianze-

zianzenus Christum vocat παντεπίσκοπον καὶ παντεπόπτην. 2. *veracem & justum*, quia judicium illud vocatur δικαιοκρισία Rom. 2. v. 5. ac judex ipse vocatur ὁ δίκαιος κριτὴς 2. Tim. 4. vers. 8. judicabit enim ἐν δικαιοσύνῃ Actor. 17. vers. 31. ἄνευ ἀπροσωποληψίας καὶ προσκλίσεως adeoque ἄνευ προσωποληψίας Matt. 22. vers. 16. id quod vel maximè in quovis judice tàm Ecclesiastico quàm politico requiritur 1. Timoth. 5. vers. 21. Ut ergò in novissimo illo & universali judicio fulgebit Christi sapientia *in omnium etiam occultissimorum manifestatione*, ita quoque conspicietur justitia *in causæ cognitione & dijudicatione*. 3. *Omnipotentem*, quia mortuos judicio sistendos verbo potentiæ suæ ex sepulchris *evocabit*, Johan. 5. vers. 29. evocatos unà cum illis, quos dies novissimus deprehendet vivos, solo nutu ad tribunal suum *congregabit*, Matth. 24. v. 31. congregatos in duas partes, oves scilicet ab hædis ut fidelis pastor secernendo, *segregabit* Matt. 25. v. 32. electos ad dextram, damnatos ad sinistram *collocabit* vers. 33. ac sententiam definitivam sine ulla mora in utrisque *executioni mandabit* vers. 34. & 41. quæ omnia divinæ & infinitæ potentiæ sunt effecta, inde dicitur venturus μετὰ δυνάμεως πολλῆς Matth. 24. v. 30. ac impii dicuntur exitium passuri, quando Christus in propria persona *cum gloriosa potentia* ad judicium veniet. 2. Thessal. 1. v. 9. Quamvis verò ad quædam ex illis peragenda Angelorum ministerio utetur Matth. 13. v. 42. cap. 24. v. 31. 1. Thessal. 4. vers. 16. illud tamen non *necessitatis vel indigentiæ*, sed *majestatis & dominii* in Angelos declarandi causâ fiet. 4. *Omnipræsentem*. Quando enim Filius hominis *veniet in nubibus cœli*, tunc nihilominùs *sedebit super sedem majestatis suæ & à dextra virtutis* Matth. 24. v. 30. cap. 25. v. 31. cap. 26. v. 64. ergò dextra Dei non est aliquis finitus ac determinatus in cœlo locus, aliàs Christus in nubibus ad judiciū veniens non ampliùs ad dextram Patris sederet, sed est infinita potestas & dominium præsentissimum in cœlo ac terra, unde vocatur *dextra virtutis* Luc. 22. v. 69. 5. *dextra Majestatis* Hebr. 1. v. 3. Cyrillus lib. 12. thesauri cap. 14. *Quando de Deo sedere & sedes aut solium dicitur, nihil aliud intelligitur nisi principatus & regia potestas, quam naturaliter super omnes habet creaturas &c.* Quare cùm Christus judex ad infinitam, ubique præsentem & efficaciter omnia moderantem Dei dextram sit evectus, inque ea dicatur sessurus, quando in nubibus ad judicium veniet, utiq; ergò in cœlo ac terra secundùm utramque Naturam præsens omnia administrat. Præterea de Christo judice dicitur, quòd *omnis oculus eum sit conspecturus* Zachar. 12. vers. 10. Matth. 24. v. 30. Apocal. 1. v. 7. ac proinde videbunt eum homines quotquot tribunali ejus sistentur, tàm impii quàm pii. Atqui si Christus cum corpore suo glorificato, τῷ λόγῳ personaliter unito & ad dextram Dei evecto eâ ratione ad determinatum ac corporalem locum esset astrictus, ut non possit nisi in uno loco adesse ac conspici, quo omnes homines multitudine innumerabiles etiam ipsi antipodes in uno illo loco vix quinque vel sex ulnas ratione longitudinis adæquante simul ac semel ipsum intueri possent. Deniq; Christus in nubibus cœli è sublimi veniens ab omnibus cōspicietur, atqui si sedes illa majestatis, in qua Christus ad judicium veniens sedebit, tot milliarium διαστήμασι à terris est remota, quomodo omnes homines uno eodemque intuitu ipsum videre poterunt. Videbunt omnes Christum αὐτοπροσώπως & audient eum αὐτοφώνως, nulla ergò localitas, nulla corporis circumscriptio impedimentum objiciet, quò minùs omnes & singuli homines & judicem visuri & sententiam definitivam ab ipso audituri sint, plures igitur præsentiæ modos habet, quàm localem, naturalem & physicum. 5. προσκυνητὸν *adorabilem*. Es. 45. v. 23. *In meipso juravi, quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua*, hunc locum Paulus Roman. 14. vers. 11. & Phil. 2. v. 10. accommodat ad Christum ad judiciū venturum. Ergò Christo cultus & honor adorationis deferendus, non tantùm secundum divinam, sed etiam secundùm humanam Naturam in ipsa τοῦ λόγου ὑποστάσει subsistentem. Sic ergò concludimus: Secundùm quam Naturam potestas faciendi judicium Christo competit, secundùm eandem cultus λατρείας ipsi debetur. Atqui non tantùm secundùm divinam, sed etiam secundùm humanam Naturam potestas faciendi judicium illi competit. Ergò non tantùm secundùm divinam, sed etiam secundùm humanam Naturam cultus λατρείας & religiosæ adorationis ipsi debetur. Ephrem. libr. de vera pœnit. cap. 4. *Videbimus assistere omne mortalium genus à primo Adam usque ad ultimum hominem omnesq; in faciem cadentes & Christum adorantes.* 6. *Divinâ Majestate & gloriâ infinitâ præditum.* Veniet Christus judex non ampliùs ut in primo adventu *in humilitate*, sed ἐν δόξῃ αὐτοῦ *in gloria & Majestate sua* Matth. 25. v. 31. Irenæus lib. 4. adv. hæres. cap. 56. *Duos Christi adventus omnes annunciarunt Prophetæ unum quidem, in quo homo in plaga factus est sciens ferre imbecillitatem, in pullo asinæ sedens & reprobatus lapis ædificantibus & sicut ovis ad victimam adductus. Secundum autem in quo super nubes veniet, superducens diem, quæ est sicut clibanus ardens.* Veniet hic judex μετὰ δυνάμεως καὶ δόξης πολλῆς Matth. 24. v. 30. Luc. 21. v. 27. *sedebit super thronum* δόξης αὐτοῦ. Matth. 25. vers. 31. & Christi adventus vocatur ἀποκάλυψις τῆς δόξης 1. Petr. 5. v. 1. Ne quis verò existimet, hanc esse finitam duntaxat Majestatem & gloriam, ideò disertè dicitur, quòd venturus sit *in gloria Patris* ἐν δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Matth. 16. v. 27. Marc. 8. v. 38. ἐν δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ Πατρὸς Luc. 9. v. 26. in tali gloria, quæ est ipsi cum patre communis, jam verò nemo dubitat, gloriam Patris esse verè divinam & infinitā gloriam. Ergò etiam Christus in gloria verè divina & infinita ad judicium veniet, in ea sc. gloria, quā secundùm Deitatem *apud Patrem habuit, antequam mundus fieret*, & quam secundùm humanitatem per unionem personalem & exaltationem ad Dei dextram à Patre accepit Dan. 7. v. 14. Johan. 17. vers. 5. 2. Petr. 1. v. 17. unde *sedenti in throno & Agno, h. e. Patri & Filio* una atque æqualis gloria à beatis in cœlo defertur Apocal. 5. vers. 13. Veniet ille judex *cum magna potentia*, quia opera magnæ potentiæ, divinæ scilicet & infinitæ perficiet, resuscitabit mortuos, judicabit omnes homines, salvabit pios, damnabit impios, quid hisce operibus majus aut divinius esse possit? Veniet etiam *cum magna Majestate & gloria*, quia veniet in nube fulgentissima, in corpore splendidissimo ipsos Solis radios luce suâ exuberante, veniet comitatus Angelorum myriadibus &c. Majestas illa judicis verè & merè divina elucet, tum *ex glorioso adventu*, tum *ex Angelico comitatu*, tum *ex Regali consessu*. Erit hic adventus non novæ *redemtionis*, nec *sanctificationis*, sed

sed *glorificationis*; veniet Christus non solùm *verè & visibiliter*, sed etiam *gloriosè & sublimiter*; veniet gloriosus ad pios glorificandos. Confer Apoc.19. v.11. & seqq. ubi gloriosus ille Christi ad judicium adventus describi videtur. Non est, quod quis regerat, *Christum etiam dici venturum in gloria Angelorum* Luc. 9. vers. 26. jam verò constat, gloriam Angelorum non esse verè divinam & infinitam, ergò nec Christi gloriam verè divinam & infinitam esse, quomodo enim Christus venturus sit in gloria Angelorum, illud patet ex aliorũ Scripturæ locorum collatione. Matth. 24. v. 30. *Veniet Filius hominis in nubibus cœli cum virtute & Majestate magna*, v. 31. *& mittet Angelos suos.* Matt. 25. v. 31. *cùm venerit Filius hominis in Majest. sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedẽ Majest.* At hanc sedẽ Majestatis, quæ nihil aliud est, quàm ipsa Dei dextra, non habebit cum Angelis communem, *cui enim Angelorum unquam dixit Pater, Sede à dextris meis?* Heb. 1. v. 5. venturus ergò dicitur Filius hominis *in gloria* vel *cum gloria Angelorum*, quia Angeli apparitores erunt ministri ac testes divinæ illius gloriæ, in qua judex conspicietur. Alia est gloria Angelorum, alia hominum beatorum, alia cœli novi ac terræ novæ, sed hic omnibus gloria Christi major erit, quippe quæ cum Patre ipsi communis. Ambros. libr. 3. de fid. c. 7. *Quid est & sanctorum Angelorum, nisi quod honorantur & servi Domini.* At si vel maximè statuamus Christum eo sensu dici venturum in gloria Angelorum, quòd gloriam illam, in qua & cum qua ad judicium veniet, certâ ratione cum Angelis sit habiturus communem, tamen ab inclusione gloriæ finitæ habitualiter Christo secundùm humanam Naturam competentis, ad exclusionem gloriæ infinitæ personaliter ipsi ut homini communicatæ non procedit consequentia. Quod si enim finita duntaxat gloria inter gloriam Patris cœlestis & Angelorum intermedia Christo competeret, tum Christus verba sua sic informasset, quod venturus sit *in gloria Patris & sua & sanctorum Angelorum*, jam verò gloriam suam, cum qua & in qua se venturum asserit, primo loco ponit & Patris ac Angelorum gloriam eidem subjungit, ne quis ullam inæqualitatem ac dissimilitudinem inter Patris & Filii gloriam cogitaret.

Antithesis 33. Antithesis. Circa hoc doctrinæ cœlestis caput de causa efficiente principali extremi judicii à veritatis tramite aberrant. 1. *Mahumetani* negantes, Christum futurum esse in die novissimo judicem. Mahummet in Alcorano azoar. 5. nugatur, *quòd Deus liberavit Christum ab incredulis & supposuit eos, qui secuti sunt eum, eis qui non crediderunt verbo ejus usq. ad diem publicæ resurrectionis & quod tunc Deus ad seipsum reditu Christi facto controversiam ejus ac litem discutiet. Et finis est sententia ejus ibidem, quòd Iesus Christus circa tempus judicij sit moriturus & sicut alij homines resurrecturus, quod tunc Deus discutiet controversiam ejus*, quæ verba leguntur in Fortalitio fidei libr. 4. considerat. 5. fol. 207. In azoara 49. Christum non judicem, sed *testẽ judicij* facit. Hùc referri potest, quod Damascenus in libr. de hæresibus in hæresi *Ismaëlitarum sive Agarenorum* p. 586. commemorat. Mahumetem inter reliquas blasphemias de Christo commemorare, *quòd cùm in cœlum pervenisset à Deo interrogatus fuerit, an Dei Filium se esse dixisset, qui responderit. Domine sis placato in me animo. Scis hanc meam orationem non fuisse, meq. tuam non fastidire servitutem, homines sunt isti, qui contra leges hoc me dixisse arguerunt, falsóq. me circumvenerunt crimine & vehementer errarunt: Deum verò hæc vult ei respondisse, scio hanc tuam non fuisse orationem &c.* Hanc enim Christi causam in judicio discutiendam impostor blasphemat. 2. De *Davide Georgio* Holando hæretico pestilentissimo Basilienses in Historia de ipsius vita & morte scripta commemorant, quòd inter alias blasphemias docuerit, *se esse verum illum Davidem divinitùs promissum ac extremis hisce temporibus missum, ut regnum Israelis restitueret, Iacobiq. tabernaculum instauraret, seq. esse illum, qui in extremo judicio totum mundum sit judicaturus.* 3. *Pontificii* Christo judici B. Mariam tum ut potestatis αὐτοκρατορικῶς judicium ferendi participem, tam ut piorum patronam, Mediatricem ac liberatricem adjungunt. Joh. Osorius tom. 1. conc. p. 166. *Vero Christo à Maria separatio non convenit. Sicut enim Christus ut Deus à Patre separari non potest, quia unum sunt, ita suo modo ut homo à matre separari non vult, quia illa illi est omnia.* tom. 4. p. 59. *Sicut unicè dilecto solet Rex chirographa dare nomine suo subscripta, ut scribat, quæ ei placuerunt, & eis utatur pro libito, sic Maria innumera alba, ut ita dicamus, chirographa data sunt, ut quæ Dei sunt, pro libito donet.* pag. 40. fingit Christum dixisse Dæmoni Brigitiæ filium Carolum post mortem accusanti. *Mater mea in regno meo principatur non ut alii electi, sed tanquam mater regina & Domina & potest dispensare in legibus à me latis cùm justa intercesserit causa.* Vincent. Ferrarius de Valentia, qui floruit circa ann. Christi 1455. & interfuit Concil. Constantiensi in opusculo de fine mundi, quod habetur in Centenariis Wolfii part. 1. pag. 838. narrat ex Legendis Dominici & Francisci, *Deum propter peccata mundi tres lanceas aliquando contra mundum vibrasse, quæ demonstrabant tria, videlicet Antichristi persecutionem, mundi conflagrationem & diem Iudicii, sed Beatam Mariam obtinuisse unam modicam dilationem super finem mundi à Filio suo, ut scilicet expectaret prædicationem ordinum SS. Dominici & Francisci, qui prædicarent priùs per mundum, ut gentes converterent.* Sebast. Barrad. tom. 1. Comm. Evangel. pag. 328. *In cœlo Astrologi inter Leonem & Libram Virginis signum interponunt, nos verò inter Leonem de tribu Iuda, id est, Christum in hora mortis judicem & libram illam judicij terribilem, quâ omnes cogitationes nostræ, opera, verbaq. examinantur, non Virginis signum, sed Virginem ipsam Iudicis matrem multis precibus advocatam interponamus*, ac precationem ejusmodi ad Θεοτόκον directam addit. *In terribili die judicii ab æterna damnatione me libera.* Contrà verò quod Christo, quia & quatenus est Filius hominis, potestas judicium faciendi dicitur data Johan. 5. v. 27. id Bellarminus lib. 3. de incarnat. c. 16. in resp. ad 5. argum. sic depravat, quod *agatur de potestate judicandi, non quomodocunq. sed exteriùs & sensibiliter*, quia enim inquit, *judex hominum in exteriori judicio debet videri à judicandis, ideò non Deus Pater, qui est invisibilis, judicabit, sed judicium dabit Filio, qui propter carnem assumtam factus est visibilis?* quæ omnia eò spectant, ne dona verè divinita & infinita, quale est potestas αὐτοκρατορικῶς judicium ferendi, Christo secundùm humanam Naturam data esse, concedere cogatur. Sed respond. Christus expressè dicit, quòd Pater sibi dederit πᾶσαν

κρίσιν v.22. Ergò ἐξουσία ποιεῖν κρίσιν non externum duntaxat actum, nec partem duntaxat judicii, multò minùs externum duntaxat adjunctum, visibilitatem scil. judicis, sed omnes ac singulos judicii actus complectitur. Si humana Christi Natura nullâ aliâ ratione ad partes judicii peragendas concurreret, quàm quòd exteriùs videatur & audiatur, quorum *potestatem faciendi judicium sibi datam* Christus diceret? quorsum Filius hominis *cum potentiâ & majestate* diceretur venturus? Bellarminus humanitatem Christi ὄργανον judicii ἄψυχον statuens easdem cum Calvinianis tibias inflat, quia 4. *Calviniani* multis modis gloriæ Christi hominis mundum judicaturi detrahunt. Admonitio Neostad. de Form. Concord. p.21. *Humana Christi Natura de cœlo descendet in nubes, conspicietur in gloria testante in ea habitantem Deitatem & feret suâ voce sententiam extremi judicij, divina inspiciet & manifestabit omnium corda & conscientias, dictabit & exequetur suâ potentiâ latam sententiam.* [Hoc verò est apertè νεστοριανίζειν. Quod si enim non humana sed divina duntaxat Natura dictabit & exequetur latam sententiam, quomodo humana Natura in personæ unitatem à λόγῳ dicetur assumta, quomodo opera officii Christo secundùm utramque Naturam competere dicenda, quomodo Christo, quatenus est Filius hominis, potestas judicium faciendi erit data? Certè per hanc hypothesin nihil aliud Christo homini relinquitur, quàm nuda sententiæ decisivæ promulgatio, qualis per Notarium aut Secretarium aut aliū ministrum in judiciis fieri consuevit, quod ipsimet adversarii non dissimulant, ut apparet ex p.23. quin imò humana Christi Natura statuitur velut quædam arundo, per quam sonus transmittitur, ac potestas κριτικὴ activa autoritas judiciaria ipsi re verâ penitùs adimitur, ut colligitur ex illis, quæ Sadeel lib. de verit. human. Natur. p.148. & Anhaldini contr. Theol. Elector. argument. 42. disputant] Danæus in expos. Symb. pag.138. *executionem duntaxat judicij* Christo homini relinquit. Polanus in Synt. lib.6. cap.69. p.516. *Occulta hominum scire & producere est Deitatis, ferre sententiam etiam humana Natura. Potentia efficax vel ad vitam vel ad mortem, rursum Deitatis est* [omniscientia & omnipotentia Christo ut Deo competit per Naturam, ut homini per unionis gratiam, ut Deo per æternam à Patre generationem, ut homini per hypostaticam unionem & majestaticam ad dextram Patris collocationem, proinde omniscientia & omnipotentia non erat assumtæ Christi Naturæ in actu judicii deneganda] Bucanus in Institut. Theol. loco 38. quæst.7. p.429. rectè quidem scribit, quòd *potestas judiciaria conveniat Christo secundùm quod homo & non tantum secundùm quod Deus est*, additâ ratione, *quia Pater dedit ei potestatem judicium facere, quia Filius hominis est, non quidem propter conditionem Naturæ humanæ, nihil enim prohiberet omnes homines judices esse, sed propter conditionem gloriæ, quæ consequitur personalem unionem divinæ & humanæ, quia in Natura humana est caput totius Ecclesiæ* Ephes. 1. v.22. *& pedibus ejus Deus omnia subjecit.* Col. 1. v.18. sed quod unâ manu dat, alterâ vicissim eripit, quando q.5. pag. proximè præcedente, *Christum quatenus hominem causam efficientem administram judicij* statuit, [cui assertioni hunc Syllogismum opponimus. Is cui potestas faciendi judicium data, non est causa judicii administra sed principalis, quia potestas αὐτοκρατορίαν non autem διακονίαν, dominium non ministerium complectitur. Christo ut homini data est potestas faciendi judicium docente Christo Johan.5.v.27. & fatente Bucano d. l. Ergò Christus etiam ut homo non est causa judicii administra sed principalis. Qui est θεάνθρωπος & judex *principalis, non delegatus*, à cujus sententia nulla datur provocatio, quiq; talem potest proferre sententiam, cui divinum & omnipotens robur in executione est conjunctum, ille non est causa efficiens judicii administra sed principalis. Atqui Christus est θεάνθρωπος &c. Ergò.] quando p.429. subjungit, *potestatem judiciariam eâ ratione Christo competere, quia ex refluentia divinitatis ad animam Christi convenit ei cognoscere & judicare occulta cordium.* [Contra quam hypothesin sic concludimus: Quod Christo ut homini per & propter unionem personalem competit, ejus causa nō est quærenda in quadam refluentia vel influentia divinitatis ad animam. Ratio est, quia illa refluentia vel influentia Christo ut homini cū reliquis Prophetis, quib. Deus arcana revelavit, est communis. Jam verò omniscientia per & propter unionem personalem Christo ut homini competit. Ergò si Bucanus per influentiam divinitatis in Christi animam intelligit ipsam communicationem omniscientiæ vi hypostaticæ unionis factam, cur non agnoscit nobiscum, Christo secundùm humanam Naturam dona verè divina & infinita esse communicata. Sin finitam aliquam scientiam Christo ut homini per influentiam illam datam esse statuit, nondum verè & ex animo credit, nec αὐτοκρίτως confitetur, potestatem judiciariam Christo ut homini datam, quia ad δύναμιν κριτικὴν requiritur occulta cordiū inspicere. quod est opus verè divinæ & infinitæ scientiæ, cùm in Scripturis divina & infinita scientia sic describatur, quòd per eam Deus *corda & renes probet, occulta tenebrarum intueatur*, & in clarissima omniscientiæ suæ luce occultissima quæque conspiciat] denique quando pag. ead. concludit, *Christo non modò quatenus Deus unus est cum Patre, sed etiam secundum humanam Naturam potestatem judiciariam competere propter convenientiam & affinitatem ipsius ad homines, deinde ut judicandi videant ipsum judicem.* [Atqui in priori Bucanus sibi contradicit. Si enim *potestas judiciaria non est Christo data propter conditionem Naturæ humanæ*, propterea quia aliàs omnes homines forent judices, utique etiam potestas judiciaria non est ipsi data propter convenientiam & affinitatem ipsius ad homines, quia per ipsam conditionem Naturæ humanæ convenientia & affinitas Christo ad homines competit. In posteriori verum quidem dicitur, sed insufficiens causa affertur, non n. propterea duntaxat potestas κριτικὴ Christo ut homini data dicitur, quia in judicio ab omnibus videbitur, sed etiā ac vel maximè propterea, quia Christus ut homo veniet *cum potestate & gloria magna*, per quam mortuos ex sepulchris excitabit, omnes gentes ad tribunal suum congregabit & sententiam definitivam tam impiis quàm piis latam potentissimè exequetur, quæ omnia divinam omnipotentiam Christo secundùm humanam Naturam esse datam evincunt.

34. Quæritur hoc loco 1. *An reditus Christi ad judicium contradictoriè opponatur ejusdem in terris præsentiæ secundùm utramq; Naturam?* Affirmant Calviniani, unde non verentur nobis tribuere, quòd

Q. 1. An reditus Christi ad judicium opponatur

ejusdem in terris præsentia? re quòd per hypothesin omnipræsentiæ principalem illum Christianæ fidei articulum *de reditu Christi ad judicium* evertamus, vel saltem labefactemus, ut vidimus superiùs. Resp. verò 1. articuli fidei non sunt sibi invicem opponendi, sed simplicis fidei obœdientiâ accipiendi. Scriptura utrumque testatur, *Christum rediturum ad judicium & Christum vero corpore & sanguine suo in sacra Cœna nobis esse præsentem*, utrumq; igitur fides Christiana in verbo Dei simpliciter & humiliter acquiescens amplecti debet, si vel maximè rationi nostræ hæc videantur contradictoria. 2. Reditus Christi ad judicium non opponitur absolutè & simpliciter totius personæ præsentiæ, aliàs ne quidem secundùm divinam Naturam nobis in his terris adesset, sed certò duntaxat præsentiæ modo, ut docent Angeli Act. 1. v. 11. *Hic Jesus, qui à vobis assumtus est in cœlum*, οὕτως *sic veniet*, ὃν τρόπον *quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum*. Idem ergò Christus Jesus, qui ad dextram Dei evectus vi promissionis suæ *est in medio eorum, qui in nomine suo congregati sunt* Matth. 18. v. 20. qui est *nobiscum usq; ad consummationem seculi* Matth. 28. v. 20. qui *omnia in omnibus implet* Ephes. 1. vers. 23. cap. 4. v. 10. qui *ambulat in medio candelabrorum aureorum*, id est, Ecclesiarum Apocal. 1. vers. 13. *invisibiliter* scilicet *quia non videtur à nobis* 1. Petr. 1. v. 8. & in ipsa Dei dextra ubique præsentissimè ac potentissimè dominante; idem in die novissimo visibiliter ad judicium rediturus est, seque omnibus conspiciendum exhibiturus. Apocal. 1. vers. 7. 3. Quid quòd Christus ipse invisibilem & majestaticam illam præsentiam, quâ nobis in terris præsens est, visibiliter aliquando demonstravit, quia Paulus Act. 9. v. 17. *eum vidit*, ita quidem ut eum cognosceret Actor. 23. v. 11. & ex hac apparitione veritatem resurrectionis ejus probaret. 1. Corinth. 15. v. 8. Stephanus *vidit eum stantem à dextris Dei* Actor. 7. v. 56. Johannes vidit eum *in medio candelabrorum aureorum* sive Ecclesiarum. Apocal. 1. v. 13. ergò visibilis ad judicium reditus ne quidem visibilem in terris præsentiam absolutè & simpliciter excludit. 4. Inde secundus ille Christi ad judicium adventus non tantùm vocatur παρουσία, sed etiam ἐπιφάνεια τῆς παρουσίας 2. Thess. 2. v. 8. ἐπιφάνεια τῆς δόξης Tit. 2. v. 13. ἐπιφάνεια τοῦ χριστοῦ 1. Tim. 6. v. 14. 2. Tim. 4. v. 1. φανέρωσις Col. 3. v. 4. 1. Pet. 5. v. 4. 1. Johan. 2. v. 28. cap. 3. v. 2. καὶ ἀποκάλυψις 1. Corinth. 1. v. 7. 2. Thess. 1. v. 7. 1. Pet 1. v. 7. & 13. cap. 4. v. 13. ac notanter dicitur, *quòd beatus & solus potens Deus eum sit ostensurus* 1. Tim. 6. v. 15. ni mirum quia invisibiliter nobis jam antè præsens est. Adventus enim Christo homini competit *ex conditione Naturæ*, sed apparitio ac revelatio, quæ præsentiam præsupponit *ex accessione gloriæ*. 5. Distinctio illa inter modos præsentiæ ab ipsa Scriptura nobis suppeditatur. Luc. 24. v. 44. Christus post resurrectionem ad discipulos dicit. *Hæc sunt quæ locutus sum vobis, cùm vobiscum essem.* Atqui an non erat illis tum temporis præsentissimus? cur ergò dicit, *cùm essem vobiscum*? nimirum alio præsentiæ modo Christus ipsis aderat, videl. in corpore glorificato, alius igitur præsentiæ modus competit carni Christi, quatenus consideratur in se & physicè; alius verò quatenus consideratur *ut caro glorificata*. alius quatenus consideratur *ut caro* λόγῳ *personaliter unita* & ad dextram Dei evecta. Hieronymus in cap. 16. Matth. *Mihi videtur Dominus in his verbis, me nõ semper habebitis dicere de præsentia corporali, quod nequaquam cum iis futurus sit post resurrectionem, quomodo nunc in omni convictu & liberalitate.* 6. In ipsa etiam divina præsentia Scriptura distinguit certos modos & gradus, ac proinde à negatione unius modi vel gradus nequaquam absolutè & simpliciter ad negationem omnium præsentiæ modorum procedi potest. Sic 1. Reg. 19. v. 11. Deus *non erat in vento, in terræ motu, in igne*, nec tamen absolutè negatur, quòd Deus per præsentiam conservationis & Universalis operationis ibi fuerit, sed duntaxat hoc asseritur, quod juxta præsentiam symbolicæ manifestationis ibi non fuerit. Ex. 33. v. 3. dicit Dominus ad populum Israëliticum, *non descendam tecum*, ubi denegat eis præsentiam gratiæ, interim non excluditur præsentia potentiæ. Genes. 18. v. 21. dicitur Deus *descendere* per peculiarem præsentiæ manifestationem. Joh. 14. v. 23. dicitur *venire ad eos* per præsentiam gratiæ, à quibus non abest per præsentiam potentiæ.

35. 2. *An reditus Christi ad judicium futurus sit localis?* Secundus Christi adventus sic describitur, quòd Christus judex *venturus sit in nubibus cœli* & ab *omnibus conspiciendus*, ut ex Scripturis ostendimus superiùs §. 29. ac de electis dicitur 1. Thess. 4. v. 17. quòd *rapiendi sint in nubibus in occursum Domini in aëra*, fatemur igitur cum B. Luthero in Confess. de cœna & Brentio in libr. de unione duarum Naturar. p. 81. *adventum Christi ad judicium fore localem & visibilem*, sed addimus, cum non fore *successivum*, quasi cum tractu quodã temporis, è cœlo in nubes sit descensurus, sicut in ascensione subinde altius è terris in nubes videntibus Apostolis sursum fuit evectus Marc. 16. v. 19. Luc. 24. v. 51. Act. 1. v. 9. sed *subitũ ac momentaneũ*, quia *dies Domini veniet ut fur in nocte* Matth. 24. v. 43. Luc. 12. v. 39. 1. Thessal. 5. v. 2. 2. Petr. 3. v. 10. Apoc. 16. vers. 15. *repentè instar laquei superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ*. Luc. 21. v. 34. *sicut fulgur exit ab Oriente & apparet usque in Occidentem: sic & erit adventus Filij hominis* Matth. 24. v. 27. Luc. 17. v. 24. proinde collatio inter ascensionem Christi in cœlum & reditum ejus ad judicium. Act. 1. vers. 11. non est extendenda ultra illud tertium, in quo instituitur. *2. An reditus Christi ad judiciũ futurus sit localis.*

36. Q. 3. *Qualis futura sit nubes, in qua Christus ad judicium venturus?* Quidam illud, quod Christus dicitur *in nubibus venturus* metaphoricè accipiunt de judicis serenitate vel de ejusdem severitate & implacabilitate. Quidam sic exponunt, quod venturus sit Christus *cum Sanctis*, Judæ v. 15. sicut Hebr. 12. v. 1. exempla Sanctorum vocantur *nubes testium*, dicuntur enim Sancti nubes juxta Ambrosium libr. 10. in Luc. Augustinum in enarr. Psal. 78. & Thomam in comm. cap. 12. Hebr. tum propter *conversationis sublimitatem*. Esa. 60. v. 8. Philip. 3. v. 20. tum propter *doctrinæ fœcunditatem* Job. 36. v. 27. tum propter *spiritualis consolationis utilitatem, ut enim nubes præstant refrigerium, ita quoque exempla Sanctorum*, quam rationem tradit Chrysost. in comm. Hebr. 12. ac *quemadmodum à nubibus procedunt pluviæ, coruscationes & fulgura, sic à Sanctis pluvia doctrinæ, coruscationes miraculorum & fulgura comminationum oriuntur*, quæ est ratio Hugonis Cardinalis ibid. Idem Thomas disputat, quòd nubes hîc appellentur *quædam densitates lucis resplendescentes à corporibus Sanctorum*, cùm nullæ tunc evaporationes ex aqua & aëre sint futuræ. Sed præstat nubium appellationem in sensu *3. Qualis futura sit nubes, in qua Christus veniet*

in sensu proprio accipere, cùm in articulis fidei absque urgente necessitate à litera non sit discedendum. Qualis autem futura sit illa nubes, hominem exactè scire arbitramur neminem. Rupertus in comment. Apocal. 1. *Hujusmodi nubes non erunt, quales nunc sæpè videmus pluvias rorantes, terramque refrigerantes, sed procellosæ, ignem spirantes & fulmina jacientes.* Thomas subjungit. *Nubes illa generabuntur virtute divina ad ostendendam* conformitatem adventus ad judicium & ascensionis. Illud observationem meretur, quòd Christus dicatur venturus non tantùm *in nube* [in singulari] Luc. 21. vers. 27. sed etiam *in nubibus* [in plurali] Marc. 13. v. 26. *cum nubibus*, Marc. 14. v. 62. Apoc. 1. v. 7. ne unicam duntaxat nubem conspectam iri cogitemus.

4. Quare Christus in nubibus venturus.

37. Q. 4. *Quare Christus in nubibus venturus?* Resp. 1. Nubes in Scripturis nobis proponuntur tanquam Regalis Dei thronus ac currus, quo vehitur. Psalm. 104. v. 3. *Ponis nubes currum tuum.* Esa. 19. v. 1. *Ecce Dominus equitabit super nubem levem.* Christus igitur, quia à Patre potestatem faciendi judicium accepit, ideò in administratione judicii in paterno solio, i. e. in nube sedebit. 2. Christus *nube vectus* in cœlum ascendit Actor. 1. v. 9. jam verò *sic veniet ad judicium, quemadmodum Apostoli eum viderunt euntem in cœlum*, v. 11. Pulchrè Chrysostom. in sermon. de ascens. Dom. tom. 3. *Elias in curru igneo ascendit, Christus in nube. Nam quando servus vocabatur, currus mittebatur, ut veniret, at quando Filius ascendebat, Dominica sedes occurrebat, nec tantùm Dominica, sed & paterna.* Beda in comm. Apocal. 1. *Ubique creatura creatori suo præstat obsequium, astra indicant nascentem, obnubunt patientem, nubes recipiunt ascendentem, redeuntem ad judicium comitabuntur.* 3. Cùm in transfiguratione præludium ac speculum quoddam Majestatis ac gloriæ, in qua Christus ad judicium venturus est, ederetur, *nubes lucida obumbravit eum* Matt. 17. v. 5. Marc. 9. v. 7. Luc. 9. v. 34. 4. De nube, quæ se inter castra Ægyptiorum & Israëlitarum medio loco posuit Exod. 14. v. 19. Interpretes statuunt, quòd ex parte ea, quâ Ægyptiorum exercitum respexit, fuerit tenebrosa, ex parte autem altera, quâ Israëlitas attigit lucida noctis tenebras illuminans. Sic nubes illa, in qua Christus ad judicium veniet, piis spem fiduciæ & protectionis exhibebit, impiis verò terrorem & metum incutiet; Psalm. 105. v. 39. *Expandit nubem in protectionem eorum.* 5. In Veteri Testamento *gloria Domini sæpiùs apparuit in nube.* Exod. 16. vers. 10. *Veniam ad te in caligine nubis* Exod. 19. v. 9. *nubes Domini incubabat tabernaculo* Exod. 40. vers. 38. *Descendit Dominus in columna nubis.* Numer. 12. v. 5. *impleta est domus Domini nube* 2. Paralip. 5. v. 13. Christus igitur ad judicium veniet in nube, ut manifestam faciat gloriam suam, ac reipsâ ostendat se esse gloriosum illum Jehovam, qui Israëlitas per desertum deduxit, & in nube ipsis apparuit. 6. Primus Christi adventus in carnem sic describitur Esa. 45. v. 8. *Nubes pluant justum*, ut ad secundum ipsius in nubibus adventum remittamur.

Q. 5. An Christus in forma gloriosa, an in forma servi apparitu-rus?

38. Quæst. 5. *An in forma gloriosa Christus sit appariturus, an verò in forma servi qualis in passione extitit?* Hanc quæstionem movet Lombardus libr. 4. sentent. dist. 48. lit. B. ad quam respondet hoc modo: *Quidam putant, a malis talem videri, qualem crucifixerunt, quia dicit Scriptura, ut videant, in quem pupugerunt.* Zachar. 12. v. 10. *sed apertè dicit Augustinus 1. de Trinit. cap. 13. formam servi glorificatam à bonis & malis tunc videri his verbis: Cum in forma servi glorificata judicantem viderint boni & mali, tolletur impius, ut non videat claritatem Dei, de qua Deus est, quam soli mundo corde videbunt, quod erit eis vita æterna, forma ergo humana in Christo glorificata videbitur à cunctis, unde Christus dicitur judicaturus, quia Filius hominis est.* Hæc Lombardus. Scriptura disertè dicit, *Christum venturum esse ἐν δόξῃ* Matth. 16. v. 27. *μετὰ δόξης πολλῆς*; cap. 24. vers. 30. dubitari igitur nequit, *in forma glorificata* ipsum ab omnibus conspectum iri, quia servilem & humilem formam in ascensione sua deposuit. Distinguendum tamen inter *visionem piorum beatificam & visionem impiorum terrificam.* Pii cum gaudio & exultatione Christum ut Redemtorem suum videbunt, impii cum terrore ac trepidatione ipsum ut judicem conspicient.

Causa impulsiva extremi judicii.

39. Ad causam efficientem judicii extremi etjam pertinet *causa impulsiva*, tum *προηγουμένη* sive *interna*, tum *προκαταρκτικὴ* sive *externa.* Causa impulsiva judicii *interna* sive *προηγουμένη* est tū *justitia divina æquitas*, quæ requirit, ut retribuatur unicuique secundùm opera sua, ac proinde impii promeritas scelerum suorum pœnas aliquando luant, tum *divina bonitas*, quæ requirit, ut piis propter Christum Deo placentibus gratuita præmia reddantur ac perfecta ab omnibus periculis & adversis ἀπολύτρωσις tandem contingat; tum *Dei veritas*, quæ requirit, ut oraculis Propheticis & Apostolicis de futuro judicio editis accedat complementum, ac firmum deprehendatur illud Christi Luc. 21. v. 33. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Causa impulsiva *externa* seu *προκαταρκτικὴ*, propter quam Christus suum ad judicium adventum accelerabit, est tum *horribilis Diaboli furor ac crudelitas*, qui crudeliter in genere humano grassatur impellendo homines ad idololatriam, cædes, libidines & alia flagitia, *cùm noverit exiguum tempus se habere* Apoc. 12. vers. 12. tum *Epicuræa ac supina maximæ partis hominum securitas*, quâ liberè carni suæ fræna laxant 1. Thess. 5. v. 3. quin & irrisorio animo quærunt, *ubi nunc promissio adventus ejus?* 2. Pet 3. v. 4. hanc Diaboli rabiem & mundi securitatem, ut Christus maturiùs compescat, ideò adventum suum ad judicium accelerat. Quod enim eum adhuc paululùm differre videtur, id fit propter *mirandam Dei longanimitatem* quâ omnes ad pœnitentiam vocat & invitat. Rom. 2. v. 4. 2. Pet. 3. v. 9. De propinquitate judicii sic disserit Ephrem. de beatitudine anim. cap. 3. *Tanquam messis seculi finis ad metendum pervenit & Angeli accincti & præparati falces tenent manibus, Domini expectantes imperium.* Causam dilationis Justinus Apol. 1. pro Christ. p. 35. sic exprimit: *Deus confusionem & interitum σύγχυσιν καὶ κατάλυσιν totius mundi, per quem Angeli & Dæmones & homines non ampliùs extent, fieri nondum permittit propter semen Christianorum, quod Naturæ rerum causam esse novit.* Idem in Dial. cum Triph. p. 199. *Quemadmodum propter septies mille illos tum Deus iram non intulit, ad eundem modum nunc quoque judicium suum nondum protulit aut profert, sciens indies adhuc nonnullos disciplinam suscipere in nomen Christi & viam seductionis relinquere.* Basilius in c. 13. Esa. *Ex quo die dictus est dies Domini appropinquare, multùm intercessit*

tercessit temporis, ejus propinquitatem contestantibus Prophetis omnibus, ut nemo à spe excideret, q. ob diurnam extractionem temporis possit deprehendi imparatus.

Causæ instrumentales ac ministeriales. 1. Angeli

40. Causæ *instrumentales ac ministeriales* extremi judicii docendi causâ statui possunt. 1. *Angeli sancti.* 2. *Homines pii.* Angelorum operâ utetur Christus. 1. *in honorifica deductione* Matt. 25. v. 31. *Cùm venerit Filius hominis in majestate sua & omnes Angeli cum eo.* Luc. 9. v. 26. *Veniet Filius hominis in gloria sanctorum Angelorum* [comitum & apparitorum] Luc. 12. v. 9. *Qui negaverit me, negabo eum coram Angelis* [qui mecum venient ad judicium] 1. Thess. 4. v. 16. *Ipse Dominus cum jussu & voce Archangeli & tuba Dei de cœlo descendet.* 2. Thessal. 1. v. 7. *cùm revelabitur Dominus Jesus de cœlo cum Angelis potentiæ suæ.* Jud. v. 12. *Ecce veniet Dominus ἐν μυριάσιν ἁγίαις αὐτοῦ; cum multis Angelorum sanctorum millibus* ponitur enim indeterminatè, ut ad Angelos & homines sanctos referri possit. μύρια: propriè significat decem millium numerum, sive decem millia, respectus igitur haberi videtur ad Daniel. 7. v. 10. *Millia millium ministrabant ei & decies centena millia assistebant ei, judicium sedit & libri aperti sunt.* Angeli sunt *Spiritus potentes virtute facientes verbum Domini, sunt exercitus cœlestes, ministri Dei, qui faciunt voluntatem ejus* Psalm. 103. v. 20. & 21. quando igitur Christus militiæ cœlestis Dux & signifer ad judicium veniet hanc exercitus Angelici multitudinem Majestatis suæ declarandæ causâ sibi associabit. Luc. 2. v. 13. Apocal. 12. v. 7. Nec aliquot duntaxat Angelis comitatus veniet, sed *omnes Angeli* cum ipso erunt juxta vaticinium Propheticum Zach. 14 vers. 5. *Veniet Dominus Deus meus, omnesq; Sancti cum eo.* Ambros. lib. 3. de fid. c. 7. *Illi in obsequio, hic in gloria. Illi in comitatu, iste in suggestu. Illi stant, hic sedet, ut verbo tamen usus utamur humani. Hic judicat, illi ministrant.* In Christi nativitate, tentatione, passione, resurrectione & ascensione præstò fuerunt Angeli ac ministeria sua ipsi exhibuerunt, ut Historia Evangelica testatur, eccur igitur in reditu ad judicium ipsi non adessent? *Sic veniet, quemadmodum Apostoli viderunt eum ascendentem in cœlum.* Actor. 1. v. 11. jam verò ascendit cum glorioso sanctorum Angelorum comitatu. Ergò cum eodem etiam ad judicium redibit. Cùm in monte Sinai lex divina à Filio Dei promulgaretur, præstò erant Angeli, ut colligitur ex Gal. 3. vers. 19. quando idem Dei Filius ob legis divinæ executionem ad judicium redibit, denuò aderunt Angeli ac tubarum sono adventum Domini sui manifestabunt. 2. *in judicandorum congregatione.* Matth. 24. v. 31. Marc. 13. v. 27. *Mittet Filius hominis Angelos suos cum tuba vocis magna & congregabunt electos à quatuor ventis à summis cœlorum usq; ad terminos eorum.* 2. Thessal. 2. vers. 1. adventus Christi & ἐπισυναγωγὴ piorum ad ipsum conjunguntur. 3. *in congregatorum separatione* ac piorum ad Christi judicis dextram, impiorum v. ad sinistrã collocatione. Matth. 13. v. 49. *Exibunt Angeli & separabunt malos de medio justorum,* quod accipiendum de separatione ὑπηρετικῶς *ministerialiter* considerata, *principaliter* enim Christo eadem tribuitur, cujus imperio ac nutu omnia peragentur Matth. 25. v. 32. 4. *In impiorum à Christo damnatorum ad infernum detrusione.* Matth. 13. v. 41. *Mittet Filius hominis Angelos suos & colligent de regno ejus omnia scandala & eos qui faciunt iniquitatem.* vers. 42. *& mittent eos in caminum ignis.* Confer Matth. 22. v. 13. cap. 25. v. 30. Apocal. 20. v. 3. 5. *In piorum ad cœtum subvectione* 1. Thessal. 4. v. 17. *rapiemur in nubibus in occursum Domini in aera & sic semper cum Domino erimus.* Ut enim piorum animas è corporibus egressas deportarunt in cœlum; sic eosdem è terræ pulvere suscitatos post latam judicis sententiam in cœlum secum deducent. Luc. 16. v. 22. Confer ea, quæ de causa instrumentali resurrectionis dicta in tract. præced. §. 65.

2. Homines

41. Homines pii assessores ac testes judicii olim futuri sunt 1. *in specie* Apostoli, quibus hoc peculiariter promissum Matth. 19. v. 28. *Amen dico vobis,* inquit Christus, *vos qui secuti estis me in regeneratione, cùm sederit Filius hominis in throno gloriæ suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel,* quod repetitur Luc. 22. vers. 30. Illa verò sessio non est accipienda in sensu literali de corporea quadam sede; sed mystico, de eximia quadam gloria, quam præ reliquis Sanctis in judicio Apostoli habebunt, additur n. apud Lucam, *ego dispono vobis regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo & sedeatis super thronos &c.* jam verò illa manducatio & bibitio in regno Dei non erit corporalis sed spiritualis. E. etiam sessio super thronos eodem sensu accipienda. Chrysostom. homil. 65. in Matth. *Ecce non sessum quidem esse sedes significavit, cùm ipse solus in solio judicaturus sedebit, sed honorem atque gloriam ineffabilem vocabulo Sedium significanter expressit.* Augustin. in enarr. Psalm. 121. *Si cœlum sedes Dei, Apostoli autem cœlum, & ipsi facti sunt sedes Dei, ipsi sunt thronus Dei. Anima justi dicitur thronus sapientiæ, i. e. in anima justi sedet sapientia tanquam in sella sua, tanquam in throno suo & inde judicat, quicquid judicat &c.* Theoph. in cap. 19. Matth. *Num sedebunt? minimè, sed excellentem honorem per sedem indicavit.* Bernhard. in declamat. *Duplex vos remuneratio manet, sublimitatis & delectationis. In sedibus enim quies imperturbata est, in judicio dignitatis eminentia commendatur. Quis verò secularis honor excogitari potest, qui non prorsus in tanta sublimatis comparatione vilescat?* Quidam conjungunt visionem Apocalypticam Apoc. 4. v. 2. *Ecce thronus positus erat in cœlo & super thronum sedens.* vers. 4. *& in circuitu throni viginti quatuor throni & super thronos viginti quatuor seniores circumamicti vestimentis albis & in capitibus habebant coronas aureas.* Conf. Apoc. 11. v. 16. Per hos enim Seniores intelligunt duodecim Patriarchas in V. ac duodecim Apostolos in N. T. per quos Ecclesia fuit longè lateque propagata. Sed alii per hos Seniores omnes fideles Ecclesiæ Doctores tàm in V. quàm N. Test. symbolicè significari existimant. Augustinus & Primasius in genere de omnibus Sanctis accipiunt, quorum sententia robur accipit ex collatione cap. sequentis v. 9. & 10. Idem judicum de simili visione Daniel. 7. vers. 9. *Aspiciebam donec throni positi sunt,* Apocal. 20. v. 4. *Et vidi thronos & sederunt super eos & judicium datum est illis.* 2. *in genere* omnes Sancti. Esai. 3. v. 14. *Veniet Dominus ad judicium cum Senioribus populi sui & Principibus ejus.* Sap. 3. v. 8. *Justi judicabunt gentes impias & dominabuntur populis & regnabit Dominus illorum in perpetuum.* cap. 5. v. 1. *Stabunt justi magnâ constantiâ adversus eos, qui se angustiaverunt.* Matth. 12. v. 40. *Viri Ninivita surgent in judicio cum generatione*

ratione ista & condemnabunt eam. v.41. Regina Austri surget in judicio cum generatione ista & condemnabit eam. Idem repetitur Luc.11. vers.31. & 32. August. lib.20. de civit. Dei cap.5. eodem accommodat verba Christi. Matth. 12. vers. 26. Luc.11. vers. 19. Filij vestri, id est, Apostoli & reliqui pii ex vestra posteritate ad me conversi, erunt judices vestri. 1. Corinth.6. vers.2. An nescitis, quòd Sancti mundum, id est, homines mundanos & impios judicabunt. vers.3. etiam Angelos, scilicet malos, judicabimus. 1. Thessal.3. vers.13. in adventu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus Sanctis ejus. Jud. Epistol. vers.14. Ecce venit Dominus cum multis Sanctorum millibus, vers. 15. facere judicium &c. Apocal.2. vers.26. Qui vicerit & custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes. vers.27. & reget eas in virga ferrea, tanquam vas figuli confringentur [Pontificii de tempore resurrectionem antecedente hoc accipiendum esse pugnant, ut Sanctorum invocationem stabiliant, sed phrasis ipsa ostendit, sermonem esse de extremo judicio, quia additur, tanquam vas figuli confringentur, quod non fiet nisi in extremo judicio. Lyranus in comm. h.l. Dabo illi potestatem super gentes in finali judicio, in quo perfecti judicabunt cum Christo & sic habent potestatem super gentes judicandas. Et reget illas virgâ ferreâ inflexibili justitiâ & tanquam vas figuli confringetur, quod tunc peccatores in infernum detrudentur. Sensus igitur est, quòd Christus fideles participes sit facturus victoriæ ab hostibus reportatæ, eosque assessores judicii in die novissimo habiturus, ut ex locis parallelis modò adductis colligitur. Confer tractat. de morte §. 359.] Apoc.3.v.21. Qui vicerit, dabo ei sedere mecũ in throno meo, sicut & ego vici & sedi cum Patre meo in throno ejus. [Calviniani ex hoc loco colligunt, non posse ex sessione Christi ad dextram Patris infinitam ipsius Majestatem & omnipræsens in cœlo ac terra dominium colligi, cùm hæc sessio ipsi cum Sanctis sit communis, atqui textus manifestè distinguit inter thronum Patris, ad quem Pater Christũ evexit, & inter thronum Christi, ad quem Christus Sanctos evehit. In throno Dei Patris nullus Angelorum, multò minùs Sanctorum sedet. Hebr.1. v.13. sed in throno Christi sedent Sancti. Thronus Patris est infinita ipsius Majestas, potentia & gloria, Thronus Christi. quem cum Sanctis communicat, est peculiaris quidam honor in judicio & æterna in cœlis beatitudo. Ille infinitus est & ubique, hic finitus & in Paradiso. Ille unicus, horum verò plures Matth. 19. v.28. Apocal.4. v.4. cap.20. v.4. Ille æternus & increatus, hi verò dicuntur parati Matth.25. v.34. & positi Daniel. 7. v.9. Sensus igitur, quòd Christus fideles peculiari gloriâ in die judicii & vita æterna ornabit, inq; regni sui consortium assumit. 2.Tim.2.v.12.]

Quomodo pii sint judicaturi.

42. Judicabunt a. tum in genere omnes Sancti, tum in specie Apostoli non potestatem judicandi αὐτοκρατορικὴν unà cum Christo exercendo, quia hæc potestas & gloria soli Christo vivorũ ac mortuorum judici unicè competit, sed 1. in Christo capite suo. Scriptura duplex corpus Christo tribuit, personale, quod in personæ unitatem à λόγῳ est susceptum, & spirituale sive mysticum, cujus vera & viva membra sunt omnes pii fidei ac Spiritus unitate ipsi conjuncti 1.Cor.12.v.12. Dupliciter enim de Christo loquitur, primò absolutè, quatenus consideratur ut persona una duabus Naturis constans, secundò relatè, quatenus consideratur ut caput Ecclesiæ, cum qua unum corpus mysticum constituit. Quare cùm Christus ut caput Ecclesiæ judiciũ sit administraturus, ideò honor capitis certâ ratione etiam ad membra refertur. Sic Dan.7. v.27. Regnum & potestas & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, dicitur datum esse populo Altissimi intellige in Christo capite, ut exponitur v.14. Ephes.2.v.5. Deus convivificavit nos Christo. v.6. & conresuscitavit & considere fecit in cœlestibus in Christo Iesu capite scil. nostro, ut exponitur cap.1.v.22. pari ratione etiam Sancti judicabunt in Christo scil. corporis mystici sive Ecclesiæ totius capite. 2. assistendo sive assidendo. Sancti non erunt judices principales, sed summi judicis assessores, quia Christus omnes suos & Ecclesiæ suæ hostes coram tribunali suo in piorum, quos in hac vita afflixerunt, conspectu statuet, ut sententiam condemnatoriam contra ipsos ferendam audiant, quâ ratione piorum gloria & lætitia, impiorum verò terror & tristitia augebitur. Sap.5. vers.2. Videntes turbabuntur timore horribili &c. Joel.3.v.12. Sedebo ut judicem omnes gentes in circuitu. 3. Approbando, quia sententiam judicis calculo suo approbabunt, eidemq; publicâ voce subscribent. Apoc. 19. v.1. Audivi quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium, Alleluja, laus & gloria & virtus Deo nostro. vers.2. quia vera & justa sunt judicia ejus &c. 4. Testificando. quia de bonis operibus piorum, cumprimis de beneficentia & liberalitate sibi præstita testimonium ferent, ut ex operum fructibus fides in corde latens toti mundo manifestetur. Luc.16. vers.9. Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Piscator hoc explicat de Angelis ordinariis cœlestium tabernaculorum incolis, qui in die judicii omnes pios colligent & in cœlum recipient Matth.24. v.31. Sed quomodo illos per mammona iniquitatis parare possumus amicos? Rectiùs igitur accipitur primò ac principaliter de Christo, quem fide & beneficentiâ erga pauperes amicum nobis paramus, ut in judicio tanquam Dominus domus in cœlestia tabernacula nos recipiat, secundariò ac minùs principaliter de piis pauperibus, qui recipiunt nos, non ut principales autores, sed ut testes nostrorum operum ex vera fide factorum & cumprimis beneficentiæ ac dilectionis, per quam vera fides efficax est Galat.5. vers.4. recipiunt nos non propter opera tanquam causam salutis meritoriam, sed per testimoniũ de effectib. & fructib. veræ fidei. Recipiunt nos tum seriis ad Deum precibus in hac vita DEUM pro salute nostra fusis, tum honorifico testimonio in die judicii coram Christo judice & omnibus Angelis prolato. 5. Fidei & pœnitentiæ exemplo. Sic de Ninivitis dicit Christus Matth.12. vers.40. Luc.11. v.31. quòd surrecturi sint in die judicii & generationem illam, quæ respuebat oblata in Evangelio gratiam condemnaturi, quia pœnitentiam egerunt ad prædicationem Jonæ, cùm increduli in populo Israelitico repudiaverint Christum, quia Jonâ multis modis præstatior; de Regina Austri ibidem addit, quòd in judicio sit surrectura & exemplo suo condemnatura incredulam istan generationem, cùm ex finib. terræ venerit ad audiendam Salomonis sapientiam, Judæi cõtra Christum, qui Salomone infinitis modis præstantior, protervè spreverint. Confer Sap.5. v.3. Remig in annot. 1. Cor.6. p.38. Sancti amatores

hujus mundi judicabunt exemplo fidei suæ & comparatione melioris facti, non sicut judices seculi. Apostoli & Ecclesiæ ministri specialiter judicabunt *per doctrinam à se prædicatam.* Joh.12.v.48. *Sermo quem locutus sum judicabit eum in die novissimo.* Jam verò eandem Evangelii doctrinam Apostoli & omnes fideles Ecclesiæ ministri prædicarunt. Rom.2.vers.16. inquit Apostolus, *judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium meum.* [Quidam existimant, Paulum Evangelium suum vocare Historiam Evangelicam, quam Lucas ipsius suasu & hortatu in Scripturam redegit Iren. lib.3.cap.14. p.198. sed rectiùs accipitur de Evangelio à Paulo & reliquis Apostolis prædicato, quòd docet Christum rediturum ad judicandum vivos & mortuos. Act.10.v.42.] Lomb.4. sent.dist.47. *quodnam futurum sit Sanctorum judicium, nescire se ingenuè* fatetur *& ex divina duntaxat revelatione percipi posse* opinatur. Bonaventura triplici causâ Apostolis & aliis Sanctis judiciariam potestatem concedi tradit. 1. *ratione comparationis. 2. approbationis sententiæ, & 3. honoris ac confessionis.*

43. Atqui si *Sancti à Christo sunt judicandi, quomodo possunt dici mundum judicaturi?* 1. Quidam *solis Apostolis* hanc dignitatem vendicant propter peculiare promissum Christi Matth.19.v.28. *Sedebitis super sedes duodecim judicantes duodecim tribus Israel.* Sed dicta Scripturæ superiùs allata omnibus Sanctis in genere hoc tribuunt, ut paulò antè ostendimus. Ad promissum Christi respondet Augustinus libr.20. de civitat. Dei cap.5. *Non quoniam super sedes duodecim sessuros esse ait, duodecim solos homines cum ipso judicaturos putare debemus. Duodenario quippe numero, universa quædam significata est judicantium multitudo propter duas partes numeri septenarii, quo significatur plerunque universitas, quæ duæ partes, id est, tria & quatuor, altera per alteram multiplicatæ duodecim faciunt. Nam & quatuor ter & tria quater duodecim sunt, & si qua alia hujus duodenarii numeri quæ ad hoc valeat, ratio reperitur. Alioquin quoniam in locum Iudæ traditoris Apostolum Matthiam legimus ordinatum, Apostolus Paulus, qui plus illis omnibus laboravit, ubi ad judicandum sedeat non habebit, qui profectò cum aliis sanctis ad numerum judicum se pertinere ostendit cùm dicit. Nescitis quia Angelos judicabimus? De ipsis quoque judicandis in hoc numero duodenario similis causa est. Non enim quia dictum est, judicantes duodecim tribus Israel tribus Levi, quæ tertia decima est, ab eis judicanda non erit aut solum illum populum, non etiam cæteras gentes judicabunt?* in enarr. Psal. 49. *Quare omnes undiq; ad duodenarium numerum pertinent? quia ipsum undiq; quod dicimus, de toto mundo dicimus. Orbis autem terrarum quatuor designatis partibus continetur, Oriente, Occidente, Meridiano & Aquilone. Ab his omnibus partibus vocati sunt in Trinitate & perfecti fide & præcepto Trinitatis, quoniam ter quaterni duodecim fiunt, agnoscitis quare ad totum orbem pertineant Sancti, qui sedebunt super duodecim sedes, judicaturi duodecim tribus Israel, quia & duodecim tribus Israel totius Israel duodecim tribus sunt. Sicut enim judicaturi ex toto mundo, sic & judicandi ex toto mundo &c.* Beda in comm.c.19. Matth.tom.5. *Quia duodenario sæpe numero solet universitas designari, per duodecim sedes Apostolorum judicantium omnium numerositas & per duodecim tribus Israel universitas eorum qui judicandi sunt ostenditur.* Simplicius & textui convenientius respondetur, Christum Apostolis peculiarem & eximium quendam honorem præ reliquis fidelibus in die judicii hoc loco promittere, perinde ut in vita æterna quoque majorem gloriam obtinebunt. 2. Quidam ex veteribus eos, *qui ad Apostolicam perfectionem aspirarunt*, hoc est, omnia propter Christum reliquerunt, non autem reliquos Sanctos hujus gloriæ participes futuros arbitrantur. Augustinus in homil.50. cap.10. (quarum tamen autor non est Augustinus, sed alius quisp iam.) *In hoc numero judicantium omnes intelliguntur, qui propter Evangelium omnia sua dimiserunt & secuti sunt Dominum. Duodenarius quippe numerus ad quandam universitatem refertur. Exceptis ergo illis, quos etiam nomine Angelorum significavit, quando ait. Cùm venerit Filius hominis judicare cum Angelis suis, his inquam exceptis cætera omnium hominũ multitudo, sicut in ipsius Domini verbis manifestum est, in duas partes dividetur.* Greg. lib.10. moral.c.30. *Neq; enim pluquam duodecim judices illa interni consessus curia habebit, sed nimirum duodenario numero quantitas universitatis exprimitur, quia quisquis stimulo divini amoris excitatus hic possessa reliquerit, illic procul dubio culmen judiciariæ potestatis obtinebit, ut simul tunc judex cum judice veniat, qui nunc consideratione judicii sese spontaneâ paupertate castigat.* Thom. in supplem.q.89. art.2. *Judiciaria potestas voluntariæ paupertati respondet.* Salmeron. tract.25.tom. 4.p.563. id declarat hoc modo. *Voluntaria paupertas ab avaritia, quæ judicium impedire solet, animum liberat: deinde deposita est ad agnoscendam veritatem, quia liberat à curis & solicitudinibus hujus seculi & quia paupertas humiliat ac deprimit, congruè exaltationem promeretur.* Coster. in Postill. Dom. II. Advent. pag.19. *Tria genera surgent ad judicium peccatores, qui damnationem suam expectant, pii qui cum grege salvabuntur, Majoris perfectionis sancti Martyres, Religiosi, qui omnia reliquerunt, hi volabunt celsius & Christo ut Assessores jungentur, imò ut collaterales in ejus sede sedebunt.* Atqui contra hanc hypothesin itidem merito urgetur generalitas dictorum Scripturæ, quæ omnes Sanctos certâ ratione judicaturos asserunt. Libenter interim fatemur, pios qui tempore persecutionis propter Christum & ipsius verbum omnia reliquerunt, peculiaria præmia in die judicii & vita æterna esse recepturos; quid de spontanea omnium abdicatione, quæ sine necessitate & vocatione cum opinione singularis meriti suscipitur, statuendum sit, alibi exponitur. 3. Simplicissimè respondetur, *omnes homines* & sic etiam Sanctos primò quidem coram tribunali CHRISTI statuendos esse, sed mox *in occursum CHRISTI in aera* tum ab Angelis tum agilitate corporis glorificati *rapiendos* 1. Thessalonicens. 4. vers.17. ac unà cum CHRISTO & Apostolis, qui velut Primores & Assessores regni CHRISTO erunt proximi, mundum & Angelos malos esse judicaturos. Judicabunt mundum, id est, homines mundanos justè, à quo ipsi judicati sunt injustè ac quia victores Diaboli in hac vita per fidem facti, ideò præmii loco hoc recipient, ut ipsi à Christo

jam judicato & condemnato tanquam hosti penitus prostrato ac leoni mortuo insultent, id quod Diabolis utpote superbissimis Spiritibus & pœnæ ignominiæ loco erit. Quare *ut virgines obviam procedunt sponso* Matth. 25. vers. 5. ut cives Regi adventanti honoris causâ occurrunt: sic Sancti Christo cœlesti Sponso ac Regi ad judicium venienti in aëra prodeuntes in nubibus occurrent, resurgent enim in corpore glorificato, nihilo tamen minùs postea in universali judicio sententiam æternæ felicitatis audient, eandem scilicet quam in judicio particulari in morte priùs acceperunt, & modis paulò antè expositis Diabolos & impios judicabunt. Franc. Suarez part. 3. disput. 57. sect. 2. *Rapientur Sancti in occursum Christi in aera, ut ibi in nube splendidissima quasi throno considenti ad judicium peragendum in nubib. splendidis quasi thronis assistant & assideant, ita tamen ut quisq; suo ordine & gradu promeritis consideat, unde in splendidioribus & Christo vicinioribus thronis considebunt Apostoli.* Sed quid de meritis habendum sit, alibi expositum fuit; opinioni de meritis fortissimè refragatur judicium electorum de suis operibus Matth. 25. vers. 37. ac votum Apostolicum 2. Timoth. 1. v. 18. *Det illi Dominus invenire misericordiam in die illa*; jam verò operum merita & misericordia ἀντιφατικῶς sibi invicem opponuntur. Rom. 11. v. 6.

Q. An etiam Angeli sint judicaturi.

44. Quæritur hoc loco, *an etiam Angeli sint judicaturi?* Negat Alph. Salmeron tract. 25. in comm. cap. 19. Matth. tom. 4. p. 364. sic scribens. *Angeli, quia non conveniunt in Natura cum Christo judice, nec poterunt videri à damnatis, nec sedere, sicut nec Deus hac ratione, nisi quatenus homo est, hinc Angeli ad judicandum de aliis non assumentur, quia judicare daretur eis ad perfectionem. Et perfectio non est in eo, quod est omnino extra Naturam rei, ut habere corpus assumtum Angelo, quia non utebatur vita animali.* Respond. 1. Matth. 25. v. 31. notanter dicitur, *cùm venerit Filius hominis in gloria sua & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ.* Ergò Angeli à judicando non possunt simpliciter excludi. 2. Pii homines *mundum & Angelos* malos *judicabunt.* 1. Corinth. 6. vers. 2. & 3. quidni etiam Angeli boni judicaturi sunt malos? 3. modi illi, quibus Sanctos judicaturos esse diximus, plerique omnes etjam bonis Angelis conveniunt. 4. sedes Apostolorum, in quibus judicabunt, Salmero censet forè aëras & aliquo splendore notabiles, eosdem judicaturos eâ ratione arbitratur, quod sententiam in corde lege Dei instructo habituri & aliis denunciaturi sint sive *illuminando*, ut Angeli superiores annunciant inferioribus sive *loquendo*, ut inferiores superioribus. Idem de Angelis cogitari potest. 5. Quamvis Angeli in spirituali sua Natura non possint videri ab hominibus damnatis, tamen videri possunt à Diabolis. 6. Si perfectioni Angelicæ derogaretur per τὸ habere corpus, nunquam in corpore assumto in his terris apparuissent. Concludimus igitur verbis Augustini lib. 2. de peccat. merit. & remiss. cap. ult. circa fin. *Ubi de re obscurissima disputatur, non adjuvantibus divinarum Scripturarum certis clarisq; documentis, cohibere se debet humana præsumtio, nihil faciens in alteram partem declinando.*

CAPUT. IV.
De materia judicii novissimi.

Materia circa quā seu objectū extremi judicii. 1. personale 1. Angeli mali.

45. *Materia circa quam sive objectum* extremi judicii duplex statui potest. Objectum *personale & reale.* Personale sive materiale judicii objectum sunt, tum *Angeli* tum *homines.* Angelos in novissimo die judicandos esse expressis verbis asserit Apostolus 1. Corinth. 6. v. 3. *Nescitis quoniam Angelos judicabimus?* id quod tamen specialiter de Angelis *malis* accipiendum, ut rectè monent Chrysostom. Theodoret. Theophylact. & Anshelmus in comment. unde de ipsis dicitur, 2. Petr. 2. v. 4. quòd *Deus ipsos in tartarum detrusos catenis caliginis tradiderit in judicium reservari*, (quam esse metaphoram à maleficis in tenebricoso carcere usque ad supplicii diem detentis ductam monuimus superiùs) vel ut Judas loquitur in Epistol. v. 6. quod *ad judicium magni diei vinculis æternis* (voluntatis ac potentiæ divinæ) *sub caligine* (h. e. in loco caliginoso sive in inferno) *detineantur, propterea quod non servaverint.* τὴν ἀρχὴν ἑαυτῶν (*originem suam*, id est, originalem conditionem, in qua primitùs fuêre conditi Johan. 8. vers. 44. Vulgata reddidit, *suum principatum*, quia inter Angelos sunt *principatus ac potestates* Coloss. 1. v. 16. Ephes. 1. v. 21. quo modo etiam reddidit Lutherus) *sed reliquerint* τὸ ἴδιον οἰκητήριον (*proprium domicilium*, erant priùs exercitus Domini Zebaoth collocati in certa statione, sed transfugæ facti eam deseruerunt. Quidam sic accipiunt, quod Angeli mali Deo rebellentes æqualitatem cum ipso affectarint, ac propter crimen illud læsæ majestatis divinæ domicilium suum cœleste relinquere coacti fuerint. Apocal. 12. v. 9.) Matth. 25. v. 41. sententia damnatoria contra impios ferenda etiam Diabolorum meminit. *Discedite in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus.* Ergo etiam Diabolus & ipsius Angeli tunc judicabuntur. Lyranus & Glossa interlinearis hûc accommodant locum Propheticū Esa. 24. v. 21. *& erit in die illa visitabit Dominus super militiam cœli in excelso.* ** In eandem sententiam abeunt Haymo Episcopus Halberstat. & Adamus Sarbutus. ** Sed Angeli Apostatæ non satis commodè dicuntur visitandi in excelso, nec appellantur in Scripturis militia cœli. Rectius ergo hic locus accipitur de Sole, Luna & stellis, quæ in Scripturis usitatissimè vocantur militia cœli, Deut. 17. v. 3. Esa. 40. v. 26. Jerem. 19. v. 13. &c. de quibus statim addditur vers. 23. *erubescet Sol & confundetur Luna.* Confer Sanctium in h. l. Hanc ergo judicii diem, in quâ æternis inferorum cruciatibus se adjudicandos norunt, *Diaboli credunt, sed præ timore contremiscunt* Jac. 2. v. 19. unde tam anxiè conqueruntur, quod *Christus venerit eos torquere ante tempus* Matth. 8. v. 29. (in quem locum sic commentatur Hieronymus. *Sicut servi fugitivi post multum temporis Dominum suum videntes nihil aliud nisi de verberibus deprecantur: sic & Dæmones videntes Dominum in terris derepentè versari ad judicandum se venisse credebant, præsentia enim Salvatoris tormenta sunt Dæmonum*) ac solicitè rogant, *ne imperet illis ut in abyssum eant.* Luc. 8. v. 31. per quam intelligitur hoc loco ipse infernus, ut apparet ex collatione Apocal. 9. v. 1. noverunt enim se in die judicii projiciendos esse in abyssum infernalem, inque ea æternis suppliciis torquendos. Veteres dicunt Diabolos propterea trepidare detrusionem in abyssum die extremi

lib.1. Epistol.222. p.53. triplici modo exponi posse censet, quod Christus *mortuorum ac vivorum judex* dicitur 1. *forent anima & corpus simul in judicium veniant, nec alterum ab altero sejungatur, verùm quemadmodum in hac vita communem conjunctionem habuerunt, sic etiam futurum judicium subeant.* 2. *vivos, hoc est, qui vitam æternam & Deo gratam sectati sunt à mortuis, hoc est, qui peccatis immortui datum sibi talentum in socordia perinde ut in sepulchro defoderunt esse discernendos, illisq; immortales mercedes, his verò pœnas persolvendas.* 3. *judicandos esse tum eos, qui vivi relicti fuerint, tum eos qui ante ipsos vitam cum morte commutarint*, quæ postrema interpretatio est simplicissima.) Hûc referenda sunt dicta, in quibus specialiter mentio fit *piorum* Luc.21.v.36. *Vigilate omni tempore orantes, ut possitis stare coram Filio hominis.* Rom.14.v.12. *Quilibet nostrûm pro se rationem reddet* 1.Cor.4.v.4. *Qui me judicat Dominus est.* 2.Tim.4.v.8. *reposita est mihi corona justitiæ quam reddet mihi Dominus in illa die justus judex.* Apoc.11.v.18. *venit tempus reddere mercedem servis tuis* & impiorum. Deut.32.v.35. *propinquus dies exitij eorum.* Psal.2. v.9. *conteres gentes in virga ferrea.* Psal.11. v.6. *pluet Dominus super peccatores ignem & sulphur.* Psalm.110. v. 5. *conteret in die iræ suæ Reges.* Matth.11. v.22. *Tyriis & Sidoniis erit tolerabilius in die judicij* Matt.26.v.64. Marc.14.v.62. *Videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis & venientem in nubibus cœli* Rom. 2. v.5. *thesaurizas tibi iram in die iræ & revelationis justi judicii.* 2.Petr.2.v.3. *quorum τὸ κρίμα non otiatur.* vers.9 *novit iniquos servare in diem judicij cruciandos* Jud.v.15. *venit Dominus judicare de omnibus & arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt &c.* 5. *ex judicij cum morte & resurrectione connexione.* Hebr.9.v.27. *Statutum est hominibus semel mori & post hoc judicium.* Johan. 5. v.29. *Qui bona fecerunt, prodibunt ad resurrectionem vitæ, qui verò mala fecerunt, ad resurrectionem judicij.* Hebr.6. v.2. doctrina *de resurrectione mortuorũ & judicio æterno* cõjunguntur 6. *ex ratiocinatione*, eaq; multiplici. Christo data est *potestas omnis carnis* Joh. 17. v.2. ipsi *flectendum omne genu.* Phil.2.v.10. Ergo omnes judicio ejus sistentur. Justitia divina requirit, ut bonis præmia, malis reddantur supplicia. Ergo justi & injusti judicabuntur. Consequens judicii ad omnes pertinet. Ibunt enim mali *in ignem æternum*, boni *in vitam æternam.* Matt. 25. v ultim. Ergo etiam ipsum judicium ad omnes spectat. 7. *ex perpetua Ecclesiæ confessione.* In Symbolo Apostolorum profitemur nos *credere in Christum venturum ad judicandum vivos & mortuos.* Idem repetitur in Symbolo Niceno. In Symbolo Athanasiano dicitur. *Ad cujus* (Christi) *adventũ omnes homines resurgere habent cum corporibus suis & reddituri sunt de factis propriis rationem.* Polycarpus Martyr. in Epist. ad Philipp. *Ante conspectum oculorum Domini sumus & omnes nos oportet astare ante tribunal Christi & unumquemq; pro se rationem reddere.* Cyprian. Martyr. lib.4. Epist. 6. circa finem. *O dies ille qualis & quantus advenient, cùm cœperit populum suum Dominus recensere & divinæ cognitionis examine singulorum merita recognoscere, mittere in gehennam nocentes & persecutores nostros flammæ pœnalis perpetuo ardore damnare, nobis verò mercedem fidei & devotionis exsolvere.* Ephrem. lib.1. de compunct. cordis cap. 7. *Admirabitur primus Adam in hora illa videns magna & terribilia. quomodo ex eo solo & conjuge ejus immensæ nationes & multitudines productæ sunt.* Maximus Taurinens. hom. in exposit. Symb. *Vivi judicandi referuntur ac mortui ut omnium hominũ esse apud Deũ cura credatur.* Leo Magnus serm. 4. de collectis & eleemos. col.13. *Veniet in majestatis suæ gloria Dominus, sicut ipse prædixit, aderitq; cum eo radians in splendoribus suis innumerabilis Angelicarum multitudo legionum. Congregabuntur ante thronum potentiæ ejus omnium gentium populi & quicquid hominum universis seculis toto orbe progenitum est in conspectu judicandis astabit.* Hugo Victorinus lib.1. de anim. cap.2.

Judicium faciet gestorum quisq; suorum,
Cunctaq; cunctorum cunctis arcana patebunt.

Dionys. Carthus. lib. 2. de quatuor Novissimis c. 5. *Tunc potentissimi quondam Reges nudo latere palpitabunt, nemo ibi redimitus coronâ aut diademate, nemo indutus purpurâ, nemo milite constipatus, sed nudi omnes ut pauper & dives astabunt judici. Tunc exhibebitur cum sua prole Venus, tunc ignitus Iupiter adducetur & cum suis stultus Plato discipulis. Ibi aderunt summi Pontifices de gubernatione Ecclesiæ rationem reddituri. Aderunt doctores ac verbi Christi præcones de sua doctrina & concionibus rationem pariter reddituri. Aderunt Reges & Cæsares de administratione justitiæ rationem similiter reddituri. Aderunt deniq; omnes homines, qui fuerunt, sunt & erunt per singulas gentes & linguas, per omnes generationes ac tribus terræ, & unusquisque de ætate totius vitæ suæ redditurus est in judicio rationem.*

48. *Antichristum* singulariter in die novissimo judicatum iri, sequentia Spir. S. oracula testantur. Es.11. v.4. *percutiet terram virgâ oris sui & Spiritu labiorum suorum interficiet impium, id est*, Christus per prædicationem Evangelii Antichristum & regnum ejus destruere incipiet, & in glorioso suo adventu penitus eum delebit ac unà cum reliquis impiis infernali supplicio adjudicabit. Sic n. hoc vaticinium propheticum interpretatur Apostolus 2. Thess.2. v.8. *tunc revelabitur iniquus ille, quem Dominus ἀναλώσει* (vulg. reddidit, *interficiet*, sed rectiùs vertitur, *conficiet ac consumet*, potentiam, vires & regnum ejus franget, fraudes sc. patefaciendo, ut non possit ulterius tantâ efficaciâ homines seducere) *Spiritu oris sui* (prædicatione Evangelii, quod est verbum Christi ex ipsius ore profectum cum quo etiam Spir. S. efficacia perpetuò est conjuncta. Apoc.19. v.15.) *& destruet illum illustri adventu suo* (τῇ ἐπιφανείᾳ τῆς παρουσίας αὐτοῦ manifestatione sive revelatione præsentiæ suæ. Cajetan. in comm. h. l. *Sequaces Antichristi durabunt usque ad apparitionem adventus Christi, differentia enim est inter consumtionem ac destructionem. Consumtio spiritualis est, consumet eum Spiritu oris sui, id est, Spiritu sermonis Evangelici, ubi multi ad veritatem Evangelicam convertentur, ac multi perseverabunt usque ad Christi adventum.*) Apoc.18. v.21. *Sustulit unus Angelus lapidem quasi molarem magnum & misit in mare dicens, hoc impetu mittetur Babylon magna civitas & ultra jam non invenietur.* cap.19. v.1. *Audivi quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium, alleluja.* v. 2. *quia vera & justa sunt judicia ejus. quia judicavit de meretrice magna &c. & vindicavit sanguinem servo-*

servorum suorum de manibus ejus.v.3.& fumus ejus ascendit in secula seculorum. v. 20. Et apprehensa est bestia & cum ea Pseudopropheta, qui fecit signa coram ipsa, quibus seduxit eos qui acceperunt characterem bestiæ & adoraverunt imaginem ejus, vivi missi sunt hi duo in stagnum ignis ardens sulphure.cap.20.v.10. Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, ubi & bestia & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum. Ideò autem peculiariter Antichristi judicium prædicitur 1. *ad consolationem*, quâ illi, qui ab Antichristiana Tyrannide premuntur, sese erigere possint 2. Thessal. 1. v. 6. *justum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos affligunt.* 2. *ad præmonitionem*, ne corporalibus armis regnum Antichristi destrui posse ac debere opinemur, talium enim bellorum sub prætextu Evangelii contra Antichristum susceptorum infelices solent esse exitus, neve scandalizemur duratione regni Antichristiani, ut characterem ejus propterea suscipere velimus. 3. *ad exhortationem*, ut persecutiones, quæ ab Antichristo inferuntur, patienti animo perferamus ad novissimum judicium unicè respiciendo.

Antithesis 49. Antithesis 1. *Rabini* jocosè magis quàm seriò dicunt, *quatuor hominum genera non in judicium*, quia satis pœnarum sustinuerũt in hac vita 1. *extremè pauperes.* 2. *qui animam debent ære alieno pressi,* 3. *qui malas habent uxores.* 4. *qui colicos dolores patiuntur.* *Quidam ex veteribus* statuunt, nec fideles nec infideles judicandos, sed *medios.* Lactantius lib.7.div.Inst.cap.20.p.427. *Non judicabuntur tunc à Deo universi, sed ii tantum, qui sunt in Dei religione versati. Nam qui Deum non agnoverunt, quoniam sententia de his in absolutionem ferri non potest jam judicati, damnatiq; sunt, sanctis literis contestantibus, non resurrecturos impios in judicium. Judicabuntur ergo qui Deum sciverunt & facinora eorum, id est, mala opera cum bonis collata ponderabuntur, ut si plura & graviora fuerint bona, justificentur ad vitam beatam, si autem mala superaverint, condemnentur ad pœnam.* Hilarius in enarr. Psal. 1. in explic. verborum. *Non resurgent impii in judicio. Per id quod impij in judicium non resurgent, absolutum est non resurgendi eos carnisse Naturâ, sed resurgendi in judicium perdidisse ordinem. Qui autem resurrectionis & judicij ordo intelligendus sit, Dominus in Evangelijs ostendit dicens. Qui credit in me, non judicatur, qui a.non credit, jam judicatus est &c. Cùm dicit, Qui credit in me, non judicabitur, exemit judicio fideles & cum subjecit, Qui autem non credit, jam judicatus est, nõ admisit ad judicium infideles. Ergo si credentes exemit & repulit infideles, nec in hos nec in illos judicij sorte permissâ, quomodo convenire sibi hoc, quod tertium ait, existimabitur? Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum & dilexerunt homines magis tenebras quàm lucem? non enim potest videri locus relictus esse judicio, cùm neq; fideles neq; infideles sint judicandi. Et hæc quidem ita esse auditoribus negligentibus & lectoribus incuriosis videbuntur, cæterum in se verius ipsa verborum proprietas dicti intelligentiam continet. Qui credit,* inquit, *non judicabitur. Quid enim necesse est judicare credentem? judicium enim ex ambiguis rebus existit & ambiguitate ademtâ judicij non desideratur examẽ. Ex quo ne infideles quidem necesse est judicari, quia ambiguitas cùm infideles sint, non residit. Sed ademto in credentes non credentesq; judicio causam Dominus judicij & autores, in quos judicari necesse esset, adjecit. Sunt enim aliqui inter impios, piosq; qui medii sunt, ex utroq; admixti, neutri tamen propriè, quia in idipsum constiterint ex utroq;, nec fidei admiscendi, quia sit illis aliquid infirmitatis insertum, nec infidelitati deputandi, quia aliquid habeant & fidei. Plures namq; Dei metus in Ecclesia continet, sed eosdem tamen ad secularia vitia seculi blandimenta solicitant. Orant, quia timent; peccant, quia volunt. Christianos se nuncupant, quia bona est spes æternitatis; gentilia agunt, quia blanda præsentia sunt. Impii non manent, quia his Dei nomen in ore est; pij non sunt, quia quæ pietati sunt aliena, sectantur &c. in eos ergo judicium est, quod jam & incredulos actum est & incredentes non necessarium est, quia magis tenebras quàm lumen dilexerunt non quod nõ dilexerint & lumen, sed quod dilectio illis fuerit magis propensa tenebrarum præferri enim solet dilectioni ex comparatione dilectio, & hinc judicium est, quia cùm dilexerint Christum, magis tamẽ tenebras dilexerunt. Hi ergo judicabuntur, quia neq; ut pij non judicabuntur, neq; jam fuerint ut impij judicati, in quos ex prælata potiùs dilectione judicium est.* Augustin. serm.38. de sanct. *Ad judicium non veniunt nec pagani, nec hæretici, nec Judæi, quia de ipsis scriptum. Qui non credit, jam judicatus est.* Isiodorus lib.1.sentent.cap.30. *In judicio perfectorum ordo unus est, qui cum Domino judicet & alius qui judicatur &c. Hi qui intra Ecclesiam sunt malè judicandi sunt & damnandi, qui verò extra Ecclesiam inveniendi sunt, non sunt judicandi sed tantum damnandi.* Gregorius libr. 26. moral.cap. 20. *Alij judicantur & pereunt, alij non judicantur & pereunt; alij judicantur & regnant, alij non judicantur & regnant. Judicantur & pereunt, quibus Dominica voce in damnatione dicitur. Esurivi & non dedistis mihi manducare &c. alij verò in extremo judicio non judicantur & pereunt, de quibus Propheta ait. Non resurgent impij in judicio, & de quibus Dominus ait. Qui autem non credit, jam judicatus est, & de quibus Paulus ait. Qui sine lege peccaverunt, sine lege peribunt. Resurgunt ergo etiam omnes infideles, sed ad tormentum, non ad judicium. Non enim eorum tunc causa discutitur, quia ad conspectum districti judicis cum damnatione sua infidelitatis accedunt. Professionis opera non habentes, redarguuntur ut pereant. Qui verò nec fidei Sacramenta tenuerunt, increpatione judicis in extrema examinatione non audiunt, quia præjudicati infidelitatis suæ tenebris, ejus, quem despexerant, invectione redargui non merentur. Illi saltem judicis verba audiunt, quia ejus fidei saltem verba tenuerunt. Isti in damnatione sua æterni judicis nec verba percipiunt. quia ejus reverentiam nec verbotenus servare voluerunt. Illi legaliter pereunt, quia sub lege positi peccaverunt. Istis in perditione sua de lege, nihil dicitur, quia nihil legis habere conati sunt. Princeps namq; terrenam Rempub. regens aliter punit civem interius delinquentem, atq; aliter exterius hostem rebellantem. In illo jura sua consulit, eumq; sub verbis digna invectionis addicit, contra hostem verò bella movet, instrumenta perditionis exercet, dignaq; ejus malitiæ tormenta retribuit, de malo verò ejus quid lex habeat, non requirit. Neq; enim lege necesse est perimi, qui lege non potuit teneri. Ita ergo in extremo judicio & legalis illum invectio percutit, qui ab eo quod professione tenuit, actione declinavit & iste sine judicij invectione perimitur, qui lege fidei non tenetur.*

Ex

Ex electorum verò parte alii judicantur & regnant, qui vitæ maculas lachrymis tergunt, qui mala præcedentia factis sequentibus redimentes, quicquid illicitum aliquando fecerunt, ab oculis judicis eleemosynarum superductione cooperiunt, quibus dicetur: Venite benedicti, esurivi enim & dedistis mihi manducare &c. Alii autem non judicantur & regnant, qui etiam præcepta legis perfectione virtutum transcendunt, qui nequaquam hoc solùm, quod cunctis lex divina præcipit, implere contenti sunt, sed præstantiori desiderio plus exhibere appetunt, quàm præceptis generalibus audire potuerunt, quibus Dominica voce dicitur. Vos qui reliquistis omnia, sedebitis super thronos &c. Hi ergo rectè sub generali judicio non tenentur, qui & præcepta generalia vivendo vicerunt. Sicut enim non judicantur & pereunt, qui suadente perfidiâ legem tenere contemnunt, ita non judicantur & regnant, qui suadente pietate etiam ultra generalis divinæ legis præcepta proficiunt, quæ verba Gregorii allegat Lombard. lib. 4. sent. dist. 47. lit. C. Radulphus Flaviacensis lib. 12. in Levit. cap. 1. *cùm ad judicium suum Christus venerit, universæ credentium multitudinis triplex fiet partitio. Quidam enim cum eo judicabunt, alii judicabuntur, qui iterum in duas partes dividentur, alii ad dextram statuentur, alii ad sinistram.* Haymo Episc. Halberst. in comm. 1. Thessal. 4. *Impii infideles aut Judæi & gentiles & qui ab Ecclesia expulsi sunt, non in secunda resurrectione judicabuntur, quia hic jam judicati sunt, illi verò qui in Ecclesia existentes a præsenti vita recedunt, de quorum operibus, an bona aut mala sint, incertum est, judicabuntur quidam ad vitam, quidam ad mortem. De quorum sanctitate certum est in Ecclesia, judicabuntur, quia jam in hac vita ad vitam ab Ecclesia ducti judicati sunt, sed judicabunt non tamen omnes, sed illi qui Apostolorum vicem obtinent, ut Episcopi & hujusmodi.* Confer Bedam in homil. *Ecce nos relinquimus*, Anshelmum in Elucidario &c.

50. 3. Illorum vestigiis insistunt *Pontificii*, quando disputant, *quosdam ex fidelibus eos scilicet qui voluntariam paupertatem voverunt, non judicandos esse, sed cum Christo judices futuros*, ut vidimus superiùs, *ac infideles extra Ecclesiam, qui fide caruerunt non esse judicio discussionis judicandos*. Thom. in supplem. q. 89. art. 7. & alii ex Scholasticis 4. sent. dist. 47. quos secutus ex Calvinianis Petrus Martyr in explicatione Symboli Apostolici class. 2. locor. Theolog. cap. 17. p. 432. sic scribit. *Statuo in infideles nullo opus esse examine, ut qui propter suam infidelitatem jam condemnati sunt, ut docet Christus apud Iohannem. Qui non credit, jam judicatus est.* Sed respondemus 1. Scriptura *omnes homines* Christi tribunali sistendos esse ac Christum *orbem terrarum judicaturum* disertè astruit. 2. Omnes homines sunt fideles ac infideles. Quòd si ergo nec fideles nec infideles judicandi, consequens fuerit, nullos planè judicandos esse. Statum aliquem inter fidem & incredulitatem intermedium ignorat tota Scriptura, quæ in has duas classes immediatè sibi invicem oppositas totum genus humanum distribuit. Marc. 16. vers. 16. Johan. 3. 18. & 36. unde Augustinus serm. 131. de temp. fatetur, *Christum judicaturum Christianos & paganos, justos & peccatores, fideles & impios.* Confer ea, quæ in tract. de morte §. 184. dicta. 3. Fides non est nuda notitia à pietatis & bonorum operum studio remota, sed fiducialis meriti Christi apprehensio per caritatem & omnis generis bona opera sese exerens, verè fidelium igitur in numerum referri nequeunt, qui secularibus vitiis indulgent, qui gentilia agunt, quibus Dei nomen duntaxat in ore est, sed omnes verè fideles sunt & verè pii. 4. Verè pii & fideles non veniunt in judicium damnationis, interim coram Christi tribunali tàm oves quàm hœdi, tàm qui bona egerunt, quàm qui mala, statuentur. 5. Iudicium illud non egebit prolixâ causæ examinatione, testium productione ac depositione, quia Christo judici ut nihil occultum, ita quoque nihil dubium vel ambiguum. 6. Finis judicii erit, non tantùm opprobria & supplicia decerni infidelibus & impiis, sed etiam gloriam & præmia assignari fidelibus ac piis. Singuli enim accipient mercedem eorum, *quæ per corpus gesserunt, sive bona fuerint sive mala.* 2. Cor. 5. v. 10. 7. Ut fides bonorum operum genitrix, ita infidelitas omnium peccatorum fons est, absurdum igitur est statuere, quod nec fidei nec infidelitatis ratio sit habenda in judicio. 8. *Impii non resurgent in judicio*, hoc est, non poterunt stare vel consistere, sed causâ cadent in judicio, interim venient omninò ad judicium. Confer tract. de resurrect. §. 38. 9. Impios resurrecturos ad tormentum & ad judicium, nequaquam sunt opposita sed subordinata, ut constat ex verbis Christi Iohan. 5. v. 29. *Qui mala egerunt, procedent ad resurrectionem judicii.* 10. Increduli & finaliter impœnitentes tàm extra quàm intra Ecclesiam judicati jam sunt in æterna reprobatione, nihilo tamen minus in die novissimo judicabuntur, tum sententiæ publicatione tum reprobationis executione sive condemnatione. 11. Unde à Patribus & Scholasticis superiùs citatis hìc discedunt quidam ex ipsis Pontificiis Hesselius in com. Matth. 25. Toletus in comm. Ioh. 3. Barrad. tom. 3. Conc. lib. 9. cap. 17. p. 603. qui statuunt, *omnium omninò reproborum etiam infidelium cogitationes, verba, opera, in judicio omnibus esse manifestanda*, ut constet judicii divini integritas, omnibusque pateat respondere peccatis supplicium, cui adjudicabuntur, atque hoc judicio judicandos omnes reprobos, etiam infideles, sive judicium discussionis id appelletur, sive alio nomine exprimatur.

51. 4. *Quidam ex Pontificiis* statuunt, *parvulos non baptizatos in judicio non esse comparituros* 1. quia judicandi distribuuntur in *oves & hœdos*. At parvuli non baptizati non possunt statui cum ovibus ob peccatum originale, nec cum hædis, quia carent peccato actuali. 2. duplex duntaxat est sententia judicis. At neutra competit parvulis, non *absolutoria*, quia opera illa non potuerunt præstare cum ovibus, nec *damnatoria*, quia non potuerunt ea omittere cum hædis. 3. Dan. 12. v. 2. *Multi de his qui dormiunt evigilabunt, alii ad vitam æternam, alii ad opprobrium æternum.* Si multi, ergo non omnes, ergo aliqui nec ad vitam nec ad opprobrium, in quibus non possunt alii commodiùs numerari quàm parvuli non baptizati. 4. Judicium erit de salvandis ad cœlum & damnandis ad infernum. Atqui neutrum competit illis parvulis &c. 5. Accipiet unusquisque prout in corpore gessit. 2. Corinth. 5. vers. 10. Infantum autem gesta nulla sunt. Sed hanc opinionem alii ex Pontificiis meritò repudiant 1. propter dicta Scripturæ universalia de *omnibus omninò hominibus* judicandis & speciale Apoc. 20. v. 12. de pusillis stantibus coram Agno. 2. propter connexionem resurrectionis & judicii. Parvuli non baptizati resurgent. Ergo etiam judicabuntur. 3. Thomas utitur hac ratiocinatione.

Omnibus debetur merces aut boni aut mali. At parvulis inest malum Adæ nondum persolutum totum. Ergo. Item Gratia Christi finitis partibus est major & efficacior peccato Adæ. At per peccatum Adæ mors per Christum resurrectio æquè ad omnes pertransiit. Ergo & parvuli resurgent ac judicabuntur. 4. Addimus nos, contrariam sententiam niti falsis hypothesibus, quod absoluta, sit necessitas Baptismi etiam in casibus extraordinariis, quòd parvuli non baptizati etiamsi per preces parentum & Ecclesiæ Deo offerantur, tamen regni cœlestis cogantur esse extorres, quòd requirantur propria merita, ut quis regnum cœlorum ingrediatur, quod quidam nec ad vitam nec ad opprobrium sint resurrecturi, quod possit esse alicui medius aliquis locus, ut non possit esse cum Diabolo qui non est nec esse potest cum Christo &c. 5. Barrad. tom. 3. Conc. Evang. lib. 9. cap. 17. p. 602. à judicio discussionis ac discretionis eximit, *Beatam Virginem & parvulos baptizatos. Verum est*, (inquit,) *in sanctissima Virgine Deipara, in qua nullum reperiri potest peccatum & in infantibus, qui Baptismo abluti è vita discesserunt nullaque opera habuerunt, nullam fore discussionem, nisi quis velit discutiendum originale in infantibus peccatum, videndumque quomodo sit contractum, baptismique gratia expiatum.* Sed hæc opinio itidem nititur falsis hypothesibus, quod Maria fuerit ab originali peccato penitus libera quod Baptismus ipsam peccati radicem in infantibus tollat, quod discussio ac discretio judicii tantum spectet operum merita &c.

Q. An etiã irrationales creaturæ sint judicandæ.

52. Quæritur hoc loco 1. *An etiam irrationales creaturæ sint judicandæ?* Affirmat Bucanus in Inst. Theol. sic enim scribit loc. 38. q. 9. p. 431. *Judicabuntur suo modo irrationales creaturæ, cœlum, terra & quicquid in iis continetur*, quia 2. Petr. 3. v. 7. & seqq. *Cœli & terra servantur igni in diem damnationis & exitii impiorum hominum & cœli conflagrantes cum stridore transibunt à mutabilitate scilicet ad immutabilitatem & ἀφθαρσίαν. Elementa verò æstuantia solventur & liquescent terraq; & quæ in ea sunt omnia opera exurentur.* Secutus est hac in parte Aretium, qui in problemat. loco 158. p. 510. eadem habet. Atqui 1. Scriptura nuspiam asserit, irrationales creaturas esse judicandas, sed Angelos & homines 2. Conflagratio mundi erit consequens judicii, non autem propriè objectum. 3. Si irrationales creaturæ adeoque omne quod in cœlo ac terra continetur, essent judicandæ, consequens erit, etiam irrationales creaturas resurrecturas, quia antecedens judicii est mortuorum resurrectio. 4. Quod cœlum & terra dicuntur *reservari igni in diem judicii.* 2. Pet. 3. v. 17. ex eo inferri nequit, cœlum & terram inter judicii extremi objecta esse referenda, quia additur apud Apostolum *in diem judicii & perditionis impiorum.* Ergo respectu impiorum in die novissimo judicandorum non autem respectu cœli & terræ vocatur dies judicii. 5. In conflagratione mundi veteris apparebit vindicis iræ divinæ severitas adversus damnatos in creatione novi cœli ac terræ novæ divina benignitas erga electos & glorificatos. Quod si ergo testimonium illud iræ & gratiæ divinæ judicii nomine intelligitur, non magnopere refragabimur, si hoc sensu ac respectu cœlum & terra judicanda statuantur. 6. an mundus καθ' οὐσίαν abolendus an verò κατὰ ποιότητας duntaxat immutandus sit, quod posterius Bucanus h. l. asserit, inferiùs dispiciemus. Q. 2. *An etiam boni Angeli sint judicandi?* Aff. Petrus Thyræus lib. de gloriosa Christi apparitione cap. 12. *Judicabit*, inquit, *Christus Angelos, quando bonis meritorum suorum præmia ac coronas publicè decernet, malis autem æterna dictabit supplicia.* Sed ex 1. Cor. 6. v. 3. 2. Petr. 2. v. 4. Tertull. de habitu mulier. cap. 2. & alii ex veteribus rectiùs statuunt, *malos tantum Angelos* in die novissimo judicandos. Quæ bonorum tunc futura sint officia & ministeria, exposuimus superiùs §. 40.

2. Objectũ reale.

53. Objectum *reale* seu *formale*, de quo judicium instituendum, est cujusque fides vel incredulitas, de qua ex propriis effectis bonis scilicet vel malis operibus judicabitur. 1. De *factis & operibus* judicium ferendum patet ex processu judiciario Matth. 25. vers. 35. *Esurivi & dedistis mihi cibum.* v. 42. *Esurivi & non dedistis mihi cibum.* Eccl. 12. v. 14. *Cuncta quæ fiunt adducet Deus in judicium.* 2. Cor. 5. v. 10. *omnes nos oportet manifestari coram tribunali Christi, ut reportet unusquisque secundum id quod fecit sive bonum sive malum.* Apoc. 20. v. 12. *judicati sunt mortui ex his quæ scripta erant in libris secundùm opera ipsorum*, inde toties in Scripturis repetitur, *quod Deus redditurus sit unicuique secundum opera* 2. Paral. 6. v. 30. Iob. 34. v. 11. Ps. 62. v. 13. Prov. 24. v. 12. Sir. 16. verb. 12. Jerem. 25. v. 14. cap. 32. v. 19. Matth. 16. v. 27. Rom. 2. v. 6. Apoc. 22. v. 12. Quidam hûc referunt locum Apostolicum, 1. Cor. 3. v. 13. *cujusque opus manifestum erit, dies enim Domini declarabit & cujusque opus quale sit, ignis probabit.* Sed ostendimus suo loco, per *diem* hic rectius intelligi vel *generatim* progressum temporis, vel *speciatim* tempus tribulationis ac probationis, quàm diem extremi judicii. 2. De *verbis* judicium instituendum testatur Christus Matt. 12. v. 35. *Dico vobis, quoniam de omni verbo otioso quod locuti fuerint homines, rationem reddent in die judicii.* vers. 36. *ex verbis enim tuis justificaberis & ex verbis tuis condemnaberis*, id est, impii & increduli, qui in hoc seculo peccatorum remissionem in Christo & propter Christum non fuere consecuti, non habebunt, quo vel verbum otiosum apud Deũ excusent, ut ipse acquiescat, ac si Deus nobiscum in judicium vellet intrare, etiam de otioso verbo rationem cogeremur reddere. 3. De *cogitatis* in corde latitantibus judicatum iri constat tum ex illis Scripturæ dictis, quæ disertis verbis cogitationes in judicium adducunt Sap. 1. v. 9. *In cogitationibus impii interrogatio erit.* Rom. 2. v. 15. *cogitationes se invicem accusant vel defendunt* v. 16. *in die, qua judicabit Deus occulta hominum.* Heb. 4. v. 12. *Sermo Dei penetrabilior est omni gladio ancipiti κριτικὸς cogitationum et intentionum cordis*: tum ex illis Spiritus sancti oraculis, quæ *occulta hominum* in illo die manifestanda & judicanda esse asserunt. Job. 20. v. 27. *revelabunt cœli iniquitatem ejus* (impii) *& terra consurget adversus eum.* Eccl. 12. v. 14. *Etiam occultum adducet Deus in judicium.* Rom. 2. v. 16. *judicabit Deus occulta hominum.* 1. Cor. 4. v. 5. *Nolite judicare ante tempus, quoadusque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium.* Quod ergo Apostolus 2. Cor. 5. v. 10. dicit, *unumque relaturum propria corporis prout gessit*, id non est accipiendum *exclusivè*, quasi tantùm externa facta sint in judicium adducenda, sed juxta Augustini interpretationem lib. de Prædest. Sanct. cap. 12. *extensivè* ut intelligantur *omnia opera, quæ fiunt, dum vivimus in corpore*, sive interius nudis cogitationibus sive exterius verbis & factis peragantur.

54. Atque

Apertio librorum. 54. Atque isthæc omnium operum, verborum & cogitationum manifestatio in die judicii futura denotatur per *apertionem librorum* prædictam Dan.7.v.10. Apoc.20.v.12. Per hos enim libros significatur 1. *Liber vitæ*, in quem per æternam prædestinationem credentes in Christum scripti sunt. Apocal.20.vers.12. *alius liber apertus est, qui est vitæ.* In die enim judicii omnibus Angelis & hominibus manifestum fiet, quinam fuerint electi, illi scilicet, quorum nomina per fidem invenientur scripta in hoc libro vitæ, per quem intelligitur catalogus salvandorum, quos Deus ex immensa misericordia propter meritum Christi perseverante fide apprehensum & ab æterno prævisum ad vitam æternam elegit. Exod. 32. vers.23. Psal.69. v.29. Esa.4.v.3. Dan.12.v.1. Luc.13.v.20. Phil.4.v.3. Apoc.3.v.15. cap.13. v.8. cap.21.v.27. quique fuerint reprobi, illi scilicet, qui non invenientur scripti in libro vitæ, qui proinde *mittentur in stagnum ignis* Apoc.17.v.8.cap.20. v.15. 2. *liber divinæ omniscientiæ*, quam nihil quicquam eorum, quæ homines in terris egerunt, fugit. Psal.56. v.9. Psal.139. v.16. Malach.3. v.16. Ut enim liber vitæ in specie denotat præscientiam salvandorum in Christo Rom.8.v.29. 2.Tim.2.v.9. 1.Pet.1.v.2. sic liber in genere Deo attributus divinā omniscientiam ac præscientiam notat, quâ omnium hominum vitam, actiones, cogitationes &c. novit. Hic liber in judicio aperietur, quia tunc fiet omnibus notum & manifestum, quod in hac vita hominibus fuit occultum, soli autem scientiæ divinæ notum. Hæc explicatio videtur proximè ad textum accedere. Vocantur autem in plurali *libri*, non respectu divinæ mentis aut notitiæ, quę est simplicissima, sed ad objectorum rerumque inscriptarum varietatem ac diversitatem denotandam. 3. *Liber Scripturæ sacræ.* Is enim dicitur *liber vitæ* Sir.24. v.32. in vulg. versione, quia continet *verba vitæ æternæ.* Johan.6.v.68. Augustinus lib.20. de civ. Dei c.14. *Libri illi, quos priore loco posuit, intelligendi sunt Sancti & veteres & novi, ut in illis ostenderetur, quæ Deus fieri sua mandata jussisset, in illo autem qui est vitæ uniuscujusque, quid horum quisque non fecisset, sive fecisset.* homil.17. in Apoc. circa med. *libros apertos Testamenta Dei dicit. Hic liber dicitur in judicio aperiendus, quia judicabit Deus occulta hominum secundum Evangelium, quod in Propheticis & Apostolicis libris continetur.* Rom.2.v.16. *sermo quem locutus est Christus judicabit homines in die novissimo* Joh.12.v.48. Beda per hos libros intelligit Scripturam S. *quæ tunc aperietur, quando patebit verissima esse, quæ nos de extremo judicio ea docuit.* Anshelmus in Elucid. per librum in judicio aperiendum intelligit *vitam Christi, in qua omnes quasi in libro legent, quid de præceptis ejus vel fecerunt vel neglexerunt.* 4. *Liber conscientiæ.* Est enim conscientia *volumen grande, in quo cuncta veritatis stylo scribuntur, ad quem librum emendandum omnes alii libri sunt inventi.* Hic liber itidem in judicio aperietur, quia quod in cujusque conscientia occultum & absconditum fuit, id tunc omnibus manifestum fiet. Ambros. in Psal. 1. *Qui libri aperti sunt nisi conscientiæ, non atramento scripti sed vestigiis delictorum & flagitiorum inquinamento.* Eodem modo exponit illos libros Origen. in cap. 14. Rom. à quo non multùm abit Hieron. quando in comm. Dan. 7. scribit, *in die judicii duos libros aperiendos, unum bonorum operum, qui appelletur liber vitæ & asservetur penes Deum & sanctos Angelos: alter malorum operum, qui est penes Diabolum, quem ipse tunc proferet ad malos homines accusandos & condemnandos.* August. 20. de civit. Dei cap. 14. *Si hic liber carnaliter cogitetur, quis ejus magnitudinem aut longitudinem valeat æstimare? aut quanto tempore legi poterit liber, in quo scripta sunt universæ vitæ universorum. An tantus Angelorum numerus aderit, quantus hominum erit, ut & vitam suam quisque ab Angelo sibi adhibito audiat recitari? non ergo unus liber erit omnium, sed singuli singulorum. Scriptura verò ista unum volens intelligi. Et alius inquit liber apertus est. Quædam igitur vis est intelligenda divina, quâ fiet ut cuique bona opera sua vel bona vel mala cuncta in memoriam revocentur & mentis intuitu mirâ celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam, atque ita simul & omnes & singuli judicentur, quæ nimirum vis divina libri nomen accepit, in ea quippe quodammodo legitur quicquid à faciente recolitur.* 5. *Liber testificationis humanæ.* Illi enim quibus pii in hac vita benefecerunt publicè in judicio eorum opera prædicabunt & hac ratione per testimonium & approbationem *in æterna tabernacula eos recipient.* Luc.16. vers. 9. contra verò de immisericordia impiorum conquerentur. *Ninivitæ & Regina Austri surgent in judicio & condemnabunt gentem Judaicam incredulam.* Matth.12.v.40.& 41. 6. *Liber accusationis Diabolicæ.* Diabolus *accusat homines die ac nocte.* Apoc.12.v.10. is ergo in die judicii prolixum catalogum eorum, quæ ipsius instinctu homines impii peregerunt, recitabit. Dicturus est enim coram tribunali Christi, teste Augustino ser. contra Judæos, Paganos & Arianos, *Æquissime judex judica istum meum esse ob culpam, qui noluit tuus esse per gratiam. Tuus est per Naturam, meus est per miseriam; tuus per passionem, meus per suasionem; tibi inobediens, mihi obediens; à te accepit immortalitatis stolam, à me accepit hanc pannosam tunicam; tuam vestem dimisit, cum mea hùc venit. Æquissime judex judica istum meum esse et mecum damnandum esse.* Quin imò in die illo judicii cœlum & omnia Elementa impios accusabunt, ut Hugo de Sancto Victore lib.2. de arca cap.3. scribit. *Cœlum dicet peccatori. Ego lucem tibi ministravi ad solatium; aër dicet, ego omne genus avium tibi dedi ad obsequium; aqua dicet, ego diversa genera piscium tibi dedi ad esum. Terra dicet ego panem & vinum tibi dedi ad nutrimentum. Postquam verò omnia Elementa recitaverunt sua beneficia, convertentur peccatori ad supplicia* sicut idem ostendit. *Ignis dicet, in me demergatur; aër dicet, in me ventiletur; terra dicet, à me absorbeatur; infernus dicet, à me deglutiatur.* 7. Denique *liber justitiæ divinæ.* In hac vita liber divinæ justitiæ est velut involutus, quia bonis malè, malis verò bene esse quandoque videtur, sed in die judicii hic liber aperietur, tunc enim bonis præmia, malis verò supplicia in publico Angelorum & hominum conspectu reddentur.

Antithesis 55. Antithesis. *Pontificii* statuunt, non de *fide vel infidelitate*, sed simpliciter de *operibus tanquam meritis* salutis vel damnationis sententiam ferendā esse. Bartscius in Post. Dom. I. Adv. *Extremum judicium eò unicè spectat, ut tum merces non credentibus, sed benè operantibus decernatur.* Staplet. in antidot. Matt. Lindan. in Dial.1. Dubitantii. Binsfeld. in concl. sect.4. membr.1. Hessellius in catechesi c.41. idque demonstrare conantur ex processu judiciali Matth. 25. v.34. & seqq. descripto. Sed de hoc loco in q.2. ex professo agetur, hîc breviter monemus

1. causam

1.causam salutis immediatam & adæquatam esse *misericordiam Dei Christi merito* partam, in *verbo Evangelii* oblatam & *fide* à nobis apprehensam. 2. opera ergo adducentur non ut salutis merita, sed ut fidei testimonia & effecta. 3. damnationis causa propria, immediata & adæquata est *incredulitas*, ideò enim impii damnabuntur, quia oblatam in Evangelio gratiam & peccatorum remissionem repudiarunt. Johan.3.v.36. *Qui non credit in Filium, ira Dei manet super ipsum*, hoc est, omnes homines propter peccatum Naturâ *sunt filii iræ* Eph.2.v.3. à qua non possunt nisi per Christum, qui est *unus homo in gratia*, liberari Rom.5.v.15. qui ergo in ipsũ credunt, ab ira liberantur & in statum gratiæ transferuntur.1.Thess.1.v.10. qui verò non credunt, sub pondere iræ divinę manẽtes æternũ pereunt Ambr: l.1.de pœn.c.11.tõ.1.p.159. *Quod manet, utiq; jã cæpit, et ex delicto aliquo cæpit, quia antè non credidit. Ubi ergo quis credit, ira Dei discedit, vita autem accedit. Credere ergo in Christum lucrum vitæ est.* August.ser.14.de verb. Apost. *Non est dictum, ira Dei veniet super ipsum, sed manet super ipsum, ut intelligeremus fidem in Christum esse necessariam, non solùm ne incidamus in iram Dei, sed etiam ut liberemur ab ira Dei, in quam incidimus per inobœdientiam primi parentis.* Confer.enarr. in Psal.101. 4. prætermissa igitur opera misericordiæ itidem allegantur, ut effectus ac consequens incredulitatis, per quam & propter quam impii damnantur. 5. interim à causâ meritoriâ dãnationis nequaquã absolutè & simpliciter excluduntur peccata impiorũ, sicut hac causa meritoria salutis excludũtur bona opera piorũ. Est enim hac in parte dispar utrorũq; ratio. Bona opera *consequenter* secum trahunt mercedem gratuitam & indebitam, *antecedenter* verò non merentur vitam æternam. Mala autem opera non tantum *consequenter* afferunt mercedem pœnæ debitam, sed etiam *antecedenter* æternam mortem promerentur. 6. Duplici nomine doctrina Scripturæ sacræ, quod bonorum operum in judicio respectus sit habendus, à Pontific. depravatur, tum quia bona opera fidei opponunt, quasi tantùm operum, non autem fidei ratio sit habenda, ut ἀντιθέσεις apud Stapletonum, Bartscium & reliquos testantur, id quod pugnare dicimus non modò cum expressis Christi verbis Marc.16.v.16. Joh.3.v.18.c.5.v.24. sed etiam cum ipsa Natura bonorum operum, quippe quæ non possunt esse verè bona opera, nisi ex fide proficiscantur: tum quia juxta merita operum judicium instituendum esse docent. Contrà verò Scriptura pronunciat, non propter opera velut merita quędam piis vitam æter. esse adjudicandam, sed secundum opera tanquam fidei effecta & testimonia judicium in publico Angelorum & hominum conspectu esse instituendũ, nec ex merito sed ex gratia bona opera piorum esse remuneranda Rom.6.v.ult.c.8.v.18. Col.3.v.24.&c. *Secundum opera* judicabimur, sed non *propter opera* in possessionem regni cœlestis vocabimur; *ex operibus* judicabitur primariò *de fide*, an præstò fuerit necne, secundariò de *persona* an fuerit in gratia, necne, ut ex doctrina Evangelii constat. Hippol. Martyr. in orat. de consumm. seculi. *De hoc judicio die noctuque meditemur &c. ut nobis quoque dicat ille misericors hominumque amans Deus. Fides tua te salvum fecit, vade in pace. Item illud, Euge serve bone & fidelis &c.* Confer ea, quæ de meritis operum suo loco pleniùs dicta.

Q.1.quare opera mi- 56. Quæritur hoc loco 1. *Quare in descriptione judicialis processus Matth.25. duntaxat opera misericordiæ & quidem corporalis enumerentur prætermissis reliquis fidei fructibus & effectis?* Euthymius in com. illius loci respondet, *rationem judicii ibi à Domino commemoratam non ad omnes homines, sed duntaxat ad Christianos pertinere, ad quos præcepta Evangelii facta sunt, Ethnicos verò non potissimum ob neglecta misericordiæ opera, sed ob infidelitatem condemnandos esse.* Joh.3.v.16. *Qui non credit, jam judicatus est. Judicium autem Christianorum in Ecclesia ideò peculiariter à Domino induci arbitratur, quia Ethnici & infideles extra Ecclesiam in die illo critico suam secum deferent condemnationem, eamq; ex cõspecto signo Filii hominis in cœlo apparente è vestigio agnoscent, unde notanter dici à Christo quod statim ut apparuerit signum Filii hominis, tribus terræ mox sint planctura.* Matt.24.v.30. Idem videtur Barradio tom.3.Conc.Evang.lib.9.cap.19.p.608. *Infidelibus Ethnicis*, inquit, *ignotus est Christus. Ergo non dicet illis Dominus, esurivi et non dedistis mihi manducare. Quomodo enim possent cibum dare Christo, id est, pauperibus propter Christum, si Christum non agnoscunt?* Atqui non solùm Ethnici & infideles, sed etiam hypocritæ in Ecclesia suam statim agnoscent damnationem ex ipso judicis conspectu; pii enim & electi resurgent cum corpore glorificato & judicem videbunt summâ cum lætitiâ, impii verò & damnati resurgent cum corpore passibili & judicem videbunt summâ cum trepidatione, suique ignominia. Adde quod in numero incredulorum non solùm censendi sint Ethnici extra Ecclesiam, sed etiam hypocritæ in Ecclesia, utpote verâ & salvificâ fide per caritatem efficace destituti; quotquot enim damnabuntur, illi propter incredulitatem tanquam causam immediatam propriam & adæquatam damnationis à salute excludentur. Joh.3. v.36. *Qui non credit in Filium, non videbit vitam, sed ira Dei manebit super eum.* Augustinus lib.21.de civ.Dei cap.27. & serm.50.de tempore (si tamen illorum sermonum Augustinus autor est) existimat *sola misericordiæ opera propterea requiri, quod peccata reliqua illis potuerint expiari.* Sed hæc responsio analogiæ fidei minùs cognata est, quippe quæ in solo Christi merito satisfactionem pro peccatis, eorumque coram Dei judicio expiationem unicè, quærendam esse docet, ut alibi pleniùs fuit demonstratum. Simplicissima responsio petitur ex contextu. In præcedenti parabola v.14. docuerat Christus rationem in judicio exigendam esse *de usu talentorum*, id est, donorum divinitùs concessorum, quâ parabolâ præcipuè Apostolos & eorum in officio docendi successores, adeoque quosvis prærogativâ divinorum charismatum donatos vel in eminentia muneris constitutos sui admonere voluit officii. (Dico *præcipuè*, quia nullus hominum est, qui non aliquid à Deo si non talentum, tamen drachmulam acceperit, quâ lucrari, id est, proximo prodesse & Dei gloriæ inservire possit ac debeat, proinde *secundariò* & *extensivè* ad omnes homines hæc parabola pertinet) in hac pericope docet exigendam esse in judicio rationem *de operib. misericordiæ* vel præstitis vel neglectis, omnes in universum Christianos, præcipuè verò auditores sui admonere cupiens officii, à quibus non tàm talentorum quàm misericordiæ erga pauperes rationem exigendam esse significat, omnem tergiversandi occasionem iisdem subtrahens. Ut simus Martyres, paucorum est; ut simus doctores & columnæ Ecclesiæ, paucorum est. At haustum frigidæ aquæ proximo sitienti

sericordiæ duntaxat in descriptione judicialis processus Matth.25. enumerentur?

sitienti dare nemo non potest. Quod autem non præcipuè & inprimis propter Apostolos, & eorum in docendi officio & divinorum charismatum participatione cōsortes sed propter auditores, qui per illorum prædicationem credituri erant, ist hæc dicta sint, apparet ex ipso verborum sono vers. 40. *Quicquid fecistis uni de his fratribus meis minimis, mihi fecistis* & v. 45. *quod non fecistis uni de his minimis, mihi non fecistis*, ubi δεικτικὸν τούτων est valde emphaticum, digitum enim intendit in Apostolos & eorum in penuria consortes, qui in hoc mundo aliorum beneficentiâ vel maximè indigebant. Interim ut proximè præcedentem parabolam secundariò & extensivè ad omnes referri posse diximus, ita quoque hoc loco sub operibus misericordiæ corporalibus quævis opera dilectionis ac proinde etiam opera misericordiæ spiritualia, adeoque omnia veræ fidei effecta & indicia extensivè intelligi possunt. Scopus enim Christi est docere, quod judicium instituendum sit *secundùm opera* tanquam externa & visibilia fidei interius in corde latentis testimonia. Ea igitur opera commemorat, quæ ex dilectione individua fidei comite Gal. 5. v. 6. oriuntur, quæ vel maximè ad sustentationem vitæ indigenti proximo necessaria sunt, à quibus nemo se facilè excusare potest, ad quæ ipsa humanitas quemvis impellit, & ad quæ reliqua bona opera commodè reduci possunt. Euthymius d. l. *De sola caritate disserit, non quod cætera vel justorum bona opera, vel peccatorum delicta sine examinatione vel discussione relinquenda sint, sed confirmare volens, quod caritatem Deus maximè requirit, & hanc præ omnibus expedit, utpote Christianis maximè necessariam, cujusque enim Christiani insigne, quo dignosci potest, est dilectio, hujus autem optima pars est pauperum amor & erga proximum compassio ac misericordia, quia juxta Gregorium Theologum, nullâ re inter omnes ita colitur Deus ut misericordiâ, neque alis cuiquam magis rependetur humanitas quàm humanitati.*

Q. 2. An ex processu judicialis descriptione colligi possit, electis propter operū merita reddendam esse vitam æternam.

57. Q. 2. *An ex processu judicialis verbis colligi possit, electis propter operum merita tanquam debitam mercedem reddendam esse vitam æternam.* Affirmant Pontificii urgētes tum particulam αἰτιολογικὴν γὰρ. *Venite, possidete regnum, esurivi enim, & dedistis mihi cibum*, tum oppositionem electorum & damnatorum. Quemadmodum enim pro causa, propter quam impii in ignem æternum projiciuntur, allegantur opera misericordiæ ab ipsis neglecta, ita pro causa, propter quam pii ad possessionem regni cœlestis vocantur, allegantur opera misericordiæ ab ipsis præstita. Bellarm. lib. 5. de Justificat. cap. 3. Jansenius, Barradius, Maldonatus Salmeron & reliqui omnes Pontificii Scriptores in comm. c. 25. Matth. sed resp. 1. hypothesi de meritis operum adversatur *fidei analogia* in clarissimis Scripturæ locis proposita, ut in tract. de bon. operib. §. 89. & seqq. multis ostendimus, universa Scriptura testatur, judicem non *propter opera* vitam æternam daturum, sed *secundùm opera* vel operum testimonia judicaturum, quia χάρισμα Θεοῦ *est vita æterna*. Rom. 6. v. 23. 2. Eandem validissimè evertit sententia Christi definitiva in hoc ipso loco proposita. *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum paratum vobis à constitutione mundi.* vers. 35. vocat electos *benedictos*, videlicet in benedicto illo semine, in Christo per fidem apprehenso, quos cœlestis Pater *benedixit omni benedictione spirituali in cœlestibus*. Gal. 3. v. 9. Eph. 1. v. 3. non autem benedicentes se in operum suorum meritis, inque illis confident. Nec dicit simpliciter *accipite*, sed κληρονομήσατε *hereditate* vel *in hereditatem accipite* tanquam paternum bonum ob υἱοθεσίαν vobis promissum Rom. 8. v. 17. Atqui si vita æterna ipsis datur ut *hereditas filialis*, utique non contingit ut *merces servilis*. Per fidem obtingit piis υἱοθεσία Johan. 1. v. 12. Gal. 3. v. 27. &c. ergo & hereditas regni cœlestis. Si autem per fidem ergo non ex operibus; *si ex gratia, ergo non ex operum meritis*, ut oppositiones Apostolicæ luculentè testantur. Rom. 3. v. 28. cap. 11. v. 6. Gal. 2. v. 16. Eph. 2. v. 8. & 9. &c. Denique regnum illud dicit ipsis *paratum esse à constitutione mundi*, per electionem scilicet factam in Christo *ante jacta mundi fundamenta* Eph. 1. v. 4. *antequam quicquam boni vel mali egissent.* Rom. 9. v. 11. jam verò præparatio illa regni sive electio ad regnum est merè gratuita, ut suo loco multis argumentis demonstratum fuit. Ergo etiam ipsa possessio regni datur ex gratia & non ex merito. 3. ipsimet electi immensam largitatem mirantur dicentes vers. 37. *quando te vidimus esurientem & pavimus te?* Ergo ex simplicitate cordis non autem cum opinione meriti bona fecerunt, nec opera sua tantâ remuneratione digna æstimant. 4. adducuntur ergo opera misericordiæ à Christo non ut ποιητικὰ ut causæ efficientes meritoriæ regni cœlestis, sed ut σημαντικὰ, ut veræ fidei testimonia ac fructus, quibus exteriùs declararunt, se esse in Christo benedictos & electos. *Causam efficientem* Christus jam antè expresserat videlicet gratuitam Dei misericordiam, qui in Christo nos ad vitam æternam elegit, inque filios adoptavit, jam profert electionis illius & veræ fidei τεκμήρια, quia judicium illud visibiliter in Angelorum & hominum præsentia instituetur, ideò opera producuntur tanquam indubitati testes fidei justitiam interiorem exteriùs demonstrantes. 5. proinde particula γὰρ non est *causalis sed ratiocinativa*, non exprimens causam meritoriam vitæ æternæ, sed dictorum consequentiam subjiciens, hoc est, rationem prolatæ à Christo sententiæ, quia scilicet operibus misericordiæ se electos, benedictos ac veros Dei filios esse demonstrarunt, hoc est, non *meritum* possessionis vitæ æternæ, sed *qualitas* eorum, qui vitam æternam hereditate consequentur, hisce verbis exprimitur. 6. Eadem est ratio membri posterioris, videlicet in sententia contra damnatos prolata. Christus enim ubique propriam, immediatam & adæquatam causam damnationis constituit *incredulitatem* Marc. 16. v. 16. Johan. 3. v. 18. & 38. cùm verò incredulitas illa in corde lateat, ideò producuntur opera mala, cumprimis immisericordia erga proximum, tanquam fructus & effectus incredulitatis interiùs in corde delitescentis 1. Joh. 3. v. 14. Causa condemnationis ratione *meriti* esset quodvis peccatum contra legem divinam commissum, quia omnia sunt æternâ morte digna; at non ratione *executionis*, quia aliàs omnes essent damnandi. Causa igitur condemnationis est sola incredulitas quatenus damnatio in se & *formaliter* consideratur; interim *materialiter* & ratione diversorum graduum spectatæ condemnationis causa est peccatorum gravitas vel levitas. 7. Sed & inter bona ac mala opera maxima est disparitas. Mala opera perfectè talia sunt & ex se damnationem merentur, sed bona piorum opera sunt imperfecta, multis infirmitatibus contaminata, sunt Deo jam antè debita, proinde ex se & in se vitam æternam mereri neutiquam possunt, unde Apostolus Rom. 6.

Rom. 6. v. 23. *peccati stipendium* esse dicit *mortem æternam*, sed *vitam æternam* χάρισμα *gratuitum Dei donum in Christo* esse asserit. Confer. tract. de bon. operib. §. 58. & 117.

CAPUT V.
De forma judicii extremi.

58. De *forma judicii* rectè usurpari potest il-
Forma judicii. lud Augustini lib. 20. de civit. Dei cap. 30. circa fin.
Quo modo atque ordine illud sit futurum, magis tunc
1. Solennis ad judicium præparatio *docebit rerum experientia, quàm nunc valet consequi ad perfectum hominum intelligentia.* Illud tamen ex Scripturis constat, eam describi sub idea augustissimi judicii visibiliter & audibiliter exercendi. Dan. 7. v. 9. Matth. 25. v. 31. Apoc. 21. v. 12. Anshelmus in comm. Rom. 14. *Ut judicii species notior fieret hominibus judicandi forma ex his, quæ inter homines geruntur, assumta est &c.* Docendi causâ duas ejus partes constituere possumus. 1. *Solennem ad judicium præparationem.* 2. *Ipsam judicii administrationem.* Quod præparatio quædam ad judicium ejusdem administrationem præcessura sit, colligitur ex Apoc. 20. v. 4. *Vidi sedes & sederunt super eas & judicium datum est illis.* v. 11. *vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum.* Ad præparationem illam pertinet 1. *Christi judicis in throno gloriæ collocatio.* Quando Christus in secundo suo adventu ex improviso redibit gloriosus, Angelorum satellitio stipatus, ab omnibus conspiciendus, tunc *sedebit super thronum majestatis* sive gloriæ *suæ.* Matth. 19. v. 28. cap. 25. v. 31. qui thronus erit tribunal judiciarium, coram quo omnes homines sunt sistendi. Rom. 14. v. 10. 2. Corinth. 5. v. 10. Quamvis verò exactè sciri nequeat, quis ac qualis ille thronus sit futurus, unde quidam putant per eum accipiendos esse *Angelos*, inter quos quidam dicuntur *throni*, hoc est, sedes, quidam de *iride* accipiunt, probabiliter tamē statuimus, hunc thronum fore partim *invisibilem*, ipsam scilicet Dei dextram, ad quam Filius hominis evectus est, quæ propterea vocatur *dextra majestatis in excelsis* Hebræor. 1. vers. 3. quia est ipsa increata & infinita Dei virtus & majestas, partim *visibilem*, splendidam scilicet & augustam quandam nubem, cùm venturus dicatur *in nubib. cœli*, ut superiùs ex Scripturis docuimus. Super hunc thronum collocabit judicem Christū Pater cœlestis, ut colligitur ex Dan. 7. v. 9. *aspiciebam donec throni positi sunt et Antiquus dierū sedit v. 13. et ecce cū nubib. cœli quasi Filius hominis veniebat, et usque ad Antiquum dierum pervenit & in conspectu ejus appropinquare fecerunt eum v. 14. & dedit ei potestatem & honorem & regnum &c.* Ut enim Pater *dedit Filio potestatem faciendi judicium.* Joh. 5. v. 27. *& statuit diem, in quo judicaturus est orbem terrarum per virum, in quo decrevit* Act. 17. v. 31. ita quoque super thronum judiciarium eundem collocabit. Nihilo tamen minùs etiam ipse Filius super hunc majestatis suæ thronum seipsum collocabit, ut colligitur ex hac Scripturæ locorum collatione. Eph. 1. v. 20. *Pater collocavit Christum ad dextram suam in cœlestibus* Psalm. 110. vers. 1. *Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis.* Marc. 16. v. 19. *Christus consedit à dextris Dei.* Heb. 1. v. 3. *purgatione peccatorum nostrorum factâ per seipsum sedit in dextra majestatis in excelsis.* Eadem est ratio collocationis in tribunal judiciarium, quæ pertinet ad statum exaltationis ac gloriæ, ad quam Christus secundum humanā Naturam est evectus. 2. *Omnium hominum coram tribunali Christi congregatio.* Matth. 25. v. 32. Roman. 14. v. 10. 2. Cor. 5. v. 10. ministerio Angelorum peragenda Matth. 24. v. 31. Marc. 13. vers. 27. Utitur verò Apostolus d. l. duobus vocabulis maximè emphaticis. *Omnes*, inquit, in priore loco παραστησόμεθα *sistemur* sive præsentabimur *apud tribunal Christi* à Christo judicandi, est enim verbum forense & judiciale. Act. 23. v. 33. cap. 24. v. 13. cap. 27. v. 24. *Omnes nos* inquit in loco posteriore *oportet* φανερωθῆναι *manifestari coram tribunali Christi.* In hoc seculo homines judicio sistendi occultant se, vel etiam fugâ sibi consulunt, sed in die novissimo nec occultationi nec fugæ patebit locus. Impii quidem dicent montibus & petris, *cadite super nos & abscondite nos à facie sedentis super thronum & ab ira Agni, quoniam venit dies magnus iræ ipsorum & quis poterit stare.* Apoc. 6. vers. 17. & 18. sed hoc votum erit prorsus frustraneum, *quia montes ac petræ instar ceræ coram hoc judice colliquescunt.* Psal. 97. v. 5. Propter hanc universalem omnium hominum πανήγυριν in die judicii futuram, vocatur dies ista tempus ἐπισυναγωγῆς 2. Thess. 2. v. 1. non solùm quia electi congregabuntur ad Christum, cum *quo semper erunt* 1. Thess. 4. vers. 17. de qua congregatione propriè & specificè ibi loquitur Apostolus, sed etiam quia magni & pusilli, vivi & mortui in unum quasi congregabuntur concilium & stabunt coram throno agni Apoc. 20. v. 12. quòd si unus aliquis non compareret, falleretur Dei juramentum Esa. 45. v. 23. quod est prorsus ἀδύνατον. Deus omnes capillos nostros in numerato habet Matth. 10. v. 30. quantò magis omnes homines, *numerat omnes gressus* Psal. 56. v. 10. quantò magis homines, qui ambularunt? Omnes proinde homines *omnis temporis, omnis conditionis, omnis sexus, omnis ætatis*, ut glossa interlinearis Matth. 25. v. 31. loquitur, coram isthoc tribunali comparebunt. Neque verò majestas judicis permittet, ut absque ullo reverentiæ & subjectionis signo judicandi coram ipsius tribunali consistant, sed γονυκλισίᾳ testatum reddent, se hunc judicem Regem & Dominum agnoscere. Rom. 14. v. 10. *Omnes statuemur ante tribunal Christi, scriptum est enim* (Esa. 45. vers. 23.) *Mihi curvabitur omne genu.* Quidam de solis piis ac credentibus hoc accipiunt, qui in verâ fide Deum invocant, quia additur *& omnis lingua confitebitur* Deo. Sed ex Phil. 2. v. 10. intelligitur, non solùm pios sed etiam impios quin & ipsos Dæmones subjectionem suam erga Christum in die judicii esse declaraturos, ideò confessio illa rectè sic exponi potest, quod omnes creaturæ rationales Christum pro Domino sint agnituræ ac rationem factorum ipsi reddituræ. 3. *Congregatorum in duas partes separatio* ac quorundum ad dextram, quorundam ad sinistram collocatio. Matth. 25. v. 32. *Separabit eos ab invicem sicut pastor segregat oves ab hædis.* v. 33. *ac statuet oves quidem à dextris, hædos autem à sinistris.* Separatio ergo illa fiet non solùm *interius* secundùm judicium & cognitionem Christi, sed etiam *exterius* secundùm locum, utroque enim modo separatio instituetur. Conspicitur autem in ea tum *judicis omniscientia*, quod exactè noverit discrimen inter pios & impios Johan. 2. v. 24. 2. Tim. 2. v. 19. tum *æquitas & justitia*, quod inæquales separando nemini faciat injuriam Act. 17. v. 31. tum *efficax omnipotentia*, quia Angelorum ministerio separationem illam instituet Matth. 13. vers. 49. nec ferrent hanc separationem reprobi, nisi autoritatem & potesta-

potestatem judicis ipsimet persentisceret. Parabolæ, quib. separationem illam Christus præfigurare voluit, in Historica Evangelica, complures extant utpote per ventilationem & purgationem areæ Matth. 3. v. 12. per zizaniorum à tritico discretionem Matth. 13. vers. 30. per piscium bonorum à putribus segregationem v. 48. ac d. l. per ovium ab hædis ἀφορισμὸν sive separationem prædictam etiam Ezech. 34. v. 17. *ecce ego judico inter pecudem & pecudem, arietes & hircos.* Quemadmodum in die, cùm in campum mittuntur greges, oves permixtæ sunt hædis ac in agro simul pascuntur. Job. 1. v. 14. sed in vespera pastor oves in propria septa colligit & ab hædis discernit: sic tempore hujus vitæ in latissimo mundi campo bonis mali sunt permixti & ab eodem pastore Christo, qui omnes simul nutrit, pascuntur, sed in vespera, hoc est, in fine seculi ab invicem separabuntur. Quemadmodum pastori facilimum est oves ab hædis separare, sic Christus judex absque ullo labore bonos à malis separare poterit. Electi comparantur *ovibus* propter mansuetudinem ac modestiam, propter simplicitatem, propter fructificationem in operibus bonis, quia lanam suam membris Christi promtè impertierunt propter patientiam, propter auditum vocis pastoris sui, propter signaturam crucis, propter judicium mundi, à quo pro stolidis habentur &c. damnandi comparantur *hædis*, propter immunditiem peccatorum ac fœtorem, propter lasciviam ac libidinem, quia hædus est animal lascivum ac fervens semper ad coitum, propter viarum obliquitatem, quia hædi à recto discedunt itinere ac per præcipitia gradiuntur, propter insultus ac molestias, quas piis in hac vita exhibent. Ezech. 34. vers. 21. propter infrugiferam vitæ conversationem, sunt enim ἄτακτοι καὶ ἄκαρποι. Hieronym. in comm. Matth. 25. *Hædi semper pro peccato offeruntur in lege. Non dixit capras, quæ possunt habere fœtum & tonsæ egrediuntur de lavacro omnes gemellis fœtibus & sterilis nulla inter eas, sed hædos lascivum animal & petulcum.* Theophylact. ibid. *Dominus dicit impiorum supplicium fore æternum, hoc est, nunquam desinens, unde & ovibus comparat justos, hædis autem peccatores. Sicut enim hædus nunquam fit ovis, sic nunquam peccator purgabitur, & erit justus.* Cæterùm ipsa collocatio præludium quoddam erit sententiæ utique parti expectandæ. Justi enim vocabuntur ad felicitatem, lætitiam ac prosperitatem, quæ *dextra* nomine in Scripturis significatur, impii verò extremæ infelicitati, tristitiæ & adversitati tradentur, quæ *sinistra* nomine significari consuevit. Gloss. interl. Matth. 25. addit, *à sinistris erunt, qui sinistra, hoc est, præsentia, quamdiu vixerunt, ardenter amaverunt.* Justi à dextris collocati audient lætissimum illud invitatorium. *Venite benedicti Patris mei*; impii ad sinistram constituti audient tristissimum illud depulsorium. *Ite maledicti in ignem æternum*, cujus diversitatis typus quidam videtur propositus, Deut. 27. v. 11. ibi enim Dei autoritate Moses præcipit, ut filiis Israël in terram promissionis ingressis sex trib. quarum patres sive capita videlicet *Simeon, Levi, Judas, Isaschar, Joseph, & Benjamin* ex liberis Jacobi uxoribus, Lea scilicet & Rachele nati erant, starent super vel juxta montem *Garizim ad benedicendum* & sex tribus quarum patres sive capita *Ruben, Gad, Aser, Zebulon, Dan & Naphthali* ferè omnes ex ancillis nati erant, excepto scilicet Zabulone & Rubeno, qui quod cum ancilla patris sui uxore concubuisset, cum filiis ancillarum conjungi meruit, starent super vel juxta montem *Hebal ad maledicendum*, hoc est, ut responderent Amen illi quidem ad benedictiones, hi verò ad maledictiones à Levitis pronunciandas, quod etiam impletum legitur Jos. 8. v. 31. Pari ratione, quando Christus unicus summus N. T. Sacerdos piis dicit, *Venite benedicti*, impiis autem *discedite maledicti* ac legis executionem instituet, tunc *justi statuentur à dextris*, qui rectè significantur per filios liberarum, quia paternam consecuturi sunt hereditatem; impii vero *à sinistris*, qui rectè significantur per filios ancillarum & concubinarum, quia cœlestis Pater his non deputavit propriam suam hereditatem, sed præsentis duntaxat vitæ bona velut quædam munera, perinde ut Abraham filiis ancillarum & concubinarum dabat munera, sed Isaaco ex Sara primaria uxore nato totam hereditatē relinquebat. Gen. 25. v. 6. Leo serm. 4. de collect. & eleemos. *Separabuntur ab injustis justi &c. à nocentibus innocentes & cùm preparatum sibi regnum recensitis misericordiæ operibus filii pietatis acceperint, exprobrabitur duritia sterilitatis.*

59. Ad ipsam judicii *administrationem* pertinet 1. *Causæ cognitio.* Quemadmodum justitia judicis terreni requirit, ut causam priùs cognoscat, antequam sententiam ferat: ita quoque cœlestis ille judex causam utriusque partis accuratè priùs inspiciet, antequam sententiam ferat. Quia verò *novit omne quod est in homine nec opus est ei, ut quis testimonium perhibeat de homine* Joh. 2. v. 25. ideò nullo indigebit testium examine, nec necessarium ipsi erit, propriam reorum confessionem extorquere, sed *omnia nuda & aperta erunt, oculis ipsius* Hebr. 4. v. 13. interim quia in publico Angelorum & hominum theatro ὁρατῶς καὶ ἀκουστικῶς judicium administrare constituit, ideò illorum causâ occultorum & absconditorum manifestatio erit necessaria, sicut etiam rationes sententiæ promulgatæ illorum causâ subjiciet. Matth. 25. v. 35. & 42. Proinde ut partis utriusque tàm piorum scilicet quàm impiorū causa liquidò cognoscatur, ideò cœlestis judex omnia occulta & abscondita in clarissimam lucem collocabit & ut Apostolus loquitur 1. Cor. 4. v. 5. φωτίσει τὰ κρυπτὰ τοῦ σκότους καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν. Quemadmodum lux revelat omnia, quæ in tenebris prius fuêre à conspectu remota, sic lux divinæ majestatis & gloriæ, in qua Christus ad judicium veniet, quævis occultissima revelabit; quam manifestationem per *librorum apertionem* etiam significari monuimus superius. Quicquid in occultissimis terræ cryptis & cavernis ab impiis fuit commissum, illud omne in aprica luce conspicietur; neque solùm conspicietur, sed etiam impios coram tribunali Christi accusabit. Origen. tract. 7. in Matth. *Non opus erit multo tempore, ut ponatur nobis ratio de omnibus actibus vitæ nostræ &c. volens enim Deus ventilare omnium mētes, ut unusquisque sentiat proprios actus bonos vel malos, citò omnia ab omnibus omni tempore gesta singulis quibusque faciet in mente ineffabiliter quadam virtute. Nec enim sicut nos volentes in mente facere alicui ea, quæ fecit, opus habemus tempore sufficienti ad consummationem eorum quæ dicuntur à nobis & in memoriam reduguntur, sic & Deus opus habet tempore volens nobis in mente facere omnia quæ gessimus in vita, ut cognoscentes universa quæ fecimus intelligamus propter quæ aut punimur aut honoramur. Si quis autem celeritati divinæ virtutis circa hæc omnia* con-

2. Ipsa judicii administratio.

consummanda non credit, hic nondum intellexit Deũ qui omnia fecit & non indiguit spacio temporis alicujus ad faciendam cœli & terræ & omnium quæ in eis sunt creaturam &c. Basilius Magnus in hom. 13. super Psalm. 48. οὐδεὶς συνήγορος, κατήγορος στήσεται, ἢ αὐταὶ αἱ πράξεις μετὰ τῆς ἰδίας μορφῆς ἑκάστη παριστάμεναι. ἡ μοιχεία, ἡ κλοπή, ἡ πορνεία μετὰ τῆς νυκτὸς, μετὰ τοῦ τρόπου, μετὰ τῶν χαρακτηριζόντων αὐτὴν ἰδιωμάτων καὶ ἁπαξαπλῶς ἑκάστη ἁμαρτία μετὰ τοῦ ἰδίου χαρακτῆρος ἐναργῆ φέρουσα τὴν ὑπόμνησιν παραστήσεται. Idem in hom. 2. ad divit. avaros. ὥσπερ ἡ σκιὰ τῷ σώματι, οὕτω ταῖς ψυχαῖς αἱ ἁμαρτίαι παρέπονται ἐναργῶς τὰς πράξεις ἐξεικονίζουσαι, quod sic expressit Agapetus in exposit. parænet. tom. 1. orthodoxogr. p. 194. *Quemadmodum umbra corpora sectantur, sic animas flagitia comitantur evidenti effigie actiones exprimentia, ideò non datur in judicio negare, ipsa enim uniuscujusque opera obtestabũtur, haud sanè vocem emittendo, sed talia prorsus sese repræsentando, qualia jam à nobis patrata sint.* Idem in lib. de virginit. *Non confusè aut summatim aut indigestè peccata nostra cernentur, sed singula per partes ut sese habent, velut in pictura noscentur.* Exempli causâ, *quomodo ad patrandum quisque adulterium properans è lecto surrexit, quibus passibus incedens usus est, quo motu corporis lentiore ac concitatiore, quem habitum, cùm procederetur, assumsit, quâ ex parte irrumpens uxorem alienam violavit, quo item ordine huic mulieri ad nefarium opus sese substravit. Hæc inquã omnia velut per partes diligenter expressa cernentur, nec opus tantum externum sed & intima cogitationes.* Ephrẽ. in lib. de die judicii cap. 1. *Arbores fructiferæ tempore suo primùm intrinsecus concipiunt fructum, postea verò divino nutu extrinsecus proferunt secundùm suam Naturam & fructum & folia: sic in die illa terribili omnes homines quæcunque in hoc seculo quasi in tempore suo occultè intrinsecus sive bona sive mala gesserunt, ibi quasi fructus proprios ante tribunal Domini proferent.* Cyrill. Alexandr. in orat. de exit. animæ & secundo Christi adventu. *Nihil accusatoribus eget judex ille, neque testibus, neque demonstrationibus, neque probationibus, sed quæcunque fecimus, diximus, decrevimus, ea in medium affert ob oculos nocentum.* Augustin. serm. 35. de verb. Apost. circa med. *Certum est in die illa ipsum ante se hominem constituendum & ipsam sui vitam in cordis speculo demonstrandam et testes contra eam non deforis aliquando sed intus de ipsa anima proferendos. Adjicienda erunt non aliqua peregrina, sed nimiùm nota testimonia, id est, opera sua. Ordinabuntur ante infelicem animam peccata vel crimina sua, ut eam & convincat probatio & confundat agnitio &c.* Confer lib. meditat. tom. 9. Leo serm. 5. quadrages. *Non potest eum quicquam fallere, cui pervium est omne solidum & apertum omne secretum, cui obscura clarent, muta respondent, silentium confitetur & sine voce mens loquitur.* Damascenus in orat. de defunctis ex Athanasio. ἐν ἐκείνῳ τῷ πανδήμῳ θεάτρῳ, *In amplissimo illo ac generali theatro, quemadmodum actiones omnium detectæ, ita omnium quoque facies omnibus erunt nota atque conspicua, quoad usque omnes extremum à se invicem sejungantur etc. Quonam enim alioqui pudore suffundentur ii, qui tum in pudore atque infamia versabuntur, si non omnibus conspicui sint? Etenim tum denique ingens et gravis pudor oboritur, cùm quispiam simul & agnoscit & agnoscitur. Quisquis enim erubescit, eos demum, quibus notus est, erubescit. Quandoquidem is, qui inter ignotos ignotus versatur, in nulla propemodum infamia versatur, cùm erubescit &c.* Cassiodorus in enarrat. Psal. 50. hûc accommodat verba Psaltis, quæ adversus impios in die judicii à Deo pronuncianda dicit. *Cur assumsisti pactum meum in os tuum, cùm tamen oderis disciplinam & projeceris verba mea post te? Videbas furem & currebas cum eo & portio tua cum adulteris. Os tuum abundavit malitia & lingua tua concinnavit dolos. Sedens adversus fratrem tuum loquebaris & adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc fecisti & tacui, existimasti iniquè quod ero similis tui? Arguam te & statuam contra faciem tuam. Hoc sermone* (inquit) *futuri judicii indicata qualitas, ubi peccator videbit ante se stare, quod se putabat oblivionis beneficio præteriisse, horrorem immensum, formidinem inæstimabilem, pœnam interminabilem.* Bernhardus lib. de anim. cap. 2. col. 119. *Quadam vi divinâ fiet, ut cuique sua opera bona vel mala in memoriam revocentur & mentis intuitu mirâ celeritate cernantur, ut accuset vel excuset scientia conscientiam atque ita simul & singuli & omnes judicentur.* Quæ citri succo scribuntur, ejus Scripturæ nullum apparet vestigium, at si igni admota fuerint, clarè leguntur, ita in igne judicii omnia peccata apparebunt. Brumali tempore nix obtegit omnia, ut lutum à gemmis nequeat internosci, sed Sol vernus retegit omnia; sic in hujus vitæ bruma & caligine multa latent, quæ ad Solem justitiæ omnia manifestabuntur. An verò manifestatio illa omnium in die judicii futura intelligenda sit *collectivè*, quasi omnia tàm piorum quàm impiorum peccata & utrorumque bona opera omnibus sint revelanda, an verò *distributivè*, quod impiorum duntaxat peccata, piorum verò bona opera manifestanda sint, inferiùs dispicietur.

60. 2. *Causa cognita decisio ac definitiva sententia promulgatio.* Postquam enim justus judex utriusque partis causam omnibus præsentibus tanquam judicii testibus notam fecit, definitivam sententiam duplicem pro diversitate utriusque partis & causæ feret. Prior pars sententiæ erit longè jucundissima, quâ piis ad dextram constitutis dicet. *Venite benedicti Patris mei, hereditario jure possidete regnum quod paratum vobis à constitutione mundi. Tunc dicet Rex,* inquit Christus. Qui se paulò antè vocaverat *Filium hominis*, quia in assumta humana Natura visibiliter judicium administrabit ac *pastorem*, quia pios ab impiis separabit, ut pastor oves ab hædis disterminat, is *Regem* sese vocat, quia Regis est judiciariam ferre sententiam, ac fideles subditos ad regni beneficia vocare, perduelles verò ab eodem relegare & proscribere. Tunc non dicet Pilatus, *ergone Rex tu es?* tunc non dicent Judæi, *non habemus Regem nisi Cæsarem*, sed omnes coram hoc Rege sese humiliare cogentur. Loquetur autem ad pios vultu amico, verbis blandis, cum singulari favoris affectu, dicens. Δεῦτε, *agite hûc ad me venite*, quia in vita vestra audivistis vocem in Evangelio sonantem, *Venite ad me omnes qui laboratis.* Matth. 11. vers. 27. ideò etiam ad regni in Evangelio promissi consortium & possessionem venite. *Venite* ex procelloso mari in tranquillum portum, ex bello in triumphum, ex jactatione in quietem, ex exilio in patriam, ex tuguriis in regnum, ex terris in cœlum. In hac vita vocati sunt ad Ecclesiam, *ad regnum gratiæ*, jam vocantur ad possessionem hereditatis æternæ & *ad regnum gloriæ.* Δεῦτε εὐλογημένοι τοῦ πατρός μου,

Venite

Venite benedicti, id est, electi & dilecti Patris cœlestis filii, quos non solùm ab æterno elegit, sed etiam in tempore *omni benedictione spirituali* replevit. Ephes. 1. vers. 6. *Venite benedicti*, in me benedicto semine, in quo benedicuntur omnes gentes. *Venite benedicti* & à maledictione legis liberati, spirituales Israelitæ benedictionis à Deo facti participes. Κληρονομήσατε *hereditatem regni cœlestis adite*, non autem operum vestrorum meritum accipite. Filii Dei estis, ideò etiam hæreditas vobis danda; *si filii, utique & heredes*. Roman. 8. v. 17. Hereditatem crucis in vita vestra accepistis, restat ut lucis & gloriæ hereditatem accipiatis. *Hereditate accipite* tanquam paternum bonum vobisque jure adoptionis debitum, quodque non ad tempus sed in perpetuum possidebitis. *Accipite incorruptibilem, incontaminatam & immarcescibilem hereditatem conservatam vobis in cœlis* 1. Petr. 1. v. 4. *Accipite regnum*, possidete non quodvis bonum, sed omnium maximum, ipsum scilicet regnum cœleste & æternum. *Venite regnate*, utpote spirituales Reges, ut quod in spe fueratis, etiam in re possideatis. *Possidete regnum* non primùm paratum, ut ne recens exortum regnum putetis aliquando cessaturum, sed *paratum vobis à constitutione mundi*, imò ab omni æternitate. Paratum est vobis illud regnum *ante constitutionem mundi*. non autem vestris meritis acquisitum. Paratum est vobis illud regnum *ab æterno*, per prædestinationem paratum *à constitutione mundi* per creationem, paratum *in tempore*, per meam passionem, per meum meritum & precii persolutionem. Chrysostomus homil. 34. in Genes. *Qui propter suam bonitatem antequam esse inciperemus, hæc præparavit, quomodo non & frui concedet? Vide bonitatis excellentiam, quantâ erga genus nostrum misericordiâ usus sit, ut & ante jacta mundi fundamenta nobis regni cœlorum fruitionem præparare dignatus sit?* Subjunget autem judex rationes decidendi, *Esurivi enim & dedistis mihi cibum &c.* non quod opera misericordiæ sint vitæ æternæ merita propriè dicta, sed quia sunt veræ fidei fructus ac testimonia, ut superiùs plenius docuimus. Posterior pars sententiæ erit longè tristissima & horribilissima, qua impiis ad sinistram collocatis dicet. *Ite maledicti in ignem æternum*. Prius benedicti vocantur in regnum, quàm maledicti in caminum ignis æterni dejiciantur, *quò videlicet acrius doleant videntes quid amiserint ac justi videbunt & lætabuntur considerantes quid evaserint*. Bernhardus serm. 8. in Psal. Qui habitat; deinde ut intelligamus judicem promtiorem ad recordandum & remunerandum benefacta piorum quàm ad vindicandum malefacta malorum. Πορεύεσθε dicet ἀπ' ἐμοῦ οἱ κατηραμένοι. Est in hac contra impios prolata sententia antithesis verborum prioris sententiæ. Ibi enim dicitur, *Venite*, hic verò *discedite à me*. Ibi nominantur *benedicti*, hîc verò *maledicti*. Non tamen additur, *maledicti Patris mei*; sicut pii vocati erant *benedicti Patris* cœlestis, quia ut Origenes in comm. monet, *benedictionis quidem autor & administrator Deus est, maledictionis autem sibi unusquisque autor existit, qui maledictione digna operatur*. Deus est causa benedictionis piorum, id est, tum fidei tum operum bonorum, tum gratiæ tum gloriæ; sed non est causa maledictionis impiorum, id est, incredulitatis ac peccatorum, propter quæ supplicio æterno mancipantur. Chrysostomus in comm. *Impiis dicet Dominus: Ite maledicti, non quidem à Patre, non enim ipse, sed opera eis propria maledixerunt*, quod est evidens argumentum contra figmentum Calvinianum de absoluta damnatorum reprobatione. Ibi vocantur pii ad hereditatem regni cœlestis possessionem, hîc verò igni æterno adjudicantur. Ibi dicitur regnum, ad quod pii vocantur ipsis paratum à constitutione mundi, hîc verò ignis, ad quem impii damnantur, non hominibus sed Diabolo & Angelis ejus, qui in lapsu ei consenserunt paratus dicitur, cujus diversitatis rationem pulcrè expendit Irenæus lib. 3. cap. 35. *Significat*, inquit, *Christus, quod non homini principaliter paratus sit æternus ignis, sed ei qui seduxit & offendere fecit hominem, ei inquam qui princeps est apostasiæ, principi abscessionis & his Angelis qui apostatæ facti sunt cum eo, quem quidem justè percipient etiam hi, qui similiter ut illi sine pœnitentia & sine regressu in malitiæ perseverant operibus*. Similia occurrunt apud Origenem Chrysostomum & Theophylactum in comm. Matth. 25. Non ergo dicit ignem à Deo paratum injustis, sicut dixerat regnum paratum hominibus justis, ne Dei ordinationi sic adscribatur hominum condemnatio, sicut eorum salvatio, sed intelligamus, Deum neminem creasse ad perditionem, homines verò peccantes suâ sponte peccatis suis se participes & obnoxios facere illis, quæ inprimis & potissimùm Diabolo ac ipsius Angelis erant parata, sanè ob prævisam finalem incredulitatem & impœnitentiam Deus ab æterno per reprobationem non minus hominibus damnatis, quàm Angelis malis ob peccatum inobœdientiæ æternum ignem paravit, interim Diabolo & Angelis ejus ignis iste paratus dicitur, non hominibus, quia Dæmones absq; parato remedio illi sunt destinati, sed hominibus paratum est peccati remedium in Christo Mediatore, per quem verâ fide apprehensum debuissent ac potuissent ignem illum effugere. Nec dixit prius regnum, ad quod vocantur justi, *paratum est Angelis justis*, sicut nunc dicit, *ignem paratum Diabolo & Angelis malis*, ne similiter intelligamus homines mereri Angelorum bonorum consortium, sicut consortium malorum Angelorum malis suis operibus merentur. *Ite*, inquit, *maledicti*.

Quàm tristis vox est, judex cùm dixerit, ite.
Tam dulcis vox est, cùm dixerit ille, venite.
Mortis vel vitæ breve verbum est: Ite, Venite,
Dicetur reprobis Ite, venite, piis.

Ite maledicti, qui ob transgressionem legis maledictioni facti estis obnoxii Deuter. 27. v. 62. nec fide apprehendistis eum, qui pro *vobis factus est maledictum*. Galat. 3. v. 13. *Discedite à me maledicti*, super quos manet æternumque manebit, pondus iræ divinæ & condemnationis legalis, maledicti primùm maledictione *culpæ*, nunc autem maledictione *pœnæ æternæ*. *Discedite à me*, fonte vitæ indeficientis, à me lumine gloriæ beatificantis, à me torrente voluptatis inundantis, à me plenitudine ubertatis inebriantis; *Discedite à me* in ignem æternum, cujus flamma nunquam extinguetur, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus, ac proinde cum cum Diabolo & malis ejus Angelis communem habebitis, *meritò enim idem supplicium habet, qui ejusdem voluntatis sunt*, ait Theophylact. in comm. *cum illo habituri estis pœnæ communionem, cujus elegistis facere voluntatem*, ait Leo sermon. 4. de collect. & eleemos. *Discedite à me*, nunquam redituri ad me, nunquam visuri me, At Deum non videre,

est omni bono privatum esse, Deum non videre omnia gehennæ supplicia superat. *Discedite à me*, non solùm me nunquam visuri, sed etiam cum Diabolo & Angelis ejus in perpetuum futuri. *Discedite à me*, hæc est pœna damni, videlicet privatio beatificæ visionis; *Discedite à me in ignem æternum*, hæc est pœna sensus, videlicet ignis infernalis cruciatus. Subjungit & hoc loco judex rationes decidendi prioribus oppositas. *Esurivi enim & non dedistis mihi cibum &c.* Augustinus lib. de fid. ad Petrum cap. 45. *Si in ignem æternum dignè mittetur, qui Christo in suis minimis esurienti panem non dederit, quid passurus est, qui ipsum panem, qui de cœlo descendit, sibi per infidelitatis vitium ademit? Si in flammis perennibus exuretur, qui Christo in suis minimis sitienti calicem aquæ frigidæ non tribuit, quid ille patietur, qui renatus ex aqua & Spiritu sancto sanctum Baptisma in se iterare permittit; quod ad salutem semel & ad Sacramentum sanctæ regenerationis accepit? Si illum credimus perennibus subdendum esse tormentis, qui Christum in suis minimis peregrinum hospitio negligit suscipere, quid passurum se putaverit, qui Dominum Christum de domo cordis sui excludens & Diabolum in se cæcâ prorsus infidelitate recipiens de sancta Ecclesia, quæ est columna & firmamentum veritatis hæreticâ circumventus falsitate discesserit? Et si ille qui infirmos atque in carcere positos famulos Christi non visitat, igni deputatur æterno, quid illis retribuendum dicimus, qui Dei famulos, in quibus solam persequuntur fidei veritatem aut squalore carcerum aut exiliorum deportatione violenter affligunt?* Idem sermon. 38. de Sanctis. *Si in ignem mittetur, qui esurienti non dedit panem suum, putas ubi mittendus est, qui tulit alienum? Si in ignem mittetur, qui nudum non vestit, ubi mittendus est qui vestitum expoliat? Si cum Diabolo damnatur, qui hospitibus non præbuit domum suam, putas ubi mittendus est, qui tollit alienam. Si periturus est, qui carcerem non visitavit, quid de illo fiet, qui fortè in carcerem misit? attendite quam spem habere possunt, qui mala faciunt, quando illi perituri sunt, qui bona non faciunt.* Gregorius part. 3. curæ pastoral. admonit. 21. *Hinc colligendum, quantâ damnatione plectendi sunt, qui rapiunt aliena, si tantâ animadversione feriuntur, qui sua indiscretè tenuerunt. Perpendat, quo eos obliget reatu res rapta, si tali subjicit pœna non tradita. Perpendant quid mereatur injustitia illata, si tantâ percussione digna est pietas non impensa?* Dionysius Carthus. in comm. Matth. 25. *arguit eos potius de operibus misericordiæ quàm de operibus justitiæ, cùm tamen magis teneamur ad opera justitiæ, quia opera misericordiæ sunt faciliora, cùm Natura ad ea magis inclinet ac proinde magis arguenda, ubi deficiunt. Arguit potius de omissione quàm de commissione, cùm tamen majoris criminis sint commissa, & ideo magis arguenda, quia puniendo quod minus est, innuit amplius faciendum de majoribus. Si enim omissa arguit, multò plus commissa. Item magis arguit de peccatis in proximum quàm in Deum, quia si peccata in proximum condemnantur multò magis peccata in Deum ut blasphemia & idololatria. Item cùm sit misericordia corporalis & spiritualis, potius defectum arguit operum spiritualium quàm corporalium, quia opera spiritualia sunt evidentiora.*

61. 3. *Sententiæ promulgatæ executio.* Neque enim amica illa piorum ad regni cœlestis possessionem invitatio erit inane promissum, neque horribilis illa impiorum ad ignem infernalem damnatio erit fulgur ex pulvi & vanum terriculamentum, sed sententia utrique parti lata sine ulla exceptione, dilatione, appellatione, replicatione, leuteratione &c. è vestigio executioni dabitur. Matt. 25. vers. 46. Erit ibi ut *veritas in inquisitione & nuditas in publicatione*, ita quoque *severitas in executione.* Conspicietur majestas judicis *in apparendo*, autoritas *in colligendo*, prudentia *in discernendo*, justitia *in decidendo*, potentia *in exequendo. Et ibunt hi* (à sinistris constituti) *in supplicium æternum, justi autem* (à dextris collocati) *in vitam æternam.* Impii à facie Domini expulsi ibunt in æternum supplicium, quia *radius ille igneus*, id est, sententia maledictionis à throno Dei procedens Daniel. 7. vers. 10. horribiliter instar fulminis eos in infernum prosternet & in cordibus ipsorum in omnem æternitatem sonabit. Aperietur terra divinâ potentia, & vivos illos deglutiet, sicut quondam Dathan & Abiran deglutivit. Numer. 16. v. 31. Psalm. 106. vers. 17. Justi autem ab Angelis in vitam æternam deducentur, *rapientur enim in nubibus in occursum Domini in aëra, ut semper sint cum Domino.* 1. Thess. 4. v. 17. hoc est, ut vitâ & lætitiâ æternâ cum Christo perfruantur. Impii *priùs* dicuntur in supplicium æternum ituri, quàm justi in vitam æternam, vel quia ordo narrationis id requirebat, eò quod proximè præcesserat de condemnatione impiorum, vel ut significetur impios in conspectu justorum mox abituros in supplicium, quod ad augmentum gaudii & felicitatis ipsorum faciet, cùm ex comparatione divinæ erga se benignitatis suæque felicitatis cum divinæ justitiæ erga damnatos severitate, ipsorumque infelicitate, magis in se Dei gratiam agnoscant ac prædicent. Gloss. interlin. Matth. 25. *Tolletur impius, ne videat gloriam Dei.* Nimirum hoc est illud bivium, in quo olim separabuntur, qui hîc promiscuè vixerint; hoc illud est decretum, quo æterna mansio & habitatio unicuique sine ulla spe mutationis assignabitur. *Nemo poterit*, ait Chrysost. in hoc loco *potestatem hujus judicis effugere, sapientiam fallere, æquitatem flectere, judicium retractare. Vide*, ait idem homil. 22. ad pop. Antioch. *non indutum veste nuptiali ex sponsali domo expulsum & neminem pro illo intercedentē. Vide talentum habentem concreditum ac nō negotiantem, quomodo pro illo nemo intercedat. Respice quinque virgines exclusas & æquales pro ipsis non deprecatas.* Euseb. Emiss. hom. 2. *Unde misericordiam petiturus est primùm de misericordia cōtemtu judicandus?* August. lib. 3. de fid. & symb. *Ille Judex nec gratiâ prævenitur, nec misericordiâ flectitur, nec pecuniâ corrumpitur, nec pœnitentiâ vel satisfactione mitigabitur.* Cassiodor. in Psalm. 20. *Istam sententiam, Ite in ignem æternum, consequetur, ut impii perpetuâ flammâ devorentur. Nam jussionem Domini nulla mora subsequitur, sed mox ut discernit, impletum est.* In secundo illo adventu iratus David contra ingratum & avarum Nabal descendet dicens: Verè frustra servavi omnia, quæ hujus erant in deserto. Verè frustra tot beneficia in impios contuli, ingrati & stulti homines missis à me pueris pauperibus pauxillum carnis esurientibus dare noluerunt &c. nulla tunc occurret irato Regi Abigail, quæ intercedat, sed avari isti Nabales sententiæ damnatoriæ fulmine in mortem æternam præcipites dabuntur.

6. An-

Antithesis 62. Antithesis. Errant circa judicii executionem. 1. *Origenes* qui homil. 27. in Num. disputat, *animas post resurrectionem non subitò, sed per multas mansiones ascensuras ad summa, donec perveniat ad Patrem luminum.* 2. quotquot de æternitate suppliciorum, quib. damnati sunt adjudicandi, non rectè senserunt; quales varios fuisse commemorat. Augustin. lib. 21. de civit. Dei cap. 17. usque ad finem libri. *Origeni* cumprimis hæc opinio tribui consuevit ac nostri temporis *Anabaptistæ* eandem videntur amplecti, quibus opponimus perspicua Scripturæ dicta æternitatem suppliciorum infernalium disertè exprimentia, Esa. 66. v. 24. Dan. 12. v. 2. Matth. 3. v. 12. Luc. 3. vers. 17. Johan. 5. v. 28. Marc. 9. v. 43. & 44. 2. Thess. 1. v. 9. Apocal. 14. v. 11. cap. 20. v. 10. cap. 22. v. 15. cumprimis verò tenorem executionis sententiæ tàm absolutoriæ, quàm damnatoriæ Matth. 25. v. 46. ubi in utraque parte, in eodem loco, eadem sententia, eodem verbo æternitas pronunciatur. Si ergo statuere nolimus, impiorum fine fine futurum esse supplicium, negandum etiam erit, piorum æternam fore vitam & gloriam. Augustin. lib. contra Priscill. & Origen. cap. 5. *Moneo ut de Diaboli, Angelorumque ejus correctione & in pristinum statum reparatione sapere nihil audeas, nō quia Diabolo & Dæmonibus invidemus, & eo modo quasi vicem malevolentiæ illis rependimus, cùm illi non ob aliud nisi invidentiæ stimulis exagitati nostra itinera, quibus in DEUM tendimus, perturbare conentur, sed quia ultimæ sententiæ summi & veracis judicis ex nostra præsumtione nihil addere debemus.* Sed de hac quæstione inferiùs in tract. de Inferno pleniùs dicetur.

Q. 1 Utrū peccata piorum æquè ac impiorum in judicio sint publicanda? 63. Quæritur circa formam judicii. 1. *Utrum peccata piorum ac salvandorum æquè ut impiorum ac infidelium in judicio sint publicanda?* Qui affirmant, urgent. 1. *generalia Scripturæ pronunciata, tum respectu objecti realis*, quæ omnia omninò in judicio manifestanda esse asserunt. Eccles. 12. v. 14. *omne opus adducet Deus in judicium etiam omne occultum sive bonum sive malum.* Matth. 12. vers. 36. *de quolibet verbo otioso rationem reddent homines in die judicii.* Luc. 8. v. 17. *Nihil est occultum, quod non manifestetur, nec absconditum, quod non cognoscatur & in manifestam lucem veniat.* Luc. 2. v. 16. *judicabit Deus occulta hominum secundùm Evangelium.* 1. Cor. 4. v. 5. *illuminabit abscondita tenebrarum & manifestabit consilia cordium*; tum respectu objecti *personalis*, quæ omnes homines judicio Dei sistendos ac proinde causam ipsorum ab omnibus cognoscendam asserunt. Rom. 14. v. 10. 2. Corinth. 5. v. 10. *omnes statuemur ante tribunal Christi.* Roman. 14. v. 12. *Quisque pro se rationem reddet Deo.* Galat. 5. v. 5. *unusquisque onus suum portabit.* Confer ea, quæ de objecto extremi judicii dicta superiùs §. 47. 2. *apertionem librorum* in die judicii secuturam Dan. 7. v. 10. Apocal. 20. v. 12. illa enim omnium occultorum manifestationem divinâ virtute faciendam arguit. 3. *judicis Christi justitiam*, judicabit orbem terrarum *in justitia* Act. 17. v. 31. neminem ergo inauditâ causâ vel absolvet, vel damnabit. 4. *manifestationis illius commodum*, quia cedet hoc in majorem divinæ bonitatis laudem & uberiorem gratiæ commendationem, quòd pœnitentes peccatores non solùm in gratiam receperit, sed etiam regni sui consortes eos facere velit. 5. *simile exemplum*, quod hominum etiam sanctissimorum peccata in sacris literis annotata & publicata, tum ob διδασκαλίαν, ut sanctos etiam peccatorum remissione indigere agnoscamus Roman. 15. v. 4. tum ob ἔλεγχον, ut convincantur, qui propriis meritis hominem coram Deo justificari volūt, tum ad παράκλησιν, ut qui *in peccata prolapsus est, non desperet visis tot qui resipuerunt & ad summum virtutis apicem pervenire potuerunt* 1. Timot. 1. v. 15. tum ad παιδείαν & ἐπανόρθωσιν ut in vero Dei timore cautè & sollicitè ambulemus. 1. Cor. 10. v. 12. *Ad hoc enim peccata magnorum virorum scripta sunt; ut ubique tremenda sit Apostolica illa sententia: Qui stat, videat ne cadat.* Nutantibus enim columnis, quis non contremiscat? 6. *contrariæ sententiæ nocumentum.* Qui peccata quædam in die judicii revelanda negat, securitati fomentum obliquè suppeditat. 7. *Ecclesiæ doctorum suffragium.* Multi ex veteribus Ecclesiæ doctoribus statuunt, omnia tàm piorum quàm impiorum facta, dicta, cogitata in die judicii esse manifestanda. Atque hanc sententiam amplectuntur non solùm Pontificii; (Thom. in supplem. q. 87. art. 2. Osorius tom. 1. Conc. p. 8. *Dubitas an justorum peccata revelanda sint in judicio? licet quidam in dubium revocent, certum est tamen revelanda esse, sed non ad confusionem, quoad hoc enim celanda sunt. Sed quomodo teguntur, si omnibus manifestantur? respondetur verbo. Preciosa vestis Reginæ facta rumpitur fortè aliquâ parte, nū ideo rejicienda & perdenda omnino illa vestis est? absit, resumit vestem sartor & locum rupturæ coaptat, ibique aurum, gemmas, lapillos preciosos apponens sic vestem ornat, ut ruptura nil indecorum videatur, nec casu factam credet, sed consultò quidem, ut tam preciosis lapidibus splenderet, sic justo, qui vestis est Christi, continget.* tom. 2. concion. pag. 119. *Sicut cùm preciosi vasis pes fractus est, ne projiciatur & pereat omninò, ei apponitur basis aurea & majoris valoris & decoris efficitur: sic fractura bonorum non est insanabilis, sanata est pœnitentiâ, gratiâ, virtutibus, quibus pulchrior redditur justus.* Barrad. tom. 3. Conc. Evang. lib. 9. cap. 18. p. 604. *peccata etiam per pœnitentiam obliterata patefient omnibus in judicio, alioqui ipsa pœnitentia, per quam obliterata sunt, non patefieret, quod falsum est ac præterea laterent maxima Dei beneficia, nimirum auxilia, quibus lapsos justos in gratiam extulit, neque constaret judicii integritas, siquidem non venirent in judicium peccata multa, quæ supplicio digna erant, nisi pœnitentiâ abolerentur.* Josephus à Costa lib. 4. de novissim. temp. cap. 24. p. 644. *Multi dubitant, an ea etiam scelera vel peccata, quæ justi olim patrarunt & per Dei clementiam pœnitentiâ legitimâ remissa sunt, sint eo die patefacienda in illo magno mirabilique conventu. Nam & Magister sententiarum sentit, non esse publicanda, verùm puerilis est hæc cogitatio & ab illa nova vitæ immutatione alienissima, patebunt sanè omnia, quæ egimus & bona & mala, neque de bonis quicquam accipient consolationis impii, neque de malis pudoris boni;*) sed etiam quidam ex nostris, ut apparet ex tractatu Jonæ Heuleri, quem de hac quæstione in publicum edidit.

64. Negantem quæstionis partem statuunt plerique omnes ex nostris D. Rungius in 2. Cor. 5. Osiander in cap. 20. Apocal. Harbart. in Disp. Lipsiens. in art. de extremo judicio th. 21. &c. pro qua stabilienda adduci possunt sequentia argumēta 1. *à processu judiciali* Matt. 25. descripto. In eo enim pii ad

pii ad dextram judicis Christi collocati audiunt non peccatorum suorum publicationem sed bonorum operum enumerationem. 2. *à Dei gratuita promissione & misericordia.* Illa enim sic describitur, *quod peccatorum nostrorum nolit recordari amplius.* Esa. 43. v. 25. Jerem. 31. vers. 34. Ezech. 18. v. 22. jam verò quorum Deus non amplius recordatur, ea quoque non revelabit in judicio; quòd *peccata nostra projiciat post tergum suum* Esa. 38. v. 17. jam verò quæ Deus post tergum suum projecit & à conspectu suo quasi removit, ea non producet in Angelorum & hominum intuitum; quod *projiciat peccata nostra in profundum maris* Mich. 7. v. 19. hoc est, in abyssum misericordiæ suæ & infiniti meriti Christi, jam verò quæ in profundum maris sunt projecta, ea non iterum eruuntur & in lucem producuntur; quòd *deleat ut nubem prævaricationes nostras* Esa. 44. v. 22. jam verò quæ instar nubis ac nebulæ dissipantur, ea non possunt ampliùs videri ac conspici. 3. *à Dei immutabilitate.* Quod Deus in hac vita condonavit, illud in extremo judicio non revocabit ad calculos; quod in hac vita tectum voluit, illud in die judicii non manifestabit, ipse enim *Deus est & non mutatur* Malach. 3. v. 6. *non est quasi Filius hominis ut pœniteat eum.* Num. 23. v. 19. 1. Sam. 15. v. 29. Potest sanè peccatorum remissio semel impetrata per peccata contra conscientiam admissa iterum fieri irrita, sed hoc in verè piis & renatis à peccatis contra conscientiam sibi caventibus vel post eorum commissionem ad Deum se convertentibus inque pœnitentia & fide ad finem usque vitæ perseverantibus locum non habet. Confer Dn. D. Feurborn. in fascic. 2. Disput. 4. 4. *à judicis erga pios affectu.* Christus constitutus vivorum ac mortuorum judex veniet piis *ut redemtor* Luc. 21. v. 28. Roman. 8. v. 23. *ut Salvator* Matth. 25. v. 35. Johan. 14. vers. 3. *ut Advocatus* Roman. 8. v. 34. 1. Johan. 2. v. 1. *ut corona ac brabeii distributor* 2. Timoth. 4. v. 8. Apocal. 2. v. 10. ergo non ut severus judex peccata piorum in publicum omnium conspectum producens & ad rigidum examen eadem vocans. Advocati enim est peccata clientis non propalare sed tegere, non accusare sed excusare; non redarguere, sed patrocinari. Christus est piorum *amicus* Johan. 15. v. 15. & *frater* Johan. 20. v. 17. jam verò amici ac fratris est peccata non manifestare sed occultare; est ipsa *caritas* 1. Johan. 4. v. 8. jam verò *caritas universa operit delicta* Proverb. 10. v. 12. 1. Pet. 4. v. 8. 5. *à Christi officio.* Ipse enim utpote unicus Dei & hominum Mediator peccata nostra in se recepit ac perfectam pro illis satisfactionem præstitit, quam credentes verâ fide sibi applicârunt. Esa. 53. v. 5. Johan. 1. vers. 29. Roman. 4. v. 25. 2. Corinth. 5. v. 19. & 21. 1. Petr. 2. v. 24. Atqui si piorum peccata in judicio revelaret, contra hoc officium suum ageret, quia revelaret ea peccata, quæ eo fine sibi imponi passus est, ut pro illis abolendis ac tollendis sufficientissimum λύτρον præstaret. Ipse est verum *propitiatorium* Rom. 3. vers. 25. quod peccata contra tabulas divinæ legis commissa tegit & abscondit, sicut Mosaicum propitiatorium arcam fœderis & Decalogi tabulas in ea repositas tegebat, unde etiam כַּפֹּרֶת *tectorium* vel *opertorium* appellatur Exod. 25. v. 20. 6. *à conversorum exemplo.* Qui in hac vita per veram pœnitentiam ad Deum fuêre conversi, illis non exprobravit peccata, sed juxta promissionem suam eorum non fuit recordatus amplius, ac tractavit eos velut indulgentissimus ac mitissimus pater, qui degenerem filium ad meliorem frugem se recipientem obviis ulnis excipit nullâ exprobratione prioris vitæ antegressa Luc. 15. v. 20. quinimò per Siraciden præcepit, quod peccatum admissum non debeat exprobrari illi, qui seriò resipiscit Eccles. 8. vers. 6. 7. *à piorum conditione.* Illi enim sic describuntur, quòd *non sint judicandi* Johan. 3. v. 17. quòd *non sint venturi in judicium sed transierint à morte ad vitam* Joh. 5. v. 24. quòd *habeant vitam æternam.* Johan. 3. v. 36. 1. Johan. 5. v. 12. quòd *nulla in ipsis sit condemnatio* Roman. 8. v. 1. quòd *sint abluti, sanctificati, justificati.* 1. Corint. 6. v. 11. quòd *sint nova in Christo Creatura* 1. Cor. 5. v. 17. quòd *sint cum Christo conspiciendi in gloria, quando ipse gloriosus apparuerit* Coloss. 3. vers. 4. quòd *nullus sit qui ipsos accusare vel condemnare possit.* Roman. 8. v. 33. quòd peccatorum remissionem in hac vita per fidem impetraverint, in morte autem ac cinefactione à peccati fomite & radice penitus liberati sint. Roman. 6. v. 7. quòd resurrecturi sint cum corporibus glorificatis ab omni peccati labe purgatis ac liberis 1. Cor. 15. v. 43. *nec maculam nec rugam* ampliùs habentes Ephes. 5. v. 27. quomodo igitur peccata ipsorum in judicium protrahentur, quomodo ad examen vocabuntur, quomodo revelabuntur? 8. *à norma judicii.* Pii non judicabuntur vel condemnabuntur ex lege, absolutoriam audient sententiam ex Evangelio. Si enim ex lege judicandi essent, salutis participes reddi non possent, cùm lex maledictionis fulmen vibret in omnes, qui non perfectam obœdientiam ei præstiterunt. Deut. 27. v. 26. Gal. 3. v. 10. Jam verò non ex Evangelio, *sed ex lege est peccati agnitio.* Roman. 3. v. 20. in quem locum Ambrosius sic commentatur: *Per legem peccati agnitio, per Evangelium abolitio.* Ergo peccata piorum in die judicii non agnoscentur, non revelabuntur, non judicabuntur. Evangelium nulla in piis agnoscit aut examinat peccata, sed eadem veste justitiæ Christi tecta esse pronunciat. Ergo etiam judicandorum juxta Evangelii normam peccata in judicio non manifestabuntur. 9. *ex consequente incommodo.* Si peccata piorum in judicio coram Angelis & hominibus manifestarentur, cederet hoc in ipsorum ignominiam; fieri enim nequit, ut peccatorum conspectus atque intuitus eos non det in ruborem ac pudorem, cùm non amittant suam nativam indolem, quæ est quòd sint legis divinæ transgressiones Deo adversæ. Jam verò à piis in die judicii exulabit omnis ignominia, resurgent enim *in gloria* 1. Cor. 15. v. 44. apparebunt cum Christo *in gloria* Coloss. 3. v. 4. erunt ἰσάγγελοι Matth. 22. v. 30. imò *Deo similes* 1. Johan. 3. vers. 2. 10. *à causa necessaria defectu.* Nulla potest dari causa sufficiens ac necessaria, propter quam peccata piorum revelanda & ad examen judicii sint vocanda. Sive enim Deum respiciamus, sive judicem Christum, sive ipsos pios, nihil quicquam occurrit, quod revelationem illam peccatorum requirat. Deus non ex malis sed bonis piorum operibus in lucem producendis & gratis remunerandis laudem bonitatis, veritatis & justitiæ accipiet. 2. Thess. 1. v. 7. Christus impiis ad sinistram constitutis neglectum operum misericordiæ exprobrabit, pios verò ad dextram constitutos ob misericordiæ opera præstita laudabit. Piorum non ex malis operibus ignominia, sed ex bonis ipsorum factis tanquam veræ fidei fructibus gloria revelabitur Roman. 2. vers. 7. 1. Petr. 1. v. 7. Ephrem lib. de pœnit. cap. 5. *Deus altissime, qui solus*

solus sine peccato es, tribue mihi peccatori gratiam in illa hora propter multas miserationes tuas, ne tunc appareat qua nunc velata est iniquitas mea coram expectatoribus Angelis & Archangelis, Prophetis & Apostolis, justis & sanctis, sed salva me impium gratia & misericordia tuâ & induc me in Paradisum deliciarum. Confer Biesenthalium in enodatione hujus quæstionis Rostoch. Anno 1617. edita, ubi omnia argumenta ad quatuor fontes revocat, ad causam sc. judicii *efficientem, materialem, formalem ac finalem.*

65. Ad argumenta, quæ in contrarium adducta, ex dictis respondere, in proclivi est. 1. *Omnia in judicio manifestanda esse* accipiendum est non *collectivè*, quasi tàm piorum quàm impiorum peccata sint omnibus revelanda, sed *distributivè*, quod piorum bona opera, impiorum verò mala opera etiam sine testibus vel arbitris facta in claram lucem collocanda sint, ut ex processu judiciali Matth. 25. v.34. & seqq. colligitur. Origen. homil. 9. in diversos: *Et peccatores cognoscent in conspectu suo sua delicta & justi manifestè videbunt semina justitia sua, ad qualem eos perduxerunt finem. Omnes judicio Dei sistendos esse* ac rationem factorum ab ipsis exigendam, intelligendum est cum hac declaratione à Christo ipso addita quod pii non sint in judicium damnatorium venturi nec severo examine judicandi Johan. 3. v.18. cap. 5. v.24. *rationem ergo reddent sua villicationis* Matt. 25. v.19. Rom. 14. v.12. sed non malè, verùm bene administratæ, ideò etiam *coram Filio hominis consistere poterunt* Luc. 21. v.36. atque audient lætissimam illam ἀποφώνησιν Matth. 25. v. 21. *Euge serve bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa constituam te, intra in gaudium Domini tui.* Venient pii in judicium coram tribunali Christi judicis *comparendo* Rom. 14. v.10. 2. Cor. 5. v.10. *rationem reddendo* Rom. 14. v.12. *sententiam absolutoriam audiendo* Matth. 25. v.34. *laudem & præmia accipiendo.* Matth. 25. v. 21. 1. Corinth. 4. v. 5. 2. Corinth. 5. v. 10. non venient in judicium Joh. 5. v.24. *sententiam damnatoriam audiendo pœnam sustinendo, ignominiam ex peccatorum revelatione & accusatione percipiendo.* 2. Inter libros in judicio aperiendos est *liber vitæ* Apocal. 20. vers. 12. cui per veram fidem pii sunt inscripti, jam verò qui in Christum credunt, illi non venient in judicium; est inter eos *liber Evangelii*, juxta cujus normam judicium instituetur Rom. 2. v. 16. jam verò pii crediderunt Evangelio, proinde etiam juxta Scripturam hujus libri absolventur, non autem condemnabuntur, tecta erant ipsorum peccata non revelata. Distinguenda igitur dicta legalia ab Evangelicis propriè sic dictis: Legale est, *rationem reddent homines in die illo de quovis verbo otioso.* Evangelium est, *Qui credit, non venit in judicium.* Legale est *thesaurizas tibi iram in die revelationis justi judicii.* Evangelicū est, *Attollite capita vestra, qui appropinquat redemtio vestra.* 3. *Christus neminem inauditâ causâ absolvet vel condemnabit*, sed ex eo inferri nequit, etiam piorum peccata esse manifestanda, sed hoc tantùm sequitur, quod piorum bona opera tanquam fructus & τεκμήρια incredulitatis in publicam lucem producturus sit ac secundùm opera quemlibet judicaturus. 4. Illustrius ac manifestius divinæ misericordiæ testimonium in eo conspicitur, quod peccata pœnitentibus tàm plenè ac perfectè remittit, ut ea projiciat in profundum maris, ut eorum non ampliùs recordetur, ut deleat ea velut nubem &c. 5. Fines, propter quos lapsus Sanctorum in Scripturis annotati sunt, non ampliùs locum habebunt in die judicii, cùm nullus ampliùs futurus sit locus pœnitentiæ vel indulgentiæ, *sed clausa erit janua* Matth. 25. vers. 10. 6. Impii totâ doctrinâ Evangelicâ pessimè abutuntur ad securitatem, sed abusus rei non tollit ipsam substantiam. 7. Dictis veterum opponimus illud Lombardi libro 4. sentent. distinct. 42. lit. D. *Si quæritur, utrum peccata quæ fecerunt electi, prodeant tunc in notitiam omnium, sicut mala damnandorum omnibus erunt nota, non legi hoc expressum in Scriptura, unde non irrationabiliter putari potest, peccata hîc per pœnitentiam tecta & deleta, illic etiam tegi aliis, alia verò cunctis propalari.* 8. Pii coram Dei judicio non confident propriæ justitiæ, quæ est vestis lacera ac disrupta, imò immunda, quia *super vestem justitiæ propriæ jugiter stillamus variorum peccatorum saniem*, ut ex Bernhardo & Gersone loquitur Adrianus de Trajecto, sed consistent ac DEO placebunt in preciosissima ac purissima veste justitiæ CHRISTI, quam per fidem induerunt Galat. 3. vers. 27. Apocal. 19. vers. 8. capit. 21. vers. 2. ideoque nec macula nec ruga, multò minùs ulla in hac veste apparebit ruptura Ephes. 5. v.27. sed teget universa piorum delicta, quò minùs in Dei, Angelorum & hominum conspectum veniant.

Q. 2. *An pii peccatorum suorum in die judicii sint recordaturi.*

66. Q. 2. *An pii peccatorum suorum in die judicii recordaturi sint?* Lombard. 4. sent. dist. 42. lit. D. sic respondet: *Quædam autoritates videntur, tradere bonos non habituros tunc memoriam præcedentium malorum, id est, peccatorum vel tormentorum, ait enim Esaias, ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora & non ascendent super cor, sed gaudebitis in æternum.* cap. 65. vers. 17. *Item oblivioni tradita sunt angustiæ priores & abscondita ab oculis nostris.* v. 16. in quæ verba sic commentatur Hieronymus libr. 18. in Esaiam: *Oblivioni tradentur priora mala, quia forsitan in futuro pristinæ conversationis memoria omninò delebitur succedentibus bonis æternis, ne sit pars malorum prioris angustiæ memorari. Sed hæc,* ait Lombardus, *& his similia sic accipi possunt, ut non excludant memoriam præcedentium malorum, sed ex ea molestiam & læsionem amoveant, non enim eorum memoria Sanctos contristabit vel eorum beatitudinem obfuscabit, sed gratiores Deo reddet.* Augustin. 22. de civit. Dei cap. 30. *Voluntas beatorum oblita culparum, oblita pœnarum, nec tamen ideò sua liberationis oblita, ut liberatori suo sit ingrata. Quantum ergo attinet ad scientiam rationalem, memor præteritorum etiam malorum suorum, quantum autem ad experientis sensum, prorsus immemor. Nam & peritissimus Medicus, sicut arte sciuntur, omnes ferè morbos corporis novit, sicut autem corpore sentiuntur, plurimos nescit, quos ipse non passus est &c.* Gregor. in enarrat. Psalm. 88. *Quomodo in æternum misericordias Dei canit, qui miseriæ non meminit? quomodo autem plena Beatitudo, si memoria reatus mentem tangit? sed sæpe læti tristium meminimus & sani dolorum meminimus sine dolore & inde amplius læti & grati sumus.* Idem Gregorius in fine libr. 4. explanationum in Jobum cap. 31. aliàs 42. *Quærendum*

dum est, quomodo electorum mens perfecta esse in beatitudine poterit, si hanc inter gaudia, sui reatus tangit memoria? sed sciendum est, quod sicut sæpe nunc tristium læti reminiscimur, ita tunc transacta nequitiæ sine læsione nostræ beatitudinis recordabimur. Plerunque enim incolumitatis tempore ad memoriam dolores præteritos sine dolore reducimus & quò ægros nos recolimus, eò nos incolumes plus amamus, erit ergo in illa beatitudine culpa memoria non quæ mentem polluat, sed quæ nos arctius lætitiæ astringat, ut dum doloris sui animus sine dolore reminiscitur & debitorem se medico verius intelligit & eò magis acceptam salutem diligat, quò molestia meminit, quam evasit. In illa itaque lætitia sic tunc sine tædio mala nostra conspicimus, sicut nunc in luce positi sine ulla cordis caligine animo tenebras videmus. Ex his apparet, quod si piorum malorum memoriam Sancti habebunt in futuro, non eis tamen erit ad pœnam vel gloriæ derogationem, sed gratiarum actionem. Ergo nec peccatorum, quæ pii in hac vita commiserunt, nec adversorum, quæ prepessi sunt, recordatio ullam piorum animis ingenerabit tristitiam; non illorum, quia non recordabuntur duntaxat peccatorum suorum, sed etiam condonationis eorum à divina misericordia impetratæ, per quam ex gurgite illo, in quo multi sunt suffocati ac submersi, benignissimè fuêre liberati, quod ipsum ad majorem divinæ gratiæ laudem eos inflammabit; ac quamvis ex peccati recordatione non possit non oriri in piis quædam displicentia, illa tamen nec molestiam nec dolorem nec tristitiam ipsis afferet, quia conjuncta erit cum vitæ æternæ lætitia & præsentissima DEI visione, quæ omnem tristitiam excludit ac instar maris absorbet; nec horum, quia *passiones gloriâ illâ*, quam consecuti sunt, *non esse condignas* animadvertunt Roman. 8. versic. 18. ideoque æternum & infinitum *illud gloriæ pondus momentaneum ac leve tribulationis penitus* in ipsorum animis deprimit posteriori ad Corinth. 4. vers. 17.

Q. 3. An per aliquot dies protrahendū sit judiciū?

67. Q. 3. *An per aliquot dies protrahendum sit illud judicium?* Mahumet in Alcorano perquàm absurdè & ridiculè judicii extremi continuationem *ad quinquaginta millia annorum* extendit. Augustinus libr. 20. de civitat. Dei capit. 1. ante med. in medio hanc quæst. relinquit: *Quod in confessione ac professione tenet omnis Ecclesia DEI veri, CHRISTUM de cælo esse venturum, ad vivos ac mortuos judicandos, hunc divini judicij ultimum diem dicimus, hoc est, novissimum tempus. Nam per quod dies hoc judicium tendatur, incertum est, sed Scripturarum more sanctarum diem poni solere pro tempore nemo, qui illas literas, quamlibet negligenter legerit, nescit.* Sed cùm judicii tempus ubique in Scripturis dicatur ἡ ἡμέρα & quidem ἐσχάτη, cumque judici futuro omnia sint notissima, qui nullo indigebit vel testium examine vel reorum confessione, quique sententiam latam executioni mox daturus est, ideò versimilius censemus judicium extremum non per aliquot dies protrahendum, sed unico die divinitùs determinato instituendum Actor. 17. vers. 31. Neque tamen *in ictu oculi & momento* judicium sicut resurrectio instituetur, (in quam sententiam inclinat Origenes tractat. 7. in Matthæum. *Tempus futuri judicij non opus habebit spacio temporis, sed sicut resurrectio dicitur futura in momento, in ictu oculi, sic puto judicium fore*) quia Daniel. 7. vers. 10. Apocal. 20. vers. 4. *judicium dicitur sedisse*, ac disceptatio illa, de qua Matth. 12. v. 40. & 41. ac ipsa sententiæ promulgatio utrique parti ferenda moram aliquam requirere videtur. Sed frustra disputatur, an per aliquot dies duraturum sit judicium, *quia tunc instituetur, quando omnis dierum distinctio desinet.*

Q. 4. An sententia voce audibili proferenda?

68. Q. 4. *An sententiæ promulgatio voce externâ ab omnibus audienda, an vero interius duntaxat in cujusque conscientia sit futura?* Quidam affirmant posterius: *Rex Regum*, ait Remigius in comment. Matth. 25. *sine strepitu verborum loquetur, hoc est, manifestabit conscientias & merita, dicetque per collationem gloriæ, Venite beneficio Patris mei promoti ad obtinedum regnum vitæ.* Thom. in supplem. quæst. 88. articul. 2. *Cùm propè infinitum tempus requireretur in judicio Universali, si per locutionem fieret vocalem, probabilius est non per locutionem sed mentaliter futurum ultimum judicium & quoad accusationem malorum & commendationem bonorum & quoad discussionem & quoad sententiam de utrisque: Non est existimandum*, inquit Jansen. in Harmon. Evangel. capit. 127. *omnia sic ad literam eventura, quæ hic narrantur, ut hæc verba præcisè sint ultrò citròq; proferenda, à judice & judicandis, sed hac narratione Dominus suum sermonem nostro accommodans captui significare voluit novissimi judicij rationem. Proinde non sensibili voce necesse erit dicere, esurivi, sitivi &c. sed effectu ipso CHRISTUS hæc dicet hominibus cùm singulorum hominum opera & sibiipsis & omnibus nota faciet.* Salmeron inter parabolas hanc Evangelicam pericopen interpretatur. Argumenta pro hac sententia formari possunt hujusmodi: 1. Christus in toto capite 25. Matth. per parabolas de hoc judicio disserit. Proponit enim primò parabolam *de decem virginibus*, cui deinde subjungit parabolam *de divite rationem talentorum ipsis concreditorum à servis suis exigente*, ac tandem ad hanc de modo & forma extremi judicii cōcionem descendit. Hanc rationem urget Lyranus. 2. Non videtur verisimile, Christum cum damnatis in die judicii ultrò citròque verba commutaturum, atque ad ipsorum querelas & replicas quidquam esse responsurum. Significatur igitur, impios tunc admiraturos & reipsâ experturos, facta sua longè aliter expendenda & reputanda, quàm modò ipsi ea reputabant; sicut è converso & illud quod in parte priore justi introducuntur dicturi, *Domine quando te vidimus esurientem &c.* non est eo sensu accipiendum, quasi suam de operibus suis sententiam à Christi sententia sejungere velint, vel quasi ignoraverint, CHRISTUM in membris suis cibari ac potari, sed quod per hypothesin quandam significetur tum ipsorum *humilitas*, quod opera sua non æstiment tantâ remuneratione digna, sicut & Apocal. 4. vers. 10. electi sic describuntur, *quod mittant coronas suas ante thronum Agni, dicentes*, (non nos coronas illas meritis nostris obtinuimus, nec nos illis digni sumus, sed) *tu Domine Deus noster dignus es accipere gloriam & honorem & virtutem*, ut sint nobis exemplo, quàm humiliter de nobis ac nostris operibus sentire, nequaquam verò ea pro causis vitæ æternæ

tæ æternæ meritoriis habere debeamus; tum ex humilitate orta *admiratio*, quâ stupebunt, opera sua tanti à CHRISTO æstimari, ut sibi impensa statuat, quæ se illius personæ non recolent impendisse. Beda in comm. *Sancti dicunt hæc, sive gloriam CHRISTI mirantes, sive quod parum eis tunc videtur omne bonum, quod fecerunt pro magnitudine terroris & abundantia retributionis.* Gloss. ordin. Matth. 25. *Non diffidentes de verbis Domini hoc dicunt justi, sed vel stupentes pro magnitudine majestatis Regis vel quia parum videtur illis omne opus bonum quod fecerunt.* 3. quia *cogitationes hominum se invicem accusaturæ vel defensuræ* dicuntur *in die, qua judicabit Deus occulta hominum* Roman. 2. vers. 15. & 16. ergo causæ cognitio, quæ in operum quasi testium examine versatur, intus in sola mente absq; vocis sono peragenda videtur. Hæc ergo, quæ utrobique commemorantur, pii videntur dicturi non voce, sed mente; non externâ verborum prolatione, sed interna mentis admiratione. 4. Dicuntur *libri aperiendi & mortui judicandi* ex his, quæ scripta sunt in libris *secundùm opera ipsorum* Apocal. 20. vers. 12. per quos libros plerique veterum intelligunt singulorum hominum conscientias, quibus divina justitia in memoriam reducet singulorum opera, eaque in publicam lucem collocabit, ut quisque justè secum actum esse intelligat. 5. Aut omnes respondebunt CHRISTO aut singuli: Si omnes, perturbata erit quædam vociferatio. Si verò singuli, longo opus erit temporis tractu. 6. Nonne satis erit sanctos interrogare? quorsum post datum responsum idem interrogaturi dicuntur reprobi? an non ex dato Sanctis responso perspicuè intelligent Christo se non fecisse, quod pauperibus fuit denegatum?

69. Sed verisimilior nobis videtur eorum sententia, qui statuunt, si vel maximè non sint omnia iisdem verbis, quæ in processu illo judiciali habentur, peragenda, quædam tamen à judice prolatum iri verba exterius ab omnibus audienda, quibus & justos ad præmia vocet & injustos inferno adjudicet, ut hac ratione *aliquid parabola* CHRISTI concio contineat præsertim in parte posteriore, non autem tota etiam in priore parte sit parabolica. 1. quia Christus à parabolis ad Historicam narrationem ac Propheticum vaticinium in descriptione processus judicialis descendit, nec ullo verbo significat, se parabolam quandam texere, sed Historiam rei futuræ exponere. 2. sicut adventus Filii hominis in majestate, Angelorum circa ipsum comitatus, sessio judicis super sedem majestatis, congregatio omnium hominum ad ipsius tribunal, eorundemque in duas classes dissepartio non sunt parabolicè & mysticè, sed literaliter & propriè intelligenda, ita quoque sententiæ definitivæ promulgatio utrique parti ferenda, non est in parabolam vel allegoriam transformanda, sed secundùm literam accipienda. 3. Christus non tantùm ut Deus, sed etiam ut homo judicium illud administrabit. Ut ergo judex erit visibilis & conspicuus, ita quoque sententiam proferet audibilem. Dionys. Carthus. in comment. cap. 25. Matth. *judicium hoc erit & mentale interius & vocale exterius, quia judicabit Christus non tantùm ut Deus, sed etiam ut homo, ideo ejus judicium erit non divino tantùm modo sed & humano.* 4. sicut resuscitationem mortuorum Christus solo nutu & imperio perficere posset, interim tamen placuit ipsi vocem sensibilem tanquam efficax medium adhibere Johan. 5. v. 29. 1. Thessal. 4. vers. 16. ita quoque judicium illud novissimum posset interiùs coram conscientiæ tribunali peragere, sed placuit ipsi exteriùs sententiam in Angelorum & hominum panegyri publicè promulgare. 5. Judicandi sistentur coram tribunali CHRISTI Roman. 14. vers. 10. 2. Corinth. 5. vers. 10. non tantùm subjectione interiori, sed etiam situ coporali exteriore, *quia flectent genua sua coram Christo judice* Esa. 45. vers. 23. Roman. 10. vers. 11. Philip. 2. vers. 9. ergò etiam judicii sententiam audient non solùm interiùs in conscientia, sed etiam exteriùs in certa verborum forma. 6. Judicium hoc non absolvetur unico momento, sed tractu quodam temporis, ut in quasi proxima ostendimus. 7. Exterior illa definitivæ sententiæ in voce audibili promulgatio ad majus gaudium sensibile bonorum & ad majorem dolorem sensibilem reproborum cedet, ideoq; nô erit frustanea. Interim tamen in his & similibus quæstionibus semper repetimus illud Augustini lib. 20. de civit. Dei cap. 30. *Quomodo atq; ordine judicium illud sit futurum, magis tunc docebit rerum experientia, quam nunc valet ad perfectum consequi hominum intelligentia.*

70. Q. 5. *Quæ futura sit judicij illius norma?* *Q. 5. Quanam futura sit judicii illius norma?* In omni judicio requiritur certa quædam norma ac regula, juxta quam absolutoria vel condemnatoria sententia feratur. Illa in novissimo judicio erit. 1. *non humanæ rationis arbitrium*, juxta quod quidam ex Pontificiis & Calvinianis saniores gentiles fide in Christum destitutos ad dextram cum ovibus collocandos & ad consortium regni cœlestis vocandos esse præposterè statuunt. 2. *nec absolutum Calvinianorum decretum*, quo absolutâ Dei gratiâ electos ad dextram, absoluto v. odio reprobatos ad sinistrâ collocant. 3. *nec Pontificiû bonæ intentionis & meritorû humanorû commentiû*, quo statuût quævis opera bonâ intêtione facta, licet verbo divino minime sint præcepta, Deo grata & vitæ æternæ côpensatione ex merito esse digna. 4. sed unicè & in solidum *Christi verbum* Johan. 12. vers. 48. Hebr. 4. vers. 12. vel quod idem est *Evangelium* Roman. 2. vers. 16. Cùm verò Evangelii vox quandoque accipiatur γενικῶς ac *generaliter* pro toto doctrinæ cœlestis à Christo, Prophetis & Apostolis prædicatæ systemate, quandoque verò εἰδικῶς ac *specialiter* pro doctrina de gratuita peccatorû remissione propter Christum credentibus promissa & oblata, ideò statim quæritur, an in priore, an verò in posteriore significatu Evangelium accipiatur, quando norma judicii statuitur. Respondemus autem accipi in significatione priore, ita ut *verbum Christi* Johan. 12. vers. 48. denotet totam doctrinam Christi ac *vox Evangelij* Romanor. 2. vers. 16. totam doctrinam Pauli, ab ipso prædicatam & in Scripturas redactam. Cùm enim duæ hominum classes coram judicio comparituræ sint, quarum una absolvetur & præmiis ornabitur, altera verò condemnabitur & suppliciis afficietur, ideò pro ratione distinctarum harum classium distincta quoque erit judicii norma. Pii judicabuntur *ex Evangelio* specialiter & propriè sic dicto, impii *ex lege* per Evangelii lucem collustrata, id quod sequenti compro-

probatum & expositum damus ratione. Sententia in Universali illo judicio promulganda nihil aliud est quàm *manifestatio decreti* de salute finaliter credentium & damnatione finaliter impœnitentium & incredulorum ab æterno facti, idemque sententiæ in ministerio verbi de salute & condemnatione singulorum hominum jam antè pronunciatæ. Jam verò testatur tota scriptura sacra decretum electionis factum esse intuitu fidei, Christum Mediatorem, qui pro peccatis nostris satisfecit & salutem nobis promeruit, apprehendentis; decretū verò reprobationis factum esse intuitu finalis impœnitentiæ & incredulitatis, quam lex Evangelii luce collustrata arguit & damnat. Testatur eadem Scriptura, pios non verbo legis, *quia lex non est ex fide*, Galat. 3. vers. 12. sed verbo Evangelii propter Christum fide apprehensum à peccatis fuisse absolutos ac justos pronunciatos; impios ex lege peccata arguente & accusante fuisse damnatos. Ergo etiam pii verbo Evangelii à peccatis absoluti in die judicii declarabuntur ac manifestabuntur, contrà verò impii ex lege per Evangelium collustrata in die judicii damnati pronunciabuntur ac manifestabuntur. Idipsum colligitur ex sententiæ promulgatione utrique parti ferendæ. Piis ad dextram constitutis Christus dicet: *Venite*. Atqui vox Evangelii est amica & blanda illa vox, per quam Christus tum in hac vita tum in die judicii nos ad se vocat: *Venite benedicti.* Atqui post lapsum benedictio *non est ex lege, & ex operibus legis*, sed ex Evangelio & ex fide. Galat. 3. vers. 9: *Qui ex fide sunt, benedicentur cum fideli Abraham.* vers. 10. *Quicunque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt &c. Venite benedicti Patris mei.* Atqui in Evangelio paternus Dei affectus in Christo & propter Christum dilectum suum Filium nos complectentis nobis revelatur. Ephes. 1. v. 6. *ex gratia nos dilexit in dilecto. Possidete* hereditatis loco regnum. Atqui υἱοθεσία, cui hereditas cœlestis conjuncta, est ex fide per verbum Evangelii in cordibus accensa. *Lex autem non est ex fide*, Galat. 3. vers. 12. *hereditas non est ex lege* vers. 18. ac regnum gloriæ non per legem, sed per Evangelium nobis offertur. Lex promittit quidem salutem & vitam æternam, sed cum conditione perfectæ obœdientiæ, quam cùm in hac vita nemo præstare possit, ideo legis promissiones nobis redduntur inutiles: *Possidete regnum paratum vobis à constitutione mundi*, per æternam scilicet electionem. Atqui gratuitæ illius electionis decretum non in lege sed in Evangelio nobis proponitur. Ex quibus omnibus apparet, pios non ex lege, sed ex Evangelio judicandos & in judicio absolvendos. Impiis ad sinistram constitutis Christus dicit: *Ite maledicti*, Atqui legis proprium est accusare, terrere, maledictionem & condemnationem annunciare. Rom. 14. vers. 15. *Lex iram operatur*. Galat. 3. vers. 10. *Qui ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt, scriptum est enim, maledictus omnis qui non permanserit in omnibus, quæ scripta sunt in libro legis. Ite in ignem æternum, paratum Diabolo & Angelis ejus.* Atqui Diabolus voce legis infernali supplicio propter inobœdientiam adjudicatus est. Ergo etiam impii voce legis erunt judicandi & condemnandi. Addimus & illud, quod sententia judicii absolutoria piis ferenda non sit, alia & nova quædam absolutio, sed absolutionis in terra per ministerium verbi Evangelici ipsis factæ solennis publicatio, promulgatio & confirmatio, ut colligitur ex dictis Christi: *Qui credit, non judicatur; Quod remiseritis in terra, remissum erit in cœlo.* Sicut in novissimo die credentes non demum fiunt *filii Dei & heredes vitæ æternæ*, sed tales jam ante in hac vita facti per fidem publicè declarabuntur & unà cum corporibus suis ex pulvere terræ suscitatis & animabus redunitis in cœlestis gloriæ plenariam possessionem introducentur: sic istâ judicis voce non demum tribuetur illis vita æterna, quippe quam jamdum in hac vita habent. Johan. 3. vers. 36. cap. 6. vers. 40. 1. Johan. 3. vers. 2. cap. 5. vers. 24. sed jamdudum assignata publicè in Angelorum & hominum conspectu manifestabitur. Sententia judicii damnatoria contra impios ferenda itidem non est alia & nova quædam damnatio, sed damnationis in terra per legem ipsis annunciatæ solennis testificatio, propalatio & ratihabitio. Ergò non erit alia judicii norma in die novissimo, quàm quæ hodie viget in ministerio verbi in Ecclesia prædicat: sic in Ecclesia sonat hæc doctrina legalis. Roman. 2. vers. 9. *tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum.* 1. Corinth. 6. vers. 9. *Nec fornicatores nec idolis servientes nec adulteri, nec molles, nec cum masculis concubentes.* vers. 10. *nec fures, nec ebriosi, nec maledici, nec rapaces regnum Dei possidebunt.* Galat. 5. vers. 19. *Manifesta sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immunditia, luxuria.* vers. 20. *idolorum servitus, veneficia, inimicitiæ, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ.* vers. 21. *invidiæ, homicidia, ebrietates, comessationes & his similia, qui talia agunt, regnum Dei non consequuntur*, juxta has propositiones Apostolicas impii damnabuntur. Quod verò dictum fuit, *impios judicandos & condemnandos ex lege per Evangelium collustrata*, id sic accipiendum: Lex sola & per se considerata non novit Christum Mediatorem, sed propriam satisfactionem requirit, ideo etiam sola & per se considerata non novit nec arguit incredulitatem, quæ est formalis, propria & adæquata causa damnationis, sed lex luce Evangelii collustrata, ut omni Dei verbo ita quoq; verbo Evangelii cedere jubet, & ut omnia peccata, ita quoque peccatum incredulitatis arguit. Lex ergo ponit Majorem: *Qui est peccator, damnationi est obnoxius.* Subsumit Evangelium: *Qui non credit in CHRISTUM, est peccator.* Concludit lex: *Ergo qui non credit in CHRISTUM, est damnationi obnoxius*, inde promanant illa axiomata Christi, juxta quæ judicium instituetur: *Qui non credit, jam judicatus est. Qui non credit in Filium, ira Dei manet super eum. Qui non crediderit, condemnabitur.* Sub his CHRISTUS in judicio subsumet, Vos à sinistris stantes non credidistis, id quod opera vestra manifestè testantur. Ergo estis damnati, ergo ite maledicti in ignem æternum. Confer ea quæ superiùs de objecto judicii reali diximus: In Ecclesia sonat etiam hæc doctrina Evangelica: *Qui credit in Filium, habet vitam æternam* Johan. 3. vers. 36. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit* Marc. 16. vers. 15. sub hac majore subsumet Christus in judicio, Vos fide benedictum semen estis amplexi, fide filii Dei & proinde etiam heredes regni cœlestis estis facti, fide ab æterno estis electi, sicque

regnum

regnum illud vobis à Patre cœlesti à constitutione mundi est paratum, quam fidem bonis operibus, cumprimis beneficentiâ erga pauperes tanquam indubitatis testimoniis & immediatis fructibus comprobastis. Ergo venite, possidete & accipite regnum. Ex quo facilè intelligi potest quid de Piscatoris pronunciato volum. 1. locor. cap. 22. p. 338. th. 18. statuendum, in quo *infantes secundùm prædestinationem judicatum iri asserit*. Aut enim opponit hoc Evangelio & fidei, ut stabiliat absolutum decretum & fidem infantibus deroget, quo sensu illud meritò repudiatur, aut Evangelium & fidem prædestinationis decreto subordinat, quod juxta Scripturæ sententiam facere omninò debebat. Prædestinatio enim nec *Evangelio*, nec *fidei* nec *Christo* est opposita, neque quicquam horum excludit, sed potiùs arctissimè includit. Quæ enim gratia Dei eligentis in Christo *ante tempora secularia* nobis data est, ea *manifestata est in verbo Evangelij* 2. Timoth. 1. vers. 8. ac electi sumus *in Christo* Ephes. 1. vers. 4. *in fide veritatis* 2. Thessal. 2. vers. 13. *secundùm præscientiam Dei Patris in sanctificatione Spiritus in obædientiam & aspersionem sanguinis Christi* 1. Petr. 1. vers. 2. *quos enim præscivit Deus, hos prædestinavit* Roman. 8. vers. 29. quod si ergo infantes secundùm electionem judicabuntur, utique etiam secundùm Evangelium, quod electionis decretum manifestat. Si juxta Evangelium judicabuntur, & à peccatis absoluti declarabuntur, utiq; etiam fide præditi erunt, quia Evangelium neminem à peccatis absolvit absq; fide Christum Mediatorem apprehendente.

CAPUT VI.

De fine & effectu extremi judicij.

Finis extremi judicii.

71. *Finis* propter quem instituetur universale & novissimum illud judicium duplex est, *principalis & minùs principalis*. Principalis *est Dei & Christi Salvatoris nostri gloria* 2. Thessal. 1. vers. 10. *Veniet Dominus* ἐνδοξασθῆναι *glorificari in Sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus, qui crediderunt in die illo*. Dei gloria in illo judicio relucebit, quia manifestabit 1. *suam veritatem*. In Propheticis & Apostolicis oraculis promisit futurum esse constituto tempore judicium, hujus promissi complementum divinæ veritatis gloriam confirmat ac manifestat. 2. *suam justitiam*. Promisit piis præmia, impiis comminatus est supplicia non temporalia duntaxat, sed etiam ac cumprimis æterna, quando ergo in die judicii unusquisque in corpore suo reportabit operum suorum mercedem, divinæ justitiæ gloria ab omnibus conspicietur, unde dies judicii vocatur ἀποκάλυψις τῆς δικαιοκρισίας Roman. 2. vers. 5. 3. *suam benignitatem ac gratiam*, quia pios supra condignum & supra omne meritum remunerabitur immensum gloriæ & felicitatis æternæ thesaurum, adeoque seipsum perfectè ipsis communicando. *CHRISTI gloria* in illo die critico manifestabitur, quia notam faciet 1. *suam divinam majestatem* in glorioso ad judicium adventu. 2. *suam sapientiam* in separatione bonorum ac malorum. 3. *suam benignitatem erga pios* ad dextram constitutos, quibus tanquam membris suis gloriam suam ex parte communicabit. Coloss. 3. vers. 4. *cùm Christus apparuerit vita vestra tunc & vos cum ipso apparebitis in gloria*. 2. Thessal. 1. vers. 10. *glorificabitur in sanctis & mirificabitur in credentibus*, quia gloria illa, quam Sanctis suis communicabit, omnem humanæ rationis captum excedet. 4. *suam justitiam* in promulgatione ejusmodi sententiæ decisivæ, quam omnes justissimam esse agnoscent. 5. suam potentiam in sententiæ latæ executione, in regni diabolici ac mortis plenaria destructione, in regni sui cœlestis & æterni confirmatione, tunc enim omnes *inimicos suos scabellum pedum suorum ponet* Psalm. 110. vers. 2. *mortem destruet* 1. Corinth. 15. vers. 26. ac reipsâ potentissimum Satanæ, mortis & inferni triumphatorem sese demonstrabit Ose. 13. vers. 14. 1. Johan. 3. vers. 8. contrà verò imaginem divinam, ad quam homo primùm erat conditus, in electis ac dilectis suis perfectè renovabit ac reformabit, inque eis velut in templo suo glorioso in æternum habitabit Philip. 3. vers. 21. Apocal. 21. vers. 3. &c. Nec tantùm *in sensu absoluto* Dei & Christi gloria in die judicii modis hactenus expositis conspicietur, sed etiam *in sensu relativo*, quia sancti & electi in omnes nunquam finiendorum seculorum æternitates Deum & Agnum sedentem in throno glorificabunt divinæ sapientiæ, bonitatis, veritatis, justitiæ & potentiæ gloriam gratis mentibus agnoscẽdo ac perpetuis laudibus prosequendo. Ps. 84. v. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te*.

72. *Minùs principalis finis* est vel *generalis* vel *specialis*. Generalis omnes homines concernit, ut coram tribunali Christi in suis corporibus sistantur Matth. 24. vers. 31. cap. 25. vers. 32. ac quilibet sententiam judicis audiat *reportans prout in corpore gessit, sive bonum sive malum*. 2. Corinth. 5. vers. 10. quâ ratione *occulta tenebrarum & abscondita consilia cordium patefient* 1. Corinth. 4. vers. 5. dum ex una parte fides, pietas, innocentia & bona conscientia piorum; ex altera parte incredulitas, hypocrisis, impietas & mala conscientia impiorum in publicam lucem producentur. *Specialis* pios & impios in specie concernit, ut scilicet illi partorum à Christo & promissiorum in Evangelio bonorum participes reddantur, ab omnibus malis & adversis perfectè liberentur & in amissam cœlestis Paradisi possessionem plenè restituantur, unde dies illa vocatur dies ἀπολυτρώσεως, ἀναψύξεως καὶ ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων Luc. 21. vers. 28. Roman. 8. vers. 23. Ephes. 4. vers. 30. Actor. 3. vers. 19. & 18. hi verò à facie Dei abjecti debitas peccatorum suorum pœnas percipiant Malach. 4. vers. 1. Matth. 25. vers. 41. 2. Thessal. 1. vers. 9. 2. Petr. 2. vers. 9. &c. atque hac ratione reipsa experiantur, verbum Dei non fuisse fallax nec comminationes ejus esse inania ex pelvi fulgura, sed maximum illis inesse robur ac pondus. Jacob. de Valent. Episcopus Christopolitanus in comment. Psalm. 2. *Quamvis unusquisque judicatus sit particulariter in fine vitæ suæ, tamen universale judicium erit necessarium propter quatuor: 1. ad manifestandam veritatem personæ CHRISTI omnibus gentibus. 2. veniet CHRISTUS ad manifestandum occulta. 3. veniet ad judicandum male judicata. 4. ad judicandum non judicata*; quæ omnia ibidem fusius declarat.

73. Hisce

73. Hisce consentaneæ sunt *quinque illa causæ*, quas Bellarminus libr. de beat. sanct. cap. 6. ex piis veteribus adducit, ob quas instituendum sit judicium *generale*, etiamsi præcesserit judicium *particulare* in hominis vita ac morte. 1. *ut ostendatur Dei justitia & misericordia.* Omnia enim Deus facit propter gloriam suam, sed tamen nunc non ita apertè ostendit, quin inveniantur, qui Deũ injustitiæ accusent, vel nullam eum habere providentiam credant, cùm videant bonos affligi, malos autem gaudere, ideò Deus elegit sibi unum diem, in quo coram toto mundo ostendat summam suam justitiam in impios, & summam misericordiam in pios, & simul ostendat se cum summa misericordia erga justos nullâ uti crudelitate vel injustitia in impios; & cum summa severitate erga impios nullâ uti acceptione personarum vel iniqua liberalitate erga pios. 2. *ut clarificetur Filius hominis.* Pertinet enim ad Christi gloriam, ut qui in primo adventu tanquam reus injustè judicatus est, iterum appareat gloriosus & judex. 3. *ad laudem bonorum, ignominiam verò malorum.* Vult enim Deus, ut Sancti qui in certaminib. suis spectaculum facti sunt mundo, Angelis & hominibus: sic etiam coram toto mundo, omnibus Angelis & hominibus victores pronuncientur. 4. *ut totus homo judicetur* & præmium suum recipiat, nunc enim solùm animæ judicantur & partem præmii accipiunt. 5. *quia nondum sunt finita opera bona & mala defunctorum*, quod Basilius in libro de virginit. ante medium colligit ex illis verbis 1. Timoth. 5. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad judicium, quorundam verò subsequuntur.* Quia igitur tunc finientur opera mala & bona, quando finietur mundus ideò tunc ultima feretur sententia. *Effectus judicij* erit consummata liberatio piorum ac finalis rejectio impiorum, unde CHRISTUS post descriptum judicialem processum Matth. 25. vers. 46. subjungit. *Et ibunt hi* (impii ad sinistram constituti) *in ignem æternum, justi verò in vitam æternam*, de quibus beatorum præmiis & impiorum suppliciis in sequentibus uberius dicetur.

Effectus judicij.

CAPUT VII.

De adjunctis extremi judicij.

Ajuncta judicii. 1. Locus.

74. *Adjuncta* extremi judicii sunt: 1. *Locus.* 2. *Tempus.* 3. *Antecedentia & Consequentia.* 1. Adventus CHRISTI ad judicium consideratur vel ratione *termini à quo*, vel ratione *termini ad quem.* Terminus à quo est *cœlum*, dicitur enim CHRISTUS *è cœlo* rediturus, ad judicandum vivos & mortuos. Actor. 1. vers. 11. *Hic Jesus, qui assumtus est à vobis in cœlum, sic veniet quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Philip. 3. vers. 20. *Conversatio nostra est in cœlis, unde etiam Salvatorem expectamus Dominum JESUM CHRISTUM.* In Symbolo Apostolico confitemur: *CHRISTUM ascendisse in Cœlum, sedere ad dextram Dei, unde rediturus sit ad judicandum*, de quo cœlo ubi & quale sit, in ultimo hujus articuli tractatus plenius dispicietur. Damascenus libro quarto orthodox. fidei capite decimo tertio statuit, *ex Orientali cœli plaga CHRISTUM ad judicium venturum.* Enumerans enim causas, propter quas in precibus ad Orientem nos convertimus, inter cætera sic scribit: *Christus assumtus ad Orientem ferebatur & sic ipsum Apostoli adoraverunt. Et sic veniet quemadmodum intuebantur ipsum euntem in cœlum, ut Angeli dixere ad Apostolos. Et ut ipse Dominus dixit: Quemadmodum fulgur egreditur ab Oriente & pervenit usque ad Occidentem, sic erit adventus Filij hominis. Ipsum igitur expectantes, ad Orientem adoramus.* Nos 1. fatemur haud inviti vetustissimum in Ecclesia Christiana fuisse ritum, *ut precaturi ad Orientem se converterent*, cùm illius mentio fiat ab antiquissimis Patribus Tertulliano in Apologet. cap. 16. & 30. libr. contra Valentin. non procul ab initio. Justin. in qq. & respon. ad orthodox. quæst. 118. Clemente Romano libr. 2. Constitut. Apost. cap. 61. Epiphanio hæres. 19. quæ est Ossenorum. Origene homil. 5. in Numer. Basilio libr. de Spiritu sancto cap. 27. pag. 378. Athanasius quæst. 37. tom. 2. pagin. 285. Nazianzeno Epistol. 60. ad Philagrium. Gregorio Nysseno homil. 5. de oration. Dominic. &c. 2. inde pleraque Christianorum templa tali situ exædificata sunt, ut adyta eorum interiora seu chori Orientem spectent. Commentator Damasceni dicto loco circa fin. cap. *Sicut Judæi CHRISTUM extra portam ejecerunt, ut crucifigeretur tanquam malefactorem & indignum, quem urbs ipsa contineret: ita & facie versâ ad oppositam urbi partem eosdem ipsum crucifixisse satis veritati consentaneum videtur tanquam minus dignum, qui urbem contueretur. Quare facie ad occidentem conversa crucifixus est. Et hinc, ut conjectare licet, in templis & basilicis nostris Dominus noster figuratur ad Occidentem crucifixus, quem ubi primum templa subimus, oculis nostris objectum cernentes, pronâ facie ad ipsum conversa Orientem versus CHRISTUM adoramus.* 3. hunc ritum nequaquam repudiamus aut damnamus, cùm per se & in se verbo Dei minimè adversetur, cum rationibus quibusdam non planè aspernandis nitatur, cùm ipsâ antiquitate sese commendet, cùm absque superstitione utilis commonefactionis loco observari possit. 4. neque tamen eum tanquam præcisè necessarium & à traditione Apostolica indubitata profectum urgemus, multò minùs preces orientem versus facie versâ ad Deum profusas efficaciores ac Deo gratiores esse statuimus, cùm omnem locum ad orandum nobis concessum esse Psalm. 103. vers. 22. Johann. 4. vers. 21. 1. Timoth. 2. vers. 8. ac DEUM omnibus in Spiritu se invocantibus proximum esse noverimus Psalm. 145. vers. 18. Leo sermon. 7. de nav. Domin. pag. 18. *Si templum Dei sumus & Spiritus Dei habitat in nobis, plus est quod quisque fidelis habet in sua anima, quàm quod miratur in cœlo.* 5. Scalig. exer. 52. & 99. rectè disputat: *Nullum præscriptum esse vel Orienti vel Occidenti locum præter eum, quem habet respectu nostri. Ubiq;*, inquit, *oriens est, ubiq; astra oriuntur simul & occidunt eodem momento eadem, sed non iisdem.* Respectu igitur ad Hierosolymam habito plaga Orientalis statuenda. At Hierosolyma non est omnibus Christianis Orientalis, sed quibusdam Meridionalis, quibusdã Septentrionalis, quibusdã Occidentalis. 6. Similitudinẽ Christi à fulgure petitam quidam accipiunt de dilatatione regni Christi per Evangelii prædicationem.

Ac si vel maximè ad secundum Christi adventum referatur, quod & nos fecimus superiùs non tamen illius locus sed qualitas hisce verbis exprimitur, quod scilicet futurus sit subitus, inexpectatus, gloriosus & omnibus conspicuus, *Terminus ad quem* adventus Christi ac *locus in quo* judicii extremi dupliciter designatur. 1. *Generaliter*. 2. *Specialiter*. In genere eum denotat Hieronymus Magius lib.5. de exustione mundi cap.8. *Ego, inquit, super altiorem terræ partem scilicet super arcticum hemisphærium Christum appariturum & ad judicandum sessurum censuerim.* Et postea: *Videtur Christus apparìturus in latere Aquilonis sinistro scilicet in Orientali plaga, cui loco Dei licet incorporei & loco incomprehensibilis solium tribuit Esaias* cap.14. v.13. quod postea uberius confirmare nititur ex libro apocrypho quarto scilicet Esdræ & Psal.67.

75. *In specie* de judicii loco fabulantur *Iudæi*, quod instituendum sit *in valle Iosaphat*, cujus mentio fit 2.Paralip.20.v.26. idque colligunt ex vaticinio Joelis 3. v.2.& 12. Galat.lib.8.de arcan. cap.15. *Omnes ferè Rabini nemine discrepante dicunt, quod gentes, quæ jam Iudaicum populum in hac captivitate supprimunt & affligunt, similiter sint propter hoc à Deo in judicio puniendæ, ad quod probandum illud Ioelis adducunt: Congregabo omnes gentes & ducam illas in vallem Iosaphat, & disceptabo cum eis super populo meo.* Hanc opinionem non minùs quàm eam, quæ Eliam Thesbiten in propria persona rediturum statuit, *Pontificii* fecerunt suam. Thom. in suppl.quæst.78. art.4. concludit, *Christum circa montem oliveti descensurum, sicut & inde ascendit, ut nempe idem ostendatur, qui descendit & qui ascendit.* Gregorius de Valent. tom.4. comm. in Th.pag.2320. *Locus, in quo judicium peragetur, erit in valle Iosaphat, cui imminet mons oliveti, unde Dominus in cœlum conscendit. Extat siquidem eâ de re manifesta Prophetia Ioel. 3. Neque tamen erit opus, ut omnes sint intra illam vallem, sed satis implebitur Prophetia, si sint partim in illa, partim circa illam vallem in vicinis locis, ut possint videre judicem sublimem vallibus sedentem.* Similia occurrunt apud Josephum à Costa lib.4. de temp. noviss.cap.13. Lorichium in Thesauro Theolog. nov. Riberam in comm. Joel.3. Adrichomium in theatr. terræ sanctæ fol.172. Maldonatum in comm.Matth.25. Jacob. Bayum libr.1. Instit.capit.255.p.286. Christophorum à Castr.in comm. Joel.3.p.189. addit argumentum ex Actor.1.v.11. *Hic Iesus qui assumtus est, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum. Ergò veniet in hunc montem unde ascendit, ubi prædicavit hominibus & eos redemit & victor ascendit in cœlum, ibi eosdem homines judicabit de sui muneris utiliter aut inutiliter obiti observatione.* Hæc ratiocinatio videtur petita ex Hilario, qui can.24. in Matth. scribit: *Dignè illic claritatis adventus expectabitur, ubi nobis gloriam æternitatis passione corporeæ humilitatis operatus est.* Sed respondemus 1. ut *tempus* judicii exactum ac determinatum soli Deo notum, ita quoque judicii *locus* in thesauris divinæ sapientiæ ac scientiæ absconditus latet. Beda lib.5. in Luc.cap.17. *Non potest ejus venturi tempus aut locus à mortalibus observari, qui vulguris instar omnibus coruscus & repentinus adveniet.* 2. vallis Josaphat Hierosolymæ vicina, in qua pius Rex Josaphat post reportatam ab hostibus victoriam & divisa spolia cum populo suo Deum publicè & solenniter prædicavit, tot hominum myriadibus capiendis quomodo sufficiet? Si ad miraculum confugias, respondebitur, non esse miracula extra & præter Scripturam fingendam. Cornelius à Lapide in comm. 1.Thess.4.p.692. sic respondet: *Vallis Iosaphat, in qua fiet judicium, cum campis & locis vicinis, quæ longissimè protendi & adeò si opus sit, complanari possunt, capere poterit omnes homines, qui unquam fuerunt, sunt aut erunt. Nam reprobi in valle hac consistent in terra constipati à sinistris judicis circumcirca; Sancti verò à dextris consistent non in terra, sed altiùs & judici viciniùs in aere, ita tamen ut sicut in amphiteatris varii erant spectantium ordines per condignationem & tabulata alii aliis altiores, ita & Sanctorum varii sint ordines, aliique pro meritis supra alios quasi in tabulato aereo altiùs consideant, sic tamen ut infimi longè reprobis & terra quam in vita calcarunt & contempserunt, emineant & Christo appropinquent.* At num ad vallem Josaphat pertinent loca vicina longissimè exporrecta & complanata? num vallis Josaphat se extendit per aerem usq; ad cœlum? 3. Vaticinium Propheticum quidam malunt accipere *de spirituali Christi adventu per verbum*, adeoq; de vocatione gentium per prædicationē Evangelii ad consortium Ecclesiæ, sed concedimus ad secundum Christi adventum illud accommodari posse, dicimus ergò Josaphat hoc loco non esse nomen proprium, sed appellativum significans *Domini judicium*, Propheticis igitur ac mysticis verbis à Joele prædicitur, quod Dominus Jesus magnâ cum majestate & gloria ad judicandum orbem terrarum è cœlo sit descensurus, ac proinde totus terrarum orbis respectu cœli vallis Josaphat vocatur. Hieronym. in comm. tom.5.p.87 *Omnis qui judicatur, in valle positus est, quæ appellatur Iosaphat, hoc est, Domini judicium. Qui enim credit in Dominum, non judicabitur, ibiq; disputabit cum eis nō potentia majestatis, sed rationis eos veritate convincens, qui partiti sunt populum Dei & hereditatem illius disperserunt in nationibus, ut servos Dei sibi servire compellerent.* Confer eundem in comm.cap.38. Ezech.& Epist.142. ad Damas. Nimirum loquitur Propheta phrasibus Vet. Testamenti de rebus in novissimo die eventuris ac ut *per dispersionem populi* in varias nationes συνεκδοχικῶς intelligit, quasvis persecutiones & oppressiones adeoque omnia adversa, quæ ab initio mundi ad finem usque ab hostibus Ecclesiæ obtigerunt, ita quoque μυστικῶς *per vallem Iosaphat* intelligit locum, quem Dominus ad judicium elegerit, quicunque is tandem sit futurus. Quemadmodum enim olim in valle Josaphat Deus particulare judicium adversus hostes Ecclesiæ exercuit & mirabilem victoriam populo suo concessit, sic in extremo judicio Christus liberabit suam Ecclesiam ab omnibus hostibus, seque victorem Satanæ & mortis gloriosè demonstrabit. Quemadmodum in valle Josaphat populus Juda cum Rege Josaphato ob victoriam divinitùs concessam publica voce Deum laudavit, unde etiam *vallis benedictionis* appellatur: ita quoque pii ab omnibus suis hostibus liberati & ad regni cœlestis consortium vocati æternis præconiis Deum celebrarunt. Videt hoc Barradius, ideò fulgore veritatis permotus tom.3. Concil. libr.9.cap.18. pag.606. scribit: *Potest nomen Iosaphat significare quem-*

quemcunque locum, *in quo Dominus judicabit, verùm recepta fert sententia, vallem ipsam Iosaphat, quæ Ierusalem urbi vicina est, hoc nomine significari.* Quidam statuunt *per vallem Iosaphat* anagogicè significari conspicuum & illustrem illius judicii processum, quòd scilicet infideles & Ecclesiæ hostes in conspectu fidelium sint judicandi, quia vallis Josaphati sita fuit in ipsius Sionis & Hierosolymæ conspectu. 4. Hæc expositio non solum probatur *Chaldæo Interpreti*, qui vallem Josaphat exponit *per vallem divisionis judicii*, Haymoni, Alberto & Abulensi in cap.25. Matth. quæst.331. sed etiam confirmari potest duplici ratiocinatione, primò quia nomen hoc diversis vallibus est impositum, quasi sit nomen commune illis locis, in quibus Dominus suum exerit judicium. Vallis enim Josaphat communiter sic dicta est juxta urbem Jerusalem ad radices montis oliveti. Illa autem vallis quam Rab. Aben Ezra & Rupertus dictam putant *vallem benedictionis*, in qua ob victoriam ab Ammonitis, Moabitis & Idumæis reportatam populus Juda cum Rege Josaphato Dominum laudavit, est remotior ab urbe Jerusalem, siquidem *filii Judæ egressi sunt per desertum Thecuæ ad dimicandum contra hostes* 2. Paral. 20. v. 20. quod desertum adjacet urbi Thecuæ versus mare rubrum, Thecua autem duodecim millibus ab Hierusalem distat teste Hieron. in cap. 6. Jerem. in princip. hoc est, leucis tribus & illi ceciderunt in summitate torrentis, qui erat contra solitudinem Jeruel. v.16. Secundò quia eadem vallis, in qua Propheta Dominum judicaturum prædicit, in eodem capite v.12. vocatur *vallis* חָרוּץ *concisionis*, quia in ea tanquam in foro judiciali ingens populorum multitudo concidenda est & perdenda, vel ut alii vertunt *vallis decisionis*, hoc est, decreti ac definiti judicii, ibi enim cujuscunque judicium decidetur ac determinabitur, utrumque enim Hebræum חָרוּץ significat. 5. Angeli Actor.1.v.11. non de *τόπῳ* sed de *τρόπῳ* adventus Christi ad judicium loquuntur, quòd visibiliter rediturus sit ad judicium, qui visibiliter ascendit in cœlum. 6. *ταυτότης* personæ aliis argumentis quàm identitate loci in ascensione & reditu ad judicium demonstrari potest. 7. Denique Christus discipulis de loco judicii sciscitantibus indeterminatè respondet: *Ubi fuerit cadaver, ibi congregabuntur & aquilæ* Lucæ 17. v. 37.

2. Tempus. 76. 2. *Tempus* judicii extremi duplex statui potest. *Inchoationis* ac *durationis*. *Inchoationis* tempus vocamus præcisè punctum illud temporis, quo Christus è cœlo rediturus ad judicandum vivos & mortuos ad vitam suscitatos ac utrosque coram tribunali suo ad audiendam definitivam sententiam mediante Angelorum ministerio congregaturus. Futurum illud in die novissimo testantur sacræ literæ, in quo etiam *mortuorum resurrectio* judicium antegressura & *consummatio seculi* judicium secutura peragetur Matth. 24. v.30. cap.25. v.31. 1. Cor.15. v.52. 1. Thess.4. v.16. Apoc.20. v.11. quis verò dies ultimus ac novissimus sit futurus ac proinde quo die, quâve horâ Christus ad judicium sit venturus, illud exactè & præcisè hominum arbitramur scire posse neminem, ac proinde à temeraria & scrupulosa illius inquisitione meritò esse abstinendum. 1. quia Christus eam expressè prohibuit Actor. 1. v.7. *Non est vestrûm nosse tempora*. Augustinus lib.18. de civit. Dei cap. 53. in princip. *Frustrà annos qui huic seculo remanent, computare ac definire conamur, cùm hoc scire non esse nostrûm ex veritatis ore audiamus.* Et postea: *Omnium hac de re calculantium digitos resolvit & quiescere jubet ille qui dicit: Non est vestrûm scire tempora*, in quæ verba sic commentatur Ludovicus Vives: *Eant nunc sive Mathematici sive divinaculi quilibet & pavidæ plebeculæ crassiq; purpuratis admirabundis definiant tempora & articulos, quibus hic cursus rerum ordoq; cessaturus est, atque etiam si Diis placet, Christo ipso docente, se id profiteantur facere, qui charissimis discipulis severè responderit, nihil hominibus cum scientia negotii tam reconditi & arcani. Et tamen nulla res est, de qua liberius homines mentiantur, quam de venturis, quoniam nihil nos audimus libentius, etiamsi mentiri sciamus, ita favor in eos noster, qui ventura jactant prædicere, licentiam eorum irritat & alit. Usque adeò in re mirabili vel voluisse dicere, mirandum ducimus.* 2. quia Apostolus in Paradiso edoctus de χρόνοις ac καιροῖς adventus Dominici scribere necessarium minimè censuit 1. Thess.5. v.1. dubio procul, quia Christus illos χρόνους καὶ καιροὺς indagare vel scire nostrûm esse negaverat. Augustinus Epist.78. ad Hesychium meminit quorundam, qui ex verbis Christi, *De die illa & horâ nemo scit &c.* probare voluerunt *tempora judicii posse computari, diem verò tantummodo ipsum & horam neminem scire*, quibus Augustinus eruditè hoc modo respondet: *Omitto dicere, quemadmodum soleant Scripturæ diem vel horam etiam pro tempore ponere, sed certè illud de ignorantia temporum apertissimè dictum est. Nam cùm hinc Dominus interrogatus esset à discipulis suis: Nemo*, inquit, *potest cognoscere tempora, quæ Pater posuit in potestate sua. Non enim dixit, diem vel horam, sed tempora, quæ in brevi spacio non solent dici sicut dies vel hora, maximè si Græcum intueamur eloquium, ubi est χρόνους καὶ καιροὺς &c. Tempora ergo computare, hoc est, χρόνους, ut sciamus, quando sit finis hujus seculi vel adventus Domini nihil aliud mihi videtur, quam scire velle, quod ipse ait neminem scire posse.* 3. quia Deus hoc voluit nobis esse occultum, soli verò scientiæ suæ reservatum. Zachar. 14. v.7. *erit dies nota Domino.* Matth.24. v.36. Marc.13. v.32. *de die illa vel hora nemo scit, neque Angeli cœlorum, neque Filius, nisi solus Pater.* Actor.1. v.7. *non est vestrûm scire ea, quæ Pater posuit in sua propria potestate.* Irenæus libr.2. advers. hæret. cap.48. *Si scientiam illius diei Filius non erubuit referre ad Patrem, sed dixit, quod verum est, quomodo nos non erubescimus, quæ sunt in quæstionibus majora, non reservare Deo? nemo enim supra Magistrum est.* Athanasius serm. 4. contra Arianum. *Refrenavit curiositates nostras, ne scire aut investigare tentemus id, quod Angelis est ignotum, scirique non potest.* Plerique veterum illud Marc. 13. v.32. de ἀγνοίᾳ Filii sic exponunt, *quod Christus quatenus Dei legatus ad prædicationem verbi missus tempus extremi judicii sese ignorare asserat, quia non erat à Patre missus ut diem judicii nobis revelaret,* sed ut consilium Dei de salute nostra nobis proponeret Johan. 14. v.31. Hilarius libro 10. de Trinitate. *Professio nescitæ diei non est ignorationis infirmitas, sed tacendi dispensatio.* Ambrosius libr.5. de fide cap.8. *Non dicit se nescire, sed dixit, non est vestrûm scire. Ignoravit*

aliis,

aliis, non sibi. Augustinus lib. de Trinitate cap. 12. lib. 1. de Genes. contra Manich. cap. 22. & in enarrat. Psalm. 6. *Hoc ideò dictum est, quia per Filium homines hoc non discunt, non quod apud seipsum non noverit, sed secundùm illam locutionem. Tentat vos Dominus ut sciat, id est, scire vos faciat. Dicit se nescire, quia in ejus magisterio non erat, ut à nobis sciretur.* Origenes tract. 30. in Matth. & Gregorius lib. 8. Epistola 42. disputant, *Christum loqui non in persona sua, sed in persona Ecclesiæ, non juxta hoc, quod caput est, sed juxta corpus ejus, quod nos sumus*. Beda in comm. Actor. 1. ostendit, *quod ipse sciat, sed non expediat nosse mortalibus*. Epiphan. hæres. 69. *Non novit Filius diem judicij cognitione practica & experimentali, quia judicium nondum exercuit.* Athanas. in Disputat. contra Arrium in Concil. Nic. *Neque Filius scit adoptatus videlicet populus Christianus.* Confer Bellarminum lib. 4. de Christi anima capite 5. Sed beatus noster Lutherus hisce glossis minimè opus esse rectè censet. Verum quidem est, Christum diem illum *nobis nescivisse*, interim emphasi textus hoc non satisfacit. quippe in quo disertè astruitur, Filium Hominis, hoc est, *Christum secundùm humanam Naturam in statu profundæ exinanitionis diem illum non novisse.* Quæ enim diei ultimi scientia hominibus & Angelis detrahitur, eadem etiam Filio Hominis denegatur & vicissim. Quæ diei ultimi scientia hominibus, Angelis & Filio Hominis detrahitur in membro priori, eadem in posteriori oppositionis membro Patri tribuitur. Jam verò homines & Angeli ignorant diem illum non solùm aliis, sed etiam sibiipsis. Pater non scivit diem novissimum ad revelandum, cùm non revelaverit. Ergò etiam Filius eundem non aliis duntaxat, sed sibi ignoravit nec ad revelandum duntaxat aliis nescivit. Bellarminus libr. 4. de Christo capite 1. & Jesuit. Armandus in Epistola ad Chamierum, *Omnes Patres huic interpretationi adversari dicunt*, sed extat apud Nazianzen. oratione 2. de Filio *γινώσκει μὲν ὡς θεὸς ἀγνοεῖν δὲ φησὶν ὡς ἄνθρωπος*. Confer ejusdem orat. 35. & 36. Athanas. orat. 4. contra Arian. *Non Verbum quatenus Verbum ista dixit, quasi ignoraret, sed quia carnem habuerat ignorationi obnoxiam, carnaliter locutus est.* Item: *Homo jam factus hæc verba protulit, ne Filium quidem scire, siquidem carne non noverat, quamvis ut Deus horam illam benè cognitam haberet.* Item: *Sicut homo cum hominibus esurit & sitit, & patitur, ita ut homo cum hominibus non novit. De die & hora &c. cùm divinitus omnia sciret, carnaliter tamen ob carnem ignorationi obnoxiam, dixit ejus rei se ignarum esse. Pro hominis ratione ut homo loquebatur, non novi.* Cyrillus libr. 9. thesauri cap. 10. *De seipso ut homine loquens, nec derogans sibiipsi ut Deo, scit enim ut Deus, quod ut homo ignorat.* Item: *Sicut voluit tanquam homo fame & siti, cæterisque hujusmodi laborare, sic etiam ut homo diem illum ignorat.* Item: *Verè dicit, se ut hominem ignorare, infirmitates omnes nostras accepit.* Eadem est sententia Basilii Epistola 1. ad Amphilochium. Ambros. libr. de incarnatione Sacrament. capit. 7. *Deus perfectionem suscepit Natura humanæ, suscepit sensum hominis, sed non sensu carnis fuit inflatus. Sensu hominis dixit animam conturbatam, sensu hominis esurivit, & rogavit, sensu hominis proficit.* Item: *Profectus ætatis & profectus sapientia non divina, sed humana Natura est.* Damascenus libr. 3. de orthod. fid. cap. 21. *Humana Natura substantialiter non obtinet futurorum cognitionem, Domini autem anima propter ipsum ad verbum unionem & hypostaticam identitatem dives facta est cum reliquis signis etiam futurorum cognitione*, unde Maldonatus in comm. Matth. 24. fatetur, *aliquot veteres hanc interpretationem amplecti.* Quicquid sit, hoc ex verbis Christi manifestum, quod cœlestis Pater exactam diei illius notitiam hominibus voluerit denegatam, suæ verò scientiæ soli relictam, quod expendens Augustinus Epistola 78. ad Hesychium & in enarrat. Psalm. 6. *Ego*, inquit, *de Servatoris adventu, qui expectatur in fine, tempora dinumerare non audeo, nec aliquem Prophetam de hac re numerum annorum existimo præfinivisse. Quod ergo Dominus nos scire noluit, libenter nesciamus. Non appetamus habere cognitum, quod Deus voluit esse secretum*, ut loquitur Prosper. 1. de vocatione gent. cap. 8. Isidorus lib. 1. de summo bono cap. 30. huc accommodat dictum Propheticum Esaiæ 63. *dies ultionis in corde meo.* Durandus libr. 4. sentent. distinct. 47. quæst. 1. *Tempus judicij non potest esse alicui notum per certitudinem, cùm dependeat ex mera Dei voluntate, de cujus expressione Scriptura nihil loquitur.* 4. quia nec ipsis Angelis tempus illud cognitum, ut ex iisdem Christi verbis liquet. 5. quia temeritas eorum, qui tempus judicii exactè determinare voluerunt, subsequente eventu contrario sæpiusculè fuit damnata, ut ex antithesi apparebit. 6. quia sicut mundi principium ab omni æternitate soli Deo, à quo factus est mundus, fuit notum, sic & finem ejus solus Deus novit, cujus potentiâ mundus destruetur. 7. Tempus primi adventus per hebdomadas Danielis erat patefactum, interim præcisè quoad diem & horam nemo illud definire potuit: multò ergò minùs tempus secundi adventus exactè quispiam præscire poterit. Augustinus Epistola 80. ad Hesychium: *Voluit Dominus, ut sciremus primum sui adventum, quia illius cognitio & utilis & necessaria nobis erat, alterius verò adventus tempus noluit esse manifestum, quia non expedit nobis.* 8. ex signis, quæ judicium antegressura à Christo & Apostolis prædicta sunt, verisimiliter colligi potest, tempus judicii in propinquo esse, sed annum & mensem & diem & horam determinare ab humana intelligentia est remotum, tum quia adventus Christi ad judicium erit inopinatus & insperatus Matt. 24. v. 44. Luc. 21. v. 35. 1. Thess. 5. v. 3. &c. tum quia dies qui decurtandi sunt propter electos, in absconditis divinæ scientiæ thesauris occulti latent. Cùm hominem senio gravatum videmus, quod brevi moriturus sit, scimus; quando verò præcisè id futurum sit, nescimus: sic mundum interitui appropinquare videmus, diem autem interitus ignoramus. Distinguendum igitur inter notitiam *generalem & specialem; conjecturalem & certam, confusam & distinctam.* 9. quia Deus justissimis rationibus permotus hunc diem nobis occultum esse voluit, ergò exacta temporis notitia non fuit nobis necessaria; imò nec utilis quin potius ignoratio illius nobis utilis fuit, nimirum ut in perpetuo Dei timore viveremus; ideò enim *latet dies unus, ut observentur omnes*, nec securitatis pulvinari indormiremus. Hilarius libr. 9. de Trinitate pag. 194. *Ignoratio non ad erro-*

errorem fuit necessaria, sed ad perseverantiam. Nec negatum, id est ad detrimentũ, quod ignoratum tribuit incrementum, ne scientia securitas negligentiam fidei dissimulata non exerceret, sed præparationem irremissam expectatio indefinita retineret. Confer eundem canon. 26. in Matth. Ambrosium lib 5. de fid. cap. 8. *Nobis scire non proderat, ut dum certa futuri judicij momenta nescimus, semper tanquam in excubiis constituti & in quadam virtutis specula collocati peccandi consuetudinem declinemus, ne nos inter vitia dies Domini deprehendat, non enim prodest scire, sed metuere, quod futurum est.* Augustinus Epistola 80. ad Helychium col. 35. *Deus noluit prædicari, quod videbat non utiliter sciri.* Item: *Certum est tempus carere computo, quod breviandum est a Domino, qui tempora constituit.* Gregorius homil. 13. in Evangel. *Horam ultimam Dominus noster nobis idcirco voluit esse incognitam, ut semper possit esse suspecta, ut dum illam prævidere non possumus, ad illam sine intermissione preparemur.* Nescire, quæ nesciri voluit sciendi summus Magister, erudita est inscitia.

Antithesis 77. Antihtesis. Quamvis Christus curiositatem Apostolorum momenta temporum inquirentium paulò ante suam in cœlos ascensionem redargueri t ac repressierit Actor. 1. v. 7. omnibus tamen Ecclesiæ temporibus inventi sunt, qui extremi judicii & consummationis seculi diem definire voluerint, quorum quidam ejusmodi tempus definiverunt, quod jamdum præterlapsum vanitatis eorum prædictionem arguit. 1. Circumfertur Prophetia sub nomine *Eliæ*: *Duo millia annorum erit mundus. Duo millia inane. Duo millia lex. Duo millia dies Messiæ. Et propter peccata nostra, quæ multiplicata sunt, exierunt ab his qui exierunt.* Johan. Lauterbachius eam sic expressit:

Annorum stabit tantùm sex millia mundus,
Post totus misso victus ab igne ruet.
Servabunt nullam Domini duo millia legem,
Lex duo præscriptâ conditione reget.
Messiæ solitam tribuent duo cætera laudem,
Sed cursum rumpent ob mala nostra suum.

Sed notandum, quod hæc Prophetia non sit traditio Collegii & domus *Eliæ Thesbitæ*, qui floruit circa annum mundi 3040. sub Rege Achabo annis ante Christum natum circiter 923. sed illius Eliæ, qui vixit circiter ducentis annis ante natum Christum referente Gersone Judæo converso in Thalmud Judaico libr. 2. cap. 2. Extat autem hæc traditio domus Eliæ in libro Thalmudico Sanhedrin. in capite Helec, & in libro Havodazara in capite Liphne edehen. Verba Hebræa adducit Galat. libro 4. cap. 20. ubi eam vocat *Thalmudisticam*, non *autem Propheticam traditionem*, & addit, *postrema illa verba propter peccata nostra &c.* non esse ejusdem antiquitatis cum ipsa traditione, sed à quodam Rabino Judaicam perfidiam tegere volente eidem assuta. (Rab. Isaac in cap. 1. Genes. observavit literam א quæ cum duabus virgulis suprapositis *millenarii nota*, sexies in primo versiculo Bibliorum esse repetitam, quâ totidem millenarii durationis mundi insinuentur, cui observationi adde quod in ultimo Bibliorum versiculo 2. Paral. 36. v. 23. totidem vicibus litera א repetitur.) Quamvis verò non à Propheta Elia, ut Flinspachius inscitè opinatur, sed à Rabinico quodam doctore hæc traditio prodierit, tamen antiquissimis Ecclesiæ Patribus fuit probata, qui ex dicto Prophetico Psalm. 90. v. 4. & Apostolico 2. Petri 3. v. 8. *dies unus apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus*, probabilitatem quandam illi conciliare sunt conati. Irenæus libr. 5. advers. hæres. cap. 23. pag. 352. *Quotquot diebus factus est mundus, tot & millenis annis consummatur. Et propter hoc ait Scriptura Geneseos: Et consummata sunt cœlum & terra & omnis ornatus eorum. Et consummavit Deus in die sexto omnia opera sua, quæ fecit &c. Hoc autem est & antefactorum narratio, quemadmodum facta sunt & futurorum prophetia. Est enim dies Domini quasi mille anni. In sex autem diebus consummata sunt quæ facta sunt. Manifestum est, quoniam consummatio ipsorum sextus millesimus annus est.* Lactantius libr. 7. Instit. cap. 14. pag. 416. *Sciant Philosophi nondum sextum millesimum annum esse conclusum, quo numero expleto consummationem fieri necesse est, & humanarum rerum statum in melius reformari, cujus rei argumentum prius est enarrandum, quo ratio elucescat. Mundum Deus & hoc rerum Naturæ admirabile opus, sicut arcanis sacræ Scripturæ continetur, sex dierum spacio consummavit, diemque septimum, quo ab operibus suis requieverat, sanxit &c. ergo quoniam sex diebus cuncta Dei opera perfecta sunt, per secula sex, hoc est, annorum sex millia manere in hoc statu mundum necesse est. Dies enim magnus Dei mille annorum circulo terminatur, sicut indicat Propheta, qui dicit: Ante oculos tuos Domine mille anni tanquam dies unus.* Justinus in quæstionibus & responsionib. ad orthod. quæst. 71. pag. 337 *Ex multis Scripturæ locis conjicere licet, veros esse qui dicunt, sexies mille annorum esse præsentis mundi status tempora, cùm nonnunquam dicit, extremis hisce diebus locutus est nobis per Filium, quandoque in quos termini ætatum inciderunt, aliquando, ubi venit plenitudo temporis, omnia enim ista dicta in sexto prolata sunt millenario annorum ordine.* Si millia occurrunt apud Hieronymum in enarrat. Psalm. 89. tom. 4. pag. 44. & in Commentar. super capit. 4. Mich. Augustinum 12. contra Faustum cap. 8. & Gregorium in comm. 1. Regum cap. 9. tom. 2. colum. 1415. quin & fama horum sex mundi millenariorum ad Ethnicos dimanavit, unde celebratur versiculus Orphei: ἑκτῃ ἐν γενεῇ κόσμος καταπαύσατ' ἀοιδῆς, cujus meminit Plato in Philebo. Plutarchus in libro de εἰ apud Delph. Atnec *Moses* nec *Petro* propositum hexaemeron creationis cum duratione mundi conferre, sed docere, quod apud Deum spacia temporis non sint iisdem momentis metienda, quo apud homines, cùm ipsi extra omnem temporis successionem posito omnia sint in simplicissimo τῷ νῦν præsentissima, lubrico igitur fundamento hæc opinio nititur, ac ut primæ originis ratione *Thalmudica* est & *Rabinica*, ita quoque Christianis meritò debet esse suspecta. Ecquis enim nos certos reddet, quod tempus consummationis seculi æstimandum ex creationis hexaemero? si analogiæ aliquid dandum, potius ad durationis quàm inchoationis tempus ea nos deducet, quod videlicet sex dierum spacio mundus iterum sit dissolvendus, sicut sex dierum spacio ab initio fuit

fuit conditus, cumque in analysi sit primum, quod in Genesi fuit ultimum, consequens erit, primo consummationis seculi die hominem perimendum, qui ultimo hexaemeri die fuit conditus &c. Huic opinioni affine est, quod Hilarius canon.17.in Matth. *sex dies*, quorum Evangelistæ ante transfigurationem Christi meminerunt Matthæi 17.verf.1.Marc.9.verf.2. *in tot millenarios* pro ætate mundi constituenda convertit, quodque Prosper eundem numerum colligit *ex anno ætatis Noæ sexcentesimo*, quo diluvium orbi inundavit, ac denique quod quidam recentiores *duodecim horas laboris* in vinea Matth.20. verf.1.& Johan.11.verf.9. huc accommodant ea ratione, ut cuilibet horæ anni 500. assignentur. Quidam huc accommodant vaticinium *Enochi*, quod realem potius quàm verbalem concionem fuisse autumant Jud. verf. 14. Ut enim mors corporalis in sex priores Ecclesiæ Patriarchas, *Adamum* scilicet *Seth*, *Enos*, *Kenan*, *Mahaleel* & *Iared* propter peccatum efficaciter dominata est, in septimum *verò Enoch* suam vim ac potentiam exerere non potuit: ita existimant eo ipso significatum, quod *per sex millia annorum*, quibus hic mundus stabit, in omnes homines mors sit dominatura, septimo autem millenario, qui initium æternæ ac cœlestis vitæ futurus sit, amisso aculeo eam prorsus esse abolendam, quò Judam respexisse censent, quando notanter addit, *Enochum ab Adamo septimum* de extremo judicio fuisse vaticinatum. Ejusdem rei typum videtur gessisse *Elias Propheta*. Ut enim Enoch ab Adamo septimus erat generatione, sic Elias Propheta ab Adamo septimus erat ætate. Nam Adam attigit Mathusalah, Mathusalah attigit Sem, Sem attigit Jacob, Jacob attigit Amram, Amram attigit Ahia, Ahia attigit Eliam Prophetam. Sicut ergò omnes sex priores ætates, quæ Eliam Prophetam præcesserunt, morti fuêre obnoxiæ, ipse autem Elias septimus ætate ab Adamo mortem non gustavit, sed curru & equis igneis in cœlum subvectus est: sic mors per sex millenarios in genus humanum grassabitur, in septimo autem millenario rapiemur in nubibus in occursum Domino &c. Insuper & alios quosdam typos Veteris Testamenti ad hosce sex mundi millenarios accommodant. Agri *sex annis* colebantur, septimo autem inculti quasi feriabantur Exod. 23. verf.10. Levit.25.verf.3. ** Moses, per quem DEus Jubilæum instituit 120.annos vitæ complevit Deuter.34.verf.7. jam verò 120.Jubilæi conficiunt annos 6000. Moses post exitum Israelitarum ex Ægypto, qui fuit typus spiritualis liberationis per Christum præstitæ vixit 40. annos: Jam verò 40. Jubilæi conficiunt annos 2000. qui respondent annis à Christo nato usque ad judicium. ** Servitus Judaica *sex annis* terminabatur, septimo autem recuperabatur libertas pristina Exod.21.verf.2. Deuter.15.verf.12. *Septimo quoque die* erat Sabbathum, quo ab operibus œconomicis cessabat divino cultui unicè vacantes Exod.20.verf.20. Anno Jubilæo, hoc est, septies septimo tubæ clangore significabatur præstò esse exoptatum illud tempus, quo ad pristinas suas possessiones quisque redibat Levit.25.verf.8. sic septimo mundi millenario bonorum amissorum perfectam restitutionem, libertatem cœlestem, quietem sempiternam, Sabbathum ex Sabbatho secuturum sperant. Jos. 6. verf.20. *septimo die* circuitus à populo Israelitico, instituti urbs Jericho concidit. Et in libro Apocrypho 4. Esdræ 7.verf.31. notanter dicitur: *Erit post dies septem & excitabitur, quod nondum vigilat seculum.* Sed Ambrosius libro 7.comment. in Luc. traditionem illam de sex munei millenariis ideò minùs probari asserit, *quod jamdum suo tempore ab exordio mundi plusquàm sex annorum millia sint exacta, falsâ Chronologiâ procul dubio deceptus.* Augustinus in enarrat. Psalm. 89. *eandem Scripturæ minùs congruam censet*, quippe quæ neget tempus consummationis seculi ab Angelis, nedum ab hominibus præsciri posse. Beda etiam in libro de ratione temporum cap.65. & in comm. Psalm.6. eandem liberè contemnit. *Quidam errones* (inquit) *diem judicij octavum vocarunt &c.* Ambrosius Ansbertus itidem se opposuit iis, qui *sex ætates*, hoc est, sex millenarios annorum usque ad consummationem seculi computabant. Cent. Magdeburg.10. colum.653. 2. Aliam Judæorum traditionem ex eodem libro Thalmudico Sanhedrin cap. Helec recenset Galatinus dict. loco. *Dixit Elias Magistro Judæ, Non erit, id est, non durabit mundus minus quàm octoginta quinque Iubilæis & in ultimo Iubilæo filius David veniet*, ubi Rabi Salomonis glossa addit: *Hi Iubilæi continent annos quater mille ducentos & quinquaginta*, nimirum si pro quolibet Jubilæo 50. anni computentur. Sed totidem anni à creatione mundi jamdudum effluxêre. 3. Esdras Sacerdos, qui olympiade 80. hoc est, circa annum mundi 4740. floruit libro 4. cap.14. divinitùs sibi revelatum testatur, *mundi ævum in duodecim partes distribui, suaque ætate partes decem jam esse præterlapsas, partisque decimæ dimidium, superesse autem quantum ejus est post dimidium decimæ partis.* Instituto autem illo annorum Chronologismo ab ætate Esdræ ad nostram, liquidò apparebit, longiora quàm ab eo determinata fuêre, præterlapsa esse tempora, nec interim finem mundi adventasse.

78. In ipsis Christianæ Ecclesiæ incunabulis tempore Apostoli Pauli in Ecclesia Thessalonicensi quidam fanatici certum ac proximè instans tempus adventus Domini ad judicium definire voluerunt, ac ut majorem doctrinæ suæ autoritatem conciliarent, 1. jactarunt *Spiritum*, hoc est, peculiares quasdam revelationes. 2. protulerunt *ratiocinationes* & conjecturas. 3. depravarunt non tantùm genuinas *Epistolas* Pauli, sed etiam suppositias ac falsas sub ipsius nomine Ecclesiis obtruserunt, quâ triplici via eos fuisse usos, colligitur ex 2.Thess.2. verf.2. *Non citò moveamini à vestro sensu neque terreamini neque per spiritum, neque per sermonem, neque per Epistolam tanquam per nos &c.* Sed huic Pseudodoctorum seductioni magno conatu Apostolus sese opponit docens, *non venturum diem Domini nisi prius venerit discessio ac reveletur homo peccati*, hoc est, Antichristus verf.3. Ibidem Apostolus tres enumerat curiosarum illarum prædictionum effectus, qui sunt σαλευθῆναι, θροεῖσθαι καὶ ἐξαπατᾶν. Verbum σαλευθῆναι ad *inconstantiam* & *periculum* respicit. Naves enim in salo semper nutant modò in hanc, modò in illam partem inclinantes, deinde salo oppressæ in syrtibus ab iisdem circumgyrantur & absorbentur, θροεῖσθαι est *ad terrorem loqui, terrorem hominum animis incutere*, qui

qui cùm sit intempestivus & verbo Dei adversus in desperationem quandoque desinit, ἐξαπατᾶν *seductionis* manifestam significationem habet. Sed enim non obstante præmonitione Apostolica longè plurimi tempus adventus determinare ausi fuere. Cyprianus in princip. libri de exhortatione Martyrii ad Fortunatum pag.244. sic loquitur : *Sex millia annorum plenè complentur, ex quo Diabolus hominem impugnat.* Fuit ergò tempore Cypriani pervulgata opinio , sextum mundi millenarium compleri cœpisse ac proinde finem seculi instare. Philastrius de hæres. fol.51. meminit quorundam, qui ex Esa.61.vers.1. colligere voluerunt , *inter primum adventum Christi in carnem & alterum ad judicium fore 365. Annos.* Augustinus lib.18. de Civit. Dei cap.53. memorat, quosdam fuisse, qui Annos *quadringentos*, quosdam qui *quingentos*, alios qui *mille Annos* ab ascensione Domini usque ad ejus ultimum adventum numerarint. *Quemadmodum autem quisque eorum* (ait) *astruat opinionem suam, longum est demonstrare & non necessarium. Conjecturis quippe utuntur humanis , non ab eis certum aliquid de Scripturæ Canonicæ autoritate profertur.* Idem Epistola 78. ad Hesychium refert, *Hieronymum cujusdam ἀνωνύμου opinionem temeritatis accusasse, quod ausus fuerit Danielis hebdomadas de adventu Christi futuro non præterito exponere.* Quicunque igitur is fuerit, existimavit post septuaginta hebdomadas, hoc est, Anno à nativitate Christi quadringentesimo nonagesimo extremum judicium futurum. Lactantius lib.7. div.Instit.cap.25.pag.436. *Quando compleatur hæc summa annorum sex millium, docent ii, qui de temporibus scripserunt colligentes ea ex literis sanctis & ex variis Historiis, quantus sit numerus annorum ab exordio mundi, qui licet varient & aliquantum numeri eorum summa dissentiat, omnis tamen expectatio non amplius quam ducentorum videtur annorum.* Sic ergò juxta Lactantium circa Annum Christi quingentesimum, decimum octavum extremum debuisset institui judicium, vixit enim Lactantius circa Annum Christi trecentesimum, decimum octavum, ac fuit Crispi, Cæsaris Constantini Magni filii Præceptor, cui computationi eventum haudquaquam respondisse in propatulo est, unde Xystus Betuleius Lactantii commentator eam sic refellit: *Fingamus Lactantium hæc scripsisse Ann. à nato Christo trecentesimo vigesimo septimo. Nam tunc Constantinus solutâ Maximini & Lycinii adversus Christianos Tyrannide solus imperii gubernacula tenuit. Quibus si ducentos Lactantii Annos addideris, invenies diem judicii triennium ante Iustiniani imperium fuisse oportere, id est, ab hinc Annis mille octodecim.* Anno Christi octingentesimo, quadragesimo octavo, mulier quædam Suevica nomine Theoda circa Moguntiæ & Constantiæ fines vaticinata est, *per apparitionem Angeli sibi revelatum fuisse eo ipso Anno affuturum extremum mundi diem.* Aventinus libr.1. annal. Bojorum memorat, regnante Henrico IV. circa Annum Christi millesimum, sexagesimum secundum, *constantem fuisse famam, imminere excidii fatum terrarum orbi.* Abbas Joachimus ex Calabria diei novissimi constituit Annum Christi millesimum, ducentesimum, quinquagesimum octavum. Prædixit enim Urbano III. Pontifici venturum diem novissimum post duas generationes, hoc est, post Annos 70. Papa verò 1188. mortuus est, quibus duæ generationes sive Anni 70. additi conficiunt Annos 1258. Chrysostomus tempus Nov. Testam. adæquat cum duratione Vet. Testam. quam quia computat Annis 1343. ideò etiam tot annos durationi Ecclesiæ Nov. Testam. existimat esse tribuendos. Arnoldus de Villa nova prædixit *Anno salutis 1345. Antichristum & mundi finem adfuturum esse.* (Nicolaus Eymericus de hoc Arnoldo memorat, quod Annum salutis 1335. fini hujus mundi præstituerit part.2. quæst.11.) Bernhardin. de Busto part.2. rosarii serm.12. circa Annum Christi 1495. literarum monumentis prodidit, *creditum tunc esse, mundi finem adventurum Anno Christi 1500. idque concionatorem quendam passim dictasse.* Heerbrandus in loc. Theolog. cap. de consummat. seculi scribit, *quosdam interitui mundi præfixisse Annum à nato Christo 1530.* Lutherus tom.9. German. Wittebergn. Anno 1530. in præfat. super Danielem mentionem facit eorum, *quibus visum fuit statim post Annum 1530. expectandum mundi finem.* Circa annum 1526. Thomas Scykerus Enthusiasta in urbe S. Galli Helvetiorum Consulem ibidem agente Joachimo Vadiano per urbem currens ac horrendis gestibus utens clamabat, *diem Domini adesse, diem Domini venire*, referente Bullingero libr.2. contra Anabaptist. cap.1. Husitis Anabaptistis circa Annum 1530. tàm certum erat, *extremum diem præsentem esse, ut aliqui ipsorum omnes suas opes & facultates prodigerent, ea opinione, ut putarent se eas vix absumere posse, tam brevi enim temporis spacio se satis opum habere.* libr. ejusdem cap.6. Camerar. lib.1. oper. subcis. cap.41. pag.192. *Notum apud nos est, quibus rationibus nostrâ memoriâ quidam Parochus alioqui non indoctus & Arithmeticus insignis suis auditoribus inter concionandum non ut arbitror dolosè, sed nimiùm fidens tùm suis computationibus, tùm dicto Evangelistæ propter numerum Annorum.* VIdebVnt In qVeM pVpVgerVnt, *persuadere conatus fuit , finem mundi adesse diemque certum & horam hujus indicavit.* Juxta illius hypothesin consummatio seculi incidisset in annum 1532. Bucholz. in Chronol. Ann. 1533. sic annotat: *Hoc Anno quidam ineptè vaticinatus est de extremi judicii die, qui venturus esset mense Octobri, idq; supputavit ex his verbis :* IesVs NazarenVs reX IVDæorVM. Item: VIDebVnt In qVeM transfIXerVnt, *quorum prius si litteras colligas, continet numerum Anni 1532. posterius verò Annum 1533.* Intelligit autem Michaelem Stifelium Pastorem Ecclesiæ in Lochovv sub ditione Electoris Saxonici, qui in hanc devenit opinationem, *se esse septimum Angelum Apocalypticum , qui per divinam revelationem novissimum diem antegrediatur , seque habere tubam septimi Angeli.* Scripsit itaque librum & comprehendit opinionem suam 22. articulis de extremo die voluitque demonstrare extremum diem præcisè cadere in Annum Christi 1533. mensem 10. hebdomadam 42. in diem Lucæ Evangelistæ circa horam octavam, qua prædictione rusticos sic dementavit, ut nec ararent, nec sementem facerent, sed genio indulgerent ac res suas compotationibus prius absumerent, antequam dies extremus ingrueret. Vide Luth. in comm. cap.32. Gen. & in Coll. mensal. cap.43. Melchior Hoffmannus Anno Christi 1534. mundi finem expectandum esse prædixit. Enthusiastarum quidam ita temerarii fuerunt, ut circa

circa annum 1539. etiam tempus ac diem ipsum, quo Dominus venturus esset, designarent. Hi deinde tanquam furiosi circumcurrebant & per plateas clamabant: *Dies Domini, dies Domini, annunciamus vobis diem Dominicam.* Bullingerus d.l. cap. 1. Andreas Musculus Anno 1571. scriptum edidit sub hoc titulo, *an ille puer, qui diem supremum superventurus sit, calceos modo induerit*, id si quis affirmet, addit illis CHRISTI annis longævitatem unius hominis 70. aut 80. annorum, quâ ratione adventus Christi incidet in annum 1541. vel 1551. Aretius in problem. loc. 183. de adventu Christi secundo, refert quosdam hac computatione usos fuisse. In verbis ADVentVs DoMInI, collegerunt *literas arithmeticas*, quæ conficiunt 2012. de quo numero subtraxerunt eum, quem collegerunt ex verbis DIes abbreVIabVntVr, hoc est 517. & restabant 1495. illis addiderunt numerum literarum aents, hoc est quinquaginta sex, quem numerũ dant literæ aents naturali positione in dictione *Adventus*, & emergunt anni 1551. hisce addiderunt adhuc 27. hoc est, numerum literarum in dictione *Domini*, & exit annus 1578. Quidam annis 1495. ex verbis *Adventus Domini* & *dies abbreviabuntur* dictâ ratione collectis addiderunt annos 150. ex verbis *propter eLeCtos* erutos, qui confecerunt An. 1645. à quo numero abstulerunt aents, hoc est, 56. quem dant hæ literæ in dictione *adventus*, & emergit annus 1587. initium anni 1588 de quo jam olim sic cecinerunt:

Mille annis verum, hujusmodi non fuit cœlum.
Veteres dudum dixêre, hoc anno omnia lugere,
Si mundi finem non habebis, permutationem magnam videbis.

Wenn man schreibt 1588.
Das ist das Jahr/ so wol betracht.
Gehet dann die Welt nicht unter/
So geschicht doch sonst gros Wunder.

Tribuuntur autem hi versiculi & hæc ipsa opinio *Joh. Regiomontano Mathematico*, qui ob maximam conjunctionem trium superiorum planetarum Saturni, Jovis, Martis, si non finalem, tamen insignem quandam mutationem mundo imminere præsagiebat. Casparus Bruschius hos rythmos sic vertit:

Post mille expletos à partu Virginis annos,
Et post quingentos rursus ab orbe datos.
Octogesimus octavus mirabilis annus
Ingruet, is secum tristia multa trahet.
Si non hoc anno totus malus occidet orbis,
Si non in nihilum terra fretumq; ruent.
Cuncta tamen mundi sursum ibunt atq; deorsum
Imperia, & luctus undiq; grandis erit.

Alii ex alio principio hunc numerum eliciunt. Ut enim ab emigratione Israëlitarum ex Ægypto ad natum Christum præterierunt anni 1516. sic à nato CHRISTO ad reformationem Ecclesiarum à Luthero in Germania factam totidem annos recensent, hisce addunt annos, qui à Christi nativitate ad illius Baptismum numerantur videlicet 30. & 42. annos, qui inde usque ad Hierosolymæ excidiũ numerantur, qui simul collecti exhibent annum CHRISTI 1588. Johannes Erasmi Arianus in libro de Antichristo hac ratione progreditur. Sumit annum Christi 328. in quem incidit Concilium Nicenum, quod ipsi videtur impium & in DEUM contumeliosum, in eo statuit initium *regni bestiæ sive Antichristi*, quibus annis ex Dan. 12. v. 11. addit annos bestiæ 1260. qui duo numeri juncti constituunt annum Christi 1588. in quem dicit cadere finem regni bestiæ & initium instare restaurationis Ecclesiæ & novi mundi chiliastici ac phantastici. Sed hanc blasphemiam infernali igne DEUS aliquando in ipso vindicabit & ipse eventus hoc somnium falsitatis convicit. Cyprianus Leovitius & alii Mathematici propter conjunctionem omnium Planetarum in ariete, qualis olim circa Christi nativitatem fuit, rationes quasdam in prognosticis suis anni 1583. allegarunt, diem Domini præsenti ætati appropinquare. Bodinus lib. 1. de Dæmonom. cap. 5. Circa finem seculi proximè elapsi editum est Scriptum aliquod sub ficto nomine *Adelberti Thermopedii*, qui definivit extremo diei ann. 1599. 3. Aprilis. Quidam hunc numerum collegerunt hac ratione, ut quantitatem decurtationis, quæ debet fieri propter electos à sex mille annis facerent circiter 400. annos, ut hac ratione exiret annus 1600. vel 1612. Inventi fuêre, qui Christi reditum expectandum dixerunt, quando numerus annorum congruet *ad quinq; vulnera Christi* in cruce pendentis, anno scilicet mundi 5555. hac ratione expectandus fuisset mundi finis anno Christi 1605. Quidam ex verbo IVDICIVM, in quo omnes literæ sunt numerales, collegerunt anno 1613. extremum judicium instituendum.

79. Sed horum omnium calculos eventus cõtrarius planè conturbavit, quod ipsum metuendum illis, qui certum aliquem currentis centenarii annum extremo judicio præcisè assignant. Eustachius Poyssclius in libro Germanico de mutatione temporum has profert conjecturas. Anno 40. post primum Pascha interiit Jericho. Anno 40. post Christi Pascha devastatur Hierosolyma. Anno 40. post Nicenum Concilium, in quo Pascha tertium respectu festivitatis celebrandę constitutum est, urbs Niceæ terræ motu eversa est. Anno 40. post Calendarium Gregorianum anno 1581. editum, quo iterum alius terminus paschalis positus est, interibit totus mundus, sic ergo finis mundi juxta hunc autorem incidet in annum jam currentem 1621. Quidam computant annos à Mose usque ad Christum, qui in diebus carnis suę totum cultum Mosaicum abrogavit, qui fuêre 1590. illis addunt annos 40. quibus Israëlitæ vagati fuêre in deserto, unde emergit annus 1630. quo finem mundi expectandum censent. Quidam annum Christi 1636 mundo fatalem & exequialem fore incertis conjecturis persuasi arbitrantur. Quidam referente Chytræo in comm. cap. 6. Genes hypotheseos loco in sua computatione assumunt dictum Christi Matth. 24. v. 37. Luc. 17. v. 26. *Sicut erat in diebus Noæ, ita & erit adventus Filij hominis*, & quia à mundi creatione usque ad diluvium intervenerunt anni 1656. ideò totidem annos à primo Christi adventu usque ad secundum ipsius adventum intercessuros arbitrantur. Eidem principio insistit Nicolaus Cusanus in lib. de conjectur. noviss. diei. Sed quilibet videt Christum loqui non de numero annorum, sed de conformitate vitæ ac morum. Jobus Finzelius & Casparus Goldwurm in catalogo prodigiorum memorant, Anno 1556. in Transylvania cœlo sudo comparuisse has literas & hæc verba. INRI. MDLVI. IAHR EIN ENDE DIESES REICHS. Ex illis colligit Adamus Nachenmoserus

ferus diem judicii venturum Anno 1656. Sic autem progreditur: Quemadmodum indicta pœna diluvii Deus ad pœnitentiam agendam peccatoribus annos 120. dedit: ita haud præter rationem erit, si dixerimus, hoc prodigio diem novissimum prænunciari, & ideò etiam 120. superesse annos, quibus sit pœnitentia hominibus agenda. Quemadmodum autem seculo Noæ ad centum solummodò annos pœnam DEUS distulit: ita conjicio, tempus ultimum similiter annis tantùm 20. abbreviatum iri, ut hac ratione non absurdum sit, si finem mundi constituamus in anno Domini 1656. In Meletemate Chronologico Gryphisvv. anno 1607. edito autor libri huic computationi probabilitatem quandam conciliare conatur ex eo, quòd prædictus numerus in Jubilæos redactus producat 33. cum 6. partibus, qui numerus est annorum ætatis CHRISTI, ut scilicet totidem jubilæos lucretur Ecclesia Christiana, quot annos singulos CHRISTUS in terris vixit, sed D. Cramerus Theologus eximius, amicus noster singularis, in exegem. de regno CHRISTI cap. 4. [in quo superiores computationes plerasque omnes recenset & refellit] p. 268. rectè monet, negligi in hoc calculo 6. partes, hoc est, sex annos, qui si adderentur, prodiret annus 1662. ac si ætatem Christi respiciamus, in ea superesse annum dimidium, qui exæquat dimidium Jubilæum, id est, annos 25. qui superioribus additi producerent annum Christi 1682. Hiltenius Monachus Isennacensis, cujus mentio fit in Apol. Conf. August. quod reformationem Lutheri prædixerit, finem mundi constituit in anno 1660. ac addit, *prius dominaturos Gog & Magog*, priùs etiam fore inclinationem regni illius Turcici postquam Germaniam oppresserunt. Philippus Nicolai in lib. 2. de regno Christi c. 8. confert invicem annos vitæ Christi in his terris exactæ & Ecclesiæ Christianæ utpote corporis ipsius mystici jubilæos ac subductis rationibus omnibus tandem concludit: *Annus Christi 1670. finis erit stadiorum mille sexcentorum Apocal. 14. finis dierum mille trecentorum & triginta quinque Dan. 12. finis horæ, diei, mensis & anni Apoc. 9 finis diei mystici septemque mensium & septem annorum in unam periodum conjunctorum Ezech. 38. & 39. finis mensium quadraginta dierum Apoc. 13. finis temporis diei mystici & trium horarum Apoc. 18. finis temporis, temporum & dimidii temporis Daniel. cap. 12. finis quinque mensium Apoc. 9. finis dierum mille ducentorum sexaginta & semiquatuor, horæque unius mysticæ Apocalyps. cap. 11. finis temporum novi Adami cum veteris Adæ temporibus collatorum ac denique finis temporum Ecclesiæ jubilæorum*; interim modestè addit cap. 1. pag. 22. *Protestor, nolle me de arcanis soli Deo reservatis quicquam scire, quicquam affirmare vel quicquam negare, & absit ab omnibus Deum ex animo timentibus tam curiosa, impia & prohibita speculationis temeritas. Fieri enim potest, ut gloriosus ille extremi judicij dies anno 1670. se ostendat, quod ut affirmare non possum, sic nec obstinatè inficiabor, at fieri quoque potest, ut propter electorum fidelium assiduis gemitibus votisque hunc diem expectantium calamitates & ærumnas, quibus à mundo & Satana obruuntur, citiùs allabatur, temporibusque omnibus finem imponat, nec minùs fieri potest, ut post annum 1670. anno quodam alio nobis incognito, cùm minus expectatur, derepentè illucescat & nostra opinione tardius ex insigni Dei μακροθυμία expectantis omnium hominum conversionem adveniet.* Nicolaus Raimer. Ursus Dithmarsus Mathemat. Cæsareus superioribus annis scriptum edidit, in quo conatur demonstrare, quòd ab anno CHRISTI 1606. usque ad diem extremum supersint duntaxat anni 67. quâ ratione finis mundi incideret in annum Christi 1673. nititur autem hac hypothesi, de qua dictum est superiùs, quòd periodus mundi non sit excessura sex millenarios annorum ac novâ Chronologicâ supputatione ostendit illa sex millia annorum usque ad modicum residuum 67 annorum esse elapsa. Heerbrandus d. l. memorat quosdam suspicari, quòd annus Christi 1675. finem mundo sit allaturus. Philippus Melanchthon in post. Dom. II. Advent. scribit: *Ego vidi veterem Prophetiam, quòd annus 1680. futurus sit mundi ultimus.* Quidam reditum Christi ad judicium rejiciunt in annum 1688. *ob trigonum igneum*, quem mundo fatalem futurum statuunt. Andreas Osiander definivit annum 1689. libr. edit. Norinb. Anno 1544. Chytræus in comm. Apoc. 11. memorat, quosdam prędixisse anno 1695. futurum mundi finem. Johannes Napier Scotus scripsit patefactionem mysteriorum Apocalypseos, in qua propos. 14. vult demonstrare *& debere & posse sciri mundi finem*, ac statuit diem judicii inter annum 1688. secundùm Apocalypsin & annum 1700 juxta Danielem esse futurum. Existimat enim in fine capitis 14. Apoc. poni numerum, qui videatur ultimi diei terminus futurus *per mille sexcenta stadia* seu cursus, quæ debeant ad annorum designationem applicari. Si ergo numerentur 1600. anni à tempore, quando Johannes scripsit, puta Annum Christi 97. secundùm Eusebium vel ann. Christ. 99. secundùm Irenæum, finis computationis incidet in annum ferè 1699. constitutũ inter anni 1688. & anni 1700. terminum. Seleccerus in pædagog. recenset eos, qui anno Christi 1688. mundi finem expectandum esse statuerint. Nicolaus Cusanus assignavit annum 1700. Adamus Corizen Jesuita defens. Bellarmini contra Paræum editæ adjũxit considerationem, *utrum annus 1711. futurus sit mundo ultimus.* Johan. Picus Mirandulanus in 900. conclusionibus, *Si qua est de novissimis temporibus conjectura humana, investigare possumus per secretissimam viam Cabalæ futuram esse consummationem seculi hinc ad annos 514. & dies 25.* Cardanus lib. 2. de rer. variet. annum 1800. determinat. Quidam obscuritatibus suas prædictiones involvunt, ut eò securiùs mentiantur. Franciscus Hildesheimius in Epist. 1586. edita refert tale cujusdam dicterium. *Qui scraverit, quid sit denarius in Arithmetica formali & cognoverit Naturam primi numeri Spharici, sciet fundamentum seculi magni jubilai. sciet pariter secretum 50. portarum Intelligentiæ & Millesimæ generationis & regni omnium seculorum.* Sed hi ac similes Prophetastri, uti rectè monet D. Cramerus dicto loco nec *in conclusione*, nec *in præmissis* conveniunt, alii enim alium annum mundo fatalem fore statuunt; ac alii nituntur *occultis revelationibus*, alii *Rabinorum traditionibus*, alii *Astrologorum computationibus*, alii *literis arithmeticis*, alii *chronologicis conjecturis* & temporum epilogismis, in quib. proprio arbitrio certum aliquem terminum eligant, à quo numer[illegible] initium faciunt. Quin & multæ imposturæ in [illegible]modi auguriis concurrunt, quibus simplici[illegible]

ann[illegible]

animis illuditur. Johan. Trithemius in Chron. memorat anno Christi 847. quandam mulierem finxisse, quòd *Angelus Domini sibi apparuerit, qui novissimum diem judicii mox instare pronunciasset*, qua ratione multos tàm ex Clero, quàm ex populo per diœcesin Moguntinam deceperit. Tandem verò per Rabanum Archiepiscopum comprehensa, confessa est, *fuisse se per consilium cujusdam Presbyteri ad hoc quæstus gratia inductam*. Vide Cent. Magdæb. 9. col. 224. Martinus Crusius in Turco-Græcia memorat, Monachum quendam Græcum ante annos plusculos Hierosolymis Constantinopolin venisse ac ante templa in magno hominum concursu, ut pecuniam colligeret, dixisse, *non procul Hierosolymis lapidem cœlitùs cecidisse, cui inscriptum, paucos post dies mundum interiturum*, idque literis probabat, quas se ab Alexandrino Patriarcha habere ajebat, in illis promittebantur peccatorum indulgentiæ omnibus, qui eas pecunia compararent, sed paulò post prudentiâ Patriarchæ Constantinopolitani detecta impostura & Monachus & ii, qui tales ab eo indulgentias emerant, excommunicati sunt. Qui imposturam confessus, amareque flens, exire è templo, nisi à Patriarcha in gremium Ecclesiæ receptus, noluit, id quod factum est, cùm seriò jocoque reprehensus prodromus avari Papæ appellatus fuisset. Nostro seculo quidam fanaticus nomine Burghans revelationes quasdam de tempore judicii jactitavit, sed quas ipsa temporum experientia elusit.

80. Ad classem curiosorum ac scrupulosorum calculatorum, qui extremo judicio certum ac determinatum diem præfigunt, accedunt etiam *Pontificii*, qui Utopicum suum Antichristum ex tribu Dan adhuc nasciturum expectant, quem tres annos cum dimidio in terris regnaturum ac dic post mortem ejus quadragesimo quinto judicium secuturum esse somniant, ac certo velut ex tripode pronunciant, quâ ratione per tres annos integros judicium proximè antecessuros definitum ejusdem tempus ab omnibus præsciri posse præsupponunt. Gregorius de Valentia tom. 4. commentar. disputat. 11. quæst. 2. pag. 2273. *Dicendum, inter Antichristi mortem & CHRISTI adventum ad judicium, adeoque mundi consummationem brevissimum temporis intervallum futurum, nempe quadraginta quinque dierum. Quod autem non diutius sed statim post exiguum illud temporis intervallum à morte Antichristi judicium futurum sit & mundi consummatio, patet ex Danielis cap. 7. ubi postquam dixit de Antichristo, quòd Sanctos Altissimi conteret, & quod tradentur in manus ejus usque ad tempus & tempora & dimidium temporis, mox adjunxit & judicium sedebit. Item ex Johanne Apocalyps. 20. qui similiter postquam dixit, oportere Draconem solvi modico tempore, addit, & vidi sedes & sederunt super illas & judicium datum est eis.* Blasius de Viegas in comment. Apocalyps. pag. 767. ex verbis Danielis c. 12. *à tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium & posita fuerit abominatio in desolationem dies mille ducenti nonaginta, beatus qui expectat & pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque*, sic ratiocinatur. *Antichristi persecutio durabit tribus annis cum dimidio, & præterea decem aut duodecim diebus, sed beatus qui mortuo Antichristo supervixerit quadraginta quinque dies, hoc est, pervenerit ad dies 1335. quare significatur quadraginta quinque dies futuros à morte Antichristi usque ad diem judicii.* Bellarminus libr. 3. de Romano Pontifice cap. 8. *Antichristus non regnabit nisi annos tres cum dimidio.* cap. 9. *Die quadragesimo quinto post mortem Antichristi Dominus veniet ad judicium & coronas justitia victoribus reddet.* cap. 17. *Post Antichristi mortem non futuri sunt nisi quadraginta quinque dies usque ad finem mundi.* Caspar Schioppius ab adventu Antichristi usque ad judicium præcisè numerat mille trecentos triginta quinque dies. Similia occurrunt apud Pererium libr. 15. comment. in Daniel. pag. 915. Josephum à Costa libr. 3. de novissimis temporibus cap. 18. pag. 563. Atqui hæc opinio 1. pugnat *cum effato Christi*, quo diem extremi judicii à quoquam hominum præsciri posse negat Matth. 24. vers. 36. Marc. 13. vers. 32. Actor. 1. vers. 7. cujus veritatem comprobat ipse Bellarminus sibi contradicens libr. 4. de Christo cap. 5. *Mundi finis non potest sciri.* 2. *Securitati fovendæ obliquè inservit.* Cùm enim ex Pontificiorum hypothesi Antichristus nondum venerit, ideò mundus interea cum servo nequam dicere poterit, *Moram facit Dominus meus venire.* Matth. 24. v. 48. Non est quod quis regerat, *etiam Apostolum præmonuisse diem Domini non esse venturum, antequam Antichristus revelетur.* 2. Thessal. 2. v. 3. *nec ullam de suppeditato securitatis fomento dicam ipsi propterea scribi potuisse*, est enim ratio maximè dispar, quia tempore Apostoli, Antichristus nondum venerat, quem hoc nostro tempore revelatum ex Scriptura & experientia constat. 3. *Adversatur oraculo Apostolico*, quòd Dominus glorioso suo adventu Antichristum è medio sit sublaturus 2. Thess. 2. v. 8. utique ergò non morietur 45. diebus ante Christi adventum. 4. *Confundit dies Angelicos & Propheticos cum vulgaribus*, Ezech. 4. v. 6. *diem pro anno dedi tibi.* Docet Apostolus 2. Thess. 2. v. 7. Antichristum jamtum suo tempore *mysterium iniquitatis operari* cœpisse. Johan. 1. Epist. 4. v. 3. *Antichristum jam venisse* asserit, ac res ipsa ostendit, non potuisse tantam Antichristi potentiam tàm brevi tempore colligi, ut nihil dicamus de testimoniis Martyrum, qui jamdudum in Ecclesia Antichristum regnasse superioribus seculis conquesti sunt, ut alibi pleniùs docebitur. Ex quibus omnibus colligimus, in Propheticis illis de duratione regni Antichristiani oraculis non vulgares intelligendos esse annos sed Angelicos & Propheticos, quorum quilibet tot annos complectitur, quot alioquin dies vulgaris annus habet, nimirum 365. Summa ergo trium annorum Angelicorum cum dimidio conficit annos 1260. Instituimus etiam talem vaticiniorum Propheticorum collationem. Duratio regni Turcici [de eo enim nòn de Antichristo specificè sic dicto ibi agitur] Daniel. 7. definitur per *tempus, tempora & dimidium temporis.* Duratio regni Antichristiani Daniel. 12. itidem sic describitur, quòd per *tempus, tempora & dimidium temporis* sit mansurum. Apocalyps. cap. 13. vers. 5. bestiæ datur potestas bellum faciendi adversus sanctos *menses quadraginta duos*, qui annos tres cum dimidio absolvunt. Apocalyps. cap. 12. vers. 4. mulier illa, quæ Ecclesiam repræsentat, fugiens

Draco-

Draconis sævitiam cum filio suo alitur in deserto *per tempus, tempora & dimidium temporis*, quod spacium versu proximè præcedente resolvitur in dies 1260. denique duo testes veritatis Apoc. 11. v. 3. obluctantur Antichristo dies 1260. quæ omnia ad unum & eundem collimant scopum, quod scilicet Antichristi Tyrannis tamdiu sit duratura. Jam verò constat, Turcicum imperium diutiùs quàm per tres annos vulgares cum dimidio durasse, ideò etiam duratio regni Antichristiani non est ad mensuram vulgarium annorum exigendum. Nec est quod quis regerat, *Antichristo assignari tempus modicum* Apoc. 12. v. 12. brevitas enim illa accipienda est non ἁπλῶς sed συγκριτικῶς non *absolutè* sed *comparatè*, breve enim erit dominium Antichristi respectu *Dei*, in cujus oculis *mille anni sunt instar hesternæ diei* Psal. 90. v. 4. 2. Petr. 3. v. 3. respectu *Ecclesiæ*, cujus regnum Antichristiano longè antiquius & durabilius, respectu *decurtationis divinæ*, quia dies *abbreviabuntur propter electos* Matth. 24. v. 21. respectu *phraseos* in Scripturis receptæ, quæ spacium aliquot seculorum vocat *horam novissimam*, quia novissimorum temporum & horæ novissimæ appellatione complectitur totum illud tempus, quod à primo Christi adventu usque ad secundum ejus adventum ac seculi consummationem protenditur 1. Cor. 10. v. 11 1. Joh. 2. v. 18.

81. Præstat igitur singulis *diebus*, imò *horis*, imò *momentis* Christi ad judicium in vero Dei timore expectare, quàm momentū temporis, quo ad judicium rediturus sit, scrupulosè contra ipsius prohibitionem indagare. Quod alii tribuunt curiosæ temporis indagationi, illud rectiùs à nobis impenditur piæ ad hunc diem præparationi, quem in propinquo esse colligitur non modò *ex manifestis Scripturæ dictis* 1. Pet. 4. v. 7. Jac. 5. v. 8. 1. Joh. 2. v. 18. &c. sed etiam *ex signis à Christo & Apostolis prædictis*, de quibus infra plenius. Servus nequam sic describitur: quod *in corde suo dicat, moram facit dominus meus venire* Matth. 24. v. 47. Luc. 12. v. 45. empectarum sunt hæ voces: *Ubi est promissio adventus ejus?* 2. Pet. 3. v. 4. quibus Mahumetes in suo Alcorano frigidam suffundit, quando azoara 80. asserit, *finem mundi quinquaginta millium annorum spacio adhuc abesse* [quamvis sibi contradicens azoara 57. eundem brevi adfuturum adferat] sed verè pii ac Spiritum Christi habentes sic describuntur, quòd *parati sint ac vigilent, cùm nesciant qua hora sit venturus ipsorum dominus* Math. 24. v. 42. & 44. Marc. 13. v. 33. 35. & 37. *quòd sint lumbi ipsorum præcincti & lucernæ ardentes* Luc. 12. v. 35. *quod sint similes hominibus expectantibus dominum suum quando revertatur à nuptiis, ut cùm venerit & pulsaverit, confestim ei aperiant* v. 36. *quòd vigilent omni tempore orantes ut digni reddantur fugere ista omnia quæ futura sunt & stare ante Filium hominis* Luc. 21. v. 36. *quòd non dormiant sicut cæteri sed vigilent & sobrii sint*. 1. Thessal. 5. v. 6. *quòd quotiate expectent & properent in adventum hujus diei* 2. Petr. 3. v. 12. *quod vigilent & custodiant vestimenta sua, ne nudi ambulent & conspiciatur nuditas ipsorum* Apoc. 16. v. 15. *quòd ex Spiritu cum sponsa Christi quotidie ingemiscant, Veni Domine Jesu, veni*. Apoc. 22. v. 17. & 20. hoc animæ nostræ longè salubrius ac fructuosius, quàm incertis computationibus tempus pœnitentiæ & bonis operibus præstitutum inutiliter conterere. Non quidem improbamus pium eorum studium, qui vaticinia in Scriptis Propheticis & Apostolicis proposita cum ipso eventu optimo vaticiniorum Interprete prudenter conferunt ac diem ultimum in propinquo esse ex illo rectè colligunt. Sic Chunmannus Flinspachius Tabernæmontanus circa annum CHRISTI 1559. librum edidit sub titulo, *Conjectura extremorum temporum*, in quo decem conjecturas recenset, quæ testentur diem novissimum proximè præ foribus esse. 1. Quia quatuor Monarchiæ Dan. 2. & 7. præfiguratæ præterierunt atque in summo fastigio regni Turcici post quartæ Monarchiæ labefactationem exorti vivimus. 2. Antichristus est revelatus & doctrinæ reformatio divino beneficio præcessit juxta vaticinia 2. Thess. 2. & Apoc. 14. 3. Vivimus in sexto millenario, qui finem mundo adferet, ut ex vaticinio Enochi colligitur. 4. Sex dies creationis sex mundi ætates hoc tempore fermè exactas designant, quas æternum insequetur Sabbathum. 5. Trigesimus tertius Ecclesiæ jubilæus respondens 33. annis vitæ CHRISTI in his terris actæ ferè præterlapsus est. 6. Exacto seculo ἡγεμονικῷ ac θυμοειδεῖ jam dominatur ἐπιθυμητικόν, impietas & securitas ubique invaluêre. 7. Apostoli *novissimam horam* vocant tempus primo & secundo CHRISTI adventui interjectum, necesse igitur est, brevius illud esse quàm fuit ætas, quæ præcessit. 8. Dies ab Angelo Dan. 12. *definiti*, id est, anni 2625. ab ætate Danielis ferè effluxerunt. 9. Tempus ætatem Esdræ antegressum ac tempus eandem secuturum talem dicuntur ab Angelo habere proportionem, qualis *est inter ignem magnum & exiguum, inter pluviam magnam & exiguam*. 4. Esdr. cap. 6. jam verò ultra mille annos ab ætate Esdræ usque ad nostra tempora præterierunt. 10. Tertia mundi ætas in dicto Eliæ præfinita Messiæ fini jam appropinquat. Has, inquam & similes conjecturas non omninò repudiamus, interim eas utpote ex apocryphis libris & magnam partem ex incertis principiis deductas apodicticas & immotas esse negamus, ac seriò prohibemus, ne quis ad καθ' ἕκαστα descendat ac annum vel diem judicii præcisè determinare annitatur. Atque hæc dicta sint de tempore, quo judicium novissimum inchoabitur, de *durationis tempore* in quæstionibus de forma judicii dictum fuit superiùs, transitum ergò facimus ad quæstiones.

82. Quæritur hoc loco. 1. *Quid de conjectura quorundam statuendum, quâ Christum nocte mediâ Paschatos festum antegrediente ad judicium rediturum credunt?* Quosdam illa nacta est ex antiquitate patronos. Lactantius lib. 7. div. Institut. cap. 19. in princ. *Tunc aperietur cælum medium intempestâ & tenebrosa nocte, ut in orbe toto lumen descendentis Dei tanquam fulgur appareat, quod Sibylla his versibus locuta est*, ὅπποτ' ἂν ἔλθῃ, πῦρ ἔσαι σκότος ἐν τῇ μέσῃ νυκτὶ μελαίνῃ, *hoc est nox, quæ nobis propter adventum Regis ac Dei nostri pervigilio celebratur, cujus noctis duplex ratio est, quod in ea & vitam tum recepit, cum passus est, & postea orbis terræ regnum recepturus est*. Idem in epit. divin. Instit. cap. 8. circa med. *Tunc cælum intempesta nocte patefiet & descendet Christus in virtute magna & an-*

Q. 1. An Christus nocte mediâ Paschatos festum antecedente sit venturus.

& antecedet eum claritas ignea & virtus inæstimabilis Angelorum. Hieronym. in comment. Matth. 25. in explicatione verborum. *Mediâ nocte clamor factus est. Ecce Sponsus venit. Dicamus aliquid, quod forsitan lectori utile sit. Traditio Judæorum est, Christum media nocte venturum in similitudinem Ægyptii temporis, quando Pascha celebratum est & exterminator venit & Dominus super tabernacula transiit & sanguine Agni postes nostrarum frontium consecrati sunt, unde reor & traditionem Apostolicam permansisse, ut in die vigiliarum Paschæ ante noctis dimidium, populos dimittere non liceat, expectantes adventum Christi, & postquam illud tempus transierit, securitate præsumtâ festum cunctos agere diem, unde & Psalmista dicebat: Media nocte surgebam ad confitendum tibi super judicia justificationis tuæ.* Confer Cassiodorum in Psal. 118. Albertus Patavinus communi suffragio Christianorum hoc receptum esse tradit. Conantur autem huic opinioni probabilitatem quandam conciliare, 1. *ex parabolis & similitudinibus Christi* & de *fure irrumpente* Matth. 24. v. 43. Luc. 12. v. 39. *Si sciret paterfamiliâs, qua vigilia fur venturus esset, vigilaret, utique & non sineret perfodi domum suam, ideò & vos estote parati, quia qua non putatis hora Filius hominis venturus est.* Apoc. 16. v. 14. *Ecce venio sicut fur*, quod imitatus Apostolus 1. Thess. 5. v. 2. *Scitis exactè, quòd dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*: Jam verò fures noctu hominibus stertentibus in ædes irrumpere solent alienas. 2. *De sponso ad nuptias veniente.* Matth. 25. v. 6. *Media nocte factus est clamor, Ecce sponsus venit.* Moris erat apud Judæos, ut sponsus comitatus adolescentum societate accederet sponsæ suæ ædes celebraturus cum ea nuptias, ac tum è sponsæ domo virgines quędam sponsæ assidentes, ipsamet domi remanente & sponsi adventum expectante prodiret obviam sponso, deducturæ illum cum lampadibus in domum sponsæ & nuptialibus gaudiis cum ipsa perfruituræ. Hoc verò omne in magnificis nuptiis ad multam usque noctem protrahi solebat. 3. *De patrefamiliâs domum ex itinere redeunte.* Marc. 13. v. 34. *Sicut homo qui peregrè profectus reliquit domum suam, & dedit servis suis potestatem cujusque operis, & janitori præcepit, ut vigilet. vers. 35. Vigilate ergo, quia nescitis quando dominus domus veniet, sero, an media nocte, an galli cantu, an manè.* 4. *De hero ex nuptiis revertente.* Luc. 12. v. 36. *Estote similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertetur à nuptiis, ut cùm venerit & pulsaverit, confestim aperiant ei. vers. 38. Si venerit in secunda vigilia & si in tertia vigilia venerit, & invenerit servos vigilantes, beati erunt servi illi.* Jam verò ex nuptiis sub multam noctam convivæ domum reverti consueverunt. 5. *De duobus in lecto*, quorum unus assumitur, alter relinquitur, Luc. 17. v. 34. 2. *Ex typo Paschatis Judaici.* Quemadmodum Angelus Domini *nocte media* Pascha Judaicum proximè antegressâ percussit omne primogenitum in Ægypto Exod. 12. quod fuit judicium DEI particulare adversus Ægyptios: sic verisimile apparet CHRISTUM eodem tempore ad universale judicium, cujus præludium in eo præcessit, esse rediturum. 3. *Ex cognatione corporis mystici.* Quemadmodum CHRISTUS Ecclesiæ caput nocte Pascha Christianum immediatè præcedente ex mortuis resurrexit: sic probabile videtur, eodem tempore CHRISTUM corporis sui mystici membra ex mortuis excitaturum, ac ad tribunal suum evocaturum. Corn. Jans. in Harmon. Evang. c. 124. p. 856. *Creditur à quibusdam non improbabiliter resurrectionem omnium fore in crepusculo Sole existente in Oriente & Lunâ in Occidente, quia in tali dispositione Sol & Luna creduntur esse creata, ut sic eorum circulatio compleatur penitus per reditum ad idem punctum, unde de Christo creditur, quòd illâ hora resurrexerit.* Sed enim 1. est hæc traditio *Judaica* teste Hieronymo dicto loco, proinde etiam suspecta. 2. est ἄγραφος ac proinde certum fidei fundamentum exhibere nequit. Parabolæ & similitudines adductæ non *tempus* sed *qualitatem* gloriosi illius adventus determinant, quòd videlicet futurus sit subitus & inopinatus. CHRISTUS nequaquam dicitur *venturus nocte, sicut fur*, sed dicitur *venturus, sicut fur nocte venit*, proinde προσδιορισμὸς ἐν νυκτὶ non ad CHRISTI sed ad furis adventum propriè pertinet. Addi potest, *noctis* nomine etiam hoc significari, quòd tempore illius ultimi adventus tristis omnium rerum facies sit futura. Ex typis argumenta apodictica elici nequeunt, nisi ipsa Scriptura monstret applicationem. Analogia capitis & membrorum in corpore CHRISTI mystico certis includenda est limitibus, neque quidvis ex ea temerè inferendum. 3. Si morosè urgeatur & velut certa obtrudatur, erit ἀντίγραφος, quia CHRISTUS expressè asserit, *se venturum ea hora, qua non putetur.* Et quomodo nocte mediâ certò ac determinatè adventus Christi expectari potest, cùm disertè testatus sit, *nesciri an rediturus sit vesperi, an medio noctis, an gallicinio, an crepusculo.* Marc. 13. v. 35. 4. Repugnat physicis principiis, sicque est ἀντιφυσική. Neque enim in omni terrarum climate uno eodemque tempore media nox est, sed quando Sol nobis occidit, & sub nostrum horizontem descendit, tunc antipodibus oritur & in ipsorum horizonte ascendit, ex quo circulari Solis motu accidit, ut quando Sol à nostro zenith sive puncto verticali longissimè distans mediam noctem efficit, tunc ad antipodum zenith sive punctum verticale proximè accedens mediam diem ipsis efficiat. Palæstina igitur, in qua Christus docuit, non autem vel Germaniæ vel aliarum provinciarum, in quibus Christiani degunt, respectu accipiendum foret CHRISTUM mediâ nocte ad judicium rediturum, At hac ratione respectu nostri non media nocte, sed interdiu vel diluculo adventus ejus expectandus esset. 5. Rabanus libr. 5. de universo contrariam traditionem recenset. *Christus*, inquit, *eadem hora, qua resurrexit, ad judicium venturus est.* Ostendimus autem in Harmon. de resurrectione cap. 1. CHRISTUM non media nocte, sed diluculo ex mortuis surrexisse. Scotus lib. 4. sent. distinct. 43. quæst. 5. *Ea fortè hora in comparatione ad illam regionem Christus redibit ad judicium, & mortui resuscitabuntur, qua ipse resurrexit; vel ea hora, quâ morti adjudicatus est à Pilato, vel ea, qua expiravit in cruce. Siquidem de hoc certum non habemus ex Scripturis & quodcunque illorum ponatur, exponendum est illud media nocte pro incertitudine.*

Q. 2. Quo anni tempore Christus rediturus?

83. Q. 2. *An præsciri possit, quo anni tempore Christus ad judicium sit rediturus?* Quidam existimant, *tempore verno* adventum Christi esse expe-

expectandum. 1. Quia eodem tempore mundus conditus, ut ex Exod.12.v.2. & rationibus quibusdam probabiliter colligit Ambros. lib.1. hexaëm. cap.4. 2. Quia etiam alia Dei opera maxima & singularia verno tempore facta, ut eversio Sodomorum, Israëlitarum ex Ægypto liberatio & transitus per mare rubrum, redemtio humani generis per passionem Christi &c. 3. Christus Luc.21.v.29. utitur similitudine ficus gemmas protrudentis, cui signa novissimi diei comparat. Constat autem ficus veris tempore progerminare. 4. Ver novam mundi faciem nobis exhibet, herbæ emortuæ reviviscunt, cœli temperies fit blandior &c. verisimile igitur est etiam illo tempore ossa nostra instar graminis in resurrectione progerminatura. Es.66.v.14. Sed verisimiliter hæc cogitari, certò autem & apodicticè affirmari nequeunt. Ut enim *de die & hora* adventus nemo novit, ita quoq; de *anni tempore* in Scripturis nihil revelatum extat.

Q. 3. 84. Q. 3. *An Lutherus propterea pro Pseudopropheta habendus sit & fides doctrinæ ejus in universum deroganda, quod prædixerit diem novissimum esse in propinquo, qui tamen nondum advenerit?* In Coll. mensal. tom.1. f.48. *In Apocalypsi usque adeo num album mundus perveniet, non auf stabit mundus, non ultra centum annos.* Pontificii & cumprimis Tannerus in anat. August. Conf. parti 1. demonstr. 4. affirmant argumenti loco adducentes legem divinam Deut.18.v.22. *Quod Propheta in nomine Domini prædixerit & non evenerit, hoc Dominus non est locutus, sed per tumorem animi sui Propheta confinxit, & idcirco non timebis eum.* Resp. 1. Lutherus nunquam & nuspiam certum aliquem annum vel diem adventui Christi novissimo præfinivit, sed ab hac curiositate Stifelium & alios seriò dehortatus est. Neander in Theol. Christ. p.695. de ipso commemorat, quòd *tum antea sæpe, tum paulo ante obitum suum crebro usurpaverit hanc vocem*: Ich wil den Jüngsten Tag nicht erleben / aber meine Kinder sollen ihn erleben. Verùm in Postill. Eccles. Dom. II. Advent. mentem suam sic exponit: Ich wil niemand zwingen noch dringen mir zu gleuben / ich wil mirs auch wiederum niemand nehmen lassen / daß ich halte / der Jüngste Tag sey nicht fern. In comment. cap.11. Genes. tom.2. fol.2. *Si conjicio, Deum certo suo consilio in Abrahamo 60. annos voluisse intercidere, ne ex annorum mundi certa ratione quisquam de fine mundi certi aliquid prædicere præsumeret. Ostendit quidem signa novissimi diei & ea extare & conspici vult, sed hanc diem non vult sciri, imò ne quidem annum, ut pii perpetuò in expectatione hujus gravissimæ lucis exercerent fidem & timorem erga Deum.* 2. Neque ex Spiritu Prophetico vel Enthusiasticis revelationibus prædictionem de die novissimo proximè instante sese proferre jactitavit, sed ex signis extremi judicii in verbo annotatis. 3. Distinguenda igitur sunt omnia à Propheticis vaticiniis. Illa sunt duntaxat quædam præsagia, quibus non indubitatò ac perpetuò respondet eventus; hæc verò, nisi conditionem aliquam annexam habeant, semper implentur. Lutheri de die novissimo prædictiones non prioris, sed posterioris generis sunt censendæ. 4. Vaticinium de die novissimo proximè instante non pertinet ad capita religionis, quæ ex certo & immoto Dei verbo unicè demonstranda esse constanter docuit Lutherus, sed ad probabiles conjecturas, quæ ex signis antegressis petuntur, ut ad pœnitentiam & timorem Dei auditores eò magis iisdem excitentur. 5. Sicut Christus dicit, *abbreviandos esse dies propter electos* Matth.24.v.22. ita Petrus asserit, *Deum μακροθυμεῖν cùm nolit aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti* 2. Epist.3.v.9. ergò si vel maximè Deus μακροθυμίᾳ diem extremi judicii differat, ut plures convertantur & salventur, nihil tamen ex eo prædictionibus de propinquitate hujus diei decedit. 6. Non omnis, qui venturas mundo pœnas denunciat, quæ postmodum non sequuntur, Pseudopropheta loco habendus est, aliàs etiam Jonas foret Pseudopropheta, qui Ninivitis excidium Dei jussu prædixit. Confer Jerem.18.v.7. Luc.13.v.3. sed is demùm Pseudopropheta censendus, qui ad confirmationem novi cujusdam dogmatis extra & præter verbum excogitati vaticinium profert, cui eventus non respondet, quod à Luthero factum esse nunquam demonstrabunt Pontificii.

85. 3. *Antecedentia* judicii sunt signa diem novissimum antegressura. Quemadmodum enim mors hominis, qui est עוֹלָם קָטֹן ut eum vocat R. D. Kimchi in comment. Zach.2.v.1. ac μικρόκοσμος ut eum appellat Philos. 8. Physic. text.17. & certis quibusdam prognosticis ab Hippocrate & Galeno enumeratis prænosci potest: sic ultimam mundi panoletrian certa quædam signa præcessura esse Christus & Apostoli docuerunt. Ea verò in duas dispesci possunt classes. Quædam enim sunt *remota ac communia*, quædam verò *propinqua ac propria*. *Remota ac communia* voco, quæ tùm excidii Hierosolymitani, tùm consummationis seculi fuêre prævia. Ea verò sunt 1. *Hæresium multiplicatio* Matth.24.v.5. *Multi venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent.* v.11. *Multi Pseudoprophetæ surgent & seducent multos.* vers.23. *Tunc si quis dixerit vobis, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere.* v.24. *Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri posset, etiam electi.* Confer Marc.13.v.6.21.& 22. Luc.21.vers.8. Quæsiverant Apostoli conjunctim, *quando illa sint futura*, quæ de eversione templi prædixerat, *& quodnam signum adventus ejus & consummationis seculi sit futurum* Matth.24.v.3. Marc.13.v.4. Luc.21.v.7. existimabant enim in secundo demùm CHRISTI ad judicium adventu destruendam esse Hierosolymam & templum, ac cum ea totum mundum, adeoque omnium rerum finem futurum, ac tùm demùm omnibus innovatis Messiam novum suum regnum auspicaturum, CHRISTUS igitur ad utrumque quæstionis membrum distinctè respondet, ac primò quidem de Hierosolymæ vastatione concionatur, deinde verò de suo adventu, eo ipso significans, hæc non ejusdem temporis sed diversorum fore. Quamvis ergò ea, quæ in priori responsi parte à CHRISTO proferuntur, ad tempora excidium Hierosolymæ devastationem præcedentia propriè ac principaliter pertineant, ut ex serie textus rectè observavit Chrysostomus, tamen quæ de adventu Pseudoprophetarum ac reliquis malis Hierosolymæ devastationem antegressuris ibidem præducuntur, secundario & consequenter ad statum temporum, quæ in judicium extremum præcedunt, commodè referri possunt. 1. Quia excidium Hierosolymæ fuit typus Universalis

3. Antecedentia judicii sunt signa 1 remota.

1. Hæresium multiplicatio.

salis excidii universo orbi destinati. Unde etiam ea quæ de temporibus Hierosolymæ excidium antegressuris hîc à Christo dicuntur, in aliis Scripturæ locis ad tempora finem mundi antecessura accommodantur. Confer Dan. 12. v. 1. *erit tempus tribulationis quale non fuit &c.* cum Matth. 24. v. 21. & 2. Petr. 3. v. 9. cum Matth. 24. v. 22. Quemadmodum igitur referente Gamaliele Act. 5. v. 36. & 37. Josepho lib. 2. de bell. Judaico cap. 7. 12. & 17. lib. 5. cap. 7. lib. 18. antiquit. cap. 1. & 2. lib. 20. c. 4. 11. & 14. Eusebio lib. 4. Hist. cap. 6. Galatino lib. 4. de arcanis cap. 21. Weidnero in præfat. tractat. de præcipuis fidei artic. Christ. Gersone in Talm. cap. 9. &c. ante Hierosolymæ πανωλεθρίαν plurimi Pseudoprophetæ surrexerunt & veluti continuatâ quadam serie sibi successerunt, Theudas, Judas Galilæus, Pseudopropheta Ægyptius Ben Chuziba & alii, qui se *populi liberatores ac Salvatores* fore polliciti sunt, ac vaticinium CHRISTI Joh. 5. v. 43. editum affatim impleverunt: sic ante seculi finem copiosa erit Pseudodoctorum messis. 2. Quia vaticinio de Pseudoprophetarum seductoribus αἰτιολογικῶς subjungitur. *Nolite illis credere. Sicut enim fulgur exit ab Oriente & apparet usque in Occidentem, ita & erit adventus Filii hominis* Matth. 24. v. 27. quæ verba quamvis de spirituali Christi adventu per prædicationem Evangelii ac instaurationem doctrinæ cœlestis non immeritò accipiantur, tamen ad ultimum etiam Christi adventum accommodari posse evidenter colligitur ex vers. 28. Luc. 17. v. 24. disertè additur, *sic erit adventus Filii hominis in die sua.* Jam verò dies novissimus peculiariter dicitur *dies Christi.* 3. Multi Interpretes haud improbabiliter censent in v. 23. *Tunc si quis dixerit vobis &c.* Christum non amplius de signis excidium Hierosolymitanum antegressuris, sed de futuro ante diem extremum statu propriè & principaliter agere, cùm Prophetia ex Daniele citata vers. 15. & subjecta Christi sententia transitum quendam ad novissima tempora contineat, cumque immediatè subjungat Dominus vers. 29. εὐθέως *statim post tribulationem dierum illarum Sol obscurabitur*, ut sic remotis extremi judicii signis proxima subjungantur, ac miseria illa spiritualis, quæ futura erat invalescentibus erroribus Antichristi, his verbis prædici innuatur. Hieronymus in comment. Matth. 25. *Tunc secundùm quosdam denotat tempus devastationis Hierosolymæ, nam multi tempore captivitatis Judaicæ Principes extitère, qui Christos se esse dicerent, sed melius de consummatione seculi intelligitur.* 4. Quia de copia Pseudodoctorum mundi finem antegressura similia extant in Scripturis vaticinia. Dan. 11. v. 38. *Faciet Rex juxta voluntatem suam, Deum Patrum suorum non reputabit, Deum autem Mausim ipsius loco venerabitur &c.* hoc Paulus 2. Thessal. 2. v. 4. sic exponit: *Antichristus, qui adversatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus aut quod colitur, in templo Dei sedebit, ostendens se quod sit Deus.* Luc. 18. v. 7. *Filius hominis veniens, num putas inveniet fidem in terra?* Quidam accipiunt de *candore & fidelitate*, sed series textus ostendit rectius accipi de *fide salvifica*, quæ est precum anima. Postquam enim ad constantiam ac προσκαρτέρησιν in precibus Christus exemplo viduæ nos fuerat exhortatus, subjungit querelam de paucitate verè credentium circa mundi finem, cujus causa non potest dari alia, quàm varietas & multitudo corruptelarum ac hæresium diluvii instar in Ecclesiam inundantium 2. Thess. 2. v. 10. *quia caritatem veritatis non receperunt, ut salvi fierent.* v. 11. *mittet illis Deus efficaciam errorum.* 1. Tim. 4. v. 1. *Spiritus manifestè dicit, quòd in novissimis temporibus descendent quidam à fide attendentes spiritibus erroris & doctrinis Dæmoniorum &c.* 2. Tim. 4. v. 3. *Erit tempus cùm sanam doctrinam non sustinebunt, sed juxta desideria sua coacervabunt sibi doctores prurientes auribus.* 1. Joh. 2. v. 18. *Novissima hora est & sicut audivistis, quòd Antichristus venit, nunc Antichristi multi facti sunt, inde scimus, quia novissima hora est.* 2. Petr. 2. v. 1. *Erunt Magistri mendaces, qui introducent hæreses perditionis.* v. 2. *& multi sequentur eorum luxurias*; ubi notandum conferri ab Apostolo tempora excidium Hierosolymæ antegressa cum temporibus finem seculi præcessuris. *Fuerunt* [inquit] *& Pseudoprophetæ in populo* [Judaico] *sicut & in vobis erunt* ψευδοδιδάσκαλοι. Apoc. 13. v. 8. *Adoraverunt bestiam omnes, qui inhabitabant terram.* v. 14. *seducit habitantes in terra propter signa quæ data sunt illi facere.* Apoc. 14. v. 8. *Babylon vino fornicationis suæ potavit omnes gentes.* Apoc. 16. v. 13. *De ore Draconis & de ore bestiæ & de ore Pseudoprophetæ procedunt spiritus immundi.* v. 15. subjungitur vaticinium de ultimo Christi adventu. Apoc. 17. vers. 2. *Cum meretrice magna fornicati sunt Reges terræ.* v. 15. *aquæ, quas vidisti, ubi meretrix sedet, populi sunt & gentes & linguæ.* Apoc. 18. v. 3. *De vino fornicationis ejus biberunt omnes gentes & Reges terræ cum illa fornicati sunt.* Apoc. 19. v. 2. *meretrix illa magna corrupit terram in prostitutione sua.* Hæc omnia prænunciant quandam Universalem penè seductionem ab Antichristo & hæreticis ante diem novissimum metuendam. 5. Idem demonstrat novissimorum temporum conditio. Prædictum est à Christo & Apostolis circa finem mundi supinam quandam & *penè Universalem securitatem atque impietatem* invalituram, ut postea demonstrabimus. Atqui hanc securitatem & impietatem Deus ea ratione punire consuevit, ut corruptelis & hæresibus liberum grassandi spacium relinquat Matth. 13. v. 25. 2. Thessal. 2. vers. 11. &c. Circa vesperam lux Solaris obscurior redditur, sic circa mundi vesperam lux doctrinæ cœlestis obscurabitur. Augustin. tract. 25. in Johan. *Quoniam accedit finis mundi, crescunt errores, crescit iniquitas & infidelitas.* Gerson. in lib. contra sect. se flagell. *Mundus senescens patitur phantasias variorum errorum ac falsorum miraculorum, non secus ac senex variis deluditur somniis.*

86. 2. *Totius orbis per bella, seditiones, pestilentias & terræ motus conturbatio.* Matth. 24. v. 6. *Audituri estis bella & rumores bellorum, videte ne turbemini, oportet enim hæc fieri, sed nondum est finis.* v. 7. *Consurget enim gens adversus gentem & regnum adversus regnum & erunt pestilentiæ & fames & terræ motus per loca.* v. 8. *hæc autem omnia initia sunt dolorum.* Confer Marc. 13. v. 7. & 8. Luc. 21. vers. 9. 10. & 11. Propriè, principaliter & κατὰ ῥητὸν itidem hoc loco CHRISTUS agit de temporibus ante Hierosolymitanum excidium, ac prædicit mala Judæis ante vastationem eventura, cujus Prophetiæ complementum Josephus libr. 2. de bell. Jud. cap. 11. & seqq. lib. 20. antiquit. cap. 6. & Eusebius lib. 3. Histor. cap. 8. latè describunt, interim ad statum novissimorum temporum hoc ipsum referri posse, — *2. Totius orbis conturbatio.*

[illegible]..tis, quibus in priore ſigno uſi [illegible], demonſtrari poteſt. Si quis enim recté attendat, Chriſtus in prædictione hujus ſigni ita loquitur, ut ad tempora extremum judicium antegreſſura digitum intendat. Neque enim *ſpecialiter* duntaxat ac *determinatè* de Judaico populo loquitur, quod ſit in varias ſectas & factiones dividendus ſed *generaliter & abſolutè* pronunciat, *conſurget gens adverſus gentem & regnum contra regnum*, id quod de anguſtis Palæſtinæ limitibus non ſatis commodè accipi poteſt, quippe in quibus nec plures gentes nec plura regna locum habuêre. Conſtat quidem ante Hieroſolymitanum excidium Cæſareę, Scythopoli, Ptolemaidi, Alexandrię, Damaſci, adeoque in tota Syria & vicinis regnis varias ſeditiones, tumultus & bella extitiſſe, ſed generalis Chriſti locutio à typo ad antitypum nos revocare videtur. Eodem ſenſu accipi poteſt, quod apud Lucam cap. 21. v. 11. additur, *terrores & ſigna magna à cœlo erunt*. Notum eſt ex Joſepho lib. 7. de bell. Jud. cap. 12. & Euſebio libr. 3. cap. 8. Cometam & alia ſigna in cœlo ante Hieroſolymæ devaſtationem apparuiſſe, ſed cùm apud Lucam in eod. cap. v. 25. inter propria diei noviſſimi ſigna referantur *prodigia in Sole, Luna & ſtellis*, ideò hæc ipſa collatio oſtendit ſigna Hieroſolymæ excidium antegreſſa tanquam typus ſignorum diem noviſſimum præcedentium conſiderari non immeritò poſſe.

3 Horribilis piorum perſecutio.

87. 3. *Horribilis piorum perſecutio.* Matth. 24. v. 9. *tradent vos in tribulationem & occident vos & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* v. 10. *& tunc ſcandalizabuntur multi & invicem tradent & odio habebunt invicem.* Marc. 13. v. 9. *Videte vos ipſos, tradent enim vos in Concilia & in Synagogis vapulabitis & coram Præſidibus ac Regibus ſtatuemini propter me in teſtimonium illis.* v. 12. *tradet autem frater fratrem in mortem & pater filium & conſurgent filii adverſus parentes & morte ejus afficient.* v. 13. *& eritis odio omnibus propter nomen meum.* Confer Luc. 21. v. 12. 13. 16. & 17. Chriſtus poſtquam prædixerat mala Judæis in genere ante vaſtationem obventura, jam in ſpecie alloquitur Apoſtolos, ac piis prædicit perſecutiones & adverſa ab ipſis Judæis metuenda, ſperabant illi regnum, divitias, honores & gloriam in mundano quodam regno, ſed Chriſtus eorum loco prædicit ipſis perſecutionem, crucem, ignominiam, ſcandala ob multorum à fide deficientium apoſtaſian oborta & omnis generis pericula. Propriè igitur & principaliter ad Apoſtolos à Judæis & gentibus varias perſecutiones ante & poſt Hieroſolymæ excidium paſſos hæc verba Chriſti pertinent, interim rectè accommodari poſſunt ad ſtatum Eccleſiæ, qualis eſt in hoc mundo omnibus ferè temporibus, maximè verò noviſſimis, finem mundi antegreſſuris. De Antichriſti enim *Occidentalis* ante noviſſimum diem longè lateque dominaturi tyrannide prædictum Dan. 11. v. 44. *Veniet cum indignatione magna, ut deleat & interficiat plurimos.* Apoc. 11. v. 7. *Beſtia quæ aſcendit de abyſſo, faciet adverſus Prophetas bellum & vincet eos & occidet eos.* Apoc. 14. v. 4. & 13. *Draco perſecutus eſt mulierem, quæ Eccleſiæ typum gerit.* Ap. 13. v. 7. *Datum eſt beſtiæ bellum facere cum ſanctis & vincere eos* Ap. 17. v. 6. *vidi mulierem ebriam de ſanguine Sanctorum & de ſanguine Martyrum Jeſu.* Ap. 18. v. 24. *Sanguis Prophetarum & Sanctorum inventus eſt in civitate illa magna.* Apoc. 19. v. 2. *Vindicavit Deus ſanguinem ſervorum ſuorum de manibus ejus* [meretricis illius magnæ] Apoc. 20. v. 4. *Vidi animas decollatorum propter teſtimonium Jeſu & propter verbum Dei.* De *Orientalis* Antichriſti tyrannide & perſecutione ſub nomine Gog & Magog vaticinatur Propheta Ezechiel cap. 38. & 39. Nimirum Diabolus eſt *mendax & homicida* Joh. 8. v. 44. ideò etiam circa finem mundi *parum temporis adhuc ſupereſſe ſciens* Apoc. 12. v. 12. multiplicabit & hæreſes & perſecutiones, ut quos blanditiis hæreſium ineſcare nequeat, eos terrore perſecutionum frangat. Auguſtinus in enarrat. Pſal. 9. *Prima perſecutio Eccleſiæ violenta fuit cum proſcriptionibus, tormentis, cædibus Chriſtiani ad ſacrificium cogerentur. Altera perſecutio fraudulenta eſt, quæ nunc per hæreticos & falſos fratres agitur. Tertia ſupereſt per Antichriſtum ventura, quâ nihil pernicioſius, quoniam & violenta & fraudulenta erit, vim habebit in imperio, dolum in miraculis.*

4. Supinæ ſecuritatis inundatio.

88. 4. *Supinæ ſecuritatis & projectæ impietatis inundatio, atque extrema morum conſceleratio* Matth. 24. v. 12. *Quoniam abundabit iniquitas, refrigeſcet caritas multorum.* Quidam ſpecialiter accipiunt de caritate, quæ in Deum fertur, ut ſignificetur pleroſque propter invaleſcentem Pſeudoprophetarum & perſecutorum iniquitatem defecturos à caritate Dei, quem per fidem diligere cœperant, additur enim, *qui autem perſeveraverit uſque ad finem, ſalvus erit.* Sed poteſt in genere accipi de caritate Dei & proximi, quæ *refrigeſcet*, hoc eſt, extinguetur vel certè diminuetur, quia caritas eſt ignis ſpiritualis divinitùs in corde accenſus, quando illius calor refrigeſcit, tunc caritas extinguitur, contra verò ἀνομία eidem oppoſita, id eſt, omnis generis delicta ubique invaleſcent. Et ſanè in Judæis, de quibus peculiariter & principaliter Chriſtus hîc loquitur, abunde illud fuit completum, quia de Hieroſolyma Egeſippus & Euſebius teſtantur, quòd ante devaſtationem fuerit *ſentina omnium flagitiorum.* Ut autem ſuperiora vaticinii membra ad ſtatum noviſſimorum temporum ſecundariò & conſequenter accommodari poſſunt, ita quoque de hoc ipſo oraculo ſtatuendum. Duo igitur noviſſimis temporibus eventura prædicit Salvator, quæ invicem eo modo connexa ſunt, ut poſterius ex priore ſequatur. Prius ſpectat *malorum operum incrementum*, quia per ἀνομίαν, quæ prædicitur, multiplicanda ac dilatanda omnis generis atrocia delicta contra primam & ſecundam Decalogi tabulam commiſſa, intelliguntur 1. Joh. 3. v. 4. Poſterius concernit *bonorum operum & omnis pietatis decrementum*, quia caritas, cui frigus obventurum prædicitur, eſt legis impletio Matth. 22. verſ. 40. Rom. 13. v. 8. 1. Tim. 1. v. 5. caritatis ergò frigus eſt pietatis & bonorum operum diminutio. Similia vaticinia de impietate & ſecuritate conſummationem ſeculi antegreſſura in aliis Chriſti & Apoſtolorum concionibus occurrunt. 1. Matth. 24. v. 37. *Sicut erat in diebus Noæ, ita & erit adventus Filii hominis.* v. 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium, comedentes & bibentes, nubentes & nuptum dantes ad eum uſque diem, quo ingreſſus eſt Noa in arcam.* verſ. 39. *& non cognoverunt, donec venit diluvium & tulit omnes: ita & erit adventus Filii hominis.* Confer Luc. 17. v. 26. & 27. Nimirum ſicut Deus flagrantes libidinis flammas diluvii aquis extinxit, ſic refrigeſcentem

ſcentem & penè extinctam circa finem mundi caritatem igne cœleſti ſuccendet 2. Petr. 3. v. 10. 2. Luc. 17. v. 28. *Sicut erat in diebus Loth, edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant. v. 29. quâ die autem exiit Loth è Sodomis, pluit ignem & ſulphur de cœlo, & perdidit omnes. v. 30. Secundum hæc erit, quâ die Filius hominis revelabitur.* In Græco verba ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν ἐξεγαμίζοντο, ἠγόραζον, ἐπώλουν, ἐφύτευον, ᾠκοδόμουν, ἀσυνδέτως poſita ſunt, ut ſupinam hominum ante diluvianorum & Sodomitarum ſecuritatem preſſiùs arguant. 3. Luc. 18. v. 7. *Veruntamen Filius hominis veniens num putas inveniet fidem in terra.* Loquitur Salvator, ut ſuperiùs monuimus, de vera & ſalvifica fide, quæ oblata in verbo Evangelii beneficia fiducialiter amplexa per ſeriam orationem, ſinceram caritatem, & omnis generis bona opera ſeſe exerit Gal. 5. verſ. 6. Jac. 2. v. 18. ejus circa finem mundi ante ultimum ſuum adventum magnam in terris prædicit fore penuriam: ac proinde etiam pietatis ſtudium diminutum iri, quia deficiente fonte rivuli ſolent exiccari. 4. 2. Theſ. 2. v. 7. Apoſtolus Antichriſto per apparitionem adventus CHRISTI deſtruendo tribuit, quòd *operetur myſterium* τῆς ἀνομίας, ac v. 8. ipſum vocat ἄνομον, non doctrinæ tantùm, ſed etiam vitæ reſpectu, tum quia ipſe prorſus exlex eſſe volet. Dan. 9. verſ. 36. omnis ἀνομίας & ἀταξίας in mundo autor erit. ¶. 5. 2. Timoth. cap. 3. verſ. 1. Homines circa finem mundi in terris victuri graphicis coloribus depinguntur. *Scito, quòd in noviſſimis temporibus inſtabunt tempora periculoſa.* verſ. 2. *erunt enim homines* φίλαυτοι, φιλάργυροι, *proprii honoris & divitiarum cupidi, jactabundi, ſuperbi, blaſphemi, parentibus inobœdientes, ingrati, ſceleſti.* v. 3. ἄστοργοι, ἄσπονδοι, *calumniatores, incontinentes, immites*, ἀφιλάγαθοι. v. 4. *proditores, protervi, inflati*, φιλήδονοι μᾶλλον ἢ φιλόθεοι. v. 5. *habentes formam aliquam pietatis, ſed virtutem ejus abnegantes.* Dicti hujus Apoſtolici explicationem vide diſp. 1. de ſtudio pietatis §. 6. 6. Petrus 2. Epiſt. 3. v. 3. Homines extremis mundi temporibus victuros ſic deſcribit: *Venient in noviſſimis diebus empæctæ juxta proprias concupiſcentias ambulantes* v. 4. *ac dicentes, ubi nunc promiſſio adventus ejus?* 7. Et quid crebræ illæ CHRISTI & Apoſtolorum exhortationes ad vigilantiam aliud innuunt, quàm quòd ſupinus quidam carnalis ſecuritatis carus ac lethargus totum penè mundum ante finale ejus excidium ſit oppreſſurus, quod ipſum clariſſimè ex ſequentibus etiam vaticiniis colligitur. Matth. 24. v. 44. *Quâ hora non putatis, Filius hominis venturus eſt* Matth. 25. v. 5. *moram faciente ſponſo dormitaverunt omnes & dormierunt.* Marc. 13. v. 33. *neſcitis quando tempus ſit.* Luc. 21. v. 35. *tanquam laqueus ſuperveniet dies illa in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.* 1. Theſſal. 5. v. 3. *cum dixerint pax & ſecuritas, tunc repentinus eis ſuperveniet interitus, ſicut dolor in utero habenti & non effugient.* 8. Idipſum repetunt Scriptores Eccleſiaſtici. Lactantius lib. 7. Inſtitut. cap. 15. pag. 419. *Ita juſtitia rareſcet, ita impietas & avaritia invaleſcit, ita cupiditas & libido crebreſcent, ut ſi qui tum fortè fuerint boni, prædæ ſint ſceleratis ac divexentur undique ab injuſtis, ſoli autem mali opulenti ſint, boni verò in omnibus contumeliis, atque in egeſtate jactentur. Confundetur omne jus & leges interibunt. Nihil quicquam tunc habebit, niſi aut quæſitum aut defenſum manu, audacia & vis omnia poſſidebunt. Non fides in hominibus, non pax, non humanitas, non pudor, non veritas erit, atque ita neque ſecuritas, neque regimen, neque requies à malis ulla.* in epit. div. Inſtitut. cap. 11. *Cùm cœperit mundi finis ultimus appropinquare, malitia invaleſcet, omnia vitiorum & fraudum genera crebreſcent, juſtitia interibit, fides, pax, miſericordia, veritas non erit.* Autor imperf. operis in Matth. hom. 1. *Cùm Sanctus perit de terra, perire debebit & mundus, quia ſancti homines medulla ſunt mundi. Sicut enim arbor paulatim marceſcendo ſiccatur, cùm in illa medulla deficit aut ſana non eſt, ſic & mundus præſens caſurus eſt, cùm ſancti homines in illo deficere cœperint.* Chryſoſtomus hom. 33. in cap. 4. Joh. *Non longè à fine abſumus, ſed jam mundus properat &c. hoc extincta caritas ſignificat.* Theophylactus in comment. Matth. 24. *Quia multiplicabitur iniquitas per impoſturas Antichriſti, exaſperabuntur & efferi erunt homines, ita ut nec cum familiariſſimis ullum ſervent caritatis vinculum, ſed mutuò ſeſe tradant.* ** Wernerus in Faſciculo temporum, ſecundum millenarium CHRISTI vocat tempus effœminatum in quo fides Chriſtiana cæpit deficere & declinare à priſtina virilitate. ** Vincentius Ferrarius de Valentia in opuſc. de fine mundi ſtatuam Danielis cap. 2. ad ſtatum Eccleſiæ accommodat. *Caput ſtatuæ, inquit, quod erat auri puri, ſignificat principium Eccleſiæ, id eſt, tempus Apoſtolorum & Martyrum, quoniam tunc Eccleſia erat de auro puro, id eſt, quòd Chriſtianitas erat imperfecta vita ſpirituali & in ardore devotionis & ſupernæ caritatis. Nam ſicut aurum excellit omnia metalla, ſic vita ſpiritualis perfecta omnes vitas &c. Iſtud tempus durat quadringentos annos, & poſtea deſcendit Chriſtianitas de auro ad argentum, quod minus valet. Tunc enim ſurrexerunt Ariani & alii hæretici in Eccleſia, qui loquebantur errores & falſas opiniones circa fidem, ita quòd per eos ferè totus mundus fuit corruptus hujuſmodi erroribus &c. Illud tempus duravit ultra quingentos annos. Et poſt illud tempus ſtatua, id eſt, Eccleſia deſcendit de argento ad ventrem & femora, quæ ſunt ærea & minus valent. Nam ut æs volvitur & revolvitur ad quamcunque partem & malè ſonat: ſic tunc Chriſtianitas volvebatur modo à parte dextra contra fidem per falſos errores, modo à parte ſiniſtra, contra virtutes per turpiſſimos mores & turpe ſonuerat, quia verbum Dei non prædicabatur, & tunc erat Mahumetus, qui corrupit totam Barbariam &c. Hodiè vero ſtatua, id eſt, Eccleſia deſcendit de ære ad tibias ferreas. Et iſtud eſt tempus, in quo ſumus modò. Nam ut ferreum eſt durum, aſperum, implicabile & rigidum per ſe & non poteſt mutari niſi per ignem & malleorum percuſſionem: ſic eſt ad præſens Chriſtianitas. Nemo enim eſt, qui ſe emendare velit de vita ſua mala, nec per prædicationes, nec per exempla, nec per miracula, nec per prodigia, nec per tormenta &c. Itaque implicabiles ſunt nunc Chriſtiani, quòd non videntur homines, ſed Dæmones inſani. Etenim ſunt aſperi ſibi invicem ſine ulla pietate & benignitate, crudeles ſine miſericordia, uſurarii & avari ſine ulla largitate, duri ſine ulla devotione, amatores hujus ſeculi ſine ullo Dei timore, contemtores regni Dei ſine ullo amore, & ſic ſunt aſperiores & implicabiliores & duriores ferro Chriſtiani iſthoc tempore.* Lutherus in expoſit. Pſal. 101. tom. 6. Jenenſ.

Jenens. German. fol. 156. Es ist eine alte Weissagung unter den Bildern vom Endechrist / die sagt / daß am Ende der Welt / wenn des Endechrists Triegerey entdecket seyn wird / werden die Leute wild und rohe werden / von allem Glauben fallen und sagen / es sey kein Gott mehr / und also leben in allem Muthwillen nach eigenen Lüsten / solche alte Bilder bewegen mich warlich sehr / und treffen zumal gleich zu &c. Post obitum B. Lutheri in Bibliotheca ipsius ab illis, qui ad inquirendam eam ab Electore Saxoniæ missi fuerant, inventum est tale vaticinium propriâ Lutheri manu exaratum: *Adest tempus olim prædictum, quod post revelatum Antichristum essent homines futuri, qui sine Deo viverent, unusquisque secundùm suas concupiscentias & illusiones. Nam Papa quidem fuit supra Deum, nunc sine Deo omnes agere volunt. Et cùm nostri à legibus Papæ liberi sint, volunt etiam à lege Dei liberi esse, nihil nisi politica sequi. Sed dum nos fingimus, illos abesse longius, de quibus talia prædicta sint, nos ipsissimus, qui talia facimus. Sicut Judæi finxerunt & fingunt, longè alios esse, qui Christum suum promissum repudient.* Refert Wolffius cent. 16. memorabilium pag. 78. Johan. Wilhelmus Stuckius in lib. antiquit. conviv. *Mundi immundissimi & ad occasum interitumque suum appropinquantis decrepita atque delira senectus talis est, ut videamus avaritiæ, ambitioni, crapulæ & ebrietati etiam cultui divino consecratos addictos ac mancipatos esse, ac licet in fide & religione semper ferè dissentiant, conspicimus tamen in Cereris, Bacchi & Pluti cultu concordissimos esse.* Causam illius Universalis quasi securitatis & extremę impietatis circa mundi finē invalescentis in disp. 1. de studio pietatis §. 8. exposuim' quadruplicem, quarū duæ priores sunt remotæ, duæ posteriores propinquæ. Prima est *justa divini judicii executio.* 2. Thess. 2. v. 12. Altera est *Satanæ rabies & seductio*, Apoc. 12. v. 12. Tertia *mundi senescentis conditio & extrema humanæ Naturæ corruptio* 1. Cor. 10. vers. 11. Quarta *variarum hæresium & corruptelarum introductio.*

5. Universalis per totum orbem Evangelii prædicatio.

89. 5. *Universalis per totum terrarum orbem Evangelij prædicatio.* Matth. 24. v. 14. *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus & tunc veniet consummatio.* Marc. 13. v. 10. *In omnes gentes oportet primum prædicari Evangelium.* Postquam mala plurima & gravissima Hierosolymæ eversionem, antecessura CHRISTUS enumerasset, subjungit hoc bonum eandem præcessurum, videlicet quòd Evangelium *universo orbi*, id est, per synecdochen Scripturæ usitatam maximæ orbis parti, omnibus gentibus cognitis & in circuitu Jerusalem quaqua versum habitantibus sit prædicandum Actor. 1. v. 8. ac proinde quòd Deus novum sibi populum ex omnibus gentibus per Evangelii prædicationem collecturus sit, antequam veterem Judaicum puta, in ultimo illo excidio abdicasset, quod ipsum etiam ad majorem fidei Christianæ confirmationem faciebat, quia propter repudiatum Messiam & ejus Evangelium tantæ cladi gentem Judaicam subjici ab Apostolis docebatur. Quod autem de excidio Hierosolymitano dictum, ante gressuram illud esse Universalem Evangelii in omnes gentes prædicationem, illud etiam ad consummationem seculi accommodari potest, eam ipsam quoque præcessuram esse quandam doctrinæ cœlestis repurgationem ac generalem quandam per lucem Evangelii ex Antichristianis tenebris erumpentis, & incredibili celeritate totum mundum collustrantis visitationem. Id enim colligitur 1. *ex vaticiniis Propheticis*, Dan. 11. vers. 44. *turbabit Antichristum fama ab Oriente*, id est, sincera Evangelii prædicatio, quæ CHRISTUM *justitiæ Solem* Malach. 4. v. 2. *ex alto orientem*, Luc. 1. v. 88. mundo illucescere faciet, & *ab Aquilone*, id est, illi qui sub Regis Aquilonis Antichristi potestate fuerunt, Evangelii doctrinam spargent. Quidam literaliter accipiunt *de Ecclesiis Orientalibus*, quæ Tyrannidi Papali semper contradixerunt, & de luce Evangelicæ doctrinæ ex locis Septentrionalibus postremo mundi tempore emicante, sed res eodem redit. Confer D. Gesner. in comment. cap. 12. Dan. Zach. 14. v. 6. *Et erit in die illa, non erit lux, sed frigus & gelu, neque dies, neque nox, & in tempore vespertino erit lux.* Sub regno Papali non erat lux veræ cognitionis CHRISTI, obscurata erat doctrina Evangelii, deerat viva & solida consolatio, caritas in cordibus refrixerat, regnabat confusio Philosophiæ cum Theologia, ut verè nec dies nec nox appareret, donec per Dei gratiam sub vespera mundi lux doctrinæ Evangelicæ iterum est exorta. Confer D. Balduinum in comment. Zach. 14. 2. *Ex verbis Christi* Matth. 24. v. 27. Luc. 17. v. 24. *Sicut fulgur exit ab Oriente, & apparet usque in Occidentem, sic erit etiam adventus Filii hominis.* Quamvis enim hoc vaticinium ad ultimum Christi adventum, qui & lucidus, id est, gloriosus & inopinatus ac subitus erit, accommodari possit, tamen haud immeritò etiam de spirituali Christi adventu per Evangelii prædicationem accipi potest, quia apud Evangelistas præcedit. *Si dixerint vobis, ecce in deserto est, nolite credere, dicent vobis, ecce hic aut ecce illic, nolite ire nec sectemini. Nam sicut fulgur exit &c.* id est, non credite falsis Prophetis, regnum meum certo loco alligantibus, quia regnum meum non est corporale aut mundanum, nec certo loco inclusum, sed sicut fulgur coruscans ab una regione, quæ sub cœlo est, in alteram collustrat omnia, quæ sub cœlo sunt, sic regnum meum spirituale per totum terrarum orbem dilatabitur per Evangelii prædicationem, quod est vera lux omnes errorum tenebras dispellens. Promittitur igitur instauratio doctrinæ cœlestis incredibili celeritate ante mundi finem prædicatione verbi perficienda. 3. *ex oraculo Apostoli* 2. Thess. 2. v. 8. *tunc revelabitur ille ἄνομος, quem Dominus Jesus interficiet Spiritu oris sui, & destruet eum illustratione adventus sui*, id est, CHRISTUS armis spiritualibus gladio scilicet verbi Antichristum interficiet, Esa. 11. v. 4. excitabit viros pios & doctos, qui corruptelas doctrinæ per ipsum introductas ex verbo Dei purè prædicato refellant, tandem verò in die novissimo eum penitùs destruet. 4. idem colligi potest ex ipsis hujus oraculi verbis. *Prædicabitur Evangelium regni, donec veniat τὸ τέλος*, ubi absolutè de consummatione CHRISTUS loquitur, nec addit in specie ac determinatè hujus vel illius, innuit ergo ante ultimam totius mundi consummationem eandem Evangelii prædicationem in omnes gentes expectandam. Confer Hilarium can. 25. in Matth. Cyrillum catech. 15. & Theodorum 2. Thess. 2.

90. Pon-

90. Pontificii inter cætera Epicheremata, quibus Antichristum nondum venisse probare satagunt, etiam hoc proferunt, *quod signum illud novissimi diei a Christo prædictum nondum sit impletum, cùm Evangelium nondum sit in toto orbe prædicatum.* Bellarm.lib.3.de Pont.Rom.c.4.*Prima demonstratio, quòd Antichristus nondum venerit, sumitur ex eo, quòd Scripturæ testentur in toto mundo prædicatum Evangelium, antequam veniat ultima persecutio, quæ excitabitur ab Antichristo. Iam v. etiam nostro tempore non esse prædicatum Evangeliũ in toto mundo docet experientia. Inveniuntur n. sunt in Oriente & Occidente regiones vastissimæ, in quib. nulla extat memoria Evangelii.* Resp.1. opponim' Bell. Jansenium Episcop. Gandav. *Salmeronem* & *Barrad. Iesuitas.* Jans.in Concord.Ev.c.122.p.834 in h.l. sic commentatur. *Plerique existimant Dominum hic locutum de malis in consummationem seculi præcessuris. Sed Chrys. refert ad tempora Apostolorũ & consummationem Hierosolymæ propter connexionem cum præcedentib. & quia in sequentib. Dominus subjungit. Cum ergò videritis abominationem desolationis, per quam desolatio Hierosolymitana intelligenda &c. Ante vastationem Hierosolymæ Evangelium in toto orbe prædicatum esse, probat Chrysost. ex Paulo Rom.10.v.18. Col.1.v.6. erit igitur synecdoche Scripturæ usitata omnib. gentib. adest bona parti gentium &c. Marcus habet, & in omnes gentes oportet primum prædicari Evangelium, ubi dictio primùm non potest commodè referri nisi ad consummationem Hierosolymæ, siquidem Marcus non commemorat Apostolos quæsivisse de consummatione seculi, sed tantùm quando futura essent, quæ Dominus prædixit de templo & Hierusalem & quod esset signum, quando illa essent consummanda.* Barr.tom.3.Conc.Ev.lib. 9.c.2.p.558. *Hæc quoque verba, prædicabitur Evangelium in universo orbe, pertinent ad tempus præcedens excidium Hierosolymorum. Prædixerat Dominus gravem in discipulos persecutionem, eà v. non obstante nunc docet Evangelium toto orbe ab illis prædicandum, post prædicationem a. Evangelii consummationem, i.e. finem fore & eversionem Solymorũ, quæ est sententia Chrys. Theoph. Euthym. & Hilarii.* Hæc Jans.& Barrad. quib. similia occurrunt apud Salm. cum quibus Bell. priùs transigat. 2. *Propriè & principaliter* Christus de tempore excidium Hierosolymitanum antegressuro loquitur, quo jamdum ad omnes gentes Evangelii prædicatio per Apostolos propagata erat. Matth.28.v.19. *docete omnes gentes.* Marc.16.v.15. *prædicate Evangelium omni creaturæ,* cui mandato ipsos obsequentes fuisse apparet ex Rom.10.v.18. *Nunquid non audiverunt? imò in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.* Col.1.v.6. *Verbum Evangelii pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est & fructificat sicut in vobis.* v.23. *Evangelium, quod audivistis, prædicatum est in universa creatura, quæ sub cœlo est.* Paulus Rom.15.v.19. de se solo testatur, *quod ab Ierusalem & circumjacentibus regionib. usque ad Illyricum omnia Evangelio impleverit,* ac v.24. *etiam in Hispaniam excurrere* gestit. *Quòd si unus tantâ orbis parte prædicavit,* ait Chrysost. d.l. *cogita quid à reliquis Apostolis factum fuerit.* Justin. in Dial. cum Tryphone p.270. *Ne unum quidem est genus mortalium, sive Barbarorum sive Græcorum, sive etiam aliorum omnium, quocunque appellentur nomine, vel Hamaxobiorum vel Nomadum domo carentium vel in tentoriis viventium & pecoribus vitam tolerantium, inter quos per nomen crucifixi Iesu supplicationes & gratiarum actiones Patri & fabricatori rerũ omnium non fiant.* Iren.lib.2.adv.hær.c.2.p.35. *Ecclesia per universum orbem usque ad fines terræ seminata & ab Apostolis & à discipulis eorum accepit eam fidem &c.* c.3.p. 37. *Hanc fidem Ecclesia & quidem in universum mundum disseminata diligenter custodit, quasi unam domum inhabitans &c. Neque hæ, quæ in Germania fundatæ sunt, Ecclesiæ aliter credunt, neque hæ quæ in Hiberis sunt, neque hæ quæ in Celtis, neque hæ quæ in Oriente, neque hæ quæ in Ægypto, neque hæ quæ in Lybia, neque hæ quæ in medio mũdi sunt constitutæ &c.* Tert. lib.adv.Judæos c.7.p.96. *In quem alium universæ gentes crediderunt nisi in Christum? cui enim & aliæ gentes crediderunt? Parthi, Medi, Elamitæ, & qui inhabitant Mesopotamiam, Armeniam, Phrygiam, Cappadociam & incolentes Pontum & Asiam & Pamphyliam, immorantes Ægyptum, & regionem Africæ, quæ est trans Cyrenem inhabitantes, Romani & incolæ, tunc & in Hierusalem Iudæi & cæteræ gentes, ut jam Getulorum varietates & Maurorum multi fines Hispaniarum omnes termini & Galliarum diversæ nationes & Britannorum inaccessa Romanis loca, Christo verò subdita & Sarmatarum & Dacorum & Germanorum & Scytharum & abditarum multarum gentium & provinciarum & Insularum multarum nobis ignotarum & quæ enumerare minùs possumus? in quibus omnibus locis Christi nomen, qui jam venit, regnat.* Ambros. in comm.cap.10.Rom. *Ubique audita est & in omnem locum pervenit prædicatio nominis Christi. Ubi enim prædicantis hominis præsentia defuit, sonus tamen & fama pervenit.* Hier.in c.24.Matt. *Non puto aliquã remansisse gentẽ, quæ Christi nomẽ ignoret. Et quanquam nõ habuerit prædicatorẽ, tamẽ ex vicinis nationib. opinionẽ fidei nõ potest ignorare.* Similia habet Chrys. hom.76.in Mat. hom.18.ad Rom.& hõ.4.ad Col. 3. Consequẽter & secundariò ad statũ noviss. temporũ vaticiniũ Christi referri potest. Jam v. constat, lucem doctrinæ Evangel. à Pont.& Antichristianis tenebris reformatæ superiori seculo longè latèque sparsam, quod agnoscit ipse Bell.1.præf.tom.1. contr.& in orat. tom.4.cont.præfixa. Vide tr. de Eccl.tom.5.loc.c.2.§.189.4. Nuspiam v. Christus vel Apostoli docuerunt ante adventũ Utopici illi' Antichristi, quem Pontificii adhuc expectãt, eundemque singularẽ aliquam personam ex tribu Dan nasciturum statuunt, per universum terrarum orbem Evangelium esse prædicandum & hanc Evangelii prædicationem fore signum Antichristi proximè adventantis, quã de re alibi pleniùs agitur.

91. Propinqua & propria diei noviss. signa sunt. *2. Propinqua & propria.* 1. *Insignis quartæ Monarchiæ labefactatio.* Dan.2.v. 31. Regi Babylonico sub figura statuæ ostenditur successio quatuor Monarchiarum, quarum ultima *1. Insignis quartæ Monarchiæ labefactatio.* duratura sit usque ad noviss. Christi adventũ, in quo omnia hujus mundi regna destruentur. De tibiis illius statuæ v.33. dicitur, *quod pedum quædam pars futura sit ferrea, quædam fictilis, illud* Dan.v. 41. sic exponit. *Regnum divisum erit, & tamen de plantatione ferri erit in eo, secundùm quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto.* v.42. *& digitos pedum ex parte ferreos, ex parte fictiles, circa finem regnum illud erit ex parte validum, & ex parte fragile.* v.43. *Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum non potest misceri testæ.* Sensus est, quòd circa finem mundi posterior hujus Monarchiæ pars multò infirmior sit futura priore, quodque

quodq; Imperatores juncturi sint affinitates cum Regibus, qui non amplius imperio Romano adhærent, sperantes se hoc modo pristinam imperii majestatem reparaturos, sed affinitates illas non futuras esse firmas, verùm majorib. odiis & simultatib. occasionem daturas. Dan. 7. v. 8. quarta Monarchia depingitur sub imagine *bestiæ terribilis & fortis habentis cornua decem*, id est, decem provincias, quarum quælibet regnum constituet, sed ex medio illor. oritur *cornu parvulum, quod tria ex illis decem cornibus evellit*, quia Turca ab exiguis initiis ad tantam potentiam progressus Asiam, Græciam & Ægyptum, quæ Romano Imperio olim subjectæ fuerunt, in suam potestatem redegit, sed statim subjungit Propheta v. 9. *adspiciebam, donec throni positi sunt, & Antiquus dierum sedit*, i. e. inter Imperii labefactationem per Tyrannidem Turcicam & extremum judicium nulla insignis rerum mutatio in Imperio continget, sed Christus novissimo suo adventu Turcicam Tyrannidem delebit. 2. Thess. 2. v. 3. *Non venit dies Domini, nisi prius venerit ἡ ἀποστασία.* Quidam, ut Iren. lib. 5. advers. hæres. pag. 328. Augustinus 20. de Civ. Dei cap. 19. Damascenus lib. 4. orthod. fid. cap. 27. Lyranus in comm. 2. Thess. 2. Adrichomius in Chron. pag. 285. hanc defectionem exponunt sensu *Ecclesiastico* de quadam horribili & penè Universali *defectione a fide* 1. Tim. 4. v. 1. quæ in Oriente per Mahometicas blasphemias, in Occidente per Papisticas corruptelas contigit, sed Tertull. in Apol. cap. 32. Lactant. lib. 7. Institut. cap. 15. & 25. Cyrill. Hierosolym. catech. 11. Ambrosius, Chrysostomus, Theophylact. in comm. illius loci Hieronymus in q. 11. ad Algas. Nicolaus Grem. in orat. coram Urbano V. Pontif. & Cardin. Ann. 1364. habita & alii complures accipiunt in sensu *politico* de insigni imperii diminutione, quam jamdum secutam esse, postea monstrabitur. Sic enim videtur Apostolus ipse v. 7. declarare. *Mysterium jam peragitur iniquitatis tantùm, qui nunc obstat, obstabit usque dum e medio sublatus fuerit*, ubi de imperio Romano tanquam de uno homine loquitur, sicut etiam regnum Antichristianum sub nomine unius hominis denotaverat. Quamdiu Imperator Romanus pristinam imperii majestatem ac potentiam retinuit & in urbe Roma sedem habuit, nec Orientalis nec Occidentalis Antichristus Ecclesiam invadere potuit. Proinde terror, potentia & magnitudo Romani Imperii è medio erat tollenda, ac Imperator Romanus ex Roma & Italia occultis artibus removendus & in alium locum transferendus, in qua significatione phrasis ἐκ τοῦ μέσου γίνεσθαι usurpatur Act. 23. v. 10. 1. Cor. 5. v. 2. 2. Cor. 6. vers. 17. Quidam συνεκδοχικῶς exponunt, *è medio auferetur Imperium Romanum*, id est, ita minuetur, ut respectu prioris potentiæ ac majestatis penè sublatum videatur, vel ut Johannes exponit Apoc. 13. v. 3. *lethaliter vulnerabitur*, non tamen penitùs extinguetur; ita premetur, ut videatur non esse & tamen adhuc sit. Eam Imperii diminutionem & labefactationem jamdum factam esse, Historiæ & experientia testantur. Sub Phoca defectio illa cœpit, & sequentibus seculis continuata est. Ita namque de eo scribunt Eutropius lib. 17. Histor. Otto Frising. lib. 5. cap. 8. & Nauclerus referente Wolfio tom. 1. memoral. p. 63. *Imperatoris desidiâ hostes Romani Imperii potentiores sunt facti. Etenim in parte Occidentali Germaniam cum Insulis, Galliam, Hispaniam & bonam Italiæ partem, sed & Pannonias & Mysiam tùm abstulere cum bona Africæ parte. In Oriente verò Iberos, Armenos, Arabes & Dardanos & mediterranea Macedoniæ & Græciæ Cacanus Thrax Rex Hunnorum pervagabatur. Assyriam verò totam ferè Persæ occuparunt. Ægyptum Saraceni vastarunt. Proh dedecus! nostræ vires adeò defecerunt per luxum & avaritiam, libidinemque, ut Imperium Romanum solo tantùm nomine constaret*, quæ omnia sunt Naucleri verba. Atque hic est ille Phocas Imperatoricida, qui Episcopo Romano titulum Oecumenici Episcopi concessit, quo quisquis utitur *eum in elatione sua Antichristum percurrere*. Gregor. lib. 6. Epist. 30. asserit. Sub Heraclio Phocæ successore plenius fuit continuatum, quæ sub Phoca erat cœptum. Saraceni enim omnia longè lateque occuparunt ab Ægypto usque ad Euphraten, referente Eutropio lib. 18. Seculis succedentibus defectio illa eo modo crevit, ut de pristina Romani imperii majestate vix *magni nominis umbra* manserit reliqua. Aventius lib. 7. Annal. *Romani majestas populi, quâ olim orbis regebatur, sublata est de terris*. Cùm olim sub potestate urbis Orbis imperium remansisset, ut loquitur Orosius libr. 1. Hist. cap. 1. hodiè *vix tenuis quadam umbra magni nominis restat*. Schleid. in lib. de quat. Monarch. Quid quod ipse Thomas in comment. 2. Thess. 2. *imperium verè Romanum de temporali in spirituale commutatum esse*, id est, in Papam Antichristum translatum esse, asserit. Dominus à Soto 4. sent. dist. 46. q. 1. art. 1. *discessio ab imperio civili & temporali jam facta est, quia in potestatem sedis Romanæ temporale illud imperium fuit commutatum, ut autor est Leo Papa serm. de Apostolis.*

92. 2. Antichristi revelatio. Cùm enim per Pseudo Apostolos in Ecclesia Thessalonicensium sub doctrinæ Apostolicæ nomine ac prætextu sparsa esset fama, quòd dies novissimus proximè instet, monet Paulus Thessalonicenses, ne falsæ isti opinioni fidem habeant, revelandum enim priùs esse Antichristum, antequam veniat dies Domini. 2. Thess. 2. v. 3. *Ne quis seducat vos ullo modo, quoniam nisi venerit primùm apostasia & reveletur homo peccati* (id est, Antichristus, non veniet dies Domini) v. 8. *quem Dominus interficiet Spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui*. De hac Antichristi revelatione & expugnatione per prædicationem Evangelii agunt etiam alia Scripturæ oracula. Daniel. 8. v. 25. cap. 11. v. 44. Jerem. 51. v. 48. Malach. 4. v. 5. Apoc. 14. v. 6. cap. 18. v. 2. quorum explicationem & accommodationem vide tract. de Eccles. §. 291. Junilius Africanus in Genesin. *Sexta dies* (inquit) *vesperam jam nunc appropinquare cernimus & cùm abundante per omnia iniquitate refrigescet caritas multorum, adveniet autem multò tenebriosior cæteris, cùm apparente homine peccati filio iniquitatis* (*qui extollitur atque elevatur super omne, quod dicitur Deus aut quod colitur*) *tanta fuerit tribulatio, ut in errorem inducantur* (*si fieri potest*) *etiam electi. Et subsequente statim horâ Universalis judicii, de qua scriptum. Veruntamen Filius hominis veniens putas inveniet fidem in terra? perseverabit inde Sabbatismus animarum sanctarum usque ad finem seculi & cùm ultima ætas seculi post vesperam suam, de qua præfati sumus, finem interfecto per Dominum nostrum Jesum Antichristo perceperit.* Quemadmodum a. signa Hierosolymitanum excidium antegressa

2. *Antichristi revelatio.*

gressa tanquam typi signorum ultimum judicium præcedentium considerari possunt, ut superiùs ostendimus, ita quoque inter propria & proxima excidii illius signa aliquod habetur, quod fuit typus proprii hujus & proximi signi diem novissimum antecessuri. Illud verò est *abominatio desolationis stans in loco sancto* Dan.9.v.27. Matth.24. v.15. Marc.13. v.14. Quicquid enim tandem per illam abominationem desolationis intelligatur, cùm diversæ de ea extent Interpretum sententiæ, illud tamen certum est τυπικῶς eandem ad Antichristi Tyrannidem ante finem mundi in Ecclesia invalescentem accommodari posse, quia Apostolus verbis ex oraculis Danielis Prophetæ & Christi quasi petitis de Antichristo sic loquitur 2.Thess.2.v.4. *sedens in templo Dei, ostendit seipsum quòd sit Deus*, unde Irenæus lib.5. advers.hæres.cap.21. per hanc abominationem intelligit ipsum *Antichristum*, cujus explicationis meminit etiam Hieronym. in comm. sed distinguendum erat inter expositionem hujus oraculi *literalem*, quâ ad statuam aliquam templo à Romanis illatam, quæ erat desolationis proximè instantis signum, verba Christi referri debebant & accommodationem ejusdem *mysticam ac typicam*, quâ ad Antichristi regnum non injuriâ eadem accommodari possunt.

Variorum signorum observatio.

93. 3. *Variorum signorum in omnibus totius universi partibus observatio.* Matth.24.v.49. *Statim autem post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ de cœlo cadent, & virtutes cœlorum movebuntur.* v.30. *& tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ.* Marc.13. v.24. *Sed in illis diebus post tribulationem illam Sol contenebrabitur & Luna non dabit splendorem suum.* v.25. *& stellæ cœli erunt decidentes, & virtutes, quæ in cœlis sunt, movebuntur.* Luc.21.v.25. *Et erunt signa in Sole et Luna et stellis, et in terris pressura gentium per dubitationem, sonitu maris et fluctuum.* v.26. *extabescentibus hominibus præ timore et expectatione eorum, quæ supervenient universo orbi, nam virtutes cœlorum movebuntur.* Quòd Christus in his verbis de propriis & proximis diei novissimi signis à communibus & remotis illis, de quibus hactenus egerat, distinctis loquatur, illud colligitur tùm ex *antecedentibus*, tum ex *consequentibus.* Antecedentia sunt εὐθέως μετὰ τὴν θλῖψιν τῶν ἡμερῶν ἐκείνων, ut habet Matth. vel ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις μετὰ τὴν θλῖψιν ἐκείνην, ut habet Marc. Quidam *per hosce dies et tribulationem horum dierum* intelligunt urbis vastationem & excidium gentis Judaicæ; quidam verò, inter quos etiam est Chrysostomus, revelationem Antichristi, ut sic tribulationem illorum dierum accipiatur totum illud tempus, quo Antichristiana Tyrannis Ecclesiam oppressit. Qui priorem sententiam amplectuntur, verba præcedentia, *Tunc si quis dixerit vobis, ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere* ad tempora vastationem Hierosolymę antegressa in sensu literali referunt; qui posteriorem, eadem ad descriptionem status Ecclesiæ sub Antichristi regno applicant, quippe in quo Christus cum suo merito & cultu ad claustra Monachorum & Eremitarum fuit alligatus. Priori expositioni obstare videtur particula εὐθέως apud Matthæum, neque enim *statim* post excidium Hierosolymitanum contigerunt signa judicium proximè antegressura, sed huic difficultati triplici ratione occurri potest. Primò quidem *ex Christi scopo et intentione*, quòd scilicet Christus datâ operâ de re procul adhuc distante quasi jamdum proximè imminente vaticinatus fuerit, ut verè pios in perpetua vigilantia contineret & novissimum illum adventum quotidiè expectandum esse doceret. Secundò *ex comparatione ad calculum divinum*, quòd illud εὐθέως non sit metiendum juxta nostrum computum, quo illud εὐθέως dicimus fieri, quod paucis mensibus aut diebus aut horis interjectis perficitur, sed juxta computũ divinũ, in quo *mille anni sunt instar unius diei* Ps. 90.v.4. 2.Pet.3.v.8. Tertiò *ex loquendi consuetudine in Scripturis recepta*, quâ totum illud tempus, quod à passione Christi & primo ejus adventu usque ad secundum se extendit, vocatur *ultimum*, imò *novissima hora.* 1.Cor.10.v.11. Phil.4. v.5. 2.Thess.2.v.7. Heb.10.v.37. Jac.5.v.8. 1.Johan.2.v.18. quia nulla insignis rerum mutatio intercessit. Sed hæ duæ interpretationes non pugnant invicem, utrumque enim verissimum est, quòd post devastationem Hierosolymitanam & tribulationem Antichristianam signa illa novissimi diei sint secutura, ac ostendimus superiùs vaticinium de Pseudochristis & Pseudoprophetis tantùm ad tempora Hierosolymæ excidium antegressa, sed etiam ad novissima tempora judicium extremum præcessura rectissimè referri posse. Quamcunque igitur verborum illorum interpretationem quis amplectatur, illud evidenter ex eis colligitur, quòd Christus non amplius agat de signis communibus ac de statu temporum ante Hierosolymæ excidium, sed jam incipiat agere de signis extremi judicii propriis ac de statu temporum Hierosolymæ devastationem secutorum; quia expresse dicit *post tribulationem illam* sive *post tribulationem illorum dierum*, de qua scil. hactenus egerat. Idem apparet *ex consequentibus*; quia post enumerationem signorum ac prodigiorum in cœlo, terra, marique futurorum immediatè subjungit, *et tunc videbunt Filium Hominis venientem in nubibus cœli cum virtute et gloria magna*, quæ verba de secundo ipsius adventu agere nemini dubium esse potest. Quid enim Augustinus Epistola 80. ea de *spirituali Christi adventu* accipi posse arbitratur, omni prorsus probabilitate caret.

94. Certum igitur esto, Christum de *propriis et proximis extremi judicii signis* hîc agere; certum etiam illud, quod *in omnibus totius Universi partibus* signa illa eventura prædicantur, quia totum Universum sic describitur, quod complectatur *cœlum, terram, mare et omnia quæ sunt in eis.* Exod.20.v.11. Nehem.9.v.6. Psalm.135.v.6.&c. jam verò Christus in cœlo, terra & mari ejusmodi signa futura prædicit. Sed quæ & qualia illa signa sint futura, de eo plurimùm variant Interpretum sententiæ, quas in certas distribuemus classes. 1. Quidam existimant, hæc signa *immediatè* consummationem seculi antecessura, adeoque *illo ipso demum momento*, quo Christus ad judicium veniet, eventura. Cùm enim destructio cœli ac terræ in die novissimo secutura, à D. Petro sic describatur 2.Epist.3. v.10. *cœli magno cum impetu transibunt, Elementa verò æstuantia solventur, terraq; et quæ in ea sunt opera, exurentur.* vers.12. *cœli igne incensi solventur, et Elementa æstuantia liquescent*, ideò statuunt initium hujus conflagrationis & destructionis in hisce signis in cœlo,

terra marique eventuris proponi. Origenes suspicatur, *nubes fumi ex mundi extremo incendio excitatas hanc caliginem in Sole & Luna effecturas.* Sensus igitur verborum Christi foret ejusmodi. Frustrà cogitant homines, se in ipso die novissimo pœnitentiam adhuc posse agere, tunc enim ita erunt exanimati, & consternati, ut de pœnitentia cogitare neutiquam possint, omnia namque tunc erunt funesta & terribilia, cœli transibunt, Elementa colliquescunt, terra igne exuretur &c. Hæc interpretatio probari posset. 1. *Ex vaticiniis Prophetarum,* in quibus iisdem ferè verbis, quibus Christus hoc loco utitur, dies novissimus describitur. Esaiæ 24. v.23. *erubescet Luna & confundetur Sol, cùm regnaverit Dominus exercituum in monte Sion &c.* capit.34.v.4. *tabescet omnis militia cœlorum & complicabuntur sicut liber cœli, & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea & de ficu.* Joel.2. v.30. *Dabo prodigia in cœlo et in terra, sanguinem et ignem et vaporem fumi.* vers.31. *Sol convertetur in tenebras, et Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus et horribilis.* Joel. 3. v.15. *juxta est dies Domini in valle concisionis, Sol et Luna obtenebrabuntur, et stellæ retrahent splendorem suum.* 2. *ex ipsis Christi verbis.* Dicuntur enim *stellæ de cœlo casuræ.* Matth.24.v.29. Marc. 13. v.25. jam verò quando stellæ ab orbibus cœlestibus removebuntur, tunc cœli terræque ruina immediatè erit conjuncta. Dicuntur *commovendæ cœlorum virtutes,* jam verò quando cœlum loco movebitur, id est, quando *magno cum impetu transibit,* ut Petrus interpretatur, tunc omnia necesse est conturbari ac commoveri, quia cœlum suâ virtute omnia Elementa in suo ordine continet. In ovo vitellus concluditur albumine & testâ, fractâ autem testâ omnia diffluunt; ita quoque cœlis transeuntibus ac igne dissolutis, nec terra nec mare suum amplius obtinebunt locum. Quod apud Lucam dicuntur *homines exanimandi præ timore et expectatione eorum, quæ supervenient universo orbi;* id apud Matthæum sic exponitur, *tunc apparebit signum Filij hominis in cœlo, et tunc plangent omnes tribus terræ,* jam verò in ipso adventus Christi momento hic planctus vel maximè audietur. Apocalyps.1.v.7. *Ecce venit cum nubibus, et videbit eum omnis oculus et qui pupugerunt eum, et plangent se super eum omnes tribus terræ.* Addi potest illud, quod immediatè cum his signis adventus Christi ad judicium videtur conjungi. καὶ τότε *et tunc videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli,* quodque apud Lucam dicitur. *His fieri incipientibus, attollite capita vestra, quia appropinquat redemtio vestra.* 3. *ex interpretatione Apocalypseos.* Johannes Apoc.6.v.13.& seqq. videtur signa à Christo hîc prædicta ad ipsum novissimum diem applicare. Postquam enim apertum fuisset *sigillum sextum,* vidit, *quod Sol factus fuerit niger tanquam saccus cilicinus, et Luna tota sicut sanguis, quòd stellæ ceciderint super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno movetur,* mox verò, immediatè secuta fuit cœli terræque destructio, *quia cœlum recessit sicut liber involutus, et omnis mons et Insula de locis suis mota sunt.* Huic explicationi affinis est expositio Hieronymi, Chrysostomi, Theophylacti, Euthymii & Bedæ in comm.cap.25.Matth. qui verba Christi accipiunt *comparatè,* quòd Christi ad judicium adventus tantam lucem sit allaturus, *ut Solis ac Lunæ splendor eâ quodammodo obscuretur,* quia majus lumen obscurat minus. Augustinus serm.130.de temp. *Tanta erit eminentia splendoris in Christo, ut etiam clarissima cœli luminaria præ fulgore luminis divini abscondantur.* Agnoscimus sanè non omninò nullum in hisce argumentis esse robur, proinde etiam non negamus, *quædam ex his signis* immediatè cum ipso Christo ad judicium adventu conjuncta fore, interim tamen judicamus, si non omnia, tamen quædam ex his signis paulò ante judicium extremum paucis scil. annis ac diebus illud præcedentibus eventura. 1. Ut enim signa excidii Hierosolymitani in priore responsi parte à Christo proposita non fuere omnia immediatè cum ipso excidio conjuncta, sed aliquot annis ac diebus illud præcesserunt: ita verisimile est in posteriore responsionis parte ejusmodi signa die novissimi enumerari, quæ proximè quidem, non tamen immediatè illud antecedant. 2. Christus dicit, *his signis fieri incipientibus* ἐγγίζειν *appropinquare nostram redemtionem ac regnũ Dei.* Luc.21.v.28.& 31. id quod non eo accipiendum esse sensu, quasi immediatè cum illis signis nostra ἀπολύτρωσις & adventus regni gloriæ futurus sit conjunctus, colligitur ex similitudine ductâ *à ficu* ramos, folia & grossos proferente, quia inter folia & flores hujus arboris ac inter æstatẽ, quam propè adesse nunciat, temporis aliquod spacium est interjectum. 3. Lucas dicit, quòd signis illis in Sole & Luna existentibus & mari fluctibusque sonantibus *homines arescent præ timore et expectatione eorum,* quæ sint ἐπερχόμενα τῇ οἰκουμένῃ illis ergò præsentibus nondum completus erit Domini adventus. 4. Joel.3. v.31. expressè dicitur, *quòd Sol convertendus sit in tenebras ac prodigia illa in cœlo conspicienda, antequam veniat dies Domini magnus et terribilis,* ad quem locum Propheticum Christus videtur allusisse. 5. Scopus Christi est, prædicatione horum signorum hominibus excutere veternum securitatis, & exhortari eos ad pœnitentiam, preces & vigilantiam, ut constat ex subjecta παραινέσει. Matth.24. v.42. Marc.13.v.ult. Luc.21.v.36. Itemque consolationem efficacem suppeditare afflictis, ut sciant in propinquo esse tempus finalis ac plenariæ redemtionis. Luc.21.v.28. Atqui in ipso adventus momento nullus amplius relictus erit exhortationi ad pœnitentiam ac vigilantiam locus, nec indigebunt pii consolatione, quando jamdum in nubibus judex advenit, quia *in momento, in ictu oculi immutabuntur* & corpora glorificata accipient 1.Cor.15. v.52. 6. Consummatio seculi, id est, cœli terræq; destructio judicium extremũ sequetur, ut superiùs ostendimus, jam v. signa à Christo prædicta judiciũ præcedent. E. illa non sunt ipsum consũmationis initium. Unde B. Luth. in Post. dom. est. opinionem illorũ, qui nõ alia putant describi signa, quàm quæ cum mundi interitu immediatè cohærent, manifestè improbat.

95. 2. Quidam ergò hæc signa statuunt *ante diem novissimum* apparitura, quòd tùm *supra nos* in Sole, Luna & stellis creaturis cœlestibus, *tùm intra nos* in creaturis rationalibus, *tùm infra nos* in creaturis Elementaribus certa quædam novissimi diei appropinquantis signa sint expectanda. *Quemadmodum enim impulsæ ad casum arbores fragores, motusq; præmittere solent indicia: sic termino appropinquante q. paventia nutant ac tremũt*

Ele-

Elementa, quæ est similitudo Bedæ in comm. Lucæ 21. Sed in eorum explicatione iterum in diversas abeunt sententias. 1. Quidam enim hæc signa exponunt ῥητῶς καὶ κυρίως *propriè & literaliter*. 2. Quidam verò τροπικῶς & horum quidem 1. aliqui accipiunt μεταφορικῶς. 2. aliqui verò ἀλληγορικῶς. Qui *metaphoricâ* interpretatione delectantur, progrediuntur hoc modo. Mos est in Scripturis sacris *per obscurationem Solis, Lunæ ac stellarum*, & similia, quæ à Christo hîc prædicuntur, μεταφορικῶς significari divinę irę ac ultionis tempestates atq; ex his ortas animorum humanorũ confusiones, ut docet Gregor. in comm. cap. 18. Jobi. Sic Esa. 13. v. 9. *de Babylonis onere* sive ultione ac pœna inter cætera sic dicitur. *Stellæ cœli & splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est Sol in ortu suo & Luna non splendebit in lumine suo*, in quæ verba sic commentatur Hieron. *Sensus est, quod cùm dies Domini advenerit & furor ejus universa vastaverit, quòd timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebrescant, ut Sol ipse, Luna astraq; rutilantia suum videantur negare fulgorem, unde & cœlum sacco induitur, quòd scil. tenebræ cuncta operiant & prementibus malis nihil aliud sentiant homines, nisi quod mens videre compellit.* Ezech. 32. v. 7. de ultione Pharaonis his verbis Propheta Dei nomine vaticinatur. *Operiam, cùm extinctus fueris cœlos & nigrescere faciam stellas ejus, Solem nube tegam & Luna non dabit lumen suum.* v. 8. *omnia luminaria cœli mœrere faciam super te & dabo tenebras super terram tuam.* Pœna gravissima, quæ Judæos manebat, à Prophetis sic describitur. Jer. 4. v. 23. *aspexi terram, & ecce vacua erat & nihili, & cœlos, & non erat lux in eis.* cap. 15. v. 9. *infirmata est, quæ peperit septem, defecit anima ejus, occidit ei Sol, cùm adhuc esset dies.* Joel. 2. v. 10. *à facie ejus contremuit terra, moti sunt cœli, Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum.* Am. 8. v. 9. *erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet Sol in meridie & tenebrescere faciam terram in die luminis & convertam festivitates vestras in luctum.* De pœna Pseudoprophetarum Mich. 3. v. 6 dicitur, *Occumbet Sol super Prophetas & obtenebrabitur super eos dies.* Hæc omnia non possunt accipi ῥητῶς, sed explicanda sunt μεταφορικῶς, quòd Sol illis obscuretur, non ἀληθῶς, sed φαινομένως, non ὄντως, sed οἰομένως, non *physicè ac realiter*, sed *metaphoricè ac spiritualiter*. Qui enim in summa angustia constituti sunt, illis Sol videtur obscurari, Lunam esse sanguineam, stellæ lucem suam retrahere, terra tremere, mare fremere, totus mundus perturbari & omnia ruinam minitari, nõ quòd reverà sic accidat, sed quòd hominibus anxiis & coangustatis ita videatur, ac si illa omnia acciderent. Confer omninò Chrysost. homil. 2. ad popul. Antioch. ubi in magna civitatis mœstitia iisdem metaphoris Propheticis utitur. Cùm ergò particularia illa Dei judicia, quæ adversus Babylonios, Ægyptos & ipsos Judæos exercuit, fuerint specimina & præludia extremi judicii, ideò existimant, iisdem verbis *metaphoricè* acceptis, quibus particularia illa judicia à Prophetis fuêre descripta, Universale & ultimum judicium à Christo hoc loco describi.

96. *Allegoricam* horum signorum explicationem quidam ex veteribus sectantur. Ambrosius lib. 10. in Luc. pag. 151. *Tunc Sol obscurabitur &c. Plurimis enim à religione deficientibus, clara fides obscurabitur nube perfidiæ, quia mihi Sol ille cœlestis meâ fide vel minuitur vel augetur. Quemadmodum si plurimi radios mundani Solis aspiciant, pro captu videndis aut pallidior Sol videtur, aut clarior: Ita pro devotione credentis unicuiq; spirituale lumen infunditur. Et quemadmodũ menstruis cursibus Luna vel terræ oppositu, cùm fuerit e[...] Solis, vanescit, sic & sancta Ecclesia, cùm luminis cœlesti vitia carnis obsistunt, fulgorem divini luminis de Christi radiis non potest mutuari. Namq; in persecutionibus lucem Dei solis plerunq; amor vitæ hujus excludit. Cadent stellæ, illi utiq; resurrectionis gloriâ jam micantes, illi viri sicut luminaria in seculo verbum vitæ continentes, illi viri de quibus Abrahæ dictum est, quia sicut cœlum fulget & stellæ, sic & semen ejus. Excident ergo hominibus Patriarchæ, excident Prophetæ, si persecutionis acerbitas convalescat &c. Ergo variis animorum æstus ita graves erunt, ut delictorum multitudine malè consciis futuri judicij metu sacri in nobis ros fontis arescat, aret enim perfidia, fides rorat &c. sunt virtutes cœlorum, quæ enarrant gloriam Dei, & quæ pleniore Christi infusione moveãtur, virtutes spirituales, quæ vident Christum.* Chrysost. hom. 34. oper. imperf. *In duodecima hora sumus, unde putas, quia candor justitiæ jam recessit de mundo & Sol radios gratiarũ suarum in se recolligens revocavit & totam terram nigredo iniquitatum ac mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam & ipsa duodecima horâ finiatur &c.* Augustin. Epist. 80. ad Hesych. circa med. *Hæc signa in Ecclesia melius existimo intelligi, ne Dominus Jesus appropinquante secundo adventu suo ea pro magno prædixisse videatur, quæ huic mũdo & ante primum ejus adventum consueverant evenire & irrideamur ab eis, qui hæc quæ velut novissima & omnium maxima horrescimus, plura in historia gentium & multò majora legerunt. Ecclesia est enim Sol & Luna & stellæ, cui dictum est. Speciosa sicut Luna, electa sicut Sol, ab hac adoratur Joseph noster in hoc mundo velut in Aegypto ex humillimo sublimatus &c. Quando enim Sol obscurabitur & Luna non dabit lumen suum & stellæ cadent de cœlo & virtutes cœlorum commovebuntur, sicut ab aliis duobus Evangelistis hic locus commemoratus est, Ecclesia non apparebit, impiis tunc persecutoribus ultra modum sævientibus & remoto timore tanquã arridente mundi felicitate dicentibus pax & securitas. Tunc stellæ cadent de cœlo & virtutes cœlorum commovebuntur, quoniam multi qui gratiâ fulgere videbantur persequentibus cedent & cadent & quidam fideles firmissimi turbabuntur.* lib. 20. de Civ. Dei c. 24. pronunciat verisimilius esse, quòd *tropica sit locutio, quâ stellæ cœlo dicuntur casuræ*. Similia occurrunt apud Origen. tract. 28. in Matth. Posset huic allegoricę interpretationi robur aliquod cõciliari ex eo, quòd Christus vocatur *Sol justitiæ* Mal. 4. v. 2. Luc. 1. v. 78. Ecclesia confertur *Lunæ* Cant. 6. v. 9. Ecclesiæ doctores *stellis* Apoc. 1. v. 16. &c. ideoq; eam non simpliciter repudiamus, interim propriam & literalem horũ signorum explicationem per eam minimè excludi debere dicimus 1. quia ut signa Hierosolymitani excidii sermone proprio Christus prædixerat, ita eod. sermonis genere in percensendis novissimi diei signis ipsum fuisse usum haud injuriâ credimus. 2. absq; cogente necessitate à litera non est discedendum. Juxta metaph. interpretationem nullũ planè *in Sole et Luna* erit judicii signum, quia utrumq; luminare fulgorem suũ retinebit, dicuntur autem obscurari, quia hominibus omnia tenebricosa & mœsta videbun-

buntur. At Christus expressè dicit, *erunt signa in Sole & Luna*, ac hominum angorem ab illis signis distinguit. 3. Prophetæ & Apostoli verbis propriis cum Christi concione magnam affinitatem habentibus & signa diei novissimi & ipsum diem novissimum describunt Psal.75.v.3.& 4. Hagg.2.v.7. (confer Hebr.12.v.16.) Joel.3.v.15. 2.Pet.3.v.10.& 12.&c. 4. Allegorica illa veterum interpretatio pro mystica hujus loci expositione accipi potest, non autem est propria, genuina & præcipua. Lucas enim dicit, *& in cœlis & in terra* quædam futura signa. Cumque dixisset, *homines exanimatum iri præ timore & expectatione* eorum quæ *orbi superventura*, αἰτιολογικῶς subjicit, *nam & virtutes cœlorum movebuntur*, significans commotionem virtutum cœlestium causam fore illius angoris ac *gentes* dicit propter *mirabilem maris commotionem fore anxias*. 5. Verisimile est, non in Ecclesia solùm mysticè & spiritualiter, sed in tota rerum universitate propriè & literaliter signa illa fore complenda. Quemadmodum enim *vestimentum* priùs veterascit, antequam penitus dissuatur, sic verisimile est totam rerum universitatem insigne decrementum prius accepturam, antequam ultimo igne penitus deflagret. Psal.102. v.27. *cœli peribunt & omnes sicut vestimentum veterascent*, v.28. *sicut indumentum mutabis eos & mutabuntur*. Quemadmodum *in senio hominis* omnia priùs fiant languida, antequam homo moriatur, oculi caligant, aures obsurdescunt, manus ac pedes tremunt, vires deficiunt, animus mœret Eccl.12.v.2.& seqq. sic appropinquante mundi interitu tota cœli terræque machina ob vetustatem, quam contraxit, movebitur ac mutabit, luminaria cœlestia obscurabuntur, virtutes cœlorum movebuntur, erunt crebri terræ motus, homines præ angore ac tristitia deficient. Ambrosius in cap.21. Luc. *In occasu seculi sumus, præcedunt quædam ægritudines mundi, ægritudo mundi est fames, ægritudo mundi est pestilentia, ægritudo mundi est persecutio.* Confer Chrysost. homil.33. in Johan. Quemadmodum *patrefamiliàs irato* omnes domestici lugent, ac omnia sunt in domo turbata ac tristia, sic quando in propinquo est, ut cœlestis paterfamiliàs *exurgat ad loquendum cum Ecclesiæ hostibus in ira sua & in furore suo illos conturbandos* Psal.2.v.5. tunc totus mundus, qui est Dei domus, conturbabitur, creaturæ omnes lugebunt, cœli luminaria pullis vestibus amicientur ac omnia erunt dira ac tristia. Autor oper. imperf. homil.49. in Matth. *Patrefamiliàs moriente tota ejus domus turbatur, omnis familia plangit & conscissis tunicis suis nigris se cooperiunt vestimentis: sic humano genere circa exitum constituto totus contristatur mundus, universa cœli ministeria lugent & candore deposito luctuosis tenebris vestiuntur* 5. Matth.24.v.29. dicit Christus. *Statim post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur*, ubi inter tribulationem & signa illa discrimen facit. Ergò per obscurationem Solis & Lunæ non potest μεταφορικῶς tantum tribulatio intelligi.

97. Qui τὸ ῥητὸν verborum insistunt, iterum in duas abeunt classes. 1. Quidam enim signa à Christo prædicta accipiunt de *prodigiis* quibusdam prorsus *hyperphysicis* & *antiphysicis* ante novissimum diem adhuc expectandis. Cùm enim Astronomi causas naturalium eclipsium ex scientiæ suæ principiis arcessant, cumq; jam inde à mundi primordiis Solis & Lunæ eclipses non minùs, quàm hoc nostro tempore frequentes fuerint, ideò existimant, eclipses illas, quæ inter signa diei novissimi à Christo referuntur, non posse de vulgarib9, ordinariis & naturalibus Solis ac Lunæ defectib. accipi, sed expectandas esse quasdam singulares & supernaturales eclipses cum die novissimo proximè cohærentes, ut quia peculiaris earū debeat esse significatio, ideò etiam peculiaris earum statuatur Natura & generatio. Et sanè non magnoperè refragabimur, quò minùs prodigia quædam hyperphysica & antiphysica ac proinde etiam quædam insuetæ, præternaturales & prorsus prodigiosæ eclipses diem novissimum proximè antegressuræ statuantur, cùm experientia superiorum temporum ostenderit, ann.1572. prorsus novam stellam in ipsa regione ætherea in signo Cassiopeæ conspectam fuisse, interim cùm in futuro eventu, adeoq; in occultis divinæ omniscientiæ thesauris illud adhuc lateat reconditum, an talia prodigia & tales eclipses prorsus antiphysicæ & extraordinariæ certò adhuc sperandæ vel potiùs metuendæ sint, ideò 2. B. Luth. in Post. domest. nequaquam absurdum censeri debere asserit, si signa novissimi diei, quæ h.l. enumerantur, ita comparata statuantur, ut si non omnia, tamen *quædam* ex ipsis causis videantur habere naturales, quo nomine etiam ab impiis & empæctis contemnantur, qui nullam signandi vim illis inesse judicabunt, ac proinde etiam sine ullo judicii divini metu in securitate & improbitate sua pergent. 1. Quemadmodum *n. iris*, quamvis causas naturales habeat, nihilò tamen minùs propter divinam ordinationem est *signum fœderis* & gratiæ divinæ Genes.9. v.15. ita quoq; eclipses & *gemitus creaturarum* tam ἐπουρανίων quàm ὑπουρανίων possunt esse signa adventantis diei novissimi & iræ divinæ adversus impios, quamvis ex causis naturalib. originem ducere videantur. Quemadmodum *morbi corporis* sunt signa mortis suo tempore secuturæ, etiamsi infans, puer, adolescens &c. ex morbo interdum convalescat, neq; immediatè morbos mors consequatur: sic eclipses & alia signa à Christo commemorata non desinunt esse signa consummationis seculi, quamvis illis toties jam conspectis mundus nondum finem habeat. 2. inter *signa excidii* Hierosolymitani, quæ typum gerunt signorum diem novissimum præcedentium numerantur etiam ea, quæ causas habent morales ac naturales ut persecutiones, bella, pestilentiæ, fames &c. 3. *Sonitus maris*, qui inter signa judicii à Christo connumeratur, non minùs quàm fluxus ac refluxus maris causas naturales habere à Physicis creditur. 4. Christus prævia illa signa non vocat τέρατα sed σημεῖα quod est nomen generale. 5 non unicū duntaxat signum per se & absolutè, sed omnia simul sumta erunt συντελείας τοῦ κόσμου signa. Ergo non procedit argumentū. Eclipses naturales non possunt esse diei novissima signa, quia jam olim fuerunt. Hanc Lutheri & aliorū sententiam, utut non improbabilē judicemus, nihil tamen præjudicatū volumus vel futuro eventui vel aliorum interpretationibus fidei analogiæ congruis.

98. 1. De signis *supra nos* in creaturis cœlestib. Christus sic loquitur. 1. *Erunt signa in Sole & Luna* Luc.21.v.25. id reliqui Evangelistæ sic exponunt, *Sol obscurabitur & Luna non dabit lumen suum.* Matth.24.v.29. Marc.13.v.24. Primum igitur signū est *Solis ac Lunæ defectus*. 1. Quidam accipiunt *1. Supra nos. 1. in Sole & Luna.*

de

de eclipsi una vel pluribus prorsus prodigiosis & præternaturalibus, cùm naturales Eclipses nec ratione frequentiæ, nec ratione ordinationis divinæ signa judicii extremi esse possint. Non prius, cùm naturalium Eclipsium omnium sit eadem & æqualis ratio, ut Astronomi demonstrant. Non posterius, quia jam inde à mundi exordio tales eclipses contigerunt, cùm tamen Christo propositum sit, talia extremi judicii signa proponere, quæ illud proximè antecedant. Quemadmodum igitur ante eductionem populi Israelitici ex servitute Ægyptiaca præcesserunt *horribiles & miraculosæ tenebræ* Exod.10.v.22. ita finalem piorum ex Ægypto hujus mundi liberationem Eclipses quædam præternaturales videntur antecessuræ. Antequam Israelitæ ex Ægypto educerentur, superliminaria sanguine tingebantur: sic ante finalem piorum liberationem *Luna fiet sicut sanguis* Apoc.6.v.13.Luc.21.v.28. Quemadmodum Hierosolymitanum excidium eclipsis Solis prorsus miraculosa & prodigiosa in passione Christi antecessit, ut ostendimus in Harmonia Evangelica cap.16. pag.767. ita finale totius mundi excidium una vel plures eclipses prorsus miraculosæ & præternaturales præcessuræ videntur. Alphons. Salmer. tract.40.tom.4.pag.672. *Ante judicium Deus miraculosè subtrahet Soli lumen atque ita obscurabitur interjectione corporum inter cœlum & nos à Deo facta, ut in passione factum nonnulli putant & per tres vel quatuor horas ut in passione, non multò plus, ne omnia viventia pereant, nec minus, quia non intrarent per motum luminaria omnium hemisphæria &c.* Gregorius de Valent. tom.4. comm. pag.2304. *Hæc obtenebratio non est futura per Eclipsin aliquam cùm hæc non possit contingere simul in Sole & Luna, ideò dicamus divinâ virtute privatum iri suo lumine Solem & Lunam vel obscuratum iri ne illustret aerem & nos, vel quod aliqua densissima nubes opposita Soli & Lunæ omnimodas tenebras oculis mortalium offusura sit in toto orbe &c.* Similia occurrunt apud Barradium lib.9.cap.10. pag.587. & Osorium tom.5. conc. ad Luc.21. Sed quid de hac hypothesi statuendum, jam antè exposuimus. 2. Quidam ergò *de naturalibus eclipsibus* Christi vaticinium accipiunt. Quamvis enim tales Eclipses habeant causas suas naturales, unde Astronomi certum earum tempus prædicere possunt, nihilo tamen minus possunt esse signa iræ divinæ & adventantis extremi judicii. Primò quia eclipses pugnant cum Natura & proprietate luminarium illorum cœlestium, quippe quæ divinitùs hoc fine condita sunt, *ut luceant in firmamento cœli & illuminent terram.* Genes.1.v.15. quando ergò lux eorum mundo intercipitur, tunc aliquid præternaturale quasi ipsis obtingit, unde Poeta de illis sic canit,

Defectus Solis varios, Lunæq; labores.

Secundò quia experientiâ comprobatū est, quod eclipses multa & magna mala in terris sequantur, unde versiculi:

ὐδεμὶ ἐκλείψις χαὶ ὐδ᾽εὶς ἔςι κομήτης,
ὃς μὴ ἀνθρώποις ἀλγέα πόλλα φέρει.

Tertiò: quia Sol & Luna sunt instar cujusdam speculi, in quo & hominum improbitas & futuræ pœnæ relucent, quemadmodum Genes.18.v.20. *Clamor Sodomiticorum peccatorum in cœlum ascendisse* dicitur. 3. Quidam exponunt *mysticè & allegoricè* de luce doctrinæ in Ecclesia per corruptelas obscurata. Christus enim est Sol justitiæ, lætitiæ & vitæ, à qua Ecclesia, quæ est Luna, omnē splendorem ac lucem accipit, obscuratâ igitur cœlestis doctrinæ luce per traditionum humanarū & corruptelarum hæreticarum tenebras, spirituales eclipses in Ecclesia sequi necesse est. Sol obscuratur, quando Luna inter ipsum & oculos hominum interponitur, sic inordinatus amor rerū terrenarum, quæ instar Lunæ sunt mutabiles, lucem interioris agnitionis in cordib. hominum intercludit. Luna obscuratur, quando terræ interpositione lumen Solis ipsi adimitur, sic anima cum lumini cœlesti vitia terrenæ carnis obsistunt fulgorem divini luminis de Christi radiis non potest participare. Joel.2.v.31. prædictū quod ante magnum & horribilem diem Domini *Luna convertenda sit in sanguinem*, id allegoricè ad sanguinolentas Ecclesiæ persecutiones accommodari potest. 4. Ad Solis & Lunæ eclipses à quibusdam referuntur *parelii ac paraselenæ*, quando plures Soles, ac plures Lunæ conspiciuntur, quando hæc luminaria apparent sanguinolenta, quando *Soles nocturni* conspiciuntur, interim ea, quæ ex causis prorsus naturalibus oriuntur & significationes duntaxat naturales obtinent Matth.16.v.2. à propriis diei novissimi signis prudenter sunt discernenda.

99. 2. Erunt signa *in stellis* Luc.21.v.25. id à reliquis Evangelistis sic exponitur, *stellæ de cœlo cadent* Matth.24.v.29. Marc.13.v.25. 1. Qui signa Christi ad judicium adventum *immediatè* antecessura, adeoq; in ipsa judicii hora demum eventura hic prædici statuunt, illi hanc stellarum ἔκπτωσιν κατὰ ῥητὸν & propriè accipiunt, quòd stellæ ab orbibus suis movebuntur & Christo judici in nubibus venienti quasi cedent. Chrysost. hom. ad Neoph. tom.5. *Quid sibi vult, sicut cadunt folia de ficu, stellæ cadent de cœlo? sicut vites cùm uvarum fructibus prægravantur, foliorum exposcunt auxilium necessarium, ut protegantur, cùm autem deposuerint fructum, necesse est ut foliis nudentur: sic se habet hoc seculum quamdiu habuerit in se human. genus tenebit & cœlum stellas, sicut & vitis folia. Nam nocte pereunte sine dubio stellarum utilitas simul cum nocte deficiet.* 2. Qui *allegorias* sectantur, accipiunt de magnorum Ecclesiæ doctorum & aliorum etiam Christianorum, qui priùs *velut luminaria* per veræ doctrinæ confessionem & sanctam vitæ conversationem fulserant Phil.3. v.15. multiplici apostasia, Apoc.8. v.10. *cecidit de cœlo stella magna ardens tanquam facula* v.12. *tertia pars stellarum fuit obscurata.* Apoc.12.v.4. *cauda Draconis trahebat tertiam partem stellarum cœli.* Dan. 8. v.10. de Antiocho Ecclesiæ persecutore Antichristi typo dicitur. *Dejecit de exercitu cœli & de stellis & conculcavit eas*, in quem locū sic comentatur Greg. lib.30. moral. c.12. *nonnullos & luce justitiæ resplendentes & virtute operis robustos Antichristus franget.* 3. August. lib.20. de C.Dei c.24. accipit *de exhalationib.* in aere accensis & post conflagrationem decidentib. *Quod scriptum est*, inquit, *stellas de cœlo esse casuras, præterquam q; potest multò probabiliq; aliter intelligi* (quàm ꝓpriè de stellis in firmamento cœli fulgentib.) *magis ostendit mansuros esse cœlos, si tamen stellæ inde casuræ sunt vel cùm tropica sit locutio, quod est credibilius, vel in isto imo cœlo futurū sit, utiq; mirabili⁹ quàm nunc fit, unde & illa Vergiliana, stella facem ducens multâ cū luce cucurrit & Idææ se cōdidit sylva*, in quē locū sic com-

2. *In stellis.*

commentatur Ludov. Vives. *Aristoteles 1. meteor. has stellas gigni dicit ex halitu in media aeris regione à superiore igne accenso, qui si longitudinem tantùm habeant δαλοὶ dicuntur, id est, lampades. Eædem sunt faces Plinio libr. 2. Emicant, inquit, & faces non nisi cùm decidunt visæ, qualis Germanico Cæsare gladiatorum spectaculum edente præter ora populi meridiano transcurrit. Duo genera earum, lampades vocant planè faces, alterum bolidas, quale Mutinensibus malis visum est. Distant, quod faces vestigia longa faciant, priore ardente parte, bolis verò perpetuo ardens longiorem trahit limitem. Cadent ergò stellæ*, id est, videbuntur cadere; vel cometæ in aerea regione accensi decident. Angeli ejaculabuntur tot fulgura & ignitas exhalationes stellarum formam referentes ut stellæ ipsæ ruere videantur. 4. Qui *prodigiosa prorsus & portentosa* in stellis signa adhuc expectant, splendorem earum imminuendum ac debilitandum, quin à quibusdam planè abolendum ante diem novissimum expectant. Joel. 3. v. 15. *stellæ retrahent splendorem.* Cadent ergò de cœlo non ratione substantiæ sed lucis, quia lumen suum retrahent, ut quasi è cœlo cecidisse, non amplius in eo esse videantur. 5. Quidam *figuratè & comparatè* accipiunt, hoc sensu. Tanta erit totius machinæ cœlestis concussio, ut stellæ ipsæ è cœlo cadere putentur. Eventus ac dies Domini omnium optimè illa explicabit.

3. In cœlis. 100. 3. *Virtutes cœlorum*, sive quæ in cœlis sunt, *movebuntur*. Matth. 24. v. 29. Marc. 13. v. 25. Lucæ 21. v. 26. Tertium igitur signum erit *virtutum cœlestium motus*. In Græco est σαλευθήσονται, quod propriè significat *concutientur, conquassabuntur* instar maris à fluctibus conturbati, ac *concutiendo periclitabuntur*. Usurpatur enim *de calamo à ventis quassato* Matth. 11. v. 7. Lucæ 7. v. 24. *de mensura concussa* Luc. 6. v. 38. *de fundamentis ædium motis*. Luc. 6. v. 48. Actor. 4. v. 31. cap. 16. v. 26. ac metaphoricè *de rerum instabilium abolitione ac mutatione*. Hebr. 12. v. 26. & 27. ut & *de animi conturbatione* Actor. 2. v. 25. 2. Theff. 2. v. 2. Hanc virtutum cœlestium commotionem ac concussionem variè exponunt Interpretes. 1. Qui ad signa judicium immediatè antecedentia vaticinium Christi referunt, hanc commotionem sic exponunt, quod ipsum firmamentum cœleste ex suis cardinibus revellendum in die novissimo sit transiturum. 2. Qui ad signa judicium antecessura illud referunt, eorum quidam κατὰ ῥητὸν & propriè id accipiunt, quidam verò metaphoras & allegorias sectantur. Ex priori classe quidam *de virium cœlestium decremento* accipiunt. Quemadmodum enim vestis à prima sua integritate paulatim mutatur ac quotidiano usu & vetustate deteritur: ita quoque *cœli instar vestimenti* veterascentes Psalm. 102. v. 27. viribus suis, quas in sublunaria obtinent, deficient. Testatur enim experientia, superiorum corporum cœlestium efficaciam in hæc inferiora non esse tantam, quanta fuit superioribus seculis. 3. Quidam per virtutes cœlorum ipsum firmamentum ac stellas, omnem cœli militiam, Planetas omnes adeoque ipsos cœlos fortes ac robustos intelligunt, ut *virtutes cœlorum* sint per hypallagen Hebræam cœli virtutum, id est, virtutibus pollentes seu firmissimi, quos dicunt *commovendos*, id est, è superiore & naturali loco demittendos, existimant enim machinam cœli aliquot milliaribus hodiè inferiorem esse, quàm fuerit tempore Ptolomæi. Tradunt quidam Mathematici eccentricitatem Solis, id est, intervallum quo à centro mundi, id est, terra distat minorem esse ferè quartâ parte quàm fuerit Ptolomæi seculo, ex quo colligunt Solem hodie nobis viciniorem esse 9976. milliaribus Germanicis. 4. Quidam per *virtutes cœlorum* intelligunt stellas, quia cœlũ per stellas in certo ordine ac cursu dispositas virtutem suã in hæc inferiora exerit ac stellæ progrediuntur in sua virtute sicut homo liberè in terris obambulans. Quando destituitur homo virtute, tum concidit, ita quoque quando virtutes cœlorum infirmabuntur, tunc stellæ de cœlo cadent. 5. Hieronymus, Chrysostomus, Euthymius, Theophylactus in comm. Augustinus serm. 130. de temp. per *virtutes cœlorum* intelligunt Angelos, qui Hebræis dicuntur צבאות השמים hi ergò *commovebuntur*, id est, admiratione & horrore concutientur, cùm videbunt maximam Naturæ mutationem fieri. Sicut filius tremit, quando patrem iratum in servos animadvertere videt. Lombardus 4. sentent. dist. 48. Sed quia Lucas pro causa anxiæ trepidationis & expectationis hominum subjicit, *nam virtutes cælorum commovebuntur*, ideò Angelorum invisibilium invisibilis admiratio vix potest intelligi, adde quod commotio illa virtutum diem judicii sit præcessura, Angeli autem in ipso judicio dicuntur terrore commovendi. 6. Quidam Angelorum commotionem sic exponunt, quod *ad judiciũ sese præparabunt*, cùm Christus venturus sit in gloria cum omnibus Angelis. Sed Christo propositum est visibilia novissimi diei signa tradere. 7. Bessæus conc. 2. de extremo judicio. *Virtutes cælorum commovebuntur, id est, motores Angeli cælos deserent errareq́, sinent*. Similiter Barradius dicto loco. Sed hypothesis de Intelligentiis orbium cœlestium motricibus nondum est demonstrata. 8. Cùm per *cœlum Natura* à cœlo gratiæ & gloriæ distinctum in Scripturis intelligatur tota regio aerea & æthcrea, quæ ab aquis & terra usque ad Lunæ orbem sese exporrigit, ideò per *commotionem virtutum cœlestium*, id est, cœlorum firmissimorum, quidam intelligunt insignem aliquam in cœlo æthereo & aereo mutationem & mirabilem ejus faciem, ut sic denotentur inusitata chasmata, cometæ turbines, ventorum grandines, pluviæ sanguineæ, horribiles tempestates, novæ stellæ, infausti & horrendi aspectus, adeoque omnia, quæ in æthera & aerea regione extraordinaria, insolita ac præternaturalia contingunt. 9. Qui *allegorias* sectantur, virtutum spiritualium in cœlo gratiæ, id est, in Ecclesia motionem intelligunt. Confer Ambros. lib. 10. in Luc. pag. 151. Secundam & octavam expositionem reliquis probabiliorem esse judicamus.

101. 4. *Et tunc apparebit signum Filii hominis in cœlo* Matth. 24. v. 30. Quartum igitur ἐπιφάνεια erit *signi Filii hominis in cœlo conspectus*. 1. Quidam per *signum Filii hominis* intelligunt ipsum Filium hominis tanquam signum certissimum adventus ejus ad judicium, sicut Abraham dicitur accepisse *signum circumcisionis*, id est, ipsam circumcisionem Rom. 4. v. 11. cui interpretationi probabilitatem quærunt ex eo, quod loco hujus signi apud reliquos Evangelistas Marc. 13. v. 26. Luc. 21. v. 27. dicitur. *Et tunc videbunt Filium hominis ve-* *4. Signum Filii hominis.*

nien-

nientem in nube, ac quod in Scripturis novum non sit, Christum vocari *signum*, Esa.7.vers 14. Luc.2. vers.34. Orig. tractat.30. in Matth. *ipsam Christi redeuntis majestatem & gloriam signi loco futuram* arbitratur. 2. Quidam per *signum Filij hominis* intelligunt & ipsum Filium hominis, sed phrasin aliter explicant. *Apparebit signum Filij hominis*, id est, Filius hominis signatus corpus Christi vulneribus signatum, apparebunt signa passionis, videlicet cicatrices vulnerum in latere, manibus, pedibus glorificati Christi corporis, *videbunt enim eum quem pupugerunt*. Zach.12.vers.10. Apoc.1. v.7. Confer autor. imperf. operis in Matth. hom. 49. Sed Matthæus distinctè dicit. *Apparebit signum Filij hominis in cœlo, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli*. 3. Quidam accipiunt de speciali quadam claritate ac radio quodam igneo, qui immediatè Christi adventum præcedet & in momēto per universum orbem sese extendet. Hieronymus in comment. Matth. 24. ait fore *aliquod vexillum victoriæ triumphantis*, cui affinis est sententia Chrysostom. homil. de cruce & latrone quæ Augustino tribuitur & est sermo 130. de temp. *Sicut Imperatorem* (ait) *regalis pompa præcedit & militaris ordo præeundo vexilla humeris portare consueverunt & his ejus declaratur adventus: sic Domino de cœlo veniente Angelorum cœtus & Archangelorum multitudo illud signum portant humeris excelsis & Regalem nobis adventum nunciant*. 4. Quidam signum accipiunt pro significatione, ut sit sensus fideles hisce prodigiis esse excitandos & admonendos, ut Filium hominis è cœlo reducem expectent. Sed Christus aliquod distinctum à prioribus signum exponere videtur. 5. Quidam hoc sensu accipiunt, *quod Christus denunciet, se ultimo illo adventu palam emersurum, ut cœlesti potentiâ præditus quasi signo in sublime erecto ad se convertat totius mundi intuitum, sicut Principes seculi in pugnam egressuri signa proferunt, ad quæ milites spectant*. Sed hæc expositio quoad sensum coincidit cum prima & secunda. 6. Plerique veterum hoc accipiunt *de signo crucis*, quod cum summa claritate Sole & Luna obscuratis in cœlo appariturum statuunt, tum *in consolationem fidelium*, quia agnoscent signum victoriæ, quo sunt redemti; tum *in condemnationem infidelium*, ut agnoscant injustè se Christum crucifixum rejecisse. Hippolyt. Martyr. in orat. de consummat. mundi & Antichristo Methodius in orat. de mund. consumm. Cyrill. Hierosolymit. catech.15. Chrysost. homil. 77. in Matth. Hilarius, Hieronymus, Theophylactus, Euthymius & Beda in comm. cap.24. Matth. quin & Ephrem. peculiarem orationem scripsit *de apparitione crucis tempore judicij*, ac Sibylla libr. 6. oracul. ita canit.

O lignum felix, in quo Deus ipse pependit,
Nec te terra capit, sed cœli tecta videbis,
Cùm renovata Dei facies ignita micabit.

Chrysostom. d.l. *Crucem secum habet, ut peccatum Iudæorum sine accusatore condemnetur. Veluti si quis lapide percussus ipsum lapidem vel cruentas vestes in testimonium ostendat*. Thomas in comm. Matth. 24. addit, *crucem ideo in judicio conspiciendam, ut significetur judiciariam potestatem per crucem esse comparatam & ut indicetur*, eum esse judicem, *qui à Judæis crucifixus est*. Nec injuriâ quis cogitare possit, crucem apparituram tanquam fontem omnis gloriæ, quæ in die judicii pius obtinget, quia Christi in cruce passio & ignominia est summa piorũ gloria. 7. Quidam de *nova & insolita stella* adventus Dominici prænũcia hoc intelligunt. *Si jam utemur*, ait Dn. D. Hunnius in comm. Matth. 24. *quodnam fuerit signum Filij hominis in primo adventu ejus cùm Filius Dei fieret hominis filius, certè stellam fuisse omninò fatendum est, quæ in æthera regione fulgens humanæ ipsius nativitatis fuit nuncia. Cùm ergo hoc fuerit signum Filii hominis in primo adventu, à vero non alienum est statuere, quod secundi adventus signum itidem futurum sit miraculosa quadam stella. Ejusmodi verò nova stella Anno 1572. & 1573. in sidere Cassiopeæ apparuit, ac copiâ sui luminis omnes firmamenti stellas superavit, quod tantum fuit miraculum, quantum à mundi inde exordio in æthera regione vix fuit conspectum.*

102. 2. De signis *intra nos* Christus sic loquitur. *Erit in terris pressura gentium præ stupore* Luc. 21. v.25. *exanimatis hominibus præ timore & expectatione eorum quæ orbi superventura*. v.26. συνοχὴ propriè est *coarctatio, angustia & anxietas* ἀπὸ τοῦ συνέχειν quod est *constringere, continere, coarctare*. 2. Corinth. 2. v. 4. θλῖψις καὶ συνοχὴ καρδίας conjunguntur. Verbum συνέχεσθαι usurpatur *de afflictione corporis* per morbos Matth. 4. vers. 24. Luc. 4. vers. 38. Actor. 28. vers. 8. *de coangustatione urbis* per obsidionem undique cinctæ Jerem. 52. vers. 3. Luc. 19. v. 43. *de custodia captivorum* Luc. 22. v. 63. & *de angustia atq; anxietate animi*. Luc. 8. v. 37. cap. 12. v. 50. Phil. 1. v. 23. sensus igitur est, quod talis futura sit hominum anxietas, qualis est eorum, qui arctâ obsidione cinguntur, ut non pateat fugæ locus, qui in carcere conclusi à custodibus diligenter observantur, ne fugâ sibi consulant, qui febrium calore æstuantes in lectulo se circumvolvunt &c. In mœstitia cor quasi constringitur ac comprimitur, ideò ingens animi consternatio συνοχὴ hoc loco appellatur. Nonnulli Codices pro συνοχῇ legunt ἀνάγκη, quod necessitatem ac vim illatam denotat. Syrus reddidit per אולצנא *angustia, molestia*, à rad. אלץ *constrinxit, afflixit, molestavit, cruciavit* ac paraphrasticῶς addidit *complosionem manuum*, ἀπορία propriè significat *perplexitatem, consilij penuriam, dubitationem ac desperationem*, Syrus reddidit per *stuporem ac terrorem*. Quidam ad sequentia referunt ἐν ἀπορίᾳ ἠχούσης θαλάσσης, ut sit sensus præ *desperatione resonante mari & fluctu & arescentibus hominibus*, quâ ratione per quandam prosopopœiam ἀπορία mari tribueretur. Sed præstat referre ad præcedentia, ex illa enim συνοχῇ, quâ homines ante novissimum diem opprimentur, orietur ἀπορία, ut nesciant quò se vertere, quidve agere debeant, ἀποψύχειν propriè est *exanimari*, ac semel tantum in tota Scriptura hoc loco usurpatur, ut peculiaris anxietas significetur. Thucyd. libr. 1. Histor. de Pausania καὶ μέλλοντος αὐτοῦ ἀποψύχειν *cùm propè esset, ut exanimaretur*. Sophocles in Ajace. ἀπέψυξε βίον *efflavit animam*. Syrus perquam emphaticè. *Et tremor extrudens animas filiorum hominis præ metu &c.* Potest etiam pressura ἐν ἀπορίᾳ *in dubitatione vel desperatione* sic accipi, *erit pressura maximè angusta*, adeo ut ad desperationem propemodum inducat; juxta Canonem Hebraici idiotismi. *Substantivum post præpositionem sæpè ponitur pro adjectivo.* Sensus igitur est, quod homines penè exani-

exanimandi sint præ metu malorum, quæ orbi supervenutura erunt. Ad hanc συνοχὴν, ἀπορίαν καὶ ἀποψύχειν referri etiam potest, quod apud Matthæum cap. 24. vers. 30. additur, *& tunc plangent omnes tribus terræ*, quia planctus ille non tantùm complectitur horribilem illum ploratum impiorum, qui ad conspectum Christi judicis in die novissimo ita trepidabunt, ut ex terroribus illis se recolligere nequeant, de quo Zachar. 12. vers. 11. Apocal. 1. vers. 7. cap. 6. vers. 18. sed etiam tristem & ancipitem illam malorum expectationem, quæ orbi superventura esse ex horribilibus illis signis homines colligent, sic enim apud Matthæum verba ordinantur. *Et tunc apparebit signum Filij hominis in cœlo & tunc plangent omnes tribus terræ & videbunt Filium hominis venientem &c.* quamvis quidam conjunctionem καὶ causaliter exponant, *plangent quia videbunt Filium hominis.* Verbum κόψονται ingentis doloris & plangoris significationem habet, sensus enim est, quod homines tanto dolore afficiendi sint, *ut plangant*, id est, ipsimet sese & *femora sua feriant*, quod in gravissimo luctu apud Judæos fieri solebat. Jerem. 31. vers. 19. κοπετὸς dicitur *planctus* in funere Stephani Actor. 8. vers. 2. Syrus utitur verbo רקד *subsiluit* præ dolore & mœstitia, nam pedibus terram percutere vim doloris significat. Homerus odyss. 6. de Iro. *compressit autem dentes* λακτίζων ποδὶ γαῖαν *pede terram calcitrando pulsans.* Ambrosius libr. 10. in Luc. pag. 151. hunc interiorem dolorem & planctum exteriorem in impiis duntaxat locum habiturum existimat. *Varii*, inquit, *animorum æstus ita graves erunt, ut delictorum multitudine malè consciis futuri ju[illegible] metu sacri in hominibus fontis ros arescat, aret enim perfidia, virtus rorat*, Ambrosium hac in parte sequitur Bartscius Domin. II. Advent. pag. 92. & Bernhard. Textor. Calvinianus, sed alii inter quos familiam ducit B. noster Lutherus in Post. domest. rectiùs statuunt, ne pios quidem ab hac animi anxietate & metu prorsus immunes futuros, id quod ex causis procatarcticis ejusdem colligi potest. Causæ enim erunt 1. *iræ divinæ severitas*, quam horribilibus illis signis novissimum diem præcessuris magis magisque patefecit. Sapient. 5. vers. 18. *accipiet armaturam zelus ejus & armabit creaturam ad ultionem inimicorum.* Roman. 1. vers. 18. *revelatur ira Dei de cœlo super impietatem &c.* 2. *Diaboli Tyrannis ac crudelitas.* Is enim; quia novit pauxillum temporis sibi adhuc restare, omnia in mundo conturbare ac ima summis permiscere annitetur Apocal. 12. vers. 12. excitabit horrendas persecutiones, bellorum tumultus, odia privata &c. 3. *Extrema hominum impietas*, quia *abundabit iniquitas, refrigescet verò caritas* Matth. 24. vers. 12. *non erit veritas, non misericordia, non scientia in terris.* Oseæ 4. vers. 2. *erunt illusores dicentes ubi nunc promissio adventus.* 2. Petr. 3. vers. 4. &c. in hanc deploratam mundi perversitatem & supinam hominum securitatem pii animum suum defigentes, non poterunt non magnoperè commoveri scientes, μεγάλων ἀδικημάτων μεγάλας εἶναι τιμωρίας. Sicut de Sodomitis dicitur, *quod justam animam Lothi iniquis suis operibus cruciaverint.* 2. Petr. 2. vers. 8. 4. *Pœnarum congeries & multiplex calamitas*, quâ universus orbis premetur. Cumulabuntur enim mala tum *publica*, ut persecutiones, prælia, tumultus, tum *privata*, eaque tam *interiora*, ut angores animi, pavores, anxiæ solicitudines &c. quàm *exteriora*, ut conjugum dissidia liberorum & domesticorum inobœdientia, ἀστοργία, perfidia omnium rerum penuria; turbabitur status Ecclesiasticus per hæreses & schismata, per contemtum Ministerii ac verbi, per negligentiam Ecclesiæ doctorum & inobœdientiam auditorum; status politicus per seditiones & bella, per contemtum Magistratus, per rapinas ac fraudes publicas; status œconomicus per rei familiaris difficultates, per contemtum parentum, per negligentiam in domestica educatione &c.

103. 3. De signis *infra nos* in creaturis Ele- *3. Infra nos*
mentaribus dicitur. *Erit sonitus maris & fluctuum*, Luc. 21. vers. 25. ἦχος propriè est *sonitus repercussus* sive resonans. Proinde ἦχος θαλάσσης καὶ σάλου erit sonus ex commotione & repercussione fluctuum in tempestate & ventorum procellis exortus. Σάλος Græcis propriè est ora maris, in qua stant naves ad anchoras, quæ ad littus accedere non possunt, ab ἅλς mare, inde Latinorum *salum*, quod non tantum usurpatur pro subjecto videlicet ipso mari, sed etiam pro adjuncto videlicet pro *tempestate maris*, in qua fluctus à procellis ventorum agitati allidunt scopulis ac littori, unde illud Poetæ: *Perque undas superante salo.* Euripides in Iphigenia de terræ motu usurpavit, χθονὸς δὲ νῶτα σεισθῆναι σάλῳ *telluris dorsa fuisse quassata motu*, quia post terræ motus sequi solent tempestates in mari. Quidam, ut superiùs etiam monuimus, conjungunt hæc verba ἠχούσης θαλάσσης, cum præcedenti ἀπορίᾳ ut per προσωποποιΐαν mari tribuatur, quod præ anxietate moveatur ac fluctuet, sicut homo in anxietate discurrit. Sapient. 5. vers. 23. *excandescet in illos aqua maris & flumina concurrent duriter.* Sicut terra concussione sui testatur se nolle amplius ferre peccatorum molem: sic mare horrendis fluctibus testatur, quod nolit inposterum commerciis hominum nil nisi carnales voluptates sectantium sese idoneum & aptum præbere Gregor. libr. 21. moral. cap. 16. *Tempestas cùm oritur, priùs lenes undæ & postea flumina majora concitantur, ad extremum fluctus se in alta erigunt & navigantes quosque ipsâ suâ altitudine subvertunt, sic illa extrema properat tempestas animarum quæ mundum subruat. Nunc enim bellis & cladibus quasi quibusdam undis sua nobis exordia ostendit & quantò ad finem quotidiè propinquiores efficimur, tanto graviora irruere tribulationum flumina videmus. Ad extremum verò commotis omnibus Elementis superveniens judex finem omnium apportat, quia videlicet tunc tempestas fluctus in cœlum levat*; Eò nimirum omnia illa signa à CHRISTO prænunciata collimant, quòd tota rerum universitas ante diem judicii sit commovenda, turbanda, coangustanda, sicut homo morti propinquus ejusmodi commotiones & perturbationes sentit. Atque hi sunt *gemitus illi creaturarum*, de quibus Apostolus Rom. 8. v. 19. & seqq. disserit. ἡ ἀποκαραδοκία, inquit, *solicita expectatio creaturæ*, vehemens & anxia illa expectatio, quâ velut exerto capite omnes creaturæ expectant, *revelationem filiorum Dei* ἀπεκδέχεται *desiderat adventare.* v. 22. *Scimus quod omnis creatura nobiscum ingemiscat ac parturiat* συστενάζει καὶ συνωδίνει. Cùm n. die novissimo repentinus super impios venturus sit interitus *sicut dolor parturienti inexpe-*

inexpectatò apprehendit 1. Thessal. 5. v. 3. ideò Apostolus universis creaturis tales ὠδῖνας tribuit, quibus diem novissimum tacitâ quadam voce exposcunt, in quo regeneratio filiorum Dei subsequetur. Matth. 19. vers. 28. Luc. 20. vers. 36. Omnes creaturæ erunt velut quidam præcones homines ad tribunal Christi citantes & futuram mundi πανολεθρίαν per suas angustias denunciantes. *Multa enim debent præcedere mala, ut malis malum valeant sine fine nunciare*, ait Gregorius homil. 34. super Evangel. Sicut post Solis occasum circa vesperam, *horror magnus & tenebrosus* Abrahamum invadebat, quo significabantur afflictiones & anxietates posteritatis. Genes. 15. vers. 12. sic circa mundi vesperam omnes creaturas præsertim rationales quidam stupor & horror invadet. Eucherius Lugdun. libr. 2. in Genesin cap. 20. *Significat jam in fine seculi per ignem judicandos esse carnales. Sicut enim afflictio civitatis Dei, qualis antea nunquam fuit, quæ sub Antichristo futura speratur, significatur tenebroso timore Abrahæ, sic circa Solis occasum, id est, ad ipsum jam finem significatur isto igne dies judicij dirimens carnales per ignem salvandos & in igne damnandos.* Sicut liberationem Israëlitarum ex Ægypto multa præcesserunt prodigia, ita finalem filiorum liberationem in die novissimo secuturam similia signa antecedent Lactant. lib. 7. Institut. cap. 15. quorum collationem cum plagis Ægyptiacis ostendimus in Postill. Dominica II. Advent. Sicut primum CHRISTI in carnem adventum antecesserunt tempora luctuosa, sic ante secundum ejusdem ad judicium adventum in omnibus vitæ ordinibus erit status mœstissimus ac turbatissimus.

Cur Christus hæc signa prædixerit.

104. Atque hæc sunt novissimi diei prænuncia signa, quæ Christus fine eo prædixit, ut essent 1. *sui erga nos amoris demonstrativa.* Amici ac benevoli animi indicium est, de futuris malis aliquem præmonere, cùm ergo Christus de futuro judicio concionetur, antequam ingruat, & signa ejusdem prognostica nobis exponat, eo ipso suam φιλανθρωπίαν & animum salutis nostræ cupidum demonstrare voluit. Ex Scripturis discimus, Christum triplici modo gladium mysticum gestare. Primò quidem *accinctum* Psalm. 45. vers. 4. secundò *in ore* Apocal. 1. vers. 16. tertiò *in manu* Psalm. 7. v. 13. quo significatur Dei in puniendo progressus. Primò enim habet gladium accinctum *ostendendo suam potentiam*, ut terreat; deinde gladium in ore ponit *comminando*, ut deterreat, tandem verò cùm neutrum sufficit, gladium vaginâ exuit ac vibrat, *ut percutiat*. Exod. 15. v. 9. Ezech. 5. vers. 12. sic ergo etiam hoc loco quando Christus signa judicii pronūciat, *ex ore ejus gladius progreditur*, quia ex amore priùs præmonet ac deterret, quàm gladium ultionis vibret, minatur, antequam feriat; terret, priusquam percutiat; qua de re Basil. in expos. Psalm. 7. eleganter sic disserit. *Comminatorius sermo est, non statim minatur vulnera, plagas, mortes, sed armorum vibrationem velut præparationem quandam ad ultionem intentat. Quemadmodum ergo qui arma abstergunt ac poliunt, pugna mox ineundæ acrem affectum & alacritatem significant, sic & sermo hic Dei motum ad ultionem ostendere volens, gladium illum vibrare dixit.* Pii veteres etiam hoc observant, quod Apocal. 1. v. 16. & 20. *gladium in ore, sed stellas in manu* Christus gerat, quia promtior est ad benefaciendum quàm puniendum, ac supplicia comminatur, beneficia autem reipsa confert. 2. *securitatis expulsiva.* Audimus secuturum esse judicium, si verbis illis fidem habere nolumus, intueamur signa, quæ in oculos omnium occurrunt & diem illum censorium in propinquo esse evidenter demonstrant. Quæcunque à Prophetis de primo Christi adventu, ejusdemque circumstantiis prædicta, ea in Nov. Testam. exordio omnia sunt completa, credamus igitur etiam ea, quæ de secundo Christi adventu in Propheticis & Apostolicis scriptis prædicta extant, suo tempore certò esse complenda, cùm signa inter oculos & manus omnium versentur. Gregor. homil. 1. in Evangel. *Quid terrores, quos cernimus, nisi sequentis iræ præcones dixerimus? unde & considerare necesse est, quia ab illa tribulatione ultima tantò sunt istæ tribulationes dissimiles, quantum a potentia judicis persona distat præconis.* Confer Augustin. Epistol. 42. ubi eodem modo contra Empæctas & Epicuræos concludit. Neque solùm ex illis signis futurum aliquando judicium discimus, sed etiam in propinquo illud esse intelligimus. Quando ficus emittit folia & grossos, æstatem propè adesse cognoscimus, ita cùm signa à Christo & Apostolis prædicta quotidiè magis magisque impleri videamus, noverimus, quod venturæ vitæ *æstas sit in januis.* Matth. 24. v. 32. & 33. Marc. 13. vers. 28. & 29. Luc. 21. vers. 29. 30 & 31. *Faciem cœli dijudicare nostis, signa autem temporum non potestis*, dicebat olim Christus ad Pharisæos signa primi in carnem adventus sui non observantes Matth. 16. v. 3. eodem modo ad Epicuræos & illusores dicere possumus. Faciem terræ dijudicare nostis, signa autem novissimorum temporum non consideratis. Omnis certè excusationis prætextus horum signorum prædictione impiis est ademtus, cùm diu ante fuerint à Christo præmoniti, antequam ad judicium comparuerint hisce præconibus citati. 3. [illegible] *alexipharmaca.* Signa judicii prognostica Christus prædixit, sed certum judicii diem determinare noluit; illud proficit ad expellendam ex animis nostris *securitatem*, ne decretorium ac censorium istum diem longè adhuc abesse cogitemus; hoc verò ad tollendam *curiositatem*, ne id quod Deus in sua potestate ac scientia posuit, temerè scrutari audeamus. Quemadmodum mors certa est, sed incerta mortis hora; sic novissimum judicium aliquando secuturum certum est, sed hora judicii incerta est & hominibus ignota. *Veniet Filius hominis eâ horâ, quâ non putabitur venturus* Matth. 24. vers. 44. Luc. 12. vers. 45. frustra igitur certum diem & horam definimus, quâ eum venturum speremus. *Quando homines dicent pax & securitas*, id est, interprete Augustino Epistol. 80. ad Hesychium, quando remoto omni timore arridente mundi felicitate in peccatis securè pergent ac judicii tempus procul adhuc abesse cogitabunt, *tunc repentinus illius superveniet interitus* 1. Thessal. 5. vers. 3. huic hominum securitati pulvinar substernunt, quotquot calculis suis nimiùm confisi diem judicii in aliquot secula rejiciunt. 4. μικροψυχίας *remedia.* Hisce *fieri incipientibus* inquit Christus Luc. 21. vers. 28. ἀνακύψατε, *respicite & attollite capita vestra scientes, quod appropinquet redemtio vestra.* In terris omnia tunc erunt turbata & confusa, è cœlo igitur liberationem expectate. Ipsa mala, quæ vos

vos affligent ac prement, proximè instantis liberationis signa erunt. Quemadmodum pressura Israelitarum in Ægypto quò magis augebatur & intendebatur, eò propiùs liberationem adesse significabat: sic quò plura & terribiliora mala piis obtingunt, eò magis diem ἀπολυτρώσεως καὶ ἀναψύξεως accelerant. Atqui hi sunt fines primarii, propter quos novissimi diei signa à Christo prædicta; secundarii eorum fines statui possunt, quod sint veræ Deitatis Christi & salutaris ejus officii, quin & divinæ providentiæ testimonia, iræ divinæ prænuncia adversus crucis & sectarum scandalum munimenta, & argumenta evidentia absolutum decretum reprobatorium confutantia.

105. *Antithesis* Antithesis. Hisce signis à Christo & Apostolis traditis quidam non contenti præter & extra Scripturam alia diei novissimi signa proferunt. 1. *Iudæi* referente Hieronymo, Abulensi q. 325. in Matth. Thoma in supplem. q. 73. art. 1. Richard. 4. sent. dist. 48. artic. 1. q. 3. *quindecim signa* quindecim distinctis diebus judicium antegressura recensent. 1. *Omnia maria exaltabuntur quindecim cubitos super montes. 2. Omnia æquora prosternentur in profundum, ita ut vix videri queant. 3. redigentur in statum antiquum. 4. belluæ omnes & alia, quæ moventur in aquis, congregabuntur & lavabunt capita super pelagus more contentionis invicem mugientes. 5. omnes volucres cœli cōgregabuntur, in campis invicem plorantes, non gustantes aliquid nec bibētes. 6. flumina ignea surgent contra firmamentū, ab Occasu Solis usq; ad Ortū corruentia. 7. Omnia sidera errantia & fixa ex se spargent comas sicut Cometa. 8. erit magnus terræ motus, ut omnia animalia prosternantur. 9. Omnes plantæ sanguineum dabunt rorem. 10. Omnes lapides parvi & magni dividentur in quatuor partes, unaquaq; aliam collidente. 11. Omnes colles & montes & ædificia in pulverem redigentur. 12. Omnia jumenta venient ad campos de sylvis & montibus rugientia & nihil gustantia. 13. Omnia sepulchra ab Ortu Solis usque ad Occasum patebunt cadaveribus ad resurgendum. 14. Omnes homines de tabernaculis recedent non intelligentes, neque loquentes, neque discernentes. 15. Omnes morientur & resurgent cum mortuis longè antè defunctis.* Hæc dubio procul pii Judæorum majores de ipso judicii die, in quo & mortuorum resurrectio & totius mundi consummatio sequetur, prædixerunt, sed posteri in alienum sensum detorserunt, quasi diem judicii ea omnia sint antecessura, unde etiam Thomas *parùm verisimilitudinis* illis signis inesse censet. Thomæ vestigiis insistit Richardus 4. sent. dist. 48. artic. 1. quæst. 3. *Quamvis*, inquit, *incertum sit utrum signa prædicta præcessura sint judicium, cùm ibi sint quædam quæ parùm habent verisimilitudinis, tamen certum est, quod aliqua signa sint præcessura.* Lutherus in comm. cap. 8. Genes. tom. 1. fol. 141. *Hic textus, (cunctis diebus terræ non cessabit sementis) tamen notandus est contra vulgatas opiniones de signis præcessuris extremum diem. Ibi enim nescio quot dierum eclipses fingunt, nugantur toto septennio nullam mulierem parituram, &c. sed manebunt istæ vices Naturæ, neque ulla unquam eclipsis totum diem hominum oculis adimet.* Dn. Chemnicius vocat *fabulas* ad alendam in animis hominum securitatem excogitatas. Ex eodem Judaicæ traditionis fonte promanant signa quæ in quarto libro Esdræ, qui ipsorum etiam Pontificiorum Saniorum consensu apocryphus est cap. 6. vers. 20. & seqq. commemorantur. *Cùm supersignabitur seculum, quod incipiet pertransire, hæc signa faciam. Libri aperientur ante faciem firmamenti & omnes videbunt simul vers. 21. & annículi infantes loquentur vocibus suis & prægnantes immaturos parient infantes trium & quatuor mensium & vivent & suscitabuntur.* vers. 22. *& subitò apparebunt seminata loca, non seminata, & plena promtuaria subitò invenientur vacua* vers. 23. *& tuba canet cum sono, quam cùm omnes audierint, subitò expavescent.* vers. 24. *& erunt in illo tempore, debellabunt amici amicos ut inimici, & expavescet terra cum his, & venæ fontium stabunt & non decurrent in horis tribus.* vers. 25. *& erit omnis qui derelictus fuerit ex omnibus istis, quibus prædixi tibi, ipse salvabitur & videbit salutare meum, & finem seculi vestri.* vers. 26. *Et videbunt qui recepti sunt homines, qui mortem non gustaverunt à nativitate sua & mutabitur cor inhabitantium & convertetur in sensum alium.* vers. 27. *delebitur enim malum & extinguetur dolus.* vers. 28. *Florebit autem fides & vincetur corruptela & ostendetur veritas, quæ sine fructu fuit diebus tantis.*

106. 2. *Sibyllæ* in suis oraculis similia ferè signa judicii enumerant. Eusebius libr. 5. de vita Constantini cap. 18. f. 226. & Augustinus libr. 18. de civ. Dei cap. 23. in princ. adducunt vaticinium *Sibyllæ Erythrææ*, cujus ἀκροστιχὶς, hoc est, primarum in versibus literarum series hanc exhibet sententiam. ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ ΘΕΟΝ ΥΙΟΣ ΣΩΤΗΡ. Græca apud Eusebium sic habent.

Ἰδρώσει γὰρ χθὼν, κρίσεως σημεῖον ὅτ' ἔσται
Ἥξει δ' οὐρανόθεν βασιλεὺς αἰῶσιν ὁ μέλλων
Σάρκα πάρων κρῖναι πᾶσαν καὶ κόσμον ἅπαντα
Ὄψονται δὲ θεὸν μέροπες πιστοὶ καὶ ἄπιστοι
Ὕψιστον μετὰ τῶν ἁγίων ἐπὶ τέρμα χρόνοιο
Σαρκοφόρον, ψυχὰς δ' ἀνθρώπων (fortè ἀνδρῶν) ἐπὶ βήματι κρινεῖ
Χέρσος ὅτ' ἂν ποτὲ κόσμος ὅλος καὶ ἄκανθα γένηται.
Ῥίψωσιν τ' εἴδωλα βροτοὶ καὶ πλοῦτον ἅπαντα
Ἰχνεύων ῥήξει τε πύλας εἱρκτῆς ἀίδαο.
Σὰρξ τότε πᾶσα νεκρῶν ἐς ἐλευθέριον φάος ἥξει
Τοὺς ἁγίους ἀνόμους τε τὸ πῦρ αἰῶσιν ἐλέγξει
Ὁππόσα τις πράξας ἔλαθεν, τότε πάντα λαλήσει
Στήθεα γὰρ ζοφόεντα θεὸς φωστῆρσιν ἀνοίξει
Θρῆνος δὲ ἐκ πάντων ἔσται καὶ βρυγμὸς ὀδόντων
Ἐκλείψει σέλας ἠελίου, ἄστρων τε χορεῖαι
Οὐρανὸν εἱλίξει, μήνης δὲ τε φέγγος ὀλεῖται
Ὑψώσει δὲ φάραγγας, ὀλεῖ δ' ὑψώματα βουνῶν
Ὕψος δ' οὐκ ἔτι λυγρὸν ἐν ἀνθρώποισι φανεῖται.
Ἶσά τ' ὄρη πεδίοις ἔσται καὶ πᾶσα θάλασσα
Οὐκ εἰς πλεῖν ἕξει, γῆ γὰρ φρυχθεῖσα κεραυνῷ
Σὺν πηγαῖς ποταμοὶ καχλάζοντες λείψουσι
Σάλπιγξ δ' οὐρανόθεν φωνὴν πολύθρηνον ἀφήσει
Ὠρύουσα μύσος μέλλον καὶ πήματα κόσμου
Ταρτάρεον δὲ χάος τότε δείξει γαῖα χανοῦσα
Ἥξουσιν δ' ἐπὶ βῆμα θεοῦ βασιλῆες ἅπαντες
Ῥεύσει δ' οὐρανόθεν ποταμὸς πυρὸς, ἠδὲ καὶ θείου.

Iudicij signum, tellus sudore madescet
E cœlo Rex adveniet per secla futurus,
Scilicet ut carnem præsens & judicet orbem,
Omnis homo fidusq; Deum infidusque videbit

Ipsa

Una cum sanctis excelsum fine sub avi
Sede sedent animas censebit, corpora & ipsa.
Chersos erit mundus spinas feret undiq; tellus.
Rejicient simulachra homines & munera Ditis.
Inquirens portas infringet carceris atri
Sic etenim veniet lux cuncta libera carni.
Tunc Sanctus: Ignis fontes aeternus aduret.
Occultos actus omnes tunc quisq; loquetur
Sed tenebrosa Deus collustrans pectora pandet.
Threnus erit cunctis & stridor dentis adesi.
Effugiet Solis jubar, astrorumq; chorea.
Omne poli lumen solvetur & aurea Luna.
Valles extollet, collesq; à vertice perdet.
Usquam nec celsum mortalibus aut grave quicquam.
Inde aequi montes campis, hinc caerula Ponti
Omne ratis spernent onus, hiscet flumine tellus
Sic fontes simul arescent & fluminis alvei.
Stridula tum querulum sonitum tuba fundet olympo,
Orbis grande malum rugiens & damna futura.
Tartareumq; chaos monstrabit terra dehiscens
Et venient omnes Reges Domini ante tribunal
Refluet & caelo tunc sulphuris amnis & ignis.

Alia horum versuum paraphrasis Latina extat apud Augustinum d.l.in qua literae initiales non exprimunt illud, quod Graeca acrostichis designat. Wolffg. Musculus in editione Latina Eusebii itidem aliam adornavit versionem, in qua series literarum initialium hanc exhibet sententiam. *Iesus Christus Dei Filius Servator.* Similes versiones vide apud Onophr. Panvinium in lib. de Sibyllis & Sibyllarum carminibus & Godefredum Viterbiensem in lib. de omnibus Sibyllis.

107. 3. Patres itidem peculiaria quaedam judicii signa tradunt. Irenaeus libr. 5. cap. 30. *Cùm vastaverit Antichristus omnia in mundo regnans annis tribus & mensibus sex & sederit in templo Hierosolymitano, tunc veniet Dominus de caelis.* Lactantius lib. 7. Institut. cap. 15. *Romanum nomen, quo nunc regitur orbis tolletur de terra, & Imperium in Asiam revertetur, ac rursus Oriens dominabitur atque Occidens serviet.* libr. ejusdem c. 19. *Antequam Christus ad judicium descendat, hoc signum dabit. Cadet repentè gladius è caelo, ut sciant justi Ducem sanctae militiae descensurum & descendet comitantibus Angelis in medium terrae & antecedet eum flamma inextinguibilis & virtus Angelorum tradet in manus justorum multudinem illã, quae montem circumsederit & concidetur ab hora tertia usque ad vesperum & fluet sanguis more torrentis, deletisq; omnibus copiis, impius solus effugiet & peribit ab eo virtus sua. Hic est autem qui appellatur antichristus, sed seipse Christum mentietur & contra verum dimicabit & victus effugiet & belliũ saepe renovabit & saepe vincetur, donec quarto praelio confectis omnibus impius debellatus & captus tandem scelerum suorum poenas luat &c.* Severus Sulpitius in vita Martini & Bonfinius lib. 5. decad. 1. referunt Martinum de fine seculi consultum respondisse, *Neronem & Antichristum priùs esse venturos, ad Occidentem alterum, alterum ad Orientem latè dominaturum, Neronem ad Occasum decem Reges subacturum, ut colant idola, Antichristum Hierosolymis imperaturum, urbem cum templo restituturum, Christianos insectaturum, ut à fide Christi deficiant, seq; Christum Dei Filium credant, Neronem totumq; orbem huic sanè cessurum & eò usq; regnaturum, donec à Christo adveniente proteratur.* Augustinus libr. 20. de civit. Dei cap. 30. *In illo judicio vel circa illud judicium has res didicimus esse futuras. Heliam Thesbiten, fidem Judaeorum, Antichristum persecuturum, Christum venturum judicaturum, mortuorum resurrectionem, bonorum malorumq; diremtionem, mundi conflagrationem, ejusdemque renovationem, quae omnia quidem ventura esse credendum est, sed quibus modis & quo ordine veniant, magis tunc docebit rerum experientia, quàm nunc valet consequi ad perfectum hominum intelligentia. Puto tamen eo, quo à me commemorata sunt ordine esse ventura.* Plura ejusmodi occurrunt apud Hippolytũ *de consumm. secul.* Methodum *de rebus, quae ab initio mundi contigerunt ac deinceps contingere debent*, Ephrem. lib. de *consummat. seculi & Antichristo.* Andr. Caesariensem, *in comm Apocal.* & alios. Sed de his & similibus Patrum conjecturis notandum 1. quòd *vaticinia, antequam habeant efficaciam*, hoc est, priusquam ipso eventu explicentur, *hominibus sunt aenigmata & ambiguitates, cùm autem venerit tempus & evenit quod prophetatum est tunc liquidam & certam habent expositionem* ut ex Jerem. 28. v. 1. loquitur Irenaeus lib. 4. advers. haeres. cap. 43. *In novissimis diebus*, inquit Dominus apud Jeremiam cap. 23. v. 20. *intelligetis intellectum.* Danieli in specie praecipitur cap. 12. v. 4. *ut claudat sermones suos & obsignet librum usque ad tempus statutum.* Facilè igitur piis veteribus condonandum, quod de Antichristo & fine mundi tam dubia & incerta tradiderint. 2. quod ipsimet suis conjecturis hac in re haud multùm tribuant. Augustinus lib. 20. de civit. Dei cap. 19. *Nos qui nescimus quod illi, Thessalonicenses, sciebant, pervenire cum labore ad id quod sensit Apostolus, cupimus nec valemus, praesertim quia & illa, quae addidit, hunc sensum faciunt obscuriorem. Quid enim est, jam mysterium operatur iniquitatis, tantùm qui modò tenet, teneat. Ego prorsus, quid dixerit, fateor me ignorare. Suspiciones tamen hominum, quas vel audire vel legere, de hac re potui non tacebo. Quidam putant de Imperio Romano dictum fuisse &c. sed multùm mihi mira est haec opinantium tanta praesumtio &c.* in quem locum Ludov. Viv. notat, *Patrum hac in re fuisse duntaxat leves conjecturulas.* idem Aug. libr. ejusd. c. 23. sine circuitione scribit. *Vereri me sanè fateor, ne in decem Regibus, quos tanquam decem homines videtur inventurus Antichristus, fortè fallamur, atq; ita ille inopinatus adveniat, non existentibus tot Regibus in orbe Romano,* 3. quod posteriores sine diligenti examine opinionum ad Scripturae normam instituta priores fuerint secuti, ut res ipsa ostendit. 4. quod plurimi ex illis Chiliasticum aliquod regnum ante mundi finem expectaverint, id quod Pontificiis nuda Patrum autoritate Scripturae suffragio destitutâ nos premere cupientibus meritò opponitur.

108. 4. Hasce incertas Patrum conjecturas & opiniones extra ac praeter Scripturam excogitatas cupidè amplectuntur *Pontificii*, ac pro immotis fidei articulis Ecclesię eas obtrudunt, unde ante novissimum judicium multa adhuc expectant, quae cùm nondum fuerint impleta, ideò procul adhuc illud abesse somniant. Prodromi illi ante novissimum diem secundum ipsorum hypothesin secuturis temporibus expectandi hi sunt. 1. *Universalis Evangelii praedicatio.* Rectè quidem inter signa judicii hoc refertur, ut superiùs

riùs ostendimus, sed Pontificii duobus modis circa hoc signum à veritatis tramite aberrant, primò quidem, quod talem prædicationem somniant, quæ futura sit *absolutè universalis*, ita ut nullus sit in toto terrarum orbe futurus angelus, in quo non uno eodemque tempore ipso actu Evangelium prædicetur; secundo quod Evangelium nondum in toto mundo prædicatum ac proinde etiam hoc signum nondum completum esse asserunt. Bellarminus libr. 3. de Pontif. Roman. cap. 5. *Quod Antichristus nondum venerit probatur ex signo antecedente Antichristum. Scriptura testantur, in toto mundo prædicandum Evangelium, antequam veniat ultima persecutio quæ excitabitur ab Antichristo. Atqui nostro tempore non esse prædicatum Evangelium in toto mundo experientia docet &c.* Et postea. *Si non propriè sed per Synecdochen deberet prædicari Evangelium in toto mundo, nihil valeret illud signum, quia eo modo primis viginti annis fuit prædicatum Evangelium ab Apostolis in toto mundo.* Sed ostendimus superiùs §. 90. hoc signum jam dum esse completum. 2. *Imperii Romani omnimoda desolatio.* Statuunt Pontificii Romanum Imperium penitus priùs abolendum, adeò ut nec nomen imperii, vel Imperatoris Romani maneat reliquum, antequam Antichristus veniat & mundi finis succedat, id quod ex Daniel. 7. & 2. Thess. 2. & Apoc. 17. probare conantur Bellarminus lib. 3. de Pontif. Rom. cap. 5. Scioppius in Syntagm. de Antichristo p. 45. Josephus à Costa libr. 2. de Noviss. temp. cap. 2. p. 462. & reliqui omnes. Respond. distinguendum inter *insignem Rom. Imperij labefactationem et omnimodam ejusdem desolationem.* Prius antecessurum concedimus ac jamdum factum esse superiùs ostendimus, posterius verò ante diem novissimum adhuc expectandum esse negamus. Fatetur ipse Bellarminus Dan. 2. describi *successionem quatuor regnorum sive Monarchiarum*, quarum successio futura sit usque ad finē mundi, quomodo ergo quarta Monarchia ante mūdi finem penitus abolebitur? Propheta disertè asserit duraturum regnum ultimum, *donec lapis à monte sine manibus abscissus comminuat ac consumat universa regna.* Quæ de *cornu parvulo* ex cornibus decem enato Dan. 7. prædicuntur per Turcicam Tyrannidem jamdum sunt completa, ut Joh. Antius Viterbiensis, Vatablus & Hector Pind. rectè exponunt. De loco 2. Thess. 2. dictum fuit superiùs. Apocal. 17. v. 3. *mulier* notat Antichristum, *bestia* Rom. Imper. at mulier insidet bestiæ, ergo Rom. Imper. ante adventum mulieris sive Antichristi non est destruendum. Minuetur quidem imperii potentia & majestas, non tamen prorsus abolebitur. v. 8. *bestia erat & non est & tamen est.* 3. *Terræ sanctæ recuperatio.* Sciopp. in Synt. de Antich. p. 45. scribit, *ante tempora Antichristi & sic etiam ante Christi ultimum adventum Turcicum Imperium penitus extinctum iri, terramq; sanctam rursus à Christianis securè habitatum iri.* Sed hæc opinio ex Chiliastarum de mundano Christi regno & Judæorum de reductione in terram Canaan somnio exorta pugnat cum Scripturæ Oraculis, quæ Hierosolymam negant esse reædificandam, Dan. 9. v. 27. *decretum est quod perseverabit desolatio* Jerem. 19. v. 11. *Sic conteram populum istum & civitatem istam sicut conteritur vas figuli quod non potest ultrà instaurari.* v. 12. *sic faciam loco huic, ait Dominus & habitatoribus ejus, & ponam civitatem istam sicut Tophet.* Esa. 25. v. 2. *posuisti civitatem in tumulum, ut non sit civitas & in æternum non ædificetur.* (Quidam hoc vaticinium de excidio Babylonis rectiùs accipi arbitrantur, sed in cap. præced. de pœnis Judæorum expressè agitur) Matth. 23. v. 37. *relinquetur domus vestra deserta.* Quomodo Judæi jussu Apostatæ Juliani Hierosolymam pristino loco reædificare conantes divino miraculo fuerint repressi, notum est ex Eusebio lib. 4. Histor. cap. 6. Socrate libr. 3. cap. 20. Sozom. lib. 5. cap. 22. 4. *Enochi & Eliæ prædicatio.* Bell. lib. 3. de Pont. cap. 6. *Enoch & Elias ad hoc vivunt, ut venienti Antichristo sese opponant electos in fide Christi conservent & tandem Judæos convertant, quod tamen nondum est impletum.* Pro qua opinione stabilienda adducit dicta quædam Scripturæ Malach. 4. Sir. 44. & 48. Matth. 17. Apoc. 11. Blasius de Viega in com. cap. 11. Apoc. sect. 6. p. 451. *Non potest absq; errore in fide negari venturos Enoch & Eliam temporibus Antichristi.* Similia occurrunt apud Costerum in conc. Dom. IV. Adv. part. 2. p. 75. R. hæc opinio 1. est. ἄγραφος, quæ enim pro ea astruenda afferuntur Scripturæ dicta, in alienum detorquentur sensum. Malachias loquitur *de Iohanne Baptista* Spiritu Eliæ instructo, ut Angelus nativitatem ejus nuncians Luc. 1. v. 17. & Christus ipse Matth. 11. v. 14. exponunt. Siracides est extra canonem ac loquitur secundùm receptam illius temporis opinionem. Adde quod in versione vulgata minùs commodè textus Græcus sit redditus, qui sic habet. Ἐλθὼν ἐναγίζεσθαι τῷ Κυρίῳ καὶ μετιθεῖναι ἀπόδοσιν μεταινοίας Matth. 17. v. 10. Elias dicitur adhuc *venturus*, sed statim subjicitur. *Dico vobis Heliam jam venisse, at fecerunt ei, quæcunque voluerunt.* Apoc. 11. *duorum testium* in genere non autem Eliæ & Enochi in specie fit mentio. 2. est ἀντίγραφος, quia quos Deus ad Paradisi gaudia transtulit, illos velut in carcere quodam ad mortem sustinendam reservari præsupponit; quos Deus participes fecit cœlestis gloriæ, illos obnoxios fore statuit morti ignominiosæ ab Antichristo ipsis inferendæ. 3. *destituitur unanimi veterum suffragio.* Hilarius can. 20. in Matth. & Victorin. in cap. 11. Apoc. negant, *Enochum* futurum secundi adventus Christi præcursorem. Substituunt autem illis *Mosen & Ieremiam.* Hippolyt. Martyr. in orat. de consumm. seculi, Dorotheus Cyri Episcopus & Simeon Metaphrastes in vita Johannis Enocho & Eliæ conjungunt *Iohannem Theologum.* 4. *Est Judaica* Hieronymus in cap. 4. Malach. *Iudæi & judaizantes hæretici antè ἠλειμμένον suum Eliam putant esse venturum & restituturum omnia, unde & Christo in Evangelio proponitur quæstio, Quid quod Pharisæi dicunt, quod Elias venturus est? quibus ille respondet, Elias quidem veniet et si creditis, jam venit, in Elia Iohannem intelligens.* 5. *ab ipsis Pontificiis sanioribus repudiatur.* Jansen. in comm. cap. 44. Ecclesiastici Sixt. Senens. in Bibl. sancta p 576. &c. Catharinus in comm. cap. 2. Gen. & Joh. Arboreus lib. 11. Theosophiæ cap. 11. conjungunt illis *Mosen*, quem unà cum Enocho & Elia secundi adventus Christi præcursorem fore statuunt. Inde Joh. Frider. Luminius de vicin. extrem. judicii lib. 1. cap. 14. p. 80. de Eliæ socio dubitanter loquitur. *Pro certo*, inquit, *tenere debemus, quod Elias cum Henoch vel cum Mose, ut quidam opinantur, venturus sit.* Augustinus Eugubinus in recogn. V. T. in cap. 2. Gen. ut & Catharinus in opusc.

in opusc. de consummata gloria Christi *Enochum & Eliam beatificâ visione frui & in corporibus gloriosis in cœlo regnare* asserunt. Atqui stante hac hypothesi, non potest dici, quòd ab Antichristo sint occidendi. 6. *sibiipsi non constat.* Quærunt enim patroni hujus opinionis, *an Enochus & Elias sint in statu merendi?* Pererius lib. 7. comm. in Gen. utramque partem tuetur. Suarez in Thom. p. 3. q. 59. art. 6. disp. 55. sect. 1. probabilius existimat, *eos jam esse extra statum merendi*, illi magno conatu se opponit Blasius de Viega in cap. 11. Apocal. comm. 5. sect. 5. p. 445. Quærunt, *an terrestri Paradiso illi adhuc vivant?* Scholastici communi suffragio affirmant, quos sequitur Bellarminus, sed Eugubinus d. l. Jansenius in Conc. Evang. cap. 143. Hieronymus ab Oleastro in cap. Genes. Catharinus d. l. Genebrardus lib. 1. Chronol. ætat. 1. Benedictus Perer. tom. 1. in Genes. lib. 3. disp. 1. q. 5. & lib. 7. quæst. ult. Suarez d. l. Blasius de Viega in Apoc. p. 447. contrarium defendunt, videlicet *Paradisum jam non existere, sed aquis diluvii obrutum & planè dissipatum periisse, atque adeo Enoch & Eliam in eo esse.* Sed hac de re alibi pleniùs agetur. 5. *Urbis Romæ ac totius orbis à Pontifice defectio.* Dominic. à Soto lib. 4. sent. dist. 46. q. 1. art. 1. per ἀποστασίαν de qua Apostol. 2. Thess. 2. v. 3. loquitur, disputat *accipiendam esse duplicem discessionem, unam ab imperio civili & temporali, alteram à potestate spirituali & Ecclesiastica, quam Romanus Pontifex obtinet*, ac priorem discessionem jam extare asserit, cùm temporale Romanæ urbis imperium jam cessaverit, posteriorem adhuc expectari per defectionem totius orbis à sede Romana. Sed hujus signi nulla in Scripturis extant vestigia. Defectio *à fide Apostolica* inter signa ultimi adventus numeratur 1. Tim. 4. v. 1. quo sensu etiam quidam accipiunt vaticinium Pauli 2. Thess. 2. v. 3. sed defectionem *à sede Romana* esse Antichristi vel diei novissimi signum, nuspiam legimus. Interim probè notari jubemus, quod Dominicus à Soto fateatur, *defectionem ab Imperio Romano per translationem potestatis civilis in Romanum Pontificem jamdum esse factam* 6. *Antichristi cujusdam Utopici ac imaginarii præsentatio.* Pontificii longè alium Antichristum expectant, quàm cum qui à Christo, Daniele, Paulo & Johanne vivis coloribus nobis est depictus. Somniant enim de eo 1. quòd sit futurus singularis quædam persona. 2. quod sit nasciturus ex tribu Dan, adeoque natione futurus Judæus, ac proinde circumcidendus. 3. quod ex fornicaria muliere, non autem ex legitimo matrimonio sit nasciturus. 4. & quidem in Babylone. 5. quod educandus sit in Chorazin & Bethsaida. 6. quod sit regnaturus in Capernaum. Quidam tamen probabilius censent, quod *Hierosolymis* sedem regni sit habiturus ac templum Salomonis reædificaturus. Alii initia regni ejus in Babylone quærunt. Alii tradunt, quod palatium suum extructurus sit juxta Nicopolin seu Emaus inter lacum Asphaltitem & mare mediterraneum, atque inde ad verticem montis Oliveti progressurus, ut Hierosolymam occupet & solium imperii sui in ea figat. 7. quòd præcursorem habiturus sit eloquentissimum quempiam concionatorem. 8. quod regnum ejus futurum sit amplissimum, opulentissimum ac potentissimum omnium regnorum mundi, quæ unquam fuerunt. 9. interim tamen idem fore brevissimum, quia regnabit duntaxat annos tres cũ dimidio. 10. quod sacrificium Missæ & omnes publicas Christianæ religionis Ceremonias sit aboliturus. 11. quod gravissimam & manifestissimam persecutionem adversus Christianos sit exercitурus, cùm in exercitu ejus omnes impii sint futuri & aperto Marte Ecclesiam oppugnaturi. 12. quod nomen & character ejus sint ignota. 13. quod à Judæis pro Messia sit recipiendus. 14. quòd persuasurus sit mundo, Jesum Salvatorem nostrum non esse verum Christum, se verò esse verum Christum in lege & Prophetis promissum, quodque affirmaturus sit se esse Deum & pro Deo colendum. 15. quod futurus sit Magus & occultè Diabolum adoraturus. 16. quòd secundùm literam facturus sit, ut ignis cœlo descendat, utque imago bestiæ loquatur, ac quod simulaturus sit, se mori & resurgere. 17. quòd pugnaturus sit cum tribus Regibus, nimirum Ægypti, Lybiæ & Aethiopiæ, atque eorum regna illis devictis occupaturus. Itemque quod subacturus sibi sit alios septem Reges & eo modo Monarchiam totius mundi occupaturus, quin & cum innumerabili exercitu toto orbe Christianos oppugnaturus ac persecuturus, ac inter eos Enochum & Eliam interfecturus. 18. quod tandem dehiscente oliveti monte ab Archangelo Michaële ligatus in infernum vivus sit præcipitandus. 19. quòd die post Antichristi mortem 45. Christus ad judicium è cœlis sit rediturus. Hasce Pontificiorum de Utopico Antichristo ineptias ex parte probat Hieron. Zanchius, quando in tract. de fine mundi tom. 7. operũ col. 85. sic scribit. *Etsi non nego regnũ Papæ esse regnũ Antichristi, quatenus in eo per multa defenduntur, quæ ex diametro pugnant cum doctrina Christi, ac proinde etiam non inficier, ipsum Papam, dum regnum illud pugnans cum Christi regno defendit & doctrina Christi sese pertinaciter opponit, esse Antichristum, negari tamen non potest, tanquam scilicet probabile, quin sub finem seculi futurus sit quidam homo in Ecclesia Christi, qui reliquos omnes Antichristos malitiâ, potentiâ &c. superet, quique editurus sit miracula & de hoc homine aliquis contendere poterit vaticinium illud Iohannis Apoc. 11. adde & Danielis de tribus annis cum dimidio Dan. 11. quibus ille regnaturus dicitur, intelligi posse.* col. 88. addit, *quod in novissimo illo Antichristo qui sub finem seculi venturus est, habiturus sit Satan seu omnis plenitudo malitiæ, sicut in Christo habitat plenitudo divinitatis corporaliter.* Sed de anilibus istis Pontificiorum nugis in quæstione de Antichristo ex professo tractatur. 7. *Ligni crucis redintegrati in cœlo apparitio.* Thomas Waldensis tom. 3. de Sacrament. lib. tit. 20. cap. 158. disputat, *eandem illam crucem ligneam, cui Christus affixus fuit & nunc in minimas particulas toto orbe divisa est, iterum divinitus reformandam & in cœlo apparituram.* Hanc opinionem amplectuntur Gregor. de Valent. tom. 4. comm. col. 3313. Bessæus conc. 4. de extrem. judicio part. 5. Joh. Osorius tom. 2. Conc. p. 915. Blasius de Viega in cap. 1. Apoc. p. 42. atq; ad eam accõmodant, quod in festo Inventionis crucis Ecclesia Romana canit. *Hoc signum crucis erit in cœlo, cùm Dominus ad judicandum venerit.* Nec crucis duntaxat lignum, sed & alia passionis Dominicæ instrumenta ac monimenta *ut columnam, clavos, funes, coronam spineam &c.* ab Angelis tunc ferenda statuunt. Thom. in opusc. 2. cap. 244. *Veniente Domino ad judicium signum crucis & alia passionis insignia demonstrabuntur.* Viguerius cap. 21. §. 2. *Dicunt contemplavi, quod inferiores Angelorum ordines Christũ præcedent & alii sequentur secundùm*

dignitatem suam. Primus infimi ordinis portabit crucem in hac processione. Primus Angelus secundi ordinis portabit funes, quibus ligatus fuit Dominus. Primus tertii ordinis feret flagella & virgas. Primus quarti feret columnam. Primus quinti ordinis vestem, quâ illusus est. Primus sexti clavos. Primus septimi spongiam. Primus octavi hastam. Primus noni coronam spineam &c. Petrus Thyræus lib. de gloriof. Filii Dei apparit. cap. 12. putat, *Angelos in judicio portaturos crucem, clavos & similia passionis Christi instrumenta*, idque egregio confirmat argumento, *pictorum* scilicet *arte*. Non deest, qui statuat, *crucis signum in frontibus omnium justorum tunc apparitur um.* Sed hujus rei nullum in Scripturis occurrit testimonium. Barrad. tom. 3. Conc. Evang. lib. 9. cap. 12. dicta veterum pro hac opinione allata *de signo crucis* rectius accipi disputat ac tandem concludit. *Certius est crucem ex aere vel nube splendidissima effectam in cœlo apparituram supra locum judicii magnitudinis tanta ut ab omnibus possit cerni.* 8. Denique *mundi conflagrationem* immediatum & proximi judicii signum fore statuunt, quâ de requid statuendum sit in principio tractatus de Morte in quæst de ort. novissim. dictum fuit. Coronidis loco notetur, quod Josephus à Costa lib. 4. de novissim. cap. 5. *duo signorum genera* constituat. *Unum, quod omnibus hominibus futurum sit obvium & expositum, quod non tam signũ interitus sit, quàm initium certum & inchoata mors mundi, quo in genere sint cœlestium luminarium illa tristissima obvelatio, maris fluctus efferatissimi, cæterorumque intolerabilis furor in genus humanum, atque omnium maximè ignis illius undique grassantis immanitas, quæ cum mortales intuebuntur, etiam tardissimi & sceleratissimi diem iræ & furoris adesse ignorare nullo pacto poterunt*: alterum genus eorum esse dicit, *quod soli docti probique perspicient, qualesit regnum Antichristi, prædicatio Eliæ, cædes illius fera &c.* Atqui 1. Christus omnibus tàm indoctis quàm doctis, tàm impiis quàm piis, tàm infidelibus quàm fidelibus eadem adventus sui signa proposuit, perinde ut Apostolus Rom. 1. v. 14. *se insipientibus ac sapientibus* idem verbum prædicasse asserit, ac 2. generalem conclusionem subjecit. Marc. 13. v. 37. *Quod vobis dico, omnibus dico, vigilate.* 3. Finis prædictionis ad omnes pertinet, ut scilicet erga hoc judicium sese præparent. Ergo prædictio etiam ad omnes spectat. 4. Ac si Antichristi persecutio ex hypothesi Pontificiorum erit non solùm gravissima, sed & notissima ac manifestissima, utique ergò etiam indocti non minùs quàm docti Antichristum advenisse cognoscent. 5. Signa judicii duntaxat à sapientibus, id est, piis & Deum timentibus observantur, illi enim iis admoniti ad diem novissimum sese per preces & vigilantiam præparant, reliquis in impœnitentia & impietate securè stertentibus, sed ex eo inferri non debet, quòd ipsa signorum prædictio duntaxat sapientes & pios respiciat.

Q. 1. An Iudæi ante diem novissimum in terram Canaan reducendi sint?

109. Q. hoc loco 1. *An Iudæi ante diem novissimum à suo exilio in terram Canaan reducendi sint?* Deus Abrahæ & ipsius posteritati terram Canaan hoc fine promiserat, ut esset *Messiæ* ex illo populo nasciturі *hospitium* & *vitæ æternæ* piis propter Christum promissæ quidam typus ac *præludium*, prius constat ex eo, quod in promissione Abrahæ, Jacobo & Isaaco data hæc duo perpetuò conjunguntur. *Semini tuo dabo terram hanc & in semine tuo benedicentur omnes gentes* Genes. 12. v. 3. & 7. cap. 18. v. 18. cap. 22. v. 18. cap. 26. v. 4. cap. 28. v. 13. & 14. hoc est, ideò posteritati tuæ dabo terram Canaan, ut Messias, in quo & propter quem benedictio omnibus gentibus offeretur, certum nativitatis suæ hospitium habeat, ac constet ex quo populo Messias sit expectandus. Posterius manifestum ex Psalm. 95. v. 11. ubi Israëlitis in terram promissam jamdum introductis alius in requiem æternam ingressus obœdientibus promittitur, ex quo Epistola ad Hebræos cap. 4. v. 9. eruditè colligit, *Sabbatismum quendam populo Dei adhuc esse reliquum*, cujus proinde typus ac præludium duntaxat in introductione in terram Canaan præcesserit. Factum inde, ut postquam Messias juxta promissionem exhibitus à Judæis repudiaretur, Deus ex antiquis illis & patriis sedibus eos extruderet & regionem illam sub alienorum potestatem redigeret, ut publicum de exhibitione Messiæ extaret testimonium. Æquum igitur erat, ut Judæi exemplo majorum suorum admoniti, Christum verâ fide reciperent & abjecto terrenæ patriæ amore ad cœlestem Hierosolymam credentibus in Christum promissam toto corde aspirarent, sed ipsi præconceptis opinionibus de terreno quodam & carnali regno per Messiam in his terris inchoando fascinati sperant per ipsum ex suo, in quo ultra mille & quingentos annos oberrarunt exilio, in terram Canaan sese esse reducendos. Judaicam illam opinionem ex parte fovent Pontificii, dum Antichristum in *templo Hierosolymitano* sessurum, & Christianos in terra sancta securè habituros sperant, ut & Brigtmannus in notis Apocalypticis. Sed huic somnio opponimus 1. *Oracula Prophetica*, quæ testantur, Judæos à facie Dei propter contemtum Messiæ ita abjiciendos esse, ut nunquã in patrias sedes reducantur, nec Hierosolymam reædificare possint, sicut in liberatione ex Babylonica captivitate erat factũ. Es. 24. v. 19. *Confractione confringetur terra, admodũ male habebit terra & dissipabitur terra, cõmotione cõmovebitur terra.* v. 20. *agitatione agitabitur terra sicut ebrius & auferetur quasi tabernaculum unius noctis & gravabit eam iniquitas sua & corruet & non adjiciet, ut resurgat.* cap. 25. v. 2. *posuisti civitatem in tumulum, urbem fortem in palatium alienorum, ut non sit civitas & in sempiternum non ædificetur.* cap. 30. v. 14. *comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione pervalida & non invenietur de fragmentis ejus testa, in qua portetur igniculus de incendio aut hauriatur parùm aqua de fovea.* (Rationem metaphoræ pulcrè exponit Galatinus lib. 9. de arcan. cap. 4.) Jerem. 6. v. 30. *argentum reprobum vocate eos, quia reprobavit eos Dominus.* cap. 7. v. 14. *faciam domui huic, super qua vocatum est nomen meum, sicut feci Siloh.* v. 15. *projiciam vos à facie mea sicut projeci omnes fratres vestros universum semen Ephraim* (ubi per *semen Ephraim* intelliguntur decem tribus quia Rex earum Jeroboam erat ex tribu Ephraim; constat autem eas ex captivitate non fuisse reversas) cap. 19. v. 11. *dabo Ierusalem in acervos lapidum & cubilia Draconum & civitates Iudæ in desolationem, ut non sit habitator.* cap. 9. v. 11. *Sic conteram populum istum & civitatem istam sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultrà instaurari* vers. 12. *sic faciam loco huic, ait Dominus, & habitatoribus ejus, & ponam civitatem istam sicut Tophet.* Dan. 9. vers. 26. *Et civitatem & sanctuarium dissipabit populus cum Duce venturo, & finis ejus cum inundatione erit, & post finem belli statuta est desolatio.* vers. 27. *& decretum est quod stilla-*

stillabit super desolationem. Oseæ 9. v. 15. *propter malitiam adinventionum eorum, de domo mea ejiciam eos, non addam ut diligam eos.* v. 17. *abjiciet eos Dominus Deus meus, quia non audierunt eum, & erunt vagi in gentes.* Amos. 5 v. 2. *Cecidit & non adjiciet, ut resurgat virgo Israël.* Zach. 11. v. 6. *Ecce ego tradam homines unumquemque in manum proximi sui & in manum Regis sui, & concident in terram & non eruam de manu eorum.* 2. *propriam Judæorum confessionem.* Chaldaica paraphrasis Jonathæ Oseæ 9. v. 15. sic habet: *Propter malitiam operum eorum de domo sancta expellam eos nec adjiciam misereri super eos.* In Thalmud in libro יבמות hoc est, *Fratriarum* in cap. quod incipit הארץ hoc est, *terra*, sic legitur ad verbum. *Traditum est in libro* סדר עולם hoc est, *ordinis mundi scriptum esse.* Deut. 30. *Et introducet te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt Patres tui & possidebis eam. Possessio namque prima & secunda fuit eis, tertia autem non erit.* Hoc ipsum in eodem libro Seder olam hoc modo quoque habetur: *Scriptum est* Deut. 30. *Et introducet te Dominus Deus tuus in terram, quam possederunt Patres,, tui & possidebis eam. Poterit ne fieri, ut sit tertia possessio in futuro? docet quid sit ad hoc dicendum id quod ait, quam possederunt Patres tui & possidebis eam. Possessionem enim primam atque secundam habituri erant, possessio autem tertia non erit eis.* Hæc traditio, ex qua Galatin. lib. 9. de arc. cap. 5. sic colligit: *Cùm Judæi terram quondam suam bis tantùm possessuri essent, ut ex his traditionibus apertè liquet & eam jam olim bis possederint, nam primò quidem à tempore Iosuæ usque ad primi templi eversionem, secundò verò à Zerubabelis & Esdræ temporibus usque ad ultimi templi incendium, vel usque ad Hadriani Cæsaris tempora, eam possederunt, ut ex eorum Scripturis multipliciter patet, ipsamque tertiò traditionibus præmissis attestantibus haudquaquam sint possessuri, ipsimet concedant necesse est, se nunquam amplius terram suam possessuros esse & consequenter nec ad eam reversuros. Tertia, terra eorum possessio, quam ipsi frustrà præstolantur, Saracenis in eorum opprobrium ad tempus danda erat. Sic enim Ezech. 7. v. 24. prædictum: Et adducam malos gentium, hoc est, Saracenos, & possidebunt terras eorum & cessare faciam superbiam fortium & hereditabunt sanctificata eorum.* Thalmud in libro Sanhedrin cap. 11. tradit, *decem tribus damnatas esse, & nullam partem habere in seculo venturo.* Quomodo ergò à Messia reducentur in terram Canaan? R. Samuel Marochianus in lib. de advent. Messiæ cap. 6. sic scribit: *Propheta Amos ponit expressè quartum scelus venditionem justi, propter quod fuimus in captivitate, de qua loquitur Deus comminans, quod non reducet nos ultrà in terram promissionis, cùm dicit: Et super quartò non transferam eos, quoniam vendiderunt justum pro argento. Et manifestè apparet mihi, quod nos super illo peccato quarto venditionis justi justè sumus puniti. Jam sunt mille anni & ultrà in quo tempore nihil proficimus inter gentes, nec est spes proficiendi ampliùs. Expavesco Domine mi & timeo, quod iste Iesus, quem colunt Christiani, sit ille justus venditus pro argento secundùm Amos Prophetam.* 3. *Pontificiis* ex N. Testam. opponimus duo vaticinia: Priùs est Christi Matth. 23. v. 37. *relinquetur domus vestra deserta.* v. 38. *dico enim vobis, non videbitis me donec dicatis, benedictus qui venit in nomine Domini*, h. e. politia ac templum vestrum manebunt eversa ac desolata usque ad finem mundi, quo venturus sum ad judicium, quem adventum nonnulli ex vobis per fidem scil. ad me conversi, mihi gratulabuntur. Chrysostom. homil. in Psalm. 117. Euthym. & Theophyl. in comm. c. 23. Matth. ad Judæos incredulos referunt, ut sit sensus, *tunc etiam contra voluntatem vestram cogemini agnoscere me esse eum, cui debetur honor iste, quem pueri in templo vestro mihi exhibuerant, quemque mihi invidistis.* Confer Matth. 26. v. 64. prædicitur ergò hoc loco Judæis perpetua & ad finem usque mundi duratura templi ac totius regionis vastitas. Posteriùs est Apostoli 1. Thess. 2. v. 16. *pervenit super illos* (Judæos) *ira Dei usque in finem.* Quidam sic exponunt: Occupavit eos ira ad extremum usque, h. e. divinitùs exitio sunt destinati, adversus Dei iram, ideò extremum ipsis brevi imminet exitium, sed commodiùs redditur. Pervenit in illos *ira extrema*, sive ad extremum, hoc est, implacabilis & nunquam desitura. 4. *Somnii hujus Judaici originem & absurditatem.* Origo & fons ejus est opinio de terreno & carnali Messiæ regno, cui non solùm fortissimè adversatur Scriptura, sed etiam vetustiores Rabini. Nam in Keli iakar cap. 34. apertè docetur, *omnia quæ ad Messiæ officium spectant, cælestia esse & non corporalia.* Absurditas ejus tanta est, ut opinionem illam recitasse sit eandem refutasse. Somniant enim Messiam aliorum Monarcharum more in terris regnaturum, omnes gentes debellaturum & Judæos in terram Canaan reducturum, ibique omni rerum copiâ & affluentiâ eos beaturum, cumprimis verò insigni quodam convivio excepturum, quod parandum sit de *Leviathan pisce* & *Behemoth tauro* utroque miræ magnitudinis, (Leviathan enim causam terræ motus credunt, si vel paulùm in mari sese moverit) & vino de *Gan eden* seu Paradiso, quod ibi reconditum servetur à mundi initio, itemque fructibus, Paradisiacis aliisque delitiis. R. Elias insuper addit *avem miræ magnitudinis*, quam appellari dicit *Bar Iuchne* in libro Thisbi. Exacto verò longissimo vitæ spacio atq; imperio, auri, argenti, voluptatumq; abundantiâ splendidissimo, mortem obiturum, relictis successoribus regni in perpetuum. Targum Cantic. 8. vers. 2. & Aben Ezra ac Raschi in Pauschim. Tradunt insuper, demortuos Judæos tunc resuscitatum iri, ut fiant gaudii hujus participes eo tamen discrimine, ut qui in terra Israël sive Canaan mortui fuerint, absque dolore resurgant, qui verò alibi, necesse habeant magnis cruciatibus per loca subterranea devolvi usque in terram Canaan, tunc Judæos dicunt possessuros bona gentium, quæ ultrò sint venturæ, ac ipsos curribus pensilibus in terram Israël deportaturæ, atque omnia servitia ad nutum præstituræ, ut hæc & similia deliria ex Abcath Rochel, h. e. libro specierum aromaticarum prolixè describit D. Helvicus Elench. 3. contra Judæos in capite secundo de offic. Messiæ Regio §. 1. & seqq.

110. Urgent autem pro astruendo hoc somnio quædam Scripturæ dicta. Levit. 26. vers. 41. *Inducam illos in terram hostilem, tunc humiliabitur cor eorum incircumcisum.* v. 24. *& recordabor fœderis mei, quod pepigi cum Jacob & Isaac & Abraham.* v. 44. *attamen etiam cùm essent in terra hostili non penitùs abjeci eos, neq; sic abominatus sum eos ut consumerētur & irritum facerem pactum meum cum eis, Ego enim sum Dominus Deus eorum.* (In hoc textu mirè tripudiant Judæi, quem vocant *Si-*

niam

miam, auream, propterea, quòd v. 44. incipiat ab Hebræa dictione קֹף quæ Germanis *Simiam* sonat, & ex eo firmissimè concludi posse arbitrantur, quod in terram Canaan aliquando sint reducendi.) Deut. 30. v. 3. *reducet te Dominus Deus tuus de captivitate tua ac miserebitur tui & rursum congregabit te de cunctis populis, in quos te antè dispersit.* vers. 4. *Si ad cardines cœli dissipatus, inde te colliget Dominus Deus tuus.* vers. 5. *atque assumet & introducet te in terram, quam possederunt Patres tui & obtinebis eam.* Esa. 11. vers. 12. *Levabit Deus signum in nationes & congregabit profugos Israel, & dispersos Iuda colliget à quatuor plagis terræ &c.* Respond. 1. ostendimus ex vaticiniis Propheticis & ipsorum Rabinorum confessione, post secundam ejectionem è terra Canaan Judæos tertiâ vice nequaquam in illam reversuros esse. 2. necessariò igitur hæ & similes promissiones de reductione in Canaan terrenam datæ intelligendæ sunt cum hac exceptione, quamdiu scilicet Judæi erunt populus Dei, & quamdiu politia Judaica durare debuit, videlicet usque ad exhibitum Messiam, ac implevit Deus has promissiones per liberationem Judæorum ex captivitate Babylonica & eorum in pristinam terram sub Esdra & Nehemia restitutionem. Hodierni autem Judæi non ampliùs sunt Dei populus, quia Messiam divinitùs exhibitum repudiarunt, quo exhibito politia Judaica finem habere debuit. 3. Cumprimis verò de spirituali reductione, quâ per Evangelii prædicationem Iudæi in regnum Christi sunt collecti & cœlestis Hierosolymæ cives facti sunt, hæ promissiones sunt accipiendæ, quod probatur tum *ex conditione & Natura regni Messiæ*, quale enim illud, talis etiam speranda reductio. Sed regnum Messiæ est spirituale, ut suo loco demonstratur, ergo & reductio, tum *ex qualitate ipsarum promissionum*, quia Zachar. 2. vers. 4. Hierosolyma tempore Messiæ *sine muro* seu instar illarum prædicitur habitanda non ratione munitionis, sed *præ multitudine inhabitantium*, id quod de nulla terrena civitate dici potest, cùm nulla unquam urbs tam vasta fuerit, ut muro circumdari non potuerit, unde vers. 5. disertè additur, quod Dominus futurus sit *civitatis illius murus in circuitu*, tum *ex phrasi loquendi Prophetica*, quia Prophetis in more positum, beneficia Messiæ cœlestia & spiritualia describere & adumbrare rebus corporalibus ac mundanis, adeoque de rebus Nov. Testament. vaticinari verbis Vet. Testam. sicut etiam de cultu spirituali Nov. Testam. loquuntur verbis ad legalem cultum pertinentibus Es. 19. v. 20. c. 56. v. 7. cap. 60. vers. 7. Malach. 1. vers. 11. &c. tum *ex ipso complemento promissionum*, quia ne quidem in reductione ex captivitate Babylonica omnes corporalis hujus beneficii facti sunt participes, cùm multi in exilio fuerint mortui, tum *ex aliorum locorum collatione* Oseæ 3. vers. 4. *per dies multos sedebunt filii Israelis sine Rege & sine Principe & sine sacrificio.* vers. 5. *& posthac revertentur, & quærent Dominum Deum suum & David Regem suum*, hoc est, Messiam, à quo spiritualia beneficia, veram scilicet ac salutarem veri Dei cognitionem, peccatorum remissionem, Spiritus sancti donationem & regni cœlestis possessionem accipient, tum denique *ex ipsorum Rabinorum confessione.* Reperiuntur enim nonnulli inter ipsos Rabinos, qui absurditate literalis sensus permoti agnoverunt דרך משל hoc est, *per modum parabolæ* seu allegoricè illa dicta esse intelligenda, ut videre est ex R. Mose Maimonide, quem Rambam vocant, ex R. Abraham & R. Kimchi in Esa. 11. & Raschi sive Iarchi super Esa. 2. vers. 2. 4. In promissionibus illis *conditio pœnitentiæ* expressè additur, quâ conditione negatâ non sit speranda exauditio, jam verò Iudæi ultrà mille quingentos annos non sunt exauditi, ut reductionem in terram Canaan impetrarent, utique ergò conditio promissionibus addita nondum est impleta. Constat autem, quod per tot secula multa pœnitentiæ opera fecerint, adeò ut majorem pœnitentiam in Iudaismo sese non posse agere fateantur, unde post recitatas multas precationes in libro precum suarum dicunt. *Domine Deus nescimus quid porrò ampliùs nobis præstandum sit*, quin & solennem annum *pœnitentialem* Anno Christi 1502. instituerunt, quo omnes Iudæi per totum orbem magnâ devotione pœnitentiam egerunt & tamen nihil impetrarunt. Agnoscant igitur pœnitentiæ suæ aliquam necessariam & essentialẽ partem deesse, videlicet veram in Christum fidem ac proinde ad eum sese in vera pœnitentia convertant, ita recipientur à Deo in fœdus gratiæ ac spiritualium Messiæ beneficiorum reddentur participes, quâ responsione adversus Iudæos utitur D. Helvicus in append. 4. Elench. Iudaic. §. 22. Confer Galatin. lib. 5. de arcan. c. 9.

III. Q. 2. *An universalis quædam vel certè insignis Iudæorum conversio antè diem novissimum sit expectanda?* Affirmant 1. *multi ex veteribus*: Hilarius libr. 11. de Trinit. & in Psalm. 58. Origen. in comm. Rom. 11. Augustin. libr. 2. qq. Evangel. quæst. 33. Hieronymus, Ambrosius, Chrysostomus, Haymo, Lyranus in cap. 11. Rom. &c. 2. *multi ex nostris*: D. Hunnius, D. Winckelmannus in comm. Rom. 11. D. Haffenreffer. in templ. Ezechiel. pag. 313. D. Menzer. in anal. istius capitis §. 63. D. Balduin. in comm. 11. Rom. part. 2. quæst. 3. D. Meisnerus libr. 4. de legibus sect. 1. quæst. 18. &c. 3. *Pontificii ferè omnes*: Ioh. Ferus in cap. 21. Genes. pag. 395. Socolovius libr. 2. de Eccl. c. 5. Seraphinus Firmianus in enarrat. c. 14. Apocal. 4. *ex Calvinianis* Brocardus de Christi adventu, Beza, Paræus, Piscator & alii in comment. Rom. 11. Quidam Ungarus, qui se vocat *Stephanum Pannonium* Belogradensem ann. 608. scriptum edidit sub titulo *de circulo operum & judiciorum Dei*, in quo inter cætera sic scribit: *Initium hujus circuli operum & judiciorum Dei Iudæis inceptum, in iisdem finiendum. Iudæos, qui in ἀπειθείᾳ, hoc est, contumacia nunc versantur, ubi plenitudo gentium introierit, convertendos ad fidem Christianam, id quod fiet ante ultimam mundi ἀπιστίαν, h. e. incredulitatem, quæ demum sub finem mundi post conversionem Iudæorum sequetur, Reformationem Christianismi in oriente futuram, prodromus conversionis Iudæorum &c.* Heurnius in libr. de legat. Evangel. ad Indos cap. 4. fol. 144. & ex eo Christ. Besoldus in pentade diss. Theolog. cap. adducit plurima loca, utpote vaticinium Iacobi Genes. 49. v. 17. 18. 19. & 26. quos vers. sic exponit, quod Iacobus annunciet *dispergendis decem tribubus collectionem*, quodque tandem possessores suos sint possessuri, quod ab Ethnicis Iudæi in captivitatem sint ducendi, sed tandem captivantes se captivos ducturi, armis scilicet Spiritualibus Dei ac Messiæ. Item vaticinium Bileami Numer. 23. vers. 23. *Temporibus suis dicetur Jacobo & Israel*

Q. 2. An universalis quædã conversio Iudæorum ante diem novissimũ expectanda?

& Israeli, quid operatus sit Deus. Deuter.4.vers. 30. *Invenient te illa omnia in novissimo dierum, & reverteris ad Dominum Deum tuum.* vers. 31. *quia Deus misericors est, non deseret te nec obliviscetur pacti.* cap.30. vers.3. *Et reducet Dominus Deus tuus captivitatem tuam & miserebitur tui, reducet & congregabit te ex omnibus populis, quò dispergere te fecit Dominus Deus tuus illuc.* vers.6. *& circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum & cor seminis tui ad diligendum Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua.* vers.8. *& tu reverteris & obœdies in voce Domini & facies omnia præcepta ejus,* (hoc inquiunt in reductione ex captivitate Babylonica nondum impletum, ergo in conversione Judæorum adhuc implendum restat) cap.32.v.20. *abscondam faciem meam ab eis, & considerabo novissima eorum.* v.36. *judicabit Dominus populum suum & in servis suis miserebitur.* Esa.11.v.11 *Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundò manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod remanebit ab Assur & ab Ægypto &c.* v.12. *& elevabit vexillum gentibus & colliget expulsos Israel & dispersos Juda congregabit è quatuor plagis terræ.* cap.27.v.12. *& vos colligemini ad unum sigillatim filii Israel.* vers.13. *& erit, in die illa clangetur in tuba magna, & venient qui perditi fuerāt in terra Assyriorum, & qui ejecti fuerant in terram Ægypti, & adorabunt Dominum in monte sancto in Ierusalem* cap.43.v.5. *ab Oriente adducam semen tuum, & ab Occidente congregabo te.* vers.6. *dicam Aquiloni, da; & Austro, noli prohibere, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ.* cap.45.v.22. *Respicite ad me & salvi eritis omnes fines terræ.* v.25. *in Domino justificabitur & glorificabitur omne semen Israel.* cap.25.v.8. *Oculo ad oculum videbunt, cùm converterit Dominus Sion* cap.59. vers.20. *Veniet ad Sion redemtor, & ad redeuntes ab iniquitate in Iacob.* cap.60.v.1. *Surge, illuminare, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est &c.* Ierem 16.vers.14. *Ecce dies venient, dixit Dominus, & non dicetur ultrà: Vivit Dominus, qui ascendere fecit filios Israel è terra Ægypti, sed vivit Dominus, qui ascendere fecit filios Israel de terra Aquilonis & de terris universis, in quas expellere fecit eos.* cap.23.v.3. *Ego congregabo residuum pecoris mei de omnibus terris, quò expuli eas, & suscitabo super eas pastores, & pascent eas & non timebunt ultrà.* cap.30.v.30. *Ecce dies venient,* inquit Dominus, *& convertam captivitatem populi mei Israel & Iuda &c.* v.9. *& servient Domino Deo suo & David Regi suo* (Chald. *Christo filio David Regi suo*) cap.31.v.1. *In tempore illo,* dicit Dominus, *ero in Deum universis familiis Israel, & ipsi in populum mihi erunt.* v.4. *rursum ædificabo te, & ædificaberis virgo Israel.* cap.32.v.37. *Ecce ego congregabo eos de universis terris, ad quas ejeci eos in furore meo &c. reducam eos ad locum istum, & habitare eos faciam confidenter.* v.39. *& dabo eis cor unum & viam unam, ut timeant me universis diebus &c.* Ezechiel.36.vers.26. *Dabo vobis cor novum, & auferam cor lapideum.* Hos.1.v.ultim. *Et congregabuntur filii Iuda & filii Israel pariter, & ponent sibi caput unum, & ascendent de terra, quia magnus dies Izrebel sive seminis divini.* cap.2.v.7. *Israel sequetur amatores suos & non apprehendet eos, quæret eos & non inveniet & dicet. Vadam & revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc magis quam nunc* (hunc locum cumprimis urget Origenes) cap.3.vers.4. *Dies multos sedebunt filii Israel sine Rege & Principe, sine sacrificio & sine altari.* vers.5. *& posthac revertentur & quærent Dominum Deum suum, & David Regem suum & reverenter colent Dominum & bonitatem ejus in novissimo dierum.* (Targ. Jonath. *parebunt Christo filio Davidis Regi suo.*) Amos 9. vers.14. *Convertam captivitatem populi mei Israel, & ædificabunt urbes desolatas ac inhabitabunt, & plantabo eos super humum suam & non evellentur ultra.* Mich.2. vers.12. *Congregando congregabo Jacob totum te, congregando congregabo residuum Israel.* cap.4.v.6. *Congregabo claudicantem & eam, quam ejecero, colligam & quam afflixeram, consolabor.* vers.7. *& bonam claudicantem in reliquias & eam, quæ laboraverat, in gentem robustam & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum.* Sophon.3. v.10. *Ultra flumina Æthiopiæ supplices mei filiam dispersionis meæ offerent mihi in sacrificium.* (Chald. *E regionibus ultra flumina Indiæ per misericordiam revertentur exules populi mei, qui abducti fuerant, eosq; adducent velut oblationes.*) Zachar.12.vers.10. *Effundam super domum David & super habitatores Ierusalem Spiritum gratiæ & precum & adspicient ad me, quem confixerunt.* Malach.4.vers.5. *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* vers.5. *& convertet corda Patrum ad filios, & cor filiorum ad Patres eorum, ac veniam & percutiam terram anathemate.* Addunt etiam 4.libr.Esdræ cap.13.vers.32. *Erunt, cùm fient hæc & contingent signa, quæ antè ostendi tibi, tunc revelabitur filius meus Iesus.* vers.39. *colligat ad se multitudinem pacificam.* vers.40. *hæ sunt decem tribus, quæ captiva facta sunt de terra sua in diebus Osiæ Regis &c.* Præcipuum hujus sententiæ robur petitur ex dicto Apostolico Roman.11.vers.25. *Nolo vos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis inter vos ipsos sapientes, quia cæcitas ex parte contigit Israeli, donec plenitudo gentium intraret.* vers.26. *et sic omnis Israel salvus fieret, sicut scriptum est, Veniet ex Sion qui eripiat ac avertat impietatem Iacob.* In his verbis prædici insignem aliquam & penè universalem Judæorum conversionem probant. 1. *ex appellatione.* Apostolus hoc suum oraculum vocat *mysterium.* Atqui si nomine Israelis vel tota Ecclesia ex Judæis & gentibus collecta significaretur, vel pauci quidam ex gente Israelitica oriundi, Apostolus nullum revelasset mysterium, quia aliquos ex Judæis quotidie converti in propatulo erat. 2. *ex scopi consideratione.* Propositum est Apostolo, gentilium contra Judæos insolescentium fastum deprimere; contrà verò Judæos peculiari quodam encomio ornare & speciali consolatione erigere, ergò nomine Israelis non intelligit Israelitas secundùm Spiritum sed secundùm carnem. 3. *ex termini ampliatione.* Disertè dicit Apostolus, *ut totus Israel salvus fieret,* ergò non loquitur de parte quadam exigua populi Judaici, sed de tota gente Israelitica. 4. *ex vaticiniorum Propheticorum allegatione.* Quæ enim v.26. & 27. ex Vet.Test. vaticinia adducuntur, ea non de singularibus quibusdam Judæis, sed de ipsa multitudine populi loquuntur. 5. *ex temporis descriptione.* *Cæcitas,* inquit Apostolus, *ex parte contigit Israeli, donec plenitudo gentium intraret.* Ergò postquam plenitudo gentium intravit, cæcitas à populo Israelitico per

tico per universalem quandam conversionem auferatur, quia particularis quorundam conversio etjam illo tempore, quo gentium plenitudo intrat, quotidiè contingit. Huic loco Apostolico conjungunt etiam *alia N. T. oracula*. Luc. 21. v. 25. *Ierusalem calcabitur a gentibus, donec impleantur tempora gentium.* (Hunc locum urget Beda in comm. *Ierusalem*, inquit, *calcabitur ab his, qui non sunt Iudæi, donec impletum fuerit tempus, intra quod gentes ad fidem sunt vocandæ, nec temerè sperandum Israelitas post tempora gentium impleta cœlestis Hierosolymæ cives fore*, juxta hanc interpretationem particula *donec* in verbis Christi sumitur *determinativè*) 2. Corinth. 3. v. 16. *Cùm ad Dominum se converterit Israel, auferetur velamen.* Apocal. 7. vers. 4. videtur revelata fuisse sub extremis temporibus futura Israelis plena conversio, quando *quatuor Angeli prohibentur nocere terræ & mari, donec obsignentur centū quadraginta quatuor millia servorum Dei in frontibus suis ex omnibus tribubus filiorum Israel.* Quod enim Israelitæ secundùm carnem ibi intelliguntur, colligitur ex eo, quia Israelitæ signati discernuntur à signatis gentibus, populis & linguis reliquis v. 9. Subjungunt denique *rationes*. Neque enim verisimile est, Deum non fore tandem memorem fœderis cum majoribus Judæorum, sanctis scilicet Patriarchis initi, eosque odio perpetuò adversaturum. Adde quod ex populis antiquissimis soli Judæi in tam variis casibus captivitate & dispersione servantur religione & qualicunque politiæ forma ab omnibus gentibus separati, quod videtur arguere, eos ad futuram aliquam insignem cōversionem & salutem servari. Contrà verò Luth. tom. 8. Jen. Germ. f. 119. tom. 8. f. 54. tom. 7. f. 44. D. Cramerus de regno Christi part. 2. c. 4. q. 6. & alii negant, ejusmodi Universalem quandam Judæorum conversionem ante novissimum diem esse expectandam. 1. *propter triplicem maledictionem*, cui judæi sunt subjecti, primùm *generalem* Deut. 27. v. 15. deinde *propriam* spontè attractam verbis illis: *Sit sanguis ejus super nos & filios nostros* Matt. 27. v. 25. ac denique *ipsius Christi* per os Davidis prolatam Psalm. 69. v. 24. Psal. 109. v. 17. 2. *propter pertinacem mediorum conversionis ac salutis rejectionem.* Christum enim in suis Synagogis blasphemant, vocantes eum *Thalui* & factā ejus mentione subjiciunt, *deleatur nomen ejus*, & in terram ter expuunt, liberos suos jam inde à prima pueritia assuefaciunt ad maledicendum Christo ac virgini Deiparæ, si quis ex verbo Dei ipsorum errores refellit, aures obturant &c. 3. *propter Pauli prædictionem*, quod revelatio Antichristi futurum sit ultimum Dei opus maximè memorabile ante mundi finem 2. Thess. 2. vers. 8 at si inter Antichristi revelationem & mundi finem Universalis Judæorum conversio intercedere deberet, Apostolus non exposuisset proximum adventus Christi signum. 4. *propter durationem vocationis gentium*, quæ Luc. 21. v. 24. & 25. usque ad mundi finem videtur extendi. Euthymius in comm. *per tempora gentium* intelligit ea, *quæ durabunt usque ad consummationem gentium totiusq; mundi*, ut significetur Jerusalem nunquam recuperandam esse à Judæis, sed eam possidendam à gentibus quamdiu erunt gentes super terram, h. e. usque ad finem mundi. Juxta hanc interpretationem particula *donec* in verbis Christi accipitur *exclusivè*. 5. *propter paritatis rationem* in convertenda Judæorum & gentium plenitudine. Ut enim conversio gentiū non est facta simul & semel sed successivè, sic Judæi sparsim & successivè videntur convertendi, qui si omnes qui à Christianis, præsertim in Græcia convertuntur, connumerentur, multitudinem haud contemnendam constituent. Cùm anno Christi 1412. Hieronym. de sancta fide, quondam Judæus sed ad Christum conversus coram Pontifice Benedicto XIII. & Cardinalibus in frequentiss. Christianorum & Judæorum conventu librū adversus Iudæos à se scriptum publicè in Hispania recitaret, ultra 5000. Judæorū ad Christū sunt conversa, ut in frontispicio libri memoratur. 6. *propter Christi & Apostolorum prædictionem* de paucitate credentium & multitudine hæresium & corruptelarum sub finem mundi, quâ de re diximus superiùs. Hisce rationibus permoti textum Apostolicum Roman. 11. v. 25. accipiunt *de particulari quadam Iudæorum conversione* tempore N T. perpetuo durante, ut sit sensus, quod gratuita Dei electio non solùm ad conversos ex gentibus sed etiam ad Judæos spectet. Quod attinet particulam universalem *omnis*, illam dicunt respicere ad diversa & inter se distincta tempora, videlic. ad tempus V. T. ad primitivam Eccles. & ad Ecclesiam, quæ remotioribus ab Apostolorum seculo temporibus futura est, ut significetur, hisce ultimis & proximè antegressis seculis Judæorum aliquem accessum ad Eccles. Christianā esse futurum, non minùs quàm id factum jam erat Apostolorūm tempore, ut hac ratione *omnis Israel*, h. e. tàm ille, qui fuit in antiquis V. T. temporibus, quàm ille qui in primitiva Eccles. vixit, imò & iste qui nostris, h. e. ultimis seculis victurus est, atq; ita omnis omnium temporū Israel continuò Ecclesiæ incremento salvandus, & ad Christi agnitionem perducendus sit. Quid ergò hac de re statuendum? 1. Talis Judæorum conversio, qualem *Chiliastæ* sperant, futura non est, ut suo loco plenè demonstrabitur. 2. Sed nec talis speranda, qualem *Pontificii* per Henochi & Eliæ prædicationem expectant, futura est. 3. *Nec absolutè Universalis* omnium omninò Judæorum sperari potest conversio. Ut enim plenitudo gentium non notat singulas & universas gentes ac singula earum individua, sed ingentem numerum ex gentilium populo: sic etiam *per omnem Israelem* non significatur universus populus Judaicus & omnia illius individua, sed insignis quædam Judaicæ gentis & multitudo. 4. Qualis & quanta præcisè futura sit Judæorum conversio ante oraculi hujus complementum, apodicticè sciri nequit. Origen. in comm. Rom. 11. *Quis sit iste omnis Israel, qui salvus fiet, & quæ erit ista plenitudo etiam gentium, unus solus novit & unigenitus ejus &c.* Atq; hæc dicta sint de signis judicium antecessuris, quibus hoc addendum, quod pròximum & immediatum antecedens judicii futurum sit *mortuorum resurrectio & vivorum immutatio*, de quâ in proximo articulo egimus.

112. 4. Consequentia judicii sunt. 1. *piorum in cœlum subjectio, impiorum verò in infernum detrusio*, quæ superiùs etiam ad effecta referri posse diximus. 2. *cœli terræq; conflagratio*. 2. Pet. 3. v. 10. *adveniet dies Domini ut fur, in quo cœli magno impetu transibunt, Elementa calore solventur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* v. 12. *properantes in adventum diei Dei, per quam cœli igne accensi solventur, & Elementa ignis ardore tabescent.* Apocal. 20. v. 11. *Ubi thronum magnum candi-* *4. Consequentia judicii.*

candidum, & sedentem super eum, à cujus conspectu fugit cœlum & terra, & locus non est inventus ejus. 3. *Principatuū ac regnorum terrenorum destructio.* Dan.12.v.45. *lapis de monte abscissus sine manibus comminuit & testam, & ferrum, & æs & argentum & aurum.* 1. Corinth. 15. v.24. *cùm evacuerit omnem Principatum & potestatem & virtutem.* (Quidam de spiritualibus Christi & Ecclesiæ hostibus potissimùm accipiunt, ***cùm aboleverit omne imperium***, h.e. cùm subjecerit sibi omnes hostes abolitâ eorum potentiâ, videlicet Satanæ, mundi, peccati & mortis. Sed potest utraque expositio commodè conjungi. Laurent. Justinianus de contemt. mundi cap.16. *Tunc evacuabuntur Principatus seculi, potestates Principum, dignitates regiæ, Pontificiales infulæ, opiniones hominum, favores populorum & omne quod est altum & decorum.*) 4. ***Plenaria mortis abolitio.*** Esa. 25. v. 8. ***absorbebit mortem in sempiternum.*** Oseæ 13. vers. 14. ***ero mors tua ô mors.*** 1. Corinth.15. vers.26. ***novissimus hostis destruetur mors*** vers.54. *cùm corruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, tunc fiet sermo, qui scriptus est, absorpta est mors in victoria.* 5. *regni Christi in manus Patris traditio.* 1. Corinth. 15. v. 24. *deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri* vers.28. *cùm autem omnia illi subjecta fuerint, tunc & ipse Filius subjicietur ei, qui subjecit ipsi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.* Hæc traditio regni non est accipienda sensu photiniano, quasi per eam desiturum sit spirituale & cœleste Christi regnum, Socin. in miscell. p. 63. (in quo Patrem suum Photinum sequuntur, vid. Nic. ph. lib.9. Eccles. Hist. cap.11.) id quod pugnat cum expressis Scripturę dictis æternitatem regni Christi astruentibus. Dan.7.v.14. Luc.1.v.33.&c. sed intelligenda. 1. vel οἰκονομικῶς *de modo administrandi regnum*, qualis in hac vita observatur. Non cessabit ipsum regnum, sed modus regnandi, postquam Christus subjecerit sibi omnes hostes, desinet *eo modo* regnare, quo nunc regnat, in medio scilicet hostium. Hilarius lib. 11. de Trinit. *Ante omnia quærendum est, an finis apud Paulum significet defectionem, traditio amissionem, subjectio infirmitatem, quia Apostolus dicit, deinde finis erit, cùm tradiderit regnum Deo & Patri &c. ibi autem finis non significat defectionem, quia finis est immobilis manendi ad quem tendimus statum. Deinde traditio regni non est amissio, quod ex ipsius Christi verbis probatur, ait enim omnia mihi tradita sunt à Patre meo. Ergo si dedisse caruisse est, Pater quoq; iis caruit, quæ dedit, sed Pater tradendo non caret, igitur nec Filius intelligi potest cariturus, his quæ Patri tradit. Subjectio non significat infirmitatem vel subjectionem tanquam servitutem dominatui, sed dispensationem temporis & Sacramenti.* August. 1. de Trinit. cap.8. *Iustos, in quibus fide viventibus nunc regnat Christus, perducturus est ad speciem, quam idem Apostolus vocat visionem à facie ad faciem. Ita dictum est, cùm traderit regnum Deo & Patri, ac si diceretur, cùm perduxerit credentes ad contemplationem Dei & Patris.* Confer Theophylact. in comm. 1. Corinth. 15. Quidam distinguunt inter regnum Christi *essentiale* & *œconomicū*; illud cum Patre & Spiritu sancto in omne ævum obtinet, hoc verò Patri tradet, postquam Ecclesia non opus habebit in hac vita isto auxilio, quippe tunc erit cum suo capite. Sed rectiùs distinguitur inter regnum ipsum, quod manebit in æternum, & regnandi modum, qui mutabitur, quia electi ex regno gratiæ in regnum gloriæ transferentur. Quidam distinguunt *inter regnum DEI & Christi*, quam distinctionem peti posse censent ex Eph.5.v.5. *Regnū Christi* vocant formā regiminis, quæ nunc viget in terris. *Regnum a. Dei* prout futurum est in cœlis. Sed res eodem recidit, modò accuratè observetur regnum Christi à regno Dei non re, sed modò duntaxat rei differre. Sunt qui hoc modo exponunt : ***Cùm tradiderit regnum Patri***, hoc est, cùm declaraverit modum illum regnandi per ministerium verbi cessasse, quia apud Hebræos *verba actionem significantia pro declaratione seu notificatione actionis sæpiùs usurpantur* Genes. 41. vers.13. Levit.13. vers.3. Esa.6. vers.10. Jerem.1.v.9. &c. sed hæc explicatio non videtur sufficiens, Christus enim modum illum regiminis non solùm cessasse declarabit, sed etiam reverâ abolebit. Quidam censent ***esse metaphoram à rebus humanis ductam***, ut si Rex quispiam Filium cum imperio in aliquam sui regni provinciam mittat ad compescendum rebelles, quibus domitis & subjugatis ille domum reversus, tradit Patri imperium illud, id est, resignat ac deponit. Sed Filius non vicariâ ac delegatâ, sed αὐτοκρατορικῇ potestate regnum suum in Ecclesia administrat, Pater per eum regnat & ipse cum Patre regnabit in æternum, modus duntaxat regni utrobique, variat hîc enim regnat in medio hostium, tum verò regnabit omnibus hostibus devictis. 2. Vel intelligendum μετωνυμικῶς, quod Christus in die novissimo electos, in quibus regnum spirituale & cœleste obtinet Patri cœlesti sistet dicens ex Johan. 17. vers. 12. *quos dedisti mihi, custodivi, & nemo ex illis periit.* vers. 24. *Pater quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum & illi sint mecum, ut videant claritatem meam, quam dedisti mihi.* Ephes.5. vers.18. ἵνα παραστήσῃ *ut exhiberet sibi Ecclesiam gloriosam, non habentem maculam aut rugam.* Lutherus in expositione hujus capitis 15. prior. ad Corinth. ann. 1533. traditâ utramque explicationem conjungit: Christus wird den Glauben vnd das verborgene Wesen beyseit thun/ vnd die Seinen darstellen für GOTT den Vatter/ vnd vns also offenbährlich setzen in das Reich/ das er angerichtet hat/ daß wir jhn sehen werden ohne Deckel vnd tunckel Wort. Quod de fine in textu Apostolico additur non *de fine regni Christi, sed de fine mundi* accipiendum ex contextu manifestum est. *Subjectionem*, quâ Filius dicitur in die novissimo Patri subjiciendus, Photiniani eo sensu accipiunt, ***quod Christus in cœlis regnans non sit subjectus Patri usque ad diem judicii, tunc verò utpote Patre inferior sit, ipsi plenariè subjiciendus.*** Schmaltz. in refutat. eorum quæ Smiglecius examini 100. errorum objecerat p. 55. Sed verba Apostoli sunt manifesta vers. 27. *Cùm dicat, omnia ei sunt subjecta, manifestum quod præter eum qui subjecit ipsi omnia.* Ergò Christus secundum humanam Naturam etiam ante diem judicii Patre est inferior, unde etiam dicitur *Christi caput* 1. Corinth.11. vers.3. rectiùs ergò pii veteres hunc locum exponunt tum de *subjectionis declaratione*, quia quando Christus tradet regnum Deo Patri, omnibus in augusto illo Angelorum & hominum conspectu manifestum fiet ipsum esse Patri subjectum secundùm humanam scilicet Naturam. Epiphan. hæres. 69. ***tum de subjectionis continuatione.*** Theodor. in comment. prior. ad Corinth.15. ***tunc***, hoc est, ***etiam in magno illo triumpho Christus ratione humanæ Naturæ erit Patri*** ***subje-***

subjectus, tùm vel maximè (quam expositionem reliquis præferimus) *de subjectione corporis mystici.* Scriptura enim duplex corpus Christo tribuit *personale*, quod in λόγῳ ὑπόςασιν assumsit & *spiritualesive mysticum*, quod Spiritus sui vinculo sibi copulavit, cujus corporis membra sunt omnes verè credentes. De hoc mystico corpore Apostolus propriè loquitur, quando Christum Patri suo in die novissimo subjiciendum asserit, ut sit sensus, *tunc cùm tradiderit regnum Patri, futurum est, ut Ecclesia planè & plenè Deo sit subjecta sublatis ex felicissimo & beatissimo illo regno omnibus culpis & pœnis*, ratione quarum militans Ecclesia non videbatur illi plenè subjecta. Origen. homil. 7. in cap. 10. Levit. pag. 138. *Donec ego non sum subjectus Patri, nec ipse dicitur Patri esse subjectus, non quod ipse subjectione indigeat apud Patrem, sed pro me, in quo ipse opus suum nondum consummavit, ipse dicitur non esse subjectus. Ego nunc subjectus sum Deo secundùm Spiritum, hoc est, proposito & voluntate, sed quamdiu in me caro concupiscit adversus Spiritum & nondum potui carnem plenè & perfectè subjicere spiritui, subjectus quidem sum DEO verùm non ex integro sed ex parte.* Confer Nazianzen. orat. 4. de Theol. Cyrill. libr. 1. thesauri c. 18. Ambros. libr. 5. de fide cap. 6. Quidam idipsum sic efferunt: Christus duplici ratione consideratur: Primò *ratione suæ personæ.* Secundò *quatenus unum corpus cum fidelibus constituit.* Ratione suæ personæ habet secundùm humanam Naturam in die ascensionis super omnes cœlos ad dextram Patris exaltatam omnes creaturas plenissimè sibi subjectas Ephes. 1. vers. 20. cap. 4. v. 10. &c. quatenus autem cum electis unum corpus constituit, nondum dicitur esse completa illa universorum subjectio, quia fidelibus adhuc imminet & dominatur mors, hæc cùm abolebitur, consummata erit illa subjectio. D. Hunn. in comment. 1. Corinth. 15. 6. *Ministerii Ecclesiastici abrogatio.* Jerem. 31. vers. 34. *Non docebit ultrà vir proximum suum.* (Vide explicationem hujus dicti in tract. de Ministerio Eccles. §. 46.) 1. Corinth. 13. vers. 10. *cùm venerit quod perfectum, evacuabitur quod ex parte est.* v. 12. *videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem à facie ad faciem.* 2. Corinth. 5. v. 7. *per fidem ambulamus & non per speciem.* Hæc abrogatio Ministerii Ecclesiastici sequitur ex traditione regni Christi in manus Patris cœlestis, quia illa regni traditio non est ipsius regni abolitio, sed modi regnandi mutatio. 7. *Beneficiorum Christi, quæ in hac vita inchoantur, consummatio*, tunc enim renovatio Piorum, quæ de die in diem crescit, erit consummata, tunc fidei succedet visio, spei perfecta fruitio &c. 8. *Omnium laborum & ærumnarum quas sancti propter Christum in hac vita tolerarunt, largissima compensatio.* Sed de his in artic. de vita æterna pleniùs dicetur. 9. *Creaturæ à servitute corruptionis liberatio* Rom. 8. v. 20. qualis v. illa liberatio sit futura, an per annihilationé an per renovationem, suo loco dispicietur. 10 *Novi cœli ac novæ terræ creatio.* Es. 65. v. 17. *Ecce creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora & non ascendent super cor.* Confer 66. vers. 22. 2. Petr. 3. vers. 13. Apocal. 21. vers. 2. 11. *Æterna Dei glorificatio.* Postquam enim justum suum judicium adversus persecutores & hostes Ecclesiæ Deus exercuit, ac Satanas & omnes impii à Christo prorsus debellati, mors penitùs abolita, electi ad Patrem cœlestem traducti & æternâ gloriâ coronati, tunc ipsius gloria ab Angelis & electis in omnem æternitatem voce consonâ prædicabitur. Apocal. 18. vers. 20. *Exulta super Babylonem cœlum & sancti Apostoli & Prophetæ, quoniam judicavit Deus judicium vestrum de ea.* cap. 19. vers. 1. *audivi quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium: Alleluja. Laus & gloria & virtus Deo nostro.* vers. 2. *quia vera & justa sunt judicia ejus, qui judicavit de meretrice magna.* vers. 3. *& iterum dixerunt: Alleluja &c.* 12. *Impiorum planctus & blasphematio*, de qua inferiùs.

CAPUT. VIII.
De cognatis extremi judicii.

113. *Cognata* extremi judicii sunt. 1. *Judicium Dei* quod adversus *Angelos apostatas* originem suam relinquentes statim post ipsorum lapsum exercuit, quando infernalibus suppliciis propter apostasiam & inobœdientiam eosdem adjudicavit 2. Petr. 2. vers. 4. Jud. vers. 6. (Quidam hùc referunt dictum Christi Luc. 10. vers. 18. *Videbam Satanam sicut fulgur de cœlo cadentem*, & Johannis Apocal. 12. vers 9. *projectus est Draco e cœlo in terra*, sed ibi propriè agitur de efficacia & virtute prædicationis Evangelii, per quam potestas, quam in animas hominum obtinet, ipsi adimitur Johan. 12. vers. 31. Quidam adducunt locum Propheticum Esa. 14. vers. 12. *Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer*, sed κατὰ ῥητὸν & in sensu literali de interitu Regis Babylonici ibi agitur.) Interim tamen inter judicium Dei *adversus Diabolos* & extremum judicium est discrimen 1. *ratione causæ efficientis*, quia illud immediatè à Deo fuit institutum, hoc verò Christus in assumta Natura humana administrabit. 2. *ratione objecti.* Illud adversus Angelos duntaxat, hoc adversus Angelos & homines instituetur. 3. *ratione modi.* Illud invisibile fuit, hoc visibile erit. 4. *ratione temporis.* Illud præcessit, hoc sequetur. 5. *ratione effectus.* Illud aliquam grassandi licentiam Diabolis adhuc permittit, hoc verò omnem eorum potestatem in pios evacuabit & infernali carcere eos concludet. *Cognata extremi judicii.*

114. 2. Judicium, quod *in Paradiso post lapsum protoplaston* Deus instituit, ubi ad causam dicendam & sententiam audiendam ab ipso fuère citati. Cogitet quilibet, quantus in Adamo & Eva fuerit terror, quanta consternatio, cum audirent vocem Dei in horto ambulantis ac dicentis, *Ubi es tu?* Genes. 3. vers. 9. sed longè major consternatio in die judicii novissimi impios opprimet, quando ad tribunal summi judicis vocabuntur & horribili illo fulmine, *Discedite à me maledicti*, posternentur. Illud enim judicium, quod in Paradiso Deus exercuit, fuit misericordiâ contemperatum propter intercessionem Filii, qui sese ut μεσίτην καὶ ἱκέτην inter Deum iratum & lapsum genus humanum interposuit, sed novissimum illud judicium sine ullo misericordiæ temperamento summo justitiæ rigore adversus impios & incredulos exercebitur.

115. 3. *Particularia judicia*, quæ Deus in toto mundo cumprimis verò in Ecclesia exercet, quando in hac vita persecutores & hostes Ecclesiæ coërcet, conatibus ipsorum obsistit, gravibus suppliciis eos punit & quendam æternorum cruciatuum

tiatuum prægustum ipsis exhibet; post hanc vitam ipsorum animas Satanæ cruciandas & usque ad diem judicii custodiendas tradit; contra verò pios in hac vita defendit, præmiis afficit, vel etiam errantes castigat & in viam revocat, quæ paternæ castigationes κρίματα τοῦ Θεοῦ vocantur 1. Cor. 11. v. 31. 1. Petr. 4. vers. 17. post hanc vitam animas ipsorum Angelis in sinum Abrahæ deportandas tradit Luc. 16. v. 22. Interim discrimen est inter hæc judicia & ultimum seu novissimum judicium, 1. quia illa sunt particularia, hoc verò est Universale. 2. illa quotidiè exercentur, hoc verò adhuc futurum expectamus. 3. illa sunt duntaxat quædam judicii divini inchoatio, hoc verò erit plena ejusdem executio, cum præcipua præmia ac præcipuæ pœnæ differantur ad censorium ac pantocriticum illum diem. Augustin. lib. 1. de civit. Dei cap. 8. *Si nunc omne peccatum manifestâ plecteretur pœnâ, nihil ultimo judicio reservari putaretur, rursus si nullum peccatum nunc puniret apertè divinitas, nulla esse providentia divina crederetur.*

116. 4. Judicium quod exercet Deus mediatè *tum in Ecclesia per verbum* Genes. 6. vers. 3. *Non judicabit Spiritus meus in homine in æternum.* Esa. 2. vers. 4. *judicabit inter gentes & arguet populos multos.* Ezech. 34. vers. 17. *ego judicans inter pecus & pecus.* Matth. 16. v. 19. cap. 18. v. 18. Johan. 20. vers. 21. *Quæ in terra solveritis ac remiseritis, erunt in cœlis soluta & remissa, quæ in terra ligaveritis & retinebitis, erunt ligata & retenta in cœlo*; tum *in politia per Magistratum.* 2. Paral. 19. v. 6. *non hominis judicium exercetis, sed Domini.* Quilibet animadvertit, quantopere cohorrescant facinorosi, quando ad tribunal terreni judicis deducti sententiam mortis in se ferri audiunt, sed ineffabiliter major erit pavor & horror in impiis, quando damnationis sententiam à Christo judice adversus se pronunciari audient. Discrimen tamen est inter judicia Ecclesiastica & politica in hac vita, & judicium extremum post hanc vitam. 1. *ratione causæ efficientis.* Illa exercet Deus per nudos homines, hoc verò per Christum θεάνθρωπον. 2. *ratione materiæ circa quam sive objecti* tum *personalis.* Ibi homines duntaxat judicantur, hîc verò Angeli & homines? tum *realis*, quia in illis notoria & manifesta duntaxat judicantur, in hoc verò occulta cordium & abstrusissimæ cogitationes; in illis unum aliquod peccatum, in hoc verò omnia. 3. *ratione formæ*; ibi in processu judiciali instituitur inquisitio, requiritur ut reus fateatur vel convincatur, sed hîc nullâ opus erit *inquisitione*, cùm omnia futura sint manifesta; nec *testium productione*, cùm non possint impii flagitia sua negare. Aberit ergò ab hoc judicio molestus & diuturnus judicii strepitus articulis *inquisitionalibus, interrogatoriis, replicis, duplicis, triplicis, testium examinibus, conventionibus, reconventionibus* constans, quia cùm judex sit καρδιογνώστης omnia coram oculis ejus sunt aperta. 4. *ratione finis & effectus.* In judiciis humanis præmia & supplicia temporalia, sed in divino æterna distribuentur. 5. *ratione quantitatis sive amplitudinis.* Multa delicta, præsertim occulta, effugiunt judicium humanum, sed nihil quicquam effugere poterit judicium illud divinum. *Iudicium mundanum*, inquit Lutherus tom. 4. Jenens. Latin. pag. 366. *est vix alphabetum illius ultimi.* 6. *ratione accidentis.* In illis sæpe regnat προσωποληψία, favor præposterus, occulta odia, iniquitas & injustitia; sed in hoc extremo judicio omnes δικαίως καὶ ἀπροσωπολήπτως judicabuntur.

117. 5. Denique *occultum judicium*, quod *in conscientia* cujusque hominis, quam Nazian. rectè vocat τὸ ἔνδον βῆμα *domesticum tribunal*, exercetur. In ea enim *cogitationes sese invicem accusant, aut etiam defendunt* Roman. 2. v. 15. Discrimen tamen est inter utrumque. 1. conscientiæ judicium est *occultum & internum*, sed novissimum judicium erit *manifestum & externum.* 2. Illud multi conantur subterfugere conscientiæ suæ vim inferendo, quos Apostolus vocat ἀπηλγηκότας Ephes. 4. vers. 19. huic verò omnes cogentur sese sistere. 3. Illi non conjungitur statim executio per pœnarum externarum irrogationem, sed sententia in novissimo die promulganda è vestigio paratam habebit executionem, & impii in tenebras exteriores statim abjicientur. 4. Illud mutari adhuc potest, quia vermis conscientiæ in hac vita per veram pœnitentiam potest extingui, hoc verò erit prorsus immutabile & invariabile, quia post latam in extremo judicio sententiam *vermis impiorum non morietur* Esa. 66. v. 24. Marc. 9. vers. 44.

CAPUT IX.

De pugnantibus cum extremo judicio.

118. *Pugnantia sive contraria sunt.* 1. *Epicureæ cogitationes ac voces empæctarum* nullum judiciū fore statuentium 2. Petr. 3. v. 3. Jud. v. 18. ad quorum consortium pertinent omnes impœnitentes, peccatis securè indulgentes, adeoque omnes hypocritæ, qui verbis quidem fatentur se credere secuturum aliquando Universale judicium, sed factis & vitâ impiâ illud negant Tit. 1. v. 16. Profanas illas cogitationes per accidens confirmat mora, quæ ipsis intercedere videtur, quò minùs statim sequatur judicium. Esa. 56. v. 12. *Venite sumamus vinum & impleamur ebrietate, & erit sicut hodie, sic & cras & multò amplius.* Eccles. 8. v. 11. *Quia non fit judicium malorum citò, propterea implentur corda hominum, ut operentur malum.* 2. Petr. 3. v. 4. *Ubi nunc promissio adventus, ex quo enim Patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ?* Sed huic objectioni jampridem Spiritus sanctus solidum opposuit responsum Roman. 2. v. 4. 2. Petr. 3. v. 9. 2. *Corruptelæ eorum*, qui circa causas vel objectum hujus judicii à veritatis tramite aberrant, quæ suo loco enumeravimus superiùs. 3. *Curiositas eorum*, qui certum diem ac annum huic judicio præfinire voluerunt verbis Christi Actor. 1. v. 7. directè contradicentes, hominum verò securitatem obliquè foventes. 4. *Temeritas eorum*, qui verò Dei timore vacui temerè & securè ad judicium illud provocare non verentur, de quibus Amos cap. 5. v. 18. 5. *Supina eorum securitas*, qui diem novissimum longissimè adhuc abesse opinantur dicentes cum servo nequam in corde suo, χρονίζει ὁ κύριός μου ἐλθεῖν Matth. 24. v. 47. *Pax & securitas.* 1. Thess. 5. v. 2. sed mirabili Dei providentiâ contingit, ut dum decretorium istum diem procul adhuc abesse dictitent, eo ipso eum in propinquo esse demonstrent, quia inter signa novissimi diei appropinquantis

Pugnantia sive contraria extremi judicii.

quantis supina hominum securitas refertur, ut superiùs §. 88. ostendimus.

CAPUT X.

De usu hujus loci.

Usus. 1. Theoreticus. 119. *Usus* hujus loci est 1. θεωρητικὸς. 2. Πρακτικὸς. *Theoreticus* est 1. διδασκαλικὸς, ut fidem nostram de futuro judicio extremo Scripturæ dictis probè muniamus & primum Christi adventum in humilitate ab altero Christi adventu in gloria & majestate probè distinguere discamus. 2. ἐλεγκτικὸς, ut fide cordis & confessione oris nos separemus ab omnibus, qui vel extremum judicium fore præfractè negant, vel ὀρθοδοξίαν de eo in Scripturis traditam & hactenus fideliter expositam pertinaciter impugnant. Detestemur ergò Epicuræas irrisiones empæctarum dicentium: *Ubi nunc promissio adventus ejus?* 2. Petr. 3. v. 3. refellamus errores Judæorum, qui distinctos hosce Messiæ adventus in Prophetis prædictos conciliare nescientes commenti sunt duos diversos Messias, unum appellantes *filium Ioseph seu filium Ephraim*, alterum *filium Davidis* & quæcunque humilia de Messia in Scriptis Propheticis invenerunt, ea attribuerunt filio Joseph, quæ verò augusta & sublimia, filio David, quod somnium hodierni Judæi adhuc fovent, ut constat ex libro Abcath Rochel part. 1. ac contradicamus quibusvis corruptelis, quæ de causis ac circumstantiis hujus judicii in Ecclesia vel olim sparsæ sunt, vel

2. Practicus. 1. Generalis. adhuc propugnantur. *Practicus* est, vel *generalis* vel *specialis*. *Generalis*, ut gloriosi hujus adventus Christi ad judicium & novissimi hujus diei, in quo de omnibus prioribus sententia feretur, omni die memores simus. Oblivio hujus judicii est mater securitatis, quotidiana verò recordatio seriæ pietatis. Inter proprietates impiorum etiam hæc refertur, *quod judicia Dei sint ab ipso procul remota*, hoc est, quod non cogitent instituendum esse aliquando judicium Psalm. 10. vers. 5. *Præcepit nobis Deus*, ait Petrus Actor. 10. v. 42. *prædicare populo, & testificari, quia ipse est qui constitutus à Deo judex vivorum & mortuorum.* Ergò præcipua pars officii Ecclesiæ doctoribus commissi in eo cōsistit, quod judicii extremi memoriam auditoribus suis sedulò inculcare debeant. Μνημονεύετε *memores estote, uxoris Loth*, inquit Christus Luc. 17. v. 32. cùm tempora Sodomiticum excidium antegressa cum novissimis temporibus invicem conferret, innuens verè piorum proprium esse & præteritorum Dei judiciorum particularium in vero timore recordari & futuri illius Universalis judicii perpetuò meminisse, qua de re apud pios veteres præclaræ extant sententiæ. Nilus Episcopus in gnomis: νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν πρὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐσχάτην ἀποβλέπετε. Hippolytus in orat. de consumm. seculi. *De illo judicio soliciti cogitemus quotidie, hoc diu noctuque meditemur, in domibus, in plateis, in Ecclesiis, ne in horrendo illo judicio, in quo nulla est personarum acceptio, abjecti ac tristes astemus condemnati, sed cum actione, vita, conversatione, confessione pura &c.* Hilarius in enarrat. Psalm. 118. *In omni vita nostra genere memoria divini judicii nobis inserenda & continenda est, ut cùm aliquid agimus, residente in nobis judicii memoria vel nunquam potius abeunte præceptis Dei opera nostra famulentur: Beatus erit, quisquis non sine memoria divini judicii omnia gesserit.* Gregorius Nyssenus orat. in Psalm. 6. *Quis terribilis judicii Christi recordatus non statim in conscientia sua quasi convellitur? ac terrore & angore non constringitur? atque etiamsi vita melius quàm deterius actæ sibi conscius sit, attamen ad exactam diligentiam & rigorem judicii respiciens, in quo minima quoque culpa in quæstionem adducuntur, consternatur, ac prorsus expectatione terribilium pœnarum perhorrescit, ignorans quisnam sibi judicii exitus & eventus futurus sit.* Ephrem in serm. parænet. de secundo adventu Domini: *Qui universo renunciasti mundo, ne aliam admittas solicitudinem, neque aliud certamen aut cogitationem præterquam diei illius horribilis, semperque cor & lingua tua de extremo judicio meditentur. Sive igitur operi, sive orationi intentus sis, sive ambules, sive sedeas, sive comedas, sive jejunes, sive in cubili tuo vigil jaceas, sive quid aliud agas, non desistat mens tua cogitare & os tuum loqui de judicio.* Chrysostom. homil. 44. in Johan. *Invicem & nobiscum semper dicamus, resurrectio erit & horrendum illud nos manet judicium, sufficiens enim hoc verbum est, quod omni medicinâ animam nostram vehementius curet. Est enim resurrectio non longè sed in portis, adhuc modicum, jamjam veniet & non tardabit.* Greg. Nazian. in orat. excusatoria: ᾗ τῳ καὶ νύκτωρ καὶ μεθ' ἡμέραν σύνειμαι καὶ ἥ με ἀναπείθεσθαι ἡ ἐκεῖθεν δόξα καὶ τὰ ἐκεῖσε δικαστήρια. Hieronym. in regul. Monachorum cap. 30. *Sopita somno quietis & pacis, expectetis sponsum & judicem vestrum, expectetis magnum & terribilem diem judicii &c. semper tuba illa terribilis vestris obstrepat auribus: Surgite mortui, venite ad judicium.* Augustin. Epist. 3. *Semper ante oculos versetur ultimus dies, & cùm diluculo surrexerimus, non ad vesperam nos confidamus pervenire, & cùm in lectulo membra nostra deposuerimus, de lucis non confidamus adventu.* Epist. 80. *Tunc unicuique veniet dies ille, cùm venerit ei dies, ut talis hinc exeat, qualis judicandus est in die illo. Ac per hoc vigilare debet omnis Christianus, ne imparatum eum inveniat Domini adventus. Imparatum autem inveniet dies ille, quem imparatum invenerit sua vita hujus ultimus dies.* sermon. 35. de verb. Apost. *Quotidie cogitemus, quales erimus in die judicii purissimis Angelorum conspectibus offerendi & æterno judici rationem de lib. consciētiæ reddituri remotis probationibus.* Gregorius Magnus hom. 39. in Evang. *Si quæ est præsentis temporis, ita agenda est lætitia, ut nunquam amaritudo sequentis judicii recedat a memoria.* Cæsarius homil. 27. *Cogitemus illius judicis incessanter adventum, qui utinam sic nos paratos inveniat, quomodo nemo potest dubitare quòd veniat.* Johan. Climacus gradu 20. *Sicut impossibile est, ut qui esurit, non recordetur panis: ita fieri non potest, ut qui salvari cupit, exitus sui extremique judicii obliviscatur.* Quidam anachoreta quæsitus, *cujus libri lectione potissimùm delectaretur*, respondit, *nullius nisi trifoliaris, cujus folio nigro moneretur mortis; candido, beatitudinis; rubro, judicii.* Ad hanc quotidianam & perpetuam extremi judicii memoriam nos excitet *Dei præcipientis autoritas, venturi judicis majestas, inopinata adventus hujus celeritas, multiplex illius recordationis utilitas, periculi, quod securos & incautos manet, gravitas.*

120. *Specialis* est vel παιδευτικὸς *informatorius*, vel

2. *Specialis 1. Informatorius, isq; 1 Correctorius.*

vel παραμυθητικὸς *consolatorius*. Παιδευτικὸς est vel ἐπανορθωτικὸς *correctorius*, vel παραινετικὸς *exhortatorius*. ἐπανορθωτικὸς usus in eo consistit, quod meditatio extremi judicii vitam & mores nostros corrigit, dum revocat nos 1. *in genere* ab *impietate* & *securitate*. Fieri enim nequit, quin vero & serio Dei timore percellamur ac à peccatis desistamus, si memoria hujus judicii animum nostrum intimè subeat. Sive enim ipsum judicem sive judicis adventum sive præsentiam eorum, coram quibus hoc judicium exercebitur, sive judicii materiam sive processum judicii, sive executionem sententiæ promulgatæ respiciamus, ubique occurrit, quod timorem cordibus nostris instillare possit. Eccles. 12. v. 15. *Deum time & mandata ejus observa, cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium.* Apoc. 14. vers. 7. *Timete Dominum, quia venit hora judicii ejus.* 1. *Iudex* 1. adveniet *gloriosus* non humilis & abjectus, sicut in primo adventu, sed cum virtute & gloria magna. Quod si tantopere exhorruerunt homines unico duntaxat Angelo viso, quid futurum in die novissimo, quando Regem & Dominum Angelorum cum omnibus Angelis ad judicium videbunt venturum? Si Israëlitæ in promulgatione legis non potuerunt gloriam Domini in monte Sinai apparentis intueri, quomodo poterunt homines plenam divinæ gloriæ lucem, in qua judex conspicietur, perferre? 2. est *omniscius*, omnia *nuda & aperta sunt oculis ejus* Hebr. 4. v. 13. In Græco est τετραχηλισμένα, cujus metaphoræ rationem pulchrè explicat Isidorus Pelusiota lib. 1. Epist 94. *Hæc verba*, inquit, *translatione ducta a victimis, quæ ad sacrificium adhibentur, à Paulo ingentis sapientiæ viro scripta sunt. Quemadmodum enim illa, cùm pelles detrahuntur, omni conspicuo indumento spoliantur, abditarumq; internè partium statum & affectionem indicant, atq; ad ossium omnium & membrorum indagationem, ut omnia ob rei, cui adhibentur, puritatem expurgentur: eodem etiam modo in magno illo Domini die actionum nobis incognitarum & obscurarum patefactio cuncta denudabit, dissectionique similis apparebit. Neque enim quisquam latere poterit, verùm omnes in apertum adducentur.* 3. est *justissimus*, *reddet unicuique secundùm opera*, Apoc. 22. v. 12. *Ecce venio citò, & merces mea mecum reddere unicuique secundùm opera sua.* Expavesco multùm judicis severi vultum, Quem latebit nil occultum, Qui relinquet nil inultum. 4. est *potentissimus*, imò omnipotens, omnes enim homines, vel solo nutu ad tribunal suum congregabit & sententiam promulgatam executioni statim mandabit: Nemo hunc judicem poterit fallere, quia est ipsa *sapientia*, nemo poterit delicta sua occultare, quia pollet *omniscientia*, nemo poterit judicii sententiam flectere, quia est ipsa *justitia*, nemo poterit effugere, quia est ipsa *omnipotentia*. Bonavent. serm. 72. de temp. *Summæ sapientiæ erit mala discutere; justitiæ erit sententiam inferre; potentiæ erit executioni mandare.* 2. *Adventus judicis* erit non tantùm gloriosus & majestaticus, sed etiam *repentinus & inopinatus*, *veniet sicut fur in nocte* Matth. 24. v. 43. Luc. 12. v. 39. Apoc. 16. v. 14. *quando homines dicent, pax & securitas* 1. Thes. 5. v. 2. at quis non timeat audiens, *quod venturus sit Filius hominis horâ eâ, quâ non speratur?* Matth. 24. v. 44. Quod si enim venturus est horâ eâ, quâ non speramus, metuendum ne nos imparatos inveniat? 3. Administrabitur hoc judicium *in præsentia omnium Angelorum & hominum* in panegyri omnium rationalium & creaturarum. Ecquis verò non reformidet in Angelorum & hominum peccata sua venire conspectum? 4. *Materia sive objectum judicii* sunt omnia dicta, facta, cogitata; ibi minutissimæ cogitationes, quæ apud nos usu viluerunt, indiscussæ non manebunt. Quam longa fuit vita nostra, tàm lata erit judicii materia: *Omne tempus nobis impensum requiretur, qualiter sit expensum, non peribit capillus de capite, nec momentum de tempore.* Caveamus ergò quicquam hîc committere, quod nolimus in die illa coram omnibus Angelis & hominibus manifestari. 5. *Processus judicii* juxta normam æquitatis & justitiæ instituetur. Judex ille *nec flectetur donis nec falletur verbis.* Nulla ibi locum habebit *excusatio*, quia ipsa conscientia accusabit, cujus testimonium nemo negare poterit; Matth. 22. v. 12. nulla *tergiversatio*, quia impius seipsum accusabit & condemnabit; nulla *provocatio* vel *appellatio*, quia judex est supremus & infallibilis; Sap. 6. v. 8. nulla *culpæ translatio*, quia cujusvis peccata in clara & manifesta luce collocabuntur, nulla *leuteratio*, quia æquitas sententiæ omnibus erit manifesta, nulla *deprecatio*, quia non acquiescet judex cujusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona Prov. 6. v. 35. nulla *dilatio*, quia 6. Sententia promulgata statim *executioni* mandabitur, aderunt ibi Angeli boni ad cœlum deducentes, Angeli mali ad infernum trahentes. Unicum momentum æternam mansionem unicuique homini assignabit; nec frangetur damnatrix sententia adversus impios lata, si quot homines judicium hoc adituri sunt, in tot Bartolos Baldosve transformarentur. *Hæc mala qui pavet, cavet, qui negligit, incidit.* Hac de re sic loquuntur pii veteres: Clemens Romanus lib. 9. recognition. *Sicut Sol omnes stellas splendore sui fulgoris obtundit & contegit, ita & mens per scientiæ lucem omnes concupiscentias animæ inefficaces reddit, futuri judicis memoriam tanquam radios suos emittens, ita ut ne apparere quidem ultrà in anima queant.* Basilius in comm. Psal. 33. *Beatus qui in die judicii, quando venerit Dominus ad illuminandum abscondita tenebrarum & manifestare consilia cordium ausus erit sub luce illa redargutionum consistere, intrepidusque ac sine verecundia conscientiam incontaminatam ac à vitiis liberam p·a se feret. Qui verò malè fecerint, in probrum & verecundiam resurgent, in seipsis turpitudinem & formas eorum quæ peccarunt conspicientes. Insuper, quod ipsis tenebris & igne perpetuo erit horribilius, verecundiâ cooperientur, quam omninò sustinebunt, vestigia præteritorum malorum quæ admiserunt, velut aliquam indelebilem eorum memoriæ permanentemque maculam ante oculos habentes.* Cyrillus Hierosolymitan. catech. 15. *Tremendum est judicium, ita ut per ea etiam, quæ de illo nunciamus, timor incutiatur, nam regnum cœlorum proponetur, & ignis æternus præparabitur.* Ephrem. serm. de extr. judicio & compunctione: *Verè formidabilis erit illa dies cunctis peccatoribus, qui voluntatem Domini pro salute sua exercere noluerunt. Nihil nobis in illa hora proderit præter bona, quæ hinc detulerimus, opera. Futurum enim est, ut unusquisque nostrûm propria dicta ac facta ante incorrupti atque tremendi judicis tribunal deferat. Mihi sanè cor*

tremit ac renes immutantur, dum cogito de actuum omnium manifestatione, cogitationumque ac sermonum exacta discussione, quæ ibi fiet. Magnus tunc erit timor, ô fratres charissimi, & magnus tremor, ô amici mei. Quis ergò non perhorrescat, aut quis non lugeat ac ploret? quoniam omnia ibi manifestanda erunt, quæ unusquisque in occulto & obscuro hic egerit. Horrendum ibi erit judicium, in quo etiam absque testibus cuncta erunt manifesta, opera atque sermones, cogitationes atque animorum sensa, ubi etiam adsistent millia millium & decies dena millia Archangelorum & Angelorum, Cherubin & Seraphin, Justorum & Sanctorum, Prophetarum atque Apostolorum chori. Hieron. in Epist. ad amicum, quem instituit in scientia divinæ legis tom. 9. *Ecce si umbrato repente cœlo Solis claritas nostris aspectibus denegetur, & productis in nostram humilitatem nubibus pluvia terris immineant, si commotis, ut assolet, elementis, in rotam sui currus tonitrua concitentur & hinc inde fulgurum jacula palpebris terribiliter objecta coruscent, quanquam in consuetudine illa contingant, pavemus, contremiscemus & proni ad terram depositâ superbia cervices submittimus. Quid faciemus in illa die miseri, quando revoluto cœlo cum Angelicis virtutibus igneus Dominus totus adveniet? quando cadentibus desuper stellis Sol in tenebras & in sanguinem Luna mutabitur? quando montes sicut cera liquescent? quando terra ardebit & arescent flumina & maria siccabuntur, & contra rerum Naturam consumto divinitùs, humore ariditatem in aquis ignis operabitur? quando peccatores dicent montibus, cadite super nos &c.*
Gregor. Nazianz. jamb. 19.

Nam dormientem me labor pungit quoq;
Ac si soporis quidpiam capo, gemo.
Nam spectra noctis aspera metum afferunt.
Censura, judex, statio cui comes tremor.
Hinc fons perennis bulliens flamma, impias
Sine fine mentes vermis hinc morsu petens
Hac inter animus conscius, scelera arguens
Ullo absque scripto &c.

Idem orat. 15. quæ est in plagam grandinis: *Quid faciemus in die divina ad nos expostulationis, cùm nos coarguet, atque ex adverso stabit, peccata nostra, hoc est, acerbos atque amarulentos accusatores nobis in faciem statuens, acceptaque beneficia cum iis, quæ iniquè admisimus, ex adverso conferens & cogitatione cogitationem verberans & actione actionem examinans & imaginis vitio contaminata atque confusæ dignitatem à nobis exposcens, postremò nos abducet à nobismetipsis condemnatos, hucque adductos, ut ne id quidem dicere queamus, nos iniquè supplicio affici, quod quidem hic apud eos, qui pœnas luunt, nonnunquam hanc vim habet, ut eorum condemnationem & cruciatum leniat. Illic autem quis Patronus? quæ caussificatio? quæ falsa defensio? quod artificiosum verborum lenocinium? quæ consilii solertia tribunal illud circumscribet ac rectum judicium eludet? quod omnia omnibus in statera collocat, actionem, sermonem, cogitationem, virtutesque cum vitiis ex adverso expendit ut quod propendet, victoriam obtineat &c.* Chrysost. homil. 42. in Genes. in princ. *Quoties nos affectio quapiam perturbat, si volumus pia religiosaque mente cogitare judicium diei illius terribilis & non ad præsentem voluptatem spectare, sed ad cruciatus, quos propter illam feremus, statim ab anima nostra resiliet ac revolabit.* homil. 5. in Epistol. Rom. cap. 3. & 48. ad popul. Antioch. *Tremendum illud subsellium, horrendum tribunal, tremore plena judicia, ignis funditur fluvius, frater non redimit, redimet homo? Recordare siquidem quæ dicuntur in Evangelio, circumcurrentium Angelorum; sponsalis thalami clausi, extinctarum lampadum, potestatum in fornaces detrahentium. Et illud pensa, quod si cujus ex nobis factum occultum in medium hodie coram sola produceretur Ecclesia, quomodo non perire & sibi terram hiscere precaretur potiùs quàm tot malitiæ testes habere? Quid tunc ergò patiemur, cùm in medium coram mundo cuncta promentur, in theatro tam claro & illustri & nobis notis & incognitis omnia spectantibus &c. Si mille dixeris gehennas, nihil illius par dices doloris, quem sustinet anima, dum totus terrarum orbis convolvitur, canentibus tubis, Angelis præcurrentibus primis, tum secundis, mox tertiis, demum innumeris ordinibus in terram sese fundentibus insuper autem & Cherubim, multa verò sunt hæc & infinita, & Seraphim in illa ineffabili gloria ipso veniente occurrentibus his qui venerint & in medium electos agant &c.* homil. 22. ad popul. *Vide non indutum veste nuptiali ex sponsali domo expulsum & neminem pro ipso intercedentem. Vide talentum habentem creditum & non negotiantem & quomodo pro illo intercedit nemo. Respice mihi quinque virgines exclusas & æquales pro ipsis non deprecatas &c.* Epist. 5. ad Theodorum lapsum tom. 2. *Tunc aperientur omnes cœlestium fastigiorum portæ, tunc animæ stupore conferta erunt & horrore & metu. Tum etiam Angelos ingens metus occupabit, propterea quod conservi judicium subituri sunt de peracta in mundo vita &c.* homil. 38. in Johan. *Non in præsenti vita finis nobis est, formidoloso judicio aderimus &c. Hoc judicium semper præ oculis habeamus, ita semper virtuti vacare poterimus. Nam sicut qui diei illius obliviscitur, tanquam freno abjecto in præcipitium fertur, ita quem continuus hic percellit timor, modestè viam vivendi ingreditur.* Basilius Seleuciensis in orat. de transfig. Christi: *Si repentinam non ferimus fulguris coruscationem, sed ea cum, qui cernit, in humum sæpè dejicit, quid dixerit quispiam, exorientem eum videns, qui fulgurat? quando sonitus tubarum vocabunt mortuos è sepulchris, quando rumpentur capsa monumentorum vinctos emittentes, quando judicabuntur proposita facta & cogitata etc.* August. lib. 6. confess. cap. 6. *Non me revocabat à profundiore voluptatum carnalium gurgite, nisi metus mortis & futuri judicii.* Epist. 3. *Semper ante oculos versetur ultimus dies etc. ita facilimè poterimus corpus nostrum à vitiis & concupiscentiis refrenare.* lib. 3. de Symb. *Judex ille nec gratia prævenietur, nec misericordiâ flectetur, nec pecuniâ corrumpetur, nec satisfactione aut pœnitentiâ mitigabitur. Cessabit tunc misericordia & locum habebit justitia.* serm. 4. de temp. *Expectatur dies judicii, aderit ille æquissimus judex, qui nullius potentis personam accipiet, cujus palatium auro vel argento nemo corrumpet. Astabunt omnes animæ, ut referat unaquæq; secundùm ea, quæ per corpus gessit. Præstò erit adversarius Diabolus, recitabuntur verba professionis nostræ, & si talis fuerit quisque, ut debitor ex hac vita migret, exultabit ille adversarius in conspectu serenissimi judicis, superiorem se esse declamans, agensque talem causam apud Christum judicem. Æquissime judex judica. Justitia & judicium præparatio sedis tuæ: Judica meum esse, qui tuus esse noluit; meus est, mecum damnandus est. Post renunciationem ut quid invasit*

invasit pannos meos? Quid apud eum impudicitia faciebat, cui ipse renunciaverat? quid intemperantia, quid avaritia, quid ira, quid superbia, quid cætera mea? Postremo æquissimè fugientem à me confugientem ad te, postea cum meis, quibus renunciaverat, apprehendi, invasorem detinui, in ipsa quodammodo mea possessione apprehensus est. Meus esse voluit, mea concupivit. Judica, judica æquissime, quoniam quem tu dignatus es tanto precio liberare, ipse mihi se postmodum voluit obligare. serm. 54. de temp. In die illa erit fletus & stridor dentium, erit ululatus & lamentatio & tarda pœnitentia. Ibi movebuntur fundamenta montium & ardebit terra usque ad inferos deorsum, quando cœli ardentes solventur, quando virtutes cœlorum movebuntur &c. Ubi se tunc impii videbunt? ubi adulteri, ubi ebriosi, ubi maledici se recognoscent? ubi amatores luxuriæ, ubi raptores, ubi superbi & invidi apparebunt? Quid infelices pro sua defensione dicturi sunt, quos toties admonitos & tamen imparatos dies illa repererit? &c. serm. 67. de temp. Quid faciemus, charissimi, in illo metuendo judicii die, cùm tremente mundo Dominus præcinentibus Angelorum buccinis in illo majestatis suæ throno circumdatus cœlestis militiæ luce consederit, ibique de terræ gremio & antiquo pulvere suscitato humano genere astante testimonio conscientiæ singulorum, positis in conspectu peccatorum pœnis justorumque præmiis, rationem vitæ cœperit postulare & plus jam justus quàm misericors severitate judicis contemtæ misericordiæ reos cœperit accusare & dicere: Ego te, ô homo, de limo manibus meis feci, ego terrenis artubus infudi Spiritum &c. irridentium palmas & sputa suscepi, acetum cum felle bibi, flagellis cæsus, vepribus coronatus, cruci affixus, vulnere perfossus, ut tu eriperetis morti &c. cur quod te pertuli, perdidisti? cur ingrate redemtionis tuæ munera renuisti? ser. 120. de temp. Irremediabile periculum est, sic aliquem vitiis & cupiditatibus frena laxare, ut rationem Deo se non meminerit redditurum. Puto quod magna sit jam peccati pœna, metum ac memoriam futuri perdidisse judicii. Petrus Chrysologus serm. 59. Si credimus venturum judicem, innocentes judici nos præparemus, judicem negat esse, advenire non credit, judicandum se satis iste diffidit, qui malè vivit. (Cæsarius homil. 27. Prima erit in reos intoleranda sententia, reverendarum præsentia cicatricum. Quid igitur illo tempore facturi sumus, quando contra illius crucifixi Domini livores notæ peccatorum nostrorum & maculæ libidinum proferentur? aut quo putas vultu respiciet redemtio nostra perditionem nostram? tantum graviora erunt humana delicta, quantum majora se ostenderint divina beneficia &c.

Fortunatus lib. 4. carmin.

Felices, quos nulla gravant de morte secunda,
Nec faciunt pœnis subdita membra feris.
Dulcibus illecebris qui non sibi condit amarum,
Nec per carnem animam vult sepelire suam.
Infelix quisquis maculosis actibus usus
Arte Redemtorem se laqueasse studet.
Nubibus invectus cùm venerit arbiter orbis
Et tuba terribilis commovet arma poli &c.
Tunc ibi quis terror cœli assistente Senatu
Quid dictura anima judicis in facie?
Mox aut pœna manet miseros aut vita beatos,
Quisque sua vita semina jacta metet &c.

Gregor. homil. 12. in Evangel. Pensate, fratres carissimi, ante conspectum tanti judicis, qui in illo die terror erit, quando jam in pœna remedium non erit. Quæ illa confusio, cui reatu suo exigente continget in conventu omnium Angelorum hominumque erubescere? Qui pavor eum, quem & tranquillum mens humana capere non valet etiam iratum videre. lib. 8. moral. cap. 13. Justorum mens semper solicita venturo examini intendit, omne enim quod agunt, metuunt, dum considerant, ante quantum judicem stabunt &c. lib. 24. moral. cap. 7. Quid facient tabulæ, quando tremunt columnæ? aut quomodo virgulta immobilia stabunt, si hujus pavoris turbine etiam cedri quatiuntur. Anshelmus lib. de miseria hominis: In toto me angustiæ, hinc erunt peccata accusantia, inde terrens justitia, subtus patens horridum, chaos inferni, desuper iratus judex, intus urens conscientia, foris ardens mundus. Justus vix salvabitur, peccator sic deprehensus in quam partem se premet? constrictus ubi latebo? quomodo apparebo? latere erit impossibile, apparere, intolerabile. Franco Affligeniensis de gratia Dei tom. 9. Bibl. Timeat homo tremendi judicii futuram discussionem, in qua cùm memorata fuerint prærogata nobis dona pietatis, districta animadversione exigendum est à nobis & debitum congruæ servitutis. Commemorabuntur ante tribunal judicis dignitas conditionis, caritas redemtionis, effusio preciosi sanguinis, adoptio filiorum, promissa beatitudo regni cœlorum. Commemorabuntur & ad implenda præcepta, collata subsidia, hostis imbecillitas, nostra desidia. O quanta tunc erit confusio trepidante conscientia! Bernhardus serm. 8. in Psal. Qui habitat. Quid tàm pavendum, quid tàm plenum anxietatis & vehementissimæ solicitudinis excogitari potest, quàm judicandum astare illi tàm terrifico tribunali & incertam adhuc expectare sub tàm districto judice sententiam? horrendum est, ait Apostolus, incidere in manus Dei viventis &c. Serm. de undecim oneribus: Qui tempus misericordiæ negligit, judicii tempus formidet, quia is qui per misericordiam nos redemit, per justitiam judicabit. Serm. 55. in Cant. Time scrutinium judicis, time oculos capreæ, time illum, qui per Prophetam Sophoniam cap. 3. dicit: Et erit in die illa & ego scrutabor Jerusalem in lucernis. Acuto visu est, nihil inscrutatum relinquet oculus ejus. Scrutabitur renes & corda, ipsaque cogitatio hominis confitebitur illi. Quid tutum in Babylone, si Hierusalem manet scrutinium? libr. de interiori domo cap. 38. Ipse Judex erit districtus accusator tuus. Omnes etiam Spiritus boni & mali coram Deo te accusabunt cum eo. Boni, quia Deo debent æquitatem; mali, quia tuam servant iniquitatem. Tot judicibus & populis astabis, quot præcesserunt te in opere bono. Tot arguentibus confunderis, quot tibi præbuerunt benè vivendi exemplum. Tot convinceris testibus, quot te monuerunt bonis sermonibus & justis actionibus. Omnibus populis nudabuntur iniquitates tuæ & cunctis agminibus patebunt universa scelera tua, non solùm actuum, verum etiam cogitationum & locutionum. Multa verò peccata tunc prorumpent ex improviso, quasi ex insidiis, quæ modo non vides & forsitan plura & terribiliora his, quæ nunc vides. Undique erunt tibi angustiæ, hinc erunt accusantia peccata,

inde terrens justitia &c. In tanto discrimine torquebit te tua conscientia male sibi conscia, cruciabunt cordis arcana. Cogente etiam conscientiâ tu ipse eris accusator & judex tuus. Convictus teste propriâ conscientiâ & testibus oculis ipsius judicis fugere non poteris, sed tremens & anxius stabis suspensus ad gravissimam sententiam in angusto periculo & in periculosa angustia, tanquam illicò recepturus, quod in perpetuum amittere non poteris. Judex tunc erit vehementer iratus & terribiliter districtus sententia ejus semel lata erit immutabilis, tortores horribiles, qui nunquam miserentur, erunt parati, ut datâ sententia te damnatum ad tormenta rapiant ☞ Innocentius lib.2. de contemtu mundi cap. 15. *O quantus tunc erit timor & tremor, quantus erit fletus & gemitus? Nam si columnæ cœli contremiscunt & pavent ad nutum ejus & Angeli pacis amarè flebunt, peccatores autem quid facient? Si justus vix salvabitur, impius & peccatores ubi comparebunt? Propterea clamat Propheta: Ne intres in judicium cum servo tuo Domine &c. Quis enim non timeat judicem potentissimum, sapientissimum & justissimum? Potentissimum, quem nemo potest effugere; sapientissimum, quem nemo potest latere; justissimum, quem nemo potest corrumpere. Si fortitudo quæritur, robustissimus est, sapiens corde & fortis robore. Si æquitas judicii, nemo audebit pro me testimonium reddere. &c.* Dionys. Carthusianus in lib. de quat. Noviss. art.16. *Hoc judicium multò terribilius est ipsâ morte corporali ac temporali, imò & pœnis inferni ad tempus, prout sanctus Iob dixit: Quis mihi tribuat, ut in inferno protegas & abscondas me, donec pertranseat furor tuus? Tanta est, ut dixit S. Macarius, terribilitas divini judicii, quod si quis dignè illud perpendat, ossa ejus carni suæ præ timore vix adhærebunt.* Lutherus tom.4. Jenens. Lat. Fol. 365. *O quantum erit istud Consistorium, quod majestate divinâ apparente & tot millibus Angelorum celebrabitur? & quantò majoris majestatis tantò majoris terroris & horroris erit impiis.* Confer ea, quæ de forma judicii, cumprimis de manifestatione omnium operum & accusatione Diaboli in judicio dicta sunt superiùs §.59.

121. 2. *In specie* revocat nos novissimi adventus Christi & extremi judicii meditatio. 1. *à crapula & ebrietate. Attendite vobis*, ait Christus de hoc judicio differens Luc. 21. v.34. *ne graventur corda vestra crapulâ & ebrietate, ac superveniat in vos dies illa repentina. v.35. tanquam laqueus enim superveniet in omnes, qui sedent super faciem omnis terræ.* Conjungit Salvator μέθην καὶ κραιπάλην, quod Lutherus reddidit Fressen und Sauffen. Μέθη est ebrietas adhuc durans & molestiâ carens, in qua ebrii adhuc luxuriantur & lasciviunt, *crapula* designat mala, quæ ex antegressa ebrietate homines divexant, qualia sunt dolor capitis, eructatio, vomitus, fœdus, anhelitus &c. Est enim κραιπάλη, ex qua crapulæ nomen formatum propriè gravedo illa capitis ex nimio potu, quâ caput quasi vibratu quodam concutitur, dicta ex eo, quod τὸ κάρα πάλλει, notante Galeno in comm. Aphor. Hippocr. ut sic ex consequente antecedens & ex effectu causa intelligatur, ac nomine *crapulæ* nimia cibi potusve ingestio prohibeatur. Syrus reddidit אַסוּטוּתָא quæ vox exponitur per Hebraicam זוללות *commessatio*, sicut & Galat. 5. v.21. μέθαι καὶ κῶμοι conjunguntur, ac vox illa Syriaca ut plures aliæ mutuò sumta est à Græcis & formata ex voce ἀσωτία, ut colligitur ex Ephes.5. v.18. Quidam exponunt per figuram ἓν διὰ δυοῖν, *Cavete ab ebrietate & crapulâ*, hoc est, ab ebrietate, quæ gignit crapulam. Quare verò notanter & in specie ab ebrietate Christus nos dehortetur, ejus rei causam in ipsa prohibitione exponit. *Attendite*, inquit, *vobis ipsis, ne corda vestra graventur crapulâ.* Per ebrietatem cor nostrum velut pondere quodam gravatur, ne per preces & devotionem ad Deum sese elevare possit, cùm tamen in debita ad diem judicii præparatione vel maximè requiratur precatio. Sicut avicula, cui grave aliquod pondus est alligatum, non potest se sursum elevare, sic cor gravatum crapulâ non potest Deo appropinquare. *Sicut erat in diebus Noë, edebant & bibebant*, hoc est, commessabantur ac pergræcabantur, *ita quoque erit adventus Filii hominis* Matth. 24. v.38. ex quo intelligitur, quod crapula & ebrietas ante diem novissimum futura sint maximè vulgaria, Christus igitur dilectos suos seriò præmonere voluit, *ne mundo sese conformarent.* Rom. 12. v.2. *sed ab eo immaculatos sese servarent,* Jac. 1. v.27. Ad dextram in die novissimo statuentur; qui esurientes paverunt, sitientes potarunt, vel in fame & esurie patientes fuerunt, sed ad sinistram collocabuntur, quos in voracitate & ingluvie, in comessationibus & ebrietate dies novissimus deprehendet. *Quemadmodum non possumus duobus Dominis servire, Deo & Mammonæ* Matth.6. v.24. *sic non possumus Spiritu pariter impleri & vino*, ait Hieron. in cap. 5. Ephes. Cæterum quia ratio præcepto Christi addita generalis est, *ne graventur corda*, ideo sub crapulæ & ebrietatis nomine rectè prohibitæ intelliguntur libidines lasciviæ, voluptates carnales, quæ ebrietati sunt connexæ vel eandem etiam sequuntur, *quia venter mero æstuans citò despumat in libidinem*, quibus non minùs cor gravatur, quàm crapulâ & ebrietate. 2. *à curâ victus & rerum terrenarum aviditate.* Luc. 21. v.34. *Attendite vobis, ne corda vestra graventur curis hujus vitæ.* Per τὰς μερίμνας βιωτικὰς intelligit Christus omnes illas curas, quæ nos distrahunt ac divexant in vita vel *conservanda*, ut est cura de victu & amictu. Matth. 6. v.25. vel *ornanda*, ut avaritia, ambitio, superbia. &c. Basil. in ἀσκητ. πᾶσα μέριμνα κἂν μηδὲν ἔχειν δοκῇ τῶν ἀπηγορευμένων, μὴ συντελῇ δὲ πρὸς θεοσέβειαν, βιωτική ἐστι. *Omnes curæ, quamvis nihil quod prohibitum est habere videantur, si non proficiant tamen ad pietatem & cultum divinum, vitæ hujus curæ sunt. Sicut erat in diebus Noa & Lothi nubebant & nuptui dabantur, emebant, vendebant, plantabant & ædificabant*, hoc est, curis hujus vitæ penitus immersi erant, & de vita corporali conservanda, producenda, exornanda, in delitiis & voluptatibus peragenda unicè soliciti erant, *ita quoque erit adventus filii hominis.* Matth. 24. v.38. Luc. 17. v.27. & 28. Quemadmodum senectutis vitium proprium est avaritia, sic cupiditas divitiarum & rerum terrenarum desiderium in effœta mundi senecta vel maximè crescet, sed hisce curis corda non minùs quàm crapulâ & ebrietate gravantur, quò minùs per preces & desiderium cœlestium ad Deum elevari possint: *Amor rerum terrenarum est viscus spiritualium pennarum.* Contrà verò Sponsa Christi *oculos habet columbarũ.* Cant. 4. vers. 7. Si esca proponatur columbæ, edit

edit quidem granum unum post alterum, sed comesto uno grano oculos semper elevat in altum; sic pius homo, qui in Deo dives est, quoties Deus ipsi benedicit & novum donum confert, oculos cordis ad Deum elevat, quò pertinet verbum *ἀνακύψατε* à Christo usurpatum Luc.21. v. 28. *Mementote uxoris Loth*, dicit Salvator noster Luc.17. v.32. ea enim in statuam salis, cùm retrospiceret, conversa, moneat nos, ne illicito desiderio ad terrena respiciamus. August. in Psalm. 75. *Facta est statua salis, ut illius contemplatione condiantur homines, cor habeant, non sint fatui, non retrospiciant.* 3. *ab immisericordia & crudelitate.* Terreant nos hædi ad sinistram constituti, non quia rapuerunt, sed quia non paverunt. Si in die judicii inter hædos numerandi sunt, qui esurientes non cibarunt, multò magis inter eos computandi erunt, qui proximum defraudarunt ac panem suum ipsi abstulerunt. Confer ea, quæ de forma judicii dicta sunt superiùs §. 60. 4. *ab injustitia & iniquitate.* Si tantâ percussione digna est pietas non impensa, perpende quid mereatur injustitia illata? Bernhard. Epist. 1. ad Robertum: *Veniet, veniet qui malè judicata rejudicabit, illicitè jurata confutabit, qui faciet judicium injuriam patientibus, qui judicabit in justitia pauperes & arguet in æquitate pro mansuetis terræ. Veniet pro certo, qui per Prophetam minatur in Psalmo dicens: Cùm accepero tempus, ego justitias judicabo. Quid faciet de injustis judiciis, qui ipsas quoque justitias judicabit? Veniet, inquam, veniet dies judicii, ubi plus valebunt pura corda, quàm astuta verba, & conscientia bona, quàm marsupia plena, quandoquidem judex ille nec falletur verbis, nec flectetur donis. Discedite à me*, dicturus est judex, *discedite omnes qui operamini iniquitatem* Matth. 7. v. 23. veniet enim, *ut ferat judicium adversus omnes & arguat impios omnes de omnibus operibus impietatis eorum.* Epist. Jud. v. 14. *tunc fiet unicuique retributio manuum suarum.* Esa. 11. v. 3. *& qui injuriam fecit, recipiet id quod iniquè gessit.* Coloss. 3. v. 25. 5. *ab hypocritica calliditate.* Eccur *astutam vapido gestas sub pectore vulpem, Ore aliud referens, aliud sub pectore condens?* Christus judex justus vulpinam tibi aliquando detrahet, & consilia cordium secretissima in apertam lucem collocabit &c.

2. Exhortatorius. 122. 2 Usus *παραινετικὸς* sive *exhortatorius* itidem duplex est: 1. *Generalis.* 2. *Specialis.* In genere meditatio extremi judicii excitet nos 1. *ad pœnitentiam.* Psalm. 7. v. 12. *Deus judex justus, Deus minitans per singulos dies.* v. 13. *Nisi conversi fueritis, gladium suum acuit, arcum suum tetendit & adaptavit illum.* Actor. 17. v. 30. *annunciat Deus omnibus ubique hominibus ut agant pœnitentiam.* v. 30. *eò quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem terrarum in æquitate.* Insperatus ac repentinus erit judicis adventus, eccur igitur pœnitentiam de die in diem differimus? sola pœnitentia est, quæ nos judici reconciliat, quæ peccatorum condonationem impetrat, quæ damnationis sententiam avertit. In hac vita patent adhuc conversionis portæ, quæ in die judicii erunt clausæ. Chrysostom. homil. 48. ad popul. Antioch. *Vnusquisque vestrûm charissimi suam ingressus conscientiam & peccata reputans diligenter à semetipso pœnas exigat, ne quandoque cum orbe terrarum condemnemur*, homil. 5. de pœnitent. *Responde judici, priusquam in prætorium veniat. An ignoras eos, qui judicem mitigare volunt, non ipso in examine causæ, sed priusquam judicii ingrediatur locum, benevolum sibi faciunt vel amico Mediatore, vel præsule aut modo alio sibi judicem conciliant, igitur & Deo, non sessionis tempore, suadendum erit judici, ante judicii tempus mitigabilis est judex, hîc eum exorabimus & placabimus &c.* Hieronym. in Psalm. 49. *Vtinam nos in hoc seculo poneremus ante nos peccata nostra & non Deus ea in judicio statueret ante faciem nostram, ubi jam non castigatio, sed judicium mortis accedet.* Isidor. Pelusiot. lib. 1. Epist. 188. *Si cœlum instar libri convolvitur & astra cadunt, & Orion & terra & omnia, quæ ipsius complexu coërcentur, igne conflagrant, cunctaque nuda & aperta magno illi Dominicæ præsentiæ diei praparantur, ecquid incuriâ laboras ac non ut rationes redditurus te præparas, verùm ut criminum expers atque incognitus futurus pœnitentiam differs?* Augustin. in Psalm. 51. *Hodie te corrige, qui vivus es, nam qui judex tuus futurus est, ipse hodie Advocatus tuus est.* Sermon. 35. de verb. Apostol. *Bene nobiscum ageretur, si jam nunc sic pœniteremus super malis nostris, quomodo tunc sine ullo remedio pœnitebimus; si fœditates & confusiones nostras quemadmodum tunc visuri sumus, sic jam eas videre & horrere possemus.* Confer eundem in enarrat. Psal. 127. Gregorius lib. 14. moral. cap. 30. *Vitari terror judicis non nisi ante judicium potest, modo non cernitur, sed precibus placatur. Cum verò in illo tremendo examine sederit & videri potest & placari jam non potest, quia facta pravorum, quæ diu sustinuit tacitus, simul omnia reddet iratus.* homil. 1. in Evang. *Illum diem fratres carissimi tota intentione cogitate, vitam corrigite, mores mutate in illa tentantia resistendo vincite, perpetrata autem fletibus punite. Adventum namque æterni judicis tanto securiores quandoque videbitis, quanto nunc districtionem illius timendo prævenitis.* Bernhard. sermon. 8. in Psalm. Qui habitat. *Iudicemur interim fratres & terribilem illam expectationem præsenti studeamus declinare judicio. Non judicabit Deus bis in idipsum.* Sermon. 55. in Cantic. *Si nosmetipsos dijudicaverimus, non utique dijudicabimur. Bonum judicium, quod me illi districto divinoque judicio subducit & abscondit. Prorsus horreo incidere in manus Dei viventis. Volo vultui iræ judicatus præsentari, non judicandus. Iudicabo proinde mala mea, judicabo & bona, scrutabor vias meas & studia mea, quò is, qui scrutaturus est Ierusalem in lucernis, nihil inscrutatum in me sine discussione inveniat.* Hugo lib. 1. de anim. cap. 2. *Quantò diutiùs nos Deus expectat ut emendemus, tantò districtiùs judicabit si neglexerimus.* Peccatorum desideria, vitiosi affectus, concupiscentiæ carnis, sunt vulpeculæ, illæ per memoriam novissimorum cum flamma ultrice colligatæ immittantur in segetes peccantium, ita exurentur & vindicta de Diabolo & carne erit sumta, Jud. 15. v. 5. 2. *ad vigilantiam.* Christus multoties ingeminavit illud suum *γρηγορεῖτε καὶ ἀγρυπνεῖτε* Matth. 24. v. 42. cap. 25. v. 13. Marc. 13. v. 35. & 37. Luc. 21. v. 36. Apoc. 3. v. 2. cap. 16. v. 15. ac disertè addidit: *Quod vobis* (Apostolis) *dico, omnibus, dico vigilate.* Ex ore Christi seriam illam exhortationem ad vigilantiam repetiverunt Apostoli 1. Thess. 5. vers. 6. *Non dormiamus sicut cæteri, sed vigilemus & sobrii simus &c.* 1. Petr. 4. v. 7. *omnium finis appropinquavit σωφρονήσατε οὖν καὶ νήψατε εἰς*

τὰς

τὰς προσευχάς. 1. Petr. 5. v. 8. *Sobrii estote, vigilate.* Basil. in moral. ἴδιον χριστιανοῦ τὸ ἐφ' ἑκάστης ἡμέρας καὶ ὥρας γρηγορεῖν καὶ ἐν τῇ τελειότητι πρὸς Θεὸν εὐαρεστήσεως ἕτοιμον εἶναι, εἰδότα, ὅτι ᾗ ὥρᾳ οὐ δοκεῖ. ὁ κύριος ἔρχεται. Complectitur autem vera vigilantia. 1. *quotidianam temperantiam.* Νήφειν & *vigilare* & *sobrium esse* significat, quia ebrietati ac somno & sobrietati cum vigilia est maxima cognatio. 1. Thess. 5. v. 7. *Qui dormiunt, nocte dormiunt, & qui ebrij sunt, nocte ebrij sunt.* Quando igitur Christus & Apostoli vigilantiam praecipiunt, eadem etiam operâ temperantiae studium praescribunt, unde νήφειν καὶ γρηγορεῖν arctissimo nexu conjunguntur 1. Pet. 5. v. 8. 2. *in precibus constantiam.* Luc. 21. v. 36. *Vigilate, orantes.* In nobis ac nostris viribus non est, in judicio illo consistere, à Domino igitur hanc gratiam impetremus, sed medio alio impetrare non possumus quàm fideli precatione, quia fluenta divinae gratiae non nisi per canales orationis ad nos descendunt. Ad serias verò preces animi ardor ac cordis vigilantia requiritur. 3. *solicitam curam ac providentiam*, quâ Satanae & mundi insidiae ac carnis peccatricis illecebrae vitentur. ἀνακύψατε *sursum respicite*, ait Salvator Luc. 21. v. 28. In quo verbo est pulcerrima metaphora ducta ab aviculis, quae cibum capientes identidem sursum respiciunt, ne ab accipitre invadantur, sic pii cùm noverint se infernalis accipitris insidiis esse expositos, sursum ad Dominum cor suum elevare & solicitè ambulare debent. *Videte, quomodo* ἀκριβῶς *cautè, exactè & solicitè ambuletis*, inquit Apostolus, *non ut insipientes sed ut sapientes* Ephes. 5. v. 15. Coloss. 4. v. 5. *Scientes quod dies novissimus instar laquei superveniet in omnes qui sedent super faciem universae terrae* Luc. 21. v. 35. Quando rete aucupis expanditur, aviculae advolant, cantillant, securè grana legunt, sed subitò & inexpectatò reti concluduntur: sic in impios terrenis rebus unicè affixos, securos & timoris Dei vacuos dies novissimus instar laquei superveniet & inextricabili malo ipsos involvet, quae enim laqueo tenentur, insolubiliter captivari videntur. Haec Christi verba sunt profectò horribilia tonitrua adversus securitatem, metuamus ergo fulmen igneum, quod in die judicii adversus impios erit vibrandum. *Ninivitae nisi timuissent, subversi fuissent; generi Loth, quia non timuerunt, perierunt.* 4. *securitatis fugam.* Securitas est animae quidam lethargus, vigilare igitur dicitur, qui excusso securitatis veterno adventum Domini vigilanter expectat. Gregor. homil. 13. in Evang. *Vigilat, qui ad aspectum veri luminis mentis oculos apertos tenet; vigilat, qui servat operando quod credit; vigilat, qui à se torporis & negligentiae tenebras pellit.* Hoc modo vigilantiam interpretatur ipse Christus Matth. 24. v. 44. *Estote parati.* Luc. 12. v. 35. *Sint lumbi vestri praecincti & lucernae ardentes.* v. 36. *& vos similes hominibus expectantibus Dominum suũ quãdo revertatur à nuptiis, cùm venerit & pulsaverit, confestim aperiant illi &c.* 1. Thess. 5. v. 8. *Nos qui diei sumus, sobrii simus induti loricam fidei & caritatis & galeam spem salutis.* Sicut milites in excubiis constituti arma sua non suspendunt ex pariete, sed induunt, sic pii spiritualibus armis induti in perpetuis consistant excubiis.

123. 2. In specie prodest meditatio judicii 1. *ad beneficentiam.* Qui esurientes paverunt, sitientes potaverunt, & fidem suam fructibus caritatis ac beneficentiae testatam reddiderunt, illi ad dextram judicis constituti audient: *Venite benedicti, possidete regnum &c.* Confer ea, quae superius ex veteribus adducta §. 56. 2. *ad debitam in laboribus vocationis diligentiam.* Qui talento divinitùs sibi concredito fuerit plurimùm lucratus, is dulcissimam illam vocem audire poterit: *Euge serve bone & fidelis, super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam, intra in gaudium Domini tui* Matth. 25. vers. 21. & 23. Luc. 19. vers. 17. *Unusquisque propriam accipiet mercedem secundum suum laborem* 1. Corinth. 3. vers. 8. Gerson. part. 1. consid. 9. an Monachus pro studio possit negligere divina: *In hoc judicio non interrogabimur; quantum fuerit intellectus noster acutus & eruditus, sed qualis fuerit affectus noster ad Dominum Deum nostrum, h. e. quàm simplex, quàm rectus, quàm pius, humilis & devotus quàmque spontaneus & fidelis in Dei servitio secundùm eam vocationem, quam vocatus fuerit divinitùs.* 3. *ad fraternam concordiam.* Oves pacificae ad dextram, sed petulci ac pugnaces haedi ad sinistram judicis statuentur. Non poterunt in die judicii ad haereditatẽ Domini pervenire, qui testamentum concordiae & pacis à Domino traditum in terris noluerint observare. 4. *ad deprimendam in propria merita fiduciam.* Psal. 143. vers. 2. *Ne intres in judicium cum servo tuo, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens.* Hieron. lib. 2. adv. Pelag. *Nullus intrepidus vadit ad judicium Domini habens conscientiam peccatorum &c. Luna erubescit, Sol confunditur, caelum operitur cilicio & nos intrepidi atque laetantes, quasi omni careamus vitio, occurremus judicis majestati, quando tabescent montes, erecti videlicet in superbiam, & omnis militia caelorum vel astra vel Angelicae dignitates & complicabuntur sicut liber caeli & omnis exercitus eorum instar foliorum defluet?* in comment. cap. 5. Amos: *Vae desiderantibus diem Domini? Decutitur confidentia superborum, qui ut apud homines justi appareant, solent diem expectare judicij & dicere: Utinam veniat Dominus &c. Cùm igitur nemo possit de Dei judicare judicio & de otioso quoque verbo reddituri simus rationem & Iob quotidie pro filiis suis obtulerit hostias, quae temeritas est audire cum Corinthiis, sine nobis regnatis.* Augustin. in libro de praefect. justit. contra Caelestin. tom. 7. *Quis gloriabitur castum se habere cor?* Proverb. 20. *Hoc dixit, quoniam praecessit, cùm Rex justus sederit in throno. Quantalibet enim justitiâ sit praeditus homo, cogitare debet, ne aliquid in illo, quod ipse non videt, inveniatur esse culpandum, cùm Rex justus sederit in throno, cujus cognitionem fugere delicta non possunt, nec illa, de quibus dictum est: Delicta quis intelligit? Quis ergo tunc gloriabitur se castum habere cor aut mundum se esse à peccato?* in enarrat. Psalm. 6. *Regius Vates in die judicii nec argui vult nec corripi.* Gregor. lib. 8. moral. cap. 9. *Iusti perituros se absq; ambiguitate praesciunt, si remotâ pietate judicentur, quia hoc ipsum quoque quod justè videmur facere, culpa est, si culpam nostram dum judicat, hanc apud se divina misericordia non excusat. Bene ergò justi voce dicitur, oculi tui in me & non subsistam, hoc est, si subtili examinatione discutior, ad perferendum judici-*

judicium non assurgo. Bernhard. sermon. 27. in Cantic. *Si iniquitates in die judicii observaverit, etiam electorum quis sustinebit? Astra non sunt munda in conspectu ejus & in Angelis suis reperit pravitatem.*

1. Consolatorius. 124. Usus παραμυθητικὸς sive *consolatorius* duplex est. 1. *ad confirmandam spei & salutis nostræ fiduciam.* 2. *adroborandam patientiam.* Hunc usum demonstramus 1. *à suavissima hujus diei denominatione.* Vocatur enim dies ἀπολυτρώσεως Luc.21.vers.28. Roman.8.vers.23. Ephes.4.vers. 30. (quia tum demum plena & perfectio à peccato & omnibus malis à peccato ortis *liberatio* per Christum continget,) tempus ἀναψύξεως Actor. 3. vers. 19. (ἀναψύχειν est *refrigerare, eventilare, desiccare*, & per metaphoram *recreare*, animique deliquio cessante se recolligere, & iterum quasi animari Exod.8. vers.15. Psalm.65. vers.12. Oseæ 12. vers.8. Jerem.49. vers. 31. significatur igitur, quod in die novissimo corpora animabuntur, lacrymæ ab oculis piorum abstergentur, quies à labore & refrigerium ab æstu tentationum & persecutionum continget, & hæc ἀνάψυξις *à facie Domini* orietur, quia aspectus judicis erit impiis formidabilis & terribilis, piis verò amabilis & instar cujusdam refrigerii sive etesiarum in æstu suaviter spirantium desiderabilis) tempus ἀποκαταστάσεως τῶν πάντων, cap. ejusdem v. 20. (Oecumenius τὸ ἀποκαταστῆσαι interpretatur εἰ πέρας ἐλθεῖν, quam interpretationem sequi videtur Syrus paraphrastes, reddidit enim לְמוּלָיָא *complementum.* Græcis ἀποκατάστασις est ejus rei *in integrum restitutio*, quæ jam olim decus suum miserè deformata & destructa perdiderat ac velut simulachrum quoddam miseriæ & vanitatis longo tempore extiterat, Verbi gratia, si ædificii cujusdam incendio aliové casu destructi ἐρείπια ac rudera ruinarum materiam architectus aliquis industrius initio tollat, ac deinde labore improbo, artificio singulari, sumtibus maximis arcem regalem eo loco ædificet, vel si exanime hominis corpus à latronibus miserandum in modum laniatum revocatâ quasi postliminiò animâ & vulneribus curatis demiurgus ille rerum omnium instauret & vivificet. Dies ergò novissimus erit tempus ἀποκαταστάσεως πάντων, quia *animabus* corpora è terræ pulvere suscitata restituentur ac reunientur, *piis* restituentur plenè ac perfectè bona omnia, quæ per lapsum Adami fuere amissa, *parentibus* restituentur liberi per mortem præmissi, *Deo* restituetur honor & gloria, quam Princeps hujus seculi imminuere voluit Apocal.12.vers.10. *Angelorum ruina* per beatam illam ἀποκατάστασιν implebuntur, ac piis restituetur regnum, cujus finis non erit futurus.) 2. *à consolatoria hujus diei descriptione.* Luc.21.vers.31. *Cùm videritis hæc fieri, scitote quoniam propè est regnum Dei* (intelligitur *regnum gloriæ* in vita æterna, in cujus plenariam possessionem pii per hanc CHRISTI παρουσίαν introducentur. Exordium hujus regni præcedit in hac vita, unde Ecclesia sæpius vocatur *regnum cœlorum*, sed complementum & perfectio succedet in die novissimo, quia beata illa quies & gloria sempiterna piis promissa sub spe abscondita est in ultimum usque diem Coloss.3.vers. 4. 1.Johan. 3. vers.2.) Apocal.19. vers. 7. *Gaudeamus & exultemus & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni* (sicut desponsationem suo tempore sequuntur nuptiæ ac deductio in domũ, sic Christus Ecclesiam sponsam, quam per Spir. sancti arrham in hac vita sibi desponsavit, in die novissimo in cœlestia tabernacula introducet.) Coloss.3. vers. 4. *Cùm Christus apparuerit* (in ultimo suo adventu qui ἐπιφάνεια, ἀποκάλυψις καὶ φανέρωσις vocatur, ut in ὀνοματολογίᾳ fuit demonstratum) *vita vestra* (à quo non tantùm naturalem sed etiam spiritualem vitam accepistis, qui æternæ vitæ promissionem vobis dedit) *tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria* (quia *transfigurabit corpus vestrum humile, ut conforme illud reddat corpori suo glorioso.*) Philip. 2. vers. 16. *ut gloriari possim in die Christi, quod non invanum cucurrerim.* 1. Thessal. 2. vers. 19. *Quæ est nostra spes aut gaudium aut corona gloriæ? nonne vos ante Dominum nostrum Jesum Christum estis in adventu ejus?* Ergò fideles Ecclesiæ doctores de conversione multorum in die novissimo lætabuntur ac gloriabuntur. 2.Timoth.1. vers. 18. *Det illi Dominus invenire misericordiam à Domino in die illa.* Ergò dies illa piis erit dies gratiæ & misericordiæ, impiis autem dies judicii & justitiæ. 2. Timoth.4. vers. 8. *coronam gloriæ reddet Dominus in illa die omnibus diligentibus adventum suum.* Ergò dies illa est piis dies coronæ, non autem iræ. (qui bonum certamen certarunt ac victoriam reportarunt, non metuunt agonothetam, sed diligunt, coronam enim sibi ab ipso paratam sciunt, sed qui ab adversario victi sunt, judicium formidant, quia non coronam sed ignominiam se reportaturos norunt.) 1. Johan.3. vers.2. *Nunc filii Dei sumus* (per fidem) *& nondum apparuit, quid futuri simus. Scimus autem quod cùm apparuerit* (Christus Salvator noster) *tunc similes ei erimus* (κατὰ ποῖον non κατὰ πόσον) *quia videbimus eum sicuti est.* 3. *à Christi jussione.* Luc. 21. vers. 28. *attollite capita vestra* (non debetis ex mœrore & tristitia caput dimittere, sed præ desiderio ac lætitia potiùs attollere.) Per τὸ ἐπαίρειν τὰς κεφαλὰς intelligitur, non solùm *debita ad hunc diem preparatio*, quod pii cor suũ à terrenis maturè avertere, Christi reditum quotidie expectare, & sanctâ vitæ conversatione sese præparare debeant, *sed etiam læta ejusdem expectatio*, quod in vera fiducia omnia bona à Christo expectare, ac fidenti animo ad desideratam salutem anhelare debeant. Qui animo sunt mœsto ac demisso, caput dejiciunt, qui læto ac hilari elevant. Gregorius homil. 1. in Evangel. *Cùm plagæ mundi crebrescunt, cùm terror judicii ostenditur, levate vos capita vestra, hoc est, exhilarate corda.* 4. *à piorum conditione.* Pii *non sperant tantùm in hac vita in CHRISTUM.* prior. ad Corinth. 15. vers. 19. *sed ipsorum πολίτευμα est in cœlis* Philip. 3. vers. 20. *ideò cupidè desiderant reditum Christi ad judicium* 2. Timoth. 4. vers. 8. *diligunt ejus adventum, expectant beatam spem & adventum gloriæ magni Dei & Salvatoris Jesu Christi* Tit. 2. versic. 13. *expectant & properant in adventu diei Domini* 2. Petr. 3. vers. 12. Apocal. 6. versic. 10. *animæ interfectorum propter verbum DEI subter altare anxiè desiderant judicium extremum & vindicias sui sanguinis. Spiritus & Sponsa dicunt, Veni* Apocal. 22. v. 17. hoc est, quævis verè fidelis anima, utpotè Christi Sponsa, quæ arrhabonem Spiritus accepit, cupidè desiderat Sponsi cœlestis adventũ, sciunt enim, imò quotidiè experiuntur verè pii, quod in hac vita, velut in quodam carcere captivi teneantur, sed in die

in die noviſſimo ſequetur liberatio. Ut Chriſtus ipſis in hac vita fuit *ſapientia* ratione verbi, *juſtitia* reſpectu ſanguinis & meriti ſui, *ſanctificatio* ratione Spiritus, quem in eos effudit opulentè, ſic etiam erit ipſis in die judicii *redemtio* reſpectu plenariæ liberationis à peccati ſenſu, à corruptione corporis, & ab omnibus periculis atque adverſis. Hieronymus libr. 3. in comment. Epiſtol. ad Tit. cap. 2. *Sicut impietas magni Dei reformidat adventum, ſic pietas illum præſtolatur.* 5. *à quotidiana precatione.* Chriſtus ſalutis noſtræ Magiſter, ſic orare nos docuit: *Adveniat regnum tuum* Matth. 6. verſ. 10. per hoc regnum intelligitur non tantùm *regnum gratiæ* in hac vita, ſed etiam ac cumprimis *regnum gloriæ* in futura vita. Orare nos docuit, *libera nos à malo*, cap. ejuſdem verſ. 13. hæc liberatio plenè & perfectè fit in die noviſſimo, quare cùm in oratione Dominica quotidiè petamus adventum Chriſti ad judicium accelerari, ideò etiam gratum, expectatum & conſolatorium eum eſſe oportet, unde piè & graviter Lutherus pronunciat tom. 5. Jenenſ. German. fol. 507. *Non poteſt eſſe verus Chriſtianus nec recitare orationem Dominicam, qui non toto corde hunc diem deſiderat.* 6. *ab omnium cauſarum conſideratione.* Cauſa efficiens judicii erit Chriſtus in aſſumtâ Naturâ humanâ ab omnibus conſpiciendus, is verò eſt noſter Redemtor, Mediator, Salvator, Advocatus, Sponſus, Caput, Rex, Sacerdos &c. Quomodo verò perderet populum ſuum *Rex* clementiſſimus? quomodo Sponſam ſuam damnaret *Sponſus* benigniſſimus? quomodo membra ſua diſſiparet *caput* mitiſſimum? quomodo clientes ſuos accuſaret *Patronus* faventiſſimus? *Quis accuſabit electos Dei? Deus eſt qui juſtificat. Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Ieſus eſt qui mortuus eſt, qui reſurrexit, qui etiam eſt ad dextram Patris, & interpellat pro nobis?* Roman. 8. verſ. 34. Si Chriſto pro nobis intercedente nullus eſt qui accuſet vel condemnet, quantò minùs Chriſtus ipſe noſter Interceſſor ac Mediator condemnaturus eſt eos, quos in clientelam ſuam recepit. Non mutabit benigniſſimus ille Mediator ſuum erga nos animum in die judicii, ſed ut pios in hac vita & in morte paterno amore complexus eſt, ita quoque *diliget eos uſque in finem* Johan. 13. verſ. 1. illi *omne judicium datum eſt*, cui electi à Patre cœleſti dati ſunt ſalvandi & glorificandi; ad illius tribunal ſiſtemur, qui eſt noſter Salvator & Redemtor, cujus beneficia in verbo Evangelii oblata fide recepimus, & hunc judicem ante tempus judicii placavimus. Vide Ezechiel. cap. 1. verſ. 10. *Cherubinum cum facie hominis & leonis*: ſic Chriſtus in die judicii amicus & humanus erit piis, terribilis verò inſtar leonis erit impiis. *Aſſeſſores judicii* erunt ipſimet pii & ſancti. Penes eum erit judicium, qui nos ſibi in judicando honoris quodammodo conſortes deſtinavit, tantùm abeſt, ut ad noſtri condemnationem ipſum tribunal conſcenſurum eſſe metuere debeamus. *Materia ſive objectum* judicii ſunt fides & infidelitas, opera bona & mala, atqui pii verâ fide Chriſto in hac vita adhæſerunt, & fidem ſuam per caritatem & bona opera demonſtrarunt, ergò non cogentur metuere damnatoriam ſententiam; peccata ipſorum projecta ſunt in profundum maris, ſunt ſanguine Chriſti deleta &c. ergò non cogentur metuere, ne in conſpectum Angelorum & hominum producantur & in diſtrictum rigoris examen revocentur. *Forma judicii* ſic deſcribitur, quod judex piis ad dextram conſtitutis ſit dicturus: *Venite benedicti Patris mei, poſſidete regnum, quod paratum vobis à conſtitutione mundi.* Quænam jucundior aut exoptatior vox audiri poſſet? *Finis judicii eſt*, ut pii ab omnibus malis & periculis liberati, perfectâ juſtitiâ & ſanctitate donati in vitam æternam introducantur. Hebr. 9. verſ. 28. *Chriſtus ſecundò apparebit ſine peccato expectantibus ſe εἰς σωτηρίαν.* Pulchrè Lutherus in Poſtill. Eccleſ. Dominic. II. Advent. *Non eſt quod ab hoc die metuamus, cùm ejuſdem quaſi animi & propoſiti ſit nobiſcum. Cupimus nos & anxiè deſideramus liberari à peccatis, hoc beneficium nobis continget in illo die &c.* 7. *à benevola promiſſione. Qui credit in Filium, non judicatur* Johan. 3. verſ. 18. *qui verbum meum audit, & credit ei, qui miſit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit* Johan. 5. verſ. 24. *Non poſuit nos Deus ad iram, ſed in acquiſitionem ſalutis per Chriſtum Dominum noſtrum, qui mortuus eſt pro nobis, ut ſive vigilemus, ſive dormiamus, ſimul cum illo vivamus* 1. Theſſalon. 5. verſ. 9. & 10. Quis alius harum promiſſionum Evangelicarum finis, quàm ut contra terrorem divini judicii animemur? 8. *à comparatione.* Noah cum ſuis in arca ſervatus non pertimeſcebat diluvium; Lothus non exhorreſcebat Sodomiticum incendium; Iſraelitæ plagas Ægyptiacas ut ſigna proximè inſtantis liberationis intuebantur &c. Qui in captivitate Turcica detentus adventum Chriſtiani Principis liberatoris ſui in propinquo eſſe audit, nec militum clamore, nec armorum fulgore, nec bombardarum fragore terretur, ſcit enim liberationem ſuam præſtò eſſe. 9. *à piorum veterum teſtificatione.* Macarius homil. 26. ὀφείλει ἔχειν καθ' ἡμέραν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν χαρὰν καὶ τὴν προσδοκίαν τῆς μελλούσης βασιλείας καὶ ἀπολυτρώσεως καὶ λέγειν ἐὰν σήμερον οὐκ ἐλυτρώθην, αὔριον λυτροῦμαι. Ambroſius in libr. de Jacob. & vita beata cap. 6. *Quomodo Chriſtus eum damnabit, quem propria mors redemit?* Hieronymus in cap. 4. Malach. *Dominus judicii Sanctis lux erit, peccatoribus tenebræ.* Chryſoſtomus homil. 2. in Epiſtol. Coloſſ. *Chriſtus illum diem noctem ſimul vocat & diem, noctem propter peccatores, diem propter juſtos.* Auguſtinus Epiſtol. 142. *Impii dicent montibus, cadite ſuper nos, & collibus, operite nos, & petris, aperite vos nobis; verùm hæc eorum ſunt, qui variis hujus mundi detenti curis de mundi non cogitant fine. Tu verò, cui adventus Chriſti dierum noctiumq́; meditatio eſt, qui conſummationem ſeculi quaſi certum præmii tui tempus expectas, exultationem de cœlo capies non timorem.* in enarrat. Pſalm. 100. *Formidandum erit malis judicium propter pœnam, amandum bonis propter coronam.* in enarrat. Pſalm. 147. *Si amamus Chriſtum, utique adventum ejus deſideremus. Perverſum enim eſt & neſcio utrum verum, quem diligis, timere ne veniat; orare, adveniat regnum tuum, & timere ne exaudiaris. Unde autem timor? quia judex venturus eſt. Nunquid injuſtus? nunquid malevolus? nunquid invidus? nunquid poſtremò ab altero expectans noſſe cauſam tuam, ne fortè ille, quem inſtruxiſti, vel prævaricatione te decipiat, vel minori facundia vel facultate deficiens innocētia tua bonū verbis demonſtrare modò non poſſit? nihil horum.*

Quis

Quis ergò venturus est? quare non gaudes? quis venturus est, judicare te, nisi qui venit judicari propter te? Ne timeas accusatorem, de quo ipse dixit: Princeps hujus mundi jam judicatus est. Non timeas malum Advocatum, ille enim tibi modo Advocatus est, qui tuus judex futurus est. Ille erit & tu & tua causa. Sermo causæ tuæ testimonium conscientia tua. Quisquis ergò futurum judicem times, conscientiam tuam modo corrige. serm. 119. de temp. *Confiteamur Salvatorem, ne timeamus judicem. Qui enim modò in eum credit, & præcepta ejus facit, & diligit eum, non timebit, quando veniet judicare vivos & mortuos. Non solum non timebit, sed ut veniat, optabit. Quid enim nobis felicius quàm quando venit, quem desideramus? quando venit, quẽ amamus?* ** Et postea. *Qui modo est Advocatus, ipse tunc erit judex noster. Audi Iohannem: Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem. I. C. justum & ipse est exoratio peccatorum nostrorum. Si haberes causam apud aliquem judicem agendam & instrueres advocatum, esses susceptio ab advocato, ageret causam tuam, sicut posset. Et si non illã finisset & audires, illum judicio venturum quàm gauderes, quia ipse potuit esse judex tuus, qui paulo ante advocatus tuus? & modo ipse pro nobis interpellat. Advocatum enim habemus & judicem timeamus? imo quia advocatum præmisimus, securi judicem venturum speremus.* ** Est & hoc Augustini: *Domine horribilis est adventus tuus & formidabilis est majestas tua. Ego quoque tuam timerem justitiam & judicium, nisi faciem tuam antecederet misericordia & veritas. Misericordia tua delet peccata mea, veritas tua præstat, quam peccatori in vulneribus tuis recumbenti promisisti gratiam.* Prosper. lib. de promiss. cap. 17. *Adventus Filij Dei sicut bonis infert lætitiam, ita malis exitium.* Bernhard. serm. 27. in Cant. *Deum nobis absque homine exhibentem, nemo hominum ferret, utpote claritate inaccessibilem, celsitudine inattingibilem, incomprehensibilem majestate, nunc verò cùm exarserit brevi ira ejus, quam grata propter filios gratiæ apparebit blanda quadam visio hominis, spei robur, fiduciæ augmentum, quod scilicet gratia & misericordia sit in sancto ejus & respectus in electos ejus. Ipse Pater Deus dedit Filio judicij potestatem, & non quia suus sed quia hominis Filius est. O verè Patrem misericordiarum, vult per hominem homines judicari, quò in tanta trepidatione & perturbatione malorum electis fiduciam præstet Naturæ similitudo?* Lutherus in Post. Eccles. super Epist. nativ. Domi. *Idem administrabit judicium, qui se pro nobis in mortem tradidit, nec abnegabit seipsum, sed confitebitur se pro peccatis nostris satisfecisse: Iudex ipse confitebitur se sustulisse peccatum, quid igitur proficere poterit peccatum suis accusationibus &c.*

125. Quod ergò veteres dicunt, *etiam piis & sanctis tremendum esse illud judicium*, Basil. in Psal. 33. Gregor. homil. 7. in Ezech. &c. illud est accipiendum 1. non de timore *servili*, qui cum vera in Christum fiducia non consistit, sed de timore *filiali*. Ut enim pii in Scriptura sic describuntur, quod Deo confidant & simul etiam Deum timeant, ita quoque meditatio divini judicii & fiduciam in illis confirmat & verum Dei timorem excitat. 2. *nec ratione Spiritus*, juxta quem cupidè & cum exultatione hunc diem desiderant, sed ratione *carnis*, quam quotidianâ hujus judicii meditatione crucifigunt ac mortificant. Philip. 2. v. 12. *Cum timore & tremore operemini salutem.* Athanasius in vita Antonii: *Formido judicii & pœnarum timor horridus, simul & lubrica carnis intima dissolvit, & ruentem animam quasi ex aliqua rupe sustentat.* 3. nec sensu *Pontificio*, quasi perpetuò de gratia Dei & peccatorum remissione propter diem illum judicii pii sit dubitandum vel quasi in extremo judicio merita operum bonorum & malorum sint in lance simul expendenda, vel quasi Christus *tantùm ut condemnet, non autem ut salvet, judicii tribunal sit conscensurus*, Suarez in concil. super Apoc. p. 557. sed *sensu pio & orthodoxo*, quòd memoria judicii vigilantiæ studium & peccati odium in piis debeat acuere. Psal. 119. v. 120. *horripilavit à timore tuo caro mea, à judiciis tuis timui.* Matth. 10. v. 28. *Timete eum, qui potest animam & corpus mittere in gehennam.* Actor. 24. vers. 25. Paulo disserente *de extremo judicio* Felix redditur ἔμφοβος, Apoc. 7. v. 14. *Timete Deum & tribuite illi gloriam, quia venit hora judicij ejus.* 4. nec *in sensu opposito*, quasi tantùm metuendum sit illud judicium, sed *in sensu subordinato*, quod scilicet diverso respectu & metuendum & anxiè desiderandum sit, cùm utrumque à piis in Scriptura requiratur. Bernh. sermon. 6. in Cant. *Duos pedes Dominus & misericordiam & justitiam simul osculandos* monet &c. *quia recordatio solius judicii in barathrum desperationis præcipitat & misericordiæ fallax assentatio pessimam generat securitatem.* Cæterum ut meditatio judicii proficit *ad confirmãdam in animis nostris fiduciam*, ita quoque prodest *ad roborandam patientiam.* Quòd si enim Christus in die judicii publicè prædicabit bona piorum opera, multò magis & prædicabit & remunerabit ærumnas, quas propter confessionem doctrinæ patienti animo in hac vita sustinuerunt. 2. Thessal. 1. vers. 6. *Iustum est apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant.* v. 7. *& vobis qui tribulationem sustinetis requiem nobiscum in revelatione Domini Iesu de cœlo.* Jacob. 5. v. 8. *Patientes estote & vos & confirmate corda vestra, quoniam adventus Domini appropinquavit.* Apoc. 19. v. 1. *Laus & gloria & virtus Deo nostro.* v. 2. *quia vera & justa sunt judicia ejus, qui judicavit de meretrice magna &c.* Gregor. homil. 19. in Evangelia; *Illum diem, fratres carissimi, illum ante oculos ponite & quicquid modo grave creditur, in ejus comparatione tolerabitur.*

CAPUT XI.

Definitionem extremi judicii proponit.

126. *Definitio* extremi judicii ex superioribus formari potest hujusmodi: Judicium extremum est actus solennis & publicus, in quo Deus juxta æternum & immutabile suum decretum per Jesum Christum in assumta Natura humana visibiliter è cœlo in nubibus comitantibus Angelis omnibus cum gloria & majestate magna in die novissimo rediturum omnes omninò homines mortuos & vivos, illos è pulvere terræ suscitatos, hos verò immutatos, ad tribunal suum congregabit, pios ad dextram; impios ad sinistram collocando ac utrique parti justam & ultimam sententiam promulgabit, illos utpote qui in vera fide perseverarunt & bonorum operum, præsertim caritatis & benefi- *Definitio extremi judicii.*

centiæ testimonio eam comprobarunt, juxta Evangelii promissionem in plenariam regni cœlestis possessionem introducendo, hos verò, utpote qui impœnitentes & increduli ad finem usque vitæ permanserunt ac mala egerunt juxta legis damnationem cum malis Angelis in ignem infernalem detrudendo. Hujus judicii extremi perpetuò memores suspiremus: *O Domine Iesu, in illa die libera nos à verbo aspero*, & concede servis tuis propitius, ut lætam illam audiamus sententiam: *Venite benedicti Patris mei, possidete regnum, quod paratum est vobis à constitutione mundi.* Tibi cum Patre & Spiritu sancto sit laus, honor & gloria in sempiterna secula, Amen.

Coronidis loco ex veteribus quædam de extremo judicio ἀξιομνημόνευτα præter ea, quæ superiùs sunt adducta, subjungemus.

Nazianzenus in Carminibus de parabolis quatuor Evangelist. v. 67.

Σχιζομένων ἐρίφων καὶ οἴων ἤματι πικρῷ
Ἀνδρῶν εὐσεβέων τε καὶ οὐχ ὁσίων ἑκάτερθεν
Στήσαις μή μ' ἐρίφοις ἐναρίθμιον, ἀλλ' ὀΐεσσι
Δεξιτερὴν παρὰ χεῖρα, μένοιτ' ἐνὶ χειρὶ ποτὶ λαιῇ.

At cùm grex ovium nigris dirimetur ab hircis
Horrendóq́; die tandem consistet utrinque
Iustorum cœtus, perdendaq́; turba malorum,
Hircorum in numero ne me Deus optime quæso
Pone, sed inter oves, manuique adjungito dextra,
Lava malis tantùm immineat &c.

De processu extremi judicii rythmi quidam vetusti ἄμετροι καὶ ἀδιάστολοι.

Judicabit judices Judex generalis.
Ibi nihil proderit dignitas Papalis.
Sive sit Episcopus sive Cardinalis.
Reus condemnabitur, nec dicetur qualis,
Ibi nihil proderit quidquam allegare.
Neque vel excipere neque replicare.
Neque ad Apostolicam sedem appellare.
Reus condemnabitur, nec dicetur quare.
Cogitate miseri, qui & quales estis.
Quid in hoc judicio dicere potestis.
Ubi non erit Codici locus aut Digestis.
Idem erit dominus, judex, actor, testis &c.

Alii ejusdem generis, qui Bernhardo tribuuntur, sed in operibus ejus non habentur.

Expavesco miser multùm
Judicis severi vultum.
Quem latebit nil occultum.
Nec manebit quid inultum.
Et quis nostrûm non timebit,
Quando judex apparebit?
Ante quem ignis ardebit,
Peccatores qui delebit.

Rythmos vetustos de judicio extremo, qui in Monasterio Francisci apud Mantuanos descripti extant, ex hodæpor. Nathanis Chytræi retulimus in tractat. de Bonis operibus. §. 107. pag. 264.

Quid genus, aut species, quid honor, quid forma valebit,
Cùm totus mundus Domino veniente pavebit?
Noster Aristoteles hic cum Platone iacebit,
Qualis in hac vita fuerit, tunc quisque videbit.

Innocentius III. in lib. de contemtu Mundi.

Ecce dies Domini veniet crudelis & indignationis plenus & iræ & furoris, ad ponendam terram in solitudine & peccatores ejus conterendos de ea, quoniam stellæ cœli & splendor earum non expandent lumen suum, obtenebratus est Sol in ortu suo & Luna in lumine suo, & visitabo super orbem mala & contra impios iniquitatem & quiescere faciam superbiam infidelium & arrogantiam fortium humiliabo. Propter hoc omnes manus dissolventur & omne cor hominis tabescet & conteretur. Torsiones & dolores tenebrarum tenebunt & quasi parturiens dolebunt, unusquisque ad proximum suum stupebit, facies combustæ vultus eorum. Dies iræ dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies tubæ & clangoris, quia consummationem cum festinatione faciet Dominus cunctis habitantibus terram. O quantus tunc erit timor & tremor, quantus erit fletus & gemitus! Nam si columnæ cœli contremiscunt & pavent adventum ej s & Angeli pacis amarè flebunt, peccatores autem quid facient? Si justus vix salvabitur, impius & peccatores ubi parebunt? Propterea clamat Propheta: Non intres in judicium cum servo tuo Domine, quia non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Si iniquitates observaveris Domine, Domine quis sustinebit? Quis enim non timeat judicem potentissimum, sapientissimum & justissimum? Potentissimum, quem nemo potest effugere. Sapientissimum, quem nemo potest latere. Justissimum, quem nemo potest corrumpere. Si fortitudo quæritur, robustissimus est, sapiens corde & fortis robore. Si æquitas judicii, nemo audebit pro me testimonium reddere. Si justificare me voluero, os meum condemnabit me. Pravum me comprobabit, etiamsi simplex fuero; ipse dixit & facta sunt; ipse mandavit & creata sunt, qui vocat stellas, & dicunt, Adsumus. Qui facit Angelos suos Spiritus & ministros suos flammam ignis. Cujus voluntati omninò nihil resistit. Cui nullum verbum est impossibile. Cui flectitur omne genu cœlestium, terrestrium & infernorum. Hunc ergò potest fugere nemo, sicut dicit Propheta: Si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero ad infernum, tu ades. Ipse scrutatur renes & corda, cujus oculis omnia nuda sunt & aperta. Qui pluviæ guttas & arenam maris dinumerat. Deus scientiarum Dominus, præscius omnium & conscius singulorum, occultus occultorum, omnium indagator. Hunc nemo potest latere, sicut

dicit

dicit Apostolus. Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus. Ipse est judex justus, fortis & longanimis, qui nec prece, nec precio, nec amore, nec odio declinat à semita rectitudinis, sed viâ regia semper incedens. Nullum malum præterit impunitum, nullum bonum irremuneratum relinquit. Hunc ergò nemo potest corrumpere, juxta quod dicit Psalmus: Reddes singulis secundùm opera eorum.

Meditatio extremi judicii.

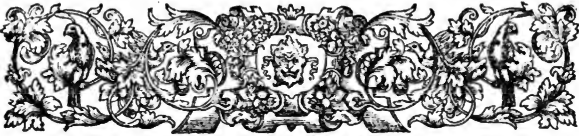
CONsidera primùm, quàm futura sit dies illa terribilis, in qua aperientur causæ omnes filiorum Adam, nostræque vitæ cuncti processus concludentur, & ultima sententia de unoquoque decernetur, irrevocabilis in æternum. Dies horribilis valdè, quæ omnium seculorum præteritorum, præsentium ac futurorum dies complectetur, in qua mundus istorum omnium temporum rationem, quam à tot jam seculis collectam habet. Quantò igitur impetu prorumpet, copiosissimus ille fluvius indignationis divinæ, qui tot iræ, & indignationis repressiones habuit, quot sunt peccata, quæ ab initio mundi perpetrata sunt.

Secundò considera horribilia signa, quæ hunc diem præcedunt in Sole & Luna & stellis, & omnibus creaturis cœli & terræ. Omnes enim finem suum præsentient, antequam consumantur. Et homines ipsi arescent, & contabescent audientes, & inspectantes tàm portentosos motus, tamque ingentes calamitates & miserias, quæ toti mundo imminebunt. Atque ita incedent attoniti & obstupefacti, faciebus pallidis ac deformatis; ante mortem mortui, & ante judicium condemnati, metientes pericula sua propriis timoribus. Usque adeò verò unusquisque suo proprio timore occupatus erit, ut non sit recondaturus alieni, tametsi Patris aut Filii. Nullus quippe erit passurus pro alio, quia nullus pro se sufficiet.

Tertiò considera incendium illud Universale, quod judicem præcedet, & horrendum illum sonitum tubæ, quem edet Archangelus, ad convocandas omnes mundi generationes: ut in unum locum conveniant & horribili judicio præsentes adsint. Sed super omnia expende tremendam illam, in qua judex veniet, maiestatem.

Quartò considera, quàm stricta futura sit ratio, quæ à singulis exigetur. Verè scio (inquit Job. cap. 9.) quòd ita sit, & quòd non iustificetur homo compositus Deo. Si voluerit contendere cum eo, non poterit ei respondere unum pro mille. Quid igitur sentiet tunc, cùm Deus examen hoc cum illo ingredietur, & intrà conscientiæ arcanum dicet ei: Adestum homo nequam, quid in me vidisti, quòd ita me despexeris & ad inimici mei partes transieris? Ego te ad imaginem & similitudinem meam creavi: ego tibi fidei lumen sum largitus, ego tibi eam gratiam contuli, ut Christianus esses, meoque precioso sanguine te redemi: pro te ieiunavi, iter feci, vigilavi, laboravi & sanguineas guttas sudavi, pro te persecutiones, flagra, blasfemias, irrisiones, alapas, ignominias, tormenta & crucem ipsam passus sum. Testes sunt hæc crux & hi clavi, qui hîc comparent. Testes hæc manuum & pedum stigmata, quæ in meo corpore remanserunt. Testes cœlum & terra, in quorum conspectu passus sum. Quid igitur fecisti cum hac anima tua, quam ego meam meo sanguine feceram? In cuius obsequium consumsisti, quod ego tàm carè comparavi? O generatio stulta & adultera, quare maluisti inimico tuo cum labore, quàm mihi creatori & redemtori tuo cum lætitia inservire? Quoties vocavi vos, & non mihi respondistis? Pulsavi ad ianuas vestras, & noluistis excitari? extendi manus meas in cruce, & eas non aspexistis? mea consilia, promissa & comminationes contemsistis? Dicite ergò nunc vos, ô Angeli, judicate vos iudices & assessores mei, inter me & vineam meam, quid ampliùs debui pro ea facere quàm feci? Quid hîc respondebunt mali? quid contemtores rerum divinarum? quid irrisores virtutis? quid simplicitatis vilipensores? quid pii, qui leges mundi, quàm divinas pluris fecerunt, qui cunctis Dei vocibus surdi, inspirationibus insensibiles, mandatis rebelles omnibus; Denique flagellis & beneficiis duri & ingrati extiterunt? Quid respondebunt, qui ita vixerunt, ac si non esse Deum credidissent? qui nullius alterius rei quàm proprii commodi & voluptatis rationem habuerunt? Quid facietis (ait Esaias cap. 10.) in die visitationis & calamitatis de longè venientis? Ad cuius confugietis auxilium, & ubi derelinquetis gloriam vestram, ne incurvemini sub vinculo, & cum interfectis cadatis?

Postremò considera terribilem illam sententiam, quam iudex contra malos fulminabit? & illam horrendam vocem, quæ audientium aures tinnire faciet. Labia eius (inquit Esaias cap. 30.) repleta sunt indignatione, & lingua eius quasi ignis devorans. Quis ignis ita comburet, sicut verba illa? Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo & Angelis eius? O infelicem peccatorem? si Deus maledicet tibi, quis benedicet? si à Deo discedendum tibi erit, ad quem confugies? si in ignem æternum, quando erit finis? in quolibet horum verborum habes plurimum, quod rumines, & sentias: in discessu, in maledictione, in igne, in societate: sed præ omnibus, in ipsa æternitate.

DE CONSUMMATIONE SECULI.

I.

Collatio creationis & destructionis mundi.

VT in primo Codicis Biblici capite describitur *mundi creatio*, quomodo sc. Deus Pater per Filium in Spiritu S. omnipotenti suâ virtute cœlũ, terram, mare, & omnia, quæ in eis sunt, distinctorum sex dierum spacio ad laudem nominis sui & usum generis humani ex nihilo creaverit Gen. 1. v. 1. & seqq. sic in ultimis duobus ejusdem sacri Codicis capitibus describitur *mũdi finis* sive *seculi consummatio*, quomodo sc. Dei Filius Christus Jesus, ꝑ quem ab initio omnia condita sunt, ad extremum judicium in assumta Natura humana sit rediturus Apoc. 22. v. 7 *Ecce venio citò*. v. 12. *merces mea mecum*. v. 20. *ναὶ etiam venio citò*, ac in hoc ultimo suo adventu mundum destructurꝰ, cœlum novum ac terram novam creaturus, Apoc. 21. v. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum n. cœlum & prima terra abiit & mare jam non est*. v. 5. *dixit, qui sedebat in throno, ecce nova facio omnia*, ac pios ad se in gloriam cœlestem traducturus, impiòs verò à se in æternum ignem abjecturꝰ sit, Apoc. 21. v. 2. *Vidi sanctam civitatem, Ierusalem novam, descendentem de cœlo, à Deo paratam, sicut sponsam ornatam viro suo*. v. 3. *ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitavit cum eis & ipsi populus ejus erunt &c*. v. 4. *absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum &c*. v. 7. *Qui vicerit, possidebit hæc omnia, & ero illi Deus, & ille erit mihi filius*. v. 8. *Timidis a. & incredulis &c. pars illorum erit in stagno ardente igne & sulphure, quæ est mors secunda*. v. 10. *ostendit mihi civitatem magnam, sanctam Ierusalem, descendentem de cœlo à Deo*. v. 11. *habentem claritatem Dei &c*. v. 27. *nõ intrabit in eam aliquid coinquinatum aut faciens abominationem &c*. c. 22. v. 1. *ostendit mihi fluvium aquæ vivæ splendidum tanquam crystallum &c*. v. 15. *foris canes & venefici & impudici &c*. ut sic Christus, q Scripturæ centrum est, sit & maneat α & ω, *initium & finis, primus & novissimus*. c. 21. v. 6. c. 22. v. 13. Quod ergò in divino Codice est primum & ultimum, illud quoq; piarum nostrarum meditationum debet prora & puppis, α & ω, initium & finis, ut quoties oculos nostros ad cœlum elevamus vel eosdem ad terram convertimus, toties animum nostrum subeat hæc cogitatio, quòd omnipotens Deus illa omnia ex nihilo crearit & constituto tẽpore ingens illud ædificium eâdẽ virtute iterum destructurꝰ sit, ac proinde cor nostrũ à rebus creatis, utpote transitoriis ac fluxis aversum ad creatorem Deum, qui ab ęterno in æternum immutabilis perseverat, convertamus ac per caduca hujusmomentaneæ vitæ bona ita ambulemus, ne æterna bona credentibus ꝓmissa amittamus. *Ille dies est*, inquit Petrus Damianus Epist. 3. c. 5. de die judicii & consummationis seculi, *ad quem omnis præcedentium seculorum intentio ac summa colligitur, cui cuncta Scripturarum volumina famulantur*. De hac seculi consummatione *extremum judicium* immediatè secutura uti porrò agamus, ratio ordinis suo loco monstrata à nobis exigere videtur.

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

2. Vocatur hoc novissimum *mundi finis* ac *seculi consummatio*. 4. Esdr. 2. v. 24. Mat. 13. v. 39. c. 24. v. 3. 28. v. 20. *Finis* propterea, q a finiet, h. e. ultimam clausulam imponet huic seculo & omnibus, quæ in eo geruntur, finis n. est rei τὸ πέρας meta & terminus. Psal. 119. v. 96. *omnium rerum vidi finem*. *Consummatio* propterea, quia perficiet & absolvet omnia, quæ ad ꝑsens seculum spectant. Quẽadmodum n. Deus ab omni æternitate certum constituit temporis punctum, à quo & cum quo mundus durationis suæ capere debuit exordium ꝑ *omnipotentem virtutem creatricem*, q vocare possumus *terminum à quo*: ita quoq; ab omni æternitate itidem definivit certum temporis punctum, in quo & cum quo mundus durationis suæ debet habere finem, *per omnipotentem Dei virtutem destructricem*, q vocare possumus *terminum ad quem*; eo adventante omnia finientur & consummabuntur, quæ durante mundo fieri Deus constituit. Quemadmodũ circulus finitur & absolvitur, quando circinus ad idem redit punctum, à quo factum est circuli initiũ, sic quando aderit temporis illud punctum, q Deus in æterno suo & immutabili decreto durationi hujus seculi præfinivit, tunc finẽ sortietur circularis ille cœlorũ motus & sublunarium generatio. Quãvis verò rectè dicatur, *mundum & omnes totius universi creaturas* exceptis Angelis, spiritib. immortalib. & hominibus creaturis rationalibus ad imaginem Dei primùm conditis in fine mundi abolendas ac destruendas esse, (q a Angeli boni & homines electi ex mortuis resuscitati in æterna gloria & lætitia cum Deo in sempiternum vivent; Angeli v. mali & homines damnati itidem ex morte suscitati in æternis suppliciis vivent vel potiùs perpetuò morientur,) notari tamen potest, circa ipsos etiam *Angelos & homines* aliquid occurrere, q cum fine mundi etiam abolebitur ac finietur. *Boni Angeli* non ampliùs hominib. exhibebunt sua ministeria, sed unà cum electis hominib. cum qb. unam constituent

1. ὀνοματολογία. 1. ἐτυμολογία.

ſtituent triumphantem Eccleſiam, cœleſti fruentur gloriâ, æternâ exultabunt lætitiâ & propter cõpletum electorum numerum quodam gaudiorum ſuorum percipient incrementa; *mali v. Angeli* in abyſſum infernalem miſſi non poterunt ampliùs homines ſeducere, ſed unà cũ damnatis hominib. cum quib. unum corpus conſtituent, æternis torquebuntur pœnis & inſignia ſuppliciorum ſuorum ſentient augmenta. Sic ergò bonorum Angelorũ ceſſabunt λειτουργίαι malorum v. μεθοδεῖαι Heb. 1. v. 14. Eph. 6. v. 11. Reſpectu *hominum* ceſſabit collectio Eccleſiæ per verbum & Sacramenta, quia in piis fidei ſuccedet viſio, ſpei fruitio & poſſeſſio, impiis v. pœnitentiæ & indulgentiæ janua penitùs erit clauſa; ceſſabunt politiæ & regna hujus mundi, ceſſabũt œconomiæ & generis humani p carnalẽ generationem ꝑpagatio, q a completus erit electorum numerus, ceſſabunt *reſpectu piorum* Diaboli inſidiæ ac carnis & mundi illecebræ, ceſſabunt peccandi pericula, ceſſabunt omnia mala & adverſa; *reſpectu impiorum* ceſſabunt honores, voluptates, divitiæ & omnia, quibus in hac vita uſi vel potiùs abuſi fuêre homines hujus ſeculi; ac tempori mera æternitas ſuccedet, ut proinde hoc noviſſimum finis mundi & conſummatio ſeculi meritò dicatur.

3. Nomen *mundi* ſubſtantivè acceptum varias in Scripturis obtinet ſignificationes. Quidam triplicem acceptionem agnoſcunt: 1. *Phyſicam*, quâ *pro digeſtione & ordinatione ſingularum quarumq; rerum formatarum & diſtinctarum uſurpatur*, ut Aug. l. de Gen. ad lit. imperf. c. 3. loquitur. 2. *rhetoricam ſive metonymicam*, ꝑ mundi incolis ſive hominibus potiore ac præcipua mundi parte. 3. *ethicam ſive moralem* ꝑ mundi dilectoribus, hominibus impiis & carnalibus. Nos ſic progredimur. Mundi vox accipitur 1. *collectivè* de *continente & contento ſimul*. 2. *diſtributivè* de *continente ac contento ſeorſim*. Prioris ſignificationis exempla occurrunt in illis Scripturæ dictis, in quibus accipitur ꝑ toto coeli terræq; ſyſtemate, & omnibus quæ illius ambitu & complexu continentur. Job. 28. v. 24. *Intuetur fines mundi, & omnia, quæ ſub coelo ſunt, reſpicit*. Mat. 13. v. 35. *abſcondita à conſtitutione mũdi*. Joh. 1. v. 3. *Mundus per ipſum factus eſt*. In poſteriori ſignificatione accipitur vel *συνεχτικῶς de continente*, h. e. terrarum orbe, ſive οἰκουμένῃ, quam ad tempus hominibus inhabitandam Deus conceſſit. Mat. 4 v. 8. *Oſtendit ei omnia regna mundi*. c. 26. v. 13. *prædicabitur hoc Evangelium in toto mundo*; vel *συνεχομένως de contento*, idq; tum *προσωπικῶς de hominibus in mundo viventibus*, tum *πραγματικῶς de certis quibusdam rebus* & conſtitutionibus in mundo traditis. De hominibus uſurpatur 1. *οὐσιωδῶς ſubſtantialiter & in concreto*. 2. *συμβεβηκότως accidentaliter & in abſtracto*. Subſtãtialiter uſurpatur 1. *γενικῶς generaliter* ꝑ omnib. in univerſũ hominibus tàm piis q̃ impiis, tàm Judæis q̃ gentibus, ſine ullo gentis ac mentis diſcrimine. Joh. 1. v. 29. *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi*. c. 3. v. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum daret*. 2. *εἰδικῶς ſpecialiter* accipitur. 1. *pro incredulis & impiis*, non regeneratis nec illuminatis. Joh. 1. v. 10 *Mundus eum non cognovit*. c. 15. v. 18. *Mundus vos odit*. Baſil. l. de SS. c. 22. *Mundus hìc ſignificat eos, qui carnali materialique vitâ devincti ſunt*. Chryſoſt. hom. 7. in c. 1. Joh. *hoc loco mundus peccantiũ multitudinem & terrenis rebꝰ deditum, ſtultumque & abjectum & omnibus obnoxium perturbationib. vulgò appellat*, vel ꝙ *Spiritum mundi habeant*. Spiritu a Dei non regantur 1. Cor. 2. v. 12. h. e. ꝙ mundana tantùm quærant & curent, ſpiritualib. prætermiſſis ac neglectis, ꝙ ſint τὰ ἐπίγεια φρονοῦντες Phil. 3. v. 19. vel ꝙ maximam generis humani partẽ conſtituant 1. Cor. 1. v. 26. In hac ſignificatione Diabolus dicitur *Princeps mundi* Joh. 12. v. 31. c. 14. v. 30. quia *efficax eſt in filiis incredulitatis* Eph. 2. v. 2. ac inſtar Principis in eorum cordibus regnat 2. ꝑ *impiis*, q *ante diluvium* vixerunt. Heb. 11. v. 7. *Noah per arcam damnavit mundum*. 2. Pet. 2. v. 5. *Deus originali mundo non pepercit*. 3. *συνεκδοχικῶς* pro majori parte hominum, pro turba promiſcua Joh. 12. v. 19. *Totus mundus poſt eum abit*, ubi totum pro majori parte ponitur. Calviniani addunt, ꝙ interdum accipiatur pro *ſolis piis & electis*, ſed nondum potuerunt hanc ſignificationem idoneo aliquo Scripturæ dicto confirmare. Quæcunq; n. afferunt, in illis vox mundi vel de toto genere humano, vel de omnibus ad Eccleſiæ conſortium vocatis generaliter accipitur, nunquam v. & nuſpiam in tota Scriptura unicus occurret locus, in quo ſpecialiter pro ſolis electis accipiatur, quà de re in loco de prædeſt. ex profeſſo agitur. Quidam volunt nomen mundi ſpecialiter *pro ſolis Iudæis* quandoq; accipi, ſed quæ pro aſtruenda hac ſignificatione afferuntur exempla Joh. 7. v. 4. *manifeſta teipſum mundo*. c. 8. v. 26. *hæc loquor in mundo &c.* ea commodè reduci poſſunt ad ſignificationem generalẽ, ſenſus n. eſt, ꝙ Chriſtus omnibus hominibus in publico ſe manifeſtare debeat, ꝙ nihil in occulto ſed publicè omnibus fuerit locutus. Συμβεβηκότως & *accidentaliter* accipitur tùm in *mediam* tùm in *malam* partem. Prioris ſignificationis exempla habentur Eccl. 3. v. 11. *Deꝰ mundũ tradidit in corda hominum*, i. e. permittit, ut rebus ad hanc vitam pertinentibus occupentur, ut cogitent de futuris in mundo eventibus. 1. Cor. 7. v. 31. *Qui utuntur hoc mundo, tanq̃ non utantur*. v. 33. *Qui cum uxore eſt, ſolicitus eſt de his quæ ſunt mundi*, i. e. conjugatus magis diſtrahitur curis mundanis ad hanc vitam pertinentibus q̃ coelebs. Confer tractat. de conjug. §. 499. Poſterioris ſignificationis exempla paſſim obvia ſunt. 1. Johan. 2. v. 15. *Nolite diligere mundum, neque ea quæ ſunt in mundo*. v. 16. *Omne quod eſt in mundo, concupiſcentia carnis eſt & concupiſcentia oculorum & ſuperbia vitæ, quæ non ſunt ex Patre, ſed ex mundo*. Per *concupiſcentiam carnis* intelliguntur libidines, crapula, commeſſationes, quibus adoleſcentes cumprimis delectantur. Per *concupiſcentiam oculorum* amor divitiarum, oblectatio, quam capiunt avari ex aſpectu ſuorum bonorum, quod vitium ſenibus maximè adhæret. Per *ſuperbiam vitæ* intelligitur ambitio, cupiditas honorum, cui mediæ ætatis homines potiſſimùm ſunt obnoxii. Sic ergò triplex hominum mundanorum genus in hoc dicto deſcribitur, ἀπολαυστικὸν ſive *voluptuoſum*, χρηματιστικὸν ſive *quæſtuoſum* & πολιτικὸν ſive *ambitioſum*. Bapt. Mant.

Ambitioſus honos & opes & foeda voluptas,
Hæc tria pro trino Numine mundus amat.

Gal. 6. v. 14. Per *Chriſtum mihi mundus crucifixus eſt & ego mundo*, i. e. per & propter Chriſtum crucifixum didici contemnere gloriam, divitias, voluptates & cupiditates hujus mundi, mortuus ſum mundo. Rom. 6. v. 6. Gal. 2. v. 20. ac proinde tàm non deſidero mundi vanitatem & malitiam, quam homo mortuus ac cruci affixus Bernh. tõ. 1. ſerm. 6.

de peregr. mort. & crucif. pag. 153. *Non solùm ait mortuus mundo sed & crucifixus, quod est ignominiosum mortis genus, ego illi, pariter & ipse mihi. Omnia quæ mundus amat, crux mihi sunt delectatio carnis, honores, divitiæ, vana hominum laudes. Quæ v. mundus crucem reputat, illis affixus sum, illis adhæreo, illa toto amplector affectu.* Chrysost. in comm h. l. paulò aliter exponit. *Facit Christi crux, ut mũdus sit mihi miseria, mors, vituperium, maledictum, non secus ac crucifixus homo est omnib. abominabilis, & è converso, ut ego sim mundo crucifixus, i. e. mortuus, despicabilis, abominandus ac detestandus. Nec illa me capere possunt, nec manibus injectis me captivum ducere, quippe semel mihi mortua, neque ego illorum cupiditate teneri, quippe mortuus illis.* Sed res eodem redit. 1. Joh. 5. v. 4. *Omne quod ex Deo natum est, vincit mundum*, i. e. mundanas cupiditates, concupiscentias carnis, quibus mundus indulget. πραγματικῶς usurpatur, quando *Ceremoniæ legales* Judæis in V. T. traditæ, ac aliæ quævis hominum constitutiones religionis causâ introductæ vocantur *Elementa mundi* Gal. 4. v. 9. Col. 2. v. 8. & 28. Quidam appellationis rationem deducunt ex significatione φυσικῇ, quâ *aer, aqua, ignis & terra* dicuntur στοιχεῖα Elementa mundi 2. Pet. 3. v. 10. quia Ceremoniæ illæ in rebus terrenis ac elementaribus in cibo, potu, vestibus, ædificiis occupantur, sed commodius est rationem appellationis quærere in significatione τεχνικῇ, quâ *prima literarum rudimenta* dicuntur Elementa, quia externa illa Ceremoniarum observatio erat veluti quædam pædagogia, quâ Judæi in V. T. imbuebantur, cui elementari ac pueriili institutioni in N. T. successit vera & solida apertæ lucis ac θεογνωσίας manifestatio. Gal. 3. v. 24. *Lex pædagogus noster fuit in Christo*. c. 4. v. 3. *Cùm essemus parvuli sub Elementis mundi eramus servientes*. v. 9. vocat *infirma & egena Elementa*, quia non possunt in se & per se afferre Dei gratiam, justitiam, peccatorum remissionem, consolationem conscientiæ & Spiritus sancti donationem, quæ beneficia per Christũ nobis contingunt & in verbo Evangelii offeruntur. Atq; hæ sunt potiores vocis mundi significationes. Rom. 4. v. 13. in peculiari quadam significatione videtur usurpari, quando *Abrahamo & semini ejus per fidem promissio dicitur facta, quòd sit futurus hæres mundi*. Calviniani accipiunt *de solis electis*, sed nomen mundi nusquam in Scripturis sic accipitur, ac cùm v. 11. Abrahamus dicatur *credentium* ac proinde etiam electorum *pater*, quomodo hîc dici poterit eorum *heres*? hæreditare filiorum est, non a. patris. Flacius in clavi pag. 694. mentionem facit quorundam, qui nomen heredis accipere voluerint *passivè*, quòd *Abraham hereditabitur à toto mundo*, i. e. quod omnes gentes hujus mundi futuri sint ejus filii. Sed quilibet videt, hoc esse nimis coactum, cùm non Abrahæ solùm sed & semini ejus hæc promissio dicatur facta. Ipse igitur mundi nomine intelligit *totam rerum Naturam* sive omnes creaturas sub nomine terræ Canaan Abrahæ promissa. Ut n. per primum lapsum ex mundi Dominis facti sumus mancipia Satanæ, & ipsa quoque rerum Natura non filiis Dei sed vanitati servire cœpit: sic contrà instauratis per Christum omnibus, Natura liberabitur à vanitate & genus humanum plenè in possessionem mundi pristinam restituetur, credenti totus mundus divitiæ. Adde quòd pii in Christo capite suo heredes mundi facti sint, cùm Christo totius mundi gentes *in hereditatem datæ sint* Ps. 2. v. 8. perinde ut in Christo & cum Christo resuscitati *& in cœlestibus bonis dicuntur collocati* Eph. 2. v. 6. Quidam nomine mundi intelligunt beneficia spiritualia fide accepta, quia Sancti, qui his beneficiis fruuntur, sunt in toto orbe diffusi ac regnum Christi in hisce donis consistens per universum mundum dilatatur, quippe quòd per prædicationem Evangelii omnib. in mundo hominibus offertur. Simplicissimum videtur nomine mundi accipere *hereditatem cœlestem* per possessionem terræ Canaan tanq̃ præstantissimæ mundi partis adumbratam, sicut & Hebr. 6. v. 5. mentio fit μέλλοντος αἰῶνος, quæ tamẽ significatio cum priorib. non pugnat, sed optimâ ratione cum illis conjungi potest, quia per Christum piis obtingunt bona non solùm spiritualia sed etiam corporalia, nec tantùm hujus sed etiam vel maximè futuræ vitæ bona. Hoc loco, quando de fine mundi agimus, accipitur vox mundi potissimùm in prima significatione, quâ pro cœli terræque machina & omnibus quæ sunt in ea, usurpatur, ita tamen ut Angeli & homines ab hac consummatione accipiantur, illi quidem propter immortalitatem divinitùs sibi concessam, hi v. tum propter animarum immortalitatem, tum propter corporum resurrectionem. Scholastici dicunt, mundum dupliciter considerari 1. *extensivè* respectu cœli & omnium Elementorum, quæ totius universi spacium replent ac extensivam sive quantitativam mundi perfectionem propterea constituere dicuntur. 2. *Intensivè* ratione diversarũ specierũ ac corporum tum animatorũ tũ inanimatorũ ex Elemẽtorum mixtione cõpositorũ, q. b. pulcritudo universi q. intenditur, unde intensivam ejus perfectionem absolvere statuuntur. Quòd si ergò quæratur de mundi consummatione in sensu priore, absolutè respondetur, totum hoc universum, i. e. cœlum & omnia Elementa interitura. Sed si de fine mundi in posteriore significatione quæratur, addenda est exceptio, quòd destructa cœli terræq; machina, ac pereuntib. reliquis omnibus tàm animatis quàm inanimatis creaturis, specieb. simul & individuis, Angeli tamen & homines sint in æternum victuri.

4. *Seculi* sive αἰῶνος vox itidem variis modis in Scripturis accipitur. Possunt tamen omnes significationes commodè redigi ad duas generales classes. Quædam n. agunt *de seculo præsenti*, quædam v. *de futuro*, (sicut etiam Cabalistæ apud Rabinos distinguunt inter עולם הזה & עולם הבא *seculum præsens & seculum venturum*) illud est temporarium & *fluxum*, hoc v. æternum & *fixum*, illud est *corporale* constans locorum ac temporum spaciis, hoc v. *spirituale* ab omni tempore & loco separatum. Ad priorem classem pertinent illa Scripturæ dicta, in quibus accipitur 1. συστηματικῶς ac *materialiter* pro cœli terræq; systemate. Heb. 1. v. 2. *Deus per Filium condidit secula*, i. e. mundum & omnia quæ in eo sunt, quia mundus per certorum seculorum decursus durat. c. 11. v. 3. *Fide intelligimus κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας*. 2. σχηματικῶς *formaliter* & quidem dupliciter, primò *in partem mediam* pro *conversatione & conditione mundana* in hac vita, pro rebus quæ in hoc mundo geruntur. Luc. 20. v. 34. *Filij hujus seculi nubunt & nuptui traduntur*, i. e. qui adhuc animalem & naturalem in terris vitam agunt, quib. opponuntur *filij resurrectionis* v. 36. qui *digni habentur seculo futuro* & resurrectione ex mortuis ad vitam beatam v. 35. Sic 1. Corinth. 2. v. 8.

v.8. per *Principes huius seculi* intelliguntur tum potentiâ tum sapientiâ in hoc mundo eminentes 1.Tim.6.v.17. *divites huius seculi* dicuntur, qui divites sunt in hoc mundo, quibus opponuntur *divites in Deo* Luc.12.v.21. qui cœlestes & spirituales thesauros, salutarem Dei agnitionem, peccatorum remissionem, Spiritus consolationem & vitæ æternæ promissionem fide obtinent, qui in cœlo thesauros collegerunt Matth.6.v.20. secundò *in partem malam* pro corruptione vitæ, motu ac cordis ex peccato orta, ad quam se accommodant homines terrenis duntaxat affixi, cœlestium v. contemtores. Luc.16.v.8. *Filij huius seculi prudentiores sunt filiis lucis* Rom.12.v.2. *Nolite confirmari huic seculo*. 2.Cor.7.v.10. *Tristitia huius seculi mortem operatur*. Gal.1.v.4. *Christus redemit nos ab hoc seculo perverso*. Eph.2.v.2. vocatur αἰὼν τῦ κόσμυ *seculum huius mundi*, i.e. cui homines mundani & terrenis affixi se conformare solent. In hac significatione Diabolus dicitur *Princeps huius seculi* 2.Cor.4. v.4. Iren. quidem l.3.cap.7. προσδιωρισμὸν huius seculi conjungit non cum voce *Deus* sed cum voce *infidelium*, quam lectionem approbant Ambr. Chrysost. Theophyl. in comm. illius loci & August. lib.21. contra Faustum cap. sed nulla nos cogit necessitas, ut hac μεταθέσει utamur. Dicitur enim Diabolus eodem sensu *Deus huius seculi*, quo *Principem mundi* eum appellari ostendimus, non quòd res quasdam corporales hujus seculi creaverit, ut Marcionitæ & Manichæi voluerunt, nec quòd sit Deus absolutè, sed quia est infidelium & impiorum hominum Deus habito tum ad ipsum *Diabolum*, tum ad *homines impios* respectu. Si Diabolum ipsum respiciamus, is dicitur Deus *tum gloriatione*, quia divina opera mendaciter sibi tribuit Matth.4.v.9. & divinos honores sibi deferri impudenter postulat, tum *operatione*, quia est *efficax in filiis incredulitatis* Ephes. 2. vers.2. & cæcitatem in mentibus hominum operatur, ut h.l. Apostolus loquitur. Si *homines impios* respiciamus, illorum Deus est *nomine, non a. Numine*; *opinione*, quia pro Deo illum colunt, non a. *rei veritate*; *subjectione spontaneâ*, quia suggestionibus ejus magis obtemperant quàm divinis mandatis, non a. *dominatione quadam necessariâ*. Nazianz. orat.3. de rect. doct. sent. *Non hoc ei nomen tribuitur, quod totum in mundum & universos homines imperium obtineat, nam si hoc foret, jam olim omnes perdidisset, sed quòd peccati sit autor & eorum Princeps, qui sub peccato q. Rege sponte degunt.* August. in Ps.143. *Est mundus, quem fecit Deus; est mundus, quem regit Diabolus, i.e. dilectores mundi.* Idem vel quicunque alius autor libr. de agone Christi. *Non sic Diabolus vocatur, quia ipse est Deus huius mundi, sed Princeps cupiditatum earū, quibus concupiscitur omne quod transit, ut ei subjaceant, qui negligunt æternum Deum & diligunt instabilia ac mutabilia.* Gloss. ord. in c.11. Apoc. *Est mundus, cuius Deus est creator; est mūdus, cuius Deus est redēptor; est mundus, cuius Satan est seductor.* Joh. Huss lib. de Antich. tom.1.f.337. *Diabolus est Deus huius seculi non Naturâ, sed participatione.* Eph.6. v.12. Diaboli dicuntur κοσμοκράτορες τῦ σκότυς τῦ αἰῶνος τύτυ, *Principes mundi tenebrarū huius seculi*, ubi posterius accipi potest ut ἐξηγητικὸν prioris, ideò Diaboli dicuntur κοσμοκράτορες, quia in tenebris hujus seculi dominantur. Potest etiam accipi phrasi Hebraicâ *substantivum pro adjectivo* positum κοσμοκράτορες τῦ σκότυς i.e. σκοτεινοὶ *Principes tenebrosi huius seculi*. Fuller. libr.3. misc. sacror. c.14. τὸ σκότος accipit in significatione propriâ ac comparatè huic seculo tenebras tribui existimat. *Densa* (inquit) *caliginis hic plena sunt omnia, si conferantur cum clarissimo cœli fulgore*, sed rectiùs tenebræ in significatione metaphorica accipiuntur pro peccato, miseria, ignorantia & ἀταξίᾳ, quo sensu etiā *potestas tenebrarum* Diabolis adscribitur Luc.22.v.53. Col.1.v.13. 3. Χρονικῶς *temporaliter*, idque dupliciter. Primò ὁλικῶς *totaliter*, tum ratione *termini a quo*, videlicet à tempore eo, quo coepit tempus, i.e. à mundi constitutione. Joh 9.v.32. *à seculo non est auditum, quod quis aperuerit oculos cæci nati*. Col.1.v.26. *mysterium quod absconditum fuit à seculis & à generationibus*, i.e. quamdiu durarunt secula & generationes sibi invicem successerunt: tum ratione *termini ad quem*, videlic. usque ad tempus, in quo & cum quo finietur tempus, i.e. usque ad finem mundi. Ps.78.v.69. *terra fundata est in secula*. Ps.104.v.5. *fundasti terram super basin suam, non inclinabitur in seculum seculi*. Eccl.1.v.4. *terra stat in seculum*. Matt.12. v.32. *non remittitur ei neq; in hoc neq; in futuro seculo*. Secundò μερικῶς *partialiter*, atque itidem tum ratione *termini à quo* pro tempore longissimo, cujus initium ferè est absconditum. Deut.32.v.7. *Memento dierum seculi*, i.e. antiquorum ac priscorum temporum, quid in illis acciderit, quid Deus cum majoribus tuis egerit. Psal. 77. v.6. *Cogitavi dies antiquos, annos seculorum in mente habui*, ubi idem bis dicitur, expendi tempora prisca, quomodo Deus in illis liberationem ad se confugientibus præstiterit. Psal.143.v.3. *collocavit me in obscuris sicut mortuos seculi*, i.e. qui jam olim mortui fuerunt. Es.58.v.12. *ædificavit in te desolata seculi*, i.e. quæ multis seculis desolata ac vastata jacuerunt. Mal.3. v.4. *placebit Domino sacrificium Iuda, & Ierusalem sicut in diebus seculi*, ἐξηγητικῶς statim sequitur, *sicut in annis antiquis*. Luc 1.v.70. *qui à seculo sunt Prophetarum ejus*. Act.3. v.21. *per os Sanctorum à seculo Prophetarum*, tum ratione *termini ad quem* pro tempore diuturno, cujus finis fermè est absconditus, quia Hebræum עולם à Rad. עלם *celavit, abscondit*, originem suam trahit. Exod.21.v.6. *erit servus ejus in seculū*, ubi ad longissimum pro spacio quinquaginta annorum accipitur, fieri enim potuit, ut intra pauciores annos è servitute exiret. 1.Sam.27.v.12. ait Rex Achis: *David erit mihi servus in seculum*. Hæc & similia loca notanda sunt propter Judæos, qui Ceremonias legales ad finem usque mundi servandas esse disputant propter dicta Scripturæ Gen. 17. v.13. *erit pactum meum in carne vestra in fœdus seculi*, sed statim additur explicatio v.7. *in generationib. vestris*. Ex.12.v.14. *cultu seculi celebrabitis paschalem festivitatē*, sed additur, *in generationib9 vestris*. Cap.31.v.16. *Sabbathum* vocatur *pactum seculi*. In his & similibus dictis nomen עולם quod LXX. reddiderunt per vocem αἰῶνος, significat tempus diuturnum, cujus terminus sive finis latet, id quod æmulatus videtur Apostolus in Epist. ad Philem.v.15. ut αἰώνιον *hunc servum haberes*, i.e. stabilem & diuturnum. Ad hanc classem reduci potest significatio illa vocis *Seculi*, quâ usurpatur à Latinis pro spacio centum annorum, unde apud Romanos *ludi seculares* dicebantur, qui centesimo quoque anno recurrebant.

5. Ad posteriorem classem pertinent dicta Scripturæ, in quibus *seculum* pro absoluta æternitate acci-

accipitur, tum pro ea, quæ vocatur *æternitas ab ante*, quæ scilicet mundi creationem cogitatur antegressa. Psal. 25. v. 6. *Reminiscere miserationum tuarum, quæ à seculo sunt*, id est, ab omni æternitate, quia Deus non solùm à constitutione mundi, sed etiam ab æterno est & manet misericors. Psal. 93. v. 2. *à seculo tu es*, id est, ab æterno, quia Deus ante constitutionem mundi extitit, sicut explicatio additur Psal. 90. v. 2. *priusquam montes fierent, aut formaretur terra & orbis à seculo & in seculum tu es Deus*. Act. 15. vers. 18. *Nota sunt à seculo Deo omnia opera ejus*, id est, jam inde ab ultima æternitate, quia Deus in tempore nihil discit, sed ut essentia, ita quoque scientia ejus manet invariabilis. Eph. 3. v. 11. κατὰ πρόθεσιν αἰώνων, id est, æternam, quia electio facta est ab æterno; tum pro ea, quæ vocatur *æternitas à post*, quæ scilicet mundi finem cogitatur secutura. Dico *cogitatur*, quia nos non possumus æternitatem aliter concipere, quàm cum quadam præteriti, præsentis & futuri perpetuâ successione, quamvis ipsa in se & formaliter considerata omnem temporis successionem excludat. 2. Paral. 7. v. 3. *in seculum manet misericordia ejus*. Psal. 10. v. 16. *Dominus regnavit in æternum & in seculum seculi*. Rom. 1. v. 25. *Deus benedictus est in secula*. cap. 11. v. 36. *Ipsi gloria in secula*. Gal. 1. v. 9. Philip. 4. v. 21. 1. Timoth. 1. vers. 17. & alibi passim conjunguntur *secula seculorum*, ut non tantùm hujus vitæ secula sibi invicem succedentia οἱ αἰῶνες ἐπερχόμενοι Eph. 2. v. 7. qui habent τὰ τέλη. 1. Corinth. 10. vers. 12. ὁ νῦν αἰὼν 2. Timoth. 4. v. 10. ὁ αἰὼν τοῦτος Matth. 12. v. 32. sed etiam *seculum futurum*, ὁ ἐρχόμενος καὶ ὁ μέλλων αἰὼν, qui differentiæ causâ ita appellatur ac fine caret, Matth. 12. vers. 32. Marc. 10. vers. 30. Luc. 18. vers. 30. cap. 20. v. 25. Hebr. 6. v. 5. &c. Rabinis השלמות עולם simul conjungi intelligantur. Usitatum etiam est conjungi hæc duo, *à seculo & in seculum*, quâ phrasi *æternitas ab ante & post* emphaticè exprimitur. Psal. 41. v. 14. 106. v. 48. *Benedictus Dominus Deus Israel à seculo & in seculum*. Psal. 90. v. 2. *à seculo & in seculum tu es*. Dan. 2. v. 20. *Sit nomen Domini benedictum à seculo & in seculum*. Quando de consummatione seculi hoc loco agitur, accipitur vox *Seculi* in significatione priore ac præcipuè eâ, quâ συγηματικῶς καὶ σχηματικῶς eam usurpari ostendimus.

3. Συνωνυμία. 6. *Synonymia* spectatur, tum *in verbis simplicibus*, tum *in phrasibus conjunctis*. Ad priorem classem pertinet, quod mundi destructio vocatur, 1. τέλος *finis, terminus, extremum*. Matth. 24. v. 6. Marc. 13. v. 7. Luc. 21. v. 9. *Oportet hæc fieri, sed nondum* τὸ τέλος. Propriè & in sensu literali agitur de excidio Hierosolymitano, ut apparet ex vers. 14. apud Matthæum, sed quia discipuli conjunctim quæsierant de tempore excidii Hierosolymitani & consummationis seculi, ideò etiam rectè de utroq; accipi potest, nondũ adest finis, tũ malorũ, tũ Hierosolymæ, multò minùs totius seculi. 1. Cor. 10. vers. 11. τὰ τέλη *fines seculorum in nos venerunt*, id est, vivimus seculo consummationi hujus mundi proximo, totum tempus, quod inter primum Christi adventum in carnem, & secundum ipsius adventum ad judicium interjicitur, ab Apostolis vocatur *tempus novissimum*, imò *hora novissima*, quia Christus omnia consummavit, neque quidquam ulterius expectandum quàm mundi finis. 1. Corinth. 15. v. 24. *deinde finis*, non spiritualis regni Christi, ut volunt Photiniani, sed hujus seculi. 1. Petri 4. v. 7. πάντων τὸ τέλος ἤγγικε *finis omnium* sive totius universi. 2. συντέλεια *consummatio*. Mat. 13. v. 29. c. 24. v. 3. c. 28. v. 20. Heb. 9. v. 26. ubi & αἰῶνος in singulari & αἰώνων in plurali consummatio vocatur, quia secula sibi invicem in hoc mundo succedentia præsens hoc seculum absolvunt ac tandem finiunt. Confer Harmon. de resurrect. cap. 12. p. 476. Synonymia *phrasium conjunctarum* cognosci potest ex illis Scripturæ dictis quæ ad τὸ ὅτι demonstrandum paulò post adducentur.

CAPUT II.

De τῷ ὅτι, an secutura sit aliquando mundi consummatio.

7. Ab ὀνοματολογίᾳ igitur transitum facimus ad πραγματολογίαν, in qua primo loco occurrit quæstio de τῷ ὅτι, *an scilicet secutura sit aliquando mundi consummatio?* Affirmantem sententiam demonstramus 1. *ex perspicuis Scripturæ dictis*. Classes eorum constitui possunt duæ, quædam enim ex Veteri, quædam ex Novo petita sunt Testamento. In Veteri Testamento præcipua hæc occurrunt. 1. *in Mose*. Gen. 8. v. 22. *Cunctis diebus terræ sementis & messis, frigus & æstus, æstas & hyems, nox & dies non requiescent* sive cessabunt. Ostendit Deus, se certos dies ac certum tempus præfinivisse, in quo vicissitudines sementis & messis, frigoris & æstus, æstatis & hyemis, noctium ac dierum sint futuræ; adventante autem constituto durationis termino desituras esse illas vicissitudines ac mundum denuò, non quidem aquis diluvii, sed igne esse perdendum ac destruendum, tunc diebus terræ succedent *dies cœli*, id est, mera & absoluta æternitas. Luth. in comm. illius loci. *Non est otiosum, quod dicit, cunctis diebus terræ, subindicat n. hos terræ dies aliquãdo cessaturos & secuturos alios dies coeli. Stantibus igitur diebus terræ terra stabit & manebunt ista vices temporum, sed cessantibus his diebus terræ, cessabunt ista omnia & sequentur dies coeli, id est, æterni dies, qui erunt Sabbatum ex Sabbato, ubi non occupabimur corporalibus laboribus ad parandum victum, erimus n. sicut Angeli Dei, sed nostra vita erit agnoscere Deum, delectari sapientiâ Dei & frui præsentiâ Dei.* Gen. 49. v. 1. *Convenite filij Iacob, ut annunciem vobis, quid erit in novissimis diebus* (Hunc locum urget Orig. l. 3. περὶ ἀρχῶν c. 5. *Si novissimi sunt dies*, inquit, *cessare dies necesse est qui coeperunt.* Et sanè Prophetia Jacobi extẽdit se usq; ad tẽpora Messiæ, quæ à Prophetis & Apostolis vocari solent novissima) Deut. 11. v. 21. *Quãdiu coelum terræ immenet, q̃diu Sol terram illustrabit*. Hebr. ad verb. *Sicut dies coelorum super terram*, vel *secundùm dies coelorum super terram*, utroque enim modo כ verti potest. Sensus est, usque ad finem mundi, quia nisi peccassent Judæi repudiando Messiam & legem Domini contumaciter transgrediendo, promissam terram Canaan usque ad finem mundi possedissent. Luth. eleganter reddidit: So lange die Tage vom Himmel auff Erden währen. Innuitur igitur fore tempus, quo cessabunt dies, quos coeli conversio super terram efficit ac coelestis regio per terrenã Canaan præfigurata piis Israelitis possidenda tradetur. Deut. 32. v. 22. *ignis succensus est in furore meo & ardebit usq; ad inferni infima, devorabitq; terrã cum*

An secutura sit aliquando mundi consummatio. Aff. probatur 1. ex dictis Scripturæ. 1. ex V. T. 1. ex Mose.

cum germine suo & montium fundamenta combures[Ignis nomen potest accipi μεταφορικῶς de ira divina, quæ instar flagrantis ignis omnia absumit, quæq; populum Judaicum ob Messiæ contemtum in infernum usque prosternit. Sed Justinus in orat. ad Antonin. Pium propriè accipit. *Exustionem mundi*, inquit, *quomodo per Mosen Spiritus Propheticus fore præmonstrarit, accipite. Sic a. ait: Descendit ignis perpetuum vivens & devorabit ad imam usq; abyssum*] 2. *ex Iobo*. Job. 14. v. 12. *Non resurget homo donec non erũt cœli*. Hebr. עד בלתי שמים Ergò cœli non durabunt perpetuò, sed aliquando non erunt. Mercerus & quidam alii accipiunt *exclusivè*, ut simplicem negationem, *homo non resurget, donec non erunt cœli*, quod nunquam fiet, scilicet juxta Naturam, resurget autem divinâ virtute. Sed ostendimus in tract. de Morte in quæst. de imm. anim. §. 151. rectiùs accipi *determinativè*, ut limitationem ac designationem temporis, quo homo aliquando resurget. Cap. 24. v. 24. *humiliabuntur sicut omnia & auferentur* (hunc locum Gregorius lib. 17. moral. cap. 5. de consummatione seculi interpretatur, in Hebræo tamen paulò aliter legitur) 3. *ex Psalmis*, Psal. 46. v. 3. *Non timebimus, si terra loco suo moveretur, & montes in medium mare præcipitarentur*. (Quidam accipiunt ut *conditionem impossibilem*, si vel maximè omnia in mundo ita turbarentur, ut montes in cor maris præcipitarentur, quod nunquam futurum est, tamen non timeremus. Sed reliqua dicta, quæ de mundi transitu loquuntur ac subsequens v. 4. testatum reddunt hanc conditionem adjectam non esse pro impossibili habendam. August. in comm. accipit de *conversione gentium*, per prædicationem Evangelii. Quidam allegoricam sectantur interpretationem per terram intelligunt *imperia hujus mundi*, quæ Diaboli impulsu veluti terræ quadam concussione acerrimè colliduntur, per montes v. *Diabolos*, qui in cor sive medium maris ruunt præcipites, id est, insanientes Principes ac populos bellis invicem committunt, Ecclesiâ instar arcis scopulo impositæ in mediis imperiorum ruinis incolumi interim manente. Et sanè congruit hæc interpretatio phrasibus loquendi in Scriptura usitatis Ps. 33. v. 8. Ps. 68. v. 33. Jer. 51. v. 25. Zach. 4. v. 7. Apoc. 8. v. 8. interim cùm sensus literalis nullam secum trahat absurditatem analogiæ fidei adversam, ideò unà cum interpretatione allegorica retineri potest.) Psal. 72. v. 7. *Florebit in regno Messiæ multitudo pacis* עד בלי ירח *donec non amplius Luna*. Describitur æternitas regni Christi, quod destructis omnibus hujus mundi regnis in fine seculi ipsum tamen in perpetuum sit permansurum. Psal. 97. v. 1. *Dominus regnavit, exultet terra*. v. 2. *nubes & caligo in circuitu ejus, justitia & judicium basis sedis ejus*. v. 3. *ignis ante ipsum procedit & inflammabit in circuitu inimicos ejus*. v. 5. *montes sicut cera fluxerunt à facie ejus &c.* (Propriè & principaliter loquitur Psaltes *de vocatione gentium* per Evangelii prædicationem ac regno Christi in hac vita, interim etiam referri potest ad regnum gloriæ in fine seculi inchoandum, quando omnes hostes plenè sibi subjiciet & majestas regni ejus publicè conspicietur) Psal. 102. v. 26. *Initio tu Domine terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli*. v. 27. *ipsi peribunt, tu autem permanes & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut indumentum mutabis eos & mutabuntur*. v. 28. *tu autem idem ipse es & anni tui non deficient*. Locus hîc allegatur ab autore Epist. Hebræos cap. 1. v. 11. in quo mundi interitus verbis perquàm emphaticis describitur. 1. *Subjectum* est *cœlum & terra*, relativum cum המה v. 27. ad utrumque refertur, cùm v. 26. utriusque facta fuerit mentio, adde quòd si cœli peribunt, multò magis verisimile sit etiam terram perituram, cùm cœlum solidiùs ac firmiùs terra videatur. Nevè quis cogitet, *cœlos aëreos* duntaxat, non autem *æthereos*, *inferiores* dũtaxat, non autem *superiores* esse perituros, ideò v. 27. additur particula universalis כלם *omnes veterascent*, videl. quotquot sunt opera manuum divinarum, i.e. quotquot sunt à Deo conditi, ut apparet ex v. 26. 2. *Prædicatum* tria verba maximè emphatica habet 1. אבד *periit, interiit*, quod notante Schindlero in Lex. de omnimoda rei perditione usurpatur. 2. בלה *inveteratus est, vetustate tritus, attritus & consumtus est* instar vestimenti vetustate attriti. Thom. in comment ad Hebr. 1. *Sicut vestimentum assumitur ad usum, cessante verò usu deponitur: sic cum fuerit completus electorum numerus, mutabitur cœlum quasi vestimentum, quia jam amplius ad rerum generationem & corruptionem non inservit*. 3. חלף *præteriit, transiit, interiit* Cant. 2. vers. 11. Esai. 2. vers. 18. Daniel. 4. vers. 23. 25. 32. 3. *Antithesis, tu autem permanes*. v. 27. *tu idem ipse es & anni tui non deficiunt*. Præfixum in voce ואתה rectè exponitur *adversativè*, ostendit enim series textus instituti oppositionem inter cœli terræque interitum, & stabilem ac fixum divinæ essentiæ statum. *Anni* metaphoricè Deo tribuuntur durationem continuam & simplicem denotantes, quia æternitatem non nisi per quandam temporis successionem perpetuò durantem concipere possumus, dicuntur autem anni Dei *non deficere*, *non consumi*, sicut dies & anni nostri Psal. 90. vers. 9. quia sunt *dies & anni æternitatis* 2. Petr. 3. v. 18. 4. *ex Prophetis*. Esa. 34. v. 4. *Tabescet omnis militia cœlorum & complicabuntur sicut liber coeli & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea & de ficu*. Quidam accipiunt in *sensu metaphorico*, ut animorum angor & perturbatio in summis calamitatibus significetur, qui n. in mœrore ac luctu constituti sunt, *illis lux non videtur esse lux, nec dies videtur esse dies, nec dulcia habere dulcedinem, sed omnia mutantur eis in contrarium, adeò n. doloris anxietas oculos obnubilat, ut serenum coelum tenebris offusum videatur ac stabiles montes collesque moveri*, ut loquitur Theodor. in comment. Jer. 4. Confer similes metaphoricas descriptiones Esai. 13. v. 9. Jerem. 4. v. 23. cap. 15. v. 9. Ezech. 32. v. 7. Amos 8. v. 9. Mich. 3. v. 6. & ea, quæ in præced. tractat. in c. de signis judicii §. 94. diximus. Rationem interpretationis afferunt eam, quia in præcedentibus verbis agitur *de particulari Dei judicio*, quod exercebit adversus gentes, quæ Assyriorum fastum ac mores imitantur, sed ostendimus suo loco, Prophetas à particularibus judiciis sæpiùs progredi ad Universale judicium adversus omnes gentes, cumprimis verò Ecclesiæ hostes in die novissimo exercendum, cujus præludium in particularibus illis judiciis proponitur, in quo cœlum & terra destruetur. Absurdum igitur ac præposterum nequaquam censendum, si hic locus Propheticus de interitu mundi accipiatur, quam interpretationem verborum emphasis confirmat. De exercitu coelorum, id est, Sole, Luna, & stellis, instar aciei cujusdã à coelesti Imperatore certo ordine dispositis & speciem

4. ex Prophetis.

speciem perquam illustrem oculis hominum exhibentib. Gen.2.v.1.Neh.9.v.6. dicit Propheta, *quod colliquescet*. In Hebr. est נָמַק in Niphal à rad. מקק *liquefactus, dissolutus fuit*, ac per metaphoram, *corruptus, putrefactus, labefactatus fuit* Ezech.24.v.23. Levit.26.v.39. Psal.38.v.6. Bened. Arias reddidit, *mucescent*, quæ enim putredini & corruptioni proxima, mucorem priùs contrahunt. De cœlis dicitur, quòd *complicabunt* se sive *convolventur* sicut liber. In Heb. est נָגֹלוּ à rad. גלל *convolvit, complicavit*. Respectus habetur ad formam librorum, quâ Hebræi usi sunt à nostra diversam. Neque enim tales apud eos sunt libri, quales apud nos ex multis paginis conglutinatis aut consutis compacti, sed qui ex una pagina longa ac perpetua constabant, quæ quia circa lignum quasi circa axem instar telæ convolvitur, ideò liber apud eos vocatur מְגִלָּה *volumen*. Luc.4.v.17. *cum traditus esset Christo liber Prophetæ ἀναπτύξας τὸ βιβλίον explicans librum invenit locum*. v.20. *καὶ πτύξας & complicans librum reddidit ministro*; hac formâ legem in membrana descriptam adhuc hodie Judæi in Synagogis habent. Quemadmodum igitur creatio cœli *extensioni pellis seu tabernaculi* comparatur Ps.104.v.2. Esai.40.v.22. unde ipsum cœlum vocatur רָקִיעַ *expansio* Gen.1.vers.6. sic ejusdem interitus ac destructio *complicationi libri* seu voluminis aptissimè confertur. Justin. in qq. & respp. ad orth. q.94. p.348. *Quemadmodum firmamenti facturam sacræ literæ per collationem assimilarunt quandoque pellis extensioni, aliquando fumo firmato, aliquando rotunditati testitudinis cameratæ, sic & ejus solutionem per comparationem assimilarunt, aliquando libro qui convolvitur, quandoque Elemento, quod igne solvitur, nonnunquam vestimento veterascenti*. Chrysost. Epist.5. ad Theodorum lapsum. *Istud cœlum è medio subducetur, non aliter quàm pelles scenæ, ac velum contrahitur è medio, ut in melius commutetur*. Nevè quis cogitaret, cœlum eâ ratione convolvendum sive complicandum, ut stellæ illi infixæ maneant, sicut characteres literarum in libro complicato, ideò addit Propheta: *Omnis exercitus eorum decidet*, in Hebr. est יִבּוֹל à rad. נבל *ut defluit folium de vite & sicut defluit de ficu*. Adducit Propheta similitudinem *vineæ & ficus*, quia duæ illæ plantæ erant satis notæ ac familiares in terra Canaan. Confer Apoc.6. v.14. ubi eadem ferè descriptio occurrit. Esai.51. vers.6. *Cœli sicut fumus deficient* (in Hebr. est נִמְלָחוּ *consumentur, dissipabuntur*. Aquila reddit μισθήσεται *in nihilum comminuentur*. Symm. ἁλισθήσονται *in salis modum conterentur & evanescent*. LXX. ὁ οὐρανὸς ὡς καπνὸς ἐστερεώθη *firmatum est sicut fumus*. At si firmitas pro robore accipitur, quomodo fumo, quod firmum est, comparatur? resp. Hieronym. *quòd omnis cœlorum firmitas robur & fortitudo vento inanissimo & fumo, qui in auras solvitur, coæquetur*) & *terra sicut vestimentum veterascet, & habitatores ejus similiter*, sicut *hæc interibunt, sed salus mea in seculum erit & justitia mea non conteretur*. Multi ex Pontificiis accipiunt, ut hypotheticam ac conditionalem comparationem, ut sit sensus, *non quòd cœlum & terra præteritura sint aliquando, sed illud citius eventurũ quam contingat, ut inane excidat divinum verbum* Sed ostendit ipse sonus verborum, Prophetam non loqui *comparatè* sed *absolutè* nec impossibilem quandam conditionem proferre, sed cœli terræq; interitum, promissionis autem suæ firmitatem sibi invicem ἀντιθετικῶς opponere, proinde ut Christus Mat.24.v.35. Marc.13.v.31. Luc.21.v.33. non ὑποθετικῶς sed κατηγορικῶς & assertivè dicit: *Coelum & terra transibunt, verba a. mea non præteribunt*. Sensus igitur est, quamvis coelum, terra & homines constituto tempore sint interituri, tamen salus & justitia credentibus promissa erunt perpetua & immutabilia, quia *creabo coelos novos & terram novam, in quibꝰ justitia habitat*. 2.Pet.3.v.13. Optimè verò conferri potest hic locus Propheticus cum oraculo Davidico Ps.102. v.27. ut enim ibi de coelis dicitur, *veterascent ut vestimentum*. ita hoc loco de terræ interitu eadem similitudo usurpatur, ne quis coeli ac terræ diversam rationem fore cogitet. Atque hoc modo oraculum Propheticum antiquissimus Ecclesiæ Doctor Irenæus exposuit lib.4. adv. hæres. c.6. p.236. Hieronymus lib.14. in Esaiam tom.4. p.164. Chrysostomus in hom. ad c.8. Rom. Haymo & Lyranus in comm. h.l. Esai.65.v.17. *Ecce ego creans coelos novos & terram novam, & non memorabuntur priores, nec ascendent super cor*. Sanctius in comm. accipit μεταφορικῶς, *quod per coeli novi ac terra nova creatione omnis rerum abundantia & ingens voluptas promittatur, sicut ærumnosa Israelitarum conditio per coelum obscurum ac nubilum & terram sterilem ac aridam proverbiali locutione in Prophetis describitur*, quâ ratione ad restitutionem ex captivitate Babylonica in verbis hisce Propheticis respectus haberetur. Heerbr. in Comp. theol. in c. de consum. seculi p.536. itidem arbitratur de Ecclesiæ & religionis instauratione in his terris futura ibi sermonem esse. Sed manifestum est ex 2.Pet.3.v.13. & Apoc.21.v.1. de cœlesti beatorum patria unicè sermonem esse; imò ex hoc ipso loco Prophetico idipsum evidenter colligitur, quia talis rerum status hîc describitur, qui in hac vita non habet locum v. 18. *Gaudete & exultate in æternum in his quæ creo*. v.19. *non audietur in Jerusalem ultrà vox fletus & vox clamoris*. Atqui in vita æterna demum hoc implebitur Apoc.7.v.17. Nec obstat, quòd nonnulla addantur, quæ κατὰ ῥητὸν accepta in patriam beatorum minimè conveniunt, quia *Propheta verbis hujus seculi describens res futuri seculi & à corporalibus beneficiis animos hominum ad spiritualia & coelestia beneficia principaliter à Messia expectanda evehunt*. Esai. 66. v.15. *Ecce Dominus in igne veniet, & tanquam turbo quadrigæ ejus reddere in indignatione furorem suum & increpationem suam in flamma ignis*. (Hoc igne, in quo & cum quo Dominus ad judicium veniet, universa cœli terræque machina conflagrabit 2.Petr.3.v.10.) vers.16. *quia in igne Dominꝰ judicabit & in gladio suo ad omnem carnem & multiplicantur interfecti à Domino* (in die judicii ex ore Christi gladius δίστομος procedet, quando contra damnatos horribilem illam sententiam pronunciabit. *Ite maledicti*, cujus sententiæ executio fiet per ignem infernalem. Describitur igitur Deus tanquam fortis bellator, zelo justitiæ ardens & vindictam ab hostibus sumere cogitans, qui quadrigis invehatur, ex quibus igneos ejaculetur globos, ac furorem suum totus inflammatus evomat, quin & gladium suum vibret, ut sic igne & ferro obvia quæque prosternat ac vastet. Complementum hujus vaticinii præcipuè sequetur in die extremi judicii) vers.22. *Sicut coeli novi & terra nova, quos ego facio, stant coram me, dixit Dominus, sic stabit vestrũ semen & nomen vestrum*. Sicut æterna beatitudo in

novo cœlo ac nova terra credentibus parata erit immobilis ac immutabilis, ita quoque pii vivent in æternum. Ezech.24.v.9. *Væ civitati sanguinum, etiam ego grandem faciam pyram.* verſ.10. *Multiplica ligna, ſuccende ignem, conſume carnem & oſſa comburentur.* (Hieronymus libr.7. in Ezech. *Sunt, qui totum iſtum locum ad conſummationem ſeculi transferant. Mundus ergò, qui in maligno poſitus eſt, die iudicii divino igne ſuccenditur & civitas ſanguinum ponitur ſuper carbones ignis. Et proponitur ſanguis, qui effuſus eſt in propatulo creaturæ univerſæ, ut omnium ſcelera pateant, quia nihil occultum quod non revelетur, ne terrâ operiantur aut pulvere.* Sed in ſenſu literali de incendio & excidio Hieroſolymitano à Babyloniis metuendo hîc agi videtur) Dan.2. verſ.45. *Lapis abſciſſus à monte ſine manibꝰ comminuit ferrum, æs, teſtam, argentum & aurum*, id eſt, in fine ſeculi deſtruentur omnia mundi regna & ſuccedet æternum regnum. Cap.7. verſ.11. *& vidi donec interfecta eſſet beſtia & periiſſet corpus eius & traditum eſſet ad comburendum igni* (in die noviſſimo, quando omnia igni abſumentur, etiam Turcica impietas & Tyrannis abolebitur) v.12. *ac reliquis beſtiis ablata erat poteſtas* (in fine ſeculi abolebuntur omnia regna. 1.Corinth.15. verſ.24.) verſ.26. *judicium ſedebit, ut auferatur poteſtas ejus & diſpereat usque in finem* v.27. *regnum autem & poteſtas & magnitudo regni, quæ eſt ſubter omne cœlum, dabitur populo ſancto Altiſſimi* (deletis omnibus impiis & Eccleſiæ hoſtibus electi in novo cœlo cum nova terra in perpetuum regnabunt) cap. 9. verſ.27. *uſque ad conſummationem*, id eſt, uſque ad finem mundi LXX. ἕως συντελείας καιρῶ *decretum eſt, quod perſeverabit deſolatio.* cap.12.v.4. *obſigna librum uſque ad tempus finis* (quod proximè præcedet finem mundi) Joel.3.v.15. *Sol & Luna obtenebrabuntur & ſtellæ retrahent ſplendorem ſuum.* v.16. *movebuntur cœli & terra & Dominus ſpes populi ſui.* (Hier. in comm. *Mœrorem extremi diei & tormenta pereuntium, ne ſol quidem & Luna aſtraque cætera poterunt intueri, ſed retrahent fulgorem ſuum & furorem judicantis reddentisque uniuscuiusque opus in caput ſuum, aſpicere non audebunt. Non quòd clementiora ſint, quam Dei iudicia, ſed quòd omnis creatura in tormentis aliorum de ſuo iudicio pertimeſcat. Dominus inſtar leonis rugiet ſeu clamabit & tam excelſa eius vox erit ac terribilis, ut cœlorum cardines & terrarum fundamenta quatiantur. Cũque tam ſeverus in eos fuerit, qui puniendi ſunt, erit clemens erga populum ſuum & dabit eis fortitudinẽ*) Soph.1. v.18. *in igne zeli devorabitur omnis terra, quia conſummationem cum feſtinatione faciet cunctis habitatoribus terræ*, quod repetitur cap.3.v.8. Hagg.2.v.7. *Movebo cœlum & terram, & mare & aridam, & movebo omnes gentes*, Mal.4.v.1. *Ecce dies venit ſuccenſa quaſi caminꝰ & erunt omnes contemtores & omnes facientes iniquitatem ſtipula & inflammabit eos dies veniens.* Confer ea, quæ de his vaticiniis Propheticis dicta ſunt in præced. artic. de extremo judicio §.13.) 5. *ex libris Apocryphis.* 4. Eſdr.6.v.6. *facta ſunt omnia creata per me ſolum & non per alium, & finis per me ſolum & non per alium.* v.9. *finis huius ſeculi Eſau & principium ſequentis Iacob.* v.16. *finem eorum oportet commutari.* v.20. *cùm ſuperſignabitur ſeculum, quod incipiet pertranſire, hæc ſigna faciam.* c.7.v.30. *Convertetur ſeculum in antiquum ſilentium diebus ſeptem, ſicut in prioribus iudiciis, ita ut nemo derelinquatur.* verſ.31. *& erit poſt dies ſeptem & excitabitur, quod nondum vigilat ſeculum & morietur corruptum.* verſ.43. *dies judicij erit finis temporis hujus & initium temporis futuræ immortalitatis, in quo tranſivit corruptela.* cap.14.v.16. *Quantum invalidum fiet ſeculum à ſenectute, tantum multiplicabuntur ſuper inhabitantes mala*, v.17. *prolongavit enim ſe magis veritas & appropinquavit mendacium.* c.16 v.14. *Ecce mittentur mala & non revertentur, donec veniant ſuper terram.* v.15. *Ignis ſuccenditur & non extinguetur, donec conſumat fundamenta terræ.* Siracid.17.v.29. *Quid lucidius Sole? & tamen deficit.*

5. ex libris apocryphis

8. 2. *Ex Nov. Teſtamento.* 1. *Ex Evangeliſtis.* Matth.5.v.18. *Amen dico vobis, donec tranſeat* παρέλθῃ *cœlum & terra, jota unum aut unus apex non præteribit à lege, donec omnia fiant.* Luc.16.v.17 *Facilius eſt cœlum & terram præterire, quam de lege unum apicem cadere.* Quidam ex Pontificiis accipiunt *comparatè*, ac κατ᾽ ἄνθρωπον dictum hoc ſenſu. *Si alterutrum horum præteriturum ſit, præteribit priùs cœlum & terra, quam jota unum aut apex unus à lege, non quòd cœlum & terra aliquando ſint præteritura, ſed illud citiùs eventurum, quod nemo futurum putat, quàm contingat, ut inane excidat divinum verbum, ſicut communiter dicere ſolemus, cùm aliquid fieri non poſſe, aut nunquam futurum ſignificamus, citius cœlum ruet, aut priꝰ rerum diſſolvetur Natura, quam hoc fiat. Hoc ergò diceret Chriſtus, legem tunc præterituram, quando cœlum ac terra præteribunt, i.e. nunquam præterituram, quia aut illa nunquam deficient ſaltem quoad ſubſtantiam, aut quia vulgò, cuius opinioni in loquendo ſæpè ſe Scriptor ſacer accommodat in æternum duratura exiſtimabantur.* Janſen. in conc. Evangl. Sanctius in comm. Eſa.51. &c. Quidam ſic exponunt: *Prius tranſiturum coelum & terram, quàm deſiturũ fieri, quæ ſcripta ſunt in lege. Nam ea tunc demum perfectè impleta erunt, cum coelum & terra eſſe deſierint.* Sed manifeſtum eſt ex Matth.24.v.35. Marc. 13. verſ.31. Luc.21. verſ.33. Chriſtum nequaquam *comparatè* loqui, ſed *abſolutè*; ac particulam *Donec* non eſſe hoc loco *excluſivam*, quaſi nunquam futurum ſit, ut cœlum ac terra tranſeant, ſed *incluſivam ac determinativam.* Senſus enim eſt, quòd cœlum ac terra conſtituto divinitùs tempore quidem ſint tranſitura, interim legem Dei utpote normam æternæ juſtitiæ ac ſapientiæ permanſuram eſſe in æternum. Utitur autem Chriſtus in deſcribendo cœli terræque interitu voce παρέρχεσθαι quod eſt *præterire, abire*, ita ut nullum prioris rei, quæ præceſſit, maneat veſtigium. Sic præterire dicitur *tempus* Matth.14. v.15. Marc.14. v.35. *generatio hominum.* Matth.24.v.34. Marc.13.v.30. Luc.21. v.32. *homo prætergrediens* Matth.8. v.28. Marc.6. v.48. *navis* Act.16.v.8. *tempus huius vitæ* 1. Pet. 4. v.3. Illæ res propriè dicuntur præterire, quæ cùm ſemel præterierint nunquam revertuntur, juxta illud Naſonis 3. de arte:

2. ex N. T.

Nec quæ præteriit rurſus revocabitur unda,
Nec quæ præteriit hora redire poteſt.

Cumprimis verò emphaſis hujus verbi pulcerrimè exprimitur Sap.5. v.9. παρῆλθον *tranſierunt mundana illa omnia tanquã umbra & tanquã nunciꝰ tranſcurrens.* v.10. *tanquam navis, quæ pertranſit fluctuantem aquam, cuius cum præterierit, non eſt* veſti-

vestigium invenire neque semitam itineris illius in fluctibus. v. 11. *aut veluti avis transvolantis aerem nullum invenitur itineris* τεκμήριον. v. 12. *ictus a alarum verberatum ventum levem & scissum vi stridoris commotis alis pertransiit & post hoc non est inventum signum processus in eo, aut tanquam sagitta missa in scopum, divisus aër continuò in se resolutus est, ut ignoretur transitus illius*) Matth. 13. vers. 39. *Messis est* συντελεία τοῦ αἰῶνος. v. 40. & 49. *Sic erit in consummatione seculi hujus* (Vocabulum συντελείας videtur desumtū ex Dan. 9. v. 27. ἕως συντελείας *usq; ad consummationem decretum est, quod perseverabit desolatio*, id est, usque ad finem mundi c. 12. v. 4. *obsigna librum* ἕως καιροῦ συντελείας. LXX. hoc nomine utuntur pro כָּלָה seu תִּכְלָה pro finali & universali alicujus rei consummatione sive consumtione. 2. Reg. 13. v. 17. Esdr. 9. v. 14. Neh. 9. v. 31. Psal. 58. v. 14. Jer. 4. v. 27. &c. sic dicuntur συντελεσθῆναι *sermones* Mat 7. v. 28. *dies* Luc. 4. v. 2. Act. 21. v. 27. ex quibus nihil reliquum manet) Matth. 24. v. 3. *quod signum adventus tui & consummationis seculi.* Matth. 24. v. 6. Marc. 13. v. 7. Luc. 21. v. 9. *oportet hæc fieri, sed nondum* τὸ τέλος nec Hierosolymitani excidii, nec totius seculi. Matth. 24. v. 35. Marc. 13. v. 31. Luc. 21. v. 33. *Cœlum & terra transibunt* παρελεύσονται, *verba autem mea non transibunt.* Matth. 28. v. 20. *Ecce ego vobiscum sum usq; ad consummationem seculi.* Actor. 3. v. 20. *Oportet Christum cœlum capere usque ad tempora restitutionis omnium.*

§. 2. *Ex Apostolis.* Rom. 8. v. 21. *Creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei.* (de hoc loco Apostolico infrà ex professo agetur) 1. Cor. 7. v. 31. τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου τούτου παράγει (Justinus in qq. & resp. ad orthod. p. 95. p. 349. sic legit: παράγει τὸ σχῆμα τούτου κόσμου ὁ Θεός. Sed verbum παράγειν in Nov. T. plerunque usurpatur *intransitive.* Nomine σχήματος utitur Apostolus pro habitu sive conversatione externa in affectibus, gestibus & totius vitæ actionibus Philip. 2. v. 9. sicut & vox σχηματίζεσθαι de ἀναστροφῇ sive conversatione vitæ ac morum usurpatur 1. Petri 1. v. 15. intelligitur ergò per σχῆμα τοῦ κόσμου conversatio hujus seculi, vita in hoc mundo, actiones hujus vitæ atque unà totus mundus; in hac enim vita homines *ducunt uxores, flent, gaudent, emunt, utuntur hoc mundo.* vers. 29. 30. & 31. sed illud τὸ σχῆμα hic mundi habitus, hæc conversatio hujus vitæ aliquando cessabit, quia *filii hujus seculi nubunt ac nuptui traduntur,* & iv. *qui digni habebuntur seculo futuro & resurrectione ex mortuis, nec nubunt nec nuptui dantur, nec ultrà mori poterunt,* & *æquales non sunt Angelis Dei.* Luc. 20. v. 34. 35. 36. Justinus d. l. *Si præterit habitus hujus mundi, certum est simul necessariò alia omnia, quæ propter habitum mundi sunt effecta, cum mundi habitu esse præteritura, inducetur a. novum cœlum & terra, ubi justis & injustis factorum retributio fiet.* Ambrosius in comment. h. l. *Si forma mundi peribit, dubium non est, omnia, quæ sunt in mundo, interire.* Quidam per τὸ σχῆμα intelligunt *speciem ac pulchritudinem*, ut sit sensus, quicquid in mundo habet externam aliquam speciem, quicquid est in mundo jucundum, voluptuosum & gloriosum, illud præteribit, quia nihil solidam felicitatem affert in mundo, sed vana sunt, quæcunque sunt sub Sole. Jac. Faber Stapulensis, quæ sequitur Alciatus lib. 2. παρέργων cap. 30. τὸ παράγειν interpretatur per *decipere seu fallere, blandâ specie allicere.* Budæus exponit per παρεκτρέπειν *transversum agere*, cùm in profanis Scriptoribus in hac etiam significatione vocula illa usurpetur. Sed hujus significationis exempla non occurrunt in sacris literis, & constat ex *locis parallelis* de mundi consummatione potiùs quàm deceptione Apostolum hic loqui. Psal. 143. vers. 5. ἡμέραι αὐτοῦ ὡσεὶ σκιὰ παράγουσι 1. Johan. 2. v. 17. ὁ κόσμος παράγεται. Mundus igitur *transire* dicitur, quia constituto tempore abolebitur, ita ut nullum ejus remaneat vestigium, sicut transeunt sive prætereunt *viatores* Psal. 128. Matth. 9. vers. 9. sicut luce adventante *tenebræ* prætereunt 1. Joh. 2. v. 8. ac quia vox σχήματος in Scriptoribus Græcis de Comœdiis usurpatur, ideò etiam hæc comparatio locum hîc habere potest. Tota nostra in mundo vita nihil aliud est quàm quædam Comœdia, cuique enim nostrum imposita est certa quædam persona, quam decenter debet gerere, id est, cuique commissæ sunt certi alicujus officii partes. Quemadmodum igitur in Comœdia variæ introducuntur personæ, quæ sibi invicem in certo ordine habito succedunt & vicissim abscedunt, donec tandem totus apparatus removeatur, & nihil maneat reliqui, ita quoque res sese habet in hoc mundo, generatio una venit, altera abit, donec tandem mundus ipse simul transeat. Duæ in hac mundi scena sunt portæ, unam per nativitatem ingredimur, ex altera per mortem egredimur. Vestes, quibus ad personam nostram in hac fabula agendam induimur, sunt mundi bona, quæ commodatò accipimus, qui Regem ait, non auferet secum purpuram, quam in hac vita gestavit &c. Theodoret. in comment. hujus loci: *Non amplius agricola & navigatio, non regna & imperia, non amplius servitus & dominium, non amplius artes & scientiæ, non amplius paupertas & divitiæ, ex his enim & quæ sunt hujusmodi, constat vita præsens, futura enim habent aliam rerum differentiam.* 1. Cor. 10. v. 11. τὰ τέλη *fines seculorum in nos venerunt* (Confer dicta superiùs §. 6.) 1. Corinth. 15. v. 24. *deinde finis*, tum totius seculi, tum modi regiminis, quo Christus Ecclesiam in hac vita gubernat. 2. Cor. 4. v. 18. τὰ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Quidam per ea, *quæ videntur*, specialiter intelligunt præsentis vitæ tribulationem, per ea quæ non videntur, futuræ vitæ gloriam, qd colligunt ex vers. praced. Sed potest etiam accipi generaliter, quicquid in hoc mundo oculis obvium transitorium est, ac momentaneum, quod verò expectamus, æternum. Hebr. 9. v. 11. adducitur oraculum Davidicum de cœli terræque interitu ex Psal. 102. vers. 26. Hebr. 2. vers. 5. *Non enim Angelis subjecit* οἰκουμένην μέλλουσαν *futurum orbem*, qui post hujus οἰκουμένης transitum sequetur. Heb. 9. vers. 26. *Christus semel* ἐπὶ συντελείᾳ τῶν αἰώνων *in consummatione seculorum ad destructionem peccati per hostiam suam apparuit.* Loquitur Apostolus de primo Christi adventu, ut apparet, tum *ex finis hujus adventus descriptione*, tum *ex secundi adventus oppositione* v. 28. quòd ergò Christus dicitur venisse ἐπὶ συντελείᾳ accipiendum est sensu eo, quo Prophetæ Apostoli totum illud tempus, quod inter primum & secundum Christi adventum intercedit, solent vocare *Novissimum* Esai. 2. v. 2. Jerem. 23. v. 20. Dan. 2. v. 28. Mich. 4. v. 1. Act. 2. vers. 17. 1. Cor. 10. v. 11. 1. Tim. 4. v. 1. 2. Tim. 3. v. 1. 2. Petr. 3. v. 3. 1. Joh. 2. vers. 18. Causam pluralis numeri, quare Apostolus dicat τῶν αἰώνων expo-

exposuimus superiùs in Homonymia. Heb.12. v.26. *Adhuc semel & ego movebo non solùm terram, sed & cœlum.* v.27. *quod autem adhuc semel dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, ut maneant ea, quæ sunt immobilia.* [Hunc locum ad consummationem seculi accommodat Justinus Martyr in quæstionib.& responsionib.ad orthodox. quæst.93. pag.348.& addit: τὸ δὴ σαλευόμενον δηλοῖ τὴν αὐτοῦ μετάστασιν, ἵνα μείνῃ τὰ μὴ σαλευόμενα ἀκίνητα. Idem facit ex nostris Philip.Nicol.libr.5.de vita æterna, qua de re quid statuendum sit, expositum vide in tractat.præced.de extremo judicio §.16.] 1.Petri 4. v.7. *Omnium finis appropinquat.* τὸ τέλος significat non solùm finem & exitum, sed etiam complementum, quando igitur completum erit tempus durationi hujus seculi divinitùs præfinitum, tunc sequetur ejus finis. 2.Petr. 3.v.7. *qui nunc sunt cœli & terra reservantur igni in diem judicij.* vers.10. *adveniet dies Domini, ut fur in nocte, in quo cœli magno impetu transibunt* [ῥοιζηδὸν *cum stridore & fragore*, quòd enim magnâ vi ac repentino impetu destruitur, magnum edit fragorem. Lutherus, mit grossem Krachen. ῥοῖζος est stridor & impetus sive impetus cum stridore. Quemadmodum ædificii igne succensi contignationes superiores magno cum fragore collabuntur, atque eò quidem majore, quò ædificium ipsum est augustius: sic universum hoc cœli terræque ædificium igne finali accensum magno cum fragore concidet. Quemadmodum homo quandoque cum clamore vel gemitu ex intimo cordis recessu ducto moritur: sic quando virtus Dei conservatrix ac sustentatrix, quæ est quasi anima mundi à macrocosmo recedet, ultimum edet fragorem, sive stridorem ac exanimis cadaveris instar collabetur.] *Elementa verò calore solventur.* [καυσούμενα λυθήσονται comburentur & combusta dissolventur sive dissipabuntur] *terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur* [descendit Apostolus à cœlo per elementa intermedia usque ad terram, ut totam cœli terræque machinam destruendam esse significet] vers.12. *properantes in adventu diei Dei, per quam cœli igne succensi solventur & elementa ignis ardore tabescent* [τήκεται *colliquescent ac interibunt*, quæ enim tabe conficiuntur, interitui sunt propinqua. Desumta est hæc vocula ex Esa.34.v.4. *Tabescet omnis militia cœlorum*] vers.13. *novos verò cœlos & novam terram secundùm promissionem ejus expectamus &c.* 1.Johan.2.v.17. *mundus transit* παράγεται *& concupiscentia ejus, qui autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.* Qui mundanis adhærent cum mundo pereunte transibunt, qui cœlestia quærunt ac Deo verâ fide & in Spiritu adhærent, in æternum cum ipso vivent. Apocal.6. v.13. *Et vidi, & ecce terræ motus factus est magnus, & Sol factus est niger tanquam saccus cilicinus, & Luna tota facta est sicut sanguis.* vers.14. *& stellæ ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos suos, cùm à vento magno movetur.* vers.15. *& cœlum recessit sicut liber involutus & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt.* Aretas existimat hîc describi *prodigia et miracula in passione Christi facta.* Ambrosius *excidium regni Iudaici* describi censet. Lyranus & alii accipiunt ut metaphoricam descriptionem horribilis illius *persecutionis*, quam Diocletianus & Maximianus Impp. contra Ecclesiam concitarunt, ut sic terræ motus significet persecutionis diuturnitatem & immanitatem, Sol dicatur factus niger, quia Christus *Sol justitiæ* in membris suis est denigratus & injuriosè tractatus, *Luna tota facta est sicut sanguis*, id est, universa Ecclesia sanguine Martyrum rubuit. *Stellæ de cœlo ceciderunt*, id est, multi Ecclesiæ Doctores timore mortis in fidei confessione decederunt. Quidam accommodant hanc descriptionem ad tempora Antichristi. Dn.Doct. Hoe in comm.Apoc.p.464. quam interpretationem satis aptam ac concinnam esse judicamus, cùm in hoc Prophetico libro pleraque omnia parabolicè sint accipienda. Quidam putant describi signa diem novissimum proximè antecessura ac horribilem omniũ rerum perturbationem, quæ finem seculi proximè antecedet, quod colligunt ex v.17 Plerique ex veteribus ad ipsam mundi destructionem in novissimo die futuram isthæc accommodant, cùm Esa.34.v.4. Iisdem verè verbis mundi interitus describi videatur. Confer Hieronym.& Cyrill. Alexandr.in comm. super Esaiam cap.34. Euseb.lib.11.de præparat. Evangel.cap.de mundi innovat.Chrysost.in hom.ad Neoph. August. in Psal.103.Bedam & Primas.in comm.h.l.) Apoc. 10.v.16. Angelus *jurat per viventem in secula seculorum, tempus non fore amplius*, id est, mundum hunc interiturum ac impios æternis pœnis tunc afficiendos, pios verò cœlesti gloriâ ornandos. Apoc. 20. v.11. *à facie sedentis super thronum fugit terra et cœlum et locus non est eis inventus.* cap.21. v.1. *Vidi cœlum novum et terram novam. primum enim cœlum et prima terra abiit et mare jam non amplius est.* v.5. *dixit, qui sedebat in throno. Ecce nova facio omnia.* Ad hæc Scripturæ dicta referri debent etiam illa. 1.in quibus Dominus ad judicium dicitur *in igne venturus*, quia ignis ille cœlum, terram & omnia Elementa consumet 2.Petri 3.v.7. 2.in quibus mentio fit *novi cœli, ac novæ terræ*, quia illa prioribus abolitis succedent. Es.65 v.17. 3. in quibus mentio fit *extremi judicij*, quia judicium extremum immediatè sequetur totius universi consummatio. Matth.13.v.39. 4.in quibus mentio fit *resurrectionis mortuorum*, quia resurrectio universalis futura est in die novissimo, qui ultimam huic seculo imponet clausulam Johan.6.v.39.*et non resurget homo, donec non erunt cœli* Job. 14. v.12. 5. in quibus tempus Messiæ vocatur *dies novissimi.* Genes.49.v.1. Esa.2.v.2. Mich. 4. v.1. Actor.2.v.17.&c. Quod si enim dantur dies novissimi, utique etiam mundus aliquando cessabit.

10. 2. *Ex rationum momentis.* Illarum duæ possunt constitui classes. Quædam enim petuntur ex *Natura creatoris Dei*, quædam ex *qualitatibus conditi mundi.* Ad priorem classem pertinent argumenta, quæ petuntur 1.ex *infallibili Dei veritate.* Deus in verbo suo prædixit, se constituto tempore mundum esse destructurum. Ergò hoc certissimè futurum est, quia Deus cùm sit *prima veritas*, mentiri nescit. Numer.23.v.19. 1.Sam.15. v.29. Heb.6.v.18. Omnia, quæ in Scripturis prædicta extant, definito tempore sunt secuta, ut quę de diluvio, de Sodomæ excidio, de primo Salvatoris adventu, de Hierosolymæ destructione, de signis diem novissimũ antecessuris Spiritus S. per Patriarchas, Prophetas & Apostolos prædixit, ea omnia evenerunt, utique ergò etiam illud de finali mundi excidio vaticinium non frustrabitur eventu. *Veritas præcedentium confirmat fidem sequen-*

2. ex rationum momentis.

quentium. Confer Augustin. Epist. 42. ad fratres Maudarenses. 2. *ex decreti divini immutabilitate.* DEUS ab æterno certum præfinivit mundo durationis terminum, ut enim immutabili suâ voluntate constituit certum temporis punctũ, quo mundus per creationem capere debuit exordiũ: ita eadem immutabili voluntate & decreto certum itidem constituit temporis punctum, quo mundus per conflagrationem debeat sortiri finem. Quare cùm interitus mundi sit ex numero τῶν θελητῶν ἁπλῶς, id est, eorum, quæ vult Deus simpliciter & absolutè, ideò ad illum rectè accommodari possunt oracula illa Prophetica Psal. 33. v. 11. *Consilium Domini manet in æternum.* Esa. 46. v. 10. *consilium meum stabit et omnis voluntas mea fiet.* Rom. 9. v. 19. *Voluntati ejus quis resistet?* Hoc argumentum urget Petrus 2. Epistol. 3. v. 7. *Qui nunc sunt cœli ac terra eodem sermone repositi* τεθησαυρισμένοι *in thesauro divini consilij ac decreti* q. reconditi servantur igni in die judicii & exitii impiorum hominum. 3. *ex juramenti divini immobilitate.* Hebr. 6. v. 17. & 18. *Dei consilium ac Dei juramentum* dicuntur δύο πράγματα ἀμετάθετα, quia nullâ vi externa possunt moveri vel immutari. Jam verò de mundi interitu extat in verbo patefactum non solùm *Dei consilium*, sed etiam *juramentum.* Heb. 5. v. 18. ait Christus, *Amen dico vobis, donec transeat cœlum et terra, jota unum aut apex unus non præteribit à lege.* Matth. 24. v. 34 *Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc, donec hæc omnia fiant.* v. 35. *cœlum et terra transibunt, verba autem mea non transibunt,* ubi formula illa asseverandi ac jurandi rectè refertur ad utrumque membrum. Confer Marc. 13. v. 30. Lucæ 21. v. 30. Cumprimis verò huc pertinet, quod Angelus Apoc. 10. v. 6. *jurat per viventem in secula seculorum, qui creavit cœlum et quæ in eo sunt et terram et quæ in ea sunt et mare et quæ in eo sunt, quod tempus non sit futurum amplius.* Per Angelum enim illum intelligi *Christum*, patet tum ex præmissâ descriptione, *fortis est* per divinam suam virtutem, qua omnes creatos Angelos antecellit, *descendit de cœlo* per singularem præsentiæ suæ manifestationem, *amictus est nube*, id est, humanâ Naturâ, quam in tempore assumsit, *iris in capite ejus*, quia reconciliavit nos Deo per passionem, *facies ejus sicut Sol luxit in transfiguratione* Matth. 17. v. 2. *pedes ejus tanquam columnæ ignis*, quia in judicio finali hostes suos igne consumet, *pedem unum ponit in mari, alterũ in terra*, quia ipsi *data est omnis potestas in cœlo, terra ac mari omnia pedibus ejus sunt subjecta.* Psal. 8. v. 8. Psal. 89. v. 26. Matth. 28. v. 19. &c. tum *ex locorum parallelorum collatione.* Apoc. 1. v. 15. 16. cap. 4. v. 3. cap. 5. v. 5. cap. 11. v. 3. tum *ex potiorum interpretum testificatione*, Primasii, Bedæ & aliorum. Hic ergò increatus Angelus Angelorum omnium Dominus ea, quæ de fine seculi prædicit, juramento confirmat, quia noverat circa finem mundi fore ἐμπαῖκτας qui hæc non credant. 2. Pet. 3. v. 4.

II. Ad classem *posteriorem* pertinent argumẽta quæ ducuntur 1. *ex prima mundi creatione.* Quodcunque cœpit esse, illud etiam desinit esse, nisi scil. ad imaginem Dei immortalis sit conditum & supernaturali Dei virtute in æternum subsistat, quales ex omnibus creaturis sunt soli Angeli & homines. Jam verò mundus cœpit esse per primam scil. creationem. Ergò etiam desinet esse, cùm non sit ad imaginem Dei conditus, nec supernaturali Dei virtute in æternum conservandus. Hoc argumentum Petrus opponit ἐμπαίκταις Christi ad judicium adventum ac mundi destructionem negantibus. 2. Epist. 3. v. 5. *illud sponte eos latet, cœlos jam olim extitisse creatos per Dei sermonem et terram ex aqua et in aqua consistentem*, id est, Norunt quidem aut ex sacris literis facilè intelligere possunt, mundum esse à Deo creatum, sed studiosè illud dissimulant, ex eo verò colligere poterant ac debebant, mundum etiam esse interiturum. Si enim potuit Deus verbo suo mũdum creare, utique etiam poterit eum verbo suo iterum destruere. Cyprian. lib. ad Demetr. sect. 2. *Hæc sententia mundo data est, hæc Dei lex est, ut omnia orta occidant et aucta senescant et infirmentur fortia, et cùm infirmata fuerint, finiantur.* Athenagor. in legat. pro Christian. *Mundus, quanquam Dei providentia regitur in eodem durare statu potest, quoniam factus est.* **Basilius hom. 1. hexaem. fr. τὰ ἀπὸ χρόνου ἀρξάμενα πᾶσα ἀνάγκη καὶ ἐν χρόνῳ συντελεσθῆναι. εἰ ἀρχὴν ἔχει χρονικήν, μὴ ἀμφιβάλλῃς περὶ τοῦ τέλους *ne dubites de fine.*** Minutius Felix in Octavio. *Quis Sapientum dubitat, quis ignorat, omnia quæ orta sunt occidere, quæ facta sunt, interire?* Lactant. lib. 7. Instit. cap. 1. *Quicquid est solido et gravi corpore, ut initium cœpit aliquando, ita finem capiat necesse est.* Basil. hom. 1. hexaem. *Quæ ex tempore cœperunt, necesse prorsus eadem ut aliquando desitura sint et consummanda.* Damascen. lib. 1. orthod. fid. cap. 3. τὰ κτιστὰ ὄντα, πάντως καὶ τρεπτά, ὧν γὰρ τὸ εἶναι ἀπὸ τροπῆς ἤρξατο, ταῦτα τῇ τροπῇ ὑποκείσεται πάντως εἰ φθειρόμενα, ἢ κατὰ προαίρεσιν ἀλλοιούμενα. 2. *ex primi mundi per diluvium destructione.* Hoc argumento itidem utitur Apostolus v. 6. δι᾽ ὧν *is qui tunc erat mundus, aquâ inundatus periit.* v. 7. *qui verò nunc sunt cœli eodem sermone repositi servantur igni in diem judicij.* Particulam δι᾽ ὧν vulgata reddidit *relativè per quæ*, ut respectus habeatur ad v. 5. præcedentem in quo aquæ & verbi divini facta fuit mentio, per quæ antediluvianus mundus excidio fuit datus. Lutherus vertit *adversativè.* Quamvis terra Dei jussu consistat δι᾽ ὕδατος sive ἐν ὕδατι tanquam illi innatans vel per aquam tanquam basin, cui incumbit Psal. 24. v. 2. Psal. 136. v. 6. tamen eodem Dei jussu aquæ primævo mundo fuit ὀλεθριωτικὴ sive exitialis. Quidam reddunt *illativè. Quamobrem* quo sensu etiam usurpatur cap. 1. v. 4. Quia terra ex aqua & in aqua consistit, ideò facilimum Deo fuit aquis diluvii mundum perdere. Scopus Apostoli est, tum refellere hypothesin empæctarum, quod omnia in eodem statu ab initio creationis permanserint, id enim falsum esse ostendit prisci illius per diluvium inundatio ac vastatio, tum ex allato diluvii exemplo asseverationem futuri interitus mundi per ignem deducere; ut ostendit antithesis aquæ & ignis. Prosper Aquitanicus de promiss. & prædict. Dei part. 4. cap. 7. *Finis diluvii 601. anno Noë terminatas finem mundi significat post sex ætates seculi.* Ad hoc argumentum reduci possunt alia particulariũ eversionum in terræ motibus & inundationibus exempla, quorum jam inde à prima mundi origine contigerunt longè plurima. Nicomedia, Nicæa, Antiochia, Tripolis, Damascus &c. terræ motibus concussa conciderunt, quædam urbes maris voragine & terræ hiatu sunt absorptæ. Atqui ut judicia Dei particularia, quæ adversus Ecclesiæ hostes & profligatæ impietatis homines exer-

exercet, sunt præludia universalis judicii in die novissimo adversus omnes exercendi, sic particulares illæ urbium ruinæ sunt præludia universalis illius excidii, quo totus terrarum orbis in die judicii interibit. 3. *ex secutura novi cœli novæque terræ creatione.* Si juxta infallibilem Dei promissionem aliquando novum cœlum ac nova terra creabitur, utique oportet priora aboleri, quia ut verba Apostoli, alio tamen fine & scopo ab ipso prolata hûc accommodemus, *dicendo novum antiquavit prius, quod autem antiquatur & senescit, propè interitum est.* Heb. 8. v. 13. Pulcrè Clemens Roman. lib. 3. recognit. *Necesse est, testam ovorum, quàvis pulcrè & diligenter formata videatur frangi & resolvi, ut inde pullus procedat, & illud, pro quo totius ovi forma expressa videtur, appareat: ita & hujus mundi necesse est transire statum, ut status ille sublimior regni cœlestis effulgeat.* 4. *ex partiũ mundi corruptione.* Quotidianæ sunt in mundo generationum ac corruptionum vicissitudines ac partes mundi videmus interire, utiq; ergò totus aliquando interibit. Lactant. lib. 7. Inst. cap. 1. *Cùm terram & aquam & ignem disperire, consumi, extinguiq; videamus, quæ sunt utiq; mundi partes, intelligitur id totum esse mortale, cujus membra sunt mortalia.* August. in qq. V. T. q. 28. *Res æterna diversitatem abhorret, cùm sit nec tactu nec visu capienda, utpote incorporalis; hic autem (mundus) passioni obnoxius est, quia & aqua repugnat igni, & ignis si amplius fuerit, superat aquam, & terra cùm sit Natura arida & frigida patitur incendium, q. res corporalis. Itaq; inconveniens est mundũ æternum dicere, quem cum videmus passioni subjectum & per secula senectute deficere, credimus & finiri.* Mundus est ἑτεροκίνητον, id est, aliunde regitur ac movetur, est ἑτεροσυνεκτικὸν aliunde conservatur & illa causa prima regens & conservans liberè agit, E. manum operi subtrahente, totum collabi necesse est. 5. *ex quotidianæ experientiæ testificatione.* Constat publico & in oculos omnium incurrente experientiæ testimonio, totam rerum Naturam ac totius universi molem quotidiè magis magisq; ad interitum vergere, vires creaturarum decrescere, ac tacitâ voce omnia clamare, quod finis mundi sit in propinquo. Singulæ mundi partes aliquam sentiunt debilitatem in plantis minor virtus, in animalibus languidiores vires, ætas brevior &c. Cyprian. ac Demetrian. sect. 3. *Scire debes senuisse jam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea prævalebat &c. Quodcunq; nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat, ut nemo mirari debeat, singula in mundo cœpisse deficere, quando totus ipse jã mundus in defectione sit & in fine.* Et paulò antè. *Mundus ipse jam loquitur & occasum sui rerum labentiũ probatione testatur.* serm. 4. de moral. circa fin. *Si in habitaculo tuo parietes vetustate nutarent, tecta desuper tremerent, domus jam fatigata, jam lassa ædificiis senectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares &c. Mundus ecce nutat & labitur & ruinam sui non jam senectute rerum sed fine testatur, et tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis, quod exitu maturiore subtractus ruinis et plagis imminentibus exuaris?* Chrysost. hom. 33. in Joh. *Non longè à fine absumus, sed jam mundus properat, hoc bella, hoc afflictiones, hoc terræ motus, hoc extincta caritas significat. Quemadmodum enim corpus jam adventante morte, innumeris malis afficitur et domus prope casum in ruinas fatiscit: ita orbis terrarum ad finem properans tantis undiq; malis conteritur.* Idem in orat. de vanit. & brev. vitæ conqueritur, *nemini in mentem venire, quod hæc mundana brevi ruitura sint, cùm tamen res ipsæ quotidiè hoc clament.* August. Epist. 45. ad Armentar. *Mundus tantâ rerum labe contritus est, ut etiam speciem seductionis amiserit. Nam quantũ illi laudandi atq; prædicandi sunt, qui dignati non sunt etiam cum mundo florente florere, tantum increpandi et accusandi sunt, quos perire cũ pereunte delectat.* Hac de re in usu practico dicetur pleniùs. 6. *ex sollicita creaturarum expectatione* Rom. 8. v. 19. ἡ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως *vehemens & anxia creaturæ expectatio*, quâ velut exerto capite desiderat, *revelationem filiorum Dei expectat.* v. 22. *scimus quòd tota creatura ingemiscat et parturiat* συστενάζει καὶ συνωδίνει *simul nobiscum ingemiscit ac velut parturientis dolores sustinet usq; adhuc*, ubi per insignem προσωποποιΐαν καὶ ὑποτύπωσιν exprimitur desiderium illud, quo tota rerum universitas à vanitate & à servitute corruptionis, cui in spe propter homines subjecta est, liberari expetit. Jam verò ἀδύνατον est, hos gemitus creaturarum à Deo non exaudiri, cùm testetur Psaltes, quod etiam *pullos corvorum ad se clamantes audiat* Psal. 147. v. 9. quod *catulos leonum rugientes et quærentes à Deo escam saturet* Psalm. 104. v. 21. &c. 7. *ex finis, propter quem mundus conditus est, remotione.* Homo non est præcipuè ad hanc animalem sed cœlestem vitam conditus, ut exacto in his terris vitæ transitoriæ curriculo cum Deo creatore suo in æterna gloria ac lætitia vivat. Ergò etiam mũdus non est conditus, ut in æternum perseveret, sed ut homini ad hanc vitam necessaria per certũ ac definitum tempus suppeditet; proinde etiam completo electorum numero abolebitur & succedi novi cœli ac novæ terræ creatio, in quib. perfecta justitia habitet. 2. Pet. 3. v. 13. Terra ideò cõdita est, ut esset domicilium hominis viatoris; tota rerum universitas ideò creata est, ut esset speculum quoddam θεογνωσίας & homini in via hujus vitæ inserviret, ergò quando homo Deum à facie ad faciem videbit, ac in patriam appulerit, adeoq; viator esse desierit, nullus amplius erit hujus seculi usus. Lutherus noster dicere fuit solitus, Die jetzige Welt ist nur eine Vorbereitung und Gerüste GOttes zu jener Welt/ wenn das Hauß fertig/ so reisset man das Gerüste ein.

12. 3. *Ex omnis generis hominum suffragiis.* *3. ex omnis generis hominum suffragiis.* Possunt illi itidem in duas classes distribui. Quidam enim sunt *intra*, quidam verò *extra Ecclesiã.* Ad priorem classem pertinent 1. *Patriarchæ, Prophetæ et Apostoli*, qui immediato Spiritus sancti afflatu impulsi finem mundi prædixerunt, quorum vaticinia in primo argumentorũ genere enumeravimus; Memorabile cumprimis est, quod Joseph. lib. 1. antiq. cap. 2. circa fin. refert, *nepotes Sethi observationes suas Astronomicas ne ex hominum notitia dilaberentur, excitatis duabus columnis inscripsisse, quia noverant Adamum universalem rerum interitum præcecinisse, unum incendio, diluvio alterum, ut si lateritiam columnam diluvio deleri contingeret lapidea superstes hominibus discendi copiam faceret, et quæ inscripta continebat, spectanda exhiberet.* 2. *Scriptores Ecclesiastici*, qui unanimi consensu mundũ certo tempore interiturum docuerunt, quamvis in eo sententiis varient, utrum καθ' οὐσίαν mundus sit annihilandus, an verò κατὰ ποιότητα duntaxat imutandus, ut inferiùs apparebit.

rebit. Justin. in orat. ad gent. *Deus confusionem & interitũ totius mundi, per quem mali Angeli & Dæmones & homines non amplius extent, fieri nondum permittit propter semen Christianorum, quod Natura rerum causam esse novit &c.* Iren. lib. 4. adv. hær. c. 8. *Et quid de Ierusalem dicimus, quandoquidem & figuram mundi universi oportet præterire, advenienté tempore præteritionis ipsius, ut fructus quidem in horrea colligatur, palea autem derelicta comburantur.* Novatian. Presb. lib. de Trin. *In operum divinorum sinu carbonum medius est ignis, quoniã ad igneum judicij diem mundus iste festinat.* Orig. hom. 5. in Gen. *apparet filias Loth didicisse quædam de consummatione mundi quæ immineret per ignem sed tanquã puellæ non integrè perfectéq; didicerant, nescierunt quod Sodomitis regionib. devastatis igne, multum adhuc spacii integrum resideret in mundo, audierunt, in fine seculi terram & omnia Elementa ignis ardore decoquenda.* Lactant. lib. 7. Inst. c. 14. *Nos, quos divina litera ad scientiam veritatis erudiunt, principium mundi finemq; cognovimus.* Basil. hom. 1. in hexaem. *Ne malè persuasus credas mundum hunc ut nullam aliquando sortitum originem, ita nec ullo fine olim contrahendum. Præterit enim figura hujus mundi.* Greg. Nyss. de hominib. opif. c. 23. *Quemadmodum secula Dei verbo condita esse intelligimus atq; de rebus nusquam apparentibus, ut Apostolus ait, ea, quæ cernuntur, facta esse credimus: ead. persuasione hoc etiam Dei verbum amplectimur, quo res universas à motu cessaturas necessariò prædixit.* Olymp. ad c. 12. Eccl. *Sicut per verbum Dei creatura mundi creata est, ita et divino jussu quandoq; resolvetur.* Plura hujus generis dicta subjungentur in quæstione, an mundus κατ' οὐσίαν an κατὰ ποιότητας sit interiturus.

13. Ad posteriorem classem pertinent. 1 *Iudæi.* 2. *Gentiles.* Judæorum Cabalistæ distinguunt inter עוֹלָם הַזֶּה *seculum præsens* & עוֹלָם הַבָּא *seculum venturum.* Sic enim loquuntur. שְׁנֵי עוֹלָמוֹת עוֹלָם הַזֶּה וְעוֹלָם הַבָּא Schindl. in voce עולם Gentilium Sibyllæ de fine mundi propherarunt, ut constat ex illis quæ in præced. artic. de extr. judic. sunt adducta. Illis adde quæ lib. 2. Orac. Sibyllin. extant.

Tunc ardens fluvius cælo manabit ab alto,
Igneus atq; locos consumet funditùs omnes,
Terramq; Oceanumq; ingentem & cærula ponti
Stagnaq;, tum fluvios, fontes, ditemq; severum,
Cælestemq; polum, cæli quoq; lumina in unum
Fixa fluent formâ deletâ prorsus eorum
Astra cadent etenim de cælo cuncta revulsa.

Prosper de promiss. & prædict. Dei part. 4. cap. 20. citat hosce versiculos Sibyllæ.

Omnia cessabunt, tellus confracta peribit,
Sic pariter fontes, torrentes, fluminaq; igni.

Græca sic habent lib. 2. Orac.

Καὶ τότε δὴ ποταμός τε μέγας πυρὸς αἰθομένοιο
Ῥεύσει ἀπ' οὐρανόθεν, καὶ πάντα τόπον δαπανήσει,
Γαῖαν τ' ὠκεανόν τε μέγαν, γλαυκήν τε θάλασσαν,
Λίμνας καὶ ποταμούς, πηγὰς καὶ ἀμείλιχον ᾅδην
Καὶ πόλον οὐράνιον.

lib. 3. Orac.

Τότε δὴ στοιχεῖα πρόπαντα
Χηρεύσει, κόσμῳ ὁπόταν θεὸς αἰθέρι ναίων
Οὐρανὸν εἱλίξει, καθάπερ βιβλίον εἱλεῖται.
Πιπτεῖται πολύμορφος ὅλος πόλος ἐν χθονὶ δίᾳ
Καὶ πελάγει, ῥεύσει δὲ πυρὸς μαλεροῦ καταράκτης
Ἀκάματος, φλέξει δ' αἶαν, φλέξει δὲ θάλασσαν
Καὶ πόλον οὐράνιον, καὶ ἤματα καὶ κτίσιν αὐτὴν
Εἰς ἓν χωνεύσει &c.

Notus est versiculus Orphei:

Ἐκλῇ ἐν γενεῇ κόσμος καταπαύσετ' ἀοιδοῖς.

Justin. in lib. de Monarch. pag. 82. adducit versus Sophoclis.

Ἔσται γὰρ ἔσται κεῖνος αἰώνων χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν χάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ, ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τἀπίγεια καὶ μετάρσια
Φλέξει μανεῖσ'· ἔπαν δ' ἐκλίπῃ τὸ πᾶν
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς
Γῆ δ' ἑδράνων ἔρημος, οὐδ' ἀὴρ ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βαστάσει πυρουμένη.
Κἆτ' οὖν καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν.
Μίαν δικαίων, χἀτέραν ἀδίκων ὁδόν
Κἄπειτα σώσει πάνθ' ἃ πρόσθ' ἀπώλεσεν.

Venient enim illa seculorum tempora,
Cùm solvet imbres ignis æther aureus.
Cremabit ergò flamma vi grassans sua,
Et hîc & illic summa & infima omnia.
Sic universitate cuncta perdita,
Vndis carebit omnis alveus suis.
Sedes requiret terra, nec posthac aves
Gestabit aer igne vastatus leves.
Binas avarus semitas Orcus habet,
Vnam bonis, sed alteram partem malis.
Est omnibus quoque terminus rebus suus.
Sed cuncta, quæ periêre, restituet Deus.

Clemens Alexandr. lib. 5. στρωμάτ. cap. 7. edit. Lat. p. 607. adducit hæc Diphili Comici.

Erit ne erit novum nam tempus seculi,
Quando ignis effundet refertas copias,
Auratus æther, flamma quæ pasta & fuit,
Terrena cuncta, cunctaq; & sublimia uret furent
Sed universum ubi defecerit,
Totum profundum tunc peribit fluctuum,
Tellus manebit & deserta, non enim
Pennata producet folia igne torrida
Servabit at deinde cuncta quæ perdiderat.

Ovid. lib. 1. Metamorph. fab. 9.

Esse quoq; in fatis reminiscitur, affore tempus,
Quo mare, quo tellus, correptaq; regia cæli
Ardeat & mundi moles operosa laboret.

Idem in Eleg.

Carmina sublimis tunc sunt peritura Lucreti.
Exitio terras, cùm dabit una dies.

Lucretius lib. 5.

Vna dies dabit exitium, multosq; per annos
Sustentata ruet moles & machina mundi.
Nec me animus fallit, quàm res nova miraq; menti
Accidit, exitium cæli terræq; futurum.

Lucan. lib. 1. Pharsaliæ.

Sic cum compage soluta
Secula tot mundi postremaq; egerit horâ
Antiquum repetens iterum chaos, omnia mixtis
Sidera sideribus concurrent, ignea pontum
Astra petent, tellus extendere littora nolet,
Excutietq; fretum, fratri contraria Phœbe
Ibit & obliquum bigas agitare per ortum
Indignata diem poscet sibi, totaq; discors
Machina divulsi turbabit fœdera mundi.
Communis super est mundo rogus, ossibus astra
Mixturus &c.

Eusebius lib. 11. de præparat. Evang. cap. 17. adducit locum Platonis in Timæo; *Tempus cum cælo factum esse tradit, ut simul facta simul etiam dissolvantur, si quando dissolutio quædam eorum fiet.* Athenagoras in legat. pro Christ. Minutius Felix in Octavio & Euseb. lib. 3. præpar. Ev. cap. 15. testantur,

tur, hanc fuisse etiam Stoicorum doctrinam, inter quos omnium vetustissimi ut Zeno, Cleantes & Chrysippus &c. tradiderunt, *omnia post longos circuitus in ignem & avum resolvenda.* Seneca, Stoicorum vestigiis libenter insistens in libro de consolat. ad Martiam sub fin. sic scribit. *Si tibi potest esse solatio commune fatũ, nihil quo stat loco stabit, omniaq; sternet, adducetq; secum vetustas, supprimet montes, sorbebit maria.* Et postea. *Cum tempus advenerit, quo se mundus renovaturus extinguat, viribus ista se suis cadent, sidera sideribus incurrent & omni flagrante materia uno igni, quicquid nunc ex disposito lucet, ardebit.* Minut. Felix d. l. Epicureos *de Elementorũ conflagratione & mundi ruina*, ead. cum Stoicis sentire asserit. Lactant. lib. 7. Inst. cap. 1. de Epicuro Philosophico scribit, *eâ in re ipsum fuisse veridicum, quod mundum & ortum & aliquando interiturum dixerit.* lib. ejusd. cap. 14. *etiam seculares Prophetæ finem rerum annunciant.* Hieron. lib. 14. in Esaiam. *Etiam Philosophorum mundi hac est opinio, omnia quæ cernimus, igni peritura.* Theophil. Antiochen. lib. 2. ad Autolyc. *Quod conflagrationem mũdi nolentes volentes consentiunt cum Prophetis Philosophi, quamvis temporis respectu his multò sint juniores, attamen ea ex lege & Prophetis suffurati sunt.* Hæc omnia saniores gentiles vel ratiocinio humano collegerunt, ruituram scil. ac desituram tandem illam molem tot temporum motibus conquassatam inferentes vel ex Schola Patriarcharum in Ægypto perceperunt ἀπὸ πηγῆς ἀρυσάμενοι τὰ δόγματα *ex vero fonte sua dogmata haurientes*, ut de illis loquitur Theophil. Alexandr. contra gentes lib. 1. Quia v. in hac assertione sibi nõ constiterunt, ut ex seqq. apparebit, ideò rectè de illis pronunciat Lactant. d. l. quod non *comprehenderint veritatem, sed leviter tantùm odorati fuerint, ita ut nullo modo senserint, unde eos odor ille sapientiæ tam suavis, tam jucundus afflarit.*

Antithesis 14. Antithesis. Orthodoxian in hoc doctrinæ cœlestis capite labefactant, quidam *directè*, quidã *obliquè*, quidam *intra Ecclesiam*, quidam *extra Ecclesiam.* Intra & extra Ecclesiam mundum finem habiturum esse negant ἐμπαῖκται *illusores & Epicurei*, quorum voces μιμητικῶς à Spiritu S. exprimuntur. Esa. 56. v. 12. *Venite sumamus vinum & inebriemur sicera & erit secundùm diem hunc cras vel major erit valdè*, i. e. sicut continuantur dies, ita quoq; continuabimus compotationes, quin & ad hodiernam intemperantiam crastinus dies majora adjiciet incrementa. At si metuerent, ne hodierno vel crastino die finis mundi adesset, non tam securè voluptatibus indulgerent. 2. Pet. 3. v. 3. *Venient in novissimis diebus empæktæ juxta proprias concupiscentias ambulantes.* v. 4. *ac dicentes, ubi nunc promissio adventus ejus, ex quo enim Patres obdormiverunt omnia sic perseverant ab initio creaturæ.* Confer 2. Tim. 3. v. 1. Judæ v. 18. sed in die novissimo reipsâ intelligent, sese plurimùm fuisse hallucinatos. Intra Ecclesiam *hæretici* varii 1. *Cerinthus* per cœli terræq; destructionem ac novorum cœlorum creationem, nihil nisi Hierosolymitanæ urbis devastationem ac Reipubl. Judaicæ instaurationem intelligendam esse voluit. 2. *Innominati quidam hæretici* apud August. de hæres. cap. 67. *hunc mundum in eod. statu, in quo nunc est, docebant esse mansurum.* 3. *Aeternales* ex dicto Genes. 8. v. 22. perpetuò hujus seculi statum absq; ulla rerum mutatione mansurum colligebant. 4. *Origenes* apud Hieron. tom. 3. fol. 69. Epist. 59. ad Avitum. *Quid cavendum in libris Origenis* περὶ ἀρχῶν *cap. 3. successivam quandam mundorum creationem & destructionem statuit. Rursum ait Origenes de mundo. Nobis autem placet & ante hunc mũdum alium fuisse mundum & post istum alium futurum. Vis discere, quod post corruptionem hujus mũdi alius sit futurus? audi Esaiam loquentem. Erit cœlum novũ & terra nova, quæ ego facio permanere in conspectu meo. Vis nosse, q. ante fabricam istius mundi alii mũdi in præterito fuerint? ausculta Ecclesiasten. Quid est, quod fuit? ipsum quod erit. Et quid est, quod factum est? ipsum quod futurum est. Et non est omne novum sub Sole, quod loquatur & dicat. Ecce hoc novum est, jam enim hoc fuit in seculis pristinis, quæ fuerunt ante nos. Quod testimonium non solùm fuisse, sed futuros mundos esse testatur, non quod simul & pariter omnes fiant, sed alius post alium.* Sic ergò Origenes existimabat *plures fore mundos per successionem*, quam fuisse etiam Philos. Democriti opinionem refert Simplicius teste Thom. comm. 1. de cœlo cap. 9. 5. *Felicis Manichæi* regula erat, quam pertinaciter contra Augustinum defendebat. *Non modò quod genuit, sed etiam quod fecit Deus immutabile & æternum est, sicut ipse immutabilis est & æternus.* Augustin. de actis cum Felice lib. 2. cap. 19. 7. *Albanenses* dicunt, *quod mundus iste semper fuit, nunquam habebit finem, quod judicium futurum jam factum est & amplius non fiet.* Guido de Albanensib. Antonin. p. 4. tit. 11. cap. 7. §. 5. **sub Annum Domini 1001. cùm multi diem finis mundi prædixissent, eorumque prædictio deprehẽsa esset falsa, nata est hæresis dicentiũ *mundum esse incorruptibilem*, quæ se S. Petri loco 2. Epist. 3. tueri conabatur, uti ex Abbone Abbate Floriacensi refert Baronius Anno dicto.**

15. *Extra Ecclesiam* negarunt mundum interiturum. 1. *Quidam ex Judæis.* Philo integrum librum scripsit hoc titulo περὶ ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου *mundus sit incorruptibilis*, in quo inter cætera sic loquitur. *Dicere mundum divinitus occidere flagitiosissimum est. Neque enim Deus autor est inordinationis, confusionis, interitus, sed ordinis, venustatis & vitæ, omnisq; eum causam boni esse in confesso est, apud eos, qui veritatẽ profitentur.* 2. *Mahumet* in colloquio cum Judæis propter *hunc alium mundum factum esse nugatur, qui sit perpetuus.* Cent. Magd. 7. col. 610. 3. *Quidam gentiles.* Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. p. 6. edit. Græc. *De primo hominum ortu duæ apud summæ autoritatis Physiologos & Historicos* παρὰ τοῖς ὀνομαστοτάτοις καὶ νομιμωτάτοις τῶν τε φυσιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν *sententiæ habentur. Alii enim horum qui & ortus & interitus expertem esse mundum statuunt, hominum etiam gentes ab æterno sine ullo generationis principio extitisse affirmant. Alii contra qui & genitum hunc mundum & corruptioni obnoxium esse censent perinde atque illum homines quoq; certo tempore ortum consecutos esse asseverant.* Idem libro 2. Biblioth. p. 116. *Chaldæi mundi quidem Naturam sempiternam esse perhibent quæ neq; certum principii ortum habeat, neq; corruptionem ullo deinceps tempore admittat.* De Pythagoræis idẽ testatur Philo d. l. Xenophanes *mundum nec factum nec interiturum, sed* ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον esse docuit, referente Galeno lib. de Historia Philos. cap. 42. in append. oper. p. 5. & Plutarcho lib. 2. de placit. ac decret. Philos. cap. 4. Plato, *quia cœleste mysterium, quod non nisi a Prophetis ac Deo docente*

vente discitur, ignorabat, ideò in perpetuum dixit esse mundum fabricatum, ut de ipso loquitur Lactant.lib.7 Inst.cap.1.non longè à princ. *Platonici mundum ortum habuisse, nunquam autem interiturum dicebant*, referente Damascen.in lib.de hæresib. pag.575. Aristoteles cùm non videret, quemadmodum posset tanta rerum magnitudo interire & hanc præscriptionem vellet effugere, *semper ait fuisse mundum ac semper futurum*, ut de ipso loquitur Lactant.d.l. Sanè Scaliger exerc.3. & Conimbr.8. Physic.2.q.2.art.2. summum Philosophum excusare conatur, quod *mundum duntaxat ingenitum esse* dixerit ac *naturaliter eum interiturum* negaverit, sed contra eos multis insurgit Taurell.de rerum æternit.part.2.p.260.Confer lib.8.φυσικ.ἀκρ. text.4.10.11.15.53.76.& 1.de cœl.text.20.&22.lib.12.Metaph.text.30.&48.in lib.meteor.*ridiculum esse* asserit, *ob paucas levesq; mutationes mundi totius permutationem statuere, indeq; universi cladem colligere*. Pro Aristotelis opinione acerrimè pugnat Averroës 4. Physic. comm.6.& 8.Physic.comm.4.& 15 lib.1.de cœlo comm.22.&c.eandem verò latè refellit Thom. lib.2. contra gentil. cap.32.& part.1.q.46.art.1. Cicero lib.2.de Nat.Deor. totum mundum nec ortum esse nec finem habiturum, sed partes ejus aliquas propter exustiones eluvionesq; terrarum interituras. Plinio tribuitur vesana illa opinio, quod senserit *mundum esse Numen æternum neq; genitum neq; interiturum, totum in toto, imò ipsum totum*. Galenus itidem de mundi duratione judicandum putat ex præcedentium temporum experientia. *Semper ita stetit, sic igitur perdurabit*. Manlius de eo sic canit: *Non alium videre Patres, aliumve nepotes aspicient*. Columella in procem. lib.de re rust. *Quas ego causas P.Sylvani procul à veritate abesse certum habeo, quod neque fas est existimare rerum Naturam, quam primus ille mundi genitor perpetuâ fœcunditate donavit, quasi quodã morbo sterilitate affectam neque prudentis credere tellurem, quæ divinam & æternam juventam sortita communis omnium parens dicta sit, quia & cuncta peperit. semperq; & deinceps paritura sit, velut hominem senuisse*. Porphyrius Christianos ob hoc maximæ arguebat stultitiæ, etiã ex oraculis Deorum suorum, quod istum mundum dicerent esse periturum, referente Augustino lib.10 de civ.Dei cap.24. ubi contra Porphyrium vel maximè urget locum Psal.102.v.27. Proclus Philosophus in Epicherematibus, *mundum incorruptibilem* esse contendit, cujus argumenta recitat ac refellit Johan. Grammaticus, vulgò dictus Philophonus, in libro quem eâ de re adversus Proclum scripsit. Atque hæc de mundi æternitate opinio Philosophis adeò familiaris est, ut Tertullian.lib.1.adv. Marc.cap.13.scribat, *plerosque Physicos formidasse initium ac finem mundo tribuere*. Contra hos ac similes graviter invehitur Augustinus serm.143. de temp. *Mundum æternum esse dicitis, semper futurum, nunquam finiendum*.

16. Quomodo verò de fine mundi gentiles certi quid statuere potuissent, cùm nec *de origine* nec *de duratione* ejusdem invicem secum vel etiã cum veritate consenserint. De origine tres potissimùm amplexi fuêre opiniones. Quidam enim *mundum ab æterno fuisse*, quidam *in tempore eum existere cœpisse*, quidam *ex fortuito atomorum concursu novos quotidiè mundos nasci & interire* somniarunt. De duratione mundi mirificas foverũt sententias. Plato in Timæo p.706.dicit, *ante novem annorũ millia alias fuisse Athenas & longè præstantiores cives*. ibid. Soloni exprobratur à Sacerdote quodam Ægyptio, *quod Græci semper sint pueri ob ignorantiam rerum veterum, quæ apud ipsos & Aegyptios contigerunt*, cùm è diverso in comentariis Ægyptiorum ὀκτακισχιλίων ἐτῶν, *octo annorum millium Historiæ* consignatæ extent libr.1.de legib.scribit, *Aegyptios annorũ decem millia egisse ante alios homines*.lib.3.de legib.dicit μυριάκις μύρια ἔτη *decies millies dena millia annorum ignorari*. Herodot.lib.2.p.47.refert, *Aegyptios ab Hercule usq; ad Amasim Aegypti Regem numerare septendecim annorum millia*, cùm quo ferè cõgruit illud Diodori Siculi lib.2.Biblioth.cap.2. *Aegyptios ab Hercule numerare plusquam decem annorum millia*, lib.2.cap.1. *Heroes in Aegypto regnasse paulò minùs decem & octo annorum millibus*. lib.2. c.8. *Chaldæos quadraginta tria annorũ millia numerare usq; ad Alexandri ascensum*, ex quo astrorum observationes abs se cœptas gloriantur. De iisdem Chaldæis testatur Cicero lib.1. de divinat. quod *aut stultè, aut vanè, aut imprudenter*, vel ut Lactant.judicat lib.7.Inst.cap.14. *delire* quadraginta & septuaginta annorum millia in literarum suarum monumentis consignata se habere gloriati fuerint. Prometheum *ad triginta annorum millia Caucaso religatum fuisse à Iove ob monstratum hominibus ignem*, ex Æschylo refert Ludov. Vives in exposit.lib.18.de civ.Dei cap.8. Socion lib.23. successionis, narrat à Vulcano Nili Ægyptii filio, cui ignis inventionem & Philosophiæ principia tribuunt, usq; ad Alexandrum Magnum fluxisse *annos quadragies octies mille, octingentos, sexaginta tres*. Plinius libr.30.Nat.Histor.cap.1. ex Eudoxi testimonio scribit, *Zoroastrem Bactrianorum Regem quinq; millibus annorum ante bellum Trojan. fuisse*. Plutarch.v.libr.de Iside & Osiride ex aliorum commentariis memorat, *præcessisse eum tempora belli Trojani quinq; annorum millib*. Confer Neandr. in Theolog.in cap.de vit.ætern.p.690. Constat autem in Ecclesia 1.mundum certo tempore à Deo esse conditũ. 2.nec dum à prima mũdi origine sex millia annorũ effluxisse, quod tempus, si ad æternitatem comparetur, est στιγμὴ, μᾶλλον δὲ μεῖον βραχυτάτης στιγμῆς, ut Plutarchus in oration.consolat.ad Apollonium.3.mundum certo & divinitùs constituto tempore iterum esse interiturum.

17. Cæterũ pro mundi æternitate astruenda afferuntur tũ *Scripturæ dicta*, tũ *quædam ex rationis principiis deducta argumenta*. Scripturæ dicta potiora hæc sunt. 1.Gen.8.v.22. *Cunctis diebus terræ sementis & messis, frigus & æstus &c.non cessabunt*. Resp.contrariũ potius ex hoc oraculo divino demonstravimus superiùs §.7. 2.Deut.33.v.15.*mentio fit collium* עלם quod Chald. reddidit דְלָא פָסְקִין *qui non cessant*. Vulg.*collium æternorum*. Resp.ostendimus superiùs voc.עוֹלָם non semper in Scripturis significare absolutam æternitatem, sed longum tempus præteritum aut futurũ, cujus duratio ferè est abscondita, descendit enim à rad.עלם *abscondit*, pro ratione igitur subjectæ materiæ explicanda est, ac dicuntur *colles seculi* vel respectu temporis præcedentis quod *à seculo*, id est, jam inde à prima mundi origine extiterint, quo modo Chaldæus reddidit Genes.49.v.26. דְמִן עָלְמָא *qui sunt à seculo*, vel respectu temporis sequentis, *quod in seculum*, id est, usque ad mundi finem

Argumenta pro mundi æternitate.

1.ex Scripturis.

fint

sint permansuri. 3. Psal. 89. v. 29. *in æternum servabo illi misericordiam meam.* vers. 30. *& ponam in seculum seculi semen ejus & thronum ejus sicut dies cœli.* *Si dies cœli sunt æterni, etiam ipsum cœlum erit æternum.* Resp. Si cœli nomine intelligatur beatitudo piorum in futuro seculo, tum utique dies hujus cœli sunt æterni, quia beatitudo est æterna, quâ ratione *dies cœli* opponuntur *diebus terræ*. Genes. 8. v. 22. Sin verò cœli nomine intelligatur cœlum stellatum sive firmamentum, quod perpetua circumrotatione dierum ac noctium discrimina in hoc visibili mundo efficit. dicendum erit, quod conjungatur duratio regni Messiæ usque ad finem mundi & usque in omnem æternitatem, sicut Christus promittit Matth. 28. v. 19. se adfuturum piis *usque ad consummationem seculi*, ac 1. Thes. 4. v. 17. dicitur, quod in æternum præsens sit suis futurus, ex quo tamen inferri nequit, præsens seculum in æternum duraturum, quia vox συντελείας contrarium evidenter testatur. Utraque explicatio fidei est analoga, interim tamen prior textui magis congruit, tum quia æternitatis descriptio præcedit, לָעַד tum quia *dies cœli* à dieb. terræ videntur distingui. 4. Psal. 148. v. 6. *stare fecit ea* לָעַד לְעוֹלָם *in perpetuum, in seculum statutum dedit & non præteribit.* Resp. v. 5. in genere de omnibus creaturis dicitur. *Ipse præcepit & creata sunt.* At nemo dixerit, omnes creaturas esse æternas. Accipiuntur ergo voces עַד & עוֹלָם non *æternaliter sed temporaliter* pro constituto divinitùs cuique creaturæ durationis termino, ut sit sensus. Deus corporibus cœlestibus præscripsit certos motus & quibusvis creaturis sua munia, suum ordinem, quem observant usque ad diem novissimum. 5. Ecclesi. 1. v. 4. *Generatio præterit & generatio advenit, terra autem in æternum stat* Hebr. לְעוֹלָם cum quo congruit illud Psalm. 104. vers. 5. *fundasti terram super basin suam, non inclinabitur in seculum seculi.* Resp. Qui mundum non secundùm substantiam interiturum, sed secundùm qualitates duntaxat immutandum statuunt, respondent, *terram permansurum in æternum ratione scilicet substantiæ.* Salon. in comm. h. l. Sed hypothesin illam si non falsam, tamen dubiam & incertam esse suo loco ostendemus. Quidam respondent, *Salomonem ut alia in hoc libro, ita quoque hoc ipsum dicere non secundum divinam eamq; occultam veritatem, sed secundùm id, q; humana ratio manifestè assequi potest.* Dicere ergò eum, q; terra sit permansura & nunquam peritura, cùm nobis nihil de ejus futuro interitu liquidò constet, & propterea, quod jam tot seculis eâ permansisse animadverterimus permansuram quoque in sempiternum, credendum nobis videatur. Sed hoc ipsum contra pertinacem adversarium vix demonstrari potest. Quidam respondent, hæc & similia dicta accipienda esse κατὰ δόξαν, homines enim existimant terram in æternum permansuram. Sed hæc explicatio est nimis diluta, neque enim verisimile est, Spiritum sanctum falsam hominum opinionem voluisse stabilire vel saltem fomenta eidem subministrare. Respondemus igitur ex illis quæ superiùs tradita vocem עוֹלָם h. l. significare æternitatem non absolutam, sed *periodicam & determinatam*, videlicet certum aliquod diuturni temporis spacium, cujus duratio ab oculis hominum est abscondita. Ex oppositione sensus est manifestus. *Generatio præterit & generatio advenit*, id est, homines moriuntur & oriuntur, estque perpetua vicissitudo venientium in mundum & ex mundo discedentium, sed terra perseverabit stabilis, nimirum usque ad terminum durationi suæ divinitùs præfixum. Alcuinus Caroli Magni Præceptor in comment. h. l. *Terra in seculum stat, non in secula seculorum, quia cœlum & terra transibunt & ecce facta sunt omnia nova.* 6. Eodem sensu accipiendum quod Eccles. 3. v. 14. dicitur. *Didici quod omnia opera, quæ fecit Deus perseverent* לְעוֹלָם *in seculum non in æternum* quia v. 1. *omnia tempus habent & suis spaciis transeunt*, sed in constitutum durationis suæ terminû. Quod si n. absoluta æternitas hîc intelligeretur, omnia Dei opera, etiam bruta & corpora mixta forent æterna. 7. Esa. 54. vers. 10. *Montes recedent & colles nutabunt, misericordia autem erga te non recedet, id est, futuram potius, ut montes recedant, quam ut misericordia mea recedat.* Resp. ex aliis Scripturæ dictis constat, hæc non esse accipienda per comparationem impossibilium, sed imparium. In liberatione finali, quæ per CHRISTUM nobis continget, quando ad vitam æternam excitabimur, verè recedent montes, sed *misericordia ipsius confirmata est super nos in æternum* Psal. 117. v. 3. 8. Jerem. 31. v. 35. *Hæc dicit Dominus, qui dat Solem in lumen diei, ordinem & Lunæ stellarum in lumen noctis.* v. 36. *Si defecerint leges istæ coram me, dicit Dominus, tunc & semen Israel deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.* *Atqui Ecclesia manet in æternum.* Resp. benevola ac benefica hæc est promissio, quod Deus usque ad finem mundi sibi aliquam ex genere humano colligere velit Ecclesiam, eandemque adversus hostes perpetuò tueri, sed ex eo inferri nequit, vel mundum nunquam interiturum, vel Ecclesiam unà cum mundo interituram, quia inclusio unius non est exclusio alterius. DEUS colliget sibi Ecclesiam & servabit eam usque ad mundi finem, non tamen postmodùm eam deseret, sed ad se in cœlestem gloriam transferet, ut cum ipso in æternum vivat ac triumphet. Hier. in comm. h. l. *Interrogemus Judæos, si cœli peribunt & omnes quasi vestimentum veterascent, quo modo semen Israel potest esse perpetuum? aut enim pereuntibus cœlis peribit & semen Israel, aut si fuerit perpetuum, ergo nec cœli peribunt. Quod si Scriptura mentiri non potest & perituri sunt cœli; peribit igitur & semen Israel, maximè cum & Jacob loquatur ad filios. Venite & annunciabo vobis, quid futurum sit in novissimis diebus. Quando autem dicitur, in novissimis diebus, ergo mundus cessabit & alia fiet rerum dispositio. Hoc adversum illos. Cæterum nostris mundum istum non esse perpetuum, etiam Evangelium demonstrat dicens. Cœlum & terra transibunt. Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi. Dicamus & aliter. Quamdiu mundus iste fuerit, semen Israel & gentem Judaicam permansuram, non in his, qui nunc increduli sunt, sed in his qui cum Apostolis & per Apostolos crediderunt, ut reliquiæ salvæ fierent.* Posset etiam responderi. Comparationem in eo consistere, quod quemadmodum naturalis ordo rerum in cursu Solis, Lunæ ac stellarum nullis viribus humanis mutari potest, ita adversus Ecclesiam nullas hostium vires esse prævalituras, sed ex eo inferri nequit, quod ne quidem ab ipso DEO ille rerum ordo mutari possit, contrarium

enim reipsâ jam ante demonstravit Jos. 10. v. 13. Esa. 38. v. 8.

2. ex rationibus. 18. *Rationes* formantur ejusmodi 1. *à stabili Naturæ perpetuitate. Si omnia ab initio creationis in eodem statu perseverabunt, utique etiam deinceps in perpetuum eodem modo permanebunt. Sed verum prius. Ergo & posterius.* Hoc argumento usuros empæctas risu Sardonio conciones de mundi fine irridentes ostendit Petrus 2. Epist. 3. v. 4. Sed Apostolꝰ illis respondet negando tum *connexionem propositionis* tum *assumtionem argumenti.* Connexioni opponit mundi creationem. Si Deus potuit mundum creare, utique etiam potest eum iterum destruere. Quod autem Deus olim creaverit mundum, illud probat ex propriæ conscientiæ testimonio. *Sponte ipsos latet*, inquit, *cœlos jam olim extitisse per Dei sermonem.* Neve exciperent, *quæstionem esse de Dei voluntate, an scilicet velit mundum destruere, non de potestate, an illud facere possit*, ideò addit, *eos qui nunc sunt cœlos ac terram repositos eodem Dei sermone servari igni in diem judicii.* Assumtioni opponit *diluvium*. quia enim priscus ille mundus aquâ inundatus periit, ex eo manifestum, non esse veritati consonum, quod omnia ab initio creationis ita permanere dictitant; ideò etiam diluvii mentionem facit, ut ostendat Deo facilimum esse, totam rerum Naturam uni co verbo, imò nutu, convertere & evertere. Fortè etiam mentione diluvii Apostolus nos deducere voluit ad arcum post diluvium in nubibus erectum, cujus color purpureus mundum igne conflagraturum esse nos admonet, sicut cæruleus diluvii est monumentum. Adde quod argumentum ab experientia temporis præcedentis ad durationem rei in futurum ductum sit perquam lubricum, quia præcedentis temporis Historia docet, qualis res fuerit hactenus, non autem qualis in posterum sit futura, ac de rei duratione non judicandum est ex statu antegresso, sed ex Natura ac voluntate causæ conservantis. Justin. in evers. dogm. quorundam Aristot. *Quod mundus esse cœpit & aliquid est & mirè durat, voluntas Dei in causâ est.* Jam verò Deus causa mundi conservans certum constituit diem, in quo totum hoc mundi ædificium destruere velit. 2. *à consequente absurditate. Si cœlum utpote Dei thronus, ac terra scabellum pedum ejus interibit, adeoque Dei domicilium destruetur, utique etiam ipse Deus interibit.* Esa. 66. v. 1. Act. 7. v. 48. Hoc argumento veteres quosdam hæreticos fuisse usos testis est Irenæus libr. 4. adv. hæres. cap. 6. p. 236. *Quoniam* (inquit) *malignantes dicunt. Si enim cœlum thronus Dei est, terra subpedamentum ejus, dictum est autem præterire cœlum & terram, hisque prætereuntibus oportet etiam hunc Deum, qui supersedeat præterire & ideò non hunc esse Deum, qui sit super omni.* Irenæus verò respondet illis hoc modo. *Primò quidem nesciunt, quid sit cœlum thronus, & terra subpedaneum. Nec enim sciunt quid sit Deus, sed putant eum more hominis sedere & contineri, non autem continere. Sed & præteritionem cœli & terræ ignorant. Paulus autem non ignoravit dicens. Præterit autem figura hujus mundi. Deinde quæstionem eorum solvit David, figura enim hujꝰ mundi prætereunte non solùm Deum ait perseverare, sed & servos ejus in centesimo primo Psalmo dicens ita, initio terram tu fundasti Domine & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem perseverabis &c. manifestè ostendens, quæ sint quæ præterierunt & quis est qui semper perseverat Deus cum servis suis &c.* Nos simplicissimè respondemus, primò ne quidem in sublunaribus & humanis procedit hoc argumentum, quod domicilio destructo etiam pereat habitator. Secundò *Deum nec cœlo nec terrâ contineri, sed cœlos palmo metiri ac tribus digitis molem terræ appendere.* Esa. 40. vers. 12. unde negatur *super terram habitare* 1. Reg. 8. v. 27. eo scilic. modo ut contineatur mundo, sicut homo continetur domus suæ habitaculo ac ut ad sui existentiam mundo indigeat, additur enim *quod cœli cœlorum eum non capiant.* 2. Paral. 2 v. 6. cap. 6. v. 18. Tertiò Deus ab æterno extitit antequam cœlum & terra crearentur Psal. 90. v. 2. Prov. 8. v. 22. &c. ergo etiam destructo cœli terræque opificio in æternum permanere potuit. Sed in re manifesta pluribus opus non est. 3. *à divinæ voluntatis immutabilitate. Si Deus mundum utpote ædificium à se constructum iterum destrueret, voluntas ejus mutaretur ac similis esset architecto destruenti quod ædificaverat.* Resp. Deus ut non est in sua essentia ac voluntate mutatus *per mundi creationem*, ita quoque non mutabitur *per mundi destructionem.* Constituit ab æterno certum diem, in quo totum hoc universum destructurus est, ut Scripturæ oracula testantur. Quod si ergo non destrueret, id est, si non faceret, quod se facturum constituerat, tum utiq; voluntatis ejus consilium mutaretur. Nec vitio vertitur architecto, si ædificium vetustate attritum ac ruinæ proximum destruat, ejusdemque loco novum longè splendidius & augustius erigat. Clemens Roman. lib. 3. recognit. inducit Simonem Magum Petro Apostolo ejusmodi quæsitum proponentem. *Si visibile istud cœlum, ut ais, dissolvetur, cur ab initio factum est?* respondet Petrus, *propter hominum præsentem hanc factum esse vitam, ut esset interjectio quædam ac divisio, ne quis fortè indignus habitationem cœlestium & Dei ipsius sedem videret, quæ his solis, qui mundi corde sunt, videnda præparantur.* Excipit Simon. *Si conditor bonus est & mundus bonus est, quomodo bonus bona dissolvet aliquando? Si autem quasi malum resolvit ac destruit, quomodo non videbitur malus, qui malum fecit?* Petrus respondet. *Audi ego nunc. Cœlum istud, quod visibile est & pertransit, siquidem propter semetipsum factum esset, haberet fortassis quod dicis, aliquid rationis, quia resolvi minimè deberet. Si verò propter aliud quid factum est & non propter se necessario solvetur, ut illud, pro quo factum videtur, appareat.*

CAPUT III.

De causa efficiente destructionis mundi.

Causa efficiens destructionis mundi. 19. *Causa efficiens principalis* sive agens primarium in mũdi destructione est ipse Deus, quod probatur 1. *Scripturæ dictis* Psal. 102. v. 27. Hebr. 1. v. 11. *Cœli sicut vestimentum veterascent & sicut indumentum mutabis eos & mutabuntur.* Dan. 2. v. 45. *lapis sine manibus abscissus consumit ferrum, æs, testam &c.* Hagg. 2. v. 7. *movebo cœlum & terram.* 1. Corinth. cap. 15. vers. 24. *evacuabit CHRISTUS omnem principatum & potestatem & virtutem.* 2. Petr. 3. vers. 12. *per diem Domini cœli igne succensi solventur*, id est, in novissimo illo die Deus cœlos igne dissolvet. Apoc. 20. v. 11. *à facie sedentis super thronum fugit terra & cœlum.*

Hûc

Hûc pertinent etiam illa Scripturæ dicta, in quibus Deus dicitur *ignis consumens* Deuter. 4. v. 24. Hebr. 12. v. 29. in quibus dicitur *in igne ad judicandum venturus* Psal. 50. v. 3. Esa. 66. v. 15. &c. quia ignis ille divinâ virtute excitatus omnia vastabit & consumet, in quibus *cœlum & terra dicuntur verbo Dei τεθησαυρισμένα καὶ πυρὶ τηρούμενα* 2. Pet. 3. v. 7. quia hoc *repositum in Dei thesauris.* Deut. 32. v. 34. 2. *argumentis* 1. *à primæva creatione.* Idem qui in principio cœlum & terram condidit, in fine seculi eadem destruet. Psal. 102. vers. 26. *initio tu Domine fundasti terram, & opera manuum tuarum sunt cœli* vers. 27. *mutabis eos ut vestimentum.* 4. Esd. 6. v. 6. *facta sunt omnia creata per me solum & non per alium, & finis per me solum & non per alium.* 2. *à mortuorum resuscitatione & extremi judicii administratione.* Is qui dormientes ex terræ pulvere excitabit & ad judicium eos vocabit etiam mundum & omnia quæ in eo sunt, abolebit. Esa. 66. v. 16. *in igne Dominus judicabit & in gladio suo ad omnem carnem & multiplicabuntur interfecti a Domino.* 3. *à secutura novi cœli ac novæ terræ creatione.* Is qui nova creabit, vetera etiam antiquabit. Esa. 65. v. 17. *Ecce ego creo cœlos novos* &c. Erit autem hæc mundi destructio *actio Dei extraordinaria ac singularis,* quia si generalem causæ primæ concursum in mundi sustentatione ac gubernatione respicere velimus, juxta cum perpetuò durare posset mundus, sed quando Deus manum suam quasi subtrahet *ac faciem suam evertet* Psal. 104. vers. 29. tunc totum mundi ædificium collabetur, *omnia enim jam in ipso συνέστηκε* Col. 1. v. 17. ac *omnia portat verbo virtutis suæ.* Hebr. 1. v. 3. Errabant igitur Stoici, qui cùm audierant mundum conflagraturum, ad causas naturales illam conflagrationem referebant dicentes eam fore, *cùm humore consumto nec terra ali nec aer remeare posset,* referente Cicerone lib. 2. de Natur. Deor. Justinus in orat. ad gent. *Nos exustionem fore dicimus, sicut Stoici tradunt, juxta Naturæ rerum inter se omnium mutationis rationem, quod turpissimum apparet &c.*

Causa instrumentalis.

20. *Agens instrumentale* in hoc θεουργήματι est *ignis* 2. Pet. 3. v. 7. *qui nunc sunt cœli & terra eodem Dei sermone reposita igni reservantur in diẽ judicii* v. 10. *in die Domini cœli magno impetu transibunt, elementa verò καυσούμενα igni accensa solventur, terra autem & quæ in ea sunt opera exurentur.* v. 12. *per diem Domini cœli πυρούμενοι igniti solventur & Elementa igne accensa tabescent.* Hûc referenda sunt omnia Scripturæ dicta, quæ *Dominum in igne ad judicium venturum* testantur Psal. 11. v. 6. Psal. 50. v. 3. Psal. 97. v. 3. Esa. 66. v. 15. & 16. Dan. 7. v. 9. Soph. 1. v. 18. cap. 3. v. 8. 2. Thess. 1. v. 8. Apocal. 4. v. 5. cap. 20. v. 9. quia igne illo tota rerum universitas conflagrabit. Typus hujus conflagrationis proponitur in excidio Sodomico, in quo *Dominus a Domino sulphur & ignem cœlitus depluit* Gen. 19. v. 24. unde CHRISTUS in concione de extremo judicio ac fine mundi ad illud nos remittit Luc. 17. v. 19. quem sequuntur Apostoli Petrus 2. Epist. 2. v. 9. Judas v. 7. ac de hoc destructionis medio gentilibus aliquid ex Schola Patriarcharum innotuisse testantur dicta ex ipsorum monumentis superiùs allata. Quemadmodum corpora maleficorum igni quandoque adjudicantur, sic Deus in novissimo die exanime mundi cadaver conservatrice virtute destitutum igni adjudicabit, quo in cineres ac favillas, imò in nihilum redigatur. Nemini etiam dubium esse debet, quin crebra illa incendia, quæ passim grassari & videmus & audimus, ut & thermæ sulphureæ passim etiam in Septentrionalibus regionibus hoc tempore erumpentes admoneant nos de universali illo incendio, quo totus terrarum orbis brevi conflagrabit. Si quis à nobis quærat, *cur Deus primum mundum aquis diluvii perdiderit, cœlos autem & terram, quæ nunc sunt, igne sit consumturus,* illi simplicissimè respondemus, *quia sic placuit,* cùm enim voluntas Dei sit causa summa, ideò frustra alia quædam superior causa quæritur. Probabiliter interim dicimus, quod primus mundus non erat penitus & in universum destruendus, siquidem nondum completus erat electorum numerus ac Noa cum liberis in seminarium generis humani divino miraculo servabatur, ideò non ignis conflagratione sed aquarum inundatione mundum illum perdere Deo placuit, sed in fine seculi completo omnium electorum numero totalis πανωλεθρία sequetur, cui efficiendæ ignis flamma vorax est omnium aptissima. Aqua purgat, ignis destruit & absumit. Possumus etiam non absurdè cogitare, quòd quemadmodum Deus flagrantes primi illius mundi libidines diluvii aquis extinxerit, sic refrigescentem in novissimis mundi temporibus caritatem igne extremi judicii accensurus sit.

Qualis ignis ille sit futurus.

21. De hoc *igne πανωλεθρίου* multa disputant Scholastici magis *curiosè* quàm *fructuosè*; non *apodicticè* sed *scepticè & Academicè*, non ex *certis sacrarum literarum fundamentis*, sed ex *rationis humanæ prædicamentis*, unde cùm Augustinus lib. 20. de civ. Dei cap. 16. de igne, quo mundus conflagrabit & in quem damnati sunt in die judicii mittendi modestè dixisset, *cujusmodi ille ignis & in qua mundi vel rerum parte futurus sit, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit,* Ludovicus Vives vir doctissimus in comm. ad ea sic annotat Scholasticorum curiosas de eo disputationes perstringens. *Neminem verò? non interfuisti digladiationibus Scholasticis; ubi nullus est vel batalarius vel Magistellus, qui ignoret ignem fore Elementarem illum, cujus domicilium est inter aërem & Lunæ globum descensurum eum scil. & incendio suo reliqua tria purgaturum Elementa. Quod si hoc parùm probas, non deerunt; qui per sancte dejerent, futurum ignem ex incendio radiorum Solis in media plaga aëris excitato coeuntibus eò densissimis & ardentissimis radiis velut in speculum cavum & chalybeum. Sed non est mirum, tuo tempore non tantus erat ignis usus, quantus nunc, cùm ut Theologos omittam, Philosophi sive Decembri medio, sive medio Julio nihil aliud ore, manibus pedibusque tractant & versant quàm ignem. Ex Philosophis fiunt Theologi & hanc philosophandi rationem etiam in Scholas sanctiores transferunt, propterea istis longè facilius est de igne definire, quàm tibi & tui æqualibus vel majoribus.*

De ignis hujus 1. Natura & conditione.

22. Possunt verò omnia, quæ de isthoc igne Scholastici & eorum vestigia legentes Pontificii disputant ad quatuor principalia capita revocari. 1. De ignis *illius Natura & conditione.* 2. de ejus *origine ac generatione.* 3. de ejus *effectis ac operatione.* 4. de *tempore ac duratione.* 1. Naturam ac conditionem ejus Bonaventura lib. 4. sent. dist. 47. sic describit, quod *futurus sit Ele-*

sit Elementaris, quod probare possit hisce rationibus 1. *quia Deus non amplius creat novas species* Gen.2.v.2. 2.*per ignem Elementarem potest peragi conflagratio. At Natura agit per pauciora, multò magis Deus Naturæ Dominus*.3.*Sicut per Elementum aquæ facta est mundi purgatio, sic per ignis Elementum fiet ejusdem destructio ac conflagratio*. August.lib.20.de civ.D.c.16. *tunc figura hujus mundi mundanorum ignium conflagratione præteribit, sicut est factum mundanarum aquarum inundatione diluvium*.4.*Scriptura absolutè ac simpliciter vocat ignem*. At in fidei articulis τὸ ῥητὸν arctè tenendum. Alii contra statuunt, fore ignem *prorsus novum ac præternaturalem* ab Elementari igne specie distinctum, quorum sententia stabiliri posset hac ratiocinatione, quia ignis ille finalis differt ab Elementari 1.*ratione causæ efficientis*, quia ex causa supernaturali ab omnipotente scilicet Dei virtute extraordinariè hic agente, adeoque ab igne iræ divinæ accendetur. 2.*ratione objecti*, consumet hic ignis non solùm aërem & terram, sed etiam mare, seipsum & omnia creata Angelis & hominibus exceptis. 3.*ratione effecti*, quia Elementaris ignis incinerando, hic verò annihilando operationem suam peraget. Adde, quod ignis quo Sodomorum urbes conflagraverit, à Domino peculiariter dicitur excitatus Genes.19. Quidam purgationem mundi non tam per *ignem* fore statuunt, quàm per *rerum purgandarum ignitionem*, qualis est in ferro candente, quod non ipsam ignis formam substantialem, sed vehementem calorem recipere falsò asserunt. Nos hîc malumus ἐποχὴν quàm alterutram ex his sententiis, ejusdemque rationes refellere, judicamus enim in his ac similibus quæstionibus, tutiorem esse ignorantiæ confessionem quàm temerariæ scientiæ opinionem. Nescitur, qualis futurus sit ignis infernalis & quis audebit exponere, qualis futurus sit ille ignis conflagrationis? *Vt boni Grammatici Varro dicebat esse quædam ignorare, ita multò magis cordati Theologi est, æquo animo nescire velle, quæ Deus in verbo suo noluit revelare*, interim circa posterioris sententiæ rationes notamus, posse Deum etiam rem naturalem ad effectus supernaturales instrumentaliter producendos divinâ & infinitâ suâ virtute evehere, ut Historia miraculorum & institutio Sacramentorum manifestum faciunt.

2. origine ac generatione.

23. 2. De *origine ac generatione* hujus ignis sex potissimum eminent sententiæ, 1. Quidam existimant, Elementum ignis ex concavo Lunæ globo descensurum, ut reliqua tria Elementa expurget. Hieronym. Natalis in meditat. Evang. p. 4. *Ignis Elementum convertetur versus terram*. Joseph. à Costa de noviss. temp. p.588. *Omnium Elementorum acerrimus ignis extremas partes in hac contentione obibit ac veluti firmissimo robore creaturarum pro Deo pugnantium adversùs sceleratos agmen claudens impressione facta funditus evertet & profligabit*. Hæc opinio nititur hypothesi eâ, quod ignis ille futurus sit naturalis & Elementaris, quodque non annihilando, sed expurgando operationem suam sit peracturus. 2. Quidam subtilius philosophantur, *certo siderum concursu ultimum illud ac universale orbis incendium excitatum iri, quando scilic. omnia sidera, quæ nunc diversos agunt cursus, in Cancrum convenerint*. Hæc opinio Mathematicis præcipuè arridet. 3. Quidam suspiciuntur, *ex radiis solaribus ardentissimis ac densissimis in nubibus mediam aeris regionem occupantibus quasi in speculum concavum coeuntibus productum iri hoc incendium*. 4. Sunt qui opinantur, *ex ultima tempestatis impetu & fulgurum frequentia accedente cœlestium influentiarum virtute ac potentia accensum iri hunc ignem*. 5. Quidam opinantur *ex subterraneis terræ cavernis, in quibus ignem conclusum teneri metallorum fossores testantur, hoc incendium erupturum* ac obvii cujusque absumtione tantoperè invaliturum, ut ad sphæram suam naturalem ascendat, ac Elementari igni aduniatur. 6. Gregor. de Valent. tom.4. comment. in Thom. p. 2276. communiorem ac verisimiliorem ait esse sententiam, *excitatum iri illum tàm ingentem ignem ex concursu repentino omnium naturalium causarum, quæ possunt unquam in mundo ad ignis generationem concurrere*, (Bonavent. 4. sent. dist. 47. art. 2. *Non solùm ignis, qui est in sua sphæra, sed omnes ignes & qui super terram & sub terra sunt, concurrent ad illam conflagrationem*.) ac quicquid in igne illo *crassum descensurum cum impiis ad infernum ad pœnam damnatorum, quod autem subtile & lucidum remansurum in partibus superiorib. ad gloriam & lætitiam beatorum*. Nobis hîc probatur modestia Augustini d. l. qui *hominem scire* arbitratur *neminem, cujusmodi & in qua mundi parte futurus sit ille ignis, nisi cui fortè Spiritus Domini revelaverit*. Religio igitur nobis est, ea quæ in verbo revelata non sunt, definire & quæ captum humanum exuperant, scrupulosiùs inquirere.

24. 3. De *effectis ac operatione* hujus ignis respectu mundi destruendi duo potissimùm extant sententiæ. *3. Effectis & operatione.* Quidam enim *purgandi* duntaxat ac *emundandi*, quidam verò *annihilandi* vim huic igni tribuunt. Priorem opinionem plerique ex Scholasticis & Pontificiis amplectuntur. Posterior sententia emphaticis Scripturæ dictis magis convenire videtur, quâ de re inferius ex professo disputabitur, quando de forma consummationis quæstio instituetur. Si in genere de actionibus hujus ignis quæratur, Barradius libr. 9. comment. in concion. Evangel. cap. 11. pag. 590. tres ejus actiones fore asserit. Prima erit *terræ combustio*, 2. Petr. 3. vers. 10. *terra & quæ in ipsa opera sunt, consumentur*, exuret igitur terram, arborem, herbas, flores, animantia omnia, domos, metalla & omnia quæ sunt in terra opera rediget in cineres. Ephrem. libr. de pœnitentia cap. 4. *Cùm viderimus igneum fluvium ab Ortu Solis usque ad Occasum emanantem & veluti sæviens fluctibus mare, montes ac valles devorantem, terramque omnem & quæcunque sunt in illa exurentem*. Consentimus Barradio in hac ignis actione, sed improbamus 1. quod ab objecto hujus combustionis excipit *cœlos*, cùm apud Apostolum vers. 12. disertè addatur οἱ οὐρανοὶ πυρούμενοι λυθήσονται. 2. quod ignem illum *omnes homines*, qui tunc vivent, dicit esse interfecturum ac tam bonorum quam malorum corpora inceneraturum, quâ in parte sequitur Thomam in Suppl. quæst. 74. art. 7. Carthusianus 1. Thessal. 4. Abulensem in Matth. cap. 24. quæst. 187. Sed contrarium asserit Apostolus 1. Corinth. cap. 15. vers. 51. *non omnes obdormiemus, sed omnes immutabimur* 1. Thessal. cap. 4. vers. 7. *Nos qui vivimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum nubibus obviam Domino*.

mino. Contrarium asserunt Patres pleriq; omnes. Confer ea, quæ in præcedente articulo de resurrectione mortuorum in quæstione de immutatione vivorum dicta sunt uberiùs §.115.& sequentibus. 3. quod combustionem illam extremo judicio præmittit. Contrarium ostendimus in tractatu de Morte, non longè à principio. Secundam ignis illius actionem Barradius fore dicit, *hominum justorum purgationem*. Idem statuunt quidam ex veteribus & Scholastici ferè omnes. Orig. hom. 3. in Psal. 63. *Omnes venire necesse est ad illum ignem, etiamsi Paulus sit aliquis, vel Petrus, veniet tamen ad illum ignem*. Similia habet lib. 8. in Epist. Rom. homil. 14. in Luc. & hom. 13. in Jer. Lactant. lib. 7. Inst. c. 21. *Justos cùm judicaverit Deus, etiam igne eos examinabit*. Ambros. in Ps. 36. *Igne purgabuntur filij Levi, igni Ezechiel & Daniel* in Psal. 118. octon. 3. *Etsi aliquis ut Petrus sit vel Johannes, baptizatur hoc igne*. Thomas in supplem. q. 74. art. 8. *Ignis quantum pertinet ad virtutem naturalem ipsius, similiter aget in malos & bonos, qui vivi reperiuntur, utrorumque corpora in cinerem resolvendo. In quantum verò aget ut instrumentum divinæ justitiæ, diversimodè aget in diversos, quantum ad pœnam sensuum. Mali enim per actionem ignis cruciabuntur, boni verò in quibus nihil purgandum invenietur, omninò nullum dolorem ex igne sentient & divina virtute fiet, ut sine doloris cruciatu resolutionem corporis patiantur. Boni verò in quibus aliquid purgandum reperietur, sentient cruciatum doloris ex illo igne plus vel minus pro meritorum diversitate*. Gloss. ordin. 2. Thess. 1. *Ignis qui præcedet Christum exuret terram & purgabit electos*. Joseph. à Costa lib. 4. de nov. temp. c. 22. p. 639. *Igne illo, qui faciem judicis jam descendentis præcedet, ubique grassante sceleratos arsuros puto, probos & justos purgandos quidem, si quid labis insederit, ut insinuat Apostolus 1. Cor. 3. sed non necandos*. Hieron. Natal. in medit. Evang. p. 4. *Beatorum quidem materia corporum purgabitur per ignem, damnatorum non purgabitur. Viventium autem exurentur corpora & sanctorum quidem purgabuntur, sed non affligentur, eorum videlic. qui sine ullo reatu pœnæ inventi fuerint malorum verò non purgabuntur, sed affligentur aliorum animæ & corpora temporali pœnâ purgabuntur*. Sed hanc secundam ignis actionem negamus 1. quia ut in principio tract. de Noviss. monuimus, Scriptura de purgandis materiali quodam igne piis nihil quicquam continet. 2. destituitur hæc opinio unanimi piorum veterum consensu Aug. lib. 20. de civ. Dei c. 18. *Quærat aliquis, an post factum judicium mundus iste ardebit, antequã pro illo cœlum novum & terra nova reponantur, eo ipso tẽpore conflagrationis ejus, ubi erũt Sancti, cùm eos habentes corpora, in aliquo corporali loco esse necesse sit? possumus respondere, futuros eos esse in superioribus partibus, quo non ascendet flamma illius incendij, quemadmodum nec unda diluvij. Talia quippe illis inerũt corpora, ut illic sint, ubi esse voluerint. Sed nec ignem illius conflagrationis pertimescent immortales atque incorruptibiles facti, sicut virorum trium corruptibilia corpora atq; mortalia in camino ardenti vivere illæsa potuerunt*. Ex quo etiam constat librum 50. homiliar. in quo hom. 16. contrarium statuitur, Augustini non esse. Statuimus igitur pios in *occursum Domino in aera raptos* 1. Thess. 4. v. 17. ab ignis illius conflagratorii flammis prorsus immunes futuros, perinde ut Noahus cum suis in arca à diluvii aquis fuit conservatus. Resurgent enim in corporibus spiritualibus ac glorificatis, proinde etiam incorruptibilibus, in quæ nec ignis nec aqua nec ulla vis externa, ne ipsius quidem Satanæ quicquam agere poterit. 3. Origenes & Ambrosius *omnes* omninò *homines* ignem illum transituros statuunt, ad eorum igitur autoritatem Pontificii provocare nequeunt, quippe qui justos à pœna peccati adhuc persolvenda liberos cum pertransituros esse negant. 4. nititur hæc opinio falsis hypothesibus compluribus videl. quod *remissâ culpâ piis adhuc incumbat debitum luendæ pœnæ, quod detur materialis quidam ignis peccatorum labem expurgans, quod ignis judicij sit, omnia sic etiam hominum corpora purgaturus, quod morituri sint quos dies novissimus deprehendet vivos, quod 1. Corinth. 3. agatur de purgatorio quodam igne post hanc vitam peccata expurgante, quod conflagratio per ignem præcessura sit extremum judicium &c*. Tertiam ignis actionem Barradius statuit *mundi expurgationem*. *Expurgabit enim cœlos & Elementa juxta illud 2. Pet. 3. v. 12. cœli ardentes solventur & Elementa ignis ardore liquescent. Expurgabuntur igitur cœli & Elementa igne. Habent enim quasdam veluti sordes, quas ex peccatis hominum & Dæmonum contraxerunt. Nam quemadmodum violatum scelere homicidii templum sordes contrahit quasdam morales, indigetque expiatione; sic violatus infinitis hominum flagitiis mundus sordes contrahit à quibus est expurgandus. Admiscentur præterea Elementis extraneæ affectiones & substantiæ, quæ illa quodammodo contaminant, ideoque decoquenda sunt, ut omninò pura ac sincera reddantur*. Atqui D. Apostolus non nudæ duntaxat expurgationis, sed dissolutionis, exustionis, liquefactionis, adeoque interitus & abolitionis meminit, quâ de re suo loco pleniùs. 4. De tempore ac duratione conflagrationis in Scripturis nihil extat revelatum, ideò caveat humana præsumtio temerè in alterutram partem quidquam asseverare. Ludolph. Carthusianus de vit. Christi part. 2. cap. 87. hisce tribus ignis actionibus addit quartam. *Habebit*, inquit, *iste ignis officium quatuor ignium, videlicet ignis infernalis ad reproborum punitionem, ignis purgatorii ad bonorum à venialibus purgationem, ignis terrestris ad vegetabilium & sensibilium consummationem ac corporum incinerationem, & ignis Elementaris ad Elementorum subtiliationem & innovationis eorum dispositionem*. Sed de hac quarta ignis actione in tract. de inferno dicemus.

25. Antithesis. Seneca in Naturalibus quæstionibus lib. 3. *per aquas periturum mundum* censet, quam inundationem prolixè describit, ac in *novo illo mundo post diluvium restituto illum hominem* dicit *esse restituendum, qui sit inscius scelerum & melioribus auspiciis natus*. Addunt quidam ex Beroso futuram illam inundationem, quando *sidera omnia, quæ nunc diversos agunt cursus in Capricornum convenerint*. Sed contrarium ex Scripturis facili negotio demonstrari potest. Cumprimis verò Apostolus Petrus destructioni mundi per aquas in diluvio factæ opponit finalem mundi destructionem per ignem futuram, quæ oppositio evidenter docet, mundum universum non esse aliquando per aquas periturum. 2. Epist. 3. vers. 6. ὁ τότε κόσμος ὕδατι κατακλυσθεὶς ἀπώλετο. vers. 7. οἱ δὲ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ συνεστηρυμένοι &c.

CAPUT IV.

De materia conflagrationis.

Materia destructionis totus mundus.

26. *Materia sive patiens* in hac conflagratione erit *mundus sive tota rerum universitas cum omnibus partibus & contentis*, exceptis solis Angelis & hominibus. Probatur hoc 1. *ex dictis generalibus*. 4. Esdr. 6. v. 6. *finis omnium creatorum*. c. 7. v. 30. *convertetur seculum in antiquum silentium* Matth. 13. v. 39. 40. 49. cap. 24. v. 3. cap. 28. vers. 20. *consummatio seculi* Rom. 8. v. 21. *creatura liberabitur a servitute corruptionis*. 1. Cor. 7. v. 31. *transit figura hujus mundi*, ubi nomen mundi generaliter accipitur pro tota cœli terræque machina & omnibus in ea contentis. 1. Cor. 10. v. 11. *fines seculorum*. Hebr. 9. v. 26. *consummatio seculorum*. 1. Petr. 4. v. 7. *omnium finis appropinquat*. 1. Johan. 2. v. 17. *mundus transit*. 2. *ex dictis specialibus*, quæ cœli, Solis, Lunæ, stellarum, terræ, montium, maris, Elementorum &c. mentionem faciunt. Constat ex accurata locorum Scripturæ collatione nomine *cœli & terræ* omnes mundi partes ac totum systema universi cœlestibus & Elementaribus corporibus constans comprehendi. Esa. 1. v. 2. Ergo quando cœlum ac terra dicuntur interitura, omnium creaturarum interitus significatur. Job. 14. v. 12. *donec non erunt cœli*. Psal. 72. v. 7. *donec non amplius Luna*. Psal. 97. v. 5. *montes sicut cera fluxerunt*. Psal. 102. v. 27. *cœli peribunt & sicut vestimentum veterascent*. Es. 34. v. 4. *tabescet omnis militia cœlorum & complicabuntur sicut liber cœli & omnis militia eorum defluet, sicut defluit folium de vinea & de ficu*. cap. 51. v. 6. *cœli sicut fumus deficient & terra sicut vestimentum veterascet & habitatores ejus similiter sicut hæc interibunt*. Joël. 3. v. 15 *Sol & Luna obtenebrabuntur & stellæ retrahent splendorem suum* v. 16. *movebuntur cœli & terra*. Soph. 1. v. 18. & cap. 3. v. 8. *in igne zeli devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitatorib. terræ* 4. Esd. 16. v. 15. *ignis succenditur & non extinguetur, donec consumat fundamenta terræ*. Matt. 5. v. 18. cap. 24. v. 35. Marc. 13. v. 31. Luc. 16. v. 17. cap. 21. v. 33. *cœlum & terra transibunt*. 2. Petr. 3. v. 10. *cœli magno impetu transibunt, elementa calore solventur, terra & quæ in ipsa sunt opera, exurentur*. v. 12. *cœli igne succensi solventur & Elementa ignis ardore tabescent*. Apoc. 6. v. 13 *Sol factus est niger quasi saccus cilicinus, Luna tota facta est sicut sanguis*. v. 14. *& stellæ cœli ceciderunt super terram, sicut ficus emittit grossos immaturos*. vers. 15. *cœlum recessit sicut liber involutus & omnis mons & insulæ de locis suis motæ sunt*. Apoc. 20. v. 11 *a facie sedentis super thronum fugit cœlum & terra & locus non est eis inventus*. c. 21. v. 1. *primum cœlum & prima terra abiit & mare jam non amplius est*. 3. *ex rationibus*. 1. Quæcunque sunt creata, in fine mundi iterum destruentur. 2. Quibus creaturis adhæret corruptio, illis in fine seculi continget *liberatio ab hac corruptionis servitute*. Rom. 8. v. 21. 3. Deus in fine seculi *nova faciet omnia* Apoc. 21. v. 5. 4. ex veterum suffragiis. Quotquot mundum *secundum substantiam* interiturum statuunt, illi etiam eundem cum omnibus partibus & contentis destruendum esse asserunt.

Excipiuntur ab ea Angeli & homines.

27. Interim tamen *Angelos & homines* ab hac conflagratione excipimus. Utrique sunt *boni* vel *mali*. *Angelos bonos* ignis illius flammas nequaquam sensuros in propatulo est, Sancti enim sunt & à peccato immunes, ergo etiam à peccati pœna. *Homines bonos* ab hoc igne exceptos fore constat ex eo 1. quia resurgent in corpore incorruptibili, immortali, impassibili, spirituali & glorificato 1. Cor. 15, 43. 44. & 45. 2. quos vivos dies novissima deprehendet, *in ictu oculi in momento immutabuntur* 1. Cor. 15. v. 52. *nec prævenient eos qui dormierunt, sed simul cum resuscitatis in nubibus rapientur obviam Domino in aëre* 1. Thess. 4. v. 15. & 17. 3. sancti resurgent ad lætitiam & gloriam, non ad ignominiam & pœnam. 4. peccata ipsorum perfectè condonata, pœnæ relaxatæ, labes & macula omnis abolita, nihil ergò vel purgandum vel puniendum vel abolendum superest. Lactant. lib. 7. Instit. cap. 21. quamvis *justos igni examinandos* asserat excipit tamen *perfectè justos*. *Quorum*, inquit, *peccata vel pondere vel numero prævaluerint, perstringentur igni atque amburentur, quos autem plena justitia & maturitas virtutis incoxerit, ignem illum non sentient, habent enim in se aliquid inde, quod vim flammæ repellat ac respuat. Tanta est vis innocentiæ, ut ab ea ignis ille refugiat innoxius, qui accepit à Deo hanc potestatem, ut impios urat, justis obtemperet.* Angeli & *homines mali* an ab hoc igne immunes sint futuri, meritò dubitatur. Pro affirmante sententia urgeri posset, quòd ignis ille corporeus & Elementaris non possit agere in spiritus incorruptibiles, quodque impii post judicium dicantur statim *ituri in ignem æternum* sive infernalem, non in hunc ignem conflagrationis, Matth. 25. v. 41. & 46. Pro negante sententia urgeri posset, quòd ignis conflagrationis & ignis infernalis specie differre minimè videantur, quodque ab universali illi totius orbis incendio etiam impii videntur in quib'dam Scripturæ dictis involvi. Es. 66. v. 16. *in igne Dominus judicabit, & in gladio suo ad omnem carnem*, ubi tamen vox *ignis* metaphoricè potiùs accipitur, sicut adjunctum nomen *gladii* ostendit Dan. 7. v. 11. *Vidi donec interfecta esset bestia, & periisset corpus ejus & traditum esset ad comburendum igni*. Soph. 1. v. 18. c. 3. v. 8. *in igne zeli devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitatoribus terræ*. Malach. 4. c. 1. *Ecce dies Domini veniet succensa quasi caminus & erunt omnes contemtores & omnes facientes iniquitatem velut stipula & inflammabit eos dies veniens.* Totum igitur hoc judicio Dei committamus sinceris ac seriis gemitibus orantes, ut ab igne conflagratiõis & inferni liberemur *ac digni habeamur fugere ista omnia, quæ ventura sunt*, Luc. 21. v. 36.

Antithesis Pontificii à materia conflagrationis excipiunt 1. cœlos stellatos.

28. *Antithesis*. A conflagrationis materia Pontificii excipiunt. 1. *cœlos superiores sive stellatos* Batradius lib. 9. comm. in Conc. cap. 11. p. 592. *Quosnam cœlos ignis expurgabit? nunquid eos, in quibus fulgent sidera? minimè. Cœlos expurgabit aëreos, i. e. ipsum aërem, qui in Scriptura sæpè cœlum appellatur* Blas. de Viega in comm. Ap. c. 21. p. 812. *Petrus cùm ait, cœlos esse igni reservatos, cœlorum nomine non sidereos, sed aëreos cœlos intelligit, qui igni dicuntur reservati, quoniam ignis ille, quo universus mundus deflagrabit, ad aërem usque pertinget, eumq; puriorem efficiet.* Gregor. de Valent. tom. 4. comm. in Thom. p. 2277. *D. Petrus cùm ait, cœlos magno impetu transituros & ardore solvendos, non loquitur de sublimioribus illis corporibus cœlestibus, sed de cœlis aëreis, hoc est, de toto illo spacio aëris.* Argumentis potest hæc opinio oppugnari sequentibus 1. *ex particula universalis adjectione* Psal. 102. v. 27. *Cœli peribunt*

peribunt וכלם *& omnes sicut vestimentum veterascent.* Buxt. in Lex. exponit, *universi ipsi quotquot sunt* veterascent. Jam verò *qui dicit omne is nihil excludit.* Si omnes cœli sunt interituri, ergo nulli remanebunt superstites. Apoc. 21. v. 5. *Ecce nova facio omnia.* Ergo etiam *novos cœlos*, ut habetur v. 1. 2. *ex subjecti descriptione.* Illi cœli peribunt, qui sunt *opera manuum divinarum* Psal. 102. v. 26. in quibus est *exercitus stellarum* Esa. 34. v. 4. Joël. 3. v. 15. Apoc. 6. v. 10. jam verò non solùm aërei, sed etiam ætherei cœli sunt opera manuum divinarum; nec in aëreis, sed in æthereis cœlis stellæ sunt infixæ. Cassiodor. in Psal. 101. *Quando dicit, cœli peribunt, finem eos habere declaravit, ut nullus in stellis gentili errore confideret, cùm eas immutandas esse sentiret.* 3. *ex distinctione.* Cœli, quos Petrus dicit, *magno impetu transituros*, distinguuntur non solùm à terra, sed etiam ab Elementis 2. Epist. 3. v. 10. & 12. jam verò aërei cœli non distinguuntur ab Elementis. Illa verba, *expectamus cœlos novos &c. non de aëre, sed etiam de cœlis superioribus explicanda sunt*, inquit Barradius d. l. inde colligo, quod etiam priora verba, *cœli reservantur igni, cœli peribunt*, non de aëre tantùm, sed de superioribus cœlis sint accipienda. 4. *ex oppositione.* Sicut ex *terræ novæ* creatione rectè colligitur, priorem esse interituram, ita *cœli novi* creatione itidem rectè infertur, prius esse transiturum. Esa. 65. v. 17. cap. 66. v. 22. 2. Petr. 3. vers. 13. Apoc. 21. v. 1. 5. *ex partium enumeratione. Deficit Sol* Sir. 17. v. 29. *stellæ de cœlo cadunt.* Esa. 34. v. 4. Matth. 24. v. 29. Apoc. 6. v. 14. Ergo & cœlum interibit. 6. *ex Patrum & gentilium testificatione.* Dicta Patrum inferiùs enumerabuntur, dicta gentilium extant superiùs §. 13. 7. *ex adversariorum quorundam confessione.* Salmeron. disputat. 4. in Post. Epist. Petri. tom. 16. p. 138. *Quod quidam ex Patrib. verba Petri interpretantur, non de supremis & veris cœlis, sed aereis & aqueis esse intelligenda, ratione etiam ipsius textus revincuntur. Nam imprimis ostendimus nunquam cœlorum nomine in plurium numero aereos & Elementares cœlos accipi, deinde post cœlos nominatos subdit: Elementa verò calore solventur. Et infra. Elementa ignis ardore tabescent, quod ad aerem & aquam & sphæram ignis spectare videtur. Non possunt ergo per cœlos accipi tria illa Elementa, cùm his cœlos ab Elementis distinguat, additq; tertiò, terra a. & quæ in ipsa opera sunt, exurentur, tanquã quæ malè servierint homini ingrato, qui rebellis extitit creatori suo.* Blasius de Viegas in comm. Ap. 21. p. 812. fatetur, *in verbis Petri, cœli magno impetu transibunt, ipsa corpora cœlestia intelligi.* Aliud igitur effugium quærit, *per transitum* dicit, *non esse intelligendam cœlorum secundùm ipsam substantiam immutationem sed duntaxat mutationem in statum præstantiorem per transitum a motu ad quietem.* Sed huic detorsioni occurrit Salmeron d. l. *Quod quidam* (inquit) *hunc transitum per cessationem cœlorum à motu interpretantur, planè mihi violentum & extortum videtur. Solvi enim cœlos igne per cessationem a motu, aliud est meo judicio & longè minus quàm succensos igne solvi & potius per alterationem & corruptionem significat cœlos perire. Quicquid enim arripit ignis, solet vi sua & efficacia, ut ligna & saxa in cineres convertere &c. Cùm ait Apostolus, magno impetu transibunt, videtur simile esse ei, quod Dominus dixit. Cœlum & terra transibunt, quibus opponit. Verba autem mea non prateribunt. Ergo non ita transibunt, ut maneant tantum sine motu, sed omninò transibunt, ut desinant esse; unde & alibi dixit. Donec transeat cœlum & terra, jota unum aut unius apex non præteribit à lege. Nec his contentus Petrus idem repetit & inculcat. Per quem cœli ardentes solventur &c. Vides ergò hanc repetitionem esse dicti prioris confirmationem, ut nequeat illam glossam admittere.* Hæc omnia Salmeron rectissime. Nos frivolæ isti expositioni opponimus hunc Syllogismum. Si cœli *peribunt, veterascent ut vestimentum, complicabuntur sicut liber, deficient ut fumus, transibunt, igne succensi solventur, recedent ut liber involutus, fugient ut locus eis non inveniatur*, utique non solùm à motu cessabunt, sed etiam secundùm substantiam interibunt vel ad minimum secundùm formam & qualitates mutabuntur. Sed verum prius, ut constat ex dictis ad demonstrandum τὸ ὅτι finalis mundi interitus suprà allatis. Ergò & posterius. Omnes ferè Pontificii vaticinium Propheticum Esa. 30. v. 26. *erit lux Lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septuplo major*, in die novissimo dicunt esse complendum, utique ergo cœlum & astra non tantum à motu cessabunt, sed etiam qualitatum alterationem per lucis incrementum sentient. Ambrosius Catharinus in comm. Hebr. 1. sic scribit. *Ex Scripturarum testimoniis cogimur fateri, futuram verè aliquam magnam cœlorum alterationem per ignem & non tantum solam motus cessationem. per quam alterationem novi quodammodo fundentur cœli & longè fient pulchriores, quam nunc existant.*

29. Argumenta pro cœli æternitate formari possunt ejusmodi. 1. *a cœli Natura ac conditione. Cœlum vel non habet materiam, ut voluit* Averroës 8. Physic. com. 79. lib. 1. de cœlo com. 20. & 95. lib. de substantia orbis cap. 2. *vel constat materia à sublunaribus diversa*, Arist. 12. Metaph. text. 10. ac lib. 8. Metaph. text. 12. *ut colligitur ex eo, quod Deus in principio dicatur creasse cœlum & terram, id est, duas distinctas massas, ex quarum una cœlestia, ex altera verò sublunaria corpora post modum formavit.* Origen. lib. 2. de princip. c. 8. August. lib. 5. de Gen. ad lit. c. 5. lib. 11. de civ. Dei c. 32 Basilius hom. 1. hexaëm. Ambrosius lib. 1. hexaëm. c. 6. *Utique ergo cœlum est incorruptibile & perpetuum.* Barradius tom. 3. lib. 10. comm. cap. 1. p. 6128. *Communis Philosophorum & Theologorum sententia est; cœlos esse incorruptibiles, quod vel ipse sensus renunciat, cùm tot annorum millibus nihil quod corruptionem oleat, in illis sit conspectum.* Resp. 1. Salmeron d. l. opponit, quod *Plato in Timæo contrarium senserit* & addit. *Videtur Petrus ista dixisse ad sententiam Aristotelis evertendam. Item constat Aristotelem per illud principium, ex nihilo nihil fit, mundi creationem negasse & æternitatem mundi posuisse ac certis demonstrationibus, ut ipse putabat, evicisse, de anima etiam immortalitate juxta multorum Patrum Græcorum sententiam hæsitasse. Quid autem speres à Philosopho ejusmodi tam clara & aperta dogmata pernegante? Certè, ut verum fatear, satis patienti animo ferre nequeo, cùm video quosdam adeò superstitiosè ac mordicus tueri Aristotelis dogmata, ut malint multos textus Scripturæ violentis glossis ac sensibus torquere, quàm in unum impingere Aristotelem. Nam plus uni loco Scripturæ, per quam loquitur Spiritus sanctus, tribuendum est, quàm universis Philosophis unum & idem constanter dicentibus.* Adde 2. quod hypotheses

Argumenta pro cœli æternitate ex cœli Natura & conditione

theses hujus argumenti nondum sint sat firmiter demonstratæ. Cœlum enim ex materia & forma constare statuunt, ex Hebræis R. Aben Tybbon in opere Physico cujus titulus רוח חן cap. 8. ex Græcis Philosophis Aristoteles lib. 2. de generat. & corrupt. cap. 9. text. 51. lib. 12. Metaph. text. 10. lib. 1. de cœlo text. 92. Simplicius lib. 1. de cœlo comm. 8. ex Latinis Thom. part. 1. q. 66. art. 2. Capreol. 2. sent. dist. 12. q. 1. art. 1. conclus. 1. & reliqui ferè omnes, quod ipsum ex motu, qualitatibus, substantiarum divisione & aliis principiis demonstrare in proclivi est. Illam verò cœli materiam cum materia sublunarium esse specie eandem multi ex Scholasticis asserunt, Bonavent. 2. sent. dist. 12. q. 2. art. 1. Egid. de Roma in tract. de mater. cœli, Thom. de Argentin. 2. sent. dist. 12 art. 2. Durandus, Aureolus, Occamus ibid. q. 22. Scotus 2. sent. dist. 14. q. 1. quam opinionem Theologiæ magis consonam esse statuit Biel 2. sent. dist. 12. q. 2. art. 1. 3. Si vel maximè alterutra hypothesis hujus argumenti concedatur, nondum tamen ex ea æternitas cœli posset demonstrari. Illud enim duntaxat sequeretur cœlum *naturaliter* esse incorruptibile. At hoc loco agitur de supernaturali & extraordinariâ Dei actione, quâ mundum interiturum esse sacræ literæ asserunt. Duratio cujusque rei pendet à libera voluntate supremæ causæ omnium conservatricis, ut superius etiam monuimus. 4. Præstantissimi quidam Theologi & Philosophi quandam virium cœlestium successivam diminutionem, adeoque etiam partialem corruptionem agnoscunt, quod inter cætera argumenta se evincere posse arbitrantur ex dicto Psalmographi Psal. 102. v. 27. *cœli sicut vestimentum veterascent.* 5. Universam creaturam (& sic etiam cœlum) esse corruptibilem statuunt Chrysostomus homil. 10. ad populum & in com. Rom. 8. quem sequuntur, uti solent, Theodoretus, Theophylactus & Oecumenius in commentario illius loci. Confer gloss. ordin. Esa. 30.

2. ex Apostolica cœli interituri descriptione.

30. 2. *Ex Apostolica cœli interituri descriptione. Illos cœlos Apostolus Petrus dicit transituros, qui ex aqua & per aquam consistunt 2. Epist. 3. v. 5. Atqui cœliætherei neque ex aqua neque per aquam consistunt. Ergo non loquitur de cœlis æthereis sed de aere.* Resp. 1. Apostolus nuspiam dicit cœlos ex aqua & per aquam consistere, sed simpliciter sic ait v. 5. *latet enim hoc illos volentes, quod cœli erant prius & terra ex aqua & per aquam consistens.* De terra igitur separatim, non de cœlo ac terra conjunctim hoc asserit. 2. multò minùs exclusivam addit, quod illi duntaxat cœli sint interituri, qui ex aqua & per aquam consistunt, sed v. 10. & 12. absolutè pronunciat *cœlos igne succensos esse dissolvendos*, ac ut superiùs monuimus, de illis cœlis sese loqui ostendit, qui sunt ab Elementis distincti, ac proinde nequaquam de aëreis cœlis agit. 3. ac si vel maximè Petrus hoc loco tantum de aëreis cœlis loqueretur, quod salvâ veritate concedi nequit, nondum tamen sequeretur, illos duntaxat perituros, quia ex aliis Scripturæ locis demonstrari potest, etiam æthereos cœlos esse transituros. Inclusio unius non est exclusio alterius. 4. Cœli illi, quos Scriptura perituros asserit, Hebræis vocantur שָׁמַיִם quod quidam exponunt *aquæ ibi*, ut hac ratione cœlum etiam sidereum ex aqua formatum esse & aquas supra firmamentum collocatas astruant, quidam verò rationem appellationis proferunt eam, quòd cœli sint à terra remotissimi, quia שָׁם locum remotum significat, ac formam dualis putant denotare distantiam à terra utrinque æqualem, vel duos mundi polos circa quos cœlum circumvolvitur. Schindler. in voce שָׁמַיִם. Damascenus lib. 2. orthod. fid. cap. 6. *Quidam Naturam cœli dicunt esse ὑδατώδη, ut quod sit in medio aquarum genitum. Alii ex quatuor Elementis, alii quintum corpus & aliud ab illis quatuor esse.* 5. Quamvis aer dici possit ex aqua consistere, quia ex materia aquæ effectus sit, dici tamen nequit consistere *per aquam*, quoniam absque aqua consistere potest, neque enim aqua, quæ in eo gignitur, consistentiam aliquam illi tribuit. Quidam respondet, *dici aerem consistere per aquam, quia volucres aeris ex aqua sint ortæ.* Cajetan. At hoc nimis longè petitum, neque quispiam fando audivit ad aeris consistentiam volucres pertinere, cùm contrà potiùs volucres ex aqua consistere fuissent dicendæ, quia ex illa factæ sunt. 6. Videt Barradius argumenti hujus infirmitatem, ideò aliâ ratione demonstrare nititur in verbis Petri aereos duntaxat cœlos intelligendos. *Cœlos*, inquit, *aerem significare probatur ex eo, quia adjungit. Per quæ ille tunc mundus aquâ inundatus periit. Per quæ, id est, per quos cœlos & terram mundus diluvio oppressus est. Jam verò per quosnam cœlos mundus inundatus periit? non per superiores, ex illis enim ne gutta quidem effluxit aquæ sed per inferiorem aerem, cujus cataractæ apertæ sunt aquarumve copiam infinitam in terras effuderunt. Per terram autem inundatus mundus periit, quia per aquas, quæ super terram sunt, id est, per aquas maris & reliquas, quæ terræ visceribus concluduntur, obrutus est mundus diluvio.* At Barradiana illa interpretatio perquàm dura est & coacta. Particula δι' ὧν quidam vertunt *adversativè*, quidam *illativè*, quidam *relativè*, ut superiùs monuimus. Si *relativè* accipere velimus, respectus habebitur non ad cœlos sed ad aquas & Dei verbum, quorum in præcedenti versiculo facta erat mentio, per aquas enim & DEI verbum diluvium fuit orbi introductum, sicut Dei verbo ex aquis in principio mundus fuit conditus. Per hæc igitur non autem per terram mundus fuit corruptus, terra fuit subjectum recipiens sive patiens corruptionis, nequaquam verò causa agens. Qui infaustum Planetarum in trigono aqueo concursum diluvio causam præbuisse arbitrantur, vel per *fenestras cœli apertas* Genes. 7. vers. 11. eas, quæ supra firmamentum sunt, aquas in terram effusas esse opinantur, Barradio non concederent, cœlos sidereos à causis primævi mundi φθαρτικαῖς esse excludendos. Sed nos neutram hypothesin amplectimur.

3. ex finalis interitus cum diluvio collatione.

31. 3. *Ex finalis interitus cum diluvio collatione. Christus inter devastationem terræ per diluvium & finale orbis excidium comparationem instituit* Matth. 24. v. 37. Luc. 17. v. 26. *Jam verò aquæ diluvii non potuerunt usque ad cœlos stellatos assurgere multò minùs ullum eis nocumentum inferre. Ergo etiam ignis, quo conflagrabit mundus, non accendet orbes cœlestes.* Resp. 1. comparatio non est extendenda ultra tertium, propter quod adhibetur. CHRISTUS vitam ac mores hominum, qui immediatè ante diluvium vixerunt, cum statu novissimorum temporum finem mundi proximè antegressurorum comparat, nequaquam verò modum excidii utrobique parem fore asserit. 2. noluit Deus per diluvium omnes mundi partes destruere ac devastare, quia seminarium aliquod generis

generis humani in arca conservabat, erat igitur excidium illud mundi prioris *partiale ac particulare*, sed in fine seculi completo omnium electorum numero mundus secundum omnes partes destructur, erit igitur illud posterioris mundi excidium *totale & universale*. 3. in diluvio nec aer nec aqua perierunt, quibus tamen Elementis mundi finem allaturum esse exitium Pontificii negare nequeunt. Franciscus Maronius 4. sent. dist. 49. q. 4. *in diluvio non fuerunt omnia consumta, quia non pisces, sed illo igne omnia consumentur.* 4. per diluvium orbis terrarum miserè fuit devastatus ac destructus, sed per ignem conflagratorium juxta Pontificios expurgabitur ab adhærentibus sordibus, ergo non est æqualis utriusque excidii ratio. 5. D. Petrus finalem mundi interitum cum diluvio comparans disparitatem rationis disertis verbis monstrat. De diluvii namque excidio v. 6. in genere dicit, quod ὁ τότε κόσμος *mundus qui tunc erat, aquâ inundatus periit*, ubi nomine mundi συνεκδοχικῶς accepto inferiores mundi partes cum maxima incolarum parte intelligit, sed de finali excidio distinctè & in specie loquitur v. 7 *cæli qui nunc sunt & terra eodem verbo reposita servantur in diem judicii.* vers. 10. *cæli magno impetu transibunt, Elementa calore solventur, terra autem & quæ in ipsa sunt opera exurentur.* v. 12. *cæli igne succensi solventur & Elementa ignis ardore tabescent*, quæ ipsa partium mundi ἐξαρίθμησις ostendit omnia quæ à summo cœlo ad infimam usque terram in mundi systemate continentur, in fine seculi esse conflagratura.

4. ex causarum interitus remotione.

32. 4. *Ex causarum interitus remotione. Cæli nulla indigent per ignem expurgatione, sicut sublunaria. Ergo etiam ab interitu in fine mundi erunt immunes.* Gerson in summ. de gaud. Paradisi f. 433 *In cœlis propter impermixtionem nulla impuritas est, sed tantùm imperfectio motus, unde non erit in iis purgatio per ignem, sed cessatio à motu.* Resp. 1. Scriptura non expurgationis, sed abolitionis in fine seculi futuræ meminit. 2. *Cæli non sunt mundi in conspectu Domini*, inquit Eliphas Job. 15. v. 15. ad quæ verba Osiander sic annot. *Etsi omnia perfectè bona fuerunt in prima creatione, tamen quia creatura sunt mutabiles præsertim propter hominum peccata, cœlum ipsum etiam videtur viribus suis aliquantum deficere, nec in primo perfectionis statu amplius constare.* Quidam tamen nomen cœli μετωνυμικῶς malunt accipere pro *cœlitibus*, id est, Angelis, qui in conspectu DEI non sunt mundi, non *absolutè* sed *comparatè*, si scilicet ad summam divinæ essentiæ puritatem comparentur. 3. Paulus Rom. 8. v. 22. generaliter loquitur, quod *omnis creatura simul ingemiscat & à servitute corruptionis, cui subjecta est, liberari expetat.* Ergo cœli ab hac liberatione non sunt excludendi. 4. Sol ministrat lucem impiis non volens Matth. 5. v. 45. Rom. 8. v. 21. cœlum per motum & influentias agit in hæc inferiora, eademq; reddit frugifera ut hominibus pessimè iisdem abutentibus inserviant, ab hac vanitate & corruptionis servitute liberatio aliquando sequetur.

33. 5. *Ex Augustini assertione.* Is lib. 20. de civ. Dei cap. 18. sic disputat. *Petrus commemorans factum ante diluvium videtur admonuisse quodammodo quatenus in fine hujus seculi mundum istum periturum esse credamus. Nam & illo tempore periisse dixit, qui tunc erat, mundum, nec solùm orbem terræ, verum etiam cœlos, quos utique istos aëreos intelligimus, quorũ locum ac spacium tunc aqua crescendo superaverat. Ergo totus, aut penè totus aer iste ventosus, quod cœlum vel potius cœlos vocat, sed istos utique imos, non illos supremos, ubi Sol & Luna & sidera constituta sunt, conversus fuerat in humidam qualitatem &c. proinde qui cœli & quæ terra, id est, qui mundus, pro eo mundo, qui diluvio periit ex eadem aqua repositus est, ipse igni novissimo reservatur in diem judicii &c.* Augustinum ut in aliis ita etiam hac in re sequitur Beda in com. Marc. 14. *Docet Petrus, quod non alii cœli sint igne perituri, quàm qui aquâ perditi sunt, hoc est, inania hac & nebulosa venturi aeris spacia.* Resp. 1. Augustinus & sua & aliorum Ecclesiæ doctorum scripta à Canonica Propheticorum & Apostolicorum librorum autoritate distinguit; nec *cum credendi necessitate*, *sed judicandi libertate* eadem legenda esse asserit Epist. 7. ad Marcellin. Epist. 19. ad Hieronym. Epist. 48. ad Vicent. Epist. 111. ad Fortunat. Epistol. 112. ad Paulin. in prooem. libr. 3. de Trinit. lib. 4. de anim. & ejus orig. cap. 1. libr. 11. contra Faustum c. 5. & alibi passim. 2. quantum ponderis insit rationi, quã ex textu Apostolico pro altera parte hac sententia producit, ex illis, quæ hactenus dicta sunt, apparet. 3. disputat Augustinus probabiliter, non autem dogmatũ canones posuit. *Videtur*, inquit, *& quodammodo admonuisse* & cum enarrat. Psal. 101. rem in dubio relinquit ac neutram opinionem damnat. *Sunt* (inquit) *& cæli cælorum superiores in firmamento sed utrum & ipsi perituri sint igne, an ii soli cæli, qui etiam diluvio perierere, disceptatio est aliquanto scrupulosior inter doctos, nec facilè, maximè in angustia temporis explicari potest.* 4. Ex eo, quod Augustinus disputat, *cælorum nomine in textu Apostolico non æthereos, sed aereos cœlos esse intelligendos*, nequaquam inferri potest, quod absolutè & simpliciter negaverit cœlos æthereos esse interituros. Contrarium enim manifestum est ex cap. 24. ejusd. libri ubi contra Porphyrium ex Psal. 102. v. 27. disputans inter cætera sic scribit. *Nunquid quando cæli peribunt, mundus cujus idẽ cæli superior pars est, & tutior, non peribit?* Et postea. *Possunt in textu Apostolico 2. Pet. 3. isti cæli intelligi perituri, quos dixit repositos igni reservandos & ea Elementa accipi arsura, quæ in hac ima mundi parte subsistunt procellosa & turbulenta, in qua eosdem cœlos dixit esse repositos salvis illis superioribus & in sua integritate permanentibus, in quorum firmamento sunt sidera constituta &c. Hoc autem quod de Psalmo commemoravi, nullum cælorum relinquere videtur, quod periturum esse non dixerit. Ubi enim dicitur, opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, quàm nullum eorum ab opere Dei, tam nullum eorum à perditione secernitur.* Atque hæc dicta sint de *cœlo stellato*, an illud ab omni penitus corruptione vel saltem qualitatum immutatione in fine seculi futurum sit liberum; quid verò de *cœlo empyræo*, quod supra orbes cœlestes collocant, statuendum, an scilicet etiam ipsum sit interiturum, manifestum erit ex iis, quæ in ultimo de Novissimis tractatu differentur.

2. Elementum ignis.

34. 2. Excipiunt etiam Pontificii ab illa finali totius mundi φθαρσίᾳ *Elementum ignis.* Gregorius de Valent. tom. 4. comm. in Thom. pag. 2276. *Verisimile est, ignem, quo terra conflagrabit ascensurum ad sphæram suam naturalem. Ignis, qui erit in sua sphæra naturali, cùm ibi non habeat*

habeat admixtas illas qualitates alienas, non alterabitur ab illo igne conflagrationis, sed tantum reliqua Elementa & ignes aliqui, qui in inferioribus locis tunc reperientur impuri. Blasius de Viegas in comm. Apoc. 21. p. 812. *Ignis ille, quo universus mundus deflagrabit ad aerem usque pertinget, eumque puriorem efficiet.* Et postea. *Quod Petrus dicit, Elementa calore solvenda, de aere & aqua accipiendum est, qua cum terra, de qua statim subditur, terra exuretur, extremo illo igne purganda sunt.* Resp. 1. Scriptura in genere dicit, *mundum transiturum, seculorum consummationem & finem omnium appropinquare*, ut superiùs docuimus. 2. D. Apostolus absolutè & indefinitè dicit, *Elementa calore esse solvenda*, jam verò ignem ex Elementorum numero excipere non possumus. 3. nulla hujus exceptionis affertur probatio vel in specie probabilis. 4. hypothesis hujus opinionis si non falsa, tamen dubia est & incerta, videlicet *ignem conflagrationis habere duntaxat vim Elementa expurgandi, non autem eadem abolendi ac destruendi*. 5. ignis si destituatur pabulo seipsum consumit ac interit. 6. Beda in comment. 2. Petr. 3. disertè asserit, *duo Elementa, ignem videlicet & aquam esse perituram, reliqua vero duo terram & aerem non esse peritura, sed renovanda.* Haymo, Anshelmus, Rupertus, Aretas in comm. Apoc. 21. in dubio relinquunt, an etiam ignis sit transiturus.

3. Superiorem aeris regionem. 35. 3. *Superiorem aeris regionem.* Barradius lib. 9. comm. in Conc. Evang. cap. 11. p. 592. *Quaeritur, quousque ignis sit ascensurus? respondet glossa interlinearis 2. Petr. 3. his verbis. Tantum ascendet ignis judicii, quantum ascendit aqua diluvii. Ascendit autem aqua diluvii quindecim cubitis super montes Gen. 7. totidem ascendet ignis. Glossa ordinaria 2. Thess. 1. ignis erit in mundo, qui praecedet Christum, tantum spacium aeris occupans, quantum occupavit aqua in diluvio. Eadem est Magistri & Scholasticorum Theologorum sententia.* Respond. 1. contra hanc opinionem pugnant omnia illa, quae §. proximè praecedente adduximus. 2. Petrus dicit *Elementa calore solvendi*, non certas duntaxat Elementorum partes. 3. Psalmographus asserit, *caelos omnes perituros*. Quod si ergo ex hypothesi Pontificiorum nomine caelorum intelligendi sunt coeli aërei, non poterit esse alius sensus, quàm totum & omne aeris spacium inter orbes caelestes & terram interjectum esse periturum. 4. Ecquis certos ipsos reddidit, ignem conflagrationis mundi non esse altiùs ascensurum, quam olim ascenderunt aquae diluvii?

4. Mare. 36. 4. *Mare.* Ribera in comm. Apoc. 21. *Fortasse ita mare renovandum, ut ne substantiam quidem suam retinere videatur, sicut terra & caelum, praesertim si verum, quod quidam dicunt, aquam non fore post mundi finem fluidam, sed consolidatam & instar sphaera conglobatam. Etenim neque jam fluet, neq; resluet, nec ulli pisces futuri sunt, qui in ea natent, ut fluidam eam esse oporteat, atque ita major videbitur futura mutatio in aqua, quam in caelo & in terra, cujus causa non esse dicatur.* Barrad. lib. 10. comm. c. 1. p. 611. *Aqua in novo mundo erit sicut crystallus, aer ut caelum, ignis ut luminaria caeli.* Resp. 1. repetantur ea quae hactenus dicta. 2. quid clarius illo oraculo Apocalyptico cap. 21. v. 1. *mare jam non est?* in quem locum sic commentatur Primasius & ex eo Beda. *Utrum maximo illo ardore siccetur mare, an & ipsum in melius vertatur, non facilè dixerim. Caelum quippe novum & terram novam, non autem & mare novum futurum legimus.* Idem in comm. 2. Petr. 3. *aquam perituram* dicit. Andreas Caesariens. in comm. Apoc. 21. *Notandum de caelo & terra eum quidem dicere. Abiit, id est, mutatum est, de mari autem. Mare non erit amplius. Quae enim utilitas maris, cùm non sit opus hominibus illud navigare?* Haymo in comm. ejusd. loci titubanter incedit. *Quod sequitur*, inquit, *& mare jam non est, utrum ad literam, id est, ut mare cum fluminibus exiccetur, possit intelligi, an solummodo spiritualiter hoc dicatur, dubium est. Terra enim aquarum conjunctione subsistit, quoniam & infra & extra & supra aquas continet, ne naturali ariditate fatiscat, quoniam nisi aquis temperaretur, in cinerem redigeretur. Ideo utrum maximo illo ardore mare cum fluminibus siccetur, an & ipsum vertatur in melius non facilè dixerimus, quod etsi factum fuerit per Dei potentiam, licet arida sit terra, satis subsistere poterit. Quatuor siquidem sunt Elementa, ex quibus duo sunt immutanda in melius, sicut hic dicitur & Dominus in Evangelio manifestat, cum ait, caelum & terra transibunt, id est, immutabuntur. Utrum autem mare vel ignis transeat, id est, immutetur, Deus scit, licet hic legamus. Et mare non est.* In simili dubio versantur Anshelmus, Aretas & Rupertus ibid. 3. Frustra regerit Blasius de Viega d. l. *eodem sensu dictum esse à Johan. & mare non est, quo antea dictum fuerat, primum caelum & prima terra abiit seu disparuit.* Concedimus sanè, esse harum phrasium ἀδυναμίαν, sed negamus per τὸ abire qualitatum duntaxat alterationem describi, cùm ex parallelis Scripturae locis manifestum sit, totalem interitum & abolitionem eadem exprimi. Quid clarius illo effato, quod in capite proximè praecedente v. 11. extat, *à facie sedentis super thronum fugit terra & caelum & locus non est inventus eis.* Sed hac de re in sequenti quaestione dicetur pleniùs. Transitum enim rectà jam facimus ad

CAPUT V.

De forma consummationis

37. *Formam consummationis* dicimus fore non nudam qualitatum alterationem, sed ipsius substantiae abolitionem, adeoque totalem annihilationem, ut sic *terminus à quo* consummationis sive destructionis sit *esse*, *terminus* verò *ad quem non esse* sive *nihil*. *Forma consummationis.* Antequam verò hanc sententiam nostram ex sacris literis & rationum momentis demonstremus, notamus sequentia capita. 1. Non diffitemur, multos ex piis veteribus in eam concedere opinionem, quod mundus non κατ' οὐσίαν sit interiturus, sed κατὰ ποιότητας duntaxat sit immutandus. Irenaeus lib. 5. adv. haeres. cap. 36. *Non substantia neque materia conditionis exterminatur, verus enim & firmus qui constituit illam, sed figura transit mundi hujus, hoc est, in quibus transgressio facta est, quoniam veteratus est homo in ipsis & propter hoc figura haec temporalis facta est, praesciente omnia Deo. Praetereunte autem figura hac & renovato homine & vigente ad incorruptelam, ut non possit jam veterascere, erit caelum novum & terra nova.* Proclus apud Epiphanium haeres. 64. *Non placet autem ut illud dicatur, quod omnia funditùs pereant & terra & aer & caelum non futura sint. Exardescet quidem ad purgationem ac renovationem*

novationem descensione facta toto mundus igne diluto non tamen ad perfectum interitum ac corruptionẽ deveniet. Si enim melius est non esse quam esse mundum, cur Deus, qui mundum fecit, quod pejus est, elegit? frustra laboravit? Igitur ad hoc, ut sit, & maneat creaturam Deus construxit. Manet creatura in melius ac decentius renovata, exultans & gaudens resurrectione ob filios Dei &c. At si non pereunt universa, dixerint adversarii, quomodo igitur Dominus cœlum & terram prateritura esse dixit. Et Propheta dixit. Peribit cœlum veluti fumus & terra veluti vestimentum inveterascet? quandoquidem hic mos est Scripturis, respondebimus, ut hanc mundi transmutationem in meliorem ac magis gloriosam restitutionem interitum ac perditionem dicant, tanquam videlicet prior figura pereat, per universorum ad illustriorem statum immutationem. Nam nulla contrarietas est in Scripturis divinis. Praterit enim figura hujus mundi & non mundus. Cyrillus Hierosolym. catech. 15. *Creatus hic mundus rursus renovabitur &c. ut non maneat admiranda hac domus plena iniquitate. Pertransibit hic mundus, ut pulchrior restituatur &c. Non tristemur, tanquam soli morientes, cùm & astra moriantur, fortasseque rursus excitabuntur. Complicabit cœlos Dominus non ut perdat eos, sed ut rursus meliores illos excitet. Audi quomodo per ... mutabis eos ut vestimentum. Sicut perditio hominis dicitur, ut tamen resurrectio expectetur, ... & cœlorum resurrectionem expectamus.* Hieronymus in cap. 51. Esa. *Perditio cœlorum non interitum sonat, sed mutationem in melius &c. Si cœlum & terra peribunt atque veterascent, qua consequentia habitatores ejus sicut ista morientur, cùm animas esse perpetuas & resurrectura corpora noverimus? ex quo perspicuum est cœlum & terram non perire, sed in melius commutari.* in cap. 65. Es. *Ex loco Psal. 102. v. 27. cœli sicut vestimentum veterascent, perspicuè demonstratur perditionem & interitum non abolitionem in nihilum, sed commutationem sonare in melius. Neque enim illud, quod alio in loco scriptum est. Luna fulgebit, ut Sol, & Sol septuplum lumen accipiet, interitum significat pristinorum, sed commutationem in melius. Quod ut possit intelligi, nostra conditionis ponamus exempla. Infans enim cùm in puerum creverit & puer in juvenem & juvenis in virum & vir in senem, nequaquam per singulas atates perit. Idem enim est, qui prius fuit, sed paulatim immutatur & atati pristina perisse dicitur. Quod intelligens & Paulus Apostolus loquebatur. Praterit enim figura hujus mundi. Consideremus quid dixerit. Figura praterit, non substantia. Hoc idem significat & Petrus. Novos cœlos & novam terram videbimus Non dixit alios cœlos & aliam terram videbimus, sed veteres & antiquos in melius commutatos.* Augustinus lib. 20. de civ. Dei c. 14. *Peracto judicio desinet hoc cœlum & hac terra, quando incipiet esse cœlum novum & terra nova. Mutatione namque rerum, non omnimodo interitu transibit hic mundus, unde & Apostolus ait. Praterit figura hujus mundi non Natura.* cap. 16. *illa conflagratione mundana Elementorum corruptibilium qualitates, qua corporib. nostris corruptibilibus congruebant, ardendo penitus interibunt, atque ipsa substantia eas qualitates habebit, qua corporibus immortalibus mirabili mutatione conveniant, ut scilicet mundus in melius innovatus apte accommodetur hominibus etiam carne in melius innovatis.* cap. 24. *Cœli intelliguntur perituri salvis illis superioribus & in sua integritate manentibus, in quorum firmamento sunt sidera constituta.* Chrysostomus homil. 10. ad popul. Antioch. *Cùm resurrexerimus & incorrupta sumserimus corpora, tunc & cœli corpus & terra & mundi totius incorruptum erit & immarcessibile.* Idem homil. 5. ad Theodorum dicit fore quandam *ἀναλογίαν corporum & caterorum per immortalitatem & gloriam, ut quemadmodum illis propter nostrum peccatum servitutis & corruptionis jugum inductũ fuit: ita nobis à morte liberatis illa quoque à corruptionis molestia liberanda & ad pristinum splendorem reducenda sint.* Cyrillus Alexandr. in comm. Esa. 51. *Innovationem, reparationemque ad meliorem statum appositè dixit mortem Elementorum. Itaque fore pradicit, quemadmodum corporum humanorum, renovationem rerum creatarum, quasi à mortuis resurrectionem.* Salonius in Ecclesiasten. *Cœlum & terra transibunt per meliorationem, sed non per ablationem, quia igne judicii purgata meliorabuntur, quoniam renovabuntur, sed non penitus destruentur. Tantum quippe ardebit sursum & terra deorsum, quantum malitia hominum simul & Dæmonum coinquinari potuit.* Gennadius Massiliensis lib. de Eccles. dogmat. cap. 69. *Elementa, id est, cœlum & terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram quoque mundi, id est, imaginem substantia transituram.* Andreas Cæsariensis in comm. cap. 6. Apoc. *Cœlum recessit sicut liber involutus. Per hoc significatur cœlum non subiturum aliquem interitum aut abolitionem, sed tantum quandam involutionem & ad meliorem statum mutationem.* Gregorius Magnus lib. 17. moralium cap. 7. *Cœlum & terra per eam, quam nunc habent, imaginem transeunt, sed tamen per essentiam sine fine subsistunt &c. Cœlum & terra non alia condenda sunt, sed hac ipsa renovanda. Cœlum igitur & terra transit & erit, quia & ab ea, quam nunc habet, specie per ignem tergitur & tamen in sua semper Natura servatur.* Cononitæ in seculo septimo *mundi creationem quidem secundum materiam & formam, interitum autem secundum formam solummodò concedebant.* Cent. Magd. 7. col. 124. Isidorus Hispalensis lib. de doctr. & fide cap. 36. *Elementa, id est, cœlum & terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda, figuram autem mundi, id est, imaginem non substantiam transituram.* Julianus Toletanus lib. 3. prognost. cap. 46. *Mutatione rerum non omnimodò interitu transibit hic mundus &c.* Beda in 2. Petr. 3. *Cœlum & terra consumta per ignem mox abeunte igne gratiorem resument speciem. Praterit enim figura hujus mundi, non substantia, sicut & carnis nostra non substantia perit, sed figura immutabitur, quando quod seminatur corpus animale, resurget spirituale.* Damascenus lib. 2. orthod. fid. cap. 6. circa fin. *οὐ παντελῶς ἀφανισθήσονται οἱ οὐρανοὶ non penitus disparebunt, nam veterascent quidem & velut amictus involventur & immutabuntur, & erit cœlum novum & terra nova.* Nicephorus lib. 18. Hist. Eccles. cap. 47. Joh. Philoponum hoc nomine taxat, *quod statuerit consummationem sive interitum visibilis hujus mundi ac rursum novi mundi creationem alteram.* Et huic Philoponi sententiæ opponit dogma Canonis, *qui mundi interitum juxta formam solummodo non autem secundum materiam fore statuit.* Similia occurrunt apud Alcuinum in comm. Ps. 101. Ambr. Ansbertum lib. 9. in Apocal. Eliam Cretensem in orat.

in orat.10. Gregor. Nazianzeni, Haymonem in comm. 1. Corinth. 7. Rabanum lib. 4. de universo cap. 10. Euthymium in comm. Ps. 101. Anshelmum lib. de similitud. c. 43. & in comm. 1. Cor. 7. **It. in Epist. ad Hebræos tom. 2. f. 466. in Elucidario ejusdem tom. 3. f. 242.** Lyranum in com. Hebr. 1. in comm. 2. Petr. 3. & in comment. Apocal. 20. &c.

38. 2. Proinde sententiam de substantiali mundi φθορᾷ seu interitu non defendimus ut *fidei articulum* ad salutem scitu ac creditu simpliciter necessarium, sed eam emphaticis Scripturæ dictis, quæ de fine mundi loquuntur, magis conformem esse dicimus. 3. Ex eo porrò consequens est, illis qui contrariam opinionem amplectuntur, ac per ἀλλοίωσιν mundi transitum definiunt, non esse dicam hæreseos temerè scribendam. 4. Unde multi malunt in hac quæstione ἐπέχειν & futuræ experientiæ eventui rem committere, quàm certi quiddam determinare. Jodoc. Clichtoveus commentator Damasceni lib. 2. orthod. fid. c. 6. p. 87. *Nosse operæ precium est, non parvam apud autores ambiguitatem agitari, quo modo perituri sint cœli & inveterandi. Quidam statuunt, mundum reipsa & secundùm substantiam interiturum, aliorum vero sententia est, Elementa & cœlos esse perituros, non secundùm substantiam, sed secundùm proprietates & accidentia. Utra autem harum sententiarum sit veritati conformior & utri potius accedendum sit, haud facilè est ex sacris literis dijudicare. Idcircò totum potius divinæ ordinationi committitur sine accuratiore indagine. Ita enim futurum est quemadmodum ipse constituit. Quomodo autem fore decreverit, non amplius pervestigandum est, neque ulterius perquirendum quàm divina determinaverunt eloquia, credendumq; haud dubiè, quòd cœlum & terra transibunt, Christi autem verba non transibunt, & hac sola fide contenti abire debemus. Satius enim est in hujusmodi inquisitionibus, ubi certum nihil ex Scriptura constat, piè dubitare, quàm temerè quicquam definire.* Idem videtur quibusdam ex nostris. Heerbrandus in Compend. Th. in cap. de consumm. seculi q. ult. p. 537. *Num secundum accidentia & proprietates inhærentes, an vero etiam secundùm substantiam mundus sit periturus, non est humani ingenii acie curiosè perscrutandum, sed constitutum hoc est in solius Dei Patris cœlestis potestate & arbitrio.* D. Mylius in explic. August. Confess. art. 17. p. 231. *Disceptationem illam, utrum φθορᾷ an ἀλλοιώσει transitus mundi definiendus sit, pia ἐποχὴ rectissimè dirimit, quæ in sensu futuræ experientiæ quàm divinationum συψήφει certiorem esse quæstionis illius solutionem statuit.* Eadem verba repetit Huterus disp. 22. de præcip. fid. artic. th. 28. Lobech. disp. 19. in August. Confess. th. 48. *ζητούμενον illud, an mundus ratione qualitatum in melius commutandus sit, ut perpetuò duret, an verò οὐσίας seu substantiæ ratione in nihilum sit transiturus, ἐποχὴ Christiana rectissimè dirimit, Spiritus sanctus illud nusquam exprimit &c.* Schilterus in disput. de duob. hominis noviss. in cap. de transitu mundi thes. 16. commendat in hac quæstione sententiam Augustini Epist. 78. *Magis eligo cautam ignorantiam confiteri quàm falsam scientiam profiteri.* D. Meisnerus part. 1. sobr. Philos. sect. 3. c. 3. q. 5. *τὸ ἐπέχειν hic est tutissimum & locum habere debet regula Bernhard. serm. 4. omnium Sanct. Quod nulli datum est experiri, nullus conetur effari &c.* 5. Quin & quidam ex nostris qualitatum immutatione mundum transiturum esse arbitrantur. Lutherus solitus fuit dicere, Der Hummel hat itzo sein Werckeltages-Kleid/ dort aber wird er anziehen sein Sontags-Kleid. In Postill. Eccles. Dom. IV. post Trinit. Die Sonne ist itzt nirgend so schön/ hell und klar als da sie im Anfang geschaffen war/ gewesen ist/ sondn ist üm der Menschen willen wol halb finster/ russig und besudelt/ an jenem Tage aber wird sie Gott wieder außfegen und reinigen durchs Feuer/ daß sie heller und klärer seyn wird/ denn sie im Anfang ist gewesen. Weil sie aber muß üm unser Sünde willen leiden und den ergsten Buben so wol als den Frommen leuchten/ darüm verlanget sie hertzlich nach jenem Tage/ da sie wieder soll ausgeputzet werden/ und allein den Seligen mit ihrem leuchten dienen. Brentius homil. 53. in Lucam f. 621. *Num cœlum & terra ita transibunt, ut nihil eorum omninò maneat? minimè omnium. Non transibunt omninò, sed mutabuntur. Abjicient vestimentum corruptionis & induent novam vestem incorruptionis, futura quidem cœli ac terræ mutatio, non autem in totum abolitio.* Althamerus in Conciliat. locorum pugn. cent. 1. loc. 4. *Cœlum & terram non credamus abolenda per ignem, sed in melius commutanda. Cœli solventur, id est, fient alii mundiores, sicut aurum igne solvitur, non ut intereat, sed ut purius fiat expurgatâ scoriâ.* Philip. Nicol. lib. 5. de vita ætern. cap. 10. part. 1. operum Germ. p. 333. Es soll die itzige Welt verbrennen/ und zwar im Feuer gantz untergehen/ aber doch nicht *materialiter* mit Vernichtigung ihres Wesens/ sondern *formaliter* nach ihrer itzigen Gestalt und baufelligen Zustand/ quod ipsum declarat exemplo corporum ex pulvere ad vitam resuscitatorum. Pelargus cùm adhuc esset orthodoxus, in Jesuitismo loc. 23. p. 203. *Sententia vera est, mare, quod ad varios usus hominumque commoda, optimi creatoris jussu deservit, innovatum cum cæteris Elementis & à servitute restituto homine liberatum iri.*

39. Hisce præmissis pro astruenda mundi καθ' οὐσίαν destructione producimus hæc argumenta. 1. *ex Scriptura sacra dictis.* In illis verò notanda. 1. *emphatica futuri interitus descriptio.* Deuter. 32. v. 22. *Ignis succensus in furore meo ardebit usque ad infernum inferiorem & consumet terrram* [Hebr. תֹּאכַל *perdet, absumet*] *& fructum ejus & inflammabit fundamentum montium.* Job. 14. v. 2. *Non resurget homo, donec non erunt cœli.* Hebr. עַד־בִּלְתִּי שָׁמַיִם Psal. 72. v. 7. *florebit multitudo pacis usq; ad non Lunam*, id est, donec non amplius sit Luna. Psal. 102. v. 27. *Cœlum & terra peribunt.* In Hebr. est אבד *periit, interiit, omnimodam rei perditionem notans.* Opponitur enim generationi. Ut ergò generatio formaliter & præcisè sumta est ipsius substantiæ productio, ita interitus seu corruptio est ejusdem destructio. Esa. 34. v. 4. *Tabescet omnis militia cœlorum.* In Hebr. est נמק *liquefactus, dissolutus fuit.* Es. 65. v. 17. *Cœli priores non memorabuntur, nec ascendent super cor.* Dan. 9. v. 27. *usq; ad consummationem.* c. 12. v. 4. *usque ad tempus finis.* Soph. 1. v. 18. c. 3. v. 8. *igne zeli devorabitur omnis terra.* Matth. 5. v. 18. c. 24. v. 35. Marc. 13. v. 31. Luc. 16. v. 17. c. 21. v. 33. *Cœlum & terra transibunt* παρελεύσονται. Matth. 13. v. 39. cap. 24. v. 3. cap. 28. v. 20. *συντέλεια consummatio seculi.* 1. Cor. 7. v. 31. *figura hujus mundi* παράγει *præterit.* 1. Cor. 10. v. 11. cap. 15. v. 24. *deinde* τέλος *finis.* Hebr. 9. v. 26. *in consummatione seculorum.* 1. Pet. 4. v. 7.

Argumenta pro astruenda mundi καθ' οὐσίαν destructione I ex Scriptura dictis.

4. v. 7. τέλ☉ τῶν πάντων. 2. Petr. 3. v. 7. *cœli & terra reservantur igni*. vers. 10. *cœli magno impetu transibunt, Elementa calore solventur* λυθήσονται, *terra autem & quæ in ea opera sunt, exurentur*. v. 12. *cœli ardentes solventur & Elementa ignis ardore tabescent*. 1. Joh. 2. v. 17. *mundus* παράγεται *transit*. Apoc. 10. v. 6. *tempus non erit amplius*. c. 20. vers. 11. *à facie sedentis super thronum fugit cœlum & terra & locus non est inventus eis*. c. 21. v. 1. *primum cœlum & prima terra abiit, & mare jam non amplius est*. Confer quæ de emphasi horum dictorum omnium ac singulorum allata sunt superi° §. 7. & seqq. hîc tale ex illis formamus argumentum. Quicquid ita transit, præterit, abit, consumitur, inflammatur, exuritur, perit, tabescit, dissolvitur, ut conflagret, finiatur, consummetur & non sit amplius, nec locus ei inveniatur, illud non qualitatum duntaxat immutationem sed ipsius substantiæ abolitionem sustinet. Jam verò de cœlo & terra emphaticis illis loquendi formulis omnibus Spiritus sanctus utitur. E. *Quid est disparuisse cœlum & terram & ita fugisse, ut locus eis usquam inveniri non posset, nisi amplius non esse, pro eodem igitur non esse, abisse & fugisse usurpanda sunt*, scribit Blasius de Viega in Apoc. cap. 21. p. 812.

40. Ad hoc argumentum sententiæ nostræ primarium variis modis excipiunt, qui contrariū defendunt. 1. *Cœli peribunt non quoad substantiam, sed quoad motum & statum*. Barradius libr. 10. Conc. Evang. cap. 1. *Cœlestia corpora immutabuntur non quoad substantiam, sed tantùm secundùm quendam transitum à motu ad quietem & ad alium statum præstantiorem*. Blasius de Vieg. in cap. 21. Apoc. *Cœli visibiles non amplius erunt secundùm quid, id est, secundum pristinam formam accidentariam*. Timpl. cap. 3. phys. generat. q. 11. Resp. hęc exceptio non satisfacit emphasi dictorum Scripturæ, ut cuilibet primo statim intuitu apparet. Quid enim? num *interire, perire, transire, liquescere, non amplius esse &c.* nihil aliud est quàm cessare à motu? num *consummari, absumi, dissolvi, è memoria planè deleri* nihil aliud est quàm immutari? sic ergò piorum corpora in die resurrectionis & judicii immutanda possunt dici interitura, peritura, quin & non amplius futura, imò quicquid in hac vita qualitatum alterationem sustinet, illud nō amplius esse dici posset. Num *ita fugere, ut locus ei non amplius inveniatur*, est transire à motu ad quietem? sic ergò quicquid à motu quiescit, omni loco exulare dicendum erit. Urgemus hoc argumentum. In quo τὸ esse cœli & maris consistit, illud in fine mundi abolebitur, quia de cœlo & mari dicitur, quòd *non amplius erunt*. Jam verò esse cœli & maris consistit non in qualitatibus, non in motu, non in forma accidentaria, sed in forma essentiali. Ergò in fine mundi non qualitates tantùm, non motus tantùm, non forma accidentaria tantùm, sed ipsa essentialis, forma cœli & maris abolebitur. Aliud est *non* amplius *esse*, aliud verò non amplius *tale esse*. Scriptura simpliciter & absolutè pronunciat, cœlum & mare non amplius futura, hoc non est temerariâ audacia mutandum in eam loquendi formulam, quòd non ampliùs sint *talia* futura. Quicquid eâ ratione interit, ut dicatur *à conspectu Dei* παντεπόπτου *effugisse*, nec locus aliquis, in quo amplius existat, inveniatur, illud non accidentaliter duntaxat ratione qualitatum, sed essentialiter ratione substantiæ interiisse censendum. Jam verò de cœlo & terra Apoc. 20. v. 11. id disertè asseritur. E. Literali verborum sensui in explicatione Scripturæ tamdiu inhærendum, donec evidens necessitas ab eo discedere nos cogat. Neque immeritò quis dubitaverit, an cessatio à motu posset dici cœli perfectio. Cœlum eo fine à Deo conditum est, ut perpetuò moveatur, hic cœli motus dependet ab ejus forma essentiali, proinde motus potius est cœli perfectio quàm quies, perfectio enim rei consistit in eo, ut assequatur finem à Deo creatore sibi præstitutum. Confer ea, quæ de cœlorum interitu diximus superiùs §. 28. 2. *Verbum perire non semper est totâ substantia interire, sed secundùm quid duntaxat aboleri. Nam primus mundus aquâ diluvii inundatus dicitur periisse* 2. Petr. 3. v. 6. *qui tamen secundum esse substantiale non fuit abolitus, impii in die judicii dicuntur perituri*. v. 7. *qui tamen essentiæ abolitionem vel annihilationem minimè experientur*. Martinius in Theol. p. 1076. R. Cœlum & terra non tantùm dicuntur interitura ac peritura, sed etiā nō amplius futura ac ita transitura ut locus eis non inveniatur, quòd nec de primævo mundo, nec de impiis Scriptura asserit. Abludit etiam exceptio à vero quęstionis statu, qui in eo consistit, an vocabulum ἀπόλλυσθαι significet mutationem rei ὑπούσας manentis in statum meliorem, quod nos negamus, cujus quæstionis pars affirmans ex primævi mundi & hominum impiorum exemplis probari nequit, cùm nec mundus primævus per diluvium in meliorem statum fuerit mutatus, sed miserè & horribiliter devastatus, nec impii in die judicii in meliorem statum sint mutandi, sed potiùs æternæ morti tradendi & sempiterno exitio perdendi. Si ea, quæ in meliorem statum evehuntur, possunt dici ἀπόλλυσθαι, utique, etiam de corporibus beatorum idem dici poterit, quod absonum. Scriptura non per ἀπώλειαν sed μετασχηματισμὸν gloriosam illam immutationem corporum describit Philip. cap. 3. vers. 21. Adde, quòd sit maxima disparitas inter ἀπώλειαν mundi primævi *per diluvium* ac præsentis mundi destructionem per *finale incendium*; ibi erat partium duntaxat quarundam mundi devastio, hic erit totius machinæ mundanæ abolitio; ibi erat inundatio duntaxat per aquam superficiem totius οἰκουμένης occupantem, hîc erit conflagratio per ignem cœlum & terram absumentem; ibi seminarium aliquod humani generis manebat residuum, hîc verò completo omnium electorum numero succedet finalis & perfecta hujus seculi consummatio. 3. *Cœli peribunt, id est, perire possunt, si Deus velit, veterascent sicut vestimentum, id est, poterunt veterascere*. Barrad. d. l. Resp. Imò verò non solùm de potentia corruptionis, sed de ipso actu Psalmographus loquitur: *Cœli peribunt & veterascent*. Profero argumentum tale. Quo sensu ac respectu in opposito membro dicitur Deus permanere, ac idem semper esse, eo etiam sensu ac respectu cœli dicuntur perire & veterascere. Jam verò Deus non eo tantùm sensu ac respectu dicitur permanere, ac idem semper esse, quod non tantùm possit permanere & idem semper esse, sed quod ipso etiam actu permaneat ac semper idem sit. Ergo etiam cœli eo sensu ac respectu dicuntur perituri, non quòd possint duntaxat perire, si DEUS velit, sed etiam quòd verè & ipso actu tempore divinitùs constituto sint perituri. Urgeo etiam hanc regulam: In Propheticis vaticiniis

ticiniis verba non sunt accipienda tantùm de potentia, sed de ipso actu, aliàs nulla eorum foret certitudo, nullus usus. Sic quando Jacobus Patriarcha dicit: *Non auferetur sceptrum de Iuda, donec veniat Silo*, nequaquam est sensus, quod fieri possit, ut sceptrum in tribu Juda relinquatur usque ad Messiæ adventum, sed quòd reverâ & ipso actu sit relinquendum in hac tribu sceptrum, donec Messias veniat. Idem judicium de vaticiniis reliquis. Jam verò nemo negare potest, Psal.102. & in aliis Scripturæ dictis, quæ de fine mundi loquuntur, proponi vaticinium. 4. *Verba Christi, de cœli ac terræ transitu per comparationem intelligenda sunt. Facilius est perire cælos incorruptibiles quam mea verba.* Jansenius, Sanctius & alii ex Pontificiis. Piscator in Epist. Rom. 8. observ. 17. Resp. Ostendimus superiùs §. 8. Christum non loqui *comparatè* sed *absolutè*, ac particulam *Donec* non esse *exclusivam* quasi nunquam futurum sit, ut cœlum & terra transeant, sed *inclusivam*. Adde, quòd hæc exceptio non possit accommodari omnibus & singulis Scripturæ dictis, quæ de fine mundi agunt. Quis enim erit sensus dicti apud Jobum: *Non resurget homo, donec non erunt cæli?* num is, facilius est coelos non esse, quàm hominem non resurgere? quis sensus oraculi Davidici: *Cæli peribunt, tu autem idem permanes?* Fortè is erit, facilius est coelos perire, quàm te non permanere eundem. At hac ratione propositiones absolutę mutantur in comparatas, ac nullum manebit Scripturæ dictum, ex quo vel qualitatum duntaxat immutationem in mundo futuram probari possit, omnia enim per confictam illam comparationem explicari vel potiùs detorqueri poterunt. Explicent verò nobis Pontificii quomodo hęc interpretatio accommodari queat visioni Apocalypticæ. *Vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum, à cujus conspectu fugit cælum & terra, & locus non est inventus eis.* Num dicemus, hunc esse sensum, facilius est coelum & terram fugere, quàm judicem super thronum suum non sedere? at quis non videt, hoc esse coactum & confictum? quis non animadvertit, hunc sensum dictis Scripturæ inferri, non autem ex illis nasci. 5. *Si cælum & terra per totalem abolitionem peribunt, quâ consequentiâ habitatores ejus sicut ista morientur ac peribunt.* Esa. 51. v. 6. *cùm animas esse perpetuas & resurrectura corpora noverimus.* Est hoc argumentum Hieronym. in comm. illius loci. Resp. Hieronymus ibidem monet, quòd verba Prophetica, *cælum sicut fumus liquescent*, Aquila reddiderit μεταθήσονται *comminuentur in nihilum*; Symmachus ἀλωθήσονται *in*-*salis modum contererentur & evanescent.* Jam verò manifestũ est, substantialem interitum his verbis emphaticè exprimi. Verba Hebræa כֵּן—כְּמוֹ rectè verti possunt *sicut hæc*, id est, quasi nihil interibunt, sie werden vergehen als ein Schnüplein oder Küplein. Vide Lutherum in not. marginal. Adde, quòd hominum interitum nemo possit vocare accidentalem duntaxat mutationem, multò minùs in meliorem statum immutationem [aliàs quotquot moriuntur, ad perfectiorem statum eveherentur] sed est substantialis compositi destructio.

41. 2. *Comparatio.* Interitus coeli ac terræ confertur cum illis, quæ totaliter & essentialiter corrumpuntur. Ergò ipsa quoque non accidentaliter duntaxat mutabuntur sed substantialiter interibunt. Psal. 97. v. 5. *Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini.* Cera ab ardore Solis non modò dissolvitur, sed etiam tandem plenè ac planè absumitur. Psal. 102. v. 27. Heb. 1. v. 11. *Cæli sicut vestimentum veterascent.* Esa. 51. v. 6. *Terra sicut vestimentum veterascet.* Quando vestimentum veterascit, non mutatur in statum perfectiorem & pulchriorem mutatis duntaxat qualitatibus, sed potiùs successivè atteritur & prorsus inveteratum ac detritum dissuitur ac disrumpitur, disruptum & usui minùs commodum tandem abjicitur, sic veterascunt etiã cœli sicut vestimentum, tum quia ad interitum magis magisq; inclinant diminutis sc. viribus & influentiis, tum quia substantialiter ac plenariè tandem interibunt instar vestimenti vetustate attriti. Esa. 34. v. 4. *complicabuntur sicut liber cæli.* Apoc. 6. v. 15. *Coelum recessit sicut liber involutus.* Creatio coeli per *expansionem tabernaculi* seu cortinæ descripta Ps. 102. v. 2. est ipsius substantiæ cœli productio, ergò etiam destructio ac interitus cœli per *complicationem libri* descriptus est ipsius substantiæ cœli abolitio. Esa. 34. v. 4. *Omnis militia cælorum defluet sicut defluit folium de vinea & de ficu*, quod Christus sic videtur exponere. Matth. 24. v. 29. *Stellæ de cælo cadent*, & Johannes hûc videtur respicere Apoc. 6. v. 14. *Stellæ coeli ceciderunt super terram sicut ficus emittit grossos suos, cùm a magno vento movetur.* Quemadmodum folium ab arbore decidens non mutatur in statum meliorem ac perfectiorem, nec qualitatum duntaxat alterationem sentit, sed secundùm substantiam corrumpitur; sic cœli, quia ad morem foliorum cadentium defluere dicuntur, non ad statum perfectiorem elevari, sed essentialiter corrumpi intelliguntur. Quando cœlum instar libri complicabitur, stellæ foliorum instar ab arbore cadentium defluent. Ergò non manebunt stellæ firmamento infixæ, sicut characteres literarum manent in libro complicato Esa. 51. v. 6. *Coeli sicut fumus deficient.* Fumus non secundùm qualitates duntaxat mutatur, multò minùs in perfectiorem statum extollitur, sed à vento dissipatur, aut si ventus absit, suâ sponte evanescit, unde ea, quæ facili negotio, citissimè & totaliter intereunt, fumo comparantur. Psal. 102. v. 4. *Defecerunt dies mei sicut fumus*, quod v. 12. exponitur, *defecerunt sicut umbra.* Sap. 5. v. 15. *Spes impii tanquam fumus, qui à vento diffusus est.* 1. Cor. 7. v. 31. *Schema hujus mundi præterit.* Sicut finitâ Comœdiâ aulęa & quæ Comico actui inservierunt, è medio tollũtur, ut nuspiam amplius oculis intuentium sint obvia, sic decurso hujus vitæ spacio cœlum & terra instar cujusdam aulęi, quod hujus seculi Comœdiæ inservìit, è medio tolletur, nec amplius conspicietur.

42. Excipiunt 1. Psal. 102. v. 26. *usurpari de interitu coelorũ verbum* חָלַף *quod mutationem duntaxat, non autem abolitionem significat.* Resp. Imò verbum hoc non tantùm qualitatum mutationem ac rei alicujus renovationem, sed etiam quandoque rei interitum ac perditionem notat, ut significet idem quod *præteriit, transiit*, & in signif. act. *sustulit, removit, corrupit.* Esa. 2. v. 18. *idola mutabuntur.* Targ. יְסוּפוּן *cessabunt, peribunt, ex terra tollentur* Es. 24. v. 5. *mutarunt statutũ.* Targ. אַבְטִלוּ *aboleverunt* Cant. 2. v. 11. *imber transiit, sibi abiit &c.* Utraque v. significatio hîc habet locum, quòd cœli secundùm qualitates sint mutandi, videlicet ante diem novissimum & quod totaliter

liter sint interituri, videlicet in die novissimo, ut colligitur ex addita similitudine vestimenti, quòd primò quidem vetustate atteritur, posteà verò planè disrumpitur ac interit. Adde quod in locis parallelis hæc cœlorum mutatio per ipsam τȣ̃ esse desitionem & abitionem describatur. 2. *Vestimentum cœli, id est, splendor & claritas ipsius* Psal. 104.v.2. *mutabitur, quia lux Solis erit septuplo major.* Esa.30.v.26. *interim ipsa substantia permanebit, sicut homo mutato vestimento idem manet.* Blas.de Vieg.in Apoc.p.813. *Non dixit Regius Vates, cœlestia corpora omninò peritura, sed alio longè nobiliori & præstantiori, tum quoad lucem, tum quoad statum vestimento induenda, exploratum autem est solius vestimenti mutationem non ad ipsam internam corporis mutationem pertinere.* Resp. Propheta Regius non lucem & splendorem cœlorũ, sed ipsos cœlos instar vestimenti mutandos esse asserit. *Omnes*, inquit, *sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos & mutabuntur.* Quemadmodum ergò homo vetus vestimentum abjicit & novum induit: sic Deus cœlos aspectabiles velut veterascens vestimentum mutabit ac novos cœlos condet. Thom. in comm. Hebr.1. *Sicut vestimentum assumitur ad usum, cessante verò usu deponitur: sic cùm fuerit completus electorum numerus, mutabitur cœlum quasi vestimentum, quia jam amplius ad rerum generationem & corruptionem non inserviet.* 3. *Vestimentum potest mutari, ut tamen non penitùs abjiciatur aut conscindatur, sed in futurum usum reservetur, sicut contingit in vestibus hyemi aptis, quas vere tempore seponimus & venturæ brumæ reservamus.* Lyran. in c.1. Heb. *Sicut cessante frigore mutatur vestis, quæ erat contra frigus necessaria, non quidem tunc mutatur sic vestis, quod corrumpatur, sed quia frigus cessat: sic cœli & Elementa dicuntur mutari, quia motus cœli & alteratio Elementorum, quæ sunt propter generationem, manente tamen substantiâ cessabunt.* Resp. Psalmographus non nudè ac simpliciter interitum cœlorũ comparat mutationi vestimentorum, sed vestimentorum *veterascentium ac vetustate attritorum*, quæ ita mutantur, ut abjiciantur & eorum loco nova assumantur. Quemadmodum nova ac mutatoria vestis vocatur non illa, quæ renovatur ac cui lacinia assuitur, sed quæ ex novo panno conficitur, sic novi cœli dicuntur, non qui renovantur, sed qui de novo creantur. Gen.45.v.22. Jud.14.v.12.& 19. 2.Regum 5. v.5.22.& 23. חֲלִפוֹת שְׂמָלֹת *mutationes vestium*, id est, mutatoriæ vestes dicuntur, non quæ ex vetustis purgatæ, renovatæ, consutæ &c. sed quæ prorsus novæ & à prioribus prorsus diversæ. Quando Genes.41.v.14. dicitur, Joseph *mutasse vestes* coram Pharaone sistendus, tum non est sensus, quod illas ipsas, quibus in carcere indutus erat, purgaverit ac interpolaverit, sed quod abjectis prorsus veteribus vestibus novas & à prioribus diversas induerit. Quemadmodum quando de vestimentis Israelitarum in deserto oberrantium dicitur, quòd per 40. illos peregrinationis annos *non inveteraverint* Deut.8.v.4. cap.29.v.5. tum sensus est, quod ipsorum quidditas manserit salva, ita è converso, quando vestimentum aliquod dicitur veterascere, tunc quidditatem suam non amplius sartam tectam retinet nec destructis qualitatibus vitiosis in statum perfectiorem mutatur, sed essentialiter per attritionem corrumpitur, & ut Poeta canit, *assiduo consumitur usu.* Jam verò David & Esaias Prophetæ testantur cœlum & terram instar vestimenti inveteratura. Quando David à luctu surgens *vestes mutat* 2.Samuel.12.v.20. non pristinas à squalore & sordibus purgat, sed prioribus abjectis novas induit, sic Deus mutans cœlum sicut vestimentũ, non renovat priores cœlos, sed novos creat. 4. *Cœli cõplicabuntur sicut liber. Iam verò liber involutus non penitùs interit.* Resp. quando liber convolvitur, nullus ejus ad lectionem manet usus, sic cœli in hac vita sunt liber τῆς θεογνωσίας, *annunciant enim gloriam Dei* Psal.19.v.1. sed in fine seculi hic liber convolvetur ac complicabitur, quia electi utpote intuitivâ DEI notitiâ fruentes nullo amplius externo divinæ cognitionis adminiculo indigebunt. Confer dicta parallela, quæ de coelorum interitu agunt, ut & ea, quæ de hac ipsa similitudine §. 7. & proximè præcedente sunt allata.

43. 3. *Oppositio.* Psal.102.v.27. *Cœli peribunt,* וְאַתָּה תַעֲמוֹד *tu autem permanes seu stabilis manes.* Præfixum enim ו non solùm est copulativa, sed etiam quandoque *adversativa*, quam significationem hoc loco eam obtinere, manifestum est ex serie textus. Sic ergò concludimus: Quo sensu ac respectu Deus dicitur permanere, eodem sensu ac respectu cœli dicuntur perire, alias non esset oppositio directa. Jam verò Deus dicitur permanere essentialiter. Ergò cœli intelliguntur perire essentialiter. Vel hoc modo: Quicquid in oppositione directa ac perfecta uni oppositorum tribuitur, alteri derogatur & vice versâ. Jam verò secundùm essentiam permanere in hac oppositione Deo tribuitur. E. secundùm essentiam permanere cœlis derogatur. Quæ enim aliàs foret oppositio. Coeli perpetuò sibi similes & incorruptibiles à motu ad quietem aliquando transibunt, tu vero secundùm essentiam permanebis? vers.28. eadem oppositio emphaticè repetitur: *Mutabis eos sicut vestimentum* וְאַתָּה הוּא *tu verò idem ipse* scilicet es ac manes, *& anni tui* לֹא יִתָּמּוּ *non deficient*, non consumentur. Anni qui Deo tribuuntur ἀνθρωποπαθῶς, explicandi sunt θεοπρεπῶς, sunt enim anni æternitatis omnis successionis prorsus expertes, sicut & *dies*, qui Deo tribuuntur Dan.7.v.9. sunt *dies æternitatis.* 2.Petri 3. v.18. תַּמָּם significat *plenè & totaliter consumtus est.* Quemadmodum igitur anni Dei non deficiunt, inde atque ideò, quia ipse secundùm essentiam idẽ semper est ac manet, sic è converso vi oppositionis cœli ideò mutabuntur ac deficient, quia eorum essentia non manet eadem, sed abolebitur. Anni Dei non deficient, id est, non erit tempus, quo Dei essentia varietur vel aboleatur. Ergò vi oppositionis cœli peribunt ac mutabuntur, id est, erit aliquando tempus, quo essentia ipsorum mutetur ac aboleatur. Esa.51.v.6. *Cœli sicut fumus dissolventur, terra sicut vestimentum veterascet, salus autem mea in sempiternum erit & justitia mea non deficiet.* Quidam per salutem & justitiam μετωνυμικῶς intelligunt Christũ Salvatorem, qui à Deo nobis factus est *justitia* 1.Cor.1. v.30. sicuti etiam Esaiæ 40. v.8. & in aliis Scripturæ locis sic vocatur. Quidam beneficam Dei promissionem de Messiæ beneficiis, sed res eodem redit. Quemadmodum ergò salus & justitia inde atque ideò dicitur non deficere, quia manent in sempiternum Johan.12.

v.34. *Audivimus ex lege, quia Christus manet in æternum*: sic cœli inde atque ideò vi oppositionis dicuntur deficere; quia non durabunt in æternum, sed aliquando essentialiter ac totaliter internum, sed aliquando essentialiter ac totaliter interibunt. Matth.24.v.35. Marc.13.v.31. Luc.21.v.33. *Cœlum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Verbum Dei non transibit seu stabile permanebit in æternum Esa.40.v.8. non secundùm externa πάθη sive accidentia, videlicet scriptionem, lectionem, prædicationem &c. sed ratione οὐσίας seu quidditatis, inde sic colligimus. Quo sensu ac respectu verbum Dei dicitur manere, eo sensu cœlum ac terra dicuntur transire, ut ostendit oppositio. Jam verò Dei verbum inde atq; ideò dicitur manere, quia οὐσία, quidditas & materiale ejusdem manet. Ergò cœli inde atq; ideò dicuntur transire, quia οὐσίας & quidditatis abolitioni obnoxii erunt. Si statuatur cœlos qualitatum duntaxat mutationem non autem substantiæ abolitionem experturos, inter cœli ac terræ transitum ac verbi divini permanentiam non esset oppositio sed collatio. Ut enim accidentia seu formale externum verbi divini transit manente ejus quidditate ac materiali, sic cœli quoad qualitates & externa accidentia itidem transirent manente eorundem οὐσίᾳ sive essentiâ. 1. Johan. 2. v. 17. *Mundus transit & concupiscentia ejus, qui autem facit Dei voluntatem, manet in æternum.* Mundi vocabulum πρώτως ac principaliter hîc accipitur ἠθικῶς pro mundanis voluptatibus ac vitiosis cupiditatibus, ἰσομίνως ac consequenter etiam accipi potest φυσικῶς pro cœli ac terræ systemate, quia non solùm *quicquid est in mundo*, videlicet *concupiscentia carnis, concupiscentia oculorum & superbia vitæ*. v.16. *transit*, sed ipsum etiam mundi ędificium aliquando per conflagrationem interibit, unde addit Apostolus, *mundus transit, & concupiscentia ejus.* Quâ igitur ratione transit concupiscentia, eâ etiam ratione transit ipse mundus, quia τὸ transire æqualiter de mundo & concupiscentiâ ejus prædicatur, & vice versâ. Quâ ratione illi, qui voluntatem Dei faciunt, manent, eâ ratione mundus transibit, quia Apostolus mundi transitum, & eorum, qui voluntatem Dei faciunt, permanentiam directè invicem opponit. Jam verò concupiscentia prorsus ac totaliter interit, ac qui voluntatem Dei faciunt, in æternum manebunt. Ergò mundus prorsus ac totaliter interibit, nec substantia ejusdem in æternum manebit.

44. 4. *Novi cœli ac nova terra promissio.* Esa. 65. v. 17. *Ecce ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.* cap.66.v.22. *Sicut cœli novi & terra nova, quos ego faciam, stant coram me, dicit Dominus.* 2.Pet.3.v.13. *Novos cœlos & novam terram expectamus secundum ipsius promissionem, in quibus habitat justitia.* Apoc. 21. v. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit & mare jam non amplius est.* v.5. *dixit, qui sedebat in throno. Ecce nova facio omnia.* Observa 1. vocari cœlos *novos* ac terram *novam*, non immutatos ac renovatos. 2. Eosdem dici *creandos*. Quamvis verò vox creandi respondens Hebræo ברא quandoque usurpetur pro formatione rei ex præjacente materia Gen.1.v.21.&27. ac pro renovatione sive novarum qualitatum introductione Psal. 51. v. 12. tamen prima ac propria significatione usurpatur pro alicujus rei ex nihilo productione Gen.1. v.1. Agnoscunt hoc ipsimet Rabini. Sic enim scribit R.D.Kimchi in lib.rad. כל לשון בריאה הוא התחדש הדבר וצאתו מאין ליש *Omnis significatio creationis est innovatio rei & egressio ejus ab eo, quod non est ad id, quod est.* Et R.Nachmannii in cap.1.Gen. scribit: אין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מן האין אלה לשון ברא *Non extat apud nos in lingua sancta, quo productionem rei cujuspiam ex nihilo exprimamus, nisi nomen Bara.* Si cœlos novos creare idem esset quod priores renovare, tunc dici etiam posset, *Deum in novissimo die novos homines creaturum*, quia corpora resuscitatorum novis qualitatib. induet. Sed posterius dici nequit, quia Deus non creabit homines novos, sed priùs mortuos & extinctos resuscitabit. 3. Priorum cœlorum nullam amplius fore recordationem. At si priores κατ' οὐσίαν manerent, oculis intuentium perpetuò obversarentur, tantum abest, ut omnis eorum memoria penitùs foret deleta. 4. Singulariter nota connexionem: *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit.* Quia primum cœlum & prima terra abierunt, ideò novos cœlos ac novam terram Deus creabit. Atqui si κατ' οὐσίαν primum cœlum ac prima terra manerent, nec abiisse, nec in illorum locum novi cœli ac nova terra successisse dicerentur. 5. Ne quis τὸ παρέρχεσθαι *abire* de qualitatum duntaxat ἀλλοιώσει acciperet, ideò additum est, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἔτι *& mare jam non amplius est.* Sicut mare inde atq; ideò dicitur abiisse, quia non amplius est, id est, quia esse desiit, ita quoq; cœlum & terra inde atq; ideo dicuntur abiisse, quia non amplius sunt, id est, quia esse desierunt, quod non potest aliter quàm de essentiali interitu accipi. Connexio probatur, quia harum universi partium est æqualis ratio. Si terra secundùm substantiam maneret, utiq; etiam mare, cùm terra per aquam consistat. 2.Petri 3.v.5. 6. Tandem v.5. subjungitur: *Ecce nova facio omnia.* Non dicit immuto ac renovo omnia, sed *nova facio omnia*, id est, quæ post abitum prioris cœli & terræ facio, omnia sunt nova & à prioribus totâ specie diversa. Excipiunt, *Petrum non dixisse, alios cœlos & aliam terram videbimus, sed veteres & antiquos in melius commutatos.* Hieron. in comm. Esa.65. Resp. καινὸν usurpatur non solùm pro renovato ac secundùm qualitates mutato, sed etiam pro alio ac secundùm essentiâ novo. Sic ἀσκοὶ καινοὶ dicuntur recentes à veteribus quoad essentiam diversi Matt.9.v.17. *novæ linguæ* sunt aliæ linguæ Marc.16.v.17. *nova vestis* est alia ac recens Luc.5.v.36.&c. Eodem modo accipitur Hebr. חָדָשׁ nō solùm pro renovato sed etiam pro alio. Sic Exod.1.v.8. *Surrexit Rex novus*, id est, alius LXX. ἕτερος *alter*. Deut.24.v.5. *cùm acceperit vir uxorem novã*, id est, aliam post prioris repudium vel mortem LXX. προσφάτως nuper.

45. 2. Ex rationibus. 1. *ab incorruptibilitatis conditione.* ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία est pars imaginis divinæ, ad quam sola creatura rationalis condita, non autem creatura ulla alia. Sap.2.v.23. *Creavit Deus hominem* ἐπὶ ἀφθαρσίᾳ *& ad imaginem propriæ similitudinis fecit eum*, q.d. ideò conditus fuit homo ad incorruptibilitatem, quia ad imaginem Dei fuit conditus. Jam verò nulla creatura alia præter Angelos & homines est ad imaginem Dei condita. Ergò etiam nulla creatura est ad incorruptibilitatem condita. Creaturæ animatæ longè sunt nobiliores inanimatis, unde muscam Solem ordine *2. ex rationibus. 1 ab incorruptibilitatis conditione.*

ordine Entium nobiliorem esse Philosophi asserunt. Atqui nulla creatura corporea animata, solo homine excepto, ad immortalitatem & incorruptibilitatem condita, nec resurgent creaturæ animatæ in die novissimo, sed & individua & species earum in consummatione seculi abolebuntur. Ergò nec inanimes creaturæ, cœlum, Sol, Luna & stellæ &c. erunt incorruptibiles. August. lib.21. de civ. Dei cap.8. ex libris Varronis refert, *stellam Veneris mutasse magnitudinem, cursum & figuram, idq; accidisse tempore Regis Ogygis*, ac notum est Patrum nostrorum memoria anno scil. Christi supra 1572. in signo Cassiopeæ novam stellam apparuisse ac postquam ferè per biennium visa fuerat, iterum evanuisse, de qua licet diversa extent Mathematicorum & Astronomorum judicia, tamen in ipso æthere eam situm habuisse ac veram stellam non autem Cometam in aere accensum fuisse, colligitur ex eo, quòd Cometæ, qui in Elementari regione accenduntur, non ubique eundem intuentibus exhibent aspectum, sed ob propinquitatem nunquam eodem in loco observantur, si ad stellas fixas collatio fiat, quin & tardiùs quam sidera moventur, quorum neutrum in nova illa stella observatum fuit. Ex eo igitur apparet, ne ipsa quidem corpora cœlestia à transmutationib. esse penitùs libera. Confer ea, quæ de cœlis dicta sunt superiùs §.28. 2. *à temporis cessatione*. Const. ex sacris literis in consummatione seculi finem habiturum esse omne tempus. Apoc.10.v.6. *jurat Angelus, tempus non fore amplius*. Esa.66.v.23. *& erit de mense in mensem & de Sabbato in Sabbatum*, id est, erit in vita æterna perpetua festivitas & quies pacatissima, quia neomeniæ & Sabbata erant populo Israelitico dies festivi. Sic ergò verbis hujus seculi Propheta describit res futuri seculi. Constat etiam ex communi Theologorum ac Philosophorum suffragio meram & nudam æternitatem omnem temporis successionem excludere. Jam verò tempus est commensuratio durationis secundùm motus corporum cœlestium. Quod si ergò cessabit tempus, utique etiam cessabit motus cœlestium corporum, aliàs enim corporum glorificatorum duratio juxta illum posset numerari ac commensurari. Excipiunt, *motum cœlorum cessaturum, non autem substantiam interituram*. Atqui motus cœlorum dependet à propria ejus formâ. Quod enim fingunt intelligentias orbibus cœlestibus assistentes, eosque moventes suffragio sacrarum literarum destituitur, ut suo loco pleniùs demonstratur. Cessante ergò motu cœli, cessabit finis propter quem cœlum conditum, cessabit perfectio, ad quam cœlum conditum, cessabit propria formæ operatio, in qua & cum qua cœlum conditum. *Sicut deorsum ferri terræ naturale est, ita circulariter moveri cœlo*, inquit Philosophus 1. de cœlo text. 15. cessante ergò hoc motu naturali, interibit etiam ipsum cœlum, unde subjungimus rationem. 3. *à finis remotione*. Cœlum conditum est fine eo ut motu & influentiis in hæc inferiora agat & ad creatoris agnitionem homini inserviat. Sed post seculi consummationem cessabunt vicissitudines generationum & corruptionum in sublunaribus, ergò cessabunt etiam influentiæ cœlorum in hæc inferiora. In vita æterna beati Deum videbunt à facie ad faciem, ergò non opus habebunt creaturarum magisterio. Tota rerum universitas fine eo condita est, ut homini viatori præbeat domicilium, victum & vestitum, atque ut sit θεογνωσίας quoddam speculum. Jam verò corpora beatorum glorificata nec victu nec vestitu nec terreno quodam domicilio indigebunt, nec in speculo amplius & ænigmate, sed clarâ & intuitivâ visione Deum cognoscent, beati non amplius erunt in via, sed in patria; non ampliùs erunt *viatores*, sed *comprehensores*, ideò etiam non indigebũt amplius hujus vitæ adminiculis. Quorsum illa terræ, marisque restitutio cum vastissima aëris regione, si nullæ erunt inferioris hujus orbis incolæ, sed omnes aut cœli cives beatissimo Dei conspectu fruentes aut inferni titiones à facie Dei & omnium creaturarum usufructu in æternum abjecti? 4. *ex cœlestis Hierosolymæ descriptione*. Esa.60. v.19. *Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam & Deus tuus in gloriam tuam*. v.20. *Non occidet ultra Sol tuus & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam*. Apoc.21.v.22, *templum non vidi in nova illa civitate* descendente à Deo ex cœlo, *Dominus enim Deus omnipotens est ipsius templum & Agnus*. v.23. *& civitas non eget Sole nec Luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam & lucerna ejus est Agnus*. cap.22. v.5. *nox ultra non erit & non egebunt lumine lucernæ neq; lumine Solis, quoniam Dominus Deus illuminat illos*. Si in cœlesti Hierosolyma non erit templum aliquod materiale, ergò nec aliud quoddam corporale domicilium. Si Solis & Lunæ nobilissimarum creaturarum splendor non est incolis sanctæ hujus civitatis necessarius, quantò minùs reliquarum creaturarum usus. v.25. *nox non erit illic*, ergò nec τροπῆς ἀποσκίασμα Jac.1. v.17. *Deus erit omnia in omnibus* 1.Cor.15.v.28. E nec sustentationem nec delectationem quærent a creaturis. 5. *ex absurdi consecutione*. Si cœli ac terræ expectatur futura quædam renovatio, utique etiam reliquarum creaturarum ἀποκαταστάσεως expectanda erit, neque enim dari potest evidens ratio, cur quædam duntaxat & non omnes creaturæ sint renovandæ. Si Elementa sunt renovanda, utique etiam corpora mixta & animata ex Elementis orta, iisdemque præstantiora. Si animalia ac plantæ renovandæ, aut omnia, quæ unquam extiterunt, specierum individua renovabuntur; aut quædam duntaxat, illa scilicet, quæ extrema mundi conflagratio in die novissimo apprehendet. Si prius, quomodo novus ille orbis omnia individua animalium aereorũ, terrestrium, aquatilium, amphibiorum capiet, nisi mirandum in modum dilatetur, ejusque pomœria proferantur. Si posterius, quæ potest dari ratio, cur Deus isthæc tantùm individua illo honore dignetur, neglectis, quæ interierunt, reliquis omnibus? Priora, quæ ante mundi finem interierunt, non minùs quàm posteriora, quæ diem novissimum vivendo attingunt, vanitati fuêre subjecta & promissionem liberationis à servitute corruptionis acceperunt Roman.8. v.20. eccur igitur illis duntaxat felicitas perennitatis & perennitas felicitatis contingit, reliquis in squalore & situ æternùm permanentibus? Francisc. Puccius advers. Socinum pag.38. *Qui tenent renovandam esse terram & cœlum, audebuntur dicere terram fore sine bestiis, aquas sine piscibus, aerem sine avib. & hos fœtus Elementorum perituros, qui sensu simili nobis præditi sunt, cùm ipsa Elementa, quæ sensu illo carent,*

2. à temporis cessatione.

3. à finis remotione

4. ex Hierosol. cœlestis descriptione.

5. ex absurdi consecutione.

carent, restituantur ? Sed & brutorum atque arborum illa individua renovata, quem præstabunt hominibus usum, quod ministerium, quale servitium ? num speciem suam per generationem ac plantationem propagabunt? Si quis affirmet, statuenda erit denuò generationis & corruptionis in futuro seculo quædam vicissitudo. Si neget, cogitandum ipsi erit, quomodo tot myriadibus hominum ad vitam æternam resuscitatorum tàm pauca brutorum & vegetabilium individua sufficiant. Si terra per ultimum incendium expurganda & renovanda, utique cum omnibus speciebus erit renovanda, absque illis enim est *inanis & vacua* omni prorsus ornatu restituta Gen. 1. v. 2. Si omnes species animantium terram incolentium restituendæ, etiam omnia specierum individua, ut ostendimus. Sed hæc omnia sunt ἀσύςατα. Si differentiæ, quæ dividunt genus, ad perfectionem & ornatum universi pertinent, consequens fuerit, mundum qui hodiè ante novissimam illam instaurationem eas obtinet, sed post instaurationem ex adversantium hypothesi magnâ ex parte illis destituetur, minùs perfectum tunc fore, quippe præcipuâ ornatus & complementi sui parte fraudatum. Si quis excipiat, *divisionem generis* [substantiæ corporeæ] *in has differentias* [in simplicem & mixtam, animatam & inanimatam, rationalem & brutam, sensitivam & vegetativam] *huic solùm seculo convenire, atq; omnes illas differentias, corporeum, animatum, sentiens &c. in homine* ἐπιτομικῶς *& eminenter reperiri*, is cogitet, primò idem excipi posse de cœlo & Elementis, quod huic scil. duntaxat seculo illorum usus conveniat, deinde πολυποίκιλον Dei sapientiam multò magis in expressa distinctarum specierum ac formarum varietate, quàm in ista earundem epitome relucere, ac proinde si nostræ Physices aliquis usus in futuro seculo futurus, rectiore consilio omnia nobis spectanda propositum iri, cùm singula penitiùs introspicere ac pleniùs intelligere poterimus. Tilen. part. 2. disput. 67. §. 45. & 46.

6. ex Entiũ serie & cõnexione.

6. *Ex Entium serie & connexione.* In Entium gradu summum obtinet locum Deus, Ens increatum & infinitum, cui competit æternitas absoluta, ab *ante & post*, principio & fine prorsus carens. Proximo deinde loco statuuntur Spiritus creati, Angeli scil. & animæ humanæ, quibus propriè competit ævum, principium habens sed fine carens. Ultima subsellia occupant substantiæ corporeæ Physicæ interitui ac corruptioni obnoxiæ, principium ac finem suæ durationis habentes, quæ proinde non magis perennitatis, quàm substantiæ spirituales incorporeæ corruptionis sunt capaces. Si excipias, *cœlum ut à qualitatibus contrariis, ita etiam ab interitu per Naturam esse immune; Elementa licet per partes, generentur, & corrumpantur, tamen perennem habere Naturam in toto; animantium & plantarum individua interire, species verò permanere.* Resp. Hæc omnia in hoc duntaxat seculo locum habere, quamvis de cœli incorruptibilitate non immeritò dubitetur, sed in fine seculi hæc omnia esse desitura, ut præcedentia argumenta ostendunt. Si regeras, *etiam corpora nostra, quamvis Elementaria, tamen perpetuò esse victura.* Resp. Resurrectionem ex peculiari Dei beneficio, speciali promissione & supernaturali virtute provenire, ut suo loco ostendimus.

3. ex Patrũ dictis.

46. 3. *Ex quorundam Patrum dictis.* Clemens Romanus lib. 2. recognit. inducit Apostolum Petrum duos docentem cœlos, unum *superius & invisibile, perpetuum & æternum, quod Spiritus beati incolunt; alterum inferius, visibile, variis distinctum sideribus corruptibile & in consummatione seculi dissolvendum ac prorsus abolendum, ut ejus corpulentia amoto velamine appareat cœlum illud excelsum iis, qui ejus aspectu digni sunt.* Hyppolytus in orat. de consummat. mundi: *Fluvius igneus egrediens cum furore instar maris sævi exuret montes & colles & mare delebit ac æthera velut ceram inflammatione dissolvet, stellæ cadent de cœlo, Sol convertetur in tenebras & Luna in sanguinem, cœlum more libri volutabitur.* Justinus Martyr in paræn. 1. ad Græcos pag. 24. *Unde Plato de cœli dissolutione* [περὶ λύσεως οὐρανοῦ] *opinione conceptâ ita scripsit? an non idipsum quoq; ex sacris percepit vatibus, atq; ab ipsis hoc sic dictum esse arbitratus est?* Idem in qq. & resp. ad orthod. q. 93. pag. 348. *In consummatione, non in cœlo, quod nunc est, & in terra, quæ nunc est, homines factorum referent retributiones, sed in cœlo novo & in terra nova, secundùm dicta* Esa. 65. & 66. Psal. 102. Hebr. 12. &c. quæst. 94. pag. ead. *Inductione melioris cœli* καινῶς γινομένου *recens facti firmamentum tolli necesse est, tanquam id quod ad constitutionem illam nulli rei sit & usui, ut ejus interitu vel tum demum coarguatur, vanum esse, quòd de cœlo experti ipsum generationis & corruptibilitatis esse, circumfertur eorum hominum dogma, qui id ingenitum æternumq́; esse & fine carere dixerunt.* quæst. 95. pag. 349. *Si juxta Apostolum Paulum præterit habitus hujus mũdi, certum est simul necessariò alia omnia, quæ propter habitum mundi sunt effecta, cum mundi habitu esse præteritum. Inducetur autem novum cœlum & terra, ubi justis & injustis meritorum præmia tribuentur.* [Postea tamen addit: *aere etsi ad respirationem non indigebimus, ad motum tamen & loci mutationem necessariò utemur*] Minutius Felix in Octav. *Quis sapientum dubitat, quis ignorat, cœlum cum omnibus quæ cœlo continentur, ita ut cœpisset desinere ? fontium dulci aquâ marisvè nutritum in vim ignis abiturum?* Hilarius can. 26. in Matth. *Atque ut fides certa esset futurorum Amen dicendo professionem veritatis* [Christus] *adjecit, generationem nostram præterire non posse, nisi universa ista transcurrerent, eaq́; quæ firma existimantur, cœlum & terram non futura, verba autem sua non posse non esse, quia illa ex conditione creationis suæ, id est, profecta de nihilo, habeant id in se necessitatis, ut non sint, hæc autem ex æternitate deducta, id in se contineant virtutis, ut maneant.* Idem in Psalmo 118. Liter. Lamed. *Non ait David in seculum seculi, neque in secula seculorum, sed in seculum, verbum tuum permanet, scit post hoc seculum cœlum & terram præterire Domino dicente, cœlum & terra transibunt.* Chrysost. in homil. ad Neoph. tom. 5. *Quid sibi vult, stellæ cadent de cœlo, sicut folia de ficu? Sicut enim vites, cùm uvarum fructibus prægravantur, foliorum exposcunt auxilium necessarium, ut protegantur : cùm autem deposuerint fructum, necesse est, ut foliis nudentur. Sic se habet hoc seculum, quamdiu habuerit in se humanum genus, tenebit & cœlum stellas, sicut & vitis folia. Nam nocte pereunte sine dubio stellarum utilitas simul cum nocte deficiet.* Eandem de cœlorum corruptibilitate sententiam proponit Basilius libr. 1. hexaem. & Gregor. Nyssen. libr. de creat. hominis cap. 24. Ambrosius lib. 1. hexaem. cap. 6. *Hæc igi-*

igitur alij considerantes stabilia esse non posse, athereum corpus cœli stellarumque esse arbitrati sunt quintam quandam Naturam corporis introducentes, quo diuturnam cœli putarent mansuram esse substantiam. Sed non ista opinio Propheticæ potuit obviare sententia, quam divina quoque Domini Iesu Christi Dei nostri majestas in Evangelio comprobavit. Dixit enim David: Principio terram tu Domine fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt &c. quod adeò probavit in Evangelio Dominus ut diceret: Cœlum & terra præteribunt, verba autem mea non præteribunt. Nihil igitur agunt, qui propter cœli asserendam perpetuitatem, quintum corpus athereum introducendum putarunt. Philastrius hæres. 79. p. 34. *Alia est hæresis, quæ dicit mundum non mutari, sed in eodem statu permanere etiam post Domini nostri præsentiam.* p. 35. *restauranda ergò potiùs non pereunda annunciat Elementa, & quamvis impossibile Deo non est, ut qui fecit ex nihilo omnia, ut iterum delere possit omnia, quod ait beatissimus Iob. Si destruxerit universa, quis ei dicet, quid fecisti? ergò si ita senseris, omnipotentiam Domini Christi cognosces, sin ea restauranda quis æstimat, sequenter intelliget &c. Nam & Apostolus elementa hac liquescere & ad nihilum venire nunciat pariter & prophetat.* Juvenalis præfat. in Hist. Evangel.

Immortale nihil mundi compage tenetur,
Non orbis, non regna hominum, non aurea Roma,
Non mare, non tellus, non ignea sidera cœli.
Nam statuit Genitor rerum irrevocabile tempus.
Quo cunctum torrens rapiet flamma ultima mundum.

Euthymius in comm. Mat. 24. *Stella de cœlo cadent, tanquam nulli amplius usui futura, nulla n. tunc erit nox.* Arnobius junior de Deo trino & uno. *Sicut ex nihilo factus est mundus, ita ad nihilum redigendus erit in fine seculi, quia scriptum est: Ipsi peribunt &c.* Rupert. Tuitiens. in comm. Apoc. 20. *De istis cœlis non dubium est, quin sint perituri, videl. nimio calore soluti, quando super thronum suum magnus iste sedens apparebit. Mirabilis atque pavenda erit illa fuga cœli sive cœlorum. Neque n. silentio fiet, sed terribiliter audienda est disruptio [illegible]um, sive fugâ disruptorum, seque disrumpentium, sicut vetus vestimentum rumpitur.*

4. Ex adversariorum suffragio.

47. 4. *Ex adversariorum quorundam suffragiis.* 1. *ex Scholasticis & Pontificiis.* Franciscus Maronius lib. 4. sent. dist. 49. q. 4. *Videtur consonum verbo Scriptura, quòd totus mundus debeat comburi, dicitur enim, cœli & terra transibunt &c. nisi sancti aliter exponerent autoritates.* (atqui verè piorum & sanctorum est, non aliter exponere Scripturam, quàm ipsa verborum evidentia requirit) Collegium Conimbr. libr. 1. de cœlo cap. 3. q. 1. *Quòd multi Patres,* videl. Basil. hom. 1. & 3. in Genes. Theodoret. in comm. Rom. 8. Damascen. l. 2. orth. fid. c. 6. Chrysost. hom. 9. & 10. ad popul. Antioch. Just. in resp. ad q. 93. 94. & 95. & in opusc. contra Arist. Irenæus lib. 4. c. 16. Ambros. lib. 1. hexaëm. cap. 6. Gennadius de Eccl. dogmat. cap. 7. *& alij coelestes globos incorruptibiles esse negarunt, ad illud respondemus cum Thoma* p. 1. q. 66. art. 2. *pronunciatum id ab eis ex mente Platonis, qui docuit coelos non Naturâ suâ, sed Dei conservatrice beneficentia ab interitu servari. Verisimile quoque est, illorum aliquos accepisse incorruptibile pro eo, quod ex sua Natura habet essendi necessitatē, ita ut nullâ vi a suo esse decidere queat, quomodo solus Deus est incorruptibilis* (sed hæc explicatio non convenit omnibus Patrum dictis, ut ipse sonus verborum ostendit, ideò etiam ipsimet Conimbricenses hujus suæ responsionis infirmitatem agnoscunt & hanc ingenuam confessionem subjungunt) *Tametsi quidam sacrorum voluminum Interpretes existimasse videantur, totum astrorum & coelestis mundi compagem divinâ virtute penitꝰ evertendam, aliamque in ejus locum surrogandam.* Franc. Vallesius de natur. Phil. c. 89. p. 484. *Pleriq́, nolunt intelligere* (oracula Scripturæ de interitu mundi) *mutandas esse Naturas & formas corporum coelestium & Elementarium, sed motum cum quiete commutandum & tempus cum æternitate, manentibus tamen eisdem formis atque essentiis, atque ob has tam insignes mutationes, quas subibunt, dici mutanda faciendaque nova &c.* p. 485. *Sed maius aliquid mihi sonant illa oraculorum præscriptorum verba, mutandos coelos, ut opertorium ipsos perituros, solvendos, novos creandos &c. Videtur probabilissimum esse, mundum hunc corporalem, quem conspicimus, periturum aliquandò esse, ac pro illo alium longè præstantiorem esse denuò creandum &c. Alienum enim omninò à ratione est, corpora Naturâ mobilia, quaque naturali impetu feruntur, ut coelestes orbes in æterna violentia contineri. Nihil n. Philosophis certius, quàm nullum violentum esse æternum. Coelum autem cùm naturaliter feratur circulo, præter Naturam & violenter detineretur. Neque minor inferretur violentia Elementorum Natura, si ea quoque quali nunc sunt, Natura durarent. Etsi enim corporibus suis ordine dispositis naturalis succederet quies, esset tamen necesse, statim & illum ordinem & quietem interturbari actione mutua Elementarium virtutum, nisi essent activa passivis proxima sine ulla actione, quod nihilominus rationi repugnat. Quid enim posset illas inducias firmare, nisi à maiore virtute illata violentia? &c. Verisimilius ergò multò est, corpora hac coelestia & Elementaria, qua ad hanc velut rerum genesin optimè comparata nunc sunt, exacto toto tempore & elevatis successivis mutationibus, quasi toto iam negotio peracto, velut defuncta munere suo finiri atque alia pro illis longè pulchriora & aternam illam requiē naturaliter expetentia & secundùm se tota inalterabilia creari denuò, qua immutabilibus & aeternis subserviant, ut priora hac nascentibus & intereuntibus deserviunt modò.* Ibid. tamen statuit, *mutationem, qua divina virtute futura sit in substantiam præstantiorem, non debere vocari annihilationem, sed creationem.* 2. *ex Calvinianis.* Beza in annot. majorib. Rom. 8. vers. 20. *Vanitati, ματαιότητι, id est, illi perignem dissolutioni, qua annihilationis erit species, sicut apertè & copiosè describitur* 2. Pet. 3. v. 7. 10. 11. & 12. *promittuntur n. novi coeli ac nova terra, non priorum restitutio sive in eundem, sive in meliorem statum. Nec iis possum assentiri, qui hanc dissolutionem ad solas qualitates referendam censent.* Daniel Tilen. Sedanensis in Gallia Professor part. 2. Disputat. 67. §. 37. *Qui cessaturam dicunt mundi essentiam non absolutam sed relativam. Quemadmodum lapis manet lapis, etiam postquam desiit esse limes, hi nunquam suam sententiam cum testimoniis Scriptura, qua de interitu mundi agunt, conciliabunt. Ecquis enim lapidem, cùm limes esse desinit, perire, æstuare, dissolvi, liquescere & exuri dixerit? aut*

sicut fumum evanescere? aut quinam id quod non aboletur, sed dunxtaxat renovatur, è memoria planè deleri, nec amplius commemorari dicitur? quomodo stabit antithesis, quâ Christus cœlo & terræ interitum, verbis autem suis sempiternam durationem ascribit, si cœli non modo interituri non sunt, sed etiam in melius mutandi? an fidelium, quos judicium hoc superstites deprehenderit, corpora, dum transmutabuntur, rectè quis dixerit interitura aut vestimentum, cui Psaltes cœlos comparat, dum veterascit, in melius mutatur? Denique, si homo, ut ait Iob, non resurget, donec prætereat cœlum, sequetur nunquam illum resurrecturum, si nunquam istud est interiturum. Joh.Chass.in loc.comm.l.3.c.22.n.3.p.409. *Liquidò apparet de novo aliquo cœlo & terra non propriè hîc agi, ne quis existimet, ut nonnulli cēsent, hunc mundum renovatum iri, ipsamq; mundi substantiam non perituram esse, sed ejus qualitatem, quatenus vitiosa & corruptioni per hominis lapsum est obnoxia. Non renovabitur nec mutabitur mundus, sed planè desinet & interibit, quod innuere videtur etiam Iohannes* Apoc.21.v.1. *cui quæso usui foret mundus nullis hominibus in eo amplius extantibus?* Polon.in Symph.Cathol.c.28. thes.3.p.960. *Destructio mundi, h.e. cœlorū mobilium, Elemētorū & corporū Elemētariū erit substantialis, nō accidentalis, erit abolitio & annihilationis species, sicut cœli igni conflagrantes cum stridore sint præterituri, Elementa æstuantia dissolvenda, terraque & quæ in ea opera sunt, exurenda.* Buc.in Inst.loc.38.q.15. dictū Christi Matth.24.v.29. *Stellæ de cœlo cadent, secundùm literam* dicit esse intelligendum. Ergò stellæ, quæ pertinent ad integritatem mundi non solarum qualitatum immutationem patientur, sed substantialiter abolebuntur. 3. Socin. Photin. in resp. ad defens.Franc.Puccii c.6.p.135. *Ego profectò perspicere nondum possum, quibus verbis ex sanctis literis depromtis rerum cœlestium immortalitatem, seu potius perpetuam permansionem, vel etiam renovationem aliquis confirmare possit, atque iis etiam globum hunc terrestrē annumerare. Quinimo multa ex divinis literis testimonia proferri possunt, quib. contrarium perspicuè demonstretur*, postea urget emphasin verborum *transire, præterire, abire, non esse &c.* p.143. *Vita hæc animalis ac terrestris in die judicii cessare debet & ejus loco spiritualis ac cœlestis substitui. Quid ergò vero cœlo & verâ terrâ in illa nobis opus erit? Nonnè & coelum & terram, ut huic animali & terrestri vitæ inservirent, Deus creavit? quâ cessante propter quā utrumq; conditum fuit, an non & ipsa cessare debent? Cùm Dominus Iesus apertè dicat, nos Angelis Dei similes futuros, quid nobis cum coelo hoc, quod aspicimus & cum terra hac, in qua habitamus, vel cum aliis ejusdem generis? Nunquid Angeli Dei hoc coelo & hac terra, sive aliis eiusdem generis utuntur atq; fruuntur? cui usui amplius futura sunt nobis omnia, quæ in coelo vel in terra sunt, vel alia eius similia? nunquid ad cibos, quib. sustentemur, eorum ope & inde percipiendos, cùm immortales futuri simus & nullâ refectione opus habituri? Sed opinor, non quib. sustentemur, sed quib. delitiemur. Ergò & Angeli ipsi, quorum pares futuri sumus, non solum cibis utuntur, sed etiam eos huius coeli ope & ex hac terra, sive ex aliis his similibus percipiunt, alioqui si aliunde suos cibos haberent, etiamsi in futuro seculo comedendum nobis esset, non tamē ob eā causā coelo aut terra aliqua vera nobis opus esset. Nū fortassè aliquo Sole & Lunâ, aliquibusve stellis ad diei & noctis distinctionem, ad tempestatum vicissitudines, ad annos notandos, propter quæ sidera omnia creata fuerunt, opus erit nobis, qui in perpetua luce futuri sumus, qui nullam amplius mutationem aut varietatem sumus experturi, qui sempiternam vitam vivemus? Num luce hac creata & ipso Sole ac Luna ad locum illustrandum, ubi erimus, opus erit nobis, qui ipsam increatam lucem perpetuò præsentem habituri simus, quibusq; Deus ipse & claritas eius & Dominus Iesus agnus ille purissimus, in æternū lucebūt ac vice Solis & Lunæ erunt? Num ad oculorum oblectationem, siderum egebimus nos, qui Deum ipsum præsentem intuebimur & æternæ maiestatis eius iucūdissimo aspectu in omne ævum perfruemur? At credo animantibus cæteris illud novum coelum & terra nova, non nobis usui erunt? Sed Petrus manifestè ait, nobis, non bestiis promissum fuisse à Deo novum coelum & novam terram. Quanquam non video, quomodo si bestiæ non minus quam nos immortales sunt futuræ, vel aliquo cœlo ac terra egere possint, vel varietates & vicissitudines, quas cœlum terræ impendens secum necessariò affert, experiri queant.* Hæc Socinus, non ineleganter contra cœli terræque renovationem disputans.

48. Antithesis. 1. Qui mundum per annihilationem interiturum negant, in diversas abeunt sententias. *Antithesis* Quidam enim *essentialiter* per ultimam illam conflagrationem mundum interiturum concedunt, sed negant eundem *totaliter* per annihilationem interiturum. Statuunt enim ex cœli ac terræ per Universale incendium consumtorum cineribus novum cœlum ac novam terram divinâ virtute per modum creationis secundariæ in materiam indispositam agente subitò ac miraculosè emersura, perinde ut Arabica illa avis, quā Phœnicem vocant, rogum ex aromatibus sibi construens, quo corpus ejus ita absumitur, ut ex cineribus novus pullus producatur. Quemadmodum enim homo μικρόκοσμος interit *essentialiter*, quia compositum dissolvitur ac corpus animâ destitutum in cineres resolvitur, interim tamen non interit *totaliter*, quia anima immortalis perseverat, quæ corpori ex terræ pulvere suscitando aliquando iterum unietur: ita quoque cœli terræque machinam; quam μακρόκοσμον vocant, *essentialiter* per conflagrationem interire concedunt, sed *totaliter* eandem interire inficiantur, quia virtus Dei creatrix & conservatrix, quæ est quasi anima mundi assistens ex cineribus mundi per incendium absumti novum cœlum ac novam terram creabit, *in quibus iustitia* ac Deus ipse omnis justitiæ author *habitabit* 2.Petr.3.v.12. Apoc.21.v.4. Atque eorum sententia veritati quàm proximè videtur accedere. Quidam verò mundum καθ' οὐσίαν interiturum negant, interim qualitatum duntaxat alterationem quandam successuram autumant, perinde ut homo ex puero fit juvenis, ex juvene vir, ex viro senex absq; ulla essentiæ abolitione vel mutatione. Alii id declarant similitudine aurei poculi, quod contusum & corruptum per ignem ab aurifabro innovatur. Quidam nihil in mundo abolendum putant, nisi respectum illum, quem habet mundus ad finem suum in hoc seculo, puta ut generi humano per naturalem generationem propagando ac inprimis Ecclesiæ Dei colligendæ tum hospitium, tum alia vitæ subsidia præbeat, quo fine cessante dicunt cessaturam ejus essentiam non *absolutam*, sed *respectivam*, quemadmodum lapis manet lapis, etiam postquā desiit esse limes. 2. Quidam existimant *omnes omnino creaturas* per ignem renovan-

novandas, atque à fordibus ex fervitute corruptionis ipsis adhærentibus expurgandas. Quidam verò quafdam duntaxat inftaurandas ac renovandas, quafdam penitus abolendas, quafdam & renovationis & abolitionis expertes in priftino fuo ftatu permanfuras arbitrantur. 3. De *cœlo* in fpecie quidam ftatuunt, nullam in eo fore alterationem aliam, quàm quod à motu ad quietem perpetuam fit tranfitura. Quidam fplendoris & lucis augmentum ipfi acceffurum arbitrantur, adeoque non tantùm ratione φορᾶς, fed etiam ratione ποιότητος mutationem in ipfo fecuturam ftatuunt. Utrique tamen ab igne ultimi incendii illud liberum fore afferunt. Quidam verò ipfam æthe ream regionem five cœlum ftellatum incendio illo poftremo tanquam aurum in fornace purgandum, abfterfisque omnibus maculis ac fordibus purius reddendum, præftantioribus qualitatibus exornandum ac fub nova illa forma abfque viciffitudine & mutatione ulla in Sanctorum ac electorum habitaculum futurum, iisque ad fempiternam felicitatem inferviturum arbitrantur. De *Elementis* in fpecie quidam putant duo ex illis ignem videl. & aquam effe fubftantialiter peritura, cùm eorum in novo cœlo ac nova terra nullus futurus videatur ufus, reliqua autem duo terram & aërem non peritura effe fed renovanda. Quidam contrà difputant, nullum omninò Elementum in fine mundi periturum, fed omnia duntaxat renovanda arbitrantur. De *terra* in fpecie quidam ftatuunt eam ornatu fpecierum, h. e. animalium terram incolentium & plantarum è terra nafcentium prorfus deftitutam fore, quidam verò etiam brutis animalibus & plantis in ea locum concedunt. 4. *De novo cœlo & nova terra*, h. e. de cœlo ac terra renovatis difcrepantes fovent opiniones. Thom. in additam. q. 91. art. 31. *Non erit nox alicubi fuper terram, fed folum in centro, ubi erit infernus, quia tunc lucebit Luna, quantum nunc Sol, Sol autem in feptuplũ quam nunc, corpora autem beatorum fepties magis quam Sol, quamvis hoc non fit aliquâ autoritate aut ratione probatum.* Ejus veftigiis infiftens Barrad. libr. 10. comm. in Conc. Evang. cap. 1. p. 611. eorum conditionem fic defcribit: *Cœli fuperiores poft judicium ftabunt ac quiefcent, quia nulla generationes aut corruptiones, nulla diei noctisq; viciffitudo erit amplius. Præter hanc cœlorum quietem novo fplendore tàm cœlum, Sol, Luna, aftra, quàm Elementa illuftrabuntur à potentiffima Dei manu. Terra erit in fuperficie pervia ficut vitrum, aqua ficut cryftallus, aer ut cœlum, ignis ut luminaria cœli. Neque folùm claritatem illam à cœlo obtinebunt, fed ipfamet novo fplendore veftientur, quo tamen calor in eis nequaquam excitabitur, quia poft judicium alteratio ab illis aberit. Tota etiam terra erit diaphana præter tartareas cavernas, ut totus mundus beatorum oculis fit confpicuus, nihilq; lateat. Illas etiam terræ fpeluncas forfitan illuminandas cenfet* Paludanus 4. fent. dift. 48. q. 1. *in quibus poft judicium pueri non baptizati recludentur.* Nunquid verò terra arboribus floribusque conveftita beatorum oculos oblectabit? an peribunt plantæ, flores, animalia, mixtaque alia? refpondet Anshelmus in elucidario. *Terra, quæ in gremio fuo corpus Domini fovit, tota erit, ut Paradifus, & quia Sanctorum fanguine eft irrigata, odoriferis floribus, liliis, rofis, violis immarcefcibiliter erit perpetuo decorata.* Guilielm. Parifienfis apud Dionyfium Carthufianum lib. 4. dift. 48. *De terra quidam ex fapientiffimis Chriftianorum dixerunt, quod graminibus femper virentibus & immarcefcibilibus floribus ac perpetua amœnitate inftar Paradifi terreftris fit decorãda.* Sed Thomas ac reliq. Theologi arbitrãtur, *mixta omnia abolenda, funt n. corruptibilia.* Ille v. novus ftatus rerum eft incorruptibilium. *Plantæ*, inquit Thom. additam. q. 91. art. 5. *& animalia funt de perfectione univerfi, fecundùm ftatum iftum mutabilitatis, non fecundùm ftatum novitatis.* Bellarm. lib. 6. de amifs. gratiæ & ftatu peccati cap. 2. longè aliam novi illius mundi faciem nobis defcribit: *Omninò credibile eft* (inquit) *poft ultimi judicij diem elementum aquæ ad locum fuum naturalem effe rediturum, totamque terram undiq. cooperturum, nam ut Theologi doctores communi confenfu docent, poft diem judicii nulla erunt plantæ, nulla animantia, nulla corpora mixta, hominibus duntaxat exceptis &c. Quare cum aqua initio mũdi totam ambiret terram, ut Natura ejus poftulare videbatur; ac deinde juffu Dei in unum locum congregata fuerit, ut effet locus in terra generationi plantarum & animalium, certè generatione iftâ fublata ratio ipfa & Natura rerum poftulat, ut aqua ad locum priftinum revertatur, proinde locus infantum fine Baptifmo decedentium non alius erit quàm infernus &c.* Atqui fi terra tota aquis erit obruta, quomodo floribus & plantis erit decorata, quomodo in fuperficie inftar vitri pervia, quomodo gratum oculis beatorum exhibebit fpectaculum? Si infantes non baptizati in inferno tenebricofo, in quo erit nox perpetua, conftituentur, utique non erunt in ejufmodi cavernis terræ, quæ Solis & Elementorũ claritate illuminentur. Ambrofius Catharinus in comm. 2. Petr. 3. *nec in centro terræ, h. e. in inferno, nec in cavernis terræ, fed in ejus fuperficie infantibus non baptizatis locum affignat*, & hac ratione etiam fuperficiem terræ ab aquis liberat, nifi fortè perpetuò aquis innataturos eos fomniet. *Sed in quem ufum* (inquit) *nova terra, fi nullus habitaturus fit in ea? idcirco congruentiffimè creditur à multis, eos qui peccato proprio non merebuntur infernum, nec tamen in Chrifto recepti fuerunt per gratiam, quales pueri abfque Baptifmo difcedentes, hanc novam multò pulchriorem terram puram ab omni corruptione & inquinamento poffeffuros, ubi perpetuo Dominum Deum laudabunt.* Hanc Catharini fententiã inter errores refert Jodocus Coccius Pontificius part. 2. Thefauri l. 10. art. 2. pag. 1047. fed eam Salmeron Jefuita amplectitur in comm. 2. Petr. 3. tom. 16. Difp. 4. in Poft. Petri p. 140. *Adverte*, inquit, *terram novam formandam. At quæfo bone Deus in quem ufum, nifi ut pueri, qui fine circumcifione & fine Baptifmo deceſſerunt, eam poffideant, ut fæpè probabiliter diximus.* Quidam per renovationem illam non folùm novam lucem & claritatem Elementis acceffuram, fed etiam naturales eorum qualitates mutandas ac abolendas cenfent. Gerfon in fumm. de gaud. Paradifi fol. 433. *Sic purgabuntur Elementa, quod profcindetur ab igne ejus combuftibilitas, ab aere obfcuritas, ab aqua glacialis frigiditas, à terra gravitas & opacitas.* Sed de novo illo cœlo ac nova terra uberius dicetur in ultimi noviffimi explicatione. 5. Quidam fententiam fuam ut probabilem defendunt ac ἐποχῇ quadam hîc utendum cenfent, quidam verò ut certum fidei articulum propugnant & contrariam fententiam erroris accufant. Quicquid tamen fit, in eo plerique omnes ex Pontificiis & Calvinianis confentiunt, quod

quod mundus non secundùm substantiam interiturus, sed secundùm qualitates duntaxat sit immutandus. Ex Pontificiis ita statuunt Barradius d.l. Blasius de Viega in comm. Apoc.21.pag.814. *Plusquam improbabilis*, inquit, *censenda est illa opinio, quæ affirmat coelestia corpora in die judicij quoad substantiam esse immutanda, cùm communi doctrinæ, expositionique sacrarum literarum à Patribus traditæ & ab omnib. Interpp. Theologisq; receptæ adversetur.* Conimbricenses 1. de cœlo cap.3.q.1. art.2. Gregor. de Valent. tom.4. comm. in Thom. p.2277. Ribera in comm. cap.21. Apocal. Josephus à Costa de noviss. Pererius Disp. 14. in Epist. Rom. cap.8.p.507. & reliqui ferè omnes. Ex Calvinianis Polanus sibi contrarius libr.6. Syntagm. cap. 70.p.517. Zanchius in tract. de fine mundi tom.7. operum fol. 79. Aretius in problem. loco 157.p. 504. Piscator in Epist. Rom. cap.8. observat.17. & 2.Petr.3. observ. 3. Goclenius Disp. Phys. 24. th. 71. Timpler. Phys. gener. cap.3. q. 11. Martinus in defens. Sadeelis p. 47. & 48. in Theolog. p.1076. Keckerm. curs. Philos. Disp.20.q. ult. Alstedius in Theol. didact. Schol. sect.4. cap. 40. reg.5. Bucanus in Instit. Theol. loco 38.q.9.p.431.&c.

49. Argumenta pro hac opinione petuntur
Argumenta pro accidentali mutatione 1. ex Scripturis. 1. *ex Scripturis*, 2. *ex ratiocinationibus*. Ex Scripturis proferunt 1. *dicta generalia* quæ de mundi æternitate loqui videntur. Deut.33.v.15. *colles æterni.* Ps.89.v.29. *ponam thronum ejus sicut dies coeli.* Ps. 148.v.6. *stare fecit ea in seculum.* Ecclesi.1. v.4.
1. ex Ps. 104.v.29. *terra stat in æternum.* cap.3.v.14. *opera, quæ fecit Deus, perseverant in seculum &c.* sed ad illa jamdum superiùs §.17. est responsum. 2. *In specie* proferunt hæc dicta, quæ propius ad statum quæstionis videntur accedere. 1. Psal.104.v.29. *abscondente te faciem turbabuntur, auferes Spiritum eorum & deficient, & in pulverem suum revertentur.* v.30. *emittes Spiritum tuum & creabuntur & renovabis faciem terræ.* Respond. 1. non de renovatione mundi futura in fine seculi, sed de annua & quotidiana mundi renovatione, quæ individuis quotidiè intereuntibus fit per conservationem specierum & novorum individuorum productionem, per veris post hyemem successionem, per terræ fœcundationem &c. 2. si ad renovationem in fine seculi futurum hunc locum referre velimus, consequens fuerit, etiam bruta animalia esse resurrectura ad incorruptibilitatem, quod tamen ipsimet renovationis patroni negant.

50. 2. Esa.30.v.20. *Erit lux Lunæ sicut lux So-*
2. ex Esa. 30.v.20. *lis, & lux Solis erit septempliciter, sicut lux septem dierum, in die, qua alligaverit Dominus vulnus populi sui.* Resp. 1. in sensu literali agitur de felicissimo & lætissimo rerum statu, quem post Assyriorum deletionem populus Israëliticus Dei beneficio sit persensurus. Quemadmodum enim tristis ac luctuosus rerum status verbis Propheticis ac metaphoricis per occasum Solis & Lunæ, per obfuscationem astrorum ac tristem cœli faciem describitur Esa.13.v.9. Jerem.4.v.23.&c. Confer præced. tract. §.94. ita quoque lætitiæ pacis ac quietis restitutio per splendorem Solis ac Lunæ describi consuevit. Cùm enim homines in anxietate constituti animo perturbantur, lumen Solis ipsis quodammodo obscurum videtur, sed cùm lætitia redit, tunc omnia vicissim ridere ac sidera ipsa splendidiora apparere videntur. Esth.11.v.8. de infelici Judæorum statu dicitur: *Fuit dies illa tenebrarum & discriminis, tribulationis & angustiæ, & ingens formido super terram*, sed de mutata in meliorem sortem Judæorum conditione cap.8.v.16. dicitur: *Iudæis nova lux oriri visa est, gaudium, honor & tripudium.* 2. Typicè, mysticè ac anagogicè fatemur accommodari posse ad instaurationem Ecclesiæ inchoandam per Evangelicæ lucis splendorem, quo antiquæ legis umbra dispelletur (quò accommodant hanc prophetiam Cyrillus & Procopius in comment. Augustinus in qq. utriusque Testamenti q. 105.) consummandam in ultimo Christi ad judicium adventu, per quem plena ab omnibus hostibus liberatio & perfecta felicitas piis continget (quò accommodant hoc vaticinium Hieronymus, Haymo & Lyranus in comment.) sed tunc μεταφορικῶς verbis hujus seculi res futuri seculi describi quilibet animadvertit. 3. Nam Esa.60.v.19. Apoc.21.v.23. cœlestis Hierosolyma luce Solis indigere negatur. Ac notum est septenarium esse numerum perfectionis, nihil ergò aliud quàm perfecta beatorum lætitia & gloria significatur.

51. 3. Actor.3.v.20. *Dies judicii vocatur tempus* *3. ex Act. 3. v.20.*
ἀποκαταστάσεως πάντων. *Ergò etiam mundi instauratio in eo fiet.* Resp. 1. Oecumenius τὸ ἀποκαθιστάνειν interpretatur εἰς πέρας ἐλθεῖν, quam significationem etiam exprimit Syrus. At hæc interpretatio potiùs adversatur mundi renovationi. 2. Restitutio illa omnium explicanda est secundum fidei analogiam & intelligenda secundùm subjectam materiam. Deo restituetur honor & gloria, quam Princeps hujus seculi imminuit. Ruinæ Angelorum p beatam illam ἀποκατάστασιν & beatorum hominum glorificationem implebuntur. Corpora è terræ pulvere suscitata animabus restituentur & glorioso Christi corpori conformabuntur. Pii in possessionem regni per lapsum Adæ amissi postliminiò quasi restituentur. Defunctis parentibus restituentur liberi, maritis, uxores, fratribus, sorores, ac vice versâ. In his beata illa ἀποκατάστασις consistit. 3. Petrus ipse restitutionem illam limitat ad ea, de quibus in verbo extat divina promissio, addit enim πάντων ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων ἁγίων προφητῶν, *quæ locutus est Deus per os omnium sanctorum suorum Prophetarum.* Quidam relativum ὧν referunt ad remotius videl. χρόνων, sed rectius refertur ad propinquius, quia Deus non restituet simpliciter omnia, sed ea tantùm, quæ promisit se restituturum. 4. Si absolutè ac simpliciter universalem omnium restitutionem statuere velimus, etiam damnatos, etiam bruta animalia, etiam Paradisiacas arbores omnes & singulas ἀποκαταστάσεως illius cogemur reddere participes. 5. Si vel maximè ad cœlum & terram illa restitutio referatur propter divinam promissionem Esa.65. v.17. *Ecce ego creo coelos novos & terram novam*, nondum tamen consequens erit, restitutionem illam fore per nudam qualitatum immutationem, cùm per novam novi cœli ac novæ terræ creationem futura promittatur. Qui pro obsoleta ac detrita veste novam ac longè pulchriorem reddit, is non minùs vestem restituit, quàm qui priorem interpolatam ac à sordibus detersam reddit.

52. 4. Rom.8.v.19. *Expectatio creaturæ revelationem filiorum* Dei *expectat.* v.20. *vanitati enim* *4. ex Rom. 8. v.19.*
creatura subjecta est, non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe. v.21. *quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ*

gloria filiorum Dei. v.21. scimus enim quod omnis creatura ingemiscat & parturiat usq; adhuc. Hic locus Apostolicus primarius est, quem pro contraria sententia vel maximè urgent. Expressè n. videtur Apostolus asserere, quod creatura æquè ac filii Dei à corruptione sit liberāda & ad libertatem ab omni corruptione immunem traducenda. Resp. consideranda sunt in hoc dicto. 1. *subjectum*. 2. *prædicatum*. Subjectum est ἡ κτίσις v.19. & quidem πᾶσα ἡ κτίσις v.22. Quid verò nomine *creatura* h.l. intelligatur, de eo plurimùm variant Interpretum sententiæ. Quidam de Angelica, quidam de humana, quidam de corporali Natura intelligunt. 1. Orig. Theodoret. in comm. Nazianz. orat. 1. in Julian. Cyrillus lib. 3. thesauri cap. 1. &c. per creaturam intelligunt *Angelos*, qui vanitati & servituti corruptionis non suæ, sed hominum maximè electorum serviunt & ab hac servitute liberabuntur in consummatione seculi & resurrectione piorum ad vitam æternam. Quidam tamen piorum posteriora duntaxat verba v.22. *Omnis creatura ingemiscit*; quidam verò & priora & posteriora ad Angelos referunt. Hier. in comment. dubius est, magis tamen inclinat in eorum sententiam, qui de Angelis exponunt: *Diversi*, inquit, *hunc locum diversis modis exponunt, sive omnis creatura resurrectionis tempus expectat, quia tunc in melius commutabitur, sive Angelica, sive rationalis creatura. Petrus n. dicit, etiam Angelos gloriā desiderare Sanctorum*. Et postea: *Vanitati subjecta est creatura, si Angeli hominibus ministrant, sicut Angeli gaudent super pœnitentes, ita dolent super converti nolentes*. Item: *Manifestè docuit Apostolus, quia ingemiscentiam creaturæ tribuit, quod non de irrationali vel insensibili creatura sermonem fecerit*. Sed hæc interpretatio probari non potest. 1. q̃a Apostolus in genere loquitur, πᾶσα κτίσις. 2. Angeli sunt beati & in bono ac gloria confirmati, ergò de ipsis dici nequit, quod sint *vanitati subjecti* & ab ea liberandi, quod sint in dolore & gemitib. 3. Angeli non inviti sed spontè inserviunt hominibus Psal. 103. v. 21. Hebr. 1. v. ult. &c. 4. explicatio illa occasionem dedit impiæ hæreticorum quorūdam opinioni, cujus meminit August. l. 83. qq. q. 67. *quod Angeli omnes in dolore & gemitibus sint, donec nos homines penitùs ab omni miseria liberemur*. 2. Quidam *de creatura rationali* videlicet de hominibus textum Apostolicum accipiunt, sed diversimodè. Quidam n. *de hominib. in carne adhuc viventibus*, quidam *de spiritibus defunctorum textum accipiunt*. Illorum aliqui *in genere de omnibus hominibus*, ac proinde de homine, ut homo est & Dei creatura intelligunt. August. in exposit. proposit. Epist. Rom. n. 53. & lib. 83. qq. q. 67. *Omnis creatura in homine est, quia intelligit Spiritu & sentit animā & localiter corpore movetur*. Probat ex eo, quia Apostolus non dicit *totam*, sed *omnem creaturam* & quia *absurdum est gemitum tribuere creaturæ irrationali*. Idem statuunt Anshelm. in comment. & ex Pontificiis Andreas Masius in cap 6. Josuæ: *Omnis Creatura*, inquiunt, *id est, omnis homo, qui est nodus & vinculum omnis creaturæ, microcosmus & mundi miraculum, quia homo ab omnibus creaturis aliquid participat, ab Elementis scilic. esse, a plantis vegetari, ab animalibus sentire, ab Angelis ratiocinari, & sic omnes creaturæ patiuntur in homine & cum homine*. Sic creatura capitur pro homine Marc. 16. v. 15. Coloss. 1. v. 23. Atqui 1. nec de piis nec de impiis hominib. dictum Apostolicum intelligi potest, ergò etiam de hominib. in universum accipi nequit. Non de illis, quia creaturā ingemiscentem à piis expressè distinguit v.23. Quidam sanè ut Aretius, Salmeron *de solis Apostolis* in illo versiculo sermonem esse volunt, cùm illi fuerint *Christianæ Ecclesiæ primitiæ*, confer Oecum. in comm. sed contrarium ostendit *generalitas descriptionis*, loquitur n. Paulus de omnibus piis, *qui primitias Spiritus habent & redemtionem corporis expectant, quiq; spe salvi facti sunt*. v.24. *qui per patientiam liberationem expectant*. v.25. *quorum infirmitatem Spiritus adjuvat*, pro quibus *Spiritus interpellat gemitibus inenarrabilibus*. v.26 *qui sunt Sancti*. v.27. *qui Deum diligunt*, quibus *omnia cooperantur in bonum*; *qui secundum propositum vocati sunt &c*. v.28. quæ omnia non possunt ad solos Apostolos accommodari. Neque verò Paulus sic loquitur, *non solùm a. sed & nos Christi vel Spiritus primitiæ*, quæ phrasis ad Apostolos referri peculiariter posset, sed dicit, *nos qui primitias Spiritus accepimus*, quod omnibus verè piis est commune. Socinus in resp. ad Pucc. p. 176. refert *ad Christum* piorum caput, ut sit sensus, omnes Christianos ab interitu & corruptione liberatum iri non secus ac Christus ipse liberatus fuit, ut sic respectus habeatur ad v.17. *coheredes Christi, si tamen compatimur &c*. At quomodo de Christo dici potest, quod liberatus fuerit à servitute φθορᾶς cùm caro ejus non viderit διαφθορὰν Psal. 16. v. 10. Act. 2. v. 31. cap. 13. v. 37. ut nihil dicam de eo, q̃ perquàm coactè ad remotius verba Apostoli referantur. Missa igitur hac interpretatione addit Socinus particulam ET *propter Angelos* fuisse annexam, qui Dei beneficio ac liberalitate à corruptione absunt. Sed ostendimus jam antè non satis commodè de Angelis dici posse, quod vanitati sint subjecti, & à servitute corruptionis liberandi) Non de his, quia impii non tàm solicitè expectant liberationem filiorum Dei, nec ingemiscunt pro illa obtinenda. 2. Apostolo non est propositum hoc loco explicare, quid sit in homine, vel quid in homine patiatur, sed *quid extra hominem* unà cum ipso patiatur. v.21. *non solùm ipsa*, creatura, *sed & nos ipsi ἐν ἑαυτοῖς intra nosipsos ingemiscimus*. Cohortaturus enim pios ad patientiam in adversis, proponit eis exemplum tùm *ipsius Filij Dei Christi Jesu* v.17. cum quo si patiantur, glorificationem certò expectare possint, tùm *totius creaturæ* quæ propter Deum creatorem vanitati subjecta à servitute corruptionis aliquando liberabitur. 3. gemitus tribuitur, h.l. creaturæ non *propriè*, sed *metaphoricè* per prosopopæiam, ut postea monebitur. 4. particula πᾶσα in Scripturis accipitur tùm *collectivè* tùm *distributivè* ac pro ratione subjectæ materiæ explicanda est per τὸ omnis vel tota. Quidam ergò putant, hoc loco vertendam esse per τὸ *omnis*, cùm Apostolus loquatur non de *partibus*, *sed speciebus* creaturæ, *totum* enim dicitur respectu specierum, *omne* respectu partium. Sed potest sine ulla absurditate accipi non solùm *de generibus singulorum*, sed etiam *de singulis generum*, nam & *omnis creatura*, h. e. omnes creaturæ corporalis species & *tota creatura*, h. e. omnia specierum individua servituti corruptionis sunt subjecta.

53. Quidam verò in specie *de certa hominū classe* locum hunc exponunt. Cùm enim omnes homines in duas distribuantur classes, in *pios* scil. ac *impios*, justos & injustos, renatos & non renatos, inde quidam de illo, quidam verò de hoc hominum

num genere locum explicant. Priorem interpretationem profert Gregorius in comment. Job. 3. lib. 4. moral. cap. 41. *Justos*, inquit, *quamvis nullus desiderium carnalium tumultus possideat, duris tamen vinculis eos in hac vita positos suæ molestia corruptionis ligat. Aliud nempe justi de morte & aliud de corpore tolerant, & contra semetipsos quotidie interno certamine desudant &c. Verùm hæc creatura tunc à servitute corruptionis eripitur, cùm ad gloriam filiorum Dei resurgendo sublevatur. Hinc itaque electi molestè vincti sunt, quia adhuc corruptionis suæ pœnâ deprimuntur, sed cùm corruptibili carne exuuntur, ab omnibus, quibus nunc astricti sunt molestiæ, vinculis relaxantur.* Gregorium sequitur Lyranus in comment. *Creatura sunt boni, qui in creatione Dei manserunt, vel quia sunt causa omnium.* Item: *Creatura est homo non amans ista caduca, patienter tamen ferens, sciens Deum subjecisse ad conservationem humilitatis, liberabitur autem à cura quærendi victum & alia, quibus servitur nostræ mortalitati.* Eadem interpretatio probatur Cajetano. Catharino in comment. & Salmeroni Disp. 17. in Epist. Rom. tom. 13. pag. 556. qui eam hisce ornant pigmentis: *Dicitur homo justus præcisè creatura vel quia is manet in eo bono, in quo creatus à Deo fuerat, in gratia scilic. & justitia, vel propter excellentiam, quia omnis creatura electorum hominum causâ potissimùm à Deo condita est, atq; eis præcipuè deservit; quo sensu vox creatura usurpatur* Jac. 1. v. 18. *voluntariè nos genuit, ut simus initium aliquod creaturæ ejus. Dicitur omnis creatura, ut significetur universitas justorum cujuscunque nationis, sexus, ætatis, conditionis & professionis fuerint. Hæc creatura, h. e. justus expectat revelationem gloriæ filiorum Dei tanquam complementum præmij & consummationem suæ felicitatis sibi promissum, interim subjectus est vanitati, h. e. rebus corporalibus & mutabilibus propter necessitates præsentis vitæ circa eas occupatus &c.* Socinus in resp. ad defens. Francisc. Puccii cap. 6. p. 170. pro astruenda isthac interpretatione sequentia urget fundamenta. 1. *articulus additus voci κτίσεως v. 19. præter numerum singularem apertè demonstrat, de insigni aliqua creatura verba fieri, de ea scil. cujus in præcedentib. fecerat mentionem, videlicet de hominibus per Spiritum Dei regenitis. 2. Non tantum in primis illis verbis articulus est, sed in sequentibus semper repetitur & postremo eo in loco ponitur, ubi necesse sit, si rectè Latinè interpretari velis, addere pronomen hæc aut illa. v. 22. πᾶσα ἡ κτίσις omnis illa, sive hæc creatura. Si Paulus de omni creatura generatim loqui voluisset, non πᾶσα ἡ κτίσις, sed πᾶσα κτίσις dixisset, ac in superioribus, ubi non est nomen omnis, non in singulari, sed in plurali numero locutus fuisset. 3. Si de tota rerum Natura Apostolus verba facere voluisset, nõ dixisset πᾶσα, sed ὅλη κτίσις. 4. res ipsa, de qua Paulus hic loquitur, de alia creata re, præterquam de homine per Spiritum Dei regenito verba hæc intelligi vetat. Quænam creatura patefactionem filiorum Dei expectat, præter illos homines, qui divinitus edocti Spiritum mentis suæ renovati sunt? ἀποκαραδοκία ipsum actum & gestum expectandi ante oculos ponit, significat enim exerto capite expectare, at hic actus hominibus tantũ competit. Quomodo omnib. creaturis unq̃ accõmodabitur illud non volens, sed suâ sponte? quomodo illud in spe? quomodo illud ingemiscit & parturit usque adhuc? num plusquã poëticè & per prosopopæiã quandam prorsus inauditam hæc omnia dicta fuisse asseverabimus? at quemadmodum non per prosopopæiam de iis qui primitias Spiritus habebant, sed secundum ipsissimam veritatem dicitur, quod intra se gemerent, expectantes adoptionem filiorum Dei, sic de omni illa creatura verè & non fictè dictum fuit, quod ingemisceret ac parturiret. 5. in aliis etiam Scripturæ locis verbum creare pro regignere & quasi iterum creare, ac nomen creaturæ pro homine ponitur.* Sed quid de his rationibus statuendum sit, partim ex præcedentibus intelligi potest, partim ex sequentibus manifestum erit. Ostendimus jam antè, pios ab illa creatura secum ingemiscente distingui. Justi sunt ipsi filii Dei, *quorum revelationem creatura sollicitè expectat*, utique ergò per creaturam non possunt præcisè intelligi justi. Adde quod vox *creatura* indefinitè posita (quo modo v. 20. ponitur) nunquam in Scripturis pro solis piis & justis hominibus usurpatur, sed perpetuò additur quædam descriptio ac ἐπεξήγησις, ut *creatura nova* 2. Cor. 5. v. 17. Galat. 6. v. 15. quantò minùs ita accipi commodè poterit, quando additur *particula Universalis πᾶσα* quod fit v. 22. Socinus d. l. urget dicta Apostolica Ephes. 2. v. 10. Jac. 1. v. 18. in quibus vox creaturæ absolutè posita usurpatur pro hominibus regenitis, sed *descriptio addita* significationem illam satis luculentè demonstrat. *Creati sumus in Christo ad opera bona, genuit nos verbo veritatis.* Posteriorem interpretationem recitat Augustinus d. l. *Creatura, h. e. homo infidelis liberabitur à servitute corruptionis, h. e. à peccato, quia vocabitur ad fidem, fietq; filius, ut postea libertatem gloriæ filiorũ Dei consequatur. In eis* (inquit) *qui credituri erant, videbat Apostolus, quod dicebat, quia creatura, h. e. Natura hominis, quæ tantummodo creatura est, nondum per fidem aggregata numero filiorum Dei, liberabitur à servitute interitus, ut interitui non serviat, cui serviunt omnes peccatores. Peccatori enim dictum est, morte morieris. Liberabitur autem in libertatem gloriæ filiorum Dei, id est, ut & ipsa perveniat ad libertatem gloriæ filiorum Dei per fidem, quæ fides cum in ea non erat, creatura tamen modò dicebatur & ad ipsam refertur, quod sequitur. Scimus quia omnis creatura congemiscit &c. erant enim adhuc credituri, qui Spiritu subiacebant laboriosis operibus.* Sed Apostolus hoc loco non agit *de liberatione à servitute peccati*, quæ fit per fidem in hac vita, sed *de liberatione à servitute corruptionis*, quæ non nisi in morte ac per mortem obtingit, quod ipsum ex v. 23. August. ibid. rectè colligit: *Hæc adoptio*, inquit, *quæ iam facta est in iis, qui crediderunt, in Spiritu non in corpore facta est. Nondum enim corpus reformatum est in cœlestem illam mutationem, sicut Spiritus iam mutatus est reconciliatione fidei ab erroribus conversus ad Deum &c.* Adde quòd impii & injusti quatenus tales servituti peccati spontè sint subjecti, nec desiderent ab ea liberari. Qui de Spiritibus defunctorum textum exponunt, illi cum accipiunt *de animabus Sanctorum ante Christum defunctorum*, qui liberationem ex limbo cupidè expectaverint. Hieronym. in comment. *Omnem creaturam dicunt esse, quicunque usque ad adventum Christi justi fuerunt. quia & ipsi nondum accipientes expectant, Deo pro nobis aliquid melius providente.* Et posteà: *Communem creaturam nominat post Adamum & Evam iustos, qui fuerunt usq; ad tempus Christi &c.* Sed hæc sententia 1. nititur falsâ hypothesi. 2. nec satis commodè de animabus in limbo dicetur, quod *vanitati & servituti corruptionis*

ptionis fuerint subjectæ, quia pœnam duntaxat *damni*, non autem *sensus* illis aliàs tribuunt. 3. Apostolus dicit *creaturam adhuc ingemiscere & expectare.* Atqui eo tempore, quo Apostolus hæc scribebat, limbus jamdum erat evacuatus, ut ipsimet hujus limbi architecti concedunt. Quod v.20. indefinitè dicitur, *vanitati subjecta est creatura,* illud quidam *specialissime, adeoque individualiter* de Adamo & Eva accipiunt. Hieron. in comm.h.l. Quidam etiam sic dicunt: *Adam & Evam esse creaturam; quos olim serpens à spe divinitatis vanitati subjectos corruptioni effecerit deservire, non ex semetipsis peccantes, sed serpentis instigatione & consilio. Et ipsi,* inquiunt, *liberabuntur, ut jam non corruptioni deserviant.* Et postea: *Creatura autem Adam est & Eva, quæ adhuc expectat à Deo se recipere adoptionem. Vanitas est prævaricatio, cui subjecta Eva non propria voluntate, sed à serpente decepta spe illa, quâ audierat, eritis quasi Dii, Servitus autem est corruptionis, quam audivit Adam: Terra es, & in terram ibis. In resurrectione autem recepturi sunt incorruptionem filiorum Dei.* Sed hæc interpretatio iisdem evertitur argumentis, quibus prior, ac idem utrobique manet subjectum in propositionibus Apostolicis, ut series connexionis ostendit.

54. 3. Quidam ergò non de *Angelica*, nec de *humana*, sed de *corporali & irrationali creatura*, h.e. de tota universitate creaturæ corporalis & ratione carentis, quæ comprehendit cœlos, Elementa, aliaq; ex Elementis constituta locum Apostolicum exponunt. Ita statuunt ex Græcis Patrib. Chrysostomus, Theodoretus, Theophylactus & Oecumenius in comm h.l. ex Latinis Hilarius lib. 12. de Trinit. Ambros. lib. 4. hexaëm. & autor commentariorum in Epist. Pauli, qui sub nomine Ambrosii in operibus ejus extant, & ex nostris pleriq; omnes. Probatur hæc interpretatio 1. *ex creaturæ appellationis.* Κτίσις propriè significat, quicquid est à Deo creatum, totam sc. mundi machinam cum omnibus partib. & contentis. Syrus reddit בְּרִיתָא à rad ברא *creavit.* 2. *ex invariata repetitione.* Apostolus in quatuor distinctis versiculis nomen *creaturæ* quater repetit sine ulla variatione, permutaturus procul dubio hoc nomen voce aliâ nisi creaturam generaliter acceptam intelligere voluisset. 3. *ex aliorum locorum collatione.* Sap.13.v.5. *à magnitudine & specie & creaturis per analogiam generator illorum conspicitur,* Rom. 1. v. 20. *invisibilia Dei à creatura mundi per ea, quæ facta sunt, conspiciuntur,* ubi manifestum est nomen κτίσεως pro visibili creatura accipi. 4. *ex oppositione.* Creaturæ illi, de qua Apostolus v.19. 20.21. & 22. egit, opponuntur. v.23. *homines &* quidem *filij Dei Spiritum adoptionis habentes.* 5. *ex sufficienti enumeratione.* Si enim nec Angelica nec humana creatura intelligi potest, ut ostendimus, utique ergò creatura corporea, visibilis & irrationalis intelligitur. 6. *ex Interpretum testificatione.* Multi enim ex veteribus & recentioribus ita interpretantur, ut ostendimus. Diximus autem intelligi *creaturam corpoream, visibilem & irrationabilem*, ut ab hoc subjecto propositionis Apostolicæ excludamus *Angelos & homines.* Et sanè Angelos malos hic excludi, dubium nullum, quia illi non *liberabuntur à servitute corruptionis, nec expectant revelationem filiorum Dei in die novissimo secuturam,* sed dici illius mentione exhorrescunt, ut colligitur ex Matth.8.v.29.2.Pet.2.v.4 Jud. v. 6. *Bonos Angelos & Spiritus defunctorum piorum creaturæ* appellatione *simul* intelligi statuit Aretius in prob. loc. 156. p. 499. *Miror*, inquit, *si de illis, qui in cœlis agunt vitam beatissimam, textus Apostolicus intelligi non possit. Sancti enim defuncti expectant corporum suorum restitutionem sine quibus beatissimam vitam agere non possunt, quibus dum carent, meritò sub servitute interitus eo respectu dici possint. Sancti Angeli gaudent peccatoribus pœnitentibus, quibus dum serviunt, quid impedit de illis etiam accipi ratione ministerij non Naturæ.* Sed de Angelis non posse hunc locum intelligi jam antè ostendimus. Regerunt, qui Angelos ab Apostolo nomine creaturæ simul intelligi arbitrantur. 1. *Angelos bonos dici subiectos vanitati & corruptioni non sua, sed hominum, quibus inserviũt,* 2. *ab hac vanitate eosdem liberandos, quando totus mundus suâ vanitate peribit & gaudium beatorum perfectum erit.* 3. *ingemiscere eos ac dolore suo quodam modo. Ut n. lætantur super peccatore pœnitentiam agente* Luc.15.v.10. *sic ob corruptum hominum statum dolent, sensu miseria nostra afficiuntur, & gloriam filiorum Dei, per quam ruinam suam sciunt esse reparandam exoptant.* At hæc omnia tum demum locum haberent, si Angeli, ut reliquæ creaturæ corporeæ impiis inservirent, illud n. servitium Apostolus præcipuè hoc loco nomine *vanitatis* intelligit, ut ostendimus. Jam verò Angeli piis duntaxat inserviunt. Adde quod sit dispar ratio inter *lætitiam ac tristitiam.* Lætantur Angeli peccatoribus pœnitentiam agentibus, quia hic affectus non pugnat cum gloria & felicitate, in qua divinitùs confirmati sunt: tristari a. ac dolere minimè possunt, quia tristitia & dolor cum felicitate illa pugnat, in cœlo n. *nec dolor nec gemitus* Apoc. 7. Explicationi de spiritibus piè defunctorum robur aliquod quæri posset ex eo, quòd Apoc. 6. v. 11. *animæ Martyrum* diem judicii ac resurrectionis sollicitè expectare dicuntur, sed quia animas cœlestis gloriæ participes jamdum factas *vanitati adhuc subjectas, & à servitute corruptionis adhuc liberandas* statuere perquam durum, ideò eas à latitudine subjecti in textu Apostolico secludimus. Si quis verò omninò *sanctos Angelos & animas piè defunctorum* nomine creaturæ simul velit intelligere, is poterit v.19. ubi *indefinitè* ponitur creaturæ nomen de corporali, visibili & rationali creatura accipere, sed v.22. ubi additur *particula universalis* πᾶσα κτίσις in genere de omni Ente creato, de tota Entis finiti latitudine accipere, quo modo accipitur Judith 16.v.17. Apoc. 3.v.14. ac *per ingemiscentiam & parturitionem* vehemens desiderium absq; ullo doloris & molestiæ sensu intelligere. Fateri interim cogetur, nihilominùs ab hac creaturæ Universalitate excipi *Angelos malos & animas damnatorum*, itemque articulum v.22. additum πᾶσα ἡ κτίσις videri ἀναφορικὸν, ut sit sensus *omnis illa creatura*, scilicet de qua hactenus actum, adeoque αὐτὴ ἡ κτίσις *illa ipsa creatura* ut v. 21. habetur, *nobiscum ingemiscit*, quâ ratione identitas subjecti in singulis quatuor versiculis evidenter, confirmatur.

55. *Prædicatum* tria membra complectitur: 1. *subiectionis servitium.* 2. *expectationis desiderium* 3. *liberationis beneficium.* De primo dicit Apostolus v.20. ματαιότητι *vanitati subiecta est creatura non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe.* v.21. dicit *eam esse constitutam sub servitute corruptionis.* Per ματαιότητα 1. Chrysost. Theophyl. Oecum. &c. intelligunt *corruptionem. Quemadmodum*

admodum (ait Chrysost.) in comm. *homine corruptibili effecto creatura quoq; corruptibilis est effecta, sic homine effecto incorruptibili & ipsa quoq; subsequetur.* homil. 10. ad popul. Antioch. *Deus mirabilem fecit hunc mundum sed corruptibilem. Vanitati creatura subjecta est, h.e. corruptibilis facta est Deo jubente. Jussit autem Deus sic propter hominem. Quoniam n. hominem creatura nutrire debebat corruptibilem & ipsa corruptibilis esse debebat. Non n. decebat corruptibilia hominum corpora incorruptibili creatura uti.* Diceretur ergò hoc sensu ματαιότης: *servitus corruptionis*, h.e. corruptio, quæ est quædam servitus, ut enim servus invitus servit, ita creaturæ intereunt invitæ. Vera est hæc interpretatio, sed non plena, nec præcipuum Apostoli scopum attingit. 2. Origenes lib. 1. περὶ ἀρχῶν cap. 7. *Vanitas hæ sunt corpora, in qua anima ante corpus existentes ob peccata sua sunt detrusæ, & talia corpora sunt etiam Sol, Luna, imò & terra & cœli. Hæc enim omnia habent animas, quæ ante ea extiterunt ac consequenter possunt ipsa peccare, judiciumque Christi æquè ac homines subibunt. Hæc ergò corpora propriè expectant resurrectionem & ut à corruptione liberentur, propriè sperant & ingemiscunt.* Hæc interpretatio hæretica est & absurda, ut ostendit Epiphan. hæres. 64. & Hieronym. in Epist. ad Avitum. 3. Erasmus ματαιότητα vertit *frustrationem*, quod creatura non assequatur illud, quod utcunque contendit efficere, τὸ μάταιον n. quandoq; significat *frustraneũ*, quod fit μάτην *frustra*, quo agens non assequitur finem, quem sibi proposuit. Creaturę propositũ habent incolumitatem sui, eam v. impedit φθορὰ sive corruptio, sed Apostolus ipse ματαιότητα exponit per δουλείαν φθορᾶς. Natura meditatur *immortalitatem specierum* per quotidianam ac perennem individuorum successionem, sed hoc frustrà fit, quia non solùm *individua* quotidiè intereunt, verùm etiam ipsæ species in cõsummatione seculi abolebuntur. 4. Socinus d.l. 180. *per vanitatem*, cui creatura, h.e. ut ipse interpretatur *homines regeniti in hac vita* sunt subjecti, intelligendam esse dicit, *non corruptionem simpliciter, quæ omnibus animantibus non tantùm hominibus communis est, sed abjectionem, ignominiam & perpessiones illas, quarum antea Apostolus mentionem fecerat & quæ Christianorum sunt propria, quas necessariò non corruptio tantùm, sed plerunque immatura etiam corruptio consequitur.* Sed in nullo Scripturæ loco φθορὰ pro illis calamitatibus & passionibus piorum usurpatur. Vera igitur & genuina interpretatio est ea, quâ *per vanitatem, cui creatura subjecta est*, intelligitur non solùm defectus mutabilitatis, corruptio & mortalitas, cui omnes creaturæ corporeæ ac visibiles subjectæ, sed etiam ac cumprimis servitium illud, quo creaturæ in hac vita abusibus impiorum coguntur esse subjectæ. *Omnis homo vivens vanitas est*, inquit Psaltes Psal. 39. v. 6. quia ergò creaturæ inserviunt homini, ideò per hoc servitium subjiciuntur vanitati. Omnes homines sunt mortales & corruptibiles, quia ergò creaturæ inserviunt hominibus impiis nequiter eas abutentibus, ideo per hoc servitium subeunt δουλείαν φθορᾶς. *Sol oritur super bonos & malos, pulvia descendit super iustos & iniustos* Matth. 5. v. 45. aërem communiter hauriunt pii ac impii, terra omnes ex æquo alit & mortuos tàm bonos quàm malos in gremium suum recipit, terra nascentib. omnes fruuntur, cùm tamen soli pii beneficiis illis digni sint; hoc ergò servitium impiis præstitum est illa ματαιότης ac δουλεία φθορᾶς, cui creaturæ in hac vita coguntur esse subjectæ. Sic vinum est bona & præclara Dei creatura, sed cogitur in hac vita servire cupiditatibus ebriosorum. Hæc est illa servitus corruptionis, *cui creatura illa subiecta est non volens*, unde *ingemiscit* & juxta prosopopæiam Apostolicam *expetit ab hac servitute liberari*, eligit enim potius non esse & in nihilum abire, quàm abusui ebriosorum inservire, & hac ratione contra creatorem suum quasi militare. Idem judicium esto de reliquis Dei creaturis. Potest cum hac explicatione conjungi prima & tertia, nam propter peccatum non solùm homo morti, sed etiam tota creatura *corruptioni* est subjecta, ac sæpe cogitur luere pœnam scelerum ab hominibus commissorum. Propter peccatum protoplaston terræ maledictio denunciatur, *ut germinet spinas ac tribulos* Gen. 3. v. 17. 18. in diluvio propter peccata hominum totus terrarum orbis miserè vastatur; propter peccata Sodomitarum totus illius regionis tractus, qui ob pulchritudinem, amœnitatem & fertilitatem *Paradiso* comparatur, igne cœlitùs depluto exuritur; in plagis Ægypti terra, aqua, aër propter Pharaonis obstinatam malitiam inficitur ac corrumpitur, impiis minatur Deus *cœlum ferreum ac terram æneam*, quæ est misera vanitas & corruptio, cui propter hominum creaturis pessimè abutentium peccata Natura rerum est subjecta. Præcipuus insuper creaturarum finis est, ut ex illarum inspectione Deum creatorem agnoscamus Rom. 1. v. 20. atqui hunc finem apud impios creatura non assequitur, ideoq; in illis ad θεογνωσίαν informandis instar Magistri negligentes & refractarios discipulos informantis frustra laborat, quæ etiam est *vanitas & servitus corruptionis*, quo sensu ac respectu tertia interpretatio cum quarta conjungi potest.

56. Cæterum huic vanitati & servituti corruptionis creatura dicitur subjecta οὐχ ἑκοῦσα *non volens sed propter eum qui subjecit eam in spe*, i.e. non proprio vel naturali motu se illi subjecit, sed Dei creatoris voluntate eidem subordinata sive certo modo atque ordine est subjecta. Syrus reddidit לא בצבינה *non pro voluntate sua*, *non sponte aut pro voto suo*, ac προσδιορισμὸν adjectum ἐπ' ἐλπίδι conjunxit cum v. sequente 21. *in spe*, *quod & ipsa creatura liberabitur &c.* Quomodo v. creatura *non volens* vanitati subjecta? Qui per *vanitatem* intelligunt mutabilitatem & corruptionem, in varias abeunt sententias, cùm esse mutabile & corruptibile videatur creaturæ corporali ac visibili esse naturale, utpote proveniens ab essentialibus ejus principiis. Thomas illud *non volens*, sic interpretatur, *quod defectus, qui consequuntur Naturæ corporeæ mutabilitatẽ, cujusmodi sunt, senium, putrefactio, corruptio &c. sint contra Naturam particularem hujus vel illius rei, cujus nimirum appetitus tendit ad sui conservationem & fugit sui corruptionem.* Theophylactus refert ad Dei providentiam & creationem: *Hoc*, inquit, *significat Dei providentiâ & curâ mundum esse conditum, nec ipsum per se fuisse extructum, sed totum ad commoditatem & usum hominis à Deo esse factum.* Alii referunt ad secuturam mundi renovationem: *Non volens dicitur, quia cùm hic mundus expectet mirabilem illam renovationem & statum gloriæ, ad quem in resurrectionis tempore perventurus est, ideò præsentem hũc statum tantò ignobiliorem dicitur non velle, comparatione sc. majoris boni, quod expectat.* Sed quia per va-

per vanitatem & servitutem corruptionis diximus præcipuè intelligi servitium, quod impiis in hac vita creaturæ impendunt, ideò sensus est, quod creatura quasi abhorreat à pessimo illo impiorum abusu, interim tamen quia primitùs ad usum hominis condita, ideò Dei creatoris imperio & ordinationi obsequitur. Cùm enim Apostolus per emphaticam prosopopæiam totius creaturæ corporeæ universitatem velut unam quampiam personam nobis proponat, ut postea videbimus, ideò etiam sensum & appetitum ipsi tribuit, *quod non volens* vanitati illi, h.e. impiorum abusui sit subjecta.

57. De secundo *prædicati* membro dicit Apostolus vers.19. ἡ ἀποκαραδοκία τῆς κτίσεως τὴν ἀποκάλυψιν τῶν υἱῶν τοῦ θεοῦ ἀπεκδέχεται. & vers.22. *scimus, quòd omnis creatura* συστενάζει καὶ συνωδίνει ἄχρι τοῦ νῦν. Dixerat vers.18. *passiones hujus temporis non esse condignas ad futuram gloriam, quæ in nobis revelabitur*. v.19. subjungit αἰτιολογικῶς, *solicita enim creaturæ expectatio revelationem filiorum Dei expectat*. 1. ut quammodo explicet magnitudinem ac pondus futuræ illius gloriæ, cujus causâ, donec reipsâ contingat, omnes molestias & quævis hujus vitæ adversa æquo animo tolerare debeamus, cùm etiam irrationalis creatura anxiè ac solicitè tempus illud, in quo gloria filiorum Dei manifestanda est, expectet, quod magnum est argumentum, gloriam illam esse augustam & inæstimabilem. 2. ut certitudinem secuturæ illius gloriæ demonstret, quia enim omnis creatura revelationem filiorum Dei avidissimè expectat, ideò ea certissimè suo tempore sequetur, neq; n. illud universale totius Naturæ desiderium à Deo ipsi innatum et q; insitum potest esse frustraneum. 3. ut dignitatem filiorum Dei exprimat, quod illis non solùm *omnia in bonum cooperentur, quod primitias Spiritus acceperint, quod cum Christo patiātur, ac proinde etiam cum ipso glorificandi sint*, sed q omnia etiam unà cum ipsis ingemiscant, parturiant & liberationem eorum unicè expectant. Magna autem in verbis Apostoli est emphasis. Expectationem illam creaturæ revelationem filiorum Dei desiderantis vocat ἀποκαραδοκίαν quod Hilar.l.12. de Trin. vertit *longinquam*, Ambrosius *frequentem expectationem*, jam inde sc. à prima mundi origine vel saltem à lapsu protoplaston cœptam & quotidie durantem. Theophylactus rectissimè vertit *solicitam, anxiam & quasi exerto capite factam expectationem*. Componitur enim hæc vox ex ἀπὸ *a*, κάρα, *caput*, & δοκεῖν *videre*, qui enim aliquid videre magnopere desiderant & cupidè expectant, exporrecto sive exerto capite subinde illud prospiciunt, in altum suspiciunt, quasi rem desideratam inde expectent. Syrus reddidit: *Omnis creatura expectat & oculos intendit* מְסַכְּיָא *in specula quasi expectat* Pilip.1.vers.20. utitur hac voce Apostolus ad exprimendum vehemens illud *desiderium ac spem*, qua afflictiones, quas pro Christo patiebatur, in ipsius gloriam cessuras sperabat. In versione Aquilæ habetur Psal.37.vers.17. pro חוללתי *vehementer expectavit, instar parturientis* quâ similitudine etiam postea utitur Apostolus. Polybius utitur hoc vocabulo *de anxia, solicita illa expectatione quam exercitus ad prælium parati habere solent, dum expectant Imperatoris mandatum*. Emphaticè igitur vox ἀποκαραδοκίας *expectationem creaturæ solicitam exprimit*. Auget Emphasin, quod Apostolus non simpliciter dicit, *creatura expectat*, sed *expectatio creaturæ expectat*, q.d. creaturæ tàm anxiè atque avidè gloriam illam expectant, ut videantur esse ipsa expectatio. *Per revelationem filiorum Dei* intelligit plenariam communicationem gloriæ cœlestis in vita æterna, quæ filiis Dei in die novissimo continget, ut colligitur ex Coloss.3.v.4. 1.Joh.3.v.2. hæc filiorum Dei revelatio est *consummata consolatio, h.e. consummata gloria, quæ non erit nisi resumtis corporibus*, ait Hilarius in Ps.125.v.22. addit *creaturam* συστενάζειν καὶ συνωδίνειν, ubi rectè notat Chrysostomus, quod Apostolus προσωποποιεῖ τὸν κόσμον, ὥστε ἐμφατικώτερον εἶναι τὸν λόγον, *introducit totam rerum creatarum visibilium ac corporearum universitatem velut fœminam quandam parturientem & ingemiscentem ob dolores, quos ante partum & in partu sustinet*. Quia enim dies novissimus est tempus παλιγγενεσίας Matth.19.v.28. quo terra magno & mirando partu corpora resuscitatorum in lucem edet ac *filij resurrectionis* in vitam prodibunt Luc.20.v.36. ideò creaturam adventum diei novissimi cupidè expectantem parturienti & præ dolore ingemiscenti fœminæ confert. Talis prosopopæia etiam in aliis Scripturæ locis occurrit, sic mare, flumina, montes, arbores, introducuntur à Spiritu sancto, *ut plaudentes, jubilantes & exultantes &c.* Non autem simpliciter & absolutè pronunciat Apostolus, *quod creatura ingemiscat & parturiat*, sed quod συστενάζει ac συνωδίνει *simul ingemiscat ac simul parturiat*, vel quod creaturæ inter sese, vel (quod convenientius est, ut apparet ex v.23.) quod *unà cum homine* ingemiscant & parturiant, h.e. in similitudinem parturientis doleant, anxiè expectantes tempus, quo filii Dei sive gloria filiorum Dei est revelanda, (quamvis diversitas quædam lectionis hîc occurrat. Quidam enim Codices olim habuerunt, *congemiscit & parturit*, quo modo legit Hieronymus in comm. cap. 24. Esa. Quidam: *congemiscit & condolet*. Quidam *congemiscit & dolet* August. d.l. Quidam: *ingemiscit & parturit*, Cyrill. lib.5. Thess. cap.7. Hesych. lib.5. in Levit. Ambros. in comment. sed dubium nullum, genuinam esse lectionem eam, quæ habet, *congemiscit & comparturit*.) Additus προσδιορισμός, ἄχρι νῦν diversimodè exponitur. Qui *ad homines pios* referunt, sic exponunt, quod ille dolor ac gemitus per gratiam justificationis non sit ablatus, sed maneat in piis usque ad mortem. Qui ad *Spiritus defunctorum* referunt, eo sensu accipiunt, quod animæ usque ad diem resurrectionis corporum suorum restitutionem & gloriæ filiorũ Dei revelationem expectent. Sed quid de hisce hypothesibus statuendum sit, jam antè vidimus. De corporea, visibili & irrationabili creatura Apostolo sermo est, quam dicit *usque nunc* expectare, ut ostendat desiderium illud esse non solùm anxium, sed etiam continuum, quod jam inde à lapsu protoplaston cœperit ac ab eo tempore perpetuò duraverit, quin & ad finem usq; mundi duraturum sit.

58. *De tertio prædicati membro* tractat Apostolus v.21. *quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*, h.e. anxia illa creaturæ expectatio non frustrabitur suo eventu, quia creatura à servitio illo, quo impiorum abusibus servire cogitur, aliquando liberabitur. Quod additur εἰς ἐλευθερίαν τῆς δόξης diversi modè exponitur 1. Chrysost. accipit *causaliter*, particulam n. εἰς exponit per διὰ *propter vel in commendacionem* libertatis & gloriæ filiorum Dei,

Dei, idquod declarat quadam similitudine. *Quemadmodum nutrix, quæ infantem alit regium, illo ad regium principatum evecto & ipsa quoque bonorum fructuum percipit: pari ratione, cùm homo gloriâ donabitur, hanc ejus gloriam cætera creatura, quæ homini servierunt, participabunt.* Thomas in supplem. q. 91. art. 3. *Quemadmodum pater familiàs, cum dignitas filio nova confertur, illius famulos novo atque illustri amictu induit: sic Deus, cùm nova sempiternaq; dignitas homini in cœlo tribuetur, creaturam, quæ illi inservit, illustriore veste decorabit.* Sed hæc explicatio renovationem mundi fore præsupponit, quod adhuc in quæsito est. 2. Quidam exponunt *exemplariter in libertatem*, h. e. in imitationem vel ad exemplū *libertatis gloriæ* sive *gloriosæ filiorum Dei*, ut sic similem quandam libertatem, stabilitatem & immortalitatem cum filiis Dei reliquæ creaturæ intelligantur accepturæ. 3. Ambrosius accipit *temporaliter*, quia εἰς ἐλευθερίαν accipit pro ἐν ἐλευθερίᾳ *in libertate*, ut sic denotetur tempus, quo liberanda erit creatura à servitute corruptionis, nimirum quando filiis Dei *libertas gloriæ*, h. e. gloriosa liberatio ab omni miseria, infirmitate, mutabilitate, afflictione, adeoq; ab omnibus corporis & animi malis obtinget. 4. Posset etiā particula εἰς exponi *eventualiter*, ἐκβατικῶς Creatura *liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei*, h. e. quando creatura in consummatione seculi ab illa vanitate & servitute corruptionis liberabitur, tunc *libertas gloriæ* sive gloriosa libertas filiorum Dei in publico Angelorum & hominum conspectu manifestabitur.

59. Hisce probè observatis facilè apparet ex hoc loco Apostolico mutationem præsentis mundi in statū meliorem non posse apodicticè demonstrari 1. Quod si n. *de creatura Angelica vel humana* subjectum Apostolicæ prædicationis accipiatur, nihil præsidii in hoc textu invenient, qui accidentium duntaxat abolitionem defendunt. Sed quia interpretationes illæ, licet magnis in Ecclesia doctorib. probatæ, textui minùs conveniunt, ac simplicius est *per creaturam* intelligere universam creaturam corpoream, visibilem & irrationalem, ideò addimus. 2. Apostolum nequaquam dicere, *quod liberanda sit creatura à corruptione*, quæ phrasis substantiali interitui opposita videri poterat, *sed à servitute corruptionis*, quæ eidem minimè adversatur. Renati in hac etiam vita liberantur *à servitute peccati* Rom. 6. v. 7. interim non liberantur plenariè *ab ipso peccato*, quippe quod in carne ipsorum adhuc habitat Rom. 7. v. 17. Si Christianus in Turcia captivus detineatur, ac miserâ servitute prematur, inque ea tandem moriatur, is liberatur à servitute corruptionis, sed non ab ipsa corruptione, quia corpus ejus in pulverem convertitur. Si creaturæ liberantur *à servitute corruptionis*, h. e. à servitio, quod hominibus impiis in hac vita mortali impendere coguntur, interim tamen ipsæ non sunt nec fiunt liberæ à corruptione. 3. Liberatio illa creaturæ non fit per renovationem, restaurationem, incorruptibilitatis communicationem, inq; meliorem statum mutationem, sed per ipsam corruptionem atq; annihilationem, quando sc. hominibus impiis non amplius cogentur servire. Quo n. sensu *vanitas & servitus corruptionis* ipsis tribuitur eodem sensu opposita *liberatio à servitute corruptionis* ipsis assignanda, ut ostendit oppositio. Jam v. *vanitas & servitus corruptionis* creaturæ tribuitur sensu eo, quod impiis turpiter ac nefariè contra voluntatem creatoris illis abutentibus coguntur in hac vita servire. Ergò etiam liberatio à servitute corruptionis eo sensu illis tribuenda quòd servitium illud unà cum hac vita mortali desinat, quæ servitii abolitio non solùm *per renovationem* ac restaurationem, sed etiam *per annihilationem* fieri potest, ac proinde *ab indeterminato ad determinatum, à genere ad certam speciem, à liberatione admodum liberationis* per renovationem non debet fieri progressus. 4. Tertullian. libr. de anim. cap. 42. de Epicuro memorat, *quod mortem ad nos nihil pertinere, hoc evincere voluerit argumento, quod dissolvitur, sensu caret, quod autem sensu caret, nihil ad nos.* Seneca in consolat. ad Martiam, *per mortem homini liberationem ab omnibus malis contingere* dicit, atq; interim in morte totaliter hominem interire opinatur: *Mors*, inquit, *omnium & solutio est & finis, ultra quam mala nostra non exeunt.* Ibid. *Non potest esse miser, qui nullus est.* Quod ille sensu Epicuræo de homine ad immortalitatem condito falsò affirmavit, illud ad creaturas corporeas propter hujus vitæ usum conditas sano sensu applicare possumus. Interitus creaturæ servitii illius, cui in hac vita subjecta est & solutio est & finis, ultra quem servitium illud non exit. 5. Meritò v. urgemus illud, quod Apostolus nomine *creaturæ* non tantùm intelligat cœlum, Elementa ac terram, sed omnes omnino corporeas, visibiles & irrationales creaturas, quæ abusui impiorum in hac vita non minùs quàm cœlum, terra & Elementa sunt subjectæ. Quod si ergò *liberatio illa à servitute corruptionis* aliquando futura esset per renovationem & incorruptibilitatis participationem, consequens foret, non solùm cœlum & Elementa, sed etiam corpora mixta, ac omnium specierum in brutis & arboribus individua esse aliquando renovanda & ad incorruptibilitatem resuscitanda, quod tamen nec ipsi renovationis patroni concedunt. Vim hujus instantiæ Franciscus Puccius in defens. adv. Socinum ferre non potuit, inde p. 38. disputat, *etiam bruta animantia esse ad incorruptibilitatem resuscitanda.* 6. Ideo verò Apostolus maluit dicere, *creaturam liberandam à servitute corruptionis*, quàm totaliter interituram, tum quia voluit usurpare talem phrasin, quæ etiam de homine prædicari posset, nec tamen hominis respectu interitui esset opposita. Jam verò totalis interitus ac corruptio in die novissimo hominibus non competit, liberatio autem à servitute corruptionis hominibus est etiam communis: tum quia voluit in prosopopœia allegorica & hyperbole illa metaphoricâ, quâ creaturis irrationalibus actus quosdam rationis dedit, persistere q. d. Si creaturæ abusui impiorum in hac vita subjectæ sensus ac rationis essent participes, præoptarent potius omnimodam annihilationem, quàm talem servitutem. 7. Ex phrasi εἰς ἐλευθερίαν colligi nequit, *terminum ad quem* liberationis fore unum ac eundem creaturæ cum filiis Dei aliàs enim sequeretur, creaturam etiam vitæ æternæ & cœlestis gloriæ filiis Dei promissæ fore participem, sed denotatur duntaxat *liberationis tempus*, ut ex Ambrosio monuimus. Quidam addunt, *non institui identitatem, sed generalem comparationem*, cujus sensus hic sit. Sicut certa est liberatio filiorum Dei à sua vanitate & servitute corruptionis, cui in hoc mundo subjacent, sic etiam certa erit reliquarum creaturarum à vanitate liberatio, quamvis liberationis modus utrobique pluri-

plurimùm variet. Confer D. Feurborn. in Disp. contra Phil. Cæsarem th.132. & seqq.

5. 1. Cor. 7. v. 31. Figura hujus mundi præterit.

60. 5. 1. Cor. 7. v. 31. *Figura hujus mundi præterit. Figura*, inquiunt, *præterit non Natura.* Resp. 1. ex subordinatis fiunt pugnantia. Et *Figura* & *Natura* sive substantia mundi præterit, ut ex aliis Scripturæ dictis intelligitur. 2. Johan. 1. Epist. 2. v. 17. simpliciter dicit, *mundus transit & concupiscentia ejus.* 3. Scopus Apostoli est docere, quod nihil in mundo stabile sit ac firmum, nihil constans ac perpetuum, sed omnia fugacia & fluxa, sic ergò utendum esse mundo, ne eo abutamur, non esse corde adhærendum rebus illis fluxis ac transitoriis, sed animum ad cœlestia esse elevandum. Huic scopo magis congruit sententia de substantiali mundi interitu, quàm de accidentali mutatione. 4. Per *mundum* interprete Piscatore in scholio 31. p. 1000. & aliis intelliguntur res hujus mundi & ad hanc vitam necessariæ. Eas verò penitùs desituras nemo inficiari potest. Confer quæ de hoc loco dicta superiùs §. 9.

6. 1. Thess. 4. v. 17. rapiemur in nubibus in occursum Domino.

61. 6. 1. Thess. 4. v. 17. *Rapiemur in nubibus in aera in occursum Domino, Ergò etiam in novo mūdo aer ac nubes dabuntur.* Resp. 1. beatus ille raptus & occursus finalem mundi πανωλεθρίαν præcedet, ut suo loco ostendimus. 2. Cœlestis Hierosolyma *per novum coelum ac terram novam præfigurata, nec Solis nec Lunæ splendore indiget* Esa. 60. v. 19. Apoc. 21. v. 23. quantò minùs caliginosi hujus aëris nubibus indigebit? 3. Si in novo mundo nubes & alia meteora locum habebunt, ergo etiam generationis & corruptionis vicissitudines in eo erunt, quia meteora generantur ex vaporibus & fumis è terra elevatis, ac resolvuntur in pluvias & ventos &c. 4. Sicut nubes, in quibus Christus ad judicium redibit: ita quoque nubes, in quibus electi rapientur obviam Christo, semel duntaxat istud ministerium exhibebunt ac munere suo postmodùm defungentur, succedet enim æterna serenitas & pacatissima tranquillitas omnis caliginis & nubium expers. 5. Quinimò quales futuræ sint illæ nubes, in quibus Christus veniet ad judicium, & in quibus electi Christo obviam rapientur, hominem exactè scire arbitramur neminem, quamvis probabiliter de illis disseri possit.

7. 2. Pet. 3. v. 11. Cœlum & terra renovabuntur.

62. 7. 2. Pet. 3. v. 11. Apostolus sic concludit: *Coelum & terra in adventu Christi renovabuntur. Ergò multò magis nos renovari oportet, qui properamus Christo obviam in adventu ejus.* Zanch. in tract. de fine mundi tom. 7. oper. pag. 80. Resp. 1. Apostolus non *renovationis*, sed *dissolutionis ac cōflagrationis* mentionem facit. v. 7. *coeli & terra reservantur igne in die judicij.* v. 10. *coeli magno impetu transibunt, Elementa calore solventur, terra & quæ in ea opera sunt, exurentur.* v. 11. τούτων οὖν πάντων λυομένων, *cum hæc omnia dissolvenda sint.* v. 12. *per adventum diei Domini coeli igne succensi solventur, & Elementa ignis ardore tabescent.* Ecquis verò dixerit *transire, conflagrare, dissolvi*, esse idem quod *renovari.* 2. Apostolus non concludit *à pari* nec *à minori ad majus.* Cœlum & terra renovabuntur. Ergò multò magis nos renovari oportet, sed doctrinæ de reditu Christi ad judicium & interitu mundi hactenus expositæ usum practicum monstrat, qui consistit in exhortatione ad studium pietatis & sanctitatis, perinde ut Christus, postquam dixerat Luc. 21. v. 33. *Coelum & terra transibunt*, subjungit v. 36. *Vigilate omni tempore, orantes ut digni habeamini fugere ista omnia quæ futura sunt & stare coram Filio hominis.* 3. in quo argumento Apostolico major est emphasis, quàm si renovatio duntaxat coeli ac terræ statuatur: Veniet Dominus ad judicium ex improviso sicut fur in nocte; veniet terribilis & gloriosus, destruet enim coelum ac terram; veniet judicaturus ac damnaturus impios. Ergò non solùm æquum ac fructuosum, sed etiam necessarium est, sanctâ conversatione & serio pietatis studio ad illum Salvatoris nostri adventum nos præparare. Cœlum, terra, mare, & omnia quæ in illis sunt, ultimo illo orbis incendio, conflagrabunt. Ergò terrenis & transitoriis rebus non adhæreamus amore inordinato, sed cœlestia & æterna bona quæramus, id verò aliter fieri nequit, quàm serio ac sedulo pietatis studio.

2. ex rationibus. 1. à Dei veritate & immutabilitate. 2. ex coeli firmitate.

63. 2. *Rationes* petuntur. 1. *Ex Dei veritate & immutabilitate. Deus verus, firmus ac immutabilis est, qui constituit mundum, ergò non destruet ejus substantiam.* Iren. lib. 5. cap. 36. Resp. invertimus argumentum: Deus veritas est & verbum ejus verum. Atqui prædixit in verbo suo mundum esse *interiturum, transiturum, conflagraturum.* Ergò hoc suo tempore certissimè sequetur. Confer ea quæ superiùs dicta §. 39. 2. *ex coeli firmitate. Coeli ἀφθαρσία non potest alio argumento melius stabiliri, quam experientiâ tot seculorum & ætatum, quibus mirabilis constantia in coelesti mundo observata est, cùm in inferiori; quia corruptibilibus constat corporibus tàm multiplex sit varietas, tam perennis mutatio.* Conimbr. 1. de cœlo c. 3. q. 1. art. 2. *Coelos esse incorruptibiles ipse sensus renunciat, cum tot annorum millibus nihil quod corruptionem oleat, in illis sit conspectum.* Barrad. l. 10. comment. in Conc. Evang. cap. 1. p 612. Resp. idem argumentum est cum eo, quod Apostolus refellit 2. Petr. 3. v. 4. eadem ergò danda solutio, quam exposuimus §. 18. adde quòd hypothesis argumenti, videlicet nihil mutationis ac corruptionis jam inde à prima mundi origine esse deprehensum, sit incerta, ut docuimus §. 11. membr. 4.

3. à coeli nobilitate.

3. *à coeli nobilitate. Coelum est creatura nobilissima, ergò à substantiali interitu erit libera.* Resp. animantia bruta, utpote animata longè sunt nobiliora, unde *muscam Sole præstantiorem* esse Philosophi asserunt, quicquid enim vitâ & sensu pollet, nobilius est eo, quod utroque destituitur & ad ministerium rerum inferiorum sive sublunarium divinitùs est ordinatum. Jam verò animantibus brutis ἀφθαρσίαν ipsimet renovationis patroni derogant.

4. ab utilitate.

4. *ab utilitate. Ad hoc innovatio mundi ordinatur, ut mundo innovato manifestis indiciis q. sensibiliter Deus ab homine videatur. Creatura a. præcipuè in Dei cognitionem ducit sua specie & decore.* Thom. in supplem. q. 91. art. 3. Resp. *nunc per speculum in ænigmate videmus, tunc autem à facie ad faciem* 1. Cor. 13. v. 12. *videbimus n. Deum sicut est.* 1. Joh. 3. v. 2. *ac Deus erit omnia in omnibus* 1. Cor. 15. v. 28. hæc *intuitiva* notitia necessitatem *specularis & ænigmaticæ cognitionis* prorsus excludit. *Coelestis Hierosolyma non habet templum, Dominus n. Deus omnipotens templum illius est & Agnus* Apoc. 21. v. 22. in hac vita mundus nobis est templum divinæ cognitionis, sed in altera vita templi illius nulla erit necessitas, nullus usus. Si ministerium verbi ad cognitionem Dei tunc non ampliùs erit necessarium, quantò minùs creaturarum magisterium?

5. à necessitate.

5. *à necessitate. Sanctorum corpora in loco erunt, ergò etiam mundi substantia*

manebit.

manebit. Aretius l.157. pag.504. Respond. hypothesis argumenti negatur, corpora enim glorificata à θνηταῖς δυσχερείαις, inter quas est locus corporeus ambiens & circumscribens, erunt libera, ut suo loco demonstrabitur.

6. ab inutilitate.

6. *ab inutilitate. Existimandum est, coelos & Elementa non esse corrumpenda vel peritura, quod ad substantiam attinet, sed quod ad accidentia spectat. Nam quorsum Dominus alios novos coelos, novaque creabit Elementa, cùm hæc ita perficere ac decorare possit, ut alia, quæ creare potest, exæquent?* Barrad. d.l. pag. 610. Respond. non quid possit, sed quid velit Deus, spectandum. Corporeum cœlum ac corporea Elementa hisce, quæ hodie extant, conformia vel per renovationem p vel creationem in vita æterna extitura facilius dicitur quàm probatur.

7. ex coeli & terræ novitate.

7. *ex coeli & terræ novitate. Expectamus coelos novos ac terram novam* Esa.65.v.17. 2.Pet.3.v.13. *Ergò mundi substantia manebit.* Resp. quæ futura sit novi illius cœli ac novæ terræ conditio, quæ Natura, quæ figura, *illud oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascendit* Esa.64. v.4. 1.Cor.2. v.9. *Oculus non vidit, quia non est color; nec auris audivit, quia non est sonus; nec in cor hominis ascendit, quia cor hominis debet illuc ascendere;* Nos nihil præstantius, nihilque nobilius animo concipere possumus quàm cœlum tot astrorum lampadibus exornatum, ac terram tot arborum & fructuum speciebus decoratam, Scriptura igitur per συγκατάβασιν nobis condescendens verbis hujus seculi gloriam & felicitatem futuri seculi describit, ac duo hujus universi extrema, summum scilicet cœlum ac infimam terram nominat, ut typo hujus mundi, in quo nunc vivimus, μέλλουσαν illam οἰκουμένην Hebr.2.v.5. in qua æternùm victuri sumus, utrunque nobis adumbret. Quod si in typicis, parabolicis ac mysticis illis descriptionibus τὸ ῥητὸν arctè quispiam tenere velit, statuere etiam cogetur aurum, margaritas, gemmas, arbores cum nostris specie convenientes in cœlesti Hierosolyma futuras.

8. ex diluvii conformitate.

8. *ex diluvii conformitate. Sicut in diluvio non periit mundi substantia, ita nec in fine seculi interibit.* Martinus in Theol. pag.1076. Resp. primævus ille mundus per diluvium non est in meliorem statum mutatus, sed miserè devastatus, at illi sperant per ultimum incendium mundum iri renovatum. Agnoscant ergò rationis disparitatem, quam evidentiùs probamus ex eo, quòd destructio mundi per diluvium ex Dei decreto, nec *totalis* nec *finalis* fuerit, quia reservatum fuit in arca generis humani seminarium, nec dum completus erat electorum numerus, sed destructio, quæ per ignem conflagrationis sequetur & *totalis* & *finalis* erit, quia tempori succedet mera æternitas, ac *coeli novi* & *terra nova* divinitùs creabuntur. In dicto Apostolico 2.Petr.3.v.6. parum præsidii invenire poterunt, quia vox *mundi* ibi non significat totum universum, quo sensu in aliis Scripturæ dictis de consummatione seculi agentibus accipitur, siquidem mundus ille dicitur *aquâ inundatus*, at aqua non inundavit firmamentum, nec ignem, nec superiorem aëris regionem, sed notat superficiem οἰκουμένης orbis terrarum habitabilis ac bestias & homines super illam degentes, quam aqua non in meliorem statum redegit, sed horribiliter destruxit. Sic ergò etiam ille mundus, qui in fine seculi conflagrabit, non in meliorem statum per alterationem redigetur, sed potiùs per annihilationem destruetur.

9. ex rationis paritate.

9. *ex rationis paritate. Homo est finis omnium creaturarum, quare cùm homo renovandus sit, consentaneum est, ut reliqua etiam creaturæ ipsius causâ condita renoventur. Sicut dignum fuit, quod Elementa purgarentur, eo quod infecta fuerant propter peccatum hominis, sic dignũ erit, ut mundus innovetur propter glorificationem hominis, ut hac ratione totus mundus, prout possibile est, conformetur homini glorificato.* Gerson in summ. de gaudiis Paradisi fol. 433. *Deus primò creavit mundum, hoc est, coelum & terram, postea ex terra formavit corpus primi hominis, à quo totum genus humanum propagatum, ex illo genere humano accepit massam sanguinis, è qua corpus Filio suo formavit, quod is in personæ unitatem assumit: ita quoque ordine retrogrado primùm corpus filii sui ex mortuis suscitavit, renovavit & ad dextram suam in coelestibus collocavit, postea omnium hominum corpora in die novissimo ex pulvere suscitabit, denique etiam corpus mundi ad incorruptibilitatem renovabit.* Resp. est dispar ratio microcosmi ac macrocosmi: Microcosmum sive hominem Deus creavit non solùm ad hanc *animalem* & *transitoriam*, sed etiam ad *spiritualem, coelestem & æternam vitam*, ideoque etiam corpora hominum ex mortuis suscitabit, sed macrocosmum sive totam visibilium creaturarum universitatem condidit duntaxat propter præsens seculum, ut in vita animali hominum usui inserviret, ideoque ἀφθαρσίας & æternitatis eam minimè participem fecit, sed ut certum temporis articulum ab æterno ei constituit, in quo & cum quo per immediatam creationem debuit capere exordium, ita quoque certum temporis articulum æterno decreto ei præfixit, in quo & cum quo durationis suæ finem obtinere debeat.

10. ex iustitia æquitate.

10. *ex iustitiæ æquitate. Creatura in hac vita homini præstiterunt obsequium & ministerium, æquum igitur est, ut renovationis aliquando percipiant præmium.* Gerson d. l. Resp. consequens ergò foret, etiam bruta animalia ad incorruptibilitatem esse resuscitanda, quia ipsa nô minus quàm cœlum & terra obsequium homini præstitere. Quinimò animantia, arbores, plantæ, aves, pisces &c. non solùm operam & obsequium, sed ipsam quoque vitam & substantiam hominis usui impenderunt. Quod si ergò cœlo ac terræ obtinget renovatio in obsequii hominibus exhibiti præmium, jure majore & æquiore animantia illud exigere & sperare poterunt: *Coelos novos ac terram novam* gratuiti præmii loco piis promissa esse Apostolus asserit 2.Petr.3.v.12. sed de præmio renovationis creaturis inanimatis vel animatis reliquis promisso altum in Scripturis est silentium.

CAPUT VI.

De fine consummationis seculi.

Finis consummationis seculi. 1. principalis, Dei glorificatio.

64. Egimus hactenus *de efficiente, materia & forma consummationis seculi*, restat ut de ejusdem *fine* brevibus disseramus. *Finis* ꝑpter quem totum hoc universum destruendum, est vel *primarius ac principalis*, vel *secundarius ac minùs principalis*. *Primarius* Deum, *secundarius* homines respicit. *Finis principalis est Dei glorificatio.* In destructione enim mundi conspicietur. 1. *Dei veritas & immutabilitas.* Deus ab æterno decrevit & hoc suum decretum in verbo patefecit, quod certo &

to & constituto tempore visibilem illam cœli terræque machinam destruere ac novum cœlum & novam terram creare velit. Quando igitur hoc decretum executioni dabit, gloriam suæ veritatis coram Angelis & hominibus manifestabit, sique veracem & immutabilem esse ipso facto demonstrabit. 2. *Dei potentia & majestas.* Quemadmodum Deus in mundi creatione potentiam ac majestatem suam exeruit, cùm rerum omnium ex nihilo productio sit infinitæ potentiæ opus; (Tertull. in Apolog. cap. 16. *Quod colimus, Deus unus est, qui totam molem istam cum omni instrumento Elementorum, corporum, spirituum, verbo, quo jussit; ratione, quâ disposuit; virtute, quâ potuit, de nihilo expressit in ornamentum majestatis suæ:*) ita quoque in mundi destructione eandem divinam suam potentiam & majestatem ostendit. Ut enim *naturaliter* ex nihilo nihil fit, ita quoque *naturaliter* nullum ens in nihilum abit, sed divina ac supernaturalis virtus ut potuit ex non-ente ens producere, ita Ens in non-ens iterum poterit redigere. 3. *Dei justitia ac ira divinæ severitas.* In ultimo illo totius orbis incendio manifestabit Deus iram suam adversus hominum peccata, quod sit *ignis consumens* Deuter. 4. v. 24. Heb. 12. v. 29. Quemadmodum enim in devastatione mundi per *diluvium*, in excidio *Sodomorum* per ignem cœlitùs depluturn, ac in aliis particularibus terræ devastationibus per *eluviones, terræ motus, incendia &c.* iram suam adversus peccata incolarum demonstravit, quia per hominum malitiam *terra dicitur corrumpi* Gen. 6. v. 12. *contaminari ac pollui*, Levit. 18. v. 27. *poni in salsuginem* Psal. 107. v. 34. ita quoque in finali illa totius universi conflagratione flagrantem suam iram adversus extremam hominum impietatem manifestabit. Psal. 11. v. 6. *Pluet Dominus super peccatores ignem & sulphur.* Psal. 50. v. 3. *Veniet Deus noster & nō silebit, ignis coram eo vorabit.* 2. Thess. 1. v. 7. *patefiet Dominus de cœlo cum flamma ignis infligens ultionem.* Quando ergò homines impii ad sinistram judicis constituti cœlum ac terram igne succendi videbunt, ineffabili horrore concutientur, facilè enim ex eo intelligent, infernalem ignem sibi esse paratum, in quo æternas scelerum suorum pœnas persolvant. Pii verò hoc Dei judicium grato corde & ore prædicabunt sicut de Babylonis incendio dicitur Apoc. 18. v. 20. *Exulta super eam cœlum*, hoc est, beati cœlites & sancti Apostoli & Prophetæ, *quoniam judicavit Deus judicium vestrum de ea.* cap. 19. v. 1. *audivi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium, alleluja, laus & gloria & virtus Deo nostro.* v. 2. *quia vera & justa sunt judicia ejus.*

2. Secundario, piorum liberatio.

65. *Secundarius finis* hujus συντελείας est *piorum liberatio.* Luc. 21. v. 28. *His fieri incipientibus*, hoc est, signis hisce mundi finem præstò esse denunciantibus, *respicite & attollite capita vestra, scientes quod appropinquet redemtio vestra.* Quemadmodum enim mors pii hominis est ipsius *redemtio particularis*, quia per mortem quilibet verè pius à peccato & omnibus peccati pœnis liberatur ac quoad animam cœlestis gloriæ ac beatitudinis particeps redditur: sic consummatio seculi erit omnium piorum *liberatio Universalis*, tunc enim omnium piorum animæ corporibus ex terræ pulvere suscitatis vel divinâ virtute efficaciter immutatis iterum unientur ac regno Satanæ & mortis penitùs destructo, omnibus Ecclesiæ hostibus prorsus abolitis, omnibus calamitatibus & adversis perfectè cessantibus in plenariam regni cœlestis possessionem introducentur. Sodomæ conflagratio erat Lothi liberatio, sic etiam mundi conflagratio erit omnium piorum plenaria liberatio, quâ comparatione utitur Apostolus 2. Petri 3. v. 6. *Deus civitates Sodomorum & Gomorræorum in cinerem redigens eversione damnavit exemplum eorum, qui impiè acturi erant, ponens.* v. 7. *& justum Loth oppressum à nefandorum luxuriosa conversatione eripuit.* v. 8. *habitabat enim apud eos, qui animam justam iniquis operibus cruciabant.* v. 9. *novit Dominus pios de tentatione eripere, iniquos verò in diem judicii reservare cruciandos.* Si quis in arce quadam captivus detineretur, illi liberatio contingeret, si arx illa vel fulmine tacta vel subjectis flammis accensa igne conflagraret: sic præsens hic mundus est piorum carcer, quando igitur Deus ipse cœlesti igne hunc carcerem accendet, tunc pii ex eo in cœlestis patriæ regiam eluctari & postliminii quasi jure restitui poterunt.

Q. An mundus conflagratione periturus fuisset, si primi homines non peccassent?

66. Quæritur hoc loco, *an mundus conflagratione periturus fuisset, si nec primi parentes, nec posteri eorum peccassent, sed in concreata integritate ἀκινήτως perstitissent?* Rationes pro utraque quæstionis parte probabiles afferri possunt. Arbitror autem distinguendum esse *inter rem & rei modum*, hoc est, inter ipsam seculi *consummationem* & mundi *conflagrationem* sive per ignem destructionem. Consummatio seculi videtur etiam in statu integritatis locum habuisse. Neque enim Deus hominem ad animalem duntaxat vitam in hoc seculo traducendam condiderat, sed ut transacto animalis vitæ in his terris curriculo ad vitam cœlestem & gloriosam elevaretur, proinde etiam mundus non erat à Deo hoc fine conditus, ut in æternum perduraret, sed ut completo eorum numero, quos Deus ab hominibus generati & consortes regni cœlestis habere voluit, iterum annihilaretur, quia cessante animali omnium hominum vitâ nullus amplius futurus erat mundi usus. Ut ergò generatio hominum non fuisset in infinitum exporrecta, sed certum habuisset finem ac terminum quo adventante omnes ac singuli homines in terris viventes ad vitam in cœlis spiritualem & gloriosam fuissent translati: ita quoque mundi duratio non fuisset interminabilis ac perpetua: sed unà cum animali hominum vita suum habuisset finem, sed modus consummationis videtur fuisse diversus, per simplicem scilicet *annihilationem*, non autem per *ignis conflagrationem.* 1. quia particulares orbis devastationes per eluviones aquarum, incendia, terræ motus ac hiatus &c. sunt pœnæ peccatorum & iræ divinæ signa. Ergò de Universali orbis incendio idem videtur statuendum. Jam verò in statu integritatis, peccato ac proinde etiam iræ divinæ nullus fuisset locus. 2. conflagratio mundi in die judicii erit impiis præludium ac typus quidam infernalis ignis, in quem erunt præcipitandi, jam verò homines in statu integritatis persistentes ab infernali igne mansissent liberi. 3. sicut homo in concreata justitia persistens absque mortis interventu ex vita animali in spiritualem & cœlestem fuisset evectus: sic mundus absque conflagrationis interventu appetente durationis suæ fine divinâ virtute fuisset annihilatus, ac no-

vum cœlum & terra nova ejus loco creata. 4. In statu integritatis nec mortuorum resurrectio nec terribilis judicii administratio locum habuisset, proinde etiam horribilis illa mundi conflagratio ab eodem exulasset. 5. Vanitati & servituti corruptionis subjecta est creatura propter hominem, ideò etiam finali illi per ignem destructioni propter hominum peccata videtur subjecta. Hæc de proposita quæstione probabiliter disserimus, *sed ut in re obscurissima non adjuvantibus sacr. liter. Oraculis nihil certi definimus.*

CAPUT VII.

De adjunctis consummationis seculi.

Adjuncta consummationis seculi. 1. Tempus. 67. *Adjuncta consummationis seculi sunt.* 1. *Tempus.* 2. *Modus.* 3. *Antecedentia & Consequentia.* 1. *Tempus consummationis* est dies novissimus, in quo etiam mortui resurgent, & extremum judicium instituetur. Ideò enim dies universalis resurrectionis & extremi judicii vocatur *dies novissimus* Joh. 6. v. 39. 40. 44. & 45. cap. 11. v. 24. cap. 12. v. 48. *ac tempus novissimum* 1. Pet. 1. v. 5. quia post illum diem non erit alius, cessabit enim dierum ac noctium vicissitudo Apoc. 22. v. 5 *nox non erit ultra.* Ap. 10. v. 6. *tempus non erit amplius,* sed mera ac nuda æternitas omnem temporis successionem prorsus excludens. Sed hanc immediatam adventus Christi resurrectionis Universalis, extremi judicii & consummationis seculi connexionem negarunt quondam *Chiliastæ*, quos Augustinus lib. 20. de civ. Dei cap. 7. *Miliarios,* Philastrius lib. de hæresib. cap. 59. pag. 26. *Chilionetitas,* Damascenus lib. de hæres. pag. 579. vocat *Pepuzianos* eò, quod Pepuzam urbem quandam desertam, quæ Galatiam à Cappadocia ac Phrygia dividit, divinum quiddam esse dixerint, eamque Hierusalem esse existimaverint. Vulgò appellantur *Millenarii.* Docent enim *Christum ante diem novissimum è cœlo in terram rediturum, pios defunctos resuscitaturum, ac cum illis, uti etiam iis, quos vivos inveniet, oppressis omnibus impiis vitam corporalibus delitiis abundantem per mille annos in his terris exacturum, inchoato terreno, corporali, ac visibili regno, & finitis demum mille annis illius regni consummationem seculi & universalem omnium resurrectionem esse secuturam;* quamvis in quibusdam circumstantiis hujus dogmatis apud Patronos ejusdem sit quædam discrepantia, ut posteà apparebit. 1. Primus Chiliasticæ opinionis in Ecclesia N. Test. autor fuisse videtur *Cerinthus* pestilens hæreticus, qui *Christum ex congressu maritali genitum & nudum hominem esse* blasphemavit. De eo enim ex Gajo Ecclesiastico quodam autore sic scribit Eusebius libr. 3. Histor. Eccles. cap. 25. (in edit. Musc. in Christophorsf. edit. est cap. 28.) *quod per revelationes velut à magno Apostolo scriptas portentosa quædam dogmata quasi per Angelos sibi ostensa mentitus attulerit, regnum Christi post resurrectionem terrenum futurum & carnem nostram denuò Hierosolymis concupiscentiis ac voluptatibus carnis servituram dicens, & cùm inimicus esset Scripturis Dei numerum cujusdam millenarii festi nuptiis deputatum, seducere volens, futurum dixerit.* Ibid. ex narrationibus Dionysii Alexandrini Cerinthianam hæresin sic describit: *Hoc doctrinæ illius dogma fuit, terrenum futurum Christi regnum & quæ ipse concupiscebat cùm corporis studio teneretur & admodùm carnalis esset, in his illud futurum somniabat, ventris scil. & eorum quæ sub ventre sunt impletionibus, hoc est, cibo, potu ac nuptiis & ut ista honestiùs commentatus videretur, dies festos & victimas & sacrificiorum mactationes adjecit.* Idem libr. 7. cap. 24. in princ. *Cerinthus hæresis illius, quam Cerinthianam vocant, conditor docuit, regnum Christi fore terrenum, & quæ ipse tanquam corporis sui studiosus & vehementer carnalis concupiverat, in illis se futurum somniavit, ventris videl. & eorum, quæ ventri subsunt saturationibus cibis nempe ac potibus & nuptiis, & quibus ista majore cum jucunditate acquirenda putavit, diebus festis, victimis ac sacrificiorum mactationibus.* In supplemento hæresium à Philastrio prætermissarum hæres. 6. p. 106. Cerintho tribuitur, quod dixerit *regnum Christi post resurrectionem Hierosolymis futurum, ubi mille annis homines libidini & voluptatibus indulsissent.* Augustinus lib. de hæres. ad Quodvultd. cap. 8. *Cerinthiani à Cerintho dicti mille annos post resurrectionem in terreno regno Christi secundùm carnales ventris & libidinis voluptates futuros fabulantur, unde etiam Chiliastæ sunt appellati.* Nicephor. lib. 3. Histor. Eccles. cap. 34. de Cerintho sic scribit: *Post resurrectionem astruit terrenũ futurum Christi regnum & carnem tum primas obtinentẽ denuò cupiditatibus in Hierusalem inservituram atq; cùm sacrarum Dei Scripturarum sit hostis, seducere homines volens mille annorum nuptiarum celebritatibus destinatum mundum refert.* Isidor. lib. 8. orig. tom. 1. p. 10. *Cerinthiani à Cerintho quodam nuncupati mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prædicant, unde & Græcè Chiliastæ, Latinè Milliastæ sunt appellati.* 2. Quia verò de Cerintho constat ex Epiphanio hæres. 28 p. 91. Philastrio hæres. 36. p. 17. & Augustino de hæresib. cap. 8. quod fuerit *semi Judæus*, siquidem circumcisionis & Sabbati observationem docuit esse necessariam, ac fuit antesignanus *Pseudo Apostolorũ*, contra quos Synodus Apostolica Act. 15. v. 10. fuit congregata, ideò verisimile est, Cerinthum hoc suum dogma ex Judaicæ Synagogæ mammillis suxisse. Notum enim est, Judęos mundanum & terrenum aliquod regnum à Messia expectasse, quod scil. *aliorum Monarcharum more in terris regnaturus, omnes gentes debellaturus, ac populum suum omnium rerum affluentiâ & abundantiâ corporali beaturus esset*, unde etiam recentiores Judæi formam quandam Chiliastici regni tempore Messiæ secuturam esse somniant. Fingunt, *Judæos in terram Cananæam esse reducendos, ibiq; ea omnis generis delitiis corporalibus fruituros, cumprimis verò insigni quodam convivio excipiendos, quod parandum sit ex Leviathan pisce & Behemoth tauro utroq; miræ magnitudinis animali ac vino de Gan Eden seu Paradiso, quod jam inde à mundi origine ibi reconditum servetur, potandos; demortuos Judæos putant resuscitatum iri, ut fiant hujus gaudii participes; utrosq; tàm vivos quàm mortuos vita restitutos ad multa secula sine morbo ac molestia, imò sine senectute vitam producturos, perpetuam aëris benignitatem sensuros, bona gentium possessuros, in summa auri, argenti & voluptatum abundantia perpetuò victuros &c.* Quidam addunt *avem Ziz, quæ Bariuchne* dicitur, cujus quanta sit magnitudo, apparet ex eo, quod sin-

fingunt *ovum ejus è nido ejectum aliquando lapsu suo confregisse trecentos cedros & confractum submersisse sexaginta pagos, quodque ipsa avis expansione alarum suarum sphæram Solis contegere possit.* In Thalmud ordine 4. tract. 3. nugantur, *DEUM quinta die creasse pisces duos magnitudinis penè interminatæ, Leviathan appellatos, quorum corporum vastitatem cùm ipse secum animo perpenderet, veritus ne omne piscium genus à tam magnis belluis deglutiretur, & ne ab ipsis mare universum navigiis invium redderetur, sicque humani generis commercia penitus tollerentur, si ex illis proles propagaretur, occidit fœmellam & ex ejus salitis carnibus salsamenta delicatissima paravit justis & electis suis post hanc vitam comedenda, masculum verò sibi vivum reservavit, ut cum eo succisivis diei horis quotidie luderet, quò accommodant illud.* Psalm. 104. vers. 26. *Draco iste, quem creasti, ut cum eo luderes.* Vide librum Abcoth Rochel, h. c. specierum aromaticarum, AbenEzra & Raschi in Peruschim apud D. Helvic. Elench. Judæor. tertio cap. 2. de officio Messiæ, Buxdorffium in Synag. Judaic. cap. 36. p. 511.

68. 3. Optandum verò cum *Cerintho* vel certè cum *Judaica Synagoga* Chiliastica illa somnia fuisse sepulta, sed negari nequit, *quosdam ex antiquissimis Ecclesiæ doctoribus* eadem ex parte fuisse amplexos. De *Papia*, Episcopo Hieropolitano, qui inter pios veteres primus Chiliasticæ opinionis semina sparsit, sic scribit Eusebius lib. 3. Hist. Eccles. cap. 36. *Quædam idem commentatur tanquam ex viva traditione ad se relata & peregrinas quasdam Salvatoris parabolas & doctrinas cum aliis nonnullis fabulosis adjecit, in quibus etiam millenarios quosdam annorum post resurrectionem mortuorum futuros dixit, in quibus regnum Christi in hac terra corporaliter consistere debeat, quæ illum ex eo suspicatum puto, quod Apostolicas disputationes non rectè acceperit, nec quæ ab illis per hypodigmata dicta sunt, ritè considerari, eò quod admodum modico esset judicio præditus, sicut ex ipsius libris judicium capi poterit, attamen quam plurimis post se Ecclesiasticis viris ejusdem erroris causam dedit, qui ad antiquitatem ipsius respexerunt.* Probè verò notandum, quæ fuerit occasio erroris in Papia, quam ibidem Eusebius disertis verbis exponit, videl. quod *neglectis vel certè parvi habitis Scripturis traditiones Apostolicas consectatus fuerit.* Sic enim eum loquentem ibidem introducit: *Ubi quisquam venit, qui seniorum assectator fuerat, seniorum verba exquirebam, quid Andreas, quid Petrus, quid Philippus, quid Thomas aut Iacobus, aut Iohannes, sive Matthæus, vel alius quisquam ex discipulis Domini, quid Aristion & senior Iohannes discipuli Domini dixerint. Cogitabam enim, me non tantùm utilitatis ex libris, quantum ex viva ac permanente voce relaturum.* Sic ergò memorabili Papiæ exemplo Deus Ecclesiam monere voluit, quàm periculosum sit incertas traditiones prætermissis Scripturis sequi. Confer Niceph. lib. 3. Hist. Eccles. cap. 20. Cæterùm quod Eusebius addit, *Pappiam quamplurimis post se Ecclesiasticis viris ejusdem erroris causam dedisse*, illius effati veritatem luculentè suo confirmant exemplo *Iustinus, Irenæus, Apollinarius, Tertullianus, Victorinus, Pictaviensis, Nepos Ægyptius, Severus, Sulpitius, Coracion & Lactantius*, qui omnes Chiliasticæ opinioni applauserunt. Unde Baronius in annal. ann. 118. sect. 2. scribit, *ultimis Traiani temporibus errorem irrepsisse in nonnullos fideles autore Papia Episcopo Hieropolitano de millenario, quem Apollinarius pertinacius propugnando in hæresin perduxerit.* Justin. in Dial. cum Triphone pag. 239. sic scribit: *Ego autem & si qui recta per omnia sententiæ Christiani sunt & carnis resurrectionem futuram novimus & mille annos in Hierusalem instaurata & exornata & dilatata, sicut Prophetæ Ezechiel & Esaias & alii promulgant.* pag. 240. *Vir apud nos quidam, cui nomen erat Iohannes è duodecim Apostolis Christi unus, in ea, quæ illi exhibita est, revelatione, Christi fideles nostros annos mille Hierosolymis peracturos esse prælocutus est, ac postea Universalem & ut semel dicam sempiternam omnium unanimiter simul resurrectionem & judicium futurum. Irenæus Chiliastam* fuisse testes sunt Eusebius d. l. & Hieronymus in catalog. illustrium in cap. de Papia, sed in quinque illis libris Irenæi adv. hæreticos, qui adhuc supersunt, disertis verbis illud non habetur. Quidam illud colligere volunt ex lib. 5. cap. 23. pag. 352. ubi dicit: *Quotquot diebus hic mundus factus est, tot & millenis consummatur,* quia Chiliastæ statuunt, completis sex annorum millibus à mundo condito Antichristum cum omnibus suis membris videl. hominibus impiis esse perdendum ac ligandum Satanam, ut interim per septimum annorum millenarium Christus cum electis regnum pacatissimum super terram sit habiturus, quo millenario completo rursus modico tempore ante judicium Satanas sit solvendus, ac paulò pòst Christus ad extremum judicium celebrandum rediturus. Sed ostendimus in tract. præced. opinionem de sex mundi millenariis etiam aliis ex Patribus placuisse, qui Chiliastici erroris non fuêre suspecti, nedum rei. Dicendum igitur, Eusebium & Hieronymum ex aliis Irenæi libris hoc collegisse, aut Irenæum à Chiliasmi accusatione absolvendum esse. De *Apollinario*, quod Judaicam mille annorum δευτέρωσιν à Papia in Ecclesiam Christianam introductam secutus fuerit, testatur Hieronymus d. l. *Tertullianus* lib. 3. adv. Marcion. c. 24. p. 400. *Confitemur in terra nobis regnum repromissum, sed ante cœlum, sed alio statu, utpotè post resurrectionem in mille annos in civitate divini operis Hierusalem cœlo delata, quam & Apostolus matrem nostram sursum designat, & πολίτευμα nostrum, hoc est, municipatum in cœlis esse pronuncians, alicui utiq; cœlesti civitati eum deputat. Hanc & Ezechiel novit, & Apostolus Iohannes vidit, & qui apud fidem nostram est nova prophetiæ sermo testatur.* (Observa Tertullianum probationem Chiliasmi etiam ex prophetia paracleti Montanistica arcessere) quidã tamen nomine *novæ prophetiæ* Apocalypsin Johannis malunt intelligere, *ut etiã effigiem civitatis ante repræsentationem ejus conspectui futuram in signum prædicarit &c. Hanc dicimus excipiendis resurrectionis sanctis & refovendis omnium bonorum utique spiritualium copia in compensationem eorum, quæ in hoc seculo vel despeximus, vel amisimus à Deo prospectam, siquidem justum est & Deo dignum, illic quoque exultare famulos ejus, ubi sunt & afflicti in nomine ipsius, hæc ratio regni cœlestis. Post cujus mille annos, intra quam ætatem concluditur Sanctorum resurrectio, pro meritis maturiùs vel tardiùs resurgentium, tunc & mundi destructione & judicii conflagratione commissa demutati in atomo, in Angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelæ superindumentum transferemur in cœleste regnum.* Ibid. Tertullianus asserit, *se in libro de spe fidelium,* hac

hac de re latiùs egisse, sed liber ille Dei beneficio non ampliùs extat. *Victorinum Pictaviensem*, vel ut alii scribunt, Pitabionensem in comm. Apocal. inter Chiliastas numerat Hieron. in catal. de vir. illustrib. cap. Papias in præfat. comm. in Apoc. & lib. 11. in Ezech. De *Nepote* Ægyptio & Coracione Euseb. lib. 7. Histor. Eccles. c. 22. circa fin. sic scribit: *Nepos quidam Ægyptiorum Episcopus promissiones Dei Sanctis in Scripturis factas nimis Judaico more reddendas docebat & millenaria quadam annorum corporalibus delitiis in hac terra futuris decernebat, & quoniam opinionem hanc suam ex Apocalypsi Johannis probare se posse putabat, librum de illa composuerat, illumque Elenchum Allegoristarū inscripserat. Hunc itaque Dionysius* (Alexandrinus) *commentariis de promissionibus inscriptis impugnat, & primo sententiam suam de dogmate illo ponit, in altero verò de Apoc. Iohannis disputat* cap. 23. recitat Eusebius verba Dionysii: *Commentarium quendam Nepotis proferunt, quo valde nituntur, ut qui irrefragabiliter regnum Christi super terram hanc futurum ostendat. In aliis multis Nepotem laudo ac diligo, cùm propter fidem sedulitatemq; & exercitium in Scripturis, tum propter multam ipsius psalmodiam & hominem admodum veneror, præsertim tanquam eum, qui jam ad quietem processit, at veritas amica est & præ cunctis honorāda, & si quid rectè dicitur, laudandum & approbandum candidè. quæ verò non sanè scripta videntur, inquirenda sunt & refellenda. Quod si præsens esset & nudo sermone dogma suum assereret, satis esset sine scriptis conferre, interrogandoque & respondendo adversarios convincere & conciliare. Quoniam verò scriptum extat, sicut quibusdam videtur, admodum probabile & nonnulli doctores legem & Prophetas nihili faciunt, Evangeliis adhærere detrectant & Apostolorum Epistolas contemnunt, hujus verò Syngrammatis doctrinam tanquam magnum aliquod et absconditum mysterium continentem profitētes, simpliciores fratres nostros nihil sublime nec magnificū, neque de glorioso ac verè divino Domini nostri adventu, neque de nostra resurrectione ex mortuis & aggregatione nostri & conformatione ad ipsum sentire permittunt, sed minuta & mortalia, qualia sunt hæc præsentia in regno Dei speranda suadent, necessarium est ut & nos velut præsentem fratrem nostrū Nepotem alloquamur.* Posteà addit: *Cùm in Arsenoite essemus, ubi diu ante hoc dogma emersit, ita ut schismata & integræ ab Ecclesiis defectiones fierent, convocatis Presbyteris & doctoribus ex fratribus illorum vicorum præsentibus etiam fratribus, quotquot adesse volebant, publicè eos ad dogmatis hujus inquisitionem exhortatus sum. Et cùm hunc mihi librum* (Nepotis Ægyptii) *quasi armaturam quādam & murum inexpugnabilem proferrent, totum triduum unà cum illis a mane ad vesperam usq; considens, quæ in eo scripta sunt, discutere, conatus sum. Ubi etiam constantiam, veritatis studium, tractabilitatem & intelligentiam in fratrib. vehementer admiratus sum, quod recto ordine & μεϑ' ἐπιεικείας interrogarent ac responderent & obsequerentur, nec ullo modo contentiosè quæ semel statuerunt, si falsa esse deprehenderentur, retinere, nec rursus contradictiones subtrahere, sed quantum fieri poterat, proposito instare & confirmare conarentur, & tamen rursus, ubi ratio exposcebat, sententiam mutare & veritatem unà nobiscum confiteri non reverentur, sed bonâ cum conscientiâ absque ulla hypocrisi cordibus ad Deum expansis, quæ demonstrationibus ac divinarum Scripturarum doctrinis comprobabantur, amplecterentur. Et tandem ipse doctrinæ hujus antesignanus & autor nomine Coracion audientibus fratribus cunctis, qui aderant, confessus est, nobisque pollicitus, se posthac opinioni illi nolle attendere amplius, neque de illa disputare, nec mentionem facere, nec docere, quod abunde satis oppositis esset argumentis convictus. Reliqui verò fratres præsentes propter hanc collationem, erga cunctos demissionem & consensionem gaudebant.* Hæc Dionysii narratio de multis utiliter monere potest, quæ fuerit origo erroris Chiliastici, contemtus scil. Scripturarum & amor incertarum traditionum, quâ moderatione in illo redarguendo pii veteres fuerint usi, quàm lata acceperit incrementa, quis fuerit disputandi modus in primitiva Ecclesia observatus, ex quibus principiis contra errores fuerit pugnatum, quinam ad disputationes de fidei dogmatibus institutas admissi fuerint &c. *Severum* Chiliastis accenset Hieron. lib. 11. in Ezech. cap. 36. *Neque enim* (inquit) *juxta Judaicas fabulas, quas illi δευτερώσεις appellant, auream de cœlo expectamus Hierosolymam, nec rursum passuri circumcisionis injuriam, nec oblaturi taurorum ac arietum victimas, nec Sabbathi otio dormiemus, quod & multi nostrorum & præcipuè Tertulliani liber, qui inscribitur de spe fidelium, & Lactantii Institutionum volumen septimum pollicetur, & Victorini Pitabionensis crebræ expositiones & nuper Severus noster in Dialogo, cui Gallus nomen imposuit, & ut Græcos nominem & primum extremumque conjungam, Irenæus & Apollinarius.* Idem in præfat. lib. 18. in Esaiam refert, *Irenæum, Tertullianum, Lactantium, Apollinarium, Severum, Sulpitium magnamque Catholicorum hominum multitudinem in Victorini opinione fuisse.* Quod *de Lactantio* Hieronymus memorat, ex ipsius scriptis adhuc reliquis liquidò patescit, lib. 7. Instit. cap. 24. p. 433. sententiam suam hisce exponit verbis: *Cùm Christus deleverit injustitiam, judiciumque maximum fecerit, ac justos, qui à principio fuerunt, ad vitam restauraverit, mille annis inter homines versabitur, eosque justissimo imperio reget. Tum qui erunt in corporibus vivi, non morientur, sed per eosdem mille annos infinitam multitudinem generabunt, & erit soboles eorum sancta & Deo cara. Qui autem ab inferis suscitabuntur, ii præerunt viventibus velut judices. Gentes verò non extinguentur omninò, sed quædam relinquentur in victoriam Dei, ut triumphentur à justis ac subjugentur perpetuæ servituti. Sub idem tempus etiam princeps Dæmonum, qui est machinator omnium malorum, catenis vincietur & erit in custodia mille annis cælestis imperii, quo justitia in orbe regnabit, ne quod malum adversus populum Dei moliatur, post cujus adventum congregabuntur, justi ex omni terra, peractoque judicio civitas sancta constituetur in medio terræ, in qua ipse conditor Deus cum justis dominantibus commoretur &c. Tunc auferentur à mundo tenebræ illæ, quibus offundetur atque obcæcabitur coelum, & Luna claritudinem Solis accipiet, nec minuetur ulterius. Sol autem septies tantò, quàm nunc est, clarior fiet. Terra verò aperiet foecunditatem suam & uberrimas fruges sua sponte generabit, rupes montium melle sudabunt, per rivos vina decurrent & flumina lacte inundabunt. Mundus denique ipse gaudebit & omnis rerum Natura lætabitur, erepta & liberata dominio*

mali

mali & impietatis & sceleris & erroris. Non bestia per hoc tempus sanguine alentur, non aves preda, sed quieta & placida erunt omnia, lupus ovem non rapiet, canis non venabitur; accipitres & aquila non nocebunt, infans cum serpentibus ludet. Denique tunc fient illa, quæ Poëta aureis temporibus facta esse jam Saturno regnante dixerunt &c. Cum verò deletis religionibus impiis & scelere compresso subjecta erit Deo terra.

Cedet & ipse mari vector, nec nautica pinus,
Mutabit merces, omnis feret omnia tellus &c.

(observa Lactantium non solùm ex Sibyllis sed etiam ex Poetis Chiliasticum illud regnum describere) *vivent itaque homines tranquillissimam vitam & copiosissimam & regnabunt cum Deo pariter, & reges gentium venient à finibus terræ cum donis ac muneribus ut adorent ac honorificent regem magnum, cujus nomen erit præclarum ac venerabile universis nationibus, quæ sub cœlo erunt & Regibus qui dominabuntur in terra. Hæc sunt, quæ à Prophetis futura dicuntur &c. Hieronymus* Chiliastarum opinioni minimè quidem assensus est, quia lib. 18. in Esaiam dicit, *Dionysium elegantem scripsisse librum, in quo irrideat mille annorum fabulam, & auream atque gemmatam in terris Hierusalem, instaurationem templi, hostiarum sanguinem, otium Sabbathi, circumcisionis injuriam, nuptias, partus liberorum educationem, epularum delicias & cunctarum gentium servitutem, rursusque bella, exercitus ac triumphos & superatorum neces mortemque centenarii peccatoris*, ac lib. 4. in Ezech. cap. 36. vocat *Iudaicas fabulas* & in comm. Dan. 7. dicit: *Sancti nequaquam habebunt regnum terrenum, sed cœleste, cesset ergo mille annorum fabula &c.* interim tamen non ausus fuit eam expressis verbis damnare, veterum scil. autoritatem nimiopere veritus, sic enim scribit lib. 4. in Jerem. cap. 19. *Iudæi sibi auream gemmatam Hierusalem restituendam putant, rursumque victimas & sacrificia & conjugia sanctorum & regnum in terris Domini Salvatoris, quæ licet non sequamur, tamen damnare non possumus, quia multi Ecclesiasticorum virorum & Martyres ista dixerunt, Unusquisque in suo sensu abundet & Domini cuncta reserventur judicio.* Hieronymi vestigiis insistit *Augustinus* lib. 20. de civ. Dei c. 7. non longè à princip. sic scribens: *Qui propter hæc hujus libri* (Apocalypseos) *verba primam resurrectionem futuram suspicati sunt corporalem inter cætera maximè numero annorum mille permoti sũt, tanquam oporteret in sanctis eo modo velut tanti temporis fieri Sabbatismum; vocatione scil. sanctâ post labores annorum sex millium, ex quo creatus est homo & magni illius peccati merito in hujus mortalitatis ærumnas de Paradisi felicitate dimissus est, ut quoniam scriptum est: Unus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus, sex annorum millibus tanquam sex diebus impletis sequatur velut Sabbati septimus in annis mille postremis, ad hoc scilicet Sabbatum celebrandum resurgentibus Sanctis. Quæ opinio esset utrunque tolerabilis, si aliquæ deliciæ spirituales in illo Sabbato affuturæ Sanctis per Domini præsentiam crederentur. Nam etiam nos hoc opinati fuimus aliquando, sed cùm eos, qui tunc resurrexerint, dicãt immoderatissimis carnalibus epulis vacaturos, in quibus cibus sit tantus ac potus, ut non solùm nullam modestiam teneant, sed modum quoque ipsius incredulitatis excedant, nullo modo ista possunt nisi à carnalibus credi. Hi autem qui spirituales sunt, istos ista credentes* χιλιαςὰς *appellant Græco vocabulo, quod verbum è verbo exprimentes nos possumus Milliarios nuncupare.* Idem tamen in lib. de Eccl. dogmatib. (modò Augustinus illius libri autor sit) cap. 55. confidentius eos refellit. *In divinis*, ait, *promissionibus nihil terrenũ vel transitorium expectemus, sicut Melitani sperant. Non nuptiarum copulam, sicut Cerinthus & Marcion delirant. Non quod ad cibum vel ad potum pertinet, sicut Papia autore Irenæo & Tertullian. & Lactant. acquiescunt. Neque post mille annos post resurrectionem regnum Christi in terra futurum & sanctos cum illo in deliciis regnaturos speremus: sicut Nepos docuit, primam justorum resurrectionem & secundam impiorum qui confinxit. Et inter has duas mortuorum resurrectiones gentes ignorantes Deum in angulis terrarum in carne servandas. Quæ post mille annos regni in terra justorum instigante Diabolo movendæ sunt ad pugnam contra justos regnantes & Domino pro justis pugnante imbre igneo compescendas, atque ita mortuas cum cæteris in impietate ante mortuis ad æterna supplicia in incorruptibili carne resuscitandas.* lib. de hæresib. ad Quodvultdeum cap. 8. *Chiliastas* in hæreticorum classem compingit.

69. Cæterum, quod *quosdam Ecclesiæ veteris doctores* Cerinthi dogma *ex parte* duntaxat amplexos fuisse diximus, illud Ludovic. Vives in comm. lib. 20. August. de civ. Dei cap. 7. disertis verbis nobiscum asserit, ac in Disp. 3. novis quibusdam Fanaticis opposita hisce illud confirmatum dedimus argumentis. 1. non est verisimile, pios veteres Judaica somnia & Cerinthiana portenta de gemmata & aurea Hierosolyma in terris extruenda ac voluptatibus carnalibus in eadem sperandis fuisse amplexos? Ecquis enim credat, illos circumcisionis & Sabbathi observationem, sacrificiorum oblationem in Christiana Ecclesia iterum expectanda statuisse? 2. Irenæus, quem Eusebius & Hieronymus Chiliastis accensent, lib. 1. adv. hæres. cap. 25. Cerinthum hæreseos accusat, lib. 3. cap. 3. eum vocat *inimicum veritatis* atque addit, *Iohannem Apostolum noluisse cum ipso communi uti balneo.* lib. ejusd. cap. 11. circa med. refert *Iohannem Evangelicam suam Historiam Cerintho opposuisse.* At quis credat Cerinthum ab Irenæo hęreticis fuisse annumeratum, si cum ipso eadem sensisset. Neve quis excipiat, *Irenæum à Cerintho in aliis dissensisse, in Chiliastico autem regno ipsi ὁμόψηφον fuisse*, notandum quod Victorinus quem Hieronym. itidem facit Chiliastam, commentarium suum in Apocal. hisce concludat verbis: *Ergò audiendi non sunt, qui mille annorum regnum terrenum esse confirmant, qui cum Cerintho hæretico sentiunt.* 3. Cerinthus natu major fuit, ipso Papia. Quod si ergò Papiæ opinio per omnia eadem fuisset cum Cerinthi hæresi, utique Hieronym. in catal. illustr. Cerintho potius quàm Papiæ ejus originem tribuisset. 4. Cerinthus in illo regno futuras omnes improbas voluptates, fœdam sc. epularum ingluviem, ventris & ea quæ sub ventre sunt, exquisitissima incitamenta docebat, sed Patres nullam malorum hominum improbitatem aut pietatem, aut injustitiam in illo regno futurã crediderunt. Cerinthus ipsum Christum nondum surrexisse, sed appetente Chiliastico regno demum suscitandum esse docuit, à quo errore Patres fuêre alienissimi. 5. August. lib. 20. de civ. Dei cap. 7. *spiritualium deliciarum* mentione Patrum opinionem à Cerinthiana hæresi sejungit.

Tertullian. etiam lib. 3. adv. Marcion. c. 24. *Hierosolymam illam cœlo delatam divini operis futuram asserit, ac sanctos in ea spiritualium bonorum affluentia refovendos esse significat.* Interim tamen inficias ire non possumus, Lactantium ac Nepotem *corporalium deliciarum* mentionem injicere. ac Hieronymum lib. 11. in Ezech. indistinctè veteres illos Ecclesiæ doctores *Iudaicarum fabularum patronos* cõstituere, quò dubio procul respicit D. Chemnicius, quando in orat. de lect. Patrum primo Locorum Theol. tomo præfixa asserit, *Irenæum Chiliasticæ opinioni addictum in fundamento errasse.* Confer Sixtum Senens. lib. 5. Biblioth. sanctæ annot. 233. pag. 411. & lib. 6. annot. 347. p. 573.

70. 4. *Epiphanius* hæresin Dimæritarum perfectam Christi incarnationem negantium refellens hæres. 77. p. 859. in Lat. pag. 435. in Græc. inter cætera sic scribit: *Alii dixerunt, senem dixisse quod in prima resurrectione millenarium quendam annorum absolvemus, in iisdem versantes, in quibus etiam nunc, nimirum & legem & alia servantes, & omnia quæ in usu sunt in mundo, nuptiisque ac circumcisione & aliis participantes; id quod non valde de ipso credidimus. Verum sicut quidam affirmarunt, hoc dixisse ipsum asseruerunt. Et quod quidem scriptum est de millenaria hac secta in Apocalypsi Iohannis, & quod apud plerosque receptus est liber etiam apud ipsos, manifestum est. Plurimi verò & pii de spiritualibus edocti, & quæ spiritualiter in ipsa se habent cognoscentes vera quidem esse, in profunditate autem declarata esse credunt. Non solùm enim hoc illic profundè dictum est, sed etiam alia multa.*

71. 5. Nostro seculo Chiliasmum in Ecclesiæ proscenium reduxerunt *Anabaptistæ*, de quibus Augustana Confessio art. 17. sic loquitur: *Damnant & alios (*nostræ Ecclesiæ*) qui nunc spargunt Iudaicas opiniones, quod ante resurrectionem mortuorum pii regnum mundi occupaturi sunt, ubique oppressis impiis*, Philipp. Mel. in Disp. de furoribus & deliriis Anabapt. tom. 1. Witeb. Lat. *Anabaptistæ affirmant, oportere ante novissimum diem in terris regnum Christi tale existere, in quo pii dominentur & omnes Reges impios opprimant ac deleant.* Anno 1530. quidam cui nomen *Augustinus Weber*, arte pellio, imperii Chiliastici tempus præsto esse ratus insomniorum præstigiis ac revelationum peculiarium mendaciis in spem regni quorundam animos erexit ac cœtus in horto quodam congregavit. Detectâ postmodùm conjuratione cùm in Ducatu Wirtenbergensi urbe cessissent, pœnas temeritatis debitas persolverunt, referente Xysto Betulejo comment. in Lactant. lib. 7. c. 14. Weberum illum quinquennio pòst anno scil. Christi 1535. secuti sunt seditiosi Anabaptistæ in urbe Westphaliæ Monasterio Thomas Müntzerus, Johannes Leydensis & alii ejus farinæ vel potius furfuris complures; quorum Historiam latè describunt Schleidanus lib. 10. Commentar. Antonius Corvinus in Historica relatione de Monasteriensium obsidione, Fridericus Staphylus in Epit. Theol. Luther. & Lambertus Hortensius Montfortius de tumult. Anabapt. Durante obsidione librum ediderunt sub titulo *Restitutionis totius mundi*, in quo tempus ac cursum seculorum omnem in tres partes dividunt, *ac primum quidem mundum inde ab Adam usque ad Noahum inundatione periisse; alterum, in quo nos hodie versamur, igni periturum; tertium planè novum esse futurum, in quo justitia regnet. Prius verò quam hic postremus illucescat, eum, qui nunc sit, oportere per ignem expurgari, sed id non antè futurum, quàm sit revelatus Antichristus & illius oppressa planè potentia, tunc demum fore, ut collapsa sedes Davidis erigatur, & Christus regnum suum in terris obtineat, & Prophetarum omnium scripta compleantur, præsentem verò mundum esse velut ætatem Esau, nam & in eo fere justitiam & pios affligi, sed ut à captivitate Babylonica, sic etiam nunc à tantis ærumnis adesse tempus liberationis ac restitutionis, & futurum, ut impiis cumulatè rependantur illorum scelera, sicut in Apocalypsi denunciatum sit, hanc autem restitutionem antecedere futurum seculum, ut impiis omnibus oppressis justitia velut domiciliũ ac sedes adornetur.*

72. 6. A recentioribus Judæis & Anabaptistis contagium hujus erroris promanavit *ad AntiTrinitarios & Arianos*, qui Judæorum vitulâ in pervertendis Scripturæ dictis libenter arant. Johannes Erasmi Arianus in libro contra Tyræum Jesuitam disputat, *regnum Papæ in his terris eversum iri à magnis Ecclesiæ testibus & Doctoribus, putà Arianis, & ex Apocalypsi suspicatur, pios ac cœlestis doctrinæ studiosos tunc iterum colligendos esse in ovile sub fidis pastoribus, ubi annorum AntiChristianorũ meta ad ultimum suum terminum pervenerit*, quod Anno 1588. futurum speravit: *Interim*, inquit, *non desinunt afflictiones piorum ante Sabbatismum septimi millenarii ac beatum initium regni mille annorum &c. sentio septimi mundi millenarium pertinere ad quietem Ecclesiæ, quando celebrabitur cœna nuptiarum Agni, quando Sabbatismus erit. Hæc felicitas septimi millenarii tum septenis diebus & annis, tum etiam septem tubarum, sigillorum & phialarum numero renunciatur. sed septimo millenario ac regno Christi finito exorietur beatissima lux æterni regni Dei, quod erit extra temporis mensuram &c. Ævum, quod est sine initio ab omni æternitate coalescet cum ævo post absolutum gaudium regni Christi. Inter hæc duo æva, quorum illud initio, hoc fine caret, interjacet mundus, h. e. spacium septem millenariorum, & in eo dicit consistere eminentiam regni Dei super regna mundi & Christi. Ecclesiæ suæ tranquillitas constare non potest, nisi deletis AntiChristis, ideò proximè huic quieti præmittenda finalis destructio omnium hostium, à quib. pax Ecclesiæ hactenus fuit interturbata. Tunc piorum erit sanctissimus consensus in una fide ac cognitione veri Dei, sublata erunt intestina dissidia, mali & impostores separabũtur à piis, ut nulli sint in Ecclesia seductores. quod non erat in Ecclesia Apostolica, in qua colluvies quædam erat bonorum & malorum, ideoque tot scandala, tot sectæ in ea extiterunt &c.* Et posteà: *Tunc Christus clarissimè conspicietur in templo Dei, hoc est, in Ecclesia Dei, Christo autem rectè cognito, Deus quoque utpotè cujus gloria in Christi facie lucet, rectissimè cognoscetur & quicquid ad Christianam religionem pertinet, mirè simul illustrabitur, exoriente hoc Sole Jesu Christo.*

73. 7. Arianorum & Anabaptistarum affines sunt *Photiniani*, qui ut in divinitate Christi neganda, ita quoque in Chiliastico regno stabiliendo cum illis amicè conspirant. Quamvis enim tum Valent. Schmaltz. in lib. de divin. Christi cap. 15. p. 95. edit. Racov. Ann 608. tum Faustus Socinus in Miscellan. p. 50. Chiliastas refellant, inter quos Socinus scribit: *nullo pactò sibi probari sententiam de futuro ejusmodi Christi regno, sed se credere, illam esse falsam, absurdam & perniciosam.*

p. 51.

p.5'. *seque apertè videre, eam pugnare cum perpetuo consensu, qui in scriptis Prophetarum & Apostolorum deprehendatur.* pag. 56. addit tamen ex mente suorum, *quos pietatis studiosos* vocat p. 50. *& vitam planè spiritualem degere, aut certè degere perpetuò studere testatur.* p. 69. *istud regnum Christi corporale futurum esse in terra, & quidem in ipsa Judæa super Iudaicum populum Hierosolymis, postquam Dei nutu ac providentia urbs illa in ea provincia eodem loco, ubi antea erat, instaurata fuit.* p. 51. quod ipsum etiam olim Cerinthum sensisse ostendimus superiùs.

74. 8. Circa annum Christi 1578. quidam *Nathanael Ælianus* librum edidit, quem inscripsit *Mattanla*, in eo negat *statim post secundum Christi adventum secuturum judicium, sed prius fore Christi in terris regnum*; addit, *Symbolum Apostolicum non posse eas Scripturas, quibus suam opinionem se confirmare putat, evertere, denique judicandi verbum illic non propriè sumi sed metaphoricè pro regnare, ut in libro Iudicum apud Hebræos Iudices significabant Reges.* Ibid. *Christi regnum non in cœlis, sed in terris futurum, quo ii, qui in hac vita propter Christum opes & vitam amiserunt, redivivi centuplum recipient, quo Christus suos ab oppressione & servitute gentilium liberabit. Post extremum judicium nullum amplius Christi regnum fore, sed morte de medio sublata omne imperium Patri tradendum esse, Scripturam Christo in cœlis non in terris regnum promittere.* 9. *David Georgius Hollandus* hæreticus pestilentissimus inter reliqua paradoxa, quæ in Historia Basiliensi de ipsius vita & morte commemorantur, etiam hoc proposuit, *se esse verum illum Davidem à Deo missum, ut extremis hisce temporibus regnum Israelis restitueret; Iacobique tabernaculum instauraret, se esse Regem & Christum, Patris cœlestis filium, in quo se oblectet Pater, natum non ex carne, sed ex Spiritu sancto & Spiritu Christi Iesu, qui Spiritus Christi carne ejus in nihilū redacta quodam in loco sanctis omnibus ignoto hactenus servatus nunc Davidi Georgio totus q. traditus sit; atque in ejus animam infusus, se igitur esse eum, qui domum Israelis, verosque Levi filios, nimirum eos, qui dogmata ipsius suscipiunt, eumque sequuntur, unà cum verbo Dei tabernaculo sit Spiritu instauraturus, non cruce, rebus adversis, aut morte, quemadmodum ille alter Christus, sed clementiâ & Spiritus Christi amore & gratia & c.* Ex illius Schola dubio procul prodierunt illi, quorum meminit Cornelius Jansen. Episcop. Gandavensis in Conc. Evang. cap. 123. p. 842. qui in Belgio *se esse Christū Regem Sionis mentiti fuere*, quibus nec signa nec prodigia defuerunt, per quæ hominibus imposuerunt.

75. Hujus Davidis Georgii soboles sunt nostri *Methistæ novi Enthusiastæ, Ezechielis Methi*, qui se *Eliam Sionis* vocat, asseclæ, quorum quidam Anno 616. nostram hanc Jenensem Academiam turbabant, sed Dei præpotentis gratiâ & Professorum piâ diligentiâ ad saniorem mentem tandem reducebantur. Illi præter errores alios complures, à veteribus hæreticis mutuatos, utpote, *quod Filius Dei carnem suam è cœlo secum attulerit, non autem ex Maria virgine assumserit, quod regeneratio fiat per veteris substantiæ abolitionem, quod Spiritus S. non detur per prædicationem Evangelii, sed duntaxat excitetur, cùm jam antè in corde hominis eum habitare oporteat, quod per ministerium illorum, qui non ipsimet habent Spiritum sanctum, non conferatur Spiritus sanctus, quamvis purè ac sincerè doceant, quod Scriptura sit litera mortua, quod homo justificetur formaliter per essentialem Dei justitiam inhabitantem, quod regeneratio non possit fieri per Baptismum aquæ &c.* Chiliastarum somnia magnâ ex parte amplectebantur. *Tria* enim statuebant *secula* juxta numerum trium in divinitate personarum. Primum tribuebant *Patri*, quod cœpisse dicebant *in promulgatione Protevangelii.* Secundum *Filio*, quod cœpisse arbitrabantur in *ipsius incarnatione & adventu.* Tertium *Spiritui sancto*, cujus seculi initium *hoc nostro tempore* futurum, idemque per *mille annos* secuturum suspicabantur. Primum vocabant *vetus*, secundum *novum*, tertium *novissimum Testamentum*, in cujus limine se versari gloriabantur. Inde porrò inferebant, *distinguendum esse inter renovatos primi, secundi ac tertii seculi. In primo seculo, dicebant, regeneratio non potuit externis sensibus deprehendi, quia externus homo in renatis hujus seculi fuit fortior interno. In secundo seculo homo internus fuit fortior externo, nondum tamen homo externus plenè fuit abolitus in secundi seculi renatis. In tertio autem seculo planè abolendum in renatis dicebant hominem externum, unde renatos illius seculi negabant ulterius peccare posse, nec dubitabant respectu perfectioris regenerationis in tertio illo seculo ipsis Prophetis & Apostolis sese anteferre, quippe quibus nondum obtigerit illa Spiritus sancti mensura ac plena regenerationis perfectio.* Vide disputat. 3. novis illis Fanaticis oppositas. 11. Anno Christi 1592. *Franciscus Puccius Filidinus* homo fanaticus librum edidit sub titulo *de Christi Servatoris efficacitate in omnibus & singulis hominibus, quatenus homines sunt &c.* in quo unà cum plurimorum aliorum errorum farragine etiam Chiliastarum defendit. *Dies, inquit, seu tempus judicii divini multa complectitur. Nam aliquot anni terentur in excoquendo & purgando mundo & in conflictu inter Christum & Antichristum, eorumque nationes. Mille anni quinquies promittuntur pacato Sanctorum regno, aliquod tempus quoque dabitur ultimo conatui Satanæ, cui demum succedet resurrectio & judicium mortalium omnium & status ille consistens & quietus creaturarum, in quem nulla pugna aut mutatio cadet.* Ibid. *In primis diebus septimi Angeli clangentis promittitur illustrissima victoria de Satana & Antichristo, quibus conjectis & conclusis in abyssi carcerem incipiet regnum illud mille annorum, in quo summa potestas divinarum humanarumque rerum erit penes immortales Pontifices & Reges, sub quorum judicio & gubernatione sanctissima florebunt omnes virtutes & exulabunt omnia vitia & fluent aurea illa Ecclesiæ secula, quæ Prophetæ, Apostoli ac Sibyllæ passim promittunt ac describunt, quo tempore elapso fiet resurrectio singulorum hominum.* Huic scripto Puccii piam & eruditam refutationem opposuit Lucas Osiander Theol. Wirtenberg. editam Tubingæ An. 1593. 12. Dn. D. Cramerus Theol. eximius, amicus noster & frater honorandus part. 2. de regno Christi cap. 4. p. 310. meminit cujusdam *commentatoris in Apocal.* qui novum & subtilem quendam Chiliasmum de regno Evangelico excogitavit. Statuit enim *futuram esse omnimodam Antichristi utriusque tum Turcici, tum Romani πανολεθρίαν ante mundi finem, Ecclesiam futuram esse & œcumenicam & catholicè Evangelicam deletis omnibus hæresibus, cessantibus omnibus persecutionibus, pressuris, bellis, Tyrannide, idque per mille annos,*

hoc est, tempus bene longum sed Deo præcisè notum, in quo regni Evangelici statu tamen rejecit, quicquid Iudaismum sapit, quicquid item politicum dominatum. Omnimodam etiam Satanæ ligaturam, quoad privatum quemque non admisit, corporalem Christi conversationem sustulit, corporalem item fideliũ resuscitationem & judiciariam Sanctorum administrationem, sed hanc opinionem in primo ovo, antequã excluderetur, suppressam esse adjicit. 13. *Paracelsus* pronunciavit *revolutis astris mundum debere ad primordium recurrere & in illo seculo futuram esse Paradisum cum summa felicitate. Fratres roseæ crucis* itidem Chiliastico somnio favent. *Nostro seculo* inquiunt in Confess. sua p. 70. *desinet omnis falsitas, servitus, mendacium, tenebræ.* Seculi divisionem paulò aliter, quàm Methistæ instituunt. *Quædam secula*, inquiunt, p. 72. *auditu rerum cognitione, sunt adepta, quædam visu, alia odoratu, alia gustu, his succedet seculum elocutionis, cùm mundus a sopore suo gravi evigilabit & obviam ibit, novo Soli orienti pedibus nudis, nudo capite, cum gaudio, tũc erit seculum prædicationis, quod seculum postea vocant sextam ætatem, i.e. regnum Chiliasticum*, quod futuris adhuc temporibus si ipsis credimus, in terra sperabimus. ibid. generalem reformationem in politia, Theologia & artib. circa ann. Christi 1621. 1622. 1623. & novum regnum futurum concludũt, ac tessera ipsorum est, *Iesus mihi omnia*, i.e. Rex in millenaria felicitate & postea in æternitate. In scripto cujusdam Dantiscani ad fratres Rosicrucios legimus *tres mundos seculi*, quorum primus est *innocentiæ*, secundus *peccati*, tertius *regnum Sanctorum* in novo Paradiso revoluta, tres etiam gradus divinę sapientię, quorũ unus *terrenus*, alter *cœlestis*, tertius *supercœlestis* &c. tertio mũdo vel regno Sanctorũ millenario tribuit *novam religionem, novam politiam, novam Philosophiam, novam medicinam.*

76. 14. Quidam ex Pontificiis Chiliasmo plus æquo accedunt. Editus est Landshutæ in Bavaria typis Johann. Wissenburgeri Ann. 1524. liber ab autore Pontificiæ religioni addicto conscriptus Ann. 1519. sub titulo, *Onus Ecclesiæ*, in quo Chiliastica opinio iterum in lucem revocatur, quia c. 62. & seqq. *triplex Christi adventus* statuitur & his verbis explicatur. *Primus Christi adventus fuit in carnem, quando homo factus mundo apparuit. Secundus erit in virtute & efficacia spirituali ad interficiendũ Antichristum magnum & Ecclesiam reformandam. Tertius quando in majestate sua juxta consummationem seculi ad judicandum mundum veniet. Primus fuit in sexta mundi ætate ad judicandam veterem Synagogam. Secundus erit juxta finem sexti status mundi ad judicandum Antichristum magnũ. Tertius erit in fine septimi status mundi & ultimi millenarii, nam septem mundi status & septem millenarios facit, quando veniet ad judicandum orbem.* De primo adventu intelligit illud Petri. *Tu es Filius Dei, qui venisti in hunc mundum.* De secundo illud, ubi quærunt discipuli. *Quod signum adventus tui.* De tertio illud, quod additur ibidem, *& consummationis seculi.* Primi adventus præcursores remotos dicit fuisse *Prophetas* proximum *Iohannem Baptistã.* Secundi adventus præcusores facit *Bernhardum, Franciscum, Dominicum* ac similes, sed remotiores, proximos verò *Enoch & Eliam.* De hoc adventu intelligit vaticinia Esa. 11. v. 4. Jer. 23. v. 5. Dan. 7. v. 13. Matth. 10. v. 23. 1. Cor. 15. v. 24. adeoq; omnia, in quibus de propinquo Christi adventu ab Apostolis mentio fieri videtur. Statum illius septimi millenarii sic describit. *Post occisũ Antechristum & regnum eius abolitum pax dabitur Ecclesiæ & Satan rursus alligabitur, pii primas obtinebunt super terram & quietè agent, Iudæi ad Christũ per Enoch & Eliam convertentur*, quò accommodat vaticinia Esa. 2. v. 2. c. 35. v. 10. Jer. 30. v. 8. cap. 31. v. 34. Apoc. 8. v. 1. c. 18. v. 1. &c. Quietissimum illũ ac felicissimum Ecclesiæ statũ per mille annos duraturum existimat usq; ad persecutionem gentium Gog & Magog, quas *Antichristi caudã* facit. Gentes verò illas exponit *de decem tribubus, quas Salmanassar Rex Assyriorum trans flumen transtulit in terrã alienam, quas in novissimo tempore Dominus reducturus sit juxta vaticinium in lib.* 4. Esdr. c. 13 v. 40. *tunc dicit, rursus solvendũ esse Satanam ac persecutionem fore maximam, quanquam brevi duraturam*, quo accommodat vaticinia Apoc. 12. v. 12. c. 17. v. 12. *Post devictas tandem gentes Gog & occisos decem Reges juxta finem ultimi millenarii totum mundum ante finale judicium putat ad Christũ convertendum & in summa pace acturum*, quò adducit dictum Joh. 10. v. 16. *erit unum ovile & pastor unus.* Idemq; descriptionem novæ Hierosolymæ Apoc. 21. & 22. In hoc etiam statu putat *Satanam prorsus rejiciendum, nõ tantum ligandum, ut antea*, juxta dicta Ezech. 28. v. 16. Joh. 12. v. 31. Apoc. 20. v. 10. quem statum dicit *duraturum usq; ad finale judicium per Christum celebrandum, cuius* præcursorem facit *Iohannem Evangelistam.* Hæc omnia autor illius libri à cap. 61. usq; ad finem. Neve quis excipiat, hanc fuisse opinionem privatam à reliquis Pontificiis damnatam ac eo in libro multa Antipapistica contineri, notamus librum illum in Bavaria cum approbatione superiorum esse editum. Conferri etiam monemus, ea quæ Pontificii de statu mundi post futuram renovationem disputant, in quibus quædam carnalia & Chiliastica, quin & Cerinthiana corporalium voluptatum seminaria haberi, nemo inficias ire poterit. Vide §. 28. Cumprimis v. observetur, qualem describant Ecclesiæ in terris statum post Antichristum interfectum. Tradunt enim tempus illud, quod inter miraculosam ab Antichristo reportatam victoriam & Christi judicis adventum intercedit, *Christianos in summa lætitia, quiete, abundantia & gratiarum actione perpetua esse tradueturos.* Viega in Apoc. p. 765. Joseph. à Costa lib. 2. de Novissim. cap. 17. p. 560. Schopp. de Antichr. p. 53.

77. 15. Ex *Calvinianis* Piscator Herborn. disp. in comm. c. 20. Apoc. *Solos Martyres ante universalem hominũ resurrectionẽ esse resurrecturos & mille annis cum Christo in cœlo regnaturos, deinde verò reliquos homines ex morte in vitam revocandos.* Parùm etiam abest à Chiliasticis opinionibus, qđ Antichristum Romanum armis corporalib. debellandũ & postea quietissimum Ecclesiæ statum successurũ putant, cùm Scriptura *Spiritu oris Christi ipsum interficiendum* ac demũ ultimo Christi adventu penitus delendũ esse prædixerit, 2. Thess. 2. v. 8. non ergo *manu humanã* sive multitudine exercitus extirpabitur, sed manu & potentiã Dei, sive verbo potẽtiæ, quia Spiritus oris Christi significat ipsum verbum cum efficacia Spir. S. conjunctum, sicut etiam Esa. 11. v. 4. *virga oris & Spiritus labiorum* appellatur, qđ *verbum est gladius spiritualis* Ephes. 6. v. 17. Heb. 4. v. 12. quo Antichristus hactenus feliciter oppugnatus & regnũ ejus in multorũ cordib. expugnatum, corporalibus v. armis parùm fuisse profectum experientię testimonio comprobatum extat.

Mor-

Mornæus in præfat. myst. iniquit. ad Britaniæ Regem Jacobum. *Antichristum calamo tam feliciter confixisti, quidni propediè ultore gladio gloriosè cum transfixurus? Venatio illa tanto Munerario orbi exhibenda, bellua illius Apocalyptica, quæ sanè regiâ indagine, regiis plagis, venabulo demum tuo sola jam digna &c. Apage Rex magne calamos. Alios mores hæc ætas postulat. aliis posthac telis opus. Novus nobis prodeat ex Britannia Constantinus Maxentium Pharaonem alterum in ponte Milvio calcaturus, pessum daturus &c. Romam intrepidus nunquam frustra tentatam rectà ducat. Quis ad ipsum tubarũ clangorem, subsessuros colles, procubituros muros, molem adeo ipsam dubitet? at pergat ille judiciorum Dei exactor rigidus Iovem Capitolinum, de sede nũquam reponendum excussis fulminibus exturbet, Babylonem ipsam refuso Tyberi, restagnante ipso averno, nunquam emersuram molæ instar demergat,* in præfat. ad Ecclesiæ Romanæ sectatores eidem operi præfixa circ. fin. *Vos Reges tamdiu inebriati, quid circumspicitis? quin omnipotentis consilium haud irritum impletum accurritis? quin beluam illam desolatam & nudam facitis carne devorata, igni combureritis?* Confer Paræum in cap. 19. Apocal. cumprimis verò Jacobi Brocardi mysticam & propheticam in librum Geneseos interpretationem editam Lugduni Ann. 93. in qua multa Chiliastica occurrunt.

78. 16. Beato nostro Luthero Chiliasmi maculam affricare conantur Pontificii quidam Scriptores Fevardentius in comm. 2. Epist. Petri & Jodocus Coccius lib. 10. thesauri art. 9. p. 1155. propterea quod in Colloquiis mensalibus statũ vitæ æternę per *carnales voluptates & delitias* describere videatur. Sic enim loquitur in mensal Col. f. 454. *Deus novam terram creabit & novum cœlum, quin & nova creabit animalcula & catellos, quorum cutis erit aurea & pili de lapidibus preciosis, non devorabunt se mutuò animalia, ut sunt bufones, serpentes & id genus alia, quæ hic venenata sunt & nocere solent propter originale peccatum. Tum v. nobis non solùm innocua erunt, sed & amicabilia & grata, ut cum iis animi causâ lusuri simus.* Et paulò ante. *Ibi formicæ, cimphes & omnia fœtida & malè olentia animalia mere deliciæ erunt & optimum odorem spirabunt.* Resp. 1 Lutherus non de *regno quodam Chiliastico* Christi judicis adventum & universalem mortuorum resurrectionem antecessuro, sed de *regno gloriæ* in vita æterna & statu piorum in futuro seculo loquitur. 2. Statum illum describit verbis *parabolicis, symbolicis ac hyperbolicis,* quæ non sunt propriè & κατὰ ῥητὸν, sed similitudinariè ac mysticè accipienda. Sic in comm. 1. Cor. 15. dicit *futurum in altera vita, ut cœlum, si velu merũ aurum pluat, gemmis fluat, arborum folia sint argentea, gramina & flores agri Smaragdos referant.* 3. Ipse Spiritus S. ejusmodi symbolicis ac parabolicis cœlestis gloriæ descriptionibus utitur Apoc. 21. v. 22. ut ex corporeis ad incorporea, ex visibilibus ad invisibilia nos deducat.

79. Cæterum ex his, quæ de Chiliastarum tribu satis ampla diximus hactenus, liquidò apparet, non esse eandem omniũ de hoc regno Chiliastico spem & opinionem. 1. Quidam n. *Chiliasmum subtilem* in pace Ecclesiæ, perfecta justitia, quiete à tentationib. fidei orthodoxæ conformitate universali &c. consistentem, quidã v. *Chiliasmum crassum* in corporalib. delitiis ac voluptatibus fluitantem propugnant. 2. Quidam regnum illud *ante resurrectionẽ,* quidam *post resurrectionem* inchoatum iri sperant, nisi dissidentes illas opiniones hoc distinctionis fœdere conciliare velimus, quod inchoandum sit post resurrectionem Sanctorum, vel certe Martyrum, & ante resurrectionem universalem omnium hominum. 3. Quidam opiniones suas proferunt ut *probabiles* & futuro eventui totum negotium suspensi ac dubii permittunt, quidam v. eas ut *apodicticas* demonstrationes cum credendi necessitate Ecclesiæ obtrudere satagunt. 4. Quidam de Chiliastico & phantastico illo regno disputant θεωρητικῶς in Scholis ac libris, quidam v. illud promovere nituntur πρακτικῶς, sicut Anabaptistę Monasterienses, qui omnes Magistratus impios è medio tollendos esse docuerunt, ut pacatissimum illud regnum sequi posset. 5. Quidam *in genere* tradunt, regnum illud Christi in his terris esse instituendũ, quidam verò *in specie* terram Canaan designant, in quam etiam Judæos reducendos sperant. 6. Quidam *tempus durationis* hujus regni soli Deo exactè notum esse dicunt, quidam v. præcisè *millenarium* annorum ei assignant. 7. Quidam *omnes pios* & sanctos priùs resuscitandos sperant, ut regni hujus consortes fiant, Judæi *solos Israelitas*, Piscator *solos Martyres*, quidam illos denuò ante judicium extremum dicunt morituros, quidam v. eos perpetuò cum Christo victuros esse sperant. 8. Quidam ex *sacris literis*, quidam ex *Sibyllarum Oraculis*, quidã ex *traditionibus Apostolicis*, quidam ex *libris Apocryphis*, maximè ex 4. lib. Esdræ de hoc regno disputant. Sic ergo in qualitate, tempore & subditis hujus regni ac modo & principiis disputandi de hoc regno patroni ejus inter se non satis conveniunt.

80. Nos Chiliasticæ opinioni, quocunque tandem minio pingatur ac quacunque cerussa obducatur, larvam detrahendam esse censemus ac proinde sequenti argumento generali eam impugnamus. Quæcunque opinio est 1. ἄγραφος. 2. ἀντίγραφος repugnans Scripturæ & 3. experientiæ, ea meritò repudianda. Talis v. est Chiliastica opinio à nobis hactenus descripta. Ergo. Quod ἄγραφος sit, patet ex primo ejus in Ecclesia autore. Papias Hierapolitanus Episcop. *ad traditiones Apostolicas* ejus originem revocabat, sed verisimile est, *Cerinthi impura dogmata* sub ementito Apostolicorum traditionum prætextu ipsi fuisse instillata, neq; n. ullo modo probabile fieri potest, Apostolos alia vivâ voce tradidisse, alia v. literis mandasse. Constat ex 2. Thess. 2. v. 2. inter media probandi, quib. seductores Thessalonicensib. persuadere voluerunt, diẽ Domini instare, fuisse etiam τὸ λόγον, i. e. prætextum traditionis Apostolicæ, eodem argumento in palliandis errorib. etiam alios fuisse usos dubiũ nullum. Irenæus Scriptor antiquissimus ea quæ de translatione animarũ piarũ *in Paradisum terrestrem* disserit, *ab Apostolorum discipulis per traditionem se accepisse* asserit lib. 5. adv. hær. cap. 7. p. 322. at nemo negare potest, traditionem illam Scripturis sacris adversari, quâ de re annotabo ingenuam confessionem Pererii in Gen. lib. 3. cap. 2. q. 5. *Irenæus affirmat, se q. de Paradiso tradit, à Presbyteris Asiæ, discipulis Apostolorũ accepisse. Sed quid tum postea? an ideò, quodcunq; ab istis Presbyteris proditũ tanquã certũ & indubitatũ doctrinæ Christianæ dogma haberi debet? nonne constat, illos ipsos Presbyteros eodẽ referẽte Irenæo quædã falsa & divinis literis cõtraria docuisse.* Idẽ judiciũ esto de traditione Apost. ad quã Papias provocavit. Scriptura n. nuspiã testatur, *ante*

Argumenta contra Chiliastarum opinionem.
1. est ἄγραφος.

te diem novissimum tam beatam millenarii alicujus tranquillitatem & pacatissimam Ecclesiæ in terris statum adhuc esse expectandũ, in quo Christus regnũ aliquod terrenum inchoaturus & cum suis in hoc mundo abolito peccato, morte & omnibus malis suavissimè & quietissimè regnaturus sit. Quæcunque verò pro stabilienda illa opinione ex Scripturæ Prophetiis afferuntur, ea vel de primo Christi adventu in carnem, vel de statu Ecclesiæ Nov. T. in genere, vel de gloria cœlesti triumphantis Ecclesiæ in vita æterna demùm expectanda loquuntur ac proinde ἀπροσδιονύσως καὶ ἀπαιδεύτως ad Chiliastica somnia confirmanda adhibentur.

2. quia est ἀντίχχαφος quod probatur 1 ex regni Christi conditione.

81. Quòd sit ἀντίχχαφος probamus rationibus ex Scriptura petitis. 1. *à regni Christi conditione.* Regnum Christi in sacris literis describitur ut *spirituale & æternum*, non autem ut *corporale & terrenum.* Ergo Chiliastæ frustra sperant Christum per mille annos terrenum aliquod regnum esse administraturum. Antecedens probatur 1. ex illis *Scripturæ dictis* 1. quæ expressè negant *regnũ Christi esse terrenum & mundanum.* Christus de ratione & constitutione regni sui à Pilato quæsitus negat illud esse ἐντεῦθεν & ἐκ κόσμου τούτου Joh.18.v.36. quod testimonium Christi Paulus vocat τὴν καλὴν ὁμολογίαν 1.Tim. 6.v.13. inde quæsitus ad regnum terrenum capessendum *fugit in montem* Johan. 6. v.15. 2. quæ contra illud *spirituale, cœleste & æternum* esse testantur. Psal. 45. v. 7. *sedes tua Deus in seculum seculi* Psal. 72. v. 5. *timebunt te cum Sole & ante Lunam in generatione generationum.* Psal. 89. v. 30. *ponam in seculum seculi semen ejus & thronũ ejus sicut dies cœli.* Esa. 9. vers. 44. *Pater æternus princeps futuri seculi.* v. 8. *corroborabit regnum à modo usque in sempiternum.* Dan. 2. v. 44. *in diebus regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur & regnum ejus alteri populo non tradetur, ipsum stabit in æternum* cap. 7. v. 14. *potestas ejus potestas æterna, quæ non auferetur & regnum ejus, quod non corrumpetur.* Luc. 1. v. 34. *regnabit in domo Iacob in æternum & regni ejus non erit finis.* 2. Tim. 4. v. 18. *liberabit me Dominus εἰς βασιλείαν ἐπουράνιον*, unde Christus post suam ascensionem dicitur *consedisse ad Dei dextram in excelsis* Hebr. 1. v. 3. *in coelestibus* Eph. 1. vers. 20. *in coelis.* Hebr. 8. vers. 1. 3. quæ regnum Christi describunt, ex illa enim descriptione evidenter colligi potest, illud non terrenum & corporale, sed æternum & spirituale esse. Regnum Christi sic describitur, quod sit internum in cordibus hominum locum habens, quodque gloria & splendor ejus ab oculis hominum sit remotus, Ps. 45. multa de regno Messiæ admodum bellicosa & speciosa prædicuntur, sed mox additur v. 7. *omnis gloria filiæ Regis ab intus*, at qualis ornatus filiæ Regis, talis etiam ornatus hujus regni, videlicet internus ab externo rerum mundanarum splendore longissimè distinctus. Luc. 17. v. 20. *regnum Dei, & sic* etiam regnum Christi *non venit cum observatione*, sed v. 21. *ecce regnum Dei intra vos est*; Coloss. 3. v. 3. *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo,* v. 4. *cùm autem Christus apparuerit, vita vestra, tunc & vos cum ipso apparebitis in gloria* Hebr. 2. vers. 8. *nondum videmus ei omnia esse subjecta* 1. Joh. 3. v. 2. *filii Dei sumus, sed nondum apparuit, quid futuri simus.* Describitur Christi regnum ut Catholicum & universale per universum terrarum orbem se extendens, quod de mundano ac terreno aliquo regno dici nequit. Psal. 2. v. 8. *dabo tibi gentes hereditatem tuam & possessionem tuam, terminos terræ.* Psal. 22. v. 28. *adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium.* Psal. 72. v. 8. *dominabitur à mari usque ad mare, à flumine usque ad terminos orbis terrarum.* Esa. 49. v. 6. *dedi te in salutem gentium, ut sit salus mea usque ad extremum terræ,* Dan. 2. v. 35. *lapis, qui percusserat statuam, factus est mons magnus & implevit universam terrã.* Zach. 9. v. 10. *potestas ejus à mari usque ad mare & à fluminibus usque ad fines terræ.* cap. 14. v. 3. *ruptura oliveti extendit se ad omnes mundi cardines.* Rex ipse describitur, ut *pauper* Zach. 9. v. 9. quæ qualitas Regib. mundanis minimè competit, nec spontè ab eis assumitur, quod tamen à Christo factum 2. Cor. 8. v. 9. *ut pacem locuturus gentibus* Zach. 9. v. 10. at Reges mundani non verbis sed armis pacem procurant, *ut justitiæ Doctor & Salvator* Esa. 63. v. 1. *ut mitis, mansuetus ac pacificus* Esa. 42. v. 2. *non clamabit, nec attollet vocem* v. 3. *calamum quassatum non conteret.* v. 4. *non erit tristis nec turbulentus, donec ponat in terra judicium &c.* Daniel. 7. v. 13. coronatur non à Dinastis terrenis sed ab *antiquo dierum*, i. e. à Patre cœlesti, ad quem adducitur non in curru aureo vel eburneo, sed *in nubibus coeli*, à quo etiam accipit non terrenam & egenam, sed *æternam potestatem & regnum perpetuò duraturũ.* Beneficia hujus regni sunt spiritualia & cœlestia. Jer. 23. v. 5. cap. 33. v. 14. *suscitabo Davidi germen justum, in diebus illis salvabitur Iuda, & hoc est nomẽ quod vocabunt eum Iehovah, justitia nostra.* Zach. 9 v. 9. *Ecce Rex tuus venit tibi justus & Salvator* v. 11. *in sanguine Testamenti educis vinctos de lacu in quo non est aqua.* Hûc referenda sunt omnia Scripturæ dicta, quæ de spirituali redemtione, ab hoc Rege expectanda loquuntur, *quod contriturus sit caput infernalis serpentis* Gen. 3. v. 15. *quod benedictionem allaturus* Gen. 22. v. 18. *quod iniquitates expiaturus & perfectã justitiã adducturus sit* Dan. 9. v. 24. &c. 4. quæ regnum Christi à terrenis & mundanis regnis disertè distinguunt. Esa. 9. v. 6. *principatus ejus super humeros ejus.* Matth. 22. v. 25. *Reges gentium dominantur, vos non sic* v. 28. *sicut & Filius hominis non venit ut sibi ministraretur, sed ut sibi ministraret.* Johan. 18. v. 39. *Si ex mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ne traderer Iudæis*, unde etiam Petrum ab usu gladii revocat Matth. 26. v. 52. *arma militiæ nostræ non sunt carnalia*, inquit Apostolus 2. Cor. 10. v. 4. Non est, quod excipiant *hæc omnia de primo duntaxat Christi in carnem adventu esse accipienda*, quia principium in eo petunt, quod in secundo Christi adventu terrenum & corporale aliquod regnum in hoc mundo inchoatum iri arbitrantur, Scripturæ dicta, quæ de qualitate regni Christi loquuntur, sunt immotæ ac perpetuæ veritatis; nec ullibi in Scripturis asseritur, quod Christus aliud quoddam regnum in terris sit inchoaturus, sed quod in secundo adventu pios ex omnibus malis liberatos in plenariam cœlestis regni possessionem introducturus sit. Certè si Christus è cœlis in terras corporaliter esset descensurus, cum piis visibiliter conversaturus & per mille annos in omni delitiarum genere cum ipsis versaturus, regnum Christi desineret esse cœleste & æternum ac inciperet esse corporale, terrenum & transitoriũ, sicq; qualitas illa, quã velut ἴδιον πάθος Christi regno Prophetæ & Apostoli assignant, mutaretur. Adde quod Scriptura de Christi regno nõ pluraliter sed singulariter ubiq; loquatur Ps. 45. v. 6. 1. Cor. 15. v. 24. &c. distinguitur q dem ratione modi & ob-

& objecti in regnum *potentia, gratia & gloria*, interim *ratione essentia* ac *ratione sui* manet unum regnum. Atqui si præter spirituale & æternum regnum Christo tribueretur Chiliasticum aliquod regnum per mille annos in terris administrandum, non amplius esset unum sed geminum ἀντιδιῃρημένως sibi invicem oppositum, unum enim esset *temporale*, alterum verò *æternum*; unum *spirituale*, alterum *corporeum*; unum *universale*, alterum v. ad *certa loca, tempora & personas restrictum*.

2. ex piorum in his terris conditione.

82. 2. *Ex piorum in his terris constitutione.* Sors & status piorum in his terris ita describitur in sacris literis, ut opinationes & imaginationes pacatissimi & felicissimi cujusdam regni prorsus excludat. Job. 7. v. 1. *militia est vita hominis super terram* Psal. 34. v. 20. *multa tribulationes justorum.* Sir. 2. v. 1. *accedens ad Dei servitium prepara animam ad tentationem.* Matth. 5. v. 4. *beati qui lugent*, vers. 10. *beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam.* v. 11. *beati estis, cùm maledixerint vobis homines & persecuti vos fuerint & dixerint omne malum adversus vos mentientes propter me.* v. 12. *gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa* (non in terra, sed) *in cœlo.* Joh. 16. v. 33. *in mundo pressuram habetis.* Act. 14. v. 22. *per multas tribulationes oportet nos ingredi in regnum cœlorum.* Rom. 8. v. 17. *coheredes Christi sumus, si tamen compatimur* 1. Cor. 4. v. 11. *usq; in hunc diem & esurimus & sitimus & nudi sumus & colaphis cædimur & instabiles sumus &c.* 2. Tim. 3. v. 13. *omnes qui piè volunt vivere in Christo Jesu persecutionem patientur.* Hebr. 12. v. 6. *Quem Dominus diligit, castigat, flagellat autem omnem filium quem recipit*, v. 8. *si extra disciplinam estis, cujus participes sunt omnes, nothi estis & non filii.* Hujus generis prædictiones ac descriptiones in Scripturis occurrunt longè plurimæ, adeò ut non immeritò quis dixerit, totam Scripturam nihil aliud esse, quàm perpetuam consolationem piis sub cruce in hac vita ingemiscentib. propositam. Christus & Apostoli non promiserunt piis *carnales in mundo delitias*, sed contra potiùs per contemtum voluptatum carnis, ac per patientiam & tolerantiam adversitatum ad regnum cœlorum contendendum esse docuerunt Matth. 16. v. 24. Luc. 14. v. 26. Rom. 5. v. 3. c. 6. v. 4. c. 8. v. 5. Tit. 2. v. 12. 1. Pet. 1. v. 6. Ebr. 10. v. 36. &c. Atqui si Chiliasticum aliquod regnum in terris esset sperandum, tales piorum descriptiones in eo non possent habere locum. Non est, quod excipiāt, *tales prædictiones duntaxat pertinere ad tempus hujus vitæ Chiliasticum illud regnum antecessurum*, quia *Zizania tritico intermixta*, erunt usque ad *tempus messis*, id est, usque ad seculi consummationem Matth. 13. v. 30. ac militans Christi Ecclesia sic describitur, quod usque ad consummationem seculi variis tribulationibus futura sit obnoxia Matt. 24. v. 13. *qui perseveraverit usque ad finem, salvus erit*, quamdiu durabit hoc seculum, tamdiu etiam durabit persecutorum violentia & piorum patientia. Calamitates piorum non nisi in hujus vitæ finem accipiunt, Apoc. 2. v. 10. *esto fidelis usque ad mortem & dabo tibi coronam vitæ*, unde *spes* duntaxat salutis piis in hac vita promittitur, *res* verò futuræ vitæ reservatur Rom. 8. v. 24. 2. Cor. 5. v. 7. In vita æterna demum peccatum & omnes peccati pœnæ, mors & omnia mala penitus abolebuntur 2. Pet. 3. v. 13. 1. Cor. 15. v. 54. Apoc. 21. v. 4. in hac verò vita renatis cum peccato, Satana, mundo, morte & variis adversitatibus adhuc colluctandum teste universa Scriptura. Huc pertinent *parabolæ Salvatoris*, quæ ostendunt mixtionem bonorum & malorum in Ecclesia permansuram usq; ad diem judicii & consummationem seculi. Matth. 13. v. 30. 39. 49. c. 25. v. 32. Atqui si mille annis ante seculi consummationem Ecclesia meris delitiis ac voluptatibus, extinctis omnib. impiis, in sperato illo regno Chiliastico esset perfruitura, quomodo permixtio bonorum & malorum usque ad consummationem seculi permaneret, quomodo Ecclesia sub cruce gemeret usque ad mundi finem, quomodo pii per totam vitam sub pressuris essent constituti? Breviter, Chiliasticum regnum aut ad præsens aut ad futurum seculum pertinet. Prius dici nequit, quia descriptio ejus non convenit cum piorum in hoc seculo conditione. Posterius itidem dici nequit, quia futurum seculum non mille annorum termino includitur, sed est æternum & interminatum. Si excipere velint, *millenarium illum quietissimum esse intermedium quendam statum inter seculum præsens & futurum*, opponimus illis immediatam oppositionem inter *præsens & futurum seculum*, quæ cogitationem de statu quodam intermedio prorsus excludit. Matth. 12. v. 31.

3. à die novissimi appropinquatione.

83. 3. *A diei novissimi appropinquatione.* Si mille anni, quibus Christus in terris cum suis in omni bonorum abundantia dicitur regnaturus, nondum sunt inchoati, nedum finiti, sequitur ultrà mille annos nostra tempora à die judicii & consummatione seculi adhuc distare. Ratio connexionis est manifesta, quia ante judicii diem Chiliasticum illud regnum adhuc inchoandum & finiendum esse statuunt. Consequens repugnat tum *dictis Scripturæ*, quæ mundi finem *in propinquo* esse testantur 1. Cor. 10. v. 11. 1. Petr. 4. v. 7. Jac. 5. v. 8. 1. Joh. 2. v. 18. Ap. 6. v. 11. tum *signis illis*, quæ mundi finem proximè antecessura à Christo & Apostolis sunt prædicta Matth. 24. Marc. 13. Luc. 21. 1. Thess. 5. 2. Thess. 2. 1. Tim. 4. 2. Petr. 2. quorum pleraque vel jamdum impleta, vel in ipsius complementi ἀκμῇ versantur. Confer ea, quæ in præcedenti tractatu de illis signis dicta, ut & Chunmannum Flinspachium in tractat. de conjecturis extremorum temporum, Philippum Nicolai lib. 2 de regno Christi & alios, qui prudentem nostrorum temporum collationem cum Christi & Apostolorum de fine seculi vaticiniis instituerunt. Non est quod excipiant, *mille annos coram Deo esse sicut diem unum* Psal. 90. v. 4. 2. Petr. 3. v. 8. *ac proinde veritati vaticiniorum de fine seculi proximè instante per hypothesin Chiliastici regni nihil decedere*, quia propinquitas illa non æstimatur respectu æterni *Dei*, sed respectu *nostri*, ut colligitur ex dicto Christi Matth. 24. v. 32. *ab arbore fici discite parabolam, cùm jam ramus ejus fuerit tener & folia nata, scitis quia in propinquo est æstas* vers. 33. *ita & vos, cùm videritis hæc omnia, scitote quia prope est in januis.* Quando ficus protrudit folia & grossos in propinquo adest æstas, sic præsentibus signis à CHRISTO prædictis finis mundi proximè instat. Quamvis ergo respectu signorum è longinquo finem mundi antecedentium exceptio illa locum habere possit, tamen respectu propinquorum, immediatorum ac proximorum signorum non potest admitti. Adde quod ex illis ipsis signis à Christo & Apostolis in Scriptura prædictis evidenter colligatur statum novissimorum temporum fore longè miserrimum, invalituram omnis generis impietatem & securitatem, pressuras

& an-

& angustias ad summum usque gradum perventuras, ut in præc. tract. §. 88. fuit demonstratum. At si ante mundi finem tam pacatus & quietus in terris status, qualem Chiliastæ nobis describunt, esset sperandus, quomodo tristissimæ illæ querelæ ac prædictiones veritatis robur obtinerent? Sicut diluvium immediatè præcessit projecta hominum malitia, sicut Israëlitarum ex Ægypto liberationem antecesserunt graves pressuræ, sicut partum antegrediuntur ὠδῖνες, ita consummationem seculi pressuræ gentium, anxietates cordium, Antichristianæ persecutiones, extrema hominum securitas, ac totius Naturæ gemitus, non autem Chiliasticum aliquod regnum, in quo deletis impiis justitia, tranquillitas & omnium rerũ copia vigeat, antecedet. Vanum proinde est, suavibus somniis de beato quodam in his terris millenario adhuc expectando sese oblectare ac longè consultius ad CHRISTI adventum proximè instantem & judicium extremum brevi secuturum verâ pœnitentia, fide, precibus, studio pietatis ac patientia esse præparare.

4. ex substantiali mundi interitu ac destructione.

84. 4. *Ex substantiali mundi interitu ac destructione.* In secundo CHRISTI adventu *cœlum & terra transibunt & à facie sedentis super thronum ita fugient, ut locus illis non amplius inveniatur* Apoc. 20. v. 11. *Quando videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli cum virtute multa, cœlum & terra transibunt* Matth. 24. vers. 30. & 35. quando dies *Domini adveniet*, id est, quando Dominus è cœlo adveniet, tunc *cœli magno impetu transibunt* 2. Petr. 3. v. 10. Transibunt autem non per renovationem ac qualitatum immutationem, sed per substantialem abolitionem, ut paulò antè demonstravimus. Ergo CHRISTUS post suum è cœlis reditum non regnabit in terra mille annis, aliàs enim terra deberet superstes manere. Non est quod excipiant, *distinguendum esse inter adventum Christi ad regnum millenarium & ad judicium extremum, in posteriore demum adventu cœlum ac terram esse abolenda.* Scriptura enim non nisi unicum CHRISTI è cœlis adventum in nubibus expectandum describit, cum quo mortuorum resurrectionem, extremi judicii administrationem, piorum glorificationem & impiorum damnationem immediatè conjungit, ut postea demonstrabitur. Hoc loco expendimus emphasin dicti Apostolici 1. Cor. 15. vers. 23. *quando illi qui sunt Christi in adventu ejus excitabuntur* vers. 24. *erit deinde finis, cùm tradiderit regnum Deo & Patri, cùm evacuaverit omnem principatum & omnem potestatem & virtutem.* In adventu Christi erit finis non spiritualis & *cœlestis ipsius regni*, illud enim æternum esse superiùs ostendimus, sed *hujus seculi*, utique ergo Christus in suo adventu non inchoabit terrenum aliquod in hoc seculo regnum. Christus in suo adventu tradet regnum Deo & Patri. Ergo non inchoabit demum novum aliquod regnum. Christus in suo adventu evacuabit omnem principatum & omnem potestatem puta terrenam. Ergo non instituet inter suos terrenum & corporale quoddam regnum.

5. ex immediata novissimorum connexione.

85. 5. *Ex immediata adventus Christi connexione cum universali omnium hominum resurrectione, judicii extremi administratione, hujus seculi consummatione, novi cœli ac terræ creatione, piorum in occursum Christi obviatione, piorum cœlestibus præmiis & impiorum æternis suppliciis.* Si in die novissimo demum pii *in Christo mortui* ad beatam vitam sunt resuscitandi, utique ante illum non revocabuntur ad hanc vitam, ut mille annis cum Christo in terris regnent. Sed verum prius, ut constat ex dictis Joh. 6. v. 39. 40. 44. *resuscitabo eum in die novissimo.* cap. 11. v. 24. *resurget in resurrectione in die novissimo.* Quomodo verò dies resurrectionis esset novissimus, si post eum non solum aliquot dies, sed etiam mille anni sequerentur? 1. Thessal. 4. v. 16. *ipse Dominus in jussu & voce Archangeli & in tuba Dei descendet de cœlo & mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.* At hæc tuba erit novissima, postquam non audietur alia, per quam reliqui homines excidentur & ad judicium congregentur. 1. Cor. 15. v. 52. manet ergo etiam posterius. Si Christus in secundo suo adventu judicium statim instituet, utique post adventum suum non regnabit mille annis in terris. Ratio connexionis est, quia ante judicium Chiliasticum illud regnum institutum iri sperant. Sed verum prius, ut colligitur ex processu judiciali Matth. 25. v. 31. *cùm venerit Filius hominis congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ergò & posterius. Si in Christi è cœlis reditu pii defuncti è mortuis excitati ac vivi superstites rapientur in nubibus in occursum Domini in aëra, ut semper sint cum Domino, utique Christus non descendet in terram, ut in ea per mille annos cum piis regnet, aliud enim est pios ad Christum in cœlos subvehi, aliud verò Christum ad pios in terras descendere. Sed verum prius, ut patet ex disertis verbis Apostoli 1. Thessal. 4. v. 17. Ergo. Si cum secundo Christi adventu præsentis cœli ac terræ abolitio, & novi cœli ac terræ creatio erit immediatè conjuncta, utique post illum adventum Christus non regnabit cum piis in priore terra. Sed verum prius Esa. 66. v. 15. *Ecce Dominus in igne veniet* vers. 22. *sicut cœli novi & terra nova, quos ego facio &c.* 2. Pet. 3. v. 12. *in adventu Domini cœli igne succensi solventur* v. 13. *expectamus autem cœlos novos ac terram novam.* Apoc. 21. v. 1. *Vidi cœlum novum & terram novam, primum enim cœlum & prima terra abiit.* Ergo. Si Christus in secundo suo adventu pios statim ad se in cœlum recipiet, impios autem in infernum detrudet, utique non inchoabit terrenum aliquod in hoc seculo regnum. Sed verum prius. Matth. 25. v. 31. *cùm venerit Filius hominis in majestate sua* v. 34. *dicet his, qui à dextris sunt: Venite benedicti Patris mei.* Joh. 14. v. 3. *iterum veniam & accipiam vos ad meipsum, ut ubi sum ego & vos sitis.* 2. Thess. 1. v. 7. 8. 9. & 10. cum revelatione Domini de cœlo piorum glorificatio & impiorum æterna damnatio immediatè connectuntur. 2. Tim. 4. vers. 1. *testificor coram Deo & Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos per adventum ejus & per regnum ejus.* Ergo non elapsis ab adventu mille annis sed in ipso adventu.

6. ex simultanea resurrectionis assertione.

86. 6. *Ex simultanea omnium hominum resurrectionis assertione.* Scriptura testatur in secundo Christi adventu *omnes homines* tàm impios quàm pios esse *uno eodemque tempore*, imò horâ, imò momento resurrecturos. Dan. 12. v. 2. *quidam resurgent ad vitam, quidam ad judicium.* Joh. 5. v. 28. *qui in monumentis sunt, audiunt vocem Filii hominis* v. 29. *& procedant quidam ad resurrectionem vitæ, quidam ad resurrectionem judicii.* 1. Cor. 15. v. 24. post piorum resurrectionem Apostolus non meminit alterius cujusdam universalis resurrectionis sed *finis*, sive consummationis seculi. Sed Chiliastæ contrà fingunt, *solos fideles primùm resurrecturos*

ſurrecturos & quidem mille annis ante univerſalem omnium hominum reſurrectionem ac ſeculi hujus conſummationem. Piſcator de ſolis Martyribus id ſtatuit.

7. ex piorũ in vitã revocatorũ deſcriptione. 87. 7. *Ex piorum in vitam renovatorum & præmiorum illis reddendorum deſcriptione.* Pii ex mortuis in vitam revocati dicuntur futuri ἰσάγγελοι Matth.22.v.30. Marc.12.v.25. Luc.20.v.36. & *vitæ æternæ hæredes* Dan. 12. v. 2. Matth. 25. v. 46. *poſſidentes regnum paratũ ipſis à conſtitutione mundi* Matth. 25. v. 34. illud v. regnum *non eſt cibus ac potus*, vel aliæ delitiæ terrenæ ac corporeæ, ſed *juſtitia, pax & gaudium in Spiritu ſancto* Roman.14. v.17. unde etiam de piis ex morte ſuſcitatis dicitur, *quod non ſint nuptui tradendi vel elocandi* Matt. 22. v.30. quod ſatiandi ſint non cibis corporeis, ſed *Dei conſpectu* Pſal.17.v. ult. *Agnus in medio throni deducet illos ad vivos fontes aquarum* Apoc.7.v.17. Præmia quæ tum ipſorum animabus à corporibus ſolutis, tum ipſis in vitam revocatis ex gratia promittuntur, non ſunt corporalia, terreſtria, temporalia, ac finem habitura, neq; in terris ſperanda, ſed ſpiritualia, cœleſtia & æterna in cœlis conferenda. Matt.5.v.12. *merces veſtra copioſa erit in cœlis.* 2.Cor.4.v.17. *quæ videntur, temporalia ſunt, quæ autem non videntur æterna.* Phil.3.v.20. πολίτευμα *noſtrum in cœlis eſt, unde Salvatorem expectamus.* 1.Pet.1.v.4. *hereditas incorruptibilis & incontaminata & immarceſcibilis reſervatur in cœlis.* Apoc.3. v.12. *qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei & foràs non egredietur amplius &c.* cap.11. v.15. *factum eſt regnum hujus mundi Domini noſtri Chriſti ejus & regnabit in ſecula ſeculorum &c.* Quemadmodum igitur terrenæ delitiæ repugnant ſtatui cœleſti & Naturæ Angelicæ, ita quoq; repugnant conditioni piorum è morte ad vitam æternã excitatorum. Corpora eorum in ipſa ſtatim reſurrectione erunt ſpiritualia 1.Cor. 15. v.47. ergo etiam gaudium, quo perfruentur erit ſpirituale. Status ipſorum erit cœleſtis. Ergo etiam prēmia ipſorum erunt cœleſtia. Confer D. Feurborn. in append. diſputat. Philippo Cæſari oppoſitæ.

Dicta Patrum. 88. Ex *Patrib.* Chiliaſtico regno ſemper aliqui contradixerũt. **Adverſus Chiliaſtas ſcripſit olim Gennadius Presbyter Maſſilienſis, ut teſtatur Johannes Trithemius in ſuo libro de Eccleſiaſticis Scriptorib', *quo utinam frui liceret, magnum quidem, ut opinor, nobis adjutorium præſtitiſſet.* Alph. de caſtro lib.3.adv. hereſ. verbo beatitudo. hæreſ.2** De Dionyſio Alexandrino Hieron. lib.18. in Eſaiam commemorat, *quod elegantem ſcripſerit librũ, in quo irriſit mille annorum fabulam & auream atq; gemmatam in terris Hieruſalem &c.* Ipſe Hieron. vocat *Judaicas fabulas*, ut ſuperiùs monuimus. Epiphan. hęreſ.28.p.91. & Philaſtrius hęreſ.59.p.26 hæreticis accenſent *Chiliònetas.* idẽ facit Auguſt. hæreſ. 8. p. 15. Damaſus Epiſc. Rom. in Synodo Roman. Ann. 373. habita *Chiliaſtarũ* errorem damnavit. Auguſt. lib. de Eccleſ. dogmatib. c.55. & ex eo Gennadius Maſſilienſis lib. de dogmat. Eccleſ. c.54. ac Rabanus Maurus lib. 4. de univerſo c.10. *In divinis repromiſſionib. nihil terrenũ, nihil tranſitoriũ expectemus, ſicut Meletiani ſperãt: non nuptiarum copulam ſicut Cerinthus & Marcion delirant: non quod ad cibum vel potũ pertinet, ſicut Papia autore Irenæus & Tertullianus & Lactantius acquieſcunt, neq; per mille annos poſt reſurrectionem regnũ Chriſti in terra futurũ & Sanctos cum illo in delitiis regnaturos ſperemus ſicut Nepos docuit, qui primam juſtorum & ſecundam impiorũ reſurrectionem confinxit & inter has duas mortuorũ reſurrectiones gentes ignorantes Deum in angulis terrarũ in carne reſervandas, quæ poſt mille annos regni in terra juſtorũ inſtigante Diabolo movendæ ſunt ad pugnam contra juſtos regnantes & Domino pro juſtis pugnante imbre igneo compeſcendos atq; ita mortuos cum cæteris in impietate mortuis ad æterna ſupplicia incorruptibili carne reſuſcitandos.* Poſſunt a. hũc referri dicta Patrum 1. in quib. negant Chriſti regnũ eſſe terrenũ & mundanum. 2. in quib. reſurrectionem, extremum judicium, & piorum glorificationem cum ſecundo Chriſti advẽtu immediatè conjungunt. 3. in quib. ſtatũ piorũ poſt reſurrectionem ut cœleſtem ac ſpiritualem deſcribunt. 4. in quib. negant quietem & immunitatem ab adverſis in hoc ſeculo piis obtingere. Dionyſ. Areopag. lib. de div. nominib. c.1. *Tunc quando immortales incorruptibilesq; facti erimus & ad imaginẽ Chriſti beatiſſima dignati requie ſemper cum Domino erimus viſibili quidẽ ipſius divina præſentia caſtiſſimè contemplando fruentes, lucidiſſimis nos circumfulgente luminib. non ſecus ac diſcipulos in ſacratiſſima illa transfiguratione ſua. Porrò ſpiritualis ipſius & intelligibilis lucis (mente perturbatione omni & materia libera) participes facti ejus qui ſenſum omnem ſuperat, unionis lucidiſſimorũ radiorũ incognitis ac beatiſſimis jactib. erimus ſupercœleſtes Spiritus.* Orig. homil.5. in Pſ.36. *Spes futuræ repromiſſionis & gratiæ & hereditatis talis futura, ut os juſtorũ nõ cibis & potu, neq; delitiis & voluptatib. nõ veſcendo epulis, ſed meditando ſapientiã repleatur.* Greg. Nyſſen. orat.1. de pauper. amand. *Quando ſpoliis illius aſſiduè fluentis carnis exuti immortalitatem induerimus, vitã ingrediemur beatã, nullum finem habituram, nullis malis obnoxiam, in ſummis & admirandis, quæque hîc à nobis comprehẽdi non poſſunt verſantem gaudiis & voluptatib.* Damaſc. lib.2. orth. fidei cap.1. *Poſt reſurrectionem non conſtabit ſuũ tempori dierũ noctiumq; numerus, verùm unus potius veſperæ expers dies erit, Sole nempe juſtitiæ probis hominibus ſplendidè ac latè illucente, peccatorib. contra una nox ſempiterna.* Theophyl. in c.18. Joh. *Non eſt de mundo regnũ Chriſti, ſed ſupernum & ante ſecula, & non hinc, h. e. ex terrenis conſtitutum, ſed hic quidem imperat & regit, non autem eſt hinc, neque conſtitutum ex illis inferioribus.*

89. *Argumenta*, quib. Chiliaſtæ utuntur, in ſex diſtribui poſſunt claſſes. 1. Quædam petita ſunt *ex vaticiniis Propheticis & Apoſtolicis, V. ac Nov. T.* *Argumenta Chiliaſtarum* 2. Quædam ex libris Apocryphis. 3. Quædã ex Sibyllinis oraculis. 4. Quædam ex *traditionib.* ἀγράφοις. 5. Quædam ex *Poëtarum carminibus.* 6. Quędã ex *ratiocinatione.* *1. Ex Scripturis. 1. Ex V.T.* Ad Prophetica vaticinia provocãt Tertullian. & Lactant. ſed diverſimodè. Lactant. in genere dicit lib. 7. Inſtit. c. 25. *Hæc ſunt, quæ à Prophetis futura dicuntur, quorum teſtimonia & verba ponere opus non eſſe duxi, quoniam eſſet infinitum, nec tantam rerum multitudinem menſura libri caperet, tam multis uno Spiritu ſimilia dicentibus, ſimulq; ne faſtidium legentib. ferret, ſi ex omnib. collecta & tranſlata congererem.* Tertull. v. lib.3. contra Marcion. c.24. quædã *in ſpecie* adducit. *Civitatem illam*, inquit, *novit Ezech. c. 40. eandẽ prædixerunt Prophetæ fidei Chriſtianæ ante exhibitionẽ ejus in ſignũ fidei de ea prædicantes. Si Abrahæ ſemẽ primũ debet eſſe inſtar arenæ Gen.22.v.17. c.32.v.12. deinde inſtar ſtellarũ Gen.15,5. erit ſeculũ prius millenariũ, poſtea æternitas cœleſtis. Benedictio Iacobi eſt de rore cœli & opimitate terræ Gẽ.27,28. ergo primũ invita-*

invitamur ad cœlestia, postea æternam felicitatem in millenario consecuturi. Idem probatur benedictione Esavi. Genes.27.v.39. *in pinguedine terræ & rore cœli desuper erit habitatio tua*, quod sic exponit Tertullianus. *Iudæorum dispositio à terrenis bonis imbuta per legem postea ad cœlestia credendo per Evangelium deducitur. Ergo antecedit Paradisus secularis, sequitur æterna gloria.* Eodẽ applicat somniũ Jacobi de porta cœli Gen.28.v.17. *Portam cœli nõ nominasset, si cœlum non aditur apud creatorem, ut per mundum secundum peccati adeatur mundus millenarius & inde ascendatur cœlum.* Amos 9. v. 6. *ædificat in cœlo ascensum suum vel cœnaculum suum & tabernaculum super terram fundavit. Ædificat non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. Ergo in terra est felicitas millenaria, inde translatio in cœlum æternitatis.* Adducit etiam hæc dicta Prophetica Esa.49.v.18. *omnibus his velut ornamento vestieris & circumdabis tibi eos quasi sponsa.* Esa.60. v.8. *Qui sunt isti qui velut nubes volant & quasi columbæ ad fenestras suas.* v. 9. *adducam filios tuos è longinquo argentum eorum & aurum eorum.* v.10. *ædificabunt filii peregrinorum muros tuos & Reges eorum ministrabunt tibi.* v. 11. *aperientur portæ eorum jugiter.* Dan.7. v. 13. *Ecce cum nubibus cœli quasi filius hominis veniebat.* Zach. 5. v. 9. *Levavi oculos & vidi, ecce duæ mulieres egredientes & ecce quasi Spiritus in alis earum.* Recentiores Chiliastæ complura cumulant dicta Esa. 2. v. 2. *in novissimis diebus mons domus Domini in vertice montium & gentes ad eum fluent &c.* cap.11.v.6. *habitabit lupus cum agno & pardus cum hædo &c.* cap. 25. v. 6. *faciet Dominus exercituũ omnibus populis in hoc monte convivium pinguium &c.* cap.30.v.26. *erit Lux Lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter, sicut lux septem dierum.* c.35.v.9. *non erit ibi leo & rapax bestia non ascendet per eam* v.10. *redempti à Domino venient in Sion & revertentur cum jubilatione.* c. 60. v.13. *ecce servi mei comedent, ecce servi mei lætabuntur & jubilabunt præ exultatione cordis.* v.19. *exultabo in Hierusalem & gaudebo in populo meo.* cap.66.v.23. *erit mensis ex mense, Sabbatum ex Sabbato, veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea.* Jer. 30. v. 8. *conteram jugum ejus de collo tuo & vinculum ejus disrumpam, & non servient in eo alienis* v.9. *sed servient Domino Deo suo & David Regi suo, quem suscitabo eis.* cap.31. v. 34. *non docebit ultrà vir proximum suum, omnes enim cognoscent me.* Ezech.36.v.10. *Multiplicabo in vobis homines, omnemq; domum Israel, & habitabuntur civitates & ruinosa instaurabuntur & replebo vos hominibus & jumentis &c.*

90. Ad hæc & similia dicta *in genere* respondemus 1. Prophetica vaticinia, quæ de beneficiis corporalibus, videlicet de *multiplicatione posteritatis, introductione in terram Canaan, liberatione ex captivitate Babylonica &c.* loquuntur prudenter discernenda sunt ab illis, quæ de beneficiis spiritualibus videlicet *de vocatione gentium per prædicationem Evangelii* in N.T. & *communicatione cœlestis gloriæ in vita æterna* agunt. Prioris generis vaticinia jamdudum sunt completa, ideò eorum complementum frustrà in N.T. expectatur. 2. Per comparationem posteritatis Abrahæ cum *arena maris & stellis cœli* unum idemque denotatur, videl. miranda dilatatiò & multiplicatio seminis Abrahæ, cujus promissionis complementum describitur 1.Reg.4.v.20. Esa.10.v.22. cumprimis verò multitudo spiritualis seminis Abrahæ, i.e. credentium ex Judæis & gentibus per Evangelium ad regnum Messiæ vocatis, quo modo illam promissionem esse accipiendam colligitur ex Esa. 48. v. 19. Ose. 1. vers. 10. Roman. 4. v.18. c.9. v.27. 3. benedictio *de rore cœli & pinguedine terræ* in sensu literali fertilitatem, in sensu synecdochico ac spirituali omnis generis beneficia corporalia ac spiritualia, nequaquam verò millenarii cujusdam imaginariam felicitatem complectitur. 4. Quędam Prophetarum vaticinia, cumprimis Historica ac didactica *tam generalia*, quæ ad omnes homines, quàm *specialia*, quæ ad certum aliquem populum pertinent, accipienda sunt ῥητῶς καὶ ἱστορικῶς, ut quando Esaias dicit *virginem esse concepturam ac pariturã Immanuelem*, quando præcursorem Messiæ vocat *vocem clamantis in deserto*, quando *passionem & mortem Messiæ* prædicit: quædam verò μυστικῶς, τυπικῶς, συμβολικῶς καὶ ἀλληγορικῶς, ad quam posteriorem classem pertinent, quæ de statu Ecclesiæ militantis in N. T. ac statu Ecclesiæ triumphantis in cœlis metaphoricis verbis agunt. 5. In illis enim si quis τῷ ῥητῷ nimis arctè adhærescere velit, statuere cogetur, *terrenam Hierosolymam iterum exædificandam, Israëlitas ex omnibus gentibus ad eam congregandos, sacrificia corporalia & externa denuò offerenda, adeoque Leviticum V. T. cultum esse reducendum*, cujus contrarium suo loco demõstravimus. 6. Repetenda igitur hoc loco regula. *Quemadmodum Prophetæ cultum N. T. describunt verbis ad legalem V. T. cultum propriè pertinentibus & ex eo desumtis: ita quoq; regnum Christi spirituale depingunt vocabulis rerum terrenarum ex statu Ecclesiæ sub V. T. usitato petitis*, quæ proinde typicè ac metaphoricè sunt explicanda. *Quemadmodum Apostoli verbis hujus seculi describunt res futuri seculi, ita Prophetæ verbis V. T. describunt res N. T.* 7. Cùm regnum Christi quod in Ecclesia administrat, duplex sit, videlicet *gratiæ & gloriæ*, ideò Prophetæ utriusque descriptionem sæpius conjungunt, proinde cùm beneficia Christi passione ac merito parta piis in hac vita obtingant *inchoativè*, in futura vita *consummativè*, ideò quædam Prophetarum de beneficiis & regno Christi beneficia intelligenda sunt de statu Ecclesiæ in hac vita per inchoationem, de statu autem Ecclesiæ in futura vita per complementum. 8. Moses est fons & Oceanus Prophetarum, ex quo omnium reliquorum de Messiæ beneficiis vaticinia velut rivuli quidam promanant. Quæcunque igitur apud Prophetas de Christi regno & beneficiis occurrunt, ea ex protevangelica illa promissione Gen. 3. v. 15. *semen mulieris conteret caput serpentis*, explicanda sunt & æstimanda. Jam verò *conterere caput serpentis* infernalis est beneficium spirituale complectens liberationem à peccato, destructionem regni Satanæ & mortis, reparationem justitiæ amissæ &c. Ergo etiam reliqua, quæ de beneficiis Messiæ, apud Prophetas occurrunt vaticinia spiritualiter sunt explicanda. Sic Messias dicitur *regnaturus in Sion* scilicet spirituali, id est, in Ecclesia, *conquassaturus capita inimicorum* sc. spiritualium, *confracturus currus & equos* scil. spiritualiter, *pugnaturus sagittis & armis* scil. spiritualibus, *gesturus sceptrum* scil. spirituale, *reducturus Israëlitas ex captivitate* scil. spirituali. 9. Ipsimet Prophetæ vaticiniis suis quædam inspergunt, ex quibus reliquorum explicatio desumenda. Sic in Psal. 45. multa de Messiæ regno verbis ex mundani & terreni cujusdam regni constitutione petitis differentur, sed tandem

additur

additur v. 14. *omnis gloria filiæ Regis ab intus.* Ezech. 40. proponitur Ecclesiæ restitutio & regni Christi propagatio sub figura novi ædificii, templi & urbis sanctæ, sed v. 2. explicationis loco præmittitur. *In visionibus Dei adduxit me in terram Israel & dimisit me super montem excelsum nimis, super quem erat quasi ædificium civitatis vergentis ad Austrum.* Ex quo colligitur, non agi de restauratione terrenæ civitatis Hierosolymæ, quippe quæ respectu montis Sion non ad Austrum sed ad Septentrionem fuit sita, ut patet ex Psal. 48. vers. 3. 10. Denique omnium optima vaticiniorum Propheticorum interpretatio ex complemento in N. T. descripto peti potest ac debet. Illud verò qualitatem regni Christi & verbis & factis liquidò expressam ob oculos nobis ponit.

Esa. 65, 22. secundùm dies ligni vitæ. 91. Specialem explicationem meretur vaticinium illud Propheticum, quod peculiariter pro Chiliastico regno urget Justin. in dial. cum Tryph. p. 240. Esa. 65. v. 22. *Secundùm dies ligni vitæ, dies populi mei erunt, opera laborum eorum multiplicabuntur.* In *his verbis,* inquit Justinus, *mille annos in mysterio arcanè designari intelligimus. Vt enim Adæ dictum est, quo die de ligno edisset, eo die moriturum etiam esse, scimus illum mille annos non implevisse. Novimus quoque dictum illud, quod dies Domini sit sicut mille anni huc pertinere.* Resp. 1. v. 17. præcedit. *Ecce ego creo cœlos novos & terram novam,* quod 2. Petr. 3. v. 13. Apoc. 21. v. 1. ad statum Ecclesiæ triumphantis & cœlestem beatorum patriam applicatur. 2. loquitur igitur Propheta de *spirituali* non autem millenario quodam Christi regno, cujus beatitudo ac felicitas per ministerium Evangelii in hac vita inchoatur, in futura autem erit perfectissima & consummata. 3. disertè additur v. 18. *gaudebitis & exultabitis usque in sempiternum in his, quæ ego creo,* ergo felicitas illa, de qua Propheta loquitur, non terminabitur mille annorum spacio, sed in omnem æternitatem sese exporriget. 4. v. 20. habetur, quod *puer centum annorum moriturus & peccator centum annorum maledictus sit futurus,* hoc non potest ad regnum Chiliasticum, quippe à quo mors & maledictio prorsus exulant, applicari, explicandum igitur de pueris sive stultis, id est, impiis, qui toto vitæ tempore non didicerunt ea, quæ ad salutem consequendam necessaria, illi *morientur & maledicti erunt,* id est, morti æternæ tradentur & audient horribilem illam vocem, *discedite maledicti,* quod in novissimo die futurum testatur Christus Matt. 25 v. 41. jam verò dies novissimus ex hypothesi adversantium Chiliastico regno finem imponet. 5. quod vers. 21. subjungitur, *ædificabunt domos & habitabunt in eis, plantabunt vineas & comedent fructus earum, non ædificabunt domos & alius inhabitabit, non plantabunt vineas & alius comedet fructus,* illud non potest κατὰ ῥητὸν accipi, quia in futuro seculo nec domus ædificabuntur, nec vineæ plantabuntur, explicandum igitur μυστικῶς καὶ συμβολικῶς hoc sensu, quod omnium rerum, quæ pios oblectare possint, copia & affluentia ipsis præstò sit futura, quod maledictio Dei prorsus sit auferenda, quia divinæ maledictionis, quam Deus peccatoribus interminatur Deut. 28. pars quædam est, quod in hac vita quidam ædificant domos, nec tamen eas inhabitant, quod vineas plantant, nec tamen fructibus earum vescentur. 6. quòd dies populi sancti dicuntur futuri *ut dies ligni,* illud nunquam finiendam istius felicitatis possessionem παραβολικῶς indicat. Per lignum enim συνεκδοχικῶς intelligitur lignum præstantissimum *cedrinum,* quod cariem minimè sentit, sed perpetuò durat. Justinus LXX. versionem secutus addit verbum *vitæ,* ut videatur respectus haberi ad *arborem vitæ* in Paradiso, sed in Hebræo textu illud non habetur. 7. Fundamentum, quo Justini ratiocinatio nititur est admodùm lubricum. Adæ prædictum erat eo die moriturum, quo de fructibus arboris vetitæ manducavit, unde millenarium annorum in hac vita non complevit. Ergo quia piis promittuntur hoc loco dies *secundùm dies ligni vitæ* in mundano quodam regno per mille annos vivent. Atqui in Hebræo habetur numerus pluralis כִּימֵי *secundùm dies ligni,* qui non satis congruit conjecturæ, quod uni diei respondeant mille anni. Quid si per inversionem procederemus hoc modo. Adamus, quia contra Dei mandatum ex arbore vetita comedit, æternæ morti per hanc transgressionem factus est obnoxius. Ergo pii beneficio Messiæ secundi Adami æternæ vitæ, non autem millenarii cujusdam regni, participes redduntur.

92. Ex N. T. potissimum hæc vaticinia proferunt. 1. Matth. 26. v. 29. Marc. 14. v. 25. *Non bibam à modo de hoc genimine vitis, usque ad diem illum, cùm illud bibam vobiscum novum in regno Patris mei.* Luc. 22. v. 16. *non manducabo ex eo, donec impleatur in regno Dei.* v. 28. *non bibam de genimine vitis, donec regnum Dei veniat.* Resp. Christus expressè addit se illud bibiturum *novum,* id est, novo ac peculiari modo, ergo non potest de vulgari cibo ac potu vel de communi manducatione ac bibitione accipi. Quia verò *regnum Dei* diversimodè in Scripturis accipitur tum pro *regno gratiæ* in hac vita, tum pro *regno gloriæ* in vita altera, inde diversæ hujus loci apud veteres & recentiores commentatores occurrunt interpretationes. Euthymius in cap. 26. Matth. accipit de *regno futuri seculi,* ut sic metaphorica manducatio ac bibitio intelligatur, de qua apud Lucam v. 29. statim sequitur, *dispono vobis sicut Pater mihi disposuit regnum* v. 30. *ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.* Bibere enim vinum metaphoricè accipitur pro convivari & esse hilarem, convivari pro frui cœlestibus gaudiis. Assidere mensæ Christi est participem fieri lætitiæ & gloriæ cum Christo in regno cœlesti. Quidam per *regnum Dei* intelligunt tempus resurrectionem Christi insecutum, in quo Christus cum discipulis suis manducavit ac bibit Act. 10. v. 41. Quidam per *regnum Dei* accipiunt Ecclesiam hoc sensu. Non manducabo Pascha typicum, donec impleatur à me in regno Dei, id est, in Ecclesia, impletum autem est Pascha typicum, quando Christus Eucharistiam instituit, ut loco Sacramenti Agni paschalis in Ecclesia Nov. Test. celebraretur, quâ ratione particula *donec* erit exclusiva, significat enim Christum nunquam posthac Pascha Judaicum velle celebrare, sed ejus antitypum Eucharistiam instituere, quæ in N. T. Ecclesia illius vicem suppleat. Quænam interpretatio reliquis anteferenda sit, in Harmonia uberiùs dispicietur. 2. Joh. 10. vers. 16. *Alias oves habeo, quas me adducere oportet, & erit ovile unum & pastor unus.* Respond. Non de millenarii cujusdam regni promissione, sed de gentium ad Ecclesiæ consortium per Evangelii prædicationem vocatione

2. ex N. T. 1. Matth. 26. v. 29. Non bibā de genimine vitis.

2. Ioh. 10. v. 16. erit unum ovile.

one Christus loquitur. Cùm enim dixisset Matt. 15. v. 24. *se non esse missum nisi ad oves perditas domus Israël*, id est, ministerium prædicationis in propria persona à se peragendum Israëlitico populo potissimùm deberi Roman. 15. v. 8. ideò ne gentes à consortio regni & beneficiorum ejus penitùs exclusæ judicentur, addit hoc loco, *se adhuc alias habere oves, quæ non sint ex hoc ovili*, puta gregis Israëlitici, illas verò per prædicationem Apostolorum & internam Spiritus sancti efficaciam eidem conjunctam se velle ad Ecclesiæ ovile adducere, ut hac ratione ex Judæis & gentibus in N. T. una fiat Ecclesia. Basilius homil. in Ps. 28. *Dominus de Iudaeorum atrio & ovili locutus dixit: Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, ostendens nimirum & aliud quoddam ovile verè sanctum esse, in quod congregandæ sint oves Christi, ii videlicet, qui ex gentibus ad salutem sunt prædestinati, hoc est, Ecclesiam hanc, in qua veri adoratores adorant in Spiritu & veritate.* Gregorius homil. 14. in Evangel. *Redemtionem nostram, qui ex gentili populo venimus, Dominus aspexerat, cùm se adducere & alias oves dicebat. Hoc quotidiè fieri fratres aspicitis, hoc reconciliatis gentibus factum hodiè videtis. Hodiè quasi ex duobus gregibus unum ovile efficit, quia Iudaicum & gentilem populum in sua fide conjungit, Paulo attestante, qui ait, ipse est pax nostra, qui fecit utraque unum. Dum enim ad æternam vitam ex utraque natione simplices eligit, ad ovile propriũ oves deducit.*

3. Ephes. 5. v. 5. in regno Dei & Christi. 3. Ephes. 5. v. 5. *Nullus fornicator aut immundus aut avarus habet hæreditatem in regno Christi & Dei. Ergò aliud est regnum Christi, scil. millenarium, cujus finis erit in die novissimo.* 1. Cor. 15. v. 24. *aliud verò regnum Dei scil. æternum in vita futura.* Resp. Quidam putant, membrum posterius esse ἐξηγητικὸν prioris. In regno *Christi & Dei*, id est, quod etiam est regnum Dei, quia Deus hoc regnum ipsi dedit & per Christum in regnum Dei traducimur, cum qua expositione ferè consentit, quod quidam statuunt, esse idiotismum Hebraicum, quo *conjunctio copulativa* ponitur loco *pronominis relativi.* In regno Christi & Dei, id est, qui est Deus. Similia exempla vide 1. Sam. 20. v. 2. Psal. 118. v. 27. Esa. 39. v. 6. &c. Simplicissimè respondetur, per *regnum Christi* intelligi *regnum gratiæ* in hac vita, per regnum Dei *regnũ gloriæ* in futura vita, quia notorii peccatores non debent tolerari in Ecclesia sed excommunicari, nec habebunt ullum in cœlesti gloria locum. Differt autem *regnum Christi* à regno Dei non οὐσιωδῶς sed οἰκονομικῶς, *non re sed rei modo*, quia regnum Christi significat formam regiminis, quâ Deus Ecclesiam suam in his terris per verbum & Sacramenta colligit & adversus hostes tuetur; *regnum autem Dei* significat eam regiminis formam, quâ devictis omnibus hostibus Ecclesiam triumphantem in cœlis Deus regit, eique à facie ad faciam sese conspiciendum præbebit. De millenario autem quodam Christi regno altum in Scripturis est silentium. Confer ea, quæ præced. tractat. §. 112. diximus.

4. 1 Thess. 4. v. 17. rapiemur obviam Domino. 4. 1. Thessal. 4. v. 17. *Nos, qui vivimus, rapiemur simul cum resuscitatis in nubibus obviam Domino in aera & sic semper cum Domino erimus. Dominus autem prius veniet ad resuscitationem per millenarium, deinde ad regnum gloriæ. Ergo primo cum eo erimus in terra, deinde in cœlo.* Ita Tertullianus. Resp. est petitio principii. Scriptura unicum duntaxat novit Christi è cœlo reditum, cum quo resuscitatio non piorum tantùm, sed omnium omninò hominum, judicii extremi administratio, piorum in nubibus in occursum Christi subvectio ac æterna eorum in cœlis glorificatio nexu immediato erunt conjuncta, ut vidimus superiùs.

93. Cumprimis verò ex Apocalypsi urgent, 5 quod cap. 20. v. 2. *Satanas dicitur ligandus per mille annos*, ac v. 6. *Sancti dicuntur cum Christo regnaturi mille annis*, in quo vaticinio propriam sedem Chiliastici regni statuunt. 5 ex Apoc. 20. v. 6. Resp. 1. *in genere.* 1. Græca sive Orientalis Ecclesia de autoritate hujus libri olim dubitavit, uti constat ex Eusebio lib. 3. Hist. Eccles. cap. 21. 22. & 36. lib. 7. cap. 24. Hieronymus Epist. ad Dard. Amphilochio in jambis ad Seleucum, Junilio in quæstionibus cap. 4. Quamvis verò tum propter κριτήρια interna, tum propter antiquissimorum Patrum Græcorum & Latinorum testimonia in prælect. de Script. Canon. enumerata librum hunc & Canonicum & ab Apostolo Johanne scriptum esse libenter agnoscamus, tamen cùm in Ecclesia primitiva de autore hujus libri aliquando dubitatum fuerit, ideò ad secundi ordinis Canonicos libros eum referimus, quâ de re d. l. pleniùs actum fuit. 2. Proinde etiam à Chiliastis jure ac meritò postulamus, ut talem hujus libri ac cumprimis controversi istius loci interpretationem proferant, quæ cum reliquis Canonicis Scriptis minimè pugnet, sed exactissimè consentiat. 3. Prophetiæ ante complementum non habent liquidam & certam expositionem, nisi ipsius Spiritus sancti illuminatio accedat, Jer. 23. v. 20. cap. 28. v. 9. Dan. 12. v. 4. Iren. lib. 4. adv. hæres. cap. 43. p. 277. nemo igitur vitio nobis vertere poterit, quod antequam accedat complementum, incertis Chiliastarum opinionibus fidem adhibere nolimus, præsertim quia non cum probandi libertate, sed cum credendi necessitate Ecclesiæ easdem obtrudunt. 4. Omnis Prophetia sive interpretatio Scripturæ debet esse *fidei analoga.* Rom. 12. v. 6. Atqui Chiliastica illa Apocalypseos interpretatio non est fidei analoga, ut patet ex fundamentis superiùs adductis. 2. *in specie.* Varias diversorum Interpretum expositiones adduximus & expendimus in disput. 3. contra novos Fanaticos Ann. 16. instituta, ex qua illud unicum hîc repetimus, quod maximè probabilis videatur illorum sententia, qui initium istorum mille annorum in *Constantini Magni* imperio constituunt, tunc enim Satanas, qui primis trecentis à Christo nato annis Imperatores Ethnicos & Præsides Romanos ad horribiles Christianorum persecutiones impulerat, ligatus est, quia sub Constantino pax Ecclesię fuit data & persecutiones conquieverunt, nec potuerunt amplius gentes, de quibus præcipuè Apocalypsis agit, idolomaniam suam tantâ violentiâ & immanitate propagare. Juxta hanc hypothesin finis istorum mille annorum incidet in annum Christi 1300. circa quod tempus Satanas iterum solutus Ottomannicam familiam excitavit, sub quo *Gog & Magog*, id est, imperium Turcicum de quo v. 8. hujus capitis agitur, maximum acquisivit robur & gens illa Saracenica majori quàm anteà conatu adversus Ecclesiam sæviit occupatâ maximâ & florentissimâ orbis parte & tandem captâ urbe Constantinopoli, quæ fuit Imperii Orientalis Sedes, ut hac ratione inter Imperium Constantini, qui ab Ecclesia persecutiones prohibuit & Ottomanni Turcici, qui Ecclesiam gravissimè afflixit, mille isti anni interjaceant. Et quia illam

illam Satanæ alligationem & Ecclesiæ quietem sub Constantino Magno demum secutam præcesserunt horribiles persecutiones ab Ethnicis Imperatoribus excitatæ, in quibus aliquot millia Christianorum sunt occisa, ideò Johannes in visione sua introducit *animas istorum Martyrum decollatorum sive occisorum*, [per speciem enim συνεκδοχικῶς & phrasi Hebræâ significatur genus] *propter testimonium Iesu & propter verbum Dei*, id est, propter constantem Christianæ doctrinæ confessionem, quarum felicitatem & gloriam consolationis ergò exponit. Illis conjungit animas *eorum, qui non adoraverunt bestiam & imaginem ejus, neque acceperunt characterem ejus in frontibus aut in manibus suis*, hoc est, qui à Papizantibus & Mahumeturientibus hæresibus animas suas custodiverunt, Christo & ipsius verbo in fidei puritate ac simplicitate adhærentes, quia Satanâ jam ligato, id est, cessantibus externis illis persecutionibus, quas Ecclesia à gentibus sustinuit, variæ hæreses utriusque Antichristi tàm Orientalis, quàm Occidentalis semina prodromi in Ecclesiam sunt exortæ. Ut enim *Pelagianismus* erroribus Papalibus, sic *Arianismus* furoribus Mahumeticis incunabula præbuit. De his piorum Martyrum & confessorum animabus [quibus etiam conjungi possunt animæ eorum, qui soluto jam Satana in persecutionibus Papisticis ac Turcicis interficiuntur] pronunciat Johannes, primò quod *sedes judiciariæ ipsis fuerint datæ* in signum sc. judicii exercendi, secundò quod *vixerint* ac tertiò quod *cum Christo mille annis regnaverint*. Judicium exercuerunt adversus persecutores suos, à quibus fuerunt interfecti. Ut enim sanguis piorum de terra ad cœlum *clamat* & vindictam adversus effusores exposcit Gen. 4. v. 10. Hebr. 12. v. 24. sic etiam animæ ipsorum in cœlo *subter altari clamant* & vindictam sanguinis sui ac fratrum suorum exposcunt Apoc. 6 v. 9. Vixerunt in cœlesti scil. pace, tranquillitate & gloria. Tyranni indicabant eos & anima & corpore extingui Sap. 3. v. 2. sed Spiritus sanctus hoc loco & alibi passim in Scripturis testatur, quod statim à morte in cœlesti gloria vivant. Deniq; *cum Christo regnarunt*, plenè scilicet devictis omnibus hostibus, Diabolo, carne, mundo & omnibus adversis. Neque ex particula *donec* inferre licet, finitis istis mille annis felicitatem illam sanctorum etiam fuisse finitam, quia ut habet regula Nazianzeni orat. 2. de filio p. 143. quam multis Scripturæ exemplis confirmat Isidorus Pelusiota lib. 1. Epist. 18. p. 5. *Particula Vsque, Donec & similes non omninò ponuntur ad distinctionem futuri temporis, sed ponunt illa quidem quò usque, verùm quod ab eo sequitur, non inficiantur.* Exempla habentur Gen. 28. v. 15. 1. Sam. 15. v. 35. 2. Sam. 6. v. ult. Psal. 110. v. 1. Esa. 22. v. 14. cap. 42. v. 4. Matth. 28. v. 20. &c. Ideò verò nominatim exprimuntur *mille anni*, quia expletis illis memorabile quid Ecclesiæ accidit, quòd scilic. Satanâ iterum soluto persecutionibus gravissimis denuò oppugnata fuerit. Confer Disput. Dn. D. Feurbornii, amici nostri singularis, contra Philipp. Cæsarem, quæ habetur tom. 7. Disput. Giess. & dictam Disputationem nostram contra Fanaticos, [in qua etiam reliqua oracula Apocalyptica, quæ pro Chiliastico regno stabiliendo afferuntur, exposuimus] quam utramq; magnâ ex parte Dn. D. Affelmannus, amicus noster honorandus, in heptados quæstionum ann. 18. in Acad. Rostoch. ad disputandum propositæ, quæstionem 6. redegit.

94. 2. *Ex lib. 4. Esdræ* pro beato illo terreni cujusdam regni millenario à recentioribus multa afferuntur, sed resp. Quamvis Ambrosius in lib. de bono mortis quartum illum librum ab ipso Esdra *non sine divina revelatione editum, ac Paulum Apostolum in his, quæ prope finem prioris Epistolæ ad Corinthios de diversis claritatu & gloria electorum ordinibus scripserat, Esdræ sententiam secutum esse* asserat, & lib. 2. comment. in Luc. ex septimo illius libri capite Prophetiam *de tempore adventus Christi ac mortis ejus, deque futura mundi ad Christum conversione* alleget; quin & in Epistola ad Horontianum, quæ est in ordine 21. suadeat, *librum quartum Esdræ legendum esse, quia in ipso anima cœlestis esse substantia demonstretur & Philosophorum nugæ de ipsius substantia confutentur*; quamvis etiam Cyprianus multis ante Ambrosium annis ex hujus libri cap. 5. desumsisse videatur, quod in libr. adversus Demetrianum scribit, *mundum senescere & ad finem jam imminentem properare*, quo dubio procul respexit Genebrardus, quando lib. 2. Chronol. anno mundi 3638. p. 90. cum inter *sacros & Canonicos libros* recenset, ac Pistorius apostata, quando in motivis apostas. Badensis p. 34 B. Lutherum accusat, quòd hunc librum ex Bibliis avulserit, tamen indubitanter statuimus, librum illum esse *apocryphum*. 1. quia nec Hebraicè nec Græcè scriptus invenitur. 2. in multis locis *redolet fabulas Judaicas*, teste Hieronymo in illius præfatione. 3. continet quædam dogmata fidei analogiæ minùs congrua. cap. 4. dicit, *animas Sanctorum detineri quibusdam abditis promtuariis in inferno, donec impleatur numerus omnium electorum, veniatq; supremi judicii dies, in qua omnes simul inde educentur.* cap. 5. eandem sententiam repetens assimilat ultimi judicii ac retributionis diem *coronæ, in qua sicut neque primum est neq; postremum, sed simul omnia, ita in retributione æterna felicitatis piarum animarum velocitas novissimarum tarditatem non præveniet, sed omnes simul & eodem tempore expectatam beatitudinem consequentur.* cap. 6. refert, *DEVM quinta die inter cætera animantia creasse duo maxima animalia, alterum Henoch, alterum Leviathan dicta, quorum immensas corporum moles, cùm nec septima terræ pars simul associatas capere posset, Deum utrumque loco disjunxisse, & Henochum collocasse in una ex septem partibus terræ, in qua sunt montes mille, Leviathan verò potuisse in altera ex septem partibus terræ, in qua sunt omnes aquæ, quas Deus tertiâ die jussit congregari in locum unum, ubiq; ipsum adversare, ut ex eo paret cibum, quibus voluerit & quando voluerit*, quæ fabula magnam cum nugis Thalmudicis paulò superiùs recensitis cognationem habet. cap. 14. docens, quo tempore mundus finem sit habiturus, tradit *adesse ultimam seculi senectutem ac finem mundanæ durationis, cujus universum tempus divisum sit in duodecim partes, ex quibus cùm jam præterierint partes decem ac undecimæ partis dimidiū, nihil ultra superesse, nisi quod restat post dimidium undecimæ, hoc est, residuum undecimæ partis cum parte duodecima omnium postrema.* At juxta hanc hypothesin mundi finis jamdudum adesse debuisset. 4. Quidam existimant, hunc librum esse *alterius Esdræ* ab illo, qui primi libri est autor, quoniam hîc in principio hujus libri scribit. *se descen-* 2. *ex libris apocryphis.*

disse ab Aaron per decem & novem generationes, ille verò in cap. 7. libri sui scribit, *se progenitum ex Aaron per quindecim tantùm generationes*. 5. Destituitur Ecclesiæ, tum *Israelitica*, tum *Christianæ* testimonio. De Israelitica Ecclesia idipsum manifestè constat ex Josepho lib. 1. contra Appionem. De Christiana Ecclesia idem probatur ex Concilio Laodiceno can. 59. Epiphanio lib. de mens. & ponderib. p. 534. Melitone apud Eusebium lib. 4. cap. 25. & aliis Patribus, quorum testimonia numero plurima, pondere gravissima pro astruenda nostra de Canonicis & Apocryphis libris sententia in prælect. de Scriptura adduximus. Hieronymus in præfat. inter *apocrypha tàm obscuri autoris, quàm incertæ autoritatis scripta* hunc librum rejicit, & quæ in eo narrantur, *somnia ac fabulas* vocat. Lyranus eum *in canone non esse* admonet & in expositione prorsus prætermittit. 6. Saniores Pontificii, qui tamē ad libros apocryphos in Canonem recipiendos aliàs admodùm sunt proclives, ex Canone eundem excludunt. Ludov. Vives in comm. lib. 18. de civitat. Dei cap. 36. *Tertius & quartus libri Esdræ inter apocrypha rejiciuntur, quos Hieronymus vocat somnia.* Sixtus Senensis lib. 1. Biblioth. sanct. sect. 3. p. 28. *Ex Cypriani & Ambrosii autoritate accidisse arbitror, ut divinis Scripturis hic liber conjungeretur, quem postea diligentius perspectum communis ferè omnium Patrum consensus inter apocryphos habendum censuit, idq́, ut puto propter quædam suspecta dogmata in ipso tradita, quæ regulis orthodoxæ fidei apertè contradicere videntur.* Martinus Delrio lib. 1. Disquisit. Magicar. cap. 5. q. 1. sect. 1. p. 60. *Liber Esdræ quartus apocryphus est.* Bellarminus lib. 1. de Christo cap. 20. *Quartus Esdræ liber sine dubio non est Canonicus, cùm à nullo Concilio referatur in canonem, & non inveniatur neq; Hebraicè neque Græcè, ac demum contineat c. 6 quædam fabulosa de pisce Henoch & Leviatan, quos maria capere non poterant, quæ Rabinorum Thalmudistarum somnia sunt &c.* Eadem est sententia Gregorii de Valentia, Costeri & aliorum.

3. Ex oraculis Sibyllinis. 95. 3. *Ex Sibyllinis oraculis* Chyliasticum regnum probat Lactantius lib. 7. Instit. cap. 24. ubi hos Sibyllæ versiculos adducit:

Κλῦτε δέ μοι μέροπες, βασιλεὺς αἰώνιος ἄρχει.

Item:

Καὶ πόλιν ἣν ἐποίησε θεός, αὐτὴν ἐποίησε
Λαμπροτέραν ἄστρων καὶ ἡλίου ἠδὲ σελήνης.

Item:

Οὐδὲ λύκοι σὺν ἄρνεσ' ἐν οὔρεσιν ἁμιλλοῦνται,
Χόρτον γὰρ λύγκες τ' ἐρίφοισιν ἅμα βόσκονται,
Ἄρκτοι σὺν μόσχοισι νομοῦ καὶ πᾶσι βροτοῖσι.
Σαρκοβόρος τε λέων φάγετ' ἄχυρον παρὰ φάτναις,
Σὺν βρέφεσίν τε δράκοντες ἀμάτοροι κοιμήσονται.

Item:

Καὶ τότε δὴ χαρὰν μεγάλην θεὸς ἀνδράσι δώσει.
Καὶ γὰρ γῆ καὶ δένδρα καὶ ἄσπετα θρέμματα γαίης
Δώσουσι καρπὸν τὸν ἀληθινὸν ἀνθρώποισι
Οἴνου καὶ μέλιτος γλυκέος λευκοῦ τε γάλακτος,
Καὶ σίτου, ὅπερ ἐστὶ βροτοῖς κάλλιστον ἁπάντων.

Item:

Εὐσεβίων δὲ μόνων ἁγία χθὼν πάντα τάδ' οἴσει
Νᾶμα μέλιτος ἀπὸ πέτρης ἠδ' ἀπὸ πηγῆς
Καὶ γάλα ἀμβροσίης ῥεύσει πάντεσσι δικαίοις.

Resp. 1. De Sibyllinorum carminum origine & autoritate diversæ sunt eruditorum sententiæ. Justinus in parænet. 1. ad Græcos p. 27. oracula Sibyllarum *proximè ad Prophetarum doctrinam accedere* asserit. Clemens Alexandrinus, Eusebius, Lactantius &c. gentilibus eadem constanter opponunt Bellarm. lib. 1. de Christo c. 11. *Sibyllas multò clarius quàm ullos Prophetarum de Christo prædixisse* magnâ audaciâ asserit. Vide librum Onuphrii de Sibyllis, commentarios Ludovici Vivis ad lib. 18. Aug. de civ. Dei cap. 23. Wolffium Cent. 1. lection. memorab. non longè à princ. Frider. Tilemann. in discursu Philolog. D. Erasmi Schmids libellum de Sibyllis &c. ubi multa ἀξιομνημόνευτα de Sibyllinorum oraculorum autoritate inveniuntur. Quidam verò parùm fidei illis tribuunt. Constat enim ex Epistola Imperatoris Aureliani ad Senatum Romanum apud Vopiscum, *libros Sibyllinos Propheticis monumentis non minùs opponi consuevisse quàm Pantheon Ethnicorum templum Ecclesiæ Christianæ. Miror vos Patres sancti* [inquit Aurelianus] *jam dum de aperiendis libris dubitasse, perinde quasi in Christianorū Ecclesia, non in templo Deorum omnium tractaretis*, ex quo facilè apparet, in Ecclesiis Christianorum Sibyllarum nomen non fuisse magni habitum, neque id injuriâ, cùm gentilium Dæmonolatriam ex libris Sibyllinis confirmari solitam fuisse, in propatulo sit. Quod Euseb. in vit. Constant. dicit, τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ἀπιστεῖν *plerosque testimonia illa repudiare*, id non minùs de Christianis quàm Ethnicis quidam accipiunt. Ambrosius in comment. 1. Cor. 2. *Pythonem Diabolum per Sibyllas locutum esse* asserit. *Hic* [Python] *est, inquit, qui per verisimilia fallitur & fallit, hic est, qui per Sibyllam locutus est, sensum nostrorum secutus, locum volens inter cœlestes habere.* Cui conforme est illud Augustini lib. 18. de civit. Dei cap. 46. *Cùm Scripturis nostris non credunt, complentur in illis suæ, quas cæci legunt, nisi fortè quis dixerit illas Prophetias Christianos finxisse de Christo, quæ Sibyllæ nomine vel aliorum proferuntur, si quæ sunt, quæ non pertinent ad populum Iudæorum.* & cap. 47. in princ. *Quisquis alienigena, id est, non ex Israel progenitus, nec ab illo populo in canonem sacrarum literarum receptus legitur aliquid prophetasse de Christo, si in nostram notitiam venit aut venerit, ad cumulum à nobis commemorari potest, non quòd necessarius sit, etiamsi desit, sed quia non incongruè creditur fuisse & in aliis gentib. homines, quib. hoc mysterium revelatum est & qui hoc etiam prædicere impulsi sunt, sive participes eiusdem gratiæ fuerint, sive expertes, sive per malos Angelos docti sunt, quos præsentem Christum, quem Iudæi non agnoscebant, scimus fuisse confessos.* Casaub. exerc. 1. ad Baron. apparatum n. 18. p. 72. disputat, *oracula illa, quò apertiora sunt, eò videri suspectiora. Scimus enim quam exiles veritatis scintillæ priscis temporibus populo Iudaico illuxerint, ecquis verò credat, tàm profunda mysteria gentibus fuisse clarius patefacta, quàm illi populo, quem Deus opt. max. ut peculiariter suum dilexit ac suametipsius & fidelium suorum servorum voce erudiit &c. Apostolus tempora ante Christum appellat* χρόνους ἀγνοίας *Act. 17. v. 30. ac sæpè repetit, doctrinam de salute generis humani ante Christi incarnationem fuisse mysterium à seculis & generationibus absconditum, nunc autem manifestum sanctis eius. Rom. 16. v. 25. Eph. 3. v. 9. Coloss. 1. v. 26. quibus effatis quomodo sua constare poterit veritas, si præcipua doctrinæ Christianæ mysteria gentibus fuere proposita? Præterea apud Platonem, Aristotelem, Theophrastum & tot alios è paganis curiosissimos omnium disciplinarum scrutatores, eorum, quæ hodiè apud Sibyllas miramur, nullum penitus*

tus extat vestigium. Denique primis Ecclesiæ temporibus plurimi extiterunt, qui cœlestem veritatē figmentis suis adjutum ire non dubitarunt, quò facilius scil. nova doctrina à gentium sapientibus admitteretur, quo ex fonte dubio procul orti libri sexcenti, quos illa ætas & proxima viderunt ab hominibus minimè malis sub nomine etiam Domini Iesu & Apostolorū, aliorumq́; sanctorum publicatos, quorum plurimas Gelasius in c. Sancta Romana. Dist. 15. enumerat. Hisce Casauboni argumentis addi posset, quod Sibillynorum oraculorum autoritate acceptata, aliquid Propheticum extra Scripturas Propheticas esset agnoscendum, quod magna fuerit piorum veterum in laudandis Pseudepigraphis Evangeliis, aliisque commatis non boni scriptis ταχυπείθεια, quod nondum liquidò constet, quæ & quotnam Sibyllæ fuerint, quævè carmina pro γνησίοις Sibyllinis æstimanda, quod pleraque in illis ambigua & obscura, ut modò in hunc, modò in illum accipi possint sensum &c. 2. sed sepositâ hoc loco de Sibyllinorum oraculorum autoritate uberiori dissertatione breviter dicimus, ad normam Propheticæ & Apostolicæ Scripturæ exigenda esse omnia, quæ extra eam de Christianæ doctrinę capitibus occurrunt. 3. proinde sicut Prophetarum vaticinia, quæ de Ecclesiæ in hoc vel futuro seculo felicitate tractant, symbolicè ac parabolicè explicanda esse superiùs ostendimus, ita idipsum quoque de Sibyllarum oraculis statuendum dicimus.

4. Ex traditionibus Apostolicis. **5. Ex carminibus Poëtarum.**

96. 4. *Ad traditiones Apostolicas* provocavit Papias primus Chiliasticę opinionis in Ecclesia autor, ut constat ex Eusebio lib. 3. Hist. Eccles. c. 36. 5. ad *Poëtarum carmina* recurrunt Tertull. libr. 3. contra Marcion. c. 24. & Lactant. lib. 7. institut. cap. 24. Sed respond. 1. ostendimus in prælect. de Script. traditiones, quæ pro Apostolicis extra & præter Scripturam in fidei articulis venditantur, à vera Ecclesia non esse recipiendas, cùm adversentur *perfectioni Scripturæ* & expressæ Christi & Apostolorum prohibitioni. Matth. 15. v. 6. Marc. 7. v. 7. Gal. 1. v. 8. Coloss. 2. v. 8. cùm sint *figmentum Pharisaicum & hæreticum*, cùm sint *fallaces & incertæ*, tùm *ratione originis*, tùm *ratione numeri*, tùm *ratione diversitatis*, tum *ratione effectus*, deniq; cùm non sint *à Christo & Apostolis profectæ*. 2. longè verò minùs ex Poëtarum fabulis Christianæ religionis dogmata probari possunt, cùm divinam veritatem humanis conspurcare nugis perquàm sit absurdum & præposterum. Ubi de fide & doctrina cœlitùs revelata agitur, nunquam & nuspiam Poëtarum testimoniis Apostolus utitur, sed de moribus contra Ethnicos disputans ex Poëtarum fonte pauxillum proponit degustandum.

6. Ex rationibus.

97. 6. *Ratiocinationes* quasdam format Tertullianus lib. 3. adv. Marcion. c. 24. sed ponderis admodùm exigui. 1. *Iustum est & DEO dignum illuc quoque exultare famulos ejus, ubi sunt & afflicti in nomine ipsius.* Resp. imò verò potiora piorum prę-mia differuntur in vitam æternam. Matth. 5. v. 12. *Merces vestra copiosa erit in cœlo.* 2. Cor. 4. vers. 18. *quæ videntur, temporalia sunt, quæ non videntur, æterna.* Habet quidem pietas *promissionem præsentis & futuræ vitæ* 1. Tim. 4. v. 8. interim promissiones hujus vitæ intelligendę sunt *cum exceptione crucis*, de omnimoda enim quiete & immunitate ab omnibus adversis, periculis & tentationibus in hac vita piis expectanda nihil in Scripturis prædictum. 2. *Christus sublimiora promisit. Ergò etiam humiliora millenarii scilicet felicitatem præstabit.* Resp. Eâdem ratiocinatione inferre possem, omnes verè pios & Christianos in hac vita fore divites, potentes, honoratos &c. quia cœlestia bona piis promissa longè præstantiora sunt terrenis divitiis, mundanâ potentiâ & externis hujus vitæ honoribus. Quæ & qualia præmia piis aliquando sint reddenda, non ex nostræ rationis prædicamentis, sed ex sacrarum literarum tabulis unicè discendum. 3. *Regni præconium soli Christo reservatum, ut per famulos quidem terrena gloria, cœlestis verò per ipsum Deum annunciaretur.* Resp. Sicut una atque eadem Christi ac Prophetarum & Apostolorum doctrina, ita quoque una eademque promissio. Cœlestis Paterfamiliâs per *suum servum* ad cœnam Lucæ 14. v. 17. per *servos suos* ad nuptias Filii Matt. 22. v. 3. hoc est, ad communicationem bonorum spiritualium ac cœlestium homines invitat, mittit ad vineæ colonos, primò quidem *servos*, mox etiam *filium suum* Matth. 21. v. 34. & 37. proinde non alia per servos, alia per Filium nobis offert. Sed in re manifesta pluribus opus non est.

98. Exposuimus hactenus primum consummationis seculi *adjunctum* videl. *tempus*, quo mundi interitus sit secuturus, succedit alterum, quod est *modus*. **2. Modus.** Eum verò nobis describunt Apostoli in sequentibus vaticiniis 1. Cor. 15. v. 52. *in novissima tuba resurgent mortui* 1. Thess. 4. v. 16. *ipse Dominus in celeusmate, in voce Archangeli & in tuba Dei descendet* 2. Pet. 3. v. 10. *adveniet dies Domini ut fur, in quo cœli magno fragore transibunt, elementa verò calore solventur, terra autem & quæ in ea opera sunt, exurentur.* v. 12. *per adventū diei Domini cœli igne succensi solventur & elementa ignis ardore tabescent.* Audietur ergò tuba Dei & vox Archangeli, conspicietur flamma ignis omnia absumentis, audietur horribilis fragor, cum quo cœli igne succensi collabentur. Quemadmodum enim ad sonitum tubarum *muri Hierichuntis* concidebant Jos. 6. v. 20. sic tubâ ultimâ clangente, tota cœli terræque machina corruet. Apoc. 6. v. 15. *cœlum recessit sicut liber involutus & omnis mons & insula de locis suis mota sunt.* cap. 21. v. 11. *vidi thronum magnum candidum & sedentem super eum, à cujus facie fugit terra & cœlum & locus non est inventus eis.* 3. *Antecedentia* hujus conflagrationis & interitus sunt *signa*, tùm *remota* tùm *propinqua* diem novissimum denunciantia, reditus Christi è cœlo in nubibus ad judicium, resuscitatio mortuorum, extremi judicii administratio, piorum in occursum Christi in nubibus obviatio &c. *Consequentia* sunt novi cœli ac novę terrę creatio, æterna piorum prę-mia, æterna item impiorum supplicia, adeoque omnia illa, quæ inter extremi judicii consequentia numeravimus in tract. prox. §. 112. **3. Antecedentia & consequentia.**

CAP. VIII.

De cognatis consummationis seculi.

Cognata consummationis seculi.

99. *Cognata* hujus ultimæ συντελείας ac παντολεθρίας sunt 1. *diluvium*, quo totus terrarū orbis miserè fuit devastatus, & in quo prę-ludium ultimæ destructionis nobis proponitur, teste Christo Mat. 24 v. 37. Luc. 17. v. 27. & Petro 2. Epist. 2. v. 5. & c. 3. v. 6. 2. *Excidium Sodomiticum*, in quo igne cœlitùs depluto Sodoma cum vicinis quatuor urbibus fuit exusta. Aug. lib. 16. de civ. Dei c. 30. *Veniente igneo imbre de cœlo, tota illa regio impia civitatis*

in terram versa est. Id. lib. 21. de civ. Dei c. 5. *Poma in terra Sodomorum gignuntur & ad maturitatem perveniunt, sed morsu pressuvè tentata in fumū ac favillam corio fatiscente vanescunt.* c. 7. *De fructibus Sodomitarum arborum non tantùm literæ fide digna indicant, verùm etiam tàm multi se loquuntur expertos, ut hinc dubitare non possim.* c. 8. *Poma Sodoma interiorem favillam mendaci superficie maturitatis includunt.* Ludov. Viv. in comm. dicti lib. c. 5. hoc confirmat ex aliis Historiographis ac inter reliquos adducit *Solinum*, qui in Polyhistore sic scribit: *Duo ibi oppida, Sodomum nominatum alterum, alterum Gomorrhum, apud quæ pomum gignitur, quod habeat speciem licet maturitatis, mandi tamen non potest, nam fuliginem intrinsecus favillaceam ambitio tantùm eximiæ* [extimę] *cutis cohibet, quæ vel levi tactu pressa fumum exhalat & fatiscit in vanum pulverem.* Sic ergò perpetuum hujus incendii atque excidii μνημόσυνον hominibus Deus ob oculos ponere voluit. Quod autem in eo conflagrationis finalis ac totalis totius scilicet universi nobis proponatur, colligi potest ex verbis Christi Luc. 17. v. 28. & seqq. atque Apostolorum, Petri 2. Epist. 2. v. 6. Judæ v. 7. ubi Sodoma & Gomorrha expressè appellantur δεῖγμα. 3. *Omnes particulares regionum devastationes* per incendia, eluviones aquarum, terræ motus ac hiatus &c. quarum exempla Historiæ & experientia suppeditant longè plurima.

CAPUT IX.

De pugnantibus.

Pugnantia. 100. *Pugnantia* sunt 1. *Epicureæ cogitationes* de fine mundi nunquam secuturo, quas describit Petrus 2. Epist. 3. v. 3. 2. *Ethnicorum de mundi æternitate opinio.* 3. *Hæreses* in Ecclesia de mundo in eodē statu perpetuò mansuro excitatæ. 4. *Quævis corruptelæ*, quibus ὀρθοδοξία hujus articuli *directè* vel *obliquè* labefactatur, quas suo loco in antithesi cujusque capitis recensuimus superiùs. 5. *Curiositas* eorum, qui certum diem vel annum consummationi seculi præfinire ausi fuêre.

CAPUT X.

De usu hujus loci.

Usus hujus doctrinæ. 1. Theoreticus. 101. *Usus* hujus loci est 1. θεωρητικὸς 2. πρακτικὸς. *Theoreticus* est 1. διδασκαλικὸς, ut confessionis nostræ de interitu mundi suo tempore secuturo fundamenta ex Scripturis teneamus & fidem nostram adversus quosvis errores probè muniamus. 2. ἐλεγκτικὸς, ut Epicuræas & Ethnicas opiniones de mundi æternitate detestemur, iisq; scutum immobile ex verbo Dei opponamus. *Practicus* est vel *generalis* vel *specialis*. Generalis, ut hujus novissimi perpetuò memores omnia visibilia fugacia, fluxa & transitoria esse cogitemus, ac ad pietatem sedulò nos conformemus. 2. Petr. 3. v. 11. *Cùm hæc omnia* [cœlum, terra & Elementa] *dissolvenda sint, quales oportet vos esse in sanctis conversationibus ac pietatibus?* Matth. 24. v. 2. Marc. 13. v. 2. Luc. 21. v. 6. discipulos pulcerrimam & augustissimam templi Hierosolymitani structuram admirantes Christus ad excidii propediem instantis considerationem revocat. *Videtis*, inquit, *has magnas ædificationes, venient dies, in quibus non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur.* Pari ratione quoties pulcerrimam & affabrè extructam cœli terræque machinam intuemur, statim subeat animum nostrum cogitatio de fine mundi, in quo omnia dissolventur ac corruent. Meminerimus Christum perpetuò auribus & cordibus nostris illud instillare. *Videtis hæc omnia, dico vobis, veniet dies, in quo non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur*, imò in favillas & cineres redigatur. Si quid preciosi, si quid speciosi in mundo vides, *caudam*, hoc est, finem respice, tandem enim in nihilum abibit.

(margin: 2. Practicus. 1. Generalis.)

102. *Specialis* usus est vel παιδευτικὸς *informatorius*, vel παραμυθητικὸς *consolatorius*. Παιδευτικὸς est vel ἐπανορθωτικὸς *correctorius* vel *exhortatorius*. ἐπανορθωτικὸς usus in eo consistit, quòd pia de proximè instante consummatione seculi meditatio revocat nos 1. *ab inordinata mundi dilectione*, 1. Cor. 7. v. 29. *Tempus breve est. Reliquum est, ut qui habent uxores, sint tanquam non habentes.* vers. 30. *& qui flent, tanquam non flentes, & qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui emunt, tanquam non possidentes.* v. 31. *& qui mundo hoc utuntur, tanquā non abutantur, præterit enim figura hujus mundi. Breve est tempus* sive ad vitam nostram, sive ad seculi hujus durationem respiciamus, qui ergò uxores habent, sint *tanquam non habentes*, non nimiopere rei uxoriæ adhæreſcant, sed animum, mentem & amorem in Deo unicè defigant, in gratiam uxorum non discedant à divinorum mandatorum observatione, nec propter uxores vocationem ad cœlestem cœnam contemnant Luc. 14. vers. 20. vel ut ipse Apostolus v. 33. exponit, *non nimis solicitè cogitent de illis, quæ sunt hujus mūdi, quomodo placeāt uxorib.* sed soliciti sint de his, *quæ sunt Domini, quomodo placeant Domino. Qui flent, sint tanquam non flentes, qui gaudent tanquā non gaudentes*, i. e. nec in adversis animo sint nimiū demisso, nec in prosperis nimiùm elato, non patiantur se dolore & tristitiâ ob amissa vel erepta mundi bona opprimi, nec finem desiderii & substantiam gaudii in terrenis constituant. *Qui emunt, sint tanquam non possidentes*, quia prędia & agri non dantur ipsis in possessionem perpetuam, sed in communicationem usufructuariam; qui negotiantur, *possideant* res terrenas, sed caveant, ne ab ipsis *possideantur*, i. e. ne cor rebus illis fluxis & momentaneis apponant. *Qui utuntur mundo tanquam non abutentes*, videl. inordinato & nimio amore eidem adhærendo. Verus rei usus in eo consistit, ut illâ utamur taliter, qualis est. Jam verò mundus non est stabilis, firmus, perpetuus, sed fluxus, transitorius & momentaneus. Ergò etiam eo non utamur tanquam re perpetuâ sed fluxâ obiter & in transcursu. Augustinus tract. 40. in Johan. *Utere mundo, quemadmodum viator in stabulo* [sive diversorio Luc. 10. v. 35.] *utitur mensâ, calice, urceo, dimissurus non permansurus.* Idem lib. 15. de civ. Dei cap. 7. *Boni ad hoc utuntur mundo, ut fruantur Deo, contrà mali, ut fruantur mundo, uti volunt Deo.* Iem lib. 5. contra Julian. Pelag. *Quid est quasi non utantur, nisi non diligant, quo utuntur, quoniam tale est, ut benè aliter nō utantur.* Præterit figura hujus mundi: quotquot ergò inordinato & nimio amore mundo adhærent, unà cum mundo prætereunte prætereunt, imò pereunt. Greg. part. 3. curæ pastoral. admonit. 28. *Præterit figura hujus mundi, dicit Apostolus, ac si patenter dicat: Nolite constanter mundū diligere, quando & ipse non potest, quem diligitis stare,*

(margin: 2. Specialis. 1. informatorius. 1. correctorius. Revocat nos meditatio de consummatione seculi. 1. ab inordinata mundi dilectione.)

stare, incassum cor q. manentes figitis, dum fugit ipse, quem amatis, quæ verba repetit Anshelm. in com. h. l. Confer. quæ de hoc Apostolico dicto superiùs §. 8. allata. Nimirum proponit nobis Apostolus duo consideranda, quorum intuitu cor nostrum ab amore mundi avertere possimus, *temporis*, quo in mundo versari nobis datū *exiguitatem*, & *mundi* ipsius evanescentis *finem ac vanitatem*, *tempus breve est & figura mundi hujq praterit*, ergò ita mūdo utere, ac si mundus non esset, mox enim ex eo tibi emigrandum, mox videbis ipsum evanescere. Gal. 6. v. 14. *Per Christum mihi crucifixus est mundus & ego mundo*, id est, quæ mundus reputat crucem, ego delitias reputo, & quæ mundus delitias reputat, ego crucem reputo. *Crucifixus sum mundo per Christum*, i. e. cum Christo crucifixo & per ipsum mundo sum mortuus, ac mundi honores, voluptates, divitiæ, odia &c. non me magis afficiunt quàm mortuum, ac vicissim eadem tam non tangunt ac afficiunt me, ac si essent mortua & inefficacia, quia omnia brevi sunt moritura, id est, transitura ac peritura. August. in expos. Epist. ad Gal. *Mundus mihi crucifixus est, ut me non teneat & ego mundo, ut eum non teneam, i. e. ut neq; mundus mihi nocere possit, neque ego de mundo aliquid cupiam*. & in lib. de salutar. document. *Sicut homo mortuus in sepulchro nulli detrahit, nemini violentus existit, neminem calumniatur, neminem opprimit, non invidet bonis, non insultat malis, non luxuriæ carnis servit, non odiorum flamma inardescit, non potentibus aut divitibus hujus seculi adulatur, non inquieta curiositate rapiatur, non turba maxima sibi astantis curam gerit, non auro argentoque sive pallio circumdatus distenditur, non salutationibus potentum delectatur, non se injuriis fatigat, non eum superbia inflat, non ambitio hujus seculi necat, non vana gloria turpiter jactat, non hujus seculi falsæ divitiæ inflant, non rabies vesani furoris exagitat, non pulcerrima species fœminarum avidum reddit, non contentiones hujus seculi perturbant, non audacia extollit, non gaudia hujus seculi delectant &c. ita spiritualiter mundo mortuus talia nec facit nec patitur*. Cassianus lib. 4. de institut. Monach. c. 35. *Crux nostra timor Domini est, sicut ergo crucifixus quis jam non pro animi sui motu membra sua quoquam movendi vel convertendi habet potestatem: ita & nos voluntates nostras ac desideria non secundùm id, quod nobis suave est ac delectat ad præsens, sed secundùm legem Domini, quò nos illa constrinxerit, applicare debemus. Et sicut is, qui cruci affigitur, non jam præsentia contemplatur, nec de suis affectionibus cogitat, non pro die crastino sollicitudine curaq; distenditur, nulla possidendi concupiscentia permovetur, nulla superbia, nulla contentione, nulla æmulatione succenditur, non de præsentibus dolet injuriis, non præteritarum jam recordatur, seque cùm adhuc spirat in corpore, cunctis Elementis credit esse defunctum, illuc præmittens sui cordis intuitum, quo se non dubitat ilico transiturum: ita nos quoque timore Domini crucifixos oportet his omnibus, id est, non solum carnalibus vitiis, verum etiam ipsis Elementis mortuos esse, illuc habentes oculos animæ nostræ defixos, quò nos sperare debemus momentis singulis migraturos*. 1. Joh. 2. v. 15. *nolite diligere mundum, neq; ea quæ sunt in mundo*. v. 17. *& mundus transit & concupiscentia ejus*, i. e. quia mundus & omnia quæ sunt in eo opinione citiùs transeunt, ideò non debemus corde nostro ei adhærescere, sed animum & cor ad Deum, qui in æternum permanet, elevare. Aug. lib. 5. contr. Jul. *Non dixit Iohannes: Nolite uti mundo, sed nolite diligere mundū. Qui n. non diligens utitur quasi nō utens utitur, quia non ejus rei causa utitur, sed alterius quā diligens intuetur, ut etiā non diligens hac utatur*. De hac mundi & rerū mundanarū fugaci instabilitate & instabili fugacitate pulcrè disserit Nazianz. tract. de vitæ itinerib. qui sub fin. operū extat. *Humana omnia*, (inquit) *metus, risus, lanugo, umbra ros, flatus, volatus, vapor, somnium, fluctq, navis vestigium, aura, pulvis, orbis quidam perpetuâ conversione similia omnia volvens, nunc stabilis, nunc rotans, nunc labilis, nunc fixus, annis temporibus, diebus, noctibus, laboribus morte mœroribus, voluptatibus, morbis, calamitatibus, secundisq; rerum successibus, quod non sine magna sapientia à Deo constitutum, ut discamus à stulta carnis cogitatione mentem abrumpere, vitā ab hac vita alienam ducere & cum altero mundo mundum hunc commutando difficultates omnes hujus vitæ molestiasq; forti animo perferre*. Confer quæ de hisce dictis Apostolicis Gal. 6. v. 14. 1. Johan. 2. v. 15. adduximus superiùs §. 9. Utinam verò de futura mundi consummatione frequentius cogitaremus ac invicem colloqueremur; ita profectò fieret, ut à mundi amore cor nostrum magis abstraheretur. Sicut *hederam Iona* vermiculus corrodebat, Jon. 4. v. 7. sic omnib. mundanis ac terrenis rebus adhæret corruptio, quâ tandem dissolvūtur. Quinimò non solùm corruptio, sed & maledictio terræ adhæret Gen. 3. v. 17. eccur igitur terrena tantoperè diligimus? Si mundus per inordinatum amorem animæ nostræ unitur, etiam Princeps mundi eidem unietur. De hoc mundi amore in cordibus mortificando pulcrè philosophantur pii veteres. August. Epist. 45. ad Argum. *Mundus tantâ rerum labe contritus est, ut etiam speciem seductionis amiserit. Nam quantum illi laudandi atque prædicandi sunt, qui dignati non sunt etiam cum mundo florente florere, tantùm increpandi & accusandi sunt, quos perire cum pereunte delectat*. serm. 29. de morbis Domini. *O munde immunde quid strepis? quid avertere conaris? tenere vis periens, quid faceres, si maneres? quem non deciperet dulcis, si amarus alimenta mentiris?* serm. 245. de temp. *Si finis mundi est, migrandū est de hoc mundo, non amandus est mundus. Ecce turbatur mundus, & amatur mundus, qd si tranquillus esset? formoso quomodo, qui sic amplecteris fœdū? flores ejus quomodo colligeres, qui à spinis non revocas manū*. Greg. homil. 18. in Ezech. *Si talem mundum adhuc diligimus, non jam gaudia sed vulnera amamus &c. Despiciamus ex toto animo hoc præsens seculum vel extinctum. Finiamus mundi desideria saltem cum mūdi fine*, homil. 28. in Evang. *Sancti isti ad quorum tumbam consistimus, florentem mundum mentis despectu conculcaverunt. Erat vita longa, salus continua, opulentia in rebus, fœcunditas in propagine, tranquillitas in diuturna pace, & tamen cùm in seipso floreret, jam in eorum cordibus mundus exaruerat. Ecce jam mundus in seipso aruit & adhuc in cordibus nostris floret. Ubique mors, ubique luctus, ubique desolatio, undique percutimur, undique amaritudinibus replemur; & tamen cæcâ mente carnalis concupiscentiæ ipsas ejus amaritudines amamus. Fugientem sequimur, labenti inhæremus. Et quia labentem retinere non possumus, cum ipso labimur, quem cadentem tenemus. Aliquando nos mundus delectatione retraxit à Deo, nunc tantis plagis plenus est, ut ipse nos jam*

mundus mittat ad Deum. homil. 36. in Evang. *Sic teneamus ea, quæ sunt hujus mundi, ut tamen per ea non teneamur; sit res temporalis in usu, æterna in desiderio, sit res temporalis in itinere, æterna desideretur in perventione.* Est & hoc Gregorii. *Mundus est instar nucis cassæ, exterius pulcer videtur, sed si cultello veritatis aperiatur, ostendit putredinem & vermes.*

2. ab avara divitiarum acquisitione. 103. 2. *Ab avara divitiarum acquisitione.* Matt. 6. v. 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra, ubi ærugo & tinea demolitur & ubi fures effodiunt & furantur*, i. e. terrena omnia corruptioni, putredini & furum insidiis sunt obnoxia, ergo ea non habeamus pro veris thesauris. c. 16. v. 26. *Quid prodest homini, si lucretur mundum universum, animæ v. suæ detrimentum patiatur?* q. d. mundus transitorius est ac periturus, si quis ergo vel maximè totũ acquireret mundum, nullum obtineret lucrum, si non esset *in Deo dives*, quia pereunt mundana, anima verò avari mundana contra justitiæ legem possidentis in æternis tormentis vivet. Jac. 5. v. 1. *plorate divites.* v. 2. *divitiæ vestræ putrefactæ sunt & vestimenta vestra à tineis sunt comesa.* v. 3. *aurum & argentum vestrum æruginavit, & ærugo eorum in testimonium erit vobis & manducabit carnes vestras sicut ignis, thesaurizastis in novissimis diebus.* q. d. cùm non solùm ex verbo audiatis, sed etiam coràm conspiciatis, imò manibus palpetis mundi finem imminere, terrenis omnibus putredinem & corruptionem adhærere, tamen in novissimis mundi diebus thesaurizastis, ideò ærugo terrenis divitiis adhærens in die judicii erit vobis in testimoniũ, quod non pro veris divitis ac vero thesauro ea habere debuissetis. Quid *aurum & argentum*, quod tantopere omnes concupiscunt? spuma in visceribus terræ ex sulphure & Mercurio nata. *Quid sericum*, quo fastuosi superbiunt? stercus vermium. Quid *vestes laneæ?* vellus occisorum pecorum. Quid *palatia?* lapides insensiles. Quid *agri?* torpens humus. Quid *omnia terrena*, ex quibus divitiæ comparantur? vanitas, fumus, nihil. *Qui in terra thesaurizant*, inquit August. in enarr. Psal. 48. *similes sunt illis qui fruges suas in imis & humidis locis recondunt, non animadvertentes hinc fore, ut citissimè putrescant.* Terrenæ divitiæ aut nos deserent in seculi cõsummatione aut nos eas deseremus in morte. Pereunt congregata omnia, sed deterius perit eorum congregator, quia *labor avarorum non solùm est periturus, sed etiam peremtorius.* Bernhard. conversat. cap. 15.

3. à pœnitentiæ dilatione. 104. 3. *A pœnitentiæ dilatione.* Sicut mors homini certa est, hora autem mortis eidem incerta, sic consummatio seculi certa est, tempus autem consummationis incertum & incognitum. Pœnitentiam ergo nostram non differamus in crastinum, fieri enim potest, ut hic ipse dies vel mundo vel nobis sit novissimus. Omnia visibilia clamant, finem mundi adesse, eccur igitur nostris peccatis non imponimus finem æterna præstò sunt, cur æternitati nondum nos paramus? Filii & filiæ Jobi mutua inter se læti convivia curantes ædium ruinâ subitaneâ opprimuntur Job. 1. v. 19. sic in consummatione seculi cœli terræque repentinus erit collapsus, quo securi & impœnitentes in infernum usque deprimentur.

2. exhortatorius. Excitat nos hac meditatio 1. ad sincerum Dei timorem. 105. Παραινετικὸς sive *exhortatorius* usus in eo consistit, quod meditatio consummationis seculi excitat nos 1. *ad sincerum Dei timorem. Cœli & terra* magno ac horribili fragore *aliquando transibunt*, 2. Pet. 3. v. 10. timeamus propter illum interitum, ne ipsius interitus tempore inutiliter terreamur. *Me ergo non timebitis*, ait Dominus Jerem. 5. v. 22. *& à facie mea non pavebitis? qui posui arenam terminum mari &c.* Si timendus est Dominus, propterea quòd possit repagula maris recludere & inundationem orbi immittere, quantò magis timendus erit, quia flammâ ignis cœlum ac terram aliquando constituit absumere?

2. ad cœlestium amorem. 2. *ad cœlestium desiderium & amorem.* Primum cœlum & prima terra abibit, creabit autem Deus *novum cœlum & novam terram, in quibus justitia habitat* 2. Petr. 3. v. 13. Apoc. 21. v. 1. ad novum illud cœlum ac novam terram, ad præmia illa beatorum invisibilia spretis visibilibus ac transitoriis toto pectore aspiremus. Nazianzenus tract. de vitæ itineribus. *Ideo constitutum est, ut res omnes hujus vitæ incertæ sint ac instabiles, ut rerum firmarum stabiliumq́; amore ac desiderio inardescamus.* Advenæ hic sumus & *peregrini* Psal. 39. v. 13. *πολίτευμα nostrum in cœlo* Phil. 3. v. 21. *non habemus hîc civitatem manentem, futuram igitur inquiramus* Heb. 13. v. 14. Relinquamus mundum antequam nos relinquat, exeundum nobis ex Ægypto, relinquendus est mundus, si volumus Domino servire. *Relinquendus autem non loco, sed animo; non itinere proficiscendo, sed fide proficiendo.* Origen. homil. 3. in cap. 4. Exod. non passibus corporeis sed affectu mentis.

3. ad beneficentiæ fervorem. 3. *ad beneficentiæ fervorem.* Dum adhuc in mundo sumus, mundanis ad aliorum inopiam sublevandam rectè utamur & de transitoriis ac perituriis thesaurum nõ periturum nobis comparemus. Nihil *ex mundo pereunte auferre possumus* 1. Tim. 6. v. 7. præter ea, quæ in manus pauperum, velut in Christi gazophylacium collocavimus. Jacob. 5. v. 3. arguuntur divites, quod *in extremis diebus thesaurizaverint*, id est, quod mundi fine jamdum appetente de thesauris mundi colligendis soliciti fuerint, beneficentiæ erga pauperes interim obliti. Manna in privatis ædibus asservata putruit, sed in arcam Domini reposita illæsa mansit, sic quę ad privatos usus avaritia colligit, peribunt, sed quæ in Christi honorem pauperibus dantur, manebunt & in die judicii prædicabuntur. Lactant. lib. 6. Instit. cap. 12. *Quid verere fluxum & fragile bonum facere sempiternum ac thesauros tuos Deo custodi tradere?* lib. 7. cap. 12. *Transfer ad magnum sacrificium malè peritura, ut pro his transituris muneribus habeas à Deo munus æternum.* Augustinus Epist. 80. *Omnia terrena peribunt, sed bona opera nõ pereunt, quæ de bonis transeuntibus fiunt.*

4. ad beatæ emigrationis ardorem. 4. *ad beatæ emigrationis ardorem.* Mundi finis in propinquo est, promto igitur atque æquo animo ex illa tanquam ex vetusta & ruinæ proxima domo excedamus. Cyprianus serm. de mortal. circa fin. *Si in habitaculo tuo parietes vetustate nutarent, tecta desuper tremerent, domus jam fatigata, jam lassa ædificiis senectute labentibus ruinam proximam minaretur, nonne omni celeritate migrares? Mundus ecce nutat & labitur & ruinam sui non jam senectute rerum sed fine testatur, & tu non Deo gratias agis, non tibi gratularis, quod exitu maturiore subtractus ruinis imminentibus exuaris?* August. Epist. 136. ad Cler. & pop. Hippon. *Sicut ad loca munitiora festinantius migrant, qui ruinam domus vident contritis parietib. imminere: Sic corda Christiana quantò magis sentiũt mũdi hujꝰ ruinã crebrescentib. tribulationib.*

propin-

propinquare, tantò magis debent bona, quæ in terra recondere disponebant, in thesaurum cœlestem impigra celeritate transferre. Et si aliquis humanus casus acciderit, gaudeat, qui de loco ruinoso emigravit. Si autem nihil tale fuerit subsecutum, non contristetur, qui quandoque moriturus, immortali Domino, ad quem venturus est, bona propria commendavit.

2. *Consolatorius.* 106. Παραμυτικὸς sive *consolatorius* usus in mundi odiis ac persecutionibus, adeoq; adversis omnibus, quæ pii in mundo sustinent, locum obtinet. Mundus diversorium est, in quo Diabolus agit hospitem, qui pios utpote cœli cives & mundi peregrinos duriter tractat, impiis verò qui sunt mundi cives & cœli exules suaviter abblanditur, sed Christus hoc Diaboli hospitium aliquando cœlesti igne succendet & furorem ejus potenter compescet. Mundus est piorum carcer, in quo pii omnis generis adversa sustinere coguntur, sed Christus ad judicium è cœlo redux carcerem illum destruet ac captivitatem ducens captivitatem suos liberabit. Joh. 15. v. 19. dicit Christus ad discipulos. *Si de mundo essetis, mundus quod suum est diligeret, quia verò de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus.* cap. 16. v. 33. *in mundo habetis pressuram, sed confidite &c.* August. in enarr. Psal. 79. *Ad omne peccatum & ad omne bonum amor & timor ducit. Ut facias bene, amas Deum, & times Deum, ut autem facias male amas mundum & times mundum. Quicquid tibi iniquo promiserit mundus, nunquid potest dare quantum dabit justo Deus? quicquid tibi justo minatus fuerit mundus, nunquid potest facere, quod facit iniquo Deus?* Ut ergo mundus non est inordinatè amandus, ita quoque non est præposterè timendus. Quæcunque enim adversitates in mundo piis obtingunt, unà cum mundo desinunt.

CAPUT II.

Definitionem hujus Novissimi subjungit.

107. Ex illis, quæ hactenus dicta, talis hujus quarti Novissimi extrui potest *definitio.* Consummatio seculi sive destructio mundi est Dei actio, quâ per ignem cœlum, terram, mare & omnes creaturas, quæ in eis sunt, solis Angelis & hominibus exceptis in nihilum rediget, ad veritatis, potentiæ ac justitiæ suæ manifestationem & piorum hominum liberationem. Faxit omnipotens Deus, ut novi illius cœli ac novæ illius terræ, quæ post seculi consummationem divinâ virtute creabuntur, cives & incolæ simus, ac cum omnibus sanctis Angelis & beatis hominibus divinæ gloriæ hymnum in omnes nunquam finiendorum seculorum æternitates cantemus, dicentes. *Salus & gloria & honor & virtus Domino Deo nostro.* Apoc. 19. v. 1. *Sedenti in throno & Agno benedictio & honor & gloria & robur in secula seculorum.* Apoc. 5. v. 13. Amen, Amen.

DE INFERNO SEU MORTE ÆTERNA.

I.

Continuatio. Erribile est *mors*, terribilius *judicium*, terribilissimum *infernus*, mortem & judicium impiorum secuturus. Hebr. 9. v. 27. Apoc. 6. v. 8. Aristoteles quidem morte nihil noverat terribilius, unde θάνατον vocat πάντων φοβερῶν φοβερώτατον, sed hoc terribilissimo aliquid terribilius in verbo Dei nobis proponitur, videl. *infernus*, qui terribilis est propter *tormentorum atrocitatem*, terribilior propter *suppliciorum diversitatem*, terribilissimus propter *pœnarum æternitatem.* Illius comminatione à peccatis Deus nos revocare conatur, *quia gehennæ meminisse, non sinit in gehennam incidere.* Psal. 7. v. 13. *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibravit, arcum suum tetendit & paravit illum*, in quem locum sic commentatur Basilius. *Comminatorius sermo est, non statim minatur vulnera, plagas, mortes, sed armorum vibrationem, velut præparationem quandam ad ultionem intentat. Quemadmodum ergo, qui arma abstergunt ac poliunt, pugnæ mox ineundæ acrem affectum & alacritatem significant, sic & sermo hic Dei motum ad ultionem ostendere volens gladium illum vibrare dixit.* Nimirum Deus non ex improviso pœnis temporalibus & æternis impios non præmonitos opprimit, sed *arcum suum prius tendit ac parat, antequam feriat*, i. e. pœnas priùs minatur, quam infligit, quod paterni & benevoli animi est indicium. Si enim delectaretur hominum perditione, priùs pœnam immitteret, quàm eandem comminaretur. Psal. 60. v. 6. *Dedisti metuentibus te significationem, ut fugiant a facie arcus*, ut est in vulg. vers. quem locum sic accipit Augustinus in enarr. illius Psal. ut summam Dei misericordiam nobis in eo proponi doceat, quod per comminationes suppliciorum peccatores soleat monere, ut ea curent per pœnitentiam subterfugere. Nostrum est, monentem ac minantem audire, à facie arcus fugere, & quotidianâ gehennæ meditatione à peccatorum studio mentem revocare. Sin minùs, quantò magis supplicium differtur, tantò gravius ac funestius infertur, perinde ut in arcu, quantò longius chorda trahitur, tantò fortius sagitta emittitur. De materiali arcu rectè quidem usurpaveris illud Poët. *Non semper feriet quodcunque minabitur arcus.* Sed de arcu divinæ iræ ac vindictæ hoc cogitari vel dici nequit. Esa. 30. v. 32. *erit transitus virgæ fundatus.*

2. Postquam igitur de *morte & judicio extremo* Doctri- actum fuit hactenus, consequens est ut de *inferno*, *na hujus* in quem post judicium extremum Diaboli & im- *commen-* pii præcipites dabuntur, inposterum dicamus. *datio.* Quare enim prius de *impiorum damnatione* quàm de *piorum glorificatione*, h. e. priùs de inferno, quàm de cœlo agendum censeamus, ejus ordinis rationem exposuimus in procemio generali tractatus de Noviss. Commendat verò nobis hanc doctrinam. 1. *Maxima utilitas.* 2. *Summa necessitas.* Utilitatem demonstramus tum *à priori*, videlicet ex *divina revelatione*, tum *à posteriori* videlicet

licet *ex consequente fructificatione*. Prior demonstratio sic habet. Quicquid Deus in verbo suo revelavit, illud utile est ad διδασκαλίαν, ἔλεγχον, παιδείαν καὶ ἐπανόρθωσιν. Ratio est, quia Scriptura θεόπνευστος revelatum Dei verbum complectens ad hos fines dicitur utilis. 2. Tim. 3. v. 16. Jam verò doctrinam de inferno Deus in verbo suo nobis revelavit, ut patebit ex sequenti ἐργασίᾳ. Ergo. Posterior demonstratio sic institui potest. Cujus pia & quotidiana meditatio revocat homines à studio peccandi & ad serium Dei timorem animos ipsorum inflectit, illud in Ecclesia doceri utile est ac fructuosum. Sed pia & quotidiana inferni meditatio utrumque præstat, ut in usu practico inferiùs monstrabitur. Ergo. *Necessitatem* probamus 1. *ex divino mandato*, tum *generali*, *Memorare novissima*. Sir. 7. v. 40. tum *speciali*, quod elicitur ex omnibus Scripturæ dictis, quæ de infernalibus pœnis tractant, eo namque fine Deus in verbo de illis agit, ut hominum animis inculcentur. 2. *ex officii Ecclesiastici debito*. Incumbit Ecclesiæ doctoribus, *vitam & mortem*, hoc est, divinas promissiones & comminationes pœnarum tum temporalium tum æternarum ex lege & Evangelio auditoribus fidei suæ commissis proponere Deuter. 30. v. 15. adeoque *ex thesauro suo vetera & nova proferre* Matth. 13. v. 52. 3. *ex Prophetarum Christi & Apostolorum exemplo*, illi enim non solùm doctrinam de piorum æterna gloria, sed etiam de impiorum sempiterna ignominia auditoribus suis inculcarunt. 4. *ex carnis nostræ torpore ac veterno*. Major hominum pars securitati & impietati dedita peccatorum lethargo est oppressa, illi talibus comminationibus velut aciculis quibusdam excitandi. Ipsimet pii circumferunt adhuc carnem & sanguinem, expositi sunt tentationibus Satanæ, posita ob oculos habent perversa mundi exempla, à quibus ad omnis generis peccata quotidiè solicitantur. Necessarium igitur est, illud peccati προφυλακτικὸν ipsis instillare, quod is qui *peccat contra conscientiam, ædificet ad gehennam, quod ignis infernalis ligna ac materia nihil aliud sint, quam peccata &c.*

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

1. Ἐτυμολογία. 3. Initium tractationis faciemus ab ὀνοματολογίᾳ ut vestigiis hactenus observatis arctè insistamus. *Infernus*, pl. *Inferna*, quo nomine pro inferis vulgò utimur, in ea significatione non est satis Latinum, sed meliore voce destituti, cogimur eo uti. August. libr. 12. de Genes. ad liter. cap. 34. ante med. *Inferi eò quod infra sint, Latinè perhibetur*. Anshelmus libr. 1. de imagine mundi cap. 11. infernum ex eo dictum putat, *quod sit inferius sive infra nos positus, ut enim terra est in medio aëre, sic infernus*, inquit, *est in medio terræ*. Idem repetit Paludanus lib. 4. sent. dist. 44. q. 6. Sed hypothesis illa, quod *infernus sit in centro terræ*, dubia est, ut suo loco videbimus. Ethnicis quidem & Scriptoribus illa etymologiæ ratio probatur, quia volueruntinferos & superos non solùm status conditione, sed etiam locorum habitaculis distingui, ac cadentibus in terram corporibus iisdemque humo tectis sub terra censebant reliquam vitam agi mortuorum. Sed in Ecclesia de statu & loco inferni judicandum est, non ex nominis Latini ab Ethnicis mutuati etymologia sed ex Scriptura sacra. Isidorus in lib. etymolog. infernum putat esse dictum *quasi intus furnum*, id est, nigrum, cùm furnus idem sit quod niger. Junius in animadv. ad controv. 1. Bellarm. lib. 4. cap. 10. art. 2. p. 594. *ab inferendo* mavult deducere. Nam mortui efferuntur domo & humo inferuntur, inde *inferium vinum*, Trebatio apud Arnobium lib. 7. & Festo, & *aqua arferia*, eidem & conjugata alia ejusmodi, ac leges de mortuis sepeliendis dicuntur leges *de inferendis mortuis*. Græcum ᾅδης variis modis ἐτυμολογεῖται 1. Quidam Hebræam quærunt derivationem ac formatum putant ab אֲדָמָה *terra*, quod probant ex Oraculo Sibyllæ. 2. Plerique ᾅδης dictum putant ἀντιφραστικῶς ab ἥδω *delector*, ut ᾅδης sit quasi ἀτερπής, ὅτι οὐδεὶς ἐν αὐτῷ ἥδεται καὶ χαίρει *quod nullus in eo delectetur*, sicut & *Charon* infernalis nauta κατ' ἀντίφρασιν ἀπὸ τῆς χαρᾶς dicitur, quod janitor ille ac *portitor orci*, ut à Poëtis vocatur, neminem gaudio afficiat. Augustin. d. l. *Origo nominis in Græca lingua, quo appellantur inferi, ex eo quod nihil suave habeant, sonare perhibetur*. 3. Quidam deducunt ab ἄω, quod est πνέω quasi *viventibus Spiritum adimat*, vel quia *mortis halitus omnia perflat*. 4. Multi derivant ab ἀ μοριῳ στερητικῷ & ἰδεῖν *videre*, ut ᾅδης παρὰ τὸ μὴ ἰδεῖν ἢ ὁρᾶσθαι dicatur, ὅν οὐκ ἔστιν ἰδεῖν cùm sit *tristis sine Sole domus*, in quo nulla lux, sed meræ tenebræ. Vel quod mortuos oculis viventium subtrahat διὰ τὸ ἀφανεῖς ποιεῖν τοὺς ὑπὸ γῆν γενομένους. 5. Quidam sine antiphrasi ᾅδην dictum putant quasi ἀΐδανον, eò quod *mors grata sit*, ubi de vita desperatum. 6. Apud Platonem Socrates ᾅδην dicit esse σοφιστὴν eloquentissimum sic dictum ἀπὸ τοῦ εἰδέναι πάντα τὰ καλά, quia nemo inde huc vult reverti, sed illius sermonibus demulcetur ac detinetur. Atqui non *persuasionis sed coactionis nec voluptatis sed necessitatis est*, quod nemo ex inferis revertatur, rectè autem dici potest, quod Satanas infernalis Princeps sit magnus Sophista, multos blandis persuasionibus decipiens & in infernum secum trahens, in quo est practica non πάντων τῶν καλῶν, sed πάντων τῶν κακῶν, notitia, & ex quo nulla iterum patet redemtio. Quarta etymologia ut simplicior reliquis videtur præferenda, quia ᾅδης cum ι subscripto literæ initiali α pro ἀΐδης apud Poëtas usitato usurpatur, quam etiam probant Eustathius & Henricus Stephan. Varinus in voce ἀΐς col. 79. ᾅδης, ὥς τινές φασι, λέγεται κατὰ συναίρεσιν τοῦ ἀΐδης. Hebræum שְׁאוֹל dictum à שָׁאַל *postulavit*, quia infernus est insatiabilis & inexplebilis multos devorat & plures semper appetit. Esa. 5. v. 14. *dilatavit infernus animam suam* sive desiderium suum, *& aperuit os suum præter morem, & descendet decor ejus, & multitudo ejus, & turba ejus, & cœtus ejus ad eum*. Proverb. 27. v. 20. *Infernus & perditio non saturabuntur*. cap. 30. v. 16. *Infernus & sterilis matrix, terra non satiata aquis, & ignis nunquam dicunt, sufficit*. Junius d. l. aliam etymologiæ rationem affert. Quemadmodum enim Latinis *desiderari* dicuntur, qui deficiunt aut moriuntur, sic Hebræis nomine שאול appellatur locus eorum, qui *desiderantur* à verbo quod postulare vel desiderare significat.

4. Non-

4.** Nonnulli observant dicuntq; 1. שְׁאוֹל ᾅδης metonymicè significat *Diabolum* Hos. 13. v. 14. 1. Cor. 15. v. 55. ποῦ σοῦ ᾅδη τὸ νῖκος; quod de Diabolo intelligendum docet Apoc. 12. v. 6. & seqq. cap. 20. v. 14. & 10. 2. pro *τοῦ damnatorum* Num. 16. vers. 33. Deut. 32. v. 22. Es. 14. vers. 9. 12. 15. Luc. 10. vers. 15. cap. 16. v. 23. 3. pro imis & profundissimis terræ locis altissimo oppositis Job. 11. v. 8. cap. 26. v. 6. Psalm. 139. v. 8. Es. 7. vers. 11. 4. pro *gravissimis afflictionibus* 1. Sam. 2. vers. 6. 2. Sam. 22. v. 6. Psalm. 86. v. 14. Psalm. 116. v. 3. 5. pro *sepulchro*. Genes. 42. v. 38. 1. Reg. 2. v. 6. Iob. 14. v. 13. cap. 17. v. 13. Psal. 141. v. 7.** Nos in tract. de Morte §. 173. diximus nomen שאול quinque potissimùm modis in Scripturis accipi 1. pro *inferno* seu τῷ damnatorum, in quo scilicet damnati torquentur. 2. *pro doloribus inferni*, qui in hac vita quandoque hominem comprehendunt. 3. *pro extremo humilitatis gradu*. 4. *pro morte ac transitu hominum* ex hac vita, sive statu mutatione & conditione mortuorum in genere. 5. *pro sepulchro*. Has significationes omnes ac singulas exemplis è Scriptura petitis, ibidem comprobavimus & secundam significationem ad primam, tertiam ad secundam, quintam ad quartam certo modo reduci posse ostendimus. Ad quintam classem reduci potest illa significatio, quâ accipitur *generaliter* pro imis & profundis terræ locis Job. 11. vers. 8. Psalm. 139. vers. 8. Amos 9. vers. 2. quia sepulchra in terræ cavernis effodi solent. Si quis tamen pro peculiari classe eam ponere malit, non refragabimur. Hebræo שאול respondet Græcum ᾅδης quo LXX. Interpp. illud semper exprimunt, (si unicum excipias locum 2. Samuel. 22. vers. 6. ubi vertunt per θάνατον) & Latinum *Infernus*, quo vulgata versio utitur, totidem ergo etiam erunt significationes vocis ᾅδου & inferni. Notandum hoc 1. *contra Bellarminum*, qui lib. 4. de Christo cap. 10. vocem שאול *ordinariè accipi* putat, *pro loco animarum subterraneo & rarò vel nunquam pro sepulchro*, quâ ratione primam significationem opponit quintæ. Atqui 1. *etymologia* ostendit, quod significet in genere quoddam quasi *petitorium sive postulatorium*, quod tam de sepulchro quàm de inferno accipi potest. 2. *usus Scripturæ* demonstrat, non tantum de loco damnatorum sed etiam de doloribus inferni in hac vita, de extremo humilitatis gradu, de statu mortuorum in genere ac de sepulchro accipi. Quod enim ultimam significationem, cui inprimis infensus est Bellarminus, attinet, ea sequentibus Scripturæ dictis confirmari potest. Gen. 42. v. 38. *Deducetis canos meos cum dolore ad sepulchrum*. Potest quidem quarta significatio ad hujus dicti explicationem assumi, interim tamen respectus etiam habetur ad quintam, quia corpus defuncti senis unà cum canis sepulchro infertur 1. Reg. 2. v. 6. dicit ad Salomonem Rex David morti proximus de Joabo. *Non deduces canitiem ejus pacificè Scheolah*. vers. 9. de Simei. *Deduces canos ejus cum sanguine Scheolah*. At quis credat Davidem morti vicinum hostibus suis æternum exitium fuisse imprecatum? quin potiùs agit ut Rex politicus, qui ex usu Reipublic. esse animadvertens magna scelera non manere impunita, novo Regi dat mandatum de capitalibus suppliciis facinorosis inferendis. Adde quod ad politicam Magistratus jurisdictionem non pertineat æternas pœnas inferre. Job. 14. v. 13. *Quis mihi hoc tribuat, ut in Scheol protegas me, & abscondas me, donec pertranseat furor tuus, & constituas mihi tempus, quo mei recorderis?* cap. 17. vers. 13. *Etiamsi diu expectavero, tamen Scheol domus mea, & in tenebris stravi lectulum meum*. At quis sibi persuaderi patietur, Jobum ex desperatione infernum sibi optasse, adde quod ἰξάγνοις addita luculentam præbeat explicationem, vult enim abscondi in Scheol *donec pertranseat Dei ira*, jam verò ex inferno nulla redemtio speranda, nec recordabitur Deus damnatorum ut eos liberet; ac postquam dixerat Jobus, *Scheol domus mea*; statim addit vers. 14. *putredini dixi, Pater meus es tu, mater mea & soror mea, vermibus*. cap. 21. v. 13. *in momento descendunt in Scheol*. Chald. לְבֵית קְבוּרְתָא *in domum sepulturæ*, quamvis etiam de inferno accipi possit, ut postea videbimus. Psal. 6. v. 6. Esa. 38. v. 18. *in inferno quis confitebitur tibi?* illud ibidem Psalm. 6. v. 6. sic exponitur *non est in morte, qui memor sit tui*, & clarius adhuc Psalm. 30. v. 10. *Nunquid confitebitur tibi pulvis*. Confer Baruch. 2. v. 17. Psalm. 141. v. 7. *dissipata sunt ossa nostra in os Scheol*. At pii Israëlitæ ab hostibus interfecti non descendebant in infernum, nec ossa in infernum, sed in sepulchrum disperguntur. Prov. 1. v. 12. *Deglutiamus eos, dicunt impii sicut Scheol viventes*, explicatio statim additur, *& integros sicut descendentes in cisternam sive foveam sepulcralem*. Ezech. 31. v. 17. *Etiam ipsi cum eo descendent in Scheol ad interfectos gladio*. Jon. 2. v. 3. dicit Propheta se vociferatum esse *è ventre sepulchri*, cùm esset in ventre ceti. Si obvertere velint, *hac omnia de limbo inferni vestibulo ac προπυλαίῳ in quod animæ piorum in V. Test. descenderint, accipienda esse*, petunt principium, ostendimus enim in tractat. de Morte §. 172. limbum illum esse & ἀχαφον & ἀνίχαφον. 3. Nec est, quod metuat Bellarminus, *ne articulus de descensu Christi ad inferos cum articulo de sepultura Christi confundatur*, aliud enim est quærere de vocabuli significatione *in genere*, aliud verò *in specie* quærere, quomodo hæc vox in articulo de descensu Christi ad inferos accipiatur. 4. Urget Bellarminus quòd *Græcè sepulchrum dicatur τάφος non ᾅδης, quod in quibusdam Scripturæ locis non ᾅδης non possit accipi pro sepulchro, quodque Stephanus nullum inveniri potuerit autorem, qui pro sepulchro posuerit ᾅδην*. Sed ad primum respondemus per *inficiationem*, dantur enim in Scripturis Vet. Test. exempla, in quibus sepulchrum non solùm τάφος sed etiam ᾅδης vocatur, ut ostendimus. Urgemus collationem Tob. 13. v. 12. *& senectutem ejus deducam cum dolore εἰς ᾅδου* pro quo habetur Tob. 6. v. 16. *& deducam vitam Patris mei cum dolore εἰς τὸν τάφον*. 2. Maccab. 6. v. 23. *ut se permitteret ad infernum*, id est, sepulchrum. Blasius de Viega in comm. cap. 1. Apocalyp. p. 99. *Infernus accipitur pro sepulchro Psal. 113. v. 17. non mortui laudabunt te Domine neq; omnes qui descendunt in infernum, id est, qui in sepulchris conduntur*. Eodem sensu accipit locum Job. 21. vers. 13. Christoph. à Castro Jesuita in comm. cap. 2. Baruch. p. 497. *Quamvis inferni aut inferorum nomine aliqui velint intelligi sinum Abrahæ, tamen verius & usui Scripturæ convenientius accipiemus sepulchrum, ut accepit Iacob Genes. 37. v. 35. cùm dicit. Descendam ad filium meum lugens in infernum, hoc est, lugere non desinam, donec me sepulturæ mandetis*, cap. 44. v. 29. *Deducetis canos meos cum mœrore ad inferos, id est, me senio confectum cogetis*

celeberrimè mori & in sepulchrum abire. Psal. 29. v. 4. *Domine eduxisti ab inferno animam. salvasti me à descendentibus in lacum vel sepulchrum, id est, revocasti me à morte, vitam mihi restituisti, ne descenderem in sepulchrum.* Eandem significationem statuit in sequentibus Scripturæ dictis Psalm. 87 vers. 4. Job. 17. vers. 13. &c. Ad alterum *per distinctionem.* In quibusdam Scripturæ locis accipitur pro inferno, in quibusdam pro sepulchro; hæc ergo significata sese mutuò non evertunt. Ad tertium *per limitationem.* Stephanus non adduxit è prophanis Scriptoribus ejusmodi exempla, non quia invenire nulla potuit, sed quia non necessarium esse existimavit, neminem enim hanc significationem negaturum arbitratus est. Quid quod ex vocis etymo ostendit ᾅδην in genere dici *quemlibet locum tenebricosum & invisibilem*, quod etiam ad sepulchrum applicari potest. Lucianus in dial. de luctu dicit ᾅδην esse locum sub terra profundum.

5. 2. *Contra Bezam* qui in explicat. Actor. 2. v. 37. πρώτως de sepulchro intelligit. *Descendere*, inquit, *ad inferos propriè significat sepulchro condi. Nam certè Hebræis Scheol idem propria significatione declarat atque* בור & קֶבֶר *quæ vocabula sepulchrum significant.* Hugo Sanfordus adhuc longiùs progreditur quando lib. 2. de descen. Christi ad inferos dist. 11. p. 14. & seqq. disputat, *per Scheol non animarum, sed corporum regionem, adeoque nihil aliud quàm sepulchrum notari*, nimirum ut obtineant, per descensum Christi ad inferos in Symbolo Apostolico intelligendam esse sepulturam, quâ ratione quinta significatio nominis inferni opponitur primæ. Resp. 1. nomen Scheol & ᾅδης non solùm *sepulchrum*, sed etiam *infernum* significare ex usu Scripturæ & vocabuli etymologia apparet. 2. Præstò enim sunt clarissima Scripturæ dicta, in quibus pro inferno utrumque usurpatur. Num. 16. v. 33. *Descenderunt vivi Scheolah.* Atqui seditiosi illi in peccatis suis mortui non tantum in sepulchrum, sed etiam in infernum descenderunt, unde Bucanus in Inst. Theol. loc. 40. q. 10. p. 455. rectè statuit, *ibi non intelligi sepulchrum*, ut vox inferni solet interdum usurpari. Deut. 32. v. 22. *Ignis succensus in furore meo usque ad infernum inferiorem*, Psalm. 49. v. 15. *sicut oves in inferno positi sunt.* Psalm. 55. vers 16. *descendunt in infernum viventes.* Confer Prov. 27. v. 20. Prov. 30. v. 16. Esa. 5. v. 14. cap. 14. v. 9. 12. cap. 28. v. 15. Ose. 13. v. 15. In N. T. nomen ᾅδης in eadem significatione usurpatur Matth. 11. vers. 22. Luc. 10. v. 15. *Tu Capernaum usq; ad cœlum exaltata in infernum detraheris*, ubi oppositio inter cœlum & infernum manifestè ostendit, nomine ᾅδου denotari summam & imam infelicitatem, ignominiam ac miseriam damnatorum, quæ Capernaitis cum Diabolis & reliquis damnatis hominibus futura sit communis, contemtus enim verbi non tantum pœnis *temporalibus*, sed etiam ac vel maximè *æternis* punitur. Matth. 16. v. 18. *portæ inferorum non prævalebunt adversus Ecclesiam*, id est, nulla vis, nulla potestas Diaboli inferorum principis Ecclesiam poterit evertere, sed petræ Christo innixa perpetuò stabit inconcussa. In portis olim exercebantur judicia ac consultationes, & portæ ac muri non solùm *ornamentum*, sed & *munimentum* præstant urbibus, quando ergo *portæ inferorum non prævalituræ dicuntur adversus Ecclesiam*, sensus est, quod nec impiâ fraude hæreticorum, nec manifestâ vi Tyrannorum everti possit, quod omnia consilia & machinationes tum ipsius Diaboli, tum organorum ejus hæreticorum puta ac Tyrannorum, quibus Ecclesiam adorientur, irrita & frustranea sint futura. Luc. 16. vers. 23. *dives epulo ἐν τῷ ᾅδῃ attollit oculos suos.* Id verò non de sepulchro, sed de damnatorum loco accipiendum esse patet ex cruciatu & tormentis, in quibus dives se constitutum conqueritur, ex oppositione cœli & inferni, ex reditus & liberationis ἀδυναμίᾳ, adeoque ex omnibus descriptionis circumstantiis. Confer Chrysostom. homil. de Lazaro. Actor. 2. vers. 27. & 31. *Non relinques animam meam in inferno*, ubi agitur de descensu Christi ad inferos, quem à sepultura distinctum articulum esse suo loco demonstratur. (Quidam tamen malunt de cognata significatione secunda, videlicet de doloribus inferni, quos Christus in sanctissima sua anima ante mortem persensit, nomen ᾅδου hîc exponere propter emphasin verbi ἐγκαταλείψεις. Sed hac de re alibi pleniùs.) 1. Cor. 15. vers. 55. *Ubi stimulus tuus, ô mors, ubi victoria tua inferne?* Atqui Christus non solùm à morte, sed etiam ex inferno, id est, ab æterna damnatione nos liberavit. Apoc. 1. vers. 18. *habeo claves mortis & inferni*, id est, sum Dominus mortis & inferorum, vici mortem & infernum, competit mihi summum dominium in mortem & infernum, ut possim ex utroque liberare & ad utrumque damnare, victori enim claves portarum urbis tradi solent. Apocal. 6. vers. 8. *mortem sequitur ὁ ᾅδης.* Quidam per ᾅδην intelligunt *sepulchrum*, cùm sit sermo de peste lethifera & morte corporali sive temporali, sed potest etiam commodè de *inferno* accipi, quia mors temporalis in impiis est initium æternæ damnationis ac mors per se & in se extra Christum considerata est vehiculum ad infernum. Apoc. 20. v. 13. *mors & infernus reddiderunt mortuos suos.* Piscator & quidam alii per infernum intelligunt *sepulchrum*, existimant enim describi tres classes mortuorum, unam scilicet eorũ, qui in mari submersi, alteram eorum, qui extra mare mortui, sed mansere insepulti, tertiam eorum, qui in sepulchris reconditi. Sed commodiùs vertitur per *infernum*, ut sit sensus, futurum in extremo judicio, ut illi quoque, quos infernus vivos absorpserat, inde revocentur ad judicium. August. lib. 20. de Civit. Dei cap. 15. *Mors & infernus reddiderunt mortuos suos. Mors propter bonos, qui tantummodò mortem perpeti potuerunt, non & infernum. Infernus autem propter malos, qui etiam pœnas apud inferos pendunt.* Si obvertas v. 14. addi, *quod mors & infernus missi sint in stagnum ignis, id verò non satis commodè exponi posse de inferno, aliàs enim sequetur infernum missum esse in infernum, ac proinde per infernum intelligi sepulchrum hoc sensu, quod aliqui & quidem plerique illorum, quos mors & sepulchrum reddiderant, missi fuerint in stagnũ ignis,* Resp. nullam in eo esse absurditatem, si dicatur, quod infernus μετωνυμικῶς acceptus, id est, animæ impiorum, quæ ex inferno revocatæ erant, corporibus suis redunitæ in infernalem ignem fuerint projectæ. Augustinus d. l. existimat nominibus illis significari *Diabolum*, quoniam *mortis est autor & infernarum pœnarum universamque simul Dæmonum societatem.* Quidam exponunt hoc modo. Mors & infernus respectu piorum & glorificatorum penitus sunt deleta & extincta, ut in eos nullam amplius obtineant potestatem, sicut Diabolus & omnes Ecclesiæ hostes, qui in lacum ignis projecti

1. Cor. 15.

1. Cor. 15. v. 54. 55. Quicquid sit, interim relinquitur illud, per infernum non sepulchrum sed damnatorum domicilium hîc intelligi. 2. ac proinde nullus in Nov. Testam. occurrit locus, in quo vox ᾅδης non possit satis commodè de inferno accipi, quod probè notandum. Origen. lib. 3. περὶ ἀρχῶν *infernus superior terra, inferior tartarus appellatur*. 4. R. Mardochai Nathan in cap. Conc. Hebr. p. 874. eodem modo exponit. שאול *inquit, idem est quod sepulchrum infernus gehenna*. R. David Kimchi in Psalm. 9. in illud *Convertantur impii in infernum*. Idem R. David & R. Aben Ezra in illud Psalm. 139. *Si descendero in infernum, ades*. R. Levi in Job. cap. 26. & Proverb. 15. exponunt per *locum damnatorum*. Chaldæus Interpres plerunque reddidit per גיהנם *gehennam*. Galat. lib. 6. de arcan. cap. 7. *Infernus apud Hebræos multis appellatur nominibus, ex quibus unum est Scheol*. Schind. in Lexic. p. 1782. *Scheol significat primò sepulchrum, deinde infernum, gehennam*. Buxdorff. in Thesaur. p. 754. *Scheol sepulchrum, infernus. Significat in genere locum humanorum corporum post mortem, unde communiter pro sepulchro, interdum etiam pro inferno ponitur*. 5. Calvinus in Psychopann. scribit, *Scheol interdum accipi pro sepulchro, sed ut plurimùm pro statu damnatorum*. Beza lib. contra Brent. *in meridie eos cæcutire dicit, qui ex Historia Lazari & divitis Luc. 16. non deducunt verum locum inferorum, ubi damnati torqueantur*.

6. 3. *Contra Photinianos*, qui statuunt infernum nihil aliud esse quam *statum mortuorum*, atque ad infernum descendere nihil aliud esse *quam mori*, quâ ratione quartam significationem opponunt primæ. Cùmque mors ipsis sit *annihilatio*, animæ scilicet & corporis extinctio, ut in tract. de Morte §. 149. ostendimus, consequens est, esse in inferno ipsis nihil aliud esse, quàm in nihilum redigi. Socinus in tract. de Eccles. in explicat. loci Matth. 16. vers. 18. p. 69. *Infernus in sacris literis ubique (nisi ego vehementer fallor) significat statum ac conditionem mortuorum, atque ea differentia quæ est inter mori & esse in statu mortuorum, eadem & non alia revera est inter mortem & infernum, quod quidem attinet ad ipsas sacras literas, in quibus non alio quam prædicto sensu distinguitur haud rarò inter mortem & infernum, ita ut infernus aliud plus significet quàm mors, quemadmodum aliquid plus est esse in statu mortuorum quàm mori*. Et postea. *Portæ inferni reverà nihil aliud sunt quam ipse infernus, non aliter atque portæ mortis idem revera sunt quod ipsa mors*. Psalm. 9. vers. 14. Psalm. 107. vers. 18. p. 70. *est igitur sensus, Christi verborum, ipsum infernum seu omnem vim ac potestatem inferni non prævalituram Ecclesiæ, id est, eos, qui verè Christiani fuerint, in mortuorum statu & conditione non remansuros, sive ut ex ipso verbo prævalendi elicitur, mortuorum statum & conditionem illis non dominaturam*. Schmaltz. contra Frantzium. disp. 7. poster in August. Confess. p. 409. *solos pios victuros in æternum nonne est petitum ex penetralibus sacrarum literarum? jam si quis inde colligat, impios æternùm non victuros, id non nostræ sententiæ, sed sacris literis potius asscribendum esset*. p. 410. *cùm porrò de interitu vel judicio Dæmonum legitur, nonne delendos eos esse hinc jure colligi potest*. p. 414. *locus Matth. 10. vers. 28. perditionem tantùm animæ in gehenna non cruciatum denunciat*. p. 415. *impios futuros etiam immortales nempe in æternum opprobrium nec usquam sacræ literæ comprobant, nec quicquam ex illis afferri posse videtur, unde sententia illa probari possit*. Idem in refut. disp. 3. de person. Christi p. 71. *Descensus Christi ad inferos aliud nihil significat, quàm statum Christi post mortem qui idem scilicet fuerit cum statu aliorum mortuorum & necessarium quoddam consequens mortis censendus est*. Et postea. *Descensus Christi ad inferos est tantum conditio consequens mortis perpessionem*. Huic Photinianorum somnio ex parte assurgit, Antonius de Guevara in Exegemat. in Hab. not. 108. & seqq. ubi *portas inferni* per *portas mortis* ἐξηγητικῶς declarat. Sed ostendemus inferiùs, infernum non esse definiendum per ἀναπαρξίαν sed per gravissimorum & æternorum cruciatuum passionem, hoc loco breviter monemus, dicta Scripturæ, quæ pro stabilienda prima ᾅδου, שאול significatione adduximus, non posse Photiniano sensu exponi, tum quia *non Entis ut nullæ actiones & qualitates ita quoque nullæ passiones*, quas tamen damnatis in inferno constitutis longè atrocissimas Scriptura attribuit, tum quia absurdissimæ inde orientur expositiones. Nam *vivum in infernum descendere*, erit vivum in statum mortuorum transire. Num. 16. vers. 33. Psal. 55. vers. 16. *Christum ad infernum descendisse*, hunc habebit sensum, quod Christus in nihilum fuerit redactus, cùm tamen anima in manu cœlestis Patris fuerit, corpus omnis φθορᾶς expers in sepulchro quieverit, *si in infernum descendero, tu ades*, hunc pariet sensum, si in nihilum redactus fuero, tu ades &c. Confer quæ in quæst. de resurrectione impiorum suo loco superiùs sunt dicta. Certè qui Photinianam explicationem dicti Matth. 16. v. 18. amplectuntur, quod à non nemine factum esse constat, illi statuere cogentur, esse singulare Ecclesiæ, id est, verè piorum privilegium ex statu mortuorum liberari atque ex opposito reliquos extra Ecclesiam adeoque omnes impios in illo statu mortuorum manere, quâ ratione impiorum resurrectionem consequenter negari in propatulo est.

7. Ad *Homonymiam* referri potest, 1. quod quidam ex veteribus statuunt inferni nomine μετωνυμικῶς in quibusdam Scripturæ dictis intelligi ipsum *Diabolum*, quò referunt Job. 26. versic. 6. Proverb. 30. vers. 16. Apoc. 1. versic. 18. cap. 20. versic. 14. Augustinus lib. 20. de civit. Dei cap. 15. Beda in comm. Proverb. 30. Gregorius lib. 17. moralium cap. 12. Primasius & Ansbertus in cap. 1. Apocalyp. cui expositioni probabilitas conciliari potest ex collatione versic. 10. cum 14. in cap. 20. Apoc. quia quod in v. 10. dicitur, *Diabolus missus est in stagnum ignis & sulphuris*, id in v. 14. hisce verbis efferri videtur. *Infernus missus est in stagnum ignis*. 2. quod nomen inferni in quibusdam Scripturæ dictis accipitur pro *ipsa damnatione* sive morte æterna, quam Diaboli & homines impii sustinebunt. in quibusdam verò pro ποῦ in quo ejusmodi supplicia patientur, quâ de re in quæstione περὶ τοῦ ποῦ plenius agetur.

8. *Synonymia* inferni sunt complura. Hebræis præter Scheol vocatur 1. אבדון *perditio*. Job. 26. v. 6. *nudus Scheol coram eo, & non est operimentum* לאבדון cui parallelus est locus Proverb. 15. vers. 11. שאול ואבדון *Scheol & perditio coram Domino*. (Quidam posterius censent ἐξηγητικὸν prioris, quidam verò per Scheol intelligunt *sepulchrum* per abaddon *infernum*. Utraque significatio textui & fidei 3. συνωνυμία.

& fidei analogiæ congruit. Sensus enim est, si nec in sepulchro nec in inferno, ubi est æterna mors & perditio nihil est quod Deum παντεπόπτην lateat, quantò minus coram ipso absconditæ sunt cogitationes hominum in intimis cordium recessibus latitantium. Mercerus & Buxdorffius accipiunt de *centro sive locis imis terræ*, quæ vocentur *perditio*, quia res, quæ ibi sunt, sint velut nobis perditæ, utpote procul à conspectu nostro remotæ. Quidam utrumque accipiunt de *sepulchro*, cùm Psal.88.v.12. אֲבַדּוֹן eo sensu usurpetur & Scheol in aliis Scripturæ dictis pro *sepulchro* ponatur, sed præstat de inferno, qui maximè videri posset à conspectu Dei remotus intelligere, quo modo etiam Rabini exponunt, unde etiam Abaddon ipsis est nomen *Cacodæmonis* inferni Principis, cui respondet Græcum ἀπολλύων. Apoc. 9. v. 11.) Job. 28. v. 22. אֲבַדּוֹן וָמָוֶת *perditio sive infernus & mors dixerunt. In auribus nostris audivimus auditum ejus*. Locus hic priori parallelus est, quem Mercerus hoc sensu exponit, *quod Dei sapientia ac providentia ad infima terræ loca se extendat*, sicut metallorum in cavernis terræ generatio ostendit, sed potest etiam commodè hoc sensu accipi, quod Diabolus autor mortis ac perditionis non possit divinam sapientiam, quam in Ecclesiæ congregatione ac conservatione exerit, comprehendere, quia versf. 21. dixerat, *abscondita est ab oculis omnium viventium, volucres cœli*, id est, Angelos *ipsa latet*. Psal. 88. versic. 12. *Nunquid narrabitur in sepulchro misericordia tua & veritas tua* בָּאֲבַדּוֹן *in perditione sive inferno*. Proverb. 27. versf. 20. Scheol וַאֲבַדֹּה *infernus & perditio non saturabuntur*. Hûc pertinent dicta, in quibus mentio fit ἀπωλείας impiorum, ea enim non solùm temporalem, sed etiam æternam eorum in inferno perditionem complectuntur Proverb. 11. v. 10. cap. 28. v. 28. Jer. 12. v. 17. Obad. 1. v. 12. 2. תפת Esa. 30. v. 33. *ordinata est ab heri* תָּפְתֶּה *fovea*. Targ. גֵּהִנָּם *gehenna ipsi Regi*, denunciatur enim Regi Assyriorum animæ & corporis interitus. Potest etiam hûc referri locus Job. 17. v. 6. *Posuit me Deus in proverbium populorum* וְתֹפֶת Targ. *gehenna coram eis sum*, id est, abominabilis eis sum tanquam ipsa gehenna. Alii exponunt sensu planè contrario, qui antea eram Topheth. *tympanum*, id est, lætitia vel gaudium. Lutherus videtur legisse מֹפֵת *prodigium*, quod ab eadem radice inusit. פת' descendit. Huic Topheth cognata est 3. vox גֵּהִנָּם quæ in paraphrasi Chaldaica d. l. & in N. T. Matth. 5. versic. 22. 29. & 30. cap. 10. versic. 28. cap. 23. v. 15. & 33. Marc. 9. v. 43. 45. & 47. Luc. 12. v. 5. Jacob. 3. versic. 6. גֵּי בֶן־הִנֹּם *vallis filii Hinnom*, ut plenè scribitur Jos. 15. versf. 8. vel contractè גֵּיא הִנֹּם versic. 18. cap. 18. versic. 16. Nehem. 11. v. 30. & una dictione גֵּי הִנֹּם Græcis elisâ aspiratione & abjecto ם γέεννα & γέεννα. Fuit vallis urbi Hierosolymæ vicina, amœna & Cedronis aquis irrigua, cujus Dominus olim fuit Hinnom aut hujus filius. In illa valle erat locus תפת sic dictus à תּוֹף *tympano*, in quo filios & filias offerebant idolo Moloch, sicut Ethnici Saturno, ita ut pater filium suum traduceret per duas pyras, donec combustus moreretur, quod dum fieret, interim tympana & alia instrumenta Musica pulsabantur, ne pueri, qui per ignem traducebatur, ejulatum pater audiret, cumque à manibus Sacerdotum repeteret, impii parentes etiam ad tympanorum sonitum saltabant, ne ejulatum audirent. 2. Reg. 16. v. 3. 2. Paral. 33. v. 6. Jerem. 7. v. 31. Existimabant si pater unum ex filiis traduceret, reliquos fore salvos ac patrem in omnibus felicem. Lyran. in comment. Levit. 18. ex Rabinis scribit, *Moloch fuisse idolum cupreum ad formam hominis factum interius concavum, & in illa concavitate accensum fuisse ignem, quousque idolum esset quasi ignitum & tunc positum fuisse puerum inter manus idoli*. Ad hanc idololatriam abolendam Rex Josias locum illum contaminavit præcipiendo, ut in eum equorum, mulorum, aliorumq; animalium cadavera ac sordes projicerentur, er hat den Ortzum Schindleich gemacht / ne quis amplius ibi liberos suos comburere vellet. 2. Reg. 23. versic. 10. & *contaminavit (Josias) Topheth, quod est in valle filii Hinnom, ne quis traduceret filium suum aut filiam suam per ignem ipsi Moloch*; inde ibi erat perpetuus ignis, quo sordes & ossa cadaverum comburebantur, ex quo factum, ut μεταφορικῶς locus supplicii impiorum post mortem. 1. *ignominiæ*: 2. *cruciatus*. 3. *ejulatus*. 4. *horroris & signis* ἀσβέστου causâ vocaretur gehenna. Quidam addunt etiam *voraginis & hiatus* causâ infernum conferri cum Topheth, sicut & Lutherus Esa. 30. versic. 33. Hebr. תָּפְתֶּה reddidit per *foveam*, sed Rabini memorant Topheth non fuisse obscurum quoddam specu vel foveam subterraneam, sed amœnam vallem, nisi quis statuere velit, progressu temporis, postquam Josias locum illum contaminavit, foveam in eo fuisse factam. Sed Brocardus in descripto terræ sanctæ tradit *vallem Gehinnon adhuc hodie esse loca amœnissima delitiis plena viridariis et hortis consita, irrigata a torrente Cedron*. Hieronymus in comment. cap. 10. Matth. tom. 6. p. 17. *Nomen gehennæ in veteribus libris non invenitur, sed primùm à Salvatore ponitur. Quæramus ergo, quæ sit hujus sermonis occasio. Idolum Baal fuisse juxta Hierusalem ad radices montis Moria, in quibus Siloa fluit, non semel legimus. Hæc vallis & parva campi planities irrigua erat & numerosa, plenaque delitiis, lucusque in ea idolo erat consecratus. In tantam autem dementiam populus Israël venerat, ut desertâ templi vicinia, ibi hostias immolaret & rigorem religionis delitiæ vincerent, filiosque suos Dæmonibus incenderent vel initiarent. Et appellabatur locus ille gehennom, id est, vallis filii Hennon. Hoc Regum volumen & Paralipomenon & Hieremias scribunt plenissimè. Et comminatur Deus se locum ipsum impleturum cadaveribus mortuorum, ut nequaquam vocetur Topheth & Baal, sed vocetur polyandrium, id est, tumulus mortuorum. Futura ergo supplicia & pœna perpetua, quibus peccatores cruciandi sunt, hujus loci vocabulo denotantur*. Christus in locis paulò superiùs citatis vocat *gehennam ignis*, quod utroque modo exponi potest, *ignis gehennalis, & gehenna ignea* sive ardens, juxta canonem idiotismi Hebraici. *Duo substantiva in statu regiminis sunt posita, modò prius sive regens, modò posterius sive rectum est loco Adjectivi*. Reliquas inferni appellationes recenset Galatinus lib. 6. de arcan. cap. 7. ubi ex Rabinis sic disserit. *In libro* עושין פסין עירובין *in cap.* legitur, *quod R. Iehosuas filius Levi dixit, septem esse gehennæ nomina, quæ sunt* שְׁאוֹל *infernus*, אֲבַדּוֹן *perditio*, בּוֹר שַׁחַת *puteus, vel lacus corruptionis* Psal. 55. v. 25. בּוֹר שָׁאוֹן *puteus, tumultus vel mugitus*, הַיָּוֵן טִיט *lutum fecis* Psal. 40. versic. 3. צַלְמָוֶת *umbra mortis* Psal. 107. versic. 14. אֶרֶץ תַּחְתִּית Deut. 32. versic. 22. *terra inferior* vel אֶרֶץ תַּחְתִּיָּה *terra contritionis sive pavoris* Psalm. 85. versic. 13. Schindlerus in Lexic. in voce גוא addit, *infernum*

infernum etiam à Rabinis vocari צִיָּה *siccitatem*, adducit enim dictum Rabinorum, *quod infernus infixus in terra septem habitationibus* גֵּיהִנֹּם תֹּפֶת אֲבַדּוֹן צַלְמָוֶת צִיָּה שְׁאוֹל אֶרֶץ תַּחְתִּית

9. Græcis infernus vocatur 1. ᾅδης vel ἀΐδης de quo jam ante egimus in etymologia. Cognatum est nomini ᾅδης ac ἀΐδης vox ἀΐς, de qua Varinus dicit, quod sit composita παρὰ τὸ α στερητικοῦ. 2. τάρταρ☉, quod nomen in Scripturis quidem non occurrit, sed verbum ex eo formatum ταρταρόω *in infernum detrudo*, habetur 2. Petr. 2. v. 4. Dictus autem τάρταρ☉ secundùm Varinum in Lexic. col. 1733. & Eustathium ὅτι τετάραχθαι καὶ κατέψυχθαι ἀὴρ ὢν καθ᾽ ὅμηρον, ἠερόεις γὰρ αὐτὰ λέγει, ἤγουν ὅς ἐστιν ὑπὸ τοῖς σκοτεινὸς καὶ οὐ λάμπεται, ἀήρ μὲν τοι ὑπόγαιο☉ καὶ ἀνήλι☉ καὶ διὰ τοῦτο ψυχρὸς, quia *frigidus est et elegidus*, cū sit Solis & luminis expers & ob id frigidissimus. Quidam verò inde dictum putant, ὅτι τείρει καὶ δαμάζει ἅπαντα *quia domat omnia & quod semel hausit, sine spe reditus detinere conatur*; *vel quia* ταράττει *perturbat & confundit omnia*, est enim in inferno mera ἀταξία horribilis confusio & perturbatio, vel etiam quia terret viventes, quis enim ad ejus memoriam non extimescat? Steph. in Thesaur. Tartarus dictus videtur à ταράσσω vel διὰ τὸ ταραχῶδες εἶναι τὸν ἀέρ☉ *vel quia opacus suis tenebris aut etiam frigore* ταράσσει καὶ ταρβεῖν ποιεῖ, id est, *exterrit & tremefacit*. 2. γέεννα sive γεέννα, de qua voce diximus in nomenclatura Hebraica. 4. ἄβυσσος. Luc. 8. vers. 31. Roman. 10. versic. 7. Apoc. 9. vers. 1. cap. 11. vers. 7. cap. 17. versic. 8. cap. 20. vers. 1. & 3. βυσσὸς est profundum mre Iliad. ω. ubi notant Grammatici βυθὸν ab Ionibus, dici βυσσὸν, inde ἄβυσσ☉ per pleonasmum ἐπιτατικὸν idem quod ἄβυθ☉ *imus ac profundissimus locus*. Suidas deducit à δύω subeo, ingredior, ex quo per mutationem fit βύω fut. βύσω inde βύσσ☉ & ἄβυσσ☉ quò nemo ob profunditatem ingredi potest. Quidam βύω exponunt tego, ut ἄβυσσος sit *locus, qui à multitudine aquarum operitur*. Aretas in Apocal. hanc tradit etymologiæ rationem, quod profunditas illa maris non βέβυσται *non est operta nec obturata, sed magno hiatu semper pateat*. Quidam rectiùs putant ἄβυσσον dictam ἀπὸ στερητικοῦ μορίου α καὶ βυσσὸς ut sit altitudo expers fundi. LXX. Interpp. utuntur plerunque pro inexhausta maris voragine, quæ Hebræis dicitur תְּהוֹם sed in Nov. Testam. hoc nomine vocatur infernus, qui est quasi altissima & profundissima quædam vorago omnes Diabolos & damnatos olim in sinum suum receptura. Sicut Abyssus non habet fundum, sic damnatorum cruciatus non habet terminum. Præpostera est etymologia Alexandri Alensis, qui abyssum dictum putat α quod est sine & bysso, quod est genus lini candidissimi, ut sic abyssus dicatur *quasi sine claritate*. Gerson tract. 11. super Cantic. Mariæ *septem* ponit *abyssos*. Scholastici monent, *vocem abyssi accipi dupliciter 1. propriè & literaliter, ut notet impenetrabilem profunditatem maris. 2. & metaphoricè & quidem primò pro peccatis, qui sunt abyssus multa & tenebrosa nimis altam damnationis abyssum promerentibus. Secundo pro pœnis inferni, quò referunt illud Psalm. 42. Abyssus abyssum invocat, id est, de judicio conscientiæ ire cogor ad judicium damnationis. Tertio pro divinis judiciis quæ sunt imcomprehensibilia non tantum humano, sed etiam Angelico sensu.*

10. Latinis infernus vocatur 1. *avernus*. Fuit autem avernus lacus Campaniæ in sinu Bajano, quem Cæsar repurgavit aquâ ejus adeò gravem exhalante odorem, ut aves supervolantes necaret, nomen inde videtur accepisse quod avibus sit adversus. Servius in Maron. hinc μεταφορικῶς à Poëtis ad infernum transfertur, ut constat ex illo Maronis.

——— *Facilis descensus averni,*
Sed revocare gradum et superas evadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est, 6. Æneid.

2. *Orcus*, quod itidem poëticum. Quidam derivant *ab urgendo*, sed rectiùs derivatur à Græco ὅρκος, quia Dii per stygiam paludem jurare à Poëtis finguntur. 3. *Barathrum* ex Græco βάραθρον fuit apud Athenienses supplicii locus, inde μεταφορικῶς ad infernum accommodatur. Germanicum Helle/ quidam per ἀντίφρασιν dictum putant quasi *minimè lucidum*, sicut parcæ quasi minimè parcentes & bellum quasi minimè bellum dicitur. Rectius statuunt qui à concavitate formant, daß sie hohl und weit/ est enim tenebricosus & profundus ille carcer, in quem Diaboli & omnes damnati ad æternas pœnas sustinendas in die judicii projicientur.

11. Ad Synonymian pertinent *paraphrastica descriptiones inferni*, quarum quædam sunt *propria*, quædam verò & quidem pleræque omnes *metaphorica*; quædam à *subjectis*, quædam verò ab *adjunctis* petitæ. Vocatur enim infernus *captivitas* Psal. 68. v. 19. Eph. 4. v. 8. *lacus sine aqua* Zach. 9. vers. 11. φυλακὴ *carcer, in quo novissimus quadrans persolvendus* Matth. 5. v. 26. Luc. 12. v. 58. 1. Petr. 3. v. 19. αὐλὴ *aula & palatium Satanæ* Luc. 11. vers. 21. κάμιν☉ τοῦ πυρὸς *caminus ignis, ubi erit fletus ac stridor dentium* Matth. 13. vers. 42. τόπ☉ τοῦ βασάνου *locus tormentorum*, Luc. 16. vers. 28. *lacus ac torcular iræ* Apoc. 14. vers. 19. λίμνη τοῦ πυρὸς ἡ καιομένη ἐν τῷ θείῳ *stagnum ignis ardens sulphure*. Apoc. 19. v. 20. λίμνη τοῦ πυρὸς καὶ θείου *stagnum sulphuris & ignis, in quo cruciabuntur damnati die ac nocte in secula seculorum*. Apoc. 20. v. 10. 14. & 15. ἡ λίμνη ἡ καιομένη πυρὶ καὶ θείῳ *stagnum ardens igne & sulphure* Apoc. 21. 8. Cumprimis verò luculenta descriptio inferni extat Esa. 30. v. 33. *Disposita est ab heri Tophet sive fovea, etiam ipsa Regi præparata est, profundam fecit, dilatavit, pyra ejus ignis & ligna multa erunt, flatus Domini sicut torrens sulphuris succendet eam*. Tribuitur inferno ac damnatis in eo constitutis *vermis & ignis* Esa. 66. v. 24. Marc. 9. v. 44. *opprobrium & contemtus sempiternus* Dan. 12. v. 2. πῦρ ἄσβεστος Matth. 3. v. 12. σκότος ἐξώτερον Matth. 22. v. 13. *ignis æternus paratus Diabolo & Angelis ejus* Matth. 25. v. 41. Jud. v. 7. κόλασις αἰώνιος *supplicium æternum* versic. 46. *interitus æternus* 2. Thess. 1. v. 9. κρίμα αἰώνιον *æterna damnatio* Hebr. 6. v. 2. σειραὶ ζόφου 2. Petr. 2. v. 4. ζόφος τοῦ σκότους v. 17. Jud. v. 6. & 13. *mors secunda & æterna* Apoc. 2. v. 11. cap. 20. v. 6. cap. 21. v. 8. &c. quorum dictorum emphasin in sequentibus expendemus. Apud veteres hæ occurrunt descriptiones: Justinus Apol. 2. pro Christian. p. 51. ἡ γέεννα ἐστὶ τόπ☉, ἔνθα κολάζεσθαι μέλλουσιν οἱ ἀδίκως βιώσαντες καὶ μὴ πιστεύοντες ταῦτα γενήσεσθαι ὅσα ὁ Θεὸς διὰ τοῦ χριστοῦ ἐδίδαξε. Tertullianus in Apologet. cap. 49. *Infernus est ignis arcani subterraneus ad pœnam thesaurus*. Autor libri de tripl. habitac. cap. 1. *Infernus est locus plenus tenebrarum & stultitiæ, offensionis, discordiæ, odii, amaritudinis, doloris, tristitiæ, turpitudinis, miseriæ & vindictæ ineffabilis, in igne inextinguibili, deniq́, omnis mali, quod nec dici nec cogitari potest.* Haymo in cap. 13. Oseæ:

Oseæ: *Infernus est locus, in quo animæ recluduntur ad pœnas pro qualitate meritorum.* Anshelm. lib. 1. de imag. mundi cap. 11. *Infernus est locus igni & sulphure horridus, inferius dilatatus, superius coangustatus. Hic lacq vel terra mortis dicitur, quia animæ illuc descendentes veraciter moriuntur. Hic & stagnum ignis dicitur, quia ut lapis mari, ita animæ illuc immerguntur. Terra tenebrosa vocatur, quia & fumo & nebula fœtoris obscurabit. Terra oblivionis, quia sicut ipsi obliti sunt Dei, sic eorum oblivisceturmisereri Deus. Tartarus ab horrore & tremore. gehenna, id est, terra ignis.* Varinus in Lexic. col. 35. ἅδης χωρίον ἀφεγγὲς καὶ σκότους αἰωνίου πεπληρωμένον. *Infernus est locus & lacus perditionis animæ & corporis.* Thom. 2. sent. dist. 6. q. 3. *Infernus est horridus, tenebrosus & pœnalis locus Dæmonum.* Hebræi vocant מְקוֹם לַמֵּתִים domum mortuorum æternâ scilicet morte.

CAPUT II.

De τῷ ὅτι, An sit infernus.

An sit infernus? Aff. probatur 1. Ex Scrip. 1. ex V. Testam. 1. Ex Mose.

12. Ab ὀνοματολογίᾳ transitum facimus ad πραγματολογίαν, in qua primo loco occurrit quæstio περὶ τοῦ ὅτι, *an sit infernus.* Esse infernum, contra Epicuræos & empæctas demonstramus: 1. *ex manifestis Scripturæ dictis* tàm Vet. quàm N. Test. 1. Dicta V. T. petita sunt. 1. *ex Mose.* Num. 24. v. 20. *Principium gentium Amalec & novissimum ejus* עֲדֵי אֹבֵד *in seculum perit.* v. 24. *Chittim in seculum peribunt.* Targum reddidit, *finis ejus in æternum peribit, vel finis ejus erit, ut in æternum pereat.* Prædicitur ergò Amalecitis & omnibus Ecclesiæ hostibus ac persecutoribus æternum exitium, nisi à furore suo desistant, & ad Deum convertantur. Deut. 32. v. 22. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit* עַד שְׁאוֹל תַּחְתִּית *usque ad infernum inferiorem.* Ira Dei, quæ est ignis consumens, non tantùm temporalibus, sed æternis & infernalibus pœnis impios afficit. Glossa in libro Tanhuma בְּאַפִּי *in naso vel furore meo* exponit *in medio gehennæ,* sicut consequenter dicitur, *et ardebit usque ad infernum inferiorem.* Targum. *Incendium fortè sicut ignis egressum est à facie mea, & consumsit usque in infernum inferiorem.* Hieron. in comm. Esa. 65. *Testimonii illius* Deut. 32. *sensus est, quod ignis Dei atque vindicta semper ardeat peccatoribus & eos usque ad inferos persequatur. Qualis erat & dives ille in Evangelio purpuratus, qui æternis torquebatur ardoribus. Terram quoque, hoc est, carnem nostram & genimina ejus, hoc est, carnis desideria eadem flamma comburet & fundamenta montium, quæ se elevant contra Dei scientiam. Ipsos quoq; montes Dei jacula disperdent, ut humiliati in pœnis montes esse desistãt.* Gregor. lib. 18. moral. cap. 12. *Impiis flagella ab hac vita inchoant, & in æterna percussione perdurant, unde per Mosen dicit Dominus: Ignis exarsit ab ira mea & ardebit usque ad inferos deorsum. Quantum ad præsentem etenim percussionem spectat, rectè dicitur: Ignis exarsit ab ira mea. Quantum verò ad æternam damnationem, aptè mox subditur: Et ardebit usque ad inferos deorsum.* Procopius, Rupertus, & alii utrumque ad inferni pœnas referunt, dicitur enim hic *ignis succensus*, quia in Dei præscientia & decreto præparatus est, ut suo tempore Diabolos & impios exurat. Matth. 25. v. 41. dicitur *succensus in furore Domini*, quia ira & justum Dei judicium pœnas illas infligit impiis. Dicitur ignis *ille arsurus usque ad inferni novissima*, quia ira & ultio Dei non solùm in hac vita, sed etiam in futura involvit impios pœnis promeritis. Dicitur *terram devoraturus & montium fundamenta combusturus*, quia in die judicii *terra, & quæ in ea sunt opera*, hoc igne iræ divinæ exurentur. 2. Petr. 3. v. 10.

2. ex Iobo.

13. 2. *Ex Jobo.* Job. 7. v. 9. *Sicut deficit nubes & abit, sic descendens in infernum non ascendit.* (Mercerus accipit שְׁאוֹל *pro sepulchro*, ut sit sensus, eum qui semel mortuus non reviviscere, scilicet juxta Naturam. Sed potest etiam haud incommodè applicari *ad infernum*, ex quo nulla redemtio. *Quos enim semel in locis pœnalibus justitia judicantis damnat, eos nequaquam ultrà misericordia parcentis liberat.*) cap. 10. v. 20. *dimitte, cessa à me & confortabo me paululùm.* v. 21. *antequam vadam & non revertar, ad terram tenebrarum & umbræ mortis* v. 22. *terram obscuritatis sicut caligo umbræ mortis et non sunt in ea ordines et tenebrescet sicut caligo, vel quod in ea splendidum est caligini simile.* (Plerique Interpp. accipiunt de morte corporali, per quam homines tentati ac desperabundi videntur sibi ingredi regionem tenebris & densissimâ caligine obsitam, in qua non sunt vices diei ac noctis, æstatis & hyemis; caloris & frigoris, ortus & occasus siderũ, sed mera caligo & confusio &c. Sed Gregor. lib. 9. moral. c. 46. (aliàs 38.) accipit ut descriptionem inferni: *Quid terræ tenebrosæ nomine* (inquit) *nisi tetra carceri claustra signantur? quæ æterna mortis caligo operit, quia damnatos quosque in perpetuum à vita luce disjungit. Nec immeritò infernus terra dicitur, quia quicunque ab eo capti fuerint, stabiliter tenentur. Rectè igitur inferni claustra tenebrosa terra nominatur, quia quos puniendos accipiunt, nequaquam pœnâ transitoriâ vel phantasticâ imaginatione cruciant, sed ultione solida perpetuæ damnationi servant &c. Sanctus vir sive suâ, sive hum. generis voce dimitti se postulat, antequam vadat, non quia ad terram tenebrosam, qui culpam deflet, iturus est, sed quia ad hanc procul dubio, qui plangere negligit, vadit, sicut debitori suo creditor dicit: Solve debitum, priusquam pro debito constringaris, qui tamen non constringitur, si quod debet solvere, non moratur &c. Quæ adhuc loca subtilius describuntur, cùm dicitur, terra miseriæ & tenebrarum. Miseria ad dolorem pertinet, tenebræ ad cæcitatẽ. Ea ergò, quæ à conspectu districti judicis expulsos tenet, miseriæ & tenebrarum terra dicitur, quia foris dolor cruciat, quos divisos à vero lumine cæcitas obscurat. Quamvis miseriæ & tenebrarum terra intelligi & aliter possit. Nam hæc quoque terra, in qua nascimur, est quidem miseriæ, sed tenebrarum non est, quia multa hîc corruptionis nostræ mala patimur, sed tamen adhuc in ea per conversionis gratiam ad lucem redimus, veritate suadente. Ambulate dum lucem habetis, ne vos tenebræ comprehendant. Illa verò simul & miseriæ & tenebrarum terra est, quia quisquis ad toleranda ejus mala descenderit, nequaquam ulterius ad lucem redit. In cujus adhuc descriptione subjungitur, ubi umbra mortis & nullus ordo. Sicut mors exterior ab anima dividit carnem, ita mors interior à Deo separat animam. Umbra ergò mortis est obscuritas divisionis, quia damnatus quisque cum æterno igne succenditur, ab interno lumine tenebratur. Natura ignis est ut ex seipso exhibeat lucem & concremationem, sed transactorum ultrix illa flamma vitiorum concremationem habet et lumen non habet.* cap. 47. (aliàs 39.) *abesse ordo suppliciis dicitur, quia quibuslibet reb. in pœnam surgentibus propria qualitas*

litas non servatur. Unde & protinus subinfertur. Et sempiternus horror inhabitat: In hujus vitæ tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cùm pati jam cœperit, quod metuebat. Infernum verò & umbra mortis obscurat, & sempiternus horror inhabitat, quia ejus ignibus traditi & in suppliciis dolorem sentiunt & in doloris angustia pulsante se semper pavore feriuntur, ut & quod timent, tolerent; & rursum quod tolerant, sine cessatione pertimescant. Hic flamma, quæ succendit, illuminat, illic ignis, qui cruciat, obscurat. Hic metus amittitur, cùm tolerari jam cœperit, quod timebatur; illic & dolor dilaniat & pavor angustat. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obscuritate. Eodem modo hunc locum Jobi exponunt Ambros. Ansbertus lib. 7. in Apocal. cap. 16. & Innocent. lib. 3. de contemtu mundi cap. 4.) cap. 20. v. 18. *Luet, quæ fecit omnia, nec tamen consumetur, juxta multitudinem adinventionum suarum, sic & sustinebit* (Gregor. lib. 15. moralium cap. 11. ad pœnas damnatorum refert. *Persolvit*, inquit, *in tormento ea, quæ hic illicita servavit desideria & flammis ultricibus traditus semper moritur, quia semper in vita servatur &c. sed quia multitudo iniquitatis ejus exigit, ut carere suppliciis nunquam possit, aptè subjungitur. Iuxta multitudinem adinventionum sustinebit. Qui enim multa invenit ad culpam, novis inventionibus cruciatur in pœna &c.* sed in Hebr. paulò aliter legitur.) v. 26. *Venient super impium omnes horribiles tenebræ absconditæ, & devorabit eum ignis* לֹא נֻפָּח *non sufflatus*, qui non accenditur, opera scilicet hominis. (In sensu literali accipitur de pœnis hujus vitæ, quod igne cœlitùs delapso exempla iræ divinæ in impios quandoque statuantur Genes. 19. 2. Reg. 1. quia statim sequitur, *contereretur superstes in tabernaculo ejus.* Sed quia pœnæ temporales, quæ impiis in hac vita irrogantur, sunt initia atque indicia æternarum pœnarum, & quia v. 27. additur *detegent cœli iniquitatem ejus &c.* ideò Chaldæus & R. Salomon accipiunt *de igne gehennæ*, quò etiam respexisse videtur Pagninus, quando vertit, *ignis inextinguibilis*, quod est epitheton *infernalis ignis* proprium Matth. 3. v. 12. Innocentius III. lib. 3. de contemtu mundi cap. 6. *Ignis gehennæ nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed à Deo creatus est inextinguibilis, scriptum est enim, devorabit eos ignis, qui non succenditur.*) cap. 21. v. 13. *ducunt in bonis dies suos & momentum ad infernum consternantur.* (Quidam secuti paraphrasten Chaldæum לשְׁאוֹל exponunt *pro sepulchro* ac יֵחַתּוּ exponunt per יֵרְדוּ *descendunt*, à rad. נחת ut sit sensus, impii per totum vitæ suæ cursum sunt albæ gallinæ filii & exoptatis rerum successibus fruuntur, quin & in ipso mortis agone non torquentur diuturnis dolorib. non conficiuntur lento morbo, sed repente & suaviter moriuntur facilimo mortis genere hinc abrepti. Sed Lutherus noster ad infernum retulit, sie erschrecken kaum ein Augenblick für der Helle/ hoc est, vivunt in supina securitate, nec de morte, nec de inferno cogitantes, quâ ratione verbum יֵחַתּוּ formatur à rad. חתת *consternavit*, ut dages suppleat ת geminandum. Vulg. interpres reddidit, *in puncto ad infernum descendunt*) cap. 24. v. 19. *Vi siccitas & calor rapiunt aquas nivis, sic Scheol eos qui peccaverunt.* Quidam conferunt cum loco præcedente & exponunt Scheol *pro sepulchro*, hoc sensu, quod impii facilimè & suavissimè moriantur, ita ut nihil ferè doloris aut cruciatus sentiant, sicut ariditas & calor, quàm citissimè absumunt aquas nivis. R. Salomon exponit *de hominibus antediluvianis*, quod peccatorum suorum atrocitate ordines & vices anni ac temporum perverterint, sic enim vertit, *siccitatem, calorem & aquas nivales mundo eripiunt impii, quia peccant in infernum, hoc est, quia peccata admittunt inferno & gehenna digna.* Simplicissimè sic exponitur, quod sicut siccitas & calor repentè absumunt aquas nivis, sic infernus impios repentina morte abreptos in momento deglutiat. Vulg. reddidit: *Ab aquis nivium transeat ad calorem nimium usque in infernum peccatum ejus*, illud itidem ad inferni pœnas applicant. Augustin. in lib. de triplici habitaculo cap. 2. & ex eo Innocent. lib. 3. de contemtu mundi cap. 8. *transibunt de aquis ad calorem nimium, ut subita contrariorum mutatio graviorem inferat cruciatum. Experimento cognovi, quod adustus, si frigidum statim adhibeat, ardentiorem sentiet cruciatum.* Durandus 4. sent. dist. 44. q. 10. eodem sensu accipit, sed Hebræa aliter habent.) cap. 26. v. 6. *nudus infernus coram Domino.* cap. 28. v. 22. *infernus & mors dixerunt &c.* (confer quæ §. 8. superiùs dicta. Gregor. lib. 17. moralium cap. 12. *inferni & perditionis nomine Diabolum omnesque damnationis ejus socios* hoc loco intelligi arbitratur.) cap. 31. v. 12. *ignis est devorans usque ad perditionem*, (loquitur de pœna adulterii, quod concitet iram divinam, quæ exardescens omnes facultates absumit ac perdit, sed quia ira ista, nisi sequatur conversio, *devorat usque ad inferni novissima* Deut. 32. v. 22. ideo LXX. referunt ad infernum: πῦρ ἐξεκαιόμενον ἐπὶ πάντων ἡμερῶν, alii legunt μελῶν, alii μερῶν) cap. 38. v. 17. *Nunquid detecta sunt tibi portæ mortis & portas umbræ mortis vidisti?* (Quidam posteriùs putant esse ἐξηγητικὸν prioris hoc sensu: *Num in manu tibi sunt rationes, quibus hominum quisque moritur, num varia mortis genera, quibus singuli intereunt, perspecta habes quis sit status mortuorum, quæ Natura locorum subterraneorum tetrâ caligine obductorum quàm maximè à nostro conspectu remotorum, quid illic fiat?* Sed potest posteriùs membrum haud incommodè accipi de gehenna, quæ nobis maximâ ex parte ignota, si de speciali & scientifica singularum circumstantiarum notitia agatur.)

14. 3. *Ex Psalmis.* Psalm. 1. v. 4. *Impii sunt tanquam pulvis, quem projicit ventus.* (Hilarius in enarr. hujus loci. *Non est impiis comparativa hujus beatitudinis spes relicta, sed vagum eos, obtritum, ventilatum, dispersum & inquietum manet, ut ex illa corporalis soliditatis firmitate decussi ludibrio pulveris differantur in pœnam, non in nihilum dissoluti, ut sit in his materies pœnalis, sed in inane ac leve, aridumque protriti, ut ludibriosa pœna mobilitate jactentur. Cujus pœnæ & loco altero idem Propheta meminit, dicens: Comminuam eos, ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo illos. Comparatio itaque ut beatitudinis, ita & pœnæ constituta est. Quomodo enim nullus labor est vento pulverē dissipare, & quomodo lutum in plateis ingredientes prope calcasse non sentiũt: ita pœnæ illi inferni facilè est impios delere atque dispergere, quos peccatorum ratio, & in lutum solverit et comminuerit in pulverem, non relicta neq; substantia firmitatis, cùm pulvis & lutum sint, & per id quod pulvis & lutum sunt, in Naturā tantùm pœnalis substantia reservatur.* Luth. tõ. 2. L. f. 7. *Impii in novissimo die turbinib. atern. intolerabilis ira Dei pellētur, dispergētur q;* 3. ex Psalmis.

 nunquam

nunquam requiem habituri, ne ad momentum quidem) Psal. 7. v. 13. *Dominus tetendit arcum suum & paravit illum.* v. 14. *& ei parare fecit vasa mortis, sagittas suas in ardentes operabitur.* (Describuntur tres gradus divinæ ultionis: Primò, *Deus quotidiè irascitur*, hoc est, per conciones legales iram suam, ac pœnas populo peccanti denunciat. Quod si non sequatur conversio, *tùm Deus gladium suum acuit, arcum tetendit, firmavit illum collimando, et paravit sibi instrumenta mortis.* Hic est secundus vindictæ divinæ gradus complectens conciones reales, hoc est, omnis generis temporales pœnas impiis immissas, quales sunt bellum, pestis, fames &c. Quod si ne istis quidem impii emendantur, restat ultimus ultionis gradus, videlicet ignis infernalis, de quo dicit Psaltes: *Sagittas suas efficiet in ardētes*, hoc est, parabit ejusmodi spicula, quæ igne infernali nunquam delebili & inextinguibili ardent. D. Gesnerus in comm. illius Psalmi.) Psal. 9. v. 18. *Convertantur impii in Scheol, omnes gentes Dei immemores.* (Quidam exponunt *de sepulchro*, sed impios manet non solùm temporalis, sed etiam æterna mors in inferno.) Psal. 11. v. 6. *Pluet Dominus super impios laqueos, sulphur & ignem & spiritum procellarum partem calicis eorum.* (In Sodomitico incendio, quod fuit præludium quoddam ignis infernalis, pluit Dominus sulphur & ignem Genes. 19. versic. 24. eadem pœna in die judicii opprimet omnes impios. Innocentius III. lib. 3. de contemtu mundi cap. 4. *Pœnæ infernales secundùm diversa peccata sunt diversæ. Prima pœna est ignis, secunda frigoris, tertia fœtoris. De his tribus dicitur in Psalmo: Ignis, sulphur, & spiritus procellarum pars calicis eorum.*) Psalm. 21. versic. 9. *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos, inveniet odio habentes te* v. 10. *pones eos ut clibanum ignis in tempore iræ tuæ, Dominus in naso suo deglutiet eos, & perdet eos ignis* (ira divina, ignis instar absumens impios non tantùm in hac, sed etiam ac vel maximè in futura vita ardet) Psalm. 28. *ad te Domine clamavi, ne sileas à me & assimiler descendentibus* בור *in lacum vel puteum* (infernalem, additur enim v. 3. *ne tradas me cum impiis*, ac superiùs ostendimus inter inferni appellationes à Rabinis etiam hanc referri) Psalm. 31. v. 18. *erubescant impii & convertantur in infernum.* Psalm. 34. v. 22. *mors peccatorum pessima.* In Hebr. est *occidet impium improbitas*, quod non solùm de temporali sed etiam æterna morte rectè accipitur. Psalm. 49. v. 15. *sicut pecora in inferno ponentur, mors depascet eos, infernus erit habitaculum ipsorum.* v. 20. *usque in æternum non videbunt lumen.* (Agitur de impiis, quos æterna manet damnatio, describitur autem in his verbis: 1. *damnatorum multitudo*, sunt instar magni & copiosi cujusdam gregis. 2. *cruciatuum magnitudo*, ducentur non ad amœna pascua, sed ponentur in inferno, non depascent virentia gramina rore divinæ gratiæ conspersa, sed mors ipsos depascet. 3. *cruciatuum longitudo.* Innocentius lib. 3. de contemtu mundi cap. 9. *Dictum est hoc à simili jumentorum, quæ non radicitùs evellunt herbas, sed summitates solummodò carpunt, ut iterum herbæ renascantur ad pastum: sic & impii quasi morte pasti, reviviscent ad mortem, ut æternaliter moriantur*) Psal. 55. v. 16. *mors debitum ab eis exigat, descendant vivi in infernū* (sicut Core, Datan & Abiran Num. 16.) Ps. 58. v. 9. *super eos cecidit ignis, & non viderunt Solem.* (Gregor. lib. 9. moral. cap. 38. ad infernum accommodat: *Ignis*, inquit, *super impios cadit, sed Sol igne cadente non cernitur, quia illos, quos gehennæ flamma devorat, à visione veri luminis cæcat, ut et foris eos dolor combustionis cruciet et intus pœna cæcitatis obscuret.* Verùm in Hebræo aliter legitur: Sicut limax diffluit, sic præteribit: sicut abortivum mulieris non videbunt Solem. (Ps. 63. v. 10. *introibunt* בְּתַחְתִּיּוֹת הָאָרֶץ *in inferiora terræ.* (Quidam referunt ad infernum, sed rectiùs videtur accipi *de sepulchro*, additur enim v. 11. *pars vulpium erunt*, quia vulpes corporibus defunctorum in sepulchralibus cavernis solent insidiari.) Psal. 75. v. 9. *feces iræ divinæ sorbebunt, & bibent omnes impii terræ* (pii in hac vita paternè castigantur, & ex poculo crucis exiguum quendam haustum, qui tamen ipsis salutaris est, bibunt, sed impii feces iræ divinæ coguntur exhaurire, quæ æternum exitium in inferno ipsis inferunt.) Psalm. 91. v. 8. *oculis tuis aspicies & retributionem impiorum videbis.* Bernh. serm. 8. in Psalmum: *Qui habitat*, refert ad retributionem quæ fiet impiis ad infernum damnatis in die novissimo. *In illa*, inquit, *tantâ separatione quemadmodum hædis agnorum divisio gravissimi livoris occasio fiet, sic electis è regione consideratio reproborum immensa quædam materia gratiarum actionis & laudis. Vnde enim justi tàm magnificè gratias agerent, nisi cum illa inexcogitabili felicitate, quâ perfruuntur, ipsam quoque retributionem cernerent injustorum, à quibus solâ misericordiâ Redemtoris sese esse segregatos fidelissimè & devotissimè recordantur? Vnde verò impii tanto animi furore tabescerent, nisi in regnum summæ beatitudinis coram sese vidissent alios introduci, & tunc demum in illos sese fœtores, in illos horrores, in illos æterni incendii cruciatus, in illas denique immortalis mortis miserias gemerent esse damnatos? &c.*

15 4. *Ex Salomone.* Proverb. 9. v. ult. *adulter ignorat, quod ibi sint mortui & quod in profundis inferni convivæ ejus* (non cogitat, quod vagæ & illicitæ libidines temporales & æternas pœnas homini accersant.) Prov. 15. v. 11. *Infernus & perditio coram Domino.* (Confer quæ dicta sunt §. 8.) v. 24. *Via vitæ est desuper intelligentem ut declinet ab inferno inferiori.* cap. 19. v. 29. *Parata sunt derisoribus judicia & percussiones corpori stultorum* (Epicuræi & empæctæ, quos Salomon hîc appellat לֵצִים serò tandem infernum esse experimento credent, qui vitam æternam credere noluerunt. Innocentius lib. 3. de contemtu mundi cap. 4. *inter pœnas infernales recenset malleos percutientes*, quod probat ex hoc dicto Salomonis, quod hisce allegat verbis: *Parata sunt damnationis judicia blasphematoribus & percutientes mallei stultorum corporibus.*) cap. 23. v. 15. *Si filium percusseris virgâ, ab inferno erues animam ejus* (dum ab impietate eum piâ correctione abstrahis & verum Dei timorem ipsi instillas, prohibes, ne in tartarum infernalem incidat) c. 27. v. 20. *Infernus & perditio non saturantur.* cap. 30. v. 16. *Tria sunt insaturabilia, Infernus, matrix, sterilis &c.* (Paræus in comm. Genes. 37. *de sepulchro* mavult exponere, eò quod *infernus satietur, cùm non omnes homines, sed soli impii in inferno absorbeantur, terra autem non satietur, cùm omnes homines boni & mali cogantur mori & sepeliri.* Atqui Salomon non loquitur de *effectu* seu eventu, sed de *affectu*, quem προσωποποιΐας inferno tribuit. Quamvis enim multi descendant in infernum, tamen infernus illis non satiatur, sed semper plures expetit, quia Diabolus inferni Princeps plures

4. ex libris Salomonis

plures in damnationis consortium pertrahere semper desiderat & conatur. Si de eventu loqueretur Rex: Sapiens, etiam de sepulchro dici posset, quod tandem satietur, quia in die novissimo mors novissimus ille hostis destructur 1. Cor. 15. v. 26. Beda in comm. Proverb. 30. monet, quosdam, per infernum ibidem intelligere *Diabolum*, qui insatiabilis est de seductione humana.) Cant. 8. v. 6. *Fortis est ut mors dilectio, dura sicut infernus æmulatio.* (Zelotypia similis est inferno, sicut enim infernus eum quem semel corripit, perpetuò torquet: sic Zelotypiæ furor, ubi alicujus animum occupaverit, nunquam extinguitur aut remittitur. Glossa in h. l. *Dura sicut infernus æmulatio, quia Dei amor nullius hostium tentamentis à nostra salutis cura revocari potuit, sicut infernus nullis miserorum cruciatibus mitigatur, nec à severitate suæ sententia mutatur, quantò austerior comparatio, eò acrior Zelantis eos Domini commendatur affectus.)*

5. ex Prophetis.

16. 5. *Ex Prophetis.* Esa. 5. versic. 14. *Propterea infernus dilatavit animam suam & aperuit os suum præter morem, & descendet decorus & multitudo ejus, & turba ejus, & cœtus ejus ad eum.* (Quidam accipiunt *de sepulchro*, quod hiante quasi ore prædam expetat ac devoret, sed quia de pœna impiorum ibi agitur, ideò potest etiam de inferno accipi, in quem impii post mortem descendunt. Hieronym. in comm. illius loci : *Infernus animam habere dicitur, non quod animal sit, sed quod verbis humanæ consuetudinis rerum insensibilium exprimamus affectum, quod insatiabilis sit et nunquam mortuorum multitudine expleatur.)* Esa. 14. versic. 9. *Infernus deorsum conturbatus est propter te in occursum adventus tui, suscitavit tibi mortuos, omnes hircos terræ surgere fecit de soliis suis omnes Reges gentium.* versic. 10. *Omnes isti dabunt responsa & dicent ad te. Etiam tu vulneratus es sicut nos, nobis assimilatus es.* versic. 11. *depressa est ad infernum superbia tua, concidit cadaver tuum, subter te sternetur tinea & operimentum tuum erunt vermes &c.* (Quidam hanc prosopopæiam de mortuis exponunt ; quos Rex Babylonis aut è regno depulerat aut vita spoliaverat, qui finguntur Babylonio post mortem assurgere, & cum in consortium sui non sine quodam sarcasmo recipere. Vatabl. Arias Montanus, Sanctius &c. Sed Hieronymus in comment. rectiùs accipit de Regibus impiis gehennæ carceri mancipatis, qui introducuntur Regi Babylonio assurgere, ac cùm ipsi graviter torqueantur, Regi tamen Babylonis in tormentis primum locum concedere, additur enim vers. 13. *dixisti in corde tuo, cœlum ascendam.* vers. 15. *veruntamen ad infernum deprimeris in profundum laci*, hoc est, putabas super astra in cœlo tibi deberi locum, sed ad infimum usque infernum detraheris, qui æternum est damnatorum domicilium. Periret verò illa oppositio summæ gloriæ & extremæ ignominiæ, si per Scheol intelligeretur sepulchrum. Adde quod Rex Balthasar, de quo potiores Interpp. hunc locum accipiunt, non fuerit sepultus, sed inter occisorum cadavera computruerit.) Esa. 24. vers. 22. *Visitabit Dominus etiam super Reges, & congregabuntur in congregatione unius fascis in lacum*, (videri poterant impii Reges judicii & pœnæ expertes, cùm in hac vita superiorem judicem agnoscere nolint, Deus igitur per Prophetam minatur, quod nullâ habitâ regiæ potestatis ac splendoris ratione etiam ipsi in die judicii sint judicandi & puniendi, adeoque cum humili plebecula in eundem supplicii locum detrudendi. *Peribunt*, inquit, *Reges terræ & ad falcem sive cumulum aliorum, qui sunt in lacu & æterno carcere congregabuntur.* Haymo in comm. *Congregabuntur congregatione unius fascis, ut qui pares sunt in culpis, damnentur pariter & in pœnis. Avari cum avaris, luxuriosi cum luxuriosis &c.)* cap. 25. v. 10. *triturabitur Moab sub eo, sicut teruntur paleæ in plaustro, & extendet manus suas in medio ejus sicut natans ad natandum, & humiliabit superbiam ejus cum brachiis manuum ejus.* (Quidam de temporali Moabitarum excidio hoc vaticinium accipiunt, quia sequitur v. 11. *& munimenta sublimium murorum tuorum concident*, sed quia in præcedentibus de æterna beatorum felicitate & gloria Propheta egerat, ideò hæc verba non absurdè ad æternum impiorum exitium, quod verbis hujus seculi & à clade temporali petitis in sacris literis describi solet, referuntur. Per Moab igitur συνεκδοχικῶς usitato Hebraismo intelliguntur omnes Ecclesiæ hostes, sicut Esavi & Babylonis nomine iidem quandoque designantur. Hic ergò Moab *sub pedibus Dei*, justi judicis ac vindicis, cujus manus omnes lachrymas ab oculis beatorum absterget, *conculcabitur ac comminuetur ut palea*, quæ sub ferrato carpento in Orientis provinciis minutissimè concidi ac conteri consueverat, ut animantium esui esset apta, hoc est, impii instar paleæ ab ira divina conterentur, ut sint materia ignis inextinguibilis Matth. 3. versic. 12. Hebræum מי מדמנה Pagan. Vatabl. & alii reddunt *per fimetum ac sterquilinium* à rad. דמה *silentium*, quia quæ fœda & turpia sunt, non nominantur, sed silentio involvuntur, sic ergò erit sensus: Sicut paleæ in sterquilinium projectæ pedibus conculcantur, sic impii à facie Dei in infernalis fœtoris sordes abjecti omnium contemtui exponentur. Quod additur: *Extendet manus suas sicut natans ad natandum illud* frustraneum ex pœnis infernalibus eluctandi conatum exprimere videtur. Quemadmodum enim in medio mari submersus frustrà manus suas ad natandum extendit, ut ad littus appellere possit, subinde enim à fluctibus corripitur ac demergitur: sic qui in infernalem abyssum detrusi quantiscunque liberationem suam quærant conatibus ac dolorum suorum lenimentum quærant, frustrà tamen se laborare intelligent. Esa. 30. v. 33. *Disposita est ab heri Topheth, etiam ipsa Regi præparata est, profundam fecit eam, dilatavit, pyra ejus ignis & ligna multa erunt, flatus Domini sicut torrens sulphuris ardentis in ea.* (Sanctius in comment. exponit de ingenti illa strage, quam *Rex Assyriorum* prope Jerusalem in valle Topheth accepit, interim non potest nec audet repudiare communem Patrum expositionem, quâ de inferno hic locus Propheticus exponitur. In eum enim omnia aptissimè conveniunt, quæ hoc loco à Propheta recensentur. 1. *appellatio.* Nomen Tophet inferno tribui ostendimus superiùs, ubi etiam causam hujus nomenclaturæ exposuimus. 2. *causa efficiens* fovea illa *præparata est ab heri*. Phrasis *ab heri* duplici modo in Scripturis usurpatur: 1. *pro tempore proximè antegresso* Job. 8. v. 9. Ps. 90. v. 4. 2. *pro tempore longinquo*, quo sensu hoc loco usurpatur, *Ab heri præparata est fovea*, hoc est, à tempore longinquo, imò ab æterno, quia *heri* omne tempus, quod antecessit, imò ipsam æternitatem significat, cùm in æternitate quodcunq; seculorum spaciũ sit q. dies hesterna Heb. 13. 8. Qua verò ratione quové sensu

sensu infernus dicatur *præparatus ab æterno*, posteà explicabimus. Quidam statuunt pœnarum æternitatem & continuam atrocitatem indicari, quia ad pœnarum in inferno finem non magis acceditur post multorum seculorum decursum, quàm si *heri*, id est, recenter essent inchoatæ, ac pœnæ illæ semper erunt novæ ac recentes nec minor est earum horror, nec minùs excruciant post immensa multorum seculorum spacia, quàm cùm primùm illas damnati experiri cœperunt. 3. *objectum* fovea illa *etiam Regi* præparata est. Loquitur Propheta ῥητῶς in sensu literali specialiter *de Rege Assyriorum Balthasare* insigni Ecclesiæ persecutore, sed potest etiam *συνεκδοχικῶς in genere* applicari ad Reges impios, præsertim Ecclesiæ hostes & persecutores, ἀλληγορικῶς καὶ μυστικῶς transferri potest *ad Diabolum, qui est Rex super universos filios superbiæ* Job. 41. v. 25. illi enim cumprimis hic *ignis paratus* Matth. 25. vers. 41. 4. *structura. Profundam fecit, dilatavit eam*, hoc est, locus inferni capiendis omnibus impiis sufficiens est; ex profunditate etiam ejus caligo significatur, quia loca terræ profunda sunt caliginosa. Potest insuper dilatatio inferni sic exponi, quod *dilatatum habeat os suum ad deglutiendos damnatos*. Esa. 5. vers. 14. 5. *materia.* Nutrimenta ejus ignis & ligna multa. Hoc pii veteres exponunt *de peccatis*. Cæsarius homil. 38. *Peccatores homines erunt ligna inferni.* Thom. de Kempis lib. de imitat. Christi cap. 4. *Quid enim aliud devorabit ille ignis, quàm hominum peccata?* 6. *duratio. Flatus Domini sicut torrens sulphuris ardentis in ea.* Non deest huic igni materia, quia ligna multa præstò sunt, nec deest qui eum sufflet & accendat, quia ira Domini manens super impios flatu suo tanquam torrens sulphuris hunc ignem accendet, & in omnem æternitatem fovebit. Loquitur Propheta ἀνθρωποπαθῶς de Dei ira. Quando ignem succendere cupimus, ligna apponimus & flatu subjectas favillas excitamus: si Deus dicitur stagnum sulphuris infernalis flatu iræ suæ accendere, ut in æternum ardeat. Quemadmodum flatus hominis sive ventus non efficit ignem, sed latentes in cineribus favillas accendit: sic materia ignis infernalis, ut sic loquamur, est in ipsis Diabolis & hominibus damnatis, videlicet ipsorum peccata, Deus ut justus judex ac vindex illum ignem flatu suo accendet. Hieronymus in comm. hujus loci etiam præcedentia verba vers. 32. ad impiorum damnationem accommodat: *Erit transitus virgæ fundatus, quam requiescere faciet Dominus super eum*, hoc est, nequaquam eum virgâ percutiet & rursus eam levabit ac more cædentium finem faciet verberandi, sed quasi fundatam & altâ radice defixam in pœnis ejus faciet permanere.) Esa. 33. vers. 11. *Spiritus vester ut ignis vorabit vos.* (Quidam ex veteribus applicant *ad infernum*, sed in sensu literali agitur de conatu Assyriorum non tantùm inani & frustraneo, sed etiam ipsis noxio. Ignis, quem animo concepistis non tàm Hierosolymam quàm vosipsos inflammabit.) v. 14. *Quis ex vobis habitare poterit cum igne devorante, quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* (Supplicium quod ab igne cœlesti Assyriorum castris divinitùs immissum fuit præludium ignis infernalis & æterni omnibus impiis parati, ideò Propheta ad illius meditationem auditores suos revocat. Appellat eum *ignem devorantem*, ut efficacissimam urendi vim in eo esse doceat, *ac sempiternum*, qui nunquam extinguetur, quibus ptoprietatibus ab igne, quo Assyrii assumti sunt, longissimè distinguitur.) cap. 34. vers. 8. *dies ultionis Domini* vers. 9. *convertentur torrentes ejus* (Edom) *in picem & humus ejus in sulphur, & erit terra ejus in picem ardentem.* vers. 10. *nocte & die non extinguetur, in sempiternum ascendet fumus ejus.* (Quidam ex veteribus applicant *ad ignem infernalem*; qui eodem verè modo describitur Apocal. 14. vers. 10. & 11. sed ut ex antecedentibus & consequentibus intelligitur, in sensu literali agitur tum *de Idumæorum strage*, quam Propheta comparat materiæ, quæ citò flammam concipit, & eandem diu conservat, pici scilicet ac sulphuri, tum *de terra Idumææ desolatione*, quam futuram dicit, sicut regiones illæ, quæ pice, sulphure, aut alia materia combustibili abundant, & propterea perpetuis ignibus fumant.) Esa. 50. vers. 11. *Ecce vos omnes accendentes ignem accincti flammis, ite in flammam ignis vestri & in flammas, quas succendistis, de manu mea factum est hoc vobis, in angustia jacebitis.* (Denunciatur hostibus Ecclesiæ interitus & damnatio, quod sint conflagraturi illo igne, quem suis peccatis accenderunt.) cap. 63. vers. 3. *calcavi populos in furore meo & conculcavi eos in ira mea & aspersus est sanguis eorum super vestimenta.* (Confer Apoc. 14. vers. 19. ubi impii dicuntur *racemi in lacum seu torcular iræ mittendi & conculcandi, ut sanguis de lacu exeat.*) Esa. 65. vers. 5. *isti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die* (hunc locum Hieronym. in comm. de inferno exponit: *Ira Dei*, inquit, *materiam habet in nostris vitiis, non in Domini voluntate, qui thesaurizamus nobis iram in die iræ &c.*) Esa. 66. vers. 24. *Egredientur & videbunt cadavera virorum, qui prævaricati sunt in me. Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur, & erunt usque ad satietatem visionis omni carni.* (Hoc esse vaticinium de igne infernali nemo Christianorum dubitare potest, cùm Christus Marc. 9. vers. 44. 46. & 48. disertè ad illum accommodet. Per *vermes* plerique intelligunt conscientiæ angorem ac proinde supplicium animæ, per *ignem* supplicia corpori inferenda, quâ de re suo loco pleniùs dicetur. August. lib. 21. de civit. Dei cap. 9. *Utrumque horum ignem scilicet ac vermem, qui volunt ad animæ pœnas, non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore animæ serò atque infructuosè pœnitentis eos, qui fuerint à regno Dei separati, & ideò ignem pro isto dolore urente non incongruè potuisse contendunt, unde illud Apostoli est* 2. Corinth. 11. *Quis scandalizatur & ego non uror? Eundem etiam dolorem vermem putant intelligendum esse. Nam scriptum est* Proverb. 25. *Sicut tinea vestimentum & vermes lignum, sic mæror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animæ & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animam autem rodi, quodammodo verme mœroris affirmant &c.*) Ezech. 18. vers. 20. *anima, quæ peccaverit, ipsa morietur* (morte æternâ.) Ezech. 26. vers. 20. *cum detraxero te cum his, qui descendunt in lacum ad populum sempiternum.* (Gregor. lib. 9. moralium cap. 38. exponit de inferno: *Claustra inferni*, inquit, *laci appellatione signantur, Propheta attestante &c. Infernus ergò & terra nominatur, quia susceptos stabiliter tenet & lacus dicitur, quia hos, quos semel cepit, semper fluctuantes & trepidos tormentis circumfluentibus absorbet.*) cap. 28. versic. 8. *morieris mortibus* (temporali & æternâ.)

æternæ.) vers. 18. *producam ignem de medio sui, ipse comedet te* (Innocentius lib. 3. de contemtu mundi cap. 6. applicat ad infernum : *Omnis locus*, inquit, *reprobis pœnalis est, qui semper secum adfert cruciatum, sicut scriptum est, producam ignem &c.*) cap. 32. vers. 25. *portabunt ignominiam suam cum his, qui descendunt in lacum.* v. 27. *qui descendunt ad infernum cum armis suis.* (Gregor. d. l. *Arma peccantium sunt membra corporis, quibus perversa desideria, quæ concipiunt, exequuntur, unde per Paulum dicitur* Rom. 6. *Neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato. Cum armis ergò ad infernum descendere est cum ipsis quoque membris, quibus desideria voluptatis expleverunt æterni judicii tormenta tolerare, ut tunc eos undique dolor absorbeat, qui nunc suis delectationibus subditi undique contra justitiam justè judicantis pugnant.* Sed in sensu literali Propheta loquitur de illis, qui viriliter in prælio occubuerunt ac proinde more militari cum armis suis honorificè sepeliuntur, ut ostendit antithesis) Dan. 12. v. 2. *quidam ex dormientibus in pulvere terræ expergiscentur ad opprobria & contemtum sempiternum* (חֲרָפוֹת *opprobrium*, *ignominia* dicitur à rad. חרף *manifestavit, detexit.* Impii in hac vita honorantur & glorificantur, sed in die novissimo ipsorum ignominia publicè coram Angelis & hominibus manifestabitur. דֵּרָאוֹן *contemtus, abominatio*, desumtum hoc est ex Esa. 66. vers. ult. Rabinis דרן *est vermis abominabilis*, inde quidam vertunt, *in vermiculationem sempiternam quia ipse suos proprio peccator corpore gignet carnifices & erit vermibus esca suis.* **De horrendo supplicio vermiculationis sive Scaphismi apud Persas usitato vide Plutarch. in Artaxerxe Zonaram tom. 1. annal.**) Zachar. 9. v. 11. *emisisti vinctos de lacu, in quo non est aqua.* (confer tract. de morte §. 176.) Habac. 2. v. 5. *dilatat quasi infernus animam suam* (cujus aviditas est insatiabilis Esa. 5. v. 14.) Malach. 4. vers. 1. *Ecce dies Domini venit ardens tanquam clibanus, & erunt omnes superbi & omnes facientes impietatem, ut stipula & inflammabit eos dies veniens* (ignis, quo in die judicii mundus conflagrabit, erit impiis indicium atque initium infernalis ignis: ita accipit hunc locum Propheticum Julius Firmicus de error. prophan. relig. cap. 16.)

6. ex libris Apocryphis. 17. 6. *Ex libris Apocryphis.* Esdræ 4. vers. 8. *In abyssum non descendi neque in infernum adhuc, neque in cœlum unquam ascendi.* (Videntur tamen nomine *inferni* hoc loco generaliter accipi profundiora terræ loca.) v. 41. *in inferno promtuaria animarum matrici assimilata sunt.* cap. 8. v. 53. *in infernum fugit corruptio in oblivione.* v. 59. *impios excipient sitis, & cruciatus quæ præparata sunt.* cap. 9. v. 10. *Qui non cognoverunt me viventes beneficia consecuti, & qui fastidierunt legem meam &c. hos oportet post mortem in cruciamento cognoscere.* Judith. 16. v. 20. *Væ gentibus insurgentibus generi meo. Dominus omnipotens vindicabit eos in die judicii, ut det ignem & vermes in carnes eorum & flebunt in sensu usque in seculum.* (respicit Judith ad Esa. 66. v. ult. in quo talis pœna impiis & Ecclesiæ persecutoribus denunciatur ἐξηγητικῶς loco addit εἰς σάρκας, ut non solùm animabus, sed etiam corporibus impiorum supplicia parata esse ostendat.) Sap. 5. v. 14. *talia dixerunt in inferno hi, qui peccaverunt*, sed in Græco hoc non habetur, ideò rectiùs hùc refertur, quod sequitur vers. 21. *Pugnabit cum illo orbis terrarum contra insensatos* (post latam scilicet damnationis sententiam contra reprobos, ut colligitur ex vers. 16. & 17.) vers. 22. *ibunt directè emissiones fulgurum & tanquam à bene curvato arcu nubium ad scopum insilient* (jacula illa in impios torquebuntur) v. 23. καὶ ἐκ πετροβόλου θυμοῦ *& à petras jaciente ira plenæ mittentur grandines*, (alluditur ad catapultam veterum, ex qua saxa in hostes conjici solebant) *excandescet in illos aqua maris & flumina concurrent duriter* (tribuitur aquæ per prosopopœiam zelus, per quem intelligitur impetus & vehementia puniendi, quo aqua velut naturali quodã zelo peccata contra Deum creatorem ab impiis commissa vindicabit.) v. 24. *contra illos stabit Spiritus virtutis & tanquam turbo venti dividet illos* (ἐκλικμήσει ventilabit) *& desolatam faciet omnem terram iniquitas illorum*, (sensus est, quod omnes creaturæ post latam in impios maledictionem communi quasi consensu & impetu contra illos sint sævituræ ac velut lictores sententiam executioni daturæ. Cœlum, ignis & aër vibrabunt in eos flammas, fulgura, ventres, grandines, mare ex ira effervescet & exundabit, ut eos absorbeat; terra sub pedibus eorum magno hiatu diffindetur, ut eos vivos deglutiat & in infernũ transmittat.) Basilius in orat. de futuro judicio: *Sedulò ea mihi considera ac perpende, quæ à Deo horrenda iis accident, qui tormenta subituri sunt, quomodo scilicet astra obscurabuntur, Sol lumine destituetur & Luna splendorem amittet, quomodo fulmina jacientur & tonitrua clare disrumpentur, quando super compita aër tenebris obducetur, ita ut undequaq; examen omnis consolationis expers sit iis, qui ira tradetur. Nã creatura suo creatori morem gerens atq; inserviens pœnas atq; tormenta intentabit injustis, eos autem qui spem omnem atque fiduciam in ipso collocàrunt, omni beneficiorum genere complectetur.* Sap. 6. vers. 7. *Potentes potenter tormenta patientur* (Holcoth. lect. 55. in lib. Sapient. *Postquam Spiritus sanctus declaravit, quod persecutores justorum decipiuntur in præsenti per ignorantiam, hic declarat, qualiter post mortem puniuntur per pœnarum tolerantiam. Tangit autem septem pœnales conditiones damnandorum &c.*) cap. 11. v. 17. *per quæ quis peccat, per hæc torquetur* (impii per corpora & in corporibus peccarunt, ideò etiam in corporibus punientur.) Sirac. 7. vers. 19. *Vindicta impiis ignis & vermis.* (Desumtum & hoc ex Esa. 66. vers. ult. August. lib. 21. de civit. Dei cap. 9. hunc locum sic legit: *Vindicta carnis impii, ignis & vermis. Cur*, inquit, *dictum est, carnis impii, nisi quia utrumque, ignis & vermis pœna erit carnis? aut vindictam carnis ideò dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quod secundùm carnem vixerit.* Rabanus lib. 2. in Eccles. cap. 7. *Vindicta carnis impii ignis & vermis, quia caro peccatorum, quæ luxuriâ affluebat in mundo, simul cum anima pœnis arctabitur in futuro, & igne cruciabitur gehenna. Vermem autem & ignem esse in gehenna ipse Dominus in Evangelio commemorat, in verme putredinem gehenna, sicut in igne ardorem significans. Sive vermem dicit seram scelerum pœnitentiam, quæ nunquam in tormentis conscientiam afflictorum mordere cessabit, ut ignis sit pœna extrinsecus sæviens, vermis dolor intrinsecus accusans.* Innocentius l. 3. de contemtu mundi cap. 2. *Vindicta carnis impii vermis et ignis, uterque duplex, interior & exterior. Interior,*

Interior, qui rodit & urit cor, Exterior qui rodit & urit corpus.) cap.21.v.10. *Stuppa collecta Synagoga impiorum & consummatio illorum flamma ignis in perditionem* (desumtum hoc videtur ex Esa.30. v. ult.) v. 11. *Via peccatorum complanata a lapidibus & in ultimo ejus fovea inferni*. cap. 41. vers. 7. *non est in inferno redargutio vitæ* (Lutherus inferni nomine intelligit *sepulchrum* sive mortem.) cap.51.v.8. *Vita mea erat prope infimum infernum*. Baruch.3.v.19. *Qui confidunt in divitiis, ad inferos descenderunt*.

2. Ex N.T 1. ex Evangelistis.

18. In N. T. plurima de inferno habentur testimonia. 1. *In Evangelistis* præcipua hæc sunt. Matth. 3. v.10. *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur & in ignem mittitur* (sicut arbori infrugiferæ ignis temporalis, sic impiis paratus ignis æternus & infernalis.) cap. ejusdem v. 12. Luc. 3. v. 17. *paleas comburet igni inextinguibili.* (Ignis inferni duplici ratione dicitur ἄσβεστος *passivè & activè*, non enim extinguitur nec extinguit damnatorum corpora, sed pœnis æternùm durantibus ea semper reservat. Beda in comm. cap. 3. Luc. *Ignem gehennæ duplici ratione vocat inextinguibilem, quia neque ille perpetuò possit extingui, neque eos, quos cruciat unquam extincturus, sed immortali, ut ita dicam, morte sit plexurus.* In voce κατακαύσει itidem magna emphasis, *penitùs & totam comburet*. Cæsarius dial. 4. *In resurrectione mortuorum eos, qui sunt instar paleæ & instabiles, quovis vento peccati jactitati & leves & infrugiferi fuerunt, instar ventilabri divinum decretum in ignem elevat ad æternum incendium. Qui verò velut triticum nutritores proximorum fuerunt & rectè virtutem perfecerunt, illos in horreum comportat conveniens.* Confer quæ in tract. de extremo judicio §. 15. dicta.) Matth. 5. v.22. *Qui dixerit fatue, reus erit gehennæ ignis.* vers.25. *Esto consentiens adversario tuo &c. ne in carcerem mittaris.* v. 26. *non exibis inde, donec persolveris extremum quadrantem.* Idem repetitur Luc.12.v.58. (Pontificii ad purgatorium applicant, sed violentam illam detorsionem refellimus in tract. de Morte §.269. Hieronymus lib. 1. in threnos cap. 1. & Augustin. lib. 1. de serm. Dom. cap. 22. accipiunt *de carcere infernali*, in quem homines ἄσπονδοι & irreconciliabiles conjiciuntur. Vide plura d. l.) Matth. 7. v. 13. Luc. 13. v. 24. *Lata porta & speciosa via est, quæ ducit ad perditionem & multi sunt, qui intrant per eam.* Matth. 8. v. 12. *Filii regni ejicientur in tenebras exteriores, ibi erit fletus & stridor dentium.* Luc.13. v. 28. (Loquitur Christus de Judæis incredulis, quibus non modò abdicationem calamitates temporales & conscientiæ trepidationem in hac vita minatur, ac ipsorum cœcitatem, ignorantiam & impietatem prædicit, verùm etiam crudelissima supplicia in infernali carcere ipsis sustinenda esse vaticinatur. Quare autem illa nomine *tenebrarum, fletus & stridoris dentium* exprimantur, apparebit suo loco.) Matth. 10. vers. 28. *Timete eum, qui potest animam & corpus perdere in gehenna* (non trucidando vel annihilando sed cruciando, quo sensu infernales & pœnæ vocantur *mors secunda* Luc.12.v.5. sic exponitur: *Timete eum, qui postquam occiderit, habet potestatem mittendi in gehennam.* Confer quæ ex Tertulliano in explicatione hujus dicti allata in quæst. de resurrect. impiorum) Matth. 11. v. 22. Luc. 10. v. 15. *Tu Capernaum, quæ usque in cœlum exaltata es, in infernum deprimeris.* (Quidam accipiunt nomen inferni eo sensu, quo vox Scheol usurpatur: 1. Sam. 2. v. 6. *pro extremo humilitatis gradu*, ut sit sensus, urbem illam tàm profundè descensuram, quàm altè videbatur exaltata. Sed quia Capernaitis incredulis & ingratis Christus non solùm temporales, sed etiam æternas pœnas comminatur, ideò etiam de inferno rectè exponi potest) Matth. 13. v. 40. *Sicut colliguntur zizania & igni comburuntur, sic erit in consummatione seculi.* vers. 41. *mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem.* vers. 42. *& mitteret eos in caminum ignis, ubi erit fletus & stridor dentium.* Idem repetitur vers. 49. 50. (Cæsarius homil. 38. *Peccatores homines erunt ligna inferni. Alligate fasciculos ad comburendum, hoc est, homicidam cum homicidis, adulterum cum adulteris, rapaces cum rapacibus, & qui hic similes fuerunt in culpa, ibi similiter alligati erunt in tormentis &c.* Gregor. lib. 9. moral. cap. 39. *Fasciculos ad comburendum ligare est hos, qui æterno igni tradendi sunt, pares paribus sociare, ut quos similis culpa inquinat, par etiam pœna constringat, & qui nequaquam dispari iniquitate polluti sunt, nequaquam dispari tormento crucientur, quatenus simul damnatio conterat, quos simul elatio sublevat, quosque non dissimiliter dilatavit ambitio, non dissimilis angustet afflictio & par cruciet flamma supplicii, quos in igne luxuriæ par succendit flamma peccati.*) Matth. 18. v. 8. *Bonum est tibi ad vitam ingredi debilem vel claudum, quàm duas manus vel duos pedes habentem, mitti in ignem æternum.* v. 9. *bonum tibi est unum habentem oculum in vitam intrare, quàm duos oculos habentem, mitti in gehennam ignis.* Matth. 22. v. 13. *Ligantes manus & pedes ejus, tollite eum & projicite in tenebras exteriores, ubi erit fletus & stridor dentium.* (Gregor. lib. 9. moralium cap. 38. *Omnium impiorum corpus in unius illius persona significatur.* lib. 25. moral. cap. 11. *Tunc coacti in tenebras exteriores mittentur, qui nunc interioribus voluntariè excœcantur.*) Matth. 23. v. 15. *facitis eum filium gehennæ* (dignum gehennâ, mancipatum gehennæ per Hebraismum) v. 33. *quomodo fugietis à judicio gehennæ.* cap. 24. v. 49. *Veniet Dominus servi illius.* v. 50. *& dividet eum & ponet partem ejus cum hypocritis, illic erit fletus & stridor dentium.* Luc. 12. v. 46. (διχοτομήσει *secabit illum medium, discindet in duas partes*, quale supplicii genus apud barbaros adhuc usitatum. Exemplum ejus vide 1. Sam. 15. vers. 33. De Esaia Propheta Rabini referunt, *quod jussu Manassis serrâ ligneâ fuerit dissectus.* Intelligitur ergò gravissimum supplicium, quod tales servos manet. Cæsarius Dial. 3. *Dissecari servum non corporaliter intelligamus, nam imperitum hoc foret ac ridiculum, sed per spoliationem spiritualium donorum & baptismatis & erga ipsum libertatis dissecari à Domino damnandos intelligamus.* Quidam simpliciter vertunt, *distribuet servos* in eos scilicet quos secum retinebit & præmiis afficiet, ac eos, quos ab istis separabit & puniet; *separabit eum*, hoc est, à regno suo & ab electorum consortio eum separabit Deuteron. 29. vers. 21. cui interpretationi convenit, quod sequitur, *& partem ei assignabit inter hypocritas.* Hieronym. in comment. h. l. *Dividet eum, non quod gladio eum dissecet, sed quod à Sanctorum consortio eum separet, & partem ejus ponat cum hypocritis.* Casaub. in not. *Movit me aliquando*

aliquando tum Homeri locus Odyss. 6. tum Tertulliani & aliorum autoritas, ut putarem de gravissimo veteribus usitato supplicio hac esse accipienda, nunc puto purum putum esse Hebraismum ob ea, qua sequuntur, quibus sunt similia. Joh. 13. v. 8. Apoc. 21. v. 8.) Mat. 25. v. 30. *inutilem servum projicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & stridor dentium.* v. 41. *Discedite à me maledicti in ignem aternum, qui paratus est Diabolo & Angelis ejus.* v. 46. *ibunt hi in supplicium aternum.* Marc. 9. v. 43. *melius est tibi mancum introire in vitā, quam duas manus habentē, abire in gehennam in ignē inextinguibilem.* v. 44. *ubi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* (Idem emphaseos causâ iisdem verbis repetitur v. 46. & 48. Augustinus lib. 21. de civit. Dei c. 9. *Non eum piguit uno loco eadem verba ter dicere: Quem non terreat ista repetitio & illius pœna comminatio tàm vehemens ore divino?*) Luc. 12. v. 47. *Servus, qui cognovit voluntatem Domini, & non praparavit se, nec fecit secundùm voluntatem ejus, vapulabit multis.* (δαρήσεται πολλὰς scil. πληγὰς.) Luc. 16. v. 23. *cùm esset dives in inferno, elevans oculos suos &c.* (graphicam suppliciorum infernalium descriptionem, quæ in hac Christi concione nobis proponitur, per partes expendemus suo loco, summa ejus capita notavimus in Tractatu de Morte §. 177. Job. 6. vers. 50. *Qui manducaverit ex hoc pane, non morietur in aternum.* Johan. 8. v. 51. *Qui sermonem meum servaverit, mortem non videbit in aternum* (liber erit ab æterna morte.) cap. 11. vers. 26. *Qui vivit & credit in me, non morietur in aternum.* cap. 15. v. 6. *Qui non manserit in me, mittetur forâs sicut palmes & arescet, & colligent eum, & in ignem mittunt & ardet* (sicut aridis sarmentis, sic impiis & infrugiferis hominibus nil nisi ignis competit. Unum ex his duobus palmiti competit, aut vitis aut ignis.)

2. ex Epistolis Apostolicis.

19. 2. *Ex Epistolis Apostolorum.* Rom. 2. v. 5. *Thesaurizas tibi iram in die ira* (paulatim eam coacervas, ut tandem universa instar thesauri depromatur, intelligitur autem per iram μετωνυμικῶς pœna, quam Deus in ira sua impiis irrogabit, quando iram suam in ipsos plenè effundet) v. 8. *iis qui non credunt veritati ira & indignatio.* v. 9. *tribulatio & angustia in omnem animam hominis operantis malum.* (στενοχωρία est *angustia Spiritus*, qualis in morbis & subitis terroribus solet contingere) Rom. 6. v. 23. *Stipendium peccati mors* (non solùm temporalis, sed etiam ac vel maximè æterna, ut intelligitur ex antithesi.) Galat. 6. v. 8. *Qui in carne sua seminat, de carne metet corruptionem* (æternam, ut intelligitur ex antithesi: *Qui seminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam aternam.* 1. Thess. 1. v. 10. *Christus eripuit nos ab ira ventura.* 2. Thess. 1. v. 9. *impij dabunt pœnas, interitum aternum à facie Domini & à gloria virtutis ejus.* (Quidam subintelligunt verbum ἀπωσάμενοι *rejecti.* Potest etiam hoc modo exponi: Impii sustinebunt æternum exitium, cui adjudicabuntur à Christo Jesu, qui in propria persona apparebit cum gloriosa sua potentia.) Hebr. 6. v. 2. *mentio fit judicij aterni*, h. e. damnationis æternæ. v. 8. *terra proferens spinas ac tribulos reproba est & maledictioni proxima, cujus consummatio est in combustionem*, (sic increduli & apostatæ in Spiritum sanctum peccantes, apud quos semen verbi non fructificat divinæ maledictioni & igni erunt obnoxii) cap. 10. v. 27. *voluntariè peccantibus relinquitur terribilis quadam expectatio judicii & ignis amulatio, qua consumtura est adversarios.* (Per quandam prosopopœiam introducitur ignis inferni ac si esset animatus, & quasi belua quædam irritata & exacerbata, furens ad sui vindictam. Tribuit enim Apostolus huic igni *zelum vindicandi peccata* contra Deum commissa & asserendi gloriam Dei ab impiis hominibus violatam. Chrysostomus in comment. h. l. Potest etiam per figuram ἓν διὰ δυοῖν exponi, *zelus ignis*, hoc est, igneus zelus, quia ira divina est ignis consumens impios.) Jacob. 3. vers. 6. lingua impiorum dicitur φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. (ab igne infernali succenditur, quando *ratam nativitatis*, hoc est totius vitæ curriculum per noxios ac vitiosos sermones inflammat & totum corpus contaminat. Quidam nomine γεέννης μετωνυμικῶς intelligi putant *Diabolum*, sicut Hebræis usitatum est *per cœlum* intelligere Deum in cœlo habitantem.) 2. Petr. 2. v. 1. *Pseudopropheta superinducent sibi celerem perditionem* (corporis & animæ exitium sempiternum.) v. 3. *quibus judicium jam olim non otiatur, & perditio eorum non dormitat*, (q̃vis Deus ad tempus otiari & connivere videatur, tamen exitium ipsorum certissimè & citissime sequetur.) v. 4. *fin. Deus Angelis peccantibus non pepercit, sed in tartarum detrusos catenis caliginis tradidit in judicium reservandos* (catenis ipsos constrictos in tenebricosum inferni carcerem detrusit, nomen σειραῖς non regitur à participio ταρταρώσας, sed à verbo παρέδωκεν.) v. 9. *novit Dominus pios è tentatione eripere, iniquos verò in diem judicii reservare cruciandos.* Quidam κολαζομένους exponunt *punitos*, h. e. per horribile quoddam mortis genus è medio sublatos, sed ex antecedentibus apparet de futuris inferni pœnis Apostolum loqui, vertendum igitur in præsenti vel futuro, *pœnas dantes* sive daturos scilicet apud inferos cum Diabolis in infernum projectis.) v. 12. ἐν τῇ φθορᾷ αὐτῶν καταφθαρήσονται *peribunt in sua corruptione* vel propter peccatorum corruptionem. Jud. vers. 6. *Angelos, qui non servaverunt suum principatum &c. in judicium magni diei vinculis aternis sub caliginem reservavit* (detinentur sub caligine, hoc est, in tetro & caliginoso inferno) vers. 7. *Sodoma & Gomorrha facta sunt exemplum ignis aterni pœnam sustinentes* πρόκεινται δεῖγμα *proposita sunt omnibus impiis in exemplum*, (quia ab uno igne transierunt ad alium scil. infernalem) v. 12. Pseudodoctores sunt δένδρα ἄκαρπα, δὶς ἀποθανόντα (notatur duplex mortis genus, videlicet *temporalis*, cui per Naturam non minùs quàm reliqui omnes sunt obnoxii, *& aterna*, quàm impietate sua sibi attraxerunt.) v. 13. *quibus caligo tenebrarum in aternum est reservata.* v. 23. *illos in timore servate ex igne rapientes* (velut ex incendio imminente liberantes, innuitur enim æterni ignis periculum, cui sunt obnoxii.)

3. ex Apocalypsi.

20. 3. *Ex Apocalypsi.* Apoc. 1. v. 18. *Habeo claves mortis & inferni.* c. 2. v. 11. *qui vicerit, non ladetur à morte secunda.* Apoc. 6. v. 17. *dicent montibus & petris: Cadite super nos, & abscondite nos à facie sedentis super thronum.* Apoc. 9. v. 1. infernus vocatur *puteus abyssi.* v. 6. *quarent homines mortem & non invenient eam; desiderabunt mori, & mors fugiet ab eis*, (ex desperatione & impatientia optabunt ἀνυπαρξίαν, norunt enim supplicia sibi parata esse æterna. Apoc. 14. v. 9. *Qui adoraverit bestiam bibet de vino ira Dei. quod mixtum est mero in calice ira ejus, & cruciabitur igne ac sulphure in con-*

spectu Angelorum sanctorum & ante conspectum agni. (Vinum illud iræ divinæ, quo potabuntur damnati, est ἄκρατον, quia non est misericordiâ temperatum, sicut calix tribulationis qui in hac vita piis proponitur Psal. 75. v. 9.) v. 10. *& fumus tormentorum eorum ascendet in secula, nec habent requiem die ac nocte.* (Andr. Cæsariensis in comm. hujus loci: *Futuri seculi statum, in quo impios nullam requiem habituros prædicit, diem ac noctem vocat, non quasi ibi extet spacium, quod divino Solis motu mensuretur, sed quia ad præsentis temporis consuetudinem, quod per noctes & dies conficitur, numeratur. Aut per diem vitæ ratio, quam Sancti tenent, denotatur; per noctem autem impiorum hominum cruciatus, quos apud inferos luent.*) Apoc 19. v. 20. *bestia & Pseudopropheta vivi missi sunt in stagnum ignis ardens sulphure.* cap. 20. v. 3. *misit Angelus Diabolum in abyssum.* v. 6. *Qui habet partem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem.* v. 7. *post mille annos solvetur Satanas ex carcere suo.* vers. 10. *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris, ubi & bestia & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.* v. 14. *infernus & mors missi sunt in stagnum ignis.* v. 15. *& qui non inventus est in libro vitæ scriptus, missus est in stagnum ignis.* (Rupertus Tuitiensis in comment. h. l. *Impiorum duplex est damnatio, nam antequam resurgant cum corporibus suis in resurrectione, judicatæ apud inferos cruciantur animæ impiorum & postquam resurrexerint, tunc judicatæ pariter animæ cum corporibus suis cruciabuntur in secula seculorum. Tunc infernus & mors, id est, homines impij, qui à sinistris erunt cum Diabolo & Angelis ejus mittentur in stagnum ignis.*) cap. 21. v. 8. *Timidis & incredulis &c. pars illorum erit in stagno ardenti igne & sulphure, quod est mors secunda.* Huc referri possunt omnia Scripturæ dicta, quæ de statu & conditione animarum impiarum agunt, quæ enumeravimus in tract. de mort. §. 303. statim enim ut à corporibus solutæ sunt, in infernum descendunt.

2. ab exemplis.

21. 2. *Ab exemplis.* 1. *Diabolorum.* Illi n. post suam apostasian cœlo ejecti & inferno divinitùs adjudicati sunt Matth. 25. v. 41. 2. Petr. 2. v. 4. Jud. v. 6. Apoc. 12. v. 8. Quomodo autem hæc invicem concilianda sint, quòd Diabolus in infernum dicitur detrusus, ac nihilo tamen minùs in die extremi judicii demùm in eum præcipitandus, exposuimus in tract. de extremo judicio §. 46. 2. *Hominum. Sodomitæ* in Epistola Judæ v. 7. dicuntur *pœnam ignis æterni sustinere.* Photiniani exponunt *de igne temporali*, quo Sodoma & vicinæ urbes conflagrarunt, quo sensu vox αἰώνιος Philem. v. 15. usurpatur, sed rectiùs accipitur *de igne infernali & æterno*, quia peccatoribus in impœnitentia divino judicio abreptis non tantùm temporales, sed etiam æternæ pœnæ infliguntur, quâ de re posteà plenius. Num. 16. v. 33. *Core, Dathan & Abiran viventes descendunt in infernum.* Quidam ut Abulensis & aliqui ex Calvin. exponunt *de sepulchro*, sed Epiphanius in ancorato Hieronym. in comm. Ephes. 4. Beda in comm. Num. 16. rectius accipiunt *de inferno*, quia in flagranti crimine sine ulla conversione ab ira divina subitò absorbentur. Adde quod Apoc. 20. v. 13. non solùm *mare & mors* sive sepulchrum, *sed etiam infernus* dicuntur reddere mortuos suos, utique ergò etiam in inferno quidam detinentur, qui unà cum corporibus suis in eum descenderunt. Esa. 14. v. 9. & seqq. de Rege Babylonico dicitur: *Infernus subter conturbatus est in occursum adventus tui &c. detracta est ad inferos superbia tua &c. quomodo cecidisti de cœlo lucifer, dicebas in corde tuo, ascendam in cœlum, veruntamen ad infernum detraheris in profundum laci.* Plerique veterum ut Orig. l. 1. de princip. c. 5. Tertull. l. 5. adv. Marcion. c. 11. Athanas. serm. de pass. & cruc. Domini. Ambros. serm. 3. in Psal. 118. & alii complures *de Diabolo* hoc exponunt, quem de cœlo præcipitem superbia in tartarum dejecit, in quam opinionem eos appellatio Luciferi deduxisse videtur. Sed manifestum est *ex serie contextus*, quod in sensu literali de Rege Babylonico, quem alii volunt esse *Nabuchodonosora*, alii verò *Balthasarem*, ultimum Chaldæorum Regem, ibi propriè sermonem esse, ad quem etiam Cyrillus & Hieronymus in comment. Propheticum textum rectius applicant. Is namque confertur lucifero sive stellæ matutinæ ob regium splendorem, dignitatem & potentiam dicitur de ipso, *quod voluerit cœlum ascendere*, propter superbiam & arrogantiam. Nec tamen absurdum fuerit, si quis statuat, Regis Babylonii interitum & ad inferos descensum comparari cum lapsu Diaboli, qui cùm ex superbiâ honores divinos appeteret, in infernum præcipitatus æterno opprobrio factus est obnoxius, ut hac ratione Rex superbissimus ei dicatur conjungi in pœna, cui conformis esse voluit in culpa. De Rege Ægypti *Pharaone* dicit Ezechiel cap. 31. v. 2. *cui assimilatus es ô inclyte atq; sublimis.* v. 18. *ecce deductus es ad terram ultimam* (ad inferos) *in medio incircumcisorum* (impœnitentium & damnatorum.) cap. 32. v. 22. *ibi Assur, ibi Elam & omnis multitudo ejus, qui descenderunt incircumcisi ad terram ultimam, qui posuerunt terrorem suum in terra viventium & portaverunt ignominiam suam cum his, qui descenderunt in lacum, ibi Mosoch & Thubal, ibi Idumæa &c.* Luc. 16. vers. 23. *dives epulo in infernum sive locum tormentorum ablegatur*, ubi non potest per ᾅδην intelligi sepulchrum, quia corpora in sepulchro nulla sentiunt tormenta, sed animæ impiorum cruciantur in inferno. Possunt etiam huc referri *præludia infernalium cruciatuum*, quæ proponuntur nobis 1. *in obsessis*, quos Scriptura vocat δαιμονιζομένους, quorum tristissimus status describitur Matth. 8. vers. 28. cap. 15. v. 22. Marc. 1. vers. 26. cap. 5. vers. 5. cap. 9. vers. 18. 2. *in tentatis*, qui cum Jobo quandoque exclamant, *suspendium elegit anima mea.* 3. *in horroribus conscientiæ*, quos in hac vita impii sentiunt. Considerentur exempla *Neronis, Theodorici Veronensis, Francisci Spiræ &c.* 4. *in suppliciis facinorosorum &c.*

3. ex rationibus.

22. 3. *Ex rationibus & argumentis.* 1. *à divinæ justitiæ conditione.* 2. Thess. 1. v. 6. *justum est apud Deum retribuere tribulationem illis, qui pios in hac vita affligunt.* Justitia divina requirit, ut impii debitas scelerum suorum persolvant pœnas, id cùm non semper fiat in hac vita, certissimè futurum est in vita altera. De Dionysio Siracusano Valerius Max. lib. 1. memorab. cap. 2. memorat, *quod debita improbitatis suæ supplicia non persolverit*, utique ergò in futuro seculo eadem adhuc persolvenda restant. Confer ea quæ diximus in Tract. de extremo judicio §. 20. 2. *à legis divinæ maledictione.* Maledictio illa, quam lex

lex transgressoribus minatur, Deut.27. vers.27. non tantum temporales, sed etiam æternas pœnas complectitur. Ut enim perfectam obœdientiam præstantibus non modò temporalia, *sed etiam æterna præmia* promittit Matth.19.v.16. ita ex adverso inobœdientibus *æterna supplicia* interminatur. Rom.4.v.15. *Lex iram operatur*, non solùm in præsenti seculo, sed etiam *venturam* 1.Thess.1. v.10. 3. *à peccati turpitudine & confusione.* Peccatum est infinitum malum, quia offendit Deum, qui est *infinitum bonum*, separat à Deo, qui est unicum & summum bonum, ergò etiam *infinitam*, hoc est, æternam pœnam promeretur. Rom.6.v.23. *Stipendium peccati mors*, non temporalis solùm, sed etiam æterna, ut ostendit antithesis. 4. *à propriæ conscientiæ testificatione.* Impii quamvis prospero rerum successu in hac vita fruantur, tamen gravissimis conscientiæ angoribus ac metu futuri judicii & pœnarum post mortem secuturarum torqueutur. Confer Tract. de extremo judicio d.§.20. 5. *ab infernalium dolorum degustatione.* Non impii tantùm, sed etiam pii in hac vita quandoq; προπολισμὸν ac πρόγευσιν quandam dolorum infernalium sentiunt, sed magno cum discrimine. Pii enim fide dolores illos vincunt, & ex iis tandem eluctantur, sed impii illis succumbunt atque ab iisdem absorbentur. Piis probationis ac tentationis causâ immittuntur, sed in impiis sunt initia & indicia æternorum cruciatuum, adeoque iræ illius, qui in æternum super ipsos manet. 2.Sam.22.v.6. Psal.18.v.6. Psal.30. v.4. Psal.49.v.16. Psal.86.v.13. Psal.88.v.4. Psal. 116. v.3.&c. 6. *ex articulo de Christi ad inferos descensione.* Christus non solùm in sanctissima sua anima tempore passionis dolores verè infernales sensit Psal.22.v.2. Psal.69.v.17. Esa.53. v.11. qui fuit *metaphoricus* ipsius ad infernum *descensus* (de quo egimus in Harmon. de pass. cap.2.) sed etiam immediatè ante suam ex mortuis resurrectionem ad infernum descendit, cumque tanquam gloriosus victor & triumphator destruxit Psal.68. v.19. Oseæ 13.v.14. 1.Cor.15.v.54. Ephes.4.v.8. Coloss.2.v.15. 1.Petr.3.v.19. qui fuit *realis*, & proprius ad damnatorum sedem *descensus*. Ex utroq; autem descensu evincitur esse infernum, Christus descendit ad inferos, ut nos ascenderemus in cœlos, sicut mortuus est, ut nos viveremus. 7. *ab impiorum resurrectione.* Ostendimus suo loco non solùm pios, sed etiam impios esse resurrecturos. Quo verò fine illi resuscitabuntur? nullo certè alio, quàm ut in corporibus suis debitas flagitiorum suorum per corpora gestorum percipiant pœnas. Dan.12.v.2. *resurgent ad opprobrium æternum.* Johan.5.v.29. *prodibunt ad resurrectionem judicij* sive damnationis. Apoc.20.v.13. *mors & infernus dederunt mortuos suos, qui in ipsis erant* v.14. *& infernus & mors missi sunt in stagnum ignis.* 8. *ab extremi judicii administratione.* Judicium extremum ideò instituetur, ut piis æterna præmia impiis verò æterna adjudicentur supplicia, inde descriptioni processus judicialis additur hæc clausula: *Ibunt hi in supplicium æternum, illi verò in vitam æternam* Matth.25.v.46. *reportabit unusquisque in corpore suo secundùm ea quæ gessit, sive bona sive mala* 2.Cor.5.v.10. 9. *à saniorum gentilium confessione.* Justinus in orat. 1. ad gentiles pag 19. adducit testimonium Platonis & Homeri: *Plato*, inquit, *lectis Mosis & Prophetarum vaticiniis & doctrinâ de judicio ex eis perceptâ, in primo de Republ. libro ad hunc modum scribit: Cùm jam eò quispiam appropinquat, ut se moriturum esse putet, invadit eum de vita sua timor & solicitudo, quæ antea non subiit. Quæ namque de inferis feruntur fabulæ, quod de flagitiis hic patratis pœnas pendere oporteat, in risum priùs versa, tum anxiè ejus, ne ad rem conferantur & vera sint, versant animum &c. in decimo autem liquidò & apertè, quæ de judicio à Prophetis didicerat, ea non tanquam ab illis accepta ob Græcorum metum, sed à quodam, sicut ei fingere placitum fuit, qui in bello cæsus cùm duodecimo humari deberet die, in rogum positus revixit, resq; apud inferos visas exposuit audita commemorat. Ibi*, ait Plato, *viri feroces, aspectu truces & ignei apparentes Aridæum Tyrannum* πατροκτόνος *& alios manibus pedibusque, & item capite obligatos humique abjectos atque excoriatos juxta viam foras protraxerunt super aspalathis & sensib. torquentes & dilaniantes, atque eis, qui aderant, quorum facinorum causâ hæc illi paterentur, promulgantes &c. Nec Plato solùm, sed etiam Homerus eodem & ipse in Ægypto edoctus modo, Tityum itidem excruciari dicit. Ita enim in Necromantia apud Alcinoum Ulysses commemorat. Et Tityum vidi magna tellure creatum, Iugera qui per tota novem protenditur unus, Et geminus crudum milvis depascitur epar. Eodem modo & Sisyphum & Tantalum corpore supplicium sufferre scripsit &c.* Minutius Felix in Octavio: *Admonentur* (gentiles) *non tantùm hominum doctissimorum libris & carminibus Poëtarum illius ignei fluminis, & de Stygia palude sæpius ambientis ardoris, quæ cruciatibus æternis præparata & Dæmonum indiciis & de Prophetarum oraculis cognita tradiderunt. Et ideò apud eos etiam ipse Rex Iupiter per torrentes ripas & atram voraginem jurat religiosè, destinatam enim sibi cum suis cultoribus pœnam præscius perhorrescit &c.* Eusebius lib.11. de præparat. Evangel. cap.20. *Pyriphlegethonta verò ignem æternum esse quis dubitabit. Plato in tartarum dejectos impios non exituros inde asseruit &c. Quod autem dixit non simpliciter, sed cùm in vehicula conscenderint sua in Acheronta amnem depelli, quænam alia vehicula denotare potest, quàm corpora, quibus assumtis una secundum Hebræorum Scripturas vitæ retributio fiet?* lib.13. adducit dictum Diphili, κλέπτ' ἀποστέρει, κύκα, μηδὲν πλανηθῇς, ἔσται καὶ ἐν ᾅδου κρίσις. *Furare, defrauda, misce, Ne erres, erit in inferno iudicium.* Lactantius lib.7. Institut. cap. 7. *Esse inferos Zenon Stoicus docuit & sedes piorum ab impiis esse secretas, & illos quidem quietas ac delectabiles incolere regiones, hos verò luere pœnas in tenebrosis locis atque in cœni voraginibus horrendis.* Idem lib. de ira cap.22. adducit hosce ex Sibyllis versiculos:

Φεῦγε δ' εἰδωλατρείας ἀνόμους, θεῷ ὅτι λάτρευε
Μοιχείας τε φύλασσε καὶ ἄρσενος ἄκριτον εὐνήν.
Ἰδίην γενεὰν παίδων τρέφε, μηδὲ φόνευε.
Καὶ γὰρ ὁ ἀθάνατος κεχολώσεται, ὅσκεν ἁμάρτῃ
Ἄφθαρτος, κτίστης, αἰώνιος, αἰθέρα ναίων.
Τοῖς τ' ἀκάκοις ἄκακον προφέρων πολὺ μείζονα μισθόν.
Τοῖς δὲ κακοῖς ἀδικεῦσι χόλον καὶ θυμὸν ἀγείρων.

August.12. de Genes. ad lit. cap.33. *Possumus ostendere illorum quoq;* (gentilium) *sapientes de inferorum substantia minimè dubitasse, quæ post hanc vitam excipit animas mortuorum.* Hùc referri possunt

sunt omnia, quæ *de Plutone* inferorum Rege *Radamantho* apud inferos judice, *Charonte* infernali nauclero, *Sisypho* saxum perpetuò volvente, *Tantalo* in mediis undis sitiente, *de Styge, Cocyto, Phlegetonte, Acheronte*, & aliis infernalibus fluviis ac paludibus apud Virgilium. 6. Æneid. Ovid. 13. Metamorph. & alios Poëtas extant, cùm n. verbi lumine destituti essent, ea quæ vel ex interno conscientiæ testimonio vel ex doctrina Ecclesiæ de inferno obscurâ auditione percœperant, in fabulas commutarunt.

23. 4. *Typi* infernalium pœnarum complures in sacris literis nobis proponuntur: 1. *Protoplasti* post peccatum admissum fugiunt Dei conspectum, *abscondunt se sub arboribus* Gen. 3. v. 9. sentiunt gravissimos conscientiæ angores, quib. etiam fuissent oppressi, & in imum usq; tartarum præcipites dati, nisi benignissimus Deus paternâ manu per promissionem benedicti seminis eos iterum erexisset. 2. *Cainus* post ἀδελφοκτονίαν audit divinam maledictionem Gen. 4. v. 11. ex desperatione prorumpit in hæc verba: *Major est iniquitas mea, q̃ ut remittatur*. v. 13. conqueritur *se à facie Dei abjici*. v. 14. *ac ponit Deus in ipso signum* v. 15. quod pleriq; Interpp. de subita consternatione & tremore coram aliis hominibus ex magnis conscientiæ terroribus orta accipiunt. Ejusmodi affectus in gradu longè eminentiori erit in omnibus damnatis. 3. *In diluvio* perierunt omnes impii fluctibus iræ divinæ absorpti Genes. 7. v. 23. *sic horribile illud æterni ignis diluvium*, ut Justinus Martyr infernum appellat, in die extremi judicii omnes impios æterno exitio involvit. 4. *Sodomitæ* igne & sulphure cœlitùs delapso consumebantur Genes. 19. v. 24. illud Judas in sua Epistola v. 7. ad ignem infernalem accommodat, πρόκεινται, inquit, δεῖγμα πυρὸς αἰωνίου δίκην ὑπέχουσαι. August. lib. 21. de civit. Dei cap. 8. *Terra Sodomorum non fuit utique ut nunc est, sed jacebat simili cæteris facie, eademque vel etiam uberiore fœcunditate pollebat. Nam Dei Paradiso in divinis eloquiis comparata est. Hæc posteaquam de cœlo tacta est, sicut illorum quoque attestatur Historia, & nunc ab eis, qui veniunt ad loca illa, conspicitur, prodigiosa fuligine horrori est, & pompa ejus interiorem favillam mendaci superficie maturitatis includunt &c.* Brocardus in descript. terræ sanctæ: *Mare mortuum semper est fumans & tenebrosum, ut videatur esse os inferni, adeò tetrum vaporem fumat, ut vicina quæque sterilia reddat.* 5. *Omnes plagæ Ægyptiacæ*, cumprimis verò horribiles *illæ tenebræ*, Exod. 10. v. 22. quas graphicè depingit autor libri Sapientiæ cap. 17. v. 2. fuerunt typi infernalium tenebrarum, v. 21. *gravis superposita illis erat nox* εἰκὼν τοῦ μέλλοντος αὐτοὺς διαδέχεσθαι σκότους, quas tenebras infernales Salvator noster vocat *exteriores* Matth. 8. v. 12. & cap. 22. v. 13. in quas omnes damnati projicientur. Confer Rupertum lib. 2. in Matth. 6. *Pharao* in mari rubro cum toto suo exercitu submersus specimen exhibet æterni illius exitii, quo omnes Ecclesiæ persecutores & hostes aliquando opprimentur. Chrysost. homil. 44. in Matth. pag. 405. *Qui in Pharaonis impietate vivunt, non in rubro mari demergentur, sed in ignis fluvium atque pelagus intrudentur, pelagus impertransibile atque magnitudine acerbissimum, in quo ignei fluctus montium instar eriguntur, ignei dico, non hujus ignis, sed certè multò quàm hic, horribilioris, cujus flamma maximam conficit abyssum &c.* 7. 2. Reg. 1. vers. 10. & 12. *ignis* cœlo descendens absumit Ducem ac milites, qui Eliam captivum abducere tentabant: sic ignis infernalis omnes piorum hostes & persecutores devorabit. 8. *Per ollam succensam* quam videt Jeremias cap. 1. vers. 13. primariò & *principaliter* temporales populi Israëlitici calamitates, *consequenter* autem impiorum æternas pœnas præfigurari statuunt pii veteres. 9. *Fornax ignis ardentis*, in quam Sadrach, Mesach & Abednego projecti Dan. 3. v. 20. typum exhibet infernalis incendii. Ut enim Sadrach cum suis sociis divinitùs in eo conservatus, sic pii in infernalibus doloribus, quorum gustum aliquem in hac vita quandoque sentiunt, divino beneficio sustentantur, sed ut viros, qui eos in fornacem projecerant, *interfecit flamma ignis*, sic omnes impios, cumprimis Ecclesiæ persecutores infernalis flamma corripiet. Chrysost. d. l. *Ignis inferni immanissimæ feræ similis transcurrere videtur. Quod si enim sensibilis iste ac materialis ignis, eos qui extra fornacem erant, veluti fera exiliens absorpsit, quid ille ignis faciet iis, qui in ipsum inciderunt?* Isidorus lib. 1. de summ. bono cap. 3. *Sicut ille ignis non arsit ad trium puerorum supplicium, sed arsit ad comburenda colligamina vinculorum: ita ignis gehennæ & lucebit miseris ad augmentum pœnarum, ut videant unde doleant, & non lucebit ad consolationem, ne videant, unde gaudeant.* 10. Vallis Hierosolymæ vicina *gebenna*, quo inferni exhibeat typum, expositum fuit in συνωνυμίᾳ. 11. *Antiochus* 2. Macc. 9. v. 9. & *Herodes* Actor. 12. v. 23. facti σκωληκόβρωτοι præludium sensere infernalium vermium, qui nunquam extinguuntur, Esa. 66. v. 24. Marc. 9. v. 44. 12. *Quando Angelus* (Christus Malach. 3. v. 1.) *projecerit in peccatores lapidem molarem* (duram sententiam & pondus æternæ damnationis, quæ ipsos in inferno conteret) (*tunc Babylon* (impiorum congregatio) *impetuosè ac citò mittetur in infernum, ubi non erit vox cytharæ* (lætitia alicujus canoris) *& vox molæ* (panis delicatus ac delectamentum alicujus saporis) *nec vox sponsi* (conjunctio alicujus amoris) *nec lux lucernæ* (limpiditas alicujus splendoris) Apoc. 18. v. 21. & seqq. Berthor. in allegor. illius loci.

24. *Antithesis.* Infernum esse negant. 1. *Epicuræi & empæctæ* tàm *intra* quàm *extra* Ecclesiam visibilem, quorum voces μιμητικῶς describuntur. Esa. 28. v. 15. *percussimus fœdus cum morte & cum inferno fecimus pactum.* Quemadmodum ab illis, cum quibus fœdus inivimus, nihil mali nihilvè periculi timemus, sic illusores illi statuebant, se cum morte & inferno pactum *de non offendendo* iisse, vel quod infernum pro fabula habuerint, vel quia ex supina securitate se innoxios & proinde à peccatorum poena prorsus immunes esse sibi persuaserint, statim enim additur: *Flagellum inundans cùm transierit, non veniet super nos.* Vide Dialogum Erasmi, quem inscripsit *Epicurum.* Sap. 2. v. 1. *exigua & cum tædio est vita nostra, & non est remedium in fine hominis, & non est agnitus reversus ex inferno &c.* 2. *Multorum ex gentilibus* hæc fuit vox: *Fabulæ sunt manes.* Tertullian. in Apolog. c. 45. *Epicurus omnem cruciatum doloremque depreciat, modicum quidem contemtibilem pronunciando, magnum v. non diuturnum. Nos verò qui æternam à Deo providemus pœnam, meritò pro magnitudine cruciatus non diuturni verum sempiterni eum timemus &c. Esse aliquos manes & subterranea regna, vix pueri credunt*, canit Poeta Ethnicus.

Ethnicus. 3. In Thargum Hierosolymitano Genes. 4. v. 8. *Cain* ad Abelem dixisse memoratur. *Non est seculum aliud nec merces bona pro justis, nec pœna pro impiis.* Cain ergò est primus parens omnium apostatarum, Epicuræorum & impiorum in Ecclesia. Confer Tract. de extr. judic. §. 10. 4. *Eunomius* æterna supplicia ad comminationem solo figmento conscripta esse delirabat. Zonaras in odis de sanct. virg. 5. *Armenii* dicunt, quod non sit infernus, cùm Christus eum destruxerit, quando ad illum post passionem descendit, infideles tamen & perfectè malos in Oceano sulphuris cruciari dicunt. Guido in summa cap. de Armeniis. Prateolus, Alphonsus de Castro &c. 6. *Almaricus quidam Gallus* recitante Cæsario in Dialog. & Alphonsus de Castro negavit infernum. Eundem errorem suscepit Hermanus Risvvich Hollandinus teste Bernhardo de Lucemburg. 7. *Albanenses* circa annum 796. docuerunt, jam factum esse judicium, nec alias fore pœnas, quàm illas, quas in hoc mundo perpetimur. Eorundem errorem amplexi sunt *Albingenses* circa annum Christi 1216. ut memoriæ proditum à Cæsario Cisterciensi. 8. *Nicolaus de Calabria* dixit, quod in die judicii Gondesalvus hæreticus pro omnibus damnatis orabit, & eos suis precibus salvabit. Nicol Eymericus part. 2. q. 11. 9. Quotquot animæ immortalitatem, resurrectionem impiorum & extremum judicium negant, illi omnes etiam infernum negant. 10. *Obliquè* infernum negant *Origeniani, Anabaptistæ, Libertini &c.* qui tandem aliquando omnes impios ex inferno liberandos & salvandos esse asserunt, de quibus infrà suo loco. 11. *Photiniani* infernum per ἀνυπαρξίαν & redactionem in nihilum definientes reipsâ infernum prorsus tollunt, formale enim inferni consistit in cruciatibus ac pœnis, quas damnati in corpore & anima sentient. Urgent Scripturæ dicta, quæ Diabolos & impios dicunt esse perdendos, delendos, æternùm morituros &c. sed ad ea jamdum responsum fuit in tract. de resur. in q. de res. imp. §. 101. atq; infra pleniùs explicabimus, quo sensu ac respectu dãnatio mors æterna appelletur. 12. Multi *Pontifices Romani,* ut Paulus III. Julius II. Leo X. infernum esse vel negarunt vel dubitarunt. Erasmus in Dialog. quem inscribit Epicurum. Vide Luth. in Psal 90. tom. 4. pag. 529.

CAPUT III.

De τῷ τὶ ἐςι quid sit infernus.

Quid sit infernus.

25. Exposito τῷ ὅτι consequens est, ut explicemus etiam τὸ τὶ & à quæstione εἰ ἐςι descendamus ad quæstionem τὶ ἐςι, quid sit infernus? Nomen *inferni* dupliciter potest accipi. 1. *pro morte æterna,* h. e. pro ineffabili illa miseria, horribili pœna ac statu infelicissimo, in quem impii statim post mortem temporalem secundùm animas incidunt, quemque in resuscitatis suis corporibus post extremum judicium non minùs quàm in animabus suis in æternum persentient. 2. pro *illo* ποῦ, in quo miserrimam illam conditionem ac ineffabiles istos cruciatus patiuntur, & in æternum sustinebunt. Scholastici dicunt *esse infernum poenalem & localem.* Bonav. 3. sent. dist. 22. q. 4. *Infernum uno modo nominat cruciatum æternum vel poenam; alio modo locum illius poena vel cruciatus.* Ratione *prioris* significationis Diaboli suũ secũ infernum dicuntur circumferre, ubicunq; tandem vagentur. Ratione *posterioris* in infernum in die judicii dicuntur detrudendi, inque eo concludendi. In priori significatione nomen inferni accipitur *interne & formaliter,* in posteriori *externè, subjectivè ac localiter,* (termino loci juxta phrasin Scripturæ Luc. 16. vers. 28. generaliter accepto) Prioris significationis exempla Psal. 18. vers. 6. Psal. 116. v. 3. Posterioris Psal. 49. vers. 15. Esa. 5. v. 14. Luc. 16. v. 22. Richard. de S. Victore in comm. Apoc. 1. *Talem differentiam inter mortem & infernum possumus accipere, ut per mortem intelligamus tormentum reprobis præparatum, per infernum autem locum tormento destinatum.* Quid sit infernus *in significatione priore* non potest rectiùs intelligi, quàm si descriptiones illæ, quibus extrema damnatorum miseria in sacris literis præfiguratur, colligantur, & in certas classes distribuantur, id quod inferiùs in capite de forma expeditum dabitur. Quid verò sit infernus *in significatione posteriore,* quæstionis est perquàm difficilis & obscuræ. Quidam posteriorem significationem planè repudiant ac infernum non nisi *per sensum iræ divinæ & maledictionis æternæ, ac horrorem conscientiæ* definiendum esse arbitrantur. Sed non videtur negandum esse certum aliquod ποῦ, in quo damnati supplicia sua persolvent, illud enim probari potest. 1. *ex appellatione.* Scriptura vocabulis certum ποῦ significantibus infernum describit: Num. 16. vers. 33. *descenderunt vivi in infernum.* Esa. 30. v. 33. *fovea parata est ab heri.* Luc. 16. vers. 26. *magnum chasma firmatum est.* v. 28. *ne veniant in locum tormentorum.* 1. Petr. 3. v. 19. *prædicavit his, qui in carcere spiritibus &c.* 2. *ex distinctione.* Scriptura illud ποῦ, in quod colliguntur animæ fidelium post mortem distinguit ab eo, in quod impiorum animæ transferuntur, ut in tract. de Morte §. 160. ostendimus. Eadem Scriptura sedem æternæ beatitudinis, gloriæ ac felicitatis distinguit à sede damnatorum, nec in unum, ut ita loquar, conclave collocat eos, qui beatificâ Dei visione fruuntur cum iis, qui à facie Dei dicuntur abjecti in tenebras exteriores. Matth. 8. v. 12. Pii cum Patriarchis *recumbent in regno coelorum, sed filii regni ejicientur in tenebras* cap. 24. v. 49. *dividet eum & ponet partem ejus cum hypocritis.* cap. 25. v. 32. *separabit oves ab hædis* (nunquam iterum cum eis commiscendas.) Luc. 16. v. 26. μέγα χάσμα *hiatus ac vasta vorago* παρὰ τὸ χαίνειν *hiare, dehiscere* sic dicta est inter beatos & damnatos posita. Apoc. 22. v. 15. ἔξω *foris extra coelestem Hierosolymam sunt canes, venefici &c.* 3. *ex oppositione.* Scriptura sibi invicem directè opponit *coelum* tanq̃ summum & altissimum palatium, & *infernum* tanq̃ infimum & humilimum carcerem, καθ' ἡμᾶς *respectu nostri* Enoch & Elias *sursum* recipiuntur in cœlum 2. Reg. 2. v. 9. Sirac. 48. v. 9. cap. 49. v. 16. sed Core, Datan & Abiran descendũt *deorsum* in infernum Num. 16. v. 33. Ira Dei instar ignis dicitur ardere *usq; ad infernum inferiorẽ* Deut. 32. v. 22. Sic. Esa. 14. v. 9. *infernus deorsum cõturbatus est.* v. 13. *dixisti in corde tuo, ascendam in coelum.* v. 15. *veruntamen ad infernum deprimeris* Mat. 11. v. 22. *Tu Capernaum, quæ usq; in coelũ exaltata, ad infernum deprimeris.* Luc. 16. v. 23. *dives apud inferos sublatis oculis suis, videt Abrahamum* ἀπὸ μακρόθεν *è longinquo.* Diaboli solicitè deprecantur, ne mittantur in abyssum, neq; torqueantur ante

ante tempus Matth. 8. v.29. Luc.8.v.31. utique ergo est certum aliquod πȣ̃ infernale, in quo atrociores persolvunt pœnas quàm si in libero aëre adhuc vagentur Eph.2.v.2. cap.6. v.12: ac suo loco ostendimus, Diabolorum supplicia fore graviora, quando in die judicii in ignem infernalem fuerint abjecti. Si quis obvertat, *hæc omnia per quandam συγκατάβασιν esse accipienda*, cùm in Scripturis usitatum sit, per verba hujus seculi res futuri seculi; per voces è rebus terrenis acceptas, res cœlestes; per visibilia, invisibilia, per corporalia describi spiritualia; ac proinde descriptiones illas non de loco vel πȣ̃ invicem separato, sed de conditione ac statu damnatorum à beatorum statu longissimè distincto esse intelligendas, illi considerandam proponimus usitatam regulam, quod in fidei articulis à literali verborum sensu absque urgente necessitate non sit discedendum, & subjungimus argumentum. 4. *ex necessaria consecutione*. Corpora damnatorum animabus reddunita, adeoque ipsi damnati aut erunt *ubique* aut *nullibi* aut *in certo πȣ̃*. Primum dici nequit, quia ubique præsentia vel ab essentiæ vel hypostaseos infinitate originem trahit, quarum neutra hîc statui potest. Adde quod damnati dicantur futuri non in cœlo, sed in inferno. Ergò non erunt ubique. Denique felicitatis & gloriæ pars est, non teneri certo constrictum loco, sed damnati in summa miseria erunt constituti, in tetro scilicet & tenebricoso carcere captivati. Alterum itidem dici nequit, quia ut Scaliger exerc.359. sect.5. asserit & probat, *omnia Entia finita necesse est esse in aliquo ubi; Ubi est circumstantia necessaria omnibus entibus præter Deum, ubietas est affectus entis cujusque necessarius præter Deum*. Manet ergò tertium, videlicet quod damnati in certo πȣ̃ sint futuri. 5. *ex articulo de Christi ad inferos descensione*. Si infernus non est certum aliquod πȣ̃, in quo Diaboli & homines impii cruciantur, non poterit literalis sensus in articulo de descensu Christi ad inferos retineri, sed transformandus erit in meras allegorias ac metaphorico sensu explicandus. Sed posterius non permittit canon Theologicus, quod in fidei articulis τὸ ῥητὸν arctè sit tenendum, unde etiam de hoc Christi ad inferos descensu sic canit Ecclesia: *Excursus ejus ad inferos, Recursus ad sedem Dei*. Lipsens. Theol. Disp. ult. de vita & morte æterna part. 2. th. 29. *Infernus est locus à cœlo terraq; revera separatus*. Si porrò quæras, an illud πȣ̃ sit *creatum vel increatum, corporeum vel spirituale, in hoc mundo, vel extra hunc mundum &c.* breviter respondemus. Scripturâ tacente, quis hîc loquetur? præstat de inferno per pœnitentiam & sincerum pietatis studium evitando in vero Dei timore solicitum esse, quàm scrupulosè & curiosè ejus essentiam extra verbi limites indagare. Sed hac de re in quæstione de loco inferni infrà uberiùs dicetur.

CAPUT IV.

De causa efficiente inferni.

Causa efficiens inferni. 26. Succedit ergò *causa inferni efficiens*. At quam inferno causam efficientem dabimus? ubique difficultates occurrunt, è quibus tamen eluctari utcunque conabimur. Si infernus accipiatur in sensu priore *pro morte æterna*, dicendum est, promerentem adeoque propriam immediatam & adæquatam inferni causam esse *creaturæ rationalis à Deo creatore apostasian. Deus lux est, & tenebræ non sunt in ipso ullæ* 1.Joh.1.v.5. quando ergò creaturæ à Deo & ipsius verbo unico ac summo lumine sese avertunt, in tenebras incidunt, ergò etiam in infernum, quia infernus *per tenebras* describitur Matth. 8.v.12.cap.22.v.13. 2.Pet.2.v.17.Iren. lib.4.adv. hæref.cap.76.p.312. *Quemadmodum in hoc temporali lumine qui fugiunt illud, ipsos se tenebris mancipant, ita ut ipsi sibi causa fiant, quod destituuntur à lumine & inhabitant tenebras & non lumen est causa hujusmodi conversationis: sic æternum Dei qui fugiunt lumen, quod continet in se bona omnia, ipsi sibi causa sunt, ut æternas inhabitent tenebras destituti omnibus bonis sibimetipsi causa habitationes facti*. Deus est *summum bonum* & unicum bonum, extra quem non est verum bonum Matth.19.v.17. Marc.10. v.18. quando ergò creatura rationalis per liberi arbitrii abusum à Deo creatore sese avertit, tum ex bono in malum incidit, ac proinde etiam in infernum, quia in inferno est *absentia omnis boni & præsentia omnis mali*. Iren. d. l. *Cùm apud Deum omnia sint bona, qui ex sua sententia fugiunt Deum, semetipsos omnibus fraudant bonis. Fraudati autem omnibus erga Deum bonis, consequenter in Dei justum judicium incidunt, qui enim fugiunt requiem, justè in pœna conversabuntur, & qui fugerunt lumen, justè inhabitabunt tenebras*. Deus est ipsa *vita*, & extra eum non est vita Genes.16.v.14. Deut.32. v.40. Joh.1.v.4. cap.5. v.26. &c. quando ergò creatura à Deo creatore, à quo & in quo unicè habet vitam, per spontaneam defectionem se avertit, incidit in mortem ac proinde etiam in infernum, q̃a infernus describitur *per mortẽ secundã & æternã* Joh.8.v.51. Apoc.2.v.11.c.20.v.6.c.21.v.8.&c. Voluntas Dei est unica illa norma ac regula, juxta quam creaturæ rationales intelligendi & volendi facultate præditæ suam voluntatem, suasque actiones conformare debent, quando ergò ad propriam voluntatem convertuntur, h. e. quando divinæ voluntati suam submittere & conformare negligunt, in infernum incidunt, quia infernus nihil nisi propriam voluntatem punit. Bernh. serm. 3. de resurr. *Quid odit aut punit Deus præter propriam voluntatem? cesset voluntas propria & infernus non erit. In quem enim ignis ille desæviet, nisi in propriam voluntatem? Propria verò voluntas est, quæ non est communis cum Deo & hominibus, sed nostra tantũ, quando quod volumus, non ad honorem Dei, non ad utilitatem fratrum, sed propter nosmetipsos facimus, non intendentes placere Deo & prodesse fratribus, sed satisfacere propriis motibus animorum*, similia occurrunt in Theologia Germanica cap.42. & 47. Infernus in sacris literis describitur per ignem consumentem. Ut ergò ignis corporeus requirit materiam combustibilem quâ alatur: sic infernalis etiam ignis habet nutrimenti loco *ligna multa* Esa.30.v.ult. quæ verò illa? respondet Origenes: *Peccator flammam proprij ignis sibi accendit ipse, cujus materia sunt & esca peccata nostra*, & Hieronym. in comment. Esa. 65. *Ira, quæ est ultionis libido; non ita definitur in Deo ut in hominibus, quæ materiam habet in nostris vitiis, non in Domini voluntate, qui thesaurizamus nobis iram, ut tribulos nostros & spinas & zizania, quæ pro semine Dei attulimus, ligna quoq; fœnum & stipulam, quæ super fundamentum Pauli adifi-*

ædificavimus, sapiens flamma consumat. Ignis ille terram, hoc est, carnem nostram & genimina eius, hoc est, carnis desideria comburet Deut. 32. v. 22.

27. Quia verò infernus non est *ipsa apostasia*, sed ejus consequens, justissima scil. pœna propter apostasiã creaturis rationalibus justo Dei judicio inflicta, ideò etiam Deus certo modo ac respectu statui potest inferni causa, *remota* scilicet ac *mediata*. Quemadmodum enim mortis temporalis causam esse diximus in Tract. de Morte §. 27. & seqq. non tantùm *Diaboli seducentis malitiã & hominis delinquentis culpam*, sed etiam *justam vindicis Dei iram*, ita quoque ad mortem æternam idipsum ἀναλογικῶς accommodari potest. Concurrit enim in hominum damnatione: 1. *Diaboli seducentis malitia.* Diabolus, qui & ipse morti æternæ est obnoxius & cui ignis infernalis non minùs quàm impiis hominibus paratus Matth. 25. v. 41. nullius seductione sed propriâ voluntate vel ut rectius loquamur spontaneo propriæ, voluntatis abusu à Deo se avertit, & hac ratione damnationi æternæ sese obnoxium reddidit, ideò in ipso ac circa ipsum non habet locum alterius cujusdam seductoris malitia, sed si in specie ac definitè de hominum damnatione loquamur, non potest ab ejus causa Diaboli invidia ac malitia excludi, id quod probari potest iisdem fundamentis, quibus suo loco ostendimus, mortis temporalis causam Diabolo esse tribuendam, utpotè 1. *ex lapsus Adamici descriptione.* Primus homo non solùm ad hanc, sed etiam ad futuram cœlestem vitam à Deo erat conditus, quia ad Dei imaginem erat conditus, cujus pars fuit beata immortalitas. Quod si ergò in concreata integritate perstitisset, non solùm beatam in his terris vitam egisset, sed etiam finito animalis vitæ curriculo ad æternam in cœlis vitam fuisset translocatus. Verùm hanc felicitatem Diabolus per suam apostasian jamdum in infernum prolapsus homini invidit, ideoque nefariis fraudibus & artibus ipsum permovit, ut per præcepti divini transgressionem itidem à creatore suo sese averteret. Noverat n. præcepto divino hanc comminationem fuisse additam: *Quacunq; die de vetita arbore comederis, morte morieris* Gen. 2. v. 17. ubi mortis nomine non solùm temporalem, sed etiam æternam mortē intelligi suo loco in tract. de Morte ostendimus. Quare cùm Satanas voti sui compos factus permoverit hominem, ut per peccatum à Deo creatore suo sese averteret, inde etiam in æternam mortem eundem præcipitem dedit, adeoque exitii causa homini extitit, sic ergò colligimus: Quicunque mendacibus suis promissis hominem permovit, ut per transgressionem præcepti à DEO creatore sese averteret, is etiam in mortem æternam eundem præcipitavit. Ratio est, quia transgressioni propter divinam comminationem & justissimam & veracissimam immediatè conjuncta fuit mors æterna. Atqui Satanas mendacibus suis promissis hominem permovit, ut per transgressionem præcepti à Deo creatore sese averteret, ut constat ex Historia lapsus Genes. 3. Ergò etiam hominem in mortem æternam præcipitavit & per consequens à causa damnationis sive mortis æternæ excludi nequit. 2. *ex Salvatoris assertione.* Joh. 8. v. 44. *Diabolus est ἀνθρωποκτόνος ab initio*, nimirum quia in mortem non solùm temporalem, sed etiam æternam per peccatum hominem præcipitavit. 3. *ex libri Sapientiæ consensione.* Sap. 2. v. 23. *Deus creavit hominem ἐπ' ἀφθαρσίᾳ.* v. 24. *invidiâ autem Diaboli mors intravit in mundum.* Illa scilicet mors, quam homini præceptum divinum transgredienti Deus fuerat comminatus. Ea verò non est duntaxat mors *temporalis*, *sed etiam æterna*, quia peccatum contra Deum infinitum bonum commissum est infinitum malum, ac proinde non solùm temporales, sed etiam ac vel maximè æternas pœnas promeretur. 4. *ex Diaboli denominatione.* Heb. 2. v. 14. de Diabolo dicitur, quod habeat τὸ κράτος τοῦ θανάτου imperium ac robur mortis non temporalis tantùm, sed etiam æternæ. Confer ea quæ dicta sunt in tract. de Morte §. 27. illa enim omnia per quandam analogiam & consequentiam hûc accommodari possunt.

1. Diaboli seducentis malitia.

28. Hisce quatuor fundamentis addi possunt insuper alia, utpote 1. *Apocalyptica visio* Apoc. 6. v. 8. *Ecce equus pallidus, & qui sedebat super eum, nomen illi mors, & infernus sequebatur eum.* Mortem dicitur sequi *infernus*, quia impiis temporalis mors est initium mortis æternæ, sic ergò colligimus. Qui est causa mortis temporalis, is etiam est causa mortis æternæ, quia mortem sequitur infernus. Atqui Diabolus est causa mortis temporalis. Ergo etiam est causa mortis æternæ. Potest etiam visio illa explicari hoc modo: Mortem, hoc est, Diabolum, *qui habet imperium mortis*, & est pater mortis (sicut peccatum est mortis mater) sequitur *infernus*, quia infernus est horribilis ille ac teterrimus carcer, in quem Diabolus truculentus ille Tyrannus detrudit, quos prædæ loco ex humano genere sibi mancipavit, inque captivitatem suam redegit. Gregor. lib. 4. moral. cap. 17. *Antiquus hostis, quia mortem intulit, mors vocatur, Johanne attestante, qui ait, nomen illi mors*, quo sensu quidam accipiunt dictum Es. 28. v. 13. *percussimus fœdus cum morte*, hoc est, cum Dæmone. Confer Primas. & Ansbert. in cap. 1. Apocal. super verba: *Habeo claves mortis & inferni.* 2. *Diaboli seductio.* Christus sanctissima suâ passione pro peccatis totius humani generis satisfaciens liberavit nos *à potestate tenebrarum & ex inferni captivitate*, Oseæ 13. v. 14. Zach. 9. v. 11. Coloss. 1. v. 13. &c. sed hoc beneficium pauci grato animo agnoscunt, ut fide sibi illud applicent, Diabolus ὁ κοσμοκράτωρ *mentes infidelium hujus seculi excæcat, quo minùs illis fulgeat illuminatio Evangelii* 2. Cor. 4. v. 4. ac fide hujus beneficii participes reddantur, multi etiam ex illis, qui fide hoc beneficium sibi applicarunt, patiuntur à Diabolo seductore sibi iterum illud eripi Luc. 11. v. 26. 2. Pet. 2. v. 20. Utique ergò causa damnationis & æternæ mortis si non ex toto, tamen ex parte rectè tribuitur Diabolo, qui modis quibus potest omnibus prohibet, ne ex infernali captivitate exeant, quib. liberationem Christus promeruit, sed peccatorum vinculis constricti & innexi toto vitæ tempore maneant, vel si ex illis divino adjutorio eluctati fuêre, summis viribus conatur eosdem in pristinam captivitatem reducere & damnationis suæ consortes facere. 1. Petr. 5. v. 8. *Diabolus tanquam leo rugiens, quærens quem deglutiat*, h. e. quem in barathrum inferni secum absorbeat.

29. 2. *Hominis delinquentis culpa.* Neque enim cogitandum est, Deum ex absoluto quodam odio vel primos homines vel quosdam ex ipsorum posteris ad damnationem creasse, sed causa damnationis immediata, proxima & adæquata in homine quærenda est Ose. 13. v. 9. *perditio tua* 2 Hominis delinquentis culpa.

ex te. Sive enim primos homines, sive posteros ipsorum respiciamus, utrobique inveniemus eos sibiipsis mortem æternam peccatis suis attrahere. Primi homines mandatum à Deo acceperant de non comedendo vetitæ arboris fructu additâ comminatione, *quod quacunq; die ex ea comederint, morte sint morituri*, h.e. temporali & æternæ morti obnoxii futuri Gen.2.v.17. Quia ergò Diaboli seducentis impulsu à Deo creatore & sancto ipsius mandato sese averterunt, inde propria culpâ iram Dei, maledictionem, ac mortem temporalem & æternam sibi attraxerunt, quo sub pondere æternùm ipsis & omnib. eorum posteris fuisset pereundum, nisi Deus ex immensa misericordia Filium suum liberatorem ac redemtorem ipsis misisset. Hûc referenda sunt omnia Scripturæ dicta, in quib. mors peccati effectus ac stipendium statuitur, quia in illis non solùm temporalis, sed etiam ac maximè æterna mors intelligitur, ut ex vera & genuina divinæ comminationis explicatione constat Rom.5.v.12.15.17. & 21. cap.6.v.23. 1.Cor.15. v.21. Quamvis n. in primis parentibus & quibusdã ex ipsorum posteris ad Deum scil. conversis, & in Christum Redemtorem verè credentibus illud peccati effectum, æterna sc. mors, locum non ampliùs habeat, illud tamen nihil quicquam impedit, quo minùs peccati in se ac per se absque remissione considerati effectus ac consequens statuatur æterna mors sive damnatio, quia ex accidenti, videlicet ex gratuita peccati propter Christum facta remissione ille effectus peccati proprius in credentibus tollitur, absq; quâ si esset & primis parentibus & omnib. ipsorum posteris instar gravissimi ponderis ira Dei & mors æterna perpetuò incubuisset. Quod ad posteros Adæ attinet, illos omnes nõ minùs q̃ primos generis humani parentes Christus Jesus constitutus noster Mediator ac Redemtor sanctissimâ suâ passione & morte ex æterna morte liberavit, ac bona per lapsum amissa ex immensa gratia perfectissimè reparavit, illis etiam omnibus beneficia merito suo parta in verbo Evangelii offerri curat, ut fide per Spiritus sanct. operationem accensâ bona illa sibi oblata amplectantur, & ex statu iræ, sub qua omnes nascuntur, in statum gratiæ transferantur, ex morte æterna liberati vitam in Christo sibi oblatam apprehendant, adeoq; ex inferno in cœlum evehantur. Quia v. complures ipsorum in incredulitate, per q̃ Christi beneficia repudiantur, perseverant, q̃dam priùs ad Deum conversi & fide Christo insiti per peccata contra conscientiam admissa iterum gratiâ Dei & vita excidunt, inde atq; ideò in foveam æternæ damnationis, ex qua per Christum liberati erant, iterum relabuntur. Hûc referenda sunt illa Scripturæ dicta, 1. in quib. causa damnationis tribuitur *hominum incredulitati*, quam esse formalem propriam, immediatam & adæquatam damnationis causam in tract. de bon. oper. §. 34. ostendimus, & ex dictis hactenus haud obscurè colligitur. Marc.16. v.16. *Qui nõ crediderit, condemnabitur.* Joh.3.v.18. *Qui non credit, jam judicatus est.* v.36. *Qui incredulus est Filio, non videbit vitam, sed ira Dei manet super ipsum,* ubi in verbo μένει magna est emphasis suo loco exposita. 1.Joh.5.v.12. *Qui non habet Filium Dei, non habet vitam.* 2. in quib. etiam aliis peccatis causa damnationis tribuitur. Quãvis n. sola incredulitas sit causa dãnationis *formalis & adæquata*, tamẽ propterea à damnationis causâ nõ debẽt excludi peccata reliqua, tum quia damnant *meritoriè*, tum quia sunt fructus & effectus incredulitatis, de qua etiam luculentum ferunt testimonium. Matth.3.v.10. *omnis arbor, quæ non facit fructum bonum, excinditur & in ignem mittitur.* c.7. v.23. *discedite à me omnes qui operamini iniquitatem* cap.13. v.41. *Angeli colligunt de regno Christi omnia scandala, & omnes qui faciunt iniquitatem.* v.42. *& mittent eos in caminum ignis.* cap.18. v.8. *qui scandala præbuerunt, mittentur in ignem æternum.* c.25. v.41. *discedite à me maledicti in ignem æternum &c.* v.42. *esurivi enim, & non dedistis mihi cibum.* Rom.8. v.13. *Si secundùm carnem vixeritis, moriemini.* 2.Petr.2.v.13. *peribunt in sua corruptione recipientes mercedem injustitiæ.* Apoc. 21.v.8. *Timidis & incredulis &c. pars illorum erit in stagno ardente igne & sulphure &c.* Hujusmodi dicta plura adducentur inferiùs, quando de objecto inferni dissereremus.

30. 3. *Vindicis Dei ira.* Quia n. primus homo per mandati divini transgressionem & sibi & omnib. posteris iram Dei super induxit, ut omnes simus *Natura filii iræ* Ephes.2.v.3. inde etiam & sibi & omnibus posteris æternam damnationem justo Dei judicio transgressoribus decretam attraxit. Deus cũ sit justissimus, imò ipsa justitia, nõ potest creaturæ rationalis apostasiæ & peccato nõ irasci, ex qua Dei ira porrò sequitur justissima & gravissima peccantium pœna non modò temporalis, sed etiã æterna. Quamvis ergò ratione *voluntatis antecedentis Deus non delectetur morte morientis* Ezech. 18.v.23. atque hac ratione *mortem non fecerit, nec lætetur in perditione vivorum* Sap.1.v.13. tamen q̃a homini ad imaginem suam condito in prohibitione arboris vetitæ γυμνάσιον obœdientiæ ꝓposuerat ac prohibitioni illi comminationem mortis & damnationis adjecerat & verò in tanta non peccandi facilitate homo ab obœdientia erga creatorem sese nihilominus averterat, ideò homini in peccatum prolapso non potuit non irasci ac proinde ratione *voluntatis consequentis ac judiciariæ* non potuit non hominem propter peccatum à se abjicere & morti adjudicare, cùm non solùm immota justitiæ regula, sed etiam antegressæ comminationis veritas illud requirerent. Nisi ergò Filii Mediatoris divino consilio constituti intercessio & λύτρου in plenitudine temporis persolvendi promissio intervenisset, ira Dei, quæ est *ignis consumens* Deut.4.v.24. Heb.12.v.29. primos homines post lapsum statim in infernum præcipitasset, & nunquam finiendis peccatorum suppliciis subjecisset. Idem judicium esto de Adæ posteris, quod scil. omnium eorum, qui non sunt in Christo, qui non per Christum & propter Christum peccatorum suorum remissionem impetrant, ac Deo reconciliantur, quod inquam omnium illorum peccata nõ possint non à Deo justo judice peccatis severè irascente temporalibus & æternis pœnis affici, inde inferni fovea sic describitur Esa.30. v.33. *quod flatus Domini sicut torrens sulphuris ignem & ligna inferni succendat*, h. e. quemadmodum homo flatu suo ignem accendit & fovet, sic ira Dei, quæ est instar ignis, inferni flammas accendet & in æternum fovebit, ac Ps.21. v.9. dicit Propheta Regius: *Inveniet manus tua omnes inimicos tuos, dextra tua inveniet omnes qui oderunt te.* v.10. *pones eos ut clibanum ignis in tempore vultus tui sive iræ tuæ, Dominus in ira absorbebit eos, & devorabit eos ignis.* Matth.23. vers.33. damnatio impiorum vocatur *judicium gehennæ*, quia justo Dei

3. *Vindicis Dei ira.*

Dei judicio impiis hæc pœna infligitur. Unde etiam per Mosen ait Dominus Deut.32.v.22. *Ignis accensus est in furore meo, & ardebit usq; ad inferni novissima*, h. e. ultio iræ & indignationis meæ adversus transgressores exardescet instar ignis ad novissima inferni usque pertingens. Huc pertinent dicta Scripturæ, 1. in quibus æternum impiorum supplicium vocatur *ira ventura*, quia scil. ex justa Dei ira ipsis infligetur Rom. 2. v.5. & 8. c. 5.v.9. 1.Thess.1.v.10. 2. in quibus impii dicuntur *pœnas daturi à facie Domini* 2.Thess.1.v.9. quia *per faciem Domini* quandoque ipsius ira intelligitur. 3. in quibus infernus describitur *per ignem urentem*, quia præter causas alias suo loco enumerandas ira Dei hunc ignem accendet. 4. in quibus damnati dicuntur à Deo abjiciendi ac separandi, quia per illam abjectionem ac separationem nihil aliud intelligitur, quàm quod iræ Dei in omnem æternitatem futuri sint obnoxii. 5. in quib. Deus dicitur *unicuique in die judicij retributurus secundùm opera* Rom.2.v.6. *ac tribulationem redditurq impiis* Ecclesiam affligentibus 2.Thess.1.v.6. illa enim retributio irrogationem æterni supplicii complectitur. Lutherus in enarr. cap.45. Gen. tom. 4. f. 155. *Ira Dei est infernus Diaboli & omnium damnatorum*. Notandum tamen quod ira Dei non sit talis quædam passio, qualis in nobis, sed efficax & omnipotens voluntas poenas æternas damnatis infligendi ex qua cùm talia proficiscantur, quæ ab homine irato ac præ excandescentia furente proficisci solent, ideò etiam ira ac furor appellatur. August. lib.15. de civit. Dei cap. 25. *Ira Dei non est perturbatio animi ejus, sed judicium, quo irrogantur pœnæ peccatis*. in Enchirid. cap.33. *Cùm Deus dicitur irasci, non significatur ejus perturbatio, qualis est in animo irascentis, sed ex humanis motibus translato vocabulo vindicta illius, quæ non nisi justa est, iræ nomen accepit*. Anshelm. l.1. Cur Deus homo cap. 6. *Ira Dei non est aliud quàm voluntas puniendi*. Quemadmodum ergò Dei misericordia est quiddam longè ardentius in Deo quàm nostra misericordia: ita quoque Dei ira est quiddam longè majus & ardentius quàm nostra ira.

Quo respectu pœna damnatorum Deo tribuatur.

31. Ut autem evidentiùs conspiciatur, quare & quâ ratione Deus causis inferni annumeretur, notandum est, poenam illam damnatis irrogatam tribui Deo. 1. *ratione præparationis*. Esa.30.v.33. de fovea infernali dicitur, quod sit ערוך מאת מול *parata ab heri*, quod sit הוכן *præparata etiam Regi*. Matth.25.v.41. *ignis æternus* dicitur *paratus Diabolo & Angelis ejus*. Quæritur ergò ultimus, à quo & per quem paratus sit ille ignis? respondet Juvencus l.4. Histor. Evangel. *à Deo illum esse paratum*, sic enim canit:

At vos injusti justis succedite flammis,
Et pœnis semper mentem torrete malignam,
Quas pater horrendis barathri per stagna profundi,
Dæmonis horrendi sociis, ipsiq; paravit.

Pagninus in versione Esa.30.v.33. textui illud inserere non dubitavit, *præparata est fovea, profundam fecit eam Deus, dilatavit eam*. Quam responsionem probamus hoc modo: Quemadmodum Deus regnum cœleste ac vitam æternam verè piis & in Christum credentib. dicitur ab æterno *præparasse*, quia elegit eos ad salutem: ita quoq; infernū impiis & incredulis ab æterno præparasse dicendus est, quia reprobavit eos ad damnationem. Electio est præparatio salutis, reprobatio est præparatio damnationis. Ut decretum electionis est æternum, ita quoq; decretum reprobationis est æternum, unde *infernus* dicitur *paratus ab heri*, h.e. ab æterno, quia heri omne tempus antecedens complectitur, & ad ipsam æternitatem tandem nos deducit Hebr.13.v.8. Ut decretum electionis non est absolutum, sed respectum habet ad fidem in Christum, ita quoq; decretum reprobationis, ac proinde etiam inferni præparatio non est absoluta, sed respectum habet ad incredulitatem & impœnitentiam finalem, ut suo loco plenius probatur. Irenæus, Origenes, Chrysostomus & Euthymius observant, ignem illum dici paratum *non hominib. sed Diabolo & Angelis ejus* Matth. 25. v.41. quia Diaboli propter suam apostasiam absq; ullo remedio illi sunt destinati, sed hominibus paratum fuerat peccatorum remedium in Christo Mediatore, per quem verâ fide apprehensum potuissent ac debuissent pœnam illam effugere, sed quia Diabolo sponte sese conjunxerunt in culpa, ideo etiam justo Dei judicio conjungentur cum ipso in pœna. Confer quæ in tract. de extremo judicio §.60. hac de re latius sunt dicta. Ad hanc *inferni præparationem* accommodari potest, quod 2.Pet.2.v.4. de Diabolis dicitur, *Deus peccantibus Angelis non pepercit, sed in tartarum eos præcipitans catenis caliginis tradidit in judicium servatos*. & Jud. v.6. *Angelos, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei vinculis æternis sub caligine reservavit*. 2. *ratione comminationis*. Deus non solùm ab æterno paravit transgressoribus, incredulis & impœnitentib. infernum, h. e. fecit æternum reprobationis decretum, sed etiam in tempore hoc suum decretum hominibus manifestavit, ut pœnam transgressoribus constitutam caverent. Sic primis hominib. præceptum de abstinendo à vetitæ arboris fructu proponens, disertam ei adjicit comminationem, *Quacunq; die ex eâ comederis, morte morieris* Gen.2.v.17. Post lapsum Adæ protevangelium *de semine mulieris, caput serpentis contrituro*; ac regnum infernale destructuro revelavit, sed interim per doctrinam legis omnib. inobœdientib. maledictionem denunciavit, sicq; inferni pœnas illis comminatus est, nisi in tempore gratiæ ad Deum se convertant & fide in Christum peccatorum remissionem consecuti ab æterna morte liberentur. Ut autem *præparatio inferni*, de qua diximus; sive decretum reprobationis non procedit ab absoluto quodam erga homines odio: ita quoq; ipsa illa comminatio evidens documentum est, *Deum non delectari hominum perditione, neq; velle mortem peccatorum* Ezech.18.v.23.c.33.v.11. *non esse ipsius voluntatem aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reverti* 1.Tim.2.v.4. 2.Pet.3.v.9. inde enim atque ideò poenam priùs minatur antequam infligat, ut per veram ac seriam conversionem durante adhuc tempore gratiæ homines eandem effugiant, sicut de arcu Dei *prius minante quàm feriente* in principio hujus tractatus diximus. 3. *ratione irrogationis*. Quando Deus peccatorib. inferni poenas comminatur, tunc comminationes illæ non sunt habendæ eo loco, ac si essent inania terriculamenta & fulgura ex pelvi, sed in die judicii in conspectu omnium Angelorum & hominum verbis suis robur & pondus inesse demonstrabit; quando

quando ad impios sinistrorsum collocatos dicet: *Discedite à me maledicti in ignem æternum* Matth. 25.v.41. quam denunciationem statim sequetur executio. v.46. *ibunt hi in supplicium æternum.* In hac executione utetur ministerio Angelorum Matth 13.v.41. *in consummatione seculi mittet Filius hominis Angelos suos, & colligent de regno ejus omnia scandala, & eos qui faciunt iniquitatem.* v.42. *& mittent eos in caminum ignis.* Quidam hoc accipiunt de *Angelis bonis*, quia dicuntur *Angeli Christi*, cùm contra mali dicantur *Angeli Diaboli* Mat.25.v.41. Apoc.12.v.7.& quia *congregatio electorum à quatuor ventis* ipsorum ministerio tribuitur Matth. 24. v.31. denique quia etiam *Diaboli detrudentur in infernum*, utique non à sociis suis, sed à bonis Angelis Apoc.20.v.3. quidam verò de *malis*, qui absolutè sine addito ἀπροσδιορισμῶς in Scripturis quandoque dicuntur *Angeli* Actor. 23.v.8. Rom.8.v.38.1.Cor.6.v.3. neutra interpretatio fidei analogiæ repugnat. August.lib.1. quæst.Evang. cap. 10. *Officia vindictæ possunt implere boni Angeli bono animo, quomodo lex, quomodo iudex, officia verò misericordiæ mali implere non possunt.* De hac pænarum infernalium irrogatione die judicii futura extant luculenta Scripturæ dicta: Ps.7.v.13. *Dominus sagittas suas efficiet in ardentes.* Psal.11. v.6. *Pluet Dominus super impios laqueos sulphur & ignem.* Ezech.26.v.20. *cùm detraxero te cum his qui descendunt in lacum.* Mat.7.v.23. *Nunquam novi vos, discedite à me.* Matth.10.v.28. *Timete eum, qui potest animam & corpus perdere in gehenna.* Matth.22.v.13. *tollite eum & projicite in tenebras exteriores &c.* Apoc.1.v.18. Christus dicitur, *habere claves inferni*, quod Richardus de S. Victore V. exponit, *per potestatem suam portas inferni in fine aperiet, ibique Diabolum & sectatores eius sine fine cruciandos includet.* Potest hûc referri, quod quidam justo Dei judicio etiam in hac vita infernalium cruciatuum initia ac prægustum sentiunt. 4. *ratione conservationis.* Inferni poenæ non definiuntur in Scripturis per ἀνυπαρξίαν & redactionem creaturæ rationalis in nihilum, sed per irrogationem æternorum & atrocissimorum cruciatuum, ergò damnati in vivis conservabuntur, ut æternis poenis sustinendis in perpetuum supersint. Hæc conservatio dependet ab omnipotente Dei virtute, quæ omne, quicquid est & subsistit, inde 2. Thess.1. v.9. impii dicuntur *pœnas daturi æternum interitum à facie Domini & à gloria virtutis eius*, h.e. à gloriosa virtute seu robore ejus, quia virtus Dei in mediis inferorum flammis illos conservabit, ne ab igne infernali in nihilum redigantur, sicut ignis judicii coelum & terram in nihilum rediget. Thomas quod lib.7.art.11. *Corpora damnatorum erunt incorruptibilia, quamvis sint passibilia, incorruptibilitatis autem prima causa & principalis est iustitia divina, quæ conservabit corpora damnatorum in pœnis perpetuis*, inde est *quod flatus Domini sicut torrens sulphuris infernum succensurus dicitur* Esa.30. v.33. ut enim sulphur torrentis perpetuum suppeditat igni nutrimentum, ne extinguatur: ita quoque vindicis Dei ira cùm sit æterna & nunquam desitura, perpetuum igni infernali exhibebit fomentum & nutrimentũ, ne ullo unquam tempore in omnem æternitatem extinguatur, ut *fons vitæ* à sede Dei in coelestem Hierosolymam profluit ad lætificandam civitatem Dei & conservandam beatorum gloriam in perpetua viriditate Apocal.22. v.1. *sic torrens sulphuris* à Dei flatu erumpet, qui perpetuo igne damnatos in æternum cruciabit. Psal.75. v.9. dicuntur impii *feces iræ divinæ sorbituri*, quia verò ira illa est æterna, ideò eos nunquam exorbere & poculum illud sibi exhauriendum evacuare poterunt, quâ de re in quæstione de poenarum infernalium æternitate uberiùs dicetur.

32. Hisce quatuor modis juxta fidei analogiam expositis *Dei vindicis ira* causis inferni enumeratur. Qui infernum statuunt esse πῦ aliquod creatum & corporeum, illi adderent etiam quintum modum, quod sc. Deo tribuatur *ratione creationis.* Gregor. in cap. 10. Jobi super verba. *Devorabit eum ignis, qui non accenditur. Omnipotentis iustitia futurorum præscia ab ipsa mundi origine gehennæ ignem creavit.* Innocentius libr.3. de contemptu mundi c.6. *Ignis gehennæ nec lignis nutritur, nec flatu succenditur, sed à Deo creatus est inextinguibilis ab origine mundi.* Quemadmodum n. regnum coeleste dicitur piis *paratum à constitutione mundi* Mat.25.v.34. quia coelum sive πῦ illud, in quo summam illam beatitudinem pii percipiunt, in prima mundi constitutione juxta quorundam hypothesin est creatum: sic ignis infernalis dicitur *paratus Diabolo & Angelis eius* v.41. quia infernus sive πῦ illud, in quo Diaboli & homines damnati poenas suas persolvent, itidem in creatione est productum. Ad hanc inferni creationem sive structuram accommodari posset per quandam ἀναλογίαν dictum Propheticum Esa. 45. v.7. *Ego Dominus & non est alter, formans lucem*, id est, coelum lucidum *ac tenebras*, id est, tenebricosum & caliginosum infernum. Quemadmodum enim Rex aliquis terrenus in regia sua non solùm extruit amplissima & lucidissima palatia, in quæ hospites & filios suos introducit, sed etiam tetrum & horridum carcerem in cryptis terræ extruit, in quem servos & subditos inobedientes concludat: sic coelestis Rex non solùm lucidissimum ac splendidissimum coeli palatium exædificavit, in quod dilectos suos filios aliquando recipiet, sed etiam caliginosum extruxit infernum, in quem fugitivos & inobedientes servos præcipites dabit. Quin & quidam eò usque progrediuntur, ut diem quo infernus creatus est determinare ausint. *Rabini* ex verbis Esa.30.v.33. *præparata est ab heri* colligunt, *carcerem damnatorum*, de quo Propheta ibi loquitur, *creatum fuisse die secundo, quia dies illa tantum habuit heri, id est, unum diem priorem*, sed scire debeant, *heri* in Scripturis sacris indefinitè pro tempore antecedente etiam longissimè distante, adeòq; pro ipsa æternitate accipi, sicut *cras* pro toto futuro tempore, quantumvis adhuc longè distante, usurpatur. Quidam tamen ex Rabinis *die septimo infernum creatum esse* fabulantur, existimant n. terram propriè habere os absconditum, quia Num 16.v.30. dicitur *terra aperuit os*, illudque *creatum esse septima die mundi*, puta Sabbato ad Solis occasum. *Pontificij* de tempore, quo infernus creatus, itidem sententiis variant. Ludovicus Molina statuit *tertio die creatum esse infernum*, quia tertio die terra fuit ornata, infernus autem est in centro terræ. Cornel. à Lapide in comm. cap.1. Genes. *Primo die* infernum creatum esse arbitratur. Cùm n. Angeli sint & instantaneos habeant actus, omninò verisimile est, eos primo die non diu post creationem suam peccasse, ideòq; statim è coelo in infernum detrusos esse, quem Deus statim post peccatum eorum q. carcerem & aculeum cum suo igne & sul-

& sulphure eis apparuit in centro terræ. Sed quia hypothesis illa, *quod infernus sit in centro terræ*, adhuc dubia est & quæ in Scripturis nobis non est revelatum, an τὸ illud inferni, in quo damnati cum Diabolis sustinebunt pœnas, sit creatum vel increatum, corporeum vel incorporeum, intra vel extra hunc visibilem mundum, ideò præstat de evasione potiùs quàm de creatione inferni esse sollicitum.

Argumenta contra adæquatam inferni causam

33. Causæ igitur inferni hoc ordine enumerari possunt. *Causa promerens* est creaturæ rationalis apostasia, ad quam Diabolus propriâ sponte à Deo deficiens hominem persuasionibus suis induxit. *Causa puniens ac vindicans* Dei ira, cujus ignem homo peccatis suis accendit, ut postmodùm ignis iræ divinæ succenderet ignem inferni. *Causa interior ac προηγουμένη* hujus gravissimæ pœnæ est immota Dei justitia, cui oportet satisfieri & infallibilis ejusdem veritas, egressum enim ex ore ejus erat verbum, *quacunque die ex hac arbore comederis, morte morieris.* *Causa exterior ac προκαταρκτικὴ* itidē est creaturæ rationalis ad obœdientiam Deo creatori obstrictæ apostasia, si enim absque ea esset, nec infernus esset, ac proindè apostasiam illam *propriam, adæquatam & immediatam* inferni causam diximus. Sed contra hanc assertionem tria obverti possunt. 1. *Si DEUS ab æterno infernum præparavit, causa ejus propria, adæquata & immediata non potest esse creaturæ rationalis apostasia, ea n. in tempore contigit.* Resp. Deo utpote omniscio jam indè ab ultima æternitate constitit Diabolum & hominem in peccata prolapsuros, ideò etiam pro trāsgressorib. infernum præparavit, i. e. decretum reprobationis de damnandis Angelis malis & hominib. in impœnitētia & incredulitate ad finē usq; perseverantib. ab æterno fecit. Si & Angeli & homines in concreata sua integritate perstitissent, idipsum etiam Deo non fuisset ignotum, proindè etiam infernum non præparasset. 2. *positâ creaturæ rationalis apostasiâ non ponitur statim infernus, quia primi parentes post commissum peccatum non statim detrusi fuerunt in infernum*, Resp. positâ causâ ꝑpriâ, adæquatâ & immediatâ ponitur effectus, sc. *si non impediatur.* Primi parentes post lapsum æquè ac mali Angeli statim in infernum fuissent ꝓlapsi & nunq̄ ex eo liberati, nisi Deus ex ineffabili misericordiâ hanc causæ propriæ & adæquatæ efficaciam cohibuisset ac primos parentes propter intercessionem Filii & promissam λύτρου persolutionem in gratiam iterum recepisset. Diaboli q̄vis in carcerem infernalem nondum sint eo modo conclusi, ut nullus ex eo pateat regressus, (quo modo in die judicii demum huic carceri mancipabuntur) tamen suum secum semper circumferunt infernum & à facie Dei in æternum abjectos esse noverunt. 3. *Incredulitas est formalis, propria & adæquata damnationis causa, illa ergò potius fuisset assignanda, quàm creaturæ rationalis à Deo apostasia.* Rꝫ. *in specie* de hominum damnatione post editum de semine mulieris contrituro caput serpentis decretum quæratur, ejus causa rectè statuitur *finalis incredulitas*, sed qa *in genere* de causa inferni, quæ etiam in Angelis malis & primis hominibus in peccatum ꝓlapsis locū habeat, agendum fuit, ideò apostasiam creaturæ rationalis ꝓ adæquata & immediata mortis æternæ causâ adduximus. Hujus apostasiæ species, imò ut sic loquar ipsum *formale* est incredulitas, nisi n. à Dei verbo per incredulitatem creatura rationalis sese averteret, etiam à Deo creatore summo & unico bono non discederet. Ex quib. omnib. porismatos loco colligimus, horribilem & blasphemam esse Calvinianorum doctrinam, quâ fingunt, *Deum creasse primos homines ut laberentur, h.e. ut lapsu illo sibi & omnib. posteris æternam mortem attraherent, Deum absoluto quodam odio maximam humani generis partem ad damnationem & causas damnationis reprobasse*, & quæ sunt hujus generis portenta alia suo loco relata & refutata.

CAPUT V.
De materia inferni.

34. *Materiam* inferni veteres ἀναλογικῶς videntur statuere *peccata*, quando dicunt *ignem infernalem nihil aliud absumturum quàm peccata.* Ut ergo materia ignis diaconici sunt ligna, stipulæ & alia combustibilia, q b. pascitur, sic infernalis ignis materia & nutrimentum sunt hominum peccata. Sed ostendimus jam antè, ea rectiùs ad *causam promerentem atque efficientem* referri ac si materiæ vicem sustinere debent, rectiùs vocantur *materia circa quam sive obiectum*, ut inferiùs videbimus. Quam ergo materiam inferno κατ' ἀναλογίαν assignabimus? Si infernus accipiatur in significatione priore *pro morte æterna*, ac horribili illa pœna, quam damnati in æternum sustinebunt, tum frustrà quæritur ejus *materia ex qua*, quia accidentia non habent materiam *ex qua*, sed *in qua* sive subjectum & *circa quam*, sive objectum. Sicut mors temporalis utpote privatio non habet materiam ex qua, ita quoque mors æterna materiam aliquam ꝓpriè sic dictam non habet. Si verò infernus accipiatur in significatione posteriore *de illo τὸ*, in quo damnati velut in caliginoso quodam carcere cum Diabolis conclusi tenebuntur, jam ante diximus, non extare in Scripturis manifestè revelatum, quale sit illud τὸ corporeum vel incorporeum, intra vel extra hunc mundum. Qui infernum collocant *in centro terræ*, cumq; statuunt *esse locum aliquem corporeum tenebricosum igne materiali plenum*, illi distinguerent inter *materiam præexistentem & coexistentem*, sive *materiam constitutionis & compositionis*. Materiam *præexistentem* inferni dicerent non posse dari, nisi fortè ex rudi & informi massâ primo die creatâ cum die tertio unâ cum terra dicerent formatum. Materiam *coexistentem* dicerent esse caliginosam & obscuram illam terræ partem, quæ infernalem cavernam ambit & concludit. Sanctius in cap. 30. Esa. pag. 334. *Tophith dicitur præparata ab heri, i.e. constitutione mundi, tunc enim sinus ille in visceribus terræ, i.e. in centro terræ relictus qui damnatorum futurus esset carcer.* Sed quid de hac opinione, quæ infernum in centro terræ collocat, statuendum sit, in quæstione de inferni loco dispicietur.

Materia inferni.

CAPUT VI.
De forma inferni.

Forma inferni 1. interna.

35. *Formam inferni* docendi causâ constituimus duplicem. *Internam & externam.* *Internam* formam constituunt gravissimę illæ pœnæ ac horribilissima supplicia, quæ damnati in æternum cogentur sustinere. Per ea namque infernus est id, q̄ est & ab aliis omnibus distinguitur, cumprimis

si in

si in priori significatione eum consideremus, utique ergo in illis forma inferni interna rectè constituitur. Gravitas pœnarum infernalium à nobis hominibus, nec mente comprehendi nec verbis plenè explicari potest. Quemadmodum enim felicitatem piorum in cœlis ipsis præparatam nemo hominum in terris degentium animo perfectè concipere, nedum linguâ eloqui potest, Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *non ascendit in cor hominis, quid præparaverit Deus se diligentibus*, ita quoque extremam miseriam atque infelicitatem damnatorum in inferno nullus mortalium satis dignè æstimare & expendere potest. Faustus Regiensis in Epist. 1. ad Paulin. *Sicut illud quod promisit Dominus diligentibus se etiam testimonio Apostoli pro rei magnitudine in cor hominis non ascendit: ita futurorum immensitas cruciatuum angustias humanæ mentis excedit.* Sicut præmium piis promissum est *bonum universale* omnium bonorum genera & species complectens: sic supplicium peccatoribus præparatum est *malum universale*, in quo omnia malorum & suppliciorum genera in unum coacervata deprehenduntur. Pœna infernalis est *infinita*, quia æterna, & quia separat à Deo, qui est infinitum bonum, jam verò finitus intellectus non potest infinitum perfectè cognoscere. Ergo etiam pœnam inferni perfectè cognoscere nequit. August. serm. 181. de tēp. *Hujus pœna & ignis illius potentiam nulla vox exponere, nullus poterit sermo explanare. Nihil est enim in rebus corruptibilibus, quod conferri possit incorruptibilibus sive bonis sive malis. Non est dubium, quin id quod nullâ temporis mensurâ circumscribitur, nulla etiam creatâ mente comprehendatur.* Ludov. Granat. 11. post Pentec. conc. 1. Gravitas illa infernalium pœnarum quodammodo conspici potest, si distinctè consideremus 1. *intensivam earum atrocitatem.* 2. *extensivam earum æternitatem*; Utrumque membrum emphaticis verbis pii veteres describunt ac per *εὐαθροισμὸν* pœnarum istarum atrocitatem ob oculos nobis proponere satagunt, quorum dicta insigniora primo loco recitabimus, postea etiam nostram de illis sententiam certo ordine explicabimus. Basilius in comm. Psal. 34. tres gradus æternarum pœnarum describit: πῦρ ἀλαμπὲς τὴν μὲν καυστικὴν δύναμιν ἔχον, τὸ δὲ φέγγος ἀφῃρημένον, εἶτα σκωλήκων γένος ἰοβόλον καὶ σαρκοφάγον, ἀπλήστως ἐσθίον καὶ μηδέποτε κορεννύμενον, ἀφορήτους ὀδύνας ἐμποιοῦν τῇ καταβρώσει. Ἔσχατον τὴν πασῶν χαλεπωτάτην κόλασιν τὸν ὀνειδισμὸν ἐκεῖνον καὶ τὴν αἰσχύνην τὴν αἰώνιον. *Ignem obscurum & lucis expertem & tamen urentem, deinde vermium genus venena jaculans & carnem absumens, quod nunquam saturatur & intolerabiles dolores arrodendo excitat. Postremo omnium gravissimam pœnam videlicet æternum probrum.* Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum. *Frendemus dentibus propter labores & cruciatus illos indicibiles, nemo suppetias feret. Plorabimus omnes tristissimè, flamma nobis vehementius incumbente. Neminem videbimus præter condemnatos nobiscum & immanem solitudinem. Quis potest verbis consequi quam formidabiles pavores à tenebris exorientur, quæ in animis nostris extabunt? Quemadmodum ignis illic non habet vim resolvendi, sic nec lucere potest, alioquin non essent tenebræ: Hujusmodi igitur pavorem à tenebris, tremorem, solutionem membrorum, attonitum stuporem adducere sufficit una illius temporis ratio. Multa illic variaque tormenta, grumuli pœnarum ceu nivis inundant.* Cyrillus Alexandrinus in orat. de exitu animæ. *Heu heu qualis illius loci facies, ubi fletus & stridor dentium, quem tartarum appellant, quem ipse Diabolus expavet! Væ væ, qualis est gehenna ignis extincti, ardentis quidem sed non lucentis, sed & luce carentis! Heu qualis est insomnis & virulentus vermis! Væ væ, quam graves illæ exteriores tenebræ & assiduæ! Heu heu quales sunt Angeli infligendis pœnis destinati, truculenti & immites! &c. O temporis illius tribulationem, ô necessitatem, ô tempestatem. A Sanctis grave dirimi, gravius à Deo dissociari; ignominiosum tum manibus, tum pedib. colligari; durum in exteriores tenebras amandari; horridum fremere, dentibus stridere, contabescere; acerbum jugibus pœnis atteri; laboriosum linguâ flammas sustinere; miserrimum est aquæ poscere guttulam & repulsam accipere; per amarum in ignibus esse & vociferari, nec tamen sublevari. Inaccessæ fauces & immensum chaos neque fugâ se subtrahere, quoniam occluditur; abitum parare non potest, quia coërcetur; custodia murus inseparabilis, inhumani ergastuli, tenebricosus carcer, insolubilia vincula, vi nullâ refringenda catena, feri & intractabiles flammæ illius ministri, graves illæ, quæ ad supplicium adhibentur, scuticæ, firmi ungues & infracti, prædura flagella, pix nebulosa & strepitans, sulphur graveolens, atra cubilia, pyra semper ardens, fœdus & olens vermis, tetricum prætorium.* Augustinus Epist. 211. ad Julian. *Væ iis, quibus præparatur dolor vermium, ardor flammæ, sitis sine extinctu, fletus ac stridor dentium, oculorum lachrymæ, tenebræ exteriores sine luce, pœna inexterminabilis, ubi non est ullus honor sive agnitio proximi, sed continuus dolor ac gemitus, ubi mors optatur sed non dabitur.* Idem vel quicunque alius autor in libr. de triplici habitaculo cap. 2. *Principalia duo sunt tormenta in inferno, frigus intolerabile & calor ignis inextinguibilis &c. De quib. duobus innumera pendent pœnarū genera videl. sitis intolerabilis, pœna famis, pœna fœtoris, pœna horroris, pœna timoris, pœna angustiæ, pœna tenebrarum, severitas tortoris, præsentiā Dæmonum, ferocitas bestiarū, crudelitas ministrantiū, dilaceratio immortaliū vermiū, vermis cōscientiæ, ignita lachrymæ, suspiria miseriæ, dolor sine remedio, vincula sine solutione, mors æterna, pœna sine fine, absentia Christi quoad visionē ejus, quæ sola omnia supra dicta superat & omnibus pœnis intolerabilior.* Ibid. cap. 7. *Tunc horribilia patebunt loca, pœnarum chaos & caligo tenebrarum, horrorum, miseriæ & tribulationis tremor, timor angustiæ, & confusionis, dolor horrendæ visionis, tremor tremendæ mansionis, locus flentium, ubi stridor dentium, ubi morsus vermium, ubi clamor dolentium, ubi luctus gementium, ubi est vox clamantium peccatorum & dicentium. Væ nobis filiis Evæ. Cumque his & similia, imò millesies plus quam dici possunt peiora de corpore egressura misera anima imò miserrima audierit, viderit & senserit, qualis quantusque & quam magnus terror & tremor ac timor erit in ea, quæ lingua potest dicere, quis liber potest exponere. Habebunt fletum in oculis, stridorem in dentibus, fœtorem in naribus, vincula in manibus & pedibus, & ignem in toto corpore.* Cassianus de Confess. Theolog. part. 3. *Quis dicere valeat, quæ impiis & malè viventibus tormenta sint præparata? in ipso enim continuæ mortis loco qui*

Infernus appellatur, quid aliud nisi ignis flamma, perseverans tribulatio & perpetua pœna atque infinita totius mali calamitas esse potest? igneus autem fluvius & fœta palus complet ista omnia. Ibi sanè atroces Angeli commorantur, quorum brachia sunt ut capita Draconum, quorum oculi igneas ex se sagittas emittunt, quorum dentes ut elephantis prominent & stimulant ad tormentum ut caudæ Scorpionum. Quorum aspectus tremorem inducit & dolorem atq; mortem. Atque utinam mors posset in his subvenire angustiis, sed quod est horribilius, ad hoc vivit in tormentis positus, ut cruciatibus gubernetur; ad hoc redintegratur, ut rosus serpentibus & iteratis subinde iterumque repetitis morsibus attrectetur. Ibi Dracones blasphemantium labia vorant & regulus diris morsibus miserorum pectora lacerat atque horribiles diversigeneris belluæ incredulorum animas multipliciter sine cessatione cruciant. Illic ululatus & planctus, gemitus et mugitus continuè sonant, simulq; clamor ubique confusus attollitur, quem dira vis tormentorum exagitat & incendii arsura extorque etc. Ibi vermis, qui non moritur & ignis, qui nunquam extinguitur, atq; stridor semper dẽtium sentitur, gehennæ lethale frigus et glacies indeficiens, fames pessima & sitis immẽsa, dolor perpetuus & continuus languor, sæva pestis & indicibilis lues, tenebræ densissimæ & nox obscuritatis horrenda, nulla requies datur miseriæ, omnia ibi mala et cuncta tormentorum genera, mors immortalis, defectus indeficiens, finis infinitus. Prosper l.3. de vita contempl. c.12. *Fletus & stridor dentium acerrimos eorum dolores ostendunt, qui supplicio æternæ mortis addicti non videndi sensum habituri sunt sed dolendi. Quorum continuus gemitus, cruciatus æternus, dolor summus, pœnalis sensus, torquent animas nec extorquent: puniunt corpora damnata non finiunt &c. Quod dicit Propheta, vermis eorum non morietur, & ignis non extinguitur, ad totã refertur damnati hominis pœnam, quam inefficacis pœnitentiæ ignis exurit & consumentis conscientiæ vermis immortaliter rodit &c. Cogita quale malum illud sit ab illo gaudio divinæ contẽplationis excludi, beatissima sanctorum omnium societate privari, fieri patriæ cœlestis extorrem, mori vitæ beatæ, mortis vivere sempiternæ, in æternum ignem cum Diabolo & Angelis ejus expelli, ubi sit mors secunda dãnatis exilium, vita supplicium, non sentire in illo igne, quod illuminat, sentire quod cruciat, exundantis incendii terribiles crepitus pati, barathri fumantis amarâ caligine oculos obcæcari, profundo gehennæ fluctuantis immergi, edacissimis in æternum dilaniari vermib. nec finiri.* Cassiod. lib. de anima c.19. *Miserrimi omnium sunt damnati, & perdendo quod diligunt & jugiter patiendo quod nolunt. Ævum sine dulci vita, mors sine remediabili fine, civitas sine lætitia, patria exosa, amara domicilia, cœtus tristium turba lugẽtium.* Smaragd. in prolog. regulæ. *Duplex in gehẽna est damnatorum pœna, illorum enim & mentem urit tristitia & corpus flamma.* Anshelmus lib. de similitudin. cap.49. *Erit ibi turpitudo, ponderositas, imbecillitas, servitus, infirmitas, anxietas, insipiẽtia, inimicitia, discordia, dedecus, impotentia, timor, tristitia. Septem priores hujus miseriæ partes corporis, septemque ultimæ miseriam perficiunt mentis.* Hugo Victorin. l.4. de anim. c.13. *Ibi miseria, ibi tenebræ, ibi ordo nullus, ibi horror æternus, ibi nulla spes boni, nulla desperatio mali. Omnis qui est in eo, odit se & omnes alios. Ibi vidi omnia genera tormentorum, quorum minimum est majus omnibus, his tormẽtis, quæcunq; in hoc seculo fieri possunt. Ibi est fletus et stridor dentiũ, ibi transibitur à frigore nivium ad calorẽ igneũ & utrumq; intolerabile. Ibi omnes comburuntur et vermibus corroduntur, nec consumuntur. Vermis quorum non moritur, & ignis non extinguitur. Nulla ibi vox, nisi væ væ. Væ habent, væ sonant. Tortores illic Diaboli torquent pariter & torquentur et eorum nunquam finis erit, aut remedium. Talis est infernus et millies pejor.* Bernhard. in lib. medit. cap.3. *Nihil aliud ibi auditur nisi fletus & planctus, gemitus et ululatus, mœrores atque stridores dentium, nihilq; ibi videbitur nisi vermes & larvales facies tortorum atque teterrima monstra Dæmonum.*

Vermes crudeles mordebunt intima cordis,
Hinc dolor, inde pavor, gemitus, stupor et timor horrens.

Ardebũt miseri in igne æterno et in æternum et ultra. In carne cruciabuntur per ignem, in Spiritu per conscientiæ vermẽ. Ibi erit dolor intolerabilis, timor horribilis, fœtor incomparabilis, mors animæ & corporis sine spe veniæ & misericordiæ. Sic tamen morientur, ut semper vivant: et sic vivent, ut semper moriantur. ser.8. in Ps. *Qui habitat in adjutorio etc. Fletus ibi erit ob ignem, qui non extinguitur; stridor vero dentiũ ob vermẽ, qui non moritur. Planè fletꝰ ex dolore, stridor dentium ex furore. Fletum nempe tormentorum immanitas, stridorem dentium vehementia ipsa tabescẽtis invidiæ et obstinata malignitas extorquebit.* Innocent. ser.2. in die cinerum. *Pœna infernalis est restis ex tribus contexta funiculis, ex obscuritate tenebrarum, acerbitate pœnarum & diuturnitate miseriarũ. l.3. de cont. mũd. c.4. Pœnæ infernales, secũdũ diversa peccata sũt diversæ. Prima pœna est ignis. Secunda frigoris, de his dixit Dominus. Ibi erit fletus & stridor dentium. Matth.13. ibi erit fletus et stridor dentium. Fletus propter fumum ignis, stridor dentiũ propter frigus. Tertia erit fœtor. De his tribus dicitur Ps.10. Ignis, sulphur & Spiritus procellarum pars calicis eorum. Quarta vermes indeficientes, unde Esa. c.66. Vermis eorum nõ morietur. Quinta mallei percutientes, unde dicit Salomon. Prov.19. parata sunt damnationis judicia blasphematoribus, et percutiẽtes mallei stultorum corporibus. Sexta tenebræ palpabiles interiores et exteriores: unde Iob. c.10. terra miseriæ et tenebrarum Ps.43. in æternum non videbunt lumen. 1. Reg.2. impii in tenebris cõticescent. Septima confusio peccatorum, tunc enim erũt libri aperti Dan.7. & conscientiæ hominum erunt omnib. manifestæ. Octava horribilis visio Dæmonum, qui videbuntur in excussione scintillarum de igne ascendentiũ. Nona ignea catena, quibus impii singulis membris cõstringentur,* l. ejusd. c.6. *Est apud inferos summa tenebrarum obscuritas, immensa pœnarum acerbitas, infinita miseriarum æternitas.* In vitis Patrũ l.7. c.44. de quodã Abbate refertur, ꝙ ignẽ inferni jugiter sibi proponens dixerit. *Video ibi pares gemitus et incessabiles lachrymas. Aspicio stridẽtes dentib. & saliẽtes toto corpore & trementes à capite usq; ad pedes. Video et mare ignis bullientis immensurabile, et circũfluẽtes et mugientes, ut putent aliqui usq; ad cœlos attingere fluctꝰ ignis & in tremẽdo illo mari innumerabiles homines dejectos et unâ voce omnes clamãtes et ululãtes simul, quales nemo sup terrã ululatus et voces unquã audierat et sicut arẽta omnis virgulti cremare, misericordiã à. Dei se avertẽte ab illis.* Bonav. in diæt. salut. tit. 10. c.1. *Pœnæ reproborũ erunt primò acerbissimæ & intolerabiles. Gravissima n. pœna quæ in hoc mundo potest tolerari, minor est pœnâ inferni. Secundò erũt diversæ, unde nota ꝙ in sacra Scriptura inveniuntur novẽ pœnæ. Prima est pœn. ignis, secũd. pœn. est vermis*

Ignis ardebit carnem, vermis ardebit mentem. Tertia pœna est fœtor. Quarta frigus. Quinta fames maxima, ibi namque est tanta inopia, quod neque guttam aquæ poterunt habere. Sexta pœna est tortor vel potius tortores. Septima horror. Octava tenebræ, in quibus reprobi incarcerabuntur & ligabuntur. Nona pœna & quasi principalis erit dolor, quia in illis pœnis non solum erit acerbitas, sed contrarietas. Sunt autem doloris causa quatuor. Prima est quia amiserunt bona temporalia hujus vitæ. Secunda causa est, quia tempus perdiderunt. Damnati namque darent libenter totum mundum pro uno momento temporis, si possent habere ad pœnitendum. Tertia causa est, quia visionem & gloriam Dei perdiderunt, quæ carentia visionis Dei omnes gehennæ cruciatus superat. Quarta causa est, qui inferni vilitatem, & miseriam acquisiverunt. Est enim locus infernalis tenebrosus & penuriosus, quod erit maxima pœna divitibus & voluptuosis & magnatibus, quia in vita habuerunt domos sine fumo, ibi verò erit fumus continuus. Tertiò est ibidem pœnarum diuturnitas, erunt enim pœnæ infernales diuturnæ, imò sempiternæ. Quartò est in inferno pœnarũ universitas. In inferno universæ partes hominis tàm corporis quàm animæ, post diem judicii erunt in igne, nunc autẽ videmus, quod homo non posset sine maximo tormento ignem in parte unius digiti sustinere per unam horam, quantus ergo erit dolor, quando totus homo ardebit in igne. Quintò & ultimò istæ pœnæ infernales erunt inutiles & infructuosæ. Pœna enim præsentis vitæ brevis est, levis & fructuosa; sed futura est longissima & gravissima & infructuosa, quia si damnatus flendo tantum de lachrymis emitteret, quantum est de aqua in mari, non sufficeret ad lavandam maculã unius peccati mortalis. Idem part.7. breviloqui. c.6. *Ignis infernalis affliget & concremabit spiritus et corpora, nec tamen corpora illa consumet, sed semper affliget. Hujusmodi autem afflictioni ignis conjũcta erit afflictio secundum omnes sensus, conjuncta erit pœna vermis et carentia visionis Dei, ita quod in his pœnis erit varietas & cum varietate acerbitas & cum acerbitate interminabilitas.* Idem in Soliloquio cap.3.t.7. p.126. *Erit istic ignis ardens, frigus rigens, vermis immortalis, fœtor intolerabilis, mallei percutientes, umbræ palpabiles, confusio peccatorũ, innodatio vinculorum, horribilis facies Dæmonum, mors optabitur, non dabitur, ibi torquens & puniens non fatigabitur, ibi qui torquetur, nunquam morietur, sic enim ignis ille consumet, ut vitam tamen semper servet, sic vetera tormenta patientur, ut semper innoventur; sic sine spe veniæ et misericordiæ semper vivent, ut tamen moriantur: sic morientur, ut tamen nunquam consumantur.* Ludolphus Carthusianus de vit. Christi part. 2. cap. 88. *Propter aversionem à creatore erit ibi carentia visionis Dei, propter conversionem ad creaturam, scil. ad bonum commutabile spreto bono incommutabili scilicet Deo erit pœna materialis ignis vel incendii; propter deordinationem voluntatis contra instinctum rationis erit pœna universi, quæ consistit in afflictione varia, acerba & æterna. Ibi enim erit calor ignis, rigor frigoris, tenebræ, fumus, lacrymæ interiores, aspectus Dæmonum, clamor in perpetuum, mallei percutientium, serpentes ac Dracones, ariditas sitis, fœtor sulphuris, vermis conscientiæ, vincula, carcer, timor, dolor, pudor & confusio peccatorum omnibus patentium, invidia, rancor, tristitia, carentia divinæ visionis, ablatio spei omnis salutis. Ipsum etiam esse, quod omnis creatura appetit, pœna ius est, quia quærent mortem naturalem & non invenient.* Rupertus Holcoth lect.55. in lib. Sapientiæ, septem pœnales damnatorum conditiones recenset. *Dejicientur*, inquit, *cum confusione, affligentur cum despectione, repellentur sine responsione, destituentur authenticatione, punientur sine consolatione, contererentur sine condonatione & supprimẽtur sine recordatione.* Laur. Justin. de connub. verbi & animæ c.16. *Erit ibi ignis inextinguibilis, frigus incomparabile & dentium stridor: ibi quoque est fumus teterrimꝰ, tenebræ palpabiles, lachrymæ interiores, horrida Dæmonum visio, improperii clamor, ariditas sitis, fœtor sulphuris, vermis conscientiæ, spiritualia vincula, carcer squalidus, timor crucians, palpitans tremor, anhelitus dolor, pudor confundens, invidia urẽs, discerpens rancor, tristitia affligens, carentia divinæ visionis, omnisque spei abolitio & salutis.* Dionys. Carthus. in com. Apoc. p.301. *Gravis est damnatorum pœna propter tormenti acerbitatẽ, gravior propter suppliciorum diversitatem, gravissima propter suppliciorũ æternitatem.* Id. l. de quatuor Noviss. art.37. *Circa pœnas inferni consideranda est primò earum æternitas, quæ super omnia gravat, premit, contristat & torquet dãnatos, imò infernale incendium non affligit tam graviter infelicissimos illos, quantum affligit eos consideratio, quã attẽdunt ac cogitant, se in tot ac tantis tormentis perpetuò permansuros, ex qua consideratione oritur intolerabilis desperatio omnis boni. Secundò consideranda est circa pœnas inferni earum acerbitas. Pœna enim ignis acerbissima est, ignis quoq; infernalis omni igne apud nos existente ineffabiliter calidor pœnaliorq; existit. Et sicut ignis ille est calidissimus, ita frigus infernale est vehementissimum. Idem dicendum de cæteris inferni tormentis. Tertiò consideranda est infernalium tormẽtorum diversitas, quia juxta magnitudinem multitudinemq; culparum unusquisque reprobus variis pœnis torquebitur. Quartò circa pœnas inferni pensanda est earum universalitas, quia in toto corpore et in singulis membris corporis iniqui affligentur similiter in tota anima atq; in singulis ejus viribus. Quintò attendenda est circa pœnas inferni desolata & pœnosa societas. Sextò pensanda est dispositio loci. Septimò irrecuperabilitas negligentiæ et amissionis temporis hujus vitæ ac damnatis inde secuti. Octavò puritas malã illarum pœnarum, quib. nulla consolatio est admixta. Nonò consideranda est pœna damni damnatorũ. Decimò consideranda est gravitas infernalium tormentorum ex parte patientium.* Carthen. l.3. de quatuor Novis. c.4. *Erunt in inferno pœnæ interiores et exteriores. Quantũ ad corpus spectat, punientur, damnati à quatuor Elementis, terrâ, aquâ, igne et aëre. A terra quidẽ, quia undiq; eâ vallabuntur, qui hic ordine inverso terrena prætulerũt terræ creatori. Ab aëre similiter punientur, quia ibi caliginosus erit et fœtidꝰ. Ab igne ob calorem nimiũ, ab aqua ob stridens frigus etc. Fiet in ultima mundi purgatione quadam segregatio Elementorum & quicquid purum est ac nobile superius remanebit ad gaudiũ et felicitatẽ justorũ, quicquid ignobile et feculentum, in infernum projicietur ad pœnam iniquorũ, ut quomodo omnis creatura Dei erit beatis gaudii materia, sic & damnatis ex omnib. creaturis tormentum accedat. Altera pœna exterior erit in quinq; sẽsib. corporeis, visu, auditu, gustu, olfactu, tactu. Nam visus Solis, Lunæ stellarumq; lumine ac splendore privabitur, nec non Christi & Sanctorũ omniũ visione. Cõtrà punietur fletu, fumo ac turpissimorũ Dæmonũ omniumq; dãnatorũ aspectu. Aures, quæ nũc vocãti Christo claudũtur, Diab. suadẽti aperiũtur, clamore horribili, assiduisq; blasphemiis quas audient,*

audient, torquebuntur. Gustus siti & fame affligetur, omni ciborum & potuũ voluptate privabitur. Odoratus sulphureo fœtore torquebitur. Cum damnatis enim omnes hujus seculi feces, sterquilinia, fœtores, in infernum ceu in cloacam quandam descendent. Denique tactus intus & extra medullas acerbissimo igne cremante torquebitur. Accedit & alia pœna exterior, siquidem corpora damnatorum erunt deformia, passibilia, tarda, pōderosa, obscura, pallida, opaca. Cæterùm ejusmodi pœnæ corporeæ sensuumq; exteriorum in animam ipsiusque sensus refluent ac redundabunt, in imaginativam videlicet, æstimativã, memoriam, sensitivam phantasiam, sensumque communem. Æstimativa cùm viderit corã se alios torqueri, indicibili horrore percutietur, ne pari modo crucietur. Phantasiæ visiones terrificæ apparebunt. Imaginativa de omnibus etiam bonis perperam cogitabit. Memoria sensitiva torquebitur recordatione peccatorum suorum, seraque & infrugifera pœnitentia. In sensu communi refluent omnes pœnæ sensuum exteriorum, tantusque ibi erit dolor & cruciatus, ut mens ad aliud dirigi non possit, nisi ad quod vis doloris impellit. Delectabilia quæq; à sensibus ac mẽte subtrahentur & cuncta tristia exhibebuntur. Præterea ibi erit perpetuus perversæ voluntatis status neque tam dolebunt se peccasse, quàm voluptates suas perdidisse. Ibi erunt & tenebræ interiores, privatio scilicet gratiæ, privatio item scientiæ humanæ, cœlestis ac divinæ. Odio prosequentur omnes Dei creaturas. Dæmones & sanctos Angelos, homines quoque bonos & malos, imò Deum ipsum, non quidem in se & sua Natura, sed in effectibus justitiæ suæ. c. 5. Non solùm in præsentia omnis mali, verùm etiam in absentia omnis boni erunt pœnæ & cruciatus damnatorum, quia carebunt Dei gratia, sine qua qui vivit, miserè vivit; carebunt omni voluptate, nedum cœlesti ac divina, sed etiam temporali.

Gravitas pœnarum infernaliũ colligitur 1. ex quantitate earũ discreta sive multiplici varietate.

36. Sed enim ut *gravitatem* pœnarum infernalium cognoscamus exactiùs, meditemur studiosius & consequenter peccata, quibus ille velut à Cæcia nubes attrahuntur, fugiamus cautiùs, progrediemur in illis explicandis hoc ordine. In pœnis inferni consideranda est earum tum *quantitas* tum *qualitas*. Quantitas est vel *discreta vel continua*. Ad discretam quantitatem *numerus*, ad continuam refertur *tempus*. Numerus infernalium pœnarum ex multiplici earundem varietate colligitur. Ecquis verò istam varietatem animo complecti, nedum verbis explicare potest? Quicquid in hac vita occurrit mali & adversi, illud omne ad pœnas inferni utcunque explicandas in Scripturis adhibetur. Ecquis certo ordine & numero complecti potest pœnas illas, quæ ratione æternitatis sunt *infinitæ et interminabiles* ratione multiplicis varietatis *innumerabiles*, ratione acerbitatis & intensionis *inæstimabiles*? Conabimur tamen eò usque progredi, quò in hujus vitæ caligine & infirmitate possumus, quæ enim & quot sint inferni pœnæ, solus Deus novit θεωρητικῶς, Diaboli & damnati sciunt πρακτικῶς vel potiùs παθητικῶς, nullus autem hominum in his terris vivens definire & explicare potest ἀποδεικτικῶς. Potuissemus autem in principio hac uti distinctione, quod Scriptura inferni pœnas describat 1. *verbis propriis*, in sensu literali accipiendis. 2. *figuratis ac metaphoricis* ex sensu & usu hujus seculi traductis. Sed quia nullus hominum exactè scire ac definire potest, quæ descriptiones pœnarum infernalium sint *propriæ*, quæ verò *figuratæ*, ideo juxta hanc distinctionem varietas illorum malorum vix potest in certas classes redigi. Aliâ igitur utemur viâ.

Quæ describitur. 1. generaliter.

Mala inferni describuntur nobis 1. γενικῶς appellationibus *generalibus* universam illorum malorum congeriem complectentibus. 2. εἰδικῶς vocabulis *specialibus* certas illarum pœnarum species exprimentibus. Quemadmodum enim in pictura primò intuemur tabellam totam variis imaginibus insignitam, postea singulas imagines seorsim contemplamur: ita quoq; picturam inferni in Scriptura nobis propositam, primùm quidem *generaliter & universim*, postea verò *specialiter & separatim* piâ mentis meditatione intueri convenit.

Vocantur enim 1. perditio. 2. mors 3. interitus

37. Generales descriptiones hæ sunt, quando status damnatorum ac pœnæ inferni vocantur 1. אבדון ἀπώλεια *perditio* Job. 26. v. 6. Prov. 15. v. 12. Prov. 27. v. 20. Matth. 7. v. 13. Marc. 1. v. 24. Joh. 17. v. 11. Act. 8. v. 20. Rom. 9. v. 22. Philip. 1. v. 28. cap. 3. v. 19. 1. Tim. 6. v. 9. 2. Pet. 2. v. 1. &c. 2. מות θάνατος *mors* Psal. 34. v. 22. Psalm. 49. v. 15. Ezech. 18. v. 20. cap. 28. v. 8. Joh. 6. v. 50. Rom. 1. v. 32. cap. 6. v. 23. Jacob. 5. versic. 20. Apocal. 2. versic. 11. cap. 20. versic. 14. &c 3. ὄλεθρος *interitus* Matth. 10. vers. 28. 1. Thess. 5. versic. 3. 2. Thess. 1. v. 9. 1. Timoth. 6. versic. 9. ac differentiæ causâ quandoque additur, *perditio æterna, interitus æternus, mors æterna, mors secunda*. φθορὰ *corruptio*. Judæ v. 12. quò pertinet, quod corpora damnatorum vocantur פגרים *cadavera* Esa. 66. versic. 23. nimirum quia ipsi sunt æternâ morte mortui. In parabola decem minarum Luc. 19. versic. 27. inimici Regis jubentur *interfici*, ut significetur, hostes Christi æternâ morte perdendos. Vocatur autem miserrimus damnatorum status *perditio, mors ac interitus*, non quòd sit absoluta quædam ἀνυπαρξία ac redactio vel totius compositi vel partis alterutrius in nihilum, quia animæ & corpora damnatorum in æternis suppliciis vivent, sed quia de omnibus malæ mortis speciebus aliquid participat. (Scholastici sic distinguunt. Vita animæ duplex est. *Essentialis & habitualis* seu *relata ad aliud*. Illa in esse, hæc in bene esse consistit. Anima impii quoad esse, nunquam perit; quoad bene esse in perditionem ruit.) Dico *malæ mortis*, quia de salutari, bona ac spirituali illa fidelium morte, quâ in hac vita mortui dicuntur peccato, legi, mundo & carni, nihil quicquam participat. Diximus autem suo loco, mortis nomine intelligi 1. *omnis generis calamitates & adversitates* homini in hac vita propter peccatum tolerandas. Exod. 10. vers. 17. 1. Corinth. 15. vers. 31. 2. Corinth. 1. versic. 10. &c. jam vero in inferno est συναθροισμὸς congeries, colluvies atque confluvies omnium omninò miseriarum, calamitatum & adversitatum, quæ in hac vita homini unquam obtigerunt vel obtingere potuerunt, utique ergo status damnatorum rectissimè interitus ac mors vocatur. 2. *mortem corporalem atque naturalem*, quæ est animæ à corpore dissolutio. Matth. 10. versic. 21. cap. 16. versic. 28. Roman. 5. versic. 14. 1. Corinth. 3. versic. 22. & alibi passim. Quamvis verò in morte æterna animæ damnatorum resuscitatis corporibus unitæ non separentur à suis corporibus, quâ in parte discrimen est inter mortem temporalem & æternam, tamen convenit mors secunda sive æterna cum morte prima, ratione tum *originis*, quia utraque est consequens & pœna peccati; tum *horroris*, ut enim mors corporalis in se ac per se considerata est omnium terribilium terribilissimũ: sic mors æternalis longè adhuc horribilior ac terribilior; tum *doloris & angoris*,

goris, quia ut anima non sine gravissimo dolore à corpore divellitur, sic damnatorum mors perpetuo angore & continuâ anxietate definitur; tum *effectus & consequentis*; per mortem corporalem cadaver animâ destitutum redditur ponderosum, fœtidum, abominabile, vermibus & putredine scatens, sic damnatorum corpora non erunt quidem animâ cassa, interim erunt nihilominus ponderosa, fœtida, abominabilia, ac à rodentibus vermibus in æternum lancinabuntur. 3. *mortem spiritualem infidelium*, quâ in peccatis suis mortui à vera animæ vita, quæ in Deo est separati dicuntur Matth. 8. v. 22. Luc. 9. v. 60. cap. 15. v. 24. Joh. 5. v. 25. 1. Tim. 5. v. 6. Eph. 2. v. 5. Coloss. 2. v. 13. cum hac spirituali infidelium morte arctissima cognatio morti impiorum æternæ intercedit, quia impii inferno adjudicandi, à vera vita, quæ in Deo est, à gratiosa Dei inhabitatione, ab omnis gaudii participatione in æternum sunt exclusi, quinimò damnatorum respectu hujus æternæ ac secundæ mortis longè pejor est conditio quàm infidelium in hoc mundo respectu mortis spiritualis, quia infidelibus durante adhuc tempore gratiæ patet aditus ad pœnitentiam & reconciliationem cum Deo, quo fine etiam ipsis conversionis media verbum & Sacramenta offeruntur, sed damnati irremediabiliter morti sunt obnoxii & à facie Dei in æternum ac plenariè abjecti. Inde *vitam extra vitam in morte non moriente in æternum traducunt.*

38. De hac æterna damnatorum morte sic disserunt pii veteres. Ambrosius in comm. Rom. 5. *Mors duplex. Dissolutio corporis cùm anima à corpore separatur: & mors, quæ secunda dicitur in gehenna.* Lactantius lib. 2. Instit. cap. 13. *Duplex est mors. Primam sic definimus. Mors est Naturæ animantium dissolutio, vel ita. Mors est corporis animæque seductio. Secundam verò sic. Mors est æterni doloris perpessio. Vel ita. Mors est animarum pro meritis ad æterna supplicia damnatio.* Augustinus lib. 6. de civit. Dei cap. 12. *Eam vitam æternam dicimus, ubi est sine fine felicitas. Nam si anima in pœnis vivit æternis, quibus & ipsi Spiritus cruciabuntur immundi, mors illa potius æterna dicenda est quàm vita. Nulla quippe major aut pejor est mors, quàm ubi non moritur mors. Sed quod anima Natura per id, quod immortalis creata est, sine qualicunque vita esse non potest, summa mors ejus est alienatio à vita Dei in æternitate supplicii.* lib. 13. de civit. Dei. cap. 2. *Mors animæ fit, cùm eam deserit Deus, sicut mors corporis, cùm id deserit anima. Ergo utriusque rei, id est, totius hominis mors est, cùm anima à Deo deserta deserit corpus. Hujusmodi autem totius hominis mortem illa sequitur, quam secundam mortem divinorum eloquiorum appellat autoritas. Hanc Salvator significavit, ubi ait. Eum timete, qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehenna, quod cùm non antea fiat, quam cùm anima corpori sic fuerit copulata, ut nulla diremtione separentur, mirum videri potest, quomodo corpus eâ morte dicatur occidi, quâ non ab anima deseritur, sed animatum sentiensque cruciatur. Nam illa pœna ultima ac sempiterna, rectè mors animæ dicitur, quia non vivit ex Deo, mors autem corporis quonam modo cùm vivat ex anima? non enim aliter possunt ipsa corporalia, quæ post resurrectionem futura sunt, sentire tormenta. An quia vita qualiscunque aliquod bonum est, dolor autem malum, ideò nec vivere corpus dicendum est, in quo anima non vivendi causa est, sed dolendi?* Et postea. *In damnatione novissima quamvis homo sentire non desinat, tamen quia sensus ipse nec voluptate suavis, nec quiete salubris, sed dolore pœnalis est, non immeritò mors est potius appellata quàm vita* lib. ejusd. cap. 11. circa fin. *Secunda mors est omnium pessima, quæ non fit separatione animæ, & corporis, sed in æternam pœnam potius utriusque complexu. Ibi non erunt homines ante mortem atque post mortem, sed semper in morte, ac per hoc nunquã viventes, nunquam mortui, sed sine fine morientes. Nunquam enim erit homini pejus in morte, quàm ubi erit mors ipsa sine morte.* lib. 19. de civ. Dei c. 28. *Miseria damnatorum sempiterna, ideo secũda mors dicitur, quia nec anima ibi vivere dicenda est, quæ à vita Dei alienata erit: nec corpus, quod æternis cruciatibus subjacebit, ac per hoc ideo durior ista secunda mors est, quia finiri morte non poterit &c. Quod bellum gravius & amarius cogitari potest, quàm ubi voluntas sic adversa est passioni & passio voluntati ut nullius earum victoria tales inimicitiæ finiantur & ubi sic confligit cum ipsa Natura corporis vis doloris, ut neutrum alteri cedat? hîc enim quando contingit iste conflictus aut dolor vincit et sensum mors adimit, aut Natura perdurans vincit & dolorem sanitas tollit. Ibi autem & dolor permanet, ut affligat, & Natura perdurat, ut sentiat, quia utrumque ideò non deficit, ne pœna deficiat.* lib. 21. de civ. Dei cap 2. *Non enim nulla sed sempiterna mors erit, quando nec vivere anima poterit Deum non habendo, nec doloribus corporis carere moriendo. Prima mors animam nolentem pellit de corpore, secunda mors animam nolentem tenet in corpore. Ab utraque morte communiter id habetur, ut quod non vult anima, de suo corpore patiatur.* Est & hoc Augustini. *Miseria damnatorum nec vita, nec mors est, quia in utraque boni aliquid invenitur; in vita requies est, in morte terminus, sed miseria illa non habet requiem, nec terminum. Quid ergo est? malum vitæ, & malum mortis à morte. Cruciatus habet sine fine, à vita durationem accipit sine requie.* Paulinus de obitu Celsi.

Vita erit his sine fine mori & mors vivere pœnis,
Et durante suas pascere carne cruces.
Ipse suos proprio peccator corpore gignet
Carnifices, & erit vermibus esca suis.

Anshelmus lib. de similitud. c. 58. *Si malè quis nunc vixerit, non nisi moriendo tunc vivere poterit. Nihil ergo brevius illâ vitâ, cui mors semper fuerit juncta.* Fulgentius l. 1. ad Monimum c. 6. *Huic uni morti, quam peccator sibi per cõtemtum divinæ jussionis injustè concupiscendo accessivit, duplam Deus mortẽ justè judicando retribuit, hoc est, primam in separatione animæ & corporis, secundam in æterna cruciatione animæ et corporis ac per hoc primam, quâ discedente animâ caro sola moritur; secundam verò quando rediens in carnem anima, in eadem & cum eadem, in qua peccavit, carne torquetur, ut cum qua communicavit mortem peccati, quod Dei bonitas interdixit homini, cum ipsâ communicet mortẽ supplicii, quod paravit divina justitia peccatori.* Gregor. l. 6. mor. c. 39. *fit miseris mors sine morte, quia mors perimit & non extinguit.* Smaragd. ad c. 4. reg. ex Prosp. l. 3. de vit. contempl. c. 12. *Omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non hoc cũ illis agitur, ut consumti doloribus aliquando deficiant, sed ut in illis pœnaliter vivant.* Alger. l. 2. de Euch. c. 5. *Mali etiam in corpore vitã æternam habebunt, quã tamẽ magis mortẽ dixerim, quia Deo, qui verè vita est, non placebunt, et ideo sine divina gratia misera erit æternitas, quia æterna miseria* Bernh. in med. devot. c. 3. col. 1193. *Erit ibi mors animæ et corporis. Sic tamẽ morientur, ut sẽp vivant*

sic

sic vivent, ut semper moriantur. Id. *Vita erit mortifera & mors immortalis. Si vita es, cur occidis? si mors quomodo semper duras?* Idem ad Eugen. Papam. *Cogita quantum malum sit mors vita æterna, vivere morti sempiternæ.* Manuel. Palæologus orat. 6. *At ubi tristissimam illam mortem appetierit animus, etiam corpus ipsum post resurrectionem quasi mortuum & miserum modis omnibus erit. Nam quo pacto res aliter se habere possit? cùm id quod ipsum corpus vivificat, veram vitam, qui Deus est, amiserit.* Ex quibus facilè intelligi potest, quid respondendum sit ad quæstionem, quomodo status damnatorum dicatur mors, cùm mortem dicantur optare & quærere? Apoc. 9. v. 6. Communiter respondent, per mortem hîc intelligi ἀνυπαρξίαν, ut sit sensus, optabunt in nihilum redigi, ut à cruciatibus illis liberentur. Sed quia vocabulum *mortis* nuspiam in Scriptura pro ἀνυπαρξίᾳ omnimoda usurpatur, nam nec corporalis, nec spiritualis, nec temporalis, nec æterna, nec propriè nec metaphor. dicta mors est ἀνυπαρξία, ideò rectiùs dicitur, Iohannem loqui de morte corporali in sensu comparato. Naturâ omnes fugiunt & exhorrent mortem, sed tanti erunt damnatorum cruciatus, ut mortem ac interitum, quem aliàs omnia viventia fugiunt, præ magnitudine dolorum exoptent, per mortem enim temporalem corpus à doloribus liberari norunt.

4. Iudicium. 39. 4. Indigitatur etiam miserrimus damnatorum status nomine κρίματος καὶ κρίσεως *judicii* Matth. 23. v. 14. Marc. 12. v. 40. Luc. 20. v. 47. Ioh. 5. v. 29. Hebr. 10. vers. 27. κρίματος αἰωνίου Hebr. 6. v. 2. Item κατακρίματος καὶ κατακρίσεως *condemnationis* Matth. 12. v. 41. Marc. 16. v. 16. Rom. 8. v. 1. 1. Cor. 11. v. 32. Iacob. 5. v. 9. &c. primò quidem μετωνυμικῶς, quia in judicio extremo, quod Christus adversus eos instituet, denunciabitur ipsis æterna damnatio, quo sensu ipsi soli dicuntur *venire in judicium.* Ioh. 5. v. 24. *& ad judicium resurgere* vers. 29. Deinde etiam μεταφορικῶς. Quemadmodum enim in hac vita facinorosus ad supplicium à judice damnatus, quia nihil aliud quàm præsentissimam mortem ob oculos sibi propositam videt, propterea animo valde angitur, horrore concutitur, ac tremore totus percellitur: sic impii auditâ damnatoriâ sententiâ horribili & ineffabili angore afficientur. Quemadmodum facinorosus morti condemnatus publicæ ignominiæ & communi omnium spectaculo exponitur: sic damnati æternis opprobriis in conspectu omnium Angelorum & hominum afficientur. Dan. 12. v. 2. Quemadmodũ adjudicatus morti & ultimo supplicio ob flagitia sua destinatus gravissima tormenta sustinet, & maximis cum doloribus vitam finit: sic damnati perpetuos cruciatus & mortem æternam sustinebunt. Quemadmodum supplicio affectus non revertitur in hanc vitam, sed abscinditur à viventium regione: sic damnati à vera vita, quæ in Deo est, æternùm erunt abalienati, nec unquam lucem iterum videbunt.

5. Ira Dei. 40. 5. Denique etiam tota congeries malorum, quæ damnatos premet *ira divina* nomine ἐπιτομικῶς exprimitur. Ioh. 3. v. 36. Roman. 2. v. 8. Eph. 5. v. 6. Coloss. 3. v. 6. 1. Thess. 1. v. 10. cap. 5. v. 9. Apoc. 14. v. 9. &c. in quo itidem species quædam metonymiæ occurrit, quia ira Dei adversus damnatorum peccata est causa efficiens & conservans illorum cruciatuum. Rom. 2. v. 4. *cumulas tibi iram,* hoc est, pœnas ex ira infligendas *in die iræ.* Hæc justissima vindicis Dei ira breviter exprimit omnia suppliciorum genera, quæcunque de damnatis cogitari vel prædicari possunt, quia Deus totam suam iram in æternum super eos effundet. Quando in hac vita Deus ex justa ira pœnas immittit, tum non effundit totam suam iram, *sed in ira recordatur suæ misericordiæ,* sed de damnatis dicitur, quod *feces iræ divinæ* sint sorbituri Psal. 75. v. 9. hoc est, quod totum poculum ira divinâ plenum usq; ad fundum cogentur evacuare, quodq; bibituri sint ἐκ τοῦ οἴνου, τοῦ θυμοῦ, τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεκερασμένου τοῦ ἀκράτου ἐν τῷ ποτηρίῳ τῆς ὀργῆς αὐτοῦ Apocal. 14. vers. 10. non erit mixtum sive *temperatum poculum* misericordiâ, ideò vocatur ἄκρατον, interim tamen turbidis variarum ac diversarum pœnarum fecibus erit plenum, inde vocatur κεκερασμένον. Ut autem Deus in hac vita non effundit totam suam iram, ita quoque *non irascitur in æternum* Psal. 77. v. 8. Psal. 103. v. 9. sed super damnatos instar gravissimi ponderis *manebit ira Dei* in æternum. Ioh. 3. v. 36. à qua nullis mediis ac remediis poterunt liberari. Damasc. lib. 2. orth. fid. cap. 29. (al. 31.) duas constituit divinæ desertionis species. Unam vocat οἰκονομικὴν καὶ παιδευτικὴν *dispensativam & correctoriam,* alteram τελείαν καὶ ἀπογνωστικὴν *perfectam & prorsus separatoriam,* quæ posterior species damnatis à facie Dei penitùs abjectis propriè competit.

2. ex speciali earũ consideratione. Mala damnatorũ sunt. 1. στερητικά. 41. Εἰδικῶς in specie mala damnatorum sunt vel στερητικὰ vel θετικά. Quemadmodum *gratiæ divinæ* distinguuntur in *privativas ac positivas,* illæ dicuntur, quibus à malis nos custodit, hæ verò quibus bona in nos confert, unde vulgatum illud dicterium. *Plures sunt gratiæ Dei privativæ quàm positivæ;* ita quoque mala damnatorum dispescere possumus in *privativa ac positiva,* erit enim in inferno *absentia omnis boni ac præsentia omnis mali,* ecquid namque boni illi adesse, & contrà quid mali illi deesse potest, cui Deus τελείως καὶ ἀπογνωστικῶς in æternum irascitur, qui à Deo summo, unico & infinito bono separatur? Quemadmodum visio Dei beatifica, in qua vita æterna consistit, complectitur στέρησιν πάντων κακῶν καὶ θέσιν πάντων καλῶν, ita è contrario alienatio à conspectu Dei, in qua inferni pœna consistit, complectitur στέρησιν πάντων καλῶν καὶ θέσιν πάντων κακῶν. Quemadmodum in impœnitentia, incredulitate & aliis peccatis, propter quæ impii in infernum præcipitabuntur, est non solùm στέρησις sed etiam θέσις, averterunt enim se à Deo creatore bono incommutabili, & motu inordinato converterunt se ad creaturam bonum commutabile, peccarunt tum *omittendo* divinitùs præcepta, tum *committendo* divinitùs prohibita: ita quoque in pœnis inferni ex peccato ortis erit στέρησις *privatio omnis boni* ac θέσις *positio omnis mali;* erit ibi carentia visionis Dei, erit etiam pœna æterni & gravissimi incendii. Scholastici dicunt in damnatione esse duo, *pœna scilicet inflictionem & æternam à Deo separationem.* Bonavent. 4. sent. distinct. 48. in dub. lit. 1. mala θετικὰ vocant *pœnas sensus;* στερητικὰ *pœnas damni.* Compend. Theol. lib. 7. cap. 3. *Pœna damni est privatio præmii beatifici. Pœna sensus est afflictio infernalis tormenti.* Cameracensis in princ. 1. sentent.

Principale est separatio à Deo & Christo. 42. Mala στερητικὰ varia sunt ac multiplicia. Principale est *separatio à Deo & Filio ejus Christo Jesu, aversio divinæ faciei, carentia divinæ visionis, elongatio à beatifico Dei conspectu.* Quidam vocant

vocant ἀποικεσίαν *relegationem* in perpetuum exilium. Psal. 5. v. 5. *non habitabit juxta te malignus.* Matth. 25. v. 41. *discedite à me in ignem.* 2. Thess. 1. v. 9. *dabunt pœnas à facie Dei* (abjecti ac separati, quo sensu particula ἀπὸ respondens Hebr. מן sæpius usurpatur) *Peccata dividunt inter Deum & homines & abscondunt faciem Dei ab hominibus.* Esa. 59. v. 2. jam verò impii in peccatis suis mortui reatu eorum in æternum tenentur obstricti, utique ergo propter peccata illa non remissa, nec unquam remittenda faciem suam in æternum ab illis abscondit. *Deus lux est & tenebræ non sunt in eo ullæ* 1. Johan. 1. vers. 5. jam verò damnati *projicientur in tenebras exteriores,* Matth. 8. v. 12. cap. 22. vers. 13. ergo etiam faciem ac lucem divinam non videbunt. Hieron. in comm. Matth. 8. *Tenebræ semper interiores sunt, non exteriores. Sed quoniam qui à Domino foras expellitur, lumen relinquit, idcircò exteriores tenebræ nominatæ sunt.* Prosper. lib. 3. de vir. contempl. cap. 12. *In exteriores tenebras mitti nihil aliud erit, nisi à Domino, qui est mentium lumen, expelli?* Quemadmodum electorum beatitudo essentialiter ac principaliter in visione Dei consistet 1. Cor. 13. vers. 12. *videmus eum à facie ad faciem.* 2. Cor 5. vers. 7. διὰ εἴδος. 1. Johan. 3. v. 2. *videbimus eum sicut est.* Apoc. 22. v. 4. *videbunt faciem Dei & Agni*: sic vice versâ damnatorum infelicitas essentialiter ac principaliter in carentia visionis divinæ & in aversione divinæ faciei consistet. Angelorum beatitudo sic describitur, quod *semper videant faciem Dei, qui in cœlis est.* Matth. 18. v. 10. ergo etiam Diabolorum & omnium impiorum damnatio rectè sic describitur, quod non videant faciem Dei. Notandum verò faciem Dei in Scripturis accipi potissimùm dupliciter, primò quidem pro *Dei favore, gratia & benevolentia,* deinde verò pro *ipsius ira et indignatione*, quemadmodum etiam homo favorem & iram suam in facie alteri demonstrat. Quando igitur ab impiis dicitur. Deus *faciem suam aversurus* ac ipsi à visione faciei divinæ dicuntur excludendi, tunc facies in priore significatione usurpatur: sed respectu posterioris significat. *ponet & obfirmabit faciem suam* contra damnatos Lev. 17. v. 10. cap. 20. v. 5. c. 26. v. 7 *exardescet à facie ejus ignis ardens usque ad novissima inferni.* Psalm. 18. v. 9. nec *poterunt à facie Dei damnati effugere* Psalm. 139. v. 7. &c. quo sensu quidam exponunt dictum Apostolicum 2. Thess. 1. v 9. *pœnas dabunt a facie Dei,* id est, ab ira & furore ejus, ac damnati petunt se *abscondi à facie Dei* Apoc. 6. v. 17. ubi ἐξήγησις statim additur v. 18. quia *venit dies magnus iræ.* Quando in hac vita pii non percipiunt sensum divinæ gratiæ ac gustum dulcedinis divinæ, videntur sibi projecti à facie Dei Psalm. 31. vers. 23. unde tam anxiè & solicitè orant, *usquequò Domine avertis faciem tuam* Psal. 13. v. 2. *ne avertas faciem tuam à me* Psal. 27. v. 9. *quare faciem tuam avertis* Psal. 44. v. 24. *ne projicias me à facie tua* Psal. 51. v. 13. &c. Sed hæc aversio non est ἀποστροφικὴ sed παιδευτικὴ, at quando Deus à damnatis dicitur avertere & abscondere faciem, eosque à facie sua abjicere, tunc talis faciei aversio intelligitur, quæ in perpetuum durabit, ita ut nulla amplius spes supersit, fore aliquando, ut Deus reconciliatus amicam suam faciem illis ostendat. Huc pertinent dicta Scripturæ, in quibus damnatio describitur per Dei iram, quæ paulò antè sunt enumerata, quia finalis illa Dei ira manens super damnatos in æternum nihil aliud est quàm aversio & absconsio divinæ faciei ab illis in perpetuum. Hæc alienatio à gratia & vita Dei complectitur finalem, perfectam & totalem ἀποκοπὴν καὶ ἀποτομὴν *avulsionem à Christo capite. Discedite à me.* Matth. 7. v. 23. cap. 25. v. 41. *alter relinquetur,* Luc. 17. v. 34. ita ut nulla amplius supersit spes fore, ut aliquando mysticô illi corpori, cujus caput est Christus, inserantur. Itemque *jacturam irreparabilem sapientiæ, justitiæ, vitæ, gloriæ, lætitiæ, felicitatis ac beatitudinis sempiternæ,* in qua Deus erit *omnia in omnibus* 1. Cor. 15. v. 28. ac se à facie ad faciem contuendum electis præbebit. Quomodo enim avulsi à Deo, qui est summum bonum, summa lætitia ac ipsa vita possent frui ullo bono spirituali ac cœlesti? Absolon urgebat Joabum, *ut sese aut in conspectum Regis iterum produceret, aut occideret.* 2. Sam. 14. v. 32. sic ergo morti æquiparat, quod à facie Regis cogatur exulare. Quantò majus & incomparabiliter majus malum erit à facie cœlestis Regis exulare?

43. De hoc damnatorum statu sic loquuntur veteres. Iren. lib. 5. adversf. hæref. cap. 22. p. 351. *Quicunque erga Deum custodiunt dilectionem suam, his præstat communionem. Communio autem Dei vita & lumen & fruitio eorum, quæ sunt apud eum bonorum. Quicunque autem absistunt secundùm sententiam suam ab eo, his eam, quæ electa est ab ipsis, separationem inducit. Separatio autem Dei mors & separatio lucis tenebræ, & separatio Dei amissio omnium quæ sunt apud Deum bonorum &c. æterna autem & sine fine sunt à Deo bona, propter hoc & amissio eorum æterna, & sine fine est.* Chrysost. homil. 24. in Matth. cap. 7. *Mille gehennas ponas & nihil tale est, quale est excludi à gloria & odio haberi à Deo.* Ibid. *Duæ erunt pœnæ in inferno comburi & à regno Dei excludi, hæc pœna difficilior est.* Basilius in orat. de extremo judicio, quæ extat in operibus Ephrem. *Dei alienatio atque aversio etiam inter omnes pœnas, quæ in gehenna expectantur, intolerabilior graviorque est ei qui patitur, quàm oculo lucis privatio, etiamsi dolore careat.* Θεοῦ ἀλλοτρίωσις καὶ ἀποστροφὴ καὶ τῶν ἐν γεέννῃ προσδοκωμένων κολάσεων ἀφορητότερον ἐστι καὶ βαρύτερον τῷ παθόντι, ὡς ὀφθαλμῷ φωτὸς στέρησις, κἂν μὴ ὀδύνη προσῇ. Augustinus lib. 1. hypognostic. *Mors seu damnatio est privatio vitæ seu alienatio à Dei vita.* in lib. de triplic. habitac. *Absentia Christi quoad visionem, omnia alia tormenta superat & omnibus pœnis intolerabilior est.* Fulgentius dicit. *Si in carcere inferni conclusi Dei faciem viderent, nullam pœnam, nullum dolorem, nullamque tristitiam sentirent.* Damasc. in vita Barlaam. cap. 8. *Omnium inferni tormentorum nullum æquè grave & acerbum est atque à Deo abalienari & à dulcissima ipsius facie abjici, gloriaque illa, quæ nullis verbis exponi potest, orbari &c.* Bernhardus de interiori domo c. 38. p. 226. *Deum non videre superat omnia gehennæ supplicia.* Idem in medit. devotiss. cap. 3. *Quis putas tunc mœror erit, quis luctus, quæ tristitia, cum separabuntur impii à consortio Sanctorum & à visione Dei.*

44. Ex hac separatione à Deo porrò consequitur separatio 1. *ab Angelis beatis & sanctis illis Spiritibus.* Angeli adstant *coram Dei throno* Dan. 7. v. 10. & ut *dilecti Dei filii* Job. 1. v. 6. cap. 38. v. 23. *paternam illius faciem semper intuentur* Matth. 18. v. 10. jam verò damnati à conspectu & throno Dei erunt separati, ergo etiam ab Angelis. *Ubi non habet locum Dei gratia, ibi nec obtinet gratiosa Angelorum præsentia,* ut B. Lutherus ex collatione Psalm. 8.

Ex quo sequitur separatio 1. à beatis Angelis.

Psalm.8.v.6.& Hebr.2.v.7 rectè colligit. Jam verò damnati à gratia Dei penitus erunt ἀφωρισμένοι ac segregati, ergo etiam Angelorum non fruentur conspectu ac præsentia. *Sicut fumus apes & fœtor columbas abigit, sic Angelos* πολύδακρυς καὶ δυσώδης ἁμαρτία teste Basilio in Psal. 33. jam verò peccata damnatorum manent & in æternum manebunt Matth. 12. v.31. Johan.9.v.41. *iniquitates ipsorum supergredientur caput eorum & sicut onus grave gravata erunt super eos.* Psalm. 38. v. 5. ergo etiam pestilens peccatorum & infernalis ignis fœtor procul ablegabit à damnatis Angelos. 2. *ab omnibus sanctis & beatis hominibus in cœlo* Matth. 8. v.12. pii *cum Abrahamo, Isaaco & Iacobo recumbent in regnum cœlorum*, sed impii *projicientur in tenebras exteriores.* Matth. 22. vers.13. non habens vestem nuptialem à convivis separatus *in tenebras exteriores projicitur.* cap.24.v.40. *dividet eum*, id est, à consortio fidelium servorum separabit. Luc. 16. vers.23. videt damnatus epulo Lazarum *in sinu Abrahæ*, sed audire cogitur vers. 26. *firmatum esse chasma magnum*, quod prohibeat, quò minus damnati ad beatorum societatem transire possint. Cyrillus Alexandrinus in orat. de exitu animæ. *Justi in æstimatione habentur & peccatores probris impetuntur. Justi in sanctificatione, peccatores in incendio. Justi laudibus evehuntur, peccatores miseriâ deprimuntur. Justi in sanctorum statione, peccatores in perpetuo exilio. Justi audient. Venite benedicti, possidete regnum. Peccatores autem illud. Discedite à me maledicti. Justi in Paradiso, peccatores in igne vivacissimo & extincto. Justi deliciis affluunt, peccatores labore conficiuntur. Justi choros agitant, peccatores sunt in vinculis. Justi concinunt, peccatores lugent. Justi ter felices, peccatores ter miseri. Justi in cantu, peccatores in specu. Justi in sinu Abrahæ, peccatores in sinu Belial. Justi in quiete, peccatores in pœnis. Justi in fulgore, peccatores in caligine procellarum. Justi cum Angelis plaudunt, peccatores cum Dæmonibus lugent. Justi in medio lucis, peccatores in medio tenebrarum. Justos paracletus consolatur, peccatores cum Dæmonibus pœnas luunt. Justi assistunt solio Domini, peccatores astant ultricibus tenebris. Justi sine ulla temporis intermissione faciem Domini intuentur, peccatoribus vultus Diaboli semper adversus. Justi cum Angelis vivunt, peccatores associantur Dæmonis. Justi preces effundunt, peccatores juge lamentum. Justi sursum, peccatores deorsum. Justi in cœlo, peccatores in abysso. Justi in perenni vita, peccatores in morte perditionis. Justi in manu Dei sunt, peccatores in loco Diaboli. Justi cum Deo, peccatores cum Satana.* Quare cùm tam dispar ac diversa sit justorum & peccatorum conditio, utique etiam inter justos & peccatores, id est, inter beatos ac damnatos erit longè maxima separatio. Augustinus. lib.20. de civ. Dei cap. 22. *Qui erunt in pœnis, quid agatur intus in gaudio Domini nescient, qui verò erunt in illo gaudio quid agatur foris in tenebris exterioribus scient.* Bernhardus ad Eugen. Papam. *Cogita quantum malum sit à facie Christi separari, ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi & beatissima omnium societate privari.* 3. *à Paradiso cœlesti.* Sive enim cœli nomine intelligamus felicissimum & beatissimum piorum in vita æterna statum, sive illud πού, in quo beaticâ Dei visione & gaudiis vitæ æternæ perfruuntur, ab utroque damnati sunt quàm maximè remoti. Prius probant omnia Scripturæ dicta, quæ de statu beatorum *in cœlo* ac damnatorum *in inferno* ἐναντίως sibi invicem & quidem diametraliter opposito loquuntur, quorū summam breviter collegit Cyrillus Alexandrinus loco proximè citato. Posterius patet ex dictis illis Scripturæ, quæ cœlum beatorum sedem respectu nostri *in summo*, infernum damnatorum carcerem *in imo* respectu nostri collocant. Matth. 11. versic. 22. *Capernaum usque ad cœlum exaltata ad infernum usque deprimetur.* Luc. 16. versic. 23. *dives videt Lazarum in sinu Abrahæ* ἀπὸ μακρόθεν & versic. 26. audit ab Abrahamo *magnum chasma esse inter beatorum & damnatorum domicilium firmatum*, per chasma μεταφορικῶς innuitur extrema illa & maxima distantia, quâ altitudo cœli à profunditate inferni separatur. Apoc.21.v.27. *Non intrabit in cœlestem Hierosolymam aliquid coinquinatum.* cap.22. v. 15. ἔξω *foris extra civitatem cœlestem sunt canes & venefici.* Ephrem. in lib. de vera pœnit. cap. 8. *Tunc jam impelluntur miseri (damnati) ab Angelis terribilibus acti, cæsi atque flagellati, perguntque ad mugientes & stridentes dentibus crebriusque post tergum aspicientes, si quo pacto justos & illud gaudium, unde ipsi separati sunt, intueri queant, vident autem lucem illam ineffabilem, aspiciunt amœnitates Paradisi, vident magna illa & præclara munera, quæ percipiunt à Rege gloriæ, qui legitimè certarunt, intuentur notos dudum & familiares suos æternis gaudiis fruentes, quæ ipsi percipere non meruerunt & lamentantur, ingemiscuntque graviter &c.* Quemadmodum primi parentes post admissum peccatum è Paradiso expulsi à Cherubim ab ejus ingressu arcebantur Genes. 3. versic. ult. sic damnati post extremum judicium & promulgatam damnationis sententiam à Paradiso cœlesti æternùm exulare coguntur. 4. *à luce, gaudio, quiete & felicitate.* Paradisus cœlestis est regio lucis, theatrum gaudii, conclave quietis & ταμεῖον omnis felicitatis. Quare cùm damnati à Paradiso futuri sint exules atque extorres, ideò etiam omni luce, gaudio, quiete & felicitate privabuntur, inde dicuntur versari *in terra tenebrarum & umbra mortis* seu mortifera Job 10. vers. 21. *in terra obscuritatis, quæ est caligo umbra mortis* v. 22. tribuuntur ipsis *tenebræ horribiles & abscondita* Job.20.v.26. *tenebræ exteriores.* Matth. 8.v.12. cap. 22. v. 13. cap. 25. v. 30. *caligo tenebrarum* 2. Petr. 2. vers. 17. *procella tenebrarum* Judæ v.13. quarum typus fuêre *tenebræ Ægyptiacæ*, quas horribiles & *palpabiles* Spiritus S. vocat. Exod. 10. vers. 22. Sapient. 17. versic. 18. & seqq. dicuntur *in æternum non visuri lumen.* Psalm. 49. vers. 20. Et sanè si diligenter attendamus, deprehendemus quicquid tenebrarum nomine in Scripturis significatur, illud omne inferno ac damnatorum statui convenire. Tenebrarum nomine intelligitur primò *privatio lucis naturalis* Genes.1. v. 2. Deut.28. v.29. Jos. 24. v. 7. &c. atqui infernus est *locus tenebrarum* Job.38.v.19. destitutus omni luce. Ut *claritas Dei* illuminat cœlestem Hierosolymam, ob quam divinam lucem non indiget luce naturali Solis & Lunæ Apocal. 21. v. 23. cap. 22. vers. 5. sic Diabolus *princeps tenebrarum* Eph. 6. v. 12. infernum, qui est *regnum tenebrarum*, tantâ obfuscat caligine, ut luci naturali ad eum non pateat aditus. Damnatis, ut vulgaris habet Leoninus: *Nec Sol nec Luna, nec stella videbitur una.* Hoc sensu quidam exponunt σκότος τὸ ἐξώτερον in quod damnati dicuntur projiciendi, ut exteriores tenebræ sint idem quod *externæ* ad distinctionem *interiorum ac spiritualium* tenebrarum sic dictæ. Quidam τὸ ἐξώτε-

2. à beatis hominibus

3. à Paradiso.

4. à luce, gaudio, quiete & felicitate.

ρον exponunt per τὸ ἔξω τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν *tenebræ, quæ sunt extra regnum cælorum*, in quo solo lux est & gaudium. Gregorius lib. 25. moral. cap. 11. *Tunc coacti in tenebras exteriores mittentur qui nunc interioribus voluntariè delectantur.* Camer. in not. εἰς σκότος τὸ ἐξώτερον λυτέον εἰς τὸν σκοτεινὸν τόπον τὸν ἔξω. Secundò *cæcitas mentis, ignorantia Dei, caligo spiritualis.* Esa. 9. vers. 2. cap. 42. v. 2. Luc. 1. v. 79. Johan. 1. v. 5. Atqui damnati in extrema salutaris θεογνωσίας inopia versantur, destituuntur luce divinæ cognitionis, habent cor excæcatum, adeoque sunt meræ tenebræ Ephes. 5. v. 8. proinde tenebræ *exteriores*, id est, in summo gradu ipsis competunt. sic enim Augustinus in expositione Psalmi 6. tenebras *exteras ab exterioribus* distinguit, ut illas accipiat de *sensu reprobo & cæcitate mentis in hac vita*, exteriores verò de *summa cæcitate, quæ futura est in damnatis.* Sicut ergo de Sodomitis, in quibus δεῖγμα πυρὸς αἰωνίου propositum Judæ v. 7. refertur Gen. 19. vers. 11. quod percussi fuerint בַּסַּנְוֵרִים *cæcitatibus* in plurali, quia interna & externa cordis & oculorum caligine fuêre suffusi; ita quoque de damnatis rectè pronunciare possumus, quod interioribus & exterioribus tenebris sint occæcati. Dionys. Carth. in comm. Apoc. 18. f. 300. *Damnati non erunt suæ artis ac scientiæ memores in inferno. Si enim gravis infirmitas inducit scientiæ oblivionem, quantò magis vehementia illa infernalis tormenti.* Innocentius lib. 3. de contemtu mundi cap. 4. *Tenebræ inferni sunt palpabiles interiores & exteriores, unde Iob. Terra miseriæ & tenebrarum, ubi umbra mortis. Et in Psalmo. In æternum non videbunt lumen. Et 1. Reg. 2. Impii in tenebris conticescent.* cap. 7. *Reprobi non solum exterioribus, sed etiam interioribus tenebris involventur, quia spirituali pariter & corporali luce carebunt. Scriptum est enim, tollatur impius, ne videat gloriam Dei, qui solus tunc erit in lucem sempiternam.* Tertiò *perversitas voluntatis, projecta impietas*, unde peccata dicuntur *opera tenebrarum* Eph. 5. v. 11. Confer Joh. 3. v. 19. cap. 12. v. 35. Rom. 13. v. 12. 1. Thess. 5. v. 4. &c. atqui in damnatis non est sanata perversitas voluntatis, in qua & cum qua mortui olim fuêre, nec mundati sunt ab iniquitate, cujus macula illis perpetuo adhæret. Quartò *omnis generis calamitates, afflictiones & miseriæ* 2. Samuel. 22. v. 26. Psalm. 18. v. 29. Esa. 5. v. 30. Mich. 7. v. 8. &c. jam verò infernus est sentina omnium miseriarum & afflictionum. Quintò *regnum Diaboli*, quod in hoc mundo per peccatum in incredulos obtinet. Luc. 22. v. 43. hæc est *potestas tenebrarum*. Ephes. 6. vers. 12. κοσμοκράτορες τοῦ σκότους αἰῶνος τούτου. Coloss. 1. v. 13. *eripuit nos de potestate tenebrarum.* Jam verò in damnatos plenum & absolutum Diabolus habebit dominium, quale in hac vita nondum habuit. Ex quibus omnibus constat extremam caliginem & ab omni prorsus luce alienationem damnatis meritissimè tribui. Sextò *contemtus & ignominia* Psalm. 107. vers. 10. Apoc. 16. v. 10. jam verò damnatorum opprobria erunt sempiterna. 5. *à præconio laudis divinæ.* Beatorum hominum & sanctorum Angelorum *assidua occupatio erit Dei laudatio* Psalm. 84. vers. 5. *Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te.* Sed ab his jubilantium Deoque psallentium choris separatissimi erunt damnati. Cùm enim divinæ bonitatis dulcedinem cor eorum non gustet, ideò lingua eorum non erumpet in laudes Dei, quin potiùs *blasphemabunt Deum cæli præ doloribus & vulneribus suis* Apocal. 16. v. 11. non quidem in se sed in suis effectis, divinis scilicet judiciis & plagis, quas sustinent. Hoc sensu quidam accipiunt dicta Scripturæ Psalm. 115. vers. 17. *Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum.* Esa. 38. v. 18. *Non confitebitur tibi infernus, neque mors laudabit te, non expectabunt qui descendunt in puteum veritatem tuā.* 6. *à cōsortio commiserationis humanæ.* Nec creator, nec creaturæ ullâ erga damnatos afficientur συμπαθείᾳ. Deus *in interitu ipsorū ridebit.* Prov. 1. v. 26. Beati & cœlites divinæ voluntati suam exactissimè conformant, Psal. 52. v. 8. *videbunt justi & ridebunt super eum dicentes. Ecce vir, qui non posuit Deum adjutorem suum* Psalm. 58. v. 11. *Lætabitur justus cum viderit vindictam.* Greg. lib. 34. moral. cap. 16. *Si nunc quoque viventes justi mortuis & damnatis injustis minimè compatiuntur, quando adhuc aliquid judicabile de sua carne se perpeti etiam ipsi noverunt, quanto districtiùs tunc iniquorum tormenta respiciunt, quando ab omni vitio corruptionis exuti ipsi jam justitiæ vicinius atque arctius adhærebunt etc.* Spiritus infernales erunt damnatorum tortores ac mastiges, tantùm abest, ut ulla eos persequantur commiseratione. Ipsimet damnati sese invicem odio prosequentur ac miseriis suis mutuò insultabunt. Esa. 66. vers. 24. *erunt ad satietatem visionis omni carni*, id est, omnes beati sine commiseratione imò cum voluptate damnatorum pœnas videbunt, quia *quamdiu volent*, videbunt, cùm pœnarum nullus futurus sit finis & *quantum volent*, videbunt, cùm maxima varietas & summa acerbitas earum sit futura. Chal. sic reddidit. *Et erunt impii judicati in gehennam, donec dicant super eos justi satis vidimus.* Hebræa propriè sic sonant. *Et erunt nausea seu fastidium omni carni*, id est, damnatorum corpora tam fœda, putrida, vermiculantia ac tabida erunt, tamque gravia & horrida erunt damnatorum supplicia, ut omnibus spectantibus fastidium creent, quæ interpretatio cum priore minimè pugnat. Sensus enim est, tam non movendos esse damnatorum ac suppliciorum, quæ ipsi patiuntur intuitu, beatos cœlites ad ullam commiserationem, ut potiùs fastidium ac nauseam ex illis sint concepturi. Vulgata Hebr. דֵּרָאוֹן legit ac si esset רְאָה דַי *satietas, sufficiētia visionis.* Dives epulo Luc. 16. v. 24. exiguum & vilissimum quid petit, videlicet aquā, nec vas aquâ plenum, nec ut manum multò minus integrum corpus sed ut *extremum digiti* Lazarus intingeret ac *linguam duntaxat irroraret*, sed nec Abrahamus, nec Lazarus commiseratione erga ipsū moventur; sed simpliciter ab illis repellitur. Apoc. 14. v. 10. *cruciabuntur in cōspectu S. Angelorum & in conspectu Agni*, id est, Christus & Angeli videbunt illos damnatorū cruciatus, sed nullâ erga ipsos afficientur misericordia. Erunt βδελύγματα, ἀναθέματα, περικαθάρματα, περιψήματα, extabunt in ipsis manifesta & publica signa horrendæ iræ ac judicii divini, nauseam & abominationem omnibus intuentibus creabunt &c. Hoc verò non mediocre pondus damnatorum suppliciis addet, quod videbunt se in gravissimis pœnis constitutos neque tamen quenquam ipsorum malis affici. Miserrima hæc est miseria, extremè miserum esse & tamen nemini esse miserabilem, gravissimè dolere & tamē neminem ad condolendum commovere posse, unde etiā gravissimis malis hoc annumerari consuevit. Job. 30. v. 10. Ps. 35. v. 15. Ps. 69. versic. 21. &c.

45. Mala

2. *Mala θετικά.* 1. *interna.* *qua describuntur* 1. *comparativè.*

45. Mala damnatorum θετικὰ itidem varia sunt ac multiplicia, possunt tamen in duas classes commodè dispesci, quædam sunt *interna*, quæ in semetipsis sentiunt, quædam *externa*, quæ in aliis, quibus cohabitant intuentur & quorum conspectu mala interna augentur. *Interna* generali appellatione vocantur *dolores & cruciatus*, quos ut Spiritus sanctus nobis eò clariùs explicet & animo nostro intimiùs infigat, declarat eos 1. *comparativè.* 2. *effectivè.* *Comparativè* quidem dum damnatis tribuit 1. ὠδῖνας tales cruciatus, quales fœminæ parturientes experiri coguntur. Luc. 16. versic. 24. ὀδυνῶμαι ἐν τῇ φλογὶ. v. 25. σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι. Huc referri potest primò, quod derinitus ac προγίους infernalium dolorum Psaltes dicit Ps. 18. חֶבְלֵי שְׁאוֹל *funes seu dolores inferni circumdederunt me*, quia verbum Hebræum propriè significat acutissimos illos dolores, quos puerperæ in ipso partu sentiunt, à radic. חבל *parturivit*, secundò quod Christus de anxietate novissimum judicium antegressura dicit, ἀρχὴ ταῦτα ὠδίνων Matth. 24. v. 8. Marc. 13. versic. 8. Quemadmodum enim dolores quidam antegrediuntur partum, sed qui longè mitiores sunt iis, quos in ipso partu fœminæ sustinent, sic impii in novissimis temporibus judicium proximè antecessuris sentient quosdam dolores ex publicis malis ortos, sed illis incomparabiliter majores erunt isti cruciatus, quos in die judicii & in igne infernali experientur. Denique quòd 1. Thess. 5. versic. 3. dicit Apostolus, *repentinus impiis superveniet interitus*, *sicut ἡ ὠδὶν τῇ ἐν γαστρὶ ἐχούσῃ*, *& non effugient.* Quemadmodum dolores partus ex improviso puerperam apprehendunt, sic cruciatus & interitus æternus ex inopinato damnatos in die judicii opprimet. Ex his igitur constat, damnatorum cruciatus conferri cum acutissimis doloribus parturientium, quales verò & quanti sint, patere potest primò *ex divino oraculo* Genes. 3. versic. 16. *multiplicando multiplicabo dolorem tuum & conceptum tuum*, quæ verbi repetitio phrasi Hebraicâ significat quandoque certitudinem & evidentiam Gen. 2. v. 17. cap. 37. v. 33. quandoque continuationem & frequentiam Jos. 24. v. 10. Jerem. 23. v. 17. semper autem exaggerationem & emphasin continet. Secundò *ex Scripturæ stylo*, quo insignem cruciatum & angustiam dolori parturientium conferre solet. 2. Reg. 19. v. 3. Psalm. 48. v. 7. Esa. 13. v. 8. cap. 26. versic. 17. cap. 37. v. 3. Jerem. 6. v. 24. cap. 22. vers. 23. cap. 30. v. 6 cap. 48. vers. 41. Ezech. 30. vers. 16. Mich. 4. v. 9. Tertiò, *ex quotidianæ experientiæ testimonio.* Sæpiùs enim parturientes fœminæ doloribus illis succumbunt & maxima cum cordis angustia moriuntur. Genes. 35. versic. 18. Quartò, *ex novissima illa querela* Hecubæ apud Euripidem, *malle se decies in acie stare quàm semel parere.* Quæ omnia evidenter arguunt acerbitatem & vehementiam infernalium dolorum hac appellatione exprimi. Bernhardus dicit *unam gehennæ scintillam magis cruciare damnatos, quàm si fœmina in labore & partu prolis mille annos continuè perduraret.* 2. βασάνους *tormenta*, quibus facinorosi subjiciuntur Luc. 16. v. 23. cùm esset ἐν βασάνοις v. 28. infernus emphaticè describitur, quod sit τόπος τῶν βασάνων. Matth. 8. vers. 29. dicunt Diaboli. *Venisti huc ante tempus nos* βασανίσαι Marc. 5. v. 7. Luc. 8. vers. 28. *ne me* βασανίσῃς *ante tempus.* Metuunt scilicet Dæmones, ne ante judicii diem in infernum tormentorum locum detrudantur Apoc. 14. versic. 10. *Qui adoraverit bestiam* βασανισθήσεται ἐν πυρὶ καὶ θείῳ cap. 20. v. 10. *Diabolus, bestia & Pseudopropheta cruciabuntur die & nocte.* Instrumentũ illius cruciatus erit *ignis*, unde Apocal. 14. v. 11. dicitur, *fumus* τοῦ βασανισμοῦ *ignis illius à quo torquentur ascendit in secula seculorum.* βασανιστὴς sive tortor erit Diabolus. Matth. 18. vers. 34. qui & alios torquebit ac nihilominus ipse torquebitur. Notum verò est, quàm varia sint tormentorum genera, quibus facinorosi in hac vita excruciantur videlicet equulei, fidiculæ, candelæ p catæ &c. sed illis omnibus longè graviora & atrociora tormenta damnatis in inferno sunt parata, *ubi nec qui torquet, fatigatur, nec qui torquetur, aliquando moritur.* 3. τὰ δεσμὰ *vincula*, Psal. 11. v. 6. *pluet Dominus laqueos super impios.* Matth. 13. v. 30. *Zizania colligantur* εἰς δέσμας ad comburendum cap. 22. v. 13. *Ligatis manibus & pedibus projicite eum hinc in tenebras exteriores.* De Diabolis dicitur 2. Petr. 2. v. 4. σειραῖς ζόφου ταρταρώσας Jud. v. 6. δεσμοῖς ἀϊδίοις ὑπὸ ζόφον τετήρηκεν. Tribuuntur autem damnatis vincula 1. *ad denotandam eorum captivitatem.* Projecti sunt in carcerem infernalem εἰς τὸ δεσμωτήριον in locum vinculorum, in quo captivi detinentur, captivis enim vincula solent injici. 2. *ad exprimendam tormentorum æternitatem.* Chrysost. hom. 10. in 2. Cor. *vincula illa non ex ferro, sed ex igne sunt nunquam inextinguibili.* Qui manibus ac pedibus ligatis in carcerem projicitur, non poterit ex eo eluctari, cogentur ergo damnati in hoc carcere æternùm permanere, unde vocantur *vincula æterna*, quibus constricti tenentur. 3. *ad insinuandam dolorum acerbitatem*, quando enim vincula arctiùs constringuntur, exquisitissimos dolores corpori inferunt. Innocent. lib. 3. de contemt. mundi c. 4. *Impii in singulis membris catenis igneis constringentur.* 4. *ad significandam benè operandi* ἀδυναμίαν. Prosp. lib. 3. de vit. contempl. cap. 12. *Quid est, obmutescentes manibus ac pedibus ligari, nisi in inferno, ubi Deo nemo confitetur, actione privari &c.* 5. *ad describendam damnatorum societatem.* Isidor. lib. 1. de summo bono cap. 32. *Sicut fasciculi lignorum ad combustionem de similibus colligantur, ita in judicii die similis culpæ rei suis similibus jungentur, ut ex æquo pœna constringat quasi in fasciculum, quos actio similes fecit in malum.* 4. πληγὰς καὶ μάστιγας Prov. 19. v. 29. *Parata sunt derisoribus judicia,* ומהלמות *et percussiones corporis stultorum.* LXX. μάστιγες καὶ τιμωρίαι. Symm. σφυροκοπίαι Theod. συγκλάσεις. Vulgata, *mallei percutientes.*** Dæmones ipsi μάστιγα vocant, quicquid infernorum ergastulis cruciatuum est; Lactant. lib. de fals. relig. cap. 8. *Quid ergo superest, nisi ut suâ confessione verberibus veri Dei ac pœnæ subjaceat sempiternæ. Nam in alio responso ita dixit.* Δαίμονες οἱ φοιτῶσι περὶ χθόνα καὶ περὶ πόντον, Ἀκάματοι δάμαρτα, ὑπαὶ μάστιγι θεοῖο.** Luc. 12. v. 48. *Servus qui fecit* ἄξια πληγῶν. Apoc. 22. v. 18. inter plagas in libro illo scriptas eminent potissimùm *infernales & æternæ* impœnitentibus paratæ. Quemadmodum enim servo inobedienti parata sunt verbera & flagella, sic eadem sors manet dãnatos apostatas & transfugas Dei servos Ephrem. in lib. de vera pœnit. cap. 8. *Impelluntur miseri (damnati) ab Angelis terribilibus acti, cæsi atque flagellati, perguntque ad mugientes & stridentes dentibus.* Cyril. Alex. in orat. de exitu animæ. *Heu, heu quales sunt Angeli infligendis pœnis destinati, truculenti & immites, etenim conviciantur fortiter & increpant &c. feri sunt & intractabi-*

tractabiles flammæ illius ministri, graves illæ, quæ ad supplicium adhibentur scuticæ, firmi ungues & infracti, perdura flagella. Huc referri potest, quod de *Angelo Satanæ* Apostolum *colaphizante* habetur 2. Cor. 12. v. 7. Quod si enim sancto Apostolo accedente divinâ permissione violentas manus inferre Diabolus fuit ausus, quo modo in flagellis & verberibus parcet damnatis, quos in peculium suum accepit? 5. *λιμὸν καὶ δίψιν esuriem, famem ac sitim*, quâ omnium necessariorum ac delectabilium inopia exprimitur Esa. 65. v. 13. *Servi mei comedent & vos esurietis, servi mei bibent, & vos sitietis.* De beatis in cœlo dicitur Apoc. 7. v. 16 *non esurient nec sitient amplius.* Ergo à contrario sensu damnatos æterna esuries ac sitis premet.

2. Effectivè
1. per planctum & luctum

46. *Effectivè* damnatorum cruciatus describuntur 1. *per planctum ac luctum.* Quia enim in æternis & nunquam finiendis, iisdemque acerbissimis cruciatibus hærent constituti, ideò etiam æternum lugebunt ac plangent. Apoc. 1. v. 7. *plangent super eum omnes tribus terræ.* Hic impiorum planctus in die judicii incipiet & in omnem durabit æternitatem. 2. *per clamorem & ululatum.* Esa. 65 v. 14. *servi mei ovabunt præ jucunditate & vos clamabitis præ dolore cordis, & præ contritione Spiritus ululabitis.* Jac. 5. vers. 1. *Ululate divites in miseriis vestris, quæ advenient nobis.* De statu beatorum in cœlo dicitur Apoc. 21. vers 4. *Nec luctus, nec clamor, nec dolor erit amplius.* Ergo à contrario sensu damnati lugebunt & clamabunt in æternum. 3. *per fletum ac stridorem dentium.* Judith. 16. versic. 20. *flebunt usque in seculum.* Jac. 5. versic. 1. *plorate divites.* Hæc duo Christus semper conjungit, quoties infernalium tormentorum mentionem facit, ut non injuriâ quis cogitet, duabus hisce appellationibus totam & universam miseriarum infernalium congeriem ἐπιτομικῶς comprehendi. Matth. 8. v. 12. c. 13. v. 42. & 50. cap. 22. v. 13. cap. 24. v. 51. cap. 25. v. 30. Luc. 13. v. 28. Hieronym. in com. Matth. 8. *per fletum & stridorem dentium membrorum corporalium magna tormenta ostendi* asserit. Fletus *dolorem*, stridor dentium *livorem* arguit; fletus *ex sensu mali proprii*, stridor dentium *ex cogitatione boni alieni*, orietur, fletus erit *ex ardore*, stridor dentium *ex horrore*. Cyprian. ad Demet. *Erit tunc sine fructu pœnitentiæ dolor pœnæ, inanis ploratio & inefficax deprecatio.* serm. de ascens. Christ. *Continuus erit & superfluus illarum lachrymarum decursus, stridorem illum dentium flammæ inextinguibiles habitabunt.* Aug. de tripl habitac. cap. 2. *Principalia duo sunt tormenta in inferno, frigus intolerabile et calor ignis inextinguibilis. Flatus namque & liquefactio oculorum ex calore nascitur, stridor verò dentium ex frigore, de quibus duobus innumera pendent pœnarum genera.* Prosper. lib. 3. de vit. comtempl. cap. 12. *Fletus & stridor dentium acerrimos damnatorum dolores ostendunt, qui supplicio æternæ mortis addicti, non videndi sensum habituri sunt, sed dolendi.* Beda in com. Matt. 8. *duplex hic ostenditur gehenna, id est, nimii frigoris per stridorem dentium, & intolerabilis fervoris per fletum oculorum.* Eodē modo exponit Remigius. Bernh. serm. 8. in Psal. *Qui habitat. Fletus ob ignem qui non extinguitur, stridor verò ob vermem qui non moritur. Planè fletꝰ ex dolore, stridor dentium ex furore. Fletum nempe tormentorum immanitas, stridorem dentium vehementia ipsa tabescentis invidiæ & obstinata malignitas extorquebit.* Theophyl. in com. Matth. 8. accipit de *pœnitentia frustranea.*

2. per clamorem & ululatum

3. per fletū ac stridorē dentium

Interna damnatorum mala 1. quædam ad corpus. 2. quædam ad animā pertinent

47. Possunt etiam mala damnatorum *interna* sic distingui, ut quædam *ad corpora*, quædam *ad animas* referantur, ostendemus enim inferius in cap. de subjecto dolorum infernalium damnatos non solùm *in animalibus* sed etiam *in corporibus* promeritas pœnas luituros. Quia verò arctissima erit corporum & animarum connexio, ideò mala corporum redundabunt in animas, mala verò animarū redundabunt in corpora, id quod etiam in hac vita contingere videmus. Esaias omnia tam corporum quàm animarum in inferno tormenta ad duo summa capita revocare videtur, quando c. 66. v. 24. dicit. *Vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur*, quæ duo suppliciorum genera, videl. *vermis rodens et ignis urens* etiam conjunguntur Judith. 16. v. 21. Sir. 7. v. 19. & Marc. 9. v. 44. 46. & 48. sed an utrumq; ad corpus & animam, an verò unum ad corpus, alterum ad animam spectet, de eo variant piorū veterum sententiæ, quā de re sic disserit August. l. 20. de civ. Dei c. 22. *In pœnis malorū & inextinguibilis ignis et vivacissimus vermis ab aliis atq; aliis aliter atq; aliter est expositus. Alii quippe utrumque ad corpus, alii utrumq; ad animam retulerunt, alii propriè ad corpus ignem, vermem verò tropicè ad animā, quod credibilius esse videtur.* l. 21. c. 9. *Utrumq; horum ignem scilicet atq; vermem, qui volunt ad animæ pœnas non ad corporis pertinere, dicunt etiam uri dolore serò atq; infructuosè pœnitentes eos, qui fuerunt à regno Dei separati, et ideò ignem pro isto dolore urentem non incongruè poni potuisse contēdunt, unde illud Apostoli est. Quis scandalizatur & ego non uror? Eundem etiam dolorem vermem putant esse intelligendū. Nam scriptum est, inquiunt, sicut tinea vestimentum & vermis lignum, sic mæror excruciat cor viri. Qui verò pœnas & animæ & corporis in illo supplicio futuras esse non dubitant, igne uri corpus, animam autem rodi quodammodo verme mæroris affirmant. Quod etsi credibilius dicitur, quia utique absurdum est, ibi dolorem aut corporis aut animæ defuturū, ego tamen facilius existimo, ut ad corpus dicam utrumq; pertinere, quam neutrum, et ideo tacitum in illis divinæ Scripturæ verbis animi dolorē, quoniam consequens esse intelligitur, etiamsi non dicatur, ut corpore sic dolente animus quoq; sterili pœnitentia crucietur. Legitur quippe & in veteribus Scripturis. Vindicta carnis impii ignis & vermis.* (nota, in exemplarib. quæ hodiè extant, voculā *carnis* non haberi, interim Judith. 16. v. 20. disertè habetur, *dabit ignē & vermes in carnes eorum*) *Potuit brevius dici vindicta impii. Cur ergo dictum est carnis impii, nisi quia utrumq;, id est, & ignis & vermis pœna erit carnis? aut si vindictam carnis propterea dicere voluit, quia hoc in homine vindicabitur, quod secundum carnem vixerit. Propter hoc enim veniet in mortem secundā, quam significavit Apostolus dicens: Si secundum carnem vixeritis, moriemini. Eligat quisq; quod placet, aut ignē tribuere corpori, animo vermē, hoc propriè, illud tropicè, aut utrumq; propriè corpori, jam enim satis superius disputavi, posse animalia etiam in ignibus vivere in ustione sine consumtione, in dolore sine morte per miraculum omnipotentissimi creatoris &c. Eligat ergo unū de duob. quisq; quod placet, utrum & vermem ad corpus propriè, an ad animum translato à corporalibus ad incorporalia vocabulo existimet pertinere. Quid autem horū verū sit, res ipsa expeditius indicabit, quando erit scientia Sanctorum, ut eis cognoscendarum illarum pœnarum necessaria nō sit experientia, sed ea quæ tunc erit plena atq; perfecta ad hoc quoq; sciendum sapientia sola sufficiat.*

ficiat. Nunc enim ex parte scimus, donec veniat, quod perfectum est, dum tamen nullo modo illa corpora talia futura esse credamus, ut nullis ab igne afficiantur doloribus. Sic ergo August. rem in medio relinquit, nihil interim dubitans, pœnā *ignis* ad corpus, pœnā *vermis* ad animam pertinere, quod ipsum etiam alii ex veterib. agnoscunt Hier. in com. Esa. 66. *Vermis qui non morietur, & ignis qui non extinguetur à plerisq; conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quare vitio suo atq; peccato caruerint electorum bono, juxta illud quod dicitur. Versatus sum in miseria dum infigitur mihi spina & in proverbiis. Tinea ossium cor intelligens.* Prosp. l. 3. de vit. contempl. c. 12. *Quod dicit Propheta. Vermis eorum non morietur, ignis non extinguetur, ad totam refertur damnati hominis pœnam, quē inefficacis pœnitētia ignis exurit, et consumētis conscientia vermis immortaliter rodit.* Isid. l. 1. de sum. bon. c. 3. *Duplex damnatorum pœna est in gehenna, quorum & mentē urit tristitia & corpus flamma, juxta vicissitudinē, ut qui mente tractaverunt, quod perficerent corpore, simul et anima puniantur & corpore* Rabanus l. 2. in Ecclesi. c. 7. *In verme putredinē gehennæ sicut in igne ardorem significat, sive vermem dicit feram scelerum pœnitentiam, quæ nunquam in tormentis conscientiā afflictorum mordere cessabit, ut ignis sit pœna extrinsecus saviens, vermis dolor intrinsecus accusans.* Innoc. l. 3. de cont. mund. *Vermis et ignis uterq; duplex, interior & exterior. Interior qui rodit et urit cor, exterior qui rodit & urit corpus.* Bonav. in diœt. salut. tit. 10. c. 1. *Ignis ardebit carnem, vermis ardebit mētem.* Ex quib. apparet juxta communiter receptam sententiam damnatos cruciandos esse in *carne* per ignem, in *anima* per conscientiæ vermem.

Descriptio ignis infernalis. 48. Ignis ille *infernalis* sic describitur, ut eum à vulgari ac diaconico plurimùm differre facilè intelligatur 1. ignis vulgaris ab homine accendi atq; iterum extingui potest, sed ignis infernalis sic describitur Job. 20. v. 26. quod *sit non sufflatus non accensus*, per hominē scil. nam *flatus Domini sicut torrens sulphuris accendit eum.* Esa. 30. v. 33. *ignis accensus in furore Domini ardet usque ad infernum inferiorem.* Deut. 32. v. 22. 2. ignis vulgaris lignorum fomenta vel alterius cujusdam nutrimenti combustibilis materiam requirit, quâ deficiente extinguitur: sed infernalis ignis nullis fomentis vel nutrimentis indiget. Quod Esa. 30. v. 33. dicuntur *nutrimenta ejus ligna multa*, παραβολικῶς ac μυστικῶς accipiendum, sensu sc. eo, quod nunquam sit extinguēdus. 3. ignis vulgaris viva corpora, quæ corripuerit, extinguit ac in cinerem eadem convertit: sed infernalis semper quidem urit & cruciat, nunquam verò extinguit, damnati præ magnitudine cruciatuum semper morientur, & tamen nunquam morientur, unde meritò *inextinguibilis* vocatur, quia nec extinguitur nec extinguit. 4. noster ignis unà cū vi καυστικῇ lumen ac splendorem obtinet, sed ab infernali igne lux & splendor aberit, ut ex Patrib. postea demonstrabitur. 5. noster ignis eodem modo semper cruciat quos incendit, sed infernalis utpote divinæ justitiæ instrumentum diversimodè pro culparum varietate animas torquebit.

49. De hac diaconici & infernalis ignis differentia, ac hujus inæstimabili vehementia pii veteres sic disserūt. Polycarpus Presbyter in vita S. Sebastiani. *Omnes ignes omnesq; pœnæ hujus mundi respectu ignis & cruciatus inferni sunt tantum quasi ignis pictus ad verum & magnum ignem.* Tertull. in Apolog. adv. gentes c. 48. p. 80. *Profana erūt in pœna jugis ignis habentis ex ipsa Natura ejus divinam scil. subministrationem incorruptibilitatis. Noverunt et Philosophi diversitatem arcani & publici ignis, ita longè alius est qui usu humano, aliꝰ qui judicio Dei apparet sive de cœlo fulmina stringens, sive de terra per vertices montiū eructans. Non enim absumit quod exurit, sed dum erogat, reparat.* Cyprianus serm. de ascens. Domini. *Stridorem dentium flamma inextinguibiles agitabunt. Immortales miseri vivent inter incendia & inconsumtibiles flammæ nudum corpus allambent. Ardebit purpuratus dives non erit qui æstuanti linguæ stillam aquæ infundat. In proprio adipe frixæ libidines bullient & inter sartagines flammeas miserabilia corpora cremabuntur.* Lactāt. l. 7. Inst. c. 21. *Natura ignis sempiterni diversa est ab hoc nostro, quo ad vita necessaria utimur, qui nisi alicujus materiæ fomite alatur, extinguitur. At ille divinꝰ per seipsum semper vivit ac viget sine ullis alimentis, nec admistū habet fumum, sed est purus ac liquidus & in aquæ modum fluidus. Non enim vi aliquâ sursum versus urgetur sicut noster, quem labes terreni corporis, quo tenetur & fumus intermistus exilire cogit, & ad cœlestem Naturam cum trepidatione mobili subvolare. Idem igitur divinus ignis una eademq; vi et potentiâ & cremabit impios & recreabit, et quantum è corporibus absumet, tantum reponet, ac sibi ipse æternum pabulum subministrabit &c. Sine ullo virescentium corporum detrimento aduret tantum ac sensu doloris afficiet.* Basil. in Ps. 24. *Ignis Dei lucem dedit sine incendio, infernus contra sine luce incendium.* Idem in Ps. 34. erit πῦρ ἀλαμπὲς τὴν μὲν καυστικὴν δύναμιν ἔχον, τὸ δ' ἐ φέγγος ἀφῃρημένον. in orat. de futur. judic. *Tunc ignis ille, qui Diabolo & Angelis ejus in supplicium præparatus est, dissecabitur voce Domini, ut cùm duplex insit igni facultas, adustiva una, illuminativa altera, acris quidem vis ignis et punitoria reposita est iis, qui ustione sunt digni, illustratoria verò his, qui claritate perennis gaudii perfruituri sunt, succedet: ita ut obscurus quidem sit ignis supplicii, urendi autē vi careat lux illa refocillationis ac quietis. Nec est quod ea de re ambigas, siquidem in retributionib. eorum, quæ in vita à nobis erant gesta, Natura ignis dividetur & lux quidem ad fruitionem & oblectamentum justis, urendi verò vis & dolor iis, quibus tormenta irrogabuntur, constituetur.* Nyssen. orat. catech. c. 40. *Cùm ignem audis, didicisti aliquem ab illo diversū intelligere, ex eo quod illi igni aliquid sit additum quod non est in hoc. Nam ille quidē non extinguitur, hunc autem multa invēta sunt quæ extinguant. Magna est autem differētia inter eum qui extinguitur, et eum qui nullam admittit extinctionem, est ergo aliquis alius & non hic ignis.* Chrys. l. Ep. 5. ad Theod. Lapsum. *Cùm ignem audis, ne arbitreris esse similem huic igni. Accensus enim defervescit & mutatur, ille autem semel in flammam exurgens ardet perpetuò, nunquam intermoritur. Ab exprimendo rerum tenuium fieri potest, ut accipiamus de magnis aliquid conjectura. Si quando in balneo fueris nimiū effervescente, tum gehennæ recorderis, & rursus si quando febre acriore conflagraveris, ad flammā, quæ tunc est, progredere, tum probè intelliges, quia balneū et febres adeò nos affligunt ac territant, quo animo futuri simus, quando in fluviū ignis inciderimus.* Aug. ser. 181. de temp. *Ignis hic, qui in præsenti est vita, absumit cuncta, quæ recepit: ille verò quos susceperit, sēper cruciat & pœna sua semper integros servat. Propterea enim & inextinguibilis dicitur, non solū quia ipse non extinguitur, sed quia nec eos, quos susceperit, extinguet aut perimet etc. potentiam autē illius ignis nulla*

nulla vox exponere, nullus poterit sermo explanare. Nihil est enim in reb. corruptibilib. q conferri possit incorruptibilib. sive bonis sive malis. Gregor. M. l. 9. mor. c. 38. *Natura ignis est, ut ex seipso & lucem exhibeat & concremationem, sed transactorum ultrix illa flamma vitiorum concremationē habet, et lumē non habet.* c. 39. *Quamvis cunctis dānatis una sit gehenna, non tamen cunctos unâ eademq; qualitate succendit. Nam sicut uno Sole omnes tangimur, nec tamē sub eo uno ordine omnes æstuamus, quia juxta qualitatem corporis sentitur etiam pondus caloris: sic damnatis et una est gehenna quæ afficit & tamen non unâ omnes qualitate comburit, quia quod hic agit dispar valetudo corporū, hoc illic exhibet dispar causam meritorum. Hic flamma, quæ succendit, illuminat; illic ignis, qui cruciat, obscurat, horrendo igitur modo erit flamma cum obscuritate.* Ibid. *Ignis, qui in obscuritate cruciat, credendum est, quia lumen ad tormentū servat etc. Sicut electis novit ardere ignis ad solatium & tamen ardere ad supplicium nescit: ita è diverso gehennæ flamma reprobis & nequaquā lucet ad consolationis gratiam & tamen lucet ad pœnam, ut damnatorum oculis ignis supplicii & nulla claritate candeat et ad doloris cumulū, dilecti qualiter crucientur, ostēdat.* Cassiod. l. de anim. c. 19. *Ignis ille sic absumet ut servet; sic servabit, ut cruciet, dabiturque miseris vita immortalis & pœna servatrix.* Isid. l. 1. de sum. bon. c. 3. *Ignem gehennæ ad aliquid lumen habere & ad aliquid non habere, hoc est, habere lumen ad dānationē, ut videant impii unde doleant; & non habere ad consolationē, ne videant unde gaudeant, apta fit cōparatio de camino triū puerorum ad exēplum ignis gehennæ. Nam sicut ille ignis non arsit ad trium puerorū supplicium sed arsit ad comburēda colligamina vinculorū; ita ignis gehennæ et lucebit miseris ad augmētum pœnarum, ut videant, unde doleāt & non lucebit ad consolationē, ne videāt unde gaudeant.* Haym. l. 4. in Apoc. *Cùm sint in inferno tanta tamq; innumerabilia tormenta, quanta nec dici nec æstimari possunt, breviter in duob. omnia comprehēduntur tormenta. Erit enim ignis non ad lucendum, sed ad miserorum corpora concremanda. Erit quoq; ibi sulphur, q et fomentū præstabit ignei et fœtorē gignet intolerabilē ac per hoc ex igne fœtor et ex fœtore ignis procreabitur.* Raban. l. 5. in Ecclesf. c. 1. *Ignis gehennæ tā corpus quā etiam animā post diē judicii excruciaturus est, cujq plaga nō est sanitas.* Petr. Damian. Ep. 2. *Ad cruciādos impios hoc præ cæteris Elementū electū est, ut cùm favilla desiliens in quolibet membro vel ad momentū tolerari nō possit, ultrices flāmæ miseros homines hinc egredientes absorbeāt et infinitè patens vorax gehēna concludat.* Innoc. l. 3. de cont. mūd. c. 6. *Ignis gehēnæ nec lignis nutritur nec flatu succēditur, semper ardebit et nunquam lucebit, semper uret & nunquā consumet, semper afficiet & nunquam deficiet. Est enim apud inferos summa tenebrarum obscuritas, immēsa pœnarum acerbitas, infinita miseriarum æternitas.* Gerson. ser. 1. de omnib. Sanct. *Damnati ab intq et extra erunt in acerbissimo cruciatuum genere, foris devorati ab igne & ab intus ut clibanus ignis positi.* Dionys. Carth. de quatuor Noviss. art. 37. *Ignis infernalis omni igne apud nos existente ineffabiliter calidior pœnaliorq; existit.* in com. c. 14. Apoc. p. 279. *Ignis inferni non clarus & splendidus sed fumosus & quodammodo tenebricosus asseritur, veruntamē modicum quid sortitur de luce in tantū, ut damnati ad calamitatis suæ argumentū se invicē aspicere queant.*

50. Sed enim ut ineffabilis urendi ac cruciandi vehementia, quam infernalis ille ignis obtinet, quodammodo cognoscatur, annotabimus emphaticas in Scriptura nobis propositas descriptiones. 1. Non simpliciter vocatur ignis, sed *gehenna ignis* Matt. 5. v. 22. c. 18. v. 9. Marc. 9. v. 47. q. d. ignis gehennæus vel gehennalis, ut à vulgari igne discernatur. Potest etiam collatio institui inter ignem, quo idolum Moloch in Ge-hinnom erectum succendebatur, ut totum fieret ignitum & inter ignem infernalem, qui damnatos intus & extra accendet, ut in anima & corpore ardeant. Ignis in valle Ge-hinnom dicta accensus, propter Diabolicam idololatriam & crudelitatem parētum erga liberos, quos ignito Moloch sacrificabāt, Deo erant abominationi: sic damnati Deo, Angelis & omnib. beatis erunt abominabiles ac detestabiles. Cōfer dicta superiùs §. 8. 2. Vocatur κάμινος πυρὸς *caminus sive fornax ignis* Matth. 13. v. 42. & 50. quod Salvator desumsit ex Ps. 21. v. 10. *pones eos ut clibanum ignis.* כתנור אש *in tempore faciei sive iræ tuæ?* Mal. 4. v. 1. *dies Domini venit ardens tanquam clibanus*, nimirum ut infernalis illius ignis in urendo vehemētia inevitabilis & perpetua exprimatur. Ut enim illi, qui in fornacem ardentem conjecti sunt, non possunt ignis supplicium effugere, sed undiq; tàm igne quàm fornace cōclusi sunt: sic impiis nūquam ex inferno patebit egressus aut liberatio ex æterni illius ignis cruciatibus. Nec dubium quin ad fornacem Babylonicam Dan. 3. deducamur, in qua typum æterni illius ignis proponi ostendimus superiùs §. 23. 3. Vocatur *stagnum ignis* Apoc. 19. v. 20. c. 20. v. 10. 14. & 10. c. 21. v. 8. ut inexplicabilis ejus copia denotetur. Ut enim stagnum abundat aquis, sic infernus totus repletus est ignib. Anshelmus l. 1. de imag. mund. c. 11. *Infernus dicitur stagnum ignis, quia ut lapis mari, ita anima illuc immerguntur.* 4. Dicitur hic ignis habere *ligna multa* Esa. 30. v. 33. ne quis fortè cogitet, illum ob defectū nutrimenti aliquando esse extinguendum. Quamdiu durabunt impii, tamdiu etiam durabit hic ignis. Ratio est, quia facientes impietatem sunt sicut stipulæ, quas hic ignis inflammabit Mal. 4. v. 1. *stuppa collecta Synagoga impiorum* Sir. 21. v. 10. 5. additur huic igni *pix* Es. 34. v. 9. ac *sulphur* Ps. 11. v. 6. Apoc. 14. v. 10. c. 19. v. 20. & quidem נחל גפרית *torrens sulphuris* Esa. 30. vers. 33. λίμνη θείου *stagnum sulphuris* Apoc. 20. v. 10. c. 21. v. 8. ut denotetur *tum ignis hujus æternitatis*, nam ignis cui quotidiè allabitur torrens sulphuris, nunquam extinguitur, tùm *urendi efficacitas*, quia ignis in pice ac sulphure magis urit ac furit, quàm in alia materia; tùm *fœtoris inamœnitas*, quia pix & sulphur accensa maximum fœtorem excitare solent. 6. Dānati dicuntur non in igne, sed in *flamma ignis* uri. Sir. 21. v. 16. *cōsummatio illorum flamma ignis in perditionem* Luc. 16. v. 24. *crucior in hac flamma.* 2. Thess. 1. v. 8. ἐν πυρὶ φλογὸς *dabit Dominus vindictam impiis.* Jac. 3. v. 6. φλογιζομένη ὑπὸ τῆς γεέννης. Neque enim leviter tantùm in superficie corporis hic ignis allambendo adurit, sed ad intimas usque ossium medullas, imò ad ipsam animæ essentiam penetrat, ut in mediis flammis dānati semper sedeant. 7. Tribuitur huic igni ζῆλος Heb. 10. v. 27. cùm sit instrumentum divinæ justitiæ ac justissimi zeli, quo Deus animadvertit in peccatores. Confer expositionem hujus dicti traditam §. 19. 8. Denique vocatur πῦρ ἄσβεστον Matth. 3. vers. 12. Marc. 9. versic. 43. Luc. 3. vers. 17. καὶ αἰώνιον Matth. 18. versic. 8. cap. 25. versic. 41. Judæ. vers. 7. quia nullis unquam infinitis seculorum seculis expirat, unde *fumus ejus in secula seculorum ascendere* dicitur Apocal. 14. versic. 10. in quibus verbis tùm

ignis hujus obscuritas p fumum, tùm ejusdem *perpetuitas* per ascensum fumi *in secula seculorum* significatur. An verò hic ignis corporeus vel incorporeus visibilis vel invisibilis, materialis vel materiæ expers futurus sit, de eo in quæstionibus aliquid monebitur.

51. *Igni urenti* ubique fermè conjungitur *vermis rodens*. Per cum verò intelligi videtur *morsus conscientiæ* perpetuus & continuus ex peccatorum recordatione ortus, rabida quædam displicentia & infructuosa pœnitentia, angor cordis maximus & nunquam interruptus. Ut enim vermes continuo morsu cadavera arrodunt, sic internus ille conscientiæ vermis damnatorum animas perpetuò lancinabit. Proverb.25.v.20. *Sicut tinea vestimento & vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi* (qui tamen versiculus in Hebræo non habetur) Quemadmodum in cadaveribus putrescentibus nascuntur vermes, sic conscientia putrefacta vermes gignit spirituales & immortales. De hoc verme conscientiæ sic loquuntur pii veteres. Origenes lib. 2. περὶ ἀρχῶν cap. 11. *Horribilis & inæstimabilis damnatorum pœna erit conscientia per divinam virtutem omnia mala in memoriam recipiens & Historiam quandam suorum scelerum ante oculos suos videns expositam. Obviabit eis horrenda illa facies suorum delictorum, quæ tormento omni amarior existit, sed & conscientiæ suæ verberibus cruciati infelicia illa verba crebrò proloquentur & dicent. Væ væ nobis miseris, quibus contingit videre hanc diem. Ubicunque enim peccator tunc oculos convertet, contemplabitur imagines suorum delictorum.* Ambros. in fine cap.14. Luc. *Vermis est eo quod irrationabilia animæ peccata mentem rei* (peccatoris) *sensumque compungunt & quadam exedunt viscera conscientiæ.* Gregor. Nyssen. orat. catechet. cap.40. *Cùm vermem audieris, ne propterea quòd sit idem nomen, ad terrestre hoc animal tua feratur cogitatio. Adjectio enim ejus, quòd non moriatur, suggerit aliam esse intelligendam Naturam quàm eam, quæ cognoscitur.* Damascenus in vita Barlaam cap. 8. vocat *vermem insomnem*. Rabanus libr.2. in Ecclesiasten. cap. 7. *Vermis est sera scelerum pœnitentia, quæ nunquam in tormentis conscientiam afflictorum mordere cessabit.* Innocentius lib.3. de contemptu mundi cap. 2. *Vermis conscientiæ tripliciter lacerabit. Affliget memoriâ, serâ turbabit pœnitentiâ, torquebit angustiâ. Venient enim in cogitationem peccatorum suorum timidi & traducent illos ex adverso iniquitates eorum dicentes. Quid profuit nobis superbia? &c.* Lutherus in enarrat. cap.45. Genes. tom.4.f.155. *Animus æger ac malè sibi conscius semper est infernus, qui nihil aliud erit quàm ipsa conscientia mala. Si Diabolus non haberet ream conscientiam, esset in cœlo. Ea verò accendit flammas inferni, & exuscitat horribiles cruciatus, & erynnias in corde.* Confer enarrat. in cap.35. Genes. Scholastici docent, *morsum vermis longè exuperare ipsam ustionem ignis*, id quod demonstrant hac ratiocinatione. *Doloris acerbitas in his tribus potissimùm spectatur 1. in magnitudine mali quod infligitur. 2. in potentia rectè comparata ad ejus susceptionem & perpessionem. 3. in arctissima utriusque conjunctione. Hinc efficitur longè gravissimum malum esse in privatione visionis Dei, quam pœnam certissimam concipit anima, longeque acerbiorem experitur, quàm vim ignis, qui ne hîc quidem in animam agit, nisi mediatè & respectu personæ. At spirituale illud malum Naturam spiritualem per se & immediatè infestat ac discruciat. Conjunctio item utriusque est arctissima, siquidem intellectus multò acrius apprehendit quam [illegible] quam ita animæ illabuntur res corporeæ, quemadmodum sese insinuant spirituales, omninoq; id quod animæ est præsentius, quodque cognoscitur perfectius, arctius quoque cum ea conjungi censendum est. Quemadmodum igitur qui spiritualia bona degustarunt, fastidiunt corporalia: ita & corporeorum malorum quodammodo obliviscuntur, quæ animo gravissimè anguntur, siquidem gravior & acrior est dolor, qui majori delectationi opponitur. Ac proinde si maximum beatorum gaudium consistit in visione Dei & fruitione summi boni, sequitur summum damnatorum cruciatum esse in ejusdem visionis & fruitionis privatione. In hac vita mortali, quæ tamen sensuum objectis maximè afficitur, quandoque videmus quosdam dirissimos corporis cruciatus constanter perferre, ne existimationis, quæ spirituale quoddam bonum est, jacturam faciant.* Richardus 4. sent. dist. ult. art.5. q.2. idem demonstrat hoc modo. *Anima principalius apprehendit ignem per sensum & vermem per intellectum. Fortior autem est apprehensio per intellectum quàm per sensum. Et vermis est aliquid magis intelligibile, cùm sit spirituale, quàm ignis, cùm sit aliquid sensibile. Vermis etiam præsentior est animæ quàm ignis, quia corporalia non possunt esse intra animam sicut spiritualia. Malum autem quod est animæ realiter præsentius & ab ea cognitum perfectius sibi fortius est conjunctum.*

52. Referri autem possunt ad rodentem illum *conscientiæ vermem*, damnatorum 1. θλῖψις καὶ στενοχωρία, de qua Sap.5.v.3. Rom.2. v.9. 2.Thess. 1.v.6. θλῖψις compressio, in libris N.T. & apud Ecclesiasticos Scriptores accipitur pro afflictione, quâ tamen non notatur ipsa affligendi actio, sed angustiæ illæ, in quas redigitur is, qui affligitur, seu anxietas illa, quâ premitur, ἀπὸ τοῦ θλίβειν, quod est *comprimere ac constringere*, sicut calceus pedem dicitur θλίβειν, quem arctè premit & constringit. στενοχωρία propriè est *angustum spacium*, *angustus locus* Thucyd. lib.7. Histor. p.257. Plutarchus Sympos. 5. probl. 6. Metaphoricè usurpatur pro angustia Spiritus, qualis in acutis morbis ac subitis terroribus solet contingere. Rom.8. v.35. 2.Cor.6.v.4. cap.12. vers. 10. LXX. utuntur pro צָרָה *coarctatio, pressura*, Es.8.v.22. c.30.v.6. ac pro מָצוֹר *obsidio* Deut. 28. v. 53. Quemadmodum enim in arcta obsidione hostes solent urbem περικυκλοῦν, circumcingere, ut nullus cuiquam civibus pateat exitus Luc.19.v.43. sic damnati in carcere infernali ita erunt conclusi ac circumcincti, ut nulla evasionis rimula ipsis pateat. Ad hanc externam angustiam accedet interior Spiritus anxietas, quâ corda ipsorum ita comprimentur ac constringentur, ut ægrè spiritum ducere possint. Quemadmodum is, cujus dorso vel corpori toti gravissimum pondus, puta lapis molaris incumbit, ita comprimitur ac constringitur, ut vix possit respirare: ita pondus iræ divinæ, onus peccatorum ac mola asinaria damnationis æternæ impios eâ ratione premet, ut respirandi nulla detur occasio. Expende paululùm querelas, quas pii effundunt, si quando gustum duntaxat infernalis illius anxietatis sentiunt. Psal.18.v. [illegible] περιεκύκλωσάν *circumdederunt me dolores mortis & torrentes Belial conturbaverunt me.* v. [illegible] *funes inferni circumde-*

cumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. Psal. 38. v. 3. *Sagitta tua infixa sunt mihi, & confirmasti super me manum tuam.* v. 4. *non est sanitas in carne mea à facie iræ tuæ, non est pax ossibus meis à facie peccatorum meorum.* v. 5. *quoniam iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum, & sicut onus grave gravatæ sunt super me.* v. 6. *putruerunt & corruptæ sunt cicatrices meæ à facie insipientiæ meæ.* v. 7. *inclinatus & curvatus sum valde* Ps. 55. v. 5. *cor meum conturbatum est in me & formido mortis cecidit super me.* v. 6. *timor & tremor venerunt super me, & obruit me terror.* Psal. 88. v. 5. *æstimatus sum cum descendentib. in puteum.* v. 7. *posuisti me in puteum inferiorem, in tenebras, in abyssum.* v. 8. *super me incumbit furor tuus & omnibus fluctib. tuis afflixisti me.* v. 9. *posuisti me abominationem notis meis.* v. 10. *tenet me carcer & non egrediar &c.* At q. d futurum censes, quando non guttulam aliq., sed totum poculum iræ divinæ ad imas usq; feces damnati absorbere cogentur, quando totum pondus iræ divinæ ipsis incumbet? 2. ὀνειδισμὸς καὶ αἰσχύνη *opprobrium, pudor, confusio & ignominia.* Esa. 66. v. ult. *erunt* דראון *abominatio, fastidium & contemtus omni carni* Dan. 12. vers. 2. *quidam resurgent* לחרפות לדראון *ad opprobria, ad contemtum sempiternum.* 1. Joh. 2. v. 28. *manete in eo, ἵνα μὴ αἰσχυνθῶμεν ἀπ' αὐτοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ.* Hic contemtus ac pudor damnatorum orietur ex manifestatione omnium peccatorum, quæ per totum vitæ cursum commiserunt, (unde Heb. חרף à quo חרפה descendit non solū significat *conviciatus est, probris affecit*, sed etiam *manifestavit, revelavit, divulgavit*, quia ex criminis alicujus publicatione nascitur opprobrium.) Ea n. in die judicii in publicum Angelorum & hominum producentur conspectum; Rom. 2. v. 16. *judicabit occulta hominum* 1. Cor. 4. v. 5. *illuminabit abscondita tenebrarum.* Judæ v. 5. ἐξελέγξει *graviter redarguet omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quib. impiè egerunt.* Ps. 50. v. 22. *arguam te & statuam contra faciem tuam.* Ipsorum etiam impiorum oculis & cordib. jugiter obversabitur horribilis species peccatorum ab ipsis commissorum, peccatum ipsorum erit coram eis semper, cùm in hac vita ejus remissionem ac tectionem non impetraverint Ps. 51. v. 5. inde nō poterit non horribilis continuus ac perpetuus pudor in ipsorum animis oriri. Ephrem in orat. de futuro judicio p. 243. *Horribilior tenebris, igniq; illo æterno, pudor erit atq; confusio, in qua perpetuo cōversabuntur peccatores, semper ob oculos retinentes vestigia illa peccati in carne admissi, q. nota alicuig tincta, nec eluibilis unq̄ in memoria animæ æternūm duratura.* Intelligitur autem per illud opprobrium & convitium non tam *verbale* quàm *reale*, quod in statum contemtum & ignominiosum detrusi in corpore & anima ignominiam gestabunt sempiternam, ac loquitur Daniel in plurali, *resurgent ad opprobria*, ut non unum contemtus & opprobrii genus, sed omnis generis opprobria impiis intelligantur parata. A rad. חרף descendit etiam nomen חרף *hyems*, propter deflorationem, quia frigore vitiantur & corrumpuntur omnia terræ nascentia, ac omnis honor & gloria arboribus eripitur; sicut Poeta canit 2. Georg.

Frigidus & sylvis Aquilo decussit honorem:

Ita quoque damnati omni honore & gloria privabuntur, exulabit ab illorum domicilio *amœnitas vernalis, formositas æstivalis, ubertas autumnalis*, erit a. in eo *frigiditas* hyemalis, ex qua dentium stridorem oriturum multi ex veteribus autumant. Pudor, confusio & ignominia erit in cordibus damnatorum ex perpetua peccatorum recordatione. Pudor, confusio & ignominia opprimet damnatos in omnium Angelorum & hominum conspectu, coram quibus peccata ipsorum manifestabuntur. Pudor, confusio & ignominia effundetur super eos à Deo altissimo, quia omnia ipsorum facta in clarissimam lucem producet. Pudor, confusio & ignominia apparebit in damnatorum corporibus. Ut enim beatorum corpora erunt *gloriosa*, 1. Cor. 15. v. 44. Phil. 3. v. 21. sic damnatorum corpora erunt *deformia, tetra, abominanda.* Sicut gloria beatorum refulgebit per ipsorum corpora instar lucis per vitrum resplendescentis: sic ignominia damnatorum ex anima in corpora ipsorum redundabit. Quod si n. in hac vita malefici ac facinorosi tetrico vultu de occulta cordium suorum impietate testantur, Der Mord vnd Diebstall siehet jhnen aus den Augen/ quantò magis in damnatorum corporibus ac faciebus maculæ ineluibiles peccatorum apparebunt. Luther. in enarr. cap. 3. Gen. f. 60. *In inferno auferetur stupor ille qui nunc obstat, quò minus videamus miseriā nostrā & aperientur sensus omnes, ut non solū in corpore sit sensus pœna, sed etiam in ipsa mente sensus iræ Dei & confessio, quod eam iram nostra malitia meriti simus. Hæc acuent & infinitis modis augebunt impiorum cruciatus.* 3. φθόνος *livor ac tabescens invidia.* Ps. 112. v. 10. *Peccator videbit & irascetur, dentibus suis fremet & tabescet.* Sap. 5. v. 2. *Videntes impii gloriam justorum turbabuntur timore horribili, & mirabuntur* (ἐκστήσονται *stupebunt, ecstasin quandam patientur*) *in insperata salute* (ἐν τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας) & *dicent intra se pœnitentiam agentes, & præ angustia Spiritus gement & dicent: Hic erat quem habuimus aliquando in derisum & in similitudinem improperii* v. 5. *nunc computatus est in filiis Dei &c.* Hujus livoris ac invidiæ consequens erit *stridor dentium* continuus Mat. 8. v. 12. c. 13. v. 42. & 50. c. 22. v. 13. c. 24. v. 51. c. 25. v. 30. c. 13. v. 28. Ambr. in c. 14. Luc. *Stridor dentium prodit indignantis effectū, eo quod serò unumquemque pœniteat, serò ingemiscat, serò irascatur sibi, quod tam pervicaci impietate deliquerit.* Bernh. serm. 8. in Psal. Qui habitat. *Stridorem dentium vehementia ipsa tabescentis invidiæ & obstinata malignitas extorquebit.* Causa ejus erit tum *beatorum in cœlo felicitas*, quam non quidem in specie nec πρακτικῶς, interim tamen in genere ac θεωρητικῶς videbunt, tum *suppliciorum in inferno inæqualitas*, quam postea demonstrabimus. Ut n. in vita æterna propter summam beatorum caritatem fiet, ut quicquid uni electorum accidit, tanto gaudio afficiat reliquos, ac si illis ipsis datum foret, unde non erit ibi invidia disparis claritatis, ubi in omnibus regnabit unitas caritatis: sic in inferno propter odium, quo se damnati invicem prosequuntur, diversitas tormentorum maximam in illis excitabit invidiam. Anshelm. in l. de similitudinibus c. 45. *Sicut bonitas hominis boni hominibus est ad lætitiæ incrementum: sic Dæmonibus & damnatis hominibus erit ad detrimentum. Dæmonibus namque & damnatis hominibus Sanctorum consummatio erit interminabilis luctus & æterna damnatio. Nam cum justi obtinebunt corporis & animæ gaudium sempiternum, tunc similiter & illi ibunt in supplicium æternum.* Bernh. serm. 8. in Ps. Qui habitat. *In illa tanta separatione, quemadmodum hædis agnorum divisio gravissimi livoris occasio*

occasio fiet, sic electis è regione consideratio reproborum immensa quadam materia gratiarum actionis & laudis &c. Unde impij tanto animi furore tabescerent, nisi in regnum summæ beatitudinis coram sese vidissent alios introduci & tunc demum in illos sese fœtores, in illos horrores, in illos æterni incendij cruciatus, in illas deniq; immortalis mortis miserias gemerent esse damnatos? Thomas quod lib. 8. art. 16. *Damnati in inferno existentes post diem judicij memores erunt gloriæ Sanctorum, quam ante judicium & in judicio viderunt & sic cognoscent eos esse in maxima gloria, quamvis non videant ipsos beatos, nec gloriam eorum. & ita invidiâ torquebuntur, & sic afflictio, quæ est in iis nunc ex tali visione, manebit sublata, de quo etiam magis dolebunt, videntes se etiam visione Sanctorum indignos reputatos.* Quidam hoc inexplebile damnatorum desiderium vocant βυλιμίαν *caninam famem*, quo morbo qui laborant, omnib. animi & corporis viribus semper deficiunt, & deficiendo tamen ad finem nunquam perveniunt. 4. φόβος κ) ἀπορία *timor, tremor, perpetuus horror & continua desperatio.* Job. 10. v. 22. *antequam vadam ad terram tenebrosam, ubi umbra mortis & nullus ordo, sed sempiternus horror inhabitans* Hebr. *cujus splendor est caligo.* Orietur ille horror primò *ex loci conditione.* Infernus est carcer tenebricosus ac caliginosus, jam verò tenebræ horrorem solent incutere. Secundò *ex Dæmonum conversatione.* Quanto horrore concutimur, si spectrum intuemur, ecquid in inferno damnatis obventurum putabimus quando in propria specie ac forma Dæmonas intuebuntur. Tertiò *ex æternitatis cogitatione.* Norunt damnati in tenebricoso illo carcere sibi perpetuò esse manendum, sciunt nullum tormentorum finem aut terminum esse expectandum, hæc cogitantes non possunt non horribili timore concuti. Augustinus Epist. 211. ad Julian. *Non est locus ibi vel mortis, per quam tormenta finiantur. Mors optabitur & non dabitur.* Quartò *ex peccatorum recordatione.* Obversabuntur oculis ipsorum horribilia peccatorum à se commissorum spectra, sciunt sibi nullam peccatorum illorum condonationem, adeoque spectrorum istorum remotionem sperandam, inde gravissimo horrore percelluntur, ac in continua & perpetua desperatione vivunt. Gregor. lib. 9. moralium cap. 39. *Infernum & umbra mortis obscurat & sempiternus horror inhabitat, quia ejus ignibus traditi & in suppliciis dolorem sentiunt, & in doloris angustia pulsante se semper pavore feriuntur, ut & quod timent, tolerent, & rursum quod tolerant, sine cessatione pertimescant. Hic metus amittitur, cùm tolerari jam cœpit, quod timebatur: illic & dolor dilaniat, & pavor angustat. Horrendo igitur modo erit tunc reprobis dolor cum formidine, flamma cum obscuritate.* Dionysius Carthusianus de quatuor Noviss. art. 37. ex Alberto. *Infernale incendium non tam graviter affligit infelicissimos illos, quantum affligit eos consideratio, quam attendunt & cogitant, se in tot ac tantis tormentis perpetuò mansuros, ex qua consideratione oritur intolerabilis desperatio omnis boni.* 5. μανία *furor horribilis*, quo adversus Deum & omnes creaturas, adeoque etiam adversus se, ipsos pugnabunt. Deo irascentur, eumque blasphemabunt ob magnitudinem dolorum & pœnarum, quas ab ipso sibi inflictas sentient. Apoc. 14. v. 11. Irascentur omnibus creaturis, quod omni earum solatio distituti in æternis tenebris maneant. Sibi ipsis mortem & exitium optabunt, ob tormentorum atrocitatem ac dolorum acerbitatem, cùm aliàs Natura à morte abhorreat ac sui conservationem quærat. Apoc. 6. v. 17. *dicent montibus & petris. Cadite super nos.* cap. 9. v. 6. *quærent mortem, & non invenient eam.* Isidorus Clarius orat. 12. *Quidnam gravius supplicium, quàm semper velle quod nunquam erit, & semper nolle quod nunquam non erit? In æternum peccator non assequetur, quod vult, & quod non vult, nihilominus in æternum pati cogetur.* Baptista Mantuan. l. 3. de patientia cap. 25. *Damnati assiduè coguntur cæca hæc incendia contemplari, tantaque ex hac invita contemplatione, quam in æternum supplicium sibi à Deo datam cognoscunt, surgit indignatio, tantus impatientis animi furor exardescit, ut omni rationis usu posthabito cœlo & terræ, ac Deo ipsi precentur excidium, & quoniam vis concupiscibilis boni placentis abundantiam, & pœna displicentis sentit offensionem, irascibilis quoque desideratæ quietis nequit à concupiscibili impedimenta repellere, fit in animo mœror & luctus & sine ulla consolatione cordolium. Hæc a. Poetæ per illa quinq; flumina, quæ apud inferos ponunt, mysticè designarunt. Styx enim est odium, Acheron tristitia, Lethe oblivio, Cocytus luctus, Phlegethon ardor. Odium Dei atq; justitiæ, tristitia ac pœnarum acerbitate, oblivio charitatis & spei, luctus ex pœnarum acerbitate, ardor ex conscientia culpæ, ardor item corporis post resurrectionem, quod jugiter ardebit & non consumetur, & erit illic mors æterna, quia immortalis miseria, quæ supremo bono, i. e. beatitudini opposita potest summum malum appellari.* Breviter; erit in damnatis *pudor* respectu Dei, & Angelorum sanctorum ac hominum beatorum; *horror* respectu Diabolorum; *dolor & timor* respectu æternorum tormentorum.

53. Cæterùm quod *in anima & corpore* damnatos torquendos esse diximus, eâ ratione intelligendum, quod *in omnib. animæ potentiis* & in *omnib. corporis membris* dolores acerbissimos fint persensuri, ac proinde ad multiplicem pœnarum varietatem accedet *earundem universalitas.* Mala hujus vitæ sunt duntaxat *singularia*, quando patimur, tūc unus tantum sensus & unum duntaxat membrum patitur, sed in infernali igne omnia corporis membra affligentur & ab infernali verme omnes animæ facultates, omnes sensus interni & externi erodentur. *Oculi* cruciabuntur Dæmonum aspectu, *aures* supplicii sociorum stridore & gemitu, *odoratus* intolerabili fœtore, *gustus* rapidissima siti ac fame, *tactus* & omnia membra frigore igne. *Imaginatio* patietur ab apprehensione præsentium dolorum, *memoria* à recordatione præteritarum voluptatū, *intellectus* à consideratione bonorum amissorum & malorum, ad quæ devenerunt præsentium ac futurorum. Idem judicium esto de corporis membris, in quibus omnib. ac singulis damnati patientur, quia omnibus & singulis ad creatoris ignominiam abusi ad iniquitatis arma eadem converterunt. Rom. 6. v. 13. Bonav. in diæta salut. tit. 10. c. 1. *Sunt quidam dicere volentes, quod in inferno universæ partes hominis tam corporis quàm animæ post diem judicij erunt in igne, nunc autem videmus, quod homo non posset sine maximo tormento ignem in parte unius digiti sustinere per unā horam, quanto ergò erit dolor quando totus homo ardebit in igne?* Gers. lect. 33. can. in Miss. *Pœna damnatis secundū corpus & secundùm animam infligentur. Corpus quidem pœnis variis, quoad omnes sensus afficitur, anima secundùm omnes suas potentias cruciatur.*

Universalitas cruciatuum infernaliū

Nam quoad visum est ibi luminis privatio, quod delectabile est oculis videre, Matt. 22. *& est ibi fumus.* Apoc. 14. *Quoad auditum, est ibi sonus horribilis.* Sap. 17. *Sonitus descendens perturbat illos. Item gemitus miserabilis & blasphemia execrabilis* Apoc. 16. *Quoad olfactum est ibi sulphur fœtens.* Apoc. 14. *cruciabuntur igne & sulphure. Quoad gustum absynthium amarum cibus.* Jer. 9. *Ecce cibabo populũ absynthio, & potum dabo eis fel Draconum. Item fel Draconum potus.* Deut. 32. *Uva eorum uva fellis & potus amarissimus, fel Draconum vinum eorum, & venenum aspidum insanabile. Quoad tactum est ibi ignis urens.* Mat. 25. *Ite in ignem. Item vermis corrodens* Esa. 14. *Item bestia mordens.* Deut. 32. *Item æstus insuperabilis & frigiditas intolerabilis* Job. 24. *transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. Affligitur & anima in suis potentiis sensitivis & intellectivis, est n. ibi proterva phantasia, demens concupiscentia & furens tristitia. Torsiones & dolores tenebunt eos.* Esa. 13. Præter has generales, & omnib. damnatis communes pœnas erunt etiam pœnæ quædam *particulares ac propriæ*, quisq; n. punitur secundum criminum suorum quantitatem & qualitatem, neq; ullum erit peccatum, q non ꝓprium suum ibi habeat cruciatum: in quo membro creator plus fuit offensus, in eo peccator gravius torquebitur, quâ de re in quæstionib. dicetur pleniùs.

2. Externa damnatorum mala. 54. *Externa damnatorum mala* augent 1. *socij supplicij*, cum qb. patiuntur. 2. *conditio loci*, in quo patiuntur. Socii supplicii sunt 1. *mali Angeli.* 2. *homines damnati.* Diabolos & damnatos homines fore ejusdem supplicii socios, patet ex verbis Christi Mat. 25. v. 41. *Discedite à me maledicti in ignem æternum, paratum Diabolo & Angelis ejus*, ubi per Angelos non tantum intelligi possunt Spiritus maligni, quorum caput ac princeps est Diabolus, sed etiam homines impii, qui se Diabolicæ malitiæ ministros exhibuerunt, q̃vis prior explicatio, quam in tract. de extr. jud. secuti sumus, textui videatur convenientior. *Supra se* damnati habent Deum irascentem, *intra se* vermem rodẽtem, *juxta se* Diabolos torquentes. Idem colligitur ex Apoc. 20. v. 10. *Diabolus missus est in stagnum ignis & sulphuris, ubi & bestia & Pseudopropheta cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.* At q̃ infelix & horribilis est illa societas versari cum Diabolis, q non solùm truci aspectu, sed etiam terribili boatu, quin & crudeli laniatu damnatos torquebunt? Audito vel solo nomine Diaboli cohorrescimus, cum quo tamen damnati in æternum vivere cogentur. Satiat justos visio sanctorum hominum & Angelorum. & sup omnia ipsius Dei: cruciat impios visio hominum damnatorum & Dæmonum & super omnia ipsius Diaboli. Neq; n. ullus alius ipsorum oculis occurret, nisi pœnarum ministri & facies dira tortorum. Basil. in Ps. 34. *Eos, qui multa perperam in vita admiserunt, horrendi quidam ac tristes circumstabunt. Angeli ignem paratum continentes, ignẽ expirantes propter propositi amarulentiam vultum preferentes nocti assimilem præ mœrore atque hominum odio.* Cassian. de Conf. Theol. part. 3. *Ibi atroces Angeli commorantur, quorum brachia sunt ut capita Draconum, quorum oculi igneas ex se sagittas emittunt, quorum dentes ut Elephantis prominent & stimulant ad tormentum ut caudæ Scorpionum, quorum aspectus tremorem inducit & dolorem atq; mortem.* Bernhard. dixisse memoratur, *quod malit fornacem calentissimè ferventem intrare q̃ Diabolum in sua propria forma apparentem videre.* Jam v. non semel duntaxat, sed ꝑpetuò damnati Diabolũ vidẽbunt, ex qua visione ipsorum tormenta augebuntur, sicut ad intuitum carnificis facinorosi contremiscunt. Sed & reliquorum damnatorum aspectus damnatos cruciabit, non q ulla erga ipsos ducantur commiseratione, sed q a ab iisdem supplicis, quæ in aliis intuentur, sibi metuunt, unde etiam dives epulo fratres præmoneri rogabat, ne *in eundem locum tormentorum venirent* Luc. 16. v. 28. Adde q intuitus supplicii sociorum in memoriam illis revocet peccata, quib. scandalum illis præbuerunt, & ad infernum secum pertraxerunt. Chrys. hom. 48. de ira. *Non velim existimes, ut hîc fieri solet, ita & in futura vita contingere, ut scilicet solatium aliquod ferat, socios habere miseria. Unde id constat? ex subjecto sc. exemplo. Dic n. quæso, si quis damnatus ignibus filium quoq; unà intueatur, nidoremq; ex ipsius carnibus ascendentem hauriat naribus, nonne morietur. Nam si [illegible] quoq; qui sani sunt, dum hæc fieri vident, penè resolvuntur, multo magis id passuri sunt, qui eâ clade vexantur. Et ad passionem pronum genus humanum, aliorumq; calamitatibus facilè commovemur. Quo pacto Pater filium in eadem damnatione constitutum videns solatium capiat? cõtra pœna illi ex ea societate auctior.* Greg. l. 9. moral. c. 39 *Sequaces quoq; suos secum in tormento reprobi flamma illustrante visuri sunt, quorum amore deliquerunt, quatenus qui eorum vitam carnaliter contra præcepta conditoris amaverunt, ipsorum quoq; eos interitus in augmentum suæ damnationis affligat. Quod profectò Evangelio attestante colligimus, in quo veritate nunciante dives ille, quẽ constigit ad æterna incendij tormenta descendere, quinque fratrum describitur meminisse, qui Abraham petiit, ut ad eorum eruditionem mitteret; ne illuc eos quandoque venientes par pœna cruciaret. Qui igitur ad doloris sui cumulum propinquorum absentium meminit, constat procul dubio, quia eos ad augmentum supplicii paulò pòst potuit etiam præsentes videre &c.* Isidor. lib. 1. de summo bon. c. 32. *De carorum quoq; suorum suppliciis additur etiam pœna damnatis, sicut apud inferos divitis sermo prædicat Evangelicus, sicut pro augendo Iudæ supplicio dicit etiam Psalmista. Commotione commoveantur filii ejus & mendicent. Locus*, in quo damnati cruciabuntur, est carcer infernalis, de cujus *forma interna* jam antè diximus, de *externa forma* sive figura postmodùm differemus. Vel solum carceris nomen ostendit, omnem ab inferno abesse pulchritudinem, omnem voluptatem, omnem amœnitatem, carcer enim est mala mansio.

3. De continua pœnarum inf. quantitate. 55. Exposuimus hactenus *quantitatem disc. etam*, numerum sc. ac multiplicem infernalium pœnarum varietatem, restat ut etiam *continuam quantitatem* sive tempus earundem qualicunq; ratione explicemus. Tempus pœnarum infernalium docendi causâ duplex statui potest. *Præparationis & inflictionis.* De tempore ꝑparationis egimus superiùs §. 31. Tempus *inflictionis* iterum duplex est, *inchoationis & durationis. Inchoationis* tempus diversum est ratione subjecti *in Angelis malis & hominibus damnatis.* Angeli mali statim ut à creatore suo sese averterunt in infernum inciderunt. Homines impii post mortem temporalem secundum animas dolores infernales sentire incipiunt, *quod n. Angelis casus, illud hominibus mors*, interim in hac vita præludia & initia quædam illorum experiuntur, ac in die judicii tam Angelorum malorum q̃ damnatorum supplicia maximum accipient incremen-

crementum, ut in tract. de Morte §. 162. & de extrem. Jud. §. 46. jam antè ostendimus. *Duratio pœnarum infernalium complectitur earum tum continuitatem tum perpetuitatem sive æternitatem.*

1. Continuitas. Continuitatis nomine intelligimus, quod pœnæ illæ nullum habebunt intervallum, nullâ interruptionem, nullam quietem. In hac vita si quis ardentissimâ febri æstuat, levationem quandam interdum sentit; qui animi angorib. torquetur, relaxationem quandoq; experitur; Exod. 8. v. 15. *Pharaoni datur requies à plagis. Dimitte, cessa à me & confortabo me,* ait Job. c. 10. v. 21. sed in inferno damnatorum cruciatus, nec finem habebunt nec requiem. Hæc pœnarum continuitas probatur 1. *ex clarissima Scripturæ assertione.* Esa. 34. v. 10. *nocte & die non extinguetur ille ignis infernalis.* Apoc. 14. v. 11. *damnati non habent requiem die ac nocte.* c. 20. v. 10. *cruciabuntur die ac nocte.* Quo sensu dies ac nox futuro seculo tribuatur, cùm dierum ac noctium vicissitudo cum mundo sit cessatura, exposuimus superiùs §. 20. Sicut beati non habent requiem à divinis laudibus & canticis Apoc. 4. v. 8. sic ex opposito damnati non habēt requiem à plagis & suppliciis. 2. *ex analogica comparatione.* Es. 66 v. 24. Mat. 3. v. 12. Luc. 3. v. 17. vocatur ignis ἄσβεστος Marc. 9. v. 44. 46. & 48. *Vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.* Si vermis damnatorum non moritur, utiq; corda eorum continuis morsib. lancinat, si ignis eorum non extinguitur, utiq; non interruptis flammis corpora eorum ustulat. 3. *ex levamenti remotione.* In lacu infernali non est *aqua* Zach. 9. v. 11. h. e. nulla cruciatuum levatio, nulla consolatio, nulla à pœnis cessatio. Luc. 16. v. 24. dives epulo petit Lazarum mitti, ut *intingat extremum digiti sui in aquam, ut refrigeret ipsius linguam,* sed nihil quicquam impetrat. 4. *ex perpetua causæ actione.* Thom. 4. sent. dist. 45. q. 2. *Pœna diminui non potest, nisi diminuatur culpa, sicut nequit auferri nisi eâ ablata. At culpa damnatorū non minuitur. Ergo nec pœna.* Flatus Domini sicut *torrens sulphuris* accendit inferni ignem Esa. 30. v. 33. ira Dei μένει *manet super damnatos* Joh. 3. v. 36. damnati bibunt *de vino iræ quod mixtum est mero in calice iræ ejus* Apoc. 14. v. 9. *sorbent feces iræ divinæ* Ps. 75. v. 9. jam v. ira illa Dei nunquam est otiosa & inefficax, nec ullam respirationem vel quietem damnatis concedit, sed gravissimi ponderis instar perpetuò eos premit. Cyprian. l. ad Demetr. *Tormenta damnatorum nec requiem habent nec finem.* Cassiod. in Ps. 20. *erit dolor sine fine, pœna sine requie.* August. in Enchir. c. 112. vocat *cruciatus sine intermissione perpetuos.* Bernh. in medit. devotiss. c. 3. *Nec qui torquet, fatigatur; nec qui torquetur aliquando moritur.* Gloss. interlin. Sirac. 40. *Ibi nulla pax, nulla doloris mitigatio.*

56. Antithesis. 1. *Judæi* fingunt *damnatos eo momento, quo ipsi in terris Sabbatum initiant, evocari ab Angelo dato ad requiem signo & statim quo momento Judæi Sabbatum finiunt, revocari ad pœnas,* idq; tum fabellis, tum mysteriis Cabalisticis ex tertio præcepto erutis mirabili modo probant. Vide Helvic. tom. 4. disp. Giss. 9. c. 2. th. 1. 2. *Quidam ex Patribus,* levationem quandam pœnarum damnatis videntur promittere. Chrysost. hom. 33. in Mat. de cura pro mortuis disputans, decidit quammodo in eorum opinionem, q. putant, *suffragiis & orationib. viventium juvari damnatos apud inferos. Putas,* inquit, *defunctum filium maculis inquinatum abiisse, da illi sua, ut illis se à maculis detergat.* Et clarius adhuc hom. 3. in Epist. Phil. *Deplorato eos qui in divitiis mortui sunt, & nihil consolationis suis ipsorum animab. ex divitiis suis procurarunt, qui cū potestatem diluendi peccata sua accepissent, noluerunt. Hos defleamus, sed cùm modestia decoro, defleamus eos, juvemus eos pro viribus, procuremus illis aliquid auxilii, modici quidem, attamē juvemus eos, quomodo, quave ratione? precantes adhortemur & alios, ut pro illis orent, pauperibusq; indesinenter pro illis eleemosynas demus. Habet res ista nonnihil consolationis &c.* August. vel quicunq; alius autor in Enchir. ad Laur. c. 110. *Cùm sacrificia sive altaris sive quarumcunq; eleemosynarū pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro nō valde malis propitiationes sunt, pro valdè malis, etsi nulla sint adjumenta mortuorū, qualeicunq; vivorum consolationes sunt, quibus aut ad hoc prosunt, ut sit plena remissio, aut certè tolerabilior fiat ipsa damnatio.* Et postea. *Pœnas damnatorum certis temporum intervallis existiment, si hoc eis placet, aliquatenus mitigari, dummodo intelligatur in illis manere ira Dei, h. e. ipsa damnatio, in qua Deus manente ira sua, non tamen contineat miserationes suas, non æterna supplicia finiendo, sed levamen adhibendo vel interponendo cruciatibus.* Prudentius in Hymno de novo lumine Pasch. Sabb.

Sunt & Spiritibus sæpè nocentibus
Pœnarum celebres sub styge feriæ,
Illâ nocte, sacer quâ rediit Deus
Stagnis ad superos ex Acheronticis.
Marcent suppliciis tartara mitibus,
Exultatque sui carceris otio
Umbrarum populus liber ab ignibus
Nec fervent solito flumina sulphure.

Canonistæ & Scholastici in dictis illis Patrum ad bonum sensum reducendis variè desudant. Præpositivus Leodiensis in Compend. Theol. scribit, *tantam posse cumulari super damnatos suffragiorum multitudinem, ut progressu temporis omnibus exuerentur pœnis, non tamen in perpetuum, ut sensit Origenes, sed usq; ad resurrectionem, in qua resumtis corporibus iterum in æterna supplicia detruderentur, abjecta omni prorsus refrigerii ac solatii spe.* Sed hac ratione hypothesis de levatione dolorum infernalium stabilitur. Gilbert. Pictavorum Episcop. in lib. Theolog. quæst. existimat, *fidelium precationibus & oblationibus adimi reproborum pœnas sine earum absumtione eo modo, quo infinitæ proportionales partes demi solent à linea, à qua licet ipsa infinita non sit, infinitæ tamen partes absq; ulla eius consumtione subtrahi possunt.* Sed hæc abstractio est merè imaginaria. Guilielm. Antisiod. in fine summæ censet *viventium auxilia suffragari damnatis non ad imminutionē aut interpolationem tormenti, sed ad confortationem, ac corroborationem patientis, ut si quis hominem ingentis ponderis onere prægravatum cibo recreet vel frigida perfundat.* Rupert. Linconiensis in summ. Theol. tradit, *nec auferri nec interrumpi nec diminui damnatorum supplicia, subtrahi tamen illis aliquam gravioris miseriæ occasionem, dum sentiunt se ab his, qui suffragia porrigunt, non omnino abjectos, sed aliquam apud eos præsentium malorum commiserationem invenire.* Thom. 4. sent. dist. 45. q. 2. confutatis illis sententiis omnib. existimat de purgatorio hæc explicanda ac damnatis per suffragia *inanem duntaxat fallacis gaudii speciem & inanem mœrentis animi illusionem accidere.* Sed priùs petit principium, posteriùs non satisfacit dictis veterum. Utrumque est inane

est inane figmentum. Simplicissimè respondetur: 1. *in genere.* Patrum dicta non esse Scripturis opponenda, sed ex illis & juxta illas exponenda. 2. *in specie.* Chrysostomum oratorio, Prudentium verò Poetico more fuisse locutum, Enchiridion ad Laurentium non esse Augustini, sed alterius autoris &c.

2. Æternitas. 57. *Æternitas* pœnarum infernalium probatur. 1. ex sacris literis, in quibus describitur 1. *κατaφατικῶς affirmativè.* Job.31.v.12. *ignis est devorans usque ad perditionem.* LXX. reddiderunt πῦρ καιόμενον ἐπὶ πάντων ἡμερῶν. Psal.49.v.15. *mors depascet eos* (ut instar graminis depasti semper renascantur.) Esa. 24. vers. 22. *post multos dies visitabuntur.* cap. 33. v.14. *Quis habitabit ex nobis cum ardoribus sempiternis?* Hebr. מוקדי עולם cap.34. v.10. *in sempiternum ascendet fumus ejus.* cap.65. v.5. *ignis ardens tota die*, hoc est, in sempiternum, quia æternitas est una dies continua occasum non habens. Ezech. 26. vers. 20. *cùm detraxero te cum his qui descendunt in lacum ad populum sempiternum.* Dan.12.v.2. *quidam expergiscentur ad opprobria & contemtum sempiternum.* Judith 16.v.20. *flebunt in sensu suo usq; in seculum* ἕως αἰῶνος vers.21. Matth.18. v.8. cap.25. v.41. Judæ v. 7. *ignis æternus.* v.46. κόλασις αἰώνιος *supplicium æternum* Johan.8. v.51. cap.11. v.26. *mors æterna.* 2.Thess.1.v.9. *interitus æternus.* Judæ v.6. *vincula æterna.* v. 13. *quibus caligo tenebrarum in æternum reservata.* Apoc.14.v.10. *fumus tormentorum ascendet in secula.* cap.20. v.10. *cruciabuntur die ac nocte in secula seculorum.* 2. ἀποφατικῶς *negativè.* Job. 7. v. 9. *descendens in infernum non ascendit* cap. 10. v. 20. *antequam vadam & non revertar ad terram tenebrarum.* Prov. 27. v. 20. cap.30. v.16. *infernus non saturatur*, (sed plures semper pœnas à damnatis exigit.) Esa. 66. v. 24. *Vermis eorum non moritur, & ignis eorum non extinguitur.* (Cadavera, quæ vulgari & communi morte perierunt, citò solvuntur & in saniem liquescunt, ac vermes qui in illis generantur & pascuntur deficiente materiâ & alimento ipsi quoque pereunt & deficiunt, sed de vermibus damnatorum corpora in inferno arrodentibus, dicit Propheta, *quod non moriantur*, ac proinde etiam illis damnatos in æternum cruciandos & corrodendos esse significat. Sic etiam ignis diaconicus deficiente nutrimento & alimento statim extinguitur, sed de igne, qui damnatos in inferno cruciabit, Propheta asserit, quod non sit *extinguendus*, ac proinde etiam æternis flammis eos obnoxios fore insinuat.) Matth.3. v.12. Luc. 3. v.17. *paleas comburet* πυρὶ ἀσβέστῳ (qui nullo unquam tempore extinguetur) Matth.5. v.25. Luc.12. v.58. *non exibis è carcere, donec novissimum quadrantem persolvas* (hoc est, nunquam. Confer tract. de Morte §.269.) Marc.9. v.43. *ignis inextinguibilis.* vers. 44. 46. & 48. *ubi vermis non moritur. &c.* Harum descriptionum quædam sunt propriæ, quædam verò metaphoricæ ac symbolicæ. Quæ verò nominatim ad symbolicas & metaphoricas pertineant, non potest exactè definiri. Excipiunt, *Deum ideò pœnas æternas peccantibus esse minatum, ut eos à peccatorum perpetratione compesceret, quia creaturæ suæ æterna supplicia minari debuit non inferre.* Resp. verbis Gregorii lib.34. moral. cap.16. *Si falsa minatus est, ut ab injustitia corrigeret, etiam falsa pollicitus est, ut ad justitiam provocaret. Quis hanc eorum vesaniam tolleraret, qui conantur astruere verum non esse, quod veritas minata est, & dum satagunt Deum perhibere misericordem, non verentur prædicare fallacem.*

58. 2. Eadem pœnarum infernalium æternitas probari potest *rationibus* ex Scriptura deductis: 1. *ex perpetua iræ divinæ duratione.* In hac vita potest homo per veram & seriam conversionem ex filio iræ fieri filius gratiæ, sed in inferno ejusmodi translatio non habebit amplius locum, qa ira Dei instar gravissimi & ineluctabilis ponderis perpetuò incumbet damnatis. Deut.32. v. 22. *Ignis succensus in furore meo, & ardebit usque ad infernum inferiorem.* Esa.30.v.33. *flatus Domini sicut torrens sulphuris succendet hunc ignem.* Quamdiu igitur Dei flatus inferni ignem succendet, tamdiu quoque durabunt damnatorum pœnæ, hoc est, in omnem æternitatem. *Ignis* cui allabitur torrens sulphuris nunquam extinguitur, sed perpetuò fovetur. Quamdiu vivet Deus, tamdiu illi morientur. 2. *ex chasmatos confirmatione.* Luc. 16. v. 26. inter beatos & damnatos *magnum chasma firmatum*, ut qui ex inferno velint ad beatos transire, non possint. Illud chasma, illa horrenda & profundissima vorago non potest accensu superari ac pertransiri. 3. *ex januæ occlusione*, Matth. 25. v.10. *& clausa est janua.* Janua sc. *gratiæ*, janua *misericordiæ*, janua *indulgentiæ*, janua *pœnitentiæ*, janua *consolationis*, janua *spei*, janua *gratiæ*, janua *bonorum operum.* Luc.13.v.25. *cum intraverit paterfamilias, & clauserit ostium, incipietis foris stare.* Clausæ erant portæ, per quas damnati possint exire; clausæ erant portæ, per quas aut consolatio aut minima spes liberationis possit introire. 4. *ex beatitudinis oppositione.* Ibunt pii ad dextram judicis constituti *in vitam æternam*, impii ad sinistram constituti *in ignem æternum* Matth.25. v.46. quidam expergiscentur *ad vitam æternam*, quidam *ad opprobrium & contemtum æternum* Dan.12. v.2. Atqui beatorum felicitas erit æterna æternitate non limitata ac determinata diuturno temporis tractu circumscriptâ, sed absolutâ & indeterminatâ. Ergò etiam damnatorum ignominia & miseria erit æterna æternitate non limitatâ, sed absolutâ. Gregor. lib.4. Dial. cap.44. *Constat & incunctanter verum est, quia sicut finis non est gaudio bonorum, ita finis non erit tormento malorum, quia n. verum est, quod veritas promisit, falsum esse non potest, quod comminatus est.* 5. *ex pœnitentiæ remotione.* Damnati non amplius habebunt conversionis media neq; agent de peccatis suis pœnitentiam. Dolebunt non quod Deum offenderint, sed quod bonis terrenis privati in barathrum infernale inciderint. Ergò etiam non patebit ipsis aditus ad Dei gratiam. Innoc. l.3. de cont. mundi c.3. *pœnitebunt ad pœnam, sed non convertentur ad veniam.* 6. *ex ignis infernalis descriptione.* Psal.11. v.6. *Pluet Dominus super impios sulphur & ignem.* Esa.30. v.33. *torrens sulphuris.* c.34 v.33. *convertuntur torrentes ejus in picem, & humus ejus in sulphur, & erit terra ejus in picem ardentem.* Apoc.19. v.20. *stagnum ignis ardens sulphure.* c.20. v.10. *stagnum sulphuris & ignis.* c.21. v.8. *stagnū ardens igne & sulphure.* At ignis qui ppetuò suppetit torrens ac stagnum sulphuris nunquam extinguitur, sed perpetuum habet nutrimentum. 7. *ex peccati turpitudine & confessione.* Peccatum committitur contra Deum, qui est infinitum bonum. Ergò etiam promeretur infinitas pœnas. 8. *ex voti*

frustra-

frustratione. Apoc.9.v.6. *quærent mortem & non invenient*, h.e. optabunt se in nihilum redigi, ut pœnis illis tandem possint defungi, sed hoc votum erat frustraneum. 9. *ex vinculorum injectione*. Damnati dicuntur *ligandi manib. & pedib.* Mat.22.v.13. qa in carcere infernali tenebuntur æternis vinculis constricti, ut ex eo nunq̃ possint eluctari. 10. ex Dæmonum associatione. Damnati projicientur in illum ignem, *qui Diabolo & Angelis ejus paratus est* Matth.25.v.41. Atqui ignis ille est æternus & nunquam desiturus, cùm peccato Diabolorum nullum paratum fuerit remedium. Ergò etiam damnatorum ignis est æternus.

59. 3. Hanc pœnarum infernalium æternitatem emphaticis verbis describunt pii veteres. Iren. l.4. adv. hæres. c.47. *Quibuscunque dixerit Dominus, discedite à me maledicti in ignem perpetuum, isti erunt semper damnati*. Tertull. de judic. Dom. c.9.

Æterna Deus ossa jubet descendere pœna,
Ire sub ardorem rabidæ sine fine gehennæ.

Cyprianus in lib. ad Demetrianum: *Cremabit addictos ardens semper gehenna & vivacibus flammis vorax pœna, nec erit unde habere tormenta, vel requiem aliquando possint vel finem. Servabuntur cū corporib. suis animæ infinitis cruciatib. ad dolorem. Erit tunc sine fructu pœnitentiæ dolor pœnæ, inanis ploratio, & efficax deprecatio*. serm. de ascens. Christi: *Immortales miseri vivent inter incendia & inconsumtibiles flammæ nudum corpus allambent &c. Non miserebitur ultrà Deus, neq; tunc audiet pœnitentes. Sera erit illa confessio & cùm clausa fuerit janua, frustra carentes oleo acclamabunt exclusi. Nullum ibi refrigerium, nullum remedium, semel Christus descendit ad inferos, ulterius non descendet. Non ultra videbunt Deum in tenebris sigillati, irregressibilis erit illa sententia & immutabile judicium & stabit damnationis hujus immobile constitutum*. Cyrill. Hierosolym. catech. 18. *Si peccator est, accipiet corpus æternum, quo sufferre possit pœnas peccatorum, ut perpetuò in igne ardeat, ut nunquam dissolvatur*. Hieron. in c.66. Esa. *Diaboli & omnium impiorum credimus æterna tormenta*. in comm. Thren.1. *Qui semel illuc ingreditur, ulterius egredi non permittitur. Quod ipsa veritas in Evangelio ostendit dicens: Esto consentiens &c. non exibis inde, donec persolvas novissimum quadrantem. Quemadmodum ibi intelligitur, ubi dictum est: Oportet eum regnare, donec ponet omnes inimicos sub pedibus suis, semper illum regnaturum, quoniam semper illi erunt inimici sub pedibus: ita & hic accipi potest dictum: Non exibis, donec persolvas, semper non exiturum esse, quia semper solvat novissimum quadrantem, dum sempiternas pœnas terrenorum peccatorum luit*. Chrysost. Epist. 5. ad Theodor. lapsum: *Hic habent tàm jucunda quàm tristia finem, eumq; celerrimum, illic seculis extenduntur utraque immortalibus &c. Qui peccaverunt, necesse est ut immortalitatem induant, non tamen ad honorem sibi, verùm ut continuum supersit viaticum illius supplicij, quod quàm sit horrendum, oratio nequit explicare &c. Hic quidem non simul contingunt, vehementia pœnarum & earum diuturnitas. Altera n. cum altera pugnat propter conditionem corruptibilis illius corporis, non ferentis ea, immortalitate a. succedente solvitur, hac pugna & magna potentia nos in infinitum mala utraque possidebunt, nec excessus ullus tormentorum perimet animam nostram, neque hoc corpus poterit in illo tempore consumi cruciatibus, afflictum permanebit cum anima, nec finis ullus erit*. August. in Enchirid. ad Laurent. cap. 113. *Manebit sine fine mors illa perpetua damnatorum, id est, alienatio à vita Dei & omnib. erit communis, quamlibet homines de dolorum relevatione vel intermissione pro suis humanis motibus suspicentur, sicut manebit communiter omnium vita æterna Sanctorum*. l.21. de civ. Dei c.17. *Si sententia illa* (de liberatione damnatorum) *propterea bona & vera, quia misericors est, tantò erit melior & verior, quantò misericordior fuerit. Extendatur ergò ac profundatur fons hujus misericordiæ usque ad damnatos Angelos saltem post multa atque prolixa quantumlibet secula liberandos. Cur usque ad universam manat Naturam humanam, & cùm ad Angelicam ventum fuerit, mox arescit? non audent tamen se ulterius miserando porrigere & ad liberationem ipsius quoque Diaboli pervenire. Verùm si aliquis audeat, vincit nempe istos, & tamen tanto invenitur errare deformius, & contra recta Dei verba perversius, quantò sibi videtur sentire clementius* c.24. circa med. *Cùm dictum fuerit à judice mortuorum & vivorum, Discedite à me maledicti in ignem æternum &c. nimia præsumtionis est dicere, cuiq̃ eorum æternum supplicium non futurum, quos Deus in supplicium ituros dicit æternum, & per hujus præsumtionis persuasionem facere, ut de ipsa quoque vita beatorum vel desperetur vel dubitetur æterna*. in Enchir. c.112. *Multi cruciatus damnatorū humano affectu prosecuti sunt, dura malè molliendo & in leniorem, sed falsam sententiam, flectendo. At exterminandus est affectus, qui divinæ repugnat veritati. Vincat affectum atq; intellectum veritatis ac fidei vis*. Prosp. l.3. de vita contemp. c.12. *Cruciatus, dolor & gemitus torquent animas damnatorum nec extorquent, puniunt corpora damnata nec finiunt. Quos ideò sibi deputatos ignis inextinguibilis non extinguit, ut permanente sentiendi vitâ pœna permaneat, & ad dolendum magis, q̃ ad vivendum æternis corporib. compeditos habeat, quos in flammis vivacibus immortalitas secundæ mortis occidat &c. Proinde omnes qui in gehenna dicuntur occidi, non id cum illis agitur, ut maximis consumti doloribus aliquando deficiant, sed ut in illis pœnaliter vivant*. Isidorus Clarius orat. 12. extraordinaria tom. 1. *Si mille annorum ultio intentaretur, deberent sanè omnes exhorrescere. Nam qui in hac vita aliquot horarum spacio acerbius torquentur, miserrimi existimantur. At verò mille annis ignibus cruciandum, quantò est acerbius, multo v. magis si decem aut centum millibus annorum hæc pœna esset duratura. Quod tamen spacium brevissimum videretur & tanquam momentum si dictum prius esset, tot annorum millibus esse in igne commorandum, quot arenæ minutula grana in hoc templo concluderentur. Rursus hoc etiam tantum spacium* (quæ n. secula arenā illam exhaurirent, si millesimo quoq; anno duntaxat granulum unum auferretur) *pro nihilo putaretur, si in hanc pœnam ea commutaretur, qua reverentur in ignem damnati tot annorum millibus in eo esse quantus arenæ numerus toto hoc, quod inter cœlum & terram interjacet spacio, comprehendi posset. Et tamen contemplatione æternitatis* (heu horrendam rerum faciem) *hoc etiam tam pene infinitum tempus pro re gratissima optaretur & centies ac millies etiam repetitum, modo finis aliquis tandem inciperet apparere. Nam sine ullo unquam fine quempiam torquendum esse, hoc verò ultra omnes desperationis terminos fertur: Quid enim gravius quàm semper velle, quod nunquam erit & semper nolle,*

quod nunquam non erit? In æternum peccator non assequetur quod vult, & q non vult nihilominus in æternum cogetur pati. Cassiodorus in Psal. 20. *Istam sententiam, ite in ignem æternum, damnati consequentur, ut perpetuâ flammâ devorentur. Nam jussionem Domini nulla mora subsequitur, sed mox ut discernit, impletum est. Iste tamen ignis sic absumit, ut servet; sic servat, ut cruciet, dabiturque miseris vita mortalis, ut mors servatrix.* lib. de anim. cap. 19. *Quæ erit calamitas miseris in æternum cruciari, nunquam deficere? ita enim perpetuæ pœnæ tradentur, ut infaustè semper existere comprobentur. Dolor sine fine, pœna sine requie, afflictio sine spe, malum incommutabile. Sic enim varietas vitiosa punitur, ut ejus damnatio nullatenus immutetur.* Greg. lib. 9. moral. c. 39. *Supplicia inferni in se demersos & ultra vires cruciant, & in eis vitæ subsidium extinguendo servant, ut sic vitam terminus puniat, quatenus semper sine termino cruciatus vivat, qui & ad finem per tormenta properat & sine fine deficiens durat. Fit ergò miseris mors sine morte, finis sine fine, defectus sine defectu, quia & mors vivit & finis semper incipit & defectus deficere nescit.* lib. 15. moral. c. 11. *Damnatus non consumitur in morte, quia si consumeretur vita morientis, cum vita etiam pœna finiretur, sed ut sine fine crucietur, vivere sine fine in pœna compellitur, ut cujus vita hic mortua fuit in culpa, illic ejus mors vivat in pœna. Cruciatur & non extinguitur; moritur & vivit; deficit & subsistit; finitur semper & sine fine est. Hæc solo auditu valde terribilia sunt, quantò magis passione.* in comm. 1. Reg. 2. *In inferno nulla inveniri poterunt consilia salutis.* Ambros. Ansbert. lib. 6. in Apocal. cap. 14. *Fumus indicium dat futurarum flammarum, & quia quamvis sine nutrimento lignorum corporeus tamen manet ignis reproborum, ideò fumum ejus sempiternum dicit esse, quia inquam sine fine reprobos ardere conspicit, idcircò fumum tormentorum in secula seculorum ascendere dicit, quæ magis timore indigent quàm expositione &c. Quos semel pœna in tartarum pertrahit, misericordia ulterius ad veniam non reducit.* Idiota de innoc. perdit. c. 6. *Damnatis nulla amplius erit via misericordiæ, sed in igne æterno ardebunt.* Rabanus lib. 5. in Eccles. cap. 1. *Postquam homo sine pœnitentiæ remedio exierit, & illic justo Dei judicio condemnatus fuerit, sine fine ardebit.* Theophyl. in comm. Matth. 25. *Sicut Sancti incessabile habent gaudium, ita injusti indesinentem pœnam, dicuntur n. ituri in supplicium æternum, h. e. nunquam finiendum.* Bernh. in lib. meditation. cap. 3. col. 1193. *Procul à beata Paradisi patria exulati cruciabuntur in gehenna perpetua, nunquam lucem visuri, nunquam refrigerium adepturi, sed per millia millium annorum in inferno cruciandi, nec inde unquam liberandi. Ubi nec qui torquet, aliquando fatigatur; nec qui torquetur, aliquando moritur. Sic enim ignis ibi consumit, ut semper reservat: sic tormenta aguntur, ut semper renoventur. Ardebunt miseri in igne æterno in æternum & ultra, sic morientur, ut semper vivant; & sic vivent, ut semper moriantur.* serm. de convers. ad Clericos cap. 5. *Peccati ipsius & carnis quodammodo similis videbitur esse conditio, ut quemadmodum culpa semper puniri poterit, nec unquam poterit expiari: sic nec in corpore aliquando tormenta finiri, nec corpus ipsum valeat in tormentis exinaniri. Merito quidem ultio sempiterna desæviet, quòd nunquam possit culpa deleri, & nec substantia carnis deficiet, nec simul cogetur etiam afflictio carnis terminari.* Hincmarus Remensis in Epist. ad Hincmarum Lundunensem cap. 54. *Animam immortaliter morientem reatus involvet, & indeficienter non deficientem carnem gehenna consumet.* Petrus Blesensis Epist. 61. *Tota hominis miseri substantia devorabitur inextinguibilibus flammis, nec erit suppliciorum modus vel intermissio sive finis. Nam finis ibi semper incipiet, mors non morietur, nec defectus deficiet, ut damnati hominis conditio semper doloris materiam & mortis æternæ pabulum recidivet.*

60. Quæritur circa *æternitatem* infernalium suppliciorum. 1. *An conveniat divinæ justitiæ ac misericordiæ peccata temporalia æternis pœnis affligi?* Respondent pii veteres unanimi suffragio affirmatè, rationibus ex Scriptura productis hujusmodi: 1. Peccatum committitur contra infinitum bonum, videlicet Deum, ergò etiam promeretur infinitam poenam videlicet æternam. August. lib. 21. de civit. Dei cap. 12. in princ. *Pœna æterna ideò dura & injusta sensibus videtur humanis, quia in hac infirmitate moribundorum sensuum deest ille sensus altissimæ purissimæque sapientiæ, quo sentiri possit quantum nefas in illa prima prævaricatione commissum sit.* Taulerus in homil. *Cum damnati adversus bonum infinitum, quod Deus est, peccaverint, jure quoque divino malum pœnæ debetur eis infinitum.* Dionys. Carthusianus de quatuor novissimis art. 36. *Qui miratur, quod Deus naturaliter bonus & pius tam dirè ac æternaliter punit ac vindicat peccatum breve celeriter factum, & finitum diligenter consideret, quam summa & infinita & incomparabiliter magna & excellens sit dignitas & autoritas, sapientia & justitia, beneficentia, bonitas atque dignatio Dei, sicque intelliget enormitatem peccati & sciet, quod Deus justissimè perpetuam exercet ultionem pro culpis, imò quod etiam citra condignum puniat peccatores in inferno, hoc est, minus quàm meruerunt. Insuper sicut terribilitas ac districtio divini judicij tantò erunt majores, quò major est sapientia, justitia, autoritas, bonitas, liberalitas, & misericordia Dei in vita præsente; sic utique tantò intensior ac intolerabilior est pœna inferni & ultio Dei, quò dignior, excellentior, sapientior, justior, melior ac munificentior est Deus, quem offendunt iniqui.* 2. Per peccatum homo amittit æternum & infinitum bonum, ideò etiam per illud incidit in malum æternum. Per quodvis peccatum mortale contra conscientiam commissum amittitur Dei gratia, Spiritus S. inhabitatio & vita æterna, hæc verò omnia sunt bona inæstimabilia & æterna, ergò etiam homo per peccatum justè incidit in supplicia inæstimabilia & æterna. *Christi meritum* est infiniti valoris ac precii, illud suâ incredulitate repudiarunt damnati, ideò ob infiniti boni amissionem æternas & infinitas poenas meritò sentiunt. Taulerus in homil. *Cum damnati æternam repudiaverint dulcedinem, justè ad æternam devolvuntur amaritudinem.* 3. Homo semper peccavit in suo æterno, justum igitur est, ut etiam semper puniatur in Dei æterno. Gregorius libr. 34. moral. cap. 16. ac libr. 4. dialogor. cap. 44. ad quæstionem, *quomodo justum sit, ut culpa, quæ cum fine perpetrata est, sine fine puniatur,* sic respondet: *Hoc rectè diceretur, si districtus index non corda hominum, sed facta pensaret. Iniqui enim*

Quæstiones de æternitate infernalium pœnarum.

1. An conveniat divinæ justitiæ & misericordiæ, peccata temporalia æternis pœnis affligi.

ideò

ideò cum fine deliquerunt, quia cum fine vixerunt. Nam voluissent utiq; si potuissent, sine fine vivere, ut potuissent sine fine peccare. Ostendunt enim, quia in peccato semper vivere cupiunt, qui nunquam desinunt peccare dum vivunt. Ad magnam ergò justitiam judicantis pertinet, ut nunquam careant supplicio, qui in hac vita nunquam valuerunt carere peccato. Bernhard. Epist. 253. ad Guarinum: *Ob hoc procul dubio inflexibilis & obstinata mentis punitur æternaliter malum, licet temporaliter perpetratum, quia quod breve fuit tempore, vel opere, longũ esse constat in pertinaci voluntate, ita ut si nunquã morerentur, nunquã velle peccare desinere, imò semper vivere vellet, ut semper peccare posset.* Tauler. in hom. *Quia Diabolo morẽ gesserunt in vitiis, ut eidẽ etiam in pœnis subditi sint, æquissimum planè est: sic & quandoquidem semper, si potuissent, optassent vivere & perseverare in peccatis, in eaque voluntate mortui sunt, velint nolint, semper quoque in pœnis durare cogentur.* 4. Hominis morientis voluntas confirmatur in eo statu in quo moritur, sicut Diaboli à Deo apostatantis voluntas statim fuit confirmata in illo malo. Albertus in comm. Mat. 7 *Cùm aliquis in causa finalis impoenitentiæ in peccato moritur, voluntas ejus in malo obstinatur, & in æternum propter hoc insusceptibilis efficitur, & ideò nunquam ab eo peccatum aliquod solvitur, & cùm poena peccatorum insequatur, consequens est, ut in æternum puniatur.* 5. Materia ignis infernalis peccati scil. macula est æterna, ideò quoque pœnam oportet esse æternam. Comp. Theolog. veritat. lib. 7. cap. 21. *Ignis infernalis non erit purgatorius sed punitorius, ideò maculam peccati non absterget, sed aduret.* Debita peccatorum sunt æterna, quia damnati illa non possunt persolvere, ergò etiam carcer & supplicia manent æterna. Si in hac vita tempus solutioni constitutum præterlapsum, fit postmodùm debitum insolubile. Thom. 1. 2. q. 87. art. 5. *Æternitas poena respondet irremissibilitati culpa. At culpa damnatorum irremissibilis. Ergò etiam poena eorum est interminabilis.* 6. Nulla erit in damnatis vera & seria pœnitentia, ergò nec in illis locum habebit peccatorum venia. Gregor. Nazianz. orat. 15. quæ est in plagam grandinis: *Quemadmodum qui Dei memor hic est, morte superior est: ita his, qui è vita excesserint, non est in inferno confessio, nec morum correctio. Hic enim Deus vitam & actionem, illic rerum gestarum censuram conclusit.* Ephrem serm. de extrem. judic. cap. 4. *Non est in inferno confessio, non gemitus, non lachryma, qua judicis avertant sententiam. Non est dilatio ulla temporis ad agendam poenitentiam, non regressio post exitum ad vitam, sed omnia dura, aspera & amara.* Paulin. Episcop. Nolan. de damnatis sic canit: *Nulla illis superest spes, quia nulla fides.* 7. Error τῦ λογιστικῦ in damnatis in hac vita fuit infinitus, quia finitum bonum in judicando antetulerunt bono infinito. Error τῦ ἐπιθυμητικῦ in appetendo, ac θυμικῦ in adhærendo itidem infinitus fuit, quia maluerunt inordinato amore appetere bonum finitum quàm infinitum, & adhærere bono temporali magis desiderarunt quàm æterno. Justè ergò errorem infinitum sequitur pœna infinita. 8. Gaudia beatorum erunt æterna, ergò etiam supplicia damnatorum oportet esse æterna. Ratio connexionis est, quia Deus æquè justus est ac misericors. Sirac. 5. v. 6. *Sicut misericordia ejus erga pios est infinita & æterna, sic etiam ira ejus erga impios est infinita & æterna.* Gregorius lib. 4. Dial. cap. 49. *Sicut finis non est gaudio bonorum: ita finis non erit tormento malorum.* 9. Peccatum separat à vita æterna, ergò etiam mortem adducit sempiternam. 10. Ne quidem in humanis delicti qualitas & atrocitas ex mora temporis, in quo commissum est, æstimatur Augustin. lib. 21. de civitat. Dei cap. 11. *Quidam eorum, contra quos defendimus civitatem Dei, ut pro peccatis quamlibet magnis, parvo scilicet tempore perpetratis pœna quuque damnetur æterna, quasi ullius id unquam justitia legis attendat, ut tantâ morâ temporis quisque puniatur, quanta mora temporis, unde puniretur, admisit. Octo genera pœnarum in legibus esse, scribit Tullius, damnum, vincula, verbera, talionem, ignominiam, exilium, mortem, servitutem. Quid horum est, quod in breve tempus pro cujusque peccati celeritate coarctetur, ut tantâ vindicetur morulâ, quantâ deprehenditur perpetratum, nisi fortè talio? &c. Nunquid tamdiu quisque judicandus est esse debere in vinculis, quamdiu fecit, unde meruit alligari, cùm justissimè annosas pœnas servus in compedibus pendat, qui verbo aut ictu celerrimè transeunte vel lacessivit Dominum vel plagavit? Iam verò damnum, ignominia, exilium & servitus cùm plerunque sic infligantur, ut nullâ venia relaxentur, nonne pro hujus vita modulo similia pœnis videntur esse æternis? ideò quippe æterna esse non possunt, quia nec ipsa vita, qua his plectitur, porrigitur in æternum, & tamen peccata, qua vindicantur longissimi temporis pœnis, brevissimo tempore perpetrantur, nec quisquam extitit, qui censuerit tam citò nocentium finienda esse tormenta, quàm citò factum est vel homicidium, vel adulterium, vel sacrilegium, vel quodlibet aliud scelus non temporis longitudine, sed iniquitatis & impietatis magnitudine metiendum &c.* 11. Gregorius libr. 4. Dial. cap. 44. etiam hanc addit causam, quod Dei benignitas erga electos ex æternis damnatorum suppliciis magis commendabitur. *Iniqui,* inquit, *omnes æterno supplicio deputati sua quidem iniquitate puniuntur, & tamen ad aliquid ardebunt, scilicet ut justi omnes & in DEO videant, gaudia, qua percipiunt & in illis respiciant supplicia, qua evaserunt, quatenus tanto magis in æternum gratia divina debitores se esse cognoscant, quantò in æternum mala puniri conspiciunt, qua ejus adjutorio vicerunt.* Quod ergo Augustinus in enarr. Psal. 70. & ex eo Strabus in glossa ordinaria ejusd. Psal. scribunt, *Deum plus exigere in pœnis, quàm commissum sit in culpis,* id intelligendum non de excessu pœnæ ad culpam *in intensione & gravitate supplicij, sed secundùm temporis durationem,* quia pro delectatione momentanea infligitur poena æterna, statutum namque est, *ut duratio pœna non proportionetur durationi culpa, sed ut intensio pœna respondeat enormitati culpa.* Thom. lib. 4. sent. dist. 46, q. 2. art. 2.

61. 2. *Quomodo damnatorum corpora in ignis infernalis flammis possint conservari, ne consumantur & in cinerem redigantur?* R. 1. fiet hoc per divinam potentiam, quæ corpora illa simul *passibilia & immortalia* faciet: passibilia quidem ut sentiant pœnarum infernalium atrocitatem, immortalia verò ut earundem experiantur æternitatem. August. 21. de civit. Dei cap. 5. *In multis quidem rebus incertum est quid Deus velit, illud tamen certis-*

2. Quomodo corpora damnatorum in igne serventur.

simum

simum est nihil eorum illi esse impossibile, quacunque voluerit, eique nos credere prædicenti, quem neque impotentem neque mentientem possumus credere. cap. 7. *Cur facere non possit Deus, ut & resurgant corpora mortuorum & igne æterno crucientur corpora damnatorum, qui fecit mundum in cœlo, in terra, in aëre, in aquis innumerabilibus miraculis plenum, cùm sit omnibus quib. plenus est procul dubio majus & excellentius etiam ipse mundus miraculum.* 2. Ignis infernalis alterius Naturæ & qualitatis erit, quàm diaconicus, ut enim nunquam extinguitur, sed semper ardet, ita quoque damnatorum corpora non extinguet, sed cruciatibus æternis reservabit. 3. Quomodo duæ illæ dispositiones *immortalitas & passibilitas* in damnatorum corporibus sese compatiantur, à posteriori declarat Guilielmus Alvernus partis primæ de Universo, parte secunda cap. 30. hoc modo: *Perpetuitas pœnarum in damnatis necessariò asserenda, quoniam aliter non esset satisfactum justitiæ creatoris, nisi qui hic fuêre incorrigibiles, perpetuò torquerentur in vita futura. Perpetuitas autem pœnarum non potest esse in subjecto mortali, præsertim in ea magnitudine & vehementia, quâ futura sunt, in quibus eas sustinere non possent ullo modorum corpora, quæ non essent immortalitate firmata. Si verò passibilia non essent, nullæ essent pœnæ corporales, nulli dolores &c. Constat autem multos homines in medio ignium per bonitatem creatoris illæsos fuisse servatos, & tàm à læsione corporum suorum quàm ab omni dolore tàm corporali quàm spirituali liberatos. Quia igitur non est maius creatori ab altero duorum salvare vel liberare, quàm ab ambobus simul, quæ est admiratio aut incredulitas stultorum de hoc, quod salvatis corporibus in medio futurorum ignium & illæsis per omnia in ipsis per ignem huiusmodi animæ sint torquendæ. Facilius enim in se est, non dico quantum ad omnipotentiam creatoris, sola corpora sic servare quàm animas & corpora simul. Quòd si dixerit, quia ignes illi infernales incomparabiliter fortiores sunt ignibus huius seculi, verùm utique dicit, sed ipsa corpora damnatorum erunt incomparabiliter fortiora ad sustinendum ignes huiusmodi, quàm nostra sunt hic ad sustinendum ignem seculi præsentis, quanquam omnipotentiæ creatoris non sit ullo modorum difficile præsentis fragilitatis & infirmitatis corpora ignibus illis futuris servare illæsa.* 4. Pii veteres aliquot similitudinibus illud ipsum declarant: 1. *à fulminibus* corpora tangentibus non absumentibus Minutius Felix in Dial. qui inscribitur Octavius: *Illic sapiens ignis membra urit & reficit; carpit & nutrit; sicut ignes fulminum corpora tangunt nec absumunt.* 2. *à montibus ignivomis.* Tertull. in apologet. cap. 48. pag. 80. *Ignis infernalis non absumit quod exurit, sed dum erogat, reparat, adeò manent montes semper ardentes, & qui de cœlo tangitur, salvus est, ut nullo iam igni decinerescat, & hoc erit testimonium ignis æterni: hoc exemplum iugis iudicij pœnam nutrientis. Montes uruntur & durant, quid nocentes & Dei hostes?* l. de pœnit. c. 12. p. 118. *Quid illũ thesaurum ignis æterni æstimamus, cùm fumariola quædam eius tales flammarum ictus suscitent, ut proximæ urbes aut iam nullæ extent, aut idem sibi de die sperent. Dissiliunt superbissimi montes ignis intrinsecus fœtu. Et quod nobis judicij perpetuitatem probat cum dissiliant, cùm devorentur, nunquam tamen finiuntur. Quis hæc supplicia interim montium non judicii minantis exemplaria deputabit? quis scintillas tales non magni alicujus & inæstimabilis foci missilia quædam & excitatoria jacula consentiet?* Minutius Felix d. l. *sicut ignes Ætnæ montis & Vesuvii montis & ardentium ubique terrarum flagrant nec erogantur: ita pœnale illud incendium non damnis ardentium pascitur, sed inexesâ corporum laceratione nutritur.* Pacianus in parænesi ad pœnitentiam: *Vim ignis infernalis & de præsentibus æstimate, cujus fumariola quædam maximos montes subterraneis ignibus decoquunt. Æstuant indefessis flammarum globis, Ætna & Lisaniculus & Vesuvius Campanus, & quò nobis judicii perpetuitatem probent, dissiliunt, devorantur, nec ullis tamen seculis finiuntur.* August. lib. 21. de civit. Dei cap. 4. *Quidam notissimi Siciliæ montes, qui tantâ diuturnitate temporis atque vetustate usque nunc & deinceps flammis æstuant atque integri perseverant, satis idonei testes sunt, non omne quod ardet absumi*, in quem locum Vives sic commentatur: *Montes multis in locis ardent, ut Ætna in Sicilia & in Hiera, quæ olim Therasia prope Siciliam Vulcano sacra, in qua est collis nocturnas evomens flammas, tum etiam Æonocauma in Æthiopia, Vesuvius in Campania & Lycia Chimæra & trans Herculis columnas quædam nocturnis incendiis conspicua, quædam diurnis, alii ardentium faciem ostendunt, ut juxta Pygmæos, & prope Sybaritas in Aphrica.* 3. *à fontibus sulphureis non deficientibus.* Pacianus d. l. *Ipsi sibi materiam recrescentium corporum reparat ignis æternus. Attendite, si non creditis, aquarum impetus, qui ignibus furit, supplicio nutriente reparabitur.* 4. *ab animalibus in igne viventibus.* August. lib. 21. de civit. Dei cap. 2. *Sunt animalia profectò corruptibilia, quia mortalia, quæ tamen in mediis ignibus vivunt, nonnullum etiam genus vermium in aquarum calidarum scaturigine reperitur, quarum fervorem impunè nemo contrectat, illi autem non solùm sine ulla sui læsione ibi sunt, sed extra esse non possunt &c. Si dicant hæc animalia nec semper vivere, & in illis fervoribus sine doloribus vivere, sua quippe Naturæ convenientibus vegetari, illis non cruciari elementis, respondetur, incredibilius esse vegetari, quam non cruciari talibus rebus. Mirabile est enim dolere in ignibus, & tamen vivere, sed mirabilius vivere in ignibus. Si a. hoc creditur, cur non & illud?* cap. 4. *Salamandra in ignibus vivit.* 5. *ab anima in corporis doloribus & morbis superstite.* Chrysost. Epist. 5. ad Theodor. Lapsum: *Si quis fortè dubitat, quo pacto satis esse ac æternum durare immortalis queat anima, confecta tantâ vi pœnarum, is cognoscat, quæ hic fiunt, quomodo non rarò multi ad morbum non minùs acrem quàm diuturnum suffecerint, nec anima dissoluta est, sed corpus est constrictum ac depressum animâ afflicti remanente in negotio non aliter atque si corpori non foret indita. Quare postquam incorruptibile corpus insolubileque acceperit, nihil prohibet in infinitum protendi supplicium.* August. l. 21. de civ. Dei cap. 3. *Etsi quærimus, utrum semper possit vivere, quod dolet, certum tamen est vivere omne quod dolet, doloremq; omnem nisi in re vivente esse non posse. Necesse est ergò ut vivat dolens, non est necesse, ut occidat dolor, quia nec corpora ista mortalia, & utique moritura omnis dolor occidit. Ut autem dolor aliquis possit occidere, illa causa est, quoniam sic est anima connexa huic corpori, ut summis doloribus cedat atque discedat, quoniam & ipsa compago membrorum atque vitalium sic infirma*

infirma est, ut eam vim, qua magnum vel summum dolorē facit, non queat sustinere. Tunc a. tali corpori anima & eo connectetur modo, ut illud vinculum sicut nulla temporis longitudine solvitur, ita nullo dolore rumpatur. Proinde etiamsi caro nunc talis nulla est, qua sensum doloris perpeti possit, mortemque non possit, erit tamen tunc talis caro, qualis nunc non est, sicut talis erit & mors, qualis nunc non est &c. Attendunt isti contradictores nullam esse nunc carnē, qua dolorem pati possit, mortemq; non possit, & non attendunt esse tamen aliquid tale, quod corpore maius sit. Ipse quippe animus, cuius præsentia corpus vivit & regitur, & dolorem pati potest, & mori non potest. Ecce inventa res est, quæ cùm sensum doloris habeat, immortalis est, hoc igitur erit tunc etiam in corporibus damnatorum, quod nunc esse scimus in animis omnium &c. Si ergò a dolore argumentum rectè sumeretur ad mortem, ut ideò mors possit accidere, quia potuit accidere & dolor, magis ad animā pertineret mors, ad q̄ magis pertinet & dolere. Cum v. illa, quæ magis dolere potest, nō possit mori, quid momenti affert, cur illa corpora, quoniā futura sunt in doloribus, etiam moritura credamus? Confer c. 4. 5. 6. & 7. in quib. multa Naturæ miracula commemorat, quorum sufficiens ratio alia reddi non potest nisi voluntas omnipotens creatoris. *Habebit* (inquit c. 4.) *tunc ista carnis substantia qualitatem ab illo inditam, qui tam miras & varias tot rebus indidit, quas videmus, ut eas, quia multæ sunt, nō miremur. Quis n. nisi Deus creator omnium dedit carni pavonis mortui ne putresceret (cùm tamen computruerit caro Platonis.) Quis paleæ dedit vel tam frigidam vim, ut obrutas nives servet, vel tam fervidam, ut poma immatura maturet? De ipso igne mira quis explicet, quo quæq; adusta nigrescunt, cum ipse sit lucidus & pene omnia quæ ambit & lambit colore pulcerrimus decolorat atq; ex pruna fulgida carbonem teterrimum reddit? &c.* Similia miranda de carbonibus, calce viva, adamante & magnete ibidem recenset. c. 5. *Agrigentinum Siciliæ salem perhibent, cum fuerit admotus igni, velut in aqua fluescere, cum v. aqua velut in igne crepitare. Apud Garamātas quendam fontem tam frigidum diebus ut non bibatur, tam fervidum noctibus ut non tangatur. In Epiro alium fontem, in quo faces ut in cæteris extinguuntur accensæ, sed non ut in cæteris, accenduntur extinctæ. Asbeston Arcadiæ lapidem propterea sic vocari, quod accensus semel iam non possit extingui. Lignum cuiusdam ficus Ægyptiæ non ut ligna cætera in aquis natare, sed mergi, & quod est mirabilius, cū in imo aliquandiu fuerit, inde ad aquæ superficiem rursus emergere, quando madefactum debuit humoris pondere prægravari. Poma in terra Sodomorum gigni quidem & ad maturitatis faciem pervenire, sed morsu pressuve tentata in fumum ac favillam corio fatiscente vanescere. Pyriten lapidem Persicum tenentis manum si vehementius prematur adurere, propter quod ab igne nomen accepit. In eadem Perside gigni etiam lapidem Selenitem, cuius interiorem candorem cum Luna crescere atque deficere. In Cappadocia etiam vento equas concipere, eosdemque fœtus non amplius triennio vivere. Tilon Indiæ insulam eò præferri cæteris, quod omnis arbor, quæ in ea gignitur, nunquam nudatur tegmine foliorum.* (Autores, ex quibus Augustinus hæc adducit, nominat Ludovic. Vives in Commentario) tandem concludit: *Quis eorum nobis crederet, si quemadmodum dicimus futura hominum viva corpora, quæ semper arsura atque dolitura, neque tamen aliquando moritura sint, ita diceremus in futuro seculo futurum salem, quem faceret ignis velut in aqua fluescere, eundemq; faceret aqua velut in igne crepitare &c. Per hoc cum in talibus operibus Dei deficiat ratio cordis & sermonis humani, sicut ista non ideò non sunt, sic non ideò etiam illa non erunt, quoniam ratio de utrisque ab homine non potest reddi.*

62. *Antithesis.* Æternitatem infernalium pœnarum negavit: 1. *Origenes*, qui homil. 8. in Josuam sic commentatur: *Est in hoc etiam resurrectionis futuræ mysterium, jam enim tunc ultra omnino non erit Diabolus, quia jam non erit mors, de Diabolo n. loquens Apostolus ait, novissimus inimicus destruetur mors.* Et posteà explicans illa verba: *Incendit Josua Hai & facta est urbs, quæ non habitetur in æternum. Vides quia hæc, quæ consequuntur, magis ad mysterij quam Historiæ veritatem pertinent, non n. tam ille locus terræ inhabitabilis est in æternum, quàm locus Dæmonum inhabitabilis erit, tum cùm jam nemo peccabit neq; regnabit in aliquo peccatum, cùm Diabolus & Angeli ejus igni tradentur æterno: dicente Christo his, qui vicerunt, Venite benedicti, aliis a.: ite in ignem æternum, donec omni animæ quibus ipse novit, remediis consulat, & omnis Israel salvus fiat* l. 1. περὶ ἀρχῶν c. 6. de spiritib. impiis sic scribit: *Hi verò qui de statu primæ beatitudinis moti quidem sunt, non tamen irremediabiliter moti, sanctis beatisq; ordinib. subjecti sunt ad regendum, quorum adjutorio usi & institutionib. ac disciplinis salutarib. reformati redire ac restitui ad statū beatitudinis possunt.* hom. 18. in Joh. *Si quis blasphemiam dixerit in Sp. S. non remittetur ei neque in hoc seculo, nec in futuro, non tamen si in futuro seculo non remittetur, ergo neq; in futuris seculis non remittetur.* Tribuunt hunc errorem Origeni Theophilus Alexandrinus lib. 2. Epiphanius in Epistola ad Johan. Hierosolymitanum, Athanas. lib. de communi Deitatis essentia, Hieronym in Epist. ad Avitum in comm. c. 3. Jonæ, & in comment. Epist. ad Ephes. August. in libro de hæresib. c. 43. (*Quis Catholicus Christianus, vel doctus vel indoctus non vehementer exhorreat, eam quam dicit purgationem malorum, h. e. etiam eos, qui hanc vitam in flagitiis & facinorib. finierunt, ipsum etiam Diabolum atq; Angelos eius, quamvis post longissima tempora purgatos atq; liberatos regno Dei lucique restitui, & rursus post longissima tempora omnes, qui liberati sunt, ad hæc mala denuò relabi & reverti, & has vices alternantes beatitudinum & miseriarum rationalis creaturæ semper fuisse, semper fore.*) & lib. 21. de civit. Dei c. 17. (ubi inter cætera sic scribit: *Origenes etiam ipsum Diabolum atque Angelos ejus post graviora pro meritis & diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos atque sociandos sanctis Angelis credidit. Sed illum & propter hoc & propter alia nonnulla & maximè propter alternantes sine cessatione beatitudines & miserias, & statutis seculorum intervallis ab istis ad illas atque ab illis ad istas itus ac reditus interminabiles non immeritò reprobavit Ecclesia.*) Gregor. lib. 9. moral. cap. 45. & 46. lib. 34. cap. 12. & 13. Theodoretus de hæres. in cap. de Origenistis, Haymo in comm. cap. 24. Esa. &c. Sed multi existimant, Origenem potius contrarium statuisse, ac priores sententias ab iniquis ejus æmulis scriptis ipsius fuisse insertas, in multis enim locis æternitatem pœnarum infernalium disertè videtur astruere. hom. 14. in Lev. *Ubi quis*

Antithesis eorum qui negant infernalium pœnarum æternitatem.

quis accipit peccatum, habet illud secum ac permanet cum ipso, nec aliquo supplicio, pœnaque diluitur & transit, cum ipso est etiam post mortem & quia temporalia hic non persolvit, ibi expendit æterna supplicia &c. Ubi non est soluta vindicta, peccatum manet illis æternis ignibus exigendum. homil. 18. in Num. *Si anima nō habeat virtutes, non veniet caro neque anima ad hereditatem, sed solum ad judicium illius, qui potest animam & corpus perdere in gehenna.* in exposit. Psal. 37. hortatur peccatorem, *ut in hoc seculo se præparet ad flagella, ne ignibus æternis reservetur.* homil. 1. in Ezech. exponens illud, *restituetur Sodoma*, per Sodomam intelligens peccantem amantem, culpat aliquos ex Hebræis asserentes *Sodomam aliquando restitui*, in explic. c. 11. Rom. *Istius qui de cœlo cecidisse dicetur, nec in fine seculi ulla erit conversio &c.* Plura hujusmodi ex Origene collegerunt Jacobus Merlinus in Apolog. pro Origene, & Sixtus Senensis lib. 5. Bibliothec. annot. 141. p. 377.

63. 2. Origenis errori notante Erasmo in annotat. ad lib. 1. Orig. περὶ ἀρχῶν videtur subscripsisse Ambrosius in expositione c. 3. Epist. ad Ephes. ubi inter reliqua sic scribit: *Tantum de hoc* (Paulo) *bene sensit Deus, ut non solum gentibus hunc Magistrum daret, verum etiam ut per eum veritas Christi innotescat spiritibus in cœlestibus, qui sunt Principes & potestates &c. ut agnoscentes per Ecclesiam, quæ multifariè ad vitam attracta est, in Christo unius Dei manere mysterium, desinant ab errore. Id enim agitur, ut prædicatio Ecclesiastica etiam his proficiat, & deserant assensum Tyrannidis Diaboli, quâ se adversus unius Dei fidem impia præsumtione armavit &c. Dicitur his Principibus, qui in errore sunt in cœlestibus, sive ministris ejus in terris, ut auferant portas Principis sui, h. e. Diaboli, de mentibus suis, per quas multorum asserendorum error intravit &c.* Sed commentarios illos falsò attribui Ambrosio multorum constans est sententia. 3. Eundem errorem Hieronymo tribuunt Ruffinus lib. 1. invectiv. in Hieron. & Stanislaus Pannonius Anabaptista, sed Hieronymus multis in locis contrarium asserit, utpote lib. 1. contra Pelagian. in Epist. ad Pammach. de errorib. Joh. Hierosolym. in comm. Esa. 66. in comm. Mat. 25. Apolog. 2. cont. Ruffin. &c. Quæ verò Ruffinus ex commentariis Hieronymi in Epist. ad Ephes. adducit, in quib. Origenico huic errori videtur favere, illa sunt dicta in *persona Origenis*, ut docet ipse Hieron. de similib. errorib. in Apol. 1. cont. Ruffin. interim negari nequit, Hieronymum dubitanter scribere in comm. Esa. 24. circa fin. *Sciendum quod judicium Dei non possit scire humana fragilitas, nec de pœnarum magnitudine atq; mensura ferre sententiam, quæ Domini arbitrio derelicta est.* Cautè etiam accipiendū & explicandum, quod in comm. Esa. 66. scribit: *Sicut Diaboli & omnium negatorum atq; impiorum, qui dixerunt in corde suo: Non est Deus, credimus æterna tormenta: sic peccatorum atque impiorum & tamen Christianorum, quorum opera in igne probanda sunt atque purganda moderatam arbitramur, & mixtam clementia sententiam judicis.* Itemque l. 1. cont. Pelagian. *Diabolum & satellites eius omnesque impios dicimus perire perpetuò, Christianos verò, si in peccato præventi fuerint, salvandos esse post pœnas.* 4. Quidam Doctores *Misericordes* dicti, contra quos disputat Augustinus lib. 21. de civit. Dei cap. 17. *Nunc*, inquit, *cum Misericordibus nostris agendum esse video, & pacificè disputandum, qui vel omnibus illis hominibus quos iustissimus iudex dignos gehennæ supplicio iudicabit, vel quibusdam eorum, nolunt credere pœnam sempiternam futuram, sed post certi temporis metas pro cuiusque peccati quantitate longioris sive brevioris eos inde existimant liberandos.* Illorum opinio ab Origenica in eo discrepans fuit, quod non *Diabolis*, sed *damnatis* duntaxat *hominibus* hanc spem liberationis fecerunt. Hi tamen ipsi in varia opinionum abierunt divortia, quidam enim *omnium omninò hominum* pœnas post hanc vitam dicebant esse temporales & purgatorias, nequaquam verò æternas. Quidam id sentiebant solùm *de omnibus Christianis*, sive hæretici essent sive Catholici. Quidam id statuebant de illis solis & omnibus, qui aliquando fuissent Catholici. Contra quos singulos disputat Augustinus dict. l. cap. 18. 19. 20. & 25. lib. de fid. & operib. cap. 14. 15. & 16. 5. *Anabaptistæ* superiori seculo docere cœperunt, *omnes damnatos atque ipsos etiam Diabolos tandem salvandos esse & pœnis seu cruciatibus ipsorum, quos peccatis suis promeriti sunt, finem aliquando impositum iri.* August. Confess. artic. 17. Bullinger. lib. 2. contra Anabapt. cap. 15. Vide dictum librum Stanislai Pannonii Anabaptistæ pro stabiliendo Origenis errore scriptum sub titulo de divina philantropia. Wigand. in lib. de Anabapt. meminit cujusdam Joh. Denckii Anabaptistæ, qui libro in publicum edito hunc errorem propugnarit. 6. *Libertinorum* quidam Dei misericordiam omnib. omninò hominibus adeoque Dæmonibus post judicium pollicentur. Lindanus in Dubitantio. 7. *Photiniani* videntur statuere impios vel non resuscitandos vel post resurrectionem ac judicium statim in nihilum redigendos, quo de errore in tract. de Morte plenius dictum. 8. *Pontificij* quorundam ex inferno liberationem asserere non verentur, quâ ratione æternitatem suppliciorum infernalium ex parte & indirectè negant. Damasc. in serm. de mortuis refert, *Teclam proto Martyrem in terris adhuc viventem in precibus suis ab inferis eripuisse Falconillam fœminam, quæ toto vitæ tempore fuerat idolorum cultrix & à Christi religione aliena.* Profert etiam ex Historia Palladii Macarium Magnum assiduè pro mortuis deprecantem, cui anxiè perquirenti, *an orationes suæ defunctis prodessent*, cranium quoddam aridum hominis idololatræ, quod fortè in via jacebat, divino jussu in vocem prorumpens responderit: *Quando ô Macari pro mortuis offers preces, nos interim aliquid lenimenti sentimus.* Addit etiam inter alia exempla Gregorii Romani Pontificis factum, qui cùm enixè Deum precaretur pro salute Trajani Imp. Ethnici, annis ante sua tempora pene quingentis defuncti, audivit vocem divinitùs allatam dicentem: *Preces tuas audivi, & veniam Traiano do, tu verò deinceps pro impio hostiam mihi ne offeras.* In Revelationibus Brigittæ (quas teste Possevino in apparatu sacro tom. 1. lit. S. Johannes de Turrecremata Cardin. aliique viri docti ante plures quàm ducentos annos publicâ autoritate diligenti examine præmisso approbarunt ac evulgarunt.) lib. 4. cap. 13. idem de Gregorio affirmatur: *Bonus Gregorius oratione sua etiam infidelem Cæsarem elevavit ad altiorem gradum.* Quamvis verò Melchior Canus lib. 11. locor. c. 1. Dominicus à Soto 4. sent. dist. 45. q. 2. art. 2. Baron. in annalibus circa tempora Trajani,

jani, Blasius de Viega in comm. Apocal. cap. 6. comment. 3. sect. 3. Bellarm. lib. 2. de purgat. cap. 8. & Becanus in append. tract. de purgat. Calvinist. cap. 8. num. 14. pag. 138. fabulam illam de Trajano ex inferis per preces Gregorii liberato fide dignam esse rectè negent, notandum tamen 1. quod nullus Papa in hodiernum usque diem eam damnaverit, aut librum Damasceni vel Brigittæ, in quo ea confirmatur, in censum prohibitorũ librorum retulerit. 2. quod Alphonsus Ciaconus Monachus Dominicanus permissu & authoritate Papæ Apologiam pro Historia Trajani ediderit, in qua adducit rationes & testes complures, utpote Petrum & Johannem Gregorii Diaconos, ἀνώνυμον autorem qui scripsit vitam Gregorii, Damascenum, Johannem Diaconum, Thomam, Brigittam, Mechtildem &c. Eandem Historiam defendit Andradius Payva. 3. quod Bellarm. d. l. titubanter incedat. *Si hac Historia, inquit, defendi debet, oportet dicere, Trajanum non fuisse damnatum absolutè ad inferos, sed solùm punitum in inferno, secundum præsentia ejus demerita, & suspensam sententiam propter prævisas Gregorii preces: & præterea non immediatè ex inferno ad cælum transisse, sed priùs corpori unitum & tunc baptizatum & pœnitentiam in hac vita egisse.* 4. quod in eod. cap. Bellarm. afferat. *ex inferno animas redire, & hominibus in terra viventibus apparere. Quòd animæ ex inferno apparuerint* (inquit) *multis exemplis probat autor librorum de proprietatibus apum, & idem apparet ex illa apparitione Doctoris Parisiensis in vita S. Brunonis, qui post triduum à morte dixit se condemnatum.* Et posteà: *Quod animæ ex inferno damnatorum revocari possent ad vitam, videretur incredibile, nisi extarent exempla, quæ negari non possunt. Nam Gregorius lib. 1. Dial. cap. 12. scribit à S. Severo excitatum fuisse quendam virum pessimum, qui à Dæmonibus in infernum deducebatur. Egesippus scribit lib. 3. cap. 2. B. Petrum excitasse affinem quendam Cæsaris Ethnicum à morte &c.* Eandem fabulam Doctoris Parisiensis approbat Becanus d. l. 5. quod Pontificii omnes unanimi consensu statuant, in descensu Christi ad inferos, limbum Patrum, superius illud inferni conclave, fuisse penitus evacuatum, Patriarcharum animabus in cœlum adductis, & ex purgatorio, cujus ignem ejusdem Naturæ & speciei cum infernali igne statuunt, multa animarum millia per Missas, eleemosynas, preces & suffragia viventiũ liberari.

64. Sed huic erroneæ opinioni *præposterè & in perversum misericordium,* ut eos Augustinus appellat opponenda sunt, 1. *clarissima Scripturæ dicta,* quæ pœnarum infernalium æternitatem perspicuè asserunt, quæ superiùs sunt enumerata, 2. contra ea si excipere velint, *nomen æternitatis accipi pro tempore longinquo & diuturno, non autem pro æternitate absoluta,* urgẽda est antithesis, Matt. 25. v. 46. *ibunt injusti in supplicium æternum, pii verò in vitam æternam.* Jam verò nemo dubitat, piorum gaudia fore absolutè æterna. August. lib. 21. de civit. Dei cap. 23. *Christus in uno eodemq; loco, in una eademq; sententia dixit, ibunt isti in supplicium æternum, justi autem in vitam æternam. Si utrumque æternum, profectò aut utrumque cum fine diuturnum, aut utrumque sine fine perpetuum debet intelligi. Par pari enim relata sunt, dicere autem in hoc uno eodemque sensu vita æterna sine fine erit, supplicium æternum finem habebit, multùm absurdum est.* 3. Si distinguere velint *inter ignem æternum & mansionem in igne æterno,* urgenda sunt dicta Scripturæ, in quibus impii dicuntur cruciandi *in sæcula sæculorum, quibus verbis nihil Scriptura divina significare consuevit, nisi quod finem non habet temporis,* ut rectè docet August in. d. l. Quinimò quo sensu dicuntur pii ituri *in vitam æternam,* eodem sensu dicuntur impii ituri *in supplicium æternum,* ut docet oppositio. Jam verò pii eo sensu dicuntur ituri in vitam æternam, quia in ea perpetuò sunt mansuri. Ergò etiam impii eo sensu dicuntur ituri in supplicium æternum, quia in illo perpetuò sunt mansuri. Observari etiam potest illud, quod notanter dicitur, *ignis eorum non extinguetur, vermis eorum non morietur,* ergò non solùm Diabolos, sed etiam damnatos ignis ille in æternum cruciabit. 4. Opponẽdus huic errori unanimis veterum Ecclesiæ Doctorũ consensus. August. d. l. *Tot factis & sacris veteribus ac novis literis eruditi mundationem & regni cœlorum beatitudinem post qualiacunq; & quantulacunq; supplicia quibuscunq; & quantiscunq; Angelis non inviderũt, sed potius viderunt divinam vacuari vel infirmari non posse sententiam, quã se Dominus prænunciavit in judicio prolaturum: Discedite &c.* Haymo in cõm. Esa. 24. *Origenis sententiam de liberatione dãnatorum nemo sanctorum Patrum corroborat, sed omnes denegant, habentes illam sententiam Domini ante oculos: Ibunt impii in æternum supplicium. Quicquid æternum est, sine termino est.* 5. In Synodo Occumenica quinta Ann. 552. celebrata, damnata est Origenica illa opinio, sic enim habet articulus IX. illius Synodi: *Si quis dicit aut sentit temporanea esse Dæmonum & impiorum hominum tormenta, finemq; ea tempore aliquo habitura, sive restitutionem Dæmonum aut impiorum hominum futuram, anathema sit. Anathema sit Origenes, unà cum ejus detestandis & execrandis dogmatibus, & homini omni, qui hæc sentit & asserit, aut aliqua ex parte quocunque prorsus tempore ea defendere audet.* Nicephor. lib. 17. Histor. Eccles. cap. 28. 6. Pontificiis quorundam impiorum ex inferno liberationem asserentibus illud considerandum proponimus, quod sacræ literæ ne ipsius quidem Christi meritum eò extendant, ut si quis in finali impœnitentia decedat, præsertim hostis Christiani nominis, & effusor Christiani sanguinis, qualis *Trajanus* ad finem usque vitæ mansit, rursus ex gehennæ flammis eripiatur. Papa igitur plus præstitisset animam damnati ex inferno liberando, quàm Christus unquam fecit, vel se facturum in verbo revelavit. Hieronymus in comment. cap. 3. Jonæ opinioni isti Origenicæ & Anabaptisticæ sequentia opponit fundamenta: 1. quod nuspiam divina Scriptura illam doceat. 2. quod in Evangelio dicatur *ignis æternus* & *supplicium æternum,* & apud Esaiam: *Vermis non morietur, ignis non extinguetur.* 3. quòd hæc sententia penitùs evertat timorem Dei, dum facilè homines labuntur ad vitia, putantes omnes improbos aliquando post pœnas fore salvandos. 4. si post longum seculorum circuitum omnium rerum restitutio fiat, ut una dignitas sit animarum, *nulla distantia erit inter virginem et prostibulum, inter matrem Domini, & inter victimas libidinum publicarum. Idem erit Gabriel & Diabolus; Apostoli et Dæmones, idem Propheta & Pseudopropheta, idem Martyres & persecutores.* 5. si finis omnium similis est, finge infinitas ætates cruciatuum, præteritum omne pro nihilo est, *quia non quærimus, quod*

aliquando fuerimus, sed quod semper futuri sumus.

Argumēta cōtra æternitatem infernalium suppliciorū 65. Argumentis utuntur potissimùm ejusmodi: 1. *ex magnitudine divinæ commiserationis.* Psalm. 77. versic. 8. *Nunquid in secula elongabit se Dominus, & non addet ut velit ultra.* versic. 9. *nunquid defecit in secula misericordia ejus.* vers. 10. *nunquid oblitus est misereri Deus, & clausit in furore misericordias suas?* Psalm. 84. versic. 19. *Ne obliviscaris in æternum.* Respond. Augustin. lib. 21. de civit. Dei cap. 24. *hoc pertinere ad vasa misericordiæ & ad ipsos filios promissionis, quorum unus erat etiam ipse Propheta, qui cùm dixisset: Nunquid obliviscetur misereri Deus, continuò subjecit, hac est immutatio dextræ excelsi &c. Ira Dei est etiam ista vita mortalis, ubi homo vanitati similis factus est, & dies ejus velut umbra prætereunt, in qua tamen ira non obliviscetur misereri Deus, faciendo Solem suum oriri super bonos & malos, & pluendo super justos & injustos, ac vasa iræ mutando in melius.* Et posteà, *Quibus placet istam sententiam usque ad illa impiorum protendere, saltem sic intelligant, ut manente in eis ira Dei, quæ in æterno est pronunciata supplicio, non contineat Deus in hac ira suas miserationes & faciat eos non tantâ, quantâ digni sunt pœnarum atrocitate cruciari, non ut eas pœnas vel nunquam subeant, vel aliquando finiant, sed ut eas mitiores, quàm merita sunt eorum, leviores que patiantur, quod quidem non ideò confirmo, quia non resisto.* Nos simplicissimè respondemus, objecta divinæ misericordiæ in futuro seculo non futuros esse damnatos, sed beatos, quia Jac. 2. versic. 13. *judicium sine misericordia erit illi, qui non exercuerit misericordiam*; ac tempus misericordiæ & pœnitentiæ non esse futurum, sed hoc præsens seculum Esa. 49. versic 8. 2. Corinth. 6. vers. 2. Hebræor. 3. versic. 13. &c. tunc enim *clausa erit janua* Matth. 25. versic. 10. 2. *ex veritate Propheticæ promissionis* Esa. 24. versic. 22. *Congregabuntur in congregatione unius fascis in puteum & claudentur ibi in carcere, & post multos dies visitabuntur.* Hoc loco pro stabilienda sua opinione Origenem fuisse usum, testis est Haymo in comment. illius cap. & ante illum Hieronymus ibid. Respond. Haymo statuit ideò damnatos post multos annos dici *visitandos*, quia in resurrectione animæ rursus cum corporibus unientur, ac cum corporibus simul cruciabuntur, quam Haymonis expositionem sequitur Osiander in notis. Sed judicium extremum, de quo Propheta ibi agit, sequetur resurrectionem. Lyranus dies multos μετωνυμικῶς pro peccatis accipit, quia *in diebus multis*, hoc est, à principio mundi fuêre commissa: dicitur enim in Hebræo מרב ימים *à diebus multis.* Sed dies pro peccatis sumi, vix potest aliquo Scripturæ exemplo demonstrari, ac præpositio מן non solùm de, sed etiam post significat Genes. 4. vers. 3. Oseæ 6. versic. 3. Sic Latini etiam dicunt, *à meridie, à mensa, à lectione.* Quidam existimant *post multos dies visitari* esse idem quod semper visitari, quia Scriptura nominibus temporum describit æternitatem per quandam συγκατάβασιν. *Consuetudo est Scripturæ*, ait Ribera in cap. Hoseæ, *ut sæpe differentiam aliquam temporis usurpet, quo permansionem quandam & durationem rei quam narrat in illa eadem differentia temporis significet.* Sic ergò per visitationem post multos dies intelligitur æterna in supplicio permansio, ut sit sensus, quantacunque duratio post judicium intelligitur effluxisse, adhuc manebit eorum visitatio & supplicium. Illud certum est *tùm ex aliis Scripturæ dictis*, quæ de impiorum damnatione agunt, *tùm ex hujus ipsius loci circumstantiis* agi hîc non *de visitatione gratiæ*, quâ damnati sint ex inferno liberandi, vel pœna eorum mitiganda, sed *de visitatione iræ*, quâ post multos dies. hoc est, post multa seculorum millia ad rediviva & renovata semper deposcentur supplicia. Qualis enim visitatio est, quâ Deus in die judicii militiam cœli & Reges impios visitabit, talis etiam erit ea, quâ damnatos post multos annos visitabit, ut contextus Propheticus manifestè ostendit. Jā verò illa est visitatio nō gratiæ sed iræ. E. & hæc talis erit, ac proinde locus hic Propheticꝰ tantū abest, ut perpetuitatē infernalium suppliciorum infringat, ut eandem magis stabiliat. Confer dicta Scripturæ, in quibus nomen visitationis *de visitatione iræ ac pœnæ* accipitur. Exod. 20. v. 5. cap. 32. vers. 34. Levit. 18. v. 27. cap. 26. v. 16. &c. Hieron. in comm. *Non dixit apertè Scriptura divina, Visitabuntur ab Angelis, vel visitabuntur à Domino, sed absolutè visitabuntur. Ex qua ambiguitate verbi & remedium potest intelligi & correptio, quod postquam justi præmia receperint, illi in pœnis perpetuis visitentur.* 3. *ex gradibus comparationis.* Luc. 12. versic. 48. *Qui non cognoverit voluntatem Domini sui, & fecerit digna plagis, vapulabit paucis.* Resp. Salvator noster pœnarum infernalium secundum gradus diversitatem astruit, nequaquam verò earundem æternitatem evertit. Vapulabit paucis non *absolutè*, sed *comparatè* respectu illius servi, qui cognitâ Domini voluntate non præparavit se, ut eam faceret, *qui multis*, hoc est, pluribus vapulabit. Vapulabit paucis non tamen pauxillo tempore, sed in æternum. Basilius in regul. brevioribus interrog. 267. *Illud paucis non finem sed diversitatem supplicii declarat. Usurpatum est autem etiam hoc à Domino ex usu quotidianæ loquendi consuetudinis, quemadmodum etiam alia hujusmodi nonnulla, quandoquidem scimus plerunque hujusmodi formam loquendi etiam in his solitam esse usurpari, qui ex uno aliquo morbo laborant, veluti cùm dicimus in aliquo, qui tantummodo febricitat, aut ex oculo dolet, admirantes, hic quot sustinuit dolores, aut quot pertulit cruciatus.* 4. *ex amplitudine Apostolicæ oppositionis.* Rom. 11. v. 32. *Conclusit Deus omnes sub incredulitatem, ut omnium misereatur.* Resp. Augustin. lib. 21. de civit. Dei cap. 24. circa fin. *illud non ideò dictum esse, quod Deus neminem sit damnaturus, sed superius apparere, unde sic dictum: Nam cùm de Judæis postea credituris Apostolis loqueretur ad gentes, ad quas utiq; jam credentes conscribebat Epistolas, subjecit: Conclusit Deus omnes &c. Quos omnes, nisi de quibus loquebatur tanquam dicens, & vos & illos? Deus ergò et gentiles & Judæos, quos præscivit & prædestinavit conformes fieri imaginis filii sui, in infidelitate conclusit, ut de amaritudine infidelitatis suæ pœnitendo confusi, ad dulcedinem misericordiæ divinæ credendo converterentur &c.* Sed quia prius membrum est simpliciter Universale, Deus enim non tantùm *genera singulorum*, hoc est, aliquos ex Judæis & gentibus, sed etiam *singulos generum*, hoc est, omnes omninò homines Judæos & gentes voce legis suæ judicialiter sub peccatum conclusit Galat. 3. vers. 22. ideò etiam posterius membrum rectiùs accipiatur Universaliter, non quidem ratione *applicationis actualis*, quasi omnes tàm infideles quàm credentes divinæ misericordiæ fieret participes, sed *ratione gratiosæ oblationis*, quia

Deus

Deus in verbo Evangelii omnibus hominib. suam gratiam, & beneficia Filii sui offert. Ex eo autem inferri nequit, omnes damnatos tandem esse ex inferno liberandos, quia Dei gratia & Christi beneficia non in futuro, sed in hoc duntaxat seculo hominibus offeruntur. 5. *ex Natura divinæ comminationis. Scriptura multis confirmat exemplis, Deum supplicia absolutè comminari, & tamen eadem postea non inferre, ut patet exemplo Ninivitarum, unde intelligitur, quando Deus minatur supplicia, non significari ea revera esse inferenda, sed eos, quibus intentantur, dignos esse, quibus illa inferantur.* Respond. Augustinus dicto loco Niniven juxta divinam prædictionem verè eversam fuisse. *Evertuntur*, inquit, *peccatores duobus modis, aut sicut Sodomitæ, ut pro peccatis suis ipsi homines puniantur, aut sicut Ninivitæ, ut ipsa hominum peccata pœnitendo destruantur. Factum est ergò quod dixit Dominus. Eversa est enim Ninive, quæ mala erat, & bona ædificata est, quæ non erat. Stantibus enim mœnibus atque domibus eversa est civitas in perditis moribus.* Simpliciùs respondetur comminationem pœnarum in hac vita non esse *absolutam*, sed *conditionalem*, semper enim subintelligitur conditio pœnitentiæ, sed quia in futuro seculo pœnitentiæ tempus non ampliùs erit, ideò sine ulla conditione dicitur: *Ibunt damnati in supplicium æternum.* 6. *ex lege talionis. Quomodo verum erit illud Salvatoris* Luc. 6. versic. 38. *in qua mensura mensi fueritis, in ea remetientur vobis, si temporale peccatum supplicio punitur æterno?* Respond. ostensum fuit superiùs proportionem pœnæ & culpæ non in mora temporis, sed in peccati qualitate ac turpitudine quærendam. Augustinus d. libr. cap. 11. *Non propter æquale temporis spacium, sed propter vicissitudinem mali, hoc est, ut qui mala fecerit, mala patiatur, eandem dictam fuisse mensuram, quamvis hoc in ea re propriè possit accipi, de qua Dominus cùm hoc diceret, loquebatur, hoc est, de judiciis & condemnationibus. Proinde qui judicat & condemnat injustè, si judicatur et condemnatur justè, in eadem mensura recipit, quamvis non hoc quod dedit.* 7. *ex efficacia intercessionis. Si Sancti orabant pro inimicis et exaudiebantur in hoc mundo, multò magis ex caritate pro damnatis orabunt, & exaudientur in die judicii.* Resp. Augustinus d. lib. cap. 24. primò per instantiam. *Cur eadem perfectissimâ sanctitate & cuncta impetrare valentibus mundissimis & misericordissimis precibus etiam pro Angelis non orabunt, quibus paratus est ignis æternus, ut Deus sententiam suam mitiget & reflectat in melius, eosque ab illo igne faciat alienos?* (Disputat enim contra illos, qui Diabolorum supplicia concedebant fore æterna, de damnatorum verò hominum suppliciis illud negabant) secundò per distinctionem præsentis & futuri seculi, illud enim est duntaxat tempus pœnitentiæ & conversionis, hoc verò retributionis. *Hæc causa*, inquit, *quâ fit, ut nunc Ecclesia non oret pro malis Angelis, quos suos esse novit inimicos, eadem ipsa causa est, quâ fiet, ut in illo tunc judicio etiam pro hominibus æterno igne cruciandis, quamvis perfecta sit sanctitate non oret. Nunc enim propterea pro eis orat, quos in genere humano habet inimicos, quia tempus est pœnitentiæ fructuosæ. Qui autem usque ad mortem habent cor impœnitens, pro talium defunctorum spiritibus non orat Ecclesia, quia jam in parte Diaboli computantur &c.* Breviter respondemus, voluntas electorum divinæ voluntati erit exactissimè conformis, pro damnatis ergò à facie Dei justo ejus judicio in æternum abjectis non orabunt, sed propter judicia divina adversus ipsos edita exultabunt. Ex his ad reliqua Scripturæ dicta & argumenta facilè responderi potest. Hieronymus in fine lib. 18. in Esaiam: *Qui volunt supplicia aliquando finiri, & licet post multa tempora, tamen terminum habere tormenta, his utuntur testimoniis: Cùm intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israël salvus fiet.* Roman. 11. Et iterum: *Conclusit Deus omnia sub peccato, ut omnium misereatur* Galat. 5. *& in alio loco sanctus loquitur: Iram Domini sustinebo, quoniam peccavi ei, donec justificet causam meam, & auferat judicium meum, & educat me in lucem.* Mich. 7. Et rursum: *Benedicam te Domine, quoniam iratus es mihi, avertisti faciem tuam à me, & misertus es mei.* Esa. 12. *Dominus quoque loquitur ad peccatorem: Cùm ira furoris mei venerit, rursum sanabo. Et hoc est, quod in alio loco dicitur: Quàm grandis multitudo bonitatis tuæ Domine, quam abscondisti timentibus te* Psalm. 30. Sed quilibet videt, hæc dicta non ad futurum, sed ad præsens seculum, nec ad damnatos, sed ad pœnitentes pertinere.

66. Exposuimus hactenus *quantitatem pœnarum infernalium* tum *discretam*, tum *continuam*, restat ut earum etiam *qualitatem* utcunque declaremus. Quemadmodum discreta quantitas pœnarum infernalium *varietatem & Universalitatem*, continua earundem *continuitatem ac æternitatem*, sic qualitas pœnarum istarum *acerbitatem & infructuositatem* complectitur. *Acerbitatis* nomine intelligimus summum infernalium dolorum gradum. Neque enim variæ & numero complures duntaxat erunt pœnæ, nec tantùm universales in omnibus animæ potentiis & corporis membris, nec solùm continuæ, non interruptæ & æternæ, sed etiam acerrimæ, acerbissimæ, & ad summum passionis gradum elevatæ, ac ut verbo dicam, non solùm *extensivè* ratione æternitatis, sed etiam *intensivè* ratione graduum erunt summæ. In hac vita non datur summus dolorum gradus, quia nemo sustinet dolorem talem ac tantum, quo nullus detur major, sed in futuro seculo damnati summos & exquisitissimos dolores sentiant, quibus majores non dari nec cogitari possunt. Discipulus de tempore adducit dictum cujusdam ex veteribus: *Si omnes homines nati ab Adam usque ad hodiernum diem, & amplius nascituri viverent usque ad novissimum diem, & omnia gramina, quæ exorta unquam fuerunt, essent homines, ac si unam pœnam, quam patitur anima pro uno peccato mortali in inferno ex æquo partirentur, ita ut daretur unicuique homini pars illius pœna æqua, tunc particula quævis illius pœna hominis unius major esset, quàm omnia tormenta, quæ omnes sancti Martyres & omnes raptores & omnes malefici unquam passi fuerunt.* Probatur autem hæc pœnarum infernalium acerbitas, 1. *ex earum in sacris literis descriptione.* Paratus enim Diabolo & damnatis hominibus non qualiscunque ignis, sed *flamma ignis, caminus ignis, stagnum ignis, torrens sulphuris,* ut vidimus superius. 2. *ex corporum conditione.* Corpora enim damnatorum ex morte suscitatorum ipsius Dei manu formata, erunt exquisitissimo doloris sensu prædita cùm hinc eo à Deo susci-

2. De qualitate pœnarum infernalium.

Acerbitas pœnarum infernalium.

suscitentur ac formentur, ut sint acerbissimarum passionum subjectum. Origenes in Ps. 6. apud Pamphilum in Apologia: *Possibile est considerare ex his maximè doloribus, quos in hoc corpore positi sentimus, qui quamvis magni sint, brevis certè sunt temporis, pro eò quod si paulo vehemētiores extiterint, continuò etiam vitæ celerem inferunt finem. Denique multi si res poposcerit, propietatis confessione in ipsis tormentis animam reddunt, alii verò in ipsô jam coronæ aditu positi denegant fidem, quam usq; ad mortem proposuerant confiteri. Et hoc non utiq; diminutione propositi patiuntur, sed vi doloris nimia & insuperabili superati. Si ergò in hac præsenti vita tam intolerabiles sunt pœnarum dolores, cùm jam crassiori anima utitur indumento, quid putandum est, cum id spirituale effectum ex resurrectione recipiet, & eò vehementius utiq;, quò subtiliùs sentiet vim doloris? Puto enim quod quanta differentia est in præsenti seculo nudum verberari quam vestitum, ad persentiendum scil. cruciatum, eò quod vehementiùs nudum corpus crucient verbera, quàm vestitum, tantam puto futuram differentiam doloris, cùm corpus humanū crassitudinis hujus indumēto deposito velut nudum corpus cœperit sentire tormenta.* (Quod corpora damnatorum dicuntur *spiritualia*, non est accipiēdum sensu Origeniano, quasi nec carnem, nec ossa sint habitura; nec sensu eo, quo beatorum corpora dicuntur spiritualia & *glorificata* 1. Cor. 15. v. 45. sed *sensu latiore*, ut opponitur corpori animali, quod cibi, potus, vestium, &c. adminiculo indiget.) 3. *ex pœnarum continuatione*. Exiguus dolor, si absque ulla intermissione continuetur, perquam acerbus & molestus, ecquid ergò futurum putamus, quādo in damnatorum pœnis erit *multiplex varietas, & cum varietate acerbitas, & cum acerbitate interminabilitas?* 4. *ex tormentorum accumulatione*. Quando pœnæ complures etiam leviores conjunguntur & accumulantur, tunc dolor inde nascitur acerbior, ecquid futurum putamus, quando gravissimæ pœnæ *numero incomprehensibiles, pondere inæstimabiles, tempore interminabiles* in damnatis aggregabuntur? Erit enim ibi *absentia omnis boni, & præsentia omnis mali*, ac quæcunque mala esse possunt, nihil de his damnatis deerunt, de quibus melius lugendo interiùs quàm loquendo exteriùs aliquid proferimus. Infructuositatis nomine intelligimus illud, quod pœnæ infernales nullam damnatis afferant utilitatem, quia tempus conversionis cum hac vita est finitum. Quando impii in hac vita divinitùs puniuntur, tunc ejusmodi pœnæ sunt ipsis salutaria medicamenta, quibus venenum impietatis ac labes iniquitatis ab illis removetur, sed inferni pœnæ erunt ipsis prorsus ad conversionem infructuosæ. Si enim damnatus flendo tantùm de lachrymis emitteret, quantum est de aqua in mari, non sufficeret ad lavādam maculam unius peccati mortalis. Sed ad conversionem valerent, finem haberent, sed quia finem ac terminum non habent, ideo ad conversionem valere minimè possunt.

2. Forma inferni extrema.

67. Delineavimus hûc usque *formam inferni internam*, quam docendi causâ constituimus in gravissimis illis pœnis ac suppliciis horribilissimis, quæ damnati in inferno sustinere cogentur, consequens est, *ut formam ejus externam sive figuram* aliquo modo depingamus. Scriptura per quandam ad nos συγκατάβασιν eam sic describit, quod sit 1. *carcer* sive locus captivorum Matth. 5. v. 25. Luc. 12. versic. 58. ~~2. Petr. 2. versic. 9.~~ *fovea*, ita enim Hebr. חֲפֵּתָה quidam reddunt Esa. 3. versic. 33. בּוֹר *cisterna*, in qua non est aqua Zach. 9. vers. 11. hoc est, *horribilis fovea*, ut colligitur ex collatione Genes. 37. versic. 24. בּוֹר שַׁחַת *lacus vel puteus corruptionis* Psalm. 40. versic. 3/2. *cujus hiatus* sit amplius, vastus ac horrendus. Esa. 5. versic. 14. *Infernus dilatavit* נַפְשָׁהּ *animam suam, desiderium suum insatiabile & aperuit* פִּיהָ *os suum præter morem*. Habac. 2. versic. 5. *dilatavit quasi infernus animam suam*. 3. *vorago profunda* & incomprehensibilis. Esa. 30. versic. 33. הֶעְמִיק *profundam fecit eam*, à rad. עָמַק *profundus*, metaph. *immensus, incomprehensibilis*, sicut profundum ab homine non attingitur. Unde etiam ἄβυσσος vocatur Luc. 8. v. 31. Apocal. 20. versic. 1. &c. Utrumque videlicet *hiatus & vorago* exprimuntur nomine χάσματος Luc. 16. versic. 26. χάσμα, à χαίνω *hiatum* propriè significat, quia verò in terræ hiatu quædam *profunditas* sese aperit, inde etiam *pro voragine* usurpatur. Philo lib. de mundo: χάσματα γῆς ὁρῶ διηνοιγμένης ἐπὶ μήκιστον εὐρυνόμενα ubi Budæus, *Labes terræ vastas video in immensum discedere*. Idem Budæus in Pand. *Labes agri est, cùm ager repente terræ motu aut quavis alia ratione subsidet in vastā voraginem, quæ Græcè dicitur* χάσμα, *hoc est, hiatus terræ*. Augustin. Epist. 99. ad Euod. *Chasma hoc magnus quidam hiatus multùm ea separans inter quæ non solùm est, verùm etiam firmatus est*. Confer tract. de Morte §. 177. 4. *latitudo immensa*. Esa. 30. versic. 33. הִרְחִב *dilatavit eam, latam & profundam fecit*, proinde etiam *capacitas vasta* Proverb. 27. versic. 20. cap. 30. versic. 16. *infernus non saturatur*, tantùm abest, ut hospites novos adventantes capere nequeat. 5. *in quo tenebræ & caligo* Matth. 22. versic. 13. 2. Petr. 2. v. 4. & 17. Jud. versic. 6. & 13. unde vocatur *terra tenebrarum & umbra mortis sive mortifera*. Job. 10. versic. 22. *terra obscuritatis sicut caligo umbra mortis, & quod in ea splendidum est caligini simile* versic. 23. ut enim in profunda fovea est horrida caligo, ita quoque in inferno sunt exteriores tenebræ. 6. *ignis sulphureus æternus*, & varia pœnarum instrumenta, ut ex dictis constare potest. Anshelmus lib. 1. de imag. mundi cap. 11. *Infernus est locus igne & sulphure horridus, inferiùs dilatatus, superiùs coangustatus*. Hugo Victorinus lib. 4. de anima cap. 13. *Infernus latus est sine mensura, profundus sine fundo, plenus ardore incomparabili, plenus fœtore intolerabili, plenus dolore innumerabili*. Hildegardis lib. 1. vision. 2. *Infernus latitudinem vitiorum & profunditatem perditionum in se continet, os etiam velut os putei habet, ignem & fumum cum multo fœtore emittens, ubi ardet ignis cum suffusione teterrimâ fumi, & cum ebullitione mortifero fœtore emanat*. Quæ de quatuor conclavibus ac domiciliis inferni in limbum Patrum, limbum puerorum non baptizatorum, purgatorium & sedem damnatorum distincti à Pontificiis adduntur, ea in tractat. de Morte §. 167. & seqq. excussimus.

Quæstiones de pœnis inferni. 1. An ignis infernalis futurus sit materialis

68. Quæritur hoc loco: 1. *An ignis infernalis sit corporeus, visibilis, materialis, an verò incorporeus, invisibilis, & omnis materiæ expers?* Prius multi affirmant, quorum sententia nititur præcipuè his fundamentis: 1. *ex canone Theologico* de Scripturæ interpretatione. In articulis fidei tamdiu insistendum literæ, donec evidens aliqua necessitas ab ea nos deducat. Quare cùm Scriptura pœnas inferni describat per ignem πυρὸς, & in sensu

literali

literali hoc accipiendum. Responderi potest, urgeri nos necessitate à litera discedendi, ut postea apparebit. 2. *ex ignis hujus descriptione*. Tribuitur illi *flamma, sulphur, ligna*, utique ergò est ignis corporeus, materialis, propriè dictus. Quoties Scriptura loquitur de pœna inferorum, ferè semper mentionem facit *ignis*. At hoc non faceret, nisi loqueretur de igne corporeo & propriè dicto. Quorsum enim pœnam damnatorum semper impropriè & metaphoricè nunquam propriis verbis describeret? Responderi potest, *res futuri seculi describi verbis hujus seculi*, hîc ergò agnoscendam esse metaphoram. 3. *ex ignis ejus operatione*. Aduret hic ignis hominum corpora, ergò etiam erit corporeus, quia agentia ac patientia oportet ut communicent invicem in materia. Responderi potest, *ex eodem principio evinci posse, Diabolos & animas damnatorum esse corporeas*. 4. *ex veterum testificatione*. Tertull. lib. de anima cap. 7. pag. 264. *Per quod punitur aut fovetur anima, hoc erit corpus*, (quamvis ibidem Tertullianus à tramite veritatis longiùs abit, dum ipsam *animam corpoream* esse ex eo evincere satagit.) August. l. 21. de civ. Dei c. 10. *Gehenna illa. quod etiam stagnum ignis & sulphuris dictum est, corporeus ignis erit, & cruciabit corpora damnatorum aut & hominum & Dæmonum, solida hominum, aërea Dæmonum, aut tantùm hominum corpora cum spiritibus, Dæmones autem spiritus sine corporibus hærentes sumendo pœnam, non impertiendo vitam corporalibus ignibus. Unus quippe utrisque ignis erit sicut veritas dixit*. Gregor. lib. 4. Dialogor. cap. 28. *Ignem gehennæ corporeum esse non ambigo, in quo certum est corpora cruciari*. Ibid. *Diabolus ejusque Angeli cùm sint incorporei, corporeo igne erunt cruciandi*, quæ verba adducit Lombardus lib. 4. sent. dist. 44. lit. F. & G. ex Juliano Toletanæ Ecclesiæ Episcopo hæc adducit: *Si viventis hominis incorporeus spiritus tenetur in corpore, cur non post mortem etiam corporeo igne teneatur. Teneri autem per ignem spiritum dicimus, ut in tormento ignis videndo atque sentiendo patiatur*. Lombardum catervatim sequuntur Scholastici.

69. Posterius quibusdam probabilius videtur ob sequentes rationes: 1. *ab ignis hujus objecto*. Ignis corporeus non potest agere in spiritum, quia agens oportet esse potentius ac fortius patiente. At ignis infernalis agit in spiritus videlicet in Diabolos Matth. 25. v. 41. & animas hominum nondum corporibus redunitas Luc. 16. v. 24. Omne agens agit in objectum capax. Dæmones & animæ damnatorum non sunt objectum capax ignis corporei, sunt enim res spirituales. Inter agens & patiens debet esse contactus. Sed inter spiritum & corpus nullus est contactus. Ergò etiam ignis corporeus non poterit agere in spiritum. Respondet Augustinus lib. 21. de civ. Dei cap. 10. *esse etiam Dæmonibus sua quadam corpora ex isto aëre crasso atque humido, cujus impulsus flante vento sentitur, quod genus Elementi si nihil igne perpeti posset, non ureret fervefactus in balneis*. Sequitur hac in parte Platonicos & Tertullianum, qui corpora aërea Dæmonibus tribuebant, sed quia videt hanc hypothesin non concedi ab omnibus, imò ipse eam improbat lib. 1. de anim. & ejus orig. cap. 5. lib. 2. cap. 5. lib. 4. cap. 12. & seqq. ideò aliam responsionem subjungit: *Cur non dicamus, inquit, quamvis miris tamen veris modis etiam spiritus incorporeos posse pœnâ corporalis ignis affligi, sic spiritus hominum etiam ipsi profectò incorporei, et nunc potuerũt includi corporalib. membris, & tunc poterunt corporum suorum vinculis insolubiliter alligari? Adhærebunt ergo, si eis nulla sunt corpora spiritus Dæmonum, imò spiritus Dæmones, licet incorporei corporeis ignibus cruciandi, non ut ignes ipsi, quibus adhærebunt, eorum junctura inspirentur, & animalia fiant, quæ constent spiritu & corpore, sed miris & ineffabilibus modis adhærendo accipientes ex ignibus pœnam non dantes ignibus vitam, quia & iste alius modus, quo corporib. adhærent spiritꝰ et animalia fiunt, omninò mirus est, nec cõprehendi ab homine potest, & hoc ipse homo est*. Hæc Augustin. Gregor. l. 4. Dial. c. 29. *Teneri spiritum per ignem dicimus, ut in tormento ignis videndo atq; sentiendo puniatur. Ignem namq; ab eo ipso patitur quod videt, & quia cremari se aspicit, crematur, sicq; fit ut res corporea incorpoream exurat, dum ex igne visibili ardor ac dolor invisibilis trahitur, ut per ignẽ corporeũ mẽs incorporea et jã incorporea flamma crucietur, quamvis colligere ex dictis Evangelicis possimus, quod incendium anima non solùm videndo, sed etiam experiendo patiatur*, Hugo Victorinus q. 4. in 1. Epist. ad Thessalon. *Fieri potest, ut res spirituales per ea puniantur, à quibus non continguntur, velut quis horrorem magnum ex aliquo viso vel imaginato contrahit: etsi ab illo non contingatur*. Quemadmodum à Deo ordine Naturæ ita videmus institutum, ut anima naturaliter corpori unita compatiatur corpori, & corpore afflicto etiam ipsa doleat, & recreato exhilaretur, ac quamvis occiso corpore non occidatur, tamen corpori occiso condoleat & ratione corporis patiatur: ita per divinam potentiam fieri potest, ut Spiritus maligni & animæ separatæ ab igne adjuncto patiantur, quemadmodum & animæ ratione corporis adjuncti patiuntur. Proinde quamvis ignis corporeus non agat *in objectum spirituale* virtute Physicâ, tamen potuit Deus igni infernali à diaconico qualitatibus plurimùm differente hanc proprietatem indere, ut velut divinæ justitiæ instrumentum in Dæmonas & animas hominum hyperphysicè agat. Talis est cujusque rei Natura & actio, qualem Deus creator omnipotens eam vult esse. Si corpora damnatorum uruntur, nec tamen consumuntur, quia Deus ea voluit esse talia. Quomodo contra Naturam esse dici potest, quod Dei fit voluntate, cùm voluntas tanti conditoris conditæ rei cujusque sit Natura? Possunt ergò Dæmones & animæ hominum esse objectum capax ignis corporei, non quidem suâ Naturâ nobis cognitâ, interim infinitâ DEI virtute & potentiâ nobis incomprehensibili. Ac licet in spiritum & corpus non sit *contactus corporeus & quantitativus*, tamen potest esse *contactus essentiæ & virtutis*, cùm inter animam & corpus humanum divina potentia potuerit invenire talem proportionem, ut tanquam materia & forma ad unum compositum arctissimè uniantur. Ignis infernalis consideratur dupliciter: 1. *ratione sui*. 2. *ratione agentis principalis*, cujus est instrumentum. Agit ergò in Spiritum quatenus est instrumentum divinæ justitiæ, quia quodvis instrumentum præter vim sibi insitam aliam quandam adipiscitur ab agẽte principali. Sic calor naturalis præter vim calefaciendi, quam habet à Natura, ab anima cujus est instrumentum, hanc vim consequitur, quâ alimentum in substantiam ejus, quod alitur, convertat. Scholastici in tres opiniones abeunt circa activitatem corporei hujus ignis in res spirituales & incorporeas declarandam.

dam. Quidam statuunt: *Dæmonas & animas rationales non aliter cruciari igne corporeo, quam quod contra suam voluntatem in eo detineantur, tanquam in perpetuo carcere.* Thom. 4. sent. dist. 44. q. 3. art. 3. Abulensis in cap. 25. Matth. quæst. 506. Quidam existimant: *Dæmonas et animas damnatorum apprehendere ignem infernalem, tanquam sibi noxium, quanquam revera noxius non sit, & ex illa falsa opinione nasci dolorem ac tristitiam, & in ea consistere pœnam ignis infernalis.* Ægid. quodlib. 2. q. 9. Sed cùm neutra opinio emphasi dictorum Scripturæ de efficacia huj9 ignis satisfaciat, ideò alii convenientiùs statuunt, *ignem corporeum per modum instrumenti divini producere Dæmonibus realem & spiritualem aliquam qualitatem, quæ ipsorum Naturæ sit contraria ac disconveniens, & a qua tanquam ab objecto doloris ac tristitiæ gravissimè crucientur. Ut enim ignis naturaliter dicitur causare dolorem in corpore, quia alterat corpus, ex qua alteratione resultat quædam qualitas disconveniens Naturæ sensitivæ, quæ est objectum doloris sensibilis: ita etiā supernaturaliter dicitur causare dolorem in Angelo, quia producit quandam qualitatem spiritualem disconvenientem Naturæ Angelicæ, quæ est objectum doloris spiritualis.* Hæc responsio propiùs accedit ad dicta Scripturæ, quæ animas non per detentionem, vel imaginationem tantùm, sed per ustionem ab hoc igne cruciari asserunt, unde etiā improbatur illud quod Abulensis ac Thomas disputant, *ignem infernalem corpora damnatorum urere per species non materiales, sed duntaxat intentionales.* 2. *ab ignis hujus adjuncto.* Ignis corporeus physicus ac materialis non potest suscipere proprietatem supernaturalem videlicet æternitatem. Resp. *idem de corporibus damnatorum objici posse, quod nō perdurent in æternum.* Ut ergò corpora in igne torquenda divina virtute in æternum conservantur, ita quoque ignis divinæ justitiæ vindicatricis instrumentum eadem virtute perseverat. Si quis excipere velit, *corpus humanum esse hujus conditionis capax, non per se, sed per animā et in persona, aliam verò esse rationem ignis*: responderi potest, divinam virtutem supplere, quod naturali ignis proprietati videtur deesse. 3. *ex absurdo.* Si ignis nomen accipiendum propriè, consequens fuerit etiam alia prædicata, quæ inferno tribuūtur, esse propriè accipiēda. Infernus igitur propriè erit *vallis* circa Hierosolymam, quia vocatur Topheth, materia ejus propriè dicta *ligna* erūt, flatus Jehovæ propriè erit *torrens sulphuris*, vermes qui nō moriūtur, erunt propriè dicti *vermes.* Si ignis infernalis est corporeus, posset etiam aqua refrigerium damnatis præstare, ac ignis illius ardorem extinguere. Atqui *postquam semel ignis infernalis accensus est, non extinguitur, si totum mare influeret*, ut Anshel. in Elucidario rectè loquitur. Respondent *esse disparem rationem, per ignem enim ferè ubique in Scripturis pœnas infernales describi, quod si etiam ignis nomen metaphoricè acciperetur, nusquam Scriptura propriè & perspicuè de pœnis infernalibus loqueretur.* 4. *ex comparato.* Talis *fuit illa flamma, quæ divitis animam* Luc. 16. v. 24. *cruciavit, quales oculi, quos levavit, qualis lingua, cui humorem exiguum desideravit infundi, qualis digitus Lazari, de quo id sibi fieri postulavit, ubi tamen erant sine corporibus animæ.* Augus. lib. 21. de civit. Dei cap. 10. Respondent, *Augustinum dubitasse, an flamma illa qua anima epulonis cruciabatur, corporea fuerit nec ne, interim nihil dubitasse, ignem illum quo corpora damnatorum post resurrectionem crucianda sunt, fore corporeum, ut constat ex sequentibus.* Nicol. Trivetius in scholiis illius loci respondet, *Augustinum non protulisse illa verba, ut assereret ignem inferni nō esse corporeum, sed ut ostenderet assertionem suam de igne corporeo non posse confirmari exemplo divitis in flamma ardentis &c.* 5. *ex opposito.* In Paradiso est lux spiritualis & analogica. Ergò etiam in inferno talis ignis. *Discubitus cum Patriarchis* & reliqua regni cœlestis gaudia non sunt corporalia, quare etiam tartarearum pœnarum non sunt corporea instrumenta. Respondent *esse disparem rationem. Lux cœlestis civitatis non erit corporea ac materialis, quia Deus ipse erit ejus lux.* Apoc. 21. versic. 23. *sed in inferno Deus non supplebit alicujus rei defectū.* 6. *ex canone Theologico.* Scriptura de verbis futuri seculi loquitur verbis hujus seculi & per corporalia describit spiritualia, quia nos nō possum9 spiritualia capere nisi adumbrata imagine corporaliū. Sic piorum animæ dicuntur *ab Angelis portari in sinum Abrahæ* Luc. 16. v. 22. beati dicuntur cum Abrahamo, Isaac & Jacobo *accubituri in regno cœlorum* Matth. 8. v. 11. *transferendi in Paradisum* Luc. 23. v. 43. *manducaturi de arbore vitæ, quæ est in medio Paradisi* Apoc. 2. v. 7. ubi tamen nemo de sinu corporeo, accubitu carnali, Paradiso terrestri & arbore vitæ materiali cogitat. 7. *ex Patrum calculo.* Ambrosius lib. 7. in Lucam cap. 14. *Ignem*, ait, *esse non flammarum corporalium, sed quem generat mœstitia delictorum.* Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum Lapsum: *Cùm ignem audis, ne arbitreris esse similem huic igni.* homil. 44. in Matt. cap. 12. *In fluvio ignis infernalis ignei fluctus montium instar eriguntur; ignei dico non hujus ignis, sed ignis certè multo, quàm hic horribilioris &c. Quod si sensibilis iste ac materialis, eos, qui extra fornacem erant, absorpsit, quid ille ignis faciet iis, qui in eum inciderint.* Augustin. lib. 12. de Genesi ad literam cap. 22. de Paradiso disputans ait, *Loca quibus animæ a corporibus exutæ afficiuntur seu benè seu malè, non esse corporalia sed spiritualia, quæ unà cum variis rerum corporalium similitudinibus tàm lætis quàm tristibus animis defunctorum repræsentantur, non secus atque his, quibus aut in somno constitutis aut à sensibus subtractis modò graves terrores & cruciatus, modo lætæ res & diu concubitæ exhibentur.* (hunc Augustini locum Thom. 4. sent. dist. 44. sic expendit: *Dictum Augustini potest hoc modo accipi, ut pro tanto dicatur locus ille, ad quem animæ deferuntur, non esse corporeus, quia anima in eo corporaliter nō existit per modum scilicet, quo corpora existunt in loco, sed alio modo spirituali, sicut Angeli in loco sunt*; sic huic explicationi non multùm fidens subjungit. *Vel dicendum, quod Augustinus loquitur opinando, & non determinando sicut frequenter facit in illis libris*) lib. de cognit. veræ vitæ cap. 40. *locum inferni nominat incorporeum substantiā spiritualem corpori similem, cujus pœna sit tantò intolerabilior, quantò spiritus corpore subtilior.* l. 12. de Genesi ad literam c. 32. *Est ergò prorsus inferorum substantia, sed eam spiritualem esse arbitror.* Gregorius lib. 15. moralium cap. 14. *Ignis corporeus, ut esse ignis valeat, corporeis indiget fomentis, qui cum necesse est, ut servetur, per congesta ligna procul dubio nutritur, nec valet, nisi succensus esse, & nisi refotus subsistere. At contra gehennæ ignis cùm incorporeus, & in se missos reprobos corporaliter exurat, nec studio humano succenditur, nec lignis nutritur, sed creatus semel durat inextinguibilis & succensione non indiget, & ardore non caret.* Confer Bedam lib. 1. in Lucam cap. 3. Damasc. lib. 4.

lib.4.orth.fid.cap.28. παραδοθήσεται ὁ Διάβολος καὶ οἱ δαίμονες αὐτοῦ, καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτοῦ, ἤγουν ὁ Ἀντίχριστος, καὶ οἱ ἀσεβεῖς, καὶ οἱ ἁμαρτωλοὶ εἰς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον οὐχ ὑλικὸν, οἷον τὸ παρ' ἡμῖν, ἀλλ' οἷον εἰδείη ὁ Θεός. Priorem opinionem Pontificii plerique omnes sectantur, Sixtus Senens.l.5. Biblioth. annot. 141. Bellarmin. lib. 2. de purgat. cap. 11. Becanus in append. tractat. de purgat. Calvin. cap. 8. quæst. 4. Barradius lib. 10. comment. in Conc. Evang. cap. 4. pag. 617. Maldonatus Luc. 16. Lorichius in thesaur. Theol. nov. in voce Infernus num. 4. Thyræus de gloriosa Christi apparit. cap. 26. num. 52. & quidam ex Calvinianis Keckerm. in System. Theol. cap. 7. pag. 278. Zanchius in 2. Thess. 1. tom. 6. oper. fol. 458. Alstedius in Theol. polemica part. 4. controv. 11. pag. 376. Posteriorem latè probant Rainoldus de libr. Canon. & apocryph. tom. 1. prælect. 51. pag. 530. & seqq. Tilenus part. 2. Disput. 68. th. 41. & seqq. Junius in notis ad controv. 5. Bellarmin. lib. 2. de purgat. cap. 15. num. 4. Nos 1. dicimus cum Augustino lib. 20. de civit. Dei cap. 16. *cujusmodi sit ignis infernalis, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit.* Idem lib. 8. de Genes. ad literam c. 5. disputans, *an animæ corpore exutæ locis corporaliter visibilibus contineantur*, subjungit: *Si quis id affirmat, non defuturos esse, qui sic faveant, ut illum etiam divitem sitientem in loco utique corporali fuisse contendant, ipsamq; animam omninò esse corpoream propter arentem linguam & stillam aquæ de Lazari digito concupitam pronunciare non dubitent, cum quibus*, inquit, *ego de tàm magna quæstione nulla temeritate confligo. Melius est enim dubitare de occultis quam litigare de incertis. Illum quippe divitem in ardore pœnarum & illum pauperem in refrigerio gaudiorum intelligendos esse non dubito, sed quomodo intelligenda sit illa flamma inferna, ille sinus Abrahæ, illa lingua divitis, ille digitus pauperis, illa sitis tormenti, illa stilla refrigerii vix fortassè à mansuetè quærentibus, a contentiosè autem certantibus nullo modo invenitur.* In Psalmo 86. *Quod dicimus fratres de inferno, si non vobis tanquam certus exposuero, ne succenseatis. Homo enim sum, & quantum conceditur de Scripturis sanctis, tantum audio dicere nihil ex me. Infernum nec ego expertus sum adhuc nec vos.* 2. Interim certò statuimus, damnatos non solùm in animabus, sed etiam in corporibus fore torquendos, ut posteà demonstrabitur, ex eo verò non potest certò & apodicticè concludi, instrumenta pœnarum infernalium fore corporalia, quia etiam spiritualia corpus propter essentialem ejusdem cum anima συναφείαν καὶ συμπάθειαν cruciare possunt. 3. certum etiam illud, ignem infernalem proprietatibus differre ab igne Elementari & diaconico, ut superiùs demonstravimus. 4. nec ambigimus, divinâ potentiâ fieri posse, ut ignis corporeus cruciet Diabolos & animas incorporeas. Sed an ignis ille reverâ corporeus materialis ac visibilis futurus sit, an verò incorporeus, invisibilis ac immaterialis in medio relinquimus (quamvis in partem posteriorem magis propendeamus) ac Deum seriò precamur, ne per experientiæ notitiam illud nobis manifestet. Præstat omni studio per veram & seriam conversionem de fugiendo igne infernali solicitum esse quàm de Natura illius ignis odiosè & otiosè digladiari. In libro apocrypho hac de re habetur sententia vel canone digna. lib. 4. Esdræ cap. 9. 13. *Noli curiosus esse, quomodo impii cruciabuntur.*

70. Q. 2. *An in inferno sint vermes corporei, qui non solùm animas, sed etiam corpora damnatorum erodant?* Affirmare videntur quidam ex veteribus: Basilius in Psalm. 34. σκωλήκων γένος ἰοβόλον καὶ σαρκοφάγον ἀπλήστως ἐσθίον καὶ μηδέποτε χορτενόμενον ἀφορήτους ὀδύνας ἐμποιοῦν τῇ καταβρώσει. *Vermium genus venenum immittens ac carnem vorans inexplebiliter edens, neque unquam saturitatem sentiens intolerabiles dolores ipsa corrosione infligens.* Cyrill. Alexandr. in orat. de exitu animæ vocat *fœdum & olentem vermem.* Augustin. lib. 21. de civ. Dei cap. 9. *Eligat quisque quod placet aut ignem tribuere corpori, animo vermem aut utrumque propriè corpori.* Idem vel quicunque alius autor in lib. de triplici habitaculo: *In inferno est ferocitas bestiarum dilaceratio immortalium vermium.* Haymo in cap. 66. Esa. in medio relinquit. Anshelmus in Elucidario: *Tertia pœna in inferno est vermes immortales, hoc est, serpentes et Dracones visu & sibilo horribiles, qui ut pisces in aqua, ita vivunt in flamma.* Innocentius lib. 3. de contemtu mundi sive de miseria human. condition. c. 2. *Vermis & ignis uterque duplex interior & exterior. Interior qui rodit & urit cor, exterior qui rodit & urit corpus.* Hugo Victorinus lib. 4. de anim. cap. 13. *In inferno omnes comburuntur & vermibus corroduntur, nec consumuntur, quia vermis eorum non moritur, ignis non extinguitur.* Ex Pontificiis idem statuit Serarius in cap. 16. Judith. q. 6. Probabile id esse judicant Sanctius in comm. Esa. 66. Barradius lib. 10. com. Evang. cap. 5 p. 621. Thyræus lib. de glor. Christi apparit. cap. 26. n. 67. (ubi etiam disputat, *etiam sulphur ac picem veram in inferno fore, tùm quia necessaria sit aliqua materia, in qua ignis infernalis accendatur, tum ne odoratui damnatorum sua desint tormenta.*) Contrarium statuunt illi, qui hunc *vermem* metaphoricè accipiunt *de morsu conscientiæ*, quorum verba & rationes adduximus superiùs §. 51. Thomas in addit. q. 97. art. 2. negat, vermes illos propriè accipiendos & ex professo opinionem illam impugnat. Nostra quæ sit sententia, ex antecedentis quæstionis decisione facilè apparet, iisdem enim argumentis probari & confutari hæc ipsa quæstio potest. Urgent peculiariter duo Scripturæ loca. Judith. 16. v. 20. *Dabit ignem & vermes in carnes eorum.* Sirach. 7. v. 19. *Vindicta carnis impii ignis & vermis.* Responderi potest 1. utrumque librum esse apocryphum. 2. in loco posteriore nõ addi nomen *carnis* in Græco textu. 3. August. lib. 21. de civ. Dei cap. 9. sic exponit verba Siracidis: *Vindicta carnis impii, hoc est, carnalis vita ignis corpori & vermis animo.* Thom. d. l. putat, *carnis* nomine intelligendas *impiorum animas, eò quod carni obtemperaverint, vel dici vermem conscientiæ dari in carnes & esse vindictam carnis, quia licet animi sit vermis, tamen carnem etiam torquet, eò quod passiones animæ redundant in corpus.* 4. Est qui sic exponit: *Vindicta carnis impii ignis & vermis, ignis in tartaro, et vermis sive vermes singulari pro plurali juxta idiotismum Hebraicum posito, in sepulchro*, Sirac. 10. versic. 13. *cùm homo moritur, hereditabit serpentes, bestias & vermes.* Ex peccato enim mors temporalis, quam sequitur putrefactio in sepulchro, & æterna mors sive damnatio in inferno.

Q. 2. An in inferno sint vermes corporei.

71. Q. 3. *An præter ignem & vermem etiam alia corporalia supplicia verè & propriè sic dicta in inferno statuenda?* 1. Bonavent. 4. sent. dist. 44. art. 2. q. 2. disputat, *in inferno non solùm esse ignem punientem, sed quatuor Elementa, quibus anima & corpora*

Q. 3. An præter ignẽ et vermem etiam alia corporalia supplicia in inferno statuenda.

corpora puniantur. Quod ibi sit ignis, inquit, *patet* ex Matth. 25. *ite maledicti in ignem æternum. Quod ibi sit aër, videtur per* illud Psalmi: *Ignis & Spiritus procellarum. Si ergò Spiritus procellarum verè habeat Naturam aeris, sicut ibi verè est ignis, ita & aër. Quod sit ibi aqua, videtur* Job. 24. *Transibunt ab aquis nivium ad calorem nimium. Ergò si verè erunt in calore ignis non secundùm tropum, verè erunt in frigore aquarum. Item quod terra sit ibi, videtur per illud* Job. 10. *terra miseriæ et tenebrarum, & hoc patet, quia locus est sub terra.* Eadem est sententia Abulensis in cap. 25. Matth. q. 554. 2. Verum frigus esse in inferno statuit Beda in comm. Job. 10. *Ad nimium calorem transeat ab aquis nivium. Quasi duas*, inquit, *gehennas Iob diceremihi videtur, ignis & frigoris, per quas Diabolus, hereticus & homo impius commutetur. Fortè in ipsa gehenna talis sensuum cruciatus fiet illis, qui in ea torquebuntur, ut nunc quasi ignem ardentium sentiant, nunc nimium algoris incendium & pœnalis commutatio nunc frigus sentientibus, nunc calor sit, ut quasi de loco ad locum transitus æstimetur. Et fortassis inde Dominus ait* Matth. 22. *erit ibi fletus & stridor dentium, ut hic stridor dētium de rigore frigoris oriatur.* Eadem videtur sententia Hieronymi in comm. cap. 10. Matth. Autoris lib. de tripl. habitac. qui extat tom. 9. oper Auguſt. cap. 2. Haymonis in com. cap. 8. Matth. Anshelmi in Elucidario, Innocentii lib. 3. de contemt. mundi cap. 8. Hugonis Victorini lib. 4. de anim. cap. 13. & aliorum, quorum vestigiis insistunt plerique Pontificii statuentes, *in inferno esse latissimum frigidissimarum aquarum receptaculum instar maris, in quod ex igne transeant damnati à Dæmonibus rapti & post ardorem patiantur frigus, ex quo stridor dentium oriatur.* Sed dictum Jobi ex Hebræo textu non est rectè redditum, ut ostendimus superiùs, de stridore dentium posteà dicetur, Abulensis in Matth. cap. 25. q. 558. ac Dominic. à Soto 4. dist. 50. q. unic. art. 4. negant frigus vel nivium aquas apud inferos esse. 3. Verum *stridorem dentium* in inferno esse statuunt, qui verum frigus illi attribuunt, sed quidam ex veteribus rectiùs metaphoricè exponunt de livore ac furore damnatorum, ut vidimus superiùs. 4. *Fletum* exponunt de gemitibus continuis. Hugo Victorinus d. l. *Nulla in inferno vox nisi væ, væ sonat.* Thom. in addit. q. 97. art. 3. *Fletus potest esse in damnatis secundùm quandam capitis & oculorum commotionem & turbationem, sed lachrymarum resolutio, & fluxus in illis esse nequit. Edent magnos gemitus, atque ea faciunt, quæ flentes facere consueverunt, quamvis nullas lachrymas fundant.* Atqui si in voce *fletus* metaphoram agnoscunt, cur eam in aliis tantopere refugiunt & literæ simpliciter insistunt? 5. *Fumum* verum non metaphoricum ex materia æterni sulphuris natum in inferno statuit Bonaventura 4. sent. dist. 50. art. 2. quæst. 1. & alii complures, sed illis contradicunt Sotus dicto loco, & Ribera in Apocal. cap. 14. 6. *Fætorem sulphureum* propriè sic dictum plerique omnes hîc agnoscunt, quin & addunt ex corporibus damnatorum tetrum odorem emittendum per species intentionales, quemadmodum ex beatorum corporibus suavis odor exhalat. 7. *Fame ac siti* propriè dicta damnatos torquendos esse plurimorum est opinio. Sed videtur simplicissimum ob argumenta superiùs exposita hæc omnia metaphoricè ac parabolicè accipere de summis & ineffabilibus damnatorum cruciatibus, qui depinguntur per ea, quæ homini in hac vita obtingere possunt longè acerbissima ac molestissima.

72. Q. 4. *An damnati retineant fidem & spem, quam in hac vita habuerunt?* Quidam ex Scholasticis, ut Alensis p. 3. q. 64. art. 7. Durand. 3. sent. dist. 23. q. 9. & alii affirmant. 1. quia de Diabolis etiam dicitur, *quod credant, sed contremiscant.* Jac. 2. versic. 19. idem ergò multò magis locum habebit in damnatis. 2. fides non amittitur nisi per contrarium actum infidelitatis. At multi sunt in inferno, qui non habuerunt actum infidelitatis. 3. damnati certò sciunt se in æternum mansuros in pœnis infernalibus. Hoc autem non aliunde sciunt quàm ex Scriptura, in qua id revelatum est. Ergò sciunt per actum fidei in illa revelatione fundatum. Thomas 2. 2. q. 5. art. 2. ad 2. & alii contrarium statuunt, 1. quia damnati propter sua peccata indigni sunt omnibus donis supernaturalibus. Atqui fides est donum Dei supernaturale. 2. frustra retinerent fidem, quia sunt exclusi à summa beatitudine, ad quam fides, spes, & alia ejusmodi dona ordinantur. Becanus in append. tract. de purgat. cap. 8. utitur hac distinctione: *In fide tria spectari possunt, Objectum quod credimus, actus quo credimus, autoritas Dei revelantis propter quam credimus. In objecto possunt damnati nobiscum convenire. In actu discrepant. Nam assensus fidei, quo nos credimus fidei mysteria, est supernaturalis, voluntarius & honestus. At in damnatis est naturalis, coactus et pravis circumstantiis vitiatus. Nos credimus propter autoritatem revelantis, ac per piam voluntatis affectionem movemus intellectum ad fidei assensum. Damnati non vellent credere, nisi illorum intellectus evidentibus signis et miraculis convinceretur, ut dissentire non possit. Actum spei dicit esse vel naturalem vel supernaturalem. Si supernaturalis, certum est non posse esse in damnatis, destituuntur enim actu fidei supernaturali, quem spes præsupponit ac certò sciunt, se perpetuò cruciandos, non ergo possunt sperare beatitudinem.* Resp. 1. fides salvifica constans notitiâ, assensu ac fiduciâ non est in damnatis, ut constat, aliàs enim non essent damnati. 2. Notitia Historica articulorum fidei an in illis locum sit habitura, meritò dubitatur, ἡ γνῶσις καταργηθήσεται. 1. Corinth. 13. versic. 8. Si vis morbi ac dolorum inducit oblivionem scientiæ humanæ in hac vita, quantò magis cruciatus infernales scientiæ divinæ? 3. Assensus circa illum fidei articulum, *quod sit Deus & quod sit vindex scelerum* erit in damnatis, perinde ut in Dæmonibus. Sed coactus & expressus per sensum tormentorum sibi inflictorum. Augustin. lib. de fide & operibus cap. 16. *Fides Dæmonum exprimitur per timorem.* 4. Posset etiam haud incommodè illud, quod de fide Dæmonum Jacobus asserit, ad hujus vitæ curriculum referri, quod eo adhuc durante, antequam Diaboli cum hominibus damnatis in infernalem ignem projiciantur, *credant esse Deum*, à quo aliquando sint in tartarum detrudendi, sed quando reipsâ illos cruciatus experiuntur, non ampliùs credunt, sed sciunt & sentiunt. 5. Damnati sciunt se in æternum cruciandos, non per actum aliquem fidei supernaturalem, sed per judiciariam sententiam, quam in articulo mortis & cumprimis in die judicii accipiunt. 6. Erit in damnatis cōtinua & perpetua desperatio, ac proinde etiam spes nulla. Nam minima spes dolorū magnitudinem levaret.

Q. 4. An damnati retineant fidem & spem?

73. Q. 5. *An Dæmones futuri sint damnatorum tortores?* Quidam affirmant, 1. quia Sirac. 39.

Q. 5. An Dæmones.

versic. 33.

futuri sint damnatorū tortores?

versic. 33. dicitur: *Sunt Spiritus, qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmaverunt flagella sua. In tempore consummationis virtutem effundent & furorem ejus, qui fecit illum, sistent.* (Sed liber hic apocryphus ac possunt per τὰ πνεύματα intelligi procellæ ac turbines ventorum, quibus in hac vita homines puniuntur, additur enim v. 34. *ignis & mare, & fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt.*) 2. mentio fit *tortorum* Matth. 18. v. 34. *plagarum* Luc. 12. vers. 48. *percussionum* Proverb. 19. versic. 29. (Sed hæc omnia παραβολικῶς accipi possunt.) 3. Diaboli ante judicium & in hac vita torquent homines (Sed post judicium ipsimet in abysso torquebuntur, erunt ergò tormentorum consortes ac socii, non autores ac ministri.) 4. æquum est, ut homines ab iis torqueantur, quibus se per culpam subjecerunt. Chysostom. homil. 10. in 2. Corinth. *Qui præsunt nobis* (in inferno) *non sunt ejusdem dignitatis, quos unquam demulcere poterimus, sed Angeli, in quos neque respicere licet, valde iracundi, propterea quod Dominum tanta contumelia affecimus* Lombard. 4. sent. dist. 47. lit. F. *Solet quæri, utrum in inferno malis ad puniendum præsint Dæmones post judicium, quos carnifices tortoresque animarum Scriptura appellat. Apostolus dicit, quod Christus tunc evacuabit omnem principatum, & potestatem, & virtutem.* 1. Corinth. 15. versic. 24. *Dum enim durat mundus, Angeli Angelis, Dæmones Dæmonibus, homines hominibus præsunt, sed omnibus collectis, jam omnis prælatio cessabit. Hinc quidam putant Dæmones post judicium non habere potestatem cruciandi homines sicut modò, sed ut Dæmones virtute DEI cruciari sine creatura ministerio asserunt, sic reprobos homines ibi non per operationem Dæmonum, sed virtute divina tantum æternis subjici cruciatibus.* (quam opinionem Bonaventur. in comm. hujus loci judicat probabiliorem.) *Præmissa tamen autoritas non id cogit sentire, quæ etsi asserat, tunc nec Dæmones Dæmonibus, nec homines hominibus præesse, non definit tamen, an præsint hominibus ad torquendum, unde quibusdam videtur eos sic extare hominibus tortores in pœna, sicut extiterunt incentores in culpa.* (Sed nec hæc ratio Lombardi est satis efficax, nam homines hominibus sæpè sunt incentores in culpa, quos tamen eorum in inferno tortores fore nemo asserit.) in contrarium urgeri potest, quod Diabolus & primus peccaverit & hominibus peccatum persuaserit, proinde gravius puniendus erit, quomodo igitur hominum tortor esse poterit?

Q. 6. An in suppliciis infernalib. futurus sit aliquis ordo?

74. Q. 6. *An in suppliciis infernalibus futurus sit aliquis ordo?* Movet hanc quæstionem Gregorius lib. 9. moralium cap. 39. occasione verborum Jobi cap. 10. vers. 22. *in terra tenebrarum* לא סדרים *non sunt ordines. Mirum,* inquit, *valde, quod dicitur. Ubi nullus ordo. Neque enim omnipotens Deus, qui mala punit, inordinata esse ullo modo vel tormenta permittit, quia ipsa quoque supplicia, quæ ex lance justitiæ prodeunt, inferri sine ordine nequaquam possunt. Quo modo namque in suppliciis ordo non erit, dum damnatum quemque juxta modum criminis retributio sequitur ultionis? hinc quippe scriptum est, potentes potenter tormenta patientur, & fortioribus fortior instat cruciatio. Hinc in Babylonis damnatione dicitur: Quantum exaltavit se & in deliciis fuit, tantum date illi tormentum & luctum. Si igitur juxta modum culpæ pœna distinguitur, constat nimirum quod in suppliciis ordo servatur. Et nisi tormentorum summam meritorum acta dirimerent, nequaquam judex veniens dicturum se messoribus esse perhiberet: Colligite primùm zizania, & ligate ea in fasciculos ad comburendum. Si enim nullus in suppliciis ordo servabitur, cur comburendo zizania in fasciculos ligantur &c. Quo modo ergò nullus inesse ordo suppliciis dicitur, in quibus profectò quisque juxta modum culpæ cruciatur.* Posteà subjungit responsionem: *Sanctus vir postquam umbram mortis intulit, quanta sit confusio in damnatorum mente, subjungit, quia ipsa quoque supplicia, quæ ordinata per justitiam veniunt, ordinata procul dubio in corde morientium non sunt. Dum enim damnatus quisque foris flamma succenditur, intus cæcitatis igne devoratur atque in dolore positus exterius, interiusque confunditur, ut suâ deteriùs confusione crucietur. Repulsis ergò ordo in supplicio non erit, quia in eorum morte atrocius ipsa confusio mentis sævit. Quam tamen mira potentia judicantis æquitas ordinat, ut pœna animam quasi inordinata confundat, vel certè abesse ordo suppliciis dicitur, quia quibuslibet rebus in pœnam surgentibus propria qualitas non servatur. In hujus vitæ tormentis timor dolorem habet, dolor timorem non habet, quia nequaquam mentem metus cruciat, cùm pati jam cœperit quod timebat. Infernum verò & umbra mortis obscurat, & sempiternus horror inhabitat &c. hic flamma, quæ succendit, illuminat; illic ignis, qui cruciat, obscurat &c.* Ordinata ergò sunt damnatorum supplicia *respectu justitiæ divinæ agentis,* quæ non sine æquitate & ordine pœnas distribuet, inordinata *respectu subjecti patientis,* quod modò harum, modò illarum pœnarum insultus tolerare cogetur. Ordo erit *in quantitate pœnarum,* qui enim graviùs peccaverunt, etiam graviùs punientur, sed ordo non erit *in qualitate rerum,* quia omnis generis tormenta sibi inferri experientur.

Q. 7. An in suppliciis infernalib. futuri sint gradus?

75. Q. 7. *An in suppliciis infernalibus futuri sint gradus?* Negarunt olim *Ioviniamsta,* qui omnes peccatores ut in culpis ita & in pœnis pares fore dixerunt, secuti *Stoicos,* qui & ipsi *omnia peccata fecerunt paria.* Augustin. de hæresib. cap. 82. Contrarium statuunt unanimi consensu omnes Patres. Probatur autem illa diversitas graduum: 1. *ex Scriptura dictis.* Sapient. 6. versic. 7. *Potentes potenter tormenta patientur.* versic. 9. *fortibus fortis instat scrutatio.* cap. 11. versic. 17. *per quæ quis peccat, per eadem & torquetur.* Hisce dictis potissimùm utuntur pii veteres, sed præterquam quod ex libro apocrypho petita sunt, quæstionem propositam directè non attingunt. Conjungimus ergò dicta clariora Novi Testamenti Matth. 10. versic. 15. Luc. 10. versic. 12. *Tolerabilius erit terra Sodomorum ac Gomorræorum in die judicii, quàm illi civitati, quæ non receperit Apostolos.* Matth. 11. v. 21. *Tyro & Sydoni tolerabilius erit in die judicii quàm vobis,* v. 23. *terræ Sodomorū remissius erit in die judicii quàm tibi.* Matt. 23. v. 14. *propter hoc accipietis* κρίμα περισσότερον. versic. 15. *facitis eum filium gehennæ* διπλότερον ὑμῶν. Luc. 12. versic. 47. *Servus, qui cognovit voluntatem Domini sui, et non præparavit se, nec fecit voluntatem ejus, vapulabit multis.* versic. 48. *Qui autem non cognovit & fecit digna plagis, paucis vapulabit, cui multum datum est, quæretur ab eo multum, & cui commendaverunt multum, ab eo plus petent.* Romanor. 2. versic. 9. *tribulatio & angustia in omnem*

nem animam hominis operantis malum Iudæi primùm & Græci. 2. ex rationibus ac primò quidem *ex causa meritoria damnationis.* Peccata damnatorum sunt inæqualia Johan. 19. versic. 11. Ergò etiam supplicia erunt inæqualia, quia pœna proportione respondet culpæ. Roman. 2. versic. 6. *reddet Deus unicuique secundùm opera ejus.* 2. Corinth. 5. versic. 10. *quisque reportabit ea, quæ in corpore gessit.* 1. Petr. 1. versic. 17. *Deus sine acceptione personarum judicat secundùm cujusque opus.* Apoc. 2. v. 23. cap. 22. versic. 12. *Ecce venio citò, & merces mea mecum reddere unicuique secundùm opera sua.* Secundò *ex lege oppositionis.* Erunt gradus gloriæ & præmiorum in vita æterna, ut suo loco demonstrabitur. Ergò etiam erunt gradus ignominiæ & suppliciorum in morte æterna. 3. *ex dictis veterum.* Basilius in regul. brevior. interr. 267. explicans dictum Christi Luc. 12. versic. 47. & 48. *Illud multis & illud paucis, diversitatem supplicii declarat. Si enim Deus judex justus est, non bonis solùm, sed etiam improbis reddens unicuique juxta opera sua, fieri potest, ut alius quidem dignus sit igne inextinguibili atq; hoc ipso vel lenius vel acrius urente, alius verò verme nunquam morituro, atque hoc ipso nihilominus vel mitius quemque excruciante, vel severius pro meritis videlicet uniuscujusque, itemque alius gehenna habente prorsus, ipsa etiam varia tormentorum genera, similiterque alius exterioribus tenebris, quo in loco alius in fletu est solum, alius præter fletum in stridore etiam dentium propter cruciatuum videlicet acerbitatem. Quin & hæ quoque tenebræ, quæ vocantur exteriores, alias etiam prorsus esse interiores significant. Et illud quod dictum est in proverbiis, in profundum inferni, declarat quosdam esse quidem apud inferos, non tamen in profundo, qui levioribus scilicet pœnis afficiantur. Porrò hoc ita esse, etiam nunc possumus per similitudinem adumbratè in morbis corporis intelligere. Siquidem est alius qui præter febrem alias etiam aliorum morborum accensiones habet, alius item qui ex sola tantummodo febri laborat, & hic ipse diverso modo atque alius. Similiterque reperietur alius, qui febri quidem ipse non laborabit, dolore tamen membri alicujus vehementer cruciabitur, & hic ipse etiam alio aut acrius aut remissius.* Ephrem. lib. de vera pœnitent. cap. 7. *Varia sunt tormentorum loca: Sunt enim tenebræ exteriores, haud dubium, quin & aliæ interiores sint. Gehennæ ignis locus, alius stridori dentium proprius locus est, vermis item immortalis alio in loco est. Stagnum ignis proprius locus est, suoque itidem loco ignis inextinguibilis est. Infernus atque perditio suis terminis constant, & inferiora terræ alius locus. Inter hæc suppliciorum loca distribuuntur infelicissimi, unusquisque pro peccatorum suorum modo sive mitius sive vehementius &c. Sicut sunt peccatorum differentiæ, ita & cruciatuum varietates. Aliter cruciatur adulter, aliter fornicator &c.* ** Ephrem. orat. de futuro judicio f. 243. *Illud, vapulabit paucis, non finem sed differentiam pœnarum declarat. Nam si Deus justus est judex, non bonis duntaxat, verum etiam improbis, reddens unicuique secundum opera sua, fieri potest, ut alius quidem igne sit dignus inextinguibili, eoque vel acrius vel vehementius urente; alius verò verme nunquam morituro et eo rursum aut mitius aut acrius excruciante, pro meritis nimirum uniuscujusque, alius item gehenna habente prorsus ipsâ etiam diversa tormentorum genera, aliusque similiter tenebris exterioribus quo in loco alius quidem solum in fletu est & planctu, alius verò etiam in stridore dentium propter cruciatuum sc: acerbitatem & incrementum.* ** Chrysostom. homil. in Psalm. 6. *Viderit etiam quispiam supplicii differentiam ex magna intelligentia & simplicitate, ut quando dicit: Servus, qui cognovit voluntatem Domini &c. Multa etiam alia invenerit quispiam, quæ faciunt differentiam punitionis, & differentiam misericordiæ & benignitatis.* Confer etiam homil. 4. in Epist. ad Ephes. Augustinus lib. 4. contra Donatistas de Baptism. cap. 19. *Dubitandum non est, ipsas pœnas, quibus cruciabuntur, qui regnum Dei non possidebunt, pro diversitate criminum esse diversas & alias aliis acriores, ut in ipso igne æterno pro disparibus ponderibus peccatorum sint disparia tormenta pœnarum. Neque enim frustrà ipse Dominus dicit: Tolerabilius erit Sodomis &c. sed tamen ad non possidendum regnum Dei tantundem valet ex vitiis illis, quod elegeris minùs, quantum plura vel unum, quod perspexeris gravius.* lib. 1. de peccat. merit. & remiss. cap. 12. *Tantò gravior singulis pœna, quantò gravius quisque peccavit.* in Enchirid. cap. 111. *In beatitudine alius alio præstabilius, in miseria verò alius alio tolerabilius promanebunt.* Gregor. lib. 9. moralium cap. 39. *Sicut in domo Patris mansiones multæ sunt pro diversitate virtutis, sic damnatos diverso supplicio gehennæ ignibus subjicit disparitas criminis. Quæ videlicet gehenna quamvis cunctis una sit, non tamen cunctos una eademque qualitate succendit. Nam sicut uno Sole omnes tangimur, nec tamen sub eo uno ordine omnes æstuamus, quia juxta qualitatem corporis sentitur etiam pondus caloris: sic damnatis & una est gehenna quæ afficit, & tamen non unâ omnes qualitate comburit, quia quod hic agit dispar valetudo corporum, hoc illic exhibet dispar causa meritorum.* Alcuinus lib. 3. de Trin. cap. 21. *Quidam juxta peccatorum qualitatem mitiùs torquentur, qui minorum scelerum pondere gravantur.* Lombardus 4. sentent. distin. 49. lit. A. *Sicut boni differenter glorificabuntur, alii magis, alii minus, sic & mali differenter in inferno punientur. Sicut enim in domo Patris, id est, in regno cœlorum mansiones multæ sunt, id est, præmiorum differentia, ita & in gehenna diversæ sunt mansiones, id est, suppliciorum differentiæ, omnes tamen æternam pœnam patientur, sicut omnes electi eundem habebunt denarium.* Hugo de S. Victore part. 18. libri de Sacrament. cap. 5. *Nequaquam negandum est, etiam ipsum æternum ignem pro diversitate meritorum, quamvis malorum aliis leviorem, aliis futurũ esse graviorem, sive ipsius vis atque ardor pro pœna digna cujusque varietur, sive ipse æqualiter ardeat, sed non æquali molestia sentiatur.* Galatinus lib. 12. de arcan. Catholic. veritat. cap. 6. circa fin. adducit dictum ex Midras Thillim in Psalm. 11. *Septem habentur mansiones in gehenna pro impiis, & sunt istæ: Scheol, id est, infernus. Abaddon, id est, perditio. Ghe, id est, vallis vel profundum. Dima, id est, taciturnitas. Thalmaveth, id est, umbra mortis. Eretz tachtith, id est, terra inferior, & eretz tsija, id est, terra sitiens, hæ sunt septem mansiones impiorum, cuilibet autem juxta opera eorum domus ipsorum.* Notandum tamen circa hanc pœnarum diversitatem, 1. quòd omnes omnium damnatorum pœnæ futuræ sint *æternæ*, proinde ratione durationis nulla erit diversitas. 2. Quod non ratione specierum diversarum vel locorum distinctorum, ut quidam volunt, sed ratione distin-

distinctorum graduum illa inæqualitas sit statuenda. 3. Quòd dispar ratio sit distinctorum in vita æterna præmiorum ac diversorum in morte æterna suppliciorum, illa enim sunt distincta divinæ gratiæ dona, quæ nullum habent ad merita humana respectum, hæc verò ad mala hominum merita, peccata scilicet, respectum obtinent, ut in seq. tract. plenius docebitur.

Q. 8. An omnes damnatorum actiones sint malæ?

76. Q. 8. *An damnatorum actiones omnes sint malæ?* Passiones damnatorum moraliter bonæ erunt, quia à justitia & voluntate divina omnis bonitatis regula progrediuntur, quamvis physicè ac *naturaliter* damnatis sint malæ, id est, adversæ & inimicæ. Actiones verò damnatorum omnes erunt malæ. 1. quia damnati erunt in malo obstinati ac obdurati. Pravitas voluntatis, in qua & cum qua fuêre mortui, immobiliter ac immutabiliter in perpetuum eis adhærebit. 2. quia semper erunt in actuali Dei odio, quod ex perpetua & immota consideratione miserrimi status, in quo se norunt in omnem æternitatem permansuros, in ipsis oritur. Inde etiam perpetuò ac directè avertunt se à Deo summo bono, ad cujus gloriam omnia deberent referre. 3. *quia blasphemabunt Deum præ doloris & cruciatuum magnitudine* Apocal. 14. v. 11. jam verò ubi blasphemia Dei, cui unicè summus honor debetur, ibi nihil potest esse boni. 4. quia etiam Diabolorum actiones omnes sunt malæ. Gregor. lib. 18. moral. cap. 1. *Omnis voluntas Diaboli injusta est.* Glossa ord. 2. Cor. 6. *Sicut Christus omnia benè, sic Diabolus omnia malè.*

Antithesis

77. Antithesis. 1. Philo videtur in ea fuisse sententia, *infernum nihil aliud esse quàm conscientiæ horrorem*, quia in libro de congressu quærendæ eruditionis gratiâ in enarrat. loci Gen. 16 *Ingredere ad ancillam meam, si fortè ex ea suscipias filios &c.* sic disserit: *Deus injustam impiamque animam fugatam à seipso longissimè dissipat in locum concupiscentiarum ac facinorum, qui locus impiorum vocatur aptiùs quàm ille fabulosus apud inferos, revera enim infernus nihil aliud est quàm vita miseri, scelerati, execrandique hominis.* Origenes homil. 9. in diversos Matthæi locos idem sentit: *Vermis*, inquit, *qui non morietur, & ignis, qui non extinguetur, a plerisq; conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in suppliciis constitutos, quia vitio atque peccato suo tanto caruerunt bono, juxta illud, quod dicitur Ps. 31. Versatus sum in miseria, dum infigitur mihi spina.* Sed eruditi meritò dubitant, an illa homilia sit Origenis. Hieronymus in Epistola ad Avitam enumerans Origenis hæreses, inter alias etjam hanc recenset his omninò verbis: *Origenes lib. 2. περὶ ἀρχῶν ignem gehennæ & tormenta, quæ Scriptura sancta peccatoribus comminatur, non ponit in suppliciis, sed in conscientia peccatorum, quando DEI virtute & potentiâ omnis memoria delictorum ante oculos nostros ponitur, & veluti ex quibusdam seminibus in anima derelictis universa vitiorum seges exoritur, & quicquid feceramus in vita, vel turpe vel impium, omnis eorum in conspectu nostro pictura describitur, ac præteritas voluptates mens intuens conscientiæ punitur ardore, & pœnitudinis stimulis confoditur.* Idem in Epist. ad Ephes. cap. 3. *Quia sunt plerique qui dicunt, non futura pro peccatis esse supplicia, nec extrinsecus adhibenda tormenta, sed ipsum peccatum et conscientiam delicti esse pro pœna, dum vermis in corde non moritur et animo ignis accenditur in similitudinem febris, quæ non torquet extrinsecus ægrotantem, sed corpora ipsa corripiens punit sine cruciatuum forinsecus adhibitione, quod possidet. Has itaque persuasiones & decipulas fraudulentas Paulus verba inania appellavit, & vacua, quæ videntur florem quendam habere sermonis et blandiri peccantibus, sed dum fiduciam tribuunt, magis eos ferunt ad æterna supplicia.* Ex quibus constat, injuriam Hieronymo inferri à Ruffino, qui dogmatis hujus fautorem eum facit, propterea quod lib. 18. in Esaiam circa fin. absque erroris confutatione vel accusatione illud referat.

78. 2. *Photiniani* statuunt, *impios vel nunquam resuscitandos vel post resurrectionem ac judicium in nihilum redigendos*, definiunt igitur damnationem per ἀνυπαρξίαν, ut ostendimus in tract. de resur. §. 101. & in hoc ipso tract. §. 24. Atqui 1. Scriptura infernales pœnas non describit per ἀνυπαρξίαν, sed per *cruciatus ac supplicia* acerbissima in anima & corpore æternùm sustinenda, ut ex hactenus dictis manifestum. Certè dives epulo in inferno constitutus exemplo suo luculentè testatur, infernum esse locum *tormentorum*, non autem redactionem in nihilum. 2. *Damnati quærent mortem, sed non invenient eam, desiderabunt mori, & mors fugiet ab eis.* Apoc. 9. versic. 6. quod si ergò nec mortem impetrare possunt, quantò minùs ἀνυπαρξίαν. 3. Quando *mors æterna* illis tribuitur, æternus eorum cruciatus in anima & corpore tolerandus, non autem annihilatio significatur, ut superiùs ostendimus. 4. Ipsa sceleratorum conscientia testatur, alias scelerum pœnas post hanc vitam restare, neque cum morte omnia finiri. 5. Si impiis non metuenda esset gravior aliqua pœna quàm redactio in nihilum, non foret ipsis meliùs non fuisse natos. Matth. 26. v. 24. Marc. 14. v. 21. Quidam verba Christi sic accipiunt, quasi Judæ meliùs dicatur *fuisse cum nondum esset, quàm cùm natus esset*, sed illis Hieron. in comm. rectè hoc opponit, *quòd nulli possit esse benè nisi qui fuerit*, & August. lib. 1. quæst. Evangel. q. 40. dicit, *non potest bonum aliquid esse ei, qui non est.* Quidam existimarunt, Christum loqui *de regeneratione Iudæ*, q. d. satius esse illum Christo nondum esse natum per vocationem & Christi agnitionem. At Christus non loquitur de spirituali sed de carnali nativitate, ut textus evidentia arguit ac simpliciter dictum est monente Hieron. *multò meliùs esse non subsistere, quàm malè subsistere.* Quare non ἁπλῶς sed κατά τι hoc accipiendum, non quod non nasci ac non esse per se sit bonum, sed quod in comparatione ad æternam damnationem melius sit nunquam nasci. 6. Photiniana illa opinio fomentum securitati & impietati præstat. Gregor. lib. 34. moralium cap. 16. *Leviatan iste* [Diabolus] *æstimabit abyssum quasi senescentem, quia reproborum corda sic infatuat, ut suspicionem eis de futuro judicio, quod quasi finiatur, infundat. Abyssum namque senescere æstimat, qui terminari quandoque in suppliciis supernam animadversionem putat. Igitur antiquus iste persuasor in membris suis, id est, in mentibus iniquorum futuras pœnas quasi certo fine derterminat, ut eorum culpas sine termino correptionis extendat, & eò magis hic peccata non finiunt; istic æstimant peccatorum supplicia finienda. Sunt enim nunc etiam, qui idcirco peccatis suis finem ponere negligunt, quia habere quandoque finem futura super se judicia suspicantur. Quibus breviter respondemus, si quandoque finienda sunt supplicia reproborum, quandoq; finienda sunt ergo & gaudia beatorum.*

79. 3. Bellarminus lib. 4. de Ecclesia cap. 9.

hæres. 3.

hæref. 3. tribuit Calvino, quòd ſtatuerit, *infernum nihil eſſe, niſi conſcientiæ horrorem*, propterea quòd lib. 3. Inſtit. cap. 25. §. 12. ſcribit *tormenta reproborum nobis figurari per res corporeas, nempe per tenebras, fletum, ſtridorem dentium, ignem inextinguibilem, vermem ſine fine cor arrodentem, cùm divinæ in illos ultionis gravitatem nulla deſcriptio æquare poſſit*. Mortonus in Apolog. Cathol. part. 1. cap. 27. opponit Bellarmino locum ex ipſo Calvino, in quo pœnis corporeis reprobos puniendos aſſerat. Bucanus Inſtit. Theol. loco 40. p. 457. inter errores recenſet illud Origenis, *quòd infernus nihil ſit, niſi horror conſcientiæ*. 4. B. Luthero tribuunt Pontificii, *quòd negaverit gradus ſuppliciorum infernalium*, per hypotheſin illam, quòd ſola incredulitas damnet. Reſpond. Oſtendimus in tract. de bon. operibus §. 34. ac diſp. 6. de ſtud. pietat. §. 3. fundamenta & verum ſenſum illius aſſertionis: *Infidelitas eſt cauſa damnationis* formalis ſcilicet adæquata & immediata, interim etiam reliqua peccata ſunt cauſa damnationis meritoria. Adde, quòd in ipſa quoque incredulitate ſint certi quidam gradus. Quibus enim beneficia Chriſti in verbo Evangelii fuêre oblata, quæ tamen fide recipere noluerunt, illorum incredulitas eſt longè gravius peccatum, quàm eorum, quibus Evangelium de Chriſto non eſt prædicatum; illorum incredulitas poteſt dici *poſitiva*, eſt enim pravæ diſpoſitionis, horum verò *negativa*, eſt enim puræ negationis.

CAPUT VII.

De cauſa finali inferni.

Finis inferni præparati. 80. Expoſitâ cauſâ *efficiente*, *materiâ* & *formâ* inferni conſequens eſt, ut ad *cauſam finalem* deſcendamus. *Finis*, propter quem Deus infernum præparavit, & Diabolos ac impios homines in eum detrudet, duplex eſt: *Principalis ac ſummus* divinæ juſtitiæ manifeſtatio; *proximus ac intermedius* impiorum juſtiſſima pœna, piorum verò lætitia & gloria ſempiterna. Quia enim Deus eſt juſtus judex & ignis conſumens, *vindicibus flammis ſibi quæ contraria delet, ipſeque juſtitiæ regula ſola manet*, ideò Diabolos rebelles & homines pertinaciter incredulos in æternum ignem procul à ſe ablegabit, ut tùm *juſtitiam ſuam* erga impios, quos ob prævisam finalem eorum impœnitentiam & incredulitatem reprobavit, tùm *miſericordiam ſuam* erga pios, quos in Chriſto fide apprehenſo ante jacta mundi fundamenta elegit, tùm *potentiam* in coërcendis Eccleſiæ hoſtibus, Diabolis & perſecutoribus 1. Corinth. 15. verſic. 25. tùm *veritatem ſuam* in comminationibus ac promiſſionibus manifeſto opere teſtatam faciat & conſequenter ſanctiſſimam nominis ſui gloriam potentiſſimè & auguſtiſſimè aſſerat, inde cùm David Pſalm. 11. verſic. 6. dixiſſet: *Pluet Dominus ſuper impios laqueos, ignem & ſulphur & Spiritum procellarum partem calicis eorum*, ſubjungit αἰτιολογικῶς verſ. 7. *Quoniam juſtus Dominus juſtitias dilexit*. 2. Theſſ. 1. verſic. 6. *juſtum eſſe apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos affligunt &c.* verſic. 9. *impii pœnas dabunt exitium ſempiternum à facie Domini & à gloria virtutis ejus*, ſive à glorioſo robore ejus, id eſt, ut ſuam potentiam & gloriam in puniendis impiis ac hoſtibus ſuis manifeſtum faciat. Apocal. 20. verſic. 10. *Diabolus, qui ſeducebat eos, miſſus eſt in ſtagnum ignis & ſulphuris &c.* ubi deſcriptio ſubjecti exponit cauſam prædicati, ideò enim Diabolus in ſtagnum ignis mittetur, quia à Deo averſus etiam homines quamplurimos ſeducit & à Deo avertit. Quemadmodum judex terrenus maleficos in carcerem conjiciens amorem juſtitiæ manifeſtat: Sic Chriſtus judex omnium divinitùs conſtitutus judicium ac juſtitiam demonſtrabit, quando damnatos Dæmones & homines æterno carceri mancipabit. Gregorius libro 34. moralium cap. 16. circa med. recitat objectionem eorum, qui infernalium ſuppliciorum æternitatem negant. *Nullus juſtus*, inquiunt, *crudelitatibus paſcitur & delinquens ſervus a juſto Domino idcircò cædi præcipitur, ut à nequitia corrigatur, ad aliquid ergò cæditur, cùm non ejus cruciatibus Dominus delectetur. Iniqui autem gehennæ ignibus traditi, quo fine ſemper ardebunt? & quia certum eſt, quòd pius atque omnipotens Deus non paſcitur cruciatib. iniquorum, cur cruciantur miſeri, ſi non expiantur?* ad eam verò ſic reſpondet: *Deus, qui pius eſt, miſerorum cruciatu nō paſcitur, quia autem juſtus eſt, ab iniquorum ultione in perpetuum non ſedatur. Sed iniqui omnes æterno ſupplicio & quidem ſuâ iniquitate puniuntur, & tamen ad aliquid concremantur, ſcilicet ut juſti omnes & in Deo videant gaudia, quæ percipiunt & in iſtis reſpiciant ſupplicia, quæ evaſerunt, ut tantò in æternum magis divinæ gratiæ ſe debitores eſſe cognoſcant, quantò in æternum mala puniri conſpiciant, quæ ejus adjutorio vitare potuerunt.* Bernhardus ſerm. 8. in Pſalm. *Qui habitat in altiſſimis. Ridebis in impiorum interitu, non quòd velut quadam immanitate crudelitatis in ipſa tibi ultione complaceat, ſed quòd modus ipſe pulcherrimus divinæ ordinationis, ultrà quàm credi poſſit, juſtitiæ zelatorem & amatorem æquitatis oblectet, ubi optimè omnia conſtituta & ſuum cuique ceſſiſſe locum, imò in ſuum quemque ceſſiſſe, pleniùs & perfectiùs illuſtrante veritate cognoſces, quomodo non omnia conſiderare & in omnibus omnium moderatorē magnificare lubebit? Itaque oculis tuis conſiderabis & retributionem peccatorum videbis primò quidem ob tuam evaſionem, ſecundò ob omnimodam ſecuritatem, tertiò quoque ob comparationem, quartò ob ipſius juſtitiæ perfectam æmulationem.* Confer quæ diximus ſuperiùs §. 31.

CAPUT VIII.

De objecto inferni.

81. *Objectum*, cui paratus infernus, ſunt: 1. *Diaboli*. 2. *Homines finaliter impii & increduli*. *Objectum inferni.* De *Diabolis* extat manifeſtus locus Matth. 25. v. 41. *1. Diaboli.* *Diſcedite maledicti in ignem æternum, paratum Diabolo & Angelis ejus*, cum quo conjungenda dicta Apoſtolica 1. Corinth. 6. v. 3. *Neſcitis, quoniam Angelos judicabimus?* 2. Petr. 2. verſic. 4. *Deus, Angelis peccantibus non pepercit, ſed catenis inferni detractos in tartarum tradidit in judicium ſervatos.* Judæ verſic. 6. *Angelos, qui non ſervaverunt ſuum principatum &c. in judicium magni diei vinculis æternis ſub caligine reſervavit.* Apocal. 20. verſ. 10. *Diabolus miſſus eſt in ſtagnum ignis*. v. 14. *Infernus & mors miſſi ſunt in ſtagnum ignis.* Pii veteres hûc

accom-

accommodant locum Propheticum Esa. 14. v. 13. *Quomodo cecidisti de cœlo Lucifer*, quo de videatur §. 16. ut & Esai. 30. v. 33. *etiam Regi praeparata est fovea.* Ex humano genere quosdam unà cum Diabolis in æternum inferni ignem projiciendos testatur processus extremi judicii descriptus Matth. 25. ibi enim clarissimis verbis affirmatur, Christum ad homines impios ad sinistram constitutos dicturum: *Discedite à me maledicti in ignem æternum, paratum Diabolo* vers. 41. Quòd ergò Diabolo paratus dicitur inferni ignis, illud non est accipiendum *exclusivè sed inclusivè*, ut in eo tanquam capite intelligantur membra, tanquam Principe subditi, tanquam patre filii, id est, omnes finaliter impii & increduli, quos autor libri Sapientiæ dicit esse τῆς ἐκείνου μερίδος. Sap. 2. v. 24. Confer tract. de extrem. judic. §. 45. Cæterùm de

2. Homines impii. damnatione *hominum* Scriptura γενικῶς testatur, plures in die judicii adjudicandos esse inferno q̃ inferendos cœlesti Paradiso. Mat. 7. v. 13. *Intrate per angustam portam, quia lata porta est & spaciosa via, quæ ducit ad perditionem, & multi sunt, qui intrant per eam.* vers. 14. *sed angusta porta & arcta est via, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt, qui inveniunt eam*, in quæ verba Lactantius lib. 6. Institut. cap. 3. sic commentatur: *Duæ sunt viæ, per quas humanam vitam progredi necesse est, una, quæ in cœlum ferat, altera, quæ ad inferos deprimat, quas & Poetæ in carminibus & Philosophi in disputationibus suis induxerunt.* Prosper Aquitanicus in sent. August. epigr. 191.

Arcta via est, vera quæ ducit ad atria vitæ,
Nec recipit carnis gaudia mentis iter.
Amplis incedit spaciis terrena voluptas
Angusto virtus limite celsa petit.

Luc. 12. v. 32. *Noli timere pusille grex, quia Patri vestro complacuit dare vobis regnum.* c. 13. v. 23. *cùm quidam ex Christo quæreret, an pauci sint, qui salvantur,* respondit perquàm patheticè v. 24. ἀγωνίζεσθε, *intrate per angustam portam &c.* Idem colligitur 1. *ex libro Esdræ Apocrypho* lib. 4. cap. 9. v. 15 *Plures sunt, qui pereunt, quàm qui salvabuntur.* vers. 16. *sicut multiplicantur fluctus super guttam.* v. 22. *Pereat multitudo, quæ sine causa nata est & servetur acinus meus & plantatio mea, quia cum multo labore perfeci.* 2. *Ex diluvii & Sodomitici incendii typo.* In diluvio pauci, hoc est, *animæ servatæ sunt per aquam*, 1. Petri 3. vers. 20. sic ab illo infernalis ignis diluvio pauci servabuntur. In Sodomitico incendio solus Loth cum conjuge ac duabus filiabus salvus evadebat, sic in die judicii pauci homines iræ divinæ incendium effugient. Genes. 19. vers. 24. Luc. 17. v. 29. Hûc etiam referri possunt similes typi. Ex tanta Israëlitarum copia, qui è servitute Ægyptiaca exierant, solus Josua ac Calebus promissam terram ingrediebantur; ex captivitate Babylonica pauci cum Esdra Hierosolymam revertebantur &c. 3. *Ab exiguo verè piorum & electorum numero.* Esai. 1. vers. 9. cap. 6. vers. 13. Sophon. 3. v. 12. Matth. 20. vers. 16. cap. 22. vers. 14. Rom. 9. vers. 29. 1. Cor. 1. vers. 26. &c. * 4. *ab amplissimo damnandorum catalogo*, quem postea subjiciemus.

82. Neque enim duntaxat γενικῶς *in genere* Spiritus S. testatur, plures aliquando fore damnatos quàm salvos, sed etiam εἰδικῶς ac *in specie* ostẽdit, quinam æternæ damnationi aliquando futuri sint obnoxii, videlicet omnes *finaliter impœnitentes & increduli.* Propter peccatum protoplastorum omnes homines nascuntur cum peccato originali, ut suo loco ex clarissimis Scripturæ dictis ostenditur, inde etiam *Naturâ* omnes sunt *filii iræ* Eph. 2. v. 3. ac æternæ damnationi obnoxii. Contra hoc malum omnibus in Christo paratum & in Evangelio oblatum est remedium verâ fide acceptandum: Ab illo quotquot sunt alieni, id est, qui vel Christum non recipiunt verâ fide, vel fidem iterum excutiunt, adeoque in finali incredulitate moriuntur, illorum animæ statim post mortem in carcerem infernalem detruduntur, iidemque in resurrectione Universali unà cum corporibus suis in hunc tormentorum locum projicientur, unde proponimus hoc theorema, quod est æternæ & immotæ veritatis. *Ex hominibus illi omnes & soli damnabuntur, qui in finali incredulitate ex hac vita decedunt*, proinde incredulitas est propria, formalis, immediata & adæquata damnationis causa. Marc. 16. v. 16. Johan. 3. v. 18. & 36. 2. Thess. 1. v. 8. *Dabit vindictam iis, qui non noverunt Deum, & qui non obœdiunt Evangelio Domini nostri Iesu Christi.* 1. Johan. 5. v. 12. *Qui non habet Filium Dei, non habet vitam.* Quia verò incredulitas illa, utpotè mala arbor, malos fructus profert, ideò Spiritus S. incredulos damnationi obnoxios ab externis effectis describit, idque iterum vel *in genere* vel *in specie.* In genere, quando eos vocat *impios peccatores, operarios iniquitatis, filios Diaboli &c.* Job. 24. v. 19. Psal. 9. v. 18. *convertantur impii ad infernum.* Psal. 11. v. 6. Psal. 21. v. 9. Psal. 49. v. 15. Esa. 33. v. 11. Malach. 4. v. 1. Matth. 7. v. 23. Rom. 2. v. 9. Judæ v. 15. &c. *In specie*, quando illis vel corruptelas doctrinæ vel impietatem vitæ tribuit, hæc n. duo, videlicet hæreses & peccata contra conscientiam sunt causæ φθαρτικαὶ fidei, cum quibus illa minimè consistit, inde inferno adjudicantur *hæretici ac seductores*, peculiariter *Antichristus* cum suo sodalitio Apoc. 19. v. 20. cap 20. v. 10. *Ecclesiæ persecutores* 2. Thess. 1. v. 6. *Epicurei & illusores* Esai. 28. v. 15. *potatores* Esai. 5. v. 14. *scortatores & adulteri*, Prov. 5. v. 5. cap. 9. v. 18. *immisericordes, operibus caritatis destituti.* Matth. 25. v. 41. *infrugiferi* Matth. 3. v. 10. cap. 7. v. 19. *seditiosi* Num. 16. v. 33. *superbi* Esa. 14. v. 13. Mal. 4. v. 1. *avari* Ps. 49. v. 15. Baruch. 3. v. 19. &c. Cumprimis verò Paulus in suis Epistolis ac Johannes in Apocalypsi prolixum & accuratum catalogum damnatorum recensent, das ist das schwartze Register / Rom. 1. v. 29. 30. 31. & 32. 1. Cor. 6. v. 9. & 10. Gal. 5. v. 19. 20. & 21. Eph. 5. v. 3. & 4. Coloss. 3. v. 5. & 6. 1. Tim. 1. v. 9. & 10. 2. Tim. 3. v. 2. 3. 4. & 5. Apoc. 21. v. 8. *Timidis* (δειλοῖς qui metu persecutionis ac mortis veritatem cœlestem abnegant, diffidentiâ plenis, desperabundis) *& incredulis & execratis* (ἐβδελυγμένοις, qui horrenda & abominanda flagitia designant) *& homicidis & fornicatoribus & veneficis & idololatris & omnibus mendacibus* (hæreticis & impiis, quia & errores & iniquitates dicuntur mendacia, *hypocritis*, q. externâ tantùm specie Christianismum metiuntur ac mentiuntur) *pars illorum erit in stagno ardente sulphure & igne, quod est mors secunda.* Apoc. 22. v. 15. *foris* (extra cœlestem Hierosolymam sunt) *canes* (impuri, impudici, impudentes, Deut. 23. v. 17. Phil. 3. v. 2.) *& venefici & adulteri & homicidæ & idolis servientes, & omnis qui amat & facit mendacium* Cyrill. lib. 6. in Joh. c. 10. p. 314. *Non omnibus mors illa communis est,*

sed pravis duntaxat & corrupta vita hominibus est peculiaris, summoperè tamen formidanda, quoniam non temporalis est aut momentanea, sed interminabilis & perpetua. Fulgent. de fide ad Petrum Diacon. c. 3. *Qualitas mala vitæ ab infidelitate incipit, quæ ab originalis peccati reatu initium sumit, in quo quisquis vivere ita incipit, ut antè finiat vitam, quàm ab ejus obligatione solvatur, si unius diei vel unius horæ spacio anima illa vixit in corpore, necesse est eam cum eodem corpore interminabilia gehennæ sustinere supplicia, ubi Diabolus cum Angelis suis in æternum arsurus est &c. ubi cum eo etiam fornicarij, idolis servientes, adulteri, molles, masculorum concubitores, fures, avari, ebriosi, maledici, rapaces, si ante hujus vitæ terminum à vitis suis malis conversi non fuerint, æternis ignibus exurentur.* Gregorius libro 9. moralium cap. 39. *Fasciculos ad comburendum ligare est hos, qui æterno igni tradendi sunt, pares paribus sociare, ut quos similis culpa inquinat, par etiam pœna constringat, & qui nequaquam dispari iniquitate polluti sunt, nequaquam dispari tormento crucientur, quatenus simul damnatio conterat, quos simul elatio sublevat, quosq; non dissimiliter dilatavit ambitio, non dissimilis angustet afflictio & par cruciet flamma supplicij, quos in igne luxuriæ par succendit flamma peccati.* c. 40. *Quamvis Angelorum atq; hominum longè sit Natura dissimilis, una tamen pœna implicat, quos unus in crimine reatus ligat.*

CAPUT IX.

De subjecto inferni.

Subjectum infernum, 83. *Subjectum* pœnarum infernalium sunt non solùm *animæ*, sed etiam *corpora* damnatorum. Animas impiorum statim à morte in locum tormentorum detrudi, inque eo cruciatus perpeti, manifestum est ex concione Christi Luc. 16. v. 23. & sequentib. quod ipsum in tractat. de Morte §. 162. pluribus comprobatum dedimus. Quod autem ipsa quoque damnatorum corpora ex pulvere terræ suscitata ac suis animabus redunita, in die novissimi judicii in ignem infernalem projicienda, inque eo æternis suppliciis subjicienda sint, patet 1. *ex dictis Scripturæ* Matth. 10. vers. 28. *Timete eum, qui potest animam & corpus perdere in gehenna* (non trucidando sed cruciando, quo etiam sensu damnatio *mors secunda* vocatur) Matth. 25. v. 41. Christus ad impios cum suis corporibus resuscitatos & ad sinistram constitutos dicet: *Discedite à me maledicti in ignem æternum.* 2. Cor. 5. v. 10 *Referet unusquisq; ea, quæ per corpus gessit.* Apoc. 20. v. 13. *Dedit mare mortuos & mors & infernus dederunt mortuos.* v. 14. *& infernus & mors missi sunt in stagnum ignis.* 2. *Ex eorum exemplis*, qui vivi in & cum suis corporibus ad infernum descenderunt. Num. 16. v. 33. Psalm. 55. v. 16. Apoc. 19. v. 20. 3. *Ex rationum momentis.* Primò *à causa meritoria damnationis.* Corpora impiorum fuerunt *arma iniquitatis & injustitiæ* Rom. 6. vers. 13. organa flagitiorum, vasa impuritatum, impii per corpus & in corpus suum peccarunt 1. Corinth. 6. v. 18. justum igitur est, ut quæ *conjuncta fuerunt in culpa, eadem etiam socientur in pœna.* Secundò à *fine resurrectionis.* Non pii solùm, sed etiam impii aliquando resuscitabuntur, ut suo loco demonstravimus. *Pij* quidem, ut regnum cœleste sibi paratum à constitutione mundi ingrediantur; *impij* v. ut debitas peccatorum suorum pœnas recipiant. Dan. 12. v. 2. Joh. 5. v. 29. hic finis resurrectionis locum nō obtineret, nisi ipsa quoq; impiorum corpora pœnas participarent. Tertiò *ex antithesi glorificationis.* Pii non solùm in animabus, sed etiam in glorificatis suis corporib. præmia recipient. Ergò etiam impii in suis tùm animab. tùm corporibus supplicia sustinebunt. 4. *Ex veterum pronunciatis.* Martialis in Epist ad Burdegalenses c. 4. *Anima moritur per homicidium, corpus verò, quod tanto peccato est subditum, in impiorum pœnis æternaliter excruciabitur, cum anima sua post illum diem, quando verus Deus & verus homo judicabit omnes gentes.* Tertull. in Apol. adv. gentes c. 48. p. 79. *Certè quia ratio restitutionis destinatio judicij est, eò quòd omninò de judicio Dei debent, necessariò idem ipse qui fuerat, exhibebitur, ut boni seu contrarii meriti judicium à Deo referat, ideò repræsentabuntur & corpora, quia neque pati quicquam potest anima sola sine stabili materia, id est, carne, & quòd omninò de judicio Dei pati debent, non sine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.* lib. de resurr. carn. c. 35. p. 331. *Caro nisi resuscitata in gehennam non poterit occidi.* Et postea: *Unde erit fletus & dentium frendor in gehenna, nisi ex oculis & dentibus? occiso scilicet etiam corpore in gehennam & detruso in tenebras exteriores, quæ oculorum propria sunt tormenta &c.* Lactant. lib. 7. Inst. cap. 21. *Docent nos sancta litera, quemadmodum pœnas impii sint laturi. Nam quia peccata in corporibus contraxerunt, rursus carne induentur, ut in corporibus piaculum solvant & tamen non erit caro illa, quam Deo homini superinjecit, huic terrenæ similis, sed insolubilis ac permanens in æternum, ut sufficere possit cruciatibus & igni sempiterno.* Cyrill. Hierosolym. catech. 18. *Si peccator est, accipiet corpus æternum, quo sufferre possit pœnas peccatorum, ut perpetuò in igne ardeat, ut nunquam dissolvatur. Et justè utrisque his ordinibus Deus hoc præbebit, nihil enim sine corpore à nobis gestum est. Blasphemamus per os, oramus per os, expiamus per os. Luxuriamur corpore, casti sumus per corpus, rapimus per manus, eleemosynas damus per manum & reliqua similiter. Cùm igitur in omnibus cooperetur corpus, etiam in futuris fructum ejus percipiet.* Prudentius in apotheosi:

Quæ (anima) *quia materiam peccati ex fomite carnis*
Consociata trahit, nec non simul ipsa sodali
Est incentivum peccaminis, implicat ambas
Vindex pœna reas, peccantes mente sub una,
Peccatique cremat socias cruciatibus æquis.

Cæsarius homil. 38. *Peccatores cum carne descendunt in infernum, justi cum carne percipient regnum. Quia justum judicium Dei erit, ut illa caro, quæ hic peccavit & pœnitentiam non egit, ipsa cum anima in igne crucietur. Similiter & illa caro, quæ hic propter Christum cruciatur, ipsa caro & anima cum Christo & cum omnib. Sanctis in Paradiso lætabitur.* Anshelm. l. de similitud. c. 56. *Sit ante oculos cordis positus exempli causâ homo aliquis, qui tā in ipsis oculorum suorum pupillis, quàm & in singulis membris ferrum ignitum & candens infixum habeat, ita ut nec medulla, nec intestina, nec omninò quicquam in toto ipso cruciatus immanitate illius careat &c.* Gregor. lib. 9. moralium c. 38. circa fin. *Qui autem suo corde & corpore deliquerunt, simul corde & corpore punientur & utrobique pœnas sentient,*

tient, qui dum hic viverent, pravis suis delectationibus ex utroque serviebant, unde benè per Prophetam dicitur: Descenderunt in infernum cum armis suis, Ezech.32. vers.27. (confer ea, quæ dicta §.16.) Isidorus libro 1. de summ. bono cap.3. *Damnatorum mentem uret tristitia & corpus flamma, juxta vicissitudinem, ut qui mente tractaverunt, quod perficerent corpore, simul & animo puniantur & corpore.* Idiota de conflictu carnis cap.2. *Anima cum carne in gehenna cruciandа est.* Haymo Domin.II. post Pent. *Justum est, ut qui animâ simul & corpore peccant, ante judicium in anima, post judicium verò in anima & corpore crucientur.* Inde duæ poenarum infernalium species à veteribus statuuntur. Una quidem inferorum, ubi ardebat ille dives, qui volebat stillam aquæ defluere in linguam de digito pauperis, quem ante januam suam contemserat: altera est illa in fine, de qua audituri sunt, qui ad sinistram ponendi sunt: Ite in ignem æternum &c.

CAPUT X.

De adjunctis inferni.

Adjuncta inferni. 1. Tempus. 2. Locus.

84. Adjuncta inferni sunt *tempus & locus*. De *tempore* diximus superiùs §.31.& 55. De *loco* inferni variæ extant tàm veterum quàm recentiorum sententiæ. Quidam statuunt, in hujus vitæ caligine inferni locum investigari non posse, ideoque à curiosa ejus inquisitione meritò abstinendum esse, quò accommodant illud Jobi cap.38. vers.17. *Nunquid detecta tibi sunt portæ mortis, & portas umbræ mortis*, id est, inferni *vidisti?* vers.19. *ubi via, in qua habitat lux, & tenebrarum ubi sit locus?* vers.20. *Num accepisti eam ad terminum suum, & intellexisti semitas domus ejus?* Gregorius Nyssen. lib. de resurrect. & anim. pag.194. *Quamdiu urgendo & instando primariam præcipuamque doctrinam, nempe quòd post hanc vitam, quæ in carne degitur, animæ sint, percutere ac labefactare conabuntur, nullã de loco* (inferorum) *controversiam nostra movebit oratio.* Chrysostomus homil.31. in Epistol. Roman. cap.16. pag.222. ποῦ φησι, καὶ ἐν ποίῳ χωρίῳ αὕτη ἔσται ἡ γέεννα; τί σοι τούτου μέλει; τὸ γὰρ ζητούμενον, δεῖξαι ὅτι ἐστίν, οὐ ποῦ τεταμίευται καὶ ἐν ποίῳ χωρίῳ, μὴ τοίνυν ζητῶμεν, ποῦ ἐστιν, ἀλλὰ πῶς αὐτὴν φύγωμεν. *Ubi, inquis, & in quo loco erit illa gehenna? ut quid istud curas? quæstio siquidem est, ut ostendatur, quid sit, non ubi recondita sit & in quo loco. Non igitur quæramus ubi sit, sed quomodo illam effugiamus.* Eadem repetit sermon. de præm. Sanctor. & de gehenna tom.3. pag.334. Augustinus libr.20. de civitat. Dei cap.16. *Ille ignis, in qua mundi vel rerum parte sit, hominem scire arbitror neminem, nisi fortè cui Spiritus divinus ostendit.* Gregorius libro 4. Dialog. c.42. rogatus à Petro, *ubinam esse infernus credendus sit?* respondet: *hac de re temerè definire non audeo. Nonnulli namque in quadam terrarum parte infernum esse putaverunt: alij verò hunc sub terra esse æstimant.* Horum modestiam judicamus esse tutissimam & omni præconio dignissimam. Quidam v. de loco inferni certi aliquid statuunt, sed in duas abeunt partes. Quidam enim existimant, *extra hunc visibilem mundum* quærendum esse inferni locum. Quidam verò *intra ejus systema* eundem concludi. In priori classe eminet Chrysostomus dict. l. subjungens, ἔξω που, ὡς ἔγωγε οἶμαι, τοῦ κόσμου τούτου παντός. Cùm enim damnatorum status ac conditio ab eorum, qui in hoc mundo vivunt, statu plurimùm sit diversa, ideò videtur etiam locus aliquis ab hoc mundo longissimo intervallo sejunctus illis convenire. Quemadmodum carceres & metalla Regum porrò distant: ita coelum & damnatorum locus. Qui posteriorem classem complent, diversis etiam ipsi scinduntur opinionibus. 1. Quidam enim suspicantur, locum inferni esse *aërem illum obscurum & caliginosum*, in quo Dæmones versantur. Gregorius Nyssen. libr. de anim. & resurrect. p.193. *Non aliud quippiam mihi videtur, tùm in externorum, tùm in divina Scriptura per nomen inferni significari, in quo animas esse dicunt, præterquam in id, quod & obscurum est & non videtur, transitionem &c.* Idem statuere videtur autor operis imperf. in Matth. homil.53. p.283. Eorum opinioni robur acquiri posset ex eo, quod Ephes.6. vers.12. Diaboli dicuntur κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, ac τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις, cùm tamen *in tartarum* dicantur *detrusi* 2. Petri 2. v.4. 2. Isidorus suspicatus est, *infernum esse sub ipso telluris globo*, sic enim contra ipsum disputat Baptista Mantuanus libr.3. de patientia cap.23. *Damnatorum locus non sub ipso globo, ut Isidorus putat, sed in ipsius globi terrestris medio tellure ipsâ sinum & quasi alveum aperiente credendus est. Isidorus autem dixit, futurum esse, ut post judicium Solis & Lunæ orbes ita firmentur, ut huic nostro tantùm hemisphærio lucem infundat, damnatos verò in sempiternam noctem alterius hemisphærij relegandos, ubi esse à multis putantur antipodes.* Sed hæc, inquit, *est jampridem explosa sententia.* 3. Chrysostomus homil.31. in Epistol. ad Roman. & in hom. de præmiis Sanctorum & honoribus Apostolorum & gehenna refert, multos existimare, *gehennam esse in valle Iosaphat. Nonnulli*, inquit, *id, quod de valle Iosaphat à bello quodam prætèrito sic dicta, in Scripturis habetur, ad infernum trahunt.* Idem refert Gregorius libro 4. Dialog. cap.42. Huic opinioni probabilitas posset conciliari ex appellatione, quòd Scriptura infernum vocet *gehennam*. Sed ostendimus superiùs, non ratione loci, verùm ob alia quædam comparationis membra hoc nomen inferno tribui. 4. Quidam in genere dicunt *esse locum subterraneum.* Tertullianus in Apologet. cap.45. infernum vocat *arcani ignis subterraneum thesaurum.* libr. de anim. cap.54. *Nobis inferi non nuda cavositas, neque subdivalis aliqua mundi sentina creduntur, sed in fossa terræ & in alto vastitas & in ipsis visceribus ejus abstrusa profunditas.* Cyrillus libr. de rectâ fide ad Theodos. tom.3. p.266. vocat *subterraneas specus.* Hieronymus in cap.4. Ephes. super verba: *Descendit ad inferiores partes. Infernum sub terra esse nemo iam ambigat.* Augustin. libr.2. retract. cap.24. *De inferis magis mihi videor docere debuisse, quòd sub terris sint, quàm rationem reddere, cur sub terris esse credantur, sive dicantur, quasi non ita sit.* Gregorius libro 4. Dialog. c.42. *Non video, quid obstet, ut sub terra infernus esse credatur.* Innocentius lib.3. de contemt. mund. cap.6. *Creditur infernus esse sub terris, secundùm illud* Esai. 14. *Infernus subter te conturbatus est.* Eadem videtur sententia Damasceni libro 3. c.29. Bedæ libro 3. in Job. cap.7. Primasii Apocal.7. Anshelmi in elucidario &c. 5. Quidam *in abysso maris* inferni locum quærunt, permoti dubio

procul appellatione abyssi inferno attributa. Keckerman. in systém. Theolog. cap. 7. pagin. 288. *Probabile est, infernum in profundioribus terræ marisque speluncis esse.* 6. Quidam in specie ac determinatè *in centro terræ* infernum statuunt, quam opinionem Pontificii communi consensu hodiè amplectuntur, ut constat ex Barradio libro 10. comment. Evangelicor. cap. 4. pag. 618. Bellarmin. libr. 4. de Christo cap. 10. &c. Quin & *ostium* sive aditum inferni demonstrare nō verentur. Gregor. libr. 15. moralium cap. 30. memorat, *quendam anachoretam vidisse Regem Theodoricum inter Iohannem Papam & Symmachum Patritium discinctum, discalceatum ac devinctis manibus deductum in ollam Vulcani insulæ Lipari vicinam esse jactatum.* cap. 35. *Quod Eumorphius morti vicinus in Siciliam se duci testatus est, quid sentiri aliud potest, nisi quod præ cæteris locis in ejus terræ insulis eructante igne tormentorum olla patuerunt, quæ ut solent narrare, qui noverunt, laxatis quotidie finibus excrescunt, ut mundi termino appropinquante, quantò certum est illuc amplius exurendos colligi, tantò & eadem tormentorum loca amplius videantur aperiri.* Idem repetit libr. 4. Dialog. 9. p. 45. quem locum allegans Bellarminus libr. 2. de purgatorio cap. 6. scribit: *B. Gregorium putasse, varias eruptiones ignis, quæ in terra apparent, esse indicia quædam inferni intra terræ viscera existentis.* Laurentius Surius in Historia anni 1537. postq̃ dixisset, *naturales quasdam rationes terribilis illius ignis Æthnæi montis à Philosophis afferri*, subjungit, *verisimile esse, quicquid statuant Philosophi, iis in locis esse quædam tartari ostia aut loca puniendis animabus destinata, quemadmodum in Islandia Insula mons est Occidentem versus Hecla dictus, à quo non longè absunt fodinæ sulphuris, quod inde copiosè plenis navibus evehitur, visuntur illic mortuorum Spiritus, qui in nota specie offerunt se familiaribus colloquiis hominum, idq; adeò ut adhuc vivere putentur ab illis, qui eos nesciunt vel submersione, vel aliâ violenta morte periisse, nam tales præcipuè apparent, cùm autem eos orant amici vel noti ut domum redeant, dicunt cum ingenti gemitu, se Heclam montem petere & ilicò disparent?* Nominat autem Surius hujus Historiæ testem Olaum Magnum in Histor. region. septentrion. Sed addit Olaus, *glaciem etiam illius Insulæ referre gemitum & eiulatum humanæ vocis*, ex quo confirmari posset, non solùm ignem, sed etiam aquam glacialem & frigus propriè dictum in inferno esse. Confer Münsterum libro 4. Cosmogr. cap. 32.

85. Opponimus verò huic Pontificiorum opinioni, 1. quòd cœlum, terra ac mare in die judicii essentialiter sint peritura, ut in præcedent. tract. ostendimus. Quòd si ergò infernus esset in centro terræ, utique etiam unà cum terra aboleretur. Nusquam legimus, partem aliquam terræ transituram, partem remansuram, *sed cœlum & terra ita transibunt, ut locus eis non inveniatur* Apoc. 20. vers. 11. 2. Quòd ex gentilium fonte hoc dogma videatur esse haustum. Tertullianus libr. de anim. cap. 54. *Inferos velut gremium terræ describit Plato in Phædone.* Homerus libr. 8. Odyss. tartari locum sic definit:

βαθύςερον ὑπὸ χθονός ἐστι βάραθρον.
ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδὸς.
τόσσον ἔνερθ' ἀΐδεω, ὅσον οὐρανός ἐς' ἀπὸ γαίης.

ubi Eustathius Homeri Scholiastes: αἷς τόπος σκοτεινὸς ὑπὸ γῆν ἀφανὴς ἀφορισμένος ψυχαῖς. Lucianus constituit: τόπον τινὰ ὑπὸ τῇ γῇ βαθὺν μέγαν καὶ πολύχωρον ζοφερὸν καὶ ἀνήλιον. 3. Quòd non possit evidentibus & firmis argumentis ex Scripturis probari, ut ex speciali eorum examine apparebit. Urgent 1. *quædam Scripturæ dicta.* 1. *Num. 16. vers. 33. Core, Dathan & Abiran vivi descenderunt in infernum, cùm terra eos deglutiret.* Psal. 106. vers. 17. *aperta est terra & deglutivit Datan.* Resp. Quidam per *Scheol* intelligunt hîc loca duntaxat subterranea ac voraginem terræ, ut sit sensus, quòd seditiosos illos terra suo hiatu vivos quasi devoraverit ac sepeliverit, cùm aliàs non nisi mortui terris inferri consueverint vers. 29. non autem infernum sive locum damnatorum, quia aliàs sequeretur omnia illorum seditiosorum bona ad infernum pervenisse. Sed si vel maximè concedamus, per Scheol hoc loco intelligi locum damnatorum, ex eo tamen inferri nequit, cum in centro terræ esse statuendum, sensus enim est, quòd à terra absorpti in ea non permanserint, sed ad infernum usque detrusi sunt, quo autem in loco ille statuendus sit, ibidem non exprimitur. Quemadmodum ex eo, quòd Christus in sua ascensione exceptus est à nube, elevatus in cœlum, & sedet ad dextram Dei, inferri nequit, quòd nubes, cœli visibiles & dextra Dei sint unus idemque locus, quodque Christi mansio sit receptaculum localiter circumscriptum & altitudine locali à nobis longissimè separatum: ita quoque ex eo, quòd seditiosi dicuntur terræ hiatu absorpti & *in infernum descendisse*, colligi nequit, hiatum terræ & infernum esse unum eundemque locum, adeoque infernum esse receptaculum locale in ipso terræ centro situm, distinguendum enim inter φορᾶς medium ac terminum. Confer D. Mehlfurer. Decad. 4. Vindic. Evang. Disp. 6. thes. 83. Cornelius à Lapide in comment. statuit, *illos seditiosos vivos quidem à terra absorptos, non autem vivos in infernum pervenisse*; eâdem ratione dicere possumus, ipsos quidem in illo terræ hiatu in infernum descendisse, sed ex eo non posse inferri, quòd in centrum terræ descenderint. Luc. 16. vers. 22. & 23. de divite epulone dicitur, quòd & *sepultus fuerit* & post mortem in infernum detrusus, sed ex eo inferri nequit, quòd ipsum sepulchrum sit infernus, sicut vulgata versio vitiosè reddidit: *Sepultus est in inferno*, sed quòd corpus ejus illatum fuerit sepulchro, anima verò inferno. 2. Psal. 16. v. 10. *Non derelinques animam meam in inferno*, quod vaticinium de Christi ad inferos descensu exponitur Actor. 2. vers. 31. c. 13. vers. 35. Resp. Quidam nomen ᾅδου accipiunt in secunda significatione pro doloribus inferni ac proinde metaphoricum Christi ad inferos descensum his verbis describi statuunt, quia particula hæc, *non deseres animam in inferno &c.* conjungitur cum iis, quæ necessariò ad Christi exinanitionem referenda Actor. 2. vers. 24. 27. & 31. 2. quia opponitur illi *liberatio à morte & ipsa exaltatio* v. 30. 32. & 33. 3. quia præponitur hæc particula *sepultura* v. 27. & 31. quam realis ad sedem damnatorum descensus fuit secutus. 4. quia Christus lætatur, quòd *anima ejus non sit in inferno deserenda.* At hoc reali & triumphali descensui minùs videtur convenire. 5. quia emphaticè dicitur οὐκ ἐγκαταλείψεις non patieris me limo profundo manere immersum, sicut hæc vocula usurpatur Psal. 69.

Psal.69.v.3. Quidam in tertia significatione accipiunt pro extremo humilitatis gradu, iisdem ferè argumentis usi. Quidam in quarta significatione pro doloribus mortis ac communi mortuorum statu, quia vers.24. dicit Apostolus, quòd *Deus suscitaverit Christum solutis doloribus mortis, juxta quod impossibile erat eum ab illa teneri.* Sed ex textu apparet, Apostolum plura complecti. Quidam in quinta significatione accipiunt pro sepulchro, quæ sententia Calvinianis potissimùm arridet. Sed Apostolus utrumque sibi demonstrandum proposuerat vers. 24. Christum non modò *à morte* per resuscitationem, sed etiam *à doloribus mortis* per exaltationem fuisse liberandum, ad utrumque igitur referri debet, quod probationis loco ex Psalm. 16. vers. 10. refertur. Quod si vel maximè inferni nomine ipsam damnatorum sedem accipiamus, nondum tamen evictum erit, infernum esse in centro terræ. Cùm enim in Græco non legatur ἐν ᾅδῃ sed εἰς ᾅδου, ideò quidam statuunt, esse locutionem ellipticam, ut subintelligatur οἶκον hoc sensu. Quamvis anima mea sit expertura dolores morientium, non tamen permittes, ut cruciatibus illis victa in infernum usque detrudatur ac pœnas damnatorum ibidem experiatur. Quin imò si vel maximè de reali, triumphali ac glorioso Christi post mortem & sepulturam ad inferni locum descensu accipiatur, nondum tamen ex eo sequitur, quòd infertur, quia Christus post sepulturam descendere ad inferos potuit, etiamsi infernus non sit locus in centro terræ constitutus, quia *sepultura & descensus ad inferos* sunt distincti actus, neque in ipso sepulturæ momento Christus ad infernum descendit, sed immediatè ante resurrectionem. 3. Psal.139. vers.8. *Si descendero ad infernum, tu illic ades.* Respond. Intelliguntur in genere ima, profunda & obscura terræ loca, non autem sedes damnatorum. 4. Exempla hujus significationis occurrunt, Job.11. vers. 8. Amos 9. vers. 2. 4. Matth. 11. vers.22. *Tu Capernaum, quæ usq; in cœlum exaltata es, usque in infernum descendes. Cœli nomine intelligitur pars mundi suprema. Ergo etiam vox inferni significabit partem mundi infimam, & per consequens, locum subterraneum in terra centro.* Resp. Sicut per phrasin *exaltari in cœlum*, μεταφορικῶς intelligitur summa exaltatio, gloriosa elevatio, non loci, sed status & conditionis, videlicet dignitatis respectu: sic requirit oppositio, ut per phrasin, *dejici in infernum*, intelligatur summa humiliatio ac dejectio, non profundioris loci, sed itidem status & conditionis, videlicet ignominiæ & miseriæ respectu, adeoque intelligitur summa & ima infelicitas, extrema ignominia, quam cum Diabolis Capernaitæ & omnes impii habebunt communem. 5. Matt. 12. vers.39. *Sicut Jonas fuit in ventre ceti tribus diebus ac noctibus; sic Filius hominis erit in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. Sicut cor in medio est animalis, ita infernus in medio terræ.* Respond. Describitur in his verbis non descensus Christi ad inferos, quia Christus non fuit per integrum triduum in inferno, sed in sepulchro. Isidorus Pelusiota libr. 1. Epist. 14. *Trium Domini in sepulchro transactorum dierum hæc est explanatio, tanto enim temporis spacio in sepulchro commoratus, quanto Jonas in ventre ceti.* Neque est, quod urgeatur vox *cordis*, illa enim significat rei medium non secundùm Mathematicam & exactam situationem, sed juxta Physicam ὡς ἐν πλάτει collocationem, cùm nec cor in animalibus exactè medium obtineat. Psal.46. vers.3. *Cùm movebuntur montes in cor marium.* Targum reddidit. בפילגוס *in pelagus.* Ezech.28. vers.3. *habito in corde marium*, id est, maria me ambiunt, sum in loco securo ac forti. Hûc referri potest regula, quam proponit & exemplis è Scriptura petitis illustrat Sanctius in comm. Esai. p.138. *Phrasis in medio juxta idiotismum Hebræum aut nihil addit præpositioni, cui adjungitur aut certè aliquid aliud valet, quàm quod propriè dicitur medium, id est, quod ab extremis æqualiter distat.* 6. Luc.16.v.23. per *chasma distinctus locus divitis à loco Abrahæ denotatur.* Resp. τὸ ποῦ damnatorum reverâ distinctum esse à τῷ ποῦ beatorum atque ab eo longissimo intervallo separatum libenter concedimus, sed situm illius τοῦ ποῦ libenter ignoramus. Si infernus est in centro terræ, quantus quæso prospectus erit, qui ex infimo terræ centro usque ad summum cœlum pertingit? Adde, quod Pontificii nondum consentiant, an dives ille fuerit *in inferno*, an verò *in purgatorio*. Ad inferos eum ablegat Bellarminus d.l. cui consentiunt Staplet. in prompt. Cathol. fer. 5. hebd. 2. quadrag. & alii, quorum sententia est verissima, sed Hieronymus Emserus in annotat. Nov. Testam. ad cap. 16. Luc. sic scribit: *Ex eo, quod Græcus textus sententiam finit & sepultus est, non autem legit ut Latina, sepultus est in inferno: Faber Stapulensis insigne fundamentum extruxit, epulonem divitem non in inferno sed in purgatorio fuisse, ideoque necessariò purgatorium ignem esse concedendum.* 7. Ephes.4. vers.9. *descendit εἰς τὰ κατώτερα μέρη τῆς γῆς*, id est, *ad infernum.* Respond. Quidam hoc accipiunt de formatione sive conceptione Christi in utero matris virginis, quo sensu *inferiora terræ* usurpantur Psalm.139. v. 15. Quidam generaliter exponunt de *infima humiliatione* ac profundissima exinanitione, cui subsequens exaltatio opponitur. Quod si vel maximè ad realem, gloriosum ac triumphalem Christi ad inferos descensum applicetur, nondum tamen evictum fuerit, inferos esse in centro terræ statuendos, quia Scriptura verbis hujus seculi describit res futuri seculi; ac vocabulis locum significantibus statum & conditionem rei declarat, quia gloriosi & honorati loco sublimi, contempti verò & abjecti loco infimo solent statui. 8. Phil. 2. vers.10. *ἐπουρανίοις καὶ ἐπιγείοις conjunguntur τὰ καταχθόνια, ubi vox καταχθονίων nihil aliud significat, quam Spiritus subterraneos, qui in locis subterraneis degunt.* Resp. per τὰ καταχθόνια intelliguntur creaturæ subterraneæ à cœlestibus ac terrestribus distinctæ, sicut aliàs per *cœlum, terram, mare*, & omnia, quæ sunt in eis, totum universum ac omnes creaturæ intelliguntur. Sensus enim est, quod omnia Christo sint subjecta, ipsumque cogantur agnoscere Dominum & regem. Psal.8. vers.8. Mat. 28. vers. 18. Ephes.1. vers. 21. Puerile est, quòd Bellarminus urget phrasin *genuflexionis*, ut evincat non posse intelligi creaturas irrationales subterraneas, sed Spiritus in locis subterraneis degentes, id est, ut alibi mentem suam exponit *animas in purgatorio sudantes.* Nam nec illi propriè loquendo possunt genua flectere. Intelligitur autem nomine γονυκλισίας μετωνυμικῶς ipsa subjectio, cujus signum externum solet esse illa incurvatio. Confer Origenem libro 9. Roman. cap. 14. At inquis, per καταχθονίους intelliguntur ipsi etiam Dæmones, ut Theophylactus in comment. & Thomas lect. 3. super hunc locum rectè monent,

quia si non voluntariè & ex affectu reverentiæ, tamen involuntariè & ex sensu potentiæ Christo genua flectere, id est, imperium ejus agnoscere coguntur. Ergò illi habitabunt in locis subterraneis, & per consequens, in illis erit infernus. Respond. Vocantur etiam κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου Ephes. 6. vers. 12. quòd ergo dicuntur καταχθόνιοι, illud secundùm quandam ἀναλογίαν, nec ut propriè, sed metaphoricè dictum accipiendum. Quemadmodum enim cœlestis beatitudo cum Paradiso ac rebus super terram amœnis & jucundis confertur: ita quoque supplicia infernalia ex adverso cum rebus subterraneis, in quibus horribiles tenebræ, profundæ foveæ ac vastæ voragines comparantur, quia de rebus spiritualibus & invisibilibus non possumus aliter informari quàm per voces rerum visibilium ac corporearum. 9. Apocal. 5. vers. 3. & 13. *Mentio fit creaturarum sub terra, quæ non potuerint librum aperire vel Deum laudare. Ergò intelliguntur Spiritus subterranei, id est, in inferno constituti.* Resp. Patet ex dictis. vers. 13. mentio etiam fit *maris*, num verò dicemus etiam, in mari versari Spiritus fidelium. Confer ea, quæ in tract. de morte §. 274. contra purgatorium disseruimus.

86. 2. *Ex rationibus.* 1. *ex appellatione.* Locus *tormentorum infernalium vocatur infernus & inferi, quod est ab infra. Item abyssus.* Respond. Nomen *inferorum* non ex textu Scripturæ authentico, sed ex gentilium nomenclatura est desumtum, nec tàm ob loci profunditatem quàm ob status & conditionis humilitatem damnatorum sedi tribuitur. Gregor. Nyssen. libr. de anima. & resurrect. pag. 194. *Non videtur divinus Apostolus Philip. 2. ratione loci Naturam mente atq; intelligentia præditam discernens atque distinguens aliud quidem cœleste, aliud terrestre, aliud item subterraneum nominasse, sed quoniam Naturæ ratione præditæ tres status atque conditiones sunt, una quidem, cui ab initio vita contigit incorporea, quam Angelicam nominamus, altera verò cum carne conserta atque connexa, quam humanam dicimus, alia autem per mortem à carnibus absoluta, quæ res in animabus animadvertitur, hoc opinor, altitudine sapientiæ videntem Apostolum, eum, qui aliquando futurus est, universæ ratione præditæ Naturæ in bono consensum significare, ac cœleste quidem vocare Angelicum & incorporeum, terrestre verò implicitum & consertum cum corpore, subterraneum autem id, quod jam à corpore separatum atque disjunctum sit &c. Quæ cùm ita sint, nemo nos coëgerit subterraneorum & infernorum nomine subterraneum intelligere locum.* Augustinus libro 12. de Genes. ad lit. cap. 34. *Ideò sub terris dicuntur inferi, quia congruenter in Spiritu per illas corporalium rerum similitudines exhibeatur, quod ipsi carni mortui solet, ut sub terram recondatur. Denique inferi eò; quod infra sint, Latinè appellantur, sicut autem secundùm corpus, si ponderis sui ordinem teneant, inferiora sunt omnia graviora, ita secundùm Spiritum inferiora sunt omnia tristiora.* Isidorus in libr. etymolog. *infernum dictum putat quasi intus furnum*, id est, nigrum, quam etymologiam si amplectamur, concidit vis argumenti. Ex nomine *abyssi* itidem nequit concludi, infernum esse in centro terræ, quia confusum illud chaos, *rudis indigestaque moles*, ex qua cœlum & terra postmodùm condita vocatur *abyssus* Genes. 1. vers. 2. neque tamen fuit subterranea, multò minùs quædam in centro terræ vorago. Abyssus propriè significat tantam aquarum multitudinem, ad cujus fundum perveniri haud facilè possit, quando ad infernum applicatur, non tàm inferni situs, quàm status exponitur. Quemadmodum enim ea, quæ in talem abyssum demerguntur, pro perditis habentur & nunquam revocantur, sic damnati in infernum abjecti æterno exitio sunt obnoxii, neque unquam lucem iterum vident, vel ex inferno liberantur. 2. *ab oppositione. Æquum est, ut locus justorum sit cælum celsissimum, siquidem gloria sunt celsissimi; locus autem impiorum sit infima terræ pars, quia supplicio sunt infimi.* Brulefer. 2. sent dist. 6. q. 3. *Sicut Deus ex pussima sua misericordia præparavit locum quendam amœnissimum, clarissimum & jucundissimum, pulcerrimum & altissimum electis suis: ita ex severitate justitiæ suæ paravit locum turpissimum, nefandissimum velut carcerem perpetuum puniendis transgressoribus mandatorum suorum in medio terræ &c.* Respond. Si absolutè & simpliciter ex loco dignitas status & conditionis dependeret, tum melioris meriti essent aves cœlo propiores, quàm pii in his terris viventes, quâ de re in sequent. tractatu pleniùs dicetur. 3. *Ex comparatione. Sicut in sterquilinium sordes omnes deferuntur, sic in tartarum omnes peccatorum immunditia projiciuntur. In corde terræ, id est, in inferno impij concluduntur, quia terram in corde suo habuerunt, Deoque prætulerunt. Habuerunt mundum in corde, habet illos vicissim in corde mundus, par pari reddent. Mortua corpora sub terra tumulantur, mortui quoque Deo homines sub terra in inferno sepeliuntur, juxta illud: Mortuus est dives & sepultus in inferno. Pondera petunt infimum locum. Damnati homines pondus peccati gravissimum habent, ideoque infimum mundi locum petunt. Ponderosi peccati locus velut naturalis tartarus est.* Barrad. dict. loc. Respond. Comparationes non probant illud, quod adhuc dubium, sed quod jam antè probatum illustrant. Adde, quod in ἀποδόσει *spiritualiter* debet intelligi, quod in προτάσει *corporaliter*, aliàs non erit similitudo sed identitas. Sic peccata sunt sordes spirituales, non autem corporeæ quædam immunditiæ. Ergò etiam locus inferni, in quem peccatores abjiciendi, erit sterquilinium spirituale, ut nihil de eo dicam, quòd sterquilinia sordium receptacula non sint in centro terræ, sed supra terram. Impii mundum in corde habueruut non corporaliter sed spiritualiter per inordinatum amorem. Ergò etiam in corde mundi erunt non corporaliter sed spiritualiter. Impii sunt mortui non morte corporali sed æternâ ac spirituali, & corpora eorum spirituali sensu dicuntur cadavera. Ergò etiam sepultura spiritualis accipienda. Peccatum est pondus spirituale. Ergò etiam locus spiritualiter profundus illi competit.

CAPUT XI.

De cognatis & pugnantibus.

87. *Cognata* inferni sunt 1. *omnes pœnæ temporales*, quibus Deus in hac vita coercet impios, *Cognata inferni.* illæ enim admonent ipsos de pœnis æternis, ac nisi pœni-

pœnitentiam ante mortem agant, sunt initia æternarum pœnarum. 2. Cumprimis verò *angores & terrores illi conscientiæ*, quos impii in hac vita sentiunt, ex quibus sæpè ruunt in desperationem, ac sibiipsis violentas manus inferunt. Sic ergò in hac vita impii mortem quærunt & inveniunt, sed in altero seculo mortem quærent & non invenient. 3. *Calamitates temporales*, quibus DEUS *pios* in hac vita subjicit, illæ enim testantur, Deum si velit cum ipsis in judicium intrare, posse eos à se æternum abjicere. 4. Cumprimis verò ille *gustus dolorum infernalium*, quem Christus nostro loco in sanctissima sua passione sensit, & quem pii quandoque experiri coguntur, ut intelligant, à quo malo per Christum sint liberati.

Pugnantia. *Pugnantia* sunt 1. *Epicuræa securitas* eorum, qui in diem vivunt, nec de cœlo acquirendo, nec de inferno fugiendo soliciti. 2. *Hæretica pravitas* eorum, qui vel infernum ex toto negant vel ὀρθοδοξίαν ejus ex parte corrumpunt. 3. *Summa beatorum Angelorum & hominum in cœlo felicitas*, quæ extremæ damnatorum miseriæ è diametro est opposita.

CAPUT XII.

De usu hujus articuli.

Usus Theoreticus. 88. *Usus* hujus articuli est tum *Theoreticus*, tum *practicus*. *Theoreticus* est 1. διδασκαλικὸς. 2. ἐλεγκτικός. *Didascalicus* usus in eo consistit, ut doctrinam de inferno ac pœnis impiorum æternis ex verbo Dei discamus, ac solidâ & fundamentali ejusdem cognitione adversus mundi irrisiones & carnis nostræ insusurrationes fidem nostram probè muniamus. *Elenchicus*, ut corruptelas erroneas eorum, qui Sardonio risu infernum ex toto negant, & æternas impiorum pœnas fore credentes exibilant, vel orthodoxian hujus articuli in Scripturis traditam ex parte labefactant, repellamus.

2. Practicus. 1 Generalis. *Practicus* usus est vel *generalis* vel *specialis*. *Generalis* ut hujus Novissimi omnibus incredulis & impiis metuendi perpetuò memores à visibilibus ad invisibilia, à præsentibus ad futura, à temporariis ac momentaneis ad æterna & oculos & animos nostros convertamus, juxta tritum illud:

Mors tua, judicium postremum, gloria cœli,
Et dolor inferni sunt meditanda tibi.

Neque enim eo fine doctrinam de inferno in sacris literis DEUS nobis proposuit, ut otiosas & ἀπεράντους quæstiones *de inferni loco, de Natura ignis infernalis, de tempore, quo infernus creatus &c.* reciprocante contentionis serra agitemus, sed ut quotidianâ ac piâ meditatione æternas impiorum pœnas in inferno ipsis paratas solicitè expendentes ab omnibus, quæ infernalem istum ignem succendere, nobisque attrahere possunt, summo studio caveamus. Chrysostomus hom. 44. in Matth. pag. 406. *Verba de gehenna, ne in gehennam devenias, efficiunt,* καὶ ἰατρεία τὸ πρᾶγμα γίνεται, *ac medicinæ loco sunt sumenda.* homil. 3. in 2. Thess. pag. 1494. *Si gehennam semper cogitemus, non cito in eam incidemus. Propterea supplicium minatus est Deus. Si eam cogitare non magnum aliquod haberet lucrum, non eam jam minatus esset Deus, sed quoniam ejus recordatio valet ad res magnas gerendas, propterea tanquam salutare aliquod medicamentum* καθάπερ τι φάρμακον σωτήριον *ejus minas nostris inseruit animis.* Et postea: *Num si sileas de gehenna, gehennam extinxeris? Num si dixeris, accenderis? seu dixeris, seu non dixeris, exardescet ignis. De ea dicatur assiduè, ut nunquam in eam incidas.* pag. 1495. *Regni non ita meminerimus ut gehennæ. Metus enim majorem vim habet quàm promissio, & scio, quòd multi bona despicati essent innumerabilia, si liberati essent à supplicio &c. Nullus ex iis, qui gehennam habet ante oculos, incidet in gehennam. Nullus ex iis, qui gehennam despiciunt, effugiet gehennam &c.* οὐδὲν οὕτω χρήσιμον, ὡς τὸ περὶ γεέννης διαλέγεσθαι. *Nihil est æquè utile atque de gehenna disserere, quovis argento puriores nobis efficit animas. Christus ipse de ea disserit. Nam etsi molestiâ afficit auditorem, et tamen prodest maximè, talia enim sunt omnia quæ prosunt. Nam & medicamenta & cibi ægroto priùs sunt molesti & tunc afferunt utilitatem. Si non ferimus verborum gravitatem, est perspicuum fore, ut feramus per rerum experientiam.* Smaragdus ad cap. 4. Regulæ: *Mala inferni debemus jugiter ante oculos mentis nostræ adducere & gehennam ignis æterni terribiliter expavescere & insuper diligentissimè & apertis oculis mentis intentissimè cogitare, quale malum sit, ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi & in inferni tartarum & gehennæ locum demergi &c.* Bernhardus in libr. de vita solitar. ad fratres. *Descendamus in infernum viventes ne descendamus morientes, hoc modo pii sæpè in infernum descendunt. Sicut enim assiduè contemplando revisere amant gaudia cœlestia, ut ardentius ea appetant, sic & dolores inferni, ut horreant & fugiant, & hoc est, quod imprecantur inimicis suis orantes, ut descendant in infernum viventes.* Idem Epist. 292. *Utinam saperes, quæ DEI sunt, intelligeres, quæ mundi sunt, provideres, quæ inferni sunt, profecto inferna horreres, superna appeteres, quæ mundi sunt contemneres.* Hoc modo sapiebat is, *qui quotidiè se librum evolvere dicebat, in quo sint tria folia, rubrum unum, alterum candidum, tertium nigrum; in rubro se legere dicebat Christi passionem, in candido beatorum glorificationem.* Ita sapiebat, qui in vitis Patrum libr. 7. cap. 44. dicebat. *Ego ob peccata mea inferno adjudicavi meipsum, dicoque: Esto cum his, quibus dignus es, istis postmodùm annumeraberis. Video igitur ibi pares gemitus & incessabiles lachrymas, aspicio stridentes dentibus &c. & tunc lamentor genus hominum, quod audeat loqui vel cuilibet attendere, tantis mundo repositis malis, & in his teneo mentem meam luctum meditans, indignum me cœlo & terra judicans.* Utinam verò atque iterum utinam Ecclesiarum ministri in *Novissimis* hisce, cumprimis verò in *pœnis infernalibus* populo inculcandis & exaggerandis frequentiores essent? majori certè cum auditorum emolumento illud foret conjunctum, quàm si controversias vel jamdudum sopitas vel Ecclesiæ nunquam auditas ingenii ostentandi causâ pro concione toties tractarent? ἔλεγχον errorum, à quibus auditoribus impendet periculum, non improbamus, sed interim frequentiorem Novissimorum mentionem in concionibus fieri meritò optamus.

Utinam atque iterum utinam nosmetipsi in pœnis inferni ac earum tum *atrocitate* tum *æternitate* quotidiè expendenda essemus diligentiores? *Atrocitatem* istarum pœnarum velut in tabella quadam depictam & per partes expositam superiùs exposuimus, quam utinam quilibet nostrum piâ contemplatione singulis horis imò momentis intueretur? De *æternitate* verò istarum pœnarum quid dicemus? infinita illa est, proinde etiam finito intellectu comprehendi ac verbis humanis mensurari nequit. Post innumerabilia atque infinita annorum millia semper cogitare cogentur, hæc esse duntaxat suppliciorum suorum initia. *O æternitas, æternitas*, tu sola ultra omnem modum ac cogitationem damnatorum supplicia exaggeras? Sine ullo fine torquendum esse ultra omnes desperationis fertur terminos. Quid enim gravius, quid molestius, quid durius, *quàm semper velle, quod nunquam erit, & semper nolle, quod nunquam non erit? semper vivere nolle, & tamen mori, semper mori nolle, & tamen vivere?* Tanta profectò sunt æternitatis spacia, ut si damnatus aliquis millesimo quoque anno unam ex oculis emitteret lachrymulam, plus aquæ efflueret, quàm totus mundus capere posset? Confer Meditat. nostram 49. & 50.

2. Specialis. *1. παιδευτικὸς.* *1. Correctorius.*

89. Usus practicus *specialis* est vel παιδευτικὸς vel παραμυθητικός. Παιδευτικὸς est vel ἐπανωρθωτικὸς vel παραινετικός. Ἐπανωρθωτικὸς *correctorius* in eo consistit, quòd infernalium tormentorum meditatio revocat nos, 1. *in genere* ab *impietate & securitate, à peccatis contra conscientiam & proclivitate ad culpam.* Parata sunt peccatoribus æterna tormenta, Eccur adhuc nos delectant peccata? Qui peccat contra conscientiam, ædificat ad gehennam, eccur igitur conscientiæ lumen peccatorum tenebris obruere ac internam ejus admonitionem respuere pergimus? Quid aliud devorabit ille ignis, quàm peccata nostra? quantò magis in peccatis pergimus, tantò uberiorem ignis illius materiam colligimus. Chrysostomus homil. 3. in 2. Epistol. Thessal. μὴ φύγωμεν τὴν τῆς κολάσεως μνήμην, ἵνα μὴ κολασθῶμεν. *Ne fugiamus pœnæ memoriam, ne in pœnam incidamus.* Augustinus in enarrat. Psalm. 49. *Si possemus facere, ut dies judicij non veniret, puto, quia nec sic erat malè vivendum. Si non veniret ignis Dei judicij & sola peccatoribus immineret separatio à facie Dei, in qualibet essent affluentia delitiarum, non videntes eum, à quo creati sunt & separati ab illa dulcedine ineffabilis vultus ejus, in qualibet æternitate & impunitate peccati plangere se deberent. Sed hæc amantibus pœna est, non contemnentibus. Qui dulcedinem sapientiæ & veritatis utcunque sentire cœperunt, noverunt, quanta pœna sit tantummodo à facie Dei separari. Qui autem illam dulcedinem non gustaverunt, si nondum desiderant Dei faciem, timeant vel ignem. Supplicia terreant, quem præmia non invitant. Vile tibi est, quod Deus pollicetur, contremisce, quod minatur &c. Amplexaris peccata tua & delitias carnis tuæ, stipulas ad te congeris. Veniet ignis, ignis in conspectu ejus ardebit. Non est iste ignis sicut focus tuus, quò tamen si manum mittere cogaris facies quicquid voluerit, qui hoc minatur. Si tibi dicat, scribe contra caput patris tui, scribe contra capita filiorum tuorum. Nam si non feceris, manum tuam mitto in focum tuum, facies ne ardeat manus, ne ardeat ad tempus membrum tuum, non semper in dolore futurum. Minatur ergò inimicus tàm leve malum & facis malum, minatur Deus æternum malum, & non facis bonum &c. Minis DEI, minis ignis æterni prohiberis à malo, invitaris ad bonum.* Prosper libro 3. de vit. contemplat. cap. 12. *Inferni tormenta libenter audire vel legere, jugiter ante oculos mentis adducere, futura credere, sine ulla perturbatione metuere, cogitare quale malum sit ab illo gaudio divinæ contemplationis excludi &c. hæc, inquam cogitare nihil est aliud, quàm vitiis omnibus repudium dare, & omnia blandimenta carnalia refrenare.* Hugo libro 3. de anim. *Si amor Dei tenere non potest, saltem teneat & terreat timor judicis, metus gehennæ, laquei mortis, dolores inferni, ignis urens, vermis corrodens, sulphur fœtens, flamma tartarea & omnia mala.*

90. 2. *In specie.* 1. *à libidine & omnibus carnis voluptatibus.* Memoria ignis æterni extinguat in nobis ardorem libidinis, amorem carnalis voluptatis, fervorem illicitæ cupiditatis. Si durum ac difficile tibi videtur carnis concupiscentias refrenare & voluptatum amorem extinguere, cogita longè durius ac difficilius fore inferni ignem tolerare & in mediis flammis æternùm ardere. Augustinus sermon. 181. de tempor. *Hæc recordare & ignem illum gehennæ his, quæ te nunc exagitant, flammis libidinis & cupiditatis oppone.* Bernhardus sermon. 67. de modo benè vivend. *Memoria ardoris gehennæ extinguat in te ardorem vitiorum.* 2. *à luxuria.* Multi hîc devorant, quod in æterno igne concoquant. Die Säuffer gewohnen am gepichten Bier vnd schweffelichten Wein/ des Fewers/ Pechs vnd Schweffels in der Höllen. Dives epulo in his terris quotidiè vixerat *splendidè*, in ebrietate & ingluvie Luc. 16. vers. 19. sed in inferno nec guttulam aquæ, quâ linguam suam irroraret, poterat impetrare v. 24. Sonet perpetuò in auribus nostris vox Prophetæ Esai. 5. vers. 11. *Væ, qui consurgitis manè ad ebrietatem sectandam & usque ad vesperam, ut vino æstuetis.* vers. 14. *propterea dilatavit infernus animam suam.* 3. *ab avaritia.* Quid prodest avaris, *si totum lucrentur mundum, animæ verò suæ detrimentum patiantur? quidnam dare poterunt in commutationem pro anima sua?* Matth. 16. v. 26. *Plorate divites in miseriis vestris, quæ advenient vobis, aurum & argentum vestrum æruginem contraxit, & ærugo eorum erit vobis in testimonium, & manducabit carnes vestras sicut ignis.* Jacob. 5. vers. 1. & 3. Confer ea, quæ de objecto infernalium pœnarum diximus superiùs, ex illis enim integer catalogus peccatorum, à quibus memoria inferni nos revocare debet, constitui potest. 4. *à præpostero ab hominibus timore.* Matth. 10. vers. 28. *Ne metuatis vobis ab his, qui occidunt corpus animam autem non possunt occidere, sed metuite magis illum, qui potest animam & corpus perdere in gehenna,* in quæ verba sic commentatur Hilarius canon. 10. in Matth. *Constanter ingerenda est Dei cognitio & profundum Evangelicæ doctrinæ secretum lumine prædicationis revelandum, non timendo eos, quibus cùm sit licentia in corpora tantùm, in animam jus nullum est.* Ambrosius libro 1. officiorum: *Omnia supplicia graviorum suppliciorum vincuntur formidine.*

91. Usus παραινετικὸς sive *exhortatorius* is est, ut *2. Exhortatorius.*

infer-

infernalium tormentorum meditatio verum Dei timorem cordibus nostris instillet & ad pœnitentiam maturè agendam, eandemque per studium bonorum operum demonstrandam nos impellat. Matth. 3. vers. 7. *Quis demonstravit vobis fugere à ventura ira.* v. 8. *Facite fructus pœnitentiâ dignos.* v. 10. *Iam enim securis ad radicem posita est. Omnis ergò arbor, quæ non facit fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur.* Omnes res viventes arcano Naturæ instinctu mortem temporalem horrent ac fugiunt, unde ergo est, quod homo ratione prædit9 ac fide divinâ edoctus sempiternam mortem non horret nec fugit? Si unus tantùm vel duo, vel tres ex universo genere humano damnandi essent, meritò timere deberet quisque nostrûm, ne ex illorum numero esset, jam verò constat ex sacris literis, innumera hominum millia damnationi fore obnoxia, unde ergò est, quod timoris omnis expertes, in securitate carnali infixi hæremus? Chrysostomus homil. 44. in Matth. *Oro atque obsecro, quando de gehenna quicquam audimus, compungamur. Nihil enim certè hoc sermone jucundius est, quandoquidem nihil sit his rebus amarius. Et quomodo, inquies, de gehenna quicquam audire ac dicere iucundum esse asseris? quippe quoniam res tristis est in gehennam incidere, idcirco qui ab ea re procul amovent, sermones suavissimi sunt.* Homil. 10. in 2. Corinth. *Si ingressi in carcerem, & videntes alios pallidos, alios v. vinctos & esurientes, alios verò in tenebris conclusos, concutimur, horrescimus, & omnia, ne illuc incidamus, facimus; quando adducti trahemur in gehennæ carceres quales futuri erimus?* Idem homil. 5. ad popul. Antioch. *Confert nos pueris, qui larvas timent, non ignem; ita nos larvas malorum puta temporalia damna & ærumnas timemus, ipsum verò malum, id est, peccatum, ignemque æternum, quo nos ducit peccatum, non formidamus.* Homil. 3. in 2. Thessal. *Si legum, quæ hîc latæ sunt, metus tantam vim habet, ut nos à pravis abducat actionibus, multò magis futurorum memoria supplicium immortale, pœna sempiterna. Si metus Regis terreni à tàm multis nos abducit malis, quanto magis metus æterni Regis? si mortuus, etiamsi solùm videatur, animum nostrum ita reprimit, quanto magis gehenna, & ignis, qui nequit extingui? quanto magis vermis, qui non moritur?* Cyrill. Alexandr. in oratione de exitu animæ: *Gehennam timeo, quippe interminatam, exhorreo tartarum, ut cui nimium insit caloris; paveo tenebras, quoniam nihil admittunt lucis, formido pestiferum vermem, quoniam est perennis.* Hieronymus Epistol. 22. ad Eustoch. *Ille ego, qui ob gehennæ metum tali me carcere damnaveram, scorpionum tantùm socius & ferarum &c.* Gregorius libro 9. moralium cap. 40. *Quid prodest ista* (tormenta inferni) *prænosse, si non contingat evadere? totâ ergò intentione curandum est, ut cum vacationis tempus accipimus, benè vivendi studio malorum ultricia tormenta fugiamus.* Bernhardus sermon. de convers. ad Cleric. capite quinto: *Hæc mala, qui pavet, cavet; nam qui negligit, incidit.* Idem sermon. 16. in Cant. *Paveo gehennam, contremisco à dentibus bestiæ infernalis, horreo vermem rodentem & ignem torrentem, fumum & vaporem, & sulphur & Spiritum procellarum, horreo tenebras exteriores.* Gerson lect. 33. in Canonem: *Felix terror transitorius, qui timorem æternum excludit.* Thom. de Kempis libr. 1. de imit. Christi cap. 24. *Una hora illic gravior erit in pœna, quàm hic centum anni in pœnitentia. Exhorrescamus ergo gehennam, timeamus vultum judicis ipsis quoq; Angelicis tremendum potestatibus, contremiscamus ab ira potentis, à facie furoris ejus, à fragore ruentis mundi, à conflagratione Elementorum, à tempestate valida, à voce Archangeli, à verbo aspero; contremiscamus à dentibus bestiæ infernalis, à ventre inferni, à rugientibus præparatis ad escam; horreamus vermem rodentem, ignem comburentem & torrentem, fumum & vaporem, sulphur & Spiritum procellarum, tenebras mortis, portas inferni. Quis dabit oculis & cordibus nostris fontem lachrymarum, ut præveniamus fletibus, fletum & stridorem dentium, manuum pedumque dura vincula & pondus catenarum prementium, stringentium, urentium & nunquam finientium?*

92. Usus παραμυθητικὸς sive *consolatorius* in eo consistit, ut in quibusvis adversis ac persecutionib. adeoque in ipso Martyrio patientes simus, cogitantes passiones hujus temporis nullam habere comparationem cum æternis impiorum suppliciis, quæ peccatis nostris eramus promeriti, sed Deus propter Christi meritum ab illis nos liberat & ferreum æternarum pœnarum flagellum in paternam temporariæ castigationis virgam benignè commutat. Quemadmodum passiones hujus temporis *non sunt condignæ ad futuram gloriam*, quæ promittitur Rom. 8. v. 18. ita nihil quicq̃ æstimandæ sunt ad æternam pœnam, quæ à piis aufertur, impiis v. & Ecclesiæ persecutoribus, juratis piorum hostib. immittitur. 2. Thess. 1. v. 6 *justum est apud Deum retribuere tribulationem illis qui vos affligunt.* Quicquid terribile, quicquid formidabile minantur persecutores, ludus ac jocus erit, si inferni pœnas apostatis paratas cogites, cave igitur ne minis pœnarum fractus à veritate coelesti divortium facias. At ô stoliditatem: *timetur carcer & non timentur æterna tormenta; timetur flamma & non timentur æterna incendia.* Sed discamus rectiùs sapere, ac quoties videmus impios in hoc mundo florere, animis ꝓpterea efferri & instar hoedorum oviculas conculcare, cogitemus brevi secuturam insignem rerum commutationem ac pios in æternæ vitæ septa colligendos, impios v. in die judicii animâ & corpore in gehennam ꝓdendos. Cumprimis v. quoties gustus aliquis dolorum infernalium salutari Dei consilio nobis ꝓpinatur, cogitemus q̃ & quanta Christus tempore passionis suæ pro nobis toleraverit, à q.b. & quantis malis benignè nos liberaverit, ac certò statuamus fore, ut ex angustiis & dolorib. illis eluctati in hac & æterna vita perpetuis laudum præconiis ipsum celebremus. B. Luther. graviter pronunciat, *cuilibet verè pio aliquid de doloribus infernalibus esse gustandum, ut reipsâ experiatur, à quo malo Christus ipsum liberaverit, ac quid peccatis suis quilibet nostrûm promeritus fuerit.* Hic gustus, si non prius, tamen in agone mortis obtingit, satius a. est eundem anticipare &c. Constituti in illis angorib. respiciamus Christum in horto Oliveti agonizantem, pro nobis pugnantem ac triumphantem, & devotè oremus cum Psalte regio in hac palæstra probè exercitato. Ps. 28. v. 1. *Ad te Domine clamabo, ô petra mea, ne taceas; ne si tacueris, similis fiam illis, qui descendunt in puteum.* Psal. 30. v. 3. *Domine eduxisti ab inferno animam meam, vivificasti me à descendentibus in puteum.* vers. 6. *momentum in indignatione ejus & vita in voluntate ejus.* Psal. 49. v. 16. *Deus redimet animam*

2. παραμυθητικός.

animam meam de manu inferi, quia suscepit me Ps. 86. v. 4. *lætifica animam servi tui, quoniam ad te Domine animam meam levavi.* vers. 13. *misericordia tua magna super me, eruisti animam meam ex inferno inferiori.* Psal. 88. v. 4. *repleta est malis anima mea & vita mea inferno appropinquavit.* Psal. 143. v. 7. *Ne abscondas faciem tuam à me, ne similis fiam descendentibus in lacum.*

CAPUT XIII.

Definitionem inferni proponit.

Definitio inferni.

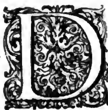
93. Ex illis, quæ dicta sunt hactenus, talis colligi potest inferni descriptio. Infernus *subjectivè* de τοῦ πῦ damnatorum acceptus, est locus tormentorum obscurus, squalidus, horridus, abominabilis, fœtore & igne sulphureo plenus, justo Dei judicio Diabolis & hominibus finaliter incredulis præparatus, in quo animæ ipsorum statim post mortem, eædemque corporibus redunitæ, proinde totum compositum post resurrectionem & judicium cum omnibus Diabolis, gravissimis & ineffabilibus cruciatibus æternùm sustinendis in anima & corpore torquebitur, ut impii debitas peccatorum suorum pœnas percipiant, ac flagrantissima Dei ira adversus peccata omnibus creaturis innotescat. Infernus *formaliter* pro ipsa damnatione acceptus, est separatio à Deo, per quam Diaboli & homines finaliter impii à facie Dei abjecti ac proinde à vita, felicitate & gloria sempiterna exclusi in tenebras exteriores & cruciatus horribiles nullis seculorum spaciis finiendos abjicientur. Mors æterna est horribilis, ineffabilis & interminabilis damnatorum pœna, per quam Diaboli & homines impii finaliter increduli à beatifica Dei visione exclusi, in corpore & anima cruciatus sustinebunt sempiternos, à quo *infinito malo* Deus, qui est *infinitum bonum ex infinita misericordia* propter *infinitum Christi meritum* nos custodiat, ut *infinitas & æternas* laudes cum omnibus beatis Angelis & hominibus pro hoc beneficio ipsi offeramus. Amen.

Jesu redemtor unice
Ab inferis nos protege.

DE VITA ÆTERNA.

I.

Fidei nostræ finis vita æterna.

DIvus Petrus 1. Epist. 1. v. 9. τέλος τῆς πίστεως ἡμῶν vocat σωτηρίαν ψυχῶν. Vox τέλος significat 1. *finem & exitum* Matth. 10. v. 22. cap. 24. v. 6. 13. & 14. Marc. 13. v. 13. &c. 2. *perfectionem*, quia τέλος finis est rei perfectio, ac τελέω est *perficio, consummo.* Sic Christus Rom. 10. v. 4. dicitur *finis ac perfectio legis*, quia Christus eam nostri loco implevit, & quia lex ad quærendum Mediatorem Christum nos deducit 1. Timoth. 1. v. 5. τέλος *finis ac perfectio legis est caritas, qui enim diligit, legem implevit.* Rom. 13. v. 10. 3. *mercedem*, quæ Hebraicè dicitur אַחֲרִית *finis*, quia datur in fine operis seu opere peracto. Rom. 6. v. 21. τέλος *eorum, de quibus nunc erubescitis mors.* v. 22. *liberati à peccato, servi autem facti Deo, habetis fructum vestrum in sanctificationem, τέλος autem vitam æternam.* 2. Cor. 11. v. 15. ὧν τὸ τέλος κατὰ τὰ ἔργα, id quod sic exponitur Apoc. 22. vers. 12. *Ecce venio & merces mea mecum, ut reddam unicuique secundùm opera sua.* Confer Rom. 2. v. 6. 7. & 8. Hæ significationes omnes & singulæ in dicto Apostolico certâ ratione locum habent. Nam *salus animarum*, id est, actualis possessio salutis sive vita æterna est 1. *finis & exitus* nostræ fidei tum θεωρητικῶς tum πρακτικῶς. θεωρητικῶς propterea, quia ultimus fidei nostræ articulus in Symbolo Apostolico fidei summam complectente est *vita æterna*, quippe ad quam reliqui omnes tanquam ad τέλος σκοπιμώταλον & ad scopum unicè referuntur. *Deus Pater* nos creavit non tantùm ad hanc, sed etiam imò præcipuè ad futuram vitam. *Christus Dei Filius* nos redemit non unicè nec præcipuè ob hanc, sed ob futuram vitam. *Spiritus sanctus* nos regenerat & sanctificat, in Ecclesiæ consortium vocando, in communionem Sanctorum assumendo & peccatorum remissionem in verbo Evangelii offerendo non propter hanc, sed propter futuram vitam. *Tota sacrosancta Trinitas* ex morte nos resuscitabit non propter hanc, sed æternam vitam. Utique ergo omnes fidei articuli vitam æternam, ut finem & scopum ultimum respiciunt. Πρακτικῶς propterea, quia *qui* in fide *perseveraverit usque ad finem, salvus erit*, id est, consequetur vitam æternam Matth. 10. v. 22. cap. 24. v. 13. &c. hunc ergo finem, hunc exitum habet fides nostra, ut per eam salutis participes reddamur. Johan. 20. v. 31. 2. *perfectio* ac πλήρωσις nostræ fidei, quia *videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem à facie ad faciem* 1. Cor. 13. v. 12. *nunc per fidem ambulamus, tunc autem per speciem.* 2. Cor. 5. v. 7. in vita æterna *fidei succedet visio ac spei fruitio*, quæ est utriusque impletio ac perfectio. 3. *merces fidei nostræ*, id quod tamen dextrè & juxta fidei analogiam explicandum, eo scil. modo 1. ut nomine vitæ æternæ non intelligatur *essentialiter* ipsa vita æterna, sed *accidentaliter* distincta præmia credentibus in vita æterna promissa, in qua significatione nomen vitæ æternæ sive futuræ ponitur 1. Tim. 4. v. 8. *Pietas habet promissionem præsentis & futuræ vitæ*; id est, præmiorum in præsenti & futura vita. Ipsa enim vita æterna in promissionibus Evangelicis non vocatur merces, sed præmia illa, quæ in vita æterna credentibus promissa, mercedis nomine veniunt, unde Christus notanter dicit, Matth. 5. vers. 12. Luc. 6. v. 23. *Merces vestra erit copiosa*

piosa ἐν τοῖς οὐρανοῖς in coelo, ubi inter coelum ipsum seu vitam æternam, & inter mercedem in coelo distinguit. Confer loc. de bon. operib. §. 113. 2. ut mercedis nomen accipiatur non in sensu *strictiore* pro *mercede meriti*, in qua est proportio inter mercedem & meritum, qualem proportionem esse inter nostram fidem per opera se exerentem & vitam æternam disertis verbis negat Apostolus Rom. 8. v. 18. sed in significatione *latiore* pro *mercede gratiæ*, ut significet gratuitam compensationem profectam à promissione Dei, quæ merces vocatur χάρισμα *gratuitum donum* Rom. 6. v. 23. χάρις *gratia* Luc. 6. v. 32. ἀνταπόδοσις τῆς κληρονομίας. Coloss. 3. v. 24. Quia enim pii in hac vita *certant bonum certamen fidei* 1. Tim. 6. v. 12. ac ἔργον τῆς πίστεως sive πίστιν ἔργῳ, ἐνεργουμένην πίστιν artè tenent 1. Thess. 1. v. 3. 2. Thess. 1. v. 11. Gal. 5. v. 6. ideò etiam in illis laboribus, quos ex fide suscipiunt & in illis passionibus, quas ob fidei confessionem sustinent, vitam æternam respiciunt, eandemque juxta gratuitam & infallibilem DEI promissionem expectant, ac Deus operosam ipsorum fidem non tantùm temporalibus, sed etiam æternis & coelestibus præmiis remuneratur, non ex merito, sed ex gratia, ac proinde vita æterna credentibus est merces *non dignitatis aut meriti, sed liberalitatis & gratuiti promissi*. Aug. tract. 3. in Joh. *Si fides gratia est & vita æterna q. merces fidei, videtur Deus quidem vitam æternam tanquam debitam reddere. Cui debitam? fidei, quia ipsa fides gratia est & vita æterna gratia est pro gratia.* Confer Lyran. in cap. 10. Joh. & B. Luth. in libr. de serv. arbitr. tom. 3. Lat. pag. 192. Si quis tamen ad φλυαρίας Pontificiorum eò fortiùs elidendas in primis duabus vocabuli τοῦ τέλους acceptionibus malit acquiescere, ac nomen illud non *ethicè* sed *physicè*, id est, non pro præmio vel mercede, sed pro ultimo rei exitu accipere, sensu eo, quod quemadmodum clausula finalis in peccato est mors & interitus, ita fidem & opera justitiæ ex fide facta subsequatur tandem velut ultima & exoptata clausula vita æterna; non refragabimur. Nobis hoc loco sufficit, quod *finis, scopus, exitus ac perfectio fidei* nostræ sit vita æterna, ex eo enim colligimus, æquum esse, ut inter reliquos fidei articulos etiam hunc ipsum diligenter tractemus, & in quotidiana meditatione piè expendamus.

Commendatio doctrinæ de vita æterna.

2. *Commendatio* hujus articuli ex iisdem fontibus peti debet, ex quibus præcedentibus commendatio fuit petita videl. 1. *ex utilitate*. 2. *ex necessitate*. *Utilitas* demonstratur tum à priori videl. *ex divina revelatione* in verbo proposita, tum à posteriori videl. *ex consequente fructificatione* piis à quotidiana ejusdem meditatione expectanda. Est n. vita æterna *omnium beneficiorum Christi* coronis & *complementum*, pia ejusdem meditatio est saluberrimum *adversus peccata* προφυλακτικὸν & ab impietate *avocamentum efficacissimum* benè agendi ὑπομνηστήριον & ad *pietatem incitamentum*, *omnis solida consolationis* in quibusvis adversis basis ac *fundamentum*, uberrima *divinæ glorificationis* materia & *irritamentum*, ut in usu practico inferius monstrabitur. *Necessitas* apparet 1. *ex divino mandato* tum *generali* de novissimis perpetuò ruminandis, tum *speciali*, quod colligitur ex omnib. Scripturæ dictis, quæ de gaudiis vitæ æternæ agũt. 2. *ex muneris Ecclesiastici debito*, incumbit enim Ecclesiæ ministris non tantum comminationibus pœnarum infernalium à peccatis homines avocare, sed etiam promissionibus præmiorum coelestium ad benè agendum & mala patienter ferenda eos invitare. 3. *ex Prophetarum, Christi & Apostolorum exemplo*. Illi enim non solùm doctrinam de sempiterna impiorum pœna & ignominia, sed etiam de æterna piorum gloria auditoribus suis proposuerunt. 4. *ex carnis nostræ torpore ac veterno*. Cùm enim pii in hac vita cruci sint subjecti, & majoribus adversitatibus quàm homines hujus seculi plerunque obnoxii, ideò animi ipsorum in spem coelestium præmiorum erigendi, ne carnis infirmitate animum despondeant &c.

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

3. Postquam igitur *de inferno* seu æterna impiorum morte actum fuit hactenus, consequens est, ut *de cœlo* ac vita æterna sive piorum glorificatione in cœlo expectanda imposterum agamus & felicem clausulam huic locorum Theologicorum ἐργασίᾳ imponamus. Ordiemur verò hanc tractationem ab ὀνοματολογίᾳ, ad quam pertinet 1. ἐτυμολογία. Vocatur futura piorum gloria 1. *vita*. 2. *æterna*. *Vita* appellatur, ut distinguatur ab infelicissimo & miserrimo damnatorum statu, qui mortis nomine exprimitur, ut in præcedenti articulo vidimus. Intelligitur a. vitæ nomine non *nuda viventis existentia*, ab animæ & corporis unione dependens, ea n. & piis in cœlo & damnatis in inferno erit communis, sed beatissima & *felicissima viventis conditio*, quæ à beatifica Dei viventis visione & corporis & animæ glorificatione dependet, per quam pii à damnatis vel maximè distinguuntur. Quemadmodum n. Dei vivere non est nudum esse & existere, sed beatissimè, tranquillissimè & felicissimè vivere, sic piorum in cœlis triumphantium vivere non per nudam existentiam, sed per beatissimam, tranquillissimam ac felicissimam vitam definiendum. August in Enchirid. ad Laur. cap. 92. *Non moveat nos, quomodo in damnatis erit corpus incorruptibile, si dolere poterit, aut quomodo incorruptibile, si mori non poterit. Non est enim vera vita, nisi ubi feliciter vivitur, nec vera incorruptio, nisi ubi salus nullo dolore corrumpitur. Ubi a. infelix mori non finitur, ut ita dicam, mors ipsa nõ moritur, & ubi dolor perpetuus, non interemit sed affligit, ipsa corruptio non finitur.* serm. 64. de verb. Domini. *Non magnum est diu vivere aut semper vivere, sed magnum est beatè vivere. Non est vivere vita, sed valere*, canit Poëta. Huc pertinent dicta Scripturæ, in quibus τὸ vivere usurpatur pro felicem ac prosperum esse, lætari, prosperè agere. 1. Reg. 1. v. 25. *Vivat Rex*. Targ. יַצְלַח felix sit, prosperetur. Psal. 22. v. 27. *Laudabunt Dominum, qui requirunt eum, vivet cor eorum in seculum*, illud sic exponitur Psal. 69. v. 33. *Videbunt afflicti & lætabuntur quærentes Deum, vivet cor vestrum*. Joh. 4. v. 50. *filius tuus vivit*, id est, sanus est, benè se habet. Interim tamen Augustinus l. 19. de civ. Dei c. 11. censet cum additamento quodam statum beatorum vocandum esse vitam æternam, ut à damnatorum æterna duratione distinguatur. *Quia*, inquit, *vita æterna ab eis, qui familiaritatem non habent cum Scripturis sanctis potest accipi etiam malorum vita vel secundum quosdam etiam Philosophos propter animæ immortalitatem vel etiam secũdũ fidẽ nostrã ꝑpter pœnas interminabiles malorũ, qui utiq; in æternũ cruciari nõ poterũt, nisi vixerint in æter-*

Ονοματολογία, ad quam pertinet 1. ἐτυμολογία 1. Vita æterna.

in æternum, profectò finis civitatis hujus, in quo summum habebit bonum vel pax in vita æterna vel vita æterna in pace dicendus est, ut facilius ab omnibus intelligi possit.

4. *Æterna* ac permanens vita dicitur ut à præsente, quæ temporalis est fugiens & momentanea distinguatur 1. Tim. 4. v. 8. Duplicis n. vitæ Scriptura meminit. Una est *temporalis & naturalis*, quâ non solùm homines tàm mali quàm boni, sed etiam quævis viventia irrationalia in hoc seculo vivunt, donec ad præstitutum durationi suæ terminum perveniant. Vocatur aliàs *vita animalis*, ab anima præstantiore viventis parte, ac quamdiu corpus hujus vitæ particeps nutritur, vegetatur, crescit, somnum capit &c. vocatur *animale* 1. Cor. 15. v. 45. homines, qui non sunt alterius quàm hujus naturalis & animalis vitæ participes vocantur ψυχικοὶ *animales* 1. Cor. 2. v. 14. ubi Syrus emphaticè reddidit. בַּר נָשָׁא דְבְנַפְשׁ הו *Filius hominis qui in anima est*, id est, qui nihil in se habet eximium præter animam rationalem, qui nondum Spiritu Dei regeneratus, qui secundùm hominem & ex proprio ingenio sapit &c. Vocatur etiam *vita corporalis, vita præsens, vita Naturæ*, cui opponitur mors temporalis ac naturalis (respectu Naturæ non *instituta*, sed *destituta* sic dicta) quæ est animæ à corpore separatio, sive animæ & corporis solutio. (Quidam hujus vitæ naturalis duas constituunt species sive gradus. Prior est *animalis vita*, quæ homini communis cum brutis & omnibus animatis creaturis. Posterior est *rationalis*, quę omnibus hominibus communis est, per quam homo à reliquis animatis distinguitur.) Altera est *spiritualis ac supernaturalis*, per quam homo ultra vitam Naturæ in altiorem vitæ gradum elevatur. Ea verò iterum duplex est. Prior vocatur *vita gratiæ*, quâ homines in peccatis per Naturam mortui Spiritu Dei vivificantur, Filii Dei viventis fiunt & vera ac viva membra in corpore Christi mystico per communicationem Spiritus sancti spiritualiter vivunt ac sapiunt. Hæc vocatur *vita Dei* Gal. 2. v. 19. Eph. 4. v. 18. non tantum quia à Deo est, illud enim hæc vita commune habet cum naturali & animali, sed etiam ac vel maximè, quia Deus suâ gratiâ, suoq; Spiritu in cordibus credentium eam efficit, ac per eandem in credentibus vivit & ad omne opus bonum efficax est, adeoque habitationem & mansionem in illis sibi parat. Itemque *vita Christi* Gal. 2. v. 20. *vivo autem jam non amplius ego, sed vivit in me Christus*, quia Christus per Spiritum suum hanc vitam in credentibus efficit, ut per eam Deo vivant, & ad præscriptam divinæ voluntatis normam vitam suam conforment. Ratione *vitæ naturalis* omnes homines in Deo *vivunt, sunt ac moventur*, Actor. 17. v. 28. sed ratione *vitæ spiritualis* in solis piis ac credentibus Deus vivit, efficit ex illis *novas creaturas* 2. Cor. 5. v. 17. Galat. 6. v. 15. *renovat eos Spiritu mentis* Ephes. 4. v. 23. & vitam æternam in illis inchoat. Huic vitæ spirituali ac vitæ gratiæ opponitur mors spiritualis impiorum, quâ *in peccatis mortui* & *à vera illa vita*, quæ Dei & *in Deo est*, *separati* dicuntur. Mat. 8. v. 22. Luc. 15. v. 24. Johan. 5. v. 25. 1. Tim. 5. v. 6. Ephes. 2. v. 5. Col. 2. v. 13. &c. Posterior vocatur *vita gloriæ*, quâ piorum animæ tum à corporibus suis separatæ, tum iisdem in resurrectione iterum unitæ in cœlesti gloria ac lætitia, cum Deo, Christo, beatis Angelis & omnibus electis in æternum vivunt. Sic sancti Patriarchæ, Abraham, Isaac & Jacob post mortem *Deo* adhuc *vivere* dicuntur Matth. 22. v. 32. Luc. 20. v. 38. in cœlesti scilicet gloria & vita æterna, ac de omnibus verè & perseveranter credentibus dicitur Joh. 3. v. 16. *Sic Deus dilexit mundum, ut filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum, non pereat, sed habeat vitam æternam.* Hæc vita dicitur *abscondita cum Christo in Deo* Col. 3. v. 3. quia in novissimo die demum revelabitur, quando *vita Christi* in corporibus piorum *manifestabitur* 2. Cor. 4. v. 10. cujus vitæ postquam corpora ex mortuis resuscitata erunt participia facta, vocabuntur & erunt πνευματικὰ sive *spiritualia* 1. Cor. 15. v. 44. utpote glorioso *Christi corpori conformia* Phil. 3. v. 21. De discrimine *vitæ gratiæ*, quam Ecclesia militans agit in terris à *vita gloriæ*, quam Ecclesia triumphans agit in cœlis, eleganter sic differit Augustin. tract. 124. in Joh. circa med. *Duas vitas sibi divinitus prædicatas & commendatas novit Ecclesia, quarum una est in fide, altera in specie; una in tempore peregrinationis, altera in æternitate mansionis; una in labore, altera in requie; una in via, altera in patria; una in opere actionis, altera in mercede contemplationis; una declinat à malo & facit bonum, altera nullum habet, à quo declinet, malum, & magnū habet, quo perfruatur, bonū; una cū hoste pugnat, altera sine hoste regnat; una fortis est in adversis, altera nihil sentit adversi; una carnales libidines frenat, altera spiritualib. delectationibus vacat; una est vincendi cura solicita, altera victoria pace secura; una in tentationibus adjuvatur, altera sine ulla tentatione in ipso adjutore lætatur; una subvenit indigenti, altera ibi est, ubi nullum invenit indigentem; una aliena peccata, ut sua sibi ignoscantur, ignoscit, altera nec patitur, quod ignoscat, nec facit quod sibi poscat ignosci; una flagellatur malis, ne extollatur in bonis, altera tanta plenitudine gratiæ caret omni malo, ut sine ulla tentatione superbiæ cohæreat summo bono; una bona & mala discernit, altera, quæ sola bona sunt, cernit. Ergo una bona est, sed adhuc misera; altera melior & beata. Tota hic agitur ista usq; in hujus seculi finem, & illic invenit finem, differtur illa complenda post hujus seculi finem, sed in futuro seculo non habet finem.* De hac *vita gloriæ* non solùm à *vita Naturæ*, (quæ & temporalis est & omnibus hominibus communis) sed etiam *à vita gratiæ*, (quæ piorum quidem propria, interim cum hac vita desinit) distincta, quæq; ob perpetuam sui durationem æterna appellatur, h. l. unicè agimus, cui in Scripturis opponitur *mors æterna* Joh. 6. v. 50. c. 8. v. 51. c. 11. v. 26. sive *secunda* Apoc. 2. v. 11. c. 20. v. 14. de qua in præcedenti tractatu latè egimus.

5. Cæterùm cùm beatam illam vitam & gloriam *in cœlo* nobis promissâ expectemus, ideò ejus quoq; ἐτυμολογίαν subjungemus. Ambros. l. 2. hexaëm. c. 4. cœlum ex eo dictum statuit, *quod impressa stellarum lumina velut signa habeat, unde cœlum q. cœlatum appelletur.* Plinius l. 2. Natur. Hist. c. 4. *Cœlum haud dubiè coelati argumento diximus.* Quidam deducunt *à celando, quia intra coelum continentur & occultantur res omnes.* Alii malunt deducere ex Græco κοῖλον, *quod concavitatem* significat, quia concava cœli superficies instar cameræ affabrè extructæ & exornatæ oculis nostris sese conspiciendam exhibet, convexam a. non videmus. οὐρανὸν Græcum quidam derivant ab ὁράω, ut οὐρανὸς sit quasi ὁρανὸς, eò quod sit πάντη ὁρώμενος, vel quod cœlum sit visui pervium & minimè densum, sicut aqua & terra (quæ etymologiæ ratio propriè convenit 1. Cœli.

cœlo

cœlo pro aëris regione accepto) vel quod ὅλην τὴν γῆν ἄνωθεν ὁρᾶν videatur, ut placet Ambrosio d. l. Aristoteles in lib. de mundo mavult deducere ab ὅρ☉: οὐρανὸν ait, ἐτύμως καλοῦμεν ἀπὸ τοῦ ὅρον εἶναι τῶν ἄνω. Aristotelem sequitur Philo in lib. de mundo sic scribens. Τὸν ἐντὸς ὅρον τε καὶ φυλακτήριον τιθεὶς τὸν αἰθέριον ἐν κύκλῳ τόπον, ἀφ᾽ οὗ καὶ οὐρανὸς ὠνομάσθαι δοκεῖ. Quidam formant παρὰ τὸ ὁρῶ, quia omnia circumdat & conservat. Sed hæ etymologiæ propriè conveniunt aspectabili isti cœlo, quod sideribus variegatum & exornatum in sublimi conspicimus, nō autem invisibili *beatorum cœlo*, i. e. isti τῷ, in quo electi æternam lætitiam & gloriam aliquando participabunt, quod cœli nomine videtur insignitum 1. propter *pulchritudinem.* Neque enim quicquam novimus pulchrius visibili isto cœlo, in quo siderum faculæ unà cum duobus magnis luminaribus Sole & Luna perpetuâ luce fulgent. 2. propter *altitudinem.* Ut enim cœlum in sublime elatum ab hac terra longissimo intervallo distat: sic gaudia beatorum à terrenis hujus mundi gaudiis longissimè sunt separata. 3. propter *magnitudinem.* Ut enim cœlum illud est amplissimum & augustissimum ædificium, quod vel ex eo colligi potest, quod Solis globus, qui tam exiguus nobis videtur, sexcenties sexagies sexies terræ globo major sit: sic cœlum beatorum est satis amplæ capacitatis ac multas habet *mansiones* Joh. 14. v. 2. 4. propter *majestatis celsitudinem.* Ut enim coelum inter omnes creaturas corporeas inanimatas est nobilissimum ac perfectissimum: sic locus beatorum est nobilissimus & perfectissimus. Considerari etiam potest illud, quod Deus dicitur *in cœlis habitare*, quia suam majestatem & gloriam in pulcerrimo & magnificentissimo coeli palatio maximè manifestat, quodque Christus *ascendit in cœlū* ingressurus in suam gloriam. Quia igitur beati cum Deo & Christo in vita & gloria æterna sunt victuri, ideò felicissimum illud πῦ, in quod pii post mortem recipiuntur, & in quo cœlestis gloriæ & lætitię participes fiunt, quin & ipsa beatorum gloria ac lætitia meritò coelum appellatur. Bonavent. 2. sent. dist. 2. *Cœlum est contentivum, secretum & quietum. Et quia hæc triplex proprietas reperitur in celsitudine divinitatis, ideò dicitur cœlum. Est enim ampla immensitate virtutis, secreta profunditate cognitionis, quieta tranquillitate dilectionis. Hoc est cœlū ad quod Lucifer ascendere voluit Esa. 14. ascendam in cœlum, i. e. ad æqualitatem Dei.* Hûc referri potest, ꝙ Rabinis Deus dicitur השמים ꝙ desumtū videtur ex modo loquendi Scripturis usitato.

2. ὁμωνυμία 1. vita æter. §. 2. Ὁμωνυμία. Vita æterna accipitur dupliciter *1. propriè* pro felicissimo piorum statu ac beatissima ipsorum sorte, in qua post hujus vitæ decursum constituti, eadem fruentur in æternum Joh. 3. v. 16. & 36. Tit. 3. v. 7. &c. *2. metonymicè*, idque dupliciter 1. pro ipso *Christo* vitæ æternæ autore ac datore 1. Joh. 1. v. 2. *Annunciamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem.* cap. 5. v. 20. *Hic est verus ille Deus & vita æterna.* (Photiniani pugnant, *verba illa non ad Christum, sed ad Deum Patrem esse referenda.* Socin. in comm. 1. Joh. 5. p. 516. & in animadv. ad assert. 12. Posnan. p. 55. Catech. Racov. p. 76. Sed nostram sententiam confirmat *1. textus connexio.* Sic enim loquitur Apostolus. *Scimus, quoniā Filius Dei venit & dedit nobis mentem, ut cognoscamus verum & simus in vero, in Filio ejus Iesu Christo. Hic est verus ille Deus.* Oecumenius monet οὗτος poni pro ὃς *hic* pro *qui.* Arabes legunt. *Et hic est verus Deus.* Quidam Codices addunt γὰρ, *hic enim est verus Deus*, quæ duæ particulę copulativa *Et* ac ratiocinativa *enim* ostendunt, sequentia verba jungi debere immediatè præcedentibus. *2. Apostolica expositio.* v. 11. præmittitur, *vitam æternam dedit nobis Deus & hæc vita est in Filio ejus.* v. 12. *Qui habet Filium, habet vitam.* Ne quis verò cogitet vitam esse in Filio *accidentaliter*, ideò vocat eum ipsam vitam 1. Epist. 1. v. 2. ἡ ζωὴ ἐφανερώθη, ex quo sic inferimus. Qui est ipsa vita, is etiam ὁ ἀληθινὸς Θεὸς. Filius est ipsa vita. Ergo. *3. aliorum Scripturæ locorum collatio.* Ut enim Christus hîc vocatur ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, ita Tit. 2. v. 13. vocatur *magnus Deus* Rom. 9. v. 5. *Deus super omnia benedictus.* Ut hîc vocatur *vita æterna*, ita Joh. 11. v. 25. cap. 14. v. 6. vocatur ipsa *vita.* Joh. 5. v. 26. dicitur *habere vitam in seipso, sicut Pater habet vitam in seipso. 4. adversariorum tergiversatio.* Photiniani non possunt evidentem aliquam rationem afferre, propter quam relativum οὗτος nolint ad Filium referre. Quidam hoc urgent, *quod alia quoq; suppetant exempla, in quibus relativum non ad proximè præcedens, sed ad remotius sit referendum* Actor. 7. v. 19. cap. 10. v. 6. 2. Joh. v. 7. sed hoc procedit à particulari, non enim sequitur, in quibusdam Scripturæ locis relativum ad superius pertinet, ergo etiam hoc ipso in loco. Res ipsa ostendit, in reliquis locis illud necessarium esse, hîc verò nullâ ad id necessitate urgemur. Quidam urgent articulum ὁ ἀληθινὸς Θεὸς, *qui verum Naturâ Deum notat, ideoque Christo tribui nequit.* At hoc est τὸ ἐν ἀρχῇ λαμβάνειν, ex hoc ipso enim loco evidenter deducitur, Christum esse verum Naturâ Deum. Quidam se eò recipiunt, quod *Christus non sit à seipso proinde nec ὁ ἀληθινὸς Θεὸς.* Atqui generatio Filii à Patre tantum abest, ut veræ & perfectæ Christi Deitati quicquam deroget, ut eam potiùs fortissimè confirmet, est enim generatio *æterna*, per quam Pater Filio divinam suam essentiam communicavit. Meritò igitur Athanasius in disputatione cum Ario in Concilio Niceno hoc testimonium appellat ἔγγραφον ἀπόδειξιν *scriptam demonstrationem* & subdit. *Sicut Ioh. 17. v. 3. Christus dixit, hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, ita Apostolus hic de filio dicit. Hic est verus Deus & vita æterna, ut utriusque Patris scilicet & Filii vera Deitas stabiliatur.* Confer tract. de Deo Patre & Filio §. 36. Dicitur autem Christus vita æterna non secundùm alterutram duntaxat, sed secundùm utramque Naturam. *Secundùm Naturam divinam* dicitur vita æterna οὐσιωδῶς καὶ κυρίως *essentialiter ac principaliter*, quia est ipsa vita, æternùm vivens, æterni & vivi Dei æternus ac vivens Filius. Joh. 5. v. 26. cap. 11. v. 25. cap. 14. v. 6. *Secundùm humanam Naturam* est vita æterna ὑποστατικῶς καὶ ὀργανικῶς *personaliter & instrumentaliter*, quia enim assumtá caro est verbi omnia vivificare valentis propria caro, ideò ipsa quoque in personæ unitate est vivifica & organum vivificationis non separatum sed unitum, non ἀει[illegible]ον sed ἐνεργητικὸν per vivificandi virtutem à Λόγῳ sibi personaliter communicatam. *Secundùm utramq; Naturam* Christus est vita ęterna 1. ἱλαστικῶς καὶ καταλλακτικῶς *meritoriè & expiatoriè quia mortem destruxit & vitā ac incorruptionē reduxit* 2. Tim. 1. v. 10. 2. ὑλικῶς, *materialiter*, quia in Christi carne expiatum est peccatum, ꝙ est causa mortis & in vivifica Christi carne residet fōs vitæ spiritualis & æternæ. 3. ἐνεργητικῶς καὶ κοινωνικῶς *effectivè & communicativè*, quia dat creden-

credentibus vitam æternam Joh. 10. v. 28. carnem suam vivificam dat nobis manducandum Johan. 6. v. 51. *Hic est panis ille vivus qui de cœlo descendit, si quis ex ipso manducaverit, vivet in æternum.* Johan. 4. v. 14. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo illi, non sitiet in æternum, sed aqua, quam ego dabo illi fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam*; prædicari mandat Evangelium, quod est *verbum vitæ* Joh. 6. v. 68. donat nobis remissionem peccatorũ, in qua consistit γνῶσις σωτηρίας Luc. 1. v. 77. ac Spiritum sanctum, qui est Spiritus vitæ πρόγευσιν quandam vitæ æternæ in nobis accendens, quâ ratione in credentibus etiam in hac vita inchoatur vita æterna. Ubi notandum 1. Christum inde atque ideò esse vitam ἐνεργητικῶς, quia est vita ὑλικῶς καὶ ἱλαστικῶς, inde atque ideò esse vitam ὑλικῶς καὶ ἱλαστικῶς, quia est vita ὑποστατικῶς καὶ ὀργανικῶς, denique inde atque adeò esse vitam ὑποστατικῶς καὶ ὀργανικῶς, quia est vita οὐσιωδῶς, ut sic gradus posterior priorem semper præsupponat, Joh. 6. v. 57. *Vivo ego propter Patrem, & qui ederit me, vivet propter me.* 2. falsum esse, quod quidam Calviniani disputant, *Christum duntaxat secundum divinam Naturam efficienter esse vitam, ac secundum humanam Naturam non nisi secundariò & organicè esse vitam.* Bucanus loc. 39. p. 441. Alsted. in Lex. Theol. p. 421. quæ assertio ex negata idiomatum divinorum communicatione carni factâ profluit.

7. 2. *Pro via vitæ æternæ*, i.e. pro ratione ac modo ad cœlestem gloriam perveniendi. Joh. 12. v. 50. *Mandatum Dei est vita æterna* Joh. 17. v. 3. *Hæc est vita æterna, ut agnoscant te solum verum Deum, & quem misisti Iesum Christum* (Quidam statuunt, *nomen vit. æt. in propria significatione hîc accipi* pro glorioso beatorum statu & cœlesti ipsorum felicitate, quę in beatifica Dei & Christi cognitione, i.e. in notitia Dei intuitiva cõsistit. Sic ergo appellatio vitæ æternæ acciperetur non *causaliter* sed *formaliter*, non pro *acquisitione* sed *fruitione* alterius vitæ hoc sensu: In eo consistit vita beatorum æterna, ut perfectè cognoscant summũ bonum, *ibi enim erit Dei sine fine laudatio, ubi erit plena Dei cognitio & quia plena cognitio ideo summa glorificatio.* Hoc sensu dictum Christi accipit August. lib. de Spiritu & litera cap. 24. *Cùm venerit, quod perfectum est, tunc erit vita æterna, ut cognoscamus unum verum Deum* lib. ejusd. c. 33. *Cùm sinistri*, inquit, *abierint in ambustionem æternam, justi ibunt in vitam æternã, quia hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verũ Deum &c. illa cognitione, illa visione, illa contemplatione satiabitur in bonis animæ desiderium.* Confer lib. 1. de Trinit. c. 13. lib. 2. de lib. arbit. c. 2. lib. 1. de morib. Eccles. cathol. cap. 25. in Soliloq. c. 36. Eodem modo accipiunt Lyranus, Thomas, Dionysius, Carthusian. &c. Sed series textus ostendit, Christum principaliter ac præcipuè hîc loqui de via seu modo perveniendi ad cœlestem beatitudinem, ac proinde appellationem vitæ æter. accipi μετωνυμικῶς (qualis metonymia etiam alibi occurrit Deut. 30. v. 15. Joh. 3. v. 19. Rom. 8. v. 6. &c.) præcedit enim v. 1. *Pater clarifica Filium, ut Filius tuus clarificet te.* v. 2. *sicut dedisti ei potestatem omnis carnis, ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam*, sequitur v. 4. *ego te clarificavi super terram; opus consummavi, quod dedisti mihi ut faciam*, quibus in verbis medium salutaris illius cognitionis videl. prædicatio Evangelii, per quam S. S. in cordibus hominum ad fidem efficax est, exprimitur, quo sensu etiam pleriq; veterum Christi verba exponunt. Hilar. lib. 9. de Trin. *Si vita æterna est, in Deum solum credidisse, sed non sine Christo, separatò Christo à solo vero Deo, in confessione solius veri Dei vita æterna non capitur &c. ad vitæ æternæ meritum hoc proficit, ut cùm credatur solus verus Deus credatur & Christus.* lib. 5. contra Julian. *Nihil conferẽdum censeo cum certa cognitione & subtili ac exacta contemplatione Dei, non pecuniarum substantiam, non mundanum splendorem, non dignitatum gloriã, non sapientia terrena, animalis & Diabolica existimationem &c. optima gloriatio Dei cognitio.* Ambros. lib. 5. de fide cap. 2. *Idem præmium, unum honorem nobis dat Patris Filiiq; cognitio, quoniam mercedem habere non poterit, nisi qui & Patrem cognoverit & Filium. Sicut enim Patris, ita Filii cognitio vitam acquirit æternam.* Huic interpretationi affinis est ea, quâ dictum Christi de *radice & origine* sive προγευσμῷ vit. æt. qui in hac vita credentibus obtingit, accipitur, quia prægustus ille vitæ æternæ consistit in salutari & salvifica Dei & Christi cognitione ex verbo Evangelii per Spir. S. operationem hausta. Cyrill. lib. 11. in Joh. c. 16. *Radicem atq; originem æternæ vitæ fidem & veræ pietatis virtutem Dominus esse affirmat &c. Cùm enim origo & quasi pronuba dictorum omniũ bonorum cognitio Dei veri esse inveniatur, rectè à Domino nostro Iesu Christo vita æterna est appellata q. mater & radix virtute Naturaq; sua vitã æternã pariens.* Jansen. in comm. Concord. Evang. c. 136. p. 976. utramq; explicationem conjungit, statuit n. *Christum loqui de vita æt. ut est communis huic & futuræ vitæ*, unde monet, Christũ non dicere, *ut videant te*, sed *ut cognoscant te.* Vit. n. æt. inchoativè & imperfectè hîc habetur cognoscendo Deum per *fidem*, habetur a. in cœlo perfectè cognoscendo Deum per *visionem*. Sed, uti ostendimus, propriè & principaliter agit Christus de modo perveniendi ad vitam æternam, ubi tamen notandum 1. particulam *solum* non excludere à Deitate *Filium*, cùm in cognitione Filii ęquè ac in Patris cognitione vita æterna consistere dicatur, nec Spirit. S. utpote unius cum Patre & Filio essentiæ, sed creaturas & fictitia nomina. 2. intelligi non nudam γνῶσιν θεωρητικὴν sed πρακτικὴν cum vera cordis fiducia conjunctam, non literalem sed spiritualem notitiã, juxta usitatam regulam, quod *verba notitiæ apud Hebræos etiam connotent affectũ cordis*, quâ de re alibi pleniùs. Bucanus d. l. metonymicæ hujus significationis exemplum statuit in dicto Christi. Joh. 3. v. 36. *Qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Sed præstat appellationem vitę æternæ in propria significatione ibi accipere. Quãvis enim pii in hac vita nondum habeant vitam æternam *consummatam*, habent tamen *inchoatam*; quamvis nondum habeant *jus in re*, tamen habent *jus ad rem*, ex quo dulcissima illa consequẽtia profluit. *Deus dedit nobis Filium suum unigenitũ, in hoc Filio est vita æterna & Filius est vita æterna.* Ergo *Deus nobis in Filio dedit vitam æternam. Qui credit in Filium, habet Filium in se per fidem habitantem. Qui habet Filium, habet vitam æternam. Ergò qui credit in Filium, habet vitam æternam.* Joh. 3. v. 16. & 36. Eph. 3. v. 17. 1. Joh. 5. v. 11. 12. & 13.

8. *Cœli* nomine monet Philosophus lib. 1. de cœlo c. 9. text. 96. appellari 1. *ultimam sphæram.* 2. *totum aggregatum ex orbibus cœlestib.* 3. τὸ ὅλον καὶ τὸ πᾶν *totum universum.* Scriptura sacra τοῦ τρίτου οὐρανοῦ mentionem faciens 2. Cor. 12. v. 2. triplex cœlum nobis insinuat. Est enim 1. *cœlum Naturæ*, quod est tum *aëreum* videl. tota aëreæ regionis ab — 2. *Cœli*

aquis

aquis & terra ad Lunæ usque orbem expansio, tum *æthereum* videlicet firmamentum omnes sphæras cœlestes comprehendens, de quo Levit. 26. versic. 19. Deuter. 28. v. 23. Matth. 6. vers. 26. Luc. 8. versic. 5. *volatilia cœli*. 2. *cœlum gratiæ*, quod est Ecclesia, quæ in his terris Deo colligitur, de quo Matth. 20. versic. 1. *simile est regnum cœlorum Patrifamilias*. 3. *cœlum gloriæ*, quod est sanctissimum & beatissimum illud habitaculum, in quo Deus gloriam suam Angelis & electis hominibus manifestat, in quod Apostolus dicto loco sese raptum esse asserit, ac versic. 4. nomine *Paradisi* ἐξηγητικῶς illud exponit. Notandum verò 1. vocari illud tertium cœlum non *ratione situs*, vel διατακτικῶς, ut volunt Calviniani, quasi quemadmodum illud cœlum æthereum, in quo stellæ cursus suos peragunt, id est, firmamentum est supra cœlum aëreum, in quo volucres versantur: ita cœlum illud, in quo Christus cum beatis Angelis & electis versatur, sit proximè supra firmamentum, sed *ratione numeri ac διακριτικῶς*, ut à primis duobus cœlis videlicet cœlo Naturæ & gratiæ distinguatur, vel etiam ratione perfectionis atque ἐξοχικῶς ut reliquis cœlis non tàm loco quàm dignitate sublimius statuatur. Distinguendum enim inter *beatorum sedem & statum*. *Sedes* est in certo quodam πῦ, quod ubi sit, definire non possumus, ut infra demonstrabitur. *Status* est, ubicunque Deus se & gloriam suam Sanctis manifestat, ut apparet ex transfiguratione Christi Matth. 17. versic. 4. & ex dicto Salvatoris Matth. 18. versic. 10. *Angeli eorum in cœlis semper vident faciem Patris qui in cœlis est*. 2. aliter hoc cœlum dici de Deo & Christo, aliter verò de creaturis Angelis scilicet ac beatis hominibus. *Cœlum gloriæ*, quod Deo tribuitur, non significat locum aliquem creatum, sed increatam, æternam, invisibilem, infinitam & omnipotentem Dei majestatem (ad quam significationem reducitur ea, quâ μετωνυμικῶς pro ipso Deo usurpatur.) Cœlum gloriæ quando de beatis accipitur πρώτως significat gloriam cœlestem æternamque beatitudinem in beatifica Dei visione consistentem, δευτέρως autem illud πῦ, in quo beati cœlites existunt & summam illam gloriam ac lætitiam participant, (ad quam significationem itidem reduci potest ea, quâ pro ipsis Angelis & beatis cœli incolis usurpatur) inde quidam melioris distinctionis causa malunt quintuplex cœlum statuere 1. *aëreum*, quod est aër terram ambiens ad sphæram usque Lunæ pertingens. 2. *sidereum* quod est corpus cœleste Elementa claudens & ambiens. 3. *majestaticum*, quod significat majestatem, potentiam & gloriam divinam, quo sensu Deus dicitur habitare in cœlo, quod subdistinguitur in *cœlum potentiæ, gratiæ, gloriæ & iræ*. 4. *beatificum*, id est, habitaculum seu πῦ illud Angelorum & beatorum, in quo Dei visione fruuntur. 5. *mysticum*, quod significat statum beatorum, id est, vitam & lætitiam sempiternam. Vide Dn. D. Meisner. part. 1. Phil. Sobr. sect. 3. cap. 4. q. 1. p. 819.

9. Possumus autem διχοτόμως sic progredi. Cœlum est vel φυσικὸν *naturale* vel πνευματικὸν *spirituale*. Naturale est vel *aëreum*, in quo aves volitant, vel *sidereum*, in quo sunt orbes cœlestes, de quorum numero discrepantes sunt sententiæ. Ut enim hæreticorum somnia gerris Siculis inaniora omittamus, puta Basilidis qui 365. cœlos confingebat, tot scilicet quot sunt dies in anno, ut testantur Tertullian. de præscript. p. 113. Epiphan. hæres. 24. Theodoret. lib. 1. hæret. fabul. cap. 5. Augustin. lib. de hær. cap. 4. ac Valentini, qui septem intellectuales cœlos extruebat teste Irenæo lib. 1. adv. hæres. cap. 1. p. 9. Manichæorum, qui decem cœlos statuebant &c. inter ipsos saniores Theologos & Philosophos magna occurrunt opinionum divortia. Chrysostom. homil. 4. in Genes. col. 21. *unum solum orbem cœlestem* videtur agnoscere, cui hoc opponi solet, quod in cœlo plures sint motus quàm unus, jam verò unius corporis simplicis unicus solummodò est motus 12. metaphys. cap. 1. & 1. de cœlo cap. 2. ergo in cœlo plura distincta corpora, [illegible] es scilicet dandi sunt orbes. Origenes lib. 6. contra Celsum f. 75. & 76. *cœlorum sive sphærarum cœlestium numerum aliquem præfinitum scriptiones sacras, quibus in Ecclesia utimur, handquaquam designare* asserit, quod verissimum esse quilibet intelligit. Ex Philosophis igitur & Astronomis numerus orbium cœlestium petendus. Sed & illi plurimùm variant. Plato in Timæo & Epinomide Aristoteles lib. 2. de cœlo cap. 12. *octo tantum orbes* omnesque stellatos posuerunt, Timochares verò Hipparchus & Ptolemæus observantes in omnibus orbibus stellatis præter motum diurnum, quo feruntur ab ortu versus occasum, insuper adhuc alium, quo quasi proprio feruntur ab occasu in ortum, *nonam sphæram* ponere coacti fuerunt, cui proprius esset motus diurnus. Sed illorum etiam diligentiam sequentium temporum Astronomi superarunt. Nam Thebit Ben Corath Judæus, qui quadraginta annis in sublimi monte habitasse dicitur, ut motû octavæ sphæræ exactiùs deprehenderet, item Alphonsus Castiliæ & Hispaniarum Rex, qui convocatis ex omnibus regnis & provinciis viris Astronomiæ peritissimis Arabibus, Judæis, Mauris, Ægyptiis, Hispanis circa annum Christi 1251. tabulas cœlestium motuum Toleti confici curavit, & ex recentioribus Georgius Purbachius in Theor. Planet. pag. 132. & alii eorum sequaces deprehenderunt tres octavæ sphæræ motus. Unum *diurnum*, alterum quem in tabulis *augium & stellarum fixarum*, nominant: tertium, quem vocant *motum accessus & recessus vel trepidationis*; ex qua observatione colligunt, non solùm nonum sed & *decimum* orbem esse concedendum, ne uni corpori duos motus naturales tribuere cogamur. Verùm de his uberiùs agere hujus nec loci est nec instituti. Cœlum *spirituale*, est vel *gratiæ*, quod Ecclesiæ in his terris militanti; vel *gloriæ*, quod vel *Deo creatori* vel *creaturis*, beatis scilicet Angelis & hominibus, puta Ecclesiæ in cœlis triumphanti tribuitur, idque significat beatorum vel sedem vel statum, de quo hoc loco propriè agitur. Confer Flacium in Clavi Scriptur. in voce cœlum. ** Alii breviùs cœlum φυσικὸν accipitur. 1. pro rudi & indigesta materia in principio à Deo creata Genes. 1. versic. 1. 2. pro cœlo sidereo & aspectabili, quod omnia reliqua inferiora suo circuitu claudit & ambit. Genes. 1. versic. 14. 3. pro aëre totum illud interstitium quod est à terra ad sphæram usque Lunæ carepante. Genes. 1. versic. 28. cap. 8. versic. 2. 4. pro universitate omnium corporum materialium à supremo orbe ad infimas usque terræ partes sive toto universo Arist. 1. de cœlo cap. 9. t. 96. cœlum πνευματικὸν accipitur 1. μετωνυμ. pro ipso Deo Dan. 4. versic. 34.

versic. 34. Luc. 15. versic. 21. cap. 20. v. 4. Joh. 3. versic. 27. 2. pro infinita gloria, celsitudine, potentia ac sublimitate & inaccessibili div. majestatis luce Esa. 14. vers. 13. vocatur cœlum majestaticum. Esa. 66. versic. 1. Luc. 11. versic. 2. Actor. 3. versic. 48. cap. 17. versic. 24. Hebr. 9. versic. 20. 3. pro statu beatorum felicissimo seu vita æterna & gaudio sempiterno. Phil. 3. versic. 20. 4. pro habitaculo beatorum, id est, τῶν Angelorum & omnium beatorum. Luc. 16. versic. 26. 2. Corinth. 12. versic. 2. & 4. **

10. Ex his facilè intelligitur, quid de aliorum distinctionibus in defectu vel excessu peccantibus sit statuendum. Pantheologia veterum dicit, *cœlum aliud esse materiale, aliud spirituale, aliud substantiale, in quod Christus usque ad qualitatem Patris ascenderit*, Thom. p. 1. q. 68. art. 4. quinque modis cœlum usurpari asserit 1. *pro corpore cœlesti* quod in *sidereum, crystallinum & empyreum* partitur 2. *pro participatione proprietatis alicujus cœlestis*, veluti totum spacium, quod est ab aquis usque ad sphæram Lunæ vocatur cœlum, quod alii nominant *aëreum*. 3. per metaphoram & juxta sensum mysticum *pro incomprehensibili sublimitate & inaccessibili luce divina majestatis* quam affectaverit Lucifer Esa. 14. versic. 13. 4. *pro tribus generibus supernaturalium visionum corporalis, imaginaria & intellectualis*, secundum quam cœli significationem Augustinus raptum Pauli in tertium cœlum, per quod visionem intellectualem intelligit, interpretatur. lib. 12. de Genes. ad lit. cap. 29. 5. *pro spiritualibus bonis*, in quibus futura remuneratio Sanctorum. Bonavent. lib. 2. sentent. dist. 2. *Secundum majorem computationem novem numerantur cœli largissimè accipiendo scilicet 1. aëreum, quod est regio aëris inferior 2. athereum, quod est regio aëris superior. 3. olympium, quod est inferior regio ignis. 4. igneum, quod est superior regio ignis. 5. cœlum Planetarum. 6. firmamentum. 7. aqueum. 8. empyreum & 9. cœlum Trinitatis.* Inter Calvinianos Alstedius in Theolog. didact. sect. 3. cap. 4. p. 273. has enumerat significationes. *Cœlum propriè notat totum illud expansum à superficie terra ad extrema usque cœlorum culmina.* Genes. 2. v. 1. *impropriè tum accipitur metonymicè pro ipso Deo* Dan. 4. versic. 26. Matth. 21. versic. 25. Luc. 15. versic. 18. *pro Angelis & Spiritibus beatis* Job. v. 15. v. Psal. 89. v. 6. Ps. 69. v. 35. *Item pro Ecclesia militante, cujus ortus est è cœlo & πολίτευμα locusq́; triumphi est in cœlo.* Dan. 8. v. 10. Apoc. 9. v. 1. cap. 12. v. 7. Esa. 66. v. 22. Luc. 10. v. 18. *pro nubibus densq́; & meteoris* Levit. 26. v. 19. *tum synecdochicè vel pro cœlo supremo* Marc. 16. v. 19. vel *pro cœlo stellifero* Psal. 19. v. 7. vel *pro aëre*. Gen. 1. v. 26. quæ uti solet, transscripsit ex Polano lib. 5. Syntagm. Theol. cap. 8. p. 272. Timplerus lib. 1. apsychol. cap. 3. probl. 1. tres duntaxat significationes vel species cœli admittit, videlicet cœlum 1. *aëreũ* 2. *sidereum*. 3. *empyreum*, cùm Scriptura nomine coeli indigitet modò *regionem aëris*, modò *regionem stellarum*, modò *locum beatorum*, quam divisionem declarat comparatione coeli cum templo Salomonis, quod fuit distinctum in tres partes, *atrium scilicet, sanctum, & sanctum Sanctorum*, quę transscripsit ex Zanchio part. 1. de operib. sex dier. lib. 1. cap. 4. p. 63. &c. Autores Concordantiarum edit. Francof. Ann. 600. significationes coeli hoc ordine enumerant. Coelum 1. *est tota aëris & ætheris regionis ab aquis & terra ad Luna usque orbem expansio. 2. quod omnes sphæras cœlestes continet. 3. Dei habitatio beatorum sedes, quod supra cœlestes orbes collocatum 4. tota illa compages mare & terram circumplectens, quæ aërem, ætheream regionem & cœlos continet. 5. lucida illa pars à crassiori & terrea longo intervallo distincta. 6. Dei mandatum & approbatio. 7. cœlum novum.*

11. 3. *Synonyma* epitheta & encomia tam coeli
3. συνωνυμία. 1. ratione sedis.
quàm vitæ æternæ, id est, tam sedis quàm status beatorum in Scripturis occurrunt complura, quorum quædam sunt *propria*, quædam verò & quidem pleraque omnia, sunt *tropica*, eademque vel *metonymica*, vel *metaphorica* vel *synecdochica*. Vocatur enim 1. *beatorum sedes* 1. *cœlum* absolutè & simpliciter Matth. 5. vers. 12. Marc. 10. v. 21. &c. ad excellentiam illius denotandam. Membra comparationis coeli beatorum cum coelo visibili exposuimus superiùs §. 5. Item *tertium cœlum* 2. Cor. 12. vers. 2. rationem appellationis exposuimus paulò antè §. 8. *coelum coelorum* Deut. 10. vers. 14. Psal. 114. v. 16. &c. quia reliquis coelis aspectabilibus est sublimius non tam situs quàm dignitatis ratione *Coelum novum ac terra nova* Esa. 65. v. 17. cap. 66. v. 22. 2. Pet 3. v. 3. Apoc. Apoc. 21. v. 1. Albertus in comm. cap. 5. Matth. *Licet sit coelum respectu terra, in qua habitant morientes, tamẽ terra dicitur respectu superioris coeli, in quo Trinitas habitat, quod dicitur coelum Trinitatis.* 2. *Paradisus* Luc. 23. v. 43. 2. Corinth. 12. vers. 4. Apoc. 2. vers. 7. quia Paradisus terrestris, in quem primi homines erant collocati, fuit typus coelestis illius Paradisi, in quem omnes electi introducentur, ut infra demonstrabitur. 3. *manus Dei*. Sap. 3. vers. 1. 4. *sinus Abraha* Luc. 16. v. 12. Rationem appellationis exposuimus in tractat. de Morte §. 161. 5. *Domus Patris coelestis* Psal. 84. vers. 5. Joh. 14. vers. 2. *domus ἀχειροποίητος aterna in coelis* 2. Cor. 5. vers. 1. *habitaculum sanctitatis Dei*. Deut. 26. vers. 15. *habitaculum sessionis Dei* Psalm. 33. v. 16. in qua appellatione respectus habetur tum in genere ad domum quamlibet, quæ hominibus in hac vita præbet domicilium, tum in specie ad tabernaculum & templum Hierosolymitanum, quæ domus Dei in Scripturis solent appellari. Exod. 23. v. 19. Deuter. 23. vers. 18. 1. Reg. 2. vers. 36. Luc. 6. vers. 4. Joh. 2. v. 16. &c. (Quemadmodum enim homo habitat in sua domo, sic Deus dicitur *habitare in coelo* Psal. 2. v. 4. Quemadmodum paterfamiliàs familiarier cum suis in domo conversatur, ita coelestis Pater in hac domo sua gloriam suam Angelis & electis manifestat, ac familiarissimè cum illis agit. Quemadmodum ad domum non admittuntur peregrini, sic soli *domestici Dei* in domum coelestem colliguntur. Eph. 2. vers. 19. hoc tempore soli Angeli & animæ Sanctorum versantur in illa domo, nos autem *peregrinamur à Domino* 2. Cor. 5. vers. 6. sed veniet tempus, quo recipiemur inter Dei domesticos, tunc domus Dei erit etiam nostra domus. Quemadmodum sua cuique domus est tutissimum receptaculum, sic in domo Dei pacatissima requies & summa securitas nobis parata. In specie ac peculiariter typus hujus domus coelestis fuit templum Hierosolymitanum,

ut

ut infra ostendemus.) 6. *Repositorium* ἀποθήκη, quod vulg. reddidit *horreum Dei.* Matth. 3. vers. 12. Luc. 3. versic. 17. *mundabit Christus aream suam & congregabit triticum in horreum suum.* Quemadmodum grana à paleis separata in locum tutum reponuntur: sic Deus pios ab impiis sequestratos in cœleste granariū colliget. 7. *tabernacula pacis* Esa. 32. vers. 18. *tabernacula æterna.* Luc. 16. vers. 9. Tabernacula, in quibus pii Patriarchæ olim habitarunt, fuerunt transitoria & portatilia, sed cœlestia illa tabernacula, in quæ pii congregabuntur, erunt æterna. Vocatur etiam *tabernaculum Dei* Psal. 15. vers. 1. quia in cœlo erit *tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus* Apoc. 21. v. 3. 8. *mons Domini* Psal. 15. v. 1. Quemadmodum templum Hierosolymitanum extructum erat in monte *Moria*, qui ob id *mons Domini, mons sanctus, mons domus Domini* appellatur: sic Ecclesia triumphans, cujus typus fuit illud templum, in cœlo ab omni terrena conditione remoto colligetur. Quidam de Ecclesia militante, quæ est triumphantis quasi πρόθυρον atque atrium, malunt hoc intelligere, ea enim sæpissimè in Scripturis per montem Sion describitur. Psalm. 2. v. 6. Esa. 2. v. 3. Mich. 4. versic. 1. &c. sed constat ex aliis Scripturæ locis, non tantum militantem sed & triumphantem Ecclesiam in monte Domini collocari. Psal. 24. v. 3. Heb. 12. v. 22. Apoc. 14. v. 1. 9. *templum Dei* Ps. 11. v. 4. *Dominus in templo sancto suo Dominus in cœlo sedes ejus.* Psal. 18. v. 7. *Dominus exaudivit de templo suo vocem meam.* Quidam malunt de templo Hierosolymitano intelligere, in quo Deus τυπικῶς respectu peculiaris & gratiosæ præsentiæ habitare dicebatur, sed potest haud incommodè ad ipsum etiam ἀντίτυπον referri, de quo Apoc. 21. v. 22. *templum non vidi in illa civitate, Dominus enim Deus omnipotens templum illius & Agnus.* Apoc. 3. v. 12. *faciam illum columnam in templo Dei mei.* 10. *τὰ ἅγια sanctuarium vel sacrarium* Hebr. 9. v. 12. c. 10. v. 19. quia sacrarium templi Hierosolymitani fuit typus cœlestis illius domicilii ac templi. 11. *Hierusalem absq; muro habitabilis* Zach. 2. v. 4. *Hierosolyma quæ sursum est* Gal. 4. vers. 26. *Hierusalem cœlestis* Hebr. 12. vers. 22. *Hierusalem nova* (propter perfectam animarum & corporum innovationem) *civitas sancta descendens è cœlo à Deo parata* Apoc. 21. v. 2. & 10. *civitas Dei viventis* Heb. 11. v. 22. *civitas habens fundamenta, cujus δημιουργὸς Deus* Heb. 12. v. 10. & 16. *civitas futura* Heb. 13. v. 14. quia typus illius fuit Hierusalem terrena Israëlitici populi metropolis, templi sedes, Ecclesiæ N. T. mater, civitas Dei ἐξοχικῶς dicta. Sicut in vita humana nihil pulcrius civitate optimis legibus munita, sic in vita æterna erit pulcerrima societas τῶν τῷ θεῷ συμπολιτῶν quam sanctissimis legibus Christus reget. *Hierosolyma* significat visionem pacis, atqui in cœlesti illa civitate pax & quies felicissima locum habebit. 12. *patria* Heb. 11. v. 14. quia pii in terra sunt peregrini & advenæ, *non habent hic civitatem manentē, sed futuram inquirunt.* Heb. 13. v. 14. 13. *regio viventium* Psal. 116. v. 9. *terra viventium* Psal. 27. v. 13. ob causam mox explicandam &c.

2. Ratione status.

12. 2. *Status* beatorum appellatur 1. *Vita* simpliciter & absolutè Ezech. 18. v. 9. Matth. 7. v. 14. cap. 18. v. 8. &c. quia hæc vita mortalis potiùs mors est quàm vita, cùm quotidiè propius ad terminum ejus sive mortem accedamus, sed futura illa vita

beatorum verè erit vita, tum propter *felicitatem* tum propter *æternitatem*, erit enim in ea *æterna felicitas & felix æternitas*, quæ sola veram vitam efficit. *Vita æterna*, cujus προσδιορισμοῦ rationem superiùs exposuimus §. 4. Joh. 3. v. 16. Gal. 6. v. 8. Tit. 3. v. 7. 1. Joh. 2. v. 26. &c. Hebræis dicitur חַיֵּי עוֹלָם in plurali Dan. 12. v. 2. ubi quidam quærunt emphasin, quòd plures quasi vitas propter æternam durationem complectatur, sed Hebr. חַיִּים est plurale tantùm, quia vita plures annos vel gradus complectitur. 2. *regnum cœlorum* Matth. 5. v. 20 cap. 7. v. 21. cap. 8. v. 11. Johan. 3. v. 5 *regnum Dei* Matth. 6. v. 33. Marc. 10. v. 23. Act. 14. v. 22. *regnum Dei cœleste.* 2. Tim. 4. v. 18. Rō. 14. v. 17. 1. Cor. 6. v. 10. &c. *regnū Patris* Matth. 13. vers. 43. c. 26. v. 29. *regnum Christi* Luc. 23. v. 45. Apoc. 1. v. 9. *regnum æter. Domini & Salvatoris nostri Jesu Christi* 2. Pet. 1. v. 11. (quidam addunt locum Eph. 5. vers. 5. sed *ibi regnum Christi à regno Dei* distinguitur, ac per regnum Christi intelligitur modus regiminis, quo Christus Ecclesiam in his terris militantem per verbum & Sacramenta colligit, gubernat & adversus hostes defendit: per regnum autem Dei intelligitur modus regiminis, quo Ecclesiam in cœlis triumphantem devictis & prostratis omnibus hostibus in æternum reget, ut ostendimus in tract. de consum. sec. §. 90.) *regnum paratum a constitutione mundi* Matt. 25. v. 34. *regnū* absolutè & simpliciter Luc. 12. v. 32. &c. quia electi in summa & ineffabili gloria cum Christo in cœlis regnabunt Apoc. 20. v. 6. abolitis omnibus hostibus, Diabolo, morte, peccato, mundo, inferno &c. Quot & quibus modis aliàs regnum & regnum cœlorum in Scripturis accipiatur, alibi exponitur. 3. *hereditas* Act. 20. 32. Gal. 3. v. 18. Eph. 1. v. 14. &c. *divitiæ hereditatis Christi*, id est, quam Christus promeruit ac donat Ephes. 1. versic. 18. *hereditas in regno Dei* Ephes. 5. versic. 5. *retributio hereditatis* Col. 3. versic. 24. *hereditas salutis* Hebr. 1. vers. 14. *hereditas æterna* Hebr. 9. vers. 15. hereditas ἄφθαρτος καὶ ἀμίαντος καὶ ἀμάραντος τετηρημένη ἐν οὐρανοῖς. 1. Petr. 1. versic. 4. ubi in singulis epithetis est magna emphasis. Est *hereditas incorruptibilis*, ergo non habet finem vel terminum, est *incontaminata*, ergo gaudium illius nullâ tristitiâ vel dolore contaminabitur, aut perturbabitur est, *immarcescibilis*, ergo nulla ejusdem nos capiet satietas, sed illius felicitas in pleno flore ac vigore perpetuò durabit, quâ ratione à terrena hereditate etiam amplissima ac verè regia distinguitur, quæ & perire potest & contaminari & marcescere. Quare autem vita beatorum æterna hæreditatis nomine insigniatur, facilè cuivis apparet. Pii non obtinent eam operum suorum meritis tanquam debitam mercedem, sed Christus promeruit eis jus υἱοθεσίας, *dedit eis potestatem filios DEI fieri* Johan. 1. versic. 12. quòd *si filii, utique & heredes* Roman. 8. versic. 17. filii Dei per Christum, ergo & heredes Dei per Christum. Interim ut hereditas simul est largissima compensatio obœdientiæ, quam filius Patri præstat, ita quoque cœlestis hereditas ratione sequelæ est omnium operum bonorum à piis præstitorum, & omnium passionum ab ipsis toleratarum amplissima remuneratio. Adde quod hereditas μετωνυμικῶς usurpetur *pro quavis re grata & accepta*, quia in populo Israëlitico hereditas utpote à Deo ipso inter tribus distributa erat perquam grata & preciosa. Ecquid verò preciosius, gratius & acceptius piis esse potest, quàm vita

erant primi parentes per & propter peccatum in æternam mortem, exciderant beatâ immortalitate, ad quam creati erant, utique ergo promissione de restitutione vitæ æternæ in Christo & per Christū erant iterum erigendi. Confer tractat. de resurrect. §. 6. Gen. 4. vers. 7. dicit Deus ad Cainum. *Nonne si benè feceris, erit levatio vel venia.* Illud Targum Hierosolymitanum sic reddidit. *Si emendaveris opera tua in seculo isto, condonabitur & remittetur tibi in futuro seculo*, & addit. Abelem cum Caino inter cætera de *futuro seculo* disceptasse, illo quidem id affirmante, hoc verò protervè illud negante. Et sanè testatur ipse eventus, promissionem illam de gratia Dei & retributione benefactorum piis datam non esse de temporali mercede unicè vel potissimùm intelligendam, quia Abel paulò pòst à fratre occiditur, sed *sanguis ejus clamat ad cœlum*, id est, anima ipsa ad cœlestem gloriam evecta, vindictam expetit & corpus suo tempore ad vitam suscitabitur &c. Genes. 12. versic. 3. *in te*, hoc est, in semine tuo, in promisso Messia ex semine tuo nasciturо *benedicentur omnes gentes*, quæ promissio repetitur Gen. 18. vers. 18. cap. 22. versic. 18. cap. 26. versic. 4 cap. 28. versic. 14. Psal. 72. versic. 17. complectitur autem restitutionem vitæ æternæ per lapsum amissæ. Galat. 3. versic. 14. Opponitur enim hæc benedictio maledictioni, per quam temporali & æternæ morti homo factus fuit obnoxius, unde Apostolus benedictionem illam à Christo nobis partam sic exponit Eph. 1. v. 3. quod *benedixerit nos Deus in omni benedictione spirituali ἐν τοῖς ἐπουρανίοις in cœlestibus*: ac Jacob Patriarcha in promulgatione hujus promissionis vidit scalam à terra ad cœlum ascendentem Genes. 28. versic. 12. ut per Christum in cœlum nobis reditum comparari intelligeret. Genes. 15. versic. 1. dicit Dominus ad Abrahamum. *Ero merces tua magna nimis* (non tantum in hac sed etiam ac vel maximè in futura vita 1. Tim. 4. v. 8. potest enim hæc promissio intelligi tum *causaliter*, quod Deus largissimam mercedem sit daturus Abrahamo, tum *formaliter*, quod Deus ipse per beatificam sui visionem sit futurus ipsius merces, quia Deus *erit omnia in omnibus* 1. Cor. 15. versic. 28. Sensus ergo est. Ego qui sum Deus summum & infinitum bonum, omnium bonorum mare inexhaustum, ero merces, præmium & beatitudo tua. Sprevisti bona terrena à Rege Sodomorum oblata, ego ipse ero merces tua æterna.) Gen. 49. vers. 18. Jacobus morti vicinus dicit. *Salutare tuum vel salutem tuam expecto Domine* (non temporariam & transitoriam, dicebat enim Gen. 48. vers. 21. *en ego morior*, sed æternam, quam propter promissum Messiam sibi dandam firmissimè credebat & expectabat. Confer Chald. paraph. illius loci.) Exod. 3. versic. 6. *Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac & Deus Iacob* (ex quo Christus colligit, Abrahamum, Isaacum & Jacobum post mortem adhuc vivere & ad vitam æternam ipsorum corpora esse resuscitanda, *cùm Deus non sit Deus mortuorum sed viventium* Matth. 22. v. 32. Marc. 12. vers. 26. Luc. 20. versic. 37. Confer tract. de Morte §. 145.) Levit. 18. versic. 5. *Custodite leges meas & judicia, quæ faciens homo vivet in eis.* Huc pertinent omnes promissiones legales, in quibus legem perfectè præstantibus vita & salus promittitur Exod. 20. versic. 6. Deut. 4. versic. 1. cap. 5. versic. 33. cap. 30. versic. 15. 19. Ezech. 20. v. 5. 13. 21. &c. quia lex promittit non solùm hujus vitæ bona, sed etiam vitam & præmia æterna, verùm perfectè eam implentibus. Luc. 10. vers. 25. quærit legisperitus. *Quid faciendo vitam æternam possidebo*, huic Christus respondet, *in lege quid scriptum est*, quomodo *legis*? cùmque summam legis de dilectione Dei & proximi Legisperitus recitasset, subjungit Christus v. 28. *rectè respondisti, hoc fac & vives.* Utique ergo promissio legi addita non de hujus duntaxat vitæ præmiis, sed etiam de æterna vita accipienda est. Rom. 2. versic. 13. *factores legis justificabuntur*, id est, justitiam & vitam æternam consequentur. Roman. 7. versic. 10. *mandatum quod erat mihi ad vitam* beatam & sempiternam consequendam datum, *hoc est, ad mortem*, Rom. 10. v. 5. Gal. 3. v. 12. *Iustitia legis hac est, qui fecerit ea, vivet in eis.* Unde verba legis vocantur λόγια ζῶντα Actor. 7. vers. 38. sed quia in hac vitæ infirmitate nemo hominum perfectè legem præstat, ideò *promissiones legis nobis redduntur inutiles* Roman. 8. versic. 4. non quidem legis sed nostro vitio, quò respiciens Apostolus negat, *legem esse datam, quæ possit vivificare* sive vitam æternam dare Galat. 3. versic. 21. ex quo tamen ipsis promissionibus legalibus absolutè & in se consideratis nihil quicquam decedit, quò minus vitam æternam judicentur offerre obedientibus, unde notanter dicit Apostolus. *Si data esset lex, quæ posset vivificare*, ὄντως verè ex lege esset justitia & consequenter etiam vita æterna.

15. 2. Ex Jobo & Psalmis. Job. 19. vers. 26. *Videbo Deum in carne mea.* Psalm. 1. versic. 1. *Beatus vir, qui non abit in consilio impiorum.* Huc pertinent reliqua dicta, in quibus agitur *de beatitudine.* Psalm. 2. versic. 13. *beati omnes qui confidunt in Messia.* Psalm. 32. versic. 1. *beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Psalm. 33. versic. 12. *beata gens cujus est Dominus Deus.* Psalm. 34. versic. 9. *Beatus vir qui sperat in Domino.* Psalm. 41. versic. 2. *Beatus vir qui intelligit super egenum &c.* Plura ejusmodi passim in Psalmis occurrunt ibi enim intelligitur non tantùm hujus, sed etiam ac vel maximè futuræ vitæ felicitas piis promissa, quod colligitur 1. *ex phrasi.* In Hebræo enim est plurale, *beatitudines viri illius*, id est, vir ille omni beatitudinum genere implebitur, erit maximè beatus, id verò cœlesti & æternæ beatitudini duntaxat congruit. 2. *ex sorte piorum in hoc mundo*, quia pii in hac vita præ reliquis cruci sunt obnoxii, impiis contra in hoc mundo florentibus. Psalm. 144. vers. 15. *beatum dixerunt populum cui hæc sunt, beatus populus, cujus Dominus Deus ejus.* 3. *ex promissionibus tàm legalibus quàm Evangelicis*, quæ piis & in Messiam credentibus factæ, utræque enim beatitudinem æternam complectuntur 1. Tim. 4. versic. 8. *ex beatitudinis illius descriptione.* Statuitur enim illa beatitudo in peccatorum remissione, in spe & fiducia &c. atqui fructus remissionis peccatorum & finis fidei est vita æterna, Psalm. 31. versic. 2. *in te Domine speravi non confundar in æternum.* At qui non debet confundi in æternum, is sperat æternam beatitudinem. Ubi tamen notandum, dicta illa, in quibus *subjectum*, id est, qualitas & actiones beatorum describuntur, prudenter distinguenda esse ab illis dictis, in quibus *forma & modus* beatitudinis impetrandæ describitur, neque enim omnia, quæ descriptionem subjecti continent, ad modum & formam beatitudinis statim pertinent. Psalm. 16. versic. 5. *Dominus pars hæreditatis meæ.* versic. 6. *hæreditas præclara est mihi.* versic. 9. *propter hoc lætatum est cor meum.* versic. 11. *notas mihi*

2. ex Iobo & Psalmis

puli sui auferet de universa terra(Euseb. Cæsariensis lib. 4. demonstrat. Evangel. c. 12. hunc 4. locum Esaiæ interpretatur *de redemtione mundi facta*, per Christum, in qua Christus peccatorum nostrorum maculas abstersit, sed dubium nullum, quin possit hoc Oraculum Propheticum ad *statum futuræ gloriæ* accommodari, ut constat ex Apoc. 7. versic. 17. & cap. 21. v. 4. perinde ut Apostolus 1. Cor. 15. versic. 54. ad resurrectionem idipsum applicat. Quamvis enim per verbum Evangelii in Ecclesia militante hæc beneficia inchoentur, tamen in vita demum æterna perfectè consummabuntur. In hac vita Deus piis convivium parat, sed illi pro ratione ac statu præsentis temporis aliquid amari est admixtum, verùm in vita æterna exhibet ipsis *convivium pinguium medullatorum*, vinum quod in hac vita piis porrigitur, hoc est, divina consolatio, quæ piorum cordibus immittitur, habet admixtum aliquid acidi ac turbidi, quia crucem & mortem nondum penitus aufert, sed in vita æterna exhibebitur ipsis *convivium vini defæcati, in quo nihil erit turbidi vel feculenti*) versic. 9. *& dicent in illa die. Ecce Deus noster iste expectavimus eum et salvavit nos iste, est Dominus. Speravimus in eum, exultamus & lætamur in salute ejus* (post difficiles ac longas hujus vitæ ærumnas sequetur tandem liberatio ac salus, ob quam perpetuis laudum canticis Ecclesia Deum Salvatorem suum celebrabit) Esa. 30. versic. 18. *beati omnes qui expectant eum* versic. 26. *erit lux Lunæ, sicut lux Solis & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierum in die, qua alligaverit Dominus vulnus populi sui* (Quidam allegoriam hanc ad recreatum & florentem populi Judaici in hac vita statum accommodant, quia ut nox & tenebræ afflictionem, ita lux & dies pro felicitate ac lætitia in Prophetis usurpantur, sed Hieronymus & Lyranus haud absurdè ad futuram vitam, in qua piorum felicitas demùm erit plena & perfecta, accomodant, cùm in sequentibus æterna impiorum supplicia describuntur. Expositio hujus vaticinii habetur Apoc. 21. versic. 23. *civitas* superna *non indiget Sole nec Luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam & lucerna ejus est Agnus*) Esa. 32. versic. 17. *erit opus justitiæ pax, & cultus justitiæ quies & securitas usque in sempiternum.* versic. 18. *& sedebit populus meus in habitatione pacis & in tabernaculis fiduciæ & in requie securitatis* (illa tranquillitas & abundantia in vita demum æterna piis perfectè obtingunt) Esa. 35. versic. 10. *Redempti à Domino convertentur & venient in Sion cum laude & lætitia sempiterna super caput eorum gaudium & lætitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.* Esa. 49. versic. 10. *Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus, & Sol quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum ducet eos.* (In sensu literali agitur de vocatione gentium ad Ecclesiæ consortium, adeoque de pascuis Evangelicis, ad quæ à Christo pastore adducuntur, sed Apoc. 7. v. 17. mysticè hoc vaticinium ad statum beatorum in cœlis accommodatur, quia ex Ecclesia militante patet transitus ad Ecclesiam triumphantem, in qua plena & perfecta securitas, consolatio ac lætitia tandem sequetur.) Esa. 54. v. 11.) *Ecce ego ponam in carbunculo lapides tuos et fundabo te in Saphiris* versic. 12. *ponam Smaragdum fenestras tuas & portas tuas in lapides rubinos & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles.* (confer Apoc. 21. versic. 19.) versic. 13. *universos filios tuos doctos à Domino & multitudinem pacis filiis tuis.* versic. 14. *paraberis in justitia, procul abfutura es à calumnia, quia non timebis, & à pavore, quia non appropinquabit tibi* (Esa. 56. versic. 2. *beatus qui facit hoc.* versic. 5. *dabo illis nomen sempiternum, quod non peribit.* Esa. 58. versic. 8. *tunc erumpet quasi manè lumen tuum & incrementum tuum citò germinabit & anteibit faciem tuam justititia tua & gloria Domini colliget te.* Esa. 60. v. 11. *apertæ erunt portæ tuæ jugiter, die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium & Reges earum adducantur* (propriè de statu Ecclesiæ N. T. in hac vita Propheta vaticinatur, sed Johannes Apoc. 21. vers. 25. applicat ad cœlestem Hierosolymam ob causam modò expositam) versic. 18. *vocabis salutem muros tuos & portas tuas hymnum.* versic. 19. *non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te, sed erit tibi Dominus in lucem, sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam.* v. 20. *non occidet ultrà Sol tuus & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies luctus tui.* versic. 21. *populus autem tuus omnes justi in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ut glorificer.* (Apoc. 21. versic. 23. cap. 22. vers. 5. hoc ad cœlestem Jerosolymam applicatur, in illa enim demum complebuntur dies luctus & ad illam pii in hac vita toto pectore aspirant, quippe quæ militantis Ecclesiæ est consummatio) Esa. 61. v. 3. *dabit Deus ornatum pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro Spiritu mœroris & vocabuntur in ea arbores justitiæ, plantatio Domini, ut glorificetur.* versic. 7. *pro confusione vestra duplicia & pro conviciis jubilatio erit pars eorum, propter hoc in terra sua duplicia possidebunt, lætitia sempiterna erit eis* (hæc lætitia & gloria in hac vita inchoatur, in futura consummabitur) Esa. 64. v. 4. *à seculo non audierunt, neque auribus perceperunt, oculus non vidit Deus, absque te, quæ præparasti expectantibus te* (1. Cor. 2. versic. 9. ad gloriam vitæ æternæ hoc vaticinium applicatur, quia Christus, de cujus adventu Propheta loquitur, eam nobis promeruit & clausas ob peccatum cœli januas nobis iterum aperuit) Esa. 65. versic. 14. *Ecce servi mei lætabuntur & vos confundemini, ecce servi mei jubilabunt præ exultatione cordis, & præ contritione Spiritus ululabitis.* versic. 16. *oblivioni tradita sunt angustiæ priores.* versic. 17. *ecce enim ego creo cœlos novos & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.* versic. 18. *sed gaudebitis & exultabitis usque in sempiternũ in his quæ ego creo, quia ecce ego creo Ierusalem exultationem & populum ejus gaudium.* versic. 19. *& exultabo in Ierusalem & gaudebo in populo meo, & non audietur in eo ultrà vox fletus & vox clamoris.* (confer 2. Petr. 3. versic. 13. Apoc. 21. versic. 1. & 8. atque ea, quæ de hoc loco Prophetico dicta sunt in tractat. de consummatione secul. §. 87.) Esa. 66. versic. 12. *Ecce ego declinabo super Hierosolymam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, quam sugetis, ad ubera portabimini & super genua blandientur vobis.* versic. 13. *quomodo si cui mater blanditur, ita ego consolabor vos & in Ierusalem consolabimini.* v. 14. *videbitis & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt, & cognoscetur manus Domini servis ejus &c.* versic. 22. *sicut cœli novi & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum & nomen vestrum*

strum. versic. 23. *& erit mensis ex mense, & Sabbatum ex Sabbato, veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus* versic. 24. *& egredientur & videbunt cadavera virorum, qui praevaricati sunt in me.* (Quomodo singula hujus vaticinii membra ad sempiternam beatorum gloriam accommodari possint, ex dictis N. T. erit manifestum. Confer Apoc. 21. versic. 24. Luc. 16. v. 23. & 25. Johan. 16. versic. 22. Hebr. 4. versic. 9. &c.) Ezech. 18. versic. 33. cap. 33. versic. 11. *Non delector morte, sed ut convertatur impius & vivat* (in aeterna scilicet felicitate, quia per conversionem homo non liberatur à morte temporali ac prosperitas temporalis piis & impiis communis est) Daniel. 2. versic. 44. *in diebus regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in aeternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur, comminuet & consumet universa regna hac, ipsum autem stabit in aeternum.* cap. 7. versic. 26. *judicium sedebit.* versic. 27. *regnum & potestas & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, dabitur populo sancto altissimi, cujus regnum sempiternum est.* cap. 12. versic. 2. *multi de his, qui dormiunt in pulvere terrae evigilabunt, alii in vitam aeternam, alii in opprobrium, in ignominiam sempiternam.* vers. 3. *qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti et qui ad justitiam erudierunt multos, quasi stella in perpetuas aeternitates.* Ose. 6. versic. 2. *vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos & vivemus in conspectu ejus.* cap. 13. versic. 12. *colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus* versic. 14. *de manu inferni redimam eos &c. hac consolatio abscondita est ab oculis meis.* cap. 14. versic. 6. *ero quasi ros Israeli, florebit ut rosa & erumpet radix ejus ut Libani* versic. 9. *ero quasi abies virens, ex me fructus tuus inventus est.* Joel. 2. versic. 32. *Omnis, qui invocaverit nomen Domini, salvus erit, quia in monte Sion & in Jerusalem erit salvatio,* (id est, vera Ecclesiæ membra damnationem effugient) Mich. 7. versic. 19. *projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Mal. 3. vers. 18. *Videbitis quid sit inter justum & impium, & inter servientem Deo & non servientem ei.* c. 4. versic. 1. *Ecce enim dies veniet succensa quasi caminus, & erunt omnes facientes iniquitatem stipula &c.* versic. 2. *& orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitia & sanitas in pennis ejus, & egrediemini & crescetis sicut vituli qui saginantur.* versic. 3. *& calcabitis impios, quia erunt cinis sub planta pedum vestrorum in die, quam ego facio, dicit Dominus.* (Hoc perfectè demum implebitur in die extremi judicii, quando impiis dicetur. *Ite maledicti in ignem aeternum*, piis verò *venite, possidete regnum*, tunc orietur ipsis *Sol* gratiæ, justitiæ ac lætitiæ, tunc æterna sanitas, tranquillitas & incolumitas ipsis conferretur, tunc perfectam ab omnibus hostibus victoriam reportabunt, quæ omnia sunt æternæ vitæ bona.) Hûc referri debent ex Mose, Psalmis & Prophetis omnia dicta 1. in quibus *promissiones legales* continentur. Ut enim comminationes legales præcipuè spectant æterna supplicia inoboedientib. proposita, sic promissiones legales præcipuè spectant æterna præmia perfectè obedientibus promissa. 2. in quibus vaticinia *de beneficiis Messiæ*, quæ sunt condonatio peccatorum, reconciliatio cum Deo, perfecta justitia, salus & vita, proponuntur, ea enim beneficia primariò, si non unicè, æternam vitam spectant. 3. in quibus *status animarum piarū post mortem* describitur, illæ enim vivunt in cœlesti lætitia & gloria. 4. in quibus agitur *de resurrectione piorum*, illi enim evigilabunt ad vitam æternam. 5. in quibus *de consummatione seculi* agitur, illi enim succedet novum cœlum ac terra. 6. in quibus *de aeternis impiorum suppliciis* agitur, illis enim opponuntur æterna piorum præmia.

17. 4. Ex libris apocryphis. 4. Esdr. 2. v. 11. *dabo eis tabernacula aeterna, quae praeparaveram illis.* versic. 12. *lignum vitae erit illis in odore unguenti & non laborabunt neque fatigabuntur.* versic. 13. *paratum est vobis regnum.* versic. 18. *paravi tibi arbores duodecim gravatas variis fructibus & totidem fontes fluentes lac & mel & montes immensos septem, habentes rosam & liliam, in quibus gaudio implebo filios tuos.* versic. 43. *requiem aeternitatis dabit vobis* versic. 35. *parati estote ad praemia regni, quia lux perpetua lucebit vobis per aeternitatem temporis* versic. 42. *vidi in monte Sion turbam magnam, quam numerare non potui, & omnes canticis collaudabant Dominum.* versic. 43. *& in medio eorum erat juvenis statura celsus, eminentior omnibus illis & singulis eorum capitibus imponebat coronas & magis exaltabatur &c.* versic. 44. *tunc interrogavi Angelum & dixi. Qui sunt hi Domine?* versic. 45. *qui respondens dixit mihi. Hi sunt, qui mortalem tunicam deposuerunt & immortalem sumserunt & confessi sunt nomen DEI. Modò coronantur & accipiunt palmas.* versic. 46. *Et dixit Angelo. Ille juvenis quis est, qui eis coronas imponit & palmas in manus tradit?* versic. 47. *Et respondens dixit mihi. Ipse est Filius Dei, quem in seculo confessi sunt.* cap. 7. v. 43. *dies judicii erit finis temporis hujus & initium temporis futurae immortalitatis, in quo transivit corruptela.* vers. 44. *soluta intemperantia, abscissa est incredulitas, crevit autem justitia, orta est veritas.* versic 45. *tunc enim nemo poterit salvare eum qui periit, neque demergere qui vicit.* vers. 49. *promissum est nobis immortale tempus.* vers. 50. *praedicta est nobis perennis spes.* vers. 51. *reposita sunt nobis habitacula sanitatis & securitatis.* versic. 52. *reposita est gloria altissimi.* vers. 53. *ostendetur Paradisus, cujus fructus incorruptus perseverat, in quo est securitas & medela.* versic. 55. *super stellas fulgebunt facies eorum, qui abstinentiam habuerunt.* versic. 61. *futurum est gaudium super eos, quibus persuasa est salus &c.* cap. 8. v. 1. *hoc seculum fecit altissimus propter multos, futurum autem propter paucos.* v. 2. *multi quidem creati sunt, pauci autem salvabuntur.* v. 52. *Vobis apertus est Paradisus, plantata est arbor vitae, praeparatum est futurum tempus, praeparata est abundantia, aedificata est civitas, probata est requies, perfecta est bonitas, & perfecta sapientia.* versic. 53. *radix mali signata est à vobis, infirmitas, & tinea à vobis absconsa sunt & in infernum fugit corruptio in oblivione.* versic. 54. *transierunt dolores & ostensus est in fine thesaurus immortalitatis.* cap. 9. v. 15. *plures sunt qui pereunt, quàm qui salvabuntur.* Tob. 2. versic. 18. *vitam illam expectamus, quam Deus daturus est his, qui fidem suam nunquam mutant ab eo* Sap. 3. vers. 7. *fulgebunt justi & tanquam scintilla in arundineto discurrent.* versic. 8. *judicabunt nationes & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum.* cap. 5. versic. 2. *mirabuntur impii ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς σωτηρίας,* versic. 5. *dicent de Sanctis. Ecce quomodo computati sunt inter filios Dei & inter Sanctos sors illorum est.* versic. 16. *justi in perpetuum vivent, & apud Domi-*

4. ex libris apocryphis

Dominum est merces eorum & cogitatio illorum apud Altissimum. v. 17. *ideò accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu Domini, quoniam dexterâ suâ teget eos & in brachio sancto suo defendit illos.* cap. 15. v. 3. *scire virtutem tuam, radix est immortalitatis.* Sir. 14. v. 1. *beatus qui non est stimulatus in tristitia delicti* (qui à voluntariis peccatis abstinet, ne conscientiæ morsus incurrat) cap. 34. v. 17. *Timentis Dominum, beata est anima ejus.* c. 50 v. 30. *beatus, qui in istis bonis versatur &c.* 2. Maccab. 7. v. 9. *Rex mundi nos defunctos pro suis legibus in æterna vita resurrectione suscitabit.* vers. 36. *fratres mei modico dolore sustentato, sub Testamento æternæ vitæ effecti sunt.*

2. *ex N. T.* 18. 2. In N. T. testimonia occurrunt longè plurima, cùm in singulis ferè capitibus quædam Solis radiis scripta extent. Apud Matthæum potiora hæc sunt. Matth. 3. v. 12. *congregabit Christus triticum in horreum suum.* cap. 5. v. 3. *beati pauperes Spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* v. 4. *beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur,* vers. 5. *beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram* (novam, in qua justitia habitat) v. 6. *beati qui esuriunt & sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur* (cœlestibus & æternis bonis) v. 7. *beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur.* v. 8. *beati mundo cordè, quoniam ipsi Deum videbunt.* v. 9. *beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur &c.* vers. 12. *merces vestra copiosa est in cœlis.* v. 19. *qui fecerit & docuerit, magnus vocabitur in regno coelorum.* v. 20 *nisi abundaverit justitia vestra plusquam Pharisæorum &c. non intrabitis in regnum coelorum.* cap. 6. v. 20. *Thesaurizate vobis thesauros in coelo, ubi neq; ærugo neque tinea demolitur & ubi fures non effodiunt nec furantur.* vers. 33. *quærite primum regnum Dei.* cap. 7. v. 14. *angusta porta & arcta est via, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam.* v. 21. *non omnis qui dicit mihi, Domine Domine intrabit in regnum coelorum &c.* cap. 8. v. 11. *multi ab Oriente & Occidente venient & recumbent cum Abrahamo, Isaaco & Iacobo in regno coelorum* (antithesis v. 12. ostendit, non de consortio in regno gratiæ, ut quidam volunt, sed in regno gloriæ cumprimis hic sermonem esse) cap. 11. v. 11. *regnum coelorum vim patitur & violenti rapiunt illud* (qui non franguntur adversis, non repelluntur scandalis, non cedunt minis Diaboli & organorum ejus, sed fide omnia perrumpunt.) cap. 13. v. 43. *tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum.* c. 18. v. 3. *nisi conversi fueritis & efficiamini sicut parvuli, non intrabitis in regnum coelorum.* v. 8. *melius tibi ad vitam ingredi debilem &c.* cap. 19. v. 23. *dives difficilè intrabit in regnum coelorum.* vers. 24. *facilius est camelum intrare per foramen acus, quàm divitem intrare in regnum coelorum,* illud v. 25. exponitur per τὸ salvari. v. 29. *qui reliquerit domum vel fratres &c. possidebit vitam æternam.* cap. 22. v. 30. *in resurrectione non nubent nec nuptui dabuntur, sed sunt sicut Angeli Dei in coelo.* cap. 23. *clauditis regnum coelorum coram hominibus.* c. 25. v. 21. *intra in gaudium Domini tui.* v. 34. *Venite benedicti, possidete regnum paratum vobis à constitutione mundi.* v. 46. *ibunt in vitam æternam.* Similia apud reliquos Evangelistas & in Epistolis Apostolicis, cumprimis verò in Apocalypsi Johannæa ubivis occurrunt, adeò ut vix ullum ex libris N. T. adferri possit caput, in quo non clarissimum aliquod de vita æterna extet testimonium, ut proinde vitam æternam negare nemo possit, nisi fundamentum Christianismi labefactare & divinam sacrarum literarum autoritatem prorsus abnegare velit. Conferantur Synonyma vitæ æternæ superiùs enumerata, ut & dicta Scripturæ, quæ in sequentibus ad probandam quamlibet hujus articuli partem afferemus, ac magnus divinorum testimoniorum de vita æterna in promtu ac parato erit numerus.

19. 2. Ab *exemplis 1. primorum parentum ante lapsum.* Nondum quidem ad vitam spiritualem & cœlestem statim post creationem perducti erant, sed vitam animalem & naturalem in terris adhuc agebant, interim præludium quoddam vitæ futuræ in semetipsis circumferebant. Conditi erant *ad imaginem Dei* Gen. 1. v. 29. *in justitia & sanctitate vera* Eph. 4. v. 24. fulgebat in mente lux sapientiæ & cognitionis, per quam creatorem & creaturas satis clarè ac perspicuè cognoscebant, voluntas ipsorum divinæ legi erat plenè conformis, flammæ affectuum in corde erant purissimæ ac sanctissimæ, familiariter colloquebantur cum Deo & sanctis Angelis, pax conscientiæ in cordibus vigebat, aberat mors, luctus, morbi, omnia adversa &c. hæc omnia in gradu longè perfectiori in vita æterna locum habebunt. *2. animarum piarum*, quæ à corporibus separatæ dicuntur *vivere* in cœlesti scilicet lætitia & gloria, utpote *Habelis*, Genes. 4. v. 10. Hebr. 11. v. 4. *Patriarcharum* Exod. 3. v. 6. Luc. 20. v. 38. *Martyrum* Apoc. 6. v. 9. & omnium verè piorum. Confer ea, quæ in tract. de Morte in quæst. de stat. anim. dicta 3. eorum, qui animabus & corporibus suis in cœlum translati sunt, utpote in prima mundi ætate *Henochi*. Genes. 5. v. 24. Sirac. 44. v. 16. cap. 49. v. 16. Heb. 11. v. 5. (quem *æternitatis Candidatum* appellat Tertullianus lib. adv. Judæos cap. 3. p. 93. alii ex veteribus vocant *obsidem ac testem vitæ æternæ.*) in secunda mundi ætate *Eliæ* 2. Reg. 2. v. 11. Sirac. 48. vers. 9. 1. Maccab. 2. v. 58. in tertia mundi ætate *ipsius Christi*, Marc. 16. v. 19. Luc. 24. v. 51. Actor. 1. v. 9. ac *resuscitatorum* cum ipso Sanctorum Matt. 27. v. 52. quibus aliqui conjungunt *Mosen* in transfiguratione Christi unà cum Elia apparentem Matth. 17. v. 3. Marc. 9. v. 4. Luc. 9. v. 30. Confer ea, quæ dicta sunt in tract. de resurrect. mort. §. 27. 4. *Pauli, qui raptus est in Paradisum & audivit arcana verba, quæ non licet homini eloqui.* 2. Cor. 12. v. 4. unde post gustatam vitæ cœlestis dulcedinem magno Spiritus robore pronunciat Rom. 8. v. 18. *existimo, quod non sint condignæ passiones futuræ gloriæ &c.* 5. *Johannis*, cui nova ac cœlestis Hierosolyma in visione fuit præfigurata. Apoc. 21. v. 22. 6. *omniũ verè piorũ*, qui in hac vita ex doloribus inferni Dei beneficio eluctãtur Ps. 30. v. 4. Ps. 49, 16. Psal. 86. v. 13. &c. ac προγευστικὸν quendam vitæ æternæ in cordibus suis sentiunt. Psal. 34. v. 9. *Gustate & videte, quoniam bonus est Dominus.* Heb. 6. v. 5. *qui gustaverunt bonum Dei verbum virtutesq; futuri seculi.* Ideò enim hunc æternæ vitæ prægustum dilectis suis Deus confert, ut de certitudine secuturæ felicitatis & gloriæ confirmati quævis adversa æquo animo tolerent.

2. *ab exemplis.*

20. 3. *Ex rationum momentis*, quarum quædam spectant *Deum salvantem*, quædam verò *homines salvandos.* Ad priorem classem pertinent, quæ ducuntur 1. *à Dei misericordia & bonitate.* Deus est summum & infinitum bonum, fons omnis boni, ideò bonitatem suam communicat creaturis ad imaginem suam conditis, quæ communicatio perfectè sequetur in vita æterna. Natura boni est aliis sese

3. *ex rationum momentis.*

ſeſe communicare & ſe in alios quaſi effundere, quare cum Deus ſit ſummum bonum, ideò etiam in ſummo gradu ſeſe piis à ſe dilectis ſeque diligentibus communicabit. 2. *à Dei æternitate.* Cùm Deus ſit æternus, idemque *perpetuò vivens* & ſummè beatus, Dan. 4. v. 31. cap. 12. v. 7. ſequitur neceſſariò eſſe vitam ac beatitudinem ęternam, in cujus conſortium aſſumet, quotquot fide & dilectione ipſi adhærentes facti ſunt *unus Spiritu cum ipſo.* 1. Cor. 6. v. 17. 3. *à divinæ juſtitiæ æquitate.* Juſtitia divina requirit ut piis & obedientibus reddantur præmia, ea verò cùm in hac vita quandoque differantur, ac pii ob confeſſionem veritatis graviſſima ſuſtineant ſupplicia, ideò neceſſe eſt reſtare aliam vitam, in qua promiſſa recipiant pietatis ſuæ præmia. 2. Theſſ. 1. v. 7. *Juſtum eſt apud Deum tribuere illis, qui affliguntur requiem nobiſcum in revelatione Domini Jeſu de cœlo.* 2. Tim. 4. v. 8. *repoſita eſt mihi corona juſtitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die juſtus judex.* Heb. 6. v. 10. *Non eſt injuſtus Deus, ut obliviſcatur operis veſtri*, ubi tamen notandum, non intelligi hoc loco juſtitiam ſtrictam, ſed miſericordiâ temperatam, ac reſpectum haberi ad meritum Chriſti fide nobis imputatum, nec noſtri meriti ſed gratuiti promiſſi divini ratione ex juſtitia præmia dici dari, confer quæ dicta ſunt in tract. de bon. operib. §. 118. 4. *à divinarum promiſſionum veritate.* Deus verax eſt, imò ipſa veritas, jam verò Deus credentib. in Chriſtum & fide ſibi obedientibus in verbo promiſit vitam æternam Tit. 1. v. 2. *Deus ἀψευδὴς promiſit vitam æternam.* 1. Johan. 2. v. 25. *hæc eſt promiſſio illa* (ſingularis ac præcipua) *quam ipſe pollicitus eſt nobis*, nempe vita illa æterna. Ergo certò & veraciter illud ſuo tempore implebit. 5. *à Dei poteſtate.* Deus eſt potentiſſimus, imò ipſa omnipotentia, ergo promiſſum ſuum poterit implere, dilectos ſuos ex faucibus mortis revocare & vitam ęternam ipſis donare. Joh. 10. v. 28. *Ego vitam æternam do ovibus meis & non peribunt in æternum, & non rapiet eas quiſquam è manu mea.* v. 29. *Pater meus, qui dedit mihi, major omnibus eſt, & nemo poteſt eas rapere è manu Patris mei.* 2. Tim. 1. v. 12. *Scio cui credidi & certus ſum, quia potens eſt ſervare depoſitum meum uſque ad diem illum.* 6. *à meriti Chriſti dignitate.* Chriſti meritum eſt infiniti ponderis, valoris ac dignitatis; ob perſonæ, quæ illud præſtitit, dignitatem & infinitatem. Ergo etiam æterna & infinita bona, non autem temporalia duntaxat præmia membris ſuis promeruit. 7. *ab officii Chriſti efficacitate.* Chriſtus *ſedet ad dextram Patris & interpellat pro nobis* Rom. 8. v. 34. *vult ut ubi ipſe eſt, ibi quoque ſit miniſter ejus* Johan. 12. v. 26. cap. 17. v. 24. hanc Chriſti interceſſionem impoſſibile eſt non exaudiri Joh. 11. v. 42. 8. *à correlatorum Natura & qualitate.* Chriſtus eſt *Rex æternus.* Ergo etiam habebit in æternum quoſdam ſubditos, à quibus colatur & glorificetur. Chriſtus eſt *æternus Sponſus.* Ergo Eccleſiam ſponſam ſuam glorificabit & ad ſe in cœleſtium nuptiarum gaudia aſſumet. Chriſtus eſt *Salvator.* Ergo etiam credentes in ſe ſalvabit. Chriſtus eſt *ipſa vita.* Ergo credentibus dabit vitam æternam.

§. 21. Ad poſteriorem claſſem pertinent quæ ducuntur 1. *ab hominis creatione.* Deus hominem primum condidit ad imaginem ſuam ac proinde non ad hanc duntaxat terrenam & tranſitoriam, ſed ad cœleſtem & æternam vitam. Geneſ. 1. v. 28. Sap. 2. v. 24. Quamvis verò *invidiâ Satanæ mors intraverit in mundum*, tamen noluit Deus finem illum creationis penitus interverti, ideò per Chriſtum vitam reparavit & ad primam integritatem omnia iterum redegit. Confer tract. de reſurrect. §. 23. 2. *ab animæ Natura & conditione.* Anima hominis eſt à Deo condita immortalis, quare non extinguitur unà cum corpore, ſed à corpore ſeparata adhuc vivit, in gloria & lætitia cum Deo, ſi fidelis & pia fuit; in ignominia & pœna cum Diabolo, ſi infidelis atque impia extitit. 3. *à piorum cruce ac tribulatione.* Pii præ reliquis hominibus in hac vita cruci ſunt ſubjecti. Herodias tripudiat ac ſaltat, Herodes regnat, Johannes Baptiſta interficitur. Ergo neceſſe eſt reſtare aliam vitam, in qua fiat rerum commutatio. 1. Cor. 15. v. 19. *Si in hac vita tantum in Chriſto ſperamus, miſerrimi omnium ſumus.* Heb. 11. v. 9. *Fide commoratus eſt Abraham in terra promiſſionis tanquam in aliena.* v. 10. *expectabat enim fundamenta habentem civitatem.* 4. *à conſcientiæ interna teſtificatione.* Omnium cordibus per Naturam inſcriptum eſt, reſtare aliud ſeculum, in quo bonis benè, malis autem futurum ſit malè, inde Tyranni etiamſi in terris neminem ſuperiorem agnoſcant, tamen ob facinora ſua metu pœnarum futurarum exagitantur; contra verò qui recta agunt, in mediis adverſis conſcientiæ bonitate & alacritate ſe ſuſtentant. Cicer. 1. Tuſcul. *Maximum hoc argumentum Naturam ipſam de animorum immortalitate tacitam judicare, quod omnibus curæ ſunt & maximè quidem, quæ poſt mortem futura ſunt.* Ex hoc principio orta ſunt, quæcunq; de Elyſiis campis, ad quos pii poſt mortem ducantur, apud gentiles occurrũt, cùm enim rem ipſam videre non potuerint, umbram tamen rei ſectari voluerunt. Plato libr. 10. de Republic. his verbis politiam ſuam concludit. Νομίζοντες ἀθάνατον τὴν ψυχὴν καὶ δυνατὴν πάντα μὲν κακὰ ἀνέχεσθαι πάντα δὲ ἀγαθά, τῆς ἄνω ὁδοῦ ἀεὶ ἑξόμεθα καὶ δικαιοσύνην μετὰ φρονήσεως παντὶ τρόπῳ ἐπιτηδεύσωμεν ἵνα καὶ ἡμῖν αὐτοῖς φίλοι ὦμεν καὶ τοῖς θεοῖς, αὐτοῦ τε μένοντες ἐνθάδε καὶ ἐπειδὰν τὰ ἆθλα αὐτῆς κομιζώμεθα, ὥσπερ οἱ νικηφόροι καὶ ἐνθάδε καὶ ἐν παντὶ τῷ αἰῶνι εὖ πράττωμεν. *Immortalem eſſe animam ſtatuentes, talemque ut & mala poſſit & bona omnia ſuſtinere, viam ſemper ad ſuperiora ducentem ſequamur, juſtitiamque cum prudentia omni ratione colamus, ut & nobis ipſis ſimus & Deo amici, dum hanc ducimus vitam, & poſtquam virtutis præmia reportaverimus tanquam potiti victoria & triumphantes & hic & in perpetuum feliciter habeamus.* Et paulo ante. Οὕτως ἄρα ὑποληπτέον περὶ τοῦ δικαίου ἀνδρός, ἐάν τ' ἐν πενίᾳ γίγνηται, ἐάν τ' ἐν νόσοις ἤ τινι ἄλλῳ τῶν δοκούντων κακῶν, ὡς τούτῳ ταῦτα εἰς ἀγαθόν τι τελευτήσει ζῶντι ἢ καὶ ἀποθανόντι, οὐ γὰρ δὴ ὑπό γε θεῶν ποτε ἀμελεῖται, ὃς ἂν προθυμεῖσθαι ἐθέλῃ δίκαιος γίγνεσθαι καὶ ἐπιτηδεύων ἀρετὴν εἰς ὅσον δυνατὸν ἀνθρώπῳ ὁμοιοῦσθαι θεῷ. *Sic exiſtimandum eſt de homine juſto, ſive cum paupertate conflictetur, ſive cum morbis, ſive aliis quæ videntur mala, quod hæc boni aliquid ei tandem paritura ſint, ſive viventi, ſive morienti. Non enim unquam negligitur à Deo, qui propoſitum habet juſtè vivendi ac virtutem colendi, ut quantum homini poſſibile eſt, Deo ſimilis evadat.* Pherecydes Aſſyrius, cùm diſputaſſet de vita poſt mortem futura Pythagoram ex athleta in Philoſophum vertit. Auguſtin. Epiſt. 3. ad Voluſianum, ubi etiam addit, *Chriſtum ad capeſſendam ſempiternam ſalutem veniſſe hominibus in Magiſterium & adjutorium, Magiſterium quidē,*

ut ea quæ antè dicta sunt utiliter vera, non solùm à Prophetis sanctis, quia omnia vera dixerunt, verùm etiam à Philosophis atque ipsis Poëtis & hujuscemodi autoribus literarum, quos multa vera falsis miscuisse quis ambigat? illius etiam in carne præsentata confirmaret autoritas propter eos, qui illa non possent in ipsa intima veritate cernere atque discernere. 5. ex nostra regeneratione, sanctificatione, peccatorum condonatione, Spiritus S. in cordibus nostris habitatione &c. Hæc enim beneficia spiritualia & cœlestia confirmant nos de secutura glorificatione in vita æterna. In sacra Cœna corpore & sanguine Christi pascimur ad vitam æternam. Joh. 6. v. 54. &c. ipse Spiritus reddit testimonium Spiritui nostro, quod simus filii Dei & heredes vitæ æternæ Rom. 8. v. 16. ac prægustum quendam futuræ felicitatis nobis confert. 6. à piorum resurrectione, ideò enim resurgent, ut animæ corporibus unitæ percipiant vitam æternam Dan. 12. v. 2. Joh. 5. v. 30. 7. ab extremi judicii administratione, ideò enim pii sistentur tribunali Christi, ut recipiant præmia bonorum, quæ per corpus gesserunt 2. Cor. 5. v. 10. 8. ex absurdorum consecutione. Sublatâ spe vitæ æternæ tollitur omnis in adversis consolatio, labefactatur Martyrum in ipsa morte constantia, evertitur totus Christianismus, subruitur omnis Dei cultus, extinguitur pietatis studium, homo ipsis brutis statuitur miserior & indignior, quippe quæ in hac vita non sunt tot calamitatibus & miseriis subjecta, quàm homo.

4. ex typis & parabolis. 1. primarii qui sunt 1. Christi transfiguratio.

22. 4. *Ex typis & parabolis.* Illorum verò quidam sunt *primarii*, quidam *secundarii*. Primarii sunt duo 1. *Christi transfiguratio.* 2. *Cœlestis Hierosolymæ præfiguratio.* Transfigurationem Christi describunt Matthæus cap. 17. Marcus cap. 9. & Lucas cap. 9. Petrus 2. Epist. 1. v. 16. in qua picturam cœlestis gloriæ nobis proponi docent Apostoli, Paulus Phil. 3. v. 21. *Christus μετασχηματίσει corpus nostrum humile, ut fiat σύμμορφον corpori suo glorioso* & 1. Cor. 15. v. 50. *Sicut portavimus imaginem terreni, sic portabimus etiam imaginem cœlestis.* & Johannes 1. Epist. 3. v. 2. *cùm apparuerit, similes ei erimus.* Collatio consistit in his membris. 1. *Tempus. Post dies sex* assumit Christus discipulos, videl. postquam de sua passione fuerat concionatus & ad crucem tollendam eosdem exhortatus, statim secuta fuit hæc transfiguratio, ut ostenderet se *per passionem intrare in gloriam* Luc. 24. v. 26. ac discipulos in hac via ipsum debere sequi Actor. 14. v. 22. Ut post dies sex Christus coram discipulis transfiguratur, sic exacto hujus vitæ sextiduo succedet æternum Sabbatum, in quo piorum corpora clarificabuntur. Quid tota hæc vita aliud est quàm sex dies laboris, illos sequetur quies Sabbati & piorum gloria æterna. Veteres addunt, quod sex dies intermedii designent sex millia annorum, quibus hic mundus durabit, dies septima erit dies judicii & auspicium vitæ æternæ. 2. *Testes & spectatores.* Assumit Christus ex omnibus discipulis Petrum, Jacobum & Johannem, non quod reliqui à spe gloriæ cœlestis in transfiguratione proponendæ debeant esse exclusi, sed quod hi tres idonei & sufficientes testes gloriæ Christi à se conspectæ esse poterãt. 2. Pet. 1. v. 16. fuimus ἐπόπται τῆς ἐκείνου μεγαλειότητος. Eosdem etiam suæ in horto ἀγωνίας testes & spectatores esse voluit. Matth. 26. v. 37. Marc. 14. v. 33. Si & nos cupimus aliquando cum Christo in regno cœlesti glorificari, simus fideles ejus discipuli, sequamur ipsum, quando nos ad locum ἀγωνίας secum deducit, tollamus crucem nostram, per quam imagini ejus conformamur Rom. 8. v. 29. *si compatimur, etiam conregnabimus* 2. Tim. 2. v. 12. συγκοινωνίαν ἐν θλίψει sequitur συγκοινωνία ἐν τῇ βασιλείᾳ Apoc. 1. v. 9. *Petrus* significat saxeum ac fortem qualis est petra, tales simus, *per fidei firmitatem. Johannes* significat gratiosum, tales simus *per seriam caritatem. Jacobus* significat supplantatorem, tales simus *per veram pietatē*, quâ carnis nostræ vitia supplantemus. 3. *Locus.* Deduxit eos *in montē excelsum*, quem pii veteres constãter asserunt esse montē Thabor, facta n. hæc sunt in Galilæa, jam v. Thabor est altissimus mõs Galilææ, mirâ rotunditate sublimis, in summitate planitiem viginti stadiorum habens teste Josepho lib. 4. de bell. Judaic. cap. 2. Montana illa vocat nos ad cœlestia. Si aliquando cum Christo cupimus glorificari, non debemus animis nostris affixi esse rebus terrenis, sed *quæramus ea, quæ sursum sunt* Col. 3. v. 1. corde habitemus in cœlo, ubi etiam est *noster thesaurus* Matth. 6. v. 21. & nostrum πολίτευμα Phil. 3. v. 20. Loth servabatur in monte, Sodomâ conflagrante Gen. 19. v. 30. sic in extrema totius mundi conflagratione illi solum servabuntur, qui corde suo non adhæserunt terrenis. In monte Thabor manifestavit sese Christus discipulis post resurrectionem Matth. 28. v. 16. in cœlo manifestabit se omnibus electis Joh. 14. v. 21. Johannes in Spiritu abducitur *in montem magnum & excelsum*, cùm ipsis cœlestis Hierosolyma esset ostendenda Apoc. 21. v. 10. *ex montibus venit nobis auxilium*, Psal. 121. v. 1. ex montibus puta divinæ providentiæ, misericordiæ, omnipotentiæ, sapientiæ &c. quia cœlum, in quo Deus habitat, montibus q. incumbere videtur. Templum Hierosolymitanum cœlestis gloriæ typus extructum erat super montem Moria &c. 4. *forma* Μετεμορφώθη à Patre cœlesti & à seipso, non quod essentialis quædam transmutatio fuerit facta, quia eadem caro, quæ postea passionis ignominiam sustinuit, hoc in loco claritatis gloriam percipit, sed quia *species vultus fuit alterata* τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἕτερον Luc. 9. v. 29. *splenduit facies ejus sicut Sol* Matt. 17. v. 2. formæ igitur facta fuit mutatio, non Naturæ abolitio μεταμόρφωσις non μετουσίωσις lux divinæ majestatis & gloriæ in assumta carne & per eam radios suos exeruit, ac per ipsa etiam vestimenta resplenduit, quia *vestimenta ejus facta sunt* στίλβοντα *splendentia ac rutilantia, candida nimis sicut nix, qualem candorem ac nitorem nullus fullo super terram potuisset illis inducere.* Matth. 17. v. 2. Marc. 9. v. 3. *vestitus factus fuit* λευκὸς καὶ ἐξαστράπτων *fulgura q. emittens.* Luc. 9. v. 29. qualis facies ac vestis tribuitur Angelis in resurrectione Christi apparentibus, qui ex regione lucis cœlestis in has terras venerant. Matth. 28. v. 3. Marc. 16. v. 5. Luc. 24. v. 3. Hic vestium candor ab ipsa corporis claritate originem ducebat, perinde ut Sol per fenestras lumen infundit ac ignis per crystallum lucem trajicit. Speculum hic videmus claritatis in vita cœlesti nobis olim expectandæ Dan. 12. v. 3. Matth. 13. v. 43. Phil. 3. v. 21. Apoc. 19. v. 8. &c. Damnati projicientur *in tenebras exteriores* Matth. 8. v. 12. sed beati habebunt *partem sortis Sanctorum in lumine* Col. 1. v. 12. videbunt enim Deum, qui *inhabitat lucem inaccessibilem* 1. Tim. 6. v. 16. inde eximia lux in animas & corpora ipsorum redundabit, quæ summam gloriam & lætitiam ipsis conferet. Ut enim luce nihil purius, nihil clarius, nihil splendidius, oculis nihil gratius,

gratius, sic corporum glorificatorum claritas erit purissima, splendidissima, exoptatissima; sed & amicti erunt beati *vestimentis albis*, per quæ summa ipsorum puritas denotatur. Apoc.3.vers.18.cap.7. v.13.&c. Neque tamen diversa erit corporum nostrorum substantia, sed duntaxat qualitas, sicut etiam de Christi corpore diximus. 5. *Collocutores.* Apparuerunt illis Moses & Elias cum Christo loquentes de exitu, quem completurus erat Hierosolymis. Ex cœlo Pater cœlestis adducit Mosen & Eliam insignes V.T. Prophetas, Christus ex his terris in montem illum secum adducit Petrum, Jacobum & Johannem. Hæc fuit augustissima & sanctissima societas, qualis etiam erit in vita æterna, in qua *videbimus Deum à facie ad faciem*, videbimus Christum, videbim' Patriarchas, Prophetas, Apostolos & totum electorum chorum. Moses & Elias dicuntur apparuisse ἐν δόξῃ ergo electi etiam erunt participes claritatis ex corpore Christi refulgentis, sed cum insigni discrimine. Facies Christi splendet sicut Sol, qui est Rex & dux reliquorum siderum & cujus splendor superat omnes stellas: sic gloria & claritas Christi est planè ἐξαίρετος, *in ipso enim habitat tota plenitudo Deitatis*, & sic etiam divinæ claritatis *corporaliter* Coloss.2.v.9. nos participes reddemur illius claritatis *in tanto* non *in toto* Sicut Moses & Elias colloquuntur cum Christo *de exitu*, id est, de Christi passione & morte, sic in vita æterna mutuos eosdemque suavissimos sermones conferemus de redemtionis ac salutis mysterio, quod in hac vita non possumus perfectè intelligere, ideò in cœlesti Academia erit æterni colloquii & gaudii materia. 6. ἑπόμενα *consequentia*. Discipuli somno erant gravati, per quem denotatur nostra somnolentia, quod gloriam vitæ æternæ non satis dignè æstimamus ac meditamur. Fuit hoc infirmitatis humanæ, sed gratiæ divinæ opus fuit, quòd Mosen & Eliam, quos nunquam viderant, primo statim intuitu agnoverint, quodque gaudio incredibili perfusi dicunt, *Domine, bonum est hic habitare, faciamus tria tabernacula.* Sic in vita æterna Sanctos nunquam antea visos agnoscemus, omniũ terrenorum obliviscemur & ineffabili perfruemur gaudio recepti scil. *in æterna tabernacula.* Luc. 16. v.9. *in domum non manufactam æternam in cœlis* 2. Cor. 5. v. 1. Sicut etiam lucida nubes obumbrat discipulos, sic Spiritu sancto cœlesti illâ luce in vita æterna toti implebimur &c. Cyprian. de resurr. Christi c.3. *Vestimenta Christi candorem omnem superantia Apostolorum hebetavere conspectũ, sed momentaneus ille decor imaginem, non speciem; similitudinem, non substantiam; partem, non plenitudinẽ transformationis mirificè explicavit. Dilata est claritatis illius, quam nobis pollicitus est, plenitudo &c.* Chrysost. Epist.5. ad Theodor. Lapsum. *Ad montem illũ oratione pergamus, ubi Dominus transformatus est, contemplemur eum splendentem, sicut resplenduit, quanquã ne sic quidẽ universum nobis futuri seculi splendorem exhibuit, quia fuit, quod tunc apparuit, attemperatio quædam pro captu nostro, neutiquã accurata rei demonstratio, quod à verbis Evangelistæ manifestum est. Splenduit*, inquit, *sicut Sol. Cæterum incorruptibilium corporum gloria non tantam lucem demittit, quantam illud corruptibile corpus, neque talem ejusmodi oculi mortales capere sufficiunt. Ad hanc quidem visionem oculi requiruntur incorruptibiles & immortales, verùm in monte tum apparuit tantum lucis, quantum ferre potuerunt citra læsionem acies atque afflictionem oculorum contuentium in illud &c.* Greg. lib.32. moral. cap. 5. *In hac transfiguratione quid aliud quam resurrectionis ultima gloria nunciatur? In monte enim vestimenta ejus sicut nix facta sunt, quia in superna claritatis culmine sancti omnes illi luce justitiæ fulgentes adhærebunt.* Beda homil. de transfig. *Octava die Dominus promissam futuræ beatitudinis gloriam discipulis manifestat, ut & ostensâ cœlestis vitæ dulcedine cunctorum, qui hæc audire possint, corda refoveat & octonario dierum numero verum tempore resurrectionis gaudium doceat esse venturum &c. In montem transfiguratur ut sic ascendit, ut ostendat eos, qui fructum resurrectionis expectant, qui Regem in decore suo videre desiderant, mente in excelsis habitare &c. Vestimenta Domini rectè Sancti ejus accipiuntur, teste Apostolo, qui dicit. Quicunque in Christo baptizati estis, Christum induistis. Quæ videl. vestimenta Domino in terris consistente despecta aliorumque similia videbantur, sed ipso montem petente novo candore refulgent, quia nunc quidem filii Dei sumus, sed nondum apparuit quid erimus. Scimus autem, quia cùm apparuerit, similes ei erimus &c. unde bene de eisdem vestimentis subditur. Qualia fullo non potest facere candida super terram. Nam quia ille hoc loco intelligendus est fullo, quem pœnitens Psalmista precatur: Amplius lava me ab iniquitate. &c. non potest suis fidelibus in terra dare claritatem, quæ eos conservata manet in cœlis.* Damascenus in orat. de Transfig. *Octonarius idcircò adhibetur, quia futuri ævi figuram gerit, etenim septem seculis vita præsens concluditur &c. Ut enim ille divinus verè divinarum rerum Interpres Dionysius dixit, sic Dominus à perfectis famulis suis conspicietur, quemadmodum in monte Thabor ab Apostolis conspectus est &c.* Vide ibid. plura.

23. 2. *Cœlestis Hierosolymæ* pictura *ac præfiguratio* proponitur Apoc.21.& 22. capp. Filius Dei, qui Mosi *figuram tabernaculi* in monte Sinai ostenderat, idem hoc loco Johanni *figuram cœlestis Hierosolymæ* per Angelum ostendit. Describitur autem *2. Cœlestis Hierosolymæ præfiguratio.*
1. *appellatio. Vidi sanctam civitatem Ierusalem novam sicut Sponsam ornatam viro suo.* Apoc.21.v.2. *Civitas sancta* vocatur, quia est societas sanctissima civium cœlestium & sanctis ac æternis à Deo regitur legibus. Est in ea civium supernorum perfectissima unio & æternæ increataque Dei pacis gustatio. *Hierosolymæ* confertur cœlestis illa civitas, quia terrena Hierosolyma fuit ejusdem typus. *Sponsæ* comparatur tum *ob ardentissimum amorem*, quo Christus cœlestis illius Hierosolymæ cives complectitur, & quo ipsi vicissim ei adhærent, tum *ob gaudia cœlestium nuptiarum*, in quæ introducetur, tum *ob ornatum & decorem virtutum*, immortalitatis, claritatis, &c. 2. *origo. De cœlo à Deo descendere dicitur*, ut divina & cœlestis ejus origo designetur. August. lib. 20. de civit. Dei cap. 17. *De cœlo descendere civitas illa dicitur, quoniam cœlestis est gratia, quâ Deus eam fecit: Et de cœlo quidem ab initio sui descendit, ex quo per hujus seculi tempus gratia Dei desuper veniente per lavacrum regenerationis in Sp. sancto misso de cœlo subinde cives ejus accrescunt, sed per judicium Dei, quod erit novissimum per ejus Filium Iesum Christum tanta ejus, & tam nova de Dei munere claritas apparebit, ut nulla remaneant vetustatis vestigia, quandoquidem corpora ad incorruptionem & immortalitatem novam ex vetere corruptione atq; immortalitate transibunt.* Descendit autem in visione tantùm, ut Johanni

hanni ostenderetur, quia in cœlo perpetuò manebit. 3. *Structura* ipsa, ad quam pertinet ejus tum *materia*, tum *forma*. *Materia* statuuntur gemmæ, aurum, margaritæ &c. quia nos nihil preciosius & carius illis æstimamus. Quæ à nobis in hac vita æstimantur preciosissima & pulcerrima, illis DEUS velut rudi quodam carbone utitur, quo gloriā cœlestis Hierosolymæ utcunque nobis adumbret. *Forma* est quadrata, quæ pulcerrima, capacissima, firmissima, sed de his paulò specialius agendum. Pertinent igitur ad structuram hujus civitatis. 1. *situs*. *Sustulit me in montem magnum & excelsum, & ostendit mihi civitatem sanctam* v. 10. Denotatur ejus firmitas, quia fundata est super petram immobilem, quæ est Christus 1. Cor. 10. v. 4. *fundamenta ejus in montibus sanctis, non commovebitur* Psal. 87. v. 1. 2. *Claritas*. Magnum urbi conciliat decus, si in loco montano & illustri sita aëre salubri ac luce fruatur perpetuâ, unde commendatur *civitas super montem posita* Matth. 5. v. 14. Cœlestis illa civitas *habet claritatem Dei* v. 11. ornata est cœlesti & divinâ claritate, sic enim exponitur v. 23. *civitas non eget Sole nec Luna, ut luceant in ea, nam claritas Dei illuminabit eam, & lucerna ejus est Agnus. Lumen ejus* ὁ φωςὴρ lumen ex ea resplendens *simile est lapidi precioso tanquam lapidi jaspidi crystallizanti* v. 11. per hanc gemmam pellucidā ac viridem aspectu jucundam intelligitur cœlestis claritas, lux, gloria & majestas, itemque vigor & pulchritudo illius civitatis. 3. *Murus. Habebat murum magnum & altum* v. 12. Denotatur inexpugnabilis Dei protectio & civitatis securitas, quod nihil periculi ei immineat ab hostibus. Deus ipse circa eam est *murus igneus* Zach. 2. v. 5. Habet hic *murus fundamēta duodecim, & in ipsis nomina duodecim Apostolorum Agni* v. 14. Unicum est Ecclesiæ fundamentum Christus 1. Cor. 3. v. 11. Apostoli dicuntur fundamenta ratione doctrinæ de Christo, quam prædicarunt, & super quam Ecclesia est extructa Matth. 16. v. 18. Ephes. 2. v. 20. Observa etiam quod unicus duntaxat fuerit murus. Templum Ezechieli ostensum triplici cingebatur muro, quia Ecclesia militans triplici indiget protectione, videl. *divinâ*. *Angelicâ & humanâ*, sed triumphans divina tantùm protectione erit secura. 4. *Portæ*. *Habebat portas duodecim*. Per has intelligi possunt *duodecim Patriarchæ V. Test*. filii scilic. Jacobi, à quibus populus Israëliticus est progenitus, ac per eosdem propagatus, sicque ingressum in cœlestem Hierosolymam mediante circumcisionis Sacramento accepit, ac *duodecim Apostoli Christi*, per quos Ecclesia N. Test. spiritualiter genita, & quorum fidem, doctrinam & exempla sequendo in hanc civitatem introimus. In portis habebat *Angelos duodecim* additos huic civitati custodes ac vigiles Psal. 34. v. 8. & *nomina* singulis portis inscripta, quæ sunt *nomina duodecim tribuum filiorum Israel*, per quas tota electorum multitudo intelligitur Apoc. 7. vers. 4. quæ cum Angelis familiariter conversabitur, erunt enim συμπολῖται. *Ab Oriente erant portæ tres, ab Aquilone portæ tres, ab Austro portæ tres, & ab Occasu portæ tres* v. 13. Ideò autem portæ hujus civitatis respiciunt quatuor mundi plagas, *quia ab Oriente & Occidente venient, qui cum Abrahamo, Isaaco & Iacobo in regno cœlorum recumbent* Matth. 8. v. 11. & Christus electos suos *colliget à quatuor ventis* Matth. 24. v. 31. 5. *Figura*. Civitas, *in quadro posita est, & longitudo ejus tanta est quanta & latitudo, & longitudo, & altitudo, & latitudo ejus æqualia sunt* v. 16. Figura illa quadrata signum est perfectionis, nihil obliqui vel curvi in civitatis hujus incolis deprehendetur, sed omnia erunt τετράγωνα. Potest etiam figura quadrangularis ad pulchritudinem ac stabilitatem hujus civitatis accommodari. Omnes beati erunt *stabiles ac firmi in Deo*, ut nec averti, nec concuti, nec felicitate suâ excidere possint. 6. *Quantitas*. *Angelus, qui loquebatur mecum, habebat mensuram arundinem auream, ut metiretur civitatem & portas ejus & murum* v. 15. *& mensus est civitatem arundine per stadia duodecim millia* v. 16. Sicut Ecclesia militans in hac vita ædificatur juxta regulam ac gnomona verbi, ut omnia sint apta & conformia: sic Ecclesia triumphans erit mensurata, h. e. perfectè conformis divinæ voluntati. Longitudo cujusque lateris habebat *duodecim mille stadia*, h. e. ultra trecenta milliaria Germanica, cumque civitas in quadro fuerit, & longitudo ejus fuerit tanta, quanta & latitudo, ex eo intelligitur, quod ambitus ejus complexus fuerit plura quam mille ducenta milliaria Germanica. Denotatur hujus civitatis amplitudo, quod non sit defuturus habitatoribus locus, quod non sint compingendi in angusta gurgustia, sed amplissima habituri sint palatia, quia in domo Patris cœlestis *mansiones multæ* Joh. 14. v. 2. Quia verò spacium civitatis hîc descriptum consueta urbium spacia plurimùm excedit, ideò hac descriptionis parte insinuatur, quod electorum patria omnem viatorum habitationem incomparabili capacitate transscendat. Æqualitas longitudinis, latitudinis & altitudinis cubi formam repræsentat, ac proinde stabilitatem, firmitatem ac perpetuitatem triumphantis Ecclesiæ denotat: *Mensura muri secundùm spissitudinem fuit centum quadraginta quatuor cubitorum juxta mensuram hominis, quæ est etiam Angeli*, h. e. tales cubiti intelligantur, quales sunt hominis à cubito usque ad extremitatem digiti, quâ etiam Angelus in forma hominis Johanni apparens hîc fuit usus. Spissitudo ista muri securissimam hujus civitatis custodiam denotat, quod ab hostibus nec transscendi, nec expugnari possit. 7. *Materia*, ex qua extructa *est*, *preciositas*. *Structura muri erat, jaspis, ipsa verò civitas aurum mundum simile vitro mundo* v. 18. hoc est, muri ex jaspide & pavimentum urbis erat ex auro puro; *platea civitatis aurum mundum tanquam vitrum pellucidum* v. 21. *Aurum mundum* denotat puritatem, sinceritatem ac sanctitatem electorum, & quia pellucidum est, ideò eorum etiam claritatem exprimit. Fulgebit in beatis caritatis fervor & cœlestis sapientiæ splendor, erunt toti pellucidi, intus ac foris divinæ lucis participatione repleti. Aurum, h. e. divitias mundi in hac vita per contemtū terrenorum calcarunt, ideò in cœlesti vita introducentur in ejusmodi civitatem, cujus pavimentum est ex auro, h. e. in qua aurum nihili æstimatur præ cœlestium divitiarum copiâ & abundantia. In hac vita per spinas ac vepres calamitatum ambularunt, tunc verò via auro erit strata, in qua incedent. Gregorius lib. 18. moralium cap. 27. *Appellatione auri in sacro eloquio aliquando splendor supernæ civitatis accipitur. Aurum namque ex quo civitas illa constat, simile vitro dicitur, ut per aurum clara & per vitrum perspicua designetur. Auri quippe metallum novimus, potiori metallis omnibus claritate fulgere, vitri verò Natura est, ut extrinsecus visu pura, intrinsecus perspicuitate perluceat. In alio metallo quicquid intrinsecus continetur, abscon-*

ditur: in vitro verò quilibet liquor qualis continetur interius, talis exterius demonstratur, & ut ita dixerim, omnis liquor in vitreo vasculo clausus patet. Quid igitur aliud in auro vel vitro accipimus, nisi illam beatorum civium societatem, illam supernam patriam, illam beatorum civium societatem, quorum corda sibi invicem & claritate fulgent & puritate translucent? Quia enim omnes sancti in aterna beatitudine summa claritate fulgebunt, instructa auro dicitur. Et quoniam ipsa eorum claritas sibi invicem in alternis cordibus patet, & cùm uniuscujusque vultus ostenditur, simul & conscientia penetratur, hoc ipsum aurum simile vitro mundo esse memoratur. Ibi quippe uniuscujusque mentem alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet, sed patebit animus, patebit corporalibus oculis, ipsa etiam harmonia corporis &c. Pergit Johannes in symbolica descriptione: *Fundamenta muri civitatis omni lapide precioso erant ornata* v.19. h. e. ordines lapidum in fundamento muri erant variis ac preciosis gemmis ornati. *Fundamentum primum, jaspis; secundum, saphirus; tertium, chalcedonius; quartum, smaragdus; quintum, sardonyx; sextum, sardius; septimum, chrysolithus; octavum, beryllus; nonum, topazius; decimum, chrysoprasus; undecimum, hyacinthus; duodecimum, amethystus* v.20. Denotantur varia & insignia Spiritus sancti charismata, quibus Apostoli & omnes electi in vita æterna erunt exornati. *Jaspis* gemma viridis & pellucida, aspectu grata & jucunda, quin & oculos confortans denotat *caritatem* Deo & hominibus gratam. *Saphirus* cœli formem colorem habens, corpus vegetans ac radiis solaribus tactus ardentem ex se mittens fulgorem, significat *donum sapientia,* quod Angelicis mentibus pios comparat, ac vires animæ in Deo defigit. *Chalcedonius* est pallidi coloris & fortissimæ resistentiæ, ita ut in eo quis sculpere queat, significat *donum intellectus*, quo ea, quæ fidei sunt, in cœlesti patria perfectè intelligentur, interim quia ea, quæ fidei sunt, nullus intellectus creatus planè & plenè comprehendit, ideò donum intellectus, quasi pallenti lapidi comparatur. *Smaragdus* eximiæ est viriditatis ac pulchritudinis, denotat *donum consilii*, quod in se decorum erga alios se diffundit. Smaragdus resistit morbo comitiali, sic donum consilii contra peccati ruinam efficax est. *Sardonyx* denotat *donum fortitudinis,* dicitur enim illa gemma pudicum & humilem efficere. *Sardius* rubei coloris timorem pellens & gaudium pariens *scientia donum* designat. *Chrysolitus* aurei coloris & ardentes scintillas diffundere visa, timoresque nocturnos depellens *pietatis donum* designat. *Beryllus* eximiæ claritatis gemma cæruleum colorem admixtum habens, faciens invictum in bello & mitem, est *donum timoris. Topazius* gemma Regibus carissima contra iram ac Lunaticam passionem valens est *donum justitia. Chrysoprasus* viridis coloris, & hinc inde quasi aureis guttulis distinctus contra lepram valens est *donum prudentia. Hyacinthus* cærulæi coloris & eum facie cœli mutatur, dat membris vigorem &c. *est virtus latria. Amethistus* triformi ornatur colore, roseo, violaceo & purpureo designat *castitatem*, quæ est virginum, viduarum & conjugatarum. *Duodecim porta, duodecim margarita sunt per singulas, & singula porta erant ex singulis margaritis* v.21. Margaritæ candidæ & pellucidæ denotant candorem lucis æternæ, quo incolæ hujus civitatis fulgebunt. Sed præstat in generali applicatione persistere, quod scilic. per preciosas illas *gemmas, aurum, margaritas &c.* gloria vitæ æternæ & copia cœlestium bonorum nobis adumbretur, quàm ad specialem cujusque gemmæ explicationem descendere. Andr. Cæsariensis in comm. Apoc.21.cap.66. *Cùm unâ similitudine exactâ cœlestis illius civitatis venustas, plenaque omnium bonorum ejusdem notitia tradi non possit, sed ad eam rem variis opus sit exemplis & similitudinibus propterea civitatis illius plateas crystallo auroque mundo assimilat, quò hinc quidem ejus præstantiam, colorisque elegantiam colligamus, inde verò ejus munditiem & claritatem, qua duo apud nos in unum convenire, haud facilè solent.* Potest etiam hæc structura portarum accommodari ad ministerium Evangelii, quod unioni precioso comparatur Mat.13. v.46. ut enim per portam ingredimur civitatem, sic per ministerium Evangelii in Ecclesiam tum militantem tum triumphantem introducimur. 8. *Templum. Non vidi in eâ templum, Dominus enim Deus omnipotens templum illius est & Agnus* vers.22. In futuro seculo non opus erit materiali quodam templo, in quo instituantur conventus Ecclesiastici, prædicetur verbum & administrentur Sacramenta, quia sublatum erit ministerium Ecclesiasticum, nullo amplius opus erit Doctore externo, omnes electi erunt θεοδίδακτοι, videbunt Deum à facie ad faciem, ac tradet Christus regnum Deo Patri, h. e. modum, quo Ecclesiam in hac vita gubernavit, abolebit ac fidei succedet visio, spei fruitio &c. Nec ampliùs locus erit visibilibus & externis signis, per quæ Deus populo suo in V. T. sese manifestavit, per templum scilicet & arcum fœderis, sed Deus coràm intuendum se exhibebit.

24. Atque hæc erit *structura* cœlestis Hierosolymæ. Quinam verò erunt illius *cives & incola*, hoc jam 4. loco sequitur: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus* v.3. Ergò quod primum est, proponitur *civium illorũ descriptio*, non solùm *Angeli* sed etiam *homines* erunt in illa civitate, in quibus & cum quibus Deus habitabit, nec transitorium aliquod, sed perpetuum & æternum tabernaculum in eis sibi eriget. Num verò omnes omninò homines in eam introducentur? minimè verò, *quia non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vita Agni*, h. e. soli electi. In hac vita in externo militantis Ecclesiæ cœtu sanctis mixti sunt hypocritæ, sed in die judicii fiet separatio, postquam soli electi per fidem libro vitæ Agni inscripti cœlestis Hierosolymæ cives erunt. Iidem denotantur per *duodecim tribus Israël*, quorũ nomina dicuntur portis inscripta v. 12. intelliguntur enim spirituales Israëlitæ, quos Apostolus vocat *Israëlem Dei* Galat.6. v.16. *Judaos in abscondito* Rom. 2. v. 29. *filios promissionis* Rom. 9. v. 8. *qui insistunt vestigiis fidei Abraha* sicque spirituales ejus redduntur filii Rom. 4. v.12. Gentiles siquidem ab ingressu hujus civitatis non esse exclusos patet ex v. 24. *ambulabunt gentes, qua servata fuerunt in lumine ejus, & Reges terra afferent gloriam suam, & honorem suum in illam*. h. e. qui ex gentibus ad verum Deum Israëlis conversi Christum Salvatorem fide amplexi sunt, illi cœlestem Hierosolymam unà cum piis Israëlitis ingredientur. Quod verò *reges terra gloriam suam in eam dicuntur illaturi*, non habet hunc sensum, quod cœlestis Hierosolymæ gloria futura sit mundana,

dana, terrena, transitoria, qualis est Regum hujus seculi, illud enim conditioni ac statui regni cœlestis prorsus repugnat, sed symbolicè significatur, quod in ea sit omnium bonor. copia & abundantia, ac si in eam omnes Reges terræ omnes suos thesauros contulissent. Significatur etiam pios Reges & Magistratus, qui Christo nomen dederunt, & Ecclesiæ militantis pomæria dilatare studuerunt collatis eam in rem bonis regnorum suorum, in cœlesti gloria præ reliquis fulsuros &c. Describuntur insuper cœlestis Hierosolymæ incolæ hoc modo, quod *vicerint* vers. 7. h. e. quod in hac vita tentationibus Diaboli, concupiscentiis carnis, vanitatibus mundi &c. Spiritus robore restiterint, quod *pro fide semel tradita fortiter decertarint* Jud. v. 3. nec ullis vel prosperis vel adversis à Christo se abduci passi fuerint &c. Item *quod fecerint mandata Christi* Apoc. 22. v. 14. hoc est, quod in Christũ crediderint, & fidem per dilectionem exeruerint 1. Joh. 3. v. 23. Quid verò fiet de reliquis, qui ab ingressu cœlestis Hierosolymæ excludentur? cap. 21. v. 8. *timidis & incredulis, & execratis, & homicidis, & fornicatoribus, & veneficis, & idololatris, & omnibus mendacibus, pars illorum erit in igne & sulphure, quod est mors secunda.* c. 22. v. 15. *foris canes & venefici, & impudici, & homicidæ, & idolis servientes, & omnis qui amat & facit mendaciũ.* 2. *Civium status & conditio.* Ea verò erit felicissima, lætissima & pacatissima. *Deus cum illis habitabit, erunt populus Dei* cap. 21. v. 3. ab illo honorem, gloriam, lætitiam, protectionem, & omnia quæ excogitari vel desiderari possunt bona, percipient, *absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum* v. 4 non quod lachrymas emissuri sint, quia statim additur, *mors ultrà non erit nec luctus, nec clamor, nec dolor erit ultra,* h. e. nihil quicquam erit quod eis molestiam creare, vel dolorem in illis excitare possit, sed quod largissimâ & uberrimâ consolatione perfundendi sint pro omnibus, quæ in hac vita sustinuerunt adversis, ab illo qui dicit, *prima abierunt,* v. 4. *ecce ego nova facio omnia.* v. 5. *novum scil. cœlum, novam terram.* v. 1. novum regnum, nova gaudia, novum statum &c. *qui vicerit, possidebit illa omnia, & ero illi Deus, & erit mihi filius* v. 7. ergò beati introducentur in plenissimam cœlestium bonorum possessionem, erunt dilecti DEI filii & heredes omnium, *porta civitatis, in quam recipientur, non claudentur per diem, nox enim non erit illic* v. 25. nihil periculi à quoquam hostium erit metuendum, ideò portæ semper erunt apertæ, erit etiam una dies perpetua omnes tenebras & omnem dierum ac noctium vicissitudinem excludens, *quia Deus ipse,* qui est lux indeficiens & æterna *eam illuminabit. Omne maledictum non erit amplius* cap. 22. v. 3. hoc est, nullus in illa civitate habitabit, qui sit Deo exosus & ipsius ore maledictus, sed omnes erunt dilecti filii, nihil quicquam in ea erit, quod Deus abominetur. *Thronus Dei & agni in illa erit* v. eod. hoc est, DEUS & Christus regnabunt in ea in æternum, cujus cives & incolæ, Christi verò subditi erunt beati, in quibus Deus suum habebit thronum, suum domicilium, suum habitaculum perpetuum. *Nomen ejus erit in frontibus eorum* vers. 4. h. e. omnibus notum & manifestum fiet, quod sint Dei filii, Christi fratres & coheredes, Spiritus sancti templa, *nunc filii Dei sumus, sed nondum apparuit, quid futuri simus &c.* 1. Johan. 3. v. 2. In V. T. laminæ Sacerdotis inscriptum erat *Sanctitas Domini.* In vita æterna omnes erunt DEI Sacerdotes nomen & gloriam ejus in frontibus suis portantes. *Nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neq; lumine Solis, quoniam Dominus Deus illuminat illos.* v. 5. depulsis ignorantiæ, erroris, peccatorum & calamitatum tenebris luce perfectæ θεογνωσίας, justitiæ ac lætitiæ perfruentur in æternum. *Lumen Lucernæ* est doctrina V. T. *lumen Solis* est doctrina N. T. illa non amplius per ministerium verbi in vita æterna tradetur, sed *luminis gratiæ* succedet *lumen gloriæ,* lumini fidei succedet lumen visionis. 3. *Civium actiones. Servient Deo & Agno* Apoc. 22. v. 3. cultum perfectissimum & purissimum Deo præstabunt, æternis laudum encomiis cum glorificabunt, & ad nutum voluntatis divinæ omnes actiones suas conformabunt. *Videbunt faciem ejus* vers. 4. non amplius per speculum in ænigmate, *sed à facie ad faciem* eum intuebuntur. 1. Cor. 13. vers. 12. perfectè eum cognoscent, ex qua cognitione perfectus Dei amor orietur. *Regnabunt in secula seculorum* v. 5. erunt victores mortis Diaboli, inferni & omnium hostium, fruentur plenissimâ ac pacatissimâ libertate, erunt Reges in novo cœlo ac nova terra &c. 4. *Civium cibus ac potus. Sitienti dabo de fonte aquæ vivæ gratis* Apocal. 21. v. 6. hîc fons aquæ vivæ est ipse Deus fons omnis boni, omnis lætitiæ, omnis consolationis, *qui potabit* electos *torrente voluptatis* Psal. 36. vers. 9. ex hoc fonte qui bibit, *non sitit in æternum* Johan. 4. vers. 14. Hic est ille fons, ex quo promanat fluvius cœlestis, de quo Apocal. 22. vers. 1. sequitur. *Et ostendit mihi fluvium purum aquæ vivæ splendidum tanquam crystallum procedentem de sede DEI & Agni in medio plateæ ejus.* Fluvius ille purus est Symbolum Spiritus sancti, qui à Patre & Filio procedit Johan. 7. vers. 38. qui uberrimis suis donis velut flumine quodam cœlestem Hierosolymam irrigabit & exhilarabit, *hi sunt rivuli fluminis, qui lætificant civitatem DEI, sanctas habitationes Altissimi* Ps. 46 vers. 5. qui largissimum flumen consolationis & omnium bonorum copiam secum deferunt Ezech. 47. vers. 1. *Et ex utraque parte fluminis lignum vitæ afferens fructus duodecim per menses singulos reddens fructum suum, & folia ligni ad sanitatem gentium* vers. 2. Quemadmodum in Paradiso terrestri constituta erat *arbor vitæ* vegetas hominis vires conservare potens: sic in Paradiso cœlesti erit lignum vitæ diversos bonorum & gaudiorum fructus afferens. Lignum illud vitæ Christus est, à quo promanant universa, quæ ad plenam & perfectam electorum felicitatem pertinent. *Ibi electi, de puro sapientiæ fonte bibent, & de puro caritatis lacte vivent. Duodecim fructus,* quos lignum vitæ singulis duodecim mensibus novos profert, hi sunt. *Sanitas absque infirmitate, juventus sine senectute, satietas sine fastidio, libertas sine servitute, pulchritudo absque deformitate, impassibilitas sine dolore, abundantia sine indigentia, pax sine perturbatione, securitas absque timore, cognitio absque ignorantia, gloria sine ignominia, gaudium sine tristitia.* Bonavent. in diæt. salut. tit. 10. c. 4. Fructus illi veram & æternam animæ ac corporis sanitatem afferent, ac singulis mensibus renovabuntur, quia cœlestium bonorum nulla unquam satietas aut fastidium electos capiet, sed omnia erunt illis quasi subinde nova & proinde singulariter grata. Aderit in cœlesti Paradiso *arbor vitæ;* sed non erit *arbor scientiæ boni & mali,* quia electi in bono erunt confirmati, ut non possint amplius

peccare, ac perceptis bonis excidere, ideò etiam mors non erit ampliùs, nec *culpa*, nec *miseria*, nec *Natura*.

2. Secundarii. 25. 2. Typi *secundarii* ac parabolæ minùs principales sunt complures. 1. *Cæli & terræ creatio.* Cœlestis Hierosolyma vocatur *cælum novum ac terra nova.* Esa.65.v.17.cap.66.v.22. 2.Pet.3.v.13. Apoc.21.v.1. quia cœlum illud quod intuemur ac terra, cui insistimus, prçludium aliquod futuræ gloriæ ac æternorum bonorum nobis exhibet. Cœlum lucem nobis præstat, terræ fructibus alimur, sic in nouo cœlo ac nova terra lux & cibus electis abundè suppetet. Cœli ac terræ opificio nihil pulchrius, unde Græci illud vocant κόσμον ab ornatu, sed longè pulchrius ac præstabilius erit novum illud cœlum ac nova terra. *Sicut cœlum & terra initio quasi rudia corpora fuerunt, priusquam lux esset addita; ita pii illam imaginem rudem in se habent, quã Deus perficiet in novissimo die in iis, qui verbo crediderunt.* Luth. in enarr. c.1. Gen. Cœlum & terra testantur de divina omnipotentia, sapientia, bonitate, majestate, &c. at longè clarius & luculentius testimonium de ea feret novum cœlum & nova terra, quam expectamus. 2. *Septenarii numeri perfectio.* In descriptione septimæ diei hexaemeri creationis, in qua Deus dicitur *requievisse* Gen.2.v.2. non fit mentio vesperæ: sic post sex mundi millenarios dies vitæ æternæ sine fine durabit, *quia nox ultra non erit* Apocal.22.v.5. Enoch Patriarcha septimus non moritur, sicut reliqui priores, sed animâ & corpore vivus in cœlum transfertur Gen.5.v.22. Epist.Jud.v.14. sic per sex millenarios in mundo mors dominabitur, sed septimo millenario appropinquante devicta erit mors & electi animâ & corpore glorificati in vita æterna *semper cum Domino erunt* 1.Thess.4.v.17. Septimo die concidunt Hierichuntis mœnia Jos.6.v.15. sic septimo millenario mundi corruet ædificium. Septimus quisque annus erat annus quietis in populo Israëlitico & post septies septem annos sequebatur *Iubilæus* Levit.25. Septimo mense celebrabant Israëlitæ *festum tabernaculorum & propitiationis* Levit.16.vers.29. sex hydriæ positæ erant, in quibus aqua commutabatur in vinum Joh.2.v.6. horâ septimâ sanabatur filius Reguli Joh.4.v.52. hæc & similia pii veteres applicant ad vitam æternam, in qua post exactos sex millenarios mundi sequetur æterna quies, perfecta sanitas, festum jubilationis, vinum lætitiæ & consolationis &c. 3. *Sabbatum.* Gen.2.v.2. *Deus requievit die septimo, & benedixit diei septimo, & sanctificavit illum.* Fuit illud Sabbatum typus æterni illius Sabbati in cœlis, in quo electi anima & corpore à peccatis, calamitatibus & miseriis hujus vitæ requiescent, Deus in illis & ipsi in Deo requiescent Esa.66.v.23. *erit Sabbatum ex Sabbato.* Heb.4.v.6. *Superest introire quosdam in requiem.* v.9. *proinde re[illegible]itur Sabbatismus populo Dei.* In Sabbato no[illegible]eniebant Israëlitæ manna, sic in vita æterna cessabit [illegible]inisterium verbi. Orig. homil.23. in Num. *Vltra hunc mundum est veri Sabbati observatio.* Chrysost. homil.6. in Epist. ad Heb. dicit tres esse quietes: *Vnam Sabbati*, in qua Deus quievit ab operibus suis. *Secundam Palestinæ*, in quam ingressi Judæi erant, quieturi à multa afflictione & laboribus. *Tertiam quæ verè est quies*, nempe regnum cœlorum, quam assecuti verè quiescunt à laborib⁹ & afflictionibus. Hesychius lib.6. in Lev.c.19. *Docere Iudæos de intelligibili requie & fine mundi volens, quia illo tempore impossibile est cibum conquirere vel operari, nec circa corporale aliquid occupari, talia eis dicere Mosen præcepit. Sabbata hodie Domino non invenietis illud in agro. Non Sabbatum sed Sabbata, quia intelligibilis requies non ab uno quodam, sed ab omnibus carnalibus vacationem alienationemque possidet.* Radulphus Flaviacensis lib.16. in Levit. cap.1. *Triplex est Sabbati figura: Nam in præsenti vita dupliciter observatur, in futuro autem Sabbatum Sabbatorum Deo promittente speratur. Erit enim tunc, ut Esaias testatur, mensis ex mense, Sabbatum ex Sabbato. In mense siquidem fiet dierum collectio, dies autem virtus intelligitur, sicut & peccatum nox. Quantumcunque ergo justus, dum hic vivit, virtutibus abundet, illi tamen virtutum plenitudini non valet æquari, cùm replebimur in bonis domus Dei, quia mensis illic erit ex mense, idest, à mensium cæterorum exceptus numero & omnem vitæ præsentis transscendens profectum sanctitatis perfectio. Erit & Sabbatum ex Sabbato, quia Sanctorum quies hîc inchoatur, illic verò qualibet ex parte perficitur.* 4. *Paradisus.* Hortum Paradisiacum, qui homini ante lapsum præbuit domicilium, fuisse typum vitæ æternæ colligitur ex appellatione Paradisi eidem attributa Luc 23.v.43. 2.Cor.12.v.4. Apoc.2.v.7. Paradisus erat omnis pulchritudinis, omnis lætitiæ & voluptatis promtuarium *universæ sensibilis venustatis intelligentiam excedens* Damasc. lib.2. orth. fid. cap.11. sed Paradisus cœlestis erit longè pulchrior, in illo enim liberi erimus à peccato, securi à morte, nulla creatura nobis nocebit, sed ex omnibus summam percipiemus voluptatem, familiariter cum Deo & Angelis colloquemur, edemus *de ligno vitæ*, bibemus *de fluvio aquæ vivæ, splendido tanquam crystallo procedente de sede Dei & Agni* Apoc.2.v.7. cap.22.v.1. &c. quorum omnium typus in terrestri Paradiso primis parentibus fuit propositus. Voluit enim Deus, ut in terris esset aliquod corporeum & aspectabile, quod incomparabilem Paradisi cœlestis pulchritudinem homini adumbraret. Sed cùm homo per peccatum in seipso destrueret Paradisum animæ internum, Deus à terreno & cœlesti Paradiso ipsum expulit, à quo etiam æternùm fuisset exclusus, nisi per sanguinem Christi aperta fuisset porta cœlestis Paradisi, per quam latronem in cruce immittit. 5. *Arbor vitæ in Paradiso* Genes.2.v.9. Per eam symbolicè significatam fuisse beatam & immortalem in cœlo vitam, quam DEUS Adamo promiserat, si præceptis ejus obsequens mansisset, colligitur ex Prov.3.v.18. Apoc.2. vers.7. & cap.22. vers.2. quinimò fuit lignum illud vitæ non modò symbolum, sed etiam pignus & arrha vitæ æternæ, cujus intuitu primi homines confirmabantur, se æternæ beatitudinis fore participes, si in sancta erga Deum obœdientia perstiterint. Confer dicta superiùs §.14. 6. *Arca Noæ* requiescens in montibus Ararat. Gen.8.v.4. Gregor. in Epistol. *Arca cessante diluvio in monte requievit, quia vita hujus corruptione cessante cùm malorum operum fructus transierint, in cœlesti patria Ecclesia velut in celso monte requiescet.* 7. *Tabernaculum.* Illud fuisse vitæ æternæ typum colligitur ex Ps.84.v.1. Luc.16.v.9. Psal.15.v.1. Apoc.21.v.3. Tabernaculum Mosaicum propter *pelles hyacinthinas* ipsum cooperientes cœlum è longinquo aspicientibus repræsentabat, ut autor est Josephus lib.3. antiquit. cap.7. jure igitur optimo cœlestis gloriæ symbolum censetur, quod ipsum ostendit sacra supellex

supellex tabernaculi. α Per *arcam fœderis* denotatur sacrosancta Trinitas, cujus beata visio electis in vita æterna continget. In arca erant *tabulæ legis, urna aurea cum manna, & baculus frondens Aaronis.* In cœlo Deus Pater, qui nos sanctissimis suis legibus gubernat, Filius, qui est panis vitæ, verum & cœleste manna, quod *de cœlo descendit, & dat vitam mundo* Joh. 6. v. 33. quo electi in æternum satiabuntur Apoc. 2. v. 17. Spiritus sanctus, qui perpetuis & æternum virentibus charismasi nos replebit, & in hac vita per ministerium Evangelii nos ducit: *Caritas ibi erit lex, Filius Dei erit Rex, modus æternitas.* ϛ Per *propitiatorium* exprimitur Christi Salvatoris bonitas, qui gratiam Dei & vitam æternam nobis promeritus est Rom. 3. v. 25. Ex propitiatorio Deus responsa dabat: sic in vita æterna familiarissimè cum Deo loquemur. 7. Per *Cherubin* significatur beatissima sanctorum Angelorum societas, erimus enim ἰσάγγελοι Matth. 22. v. 30. ac unum cum illis constituentes chorum æternis laudum præconiis Deum concelebrabimus. δ. Per *altare* denotatur devotionis sanctitas, erimus enim *Sacerdotes Dei* Apocal. 1. v. 6. *offerentes quotidie vitulos labiorum nostrorum hostiam scilic. laudis* Heb. 13. v. 15. In Sanctum sanctorum solus summus Sacerdos ingredi poterat, sed Christus per passionem suam in cœli sanctuarium ingressus Heb. 10. v. 19. hanc gratiam & gloriam nobis promeruit, ut in vitæ æternæ adita pateat nobis aditus. ε. Per *candelabrum* denotatur beatæ visionis claritas 1. Cor. 13. vers. 12. *claritas Domini illuminabit* cœlestem Hierosolymam, *& lucerna ejus erit Agnus* Apocal. 21. v. 23. triplex visio exhilarabit electos; *corporalis*, quâ Christi humanitatem; *spiritualis*, quâ Angelorum subtilitatem; *intellectualis*, quâ superbenedictam Trinitatem videbunt. ζ. Per *mensam* intelligitur beatæ fruitionis satietas, *quia edent de fructibus ligni vitæ*, qui singulis mensibus renovabuntur Apoc. 22. v. 2. η. Denique per *ligna Sittim* imputribilia, ex quibus tabernaculi supellex erat fabrefacta, denotatur in omnibus bonis indeficiens æternitas, quod beatorum gloria corruptionis omnis expers, adeoque in eodem semper statu in omnem æternitatem firmissima sit mansura. Septima enim illa dies nec vesperam nec noctem habebit Apocal. 22. v. 5. Procopius in comm. cap. 5. Genes. *Interius tabernaculum dicit locum, qui supra cœlum vel firmamentum frequentatur. Pontificem summum vel primum nominat Christum, quod hic primus in hoc ascenderit, & nobis primam istam habitationem aperuerit &c.* Quidam tamen per tabernaculum utpote portatile ac de loco in locum translatum malunt intelligere *Ecclesiam militantem*, quæ in hac vita est ambulatoria, nulli certo loco affixa; per templum verò Hierosolymitanum utpote fixum *Ecclesiam triumphantem*, quę in vita æterna erit immobilis & perpetua. Multa significabant Ecclesiam militantem & triumphantem, *desertum & terra promissionis, tabernaculum in deserto laboris & templum in loco pacis, sanctum & sancta sanctorum, altare holocausti & thymiamatos &c.* sed nulla cum absurditate conjunctum, si unus idemque typus diversimodè applicetur, ac proinde tabernaculum & militantis & triumphantis Ecclesiæ figura statuatur, præsertim quia pii ex Ecclesia militante transferũtur in triumphantem, sicut vasa sacra ex tabernaculo olim transferebantur in templum Hierosolymitanum. 8. Exod. 15. Israëlitæ post aquarum amaritudinem perveniunt *ad Helim*, ubi erant 12. fontes aquarum, & 70. palmæ. Hoc Ambrosius accommodat ad statum piorum præsertim Martyrum in futura vita, sic enim scribit serm. 24. *Est palma Martyribus suavis ad cibum, umbrosa ad requiem, honorabilis ad triumphum, semper virens, semper vestita foliis, semper parata victoria, atque ideò non marcescit palma, quia non marcescit Martyrum victoria, juxta illud, Iustus ut palma florebit.* 9. *Manna.* Apocal. 2. v. 17. *Vincenti dabo manna absconditum.* Manna significat donum præparatum, sic regnum cœlorum paratum est electis ab æterno, ut gratuitum donum Matth. 25. v. 34. Manna cœlitùs depluebat, vita æterna est donum cœleste & supernaturale. Manna erat saporis mellei dulcissimi, at quid vitâ æternâ suavius ac dulcius excogitari potest? Sicut gomor ex manna in tabernacula asservabatur Exod. 16, 32. Heb. 9. v. 4. sic æternæ vitæ bona piis in cœlo asservantur 1. Pet. 1. v. 4. Qui in septimanæ sextiduo non collegerat manna, in septimo nihil inveniebat: sic in hac vita per fidem in Christum æternæ vitæ hereditas acquirenda, quâ in parte qui negligens extiterit, in die judicii nihil gratiæ ac vitæ inveniet. 10. *Annus jubilæus.* Is celebrabatur *in fine septem hebdomadarum annorum*, h. e. post exactas septies septem quietis annos: sic vitę æternę festivitas plenè inchoabitur in fine mundi, qui per septenarium dierum & ætatum decursum continuè defluit. In beato illo jubilæo omnia Naturæ humanæ debita timor, languor, mors &c. erunt soluta, servitus corruptionis dimissa, hereditas gloriæ, quæ per Adamum vendita, plenariè restituetur, erit etiam summa jubilatio & gratiarum actio, quia sequetur ἀποκατάστασις πάντων Apoc. 3. v. 20. 11. Moses *ore ad os loquitur cum Deo, nec per ænigmata & figuras Dominum videt* Num. 12. v. 8. *ostendit ipsi Deus gloriam suam* Exod. 33. v. 18. *loquitur cum ipso facie ad faciẽ, sicut homo solet loqui ad amicum suum.* v. 11. *in monte cum Domino conversatus per quadraginta dies & quadraginta noctes panem non comedit, & aquã non bibit.* Exod. 34. v. 28. *ac splenduit cutis faciei ejus ex consortio sermonis Domini* v. 29. Talis gloria ac felicitas omnibus electis in vita æterna obtinget, videbunt Deum à facie ad faciem, familiariter cum illo colloquentur, non indigebunt cibo ac potu terreno, corpora ipsorum fulgebunt instar radiorũ Solis &c. 12. *Terra Canaan.* Fuit hæc Patribus promissa & gratuita Dei benignitate Israëlitis distributa, quod tribus distinctis vicib. inculcatur Deut. 9. v. 4. 5. & 7. sic vita æterna piis promissa est gratuitũ divinę misericordię donum. Terra Canaan bellando ab Israëlitis erat occupanda, sic pugnanti & vincenti dabitur cœlestium bonor. possessio Apoc. 21 v. 7. Terra Canaan sorte instar cujusdam hereditatis inter Israëlitas fuit distributa: sic verbum κληρονομεῖν de vitæ æternæ distributione in Scripturis frequentissimè usurpatum ex sortibus in terræ Canaan divisione usitatis deductum & ad vitæ æternæ hereditatem denotandam est translatum. Terra Canaan *fluebat lacte & melle* Jos. 5. v. 6. sic vita æterna abundabit omnium bonorum copiâ. *Ascendebant filii Israël armati in terram promissionis*, sed postquam eam ingressi erant, arma deposuerunt: obliti timoris & rumoris bellici, *habitabat quisque sub vite & ficu sua confidenter*: sic in vita æterna erit perfecta tranquillitas & æterna securitas. 13. Jobo *septuplo* majora omnia à Deo restituebãtur Job. 42 v. 11. sic in vita æterna recipiemus millies meliora & prętãtiora bona illis, quę propter Christum in hac

vita amisimus Matt.19.v.19. 14. *Templum Salomonis.* 1.Reg.6.v.7. *cùm domus ædificaretur de lapidibus perfectis allatis ædificata est, & malleus & securis, & omne ferramentum non sunt audita in domo cùm ædificaretur*: Sic in cœlesti Hierosolyma, in qua Christus ædificat templum suum vox securis vel mallei non auditur, h.e. nec pœna nec tribulatio sentitur, nec vox doloris auditur, quia lapides, h.e. sancti, qui sunt materia hujus templi 1.Petr.2. v.5. prius in hoc mundo per tribulationes præparantur ac dolantur. Templum non erat ampliùs mobile ac portatile sicut tabernaculum: sic Ecclesia triumphans non ampliùs erit mutabilis & ambulatoria, sicut militans in terris, sed stabilis & fixa. Templum Hierosolymitanum extructum fuit à Salomone: sic Christus *cœlestis Salomon* Matth.12. v.41. parat nobis in cœlo locum Joh.14.v.3. 15. Per *Reginam Austri*, quæ venit ad Salomonem, ut audiret Sapientiam ejus 1.Reg.10.v.1.2. Paral 9.v.1. Matth.12.v.41. Luc.11.vers.31. significatur anima, quæ ad Christum in Hierosolymam cœlestem cum multorum Angelorum comitatu ingreditur. Illa miratur Regis Christi sapientiam, ministrorum, h.e. Sanctorum & Angelorum ordinem, ciborum, h.e. æternæ refectionis plenitudinem, vestium, h.e. corporum glorificationem, pulchritudinem domus, h.e. cœli magnitudinem, sacrificiorum, h.e. divinarum laudum multitudinem, quæ admiratur & significat se non potuisse credere, quod coràm intuetur. Quid est sapientia Salomonis ad Christi sapientiam comparata? quid ordo ministrorum comparatus cum novem ordinibus Angelorum? Quid cibi terreni collati ad manna cœleste? quid vestes corruptibiles æstimatæ ad stolam incorruptibilitatis? 16. *Elias* curru igneo in cœlum vehitur 2.Reg.2.v.11. sic piorum animæ ab Angelis in Paradisum cœlestem portantur Luc.16.v.22. ab Angelis, inquam, qui sunt *Spiritus illi administratorii*, de quibus Psalm.103. vers.4. *facis Angelos tuos Spiritus & ministros tuos ignem fulgentem.* Pallium Elias relinquit in terris, sic corpora piorum, quæ fuerunt velut animæ indumenta, relinquuntur in terra, sed in die novissimo ex pulvere terræ iterum suscitabuntur, & in cœlestis gloriæ consortium introducentur. Elias relinquebat pallium suum, quia in cœlo nullo indigebat vestimento: sic in vita æterna nullis indigebimus vestibus, *quia immortalitate erimus vestiti.* Fulg. de fid. ad Monim. cap.34. Elias ambulans ad montem Dei Horeb per quadraginta dies sustentabatur sine cibo corporali 1.Reg.19.vers.8. sic visio Dei in vita æterna corpus & animam nostram satiabit, ut nullis opus sit cibis terrenis ac transitoriis. 17. *Ahasveri magnificum ac regium convivium* Esth.1.v.4. & seqq. descriptum, vitæ æternæ gaudia utcunque adumbrare colligitur ex verbis Christi Luc.22.v.29. *dispono vobis regnum.* v.30. *ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos duodecim &c.* 18. *Visionem Ezechieli* cap.1. & 10. oblatam, specimen aliquod vitæ æternæ exhibere colligitur ex Apoc.4.v.8. Cùm Prophetę cap.1.v.10. monstrata fuissent quadriformia animalia, quorum singula quatuor facies habebant, *leonis, hominis, bovis & aquilæ* cap.10.v.14. ubi eadem visio repetitur, pro facie bovis facies *Cherub* apparuit, sicque facies bovis in faciem Cherub conversa fuit, Sanctorum enim facies in hac vita mortali est facies bovis in area laborantis & sudantis, quæ tamen postea in faciem Cherub pulcerrimam commutabitur, abstersis scil. lachrymis deterso pulvere ac mortalitate in gloriam immortalitatis commutata.

26. In N.T. regni cœlestis gloria *per convivium, nuptias, sessionem in thronis regalibus &c.* exprimitur, de quibus symbolicis ac parabolicis descriptionibus inferiùs agemus, quando formam vitæ æternę utcunque delineabimus. Hoc loco notamus: 1. statum vitæ æternæ Luc.21.v.30. conferri cum *æstate.* Tempus præsentis vitæ convenit cum hyeme, in quo dies breves & omnia tristia, sed tempore veris, quod est æstas inchoata, dies protenduntur, omnia sunt læta & amœna, ac quæ in hyeme erant emortua, vicissim reviviscunt: sic in vere vitæ æternæ *ossa nostra germinabunt instar graminis*, totius Naturæ renovatio succedet, aderit volucrium intellectualium cant', frondebit & fructus afferet lignum vitæ &c. tunc implebitur quod prædictum Cant.2.v.10. *Surge, propera amica mea, formosa mea & veni.* vers.11. *jam enim hyems transiit, imber abiit & recessit* v.12. *flores apparuerunt in terra nostra, tempus putationis advenit, vox turturis audita est in terra nostra.* v.13. *ficus protulit grossos suos, vineæ florentes dederunt odorem suum.* 2. servis fidelibus & prudentibus talem promissionem esse factam quod *super omnia bona Domini sint constituendi* Matth.24.v.47. Luc.12.vers.44. quod *Dominus in suo à nuptiis reditu*, quem vigilanter ejusmodi servis expectant, *sese sit præcincturus, ac ipsis mensæ assidentibus ministraturus* Luc.12 v.37. quod *constituendi sint super multa, & in gaudium Domini sui introducendi* Matth.25.v.21.23. quæ omnia cœlestem & æternam ipsorum felicitatem παραβολικῶς καὶ μυστικῶς exprimunt. 3. Luc.24.v.31. *Christus manifestat se discipulis in Emaus, cùm distribueret illis panem*, sic in cœlestis Paradisi hospitio Christum plenè cognoscemus, quando panem æternæ satietatis nobis distribuet. 4. Suavissima ac familiarissima illa conversatio, quâ Christus post suam resurrectionem usque ad tempus ἀναλήψεως cum discipulis usus est συναλιζόμενος Act.1.v.4. *manducans & bibens cum ipsis* Act.10. typum exhibet vitæ æternæ, in quâ Christum videbimus, Christum docentem audiemus, cum Christo in mensa ipsius accumbemus, Christo in omnem æternitatem associabimur. Neque enim modò nobis aderit, modò aberit, nec à nobis assumetur Act.1.v.11. sed erit nobiscum in æternum, *& nos semper cum ipso erimus* 1.Thess.4.v.17. Christus per quadraginta illos dies *loquebatur discipulis suis de regno Dei* Act.1.v.3. cujus phraseos sensũ & emphasin in Harm. de resurr. c. ult. expendimus, sed in vita æterna omnes veri discipuli Christi possidebunt regnum DEI Matth.25.v.34.

27. 5. In Apocalypsi præter hieroglyphicã cœlestis Hierosolymæ picturã superiùs qualitercunq; expositam extant ejusmodi typicæ ac parabolycæ descriptiones æternæ felicitatis cõplures. Apoc.2. v.7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei mei* (dabo illi vitam æternam, cujus Symbolum & Sacramentum pignus & arrha fuit arbor vitæ in Paradiso, ut ostendimus superiùs) v.10. *dabo tibi coronam vitæ* (utpote victori.) v.11. *qui vicerit, non lædetur à morte secunda* (liber erit ab æterna damnatione.) v.17. *Vincenti dabo manna absconditum* (consortem eum faciam cœlestium bonorum, quæ piis in cœlo asservantur, quorum typus fuit manna Israelitis in deserto datum, ut paulò antè vidimus) *& dabo illi calculum candidum*

(absol-

(absolvam eum à morte & damnatione, quia calculus albus fuit olim Symbolum sententiæ absolutoriæ, sicut contrà niger damnatoriæ. Ovid. lib. 15. Metam.

Mos erat antiquis, niveis atrisq; lapillis,
His damnare reos illis absolvere culpâ)

& in calculo nomen novum scriptum, quod nemo scit, nisi qui accipit (nomen novum illud est, ut dicatur filius Dei, frater & coheres Christi 1. Joh. 3. v. 2. quod nomen dicitur scriptum super calculum candidum, quia Christus electos non solùm à damnatione absolvet, sed etiam cœlesti honore & gloriâ illos coronabit. Nemo illud scit, nisi qui accipit, quia Dominus novit, qui sunt sui ac vera fides & interior S. S. inhabitatio non sunt aliorum hominum oculis in hac vita obvia. Aretas Cæsariensis in comm. h. l. *Manna tropicè panis est vita, qui propter nos de cœlo descendit, tametsi bona universa futura designentur perinde ac cœlitus & ipsa devolantia, ubi etiam superna illa est Ierusalem. Vincenti Diabolum se etiam calculum candidum donaturum, h. e. gloria illustratum fulgentemque pollicetur. Posuit autem h. l. calculum candidum, quod is apud eos qui in theatris ac stadiis luctabantur, familiaris esset ac notus & vincentib. traderetur. Nomen verò novum h. e. quod in præsenti vita ignoratur. Hoc antè nomen sancti hereditate assequentur.*) v. 26. *Qui vicerit, dabo illi potestatem super gentes.* v. 27. *& reget eas in virga ferrea, tanquā vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo.* (participem illū faciam victoriæ meæ ab hostib. reportatæ Matth. 19. v. 28. Luc. 22. v. 29. 1. Cor. 6. v. 3. Ephes. 2. v. 6. Apoc. 3. v. 21. Lyranus in h. l. *Dabo illi potestatem super gentes in finali judicio, in quo Sancti judicabunt cum Christo, & sic habent potestatem super gentes judicandas. Et reget illas virgâ ferreâ, h. e. inflexibili justitiâ, & tanquam vas figuli cōfringentur, quia tunc peccatores in infernum præcipitabuntur.*) v. 28. *& dabo illi stellam matutinā* (ea est Symbolum perfectæ θεογνωσίας & claritatis, quâ animæ & corpora piorum induentur in vita æterna Dan. 12. v. 3. 1. Cor. 15. v. 41.) Apoc. 3. v. 4. *ambulabunt mecum in albis.* v. 5. *Qui vicerit, vestietur vestimentis albis* (quæ sunt Symbolum victoriæ, innocentiæ, gloriæ ac lætitiæ quin & dignitatis regiæ) *& non delebo nomen ejus de libro vitæ, & confitebor nomen ejus coràm Patre meo, & coràm Angelis meis* (certò consequetur salutem, eademque nunquam excidet.) v. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei* (erit perpetuus heres æternorum bonorum nec ullum ἐκπτώσεως ipsi imminebit periculum, quia columna est symbolum imōbilitatis in statu gloriæ cœlestis, unde explicationis causâ subjungitur) *& foràs nō egredietur ampliùs & scribam super eum nomen Dei mei* (in columnis Regum ac Principum nomina eorum inscribi solent, ita quoque Dei nomen super columnas illas cœlestes scribitur, quia pii in hac vita per gratiam adoptionis, in futura per beatificam visionem sunt, & dicūtur Dei filii, ac nomen illud dicitur scribi super eos, quia quod supra Naturam est, non in illis, sed super illos scribi dicitur) *& nomen civitatis Dei mei novæ Hierusalem, quæ descendit de cœlo à Deo meo, & nomen meum novum* (electi erunt & dicentur cives cœlestis Hierosolymæ, ac omnib. manifestum fiet, columnas illas in cœlo à Christo per passionem & mortem, quâ nomen illud novum consecutus est, tanquam in victoriæ suæ monumentum, fuisse erectas illique omnium Sanctorum gloriam unicè ferendam esse acceptam.) v. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere in throno meo mecum, sicut & ego vici & sedi cum Patre meo in throno ejus* (collocabo ipsum in throno gloriæ, sicut & ego per passionem intravi in gloriam meam, regnabit mecum in cœlo 2. Timoth. 2. v. 12. Apoc. 2. v. 26. sicut & ego per crucem intravi in regnum, ubi tamen notandum *thronum Patris*, in quem Christus evectus est, distingui à *throno Christi*, in quem Sancti collocabuntur) Apoc. 4. v. 4. electi apparent *circumamicti vestimentis albis* (quorum significationem paulò superiùs exposuimus) *& in capitibus eorum coronæ aureæ* (in signum victoriæ à Diabolo, peccato, morte, inferno, mundo & omnibus hostibus reportatæ, ut & dignitatis regiæ à Christo sibi collatæ.) Apocal. 7. v. 15. *sunt ante thronum Dei, & servient ei die & nocte in templo ejus* (sunt enim ἰσάγγελοι ac Sacerdotes cœlestes) *& qui sedet in throno habitabit super illos* (σκηνώσει obumbrabit eos, h. e. veluti umbraculo quodam eos proteget contra quævis mala & adversa, Apoc. 22. v. 3. *ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis & ipsi populus ejus erunt.* Ergò σκηνώσει ἐπ' αὐτοὺς καὶ σκηνώσει μετ' αὐτῶν) v. 16. *non esurient neque sitient ampliùs, nec cadet super illos Sol nec ullus æstus* (liberi erunt ab omnibus molestiis, ab omni indigentia, ab omni tentatione ac persecutione 1. Pet. 4. v. 12.) vers. 17. *quoniam Agnus, qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad fontes vitæ aquarum* (ἐπὶ ζώσας πηγὰς ὑδάτων ad viventes fontes, h. e. satiabit, potabit, & inebriabit eos cœlestium bonorum abundantiâ) *& absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum*, consolabitur eos, *sicut mater consolatur filios* Esa. 25. v. 8. cap. 66. v. 13. replebuntur cœlesti lætitia &c. Proponitur igitur in hac visione Apocalyptica: 1. *beatorum multitudo & varietas.* Multitudo quidem vers. 9. *Vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat*; varietas verò, quando subjungitur ibid. *ex omnibus gentibus & populis & tribubus & linguis.* Utraque ad pulchritudinem & excellentiam cœlestis illius patriæ augendam plurimùm facit. 2. *beatorum concordia & pacata tranquillitas.* Mirum sanè, coelestis Hierosolymæ cives tantâ multitudine ac varietate esse illustres, sed longè mirabilius in tanta multitudine ac varietate pacatissimam inveniri concordiam, quæ à Johanne insinuatur, quando *ante thronum in conspectu Agni stetisse* dicuntur. 3. *gloriæ cœlestis stabilitas ac firmitas.* Dicuntur enim beati *stare ante thronum*, & in conspectu Agni, tum quia gratiâ apud Deum & Agnum fruuntur, & ad divina mandata promtos sese exhibent, quorum utrumq; competit illis, qui coram Principibus astant, tùm quia in bono ac proinde etiam in coelesti gloria sunt stabiles & immoti. 4. *beatorum triumphalis dignitas.* Palmæ erant in manibus eorum in signum victoriæ, quam de Diabolis & ipsius organis persecutoribus Tyrannis, seductoribus hæreticis, de peccatis, morte, inferno, &c. reportarunt. Gregor. homil. 17. in Ezech. *Palmas in manibus tenere est victorias in operatione tenuisse, cujus operationis palma ibi retribuetur, ubi jam sine certamine gaudebit.* 5. *gloriæ cœlestis continuatio ac perpetuitas.* Sunt ante thronum Dei, *& serviunt ei die ac nocte*, ubi per verba *die ac nocte* non significatur, fore in coelo dierum ac noctium vicissitudinem, *quia nulla ibi nox erit* Apocal. 21. vers. 23. sed idiotismo linguæ sanctæ status beatissimi

beatissimi continuatio ac perpetuitas denotatur, neque verò tàm diuturna Deo assistendi & serviendi continuatione beati fatigabuntur propter summam quam ex hoc servitio percipiunt voluptatem &c. 6. *summa beatorum felicitas.* Comparatur enim eorum status uberrimis *pascuis: Agnus, qui in medio throni est, pascet illos, ac deducet eos ad vivos fontes aquarum*, ergò nec cibus nec potus neque quicquam beatis deerit Psal. 23. v. 1. *& absterget Deus omnem lachrymam ab oculis eorum*, ubi proponitur similitudo ducta à matribus, quæ parvulos plorantes solent amplecti, osculari, blanditiis delinire, lachrymas abstergere, iisdemq; ubera porrigere; sic Sanctos ex hac miseriarum & lachrymarũ valle ad se venientes Deus in sinu gloriæ beatæ excipit, ac instar matris eosdem consolatur.)

5. ex Ecclesiæ Symbolis.

28. 5. *Ex Ecclesiæ Symbolis.* Symbolum *Apostolicum* felicem illam habet clausulam: *Credo vitã æternam.* *Nicenum* eodem modo finit: *Expecto resurrectionem mortuorum, & vitam venturi seculi.* *Athanasianum* repetit dictum Christi Johan. 5. v. 29. *Qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam.* Iren. lib. 1. adv. hæref. cap. 2. pag. 34. *Ecclesia per universum orbem usque ad fines terræ seminata credit Christum ad judicium rediturum &c. ut justis & Sanctis, & qui mandata eius observant, & in dilectione eius perseverant, quibusdam quidem ab initio, quibusdam autem ex pœnitentia vitam donet incorruptibilem statum largiatur, & vitam æternam tribuat.* Tertullianus lib. de præscript. adv. hæref. cap. 13. p. 110. *Regula autem fidei est, ut jam hinc quid credamus profiteamur &c. venturum CHRISTVM cum claritate ad sumendos Sanctos in vitæ æternæ, & promissorum cœlestium fructum, & ad profanos judicandos igni perpetuo, facta utriusque partis resuscitatione &c.*

Antithesis.

29. Antithesis. 1. *Epicurei, Saducæi & empæctæ* tàm intra quàm extra visibilis Ecclesiæ pomæria vitam æternam esse negant. Ut enim animæ immortalitatem, corporum resurrectionem, futurum judicium, consummationem seculi & æternos impiorum cruciatus pro fabulis habent, ita quoq; æternam piorum in cœlis felicitatem risu, sed verè Sardonio excipiunt, serò enim in pœnas æternas tandem credent, qui vitam æternam credere noluerunt, Das sind des Teuffels Mastsäwe allhie auffm Koben der Wollust, dort am hellischen Bratspies. Plinius lib. 2. Histor. Natur. c. 7. quæstionem de vita æterna dicit esse cœcæ mortalitatis argumentũm. 2. Michaël Balbus Amoræus circa annum Christi 820. *vanam* statuebat esse *doctrinam de bonis æternis* referente Zonara in hoc Michaele. 3 *Barbara Sigismundi Imperatoris conjunx* animas cum corporibus mori & post hanc vitam, quam vivimus, nullam aliam futuram esse dicebat, referente Cuspiniano in Sigismundo & Ænea Sylvio Epist. 130. 4. *Recentiores Judæi* bonorum operum mercedem in præsenti duntaxat vita se accepturos & sperant & asserunt referente Galatino lib. 12. de arcan. Cathol. verit. cap. 6. ubi quædam ex vetustioribus Rabinis huic impietati opponit. 5 *Georgius David* negavit æternam beatorum in cœlo vitam, si fides habenda Cochlæo in libro de script. & fact. Luth. Anno 154. 6. *De Iohanne XXIII.* Concilium Basiliense sess. 11. sub finem memorat, *quod sæpe & sæpius coram diversis Prælatis & aliis honestis ac probis viris pertinaciter Diabolo suadente dixerit, asseruerit & dogmatizaverit vitam æternam non esse nec aliam post hanc.*

30. 6. *Photiniani* negant piis in V. T. promissam fuisse vitam æternam. Socin. in lib. quod Evang. se Photinianis conjungere debeant. p. 63. *Credunt Evangelicorum Ministri vitam æternam non primum ac demum in novo fœdere, sed antea quoque in vetere fuisse promissam, & ex ipso Dei promisso à fidelibus eius temporis expectatam, quo vix quidquã inveniri potest divinis testimoniis & oraculis magis contrarium.* Similia habet Schmaltz. in lib. de divinit. Christi c. 7. Argumentis utuntur duorũ generum. Primò enim asserunt, *nostram sententiam esse ἄγραφον, cùm vitæ æternæ à Deo hominibus ipsiq; populo suo promissæ pro eo tempore, quod Christi adventum præcessit, nulla prorsus fiat aperta mentio?* Resp. contrarium ostendunt ea, quæ ex Vet. Test. produximus. Quid clarius dicto Salvatoris Joh. 5. v. 39. *Scrutamini Scripturas, quia vos existimatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me*, & Apostoli Pauli 2. Timoth. 3. v. 15. *Ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt erudire σοφίσαι sapientem reddere ad salutem.* Si in Scriptura V. T. habetur vita æterna ac sacræ V. T. literæ possunt nos instruere ad salutem, utiq; in illis vita æterna & modus ad eam perveniendi revelatus est, sed verum prius, quia manifestum est de Scriptura V. Test. Christum & Apostolum loqui. Ergò etiam posteriùs. Pueriliter excipit Schmaltzius cont. disp. D. Frantz. pag. 222. *Iudæos quidem putasse, quod in antiquis Scripturis vitam habuerint, non autem revera habuisse.* Nam verbum δοκεῖν hîc non significat inanem ac falsam quandam opinionem, sed verum judicium, cui res ipsa in veritate respondet, id quod tum *ex collatione aliorum Scripturæ locorum*, in quibus verbum δοκεῖν usurpatur Matth. 17. vers. 25. cap. 22. v. 42. Marc. 10. v. 42. Luc. 10. v. 36. 1. Cor. 4. v. 9. tum *ex Syriaca versione*, quæ habet verbum סבר respondens Hebræo חשב tum *ex ipso contextu* Sole clarius elucet. Christus enim hanc Judæorum δόκησιν non taxat, nec improbat, sed ex hoc ipso principio ad diligens Scripturæ scrutinium eos hortatur ac evidentem addit rationem, quare in Scripturis vita æterna dicatur haberi, quia scilicet de Christo, *qui est vita æterna*, & in cujus cognitione consistit vita æterna, testificantur. Quemadmodum ergò Johannes de Evangelica sua Historia dicit: *Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine eius* Johan. 20. v. 31. ita quoque de Mosaicis & Propheticis V. Test. Scriptis ex oraculis Christi & Apostoli modò adductis verè dicere possumus. Hæc scripta sunt, ut pii Vet. Testam. crederent promissum Messiam fore Dei Filium ac mundi Salvatorem, ut credentes vitam haberent in nomine ipsius, quem primarium ac præcipuum Mosaicorum ac Propheticorum scriptorum scopum cùm Judæi non attenderent, Christus hoc nomine eos taxat v. 40. *non vultis ad me venire, ut vitam habeatis.* Idem Schmaltz. lib. de divin. Christi cap. 7. aliâ exceptione utitur: *Si ulla vitæ æternæ promissio in Vet. Testam. facta fuisset, Judæi eam urgerent, ac in ipso fœdere eius mentio facta fuisset, reliquæ enim Prophetarum voces non ad omnes pertinuerunt vel pervenerunt.* Resp. imò verò in ipso fœdere tàm legali quàm Evangelico diserta fit vitæ æternæ mentio. *De legali fœdere* illud liquido conspicuum ex promissionib. huic fœderi additis: *Faciens ea homo vivet in eis* Lev. 18. v. 5. in quibus æternæ vitæ promissionem contineri osten-

ostendimus superiùs §.14. ac Sole clarius id elucet ex Luc.10.v.25.&28. *De fœdere Evangelico* idem facili negotio probatur, promissa enim serpentini capitis contritio ac per Messiam benedictio spiritualia cumprimis & cœlestia beneficia complectitur. Circumcisionis Sacramento additur hæc promissio Gen. 17. v.7. *ero Deus tuus, & Deus seminis tui*, cujus promissionis genuinam sententiam exponit Christus Matth.22.v.32. Marc.12.v.27. Lucæ 20. v.38. *non est Deus mortuorum, sed viventiũ Deus, omnes enim vivunt ei*, hoc est, quorum se Deum fore Deus promittit, illos non solùm gratiâ in hac vita complectitur, sed etiam ex terræ pulvere aliquando ad vitam æternam eos resuscitabit. Hæc fœderalis promissio non fuit Israëlitis incognita, sed perpetuum ejus memoriale ac pignus in carne sua circumgestarunt, ac quoties ad fœdus cum Patribus factum provocarunt, toties promissionem de vita æterna propter Messiam danda fide se amplecti testati sunt. Quamvis verò quædam Prophetarum vaticinia, utpote particularia, non pertinuerint ad omnes, neque etiam pervenerint ad omnes omnium ætatum & nationum homines, tamen promissiones Evangelicæ ex fonte protevangelii *de semine mulieris contrituro caput serpentis* haustæ non fuerunt Israëlitis ignotæ, nec ullus ab illarum vel intellectu vel fructu absoluto quodam Dei odio fuit exclusus.

31. Hisce Christi & Pauli dictis conjungi possunt ea veteris Test. oracula, in quibus agitur *de beatitudine* piis promissa, eam enim æternam in cœlis felicitatem complecti, superiùs demonstratum, *de libro vitæ*, in quem electi scribuntur, eum enim complecti promissionem salutis manifestum est, tum ex ipsa phrasi, tum ex loco Prophetico Dan. 12. v. 1. 2. & 3. *de beneficiis Messiæ* non ad N. duntaxat, sed etiam V. Test. tempora pertinentibus, inter quæ eminet justitia, salus & vita, *de anima immortalitate & beato animarum piarum post mortem statu*, is enim arguit superesse vitam aliam post exactum hujus vitæ cursum, *de resurrectione piorum ad vitam æternam, de extremo judicio*, cujus finis erit, ut quilibet reportet fructum eorum, quæ per corpus gessit, *de justitia fidei & ejus effectu ac consequente*, quod est vita æterna &c. Addi etiam possunt *exempla translationis Enochi & Eliæ*, quin & Photinianorum opinio ad absurdum deduci potest. Si enim pii in V. Test. non habuerunt promissionem vitæ æternæ, Ecclesia Israëlitica nihil aliud fuit quàm hara porcorum, quippe quorum *ventrem DEUS impleverit bonis hujus vitæ* Psal. 17. v. 14. & postea eos dimiserit bonis cœlestibus inanes ac vacuos, omnibus etiam pereundum fuit æternâ morte, quia nullam habuerunt promissionem, quam terroribus & angoribus mortis opponere potuerint; pii fuerunt deterioris conditionis quàm impii, quippe qui in hac vita præ reliquis florente fortunâ consueverunt uti, quæ omnia absurda esse quivis videt. Excipiunt Photiniani, *non esse putandum, non habituros æternam vitam eos, qui fideles ante CHRISTI adventum fuerint, quamvis illis non fuerit à DEO promissa. Nihil enim impedire, quominus DEUS multò plus det, quàm promisit.* Socin. d. l. Resp. 1. fundamenta hactenus allata ostendunt, non absq; promissione in verbo revelata ex ignota penitus & insperata DEI gratia vitam æternam credentibus sub tempore veteris Testamenti obtigisse, sed promissionem beatitudinis in verbo ipsis fuisse positam. 2. hæc revelatio promissionis omninò fuit necessaria, ut in omnibus hujus vitæ adversis, cumprimis verò in agone mortis pii veteris Testamenti sese eadem sustentarent. 3. exempla Patriarcharum testantur, promissionem hanc ipsis non fuisse ignotam. Gen. 3. v.20. primi parentes auditâ promissione *de semine mulieris* ex angoribus conscientiæ & terroribus mortis iterum eluctantur, ac Adamus conjugem suam vocat *EVAM*, eò quod *mater esset cunctorum viventium*, hoc est, quia Deus promissionem vitæ propter Messiam restituendæ ipsis dederat, per quam & ipsis & posteris ipsorum ad vitam iterum patebat aditus: *Abrahamus exultavit ut videret diem Christi, & vidit eum & gavisus est* Johan. 8. v.56. *expectavit civitatem habentem fundamenta, cujus artifex & conditor DEUS* Hebr.11.v.10. Jacob. Patriarcha in ipsa morte *expectat Dei salutare* Genes. 49. v. 18. Jobus scit & firmissimè credit *in carne sua se visurum Dominum* Job.19.v.26. David certò sperat, *se visurum bona Domini in regione viventium* Psal. 27. vers.13. *se in æternum non confusum iri* Psal. 31. v. 2. Asaph dicit Psal.73.v.25. *Si te Domine solum habeo, nihil desidero in cœlo vel terra.* De omnibus Vet. Test. Sanctis in genere dicitur Heb. 11. v. 14. *quod confitentes se esse peregrinos & hospites super terram significaverint se patriam aliam inquirere*, puta cœlestem, sic enim exponitur v. 16. *siquidem istius meminissent, de qua exierunt, habebunt tempus revertendi, nunc autem meliorem appetunt*, hoc est, cœlestem, *ideò non erubescit Deus vocari Deus eorum, paravit enim eis civitatem.* 4. ex quibus omnibus sic concludimus: Fides & verbum promissionis sunt relata. Jam verò in Patriarchis & omnibus Sanctis veteris Testamenti locum habet fides & spes salutis æternæ. Ergò eadem in verbo ipsis fuit promissa. Ignoti ut nulla notitia, ita quoq; nulla fides, nulla expectatio, nullum desiderium. 5. DEUS dat vitam æternam non quibusvis hominibus quovis modo sese habentibus, sed credentibus, sperantibus & ad finem illum propositum per multas tribulationes & per studium pietatis strenuè contendentibus teste totâ Scripturâ. Jam verò fides, spes & studium consecutionis non potuissent in Sanctis veteris Testamenti locum habere, si nihil quicquam scivissent vel audivissent de VITA ÆTERNA. 6. sicut piorum Ecclesia est *unum corpus, unus Spiritus*, sic etiam *vocati sunt in una spe vocationis* Ephes. 4. v. 4. *sicut unus eorum Dominus*, ita quoque *una fides* v. 5. Sacramentorum duntaxat, non autem promissorum bonorum facta est mutatio ac variatio. 7. Denique si Patres Vet. Test. non acceperunt promissionem vitæ æternæ, vixerunt per totum vitæ suæ tempus in crassissima finis, ad quem homo conditus, ac per Messiam redimendus erat, ignorantia, nec pensi habuissent media ad finem illum ducentia, sed fortuitò per accidens & præter intentionem fuissent salvati.

32. Secundò, Ἀντίγραφον esse nostram sententiam ex eo probare conantur, *quod in N. Test. sæpiùs commemoratur vitam æternam per Christum à Deo promissam fuisse, & per ejus Evangelium hominibus patefactam, cùm ea priùs apud Deum lateret* 1.Joh.1.v.2. cap.2.v.25. 2.Tim.1.v.10. *ac deniq. novum fœdus in melioribus promissionibus fuisse sancitum* Heb.8.v.6. Respond. 1. vitam æternam

per

per Christum in N. Test. promissam fuisse non negamus, sed ex eo inferri nequit, in V. Test. non fuisse promissam, quia ab inclusione unius non potest procedi ad exclusionem alterius eidem subordinati. 2. invertimus potiùs argumentum: Vita æterna in N. Test. per Christum fuit promissa. Ergò etiam in V. Test. Ratio consecutionis hæc est, *quia Christus Iesus idem est heri & hodie & in secula* Hebr.13.v.8. ac Paulus in N. Test. nihil docuit *extra ea, quæ Prophetæ locuti sunt futura esse & Moses* Act.26.v.22. 3. sicut *salus*, utpote *finis*, communis est piis V. ac N. Test. ita quoque *media ad finem ducentia* utrisque fuere communia, inter ea verò est ex parte Dei promissio vitæ æternæ propter Messiam dandæ, & ex parte hominum fides oblata bona recipiens. Posito enim fine ponuntur media essentialiter ad finem requisita. 4. Quod Evangelium de Christo dicitur *æternis temporibus tacitum* Rom.16.v.25. Ephes.3.v.9. Coloss.1.v.26. illud vel accipiendum est *ratione certi objecti*, quod gentilibus illud non fuerit manifestatum vel *ratione modi & gradus*, quod non tàm clarè & apertè fuerit prædicatum, vel nomine Evangelii intelligendum *publicum de Christo jam exhibito præconium*, in quo sensu nomen Evangelii usurpatur Marc. 1. v. 1. Quod enim absolutè ac simpliciter doctrina Evangelii de gratia Dei, peccatorum remissione, justitia & vita æterna non fuerit tacita, patet ex verbis disertè additis Roman.16.v.26. *patefactum nunc per Scripturas Prophetarum*, ac Rom. 3. v. 21. docet Apostolus *justitiam fidei*, cujus finis est salus animarum sive vita æterna 1.Pet.1.v.9. *esse μαρτυρουμένην à lege & Prophetis*. Hùc referri potest distinctio inter ἐυαγγέλιαν promissionem de Christo venturo, & ἐυαγγέλιον specificè sic dictum, hoc est, præconium de Christo exhibito. 5. 1. Joh. 1. v. 2. per ζωὴν τὴν αἰώνιον intelligitur non status piorum post hanc vitam, sed Christus æternæ vitæ autor; ut patet tùm *ex serie textus*, quia is qui vocatur *vita æterna* dicitur v. 1. λόγος τῆς ζωῆς, dicitur fuisse ἀπ᾽ ἀρχῆς, dicitur *ab Apostolis visus & contrectatus*, v. 2. vita illa dicitur *manifestata* videlic. in carne 1.Tim.3.v.16. dicitur *fuisse apud Patrem*, videlic. in principio Joh.1.v.1. *& nobis apparuisse*, videlic. quando *verbum caro factum est, & habitavit in nobis* Johan.1.v.14. tum *ex aliorum locorum collatione* Johan.1.v.4.cap.11.v.25.cap.14.v.6. cumprimis 1.Johan.5.v.20. Quod si vel maximè appellatio vitæ æternæ accipiatur pro beatissima piorum conditione propter Christum ipsis promissa, nondum tamen evictum erit, piis in V. Test. non fuisse promissam vitam æternam, inde enim atque ideò in exhibitione Christi promissi dicitur nobis oblata vita æterna, quia tunc *appropinquavit regnum cœlorum* Matth.3.v.2.cap.4.v.17. Marc.1.vers.14. *salus nostra facta est tunc propior, quam cùm crederemus* sive speraremus Rom. 13. v. 11. 6. eodem sensu à quibusdam accipitur dictum apostolicum 2.Tim.1.v.10. ubi Christo tribuitur τὸ φωτίζειν *illuminare*, in apertiorem & clariorem lucem proferre vitam & ἀφθαρσίαν, jam verò gradus lucis majoris non variat rem ipsam, sed eadem manet vitæ æternæ promissio in V. ac N. T. quamvis in N. major claritas accesserit, in V. autem involucris promissionum de terra Canaan ea fuerit involuta. Sed simplicius videtur respondere, Christo destructionem mortis & reparationem vitæ tribui, tum ἱλαστικῶς *ratione acquisitionis*, tum ἐνεργητικῶς *ratione applicationis*. Utroque enim modo destructio mortis & vitæ reparatio Christo competit, ac per verbum φωτίζειν Apostolus nos deducit ad opus creationis, ut innuat, Christum eadem virtute mortem abolevisse, ac vitam promeruisse & credentibus conferre, quâ olim lucem ex tenebris produxit. Ex eo verò inferri nequit, Christi meritum & beneficia Evangelii pertinere tantùm ad N. Test. tempora. 7. Quid *per meliores promissiones*, quibus novum Test. sancitum, & quarum respectu vocatur ἡ κρείττων διαθήκη intelligatur Hebr. 8. v. 6. declarat Apostolus v. seq. ex Jer. 31. vers. 31. Nimirum instituitur collatio inter Testamentum vetus sive *legale*, & Testamentum novum sive *Evangelicum*. Prius requisivit perfectam & omnibus numeris gradibus ac partibus absolutam obœdientiam juxta omnia & singula præcepta præstitam, Quia verò talem ac tantam obœdientiam in hujus vitæ infirmitate homines præstare non possunt, ideò ad nihil aliud Test. illud profuit, quàm ut peccatum & miseriam manifestaret. Posteriùs verò quia promittit gratuitam peccatorum remissionem, donationem Spiritus sancti legem Dei in corda scribentis, interiorem renovationem &c. ideò confert certam spem æternæ salutis. Sed ex hac veteris ac novi Test. collatione inferri nequit, pios tempore V. T. non habuisse promissionem vitæ æternæ, ut enim nihil dicam de eo, quod in promissionib. legalibus expressa fiat mentio vitæ æternæ, quæ tamen ob ἀδυναμίαν implendi legem hominibus sunt ad vitam æternam obtinendam inutiles, illud certum est, quod durante tempore Vet. Test. non tantùm tradita fuerit doctrina legis ad Naturam ac definitionem V. Test. (prout illud à N. Test. in Scripturis distinguitur) pertinens, sed etiam doctrina de Messia & ipsius beneficiis inter quæ eminet promissio vitæ æternæ gratuita propter Christum, quâ de re in tract. de Evang. §. 120. & seqq. pleniùs egimus. Plura de hac quæstione vide apud Dn. D. Meisner amicum nostrum singularem in Consid. Theol. c. 5. art. 7. pag. 783.

33. Quæritur hoc loco, *An per Naturam notum sit esse vitam æternam, & an homines naturaliter eam appetant?* Dubium nullum, hominem ante lapsum per notitias menti naturaliter insitas cognovisse non solùm, quod sit vita æterna, sed etiam quomodo ad eam sit perveniendum, atque ad eam naturali desiderio aspirasse, quia conditus fuit *ad Dei imaginem*, ac proinde etiam ad beatam immortalitatem, sed ut per lapsum tristissimum imago Dei in homine fermè penitus fuit extincta & obliterata, & bonum vitæ æternæ amissum, ita quoque cognitio illius summi boni, ad quod homo primùm conditus est, miserè fuit obscurata & desiderium ejus ferè totum elanguit. August. serm.19.de verb. Apost. *Hoc præcipuè Christianos à gentili errore discernit, quod hi hanc tantummodo vitam credunt, nos etiam futuram.* Interim tamen, ut quædam imaginis divinæ reliquiæ & clarissimę illius lucis exiles scintillulæ in anima hominis permanserunt, ita quoque tenuis quædam notitia & generalis quidam appetitus illius beatitudinis permansit, ex quo fonte profluxit, quicquid apud gentiles de præmiis bonorum post hanc vitam expectandis, de animæ immortalitate, de campis Elysiis occurrit. Sed hæc notitia, uti dixi, est non solùm *imperfecta & obscura*, quia modum perveniendi ad illam beatitudinem homo per Naturam penitus ignorat, imò mysteriū Evangelii de Christo vitę æternæ repara-

Q. An per Naturam notum sit esse vitam æternam?

reparatore habet pro stultitia, sed etiam assensus ex ea ortus est *languidus & imbecillis*, imò in tentationibus & adversis facilè evanescit, Plato in Phædone: τὸ μὲν σαφὲς εἰδέναι περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς ἐν τῷ νῦν βίῳ ἢ ἀδύνατον ἐστιν ἢ παγχάλεπον, inde est, quod homines beati quidem esse volunt, sed à mediis, per quæ beatitudo obtinetur, turpiter aberrant, & pro ὄντως bono φαινομένως bonum amplectuntur, sicut Ixion pro Junone amplexatur nubem, ac sicut illi, qui scotomate laborant, veras rerum differentias internoscere, & aurea ab æreis distinguere nesciunt. Quapropter Scholastici p. 1. quæst. 12. art. 1. rectè disputant, *gloriam & beatitudinem æternam esse supernaturalem non tantùm in assecutione, sed etiam in cognitione*, & per conseq. non esse in homine perfectum & efficax desiderium vel appetitum naturalem hujus beatitudinis. Quando ergò dicitur, *quod omnis voluntas tendat ad beatitudinem*, tum intelligendum, id est, de beatitudine in sua generalitate considerata, in cujus appetitu omnes communicant: sed prout beatitudo determinatè accipitur pro illa, quæ in visione Dei consistit, nec ab omnibus appetitur, nec omnes in illam tendunt.

CAPUT III.

De τῷ τί, Quid sit vita æterna.

Quid sit vita æterna.

34. Atque hæc dicta sint de quæstione εἰ ἔστι an *sit vita æterna*, ab ea transitum facimus ad quæstionum τί ἐστι, *quid sit vita æterna*, & *quid sit cœlum beatorum*. 1. Quid sit vita æterna, *generaliter & αἰνιγματικῶς* ex verbi revelatione sciri potest, quod scil. sit beatissimus ac felicissimus ille piorum status, in quem post hanc vitam translati Deum à facie ad faciem videbunt, & ab omni molestia liberi in sempiterna lætitia & gloria ac ineffabili felicitate vivent & regnabunt, *sed specialiter & exactè* in hujus vitæ infirmitate illud sciri nequit, *quia oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascendit, quid præparaverit Dominus se diligentibus* Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. Cæterùm hæc vitæ æternæ qualiscunque descriptio illustrior erit, quando causas vitæ æternæ cumprimis formalem in lumine verbi contemplati fuerimus: hoc loco notamus, beatitudinem vitæ æternæ dupliciter cōsiderari, primò *objectivè*, secundò *formaliter*. *Objectum* beatitudinis est ipse Deus summum illud & infinitum bonum, quod se in clara visione conspiciendum, amandum, laudandum & glorificandum beatis exhibebit, atque hoc respectu, Deus ipse dicitur electorum in cœlis beatitudo. *Forma* beatitudinis est ipsa Dei visio, & ex ea orta animæ & corporis gloria, adeoque æterna beatorum lætitia, hoc respectu beatitudo electorum dicitur bonum aliquod creatum & finitum, quia Deus non est rei alicujus creatæ forma vel materia, sed duntaxat efficiens, finis & objectum, interim bonum illud finitum & creatum non nisi propter objectum increatum & infinitum, in quod fertur, & ad cujus participationem homo conditus est, desiderium beatorum implet, terminat atque perficit. *Beatitudo objectiva* significat rem, cujus adeptione reddimur beati, quæ non potest esse aliud quàm ipse Deus. *Beatitudo formalis* ipsam rei fruitionem seu adeptionem significat, quâ beati sumus. De priore sic loquuntur veteres. Iren. lib. 3. cap. 22. *gloria hominis DEUS est*. Augustin. passim repetit, *Ut anima carnis vita est, ita beata vita hominis DEUS est*. De posteriore agunt, quoties in Dei visione ac fruitione beatitudinem constituunt. Prior vocatur etiam beatitudo *increata ac finalis*, posterior *creata & informans*. Quidam ex Scholasticis addunt tertiam, videlicet *beatitudinem subjectivam*, quam dicunt esse Naturam beatificabilem. Sed Biel 1. sent. dist. 1. q. 6. rectè monet, *hanc impropriissimè dici beatitudinem, propriè autem vocari beatam, sicut subjectum albedinis non dicitur albedo, sed album*.

35. 2. Quid sit *beatorum cœlum*, de eo variant Theologorum sententiæ. Quidam existimant, de eo in hac mortalitate & intellectus nondum glorificati infirmitate nihil certi à nobis definiri posse ac debere, cùm beatorum gloria ita comparata sit, ut in nullius hominis cor ascenderit, cùm cœli illius quidditas ac qualitas non sit in Scripturis disertè & expressè definita, cùm nostræ fragilitatis non sit cœlorum secreta discutere, cùm præstet de possessione quàm de exacta cognitione cœli esse solicitum &c. Horum ἐποχὴν & ἐγκράτειαν cum pia modestia conjunctam non possumus improbare. Quidam cœlum beatorum dicunt *esse in Deo*, vel potius ipsum Deum, quia beati dicuntur *esse in manu Dei* Luc. 23. v. 46. Sap. 3. v. 1. quò referri posset illud August. in enarr. Psal. 30. *Vilescat totum, quicquid præter Deum est. Qui nos tuetur in loco vitæ hujus, ipse post istam vitam sit locus noster, sicut hoc ipso Psalmo dicitur: Esto mihi in Deum protectorem & in domum refugii. Esto domus ejus, & ipse erit domus tua, habitet in Deo, & tu habitabis in eo.* Itemque illud Bernhard. serm. de triplici habitac. *Beati, qui in domo tua, in te Deo habitant. Hic in tabernaculis fiunt Sancti, illic in atriis securi, in domo tua in te beati &c.* Quidam cœlum non nisi per cœlestem gloriam & sempiternam electorum beatitudinem ex clara Dei visione ortam definiendum esse censent. Et sanè libenter concedimus, si nomen Cœli accipiatur pro ipsa beatitudine, hoc est, pro ipso lætissimo & felicissimo beatorum statu, in qua significatione Scriptura quandoque hac hac voce utitur Matt. 18. v. 10. tum rectè dici, quòd cœlum beatorum sit ipse Deus, videlicet *efficienter, finaliter & objectivè*, quia Deus beatitudinis illius est efficiens, finis atque objectum, à qua illa unicè & in solidum dependet; rectè etiam dici, quòd cœlum beatorum definiendum sit per cœlestem gloriam & sempiternam electorum lætitiam, videlicet formaliter ac principaliter, quia forma beatitudinis præcipuè ac principaliter consistit in cœlesti gloria & lætitia, quâ beati Deum videntes in æternum eo fruentur, interim negari vix potest, si cœlum accipiatur *subjectivè*, quo modo in quibusdam Scripturæ dictis accipitur Matth. 5. v. 12. cap. 6. v. 20. Luc. 6. v. 23. cap. 12. v. 33. 1. Petr. 1. v. 4. &c. tunc nomine cœli intelligendum esse certum illud πού, in quo beati Deum videbunt & cœlesti illa gloriâ ac lætitiâ perfruentur, id quod iisdem ferè argumentis demonstrari potest, quibus in præcedenti tractatu ostendimus, infernum esse certum illud πού, in quo damnati pœnas æternas sustinent, videlicet 1. *ab appellatione*. Scriptura vocabulis certum πού significantibus cœlum describit. Joh. 12. vers. 26. *Ubi ego sum ibi etiam minister meus erit*. Joh. 17. v. 24. *Volo, ut ubi ego sum, & illi sint mecum, quos dedisti mihi, ut videant claritatem meam*. Joh. 14. v. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ*. 2. Cor. 5. v. 1. *Habemus ædificationem ex Deo*

domum non manufactam æternam in cœlis. 1. Pet. 1. v. 4. *Hereditas piorum asservatur illis in cœlo &c.* 2. *ex distinctione*. Scriptura illud πῦ, in quod animæ piorum post mortem colliguntur, distinguit ab eo, in quod impiorum animæ transferuntur, ut in tractat. de morte §. 159. ostensum. Eadem Scriptura πῦ damnatorum, id est, domicilium illud, in quod velutin carcerem quendam damnati compingentur, distinguit à πῦ beatorum, id est, à sede æternæ beatitudinis, gloriæ ac lætitiæ, in qua electi post mortem recipiuntur. Luc. 19. v. 26. 3. *ex oppositione*. Scriptura sibi invicem directè opponit cœlum tanquam summum & altissimum palatium, & infernum tanquam imum & vilissimum carcerem καθ' ἡμᾶς respectu nostri. 4. *ex necessaria consecutione*. Corpora beatorum in resurrectione animabus redunita adeoque ipsimet beati aut erunt ubique, aut nullibi aut in certo πῦ. Sed nec primum nec secundum dici potest, manet ergò tertium. Confer tract. de Inferno §. 25.

36. Circa quam assertionem notandum. 1. πῦ illud beatorum in lata & generali significatione vocari posse *locum*, sicut & πῦ damnatorum Luc. 16 v. 28. *locus* appellatur, non autem in stricta & specifica loci significatione, quâ accipitur pro loco Physico & corporeo. 2. illius πῦ *quidditatem, qualitatem, situm &c.* in hujus vitæ infirmitate à nobis definiri non posse, an scilic. sit πῦ creatum vel increatum, corporeum vel spirituale, intra hunc mundum vel extra hunc mundum, quod ipsum etiam de πῦ damnatorum diximus. 3. ac proinde meritò à nobis repudiari temeritatem Calvinianorum, qui audacter definiunt, *cœlum beatorum esse certum aliquem locum propriè sic dictum, videlicet corporeum supra terram, supra nubes, supra cœlos aspectabiles constitutum, eundemque amplissimum ac lucidissimum certis mansionibus distinctum, in quo beati cœlites localiter sedeant, ambulent & conversentur.* Quamvis enim ad hanc assertionem stabiliendam proferant quædam Scripturæ dicta, in quibus cœlum ita describi videtur, ad ea tamen promtè responderi potest, *Christum & Apostolos verbis hujus seculi describere res futuri seculi*, sicut Prophetæ verbis V. T. describere solent res N. T. quæ in Scripturis per quandam συγκατάβασιν dicuntur ἀνθρωποπαθῶς καὶ ἀνθρωπίνως ea intelligenda esse θεοπρεπῶς καὶ θείως: verbis locum significantibus rei conditionem humilem vel sublimem aliquando exprimi, per corporalia & visibilia describi spiritualia & invisibilia, cùm corporeis ac visibilibus assueti sine eorum velamine spiritualia & invisibilia in hac vita cognoscere non possimus, quâ de re infrà in quæstione de loco vitæ æternæ pleniùs dicemus. Videatur D. Meisnerus p. 1. sobr. Phil. sect. 3. cap. 4. q. 4.

CAP. IV.

De causa efficiente vitæ æternæ.

Causa efficiens vitæ æternæ.

37. Succedit ergò *causa efficiens vitæ æternæ*. Quemadmodum tres causæ justificationis statuuntur, videlicet *gratia Dei*, quæ est causa efficiens principalis; *meritum Christi*, quod est causa efficiens meritoria, & *fides oblata in verbo Evangelii beneficia Christi amplectens*, quæ est causa instrumentalis, ut in tract. de Justif. latè demonstratum fuit, ita quoque eædem tres causæ glorificationis sive vitæ æternæ in Scripturis statuuntur, *gratia Dei, meritum Christi & fides hominis credentis*, cujus ἁρμονίας fundamenta probè sunt notanda. 1. Apostolus Rom. 4. v. 5. & seqq. μακαρισμὸν seu *beatificationem* ac *justificationem* arctissimè conjungit, quando unam per alteram probat, nam justificatio est inchoata beatificatio Rom. 8. v. 24. & beatificatio est completa justificatio. 2. *Quos Deus justificavit, hos & glorificavit* Rom. 8. vers. 30. quæ glorificatio incipit in hac vita 2. Corinth. 3. vers. 18. consummatur autem in futura. Utitur autem Apostolus verbis *præteriti* temporis, tum propter immotam certitudinem, tum quia in Christo capite eos jamdum glorificavit Eph. 2. v. 6. Fulgent. lib. 1. ad Monim. p. 23. *Dicens Paulus, quia quos Deus justificavit, illos & glorificavit, non utrumque præsenti vita deputat, sed eâ fide, quod futurum est, velut factum firmat, quâ fide Propheta de Deo dicit. Qui facit, quæ futura sunt.* & p. 24. *Quæcunque promisit, jam facta dicimus, quia de faciendis dubitare non debemus.* Bernhard. serm. de verb. Sap. 5. *Regnum Dei conceditur in prædestinatione, promittitur in vocatione, ostenditur in justificatione, percipitur in glorificatione.* 3. *Qui credit in Christum, is habet vitam æternam.* Joh. 3. v. 36. nimirum, *quia vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita in Filio ejus est* 1. Johan. 5. v. 11. ex quo promtè sequitur, *qui habet Filium, habet vitam.* v. 12. summus ergò vitæ æternæ thesaurus jamdum in hac vita est in piis, sed *absconditus*, in novissimo die sequetur revelatio, inde gloria vitæ æternæ dicitur μέλλουσα ἀποκαλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς. Rom. 8. vers. 18. ac vita nostra dicitur *abscondita cum Christo in Deo* Col. 3. v. 3. cùm autem *Christus apparuerit vita nostra, tunc & nos cum ipso apparebimus in gloria* v. 4. *Filii Dei sumus, sed nondum apparuit, quid futuri simus*. 1. Joh. 3. v. 2. 4. Deus ut essentiâ, ita quoque voluntate est invariabilis & immutabilis. Ergò non propter alias causas ab æterno eligit & in tempore justificat, quàm propter quas homines glorificat & salvat. *Elegit nos in Christo ante jacta mundi fundamenta* Ephes. 1. vers. 4. justificat nos in Christo ac propter Christum fide apprehenso. Ergò etiam glorificabit in Christo & propter Christum fide apprehensum. Refero hûc quædam ex Form. Concord. declarat. art. 3. de just. fidei pag. 694. *Rejiciendus est hic error, cùm docetur, hominem alio modo seu per aliquid aliud salvari quàm per id, quo coram DEO justificatur, ita ut sine operibus per solam quidem fidem coram DEO justificemur, sed tamen absque operibus salutem æternam consequi impossibile sit. Hoc ideò falsum est, quia è diametro pugnat cum dicto Pauli Roman. 4. Beatitudo hominis est, cui Deus justitiam imputat sine operibus. Et hoc est fundamentum Paulinæ disputationis, quod eodem prorsus modo & justitiam & salutem consequamur, imò quod eo ipso, cùm fide justificamur, simul etiam adoptionem in filios DEI & hereditatem vitæ æternæ atque salutem adipiscamur, eamque ob causam Paulus particulas illas exclusivas, id est, ejusmodi voces, quibus opera & propria merita prorsus excluduntur, videlicet ex gratia, sine operibus & similes, non minùs constanter & graviter in articulo salutis quàm in articulo justificationis nostræ urget.* Similia occurrunt in declarat. art. 4. de bonis operibus p. 704.

38. *Causa ergò efficiens principalis* vitæ æternæ est *1. Principalis causa*

est gratia Dei.

est *gratia Dei*, vel quod idem est Deus gratis homines salvans, quod probatur. 1. *ex manifestis Scripturæ dictis.* Luc. 12. v. 32. *Noli timere, pusille grex quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.* Rom. 6. v. 23. χάρισμα *gratuitum Dei donum est vita æterna.* Eph. 2. v. 8. *gratis salvati estis, donum Dei est.* 1. Tim. 4. v. 10. *Deus est Salvator omnium hominum, maximè fidelium.* Tit. 3. v. 5. *secundum misericordiam suam salvos nos fecit* Hebr. 11. v. 10. *artifex & conditor cœlestis civitatis est Deus* 1. Johan. 5. v. 11. *vitam æternam dedit nobis Deus.* Apoc. 21. v. 2. nova Hierosolyma *descendit de cœlo à DEO parata.* 2. *ex rationum momentis.* 1. *ab electione.* A quo ad vitam æternam electi sumus, ab eodem etiam vitam æternam accipimus, quia finis electionis est vitæ æternæ donatio. Jam verò à DEO ad vitam æternam sumus electi. Ergò. 2. *à justificatione.* Qui justificat nos in hoc seculo, is vitam æternam dabit in futuro seculo. Sed solus DEUS nos justificat in hoc seculo. Ergò. Rationem Majoris paulò superiùs exposuimus. 3. *ex resurrectione.* Qui pios ex morte resuscitat, ille etiam piis dat vitam æternam. Ratio est, quia pii *prodibunt ad resurrectionem vitæ* Joh. 5. v. 29. Solus Deus pios ex morte resuscitat. E. 4. *ex vitæ æternæ conditione.* Beatitudo vitæ æternæ consistit in summi boni communicatione ac fruitione. Jam verò solus Deus est summum bonum, qui *solus reficit non deficit*, qui est fons omnis boni & extra quem nullum est verum bonum. Augúst. lib. 5. de civ. Dei c. 1. in princ. *Constat omnium rerum optandarum plenitudinem esse felicitatem, quæ non est Dea, sed donum Dei.* lib. ejusd. c. 11. *Dei participatione felices sunt, quicunque sunt veritate non vanitate felices.* lib. 6. de civ. Dei cap. 12. *Qui non dat felicitatem, quomodo vitam dare possit æternam? eam quippe vitam æternam dicimus, ubi est sine fine felicitas &c. Vitam igitur æternam*, id est, *sine ullo fine felicem solus ille dat, qui dat veram felicitatem.* Notanda autem circa hanc assertionem potissimùm tria. 1. *exclusivè* id esse intelligendum, quod Deus dicitur causa efficiens principalis vitæ æternæ, sensu scilicet eo, quòd solus Deus & præter atque extra eum nullus alius sit vitæ æternæ dator, id quod probant non modò argumenta proximè allata, sed etiam expressa Scripturæ dicta, in quibus exclusiva disertè additur. Esa. 43. v. 11. *Ego sum, ego sum Dominus, & non est* מִבַּלְעָדַי *præter me & extra me Salvator.* Oseæ 13. v. 4. *Ego Dominus Deus tuus, non est Servator* אֵין בִּלְתִּי *absque me.* Jacob. 4. v. 14. *Unus est, qui potest salvare & perdere.* Ut absque eo & extra eum non est alius Deus, Deut. 32. v. 39. 1. Reg. 19. v. 19. Esa. 43. v. 10. cap. 44. v. 6. & 8. cap. 45. v. 5. 6. 14. ita quoque absque eo, extra & præter eum non est Salvator, sicut hæc duo expressè conjunguntur Esa. 45. v. 21. *Nunquid non ego Dominus, & non ultra Deus præter me, justus Deus & salvans non est præter me.* Si quis obvertere velit de salute & auxilio temporali ibi sermonem esse, respondemus tum *per inficiationem*, negando quod de sola temporali salute hæc accipiantur, tum *per inversionem.* Si enim de salute temporali hoc rectè dicitur, multò magis de æterna salute dici poterit. 2. Vocem Dei accipiendam esse οὐσιωδῶς *essentialiter*, ut tribus Deitatis personis est communis. Nam vitam æternam dare est opus ad extra, ac proinde omnibus tribus personis commune. Deus inde atque ideò electis potest dare vitam æternam, quia essentialiter in ipso est vita, vel potiùs, quia est ipsa vita. Unde Scriptura S. Deo Patri, Filio & Spiritui S. æqualiter donationem vitæ æternæ assignat. De Patre dicitur Joh. 5. v. 21. *Pater excitat mortuos & vivificat*, non solùm respectu vitę naturalis, sed etiam spiritualis & æternę, nimirum quia *vitam habet in seipso*, in sua essentia, ut Syrus reddidit v. 26. Filius de seipso dicit Joh. 10 v. 18. *Ego vitam æternam do eis.* Johan. 17. v. 2. *ut quotquot dedisti ei, det eis vitam æternam.* Actor. 4. v. 12. *Non est in alio quoquam salus &c.* Hebr. 5. v. 9. *Factus est omnibus obœdientibus sibi causa salutis æternæ.* Apoc. 1. v. 18. Christus dicit, se *habere claves mortis & inferni*, ut possit ex utroque liberare & ad utrumque damnare. Cap. 3. v. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo.* De Spiritu sancto dicitur Rom. 8. v. 11. *Si Spiritus ejus, qui excitavit Iesum à mortuis, habitat in vobis, is, qui excitavit Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corpora vestra propter inhabitantem ejus Spiritum in vobis.* 3. per *gratiam Dei* hîc intelligendam esse gratuitam ipsius misericordiam, dilectionem & favorem, quo credentes in Christum complectitur, non autem donum ex gratia profectum seu habitum aliquem supernaturalem divinitùs homini infusum, propter quem homo DEO gratus & vita æterna dignus habeatur. Eadem enim est gratia Dei justificantis & salvantis. Jam verò gratia DEI justificantis est gratuita ipsius misericordia, favor ac dilectio, ut in tract. de Justif. §. 18. & seqq. multis argumentis contra Pontificios demonstravimus. E. 4. perinde esse sive dicatur causam efficientem principalem vitæ æternæ esse Dei gratiam, sive causam efficientem principalem esse Deum, causam impulsivam internam προηγουμένην Dei gratiam & misericordiam, cùm inde atq; ideò Deus dicatur vitæ æternæ hominibus dandæ causâ, quia gratiâ suâ eos complectitur, cumque Deus diligens & Dei dilectio realiter sint unum.

39. Cæterùm ut distinctiùs intelligatur, quâ ratione causa efficiens vitæ æternæ statuatur *solus Deus* notandum est, electorum beatitudinem Deo tribui, 1. *ratione præparationis.* Matth. 25. v. 34. *Venite, possidete regnum paratum vobis à constitutione mundi*, videlicet à Deo, sic enim exponitur. Isai. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus iis, qui diligunt illum.* Hebr. 11. vers. 16 *Deus paravit illis civitatem.* Quidam etiam hoc sensu accipiunt dictum Christi Matth. 20. vers. 23. Marc. 10. v. 40. *Sedere ad dextram meam, & sinistram meam non est meum dare vobis, sed quibus paratum est à Patre meo.* Ambr. lib. 8. de fide c. 3. Epiph. hæres. 69. Cyrill. lib. 10. thesauri cap. 5. Isid. Pelus. lib. 1. Epist. 137. p. 35. sed rectiùs per τὸ *sedere ad dextram & sinistram* intelliguntur πρωτοκλισίας & πρωτοκαθεδρείας in regno mundano, quas discipuli petierant, sed Christus ad eas distribuendas in mundum sese missum esse negat. Hæc vitæ æternæ præparatio nihil aliud est, quàm eorum, quos Deus in Christum Mediatorem per efficacem Sp. S. operationem finaliter credituros ab æterno prævidit, ad vitam æternam prædestinatio. DEUS primum hominem *ad suam imaginem* ac proinde etiam ad beatam immortalitatem creaverat Gen. 1. v. 9. Sap. 2. v. 23. inspiraverat illi *spiraculum vitæ* Gen. 2. v. 7. cujus beneficio non tantum animalem in Paradiso vitam ab omnib. malis & adversis

Quâ ratione Deo tribuatur elector. beatitudo.

versis immunis traduceret, sed etiam expleto animalis vitæ cursu sine ullo dolore ac interventu mortis in vitam cœlestem & æternam transferretur, cujus symbolum arrha & pignus erat *arbor vitæ*, in medio Paradisi collocata v. 9. Quoniam igitur omnes Adæ posteri adeoque totum genus humanum in ipsius utpotè parentis lumbis erat constitutum, ideò hoc sensu ac respectu omnes homines in Adamo ad imaginem Dei, ac proinde etiam ad vitam æternam rectè dicuntur conditi, quod in tract. de elect. & reprob. §. 101. & 102. pleniùs confirmavimus. Hanc totius humani generis in Adamo ad beatam immortalitatem creationem si quis ad vitæ æternæ præparationem certâ ratione referre velit, non erraverit, modò eandem ab *electione* ad vitam æternam, quam Scriptura propriè & specificè vocat præparationem regni cœlestis, accuratè distinguat, quippe cùm isthæc totius humani generis in Adamo ad vitam æternam creatio, utpotè universalis, non sit ipsa electio seu præparatio vitæ æternæ, prout Scriptura eam definit, ea enim particularis est, nec in Adamo sed in Christo facta, ut d. l. §. 203. pluribus demonstravimus. Quia enim Deo utpotè omniscio ab omni æternitate constitit, primos homines in concreata integritate ac felicitate non perstituros, sed à creatore per voluntariam apostasian suasu infernalis serpentis sese aversuros, ideò ex immensa misericordia ab æterno hoc decretum fecit, quod Filius Dei unigenitus in temporis plenitudine humanam Naturam assumere, inque ea passionem & mortem sustinere, atque eâ ratione humanum genus à peccato & æterna damnatione redimere, adeoque vitam æternam per lapsum amissam hominibus restituere debeat. Hæc beneficia passione & morte Christi parta in verbo Evangelii Adamo & omnibus ipsius posteris offerre decrevit, ac quotquot verâ & usq; ad finem vitæ perseverante fide ea fuerint amplexi, illos in filios suos recipere & heredes vitæ æternæ facere decrevit, hoc est, in Christo ad vitam æternam eos elegit, atque hæc τῶν μελλόντων πιστεύειν in Christo electio est illa, de qua loquimur *vitæ æternæ præparatio*. Typus illius præparationis nobis proponitur *in terra Canaan*, quam Deus Israëlitis *præparasse* dicitur, quia scilicet eam ipsis dare decrevit & absque ullo eorum merito ipsos in eam introduxit. Exod. 23 v. 20. *Ecce mitto Angelum meũ coram te ad introducendum te in locum, quem paravi*; quò etiam referri possunt parabolæ *de parato prandio* Matth. 22. v. 4. *&* *cœna* Luc. 14. v. 17. de *paratis nuptiis* Matth. 22. v. 8. *de Hierosolyma cœlesti parata ut sponsa marito suo* Apoc. 21. v. 2. 2. *ratione promissionis*. Deus non solùm ab æterno paravit piis in Christum credentibus vitam æternam, h. e. fecit æternum electionis decretum, sed etiam in tempore hoc suum decretum hominibus in verbo Evangelii manifestavit, ut per illud ipsum verbum accedente Spiritus sancti efficaciâ veram in Christum fidem conciperent ac per fidem vitæ æternæ heredes fierent. Quando enim primis parentibus post lapsum proponit hanc promissionem. *Semen mulieris conteret caput serpentis*. Genes. 3. v. 15. proponit ipsis & omnibus ipsorum posteris promissionem vitæ æternæ, quod Filius DEI in arcano Trinitatis consilio Mediator & reconciliator humani generis constitutus bona cœlestia per lapsum amissa reparare & ex regno Diaboli & morte æterna genus humanum liberare velit, quam promissionem protoplasti fide amplexi sunt, eamq; posteris velut sanctum divinæ revelationis depositum fideli manu tradiderunt, quorum plurimi eandem vera fide itidem sibi applicarunt & hac ratione promissorum Messiæ beneficiorum participes facti æternam vitam omnium promissionum complementum hereditarunt. Eandem vitæ æternæ promissionem Christo jam exhibito Deus repetivit, ab involucris corporalium promissorum liberavit, magis magisque illustravit & novis Sacramentis confirmavit. 1. Joh. 2. v. 25. *Hæc est promissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam æternam*. 3. *ratione acquisitionis*. Filius Dei non solùm promissionem Evangelicam de semine mulieris contrituro caput serpentis protoplastis manifestavit, eamque subinde in colloquiis cum Patriarchis & sanctis DEI hominibus repetivit ac magis magisque illustravit, ut Λόγος & Interpres divinæ voluntatis, sed etiam in plenitudine temporis à Patre in hunc mundum missus ex Spiritu sancto conceptus veram humanam Naturam in & ex Maria virgine assumpsit & in assumta illa Naturâ redemtionis precium persolvens vitam amissam humano generi reparavit & acquisivit, quâ de re in causâ meritoriâ vitæ æternæ plenius dicetur. 4. *ratione applicationis*. Deus non solùm ab æterno quosdam elegit ad vitam, per verbum Evangelii promissionem vitæ æternæ protoplastis & ipsorum posteris proposuit ac Filio in carnem misso vitam amissam humano generi reparavit, sed etiam summum illũ thesaurum credentibus in Christum applicat triplici potissimùm ratione. Primò enim in hac vita offert hominibus verbum Evangelii & in eo Christi beneficia, inter quæ eminet vita ac salus æterna. Quotquot ergò fide oblata in Evangelio bona amplectuntur, quotquot fide Christum recipiunt, illi in Christo accipiunt vitam æternam 1. Joh. 5. v. 12. illis etiam datur Spiritus sanctus, qui est Spiritus υἱοθεσίας, ac proinde interno suo testimonio credentes confirmat & obsignat, quòd sint *filii Dei & heredes vitæ æternæ* Rom. 8. v. 16. & 17. unde vocatur *arrha hereditatis nostræ* Ephes. 1. v. 14. *sigillum*, quo obsignamur in diem redemtionis, Ephes. 4. v. 30. Idem Spiritus πρόγευσιν ac prægustum quendam vitæ æternæ & cœlestis suavitatis in credentibus excitat Hebr. 6. v. 4. & 5. Confer tract. de Spiritu sancto §. 54. & adde pulcerrimam observationem piorum veterum, quòd Spiritus sanctus non dicatur simpliciter pignus, sed *arrha sive arrhabo* salutis nostræ, quia redditâ pecuniâ mutuò acceptâ restituitur pignus, arrha autem soluto integro precio non redditur, cùm sit *pars precii, quod non est auferendum sed complendum*, ut ex Augustino annotat Thomas in comm. Eph. 1. Quid quòd arrhæ appellatio etiam nos deducit ad considerationem spiritualis desponsationis, quæ animæ nostræ cum Christo intercedit. Per Spiritum sanctum enim confirmamur, quòd Christ⁹ cœlestis noster Sponsus ad nuptias in cœlo paratas certissimè aliquando nos sit introducturus Apoc. 19. vers. 7. cap. 21. v. 2. &c. Secundò, quando animæ piorum à corporibus separantur, Deus per Angelos in sinum Abrahæ eas portari curat ac mandat Luc. 16. v. 22. in quo pace, gaudio & lætitia cœlesti perfruuntur Deum videntes, laudantes, glorificantes &c. ut in tractat. de Morte §. 297. ostendimus. Tertiò, in die novissimo excitabit Deus per Christum corpora piorum ad vitam æternam Dan. 12. v. 2. Johan. 5. v. 29. h. e. corpora animab. redunita in plenã possessionẽ ac participationem ęternę vitę introducet.

Sic

Sic ergò *initium* æternæ felicitatis & cœlestis gaudii pii sentiunt in hac vita, *incrementum* ipsorum animæ accipiunt post mortem, *complementum* & plena possessio post resurrectionem demùm sequetur. 5. *ratione continuationis ac conservationis.* Quando pii in plenam vitæ æternæ possessionem post mortem semel sunt immissi, nunquam hac sua beatitudine iterum excident, sed ut Deus, quem à facie ad faciem vident, est æternus, ita quoque beatitudo ex visione summi illius boni orta in beatis erit æterna. Electi in cœlo erunt ἰσάγγελοι Matt. 22. v. 30. Luc. 20. v. 36. jam verò Angeli sunt in bono confirmati, ut à concreata integritate & felicitate nunquam excidant. Ergò etiam beati homines in cœlo tales erunt. Apoc. 3. v. 12. *Faciam illum columnam in templo DEI mei & foràs non egredietur.* Hæc æterna cœlestis gaudii & felicitatis in beatis continuatio ac conservatio unicè à Deo dependet, inde beatitudo electorum sic describitur, quòd *fluvius aquæ vivæ splendidus tanquam crystallus procedat de sede Dei & Agni in medio plateæ civitatis sanctæ* Apoc. 22. v. 1. & 2. hoc est, ex fonte vitæ indeficientis, quæ est in Deo, profluat fluvius aquæ vivæ & indeficientis in perpetua viriditate & immarcescibili vigore cœlestem Paradisum conservans, quâ de re quæst. de æternitate cœlestium gaudiorum pleniùs dicetur.

Cœlum an sit locus aliquis corporeus creatus. 40. Qui cœlum statuunt esse *locum corporeum creatum*, illi adderent. 6. vitam æternam Deo tribui *ratione creationis*, quia scil. sedem ac locum, in quo beati vitæ æternæ gaudia percipient, Deus unà cum aliis suis operibus in hexaëmero creavit, quam sententiam hujuscemodi ratiocinationibus confirmare nituntur. 1. *ex appellatione.* Vocatur *civitas* Apoc. 21. v. 2. *domus* Joh. 14. v. 2. 2. Cor. 5. v. 1. *tabernaculum* Luc. 16. v. 9. *Paradisus* Luc. 23. vers. 43. *templum* Apocal. 3. v. 12. *locus* Johan. 14. v. 2. &c. 2. *ex creationis descriptione.* Quicquid nomine cœli in Scripturis significatur, illud totum esse à Deo creatum ex eo intelligitur, quòd primo die *cœlum & terram Deus condidisse* dicitur Gen. 1. v. 1. 3. *ex Apostolica assertione* Heb. 11. v. 10. *expectabat civitatem fundamenta habentem, cujus* τεχνίτης καὶ δημιουργὸς ὁ θεός. 2. Cor. 5. v. 1. *Habemus ædificationem ex Deo, domum non manu factam.* Hûc referri etiam possent sequentia Scripturæ dicta. Psal. 33. v. 14. מִמְּכוֹן *de præparato habitaculo sessionis suæ prospexit super habitatores terræ.* Prov. 8. vers. 27. בַּהֲכִינוֹ *quando præparabat cœlos, ibi ego.* 4. *ex sufficienti enumeratione.* Quicquid est, aut creator est aut creatura. Cœlum beatorum non est creator, quia Scriptura inter creatorem Deum & sedem Dei ac beatorum sive cœlum distinguit. Sed hypothesis illa, quòd cœlum sit locus aliquis corporeus creatus, perquàm dubia est & incerta, quod probamus 1. *ex Scripturæ silentio.* Moses in descriptione creationis non meminit alterius cujusdam cœli quàm illius visibilis & aspectabilis, quod vocat רָקִיעַ quod ex aquea materia productum, & in quo *luminaria magna* Sol & Luna cum stellis posita. Genes. 1. v. 5. 2. *ex loquendi modo.* Cœlum beatorum in Scripturis vocatur *novum cœlum* Esa. 65. v. 17. cap. 66. v. 22. 2. Petr. 3. v. 13. Apoc. 21. v. 1. Atqui si jam olim in prima creatione est productum, quomodo erit cœlum novum? Regnum cœlorum in Scripturis non dicitur creatum sed *præparatum* Esa. 64. v. 4. Matth. 25. v. 34. 1. Cor. 2. v. 9. per æternam scilicet piorum ad vitam prædestinationem. 3. *ex ultimo mundi incendio.* Cœli, *qui nunc sunt, reservantur igni in diem judicii* 2. Pet. 3. vers. 7. proinde omnes cœli creati dissolventur v. 11. ut succedat *novum cœlum* vers. 13. Jam verò beatorum coelum non conflagrabit. 4. *ex comparato.* Sicut ex eo, quod DEUS dicitur *esse in cœlo, habitare in cœlo, descendere è cœlo, &c.* inferri nequit, coelum Dei esse locum aliquem corporeum creatum, quia Deus ab æterno fuit in coelo, neque tamen quicquam creatum est ab æterno, ac coelũ illud definitur *per lucem inaccessam* 1. Tim. 6. v. 16. per divinam scilic. gloriam ac majestatem: sic ex eo, quòd beati dicuntur *recipiendi in cœlum, futuri in cœlo &c.* inferri apodicticè nequit, coelũ beatorum esse locum aliquem corporeum creatũ, quia coelum illud definitur per coelestem felicitatem & gloriam, ac piorum animę statuuntur *in manu Dei* Sap. 3. v. 1. *in sinu Abrahæ* Luc. 16. v. 22. *sub altari in cœlo* Apoc. 6. v. 9. per quę & similia locum aliquem corporeum creatum intelligi, difficulter admodùm probari poterit. 5. *ex opposito.* Si coelum esset locus corporeus creatus, etiam infernus corporeum aliquod domicilium creatum foret, quòd certò demonstrari non posse, in tractat. de Inferno §. 32. ostendimus. 6. *ex loci corporei proprio.* Si coelum esset locus aliquis corporeus, utiq; etiam esset longum, latum ac profundum quoddam spacium ac domicilium. 7. *ex non necessario.* Beatorum corpora erunt spiritualia. Ergò non indigebunt loco aliquo corporeo, perinde ut & Angeli eo non indigent. 8. *ex adversæ partis dissidio.* Qui enim coelum beatorum statuunt locum creatum, illorum quidam *primo*, quidam verò *secundo* die illud creatum asserunt. Quidam volunt esse *corpus physicum materiale*, quidam verò *hyperphysicum & materiæ expers.* Hęc & alia argumenta prohibent, quò minùs firmiter & indubitatò statuamus, coelum esse locum aliquem corporeum, neq; inest argumentis in contrarium adductis immotum aliquod robur. Nam 1. appellationes illæ sunt parabolicæ, metaphoricæ ac mysticæ, quibus non tàm *locus* quàm *status* beatorum describitur. 2. Ubicunque coeli creatio ponitur, intelligitur visibile & aspectabile illud coelum, cujus Moses in hexaëmero mentionem facit. 3. Sicut ipsa civitas coelestis non est substantia aliqua corporea, ita quoque structura ejusdem non est corporea, sed per civitatis illius creationem coelestis gloriæ & felicitatis præparatio intelligitur. 4. Coelum beatorum, ut superiùs monuimus, tripliciter potest accipi, primò *objectivè & efficienter*, secundò *formaliter*, tertiò *subjectivè.* Si primo modo accipiatur coelum beatorum, est ipse Deus creator. Si secundo modo, coelum beatorum est aliquid à Deo distinctum, videlicet gloria ac lætitia coelestis in ipsis Sanctis, non tamen est substantia corporea in prima creatione à Deo producta. Si tertio modo, dicimus τοῦ illius quidditatem, qualitatem ac situm in Scripturis non esse nobis revelata, ideò præstat de ejus *possessione* quàm accurata *definitione* in hac vita solicitum esse.

41. Ex eo, quòd *causa efficiens principalis* vitæ æternæ sit gratia Dei salvantis, vel quod idem est Deus gratis salvans, πορισματικῶς colligimus, *vitã æternam non esse debitum operum nostrorum stipendium per merita propria ex condigno à nobis acquirendum, sed gratuitam misericordis DEI donum,* quam assertionem contra Pontificios meritorum propriorum patronos in tractat. de bon. operibus. §. 87. & seqq. latè confirmavimus. 1. *ex perspicuis* *Porisma ex causa efficiente principali deductum.*

Scripturæ dictis. Psal. 103. v. 4. *Dominus coronat te misericordiâ & miserationibus.* Esa. 55. v. 1. *sitientes venite ad aquas, emite absq; argento & absq; precio.* Luc. 17. v. 10. *Cùm omnia feceritis, dicite servi inutiles sumus,* Roman. 6. v. 23. *χάρισμα donum Dei gratuitum est vita æterna in Christo,* in quem locum sic commentatur August. lib. de grat. & lib. arbitr. cap. 9. *Cùm posset dicere & rectè dicere, stipendium autem justitiæ vita æterna, maluit dicere, gratia autem Dei vita æterna, ut hinc intelligeremus, non meritis nostris Deum nos ad vitam æternam sed pro sua misericordia producere.* Theodoret. in eund. loc. *Cùm loquitur de vita æterna, quæ redditur justitiæ, non dixit eam esse mercedem sed gratiam, est enim donum Dei vita æterna.* Cajetanus ibid. *Non dicit, propter stipendia justitiæ vita æterna, sed donum Dei vita æterna, ut intelligamus non ex operum meritis, seu ex gratuito DEI dono assequi nos pro fine vitam æternam, propter quod subdit in Christo Domino nostro. Ecce meritum, ecce justitiam, cujus stipendium est vita æterna, nobis autē donum ratione ipsius Christi.* Rom. 8. v. 18. *Non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam &c. in quem locum* sic cōmentatur Anshelm. *Si quis pateretur omnes pœnarū acerbitates, quæ in tempore præsentis vitæ sufferri possunt, non essent omnes illæ passiones dignum meritum ad consecutionem futuræ gloriæ, quæ ablato omni velamine revelabitur in nobis, quādo perspiciemus illud, quod oculus nō vidit &c.* Eph. 2. v. 8. *Gratiâ salvati estis per fidem & hoc non ex vobis, Dei donum est v. 9. non ex operibus, ne quis glorietur* Phil. 3. v. 8. *Existimo, omnia detrimenta esse propter eminētem scientiam Iesu Christi Domini mei &c.* Tit. 3. v. 5. *Non ex operibus, quæ nos fecimus, sed secundùm misericordiam suam salvos nos fecit. v. 7. ut justificati ipsius gratiâ efficeremur hæredes secundùm spem vitæ æternæ.* hisce dictis adde Luc. 12. v. 32. *Complacuit Patri dare vobis regnum cœlorum.* 1. Tim. 6. v. 2 ubi credentes dicuntur τῆς εὐεργεσίας ἀντιλαμβανόμενοι, per quam *beneficentiam* utique gratuitam intelligitur vitæ æternæ hereditas. 2. Tim. 1. v. 18. *Det illi Dominus invenire misericordiam a Domino in die illo.* 1. Petr. 3. v. 8. mulieres dicuntur συγκληρονόμοι χάριτος ζωῆς *gratiæ vitæ*, id est, vitæ æternæ, quæ ex gratuita misericordia credentibus in Christum datur. Jud. Epist. v. 21. *Vosmetipsos in dilectione servate expectantes misericordiam Domini nostri Jesu Christi in vitam æternam.* Apoc. 21. v. 6. *Sitienti dabo de fonte aquæ vitæ gratis.* c. 22. v. 17. *Qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.* 2. *ex immotis argumentis.* 1. *ex gratuita electione.* Electio ad vitam æternam est ex gratia, non ex operibus. Ergò etiam vita æterna datur ex gratia, non ex operibus. 2. *ex gratuita justificatione.* Justificatio est ex gratia, non ex operibus. Ergò etiam glorificatio sive vita æterna 3. *ex terræ Canaan præfiguratione.* Terra Canaan cœlestis hereditatis typus non propter operum merita, sed ex gratuita Dei benignitate Israëlitis fuit data. Deut. 9. v. 4. Ergò & vita æterna non ex operum meritis, sed gratuita Dei benignitate spiritualibus Israëlitis datur. 4. *ex hereditatis appellatione.* Vita æterna datur credentibus ut hereditas filiis Rom. 8. v. 17. Coloss. 3. v. 24. Ergò non obtinetur ex operum meritis, cui argumēto adde emphasin ex dicto Christi Marc. 10. v. 15. Luc. 18. v. 17. *Quisquis non receperit regnum DEI ut parvulus, non intrabit in illud.* Jam verò parvuli non jure mercedis, sed solo jure hereditatis vitam æternam accipiunt fatentib. Pontificiis. Ergo illi quis solo jure hereditatis vitam æternam accipiat ut parvulus, non intrabit in eam. 5. *ex necessaria peccatorum condonatione.* Quotidiè peccamus & debita contrahimus Matth. 6. v. 12. Ergo operibus nostris non meremur vitam æternam. 6. *ex meriti conditione.* Meriti Natura postulat, ut opus illud, quo meremur, sit nostrum, ut sit op' indebitum, ut sit utile atque commodum illi, cui præstatur, ut sit precio & dignitate æquale illi, quod prò opere nostro redditur. Coster. in Enchir. c. 7. *Meritum est actio libera, cui merces debetur ex justitia, cui innititur propter æqualitatem.* Becan. part. 2. Theol. Schol. p. 491. *Rigor justitiæ requirit talem contractum, ut inter contrahentes nulla intercedat liberalitas & gratia.* At hæ conditiones non conveniunt nostris operibus. 7. *ex negata nobis acceptorum beneficiorum compensatione.* Non possum' sufficientes Deo gratias referre pro beneficiis acceptis. Ergò non possumus nova beneficia & quidem longè maxima, quale est vita æterna, operibus nostris mereri. 8. *ex quadam à minori illatione.* Non possum' operibus nostris promereri panem quotidianum, sed à Deo eum emendicare cogimur. Ergò multò minùs vitam æternam promereri poterimus. Petrus negat, se propriâ εὐσεβείᾳ claudum sanasse Actor. 3. v. 12. ergò multò minùs æternam felicitatem ac sanitatem propriâ εὐσεβείᾳ mereri potuit. Ezechias Rex propter ostentatas opes terrenas reprehenditur, & Deum credamus ferre posse, ut spirituales operum divitias tanquam vitæ æternę meritorias jactitemus. 9. *ex propria electorum testificatione.* Electi in die novissimo ad vitę æternę possessionem vocati, nolunt agnoscere opera sua, quasi propter eorum merita in vitam æternam intromittendi sint vel gloria illius vitæ coronandi. Matt. 25. v. 37. Apoc. 4. v. 10. 10. *ex absurdorum consecutione.* Si bona opera essent vitæ æternæ ex condigno meritoria, fiducia cordis in ea collocari atque intentione vitam æternam per ea promerendi fieri possent. Sed hoc adversatur Scripturis. 11. *ex meriti Christi & nostrorum meritorum oppositione.* Stante merito Christi concidunt operum nostrorum merita &c. Horum argumentorum pleniorem confirmationem & ab exceptionibus adversariorum vindicationem vide d. tract. §. 96. & seqq. Addi etiam posset argumentum *ex nostri status ad primævum comparatione.* Si in statu integritatis homo non potuisset vitam æternam ex merito obtinere, multò minùs post lapsum illud fieri poterit. Sed verum prius. Ergò & posterius. Connexio est in aprico. Assumtum probatur. 1. quia obœdientia primi hominis jam ante fuisset Deo utpote creatori debita. Ergò propriè & accuratè loquendo non fuisset meritoria. 2. Si homines in statu innocentiæ ex dono DEI accepissent vitam corporalem, multò magis ex dono Dei se vitam æternam accepturos confessi fuissent. 3. Nulla fuisset æqualis proportio obœdientiæ hominis etiam perfectissimæ ad æternum cœlestis gloriæ pondus. 4. Lyranus in comm. Gen. 2. v. 15 utitur tali argumento: *Dicitur homo positus à Deo in horto. Per hoc ostenditur, quod Adam fuerit formatus extra Paradisum ad ostendendum, quod ille locus ipsi debebatur non ex Natura, sed ex gratia, sicut & immortalitas prædicta.* 5. Primus homo *conditus erat* à Deo ad beatam immortalitatem Sap. 2. v. 23. ergò non fuit opus, ut per propria merita eam demùm acquireret. Idem judicium esto de sanctis Angelis, de quibus Augustin. lib. de Fide ad Petrum c. 23.

Hoc

Hoc ipsum, quod ab illo statu beatitudinis, in quo sunt, mutari in deterius nullatenus possunt, non est eis naturaliter insitum. sed postquã creati sunt, gratia divina largitate collatum. 3. ex Patrum dictis, quæ longâ serie enumeravimus §. 106. *Magna est stultitia,* inquit Theol. Germ. c. 42. *quòd homo aut creatura opinatur, se scire vel posse ipsam, & præsertim si opinatur, se scire aut posse aliquid bonum, quo plurimùm mereri aut impetrare valeat apud Deũ, Deo fit hac ratione contumelia juxta eum, qui hoc rectè intelligit.* 4. ex propriis adversariorum sententiis, quas recensuimus §. 107. quibus adde sequentes. Lyranus in exposit. Tit. 3. *Salus æterna excedit totaliter facultatem humanæ Naturæ, propter quod non potest eam attingere, nisi ex largitate divinæ misericordiæ.* Brigitta in revelat. lib. 1. c. 53. Christum introducit conquerentem. *Homines per suam superbiam volunt ascendere in cœlum & non confidunt in me, sed in se, facientes voluntatem suam & meam relinquentes.* lib. 4. c. 20. *Sunt quidam, qui meritis suis obtinere credunt cœlum, quibus Deus parcit à Diaboli tentationibus ex occulta dispensatione sua. Alii sunt, qui operibus suis satisfacere DEO putant pro excessibus suis, quorum omnium error omninò damnabilis est, quia etiamsi quilibet homo centies corpus suum occideret, non posset Deo unum pro mille respondere.* lib. 6. c. 69. *Non in bonis operibus nostris debemus confidere, quæ quantumcunque magna sunt, quasi nulla reputare debemus, licet necessaria sint, sed cum humilitate sperare debemus in sola misericordia Dei.* Johan. Ferus in exeg. Epist. Rom. c. 1. *Paulus negat, per opera nos mereri remissionem peccatorum, alioqui si operibus meremur, jam non est gratia, gratia excludit merita.* cap. 3. Rom. *Gratiæ Dei detrahunt & Christum abjiciunt, adeoq; seipsos perdunt, qui fiduciam in opera ponunt.* cap. 16 Rom. *Solâ fide in Christum & nullis meritis nostris justificamur.* Ludolph. Carthus. in medit. vitæ Christi prolog. col. 3. *Caveat prudenter fidelis peccator, ut nunquã in quocunq; statu fuerit, confidentiam in meritis suis habeat, sed tanquam mendicus pauperculus omninò nudissimus ad eleemosynã Dominicam mendicandam semper vacuus accedat, hoc autem faciat nõ quasi ex humilitate ficta merita sua abscondens, sed certissimè sciens, quòd non justificabitur in conspectu Dei omnis vivens.* Jacob. Sadoletus lib. 1. comm. in Epist. Rom. p. 11. *Spero immortalitatem consequi, quam Deus fidelib. suis proposuit, nec id tamen meritorum meorum fiduciâ, sed ipsius Dei clementiâ & bonitate adductus.* Frid. Nausea Episc. Vienn. cent. 2. homil. 373. *à misericordia Dei nobis est, quicquid sumus & habemus, & quicquid agimus, est perinde atque signum gratitudinis.* Agend. Eccles. Mogunt. Ann. 51. edit. f. 71. *Non tua solùm carissime frater, sed omnium etiam hominum merita nimis exigua & tenuia sunt, quàm ut fiduciam salutis homo in ea collocare possit.* Bellarm. ipse lib. 2. de pœnit. c. 12. *Meritũ ex condigno gratiæ opponi,* rectè asserit. Jam verò tota Scriptura clamat, vitam æternam dari ex gratia, quod Bellarminus negare nequit, nisi velit negare, Solem lucere in meridie. Ergò agnoscat, bona opera non esse meritoria vitæ æternæ ex condigno. lib. 2. de grat. & lib. arbit. c. 13. scribit, *opera esse viam perveniendi ad gloriam.* Atqui per viam non ut per meritum, sed ut per medium sine quo non, terminus viæ acquiritur, unde Bernhardus tract. de grat. & lib. arbitr. col. 1069. hæc opponit. *Bona opera,* inquit, *sunt via regni, non causa regnandi.* Antithesin & argumenta contraria Pontificiorum latè exposuimus d. tract. §. 108. & seqq.

42. *Causa meritoria vitæ æternæ* hominum salvandorum respectu est perfecta obœdientia Christi Mediatoris tàm activa quàm passiva Deo Patri in diebus carnis ab ipso præstita. Antequam verò hanc assertionem demonstremus, ad uberiorem ejus declarationem notari jubemus. 1. *Causam efficientem principalem* non excludere *causam meritoriam,* hoc est, gratiam Dei non excludere meritum Christi, nec eidem etiam opponi. Sanè inter Dei gratiam & nostra merita in articulo justificationis & salvationis est perpetua oppositio. Si enim salvamur *gratis* per Dei gratiam. Ergò non propter nostra merita, sed inter Dei gratiam & Christi meritum non solùm nulla oppositio, sed etiam necessaria connexio. Neque enim Dei salvantis gratia in hominibus ac circa homines locum habere potuisset, nisi justitiæ divinæ per Christi meritum satisfactum fuisset, siquidem justitia ac veritas divina requirebat, ut homo vel æternum periret vel æquivalens precium Deo creatori, quem offenderat, præstaret, quod cùm in hominis viribus nullatenus essent, Christus partes illas satisfactionis coram Dei judicio in se recepit. Confer, quæ de hac meriti Christi necessitate diximus tract. de Justif. §. 31. & 49. quæ opponenda sunt perpetuo illo Photinianorum coccysmo, quo gratiam Dei & meritum Christi ἐναντίως sibi invicem opponi garriunt. Catech. Racov. p. 262. Ostorod. in Instit. cap. 36. pag. 299. Schmaltz. in exam. 157. errorum err. 80. p. 24. 2. perinde esse, sive Christi obœdientia dicatur *causa meritoria* nostræ salutis, sive *causa impulsiva* ac προηγουμένη, quæ Deum permoverit, ut credentes in Christum ab æterno ad salutem elegerit, eosque in tempore justificet & salvet. Inde enim atque ideò Christi obœdientia dicitur causa salutis nostræ meritoria, quia dignitate, merito ac perfectione suâ impetrare potuit, ut Pater cœlestis nos in hoc dilecto suo Filio gratos & acceptos haberet, ante jacta mundi fundamenta nos eligeret Eph. 1. v. 4. & in tempore propter ipsum nos justificaret ac salvaret. Vicissim etiam inde atq; ideò Christi obœdientia est causa impulsiva, Deum ad salvandos nos movens, quia meritoria dignitas eidem inest. 3. Obœdientiam & satisfactionem Christi hoc loco considerari, non ut est nudi hominis sed ipsius Filii Dei satisfactio & obœdientia, unde notanter Scriptura dicit Actor. 20. v. 29. *Deus suo sanguine redemit Ecclesiam.* 1. Joh. 1. v. 7. *Sanguis Iesu Christi Filii Dei emundat nos ab omni peccato.* c. 3. v. 8. *in hoc apparuit Filius Dei, ut destruat opera Diaboli,* ut ostendat satisfactionem & obœdientiam Christi inde atque ideò esse tantæ efficaciæ ac tanti coram Deo precii, quia est ipsius Filii Dei satisfactio & obœdientia. Confer tr. de justif. §. 32. Opponendum hoc est Pontificiis, qui Christum secundùm humanam tantùm Naturam nostrum Mediatorem & causam salutis meritoriam esse disputant. 4. Christum duplici potissimùm ratione esse nostrum Salvatorem, primò ἱλαστικῶς καὶ καταλλακτικῶς *meritoriè,* quatenus sanctissimo & preciosissimo suo merito salutem & vitam æternam nobis promeruit. Secundò ἐνεργητικῶς *efficienter,* quatenus preciosum istud bonum tàm carè acquisitum in verbo Evangelii nobis offert & post hanc vitam in cœlestia tabernacula nos recipit. Posterior modus cum Patre & Spiritu sancto ipsi communis est, prior verò proprius. Opponendum hoc

Causa meritoria vitæ æternæ.

Photinianis, qui concedunt quidem, Christum esse nostrum Salvatorem, primò *doctrinâ*, quatenus salutis æternæ viam in verbo Evangelii nobis annunciavit. Secundò *exemplo*, quatenus viam illam in sua ipsius persona nobis commonstravit, & à mortuis resurgendo manifestissimè confirmavit. Tertiò *communicatione*, quatenus plenissimâ potestate in cœlo & terra à Patre acceptâ se vitam æternam nobis daturum promisit, & reipsâ tandem largiturus est, negant verò, Christum esse Salvatorem *satisfactione*, quâ mediante passione & morte peccata nostra expiârit, iram Dei placaverit, nosq; cum illo reconciliaverit, & *eâdem cum Patre efficientiâ*, quâ ἀντιξυσίως & κυρίως salutem nobis conferat. 5. Ad causam meritoriam salutis nostræ pertinere totam Christi obœdientiam, tàm *activam* quàm *passivam*, hoc est, non solùm ipsius passionem & mortem, sed etiam perfectam impletionem, quam legi divinæ nostri loco præstitit. Opponendum hoc Piscatori Herbornensi & ipsius asseclis, qui obœdientiam Christi activam à causa meritoria nostræ salutis excludunt. Vide tract. de justificat. §. 57. & seqq. 6. Respectu hominum salvandorum obœdientiam Christi statui meritoriam æternæ salutis causam. Angelorum enim dispar est ratio, qui cùm in peccatum non fuerint lapsi, ideò tali redemtore non indigebant, unde Filius Dei *non Angelos sed semen Abrahæ assumsit* Hebr. 2. vers. 16. ac D. Apostolus emphaticè dicit 1. Tim. 2. v. 4. *Unus Mediator Dei & hominũ Homo Christus Iesus*, q. d. quorũ Naturam Filius Dei assumsit, eorum etiam Mediator est. Jam verò non Angelicam sed humanam Naturam assumsit. Opponendum hoc quibusdam Pontificiis & Calvinianis, qui Christum etiam Angelorum respectu causam vitæ æternæ meritoriam ἀπεριγράφως statuunt. Otto Brunfelsius in pand. Evangel. *Christi crux non solùm hominibus sed etiam Angelis profuit, & omnis creatura cruce Domini purgata est.* Philippus Dietz tom. 2. concion. p. 201. *Angeli boni per Christum redemti sunt, qui eos à lapsu præservavit.* Gregor. de Valent. tom. 2. lib. de Christo p. 164. *Christus etiam Angelis gratiam & beatitudinem cœlestem promeruit.* Blasius de Viega in comm. Apocal. 1. p. 24. *Christus ut homo est caput Angelorum, gratiamque & gloriam illis promeruit, quæ ipsis data sunt propter prævisa ejus merita*, quib. meritò opponitur Ruardus Tapper. Decanus Lovaniensis contrarium statuens tom. 2. artic. 8. p. 5. col. b. Ex Calvinianis Guil. Bucan. loc. 6. q. 30. *Angelos*, asserit, *habuisse opus Mediatore non quidẽ redemtionis à peccato, sed conservationis in bono & gratia & ἀνακεφαλαιώσεως recapitulationis, ut videlicet rursum unirentur cum electis sub uno eodemq; capite Christo, ut sine ullo inposterum lapsus periculo & inseparabiliter Deo adhærerent, adeoque ut illorũ justitia & integritas, quæ coram Deo manca est, tegeretur coram Deo perfectâ & infinitâ illâ justitiâ Christi &c.* Idem statuit Calvinus in com. Eph. 1. & Coloss. 1. 7. Christi obœdientiam non suiipsius sed hominum salvandorum duntaxat respectu causam vitæ æternæ meritoriam statui. Christus enim ratione suiipsius nullo indigebat merito, quia in ipsa unione secundùm humanam Naturam assumtam Angelis longè præstantius nomen est sortitus & super omnes creaturas evectus, in exaltatione, quæ est consequens & velut præmium quoddam exinanitionis, non est Christo data nova planè potestas & gloria, quâ per unionem personalem anteà non habuerit, sed collata plena facultas administrandi regni & radios divinæ Majestatis per carnem plenâ luce exerendi. Quicquid igitur Christus meruit, non sibi sed nobis meruit, *nobis enim natus, nobis datus est* Esa. 9. v. 6. *nobis factus est redemtio* 1. Cor. 1. v. 30. &c. Opponendum hoc tum Pontificiis, qui putant, *Christum non solùm nobis gratiam & gloriam, sed etiam sibi corporis gloriam & nominis exaltationem promeruisse* Lomb. 3. sent. dist. 18. Thom. p. 3. q. 49. art. 6. Bellarm. lib. 5. de Christo cap. 9. tum Calvinianis, inter quos Bullinger. serm. 27. in Apoc. Zanchius passim. Piscator in cap. 2. Philipp. p. 173. Vorstius in Antibellarm. pag. 55. 56. &c. idem cum Pontificiis statuunt. Ravenspergerus in pentad. quint. Centur. & judic. de illustr. Theolog. quæstionib. q. 2. sic scribit: *Duo sunt, quæ Christum sibi promeruisse statuimus, videlicet vita æterna & summa illa ac singularis gloria, quâ pro Filio Dei ab omnibus creaturis rationalibus agnoscitur, ac proinde ut verus Deus adoratur, quarum illam sibi meruit observatione legis, hanc verò per multas ac varias passiones atq; inprimis per mortem crucis.* Quibus meritò opponitur Calvinus ipsorum daduchus contrarium propugnans lib. 2. Instit. cap. 17. §. 6. De reliquis circa causam salutis nostræ meritoriam corruptelis Pontificiis egimus d. tract. de Justif. §. 54.

43. Hisce præmissis demonstramus, obœdientiam Christi esse causam salutis nostræ meritoriam & quidem unicam *ex manifestis Scripturæ dictis.* Joh. 3. v. 13. *Nemo ascendit in cœlum nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis, qui est in cœlo* [id est, nemo hominum propriâ virtute, merito & dignitate ascendit in cœlum, sed quotquot in cœlum ascendere volũt, illos oportet per fidem fieri unum cum Christo atque ipsius gratiâ, merito & virtute ascendere, quæ explicatio traditur v. 15. 16. 36. &c.] Johan. 14. v. 2. *In domo Patris mei mansiones multæ sunt, si quò minùs, dixissem vobis, quia vado parare vobis locum.* [Non poteram' nostris virib. aut meritis ad æternam beatitudinem aspirare, sed Christus suâ passione & morte, quam passim vocat *abitũ ad Patrem*, paravit nobis locum, per suum in terris exilium paravit nobis æternum in cœlis domiciliũ. Per passionem & ascensionem *intravit in gloriam suam*, Luc. 24. v. 26. ut in cœlesti gloria etiam nobis locũ parare posset. Per peccatum obstructa nobis erat in cœlum via, cujus typus proponitur Gen. 3. v. ult. ubi Cherubim flammante gladio ab ingressu Paradisi homines arcent, sed Christo *nota facta est via ad vitam* Ps. 16. v. 11. ipse iterum aperuit nobis viam & paravit nobis in cœlum locum, unde converso latroni dicit Luc. 23. v. 43. *Hodiè mecum eris in Paradiso.* Paratę quidem sunt mansiones illę cœlestes credentib. æternâ prædestinatione, interim parandę adhuc erant per Christi passionem, mortẽ, resurrectionẽ & ascensionem, quia nõ nisi in Christo & propter Christum ac credentib. in Christum regnum illud est paratũ, Christi meritum est unica causa, propter quam mansiones illas credentibus Deus paravit, unde dicuntur *electi ad vitã in Christo* Eph. 1. v. 6.] Act. 4. v. 12. *Non est in alio quoquam salus, nec aliud nomen datũ hominib. in quo oporteat eos salvos fieri.* Rom. 6. v. 23. Vita æterna est *gratuitum Dei donũ in Christo*, qui sanctissimâ suâ obœdientiâ & satisfactione nobis illud promeruit. 1 Thess. 5. v. 10. *Non posuit nos Deus ad iram, sed in acquisitionem salutis per Iesum Christum Dominum nostrũ.* 2. Timoth. 2. v. 10. *ut & ipsi salutem consequantur,*

quæ est in Christo Jesu. Heb.5.v.9. *Factus est omnibus obœdientibus sibi causa salutis æternæ*. 1. Joh. 5. v.11. *vitam æternam dedit nobis Deus, & hæc vita est in Filio ejus*. Apoc.1.v.18. dicit Christus, *habeo claves mortis & inferni* tanquam ejus victor. Hûc pertinent omnia Scripturæ dicta, 1. in quib. Christus dicitur noster *Salvator ac Jesus* Matth.1.v.21. Luc.2.v.11. Joh. 4. v. 42.&c. est enim noster Salvator non solùm ratione *efficientiæ & applicationis*, sed etiam ratione *meriti & acquisitionis*. 2. in quibus dicitur noster *Redemtor* Psal.111. v. 9. Luc. 1. v.68.&c. quia scil. redemit nos ex inferno & morte æterna Os.13.v.14. 3. in quibus vocatur noster *Mediator* 1.Tim.2.v.5. Heb.8.v.6. &c. quia ad officium Mediationis pertinet bona per lapsum Adami amissa reparare. 4. in quibus dicitur *propitiatio* pro peccatis nostris 1. Joh. 2.v.2. ac Deo Patri nos *reconciliasse* 2. Cor. 5. v.19. quia sublatâ irâ divinâ tollitur mors æterna & vita amissa restituitur. Rom.5.v.10. *Si cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortē Filii ejus, multo magis reconciliati salvi erimus in vita ipsius*. 5. in quib. dicitur *factus pro nobis peccatū & maledictum* 2.Cor.5. v.21. Gal.3.v.13. quia sublato peccato & maledictione legis tollitur æterna damnatio & cœlestis benedictio restituitur. 6. in quibus nos dicitur liberasse *à peccato* Heb.9. vers.14. *à maledictione legis* Gal.3.v.21. *ab ira Dei* 1.Thessal. 1. v.10. *ab æterna damnatione* 1.Thess.5.v.10. contrà verò *adduxisse perfectam justitiam* Dan.9. v. 24. ex his enim omnibus sequitur, Christum vitam æternam nobis promeruisse. 7. in quibus credentibus in Christum promittitur salus & vita æterna, quæ postmodùm enumerabimus, illud enim inde atque ideò fit, quia Christus precioso suo sanguine ac morte vitam æternam nobis promeruit. Sed in re manifestâ pluribus opus non est. Confer ea, quæ Photinianis opposuimꝰ in tract. de Justif. §.37.& seqq.

Porisma ex causa meritoria vitæ æternæ deductum.

44. Porisma hujus assertionis esto, quod nec à Beata genitrice semper virgine, nec ab ullo Sanctorum vel meritum vel donatio vitæ æternæ sit quærenda, petenda, expectanda &c. Manifestæ enim sunt exclusivæ, quibus Spiritus sanctus utitur. Johan.14. v. 6. inquit Christus: *Ego sum via, veritas & vita. Nemo venit ad Patrem nisi per me*. Actor.4.v.12. *Non est in alio salus, nec aliud nomen datum hominibus, in quo oporteat eos salvos fieri*. 1.Cor.3.v.11. *fundamentum aliud nemo ponere potest*. Hûc referendum illud Propheticum Esa.63. v.3. *torcular calcavi solus μονώτατ☉*. Consideretur etiam immediata ratio ac fundamentum, quare Christi obœdientia sit meritoria vitæ æternæ causa, quod unicè in eo residet, quòd Christus in personæ unitate sit verus Deus & verus Homo, inde enim atque ideò Christus *carnem suam dare potuit pro mundi vita*, quia est *Verbi* omnia vivificare valentis *propria caro* Johan.6.v.51. inde atque ideò potest Christus ovibus suis *dare vitam æternam*, quia *animam suam pro ovibus suis posuit*, & quia *est cum Patre unum* Johan.10.v.15.28.&30. inde Christus est *Mediator Dei & hominum*, quia *dedit semetipsum precium redemtionis pro omnibus*. 1.Tim. 2. v. 5. & 6. inde a. atq; ideò animam suam potuit dare in precium redemtionis pro omnibus, quia ut verus & unus cum Patre DEUS *potestatem habuit ponendi animam suam & eam iterum sumendi*. Joh.10.v.18. Opponenda hæc sunt Pontificiis, qui *fontem aquæ vivæ derelinquunt ac fodiunt sibi cisternas, cisternas fractas, quæ non continent aquas* Jerem.2.v.13. dum Mariæ Θεοτόκῳ ac Sanctis meritum ac donationem salutis æternæ adscribunt. Brigitta in lib.1. revelat. cap.3. *Ego Filius Dei bene dicere possum, quod mater mea & ego quasi cum uno corde salvavimus hominem, ego patiendo corde & carne, ipsa cordis dolore & amore*. Johannes David in Pancarpio Mariano pag.188. *O Maria mater & virgo, tu nobis scala Iacob vera per illam in somnis visam figurata &c. per te Christus voluit nos ad se in cœlum ascendere*. p.194. *Dic nobis Maria, ô porta, ô via. Dic nobis de fructu ventris tui jucundum auditu elogium. Per me si quis introierit, salvabitur. Quis ergo hîc loquitur? Christus. Non & Maria? quidni? quisquis per hoc ostium intrat, per Mariam intrat, per quam Christum accepimus & habemus. Maria tu porta & portaria &c.* In Rosariis suis sic orant: *O gloriosa virgo Maria, libera nos ab omni malo & à pœnis inferni*. In breviario Romano ipsā vocant *arborem vitæ, fenestram cœli, portam Paradisi*. Martinus Del Rio in opere Mariano p. 863. *Maria est vita viventium, quos arcet à morte & mors mortuorum, quos ab orco ad vitam reducit*. Osorius tom. 4. conc. p. 530. *Christus in Calvaria carnem; Maria immolabat animam*. tom.5.p.139 *Maria est mulier illa excellentissima, quæ contrivit caput serpentis*. Salmeron tom. 10. tract. 41. *Maria stetit sub cruce, ut esset adjutrix liberationis & corredemtrix, quemadmodum Eva un[illegible] Adamo malum invexit*. Plura hujusmodi φορτικὰ ex Pontificiis Scriptoribus adduximus tract. de Justif. §.54.n.5. quib. opponimus illud Cypriani de idolorum vanit. sect. 8. *Christus Dei Filius hominibꝰ ad vitam datus creditur &c. hunc igitur comitamur, hunc sequimur, hunc habemꝰ itineris Ducem, lucis Principem, salutis autorem &c.* Aug. in enarr. Ps.31. *Si speras vitam æternam à Domino per alium quàm per Christum, per quem solum datur vita æterna, impius es*. Epist. 105. ad Sixtum. *Gratia DEI vita æterna. Et hæc, ne præter Mediatorem aliqua alia vita quæreretur, adjecit. In Christo Iesu Domino nostro*. Itemq; illud Arnobii lib. 2. adv. gent p.110. *Unius Pontificis Christi est, dare animis salutem & Spiritum perpetuitatis apponere &c.* pag.seq. *à nullo animæ possunt vim vitæ atque incolumitatis accipere, nisi ab eo, quem Rex summus huic muneri officioq; præfecit. Hanc omnipotens Imperator esse voluit salutis viam, hanc vitæ, ut ita dixerim, januam. Per hunc solum ingressus est ad lucem, neque aliàs datum est vel irrepere vel invadere, cæteris omnibus clausis atque inexpugnabili arce munitis &c.* Notandum tamē particulam exclusivam opponi duntaxat illis, quæ in hoc genere causæ meritoriæ à maleferiatis hominibus merito CHRISTI conjunguntur, qualia sunt *merita Sanctorum & merita cujusque propria*, nequaquam verò illis, quæ in alio genere causæ adduntur, quia per meritum CHRISTI non excluditur gratia DEI, quæ pertinet ad ordinem causæ efficientis principalis, non excluditur verbum Evangelii, quod est *potentia DEI ad salutem omni credenti* Rom. 1. v. 16. quod quisquis salutariter prædicat, *seipsum salvat, & eos, qui ipsum audiunt* 1.Tim. 4.v.16. nec Sacramenta, quæ sunt efficacia salutis media atq; organa. Tit. 3. v.5. nec fides, quæ in Christo apprehendit vitam æternam. Joh.20.v.31. 1.Joh.5. v.12. hæc enim omnia pertinent ad ordinem causæ instrumentalis, ex parte quidem Dei instrumenta sunt verbum & Sacramenta, ex parte autem nostra perseverans in Christum fides.

45. *Ter-*

Causa instrumentalis salutis.

45. *Tertiam* proinde *salutis causam* statuimus fidem in Christum, quod confirmamus 1. *ex dictis Scripturæ*. Psal. 2. v. 12. *Beati omnes, qui confidunt in eo*. Habac. 2. v. 4. *Iustus ex fide sua vivet*, eâ sc. vitâ, quæ peccato & morti æternæ opponitur, ut colligitur ex vers. seq. quę perpetuò durat, ut apparet ex verbo ζήσεται futuri temporis, quæ complectitur benedictionem & salutem æternam, ut ex N. T. explicatione probatur. Roman. 1. v. 17. Galat. 3. v. 11. Heb. 10. v. 37. Marc. 16. v. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit*. Johan. 3. v. 15. & 16. *ut omnis, qui credit in Filium, non pereat, sed habeat vitam æternam*. v. 36. *Qui credit in Filium, habet vitã æternam*. Joh. 5. v. 24. *Qui credit ei, qui misit me, habet vitam æternam, & in judicium non venit &c.* Joh. 6. v. 40. *Hæc est voluntas ejus, qui misit me, Patris mei, ut omnis, qui videt Filium & credit in eum, habeat vitam æternam*. v. 47. *Qui credit in me, habet vitã æternam*. Joh. 11. v. 25. *Qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet*. Joh. 20. v. 31. *Hæc scripta sunt, ut credatis, quia Iesus est Filius Dei, & ut credentes vitã habeatis in nomine ejus*. Act. 16. v. 31. *Crede in Dominum Iesum Christum, & salvus eris tu ac domus tua*. Heb. 4. v. 3. *Ingredimur requiem, qui credidimus*. 1. Pet. 1. v. 5. *in virtute Dei custodimini per fidem in salutem*. v. 9. *reportantes finem fidei vestræ salutem animarum*. 1. Johan. 5. v. 13. *Hæc scripsi vobis, ut sciatis, quoniam vitã æternam habetis, qui creditis in nomine Filii Dei*. Hûc pertinent dicta Scripturæ, 1. in quib. fides dicitur nos facere *Dei filios* Joh. 1. v. 12. Gal. 3. v. 26. &c. qui n. sunt *filii Dei*, illi etiam sunt *heredes vitæ æternæ*. Rom. 8. v. 17. 2. in quib. per fidem dicimur *justificari* Genes. 15. v. 6. Rom. 3. v. 28. Gal. 2. v. 16. &c. quia justificatio & salvatio ἀδιαμάρτητως invicē cohærent Roman. 4. v. 5. 6. 3. in quib. fide dicimur *accipere Spir. S.* Rom. 8. v. 15. Gal. 4. v. 6. hic n. Spiritus est *arrha salutis nostræ* 2. Cor. 1. v. 22. &c. 4. in quibus per fidē dicimur *benedictionem consequi* Gal. 3. v. 9. quia benedictio illa includit bona cœlestia & ipsam vitam æternam. 5. in quib. per fidem dicimur *accipere peccatorum remissionem* Matth. 9. v. 2. Act. 10. v. 43. ubi enim peccatorum remissio, ibi salus & vita. 6. in quib. fide dicimur *Christo uniri & Christus per fidem in cordib. nostris habitare* dicitur Eph. 3. v. 17. Ubi n. gratiosa Christi inhabitatio, ibi vita æterna. 2. *ex fidei Natura & proprietate*. Fides est unicũ illud medium, quo beneficia Christi in verbo Evangelii nobis oblata amplecti, nobisq; applicare possumus; est salutaris ille canalis, per quem fluenta divinæ gratiæ ad nos descendũt; est situla illa, per quam ex fonte vitæ vitam & salutem haurimus. Quemadmodum igitur gratia Dei excludit reliqua omnia, quæ in ordine causa efficientis principalis nos salvare dicuntur, ac quemadmodum meritum Christi excludit reliqua omnia, quæ in ordine causæ meritoriæ nos salvare dicuntur; ita quoq; fides excludit reliqua omnia, quę in ordine causæ instrumentalis ex parte nostra nos salvare dicuntur. Vitam æternam per lapsum protoplastorum amissam Deus nobis offert in Filio suo, qui ergò *habet Filium, habet vitam* 1. Joh. 5. v. 12. atqui Filium nemo habet, nisi qui verâ fide eum amplectitur. Ergò etiam vitam nemo habet nisi qui fide in Christũ eam accipit. 3. *ex typis*. Ab ictibus ignitorum serpentũ Israëlitæ non aliter liberabantur & in vivis servabãtur, quàm per intuitũ serpentis ęnei à Mose exaltati Num. 21. v. 9. sic Christus in cruce exaltatus est, *ut omnis, qui credit in eum, nõ pereat, sed habeat vitam æternam* Joh. 3. v. 15. Cibabantur Israëlitę in deserto per manna cœlitus deplutum, ut in vivis servarentur, sic Christus est *panis ille, qui de cœlo descendit, ut det vitã mundo, qui manducaverit ex hoc pane* per fidem, *vivet in æternum*. Joh. 6. v. 32. & seqq. Qui corporalia beneficia à Christo petebant, jubebantur credere & quidem *tantùm credere* Marc. 5. vers. 36. sic beneficia spiritualia, inter quæ eminet promissio de vita æterna, solâ in Christum fide impetrantur, quò pertinet totum c. 11. Epist. ad Heb. Terram Canaan Josua & Caleb fide ingrediebantur, incredulis ab ea penitùs exclusis: sic cœlestis æternæ vitæ hereditas fide accipitur &c. De hac fidei Natura & efficientia sic loquuntur pii veteres, Justinus in Epist. ad Diog. p. 385. μόνῃ τῇ πίστει θεὸν ἰδεῖν συγκεχώρηται. Iren. lib. 4. adv. heres. c. 5. p. 236 *Non aliter salvantur homines ab antiqua serpentis plaga nisi credant in eum, qui secundùm similitudinē carnis peccati in ligno Martyrii exaltatur à terra &c.* Cyprian. libr. testim. adv. Jud. *Fide stare justitiam & illic esse vitam prædictum est apud Habacuc. Iustus ex fide vivit*. Ambros. lib. de pœnit. cap. 10. *Qui fidem habet, habet vitam æternam, qui vitam habet, non est exclusus à venia. Omnis, inquit, qui credit, non peribit*. in comm. Rom. 9. *Sola fides posita est ad salutem*. in 1. Cor. 1. *Hoc constitutum est à Deo, ut, qui credit in Christum, salvus sit, sine opere sola fide gratis accipiens remissionem peccatorum*. Cyrillus Alexandrinus lib. 4. in Joh. c. 9. *Ianua & via ad vitam fides est & recessus quidam atque reductio à corruptione ad immortalitatem*. Augustin. de Spir. & lit. c. 32. *Hæc est fides, ex qua justus vivit &c. hæc est fides, quâ salvi fiunt, quibus dicitur, gratiâ salvi facti estis per fidem, & hoc non ex vobis*. libr. 1. ad Bonifacium cap. 21. *Quantalibet virtute fuisse antiquos prædices prædices, non eos salvos fecit nisi fides Salvatoris, qui in remissionem peccatorum sanguinem fudit*. Chrysostom. homil. 4. in 1. Tim. 1. *Incredibile videbatur esse, siquidem homo, qui omnem priorem vitam frustrà atque inaniter consumsisset, duxissetque per mala opera postmodùm ex fide sola salvandus diceretur, ideò addit, fidelis sermo*. Fulgentius lib. 1. de prædestin. ad Monim. *Attendamus etiam vitam æternam regnumque cœlorum divinitùs fide fidelibus præparatum*. Marius Victorinus lib. 1. advers. Arian. *Credere in Deum & Filium ejus, vitam æternam est habere*. libr. 4. *Vita vera Christus est & credentibus in se dat vitam æternam & adest apud Deum credentibus in se, quod sit Dei Filius, idque per fidem*. Oecum. in cap. 3. Roman. *Gratis, hoc est, absq; suis rectis operibus salvaris &c. ita ut nihil conferas aliud præter fidem*. Alcuinus libr. 1. de Trinit. *Constat, neminem ad veram pervenire posse beatitudinem nisi Deo placeat & Deo neminem placere posse nisi per fidem*. Smaragdus in cap. 8. Roman. *Secundùm quòd proposuit non ex operibus legis, nec legalibus sacrificiis, sed solâ fide & sanguinis sui effusione salvare nos præscierat, multò magis glorificat operantes*. Confer tractat. de Justif. §. 159. ubi plura hujus generis dicta ex veteribus enumeravimus, in quibus soli fidei in Christum justitiam & vitam æternam asscribunt. Refero hûc insigne dictum Lutheri in comment. c. 48. Genes. *Tanta vis est fidei, quæ nos vivos facit ex mortuis. Ac sanè eâ ipsâ horâ, quâ incipimus credere & apprehendere verbum, etiam vivere incipimus vitâ æternâ, quia verbum Domini manet in æternum, & Deus, qui loquitur nobiscum, æternus est & nobiscum erit perpetuò*.

46. No-

46. Notandum hoc loco 1. dicta Scripturæ, in quibus credentes in Christum dicuntur beati ac heredes vitæ æternę, distinguenda esse ab illis Scripturæ dictis, in quibus beati dicuntur, qui justitiam faciunt, miserentur pauperis, persecutionem sustinent. In illis enim beatitudinis & salutis *causa*, in his verò salvandorum *qualitas* describitur, ut in tract. de Justif. pleniùs docuimus. 2. fidem salvare non *meritoriè*, sed *instrumentaliter*, quia scilicet Christum & in Christo vitam æternam apprehendit, non quia tanti apud DEUM meriti sit, ut propter eam DEUS homines salvet. 3. fidem hîc intelligi *veram*, *vivam*, *efficacem*, quæ per dilectionem & bona opera sese exerit, non autem inanem fidei persuasionem, falsam de fide gloriationem & & inanime fidei cadaver. 4. sicut absque Christo nemini post lapsum contingit salus, ita quoq; absq; fide Christum apprehendente neminem salvari posse, quod opponendum illis, qui sanioribus gentilibus fide in Christum destitutis salutem asscribunt, ac qui infantes baptizatos credere negant, eosdem tamen salvari concedunt. 5. In ordine causæ instrumentalis fidem non opponi verbo Evangelii & Sacramentis, sed potiùs correlatè ad eadem referri. Nam in verbo Evangelii offert nobis Deus inæstimabilem illum salutis thesaurum, ac per illud ipsum verbum Evangelii accedente Spiritus S. operatione fidem in cordibus nostris operatur, quam per usum Sacramentorum auget, confirmat & obsignat, quæ omnia in negotio salutis nostræ amicissimè conspirant. 6. fidem hîc intelligi *perseverantem*, in qua & cum qua homo ex hac vita discedit. Qui enim fidem ex verbo Evangelii per Sp. S. operationem conceptam amittit, is gratiâ Dei & spe vitæ æternæ iterum excidit, ut in tract. de bon. operibus. §. 134. & seqq. multis ostendimus.

Porisma ex causa instrumētali deductum.

47. *Porisma* hujus assertionis esto, quòd *verè credentibus in Christum non sit de vita æterna dubitandum.* Probamus hoc 1. *à divinæ promissionis firmitate.* 1. Joh. 2. v. 25. *Hæc est promissio, quam pollicitus est nobis, vita æterna.* Jam verò, qui hoc promisit, fidelis est ac verax. Ergò promissioni huic fide immotâ insistere possumus. 2. *à juramenti divini stabilitate.* Ezech. 33. v. 18. *Vivo ego, nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur & vivat* [æternâ sc. ac beatâ in cœlis vita, quia de tali vita agitur, quæ solis conversis competit] Joh. 5. v. 24. *Amen Amen dico vobis, qui sermonem meum audit & credit ei, qui misit me, habet vitam æternam* &c. Joh. 8. v. 51. *Amen Amen dico vobis, si quis sermonem meum servaverit, mortem non videbit in æternum* [liber erit à morte æterna ac proinde æternæ salutis particeps] Atqui hoc juramentum divinum promissionem immotâ ratione confirmat & firmum fidei fulcrum suppeditat. Heb. 6. v. 17. 3. *à Sacramentorum utilitate.* De Baptismo dicitur Marc. 16. v. 16. *Qui crediderit & baptizatus fuerit, salvus erit.* Joh. 3. v. 5. *Nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu, non intrabit in regnum cœlorum.* Ergò à contrario sensu, qui per Baptismum renatus fuerit, intrabit in regnum cœlorum. Tit. 3. v. 5. *Salvos nos fecit per lavacrum regenerationis &c.* 1. Pet. 3. v. 21. *Baptisma nos salvat.* In sacra Cœna cibamur corpore & sanguine Christi, ut certi reddamur, ad nos pertinere beneficia, quæ Christus traditione sui corporis & effusione sui sanguinis nobis promeruit, quæ sunt peccatorum remissio, justitia & vita æterna. Confer tract. de Euchar. §. 212. 4. *ex Spiritus S. in cordibus testificantis veritate. Spiritus reddit testimonium spiritui nostro, quòd simus filii Dei, si autem filii utique & heredes.* Rom. 8. v. 16. *Spiritus est arrhabo hereditatis nostræ.* Eph. 1. v. 14. *quo signati sumus usque in diem redemtionis* cap. 4. v. 30. 5. *ab exauditionis promissæ infallibilitate.* Petimus in oratione Dominica, *adveniat regnum tuum*, jam verò quicquid in nomine Christi secundum DEI voluntatem petimus, dabitur nobis. Matth. 18. v. 19. Johan. 16. v. 23. &c. 6. *à vera fidei proprietate.* Fides apprehendit Christum & in Christo vitam æternam, *quia Deus dedit nobis vitam, & hæc vita est in ejus Filio, qui Filium habet, is vitam habet.* 1. Joh. 5. v. 11. *Scio*, inquit Jobus c. 19 v. 26. *quòd visurus sim Deum. Certus sum*, ait Apostol. Rom. 8. v. 38. *quod nec mors nec vita nec futura nec præsentia &c. separare nos possint à dilectione Dei, quæ est in Christo* 2. Tim. 1. v. 12. *Scio cui credidi.* 1. Johan. 3. v. 14. *Scimus quòd translati sumus de morte in vitam*, 1. Johan. 5. v. 13. *Hæc scripsi vobis, ut sciatis vos vitam habere, qui creditis in nomen Filii Dei.* Jam verò scire ac certum esse, non est ambigere, dubitare, fluctuare &c. *Qui in Dominum sperant, non confunduntur* Ps. 22. v. 5. Ps. 25. v. 2. Ps. 62. v. 8. Rom. 5. v. 5. 1. Pet. 2. v. 6. &c. ergò nullam habent dubitandi causam. 7. *à Dei bonitate, fidelitate ac potestate.* Hic est funiculus ille triplex, qui nunquam rumpitur. Deus qui salutem nobis promisit, bonus, fidelis ac potens est, ergò promissa sua complere poterit &c. 1. Pet. 1. v. 5. *Virtute Dei per fidem custodimur ad salutem.* Cypr. serm. de mortal. sect. 2. *Si verè in Deum credis, cur non cum Christo futurus & de Domini pollicitatione securus, quod ad Christum voceris, amplecteris? &c.* sect. 4. *Deus de hoc mundo recedenti immortalitatem atque æternitatem tibi pollicetur & tu dubitas? h. e. Deum omninò non nosse &c.* Aug. tract. 22. in Joh. *Credo promittenti Salvator loquitur, veritas pollicetur. Ipse dixit mihi, Qui audit verba mea, & credit ei, qui me misit, habet vitam æternam, & transitum faciet de morte in vitam &c. Ego audivi verba Domini mei credidi, ad judicium non venio, non præsumtione meâ sed ipsius promissione.* Bernh. serm. 3. de fragm. septem miseric. *Tria sunt, qui sic roborant & confirmant cor meum, ut nulla me penuria meritorum, nulla consideratio propria vilitatis, nulla æstimatio cœlestis beatitudinis ab altitudine spei abjicere possit in ea firmiter radicatum.* Confer tr. de Elect. §. 207. & tr. de Justif. §. 83. & seqq. Opponenda hæc sunt Pontificiis, qui ut de gratia Dei ac peccatorum remissione, ita quoque de vita æterna verè in Christum credentes dubitare jubent. Hosius tom. 1. oper. p. 434. *Remissa nobis esse peccata & esse nos in gratia, certoque possessuros regnum cœlorum certo statuere non possumus.* Cens. Colon. p. 55. *Audistis neminem esse certum de adepta jam justitia, ex quo consequitur, neque quenquam sibi de vita æterna tanquam certò promissa blandiri.* Lovaniens. in propos. contr. Luther. *Fides, quâ quis firmiter credit & certò statuit, propter Christum remissa sibi esse peccata, seque possessurum vitam æternam, nullum habet in Scripturis testimonium, imò eisdem adversatur.* Notandum tamen, certitudinem illam fidei ac spei de vita æterna obtinenda non esse absolutam, sed conditionatam, quia sub conditione finalis perseverantiæ credentibus in Christum vita est promissa, quâ de re in d. tract. de Elect. d. l. latiùs egimus.

CAP.

CAP. V.

De materia & forma vitæ æternæ.

Materia vitæ æternæ. 48. *Materia ex qua* vitæ æternæ propriè loquendo non datur; *materia in qua* est ejus subjectum; *materia circa quam* est ejusdem objectum, de quibus inferiùs dispicietur: Transitum ergò facimus ad vitæ æternæ *formam*, quæ consistit in *Forma vitæ æternæ.* summa felicitate, gloria ac beatitudine, quâ electi ab omnibus malis liberati ac liberi corpore & animâ plenissimè & jucundissimè in omnem æternitatem perfruentur. Hæc verò æternæ vitæ felicitas nobis in hac vita est incomprehensibilis & ineffabilis, si de *accurata quidditativa & scientifica* cognitione agatur. Probamus hoc 1. *ex Prophetica assertione* Esa. 64. vers. 4. quam allegat Apostolus 1.Cor.2.v.9. *Oculus non vidit, nec auris audit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit Deus illis, qui diligunt eum*, in quæ verba sic commentantur pii veteres. Chrysost. homil. 23. in Epistol. Hebr. *Non dixit, quia transcendit cor hominis, sed quia neque intellexit quicquam aliquando, quæ præparavit Deus diligentibus se. Quorum bonorum præparator & opifex Deus est, qualia esse possunt.* August. Epist. ad Diosc. *Oculus non vidit, quia non est color, nec auris audivit, quia non est sonus; nec in cor hominis ascendit, quia cor hominis debet illuc ascendere.* Idem in Psal. 85. pulcerrimè sic loquitur: *Quid quæris, ut ascendat in linguam, quod in cor non ascendit?* serm. 64. de verb. Domini secundùm Joh. *Unde ascenderet in cor meum, ut dicerem, quòd in cor hominis non ascendit? creditur & non videtur. Non solùm non videtur, sed nec dicitur.* Quidam hæc verba intelligunt de ipso Christo sensu eo, *quòd Christus in primo suo adventu ea facturus & pro hominum salute passurus sit, ut nemo à mundi primordiis audierit, nemo auribus acceperit ab omni seculorum memoria, neque oculis spectarit, absq; ipso, quæ in suo adventu his, qui eum diligunt atque expectant redemtionis officia, præparaverit.* Hanc interpretationem probant tum *ex seria contextus Prophetici.* Ostenderat Propheta in præcedentibus, quanta futura esset in mundo rerum mutatio in Messiæ adventu, ut *montes defluerent & tabescerent*, jam subjungit, quibus mediis illud Christus perfecturus sit, videlicet talibus passionibus ac operibus ab immensa caritate profectis, qualia à seculo nemo vidisset vel audivisset, imò nec in hominum cogitationem cadere potuissent; tum *ex allegatione Apostolica.* Tractat enim Apostolus v.7. de illa *sapientia, quæ est in mysterio abscondita & ante secula in gloriam nostram præfinita.* vers. 8. quam quia *Principes hujus seculi non cognoverunt, Dominum gloriæ crucifixerunt*; quæ Sapientia est ipse Christus. Cur verò illam sapientiam, id est, ipsum Christum non cognoverint, docet Apostolus v. 9. *quia scriptum est, oculus non vidit &c.* ex quo colligunt, de Christo potiùs vitæ æternæ autore & causa beatitudinis meritoria, quam de formali beatorum felicitate hoc vaticinium esse accipiendum. Sed nullâ necessitate cogimur à vulgari & communi Interpretũ sententia discedere, quam amplectuntur Tertullian. libr. 1. de resurrect. carnis cap. 26. Cyprianus lib. 4. Epist. 6. Hieronymus & Haymo in Esaiam, Anshelmus & alii complures in comm. 1.Cor.2. quamq; contextus Propheticus & Apostolicus optimè admittit. Postquam enim Propheta de *primo Christi adventu*, ejusdemque effectu egerat, subjungit vaticinium de *gloria vitæ æternæ*, tum quia Christus prædicationis Evangelicæ exordium in officio Ministerii sui fecit à promissione vitæ æternæ. *Agite pœnitentiam & credite Evangelio, appropinquavit enim regnum cœlorum*, tum quia passione ac morte suâ cœli januam nobis aperuit & bona cœlestia per lapsum amissa nobis iterum reparavit, sicque fructus & finis adventus ipsius fuit gloria cœlestis hominibus impetranda, quam etiam præparavit *expectantibus*, h. e. credentibus & ex fide ipsius adventum diligẽtibus Apostolus per *sapientiam in mysterio absconditam* intelligit doctrinam Evangelii, in qua talia nobis monstrantur & propter Christum offeruntur bona, quæ sensum & intellectum hominis exuperant. præparavit autem illa Deus *se diligentibus*, i.e. veram suam fidem per dilectionem Dei & proximi demonstrantibus v. 10. occurrit Apost. Prolepsi sive tacitæ objectioni. Si enim hanc gloriam credentibus præparatam nemo vidit, audivit nemo, unde nobis de ea quidquam constat? respondet Apostolus, *nobis revelavit Deus per Spiritum suum*, i. e. scimus eam non per visum auditum, intellectum naturalem, sed per supernaturalem DEI revelationem. Potest autem utraque interpretatio commodè conjungi, nam & ipsa doctrina Evangelii est sapientia ab omni humana ratione abscondita, & bona in Evangelio oblata excedunt omnem sensum, experientiam & cogitationem naturalem, & ea. quæ Christus pro nobis fecit ac passus est, ut bona illa acquireret, omni hominis cogitatione naturali sunt sublimiora. Huic dicto Prophetico conjungenda sunt parallela. Rom.8. v.18. δόξα μέλλουσα ἀποκαλυφθῆναι. Coloss. 3. v. 3. *Vita vestra abscondita est cum Christo in Deo.* 1. Joh. 3. v. 2. *Nondum apparuit, quid futuri simus.* 1. Pet. 1. v. 4. *Hereditas conservatur in cœlis*, cumprimis illud, quod Paulus *in tertio cœlo se audivisse* dicit ἄῤῥητα. 2.Cor.12.v.4. 2. *ex parabolica & mystica cœlestis beatitudinis descriptione.* Ideò namque Spiritus sanctus æternam beatorum felicitatem tot ac tam variis typis, parabolis & metaphoris describit, modò eam conferens *nuptiali festivitati*, modò *convivio lautissimo*, modò *pascuis uberrimis*, modò *æstati fertilissimæ*, modò *civitati pulcerrimæ &c.* quia nudo ac simplici mentis intuitu proprium ejus formale intelligere non possumus. 3. *ex vitæ præsentis conditione.* Sicut infans in utero matris conclusus de pulchritudine lucis nihil novit: sic & nos in hujus vitæ tenebris de æternæ vitæ gaudiis nihil possumus perfecti ac solidi scire. Quemadmodum visus noster imbecillior est quàm ut ad stellas pertingat, sic intellectus noster infirmior, quàm ut cœlestia gaudia percipiat. Visum in contemplatione stellarum corrigimus ratione, intellectum in meditatione cœlestium corrigimus fide. 4. *ex cognitionis nostræ imperfectione. Videmus hic per speculum in ænigmate* 1. Cor. 13. v. 12. quomodo igitur vitæ æternæ gloriam perfectè cognoscere poterimus? Intellectus noster finitus est, quomodo igitur infinitam beatorum felicitatem agnosceret? Hùc referenda sunt dicta Patrum. Ephrem lib. de jud. cap. 5. cùm de gaudiis vitæ æternæ disseruisset, subjungit, *De illa ineffabili lætitia & mansione æterna nunc ex parte narrantes tanto nobis evangelizavimus, tanquam si quis ex pelago maris aquæ guttam digito suo potest auferre.* Chry-

Chrysostomus Epistol. 5. ad Theodorum lapsum. *Concipe animo statum vitæ illius, quantum homini concipere datur, nam juxta rei dignitatem nobis sermo nullus adesse potest, ex iis tamen, quæ audimus, ceu per ænigmata conjecturam quantulamcunque faciemus &c.* Et postea. *Anima, quæ in propriam redit Naturam, quæ in reliquum tempus multâ libertate Dominum suum suscipit, quantum ea fructum capiat, quantum dulcedinis, quantum lucrum, haud quisquam unquam satis explicabit. Eam jucunditatem universam sermone quis effinget, quis attinget cogitatione?* Cæsarius homil. 26. *Vita illa, quæ nec oculis potest cerni, nec tacitâ mentis cogitatione perstringi, quam utique consequi facilius est quàm enarrare.* Nilus in sentent. tom. 1. Orthodoxogr. p. 181. τῶν μελλόντων ἀγαθῶν καὶ τὸ πλῆθος καὶ τὸ κάλλος ἄπειρος. Gregor. Nyssen. libr. de opific. hominis, ἑτέρας τινὸς βασιλείας ἡ ἐλπὶς ἧς ὁ λόγος ἐν ἀπορρήτοις. *Aliud regnum est, cujus tota ratio illorũ in numero, quæ enarrari dicendo nequeunt.* Augustinus de tripl. habit. cap. 1. *Bona regni cœlestis dicere vel cogitare vel intelligere ut sunt, nullus potest carne vestitus, multò enim majora & meliora sunt, quàm cogitantur & intelliguntur. Regnum namque Dei omni famâ majus & omni laude melius, omni scientiâ innumerabilius, omni gloriâ, quæ putatur, excellentius.* cap. 4. *de hac urbe* (cœlesti) *quicquid homo dixerit, quasi stilla de mari est vel quasi scintilla de foco. Bona vitæ æternæ tam multa sunt, ut numerum, tam magna, ut mensuram; tam preciosa, ut æstimationem omnem excedant.* Bernhardus serm. 11. in Cantic. *Velim scire, cujus rei futura sit illa mensura, vel potiùs illa immensitas, quæ repromittitur? Oculus non vidit Deus absque te, quæ præparasti diligentibus te. Dic nobis, tu qui præparas, quid præparas? credimus, confidimus, revera sic promittis. Replebimur in bonis domus tuæ. Sed quibus quæso bonis vel qualibus? Fortè frumento, vino, oleo, auro atque argento, lapidibusq; preciosis? Sed hæc novimus & vidimus & videmus & fastidimus. Id quærimus, quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit. Hoc placet, hoc sapit, hoc delectat inquirere quodcunque est illud. Erunt,* inquit, *omnes docibiles Dei & ipse erit omnia in omnibus. Ut audio plenitudo, quam expectamus à Deo, non erit nisi de Deo. Quis verò comprehendat, quàm magna multitudo dulcedinis in brevi isto sermone comprehensa sit. Erit Deus omnia in omnibus?* Idem sermon. 4. omnium Sanctor. *Quàm magna est beatitudo illa, tam abscondita est ex oculis nostris.* Est & hoc Bernhardi, quod recitat Bonavent. lib. 7. Compend. cap. 31. *Tam magna sunt vitæ illius bona, ut non possint mensurari; tam multa, ut non possint numerari; tam copiosa, ut non possint terminari; tam preciosa, ut non possint æstimari.* Idem. *Quod Deus præparavit diligentibus se, fide non capitur, spe non attingitur, caritate non apprehenditur, desideria & vota transgreditur, acquiri potest, æstimari non potest.*

Unde beatorum felicitas appareat.

49. Quamvis verò beatitudo illa sit mysterium invisibile, inauditum & incomprehensibile, de ea tamen penitùs silere non debemus, sed de ea quantum valemus, quia quantum volumus, dicere non possumus. *Spei nostræ gaudium,* ait August. lib. 22. de civ. Dei cap. 21. *propter Dei laudem non est tacendum & de intimis ardentis sancti amoris medullis dictum est, Domine dilexi decorem domus tuæ.* In genere summa electorum felicitas colligitur 1. *ex appellatione,* i. e. ex nominibus *beatitudinis, salutis, pacis & vitæ æternæ,* quibus in sacris literis describitur, ut ostendimus superiùs §. 12. Illæ enim appellationes felicissimum electorum statum συντόμως καὶ ἐπιτομικῶς exprimunt. *Beatitudo* perfecta complectitur omnis mali absentiam & omnis boni desiderabilis præsentiam, unde definitur à Boëtio lib. 3. de consolat. p. 105. 2. *quod sit status omnium bonorum aggregatione perfectus.* August. lib. 13. de Trinit. cap. 5. *Beatus est qui habet quicquid vult & nihil mali vult.* Anshelm. lib. de similitud. cap. 48. *beatitudo est omnium bonorum sufficientia.* Thom. 4. sent. dist. 48. *beatitudo est summum bonum & ultimus finis rationalis Naturæ tantùm.* Idem 1. 2. q. 3. art. 2. *Beatitudo est ultima hominis perfectio.* Scotus 4. sent. dist. 49. *Beatitudo est bonum sufficiens, excludens scil. defectum & indigentiam; est & bonum perfectum & completum excludens imperfectionem seu diminutionem. Est bonum ultimatum, excludens tendentiam ad aliud completius bonum.* Quando ergo electi in vita æterna dicuntur beati, intelligitur 1. quod bonis omnibus affluant. Si enim quidquam bonorum necessariorum ac utilium adhuc desiderarent, eodemque destruerentur, perfectè beati non essent. 2. Quia perfecta omnis boni affluentia locum non habet, nisi malum bono oppositum penitus removeatur, ideò beatitudinis nomine intelligitur, quod electi sint ab omnibus malis liberati ac liberi. 3. Quia perfectè beatus non est nisi qui semper talis, si enim quis modò abundaret, modò deficeret, perfectè beatus non esset, ideò beatitudinis nomine electis attributo intelligitur, quod immutabiliter sint beati. 4. Quia per suam Naturam & essentiam non sunt in bono ac beatitudine immutabiles, ideò non à seipsis vel in seipsis, sed à DEO & in Deo beatitudinem illam obtinent, quippe à quo in bono confirmati & adversus omnem ab hoc beatissimo statu excidentiam firmiter sint muniti, intelligitur ergo nomine beatitudinis electis attributo, quod Deus futura sit ipsorum beatitudo. Augustinus lib. 5. de civ. Dei cap. 1. in princ. *Constat omnium rerum optandarum plenitudinem esse felicitatem, quæ non est Dea, sed donum Dei.* cap. 11. *Dei participatione felices sunt, quicunq; sunt veritate non vanitate felices.* 5. Quia beatus nemo dici potest, nisi bona quibus affluit, intelligat, cognoscat ac velit, ideò beatitudinis nomine intelligitur, quod electi suam beatitudinem agnoscant, per *intellectum*, summè ament per *voluntatem*, quietè & pacatè in ea acquiescant per *cordis affectũ*, ex qua acquiescentia oritur summum & ineffabile *gaudium*, quo in Deo, tanquam summo & infinito bono fruuntur, ac suprâ quam dici vel cogitari potest, delectantur. 6. Denique quia perfectè beatus non est, nisi qui in omnem æternitatem beatitudine perfruitur, ideò etiam beatitudinis nomine electis attributo hoc intelligitur, quod in omnem æternitatem in beatissimo illo statu sint mansuri. Aug. lib. 13. de Trin. cap. 7. *Quicquid amabitur aderit, nec desiderabitur quod non aderit, omne quod ibi erit, bonum erit atq; ad fruendum amantibus præstò erit & quod est omninò beatissimum, ita semper fore præstò erit.* Beatitudo Gr. dicitur εὐδαιμονία à Dæmonib. i. e. Diis, ut Ethnici censebant, quia postquam homo ad hunc statum pervenit, est plusquam homo. Idem judicium esto de nominibus *salutis*, ac *pacis*, quibus Hebræi omnis generis felicitatem & omnium bonorum abundantiam intelligunt, itemque *vitæ æternæ*, quæ non

nudam viventis existentiam & durationem, sed conditionem beatissimam, tranquillissimam & felicissimam exprimit, ut ostendimus superiùs §. 3.

50. 2. *Ex oppositione*, id est, ex atrocitate & gravitate infernalium cruciatuum, quos electi evaserunt. Quemadmodum enim pœna infernalis est infinita, quia æterna & quia separat à Deo, qui est bonum infinitum: sic felicitas cœlestis est infinita, quia itidem æterna, quia liberat ab infinita pœna, & quia conjungit cum bono infinito videlicet Deo. Quemadmodum supplicium damnatis præparatum est *malum universale*, omnia malorum & suppliciorum genera in unum conglomerata complectens: sic gaudium electis præparatum & præmium piis promissum est *bonum universale* omniū bonorum genera in sese continens. Si vel maximè nihil quicquam boni piis post hanc vitam promissum esset, tamen immensi beneficii loco habendum foret, quod ab infernalibus suppliciis duratione infinitis essent liberi. 3. *ex analogica collatione cum hac vita.* Homini in hac vita nihil carius ipsâ vita, quæ tamen multis molestiis ac miseriis est repleta. *Pellem pro pelle & cuncta quæ habet homo, dabit pro anima sua* Job. 2. v. 4. inde tot curas, tot solicitudines, tot labores suscipit, ut vitam hanc temporalem fugacem & fallacem conservet. At quantò carior, quantò felicior, quantò preciosior censenda est vita æterna, quæ est felix æternitas & æterna felicitas? Augustin. lib. 5. de civ. Dei cap. 17. *Illa civitas, in qua regnare nobis promissum, tantum ab hac distat quantum distat cœlum à terra, à temporali lætitia vita æterna, ab inanibus laudibus solida gloria, à societate mortalium, societas Angelorum, à lumine Solis & Lunæ lumen ejus qui fecit Solem & Lunam.* 4. *ex gaudii illius prægustatione*, quam pii quandoque in hac vita experiuntur. Quanta sit illius prægustus dulcedo, nemo novit, nisi qui aliquando eundem sensit. Tantæ profectò in Martyribus fuit efficaciæ, ut exquisitissimos corporis cruciatus & acerbissima supplicia non solùm tolerabilia, sed & suavia illis redderet. Atqui si tantam dulcedinem exhibent *primitiæ*, quid de plenis *decimis* sperandum erit? si promulsis tam suavis est, quid de integro vini cœlestis dolio & torrente statuendum erit?

51. 5. *Ex parabolica beatitudinis descriptione.* Quicquid enim in hac vita occurrit læti ac boni, quicquid desiderabile vel amabile, illud omne ad vitæ æternæ felicitatem ac lætitiam utcunque adumbrandam transfertur, ut innuatur, vitam æternam fore omnium bonorum plenitudinem, omnis lætitiæ promtuarium, omnis desiderii terminum ac complementum. Comparatur beatitudo electorum 1. *nuptiis.* Apoc. 19. v. 7. *Gaudeamus & exultemus, quia venerunt nuptiæ Agni* v. 9. *Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt.* In nuptiis omnes convivæ lætantur Matth. 9. v. 15. sic in vita æterna omnes beati gaudebunt. In nuptiis *editur ad saturitatem, bibitur ad hilaritatem*, sic beati *comedent, bibent, lætabuntur, jubilabunt* Esa. 65. v. 13. *inebriabuntur à pinguedine domus Dei & torrente voluptatis cœlestis potabuntur* Psal. 36. v. 9. In nuptiis adhibetur suavis Musica, sic in vita æterna Angelorum & hominum chorus suavissimis concentibus Deo jubilabit. In nuptiis incipit arctissimum & indissolubile vinculum inter sponsum ac sponsam, sponsa deducitur in domum mariti, particeps redditur honoris & bonorum &c. sic in vita æterna inter Christum Sponsum & Ecclesiam sponsam indissolubile consortium sequetur, sponsa in domum cœlestem introducta omnium cœlestium bonorum particeps fiet. Ex ædibus nuptialibus expelluntur non habentes vestem nuptialem Matth. 22. v. 13. idem in cœlestibus nuptiis continget *foris canes* Apoc. 22. v. 15. 2. *convivio* Matth. 8. v. 11. *recumbent cum Abrahamo, Isaaco & Iacobo in regnum cœlorum.* Luc. 22. v. 30. *ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo*, non quod Bacchanalia ac Saturnalia in cœlo sint futura, sed ad satietatem & lætitiam beatorum insinuandam. 3. *pascuis uberrimis.* Joh. 10. v. 9. *Per me si quis introierit, salvabitur & ingredietur & egredietur & pascua inveniet.* v. 10. *ego veni, ut habeant vitam καὶ τὸ περισσὸν & abundantiam habeant.* Erit ergo vita abundans omni bonorum affluentiâ Apoc. 7. v. 17. *Agnus qui in medio throni est, pascet eos & deducet ad fontes vivos aquarum &c.* 4. *regno.* Luc. 22. v. 29. *dispono vobis regnum* v. 30. *ut sedeatis super thronos*, unde beatis tribuuntur *coronæ aureæ*, Apoc. 4. v. 4. in signum tum *potestatis regiæ*, tum *victoriæ*, quam à Diabolo, mundo, carne, peccato & morte reportarunt. Esa. 28. vers. 5. *In illa die erit Dominus exercituum corona gloriæ & sertum exultationis residuo populi sui.* Dominus non solùm imponet electis coronam *vitæ*, coronam *justitiæ*, coronam *gloriæ*, sed ipse etiam erit eorum corona. Quæ verò major gloria esse possit, quàm DEUM ipsum esse coronam & sertum beatorum, ut omnes creaturæ ipsos tanquam Reges ac Principes, imò tanquam Deos quosdam, utpote DEO ipso velut coronâ redimitos revereri & observare teneantur. Quanto honore regni proceres eum honorant, cui coronam Regalem ab ipso Rege imponi vident, quale quid Mardochæo contigit Esth. 6. v. 8. At hæc gloria omnibus electis continget. Sap. 5. v. 17. *accipient regnum decoris & diadema speciei* sive speciosum *de manu Domini.* Chrysostomus Epist. 5. ad Theodor. lapsum. *Quemadmodum puellus regius primùm alitur cibo non admodum splendido, terretur minis pædagogi, ne per indulgentiam lapsus paternâ se indignum reddat hereditate, mox regiam nactus majestatem omnia hæc mutat, præsidet cum magna libertate, vestitus purpurâ, diademateq; ornatus & stipatus numeroso satellitio abjectis ab anima rebus humilibus ac subamaris, in quorum tunc locum omnia magnifica, omnia jucunda successerunt, sic tunc eveniet omnibus Sanctis.* Nimirum tunc omnes Sancti libertate, gloria, dignitate, potentiâ ac rerum omnium affluentiâ, ut Reges ac summi Regis filii perfruentur ab omni planè hostium impugnatione tuti 5. *Mensuræ superabundantur.* Luc. 6. v. 38. *mensuram bonam & confertam & coagitatam & superfluentem dabunt in signum vestrum*, in quem locum sic commentatur Vincentius Burgundus in speculo Historiali lib. 32. cap. 28. *Constat felicitatem esse omnium rerum optandarum plenitudinem. Illic ergo implebitur, quod voce Dominica dicitur. Mensuram plenam &c. Mensura dicitur, quia secundùm qualitatem & quantitatem meriti* (non propriè & exquisitè sic dicti, sed latiùs pro opere Deo grato accepti) *præmium* (non essentiale, quod omnibus beatis æquale sed accidentale) *dabitur. Bona, quia isto præmio nihil melius invenitur. Conferta, id est, referta, quia nulla pars animæ vel corporis, nullusq; angulus remanebit, qui repletus non sit. Coagitata, quia undique gaudium erit, scil. intus in conscientia, supra in Deo, infra in cœlo & in cæteris creaturis,*

juxta verò in sanctis hominibus & Angelis. Superaffluens quoque quia super omne meritum erit & etiam supra omnem sensum desiderium. Confer ea quæ superiùs dicta §. 25. ubi plures ejusmodi parabolas, similitudines ac typos ex Scripturis adduximus.

52. 6. *Ex speciali bonorum in vita æterna sperandorũ enumeratione*, quã postea subjungem', ubi priùs generales & emphaticas æternæ beatitudinis descriptiones tum ex sanctis Patribus, tum ex recentioribus quibusdam Scriptoribus adduxerimus. Sic verò de ea loquuntur pii veteres. Cyprianus lib. 4. Epist. 6. *Quæ erit gloria & quanta lætitia admitti, ut Deum videas; honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis æternæ gaudium capias? Abraham & Isaac & Iacob & Patriarchas omnes & Prophetas & Apostolos & Martyras salutare, cum justis & Dei amicis in regno cœlorum data immortalitatis voluptate gaudere; sumere illic, quod nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit.* serm. de Christ. ascens. *Exultabunt Sancti in gloria, videbunt Deum & gaudebunt, lætabuntur & delectabuntur & fruentur gloria & in felicitate jucundabuntur æterna. Ibi non gustabunt, quàm suavis sit Dominus, sed implebuntur & satiabuntur dulcedine mirificâ; nihil eis deerit, nihil oberit, omne desiderium eorum Christus præsens implebit. Non senescent, non tabescent, non putrescent ampliùs. Perpetua sanitas, felix æternitas beatitudinis illius sufficientiam confirmabunt. Non erit concupiscentia in membris, non ultra illa exurget rebellio carnis, sed totus hominis status pudicus & pacificus, sana ex integro Natura, sine omni macula & ruga deinceps permanebit. Erit deniq; Deus omnia in omnibus & illius præsentia omnes animæ & corporis implebit appetitus, cessabuntque de cætero consummatis omnibus ministratorii Angelicarum virtutum discursus & impletâ ordinatâq; omninò civitate Dei nec mutabitur ultrà fixa & consummata beatitudinis status.* Hilarius in Psal. 60. *Hæc hereditas sancti est vita & incorruptio & regnum & coæterna cum Deo habitatio.* Chrysostom. Epist. 5. ad Theodorum lapsum. *Quid eâ vitâ beatius erit? Non est, cur illic pauperiem metuas & morbum. Nemo videbit contumeliosum, nec iniquè oppressum; nemo exasperatũ aut irascentem, aut invidentem; nemo ardentem absurdâ concupiscentiâ, aut mœrentem propter sumtum necessarium, aut à Magistratu vapulantem. Omnis enim affectuum turba, quæ hîc sedata est, perimetur; omnia erunt pax, lætitia, gaudium; omnia serenitas & tranquillitas; omnia dies & splendor & lux; lux, non quæ nunc est, sed planè alia, quæ hanc tantum excedit fulgore, quantum ea lumen lychni; neq; enim occulitur illic aut nocte aut congressu nubium, nec urit nec inflammat corpora, nam nox non obumbrat, nec aderit vespera, nec frigora, nec æstus, nec alia hujus generis immutatio; sed omninò alia est conditio, quam demum ad hoc idonei reperti intelligent; non est illic senium, nec senecta mala, quæq; obnoxia sunt corruptioni, è medio tollentur. Omnia occupabit ubiq; incorruptibilis gloria & quod omniũ longè est maximum, continuâ fruemur conversatione cum Christo, unà cum Angelis, cum Archangelis, cũ superiorib. potestatib. &c. Vnde putas tum simultas? unde pugna? jucundus nimirũ concentus erit in hoc, quod omnes Sancti perpetuò inter se consentient, nullus illic calumniator timendus, nulla Dæmonum insidia, nulla mina, nulla mors, nec ea, quâ hîc extinguimur, nec altera, quæ hac multò est acerbior &c. Quis vel delineabit voluptatẽ, quæ ex convictu Christi extabit, aut utilitatem, aut gaudium?* Aug. lib. 2. de civ. Dei c. 29. *Incomparabiliter superna civitas est clarior, ubi victoria, veritas, ubi dignitas, sanctitas; ubi pax, felicitas; ubi vita, æternitas.* lib. 11. de civ. Dei c. 28. *Ibi esse nostrum non habebit mortem, ibi nosse nostrũ non habebit errorem, ibi amare nostrum non habebit offensionem.* lib. 22. de civ. Dei c. 30. *Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudib. qui erit omnia in omnibus &c. Vera ibi gloria erit, ubi laudatus nec errore quisquã nec adulatione laudabitur. Verus honor, qui nulli negabitur digno, nulli deferetur indigno, sed nec ad eum ambiet ullus indignus, ubi nullus permittetur esse nisi dignus. Vera pax ibi est, ubi nihil adversi, nec à seipso, nec ab alio quisquam patietur. Præmiũ virtutis erit ipse, qui virtutẽ dedit, eiq; seipsum, quo melius & majus nihil possit esse, promisit. Quid est enim aliud, quod per Prophetam dixit. Ero illorum Deus & ipsi erunt mihi plebs; nisi, ego ero unde satientur, ego ero quæcunq; ab hominib. honestè desiderantur, & vita & salus & victus & copia & gloria & honor & pax & omnia bona? Sic n. & illud rectè intelligitur, quod ait Apostolus, ut sit Deus omnia in omnib. Ipse finis erit desideriorũ nostrorũ, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine defatigatione laudabitur.* In Enchir. ad Laurent. c. 23. *Erit ibi vita sine morte, veritas sine errore, felicitas sine perturbatione.* in homil. de verb. Christ. *Ego sum pastor &c. erit ibi festivitas sine fine, æternitas sine labe, serenitas sine nube.* in med. c. 22. *Vita quã præparavit Deus his qui diligũt Deũ est vita vitalis, vita beata, vita secura, vita tranquilla, vita pulchra, vita mũda, vita casta, vita sacta, vita ignara mortis, nescia tristitia, vita sine labe, sine dolore, sine ãxietate, sine corruptione, sine perturbatione, sive varietate & mutatione, vita totius elegantia & dignitatis plenissima, ubi non est adversarius impugnans, ubi nulla peccati illecebra, ubi est amor perfectus & timor nullus, ubi dies æternus & unus omniũ Spiritus, ubi Deus à facie ad faciẽ cernitur & hoc vitæ cibo mens sine defectu satiatur &c. O vita felicissima, ô regnum verè beatũ carens morte, vacãs fine, cui nulla tempora succedunt per ævum, ubi continuus sine nocte dies nescit habere tempus, ubi victor miles illis hymnidicis Angelorum sociatus choris cãtat Deo sine cessatione canticũ de canticis Sion, Nobile perpetuâ caput amplectente coronâ.* c. 25. *Plena & perfecta ibi regnat caritas, quia Deus est ibi omnia in omnibus, quem sine fine vident & semper videndo in ejus amore ardent, amant & laudant, laudant & amant. Omne opus eorum laus Dei sine fine, sine defectione, sine labore.* In Soliloq. c. 35. *Intra in gaudium sine tristitia, quod continet æternam lætitiam, ubi erit omne bonũ & non erit aliquod malum, ubi erit quicquid voles & nõ erit quicquid noles, ubi erit vita vitalis, dulcis & amabilis, semperque memorialis, ubi nõ erit hostis impugnans, nec ulla illecebra; sed summa & certa securitas, secura tranquillitas & tranquilla jucunditas, jucunda felicitas, felix æternitas, æterna beatitudo & beata Trinitas & Trinitatis unitas & unitatis Deitas & Deitatis beata visio, quæ est gaudium Domini Dei tui. O gaudium super gaudium, gaudium vincens omne gaudium, extra quod non est gaudium &c. Ibi gaudium infinitum, lætitia sine tristitia, salus sine dolore, via sine labore, lux sine tenebris, vita sine morte, omne bonũ sine omni malo, ubi juventus nunquam senescit, ubi vita terminum nescit, ubi decor nunquam pallescit, ubi amor nunquam tepescit, ubi sanitas nunquam marcescit, ubi* gau-

gaudium nunquam decrescit, ubi dolor nunquã sentitur, ubi gemitus nunquam auditur, ubi triste nihil videtur, ubi lætitia semper habetur, ubi malum nullum timetur, quoniam ibi summũ bonum possidetur, q̃ est videre semper faciem Domini virtutũ. in Manuali c. 7. O vita vitalis, vita sempiterna & sempiternè beata, ubi gaudiũ sine mœrore, requies sine labore, dignitas sine tremore, opes sine amissione, sanitas sine languore, abundãtia sine defectione, vita sine morte, perpetuitas sine corruptione, beatitudo sine calamitate. Ubi omnia bona in caritate perfecta, ubi species & visio facie ad faciem, ubi plena scientia in omnibus & per omnia, ubi summa Dei bonitas cernitur & lumen illuminans à Sanctis glorificatur, ubi præsens majestas Dei conspicitur & hoc vitæ cibo sine defectu mens intuentium desideratur. Vident semper & videre desiderant, sine anxietate desiderant, & sine fastidio satiantur. Ubi verus Sol justitiæ mirâ suæ pulchritudinis visione omnes reficit & ita universos cœlestis patriæ cives illuminat, ut luceat ibi lumen videlicet illuminatum per divinum lumen illuminans ultra omnem Solis nostri splendorem atque cunctarum stellarum claritatem, immortali adhærentes Deitati ac per hoc immortales & incorruptibiles facti. c. 17. Quid hac vita beatius, ubi non est paupertatis metus, non ægritudinis imbecillitas, ibi nemo læditur, nemo irascitur, nemo invidet, cupiditas nulla exardescit, nullum cibi desiderium, nulla honoris aut potestatis pulsat ambitio, nullus ibi Diaboli metus, insidiæ Dæmonum nullæ, terror gehennæ procul, mors neq; corporis neq; animæ, sed immortalitatis munere jucunda vita, nulla erunt tunc mala, nusquã discordia sed cuncta consona, cuncta convenientia, quia omnium Sanctorũ una erit concordia, pax cuncta & lætitia continet, tranquilla sunt omnia & quieta, jugis splendor, non ut est ille qui nunc est Sol, sed tantò clarior quantò felicior &c. nox ibi nulla, tenebræ nullæ, concursus nubiũ nullus, nec frigoris ardorisve asperitas ulla, sed talis erit rerum temperies, quã nec oculus vidit, nec auris audivit &c. Verùm super hæc omnia est, consociari choris Angelorum & Archangelorum atq; omniũ cœlestiũ virtutum, intueri Patriarchas & Prophetas, videre Apostolos atq; omnes Sanctos, videre etiam parentes nostros. Gloriosa hæc sunt, sed multò gloriosius est præsentem Dei vultũ cernere, incircumscriptũ lumen videre. Superexcellens gloria erit, cùm Deum videbimus in seipso, videbimus & habebimus in nobis, q̃ cernere finis non erit. Autor libri de Spir. & anim. (qui extat tom. 3. oper. August.) c. 36. Sicut exterior homo circa ista temporalia quinq; partito sensu afficitur, i. e. visu, auditu, gustu & cæteris, sic interior homo in beata vita circa quinq; ineffabilia Dei ineffabili amore afficitur. Cùm n. Deum suum amabit, quandam lucẽ, quandam vocem, quendam odorem, quendam cibũ & quendam amplexum interiorem amabit; ibi n. fulget, quod nõ capit locus; ibi sonat, quod non rapit tempus; ibi olet, quod non spargit ventus; ibi sapit, quod non minuit edacitas; ibi hæret, quod nõ divellit satietas, ibi siquidem videtur Deus sine intermissione, cognoscitur sine errore, amatur sine offensione, laudatur sine fatigatione. Prosper lib. 1. de vita contempl. c. 2. Futura vita creditur beatè sempiterna & sempiternè beata, ubi est certa securitas & secura tranquillitas & tranquilla jucunditas, felix æternitas, æterna felicitas, ubi est amor perfectus, nullus timor, dies æternus, alacer motus & unus omniũ Spiritus de contemplatione Dei sui ac de sua cum illo permansione securus, ubi ipsa civitas, quæ est Angelorum sanctorum & hominum congregatio beata, meritis fulgentibus micat & æterna salus exuberat, veritas regnat, ubi nec fallit quisq; nec fallitur, unde nullus ejicitur beatus, quò nullus miser admittitur. cap. 4. Erit intellectus sine errore, memoria sine oblivione, cogitatio sine pervagatione, caritas sine simulatione sensus sine offensione, incolumitas sine debilitate, salus sine dolore, vita sine morte, facilitas sine impedimento, saturitas sine fastidio & tota sanitas sine morbo &c. Cæsarius hom. 26. Vita illius cursus erit sine termino, usus sine fastidio, refectio sine cibo, adjutorium sine defectu, requies sine nocte, otiositas sine senio, indeficiens sub nutu Dei, caritas & sub antiquis perpetuisq; gaudiis semper nova jucunditas & sine ullo amittendi periculo felicitas. Fulgent. Epist. 4. cap. 8. Ibi nec minor erit laudatione nostra dilectio, nec inferior dilectione laudatio. Erit enim plena nostra laudatio, quia tunc in nobis erit Dei proximiq; perfecta laudatio. Tunc laudabimus & habebimus, tunc habebimus & amabimus, tunc satiabimur cum delectatione & delectabimur cum satietate. Epist. 6. c. 4. Nihil ibi deest, quia totũ in illo est; nihil ibi superest, quia nihil præter illũ est &c. in ipso beati erunt pleni, in quo nihil indigetur; in eo securi, in quo nihil metuitur; in eo verè semperque gloriosi, cujus vera & sempiterna gloria nec aufertur, nec minuitur, nec augetur Greg. hom. 37. in Evang. Quæ lingua dicere vel quis intellectus capere sufficit, illa supernæ civitatis quanta sint gaudia, Angelorum choris interesse, cum beatissimis Spiritib. gloriæ conditoris assistere, præsentem Dei vultũ cernere, incircumscriptum lumen videre, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuæ munere lætari? Audoenus in vita Eligii lib. 2. c. 16. Amanda est illa vita, ubi nullus labor est, ubi summa semper securitas, secura felicitas, felix libertas, libera beatitudo, ubi sicut Dominus ait, erimus similes Angelis & justi fulgebunt sicut Sol. Nulla ibi erit tristitia, nullus labor, nullus dolor, nullus timor, mors nulla sed perpetua sanitas. Nulla illic existet malitia, nulla carnis miseria, nulla ægritudo, necessitas nulla, nõ fames, non sitis, non frigus, non æstus, non lassitudo, non ulla inimici tentatio, nõ peccandi libido, imò nec malè agendi facultas; sed gaudiũ & lætitia omnia occupabit, homines que Angelis sociati sine ulla carnis infirmitate perpetuò florebunt. Erit illic lætitia certa, requies secura, pax vera, jucunditas infinita. Ibi quicquid semel adepti erimus, nunquam amittemus. Nihil loco illo magnificentius, nihil gloriosius, nihil illustrius, nihil pulchrius, nihil verius, nihil munificentius. Nihil illâ bonitate sincerius, nihil illâ abundantiâ copiosius &c. Rabanus in Eccles. lib. 6. c. 12. Quid vitâ illâ beatius? ubi nõ est paupertatis metus, non ægritudo; nemo lædit injustè aut læditur, nemo irascitur, nemo invidet, nulla cupiditas exardescit, nullum cibi desiderium, nulla honoris pulsat aut potestatis ambitio, sed omnis vitiorum labes penitus deposita & penitus extincta est, pax cuncta continet & lætitia, tranquilla sunt omnia & quieta, jugis splendor, non iste qui nunc est, sed tanto splendidior, tanto clarior, quantò splendidior est Sol lucerna &c. [quæ omnia ut & sequentia ad vitæ æternæ descriptionẽ spectantia desumsit ex Chrys. Epist. 5. ad Theod. lapsum.] Anshelm. lib. de similitud. cap. 47. Quatuordecim sunt beatitudinis partes, quas omnes electi habebunt, opposita totidem miseriæ generib. quæ mali tunc sustinebunt c. 48. Partes beatitudinis sunt, pulchritudo, agilitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas, longævitas, sapiẽtia, amicitia, concordia, honor, potestas, securitas, gaudium. cap. 49. Septem priores

illius

illius beatitudinis partes ad corporis, septem verò posteriores ad animæ beatitudinem pertinent. Quicunque illas omnes beatitudinis partes habere poterit, perfectam corporis & animæ beatitudinem possidebit. Idem in prosologio cap. 25. *Si delectat te pulchritudo, justi fulgebūt sicut Sol; si velocitas, aut fortitudo, aut libertas corporis, cui nihil obsistere possit, erunt similes Angelis Dei. Si longa & salubris vita, ibi sana est æternitas & æterna sanitas, quia justi in perpetuum vivent. Si satietas, satiabuntur, cùm apparuerit gloria Dei. Si ebrietas, inebriabuntur ab ubertate domus Dei. Si melodia, ibi Angelorum chori concinunt sine fine Deo. Si munda voluptas, torrente suæ voluptatis potabit eos Deus. Si sapientia, ipsa Dei sapientia ostendet eis seipsam. Si amicitia, diligent Deum plusquam seipsos & invicem tanquam seipsos & Deus illos plùs quam illi seipsos, quia illi illum & se & invicem per illum & ille se & illos per seipsum. Si concordia, omnibꝰ illic erit una voluntas, quia nulla illis erit nisi sola Dei voluntas. Si potestas, omnipotentes erunt suæ voluntatis ut Deus suæ. Nam sicut poterit Deus quod volet, per seipsum: ita poterunt illi, q volent, per illum, quia sicut illi non aliud volent quàm quod ille, ita ille volet, quicquid illi volent, & quod ille volet, non poterit non esse. Si honor & divitiæ, Deus servos suos bonos & fideles super multa constituet. Si vera securitas, certè ita certi erunt, nullatenus & nūquam istud bonum sibi defuturum, sicut certi erunt, se non suâ sponte illud amissuros, nec dilectorē Deum illud dilectoribus suis invitis ablaturum, nec aliquid Deo potentius invitos Deum & illos separaturum.* c.26. *Tantùm gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantū cognoscent.* Hugo lib. 4. de anim. c. 15. *Omnium beatorum actio simul in communi septiformis est. Vivunt, sapiunt, amant, gaudēt, laudant, veloces sunt, securi sunt. Vivunt vitâ sine fine, sine molestia, sine diminutione, sine omni adversitate. Vita eorum visio & cognitio beatæ Trinitatis. Sapiunt consilia & judicia Dei, quæ sunt abyssus multa. Sapiunt causas & Naturas & origines omniū rerum. Amant Deum incomparabiliter, quia sciunt, unde & ad quid Deus eos provexit. Amant singuli singulos sicut seipsos. Gaudent de Deo ineffabiliter, gaudēt de tanta sua beatitudine. Et quia unusquisq; unumquemq; diligit sicut seipsum, tantum gaudium quisq; habet de bono singulorum, quantū de suo, quoniam bonum, quod non habet in seipso, possidet in altero. Constat igitur, quod singuli tot gaudia habent, quot socios, & singula gaudia tanta sunt singulis, quātū propriū singulorū &c. Laudant Deum sine fine, sine fastidio, sicut scriptū est. Beati qui habitant in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te. Veloces sunt, quia ubicunque esse vult Spiritus, ibi est etiā corpus. Omnes securi sunt de tali vita, de tanta sapientia, de tanto amore, de tanto gaudio, de tali laude, de tali velocitate, quod nullum finē, nullam diminutionem, nullum detrimentū habebunt.* c.16. *In cœlesti patria est vita sine morte, juventus sine senectute, sanitas sine infirmitate, requies sine labore, gaudiū sine tristitia, pax sine discordia, delectatio sine fastidio, lux sine tenebris, pulchritudo sine turpitudine, agilitas sine ponderositate, fortitudo sine imbecillitate, libertas sine servitute, voluptas sine anxietate, longævitas sine vitæ termino, sapientia sine insipientia, amicitia sine inimicitia, cōcordia sine discordia, honor sine dedecore, securitas sine timore.* Bernhard. serm. de tripl. gen. bon. *Æterna illa bona sunt, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit & quæ nunquā exeunt ab illa patria, quæ nescit nisi gaudiū & jubilationem. Ibi nihil deest, ecce abundantia, quâ impleatur humana cupiditas. Quæ est ista copia, ubi nihil quod nolis sit, totum sit quod velis? Quod si nihil deerit nobis, aliquid autem nos latuerit, nunquid erit gloria consummata? ideò nihil latebit nos & ecce sapientia, quâ curiositas hominis satietur &c. Quid si & nihil defuerit, & nihil latuerit, maneat autem timor & anxietas amittendi? ideò nihil terret & ecce potentia, quâ humana infirmitas roboretur. Ubi ergo summa abundantia, summa sapientia, summa potentia est, puto quod nihil desit plenitudini beatitudinis, quantū spectat ad summam felicitatis humanæ.* lib. de meditat. c. 4. *Præmium est videre Deum, vivere cum Deo, esse cum Deo, esse in Deo, qui erit omnia in omnibus, habere Deum, qui est summum bonum. Et ubi est summum bonum, ibi summa felicitas, summa jucunditas, vera libertas, perfecta caritas, æterna securitas, & secura æternitas. Ibi est vera lætitia, plena scientia, omnis pulchritudo & omnis beatitudo. Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas. Gaudia, lætitia dulcedo, vita perennis; Gloria, laus, requies, amor & concordia dulcis. Sic cum Deo homo beatus erit, in cujus conscientia peccatum inventum non fuerit. Videbit Deum ad voluntatem, habebit ad voluptatem, fruetur ad jucunditatem. In æternitate vigebit, in veritate fulgebit, in bonitate gaudebit. Sicut habebit permanendi æternitatem; sic cognoscendi facilitatem & requiescendi felicitatem. Civis siquidem erit illius sanctæ civitatis, cujus cives sunt Angeli, Deus Pater templum Filius ejus splendor, Spiritus S. charitas. O civitas cœlestis, mansio secura, patria fertilis & ampla, totum continens quod delectat, populus sine murmure, incolæ quieti, homines nullam indigentiam habentes. Quàm gloriosa dicta sunt de te civitas Dei! sicut lætantium omnium habitatio est in te. Omnes lætantur in lætitia & exultatione. Omnes delectantur de Deo, cujus aspectus pulcher, facies decora, eloquium dulce &c. In illo clarificatur intellectus & purificatur affectus ad cognoscendam & diligendā veritatem. Et h. e. totū bonum hominis; nosse scil. & amare creatorem suū &c. Convolemus ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatem, ad superna lætitiæ solennitatem & contemplativæ vitæ jucunditatem, ut possimus intrare potentias Domini & videre superabundantes divitias bonitatis ejus. Ibi vacabimus & videbimus, quàm dulcis est Dominus & quàm magna multitudo dulcedinis ejus. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorū splendorem & regiæ potestatis honorem &c. Quicquid desiderabimus, totum habebimus, nihil amplius desiderantes, & quicquid videbimus, amabimus, ipso amore beati. Beati dulcedine amoris & suavitate contemplationis &c. Una erit omnium lingua, jubilatio indefessa, unus affectus, amor æternus. Patebit veritas, implebitur caritas & erit integra corporis & animæ societas, fulgebit sicut Sol glorifica humanitas, quieta erit & concors carnis ac Spiritus societas. Angelorum & hominum unum erit gaudium; unū colloquium, unum convivium. Erit communis omniū omnipotentia, sapientia, pax, justitia & intelligentia. Non erit in illa pace diversitas linguarum sed pacifica & concors concordia morum & affectuum. In torrente illius voluptatis nihil ultra appetet cumulata satietas, tanta erit felicitas. Ibi siquidem erit cumulus felicitatis, supereminens gloria & superabundans lætitia.* Idem serm. 11. super Cant. col. 519. *Error à ratione, à voluntate dolor atq; à memoria timor omnis decedet & succedet illa, quam speramus, mira serenitas, plena suavitas, æterna securitas.*

Primum faciet veritas Deus, secundū caritas Deus, tertium summa potestas Deus, ut sit Deus omnia in omnibus, ratione recipiente lucem inextinguibilem, voluntate pacem imperturbabilem consequente, memoriâ fonti indeficienti æternaliter inhærente &c. Ibid. *Qui replet in bonis desiderium animæ, ipse rationi futurus est plenitudo lucis, ipse voluntati multitudo pacis, ipse memoriæ cōtinuatio æternitatis.* serm. 17. in Psal. Qui habitat. *Nec longinquitas illa terminum, nec claritas occasum, nec satietas habet fastidium. Erit n. securitas de æternitate, gloriatio de veritate, exultatio de satietate.* Innoc. serm. 3. Dom. Lxx. *Vita sine morte, dies sine nocte, securitas sine timore, jucunditas sine dolore, tranquillitas sine labore, pulchritudo sine deformitate, fortitudo sine debilitate, rectitudo sine perversitate; bonitas sine malitia, veritas sine fallacia, felicitas sine miseria.* Idem serm. de D. Gregorio. *Electi duplicem glorificationis stolam habebunt, unam corporis & alteram Spiritus. Stola Spiritus in tribus consistit, in cognitione, in dilectione & in delectatione. Stola carnis consistit, in quatuor, in claritate, in subtilitate, in agilitate, in impassibilitate.* Thom. in comm. Esa. 34. *Gloria æterna erit magna quintupliciter, erit enim intensa, extensa, æterna, perfecta & integra.* Bonavent. in Diæta salutis tit. 9. c. 50. (tom. 6. oper. p. 337.) *In illa cœlesti gloria consideranda sunt tria, amœnissima civitatis, amantissima societas, amplissima felicitas.* tit. 10. c. 4. enumerat duodecim fructus vitæ immortalis, quos ex ipso recensuimus superiùs §. 24. in explic. Apocal. 22. v. 1. Petrus Aliacus in Speculo considerationis part. 3. c. 11. *Duodecim privilegia beatorum post generalem resurrectionem corporum figurantur, videl. sanitas sine infirmitate, juventus sine senectute, impassibilitas sine morte, pulchritudo sine deformitate, libertas sine servitute vel coactione, pax sine turbatione, securitas sine timore, satietas sine fastidio vel esurie, abundantia sine indigentia vel paupertate, cognitio sine ignorantia vel errore, gloria sine ignominia vel dedecore, gaudiū sine tristitia vel dolore.* Laurent. Justinian. de discipl. & perf. c. 17. *Tunc videbimus Deum sicut est, tunc laudabimus perfectè, amabimus ardenter, vacabimus actualiter, inhærebimus indissolubiliter, jucundabimur latanter, satiabimur sufficienter & transformabimur totaliter. Erit namq; tunc Deus omnia in omnibus. Nam nihil in nobis à laude cessabit. Erit enim rationi Dei sapientia plenitudo lucis, erit affectioni Dei bonitas & clementia multitudo pacis & superabundātia dilectionis, erit memoriæ Dei mira essentia & majestas continuatio fruitionis. Erit quippe tunc in cœlesti gloria læta societas, concors voluntas, communis felicitas, sempiterna libertas, secura tranquillitas, indicibilis honestas, plena pax, vera dilectio, mutuus amor, una gloria, eadem mansio & imperturbabile regnum.* Johan. de turre cremata tractat. 36. in reg. *Duodecim considerationes sunt vitæ æternæ, quæ ad concupiscentiam illius nos movere debent. Prima est, quod illa sola est vera vita, cùm sit æterna. 2. quia in illa æterna vita possidetur sanitas sine quacunq; infirmitate, molestia aut passione. 3. quia in illa est pulchritudo sine quacunq; deformitate. 4. quia in illa vita est copia omnium bonorum, 5. est in ea satietas & adimpletio omnium desideriorum sine quocunque defectu. 6. est in ea securitas & pacis tranquillitas sine timore quocunque. 7. habebitur in ea visio beata clarissima & jucundissima divinitatis. 8. est in ea delectatio summa. 9. est in ea sapientia & plenissima cognitio absque ignorantia. 10. in illa viventes summo ibi honore & gloria sublimantur. 11. est in ea jucunditas ineffabilis & 12. laus interminabilis.* Rupertus de Lycio de beat. Sanct. serm. 2. cap. 3. *Procedet lætitia beatis propter tria 1. propter loci luminositatem. Illud enim cœlum erit lumine plenissimum & omni jucunditate gratiosum. 2. propter loci puritatem, non erunt ibi caligines, non lutum, non fœtores, non calores, non frigora, non malitia, non tormenta & odia, sed tota puritas, sanctitas, lætitia. 3. propter loci magnitudinem ac pulcritudinem &c.* Carthenius de quatuor Noviss. lib. 4. cap. 1. *Beatitudo cœlestis in absentia omnis mali & præsentia omnis boni consistit. Ibi enim erit lumen indeficiens, gaudium sempiternum, vita perennis & immortalis, lætitia sempiterna cum Angelis & omnibus Sanctis, ibi est lux lucis & fons luminis, civitas sancta, Hierusalem cœlestis. Ibi nullus dolor nec tristitia post gaudium &c. ibi omnis dolor & omne malum non videbitur & omne bonum nunquam deesse poterit, quia DEUS erit ibi omnia in omnibus, id est, quæcunque ab omnibus desiderantur vita, salus & copia, honor, pax & omnia bona. Præmium virtutis erit ipse qui dedit virtutem, & qui seipsum, quo melius ac majus nihil possit esse promisit diligentibus se, erit beata satietas omnibus. Tunc erit Christus speculum visui, mel gustui, cithara auditui, balsamum olfactui, flos tactui. Ipse erit perfectio desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine defatigatione laudabitur.* Confer ea quæ sub calcem hujus tractat. adducentur.

53. Atque ut multa brevibus complectamur. In vita æterna erit τῆς παναγίου τριάδος ὄψις, τῆς ἀφθαρσίας ἔνδυσις καὶ τῆς πάσης ἐπιθυμίας πλήρωσις, *Sacrosancta Trinitatis beata visio, incorruptibilitatis induitio & omnis desiderii nostri impletio.* In hac vita *mera calamitas*; in altera *mera felicitas*; hîc *mera captivitas*, illic *mera libertas*; hîc *mera fugacitas*, illic *mera æternitas*. Erit *ibi insatiabilis satietas & indeficiens gaudium*. Erit ibi *beata Dei visio, perfecta justitiæ reductio, bonorum omnium impletio & imaginis divinæ recuperatio. Omnia ibi clara, omnia ibi cara, omnia ibi rara.* In anima beatorum erit *perfecta Dei notitia, perfecta sapientia, perfecta justitia*, in corpore *perfecta sanitas, Angelica claritas, summa subtilitas*, in utroque *vera immortalitas, jugis vita, jugis lætitia*. Erit illic *sine servitute libertas, sine metu securitas, sine fletu gaudium, sine fine gloria, sine satietate solatium. Majora ibi erunt præmia, quàm beatorum hominum desideria.* Erit ibi *summi boni communio sine invidia, gaudiorum satietas sine fastidio, perpetuus triumphus sine bello, perfectio sine defectu, perpetuitas sine fine.* Erit ibi *amœnitas vernalis, formositas æstivalis, ubertas autumnalis, tranquillitas hyemalis.* Erit ibi *corporum æterna sanitas, animorum summa puritas, gloria & voluptatis divinæ ubertas, perpetua Sanctorum familiaritas & stupenda corporum glorificatorum claritas.* Gaudium ineffabile orietur in beatis, *ex beatificâ Dei visione, ex plenissima mysteriorum divinorum cognitione, ex vera justitia perfectione, ex suavissima Angelorum, Patriarcharum, Prophetarum, Apostolorum, Martyrum, cognatorum &c. cohabitatione, ex corporum conditione*, quippe quæ erunt *immortalia, impassibilia, agilia, subtilia, splendida &c.* Gaudebunt beati *supra se* de Dei visione; *infra se* de inferni evasione; *intra se* de animæ & corporis glorificatione; *circa se* de Angelorum & Sanctorum omnium associatione. Erit ibi *lux sine caligine, sapientia sine*

sine ignorantia, intellectus sine errore, ratio sine obscuritate, memoria sine oblivione, gaudium sine mœrore, festivitas sine fine, æternitas sine labe, serenitas sine nube. Fidei succedet *visio*, spei *comprehensio*, dilectioni, *perfecta fruitio. Sapientia Salomonis* videbitur ignorantia; *pulcritudo & forma Absolonis* turpitudo ac deformitas; *fortitudo & robur Samsonis* debilitatio ac languor, *eorum qui primi in hoc mundo fuerunt vita*, mors quædam; *divitiæ & Regum hujus terræ thesauri* paupertas & miseria. Erit ibi *amor sine livore, securitas sine timore, requies sine terrore, felicitas sine horrore, firmitas sine tremore, puritas sine squalore, otium sine labore, voluptas sine dolore, gaudium sine angore, lætitia sine mœrore, conversatio sine clamore, sapientia sine errore.* Aderit *omne bonum, omne gaudium*, quod dici vel cogitari potest, aderit plus boni ac gaudii, quàm dici vel cogitari potest. Beatissima erit illa vita propter *rem*, quâ fruemur, fruemur enim ipso Deo. *Propter modum*, quo ipso fruemur, eo enim fruemur per se omnibus mediis cessantibus. *Propter mensuram*, quâ Deo fruemur, plenè enim eo potiemur. *Propter tempus*, in æternum enim eo fruemur. *Propter certitudinem*, quia eo perfectè nos frui cognoscemus. *Propter domicilium*, in cœlo enim novo & terra nova eo fruemur. *Propter comites* denique nobis adjunctos, qui sunt Angeli & electi.

Specialis enumeratio bonorũ vitæ ater.

54. Neque verò in generali illa cœlestis beatitudinis descriptione subsistendum, sed *in specie* quæ & qualia in vita æterna expectanda sint præmia juxta Scripturæ ductum explicandum, ut ad illius desiderium & veræ pietatis studium magis excitemur, quâ de re Anshelmus in libro de similitud. cap. 47. sic differit. *Multi homines, quibus nonnunquam boni mores & justa opera proponuntur, cùm ut se in eis seculi postpositâ vanitate exerceant, inquirere solent, quamobrem, quo præmio, quâ retributione. Respondetur itaque illis, quod scriptum est, quia nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit DEUS diligentibus se. Quod cum illi, non clarè quid sit advertere possunt, repetitur hoc ipsum aliis verbis & dicitur eis. Præmiũ, q; his qui in hac vita Deo serviunt, in futura vita compensatur, est vita æterna, beatitudo æterna, æterna jucunditas, sufficientia simul omnium commodorum secundum voluntatem & sine omni indigentia. Hæc ergo cùm illis hoc modo dicuntur, bona quidem & magna, ut sunt, videntur, sed quia non intelligunt, quid in ipsa vita habituri sint, nec subitò quid sit omnium commodorum secundum voluntatem sufficientia & sine omni indigentia percipere possunt, hærent animo, nec multùm efficaci sapore ad audita trahuntur. Quid igitur agendum, ut hæc illis aliquatenus sapiant & sic ad bona opera evigilent? Puerorum more cibandos æstimo eos, qui si aliquando grossum aliquod pomum edendum percipiunt, illud ob dentium teneritudinem & oris angustiam assumere nequeunt, si pro illorum capacitate priùs non fuerit particulatim divisum. Itaque dividamus in partes magna, quæ diximus, ut inde possint ad vitam nutriri, de quibus agimus.* Progrediemur igitur hoc ordine. In bonis vitæ æternæ considerandа eorum tum *quantitas* tum *qualitas*. Quantitas est vel *discreta* vel *continua*. Ad discretam quantitatem *numerus*, ad continuam refertur *tempus*. Numerus bonorum cœlestium ex *multiplici eorum varietate* colligitur. Varietatem & copiam illam nullus in hac vita animo complecti, nedum verbis explicare potest, interim ductum Scripturæ secuti in ea explicanda eò usq; progrediemur, quò in hujus vitæ caligine & infirmitate possumus. Bona vitæ æternæ sunt vel στερητικὰ *privativa*, vel θετικὰ *positiva*, quia Scriptura eadem describit tum ἀποφατικῶς καὶ ἀφαιρετικῶς *negativè*, tum καταφατικῶς καὶ θετικῶς *affirmativè*. Erit in vita æterna *absentia omnis mali & præsentia omnis boni*, ἀναίρεσις πάντων κακῶν καὶ θέσις πάντων καλῶν καὶ ἐνεργημάτων, Quid enim mali illis adesse ac quid boni illis deesse posset, qui Deum à facie ad faciem vident ac summo & infinito illo bono perfectissimè fruuntur? Descriptio negativa illorum bonorum prætermittenda non est, cùm ipsa Scriptura eâdem utatur, cùmque in hac vita vix possimus ulterius progredi, quàm ut per *viam negationis* felicitatem & gloriam vitæ æternæ utcunque declaremus. Augustinus lib. 3. de Symbolo ad Catechumenos cap. 12. *Faciliùs possumus dicere, quid non sit in vita illa æterna, quàm quid ibi sit. Non est ibi mors, non est ibi luctus, non est ibi lassitudo, non est infirmitas, non est fames, nulla sitis, nullus æstus nulla corruptio, nulla indigentia, nulla molestia, nulla tristitia. Ecce diximus quid ibi non sit. Quid autem ibi sit, vis nosse? hæc nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparavit DEUS diligentibus se.*

55. Describi autem possunt hæc bona vitæ æternæ privativa tum γενικῶς tum εἰδικῶς. *In genere* dicimus à beatis omne malum abfuturum, quodcunque nominari vel cogitari potest. Ut enim in inferno est omnis mali præsentia, ita in cœlo erit omnis mali absentia. Ac si vel maximè nullum in cœlo esset bonum positivum, tamen maximi beneficii, imò infiniti boni loco habendum esset, quod pii ab inferni pœnis futuri sint liberi, quia pœnæ illæ ratione æternitatis sunt infinitæ ac *interminabiles*, ratione multiplicis varietatis *innumerabiles*, ratione acerbitatis & intensionis *inæstimabiles*, ut in præced. tractat. ostendimus. Quemadmodum non potest rectius intelligi, quantum bonum sit sanitas, quàm si animo & oculis intueamur morbos, quibus alii miris ac miseris modis torquentur; sic non potest melius intelligi, quantum bonum sit vita æterna, quàm si miserrimum statum damnatorum consideremus, qui infinitâ multiplicium malorum varietate divexantur. Isidorus lib. 1. sentent. cap. 38. *Sicut comparatus color candidus nigro colori fit pulchrior: ita & Sanctorum requies comparata damnationi malorum erit gloriosior.* Quotquot in damnatis describuntur mala, totidem beatis tribuuntur bona, quia à malis illis omnibus beati immunes erunt. *In specie* dicimus à beatis abfutura *mala culpæ & pœnæ*, mala *peccati & supplicii*, mala *animæ & corporis*, mala *interna & externa*, mala αὐθαίρετα καὶ αὐθόμετα, mala *temporalia & æterna*, adeoque omne quicquid mali nomine exprimitur. Aberit à beatis *peccatum*, aberunt *peccati causæ*, aberunt *peccati pœnæ*. 1. *Peccatum* est fons omnis mali, quia ob malum culpæ creaturæ rationales subjiciuntur malis pœnæ. Atqui aberit à beatis omne etiam minimum peccatum, aberunt omnes peccatorum species. In hac vita pii in carne sua peccati reliquias circumferunt, sed in vita æterna omnes illæ peccati reliquiæ perfectè erunt expurgatæ ac deletæ.

Bona vitæ æternæ privativa.

Aberit à beatis 1. peccatũ.

In

In hac vita pii quotidianis infirmitatibus ac nævis sunt obnoxii, sed in vita æterna nec ignorantiæ nec infirmitatis peccata in beatis amplius locum habebunt. Esa.30.v.26. *erit lux Lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierum in die quâ alligaverit Dominus vulnus populi sui & percussuram plagæ ejus sanaverit.* Esa.44.v.22. *Deleo ut nubem iniquitatem tuam & quasi nebulā peccata tua.* Esa. 60.v.18. *Non audietur ultra iniquitas* (ita reddidit vulg. versio, in Hebræo est חָמָס *violentia, rapina*) *in terra tua, vastitas & contritio in terminis tuis, vocabis salutem muros tuos & portas tuas hymnum* v.19. *non erit tibi amplius Sol ad lucendam per diem &c.* (Hoc vaticinium ad Ecclesiam triumphantem & Hierosolymam cœlestem refertur Apoc.21.v.23. cap.22.v.5. quia beneficia illa N. T. de quibus Propheta ibidem agit, inchoantur tantum in hac vita, in futura autem erunt perfecta & completa) Jer.50.v.20. *In diebus illis & in tempore illo ait Dominus, quæretur iniquitas Israel & non erit & peccatum Iuda & non invenietur.* Ose.13.v.12. *Colligata est iniquitas Ephraim, absconditum peccatum ejus.* Mich.7.v.19. *mundabit iniquitates nostras & projiciet in profundum maris omnia peccata nostra.* Huc referri possunt omnia Scripturæ dicta, quæ de peccati abolitione ac deletione loquuntur, quia peccatū in hac vita mortificari incipit, sed plena peccati abolitio sequetur in vita æterna. Rom.7.v.17. *habitat in me peccatum.* v.24. *infelix ego homo quis me liberabit à corpore mortis hujus.*

2. Peccati causæ. 56. 2. *Peccati causæ sunt* 1. *carnis corruptio.* 2. *Diaboli persuasio.* 3. *Mundi seductio.* At hæ peccati causæ omnes à beatis aberunt, non erit in eis *peccandi voluntas* nec *delinquendi facultas*, erunt enim in bono perfectè confirmati & à peccandi periculo liberati. 1. *Carnis corruptio* prorsus erit abolita; nec fomes peccati in corporibus glorificatis amplius locum habebit. In hac vita *caro concupiscit adversus Spiritum & Spiritus adversus carnem* Gal.5.v.17. sed in futura vita caro perfectè subjecta erit Spiritui. In hac vita renati adhuc ex parte *carnales sunt* Rom.7.v.14. sed non *secundùm carnem ambulant* Rom. 8. v.1. sed in futura vita erunt perfectè spirituales. 2. *Diaboli insidiæ* non erunt ampliùs beatis metuendæ, quia Diabolus cum omnibus malis Angelis & hominibus impiis in carcere infernali erit conclusus, nec ad cœlestia palatia amplius ei patebit aditus. In hac vita *Diabolus circuit tanquam leo rugiens, quærens quos devoret* 1.Pet.5.v.8. sed in futura vita rictus hujus leonis penitus erit occlusus. In hac vita Satanas *expetit pios, ut cribret eos sicuti triticum* Luc. 22. v.31. sed in futura vita *tritico à paleis perfectè purgato & in cœleste horreum recondito* Matt.3.v.12. nihil quicquam moliri poterit. In hac vita *piis est colluctatio adversus Principes & potestates, adversus mundi rectores* Eph. 6. v. 12. qui *telis ignitis* eos aggrediuntur v.16. sed in futura vita cessabit omnis pugna, quia perfecta sequitur victoria. In hac vita *modo apertè & violenter, modo occultè & fraudulenter, semper autem malitiosè & crudeliter pios impugnat & persequitur.* Bernhard. serm. 3. de sept. panib. col. 183. sed in futura vita tum violentia tum fraudulentia ipsius penitùs erit depressa, quâ de re testantur hæc Scripturæ dicta. Esa.27.v.1. *In die illa visitabit Dominus in gladio suo duro & grandi & forti super Leviathan serpentem directum & super Leviathan, serpentem tortuosum & occidet cetum qui in mari est.* [Christus in passione sua pugnavit contra Diabolum, contrivit caput infernalis serpentis, per *mortem destruxit eum, qui mortis habet imperium, hoc est, Diabolum* Hebr. 2. v.14. hujus beneficii fructus perfectè conspicietur ac piis continget in vita æterna] cap.35.v.9. *non erit ibi leo & mala bestia non ascendet per illam nec invenietur ibi* (beati à potestate infernalis leonis plenè liberati ambulabunt liberè) Roman.16.v.20. *Deus pacis conteret Satanam sub pedibus vestris velociter* (Christus contrivit Satanam, ne possit in pugna contra pios prævalere, interim adhuc ipsi permittitur, ut in hac vita tentationibus suis nos oppugnet, sed in die judicii plenè & perfectè sub pedibus piorum conteretur. In hac vita reportant pii victoriam ex pugna, in futura plenariè liberabuntur à pugna) 1. Corinth. 6. v. 3. *Nescitis quoniam Angelos judicabimus* (tantum abest, ut mali Angeli possint suis tentationibus beatos post hanc vitam seducere, ut etiam malos Angelos pii sint judicaturi ac condemnaturi suo tum exemplo tum suffragio) Apocal. 12. v. 7. *Michael & Angeli ejus præliabantur cum Dracone & Draco pugnabat & Angeli ejus.* v.8. *& non valuerunt nec inventus est locus eorum amplius in cœlo.* v. 9. *& projectus est Draco ille magnus, serpens antiquus qui vocatur Diabolus & Satanas &c.* (hæc victoria inchoatur in Ecclesia militante, in qua virtute & efficaciâ Christi per prædicationem Evangelii Satanas debellatur ac regnum ejus in cordibus hominum destruitur Luc. 10. v. 18. cap.11. v.22.&c. sed perfectè consummabitur in Ecclesia triumphante) Apocal. 20. vers. 10. *Diabolus, qui seducebat eos, missus est in stagnum ignis & sulphuris.* 3. *Mundi seductio* non amplius erit beatis pertimescenda, quia in cœlum perfectæ beatitudinis, quietis ac lætitiæ locum erunt translati, ac proinde ab omni deceptionis periculo liberi. *Omne quod est in mundo concupiscentia carnis est, concupiscentia oculorum & superbia vitæ* 1.Joh.2.v.16. sed hic mundus in die judicii transibit v.17. proinde etiam beatos ampliùs seducere non poterit. In ostio sancti sanctorum depictæ erant *palmæ* 1. Reg. 6. v.32. quisquis enim in sancta Sanctorum cœlestia est ingressus, victor erit tentationum Satanæ, mundi & carnis. In deserto erant tria serpentum genera. *Serpens flatu urens, scorpio pungens & dipsas siti enecans* Deuter. 8. v. 15. sic in deserto hujus mundi tria mala nobis sunt infesta. *Scorpio caudâ pungens* h.e. carnis fallacia. *Serpens flatu urens*, h.e. hostis malitia & *dipsas siti enecans*, h. e. mundi avaritia. Sed quemadmodum Israëlitæ terram promissam ingressi ab omnib. illis malis erant liberi, sic beati in promissam vitæ hereditatem collocati ab omnibus tentationibus ac seductionibus erunt pacati. In hac vita Diabolus clamat, *ego decipiam*; caro clamat, *ego deficiam*; mundus clamat, *ego interficiam*; sed in futura vita nec Diabolus poterit decipere, nec caro deficere, nec mundus interficere. Proinde cum Fulgentio Epistol. 4. cap. 8. *gemamus & fleamus coram Domino, qui fecit nos, ut à concupiscentia carnis & à concupiscentia oculorum & superbia seculi, quæ non est ex Patre, sed ex mundo, liberet nos & ad illam nos subjectionem perducat, in qua nobis nihil repugnat ex mortalitatis vitio, sed ex immortalitatis dono totum, quicquid in nobis est, fiat subditum DEO.*

Tunc

Tunc enim erit in nobis vera perfecta & excelsa humilitas, cùm & in carne & in mente nostra nulla remanserit prava cupiditas, nec cogitationib. fatigabitur Spiritus, nec laborib. macerabitur corpus; nulla erit solicitudo certaminis, sed perfecta erit securitas pacis; nulla nobis erit justitia indigẽtia, sed cum delectatione saturitas plena. Ibi erimus enim perfecta celsitudine beati, quia perfectâ erimus Deo carnis & spiritus humilitate subjecti.

3. Peccati pœna.

57. 3. *Peccati pœnæ* sunt 1. *variæ calamitates, dolores, molestiæ, adversitates*, quib. in hac vita homines sunt subjecti. Atqui illa omnia aberunt à statu futuri seculi. Psal.16.v.7. *Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi.* v.8. *quia eripuit animã meam à morte, oculos meos à lachrymis, pedes meos à lapsu.* Psal.125.v.3. *non relinquet Dominus virgam peccatorum super sortem justorũ.* Ps.129.v.4. *Dominus justus concidet funes impiorũ.* Esa.25.v.8. *auferet Deus omnem lachrymam ab omni facie & opprobriũ populi sui auferet* Esa.32. v.17. *erit opus justitiæ pax & cultus justitiæ quies & securitas usque in sempiternum.* v.18 *sedebit populꝰ meus in habitatione pacis, in tabernaculis fiduciæ & in requie securitatis.* c.35.v.10. *fugiet dolor & gemitus.* c.49.v.10. *non e[illegible]nt nec sitient & non percutiet eos æstus & Sol, q[illegible] miserator eorũ reget eos, & ad fontes aquarũ d[illegible]cet eos.* c.65.v.16. *oblivioni tradita s[illegible] an[illegible] priores & abscondita sunt ab oculis n[illegible]stris,* v.[illegible] *non audietur in populo meo ultrà vox f[illegible] & vox cla[illegible]oris.* Apoc.7.v.16. adducitur dictu[illegible] propheticum Esa.49.v.10. *non esurient &c.* Apo[illegible]20.c.20.v.10. *bestia persequens & Pseudoproph[illegible] seducens mittentur in stagnum ignis*, ut beatis non [illegible]plius sint molesti. Apoc.21.v.4. *abster[illegible] Deus omnẽ lachrymam ab oculis eorũ & mors ult[illegible] non erit neq; luctus, neq; clamor, neq; dolor erit ul[illegible] quia prima abierunt.* Hûc pertinent dicta, in qui[illegible]is *requies & regnũ* beatis tribuitur, quia ideò dicũtur futuri in requie, quòd ab omnibꝰ molestiis & adversitatib: futuri sint liberi; ideò dicuntur regnaturi, quia ab omnib. hostiũ impugnationibus erunt immunes. 2. *mors temporalis.* Ab ea v. nullum ampliùs beatis imminebit periculum, nullus inposterum ejus erit metus. Si quæ hujus vitæ felicitas, si aliquod gaudium, illud turbat mortis memoria, quia omnes tandem cogimur morti esse obnoxii, sed in futura vita extincta penitus erit mortis memoria, adeoque mors erit prorsus mortua. Esa.25. v.8. *absorbebit mortem in sempiternũ.* Ose.13.v.14 *de morte liberabo eos, ero pestilentia tua ô mors.* 1.Corinth.15.vers.26. *novissimus hostis destruetur mors.* v.54. *cùm corruptibile hoc induerit incorruptionem, & mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo qui scriptus est, absorpta est mors in victoria.* Apoc.2.v.7. *vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei* (quod est præsentissimum mortis alexipharmacum) cap.21.v.4. *mors ultrà non erit.* 3. *mors æterna, infernus ac damnatio.* Nec illam metuere cogentur beati, quia hereditatem cœlestem obtinebunt in omnem æternitatem. Oseæ 13.v.14. *de manu inferni redimam eos, ero lues tua ô inferne.* Luc.16.v.26. *magnum chasma firmatum est, ut qui volunt hinc transire ad vos, non possint.* 1. Cor.15. v.55. *ubi est inferne victoria tua?* Apoc.2.v.11. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.* cap.20. v.14. *Infernus & mors missi sunt in stagnum ignis, hæc est mors secunda*, (penitus eâ sunt deleta & extincta, ut in electos DEI nullam ampliùs habeant potestatem, sicut Diabolus & omnes Ecclesiæ persecutores, qui in lacum ignis sunt projecti. Quidam *μετωνυμικῶς* exponunt de illis, quos mors & sepulchrum reddiderant v.13.)

58. De hisce *privativis* vitæ æternæ bonis sic loquuntur pii veteres. Lib. 2. oracul. Sibyllin.

> οὐκ ἔαρ. οὐχὶ θέρος. οὐ χειμὼν, οὐ μετόπωρον,
> οὐ γάμος, οὐ θάνατος, οὐ πρήσεις, οὐδ' ἀγορασμοὶ,
> οὐ δύσις ἀντολίη, ποιήσει γὰρ μακρὸν ἦμαρ.

Dicta veterum de privativis vitæ æternæ bonis.

Athanas. serm. 3. contra Arian. *Omnia in omnibus erit Christus. Ubi porro Christus, quod genus metus ac periculi erit?* Basilius homil. in Psal.114. *Ea viventium beata regio, in qua non nox, non somnus mortis imitatio quædam, non cibus aut potus humanæ infirmitatis præsidia, non præterea morbus, non dolor aut medicina, vel judicia, seu mercatus, non artes, non pecunia malorum origo, bellorum materia, inimicitiæ radix, sed regio viventium, non morientium ob peccatum, sed veram vitam viventium in Christo Iesu.* Ephrem de compunct. cordis cap.8. *Plorate fratres in conspectu Domini, ut gaudere nos faciat in regno suo, in vita illa immortali, ubi fugatur dolor, tristitia & gemitus, ubi nec lachrymis aliquis nec pœnitentiâ indiget, ubi non est timor & tremor, ubi non est mors & corruptio, ubi non est adversarius & impugnator, ubi non est exacerbatio inobœdientiæ, & ira contentionis, ubi non est odium & inimicitiæ, sed omninò gaudium & lætitia & exultatio & mensa spiritualibus cibis plena &c.* Chrysost. Epist. 5. ad Theodorum lapsum: *Nullus illic calumniator timendus, nulla Dæmonum insidiæ, nullæ minæ, nulla mors, nec ea, quâ hîc extinguimur, nec altera, quæ hac multò est acerbior; omnis harum rerum expectatio desiit.* idem homil. 6. in Epist. ad Hebræos in morali: *Reverâ est illa requies, ubi aufugit dolor, tristitia & gemitus, ubi neque curæ, neque labores, neque angor, neque metus animam percellens & quatiens, sed solus Dei metus plenus voluptate. Non est illic, in sudore vultus tui vesceris pane tuo, neque sunt spinæ, neque tribuli. Non est amplius, in doloribus paries filios tuos &c. Omnia sunt pax, gaudium, lætitia, voluptas, bonitas, mansuetudo. Non est illic æmulatio & invidia, non morbus, non hæc mors corporis, non illa animæ, non sunt tenebræ neque nox. Omnia sunt dies, omnia lux, omnia sunt mitia ac mansueta, omnia splendida. Non potest capi satietas, semper erimus in perpetuo bonorum desiderio &c.* Cyrill. Alexandr. lib. 12. in Joh. cap. 58. *Nos dicimus nullas corruptionis reliquias, nullum signum, nulla consequentia vel antecedentia post resurrectionem in hominibus futura.* Eucherius homil. 1. de Epiph. Dom. *Veniet tempus illud expectatissimum ac beatissimum, in quo nobis ad serviendum Deo nostro nulla jam obsistat infirmitas, nulla contradicat misera carnis adversitas, nulla ulterius remaneat pugnandi necessitas. Veniet, inquam, tempus illud, quando jam nulla desideretur cibi somnique refectio, nulla sentiatur jejunii lassitudo, nulla timeatur vel de carne inquietudo vel de hoste tentatio, sed adversario in inferni profunda contruso perfruemur hac primùm felicitate, ut incipiamꝰ nec velle ultrà peccare, nec posse, cessante omni iniquitate, omni miseria, omni mœrore, totum innocentia, totũ lætitia, totum felicitas possidebit. Nullã inferior miseriã, nullam felicior timebit invidiam, quia exinanitâ & penitus extinctâ omni malignitate transibit in pectora homi-*

hominum claritas Angelorum, quibus admixti homines jam cœlestes receptâ carne sine carnis infirmitate fulgebunt, & ideo nullum ulterius patientur de sempiterna Domini servitute fastidium, nullum sub perenni laudum suarum exultatione defectum. August. lib. 3. de Symb. cap. 11. *Facilius possumus dicere in illa vita æterna, quid ibi non sit, quàm quid sit. Non est ibi mors, non est ibi luctus, non est ibi lassitudo, non est infirmitas, non est fames, nulla sitis, nullus æstus, nulla corruptio, nulla indigentia, nulla mœstitia, nulla tristitia.* serm. 64. de verb. Domini secundùm Johan. *Non erit ibi lassari & dormire, non erit ibi esurire & sitire, non ibi erit crescere & senescere, quia nec nasci erit, ubi numerus integri manet.* Alcimus lib. 2. de pecc. orig. *Cessabit gemitus, luctus, metus, ira, voluptas, fraus, dolor, atque dolus, mæror, discordia, livor. Nullus egens, nullus cupiens &c.* Prosper de vita contemplat. lib. 1. cap. 4. *Nec ulla peccata ibi, nec peccatores erunt & qui ibi fuerint, jam peccare non poterunt.* Smaragdus in regulam Bened. in expos. Prologi: *In vita æterna non est fletus, nec ullus potest esse gemitus, ibi habebunt omnes Sancti amorem perfectum, timorem nullum & gaudium sempiternum. Ibi enim erit eis voluntas certa, cupiditas nulla, quia fruentur bonis cœlestibus, ad quæ pervenire cupiebant. Nihil eis deerit, quod ulterius concupiscant & in illa regione perpetuæ securitatis ac pacis perfectæ nec timoris stimulos passuri sunt nec dolores.*

Bona vitæ æt. positiva. 59. Bona vitæ æternæ θετικὰ seu *positiva* quidam revocant ad tres classes videl. *ad Dei visionem, dilectionem & glorificationem*, cujus distributionis fundamenta petunt 1. *ex tribus summorum bonorũ generibus.* Naturæ rationali in prima creatione à Deo attributis, videl. *sapientiâ* seu agnitione DEI perfecta & omnibus numeris absoluta sine errore & ignorantia; *justitiâ* seu obœdientia erga Deum juxtâ legem integra sine peccato, quæ Deo maximopere placuit; & *lætitiâ cordis* in Deo tanquam summo bono suavissimè acquiescentis, quæ comes fuit priorum duorum beneficiorum individua. 3. *ex oppositis trib. gradib.* pœnarum, mortis & damnationis æternæ, qui sunt, *tenebræ* seu caligo perpetua; *odium Dei* & Ecclesiæ ἀκατάσχετον seu furor peccandi diabolicus; & *cruciatus* nunquam finiendus. 3. *ex dicto Augustini*, quo lib. ultimi de civitate Dei caput ultimum concludit: *Ibi Deum sine fine videbimus, sine fastidio amabimus, sine defatigatione laudabimus.* Nos σαφηνείας καὶ εὐμεθοδείας causâ hoc modo progredimur. Bona vitæ æternæ θετικὰ sive positiva distingui possunt *in bona interna*, quæ beati in semetipsis sentient, & *externa*, quę in sociis beatitudinis intuebuntur, quorum intuitu bona interna augmentum capient, quæque ratione externi domicilii percipient. *Interna bona* sunt, vel totius compositi vel *alterutrius partis*, animæ scilic. vel corporis, *bona totius compositi* vocamus ea, quæ ad animam & corpus beatorum pertinent, quamvis ad animam *primariò & originaliter*, ad corpus *secundariò & consequenter*; Bona *alterutrius partis* accipienda sunt *non exclusivè*, quasi à bonis animæ penitùs separatum futurum sit corpus, & à bonis corporis prorsus separanda sit anima, sed *inclusivè & subordinatè.* Cùm enim inter animam & corpus arctissima futura sit unio, ideò orietur ex ea talis communicatio, quâ bona ani-
1. Interna. mæ redundabunt in corpus & vice versâ bona cor-
1. Totius compositi poris redundabunt in animam. Inter bona inter-
1. Dei visio na totius compositi eminet *beata & beatifica Dei visio*, quam electis in vita æterna competere sequẽtia Scripturæ dicta ostendant. Job. 19. v. 26. *In carne mea videbo Deum.* v. 27. *quem visurus sum ego mihi & oculi mei conspecturi sunt, & non alienus.* (Hoc dictum non esse accipiendum de visione Dei, quæ in hac vita Jobo obtigit, sed de ea, quam post resurrectionem speravit, ex contextu ostendimus in tract. de resurr. §. 9.) Psal. 11. v. 7. ישׁר *rectum*, (per heterosin numerorum recti, ut exponunt Rabini) *videbunt faciem ejus.* Psal. 16. v. 11. *saturitas lætitiarum est cum vultu tuo.* Psal. 17. v. 15. *Ego in justitia videbo* פָּנֶיךָ *faciem tuam.* (חזה quãdo cum ב construitur, quod fit hoc loco, non significat nudè ac simpliciter intueri, sed *cum quadam delectatione & voluptate spectare.* Psal. 27. v. 4. *ad videndum in amœnitate Domini.* Mich. 4. v. 11. *videbit in Sion oculus noster*, h. e. cum voluptate spectabit, id quod voluit, optavit & expectavit, quæ significatio pulchrè huic loco congruit, פָּנִים plurale tantùm significat *faciem & personas*, sed prior significatio usitatior est, in qua etiam hoc loco usurpatur.) Psal. 27. v. 13. *Credo me visurum bona Domini in terra viventium.* Psal. 36. v. 10. *Quoniam tecum vena vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen*, (in quem locum sic commentatur Augustinus in Soliloquiis cap. 36. *Tu es quippe lumen, in cujus lumine videbimus lumen, te scilicet in te, in splendore vultus tui, quando te videbimus à facie ad faciem*) Psal. 42. v. 2. *Quando er[illegible] videam faciem Dei* (non solùm in Ecclesia militante, in qua Deus per verbum sese revelat, sed etiam ac vel maximè in Ecclesia triumphante.) Matth. [illegible] vers. 8. *Beati mundo corde, quia Deum videbunt* (sicut mundities cordis in hac vita nondum est perfecta. Esa. 66. v. 18. *Venient & videbunt gloriam meam.* August. lib. 1. de Trinit. cap. 8. refert huc dictum Psal. 5. v. 5. *mane astabo tibi & contemplabor. Cùm tenebræ mortalitatis nostræ transierint*, inquit, *tunc erit illud mane nostrum.* Et Psal. 91. v. 16. *Longitudine dierum replebo eum, & ostendam ei salutare meum.* In futura autem perficietur, sic visio Dei in hac vita inchoatur, in futura consummabitur. Sicut in speculo lucido ac perpurgato imago facilè conspicitur: sic in corde puro DEI facies relucet. Hieronym. lib. 3. adv. Pelag. *Mundum cor, quod postea visurum sit DEUM, in umbra possidemus & imagine.*) Johan. 14. vers. 21. *Qui diligit me*, inquit Christus, *diligetur à Patre meo, & ego diligam eum, & manifestabo ei meipsum.* Joh. 17. vers. 24. *Volo, ut ubi ego sum, etiam illi sint mecum, ut videant claritatem quam dedisti mihi.* 1. Corinth. 13. v. 12. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem à facie ad faciem.* (Justin. in ἐκθ. πίσ. pag. 298. δι᾽ ἐσόπτρου καὶ ἐν αἰνίγματι βλέπειν τὸ ἀμυδρὸν *tenuitatem & obscuritatem visionis significare* παραινίσσεσθαι asserit. Quemadmodum enim perquam tenuiter & imperfectè res corporeas aspiciunt, qui imagines earum in speculo intuentur: sic in hac vita Deum & divina mysteria imperfectè, & quasi per speculum cognoscimus. Speculum illud sunt verbum, Sacramenta & creaturæ, h. e. *liber Scripturæ & liber Naturæ*, sed huic speculari & ænigmaticæ cognitioni intuitiva notitia in vita æterna succedet.) 2. Cor. 3. vers. 18. *Nos omnes retectâ facie gloriam Domini intuentes in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam tanquam à Domini Spiritu* (in quem locum sic commentatur Chytræus lib. de vit. & mort. p. 159. *In vita æterna primùm penitus remoto velo igno-*

ratio-

rationis Dei & densissimarum tenebrarum, quibus in hac vita circumsepti sumus, gloriosissimam faciem Domini Dei Zebaoth æterni Patris & Filii ipsiq; Domini nostri Iesu Christi & Spiritus sancti lucem, essentiam, bonitatem, sapientiam, justitiam, omnipotentiam, veritatem & amorem inprimis ac misericordiam erga miserum genus humanum plusquam paternam, in clara & illustri luce retectam & oculis beatorum subjectam facie ad faciem intuentes in eandem imaginem, ad quam initio conditi eramus, integrè & perfectè transformabimur, simili luce experte omnis caliginis, sapientia sine errore, justitia sine omni peccato, lætitia sine omni mœrore & vita sine morte, qualis in ipso Deo, palam in nobis habitante & lucente fulget, complebimur, & de gloria seu luce fidei in gloriã seu claritatem visionis æternæ transferemur.) 2. Cor. 5. v. 7. *Per fidem ambulamus* (in hac vita) *& non per speciem* (quod in futura demum vita sequetur) Hebr. 12. v. 14. *Sine Sanctimonia nemo videbit Deum* (in vita æterna.) 1. Johan. 3. v. 2. *Cùm apparuerit, similes ei erimus, videbimus enim eum sicuti est.* Apoc. 22. v. 3. *servi ejus servient illi, & videbunt faciem ejus.*

60. De hac visione Dei in vita æterna omnib. beatis expectanda notandum est 1. eam referri *inter bona electorum interna*, quia visio Dei cum fruitione illius summi boni & communione cum eo erit conjuncta. Neque enim eo modo electi videbunt Deum, quo in hac vita homo hominem intuetur, ex quo intuitu merè externo aliquid fortè *voluptatis*, sed nihil vel parùm *utilitatis* percipit; sed Dei visio erit vel maximè interna & intima summam non solùm lætitiam ac voluptatem, sed etiam omnium bonorum congeriem electis afferens. Cùm enim DEUS sit *summum bonum*, ideò visio Dei affert eximia & inenarrabilia bona. Unumquodque bonum, quò majus ac præstantius est, eò magis est sui *communicativum ac diffusivum*, quia ergò Deus est summum bonum, ideò per sui visionem suum bonum, suum gaudium, suam dulcedinem in summo gradu electis communicat. Nec in cœlo nec in terra majus bonum quàm Deus. Ergò nec majus gaudium quàm Deum videre, Deum possidere. Obscura & imperfecta illa Dei cognitio, quæ in hac vita per verbum & Spiritus sancti illuminationem contingit, est interna, & divinæ Naturæ nos κοινωνοὺς efficit 2. Pet. 1. ut cum ipso dicamur habere κοινωνίαν 1. Joh. 1. v. 6. quantò magis *intuitiva Dei visio*, quæ clarissimam & perfectissimam Dei cognitionem complectitur, erit interna, ac in κοινωνίαν longè uberiorem & arctiorem cum Deo nos reponet, inde manifestationem illã, quæ in vita æterna sequetur, Christus exponit per μονὴν sive *mansionem* Patris cœlestis adeoque totius sacrosanctæ Trinitatis in Electis Joh. 14. v. 23. 2. eam statui *bonum totius compositi*, quia ad animã & corpus beatorum pertinet. Quamvis enim adhuc controversum sit, an beati oculis corporeis glorificatis ipsam Dei essentiam sint visuri, quâ de re in quæstionib. aliquid monebitur, certum tamẽ est, beatos corporeis suis oculis Christi verum Deum & hominem visuros, ac proinde à Dei visione beatorum corpora non possunt penitùs excludi Joh. 14. v. 9. *Qui videt me*, ait Christus, *videt Patrem*, v. 10. *quia ego in Patre & Pater in me est.* Visio ergò Dei ad cognitionem intellectualem habet se ut *genus ad speciem* sive *totum ad partem*, inde pii veteres beatis triplicem visionem tribuunt, *corporalem*, quâ visuri sunt Christi humanitatem, & Sanctos in corporibus glorificatis ac cœlum novum & terram novam, *spiritualem*, quâ visuri sunt Angelos & animas beatorum, *intellectualem*, quâ visuri sunt ipsum Deum. 3. eam statui *præcipuum & maximum beatorum bonum* tum *ratione objecti*, quia versatur circa Deum, qui est summum & infinitum bonum, extra quem & præter quem non est verum bonum, qui est fons omnis boni ac proinde etiã omnis beatitudinis, tum *ratione effecti*, quia ex visione Dei omnia beatorum bona unicè oriuntur ac dependent. Quemadmodum enim ex eo, quod Angeli in cœlis dicuntur *διὰ παντὸς videre faciem Dei, qui in cœlis est*, Matth. 18. v. 10. rectè colligitur, quod vivant in summa lætitia ex hac Dei visione in ipsos redundante, quod Deũ laudent & glorificent, quod mysteria divina perfectè cognoscãt, quod sint in bono confirmati, quod Deo serviant &c. ita quoque ex eo quod beati in vita æterna Deum dicuntur visuri rectè infertur, quòd ex illa visione Dei dilectio & glorificatio, summa delectatio & exultatio, adeoque omnia reliqua corporis & animæ bona sint exoritura, ut in progressu pleniùs & in specie ostendetur. Aug. q. 114. in Genes. *Dei visio summum erit beatorum præmium.* Deus est *summa dulcedo*, summũ gaudium, utiq; ergo ex visione Dei in beatis oritur summũ & ineffabile gaudiũ. Deus est *ipsa vita, ipsa lux, ipsa beatitudo essentialis*, ergo ex visione Dei electi participant vitã, lucem & beatitudinem. Summum bonum per visionem cognitum non potest non amari, quia hæc est Nat. boni, ut ad sui amorem alliciat, E. ex visione Dei oritur in beatis summa dilectio Dei. Summum bonũ cognitum & amatum non potest non laudari, prædicari & glorificari, quia quod quis amat, illud etiam laudat & glorificat, ergò ex visione & dilectione Dei orietur in beatis ejusdem glorificatio. Qui Deum intuitivè videt & cognoscit, is etiam divina mysteria cognoscit, quia perfecta Dei cognitio complectitur etiam voluntatis & sapientiæ divinæ cognitionem, utique ergò ex Dei visione divinorum mysteriorum scientifica cognitio orietur. Qui Deum intuitivè cognoscit, in bono confirmatus est, quia à summo bono perfectè cognito voluntariè nunquam se avertit, ergò ex Dei visione orietur electorum in bono confirmatio, quod nec voluntatem nec facultatem peccandi ulteri' sint habituri, ut apparet in sanctis Angelis. Qui Deum à facie ad faciem videt, is etiam coràm throno ejus stans ipsi servit Apoc. 7. v. 9. unde in Scripturis proceres & ministri regii *faciem Regis videre* dicuntur, quia ad mandata ejus exequenda Regi præstò sunt, ac dilectio ex visione Dei in beatis orta efficit, ut ad quævis obsequia promti sint ac parati, ergò etiam ex Dei visione oritur promtitudo ad Dei servitium & cultum. 4. eam conjunctam fore *cum singulari Dei favore & gratia. Facies Dei* in Scripturis significat non solùm gratiam & favorem, sed etiam iram ac furorem Levit. 17. v. 10. c. 26. v. 17. 2. Thessal. 1. v. 9. &c. proinde ut intelligatur visionem faciei divinæ significationem favoris, gratiæ & clementiæ includere, ideò Psal. 36. v. 10. dicitur, *quod beati in lumine Dei visuri sint lumen*, jam verò lumen faciei semper notat favorem ac gratiam, Numer. 6. v. 25. Psal. 4. v. 7. Psal. 31. v. 17. Psal. 67. v. 2. Psal. 119. v. 135. &c. quâ de re in Disput. de benedictione Ecclesiastica Numer. 6. plenius egimus. Quemadmodum in hac vita est signũ eximii amoris ac favoris, si Rex vel Princeps in secretius conclave ad videndum faciem suam aliquem admittat;

fami-

familiariter cum ipso converſetur ac ſereno, læto ac lucido vultu eum intueatur. Prov.16.v.15. *in hilaritate vultus Regis vita.* Hebr. *in luce faciei*, vel *cùm illuxerit facies*: ſic viſio divinæ faciei arguit, Deum beatos ſummo amore complecti, familiariſſimè & ſuaviſſimè cum illis converſari, imò in illis & cum illis habitare, *ut ſint populus ejus & ipſe ſit Deus eorum* Apoc.21.v.3. 5. *eam eſſe bonum vitæ æternæ proprium.* Exod.33.v.19. *Ego oſtendam tibi omne bonum*, h.e. poſt hanc vitam oſtendam tibi meipſum, in quo continetur omne bonum, oſtendam autem perclaram viſionem, nam in hac vita *non poteris videre faciem meam*, ſed duntaxat *poſteriora mea videbis*. 1.Cor.13.v.12. *videmꝰ nunc* (in hac vita) *per ſpeculum in ænigmate, tunc autem* (in futura vita) *à facie ad faciem*. 2.Cor.5.v.7. *per fidem ambulamus, & non per ſpeciem* (quod tunc demum nobis obtinget, quando *præſentes erimus ad Dominũ* v.8.) 1.Joh.3.v.2. *cùm apparuerit* (Chriſtus in die extremo 1.Joh.2.v.28. vel cùm patefactum fuerit id quod erimus, utroque enim modo verbum φανερωθῆ exponi poteſt) *tunc videbimus eum ſicut eſt*. Eò quidam Interpp. putant Apoſtolum reſpexiſſe, quando 1.Cor.13.v.13. charitatem fide majorem ſtatuit, quia ſcilicet fide ceſſante charitas duratura eſt in vita æterna. *Fidei enim ſuccedet viſio ac ſpei fruitio*, h.e. fides tranſibit in notitiam intuitivam & rei præſentis aſpectum, ſicque mutabit ſuam ſpeciem ac Naturam, quod charitati non congruit, quæ eandem Naturam retinet, licet ratione graduum augeatur ac perfectior reddatur. Chryſoſt. homil.34. in 1. Corinth. *Charitas major fide & ſpe, quia tranſeunt hæ, illa durat.* Anshelm. in comm. ejuſd. loci: *Fides ceſſabit, dum futura, quæ creduntur, advenerint, & ſpes finem habebit, dum beatitudinem, quam quiſq; præſtolatur, acceperit, ſola verò charitas in æternum perſeverabit, & de viſione conditoris ac beatitudine Sanctorum ſine fine gaudebit.* Neque huic aſſertioni repugnat, quod Jacobus Patriarcha Gen.32.v.30. *Dominum à facie ad faciem* in hac vita vidiſſe, & Exod.33.v.11. ad Moſen, Deut.5.v.4. ad Iſraëlitas Deus *à facie ad faciem locutus* dicitur, illud enim de apparitione Filii Dei in forma humana ad tempus aſſumta ac de familiari & amica converſatione Dei cum homine, qualis in hac vita locum habere poteſt, accipiendum, de intuitiva enim ac beatifica viſione dicit ipſe Dominus ad Moſen Exod.33.v.20. *non poteris videre faciem meam.* verſ.23. *videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris*, proinde manet peculiare ac proprium æternæ vitæ bonum, quod electi ſint Deum viſuri αὐτοπροσώπως eundemque audituri αὐτοφώνως. 6. Denique promiſſionem de viſione Dei in vita æterna beatis expectanda, quæ eſt caput reliquarum promiſſionum omnium non everti oraculo divino Exod.33.v.20. *Non videbit me homo & vivet.* Neque enim abſolutè & ſimpliciter dicit Dominus: *Non videbit me homo*, ſed addit conditionem, *& vivet*, hoc eſt, quamdiu in his terris vivit, ut ſit ſenſus, in ſtatu hujus vitæ nemini beata & beatifica illa viſio obtingere poterit. Gregor. lib.18. moralium cap.37. ſic exponit: *Nullus Deum ſpiritualiter videt & mundo carnaliter vivit, non enim poſſumus ſimul frui Deo & mundo.* Sed hoc à literali ſenſu longiùs recedit.

Dicta veterum de Dei viſione.

61. De viſione illa Dei beatifica, & communione beatorum cum DEO ſic loquuntur veteres. Dionyſius de div. nominib. c.1. *Tunc verò quando incorruptibiles immortalesq; facti erimꝰ, & ad imaginem Chriſti beatiſſima dignati requie, ſemper* (ut ſcriptum eſt) *cum Domino erimus viſibili quidem ipſius divinà præſentià caſtiſſimè contemplando fruentes, lucidiſſimis nos, circumfulgente luminibꝰ, non ſecus ac diſcipulos in ſacratiſſima illa transfiguratione ſua. Porrò ſpiritualis ipſius & intelligibilis lucis* (*mente perturbatione omni & materia libera*) *participes facti, ejꝰ qui ſenſum omnẽ ſuperat, unionis lucidiſſimorũ radiorum incognitis ac beatiſſimis jactibꝰ erimꝰ ſupercœleſtes Spiritus &c.* Iren. lib.4. adv. hæreſ. c.37. p.267. *Potens eſt in omnibus Deus viſus quidem, tunc per Spiritum prophetiæ, viſus eſt autẽ & per Filium adoptivè, videbitur autem & in regno cælorum paternaliter; Spiritu quidem præparante hominem in Filium Dei, Filio autem adducente ad Patrem, Patre autem incorruptibilem donante in vitam æternam; quæ unicuiq; evenit ex eo, quod videat Deum. Quemadmodum enim videntes lumen intra lumen ſunt & claritatem ejus recipiunt: ſic & qui vident Deum intra Deum ſunt percipientes ejus claritatem. Vivificat autem eos claritas, percipiũt ergo vitam, qui vident Deum &c.* Idem lib.5.c.10.p.325. *Facies noſtra faciem DEI vivi videbit, & gaudebit gaudio inenarrabili videl. cùm ſuum videat gaudium.* cap.11. *Si igitur nunc habentes pignus Spiritum Dei clamamus Abba Pater, quid fiet, quando reſurgentes facie ad faciem Deum videbimus? &c. Si pignus complectens hominem in ſemetipſum jam facit dicere Abba Pater, quid faciet univerſa Spiritus gratia, quæ hominibus dabitur à Deo? ſimiles nos ei.* cap.22.p.351. *Quicunque erga Deum cuſtodiunt dilectionem ſuam, his præſtat communionem. Communio autem Dei vita & lumen & fruitio eorum, quæ ſunt apud eum bonorum.* Hilar. in Pſ.55. *Sunt ergò in ſe vota, quæ reddet tùm cùm lumen viventium ſit in eodem viventium lumine Deo ipſe placiturus.* Nazianz. orat.4. de Theol. μηκέτι πολλὰ ὄντες, ὥσπερ νῦν τοῖς κινήμασι καὶ τοῖς πάθεσιν, οὐδὲν ὅλως θεοῦ ἢ ὀλίγον ἐν ἡμῖν αὐτοῖς φέροντες, ἀλλ᾽ ὅλοι θεοειδεῖς, ὅλου θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου, τοῦτο γὰρ ἡ τελείωσις πρὸς ἣν σπεύδομεν. *Non ampliùs multa exiſtentes, ut nunc, variis animorum motibus & affectibus jactitati, nihil omninò Dei, aut parùm in nobis habemus; ſed toti Deo ſimiles & conformes totiusque Dei capaces futuri ſumus, hæc enim eſt perfectio ad quam tendimus.* Idem in carminibus:

ἓν μόνον ἀνθρώποισι καλόν τε καὶ ἔμπεδόν ἐστι,
ἔνθεν ἀφορμᾶσθαι καὶ θεὸν αὐτὸν ὁρᾶν.

Idem in orat. ad Patrem ob grandinis calamitatem: *Beatos lux excipiet ineffabilis* (τὸ ἄφραστον φῶς) *& Sancta ac regia Trinitatis contemplatio radios ſuæ lucis illuſtrius & purius in mentes noſtras ſpargentis, & toti menti totaliter commixta, quam ego ſolam regnum cælorum potiſſimùm eſſe arbitror.* Idem jambico 15. *Felicitas quid? vivere beatum.*

Quid & cæleſte regnum? viſio ſummi Dei.

Gregor. Nyſſenus lib. de virginit. τὸ καταξιωθῆναι τὸν θεὸν ἰδεῖν πάσης ἐλπίδος ἡ κορυφὴ καὶ πάσης ἐπιθυμίας καὶ τῶν ἀρρήτων ἀγαθῶν τὸ πέρας καὶ κεφάλαιον. *Dignitas videndi Deum ſupremum omnis ſpei faſtigium, & omnis deſiderii ac bonorum ineffabilium finis, caput & ſumma eſt.* ſerm.6. de beatitud. ὁ τὸν θεὸν ἰδὼν πᾶν ὅπερ ἐστιν ἐν τῷ τῶν ἀγαθῶν καταλόγῳ διὰ τὸ ἰδεῖν ἔχει, τὴν ἀτελεύτητον ζωήν, τὴν ἀΐδιον ἀφθαρσίαν, τὴν ἀθάνατον μακαριότητα, τὴν ἀτελεύτητον βασιλείαν, τὴν ἄληκτον εὐφροσύνην, τὸ ἀληθινὸν φῶς, τὴν πνευματικήν τε γλυκεῖαν τροφήν, τὴν ἀπρόσιτον

σιτον

σιτον δόξαν, τὸ διηνεκὲς ἀγαλλίαμα, τὸ πᾶν ἀγαθόν. *Qui Deum vidit, quicquid in bonis numeratur, per hoc quod vidit, adeptus est. Vitam sine fine, æternam incorruptibilitatem, immortalem beatitudinem, regnum sine fine, lætitiam continentem, spiritnale ac dulce nutrimentum, gloriam inaccessam, perpetuam exultationem, omne denique bonum.* Ambrosius in comm. 1. Cor. 13. *Cognoscam sicut & cognitus sum, hoc est, videam quæ promissa sunt sicut videor, h. e. præsentem esse ad Deum, ubi Christus est.* Augustin. lib. de Spiritu & anima cap. 55. *Visio Dei est tota vita æterna. Si mali Dei faciem viderent, pœnis carerent.* lib. 1. de Trinit. cap. 8. *Videmus nunc per speculum in ænigmate, h. e. in similitudinibus, tunc à facie ad faciem. Hæc enim nobis contemplatio promittitur actionum omnium finis atque æterna perfectio gaudiorum.* Et posteà: *Hoc est plenum nostrum gaudium, quo ampliùs non est, frui scil. Trinitate Deo, ad cujus imaginem facti sumus.* lib. 10. de civit. Dei cap. 16. *Illa namque visio DEI tanta pulchritudinis visio est, & tanto amore dignissima, ut sine hac quibuslibet aliis bonis præditum atq; abundantem non dubitet Plotinus infelicissimum dicere.* In meditat. cap. 22. *O tu vita, quam præparavit Deus his, qui diligunt eum, ubi Deus facie ad faciem cernitur, & hoc vitæ cibo, mens sine defectu satiatur.* cap. 27. *Quis dicere vel cogitare sufficiat, quæ sit in Angelis* (& beatis hominibus) *sine fine festivitas visionis Dei, quæ lætitia sine defectu, quis amoris ardor non crucians, sed delectans? quod sit in eis desiderium visionis Dei cum satietate & satietas cum desiderio, in quibus nec desiderium pœnam generat, nec satietas fastidium parit? quomodo inhærendo summæ beatitudini sint beati? quomodo conjuncti vero lumini facti sunt lux? quomodo semper aspicientes incommutabilem Trinitatem, mutati sunt in incommutabilitatem?* Et posteà sub finem: *Nihil tàm pulchrum ac jucundum quàm ipsum solum mentis intuitu & cordis aviditate contemplari Deum, & miro modo invisibiliter cernere invisibilem, sicque aliam non istam gustare dulcedinem, & inspicere aliam non istam lucem. Lux enim ista, quæ loco clauditur, tempore finitur, noctium interruptione variatur, & quam communem cum vermibus & pecoribus habemus, in comparatione illius summæ lucis nō lux dicenda est, sed nox.* cap. 28. *Illa summa & incommutabilis essentia, lux vera, lux indeficiens, lux Angelorum à nemine conspici valet in hac vita, quod solum præmium Sanctis reservatur in cœlesti gloria.* In Soliloq. c. 36. *Cùm pervenerimus ad te sapientiæ fontem, ad te lumen indeficiens, ad te lucem inextinguibilem, ut te non jam per speculum in ænigmate, sed facie ad faciem videamus, tunc satiabitur in bonis desiderium nostrum, quia nihil erit exteriꝰ, quod desideretur nisi tu Domine summum bonum, qui eris præmium beatorum & diadema decoris eorum & lætitia sempiterna super capita eorum &c. Videbimus in lumine tuo lumen. Quale autem lumen? lumen immensum, lumen incorporeum, lumen incorruptibile, lumen incomprehensibile, lumen indeficiens, lumen inextinguibile, lumen inaccessibile, lumen increatum, lumen veridicum, lumē divinum, quod illuminat oculos Angelorum, quod lætificat juventutem sanctorum, quod est lumen luminum & fons vitæ, quod es tu Domine Deus meus &c. Quid est videre facie ad faciem, nisi quod,* ait Apostolus, *cognoscere sicut & cognitus sum, cognoscere veritatem tuam & gloriam tuam, hoc est, cognoscere faciē tuam? Cognoscere Patris potentiam, Filii sapientiam, Spiritus sancti clementiam, ipsius summæ Trinitatis unam & individuam essentiam. Videre enim faciem Dei vivi, hoc est, summum bonum, gaudium Angelorum atque omnium Sanctorum, præmium vitæ æternæ, gloria Spirituum, lætitia sempiterna, corona decoris, bravium felicitatis, requies opulenta, pulchritudo pacis, intimum & externum gaudium, Paradisus Dei, Hierusalem cœlestis, vita beata, plenitudo beatitudinis, gaudium æternitatis, pax Dei, quæ exuperat omnem sensum. Hæc est plena beatitudo & tota glorificatio hominis videre faciem Dei sui, videre eum, qui fecit cœlum & terram, videre eum, qui fecit eum, qui salvavit eum, & qui glorificavit eum.* de tripl. habit. cap. 4. *Si Dei faciem omnes carcere inferni inclusi viderent, nullam pœnam, nullum dolorem, nullamque tristitiam sentirent. Dei præsentia, si in inferno cum Sanctis habitatoribus appareret, continuò infernus in amœnum converteretur Paradisum &c. cùm Angeli ab initio mundi mirabilia Dei soliti sint videre, inde hodie non minùs mirantur ea, quam in primo die, alioqui dudum coràm Angelis assiduò videndi usu vilescerent.* serm. 64. de verb. Domini secundùm Johannem: *Erimus illic salvi, erimus incolumes, erimus viventes, erimus sine pœnis, erimus sine fame & siti, erimus sine defectu, erimus sine orbitate oculorum nostrorum. Totum hoc dixi & quid habebimus plus? nondum dixi: Videbimus Deum. Hoc autem tantùm erit & tanta res erit, ut ejus comparatione nihil sit totum.* Discipulus de tempore allegat dictum Augustini, *quod Deum videre ita sit delectabile, ut potius velit esse in inferno, & Deum videre quàm in cœlo & ejus visione carere.* Beda in cap. 12. Marci: *Sicut Angeli in cœlis erunt, ita & erunt Sancti, qui gloriâ resurrectionis innovati absque ullo mortis metu, absque ullâ labe corruptionis perpetuâ Dei visione fruentur.* Idem in c. 11. Marci: *O quanta felicitas Deitatis visioni inter Angelorum choros adesse perpetuò, si tanta transfigurata Christi humanitas duorumque societas Sanctorum ad punctum visa delectet, ut eos, ne descendant, etiam Petrus obsequio sistere velit.* Gregor. in homil. super illud Johan. 10. *Per me si quis introierit, salvabitur, & ingredietur & egredietur & pascua inveniet. Ingredientur ad fidem, egredientur autem à fide ad speciem, pascua autem invenient in æterna refectione. Oves ejus ergò pascua invenient, quia quisquis illum corde simplici sequitur, æterno viriditatis pabulo nutritur. Quæ autem sunt istarum ovium pascua, nisi interna gaudia semper virentis Paradisi? pascua namque electorum sunt præsens Dei vultus, qui dum sine defectu conspicitur, sine fine mens vitæ cibo satiatur. In istis pascuis de æternitatis satietate lætantur, quia jam laqueos voluptuosæ temporalitatis evaserunt.* Damasc. lib. ultimi de orth. fid. cap. ultimum sic concludit: *Qui bona egerunt, fulgebunt sicut Sol cum Angelis in vitam æternam, cum Domino nostro Iesu Christo, ipsum videntes semper, ab eoque cernentur, & incessabili, quæ ab eo est, lætitia perfruentur.* Prosper lib. 1. de vit. contempl. cap. 4. *Quod hic crediderunt electi, ibi videbunt sui creatoris substantiam mundis cordibus contemplantes æternâ exultatione gaudebunt, divinâ ac mutuâ dilectione possessi Deo suo in æternum & invicem sibi feliciter adhærebunt,* Alcuinus lib. 3. de beat. Sanct. cap. 22. *Beati mundo corde, quoniam Deum videbunt. Hæc est absque omni perturbatione beata Dei pax, quæ exuperat omnem sensum, in qua videbitur Deus Deorum in Sion, hoc est, in speculo perpetuæ*

quietis. Bernh. de medit. cap. 4. *Omnes delectantur de Deo, cujus aspectus pulcer, facies decora, eloquium dulce. Delectabilis est ad videndum, suavis ad habendum, dulcis ad perfruendum ipse per se placet, & per se sufficit ad meritum, sufficit ad præmium, nec extra illum quicquam quæritur, quia totum in illo invenitur, quicquid desideratur. Semper libet eum aspicere, semper habere, semper in illo delectari, & illo perfrui &c. Ibi videbimus quàm dulcis est Dominus, & quàm magna multitudo dulcedinis ejus. Videbimus gloriæ decorem, Sanctorum splendorem & regiæ potestatis honorem. Cognoscemus Patris potentiam, Filii Sapientiam, Spiritus sancti benignissimam clementiam, & ita habebimus notitiam summæ illius Trinitatis. Nunc corpora per corpus videmus, imagines etiam corporum Spiritu cernimus, tunc verò ipsam Trinitatem puro mentis intuitu videbimus. O beata visio, videre Deum in seipso, videre in nobis & nos in eo felici jucunditate & jucunda felicitate &c. Hæc erit summa illius contemplationis, hæc erit summa illius felicitatis, quoniam intelligetur in suo puro esse sincera divinitas, comprehendetur in ea incomprehensibilis Trinitas. Patebunt arcana divinitatis, videbitur & amabitur Deus, & hæc visio & delectatio totum cor hominis implens & satians, tota erit illius beatitudinis consummatio.* Idem: *Tripliciter in æterna illa & perfecta beatitudine fruemur Deo, videntes eum in omnibus creaturis, habentes eum in nobisipsis, & quod his omnibus ineffabiliter jucundius fit atque beatius, ipsa quoque cognoscentes Trinitatem.* Hugo in Evang. Dom. resurrect. *Beatitudo principaliter consistit in cognoscendo & amando Deum & possidendo. Anima per essentiam Deum cognoscet, & non per aliquam similitudinem & ipsum perfectè amabit tanquam summum bonum & perfectè possidebit in se tanquam proprium & intrinsecum bonum.* Luther. in enarr. 1. Cor. 15. *In futuro seculo tantùm in Deo habituri sumus, ut nulla cœna quamlibet delicatè & opiparè instructa tantum præbitura sit nobis voluptatis, quãtum Deus ipse unico intuitu nos delectabit & afficiet. Itaque semper sanus & validus, semper lætus & alacris, neque non Sole & Luna pulchrior & nitidior permanebis, adeò ut vestes aureæ atq; purpureæ, quas Reges & Cæsares ferre solent, pro luto & stercore ducenda sint, si cum uno aspectu, quo Deus nos illustrabit, comparata fuerint.* Refero hùc locum pulcerrimum ex Scaligero exerc. 307. sect. 26. *Beatitudo est fruitio summi boni, sed quid est fruitio? participatio. Quomodo participatur ei qui fruitur? non abscedit ab illo illa pars, ut huic communicetur, sed hoc cum illo unum, quo potest modo fit. Quo potest modo? potestne finitum unum fieri cum infinito? non hoc, quo illud infinitum est, sed quo bonum, hoc finitum fit cum illo unum per similitudinem. Hoc de ea beatitudine, quæ in subjecto est & quâ subjectum fit beatum. Fit ergo quia una fit beatitudo cum illa beatitudine, quæ neque in subjecto illo est, neque ipsa subjectum ullum.*

Explicatio dicti 1 Cor. 15. v. 28. Deus erit omnia in omnibus.

62. Omnium verò rectissimè & plenissimè Apostolus explicat, quantum bonum futurum sit Dei visio, quando 1. Cor. 15. v. 28. *Deum omnia in omnib. fore pronunciat.* Plura quidem in his verbis continentur, quàm humanus intellectus in hac vita assequi possit, interim ut aliquo duntaxat modo, ac ut Philosophi loquuntur νόθῳ λογισμῷ summam illam beatitudinis perfectionem exprimamus, progredimur hac ratione, ut statuamus Deum in vita æterna fore omnia in omnibus. 1. *ratione agentis immediati.* In hac vita *operatur* Deus omnia in omnibus 1. Cor. 12. v. 6. sed tunc *erit* omnia in omnibus. ** Brentius in recognit. t. 8. pag. 1066. *Paulus non dicit simpliciter, Deus erit omnia, sed addit, in omnibus. Nec ego Paulum exponens dixi simpliciter, Deus erit cœlum, locus, cibus, potus & reliqua, sed addidi noster. Quare quemadmodum nec Paulus ita nec ego unquam sensi, omnia redigenda in Deum, sed Deum fore omnia in nobis, in nobis inquã videlic. aptè significans nos non redigendos in nihilum, ut nihil prorsus præter Deum remaneat, sed nos in nostra substantia resuscitatos non collecturos particulatim & quasi emendicatim ea quæ sunt nobis ad vitam & salutem nostram necessaria ab aliis creaturis mediatè, quemadmodum in hoc seculo fieri solet, sed nos habituros omnem nostram felicitatem & salutem à Deo ipso immediatè &c.*** Dixerat Apostolus in præcedentibus, primò *Christum traditurum regnum DEO Patri*, secundò *evacuaturum omnem principatum, & potestatem, & virtutem* v. 24 tertiò *ponendos omnes hostes sub pedes ejus* vers. 25. quartò *novissimum hostem mortem esse aliquando destruendum* v. 26. quintò *omnia pedibus ejus subjicienda præter eum, qui subjecit ipsi omnia* v. 27. sextò denique *cùm omnia fuerint illi subjecta, tunc ipsum quoque Filium subjectum fore ei, qui subjecit ipsi omnia, ut sic Deus sit omnia in omnibus.* Ex his verus & genuinus hujus phraseos sensus utcunque colligi potest. Deus in hac vita nobiscum agit non *immediatè*, sed *mediatè*. Per ministerium verbi informat nos de via salutis, per verbum & Sacramenta colligit sibi Ecclesiam, eandemque adversus hostes potenter defendit, corda hominum per verbum & Spiritum sanctum illuminat, regenerat, sanctificat, renovat, novos motus in illis accendit. Atque hoc est regnum Christi, quod in his terris administrat, sed in die judicii *tradet illud regnum Deo Patri*, h. e. modum illum administrationis ac regiminis abolebit, ac electos utpote regni hujus cives Deo Patri glorificandos sistet, non ampliùs per verbum & Sacramenta cum ipsis aget, sed seipsum & gloriam suam illis conspiciendam sistet, adeoque à fide ad præsentem intuitum eos perducet, non ampliùs contrà hostes eos defendet, sed omnes hostes & inter eos ipsam mortem penitùs destruet, ut ab illis nullum ampliùs metuendum sit periculum, *omnia pedibus suis subjiciet*, h. e. publicè in conspectu Angelorum & hominum manifestabitur, quod omnia à Patre ipsi sint subjecta, *ipse etiam subjectus erit Patri*, in suis scil. membris, cum quibus unum corpus mysticum constituit. Pii in hac vita sunt subjecti Deo secundùm Spiritũ, sed quamdiu in ipsis *caro adversus Spiritum concupiscit.* nondum ex integro, sed ex parte Deo subjecti sunt, ut notat Origen. homil. 7. in cap. 10. Levit. pag. 138. tunc verò penitùs cessabit lucta carnis adversus Spiritum ac pii plenè, integrè ac perfectè, secundùm carnem & Spiritum DEO erunt subjecti. In hac vita piis adhuc imminet ac dominatur mors temporalis, sed tunc, quando mors penitùs abolebitur, consummata erit beata illa subjectio. Oseæ 12. v. 11. dicit Dominus: *Ego per manum Prophetarum* אדמה *assimilatus sum* (ponitur enim futurum pro præterito juxta vulgarem Hebræis idiotismum, unde LXX. reddiderunt ὡμοιώθην) ex quo colligitur, quod Prophetæ & in genere omnes Ecclesiæ ministri sint velut Dei larvæ, per quas nobiscum loquitur, sicut Lutherus in annot. margin. istius loci scribit: Die Propheten

waren

waren meine Larven oder Personen / darunter ich gegenwertiglich alles thet vnd redet. Quemadmodum igitur homo personatus deponit larvam, quando seipsum manifestare cupit: sic Deus faciem suam, h. e. seipsum electis depositâ verbi larvâ in vita æterna manifestabit. In commentar. Lat. fol. 542. Lutherus exponit *activè*, quod Prophetæ sint veluti pictores Dei, qui Deum nobis in verbo ac per verbũ depingunt ac imaginem ejus velut in speculo nobis exhibent. *Proponit* (inquit) *nobis Deus in verbo similitudinem sui, h. e. pingit voluntatem suam, de qua non possunt dubitare, qui verbum fideliter retinent. Sicut enim pictura refert faciem hominis, ita verbum veram Dei notitiam nobis proponit.* Sed hæc Dei pictura, hæc umbratilis ac specularis Dei cognitio in vita æterna abolebitur, *tunc enim videbimus eum sicuti est*, non ampliùs per obscuram quandam imaginem. Apoc. 21. v. 22. *templum non vidi in ea* (cœlesti Hierosolyma, in quo homines per verbi prædicationem instituantur) *Dominus enim Deus omnipotens templum ejus & Agnus* (qui à facie ad faciem sine verbi involucro ab electis videtur.) Cassiodorus in Cantic. cap. 4. *Sanctorum Doctorum in præsenti tantum vita necessaria est prædicatio & doctrina, nam in alia vita postquam apparuerit æterna dies & finita fuerit nox præsentis seculi, non necesse erit doceri aliquem, quia omnes revelata facie gloriam Domini contemplabuntur.* In hac vita custodit nos Deus, *per Angelos* invisibiliter *per Magistratum politicum* visibiliter, per eundem præstat nobis quietem & tranquillitatem, 1. Tim. 2. v. 2. prospicit liberis per parẽtes, egenis per benefactores &c. sicque omnia ad hanc vitam necessaria & utilia operatur, nobisque commoda illa præstat, mediatè scilic. per creaturarum ministeria, sed in vita æterna Deus ipse erit omnia in omnibus, ipse enim immediatè electos proteget, custodiet, reget, Apoc. 7 v. 17, faciet illis *Angelis æquales* Luc. 20. v. 36. *evacuabit omnem principatum & potestatem & virtutem* 1. Cor. 15. v. 24. h. e. omnia imperia mundana Dan. 2. v. 44. quippe quorũ in vita æterna nullus amplius erit usus, omnem potestatem in omnes se habere ostendet, in omnibus dominabitur, omnĩa sibi subjiciet, & sic ipse solus immediatè electis omnia præstabit, quæ in hac vita mediatè per diversa organa ipsis præstitit. In hac vita sustentat nos Deus per cibum & potum, sanitatem conservat ac restituit per medicinas, tegumentum corporis nobis præstat per vestes &c. sed in futura vita Deus ipse erit *cibus noster*, qui solus reficit nec deficit, ipse erit *animarum ac corporum nostrorum sanitas*, ipse erit *nostrum ornamentum ac munimentum* sicque erit omnia in omnibus. In Deo solo & unico sine ullis aliis mediis & adminiculis cuncta ad beatitudinem æternam necessaria habebimus, in eo solo & per eum solum erimus beati, salvi, ditati & locupletati honoribus, pulchritudine, fortitudine, donis, bonis & dignitatibus ὅπου γὰρ ἡ οὐσία τοῦ θεοῦ ἐκεῖ καὶ ἡ τοῦ ἀγαθοῦ. 2. *ratione objecti.* In hac vita occupati sumus circa veri Dei cognitionem, dilectionem, laudem & cultum, sed in multa aliena distrahimur, ac circa τὰ βιωτικὰ & res terrenas occupati à cura divinorum sæpius avocamur: in futura autem vita ἀπερισπάστως Domino adhærebimus 1. Cor. 7. v. 35. non curabimus ampliùs ea, *quæ sunt* mundi, sed illa duntaxat *quæ sunt Domini* v. 32. circa solum Deum agnoscendum, laudandum, colendum citra ullam mentis distractionem ac impedimentorum objectionem erimus unicè occupati. Moses, Aaron, & seniores Israëlitarum Deum in monte viderant Exod. 24. v. 10. sed ex monte descendentes ad negotia secularia revertebantur, occupati erant circa regimen politicum, circa cultum Leviticum, circa laborem œconomicum, verùm in vita æterna ad præsentem Dei intuitum semel admissi, nunquam ad alia negotia inposterum distrahentur, qui in templum Dei semel ingressus fuerit, *foràs non egredietur ampliùs* Apoc. 3. v. 12. 3. *ratione effecti.* In hac vita multis delectamur, sed in vita æterna in solo & unico Deo erit omnis oblectatio; In hac vita variis & diversis bonis Deus nos cumulat, sed in futura ipse unus ac solus erit nostrum præmium, *erit lumen nostro intellectui, erit rectitudo nostræ voluntati, erit pacata quies nostro affectui, erit dulce melos nostro auditui, erit suavissimum mel nostro gustui, erit summa pulchritudo nostro visui, erit fragrantissimum balsamum nostro olfactui, erit summa voluptas nostro tactui.* Quicquid boni, quicquid læti desideramus, in illo summo bono abundantissimè inveniemus. Ipse erit finis omnium desideriorum nostrorum, ut extra & præter illum nihil quicquam appetamus. *Erit omnia in omnibus*, h. e. lucem, lætitiam, omniumq; bonorum plenitudinem in omnes beatos effundet inque eis in æternum habitabit Apoc. 21. v. 4. & 5.

63. Sed præstat *pios veteres* audire, quomodo Deus *omnia in omnibus* futurus sit, explicantes. Cyprian. serm. de ascens. Domini cap. 9. *Non gustabunt quàm suavis sit Dominus, sed implebuntur & satiabuntur dulcedine mirifica, nihil eis deerit, nihil oberit, omne desiderium eorum Christus præsens implebit &c. Erit Deus omnia in omnibus & illius præsentia omnes animæ & corporis implevit appetitus.* Hilarius in Psal. 60. *Beati comparticipes & concorporales & conformes Christi effecti sunt, jam in his nec corruptione, nec morte dominante, cùm in omnem plenitudinem DEI repleantur.* Nazianz. in orat. funebr. ad Patrem: ὅπου γινόμενος θεὸς αὐτὸς (ἵνα τολμήσας εἴπω) χέοντες ὅλην τῆς ἁγίας τριάδος τὴν ἔλλαμψιν, ἥτις ἐστὶ καὶ οἷα καὶ ὅση ἐν αὐτῷ χριστῷ τῷ κυρίῳ ἡμῶν. ** Nyssen. in disp. de anima & resurrectione super hæc verba Pauli sic scribit. *Cùm vita, quod in præsentia transigimus, variè pariter ac multifariam à nobis exigatur, multa quidem res sunt, quarum participes sumus, ut temporis, ut aëris, ut loci, cibique & potus, ut tegumentorum, ut Solis lucernarumque & aliarum rerũ multarum ad usum vitæ necessariarum, quarum rerum nulla Deus est. Beatitudo verò quæ expectatur nullius quidem harum rerum egena est. Omnia autem nobis locoq; omniũ erit Divina Natura ad omnem usum ac necessitatem illius vitæ sese convenienter & aptè impertiens. Atq; id planum & manifestum est ex S. literis, quod Deus & locus existit iis qui digni sunt & domus & indumentum & cibus & potus & lumen & divitiæ & regnũ, ac quicquid vel mente concipi vel nominari potest quod nobis conferat & conducat ad bonam vitam.*** Hieron. in Epist. 147. ad Amandum: *Dominus atq; Salvator noster nunc omnia non est in omnibus, sed pars in singulis: Verbi gratia, in Salomone sapientia; in Davide bonitas; in Iob patientia; in Daniele cognitio futurorum; in Petro fides; in Pinees & Paulo zelus; in Iohanne virginitas; in cæteris cætera. Cùm autem rerum omnium finis advenerit, tunc omnia in omnibus erit, ut singuli Sanctorum omnes virtutes habeant, ut sit Christus totus in cunctis.* Augustin. lib. 1. de

de Trinit. c. 10. *Similitudinem gaudii cœlestis præsignabat Maria, sedens ad pedes Domini & intenta in verbum ejus, quieta scilicet ab omni actione & intenta in veritatem secundùm quendam modum, cujus capax est ista vita, quo tamen præfiguraret illud, quod futurum est in æternum. Martha quippe sorore sua in necessitatis actione conversante, quamvis bona & utili, tamen cùm requies successerit, transitura, ipsa requiescebat in verbo Domini. Et ideo Dominus conquerenti Marthæ, quod eam soror non adjuvaret, respondit: Maria bonam partem elegit, quæ non auferetur ab ea. Non malam partem dixit, quod agebat Martha, sed istam optimam, quæ non auferetur. Illa enim quæ in ministerio indigentiæ est, cùm indigentia ipsa transierit, auferetur, boni quippe operis transituri merces est requies sempiterna. In illa igitur contemplatione Deus erit omnia in omnibus, quia nihil ab illo aliud requiretur, sed solo ipso illustrari, perfruique sufficiet &c.* Et posteà: *Cùm tradiderit Christus regnum Deo & Patri, id est, cùm credentes & viventes ex fide, pro quibus nunc Mediator interpellat, perduxerit ad contemplationem, cui percipiendæ suspiramus & gemimus & transierit labor & gemitus, jam non interpellabit pro nobis, sed manifestè Patrem nobis ostendet.* lib. 83. quæstionū q. 69. *Deus omnia in omnibus dicitur, ut nemo eorum, qui ei cohærent, amet adversus eum suam propriam voluntatem, manifestumque sit omnibꝰ, quod idem Apostolus ait: Quid autem habes quod non accepisti?* Et sub finem: *Corpus Christi mysticum subjectum erit Deo secundùm contemplationem sempiternæ veritatis ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla corporis parte resistente, ut in illa vita, nemine amante propriam potestatem, sit Deus omnia in omnibus.* lib. 22. de civ. Dei c. 30. *Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur DEI laudibus, qui erit omnia in omnibus &c. Præmium virtutis erit ipse qui dedit virtutem, eique seipsum, quo nihil melius & majus possit esse, promisit. Quid est enim aliud, quod per Prophetam dicit: Ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi plebs, nisi ego ero, unde satientur, ego ero quæcunque ab hominibus honestè desiderantur, & vita & salus & victus & copia & gloria & honor & pax & omnia bona? Sic enim & illud rectè intelligitur, quod ait Apostolus, ut sit Deus omnia in omnibus.* Et posteà: *A Deo refecti & gratiâ majore perfecti vacabimus in æternum videntes, quia ipse est Deus, quo pleni erimus, quando ipse erit omnia in omnibus.* lib. 1. contra serm. Arianorum cap. 37. *Apostolus dicit tunc Patri Filium subjectū futurum, ut sit Deus omnia non tantùm in illius unigo forma hominis* (Christi) *sed in omnibus, id est, ut ad habendam vitam & satiandum in bonis desiderium nostrum, Natura divina sufficiat. Tunc enim Deus erit omnia in omnibus, cùm præter ipsum nihil omninò habere velle cœperimus. Omnia quippe ipse nobis erit, quando ipso sufficiente nihil deerit.* serm. 4 de verb. Domini secundùm Matth. *Divitiæ nostra Deus noster: Quæcunque hîc varia quæris, tibi unꝰ omnia erit.* serm. 14. de verb. Apostoli: *Erit vita de verbo sine verbo, de verbo nullo sonante verbo.* serm. 16. de verb. Apostol. *Quid est omnia? quicquid hîc quærebas, quicquid hîc pro magno habebas, ipse tibi erit, quicquid hîc volebas, quicquid hîc amabas manducare & bibere, ipse tibi erit cibus, ipse tibi erit potus, ipse erit tibi Sol, ipse Luna. Volebas sanitatem corporis, ipse erit tibi immortalitas.* Eucherius lib. 3. in lib. Regum: *Ita nos in illa patria divinæ præsentiæ claritas adimplet, ut nihil aliud visus noster, nihil auditus, nihil olfactus, nihil gustus, nihil tactus dulce habeat, nisi diligere Deum nostrum ex toto corde, tota anima, tota virtute & proximum tanquam nosipsos.* Anshelm. in comm. 1. Cor. 15. *Deus in electis erit omnia, id est, vice rerum omnium, erit ipse nostra vita, salus, virtus, copia, gloria, honor, pax, omnia bona, finis ac satietas desideriorum nostrorum.* Bernh. de meditat. cap. 4. col. 1194. *Præmium est videre Deum, vivere cum Deo, esse cum Deo, esse in Deo, qui erit omnia in omnibus, habere Deum, qui est summum bonum &c. Homo beatus videbit Deum ad voluntatem, habebit ad voluptatem, fruetur ad jucunditatem.* Idem serm. 11. super Cant. *Qui replet in bonis desiderium animæ, ipse rationi futurus est plenitudo lucis, ipse voluntati multitudo pacis, ipse memoriæ continuatio æternitatis.* serm. 4. omn. Sanct. *Deus implebit animam nostram rationalem luce sapientiæ concupiscibilem justitiâ, irascibilem perfectâ tranquillitate.* ** Theophyl. in h. l. *Cùm peccatū porrò non fuerit planum est, quod Deus omnia in omnibus erit, quanto non amplius motibus & affectibus succubuerimus ita ut nihil omnino DEI vel parùm in nobis feramus, sed toti Dei similes, totius & solius Dei capacens erimus. Omnia sanè tum nobis Deus erit & cibus & potus & cogitatio & indumentum & motus.* ** Gerson. lib. de vita contempl. disputat contra eos, qui ex hoc loco Apostolico colligere voluerunt, *quod in resurrectione omnes homines, omnesq́, res creatæ crediture sint ad suum esse ideale & divinum, quod ab æterno habuerunt in Deo, adeoque convertendæ sint in ipsum Deum, ita ut tunc omne esse creatum evanescere debeat & absorberi ab ipso esse increato, puta ab ipsa divinitate.* Sed rectè monet hunc locum errori illi potiùs contrariari tantùm abest, ut eidem vel in speciem faveat. *Si enim in vita æterna Deus erit omnia in omnibus, ergò omnes, id est, omnes beati & electi erunt ac permanebunt, alioqui Deus non esset omnia in omnibus, sed esset solus omnia in nullis sive in nihilo.* Thomas in comm. 1. Cor. 15. sic exponit, *tum demum fore, ut plenè cognoscatur Deum habere omnium rerum perfectiones, quia Scriptura tunc rem esse vel fieri significat, cùm plenè cognoscitur. Nunc ubi Diabolus reluctatur Deo, impii ordinem à Deo institutum pervertunt, scandala multa oculis obversantur &c. non liquidò apparet, Deum esse omnia in omnibus, sed postquam CHRISTUS judicium à Deo mandatum executus, Satanam & omnes impios in exitium prostraverit, gloria Dei omnibus erit conspicua.* Baptista Mantuan. lib. 3. de patient. cap. 26. *Tunc erit DEUS omnia in omnibus, hoc est, quicquid singuli desiderabunt, suppeditabit DEUS, quia tantā dulcedine mentibus nostris illabetur, ut perfectè compleatur, quod dicitur à Propheta: Satiabor, cùm apparuerit imago tua.* B. Luther. in enarr. 1. Cor. 15. *Quicquid frustulatim ab omnibus creaturis nobis mendicandum est in hoc seculo, ille unus omnium horum nobis instar erit, nullâ inopiâ unquam laboraturus. Nil tibi deficiet, DEUS omnibus omnia fiet.* Idem hûc accommodat locum Apostolicum 2. Pet. 1. vers. 4. quem tantis extollit laudibus, ut ei similem in utroque Testam. extare neget: Erimus θείας κοινωνοὶ φύσεως, *hoc est, divinæ sapientiæ, veritatis, justitiæ, bonitatis, vitæ lætitiæ, immortalitatis & reliquorum summorum in Deo bonorum.*

2. Ineffabilis beatorũ lætitia & exultatio.

64. 2. Ex beata & beatifica Dei visione, quæ est summum beatorum in vita æterna præmium, orietur in cordibus ipsorum *ineffabilis lætitia & exultatio*. Cùm enim Deus sit summum bonum, summa suavitas, summa dulcedo Psal.34.v.9. ideò ex visione Dei non potest non oriri ineffabile gaudium & inenarrabilis quædam lætitia, de qua sequentia Scripturæ dicta loquuntur: Psal. 16. v. 11. שֹׂבַע שְׂמָחוֹת *saturitas lætitiarum est cum facie tua, jucunditates in dextra tua in seculum* (saturitas Hebræis ponitur pro plenitudine ac abundantia, sic senex dicitur *satur dierum* Genes. 25. v. 8. pro quo LXX. reddiderunt πλήρης ἡμερῶν Psal.88.v.4. *Satiata est in malis anima nostra*, h. e. repleta. Sensus igitur est quòd gaudium vitæ æternæ plenissimum ac abundantissimum sit futurum. Ponitur etiam pluralis, *quod lætitia & jucunditates* sint futuræ in vita æterna, ut innuatur non unam sed variam ac multiplicem fore lætitiæ materiam, ac omnia genera gaudiorum ibi abundantissimè futura.) Psal.17.v.15. *satiabor, cùm expergefactus fuero secundùm imaginem tuam* (h. e. lætabor, quia ex satietate oritur lætitia Actor. 14. v. 17. *implens cibo & lætitia corda nostra.*) Psal. 22. v. 26. *edent pauperes & saturabuntur, corda eorum vivent in seculum seculi* (satiabuntur bonis cœlestibus inde cor eorum vivet, h.e. lætabitur & exultabit in æternum.) Psal. 36. v. 9. *inebriabuntur pinguedine domus tuæ, & torrente deliciarum tuarum potabis eos* (ebrietas itidem in Scripturis notat copiam & abundantiam, largam irrigationem & ex ea ortam exultationem. Sensus igitur est, quod beati largiter reficiendi sint bonis cœlestibus, tanquam cibis pinguissimis, *ac torrente voluptatis potandi*, h.e. immensis & ineffabilibus gaudiis perfundendi. Fons autem illius torrentis deliciarum est in Deo æterna ac proinde indeficiens, unde additur v. 10. *apud te est vena vitæ*) Psal. 68. v. 4. *Justi lætabuntur, exultabunt coram Domino* לִפְנֵי אֱלֹהִים *ad facies Dei & gaudebunt in lætitia* (hoc gaudium inchoatur duntaxat in hac vita, quando pii prægustum quendam futuræ felicitatis percipiunt, sed in vita æterna perfectè consummabitur.) Psal. 84. v. 3. *Cor meum & caro mea exultaverunt in DEO vivo*. Psal. 126. v. 1. *Cùm Dominus converteret captivitatem Sion, erimus sicut somniantes*. v. 2. *tunc repletum est risu os nostrum* (gaudium Israëlitarum in liberatione ex Babylonica captivitate fuit præludium summi illius gaudii, quo perfundentur electi, quando ex captivitate hujus seculi liberati in cœlestem ac plenam libertatem restituentur, unde Psaltes typum ad antitypum transferens v. 5. subjungit: *Qui seminant in lachrymis, venient cum exultatione &c.*) Esa. 25. v. 8. *Delebit Deus omnem lachrymam ab omni facie* (non quod in electis luctus ac lachrymæ sint locum habituræ, sed quod in perpetua lætitia sint victuri. מָחָה significat non solùm *abstersit, detersit*, sed etiam *abolevit, prohibuit.*) cap. 35. v. 10. *Redemti Domini revertentur & venient in Sion* (non terrenam sed cœlestem Hebr. 12. v. 22.) *cum laude & lætitia sempiterna erit super caput eorum, gaudium & lætitia apprehendent eos, & fugient dolor ac gemitus.* (caput pro toto subjecto juxta familiarem Hebraismum accipitur Genes. 49. v. 19. Prov. 15. v. 22. &c. sensus igitur est, quod super beatos futurum sit sempiternum gaudium, cujus præludium aliquod tenue præcessit in reditu Israëlitarum ex Babylone in Hierosolymam. Quidam tamen existimant hisce verbis alludi ad consuetudinem nuptiarum apud Israëlitas receptam, quâ Sponsa ex agris & locis sylvestribus, ubi feræ sunt & nihil tutum à periculo in montem myrrhæ & collem thuris advocantur, h.e. in Jerusalem, quæ in mystico sensu patriam beatorum significat, ad quam cum hymenæo plausu atque lætitia ascendebatur, quia lætitia sempiterna futura esse dicitur *super caput*, qui loquendi modus delicias indicat nuptiales, lætitia enim super caput est corona nuptialis, quâ ornatur Sponsæ caput, sed prior explicatio est simplicior.) cap. 61. vers. 3. *dabit gloriam pro cinere: oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro Spiritu stricto* (hoc in vita præsente incipit, in futura consummatur, ideò additur) v.7. *lætitia seculi sive sempiterna erit eis*. c.65.v.14. *ecce servi mei lætabuntur & vos confundemini. Ecce servi mei jubilabunt præ exultatione cordis & vos clamabitis præ dolore cordis*. v. 18. *gaudebitis & exultabitis in æternum in his, quæ ego creo, quia ecce ego creo Ierusalem exultationem & populum ejus gaudium*. v. 19. *& exultabo in Ierusalem & gaudebo in populo meo & non audietur in eo ultrà vox fletus & vox clamoris.* (tantùm erit cœlestis Hierosolymæ gaudium, ut nihil nisi mera exultatio videatur, sicut vir summè sapiens dicitur ipsa sapientia nomine abstracto posito pro concreto propter ἐπίτασιν.) cap.66.v.14. *Videbitis & gaudebit cor vestrum, & ossa vestra quasi herba germinabunt*. Matth.25.v.21. & 23. *Serve bone & fidelis, intra in gaudium Domini tui*. (Gaudium Dei est, quod beati percipiunt ex Dei visione, in hoc gaudium intrant beati, quia exultant gaudio, quod ex beatifica illa Dei visione promanat. Euthymius in comm. per gaudium μετωνυμικῶς *ipsam beatitudinem* intelligi statuit, ut sit sensus, *intra in domum Domini tui plenam omnibus rebus, quæ delectationem & gaudium afferre possunt, quia in cœlesti domo nihil quicquam occurrit, quod mœstitiam parere possit, sed quicquid in ea est, summum gaudium ac summam voluptatem parit.* Nec simpliciter dicitur, quod fidelis servus cœlestis gaudii debeat fieri particeps, sed quod debeat *in illud intrare*, h. e. summo gradu illud participare, quemadmodum intrare in possessionem bonorum dicitur, qui plenariam eorum hereditatẽ percipit. Nec dicitur, *quod gaudium Domini debeat intrare in servum*, sed quod servus debeat intrare in Domini sui gaudium, tàm magnum enim est Domini gaudium, quòd à Domino proficiscitur *effectivè*, & in ipso percipitur *objectivè*, ut non possit in homine concludi vel ab eo comprehendi, ideò homo intrat in illud incomprehensibile gaudium, non autem intrat illud in hominem velut ab homine comprehensum. Thom. in cõm. sic exponit: *Intra in gaudiũ Domini tui, h.e. gaude de eo, quo gaudet, & de quo gaudet Dominus tuus, scil. de fruitione suipsius. Tunc gaudet homo ut Dominus, cùm fruitur ut Dominus*, quo sensu etiam super mensam Domini edere & bibere dicuntur Luc. 22. vers. 30. quia beati sunt eo, quo Dominus est beatus. Qui in hoc gaudium Domini intrat, nunquam ex eo iterum exibit Apocal. 3. v. 12.) Joh. 16. v. 22. *Iterum videbo vos, & gaudebit cor vestrum, & gaudium vestrum nemo tollet à vobis* (erit gaudium verum & sincerum, quia cor ipsum gaudebit; erit etiam gaudium non interruptum sed perpetuum & sempiternum, quia nemo illud tollet à beatis, orietur ex visione Dei & Christi, *Ego videbo vos, & gaudebit cor vestrum*. Hoc gaudium Apostolorum inchoatum fuit post Christi resurrectionem, sed

postea consummatum in gloria cœlesti. Lyranus in comm. *Vita Christi, quæ fuit materia hujus gaudii, non amplius erat per mortem auferenda, ideò ipsum quoque gaudium non poterat auferri.*) 1. Pet. 1. v. 8. *exultabitis in revelatione Christi, quem cùm non videritis, diligitis, in quem nunc quoque non videntes, creditis,* (quantò igitur magis olim, cùm manifestatus fuerit, aspectu ejus) *exultabitis gaudio ineffabili & glorificato.* (In Græco est ἀγαλλιᾶσθε, quod propriè significat motu & subsultatione corporis testabimini gaudium vestrum, ita ut præsens ponatur pro futuro propter immotam rei certitudinem. Gaudium ipsum dicitur ἀνεκλάλητον, quia ejus magnitudo & abundantia verbis exprimi nequit, sicut ipsa beatitudo in cor hominis non ascendit, ac proinde etiam in linguam ascendere nequit. 1.Cor.2.v.9. dicitur δεδοξασμένον, quia ex corporis & animæ glorificatione oritur.) cap. 4. v. 13. *In hoc, quod consortes estis afflictionum Christi gaudete, ut in revelatione quoque gloriæ ejusdem gaudeatis exultantes* ἀγαλλιώμενοι. 1.Joh.1.v.4. *Hæc scribimus vobis, ut gaudium vestrum sit plenum* (hæc plenitudo gaudii in piis duntaxat incipit in hac vita, sed in futura consummabitur.) Epist. Jud. v. 24. *Deus potens est vos conservare à peccatis & statuere in conspectu gloriæ suæ incontaminatos* ἐν ἀγαλλιάσει *cum exultatione.* Apoc. 19.v.7. *Gaudeamus & exultemus & demus gloriam ei, quia venerunt nuptiæ agni.*

65. Ex his colligitur, beatorum gaudium 1. rectè referri *ad bona vitæ æternæ interna toti composito communia*, neque enim erit superficiarium, externum & umbratile, sed verum, internum, & ut sic loquar, cordiale gaudium omnes animæ facultates, omnia corporis membra interiùs & exteriùs plenissimè perfundens. Gaudia hujus vitæ sunt *falsa gaudia* uti rectè eadem vocat Maro, sed æternæ vitæ gaudia sunt vera gaudia. Gaudia hujus vitæ sunt superficiaria & umbratilia, cor ipsum non attingunt nec quietant, sed longè diversa ratio erit gaudii cœlestis, quod omne cordis desiderium adimplet ac perfectam lætitiam complectitur Psal. 84. v. 3. Joh.16.v.22. &c. 2. fore illud gaudium *sincerum* nullâ tristitiæ maculâ contaminatum, nullâ mœroris nube perturbatum. Gaudia hujus vitæ non sunt sincera, sed γλυκύπικρα Prov. 14. v. 13. si cui enim materia gaudii exhibetur ab uno quodam objecto tristitiæ materiam percipit ex objecto alio, unde Poëta canit:

Usque adeo nulla est sincera voluptas,
Sollicitumque aliquid lætis intervenit.

sed cœleste gaudium erit prorsus purum & incontaminatum nullo doloris aceto infuso corruptum, sicut & cœlestis hereditas ἀμίαντος *incontaminata* ab Apostolo vocatur 1. Petr. 1. v. 4. 3. fore illud gaudium *sempiternum stabile* ac nunquam interruptum vel timendum, quia causa ejus est perpetua. Est *gaudium Domini æterni*, utique ergò etiam ipsum est æternum. Gaudia hujus vitæ brevia sunt & fugacia, de quibus rectè usurpatur illud Bernhardi: *Rara hora, brevis mora*, ac si vel maximè pii in hac vita prægustum aliquem cœlestis gaudii percipiant, tamen felicitas ac voluptas illa non est piis in hac vita perpetua, mox subjiciuntur terroribus & angoribus, adeoque ex cœlo sibi videntur detrudi *in infernum* 1. Sam. 2. v. 6. sed gaudium vitæ æternæ erit perpetuum & æternum, *quod non auferetur ab electis* Joh. 16. v. 22. 4. gaudii hujus fontem ac *principalem causam* fore beatificam Dei visionem Psal.36.v 9. & 10. Cum enim Deus sit summum & infinitum bonum, summa dulcedo, summa suavitas &c. ideò ex Dei visione non potest non oriri ineffabile gaudium & inexplicabilis voluptas. Si tanta vis & efficacia Solis creati est, ut suo calore rebus nascentibus vitam non modò impertiat, sed etiam animos hominum imò omnes creaturas diffusione radiorum lucis suæ suavissimè recreet & mirificè delectet; quantò in infinitum majori gaudio credendum est completum in pectora piorum, quando creatorem Solis Solem justitiæ, causam omnis lætitiæ ac salutis non modò oculis suis intuebuntur, sed etiam intimâ ejusdem communicatione discussis penitus peccatorum tenebris plenissimè perfruentur. *Secundariæ & minùs principales causæ* sunt reliqua vitæ æternæ bona tàm interna quàm externa, tàm corporis quàm animæ, tàm privativa quàm positiva electis in vita æterna aliquando conferenda. Gaudebunt electi *supra se* de Dei visione, *intra se* de animæ & corporis glorificatione, *circa se* de sanctorum Angelorum & omnium beatorum associatione, *infra se* de inferni evasione. Habebunt gaudium *de Christo, in Christo, cum Christo, post Christum, per Christum, propter Christum.*

66. De hoc beatorum gaudio sic loquuntur pii veteres: Cyprian. serm. de ascens. cap. 9. *Exultabunt Sancti in gloria, videbunt DEUM & gaudebunt, lætabuntur & delectabuntur, & fruentur gloria & in felicitate jocundabuntur æternâ.* Hieron. in comm. Matth. 25. *Quid potest majus dari fideli servo quàm esse cùm domino & videre gaudium domini sui?* August. tract. 25. in Joh. *Quale est intus illud, unde non exitur foras? magnum penetrale & dulce secretum. O secretum sine tædio, sine amaritudine malarum cogitationum, sine interpellatione tentationum & dolorum. Nonne illud secretum est, quò intravit ille, cui dicturus est Dominus servo bene merito: Euge serve bone, intra in gaudium Domini tui.* in Soliloq. cap. 35. *Intra in gaudium sine tristitia, quod continet æternam lætitiam &c. beata Deitatis visio est gaudium Domini Dei tui. O gaudium super gaudium, vincens omne gaudium, extra quod non est gaudium, quando intrabo in te, ut videam Deum meum, qui habitat in te.* lib. de tripl. habitac. cap. 4. *Nihil comparandum gaudio, quod nascitur ex invisibilibus & incorporeis, ex societate Angelorum & justorum omnium, ex certa scientia & cognitione ipsius divinæ Naturæ & ex Dei ipsius à facie ad faciem visione.* Prosper in Epigramm. — *Dicta veterum de gaudiis vitæ æternæ.*

Semper erunt, quod sunt, æterna gaudia vitæ.
Gaudenti quoniam causa erit ipse Deus.

Olympiodor. in c. 3. Ecclesiast. *Cùm palmam consequetur, deinde in futuro seculo lætabitur in delitiis, & in multitudine pacis.* Greg. hom. 9. in Evang. *Tunc fidelis servus super multa constituitur, quando devictâ omni corruptionis molestiâ de æternis gaudiis in illa cœlesti sede gloriatur. Tunc ad Domini sui gaudium perfectè intromittitur, quando in æterna illa patria assumtus atque Angelorum cœtibus admixtus, sic interius gaudet de munere, ut non jam sit quod doleat exterius de corruptione.* Ansh. lib. de similit. cap. 56. *In illa futura vita delectatio quædam ineffabilis bonos inebriabit & inæstimabili dulcedine sui totos eos inenarrabili abundantia satiabit. Quid dixi totos? oculi, aures, nares, os, manus, guttur, cor, jecur, pulmo, ossa, medulla, extra*

etiam

etiam ipsa & cuncta singulatim, singulaque membra eorum in communi tam mirabili delectationis & dulcedinis sensu replebuntur, ut verè totus homo torrente voluptatis Dei potetur, & ab ubertate domus ejus inebrietur. cap. 71. *Bonus quisque tunc poterit gaudere, quia prædictas omnes beatitudinis partes* (in corpore & anima) *obtinebit perfectè. Quid ergo beatus ille quo tunc replebitur justus gaudio? adhuc tamen ad cumulum beatitudinis sua aliud habebit, unde magis possit gaudere. Quia enim quisq; sicut se alterum amabit, patet, quia sic de illius felicitate, ut de sua gaudebit. O quot igitur & quanta gaudia quisque obtinebit, qui de tot ac tantis beatitudinibus Sanctorum jubilabit? Quod si tantùm de aliis, quos ut se diligit, gaudebit, quantum de DEO, quem supra se diligit, exultabit? Gaudium enim ei erit intus & extra, sursum & deorsum, gaudium circumcirca, ubiq; gaudium plenum.* Idem in prosolog. cap. 26. *Tantum gaudebunt, quantum amabunt; tantum amabunt, quantum agnoscent.* Hugo lib. 4. de anima cap. 15. *Gaudent beati de Deo ineffabiliter. Gaudent de tanta sua beatitudine. Et quia unusquisque unumquemq; diligit sicut seipsum, tantum gaudium quisq; habet de bono singulorũ, quantum de suo; quoniam bonum, quod non habet in seipso, possidet in altero. Constat igitur, quod singuli tot gaudia habeant, quot socios & singula gaudia tanta sunt singulis, quantum proprium singulorum. Cùm autem quisque plus amet Deum quàm seipsum, & omnes alios secum, plus gaudet de Dei felicitate, quàm de sua & omnium aliorum secum. Si ergo cor uniuscujusque vix capit suum gaudium, quomodo capit tot & tanta gaudia? ideò dicitur, intra in gaudium Domini tui, non intret gaudium Domini tui in te, quia capi non posset* Bonaventura in diæta salutis titul. 9. cap. 50. tom. 6. pag. 337. *Sancti gaudebunt propter loci amœnitatem quam possidebunt; propter jucundam societatem, in qua regnabunt; propter corporis glorificationem, quam habebunt; propter mundum, quem contemserunt; propter infernum, quem evaserunt.* Ludolph. Carthusiensis part. 2. de vit Christi cap. 88. *Gaudebunt Sancti supra se de Dei visione, infra se de cæli & creaturarum pulchritudine; intra se de corporis & animæ glorificatione; juxta se de Angelorum & hominum associatione. In tantum namque gaudebit quisq; de bono alterius, quantum de bono proprio.* Scholastici docent, duplex *esse de Deo & in Deo gaudium.* Unum, quo gaudemus ipsum Deum possidere infinitum bonum: alterum quo gaudemus ipsum Deum possidere tanquam bonum nostrum, ad quod posterius genus beatorum in vita æterna gaudium pertinet.

3. Dei glorificatio. 67. 3. Ex Dei visione & intima cordis ob eandem exultatione orietur *Dei glorificatio & jubilatio sempiterna,* de qua hæc loquuntur dicta: Ps. 84. vers. 5. *Beati habitatores domus tuæ* עוֹד *usque in seculum, in sempiternum laudabunt te.* Psal. 126. v. 1. *tunc replebitur gaudio os nostrum, & lingua nostra exultatione.* v. 5. *seminantes in lachrymis, metent* בְּרִנָּה *in præconio sive cum laude* (rad. רָנַן significat, *clamavit vehementiùs, vociferatus est præ lætitia.* Levit. 9. v. ult. *vidit totus populus* וַיָּרֹנּוּ *& exclamaverunt* Targ. שַׁבְּחוּ *laudaverunt, cantarunt.* Psal. 5. v. 12. *lætabuntur omnes qui confidunt in te.* לְעוֹלָם יְרַנֵּנוּ *in seculum præconia canẽt.* Targ. יְשַׁבְּחוּן *laudabunt)* Psal. 149. v. 5. *exultabunt justi in gloria, laudabunt in cubilibus suis.* vers. 6. *exaltationes Dei in gutture eorum.* Esa. 26. v. 19. *Expergiscemini & jubilate.* Esa. 35. v. 10. *Redemti Domini revertentur & venient Sion* בְּרִנָּה *in præconio.* cap. 51. v. 11. idem repetitur cap. 65. v. 14. *Servi mei clamabunt, jubilabunt, ovabunt præ lætitia cordis.* Jerem. 31. v. 12. *Venient & laudabunt in monte Sion.* Apoc. 4. v. 8. *Quatuor animalia non habebant requiem die ac nocte dicentia, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, qui est, & qui venturus est.* (Quidam *ad Angelos* in quatuor mundi plagis Deo ministrantes, sed Hieron. in procem. super Matth. Augustin. lib. 1. de consens. Evang. cap. 6. Beda, Primasius &c. *ad quatuor Evangelistas applicant.* Confer Dn. D. Hoë Theol. meritiss. in comm. illius loci.) v. 9. *& cùm darent illa animalia gloriam & honorem & benedictionem sedenti super thronum viventi in secula seculorum.* v. 10. *procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viventem in secula seculorum, & mittebant coronas suas ante thronum dicentes:* v. 11. *dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, honorem & virtutem.* (Viginti quatuor seniores quidam Symbolum esse volunt duodecim Patriarcharum V. & duodecim Apostolorum N. T. quidam per eos intelligunt omnes Sanctos. Confer tract. de Morte §. 300. Quicquid sit illud ex hac visione manifestum est, beatorum in cœlo assiduam occupationem esse Dei laudationem, ideò enim dicuntur *non habere requiem die ac nocte,* non quod laus Dei illis molesta, sed quia non interrupta.) cap. 5. v. 8. quatuor animalia & viginti quatuor seniores: *habebant singuli citharas aureas, & cantabant canticum novum dicentes: Dignus es accipere librum.* v. 11. *& vidi & audivi vocem Angelorum multorum in circuitu throni & animalium & Seniorum, & erat numerus eorum millia milliũ.* v. 12. *dicentium voce magnâ, dignus est Agnus accipere virtutem &c.* cap. 7. v. 9. *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis stantes ante thronum &c.* v. 10. *& clamabant voce magna, dicentes: Salus Deo nostro, qui sedet super thronum & Agno.* cap. 11. v. 16. *viginti quatuor Seniores, qui in conspectu Dei sedent in sedibus suis ceciderunt in facies suas & adoraverunt Deum.* v. 17. *dicentes: Gratias agimus tibi Domine Deus omnipotens.* cap. 12. v. 6. *audivi vocem magnam in cœlo dicentem, nunc facta est salus & virtus & regnum Dei nostri.* cap. 14. v. 2. *audivi vocem e cœlo tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni, & vocem audivi tanquam citharœdorum citharizantium in citharis suis.* v. 3. *& cantabant quasi canticum novum ante sedem, & antè quatuor animalia & Seniores.* cap. 15. v. 2. *habentes citharas Dei.* v. 3. *cantant canticum Mosis servi Dei & canticum Agni dicentes: Magna & mirabilia sunt opera tua Domine Deus omnipotens.* cap. 19. v. 1. *audivi quasi vocem turbarum multarum in cœlo dicentium Alleluja. Salus & gloria & honor & virtus DEO nostro.* v. 3. *& iterum dixerunt, Alleluja.* (Hæc iteratio significat perpetuam beatorum occupationem fore laudis divinæ in omnem æternitatem continuationem.) v. 4. *& ceciderunt viginti quatuor Seniores, & quatuor animalia, & adoraverunt Deum sedentes super thronum, dicentes Amen, Alleluja.* v. 5. *& vox de throno exivit, dicens: Laudem dicite Deo nostro omnes servi ejus.* v. 6. *& audivi quasi vocem turbæ magnæ, & sicut vocem aquarum multarum &c. dicentium Alleluja.*

68. Ex his colligitur: 1. *glorificationem Dei* ex beatifica ejusdem visione in electis oriri. Summum enim illud bonum videri nequit, quin etiam statim diligatur, ex amore laus & glorificatio spontè nascitur. Quia beati sunt ante thronum Dei, ideò etiam sedentem in throno glorificant. 2. eandem rectè referri *ad bona vitæ æternæ interna toti composito*, h.e. animabus & corporibus beatorum communia. Neque enim laus illa in ore duntaxat nascetur, sicut in hac vita multi *labiis suis Deo appropinquant*, ut interim *cor eorum procul sit ab ipso* Esa. 29. vers. 13. Matth. 15. v. 8. sed ex intimo cordis fundo proficiscetur. *Sicut cor & caro beatorum exultant in Deo vivo*, ita quoque cor & caro beatorum in laudes Dei prorumpent. 3. eandem fore *continuã & non interruptam*, quia visio Dei beatifica, ex qua laus illa oritur, erit continua & sempiterna. In hac vita Deum laudare incipimus, sed in laude illa non sumus assidui; verùm in vita æterna nullis negotiorum distractionibus à laude Dei impediemur, materiam laudis fore æterna & *infinita vitæ æternæ bona* in beatos divinitus collata, proinde etiam ipsa laus erit æterna & infinita. 4. per eandem nos conformari Angelis Matth. 22. v. 30. Luc. 20. v. 36. Constat ex Scripturis Angelos ineffabili voce clamare, *Sanctus, sanctus, sanctus*, Esa. 6. vers. 3. cum illis beati unum constituent chorum & conjunctis vocibus sine intermissione ac fine DEUM laudabunt.

Dicta veterum de Dei glorificatione.

69. De hac Dei laude sic loquuntur veteres: Iren. lib. 5. ad adv. hæres. cap. 11. *Si nunc habentes* (Spiritum Dei) *pignus, clamamus Abba Pater; quid fiet, quando resurgentes facie ad faciem videbimus eum &c. quando omnia membra affluenter exultationis hymnum protulerint, glorificantia eum, qui suscitaverit ea ex mortuis?* Lactant. lib. 7. div. Institut. cap. 23. *Priorũ vitæ factorumq́, omnium memores erunt, & in bonis cœlestibus collocata ac fruentes jucunditate innumerabilium copiarum præsenti Deo gratias agent, quod malum omne deleverit, quod eos ad regnum vitamq́, perpetuam suscitaverit.* Hilarius in Psal. 148. *In futuro beatæ illius civitatis seculo &c. Deo confessio ejus super cœlum & terram reddetur &c. Et quia illud Sanctorum est regnum, per quod regnante Domino ad beatum regnum Dei Patris ascendent, Psalmum ita Propheta conclusit: Hymnus omnibus Sanctis ejus, Sanctorum omnis hic hymnus est, qui Deum non ut cæteri Reges aut Principes aut judices pro virtutis & confessionis admiratione laudent, sed pro gaudio consummatæ in se beatitudinis & gratulatione cantantium.* Nazianz. in carm.

ἁγνότατοι καθαροῖσιν ὁμόφρονες οὐρανίοισιν
Ἰνθόσυνοι μέλπωμεν ἑόρτιον ὕμνον ἄνακτι,
ἔνθα φάος τε κλέος τε κακῶν τ' ἀμπαύσιες ἁπάντων.

Idem:

αὐτὴν δ' ἀτρεκίην καθαρῷ νόῳ ὄμμασι λεύσσων
μέλψω ἐκ στομάτων ἦχον ἑορτάσιον.

Ipsam veritatem pura mentis oculo coràm intuens cantabo ore meo sonum festivum. August. lib. 22. de civit. Dei cap. 30. *Quanta erit illa felicitas, ubi nullum erit malum, nullum latebit bonum, vacabitur Dei laudibus, qui erit omnia in omnibus. Nam quid aliud agetur, ubi neque ullâ desidiâ cessabitur, neque ullâ indigentiâ laborabitur, nescio. Admoneor etiam sancto Cantico ubi lego vel audio: Beati, qui habitãt in domo tua Domine, in secula seculorum laudabunt te. Omnia membra & viscera incorruptibilis corporis, quæ nunc videmus per usus necessitatis varios & motus distributa, quoniam tunc non erit ipsa necessitas, sed plena, certa, secura, sempiterna, felicitas, proficient in laudibus Dei: Omnes quippe illi, de quibus jam sum locutus, qui nunc latent harmonia corporalis numeri non latebunt, intrinsecus & extrinsecus per corporis cuncta dispositi, & cum cæteris reb. quæ ibi magna atque mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione succendent,* (quæ omnia paucis verbis immutatis repetit Alcuinus lib. 3. de ætern. beatit. sanct. cap. 22.) Idem August. in enarrat. Psal. 83. *Quid beati in vita æterna acturi? in secula seculorum laudabunt te. Hoc erit totum negotium nostrum sine defectu Alleluja &c. Non nos satiabit, nisi laus Dei, nisi amor Dei. Si deficias ab amore, deficies à laude; si autem amor sempiternus erit, quia illa insatiabilis pulchritudo erit, noli timere, ne non possis semper laudare, quem semper poteris amare.* serm. 17. de verb. Dom. *In patria nullus orandi locus erit, sed tantùm laudandi. Quare orandi nullus locus erit? quia nihil deërit, ubi videbitur quod hîc creditur, quod hîc speratur, ibi tenebitur.* in medit. cap. 27. *Illi laudant Dominum purissimè & incessanter, qui semper inhærent contemplationi divina, non per speculum & in ænigmate, sed facie ad faciem.* Anshelm. lib. de similitud. cap. 60. *Ut in laudibus illius æternaliter jucunderis, semper de quanta miseria sis erutus, ut puto, coràm habebis.* Bernhard. de medit. cap. 4. *Una erit omnium lingua, jubilatio indefessa; unus affectus, amor æternus.* ** Vide quoq; Gregor. homil. 22. in Ezech. tom. 2. f. 1215.**

70. 4. Ex beatifica Dei visione etiam consequetur *perfecta imaginis divinæ reformatio?* unde cùm Johannes dixisset, *similes erimus*, αἰτιολογικῶς subjungit, *videbimus eum sicuti est* 1. Johan. 3. v. 2. Quemadmodum enim puritas & mundities speculi requiritur, ut imago in eo conspiciatur, sic animæ & corporis perfecta munditics in beatis erit, ut Deum videre ejusdemque imaginem in semetipsis perfectè exprimere possint Matth. 5. v. 8. De hac imaginis divinæ in beatis reformatione sequẽtia dicta loquuntur. Psal. 17. v. 15. *Satiabor cùm evigilavero secundùm imaginem tuam.* (LXX. reddiderunt ἐν τῷ ὀφθῆναί μοι τὴν δόξαν σου. Theodoret. ἐν τῷ ὀφθῆναι τὴν δεξιάν σου. Vulg. Lat. *cùm apparuerit gloria tua.* Sed Hebræum תְּמוּנָה propriè significat *imaginem, similitudinem*, unde Symm. rectiùs vertit ἐν τῷ ἐξυπνισθῆναι τῆς ὁμοιώσεώς σου. Sensus igitur est: Satiabor bonis cœlestibus & æternis, quando post somnum mortis expergefactus sive resuscitatus fuero *juxta imaginem tuam*, h.e. ad imaginem tuam perfectè renovatus ac reformatus, ut sit ellipsis præfixi ב pro בִּתְמוּנָה qualis etiam in aliis Scripturæ dictis occurrit Psal. 10. vers. 4. Psal. 18. v. 10. Psal. 44. v. 3. Psal. 109. v. 4. Hos. 6. vers. 9. Mich. 6. v. 10. vel quia præfixum ב in voce proximè præcedente בְּהָקִיץ habetur, in vocabulo תְּמוּנָה erit repetendum, qualia exempla occurrunt Exod. 6. v. 3. Esa. 48. v. 14. Jerem. 27. v. 18. &c. Posset etiam nomen תְּמוּנָה referri ad remotius verbum אֶשְׂבְּעָה *satiabor imagine tuâ cùm evigilavero* vel expergefactus fuero. Pagn. reddidit: *Cùm expergefacta fuerit imago tua*, scilicet in me perfectè renovata ac reformata. quod eundem parit sensum) Rom. 8. v. 29. *Quos præscivit, eos etiam prade-*

4. Perfecta imaginis divinæ reformatio.

prædestinavit conformes fieri imaginis Filii DEI, (primò quidem in cruce, deinde verò in gloria. Johan.17.v.22. ut enim ipse *per passionem intravit in gloriam* Luc.24.v.26. ita quoque pios *per passiones oportet ingredi regnum cælorum* Actor. 14. v.22. in quo ad imaginem Dei perfectè renovabuntur) 1.Cor.15.v.50. *Sicut portavimus imaginem terreni, sic portabimus etiam imaginem cælestis* (nimirū in resurrectione ad vitam æternam, unde additur v.51. *hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam hereditabit*, ubi τὸ ὅτι commodè accipi potest αἰτιολογικῶς, ideò dico nos gestaturos imaginem illius cœlestis, quia caro & sanguis non possunt hæreditare regnum Dei.) 1.Joh.3.v.2. *Cùm apparuerit, similes ei erimus* (in corporis & animæ puritate, inque cœlesti gloria ac felicitate, proinde etiam imago Dei perfectè in nobis erit reformata.) Idem colligitur ex dotibus animæ & corporis, quæ erunt in beatis, de quibus postea.

71. De hac divinæ imaginis in beatis restitutione notandum, 1. quòd in hac vita inchoetur, in futura perficiatur, ideoque possunt hûc referri dicta Scripturæ, quæ de reformatione divinæ imaginis, quæ piis in hac vita obtingit, loquuntur 2. Cor. 3. v.18. τὴν δόξαν κυρίου κατοπτριζόμενοι *gloriam Domini tanquam specula recipientes*, ac in verbo Evangelii velut speculo certam Christi & mysteriorū divinorum cognitionem habentes *transformamur in eandem imaginem*, h. e. tàm clarè Christi imaginem concipimus, ut in eandem quasi transformari videamur, quia per S.S. renovamur ad Christi imaginem *in justitia & sanctitate vera* consistentem, ἀπὸ δόξης εἰς δόξαν, ut in cognitione Christi & vitæ sanctitate quotidie crescamus, donec ad plenā perfectionem & perfectam imaginis divinę restitutionem in cœlesti gloria aspiremus.) Eph. 4.v.24. *Induite novum hominem, qui secundùm Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis*. Col.3.v.10. *Induentes novum hominem, qui renovatur in agnitionem secundùm imaginem ejus, qui creavit illum*. Quemadmodum enim primitiæ testimonium sunt secuturę messis, sic inchoata divinę imaginis reformatio evidens indicium est plenam & perfectā renovationem secuturā in vita æterna, quæ propterea vocatur tempus ἀποκαταστάσεως πάντων Act. 3. v.20. tunc enim bona per lapsum amissa, inter quæ eminet divina imago, ad quam primi homines cōditi erant, perfectè restituentur. 2. *quod sit bonum totius compositi*. Quemadmodum enim in homine ante lapsum divina imago non pertinuit tantùm ad animam, sed ad totum compositum; quia Moses de toto homine dicit, quod Deus *ad imaginem suā eum creaverit* Gen.1.v.27. nec post formatum demùm corpus humanū creaturus animam dixit, *faciamus hominē ad imaginem nostram*, sed ante creationem tàm corporis quàm animæ suum illud decretum verbis hisce exposuit, unde immortalitas, quæ divinæ imaginis pars est, toti composito fuit communis: quemadmodum Christus imaginem Patris sui cœlestis in animæ & corporis sanctitate, puritate, immortalitate, claritate &c. exprimit: denique quemadmodum inchoata imaginis divinæ restitutio in hac vita sanctificatione *corporis & Spiritus* constat Roman.12. v.1. 1.Corinth.6.v.19. 2.Corinth.7.v.1. 1.Thessal.5.v.23. &c. ita quoque plena divinæ imaginis restitutio, quæ in altera vita sequetur, erit bonum totius compositi, non animæ duntaxat, sed etiam corporis, unde notanter dicit Apostolus Phil.3.v.21. *quod Christus corpora nostra redditurus sit* σύμμορφα *corpori suo glorioso*. 3. quòd divina imago longè perfectior & expressior sit futura in beatis, quàm fuit in primo homine. Primus homo, quia ad imaginem Dei in arbitrii libertate & immortalitate conditus erat, poterat non peccare & non mori: sed beati ad divinam imaginem reformati longè majorem perfectionem obtinebunt, quia non poterunt peccare nec poterunt mori, cùm sint in bono & beatitudine confirmati. 4. quòd ob divinam imaginem in beatis perfectè relucentem non injuria dici possint filii Dei, imò quidam Dii. Quòd si enim primi homines, & Angeli ob creationem, credentes ob υἱοθεσίαν & adoptionem; Magistratus & judices ob divini officii, quod in terris gerunt, officium *Filii Dei & Elohim* dicuntur Luc.3.v.38. Job. 1. v.6. & cap. 38. v.7. Johan. 1.v.12. Psal.82.v.6. Joh.10.v.34. quidni beati ad imaginem Dei perfectè renovati & Angelis æquales facti rectè dici possent Dei filii & quidam quasi Dii? Si in hac vita *divinæ Naturæ consortes* dicuntur 2.Pet.1.v.4. quantò magis in futura vita beatum illud consortium habebit locum?

72. Audiamus hac de re differentes Patres: *Dicta veterum de reformatione divinæ imaginis.* Iren. lib. 5. cap. 11. p.325. *Gratia Spiritus universa, quæ hominibus dabitur à Deo* (in vit. æt.) *similes nos ei efficiet, quia secundùm imaginem & similitudinem Dei hominem reformabit*. Nazianz. orat. 4. de Theol. *Erimus* ὅλοι θεοειδεῖς *Deiformes, DEO similes ac conformes* ὅλου θεοῦ χωρητικοὶ καὶ μόνου *totius ac solius DEI capaces*. August. lib. de Spiritu & litera cap.22. *Cum apparuerit, similes ei erimus. Hæc similitudo nunc incipit reformari, quamdiu homo interior renovatur de die in diem secundùm imaginem ejus, qui creavit eum. Sed ad illius eminentia perfectionem, quæ tunc futura est, quid hoc aut quantum est?* Eucherius lib. 3. in libros Regum: *In regno cœlesti Angeli sancti in imagine sui conditoris, ad quam facti sunt, semper manent & electi homines imaginem ejus, quam peccando amiserant, recipiunt. Scimus enim, inquiunt, cùm apparuerit, similes ei erimus.* Pantheologia veterum triplicem statuit Dei imag. *Naturæ, gratiæ & gloriæ*. Item *creationis, recreationis & similitudinis*, B. Luther. tom. 1. in Genes. pag. 18. *Evangelium hoc agit, ut ad illam & quidem meliorem imaginem reformemur, quia in vitam æternam vel potiùs in spem vitæ æternæ renascimur per fidem, ut vivamus in Deo & cum Deo, ac in ipso simus unum, sicut Christus dicit. Neque verò ad vitam solùm renascimur, sed etiam ad justitiam, quia fides accipit meritum Christi & statuit, nos per Christi mortem liberatos esse, inde alia nostra justitia oritur, nempe illa vitæ novitas, quâ studemus obtemperare DEO edocti verbo & adjuti per Spiritum sanctum. Sed hæc justitia in hac vita incipitur tantùm, nec potest in hac carne esse perfecta &c.*

73. Exposuimus hactenus bona vitæ æternæ *interna toti composito communia*, restat, ut bona *ad partem alterutram animas* scil. vel *corpora beatorū peculiariter spectantia subnectamus*. In anima cujusque beati 1. fulgebit *perfecta Dei & divinorum mysteriorum cognitio* ex intuitiva Dei visione orta. Esa. 54. v.13. *Erunt omnes docti à Deo*. Jer. 31. vers.34. *Non docebit ultrà vir proximum suum & fratrem* *2. ad partem alterutram spectantia. 1. ad animam. 1. Perfecta Dei cognitio.*

fratrem suum dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent me à minimo ad maximum. (August. lib. de Spiritu & litera cap. 24. hæc vaticinia exponit de præmio fidei, h. e. de perfecta Dei cognitione in vita ęterna, neque enim duntaxat de inchoatione N. T. quæ fit per ministerium Evangelii, & Spiritum sanctum in cordibus efficacem, Propheta concionatur, sed de tota & integra instauratione Naturæ, quæ fiet in vita æterna, cùm nova & æterna lux sapientiæ Deum perfectè agnoscentis in mentibus hominum fulgebit. Confer tract. de Minist. §. 461.) 1. Cor. 13. v. 9. *Ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus* (in hac scil. vita) v. 10. *cùm autem venerit, quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est.* Omnis noster in θεογνωσίᾳ καὶ θεοσοφίᾳ profectus in hac vita, etiam cùm ad summum pervenit gradum, est *verbum defectivum*, cujus clausula est, *cætera desiderantur.* In futura autem vita Dei & divinorum mysteriorum perfecta cognitio succedet. Tunc plenè & perfectè intelligemus ea, ad quorum notitiam intuitivam & claram in hac vita penetrare non potuimus, quomodo scilicet Deus sit in essentia unus, in personis trinus? quomodo Filius Dei ab æterno à Patre sit genitus? quomodo Spiritus sanctus ab æterno à Patre & Filio procedat? quare Filius Dei, non Pater, nec Spiritus sanctus humanam Naturam assumserit? Quare Mediatorem nostrum Deum & hominem esse oportuerit? quomodo divina & humana Natura in Christo personaliter sint unitæ? quomodo Deus ex nihilo omnia creaverit? quo die Angelos condiderit &c. Tunc plenè & perfectè causas divinorum consiliorum & operum intelligemus creationis scil. redemtionis, sanctificationis, resuscitationis & glorificationis, quomodo Deus hominem immensâ sapientiâ creaverit, ineffabili bonitate conservaverit, infinitâ misericordiâ redemerit? quomodo æternâ suâ omnipotentiâ Ecclesiâ adversus hostes defenderit ac pios ex morte ad vitam æternam suscitaverit. Tunc plenè & perfectè Naturam novi cœli ac novæ terræ, adeoque omnium creaturarum penetralia & intimos recessus cognoscemus; tunc non cogemur ampliùs conqueri, nos instar ciconiæ Æsopicæ *vitrum lambere, pultem non attingere*, sed interiores rerum formas & proprietates præsenti mentis intuitu conspiciemus. Quòd si enim Adamus per concreatæ sapientiæ lucem Naturas animalium tàm exactè potuit pernoscere, ut singulis convenientia nomina imponeret Genes. 2. v. 19. ac Evam antea non visam *ex carne & ossibus suis* ædificatam esse intelligeret v. 23. quantò magis beati divino lumine collustrati cœli terræque mysteria perfectè intueri poterunt. Neque quenquam turbet, quod Apostolus 1. Cor. 13. v. 8. γνῶσιν in vita æterna *destruendam* asserat, illud enim non absolutè ac simpliciter de quavis cognitione accipiendum, aliàs summæ felicitati summa infelicitas videl. ignorantia tribueretur, sed duntaxat de illa cognitionis specie ac modo, qui in hac vita locum obtinet. Nunc enim *per speculum in ænigmate videmus* v. 12. ac quotidie oportet nos discere ac perficere in cognitione Dei adhibitis adminiculis prophetiæ seu interpretationis Scripturæ ac linguarum, sed hic modus, hæc species cognitionis in altero seculo cessabit, quando à facie ad faciem videbimus. Scientia hujus vitæ est imperfecta tum *ratione objecti*, tum *ratione modi*, sed scientia vitæ alterius utroque modo perfecta erit. Quare ut majus lumen obscurat minus; sic scientia nostra, quæ in hac vita est imperfecta, à perfectiore scientia in vita æterna abolebitur. Syrus eleganter reddidit: *Modicum ex multo cognoscimus* v. 9. quia maximum eorum, quæ de Deo & rebus divinis scimus, est minimum eorum, quæ ignoramus, totum quod Dei est, omnia ejus attributa, perfectiones omnes in hac vita non cognoscimus, sumus quasi parvuli, qui ut ætate ita quoque sapientiâ quotidie crescunt v. 11. sed beati illa omnia *non partialiter, non obscurè, non eminus, sed perfectè clarè & cominus* cognoscun, tideoque sunt in scientiâ maturæ ætatis viri. Gradus cœlestis illius ac perfectissimæ sapientiæ in vita æterna statuuntur quatuor: 1. αὐτοψία Dei & Christi θεανθρώπου *ac perfecta cognitio essentiæ & voluntatis divinæ.* 2. *clarissima cognitio consiliorum, mysteriorum ac operum divinorum omnium non modò hominum, sed etiam Angelorum captum in hac vita excedentium.* 3. *plena ac perfecta Naturæ rerum ac novi cœli & terræ perspectio* Adami ante lapsum perspicacitatem longo intervallo antecedens. 4. *familiarissima societas cum omnibus Angelis & beatis hominibus*, quos notissimos & perspectissimos habebimus.

74. De hac beatorum cognitione sic loquuntur veteres: Iren. lib. 2. cap. 47. p. 148. ex loco Apostolico 1. Cor. 13. v. 13. colligit, *etiam in futuro seculo in quibusdam nos melius informandos*, & addit: *ut semper quidem Deus doceat, homo autem semper discat, quæ sunt à Deo; semper enim fides, quæ est ad Magistrum nostrum, permanet firma.* (Sed hoc non de quotidiano cognitionis profectu, verùm ejusdem origine ac dependentia accipiendum.) Origen. lib. 2. de princ. cap. 12. *Cùm ad cœlestia loca pervenerint Sancti, tunc jamjam rationem astrorum per singula pervidebunt &c. sed & alias rationes operum Dei, quas eis ipse revelabit, intelligent. Iam enim tanquam filiis rerum causas & virtutem suæ conditionis ostendet & docebit eos, quare illa stella in illo loco posita est, & quare ab alia tantò dirimente spacio separatur.* homil. 5. in Psal. 36. *Os justorum non cibis & potu, neque delitiis & voluptatibus, non vescendo epulis, sed meditando sapientiam replebitur. Ultrà enim non erit aliquis imperitus in regno Dei, non permanebit indocilis, nullus erit à rerum scientia peregrinus, omnes efficiemur si tamen merebimur* (gratia Dei digni reddemur) *discipuli sapientiæ. Si quis hîc positus imbuitur & instruitur in his, quæ potuit in carne positus attingere, ibi jam illuminabitur perfectioribus disciplinis & ea, quæ hic studio ac labore quæsita fuerunt, ad compendium futuræ inibi institutionis accedent.* (Non tamen hoc eo sensu accipiendum, quasi profectus aliquis scientiæ futurus sit in beatis, sed quod simplici intuitu cognituri sint ea, quæ per gradus & partes in hac vita discimus. (Nazianz. orat. funeb. in Patrem: χόντες ὅλην τῆς ἁγίας τριάδος τὴν ἔλλαμψιν καθαρῷ τῷ καθαρὰν τὴν ἀλήθειαν ἐποπτεύοντες. Ambrosius lib. 2. de Abraham cap. 1. *In altera terra beatitudinis plena mens immortalis non falsa pro veris, sicut in hac vita, sed vivam rerum cernet substantiam, eò quod excussâ corporis & sensuum & vocis nebulosâ quadam imagine corruptibilem caliginem deponat, & revelatâ facie beata vitæ gratiam lustret obtutu.* Augustin. lib. de Spiritu & lit. cap. 24. *Scientia, quæ evacuabitur, est illa parvulorum scientia, in qua hîc vivitur, quæ*

Dicta veterum de Dei cognitione.

quæ ex parte per speculum in ænigmate videtur, propter hanc enim necessaria est prophetia, cùm adhuc præteritis futura succedunt, propter hanc lingua, hoc est, multiplicitas significationum, cùm ex alio atque alio, aliud atque aliud admonetur, qui nondum æternam lucem perspicua veritatis mente purgatissimâ contemplatur. Cum autem venerit, quod perfectum est, & totum hoc, quod ex parte est, fuerit evacuatum, tunc quod assumtâ carne carni apparuit, ostendet seipsum dilectoribus suis, tunc erit vita æterna, ut cognoscamus unum verum Deum, tunc similes ei erimus, quoniam tunc cognoscemus, sicut & cogniti sumus, tunc non docebit unusquisque civem suum aut fratrem suum dicens, cognosce Dominum. Omnes enim cognoscent eum a minore usque ad majorem eorum: lib. 22. de civ. Dei cap. 30. *Eâ potentiâ scientiæ, quæ magna in beatis erit, non solum sua præterita, sed etiam damnatorum eos sempiterna miseria non latebit.* de triplic. habitac. cap. 4. *Ibi quicquid nos nunc latet, manifestum erit, ibi ratio manifesta erit, cur hic electus est, & iste reprobatus, cur hic in regnum assumtus & ille in servitutem redactus, cur alius in utero moritur, alius in infantia, alius in juventute, alius in senectute. Cur alius pauper & alius dives; cur filius adulteræ baptizatur & aliquando filius legitimæ conjugis ante Baptismum moritur. Cur qui bene incipit vivere, aliquando male finit. Hæc omnia & hujusmodi multa in libro vitæ, hoc est, æternæ veritatis & summæ sapientiæ plana & aperta omnibus erunt. Ibi omnes invicem suas cogitationes cognoscent* &c. cap. 6. *In Dei visione trina scientia nascitur, hoc est, homo qui cernit, & DEUS qui cernitur & cæteri omnes omnia videbunt & intelligent. Sicut enim per speculum vitreum trina nobis visio administratur, quia nosipsos & ipsum speculum & quicquid præsens adest, videmus: sic per speculum divinæ claritatis & ipsum Deum ut est, videbimus quantum possibile est creaturæ & nosipsos & cæteros verâ & certâ scientiâ comprehendemus. Tunc abdita creaturarum & ipsius inferni videndo Deum videbimus. Tunc justis manifestum erit, quomodo Deus est invisibilis, incomparabilis, sine initio & sine fine ante omnia. Quid interest inter nasci, quod ad Filium pertinet & procedere, quod ad Spiritum sanctum, quomodo Pater non præcessit Filium tempore, sed origine, nec Spiritum sanctum, quomodo omnia Dei unum sunt ex Deo, excepto quod ad relationem pertinet &c. quomodo mũdus erat in Deo, antequam in seipso esset non mundus sed Deus, quomodo ubique totus sine loco, magnus sine quantitate, bonus sine qualitate, & quomodo omnia penetrat munda & immunda sine sui pollutione.* Prosper lib. 1. de vit. contempl. cap. 4. *Ibi ita patebunt singulorum singulis mentes sicut corporalibus oculis subjacent facies corporales. Nec latebit jam perfectè beatos aliquid secretorum, qui quod est longè præstantiùs, ipsum visuri sunt mundis cordibus Deum.* lib. 3. de vita contempl. cap. 30. *Ibi erit scientiæ ac prudentiæ perfectio vera, rerum omnium cognitio tota, quando scientia ad perfectum fuerit partis evacuatione traducta.* Gregor. in Cant. *Hic nox est, ibi dies erit, hic in visione veritatis caligamus, ibi Deus ipse tota veritas mentibus illucebit.* in comm. lib. 28. ad illa verba: *Non adæquabitur ei aurũ aut vitrum, Cùm uniuscujusque vultus attenditur, simul & conscientia penetratur.* Anshelm. lib. de similit. cap. 59. *Sapientia tanta in futura vita bonis erit, ut eorum, quæ scire voluerint, nihil sit, quod ignorent. Bonum enim perfectũ, quæ Deus est, sapientiâ replebitur, eamque facie ad faciem intuebitur, quam dum ita perspexerit, creaturæ totius Naturam videbit, quæ in Deo meliùs quàm in seipsa consistit. Tunc enim justi omnia scient, quæ Deus fecit scienda, tam ea, quæ præterita, quam quæ posmodùm sunt futura. Ibi a singulis omnes, ab omnibus singuli cognoscentur, nec quenquam omnino latebit, quâ patriâ, quâ gente, quâ stirpe quis editus fuerit, vel quid etiam in vita sua fecerit.* Bernh. serm. de triplic. genere bonor. *Si nihil nobis deerit, aliquid autem latuerit, nunquid erit gloria consummata? ideò nihil latebit nos & ecce sapientia. quâ curiositas hominis satietur. O sapientia, quâ tunc omnia, quæ in cœlo & quæ in terra sunt, perfectissimè cognoscemus, in ipso fonte sapientiæ rerum omnium cognitionem bibentes. Non metuam suspiciones, non timebo consilia, quia civitas illa juxta Johannem purissimo vitro similis erit, ut sicut per vitrum lucidissimè cernimus, sic aliorum conscientias clarissimè videamus.* Baptista Mantuan. libr. 3. de patient. cap. 27. *Videbunt beati cœlos ac omnem cœlorum harmoniam percipient; Sicut nunc ex motu corporis animam inesse percipimus & vegetare ac regere membra corporea, sic tunc cœlo & Elementis & rebus omnibus Deum esse intimum & in qualibet universi parte totum conservare, alere ac gubernare mundi hanc machinam, non dubio cernemus intuitu. Nunc id satis ratio persuadet & credimus, tamen præ inscitia nostra naturali non perpendimus, tunc autem oculos circumquaque vertentes id perpendemus.*

75. 2. Ex Dei visione beatifica & cognitione intuitiva profluet *voluntatis perfecta sanitas & sanctitas, exactissima ὀρθότης & conformitas cum norma divinæ legis ac justitiæ, perfecta benè agendi libertas ab omni peccati servitute & corruptione prorsus libera*, adeoque ejusdem in bono stabilitio ac confirmatio. 1. Quia enim beati Deum summum bonum *intuitivè ac perfectè* cognoscent, ideò etiam summo illi bono perfectè agnito per sanctum voluntatis motum inseparabiliter adhærebunt, ac proinde ut ex mente omnis caligo ignorãtiæ, ita ex voluntate omnis ad malum proclivitas erit expulsa. In Deo utpote infinito bono omnia bona eminentissimè continentur, adeoq; tota latitudo objecti voluntatis, ad quod naturaliter fertur, reperitur, ut nihil melius ab homine cogitari vel appeti possit, ex quo sequitur, beatos per suam voluntatem à Deo non posse se avertere, aut aliud quid nisi in ordine ad objectum illud adæquatum appetere, cùm in illo contineatur summa hominis perfectio, desiderii omnis complementum ac finis ultimus, quo obtento voluntas acquiescit, neq; aliud quicquam desiderat. Proinde ex ipsa Natura sui status, ex beatifica scilicet Dei visione, non tantùm *ex lege Dei extrinseca*, ut quidam Scholasticorum opinantur, beati erunt in bono confirmati. Quemadmodum in Christo nullus fuit inordinatus voluntatis motus, nulla peccati labes, nulla iniquitatis macula, sed exactissima cum norma divinæ legis congruentia: sic in beatis voluntas immutabiliter eligit bonum ab intellectu agnitum ac monstratum sine ulla omninò ad peccandum pronitate. Quemadmodum Angeli, quia *semper vident faciem Patris qui in cœlis est* Matth. 18. vers. 10. sunt in bono confirmati & à peccandi periculo liberati: sic beati utpote futuri ἰσάγγελοι perfectè sancti & in bono confirmati erunt per & propter beatificam DEI visionem.

2. Voluntatis perfecta sanctitas.

2. Atque

2. Atque isthæc beatorum in cœlo sanctitas & voluntatis ad bonum libertas longè perfectior erit, quàm sanctitas & libertas primi hominis, quippe quæ in eo constitit, quòd primus homo potuit non peccare, quod potuit juxta normam divinæ legis rectè agere &c. sed beatorum libertas in eo consistit, quòd non poterunt peccare, quòd non poterunt non juxta divinæ legis normam agere. 3. Neq; verò immutabilitas illa ac confirmatio in bono detrahit quicquam arbitrii libertati, cùm liberior sit voluntas, quæ non potest nisi bonum agere, quàm quæ ad bonum & malum agendum indeterminatè se habet, ut Dei, qui est agens liberrimum & Angelorum sanctorum in bono confirmatorum exemplo comprobatur. Absurdum minimè censeri debet, quòd eadem voluntatis potentia erga quædam objecta indifferens ac libera, erga quædam per modum Naturæ determinata sit, cùm & DEI voluntas, quoad externa indifferens & liberrima, circa operationes immanentes sive opera ad intra, uti vocant, sit naturaliter determinata. Misera & miserabilis est libertas *posse peccare*, id est, à bono deficere, contrà verò felix & exoptanda necessitas [immutabilitatis] est *non posse peccare*, id est, summo bono inseparabiliter adhærere. Libertas *interior* sive à coactione, essentialis est arbitrii libertati, sed *exterior* libertas ab immutabilitate nequaquam. Nemo igitur existimet, inde dictum liberum arbitrium, quod æquâ inter bonum & malum potestate aut facultate versetur. alioqui nec Deus nec Angeli sive boni vel mali liberi arbitrii dicerentur, sed ex eo potiùs liberum arbitrium dicitur, quòd sive in bono sive in malo æquè liberam faciat voluntatem, cùm nec bonus quispiam, nec item malus dici debeat aut esse valeat, nisi volens.

76. De hac beatorum sanctitate atque arbitrii libertate sic loquuntur 1. Scripturæ sacræ. Psal. 17. v. 15. *Ego in justitia* [integra & perfecta totius Naturæ cum archetypo conformitate] *videbo faciem tuam.* Esa. 60. vers. 20. *Dominus erit tibi in lucem sempiternam, & finientur dies luctus tui.* v. 21. *populus tuus omnes ipsi justi* כֻּלָּם צַדִּיקִים *in seculum hereditabunt terram* [hoc vaticinium Apoc. 21. v. 23. ad cœlestem Hierosolymam refertur, cujus cives omnes erunt justi. In Ecclesia militante tritico admixta sunt zizania, sanctis & justis admixti sunt non sancti & non justi, sed in Ecclesia triumphante omnes erunt justi & sancti] Joël. 3. v. 17. *Et Ierusalem erit sancta & non transibunt per eam alieni.* Zach. 3. v. ult. *Auferam peccatum terræ die uno* [in die extremi judicii, in quo peccatum à credentibus prorsus abolebitur & perfecta justitia restituetur.] Rom. 8. v. 21. *Libertas gloriæ sive gloriosa* filiis Dei obtinget. Eph. 1. v. 4. *Elegit nos, ut essemus sancti & immaculati in conspectu* ejus [in hac vita inchoativè, in futura consummativè] c. 5. v. 28. *Christus mundavit Ecclesiam lavacro aquæ in verbo, ut exhiberet ipsam sibi gloriosam Ecclesiam non habentem maculam vel rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata* [hoc demùm in vita æterna perfectè implebitur, ut rectè docent Hieronymus in comm. c. 31. Jerem. & Augustin. libr. 3. de doctr. Christ. cap. 34. lib. 2. retract. c. 8. 1. Quia in hac vita non tollitur omnis peccati & omnis vetustatis ruga. 2. Verbum παραςῆσαι *sistere, statuere, præsentare* & sistendo ut sponsam sibi copulare, deducit nos ad diem novissimum, in quo Christus Ecclesiam utpote sponsam suam cœlesti Patri sistet & ad cœlestium nuptiarum solennitatem introducet 1. Cor. 15. v. 24. Apoc. 19. v. 6. 3. ἔνδοξος, sive gloriosa erit Ecclesia demùm in futuro seculo] Col. 1. v. 22. παραστῆσαι *exhibere vos sanctos & immaculatos & irreprehensibiles coram ipso* [ἄμωμοι sunt, in quibus nec ipse Momus, quod carpat, invenire potest, ad talem perfectionem aspirabimus demùm in vita æterna] 1. Thess. 5. v. 23. *Ipse autem Deus pacis sanctificet vos* ὁλοτελεῖς *totos atque integros, ut integer Spiritus vester & anima & corpus sine querela in adventu Domini nostri Iesu Christi servetur* [ὁλόκληρον est, quod omnibus suis partibus integrum est ac perfectum, cui totum illud, quod sorte accepit, inest. Optat igitur Apostolus Thessalonicensibus, ut tam integrum spiritum, animam & corpus Christo in die judicii reddant, qualem ab eo in Baptismo acceperunt] 2. Pet. 3. v. 13. *Novos cœlos ac novam terram secundùm promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat* [novi cœli ac novæ terræ cives tantâ justitiâ ac sanctitate præditi erunt, ut ipsa justitia in illo cœlo ac in illa terra habitare rectè dicatur, abolebitur enim penitùs peccatum ac electi perfectâ justitiâ decorabuntur] 1. Joh. 3. v. 2. *Similes ei erimus* [in sanctitate & claritate] Epist. Judæ v. 24. *Deus potens est vos* στῆσαι κατενώπιον τῆς δόξης αὐτοῦ ἀμώμους ἐν ἀγαλλιάσει. Hæc beatorum puritas ac sanctitas symbolicè denotatur per *stolas albas*, quibus coram throno Dei apparent amicti. Apoc. 3. v. 5. c. 4. v. 4. cap. 6. v. 12. cap. 7. v. 9. & 13. per *byssinum candidum ac splendidum*, quo Sponsa Christi introducitur ornata Apoc. 19. v. 8. cap. 21. v. 2.

77. 2. Patres, Dionysius Areopagita Eccles. Hierarch. cap. 7. *Sanctæ animæ, cùm in hac vita possint ad deteriora converti, in regeneratione id habituræ sunt, ut ex Dei similitudine ad inconvertibile transeant, at verò casta sanctarum animarum corpora, cum quibus unà & vitæ mortalis iter egerunt & simul descripta sunt, simulque certarunt, pro sacris sudoribus suis in animarum immutabili secundùm divinam vitam firmitate ac sede resurrectionem quoque unà recipient propriam. Inserta enim animabus sanctis, quibus in hac vita juncta fuerant, ut Christi effecta membra divinam atque immortalem beatamque recipient requiem.* Cyprianus serm. de ascens. Domin. cap. 9. pag. 526. *Non erit concupiscentia in membris, non ultra illa exurget rebellio carnis, sed totus hominis status pudicus ac pacificus sana ex integro Natura, sine omni macula & ruga deinceps permanebit.* Augustin. in Enchirid. cap. 91. *Tanta erit tunc concordia carnis & Spiritus, vivificante Spiritu carnem subditam sine sustentaculi alicujus indigentia, ut nihil nobis repugnet ex nobis. Sed sicut foris neminem, ita neque intus nosmetipsos patiamur inimicos.* Idem lib. 22. de civ. Dei c. 30. *Nec ideò liberum arbitrium* [beati] *non habebunt, quia peccata eos delectare non poterunt. Magis quippe erit liberum à delectatione peccandi usque ad delectationem non peccandi indeclinabilem libertatem* [al. indeclinabile liberatum] *Nam primum liberũ arbitrium, quod homini datum est, quando primùm creatus est creatus, potuit non peccare, sed potuit & peccare, hoc autem novissimum eò potentiùs erit, quo peccare non poterit. Verùm hoc quoque Dei munere, non suæ possibilitate Naturæ. Aliud enim est esse Deum, aliud participem Dei. Deus Naturâ peccare non potest, particeps verò Dei ab illo accipit, ut peccare non possit &c. Sicut prima immortalitas fuit, quam peccando Adam perdidit, posse non mori, novissima erit non posse mori: ita primum liberum arbi-*

Dicta Patrum de beatorum sanctitate.

arbitrium posse non peccare, novissimum non posse peccare. Sic enim erit inamissibilis voluntas pietatis & æquitatis, quomodo est felicitatis. Nam utique peccando nec pietatem nec felicitatem tenuimus, voluntatem verò felicitatis nec perpetua felicitate perdidimus. Certè Deus ipse nunquid, quia peccare non potest, ideò liberum arbitrium habere negandus est? Prosper libr. 1. de vit. contempl. cap. 4. *Humanorum pectorum tanta ibi erit ac tam perfecta munditia, ut habeant, unde mundatori suo gratias agant, non unde offensi aliquibus peccatorum sordibus erubescant, quia nec ulla peccata ibi, nec peccatores erunt, & qui ibi fuerint, jam peccare non poterunt.* Hesychius libr. 3. in Levit. cap. 12. applicat huc typum circumcisionis. *Dies*, inquit, *octavus, quoniam septimæ diei, quæ imago est præsentis vitæ, succedit, figuram gerit futuri seculi, in quo carnem præputij circumcidimus, opera carnis omnia deponentes, tunc quippe non solum non peccaturi, sed nec comesturi &c. erimus autem procul dubio, sicut ait Dominus, ex corruptibilibus incorruptibiles sicut Angeli & mundi modis omnibus ex immundis efficimur.* Remigius in Psal. 5. *Tota hæc vita quasi nox est, quia multis & magnis ignorantiæ & vitiorum tenebris involvitur, transacta hac corruptibili vitâ, cùm mortale hoc induet immortalitatem, veniet mane, id est, initium diei nunquam deficientis. Tunc enim fulgebunt justi quasi Sol in regno Patris eorum claritate virtutum splendidi, nullam maculam corruptionis habentes.* In libro, cui titulus, Altercatio Ecclesiæ & Synagogæ (circa ann. 900. scripto) cap. 4. *Cùm mortale nostrum induerit immortalitatem, & corruptibile nostrum induerit incorruptionem, cùm mors absumta fuerit in victoria, & principium suum repetierit perfecta libertatis nova creatura, cùm venerit quod perfectum est, & evacuatum fuerit quod ex parte est &c. cùm cessante mentis & corporis mutabilitate liberum arbitrium fuerit liberatum, ut quod volumus, possimus; & quod possumus, rectè velimus: ubi sicut voluntatem possibilitas, sic possibilitatem præcedit ordinata voluntas, & quibus nunc accidit, ex nativa corruptela velle & posse peccare, tunc habuerimus & nunquam vel velle vel posse peccare.* Baptista Mantuanus libr. 3. de patient. cap. 26. *Paradisus noster suâ redundantissimâ voluptate sic omnem voluntatis appetitum inebriat, ut liberum arbitrium in ea positum peccandi facultate privetur, quod tamen non est libertatem minui sed augeri. Longè enim præstantior est libertas, ea tantùm velle posse, quæ displicitura sint nunquam, quam ea etiam velle posse, quæ aliquando nolle sit necesse.*

3. Affectuum cum recta ratione conformitas.

78. 3. Ex visione Dei, qui est summum bonum, ex luce sapientiæ in mente & ex perfecta sanctitate & libertate in voluntate orietur in cordibus beatorum, *affectuum & appetituum plena conformitas cum recta ratione divino lumine collustrata*. Itemq;, *perfecta Dei & proximi dilectio*. Cùm enim Deus sit summum bonum, ideò fieri nequit, quin ex beatifica Dei visione & intuitiva ejus cognitione ardentissimus ejus amor excitetur, siquidem hæc Natura boni est, ut cognitum appetatur & ametur, quare quò perfectior erit summi boni cognitio, eò etiam perfectior erit ejusdem dilectio, unde caritatem etiam in vita æterna mansuram Apostolus asserit 1. Corinth. 13. v. 13. cùm reliqua Spiritus S. charismata, dona scilicet miraculorum, Prophetiæ sanationum etiam in hac vita, fides & spes cum hac vita desinant. Adde, quod ex cumulatissima omnium bonorum abundantia divinitùs in se collata & ex intimo amoris sensu beati evidenter cogni turi sint, se à Deo in summo gradu diligi, ideò ipsum quoque in summo ac perfectissimo gradu amabunt, ex quo amore erga Deum, etiam amor erga proximum orietur, quem in Deo & sub Deo diligent. Cumque *intellectus* plenitudine divinæ lucis futurus sit collustratus, ac *voluntas* immutabiliter in bono confirmata, inde etiam *affectus cordis* erunt purissimi, sincerissimi, ab omni ἀταξίᾳ prorsus liberi, atque imperio voluntatis exactissimè congruentes. Quemadmodum enim in primo homine ad imaginem Dei condito ante lapsum ratio subdita erat Deo, voluntas rationi, affectus ac reliquæ potentiæ voluntati, ut omnium animæ virium ac facultatum pulcerrima esset harmonia, nullus erat in corde metus, nullus terror, tristitia nulla: sic multò magis in beatis ad imaginem Dei perfectè renovatis talis conformitas omnium affectuum atque appetituum cum rectæ rationis dictamine locum habebit. Dilectio illa, quâ beati Deum & proximum complectentur, nulla cum molestia, difficultate, tædio vel satietate erit conjuncta, sed jucundissima, quietissima, pacatissima & sincerissima. Certò scient beati, sese ex statu illius felicitatis, in quam translati sunt, non esse ullo unquam tempore deturbandos, ideò nullâ torquebuntur solicitudine, nullo angentur metu, ne quod divinâ gratiâ acceperunt, propriâ culpâ aliquando amittant. Nihil adversi, nihil periculi ipsis impendebit, ideò tristitia & terror ab eis penitùs exulabit. Quinimò nec spes solicita & anxia in cordibus eorum locum habebit, neque enim bona futura expectabunt dilatione eorundem perturbati, sed præsentibus plenissimè ac perfectissimè fruentur.

Dicta veterum de beatorum dilectione.

79. Hac de re sic loquuntur pii veteres. Augustinus in enarr. Psal. 83. *Possident Hierusalem cœlestem sine angustia, sine pressura, sine diversitate & divisione limitum, omnes habent eam & singuli habent totam &c. amor sempiternus erit, quia illa insatiabilis pulchritudo erit.* Angelomus ad libr. 3. Reg. cap. 6. *In præsenti Ecclesia talem nos ingredi ac ducere vitam necesse est, in qua dilectionem Dei & proximi per fidem & operationem, per patientiam & benignitatem servemus. In futura autem vita Deum & proximos in luce æterna beatitudinis videbimus, eadem utique dilectione genuinâ absque ullo prorsus labore, imò magnâ multitudine divinæ dulcedinis fruemur.* Anshelmus in comm. 1. Cor. 13 *Fides cessabit, dum futura, quæ creduntur, advenerint, & spes finem habebit, dum beatitudinem, quam quisque præstolatur, acceperit, sola verò caritas in æternum perseverabit, & de visione conditoris ac beatitudine Sanctorum sine fine gaudebit.* Idem Epist. 2. ad Hugonem. *Tanta ibi erit dilectio inter Deum & eos, qui ibi erunt & inter seipsos invicem, ut omnes se invicem diligant sicut seipsos, sed plus ament omnes Deum, quàm seipsos. Et propter hoc nullus ibi volet, nisi quod Deus, & quod volet unus, hoc volent omnes; & quod unus vel omnes, hoc ipsum Deus volet. Quapropter quicquid unusquisque volet, hoc erit & de seipso, & de omnibus aliis, & de tota creatura, & de ipso Deo. Et sic singuli erunt perfecti Reges, quia quod singuli volent, hoc erit; & omnes simul cum Deo unus Rex & quasi unus homo, quia omnes unum volent, & quod omnes volent, erit.* libr. de similitud. cap. 63. *Corpus & anima cujusque Sancti, imò concordia tanta erunt omnes justi, quanta in præsenti sunt oculi nostri. Sicut enim oculus unus*

verti non potest, quò non vertatur & alius, sed in eandem partem semper volvuntur: sic etiam corpus & anima, vel societas illa justorum nihil poterunt diversum, sed eandem semper voluntatem habebunt. Corpus n. unum erimus, Ecclesia una erimus, Sponsa Christi erimus quicunque ibi erimus. Ipsa Dei voluntas non erit à tua diversa, sed sicut tu, quod ille, ita, & ille volet in cunctis quod tu, caput namque à suo corpore quonam modo discreparet? Scholastici disputant, duplicem esse Dei amorem. Unum *benevolentiæ*, quo amamus Deum, quatenus in se bonus est: alterum *concupiscentiæ*, quo amamus Deum, quatenus nobis bonus est.

2. *ad corpus.* 80. Bona *animæ* beatis in vita æterna expectanda vidimus hactenus, restat, ut bona *corporis* eisdem promissa expendamus. Neque enim existimare debemus, animas beatorum duntaxat glorificandas, sed in consortium illius gloriæ etiam corpora recipientur, non tantùm per bona toti composito communia sed etiam per bona corporum propria. 1. quia Apostolus expressè asserit secuturam τὴν ἀπολύτρωσιν τ̃ σώματος ἡμῶν. Rom. 8. v. 23. Illa ἀπολύτρωσις est liberatio à mortalitate, corruptione & prava concupiscentia à peccato & omnibus peccati pœnis, ab omni miseria & dolore, quæ in altera demùm vita corporibus beatorum obtinget. Quidam referunt ad piorum mortem, in qua animæ liberantur ex corporum ergastulo, in quo velut captivæ detinebantur miseriis & ærumnis hujus vitæ oppressæ, sed Apostolus non redemtionem à corpore, verùm *ipsius corporis redemtionem à servitute scilicet corruptionis* v. 21. id est, à corruptione, quæ est misera quædam servitus expectare nos jubet, eandemque *cum adoptione*, id est, revelatione adoptionis 1. Joh. 3. v. 2. ac plenaria in hereditatem cœlestem immissione conjungit, ex quo intelligitur, non tàm de statu animar. separatarum post mortem, quàm de statu beatorum post resurrectionem h. l. ipsum agere. 2. 1. Cor. 15. v. 44. illud ipsum corpus, quod ἐν ἀτιμίᾳ seminatur, ἐν δόξῃ *in honore & gloria* resurrecturum dicitur, ergò non tantùm animabus separatis stola glorificationis obtingit Apoc. 6. v. 12. sed etiam corporibus piorum resuscitatis. Ratione substantiæ eadem corpora erunt, sed qualitates mutabuntur, ut hac ratione ignobilitati gloria succedat. Chrysost. homil. 35. in cap. 20. Mat. *Sicut lana, si in colorem purpureum tingitur, manet quidem pristina lana, sed est pulchrior quàm antea: ita corpora nostra, quoad substantiam, priora corpora erunt, sed clariora sunt futura.* 3. Phil. 3. v. 21. testatur Apostolus, Christum *corpus nostrum humilitatis sive humile transfiguraturum, ut conforme fiat corpori suo glorioso.* Abolebitur ergò corporis humilitas, sequetur gloria & claritas. Nequaquam verò de essentiali ipsius substantiæ mutatione hoc accipiendum quia Christi glorificatum corpus ratione substantiæ idem est cum corpore humili ante passionem & in passione, sed de qualitatum duntaxat mutatione, quam per μετασχηματισμὸν Apostolus exprimit. Photiniani illud μετασχηματίζεσθαι censent vertendum esse per *transformari*, ut obtineant, electos in vita æterna non amplius habituros carnem & sanguinem, sed verbum illud in Scripturis ubique de accidentali duntaxat mutatione accipitur. Rom. 12. v. 2. 1. Cor. 4. v. 6. 2. Cor. 11. v. 13. 14. & 15. 1. Pet. 1. v. 14. sicut & σχῆμα propriè significat *speciem, habitum* 1. Cor. 7. v. 31. Philip. 2. v. 7. Ac si vel maximè per transformationem verteretur, nondum tamen substantiæ corporeæ abolitio foret evicta, ut enim duplex est forma, *essentialis & accidentalis*, ita quoque duplex transformatio. Christus coram discipulis μετεμορφώθη, quando *facies ejus instar Solis splendebat* Matth. 17. v. 2. Marc. 9. v. 2. non quòd substantia corporis fuerit abolita, sed quia *species vultus ejus facta fuit alia* Luc. 9. v. 28. in quo futuræ nostræ glorificationis præludium ac specimen nobis proponi ostendimus superiùs. 4. Christus docet beatos fore in cœlis ἰσαγγέλους Matth. 22. v. 30. Marc. 12. v. 25. Luc. 20. v. 36. non Angelicæ essentiæ, sed Angelicarum proprietatum respectu, atque hanc ἰσαγγελότητα ibidem non solùm ad animas, sed etiam ad corpora beatorum refert, quia post resurrectionem eos tales futuros pronunciat, cùm secundùm animas etiam ante resurrectionem tales sint ac disertè addit, quod non sint operi generationis ampliùs vacaturi, quod corporis proprium esse quilibet intelligit. Jam verò conformitas corporum cum proprietatibus Angelicis absque glorificatione eorum locum habere nequit inde Tertullianus libr. de resurr. carnis cap. 26. p. 326. carnem beatorum vocat *reformatam & Angelificatam*. 5. Corpus fuit organum bonorum operum in hac vita 2. Cor. 5. v. 10. æquum igitur est, ut in communionem præmii & consortium gloriæ assumatur. Corpus per passiones & crucem conforme factum imagini Christi crucifixi Gal. 6. v. 17. porto stigmata Christi in corpore, æquum igitur est, ut conforme fiat imagini Christi glorificati. Confer tract. de Resurr. §. 21. 6. Inter corpus & animam est arctissima unio & intima conjunctio etiam in hac vita, ut tristitia, mœror, & alii affectus animæ ipsum corpus afficiant, utique ergò etiam in vita altera propter arctissimam & indissolubilem animæ & corporis unionem gloria ac lætitia animæ in corpus beatorum redundabit. Alvern. de retribut. Sanctor. c. 1. *Retributio Sanctorum dicitur secundùm suum principale, imò secundùm suum totum gloria animarum, prout sentire videtur Augustinus. Gloriam enim corporum non partem beatitudinis, sed redundantiam ejusdem vocat his verbis: Tanti, inquit, fecit Deus animam rationalem, ut ex beatitudine illius non beatitudo, quæ fruentis & intelligentis est propria, sed sanitas incorruptionis in inferiorem Naturam, id est, corpus redundet. Tota ergò beatitudo, quæ Sanctis promittitur, animarum est sic fruentis & intelligentis propria. Sola autem anima fruens & intelligens est, ut patet ex ejus verbis. Secunda igitur stola, quæ est gloria corporum, nec beatitudo est propriè, nec pars beatitudinis, est tamen pars totius remunerationis, id est, totius boni quod Sanctis in fine dabitur.*

81. *Dotes* illæ sive qualitates *corporis glorificati*, quæ & quot sint futuræ, in hac vita exactè scire & definire posse hominem arbitramur neminem, cùm de illis quoque rectè accipiatur dictum Propheticum & Apostolicum generale Esai. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *Oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascendit, quid præparaverit Deus* (non solum in animæ sed etiam corporis bonis) *se diligentibus.* Augustinus libr. 22. de civ. Dei c. 21. circa med. *Quæ sit & quàm magna spiritalis corporis gratia, quoniam nondum venit in experimentum, vereor, ne temerarium sit omne, quod de illa profertur eloquium.* l. ejusd. c. 30. *Qui motus illic talium corporum sint futuri, temerè definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & status sicut ipsa species decens erit, quicunque erit, ubi quod non decebit,* *Quæ sint futuræ glorificati corporis qualitates*

decebit, non erit. Recensebimus primò varias variorum Scriptorum de numero istarum qualitatum sententias. 1. Quidam *denario numero*, qui perfectionis est, dotes glorificatorum corporum complectuntur. Habebunt enim ejusmodi corpora 1. *perfectam mundiciem ac puritatem* sine omni peccato erunt omnis peccati expertia, non ampliùs audietur querela Apostolica Rom. 7. v. 18. *Scio, quòd in me, hoc est, in carne mea non habitat bonum.* 2. *pulchritudinem & formositatem* sine omni macula, reddemur enim Naturæ non injuriæ. 3. *claritatem* absque caligine. 4. *honorem & gloriam* sine omni ignominia. 5. *indeficiens robur & fortitudinem* sine infirmitate. 6. *perpetuam satietatem.* 7. *summam agilitatem.* 8. *subtilitatem*, ut dimensiones corporeas penetrare possint. 9. *alacritatem*, quod non dormiant. 10. *impassibilitatem*, propter quam non indigebunt vestibus, quia nec frigore nec calore lædentur. 2. Radulphus Domin. 1. post Pascha ad *numerum septenarium*, qui itidem perfectionis est, dotes illas revocat. *In resurrectione*, inquit, *corpus septem donis decorabitur. Primum erit subtilitas, adeò enim tunc subtile erit corpus; quod obstantia corpora possit penetrare, nec vinculis nec claustris queat prohiberi, unde & corpus Christi glorificatum potuit clauso sepulchro exire, clausisque januis intrare. Secundum erit velocitas nam tanta velocitatis erit corpus glorificatum, ut in momento de cœlo ad terras, de terris ad cœlum, ab Oriente in Occasum, vel è converso ire, possit. Hinc est, quòd Dominus apparens duobus discipulis in Emaus, mox apparuit Petro in Jerusalem, cùm loca sexaginta stadiis distent. Tertium erit incorruptibilitas, tunc enim corpora non poterunt corrumpi, nec morte, nec senio, nec morbo, nec gladio, nec fame, nec siti, nec aliquo incommodo. Quartum erit fortitudo. Tunc enim tanta fortitudinis erit corpus glorificatum, ut montes etiam possit evertere, quod nunc Angelos posse credimus. Quintum erit pulchritudo. Tanta enim pulchritudinis, tantaq; gloria tunc erit corpus, ut fulgeat sicut Sol. Sextum erit voluptas. Tunc enim omnes corporei sensus veris & æternis voluptatibus delectabuntur. Septimum erit libertas, adeò enim corpus glorificatum erit liberum, ut ea, quæ nobis contraria videntur, ipse possit ostendere, ut cùm subtile sit in sua Natura, se corpulentum & palpabile possit ostendere, & cùm voluerit evanescere; ut cùm gloriosum & fulgens sit in sua Natura, se subobscurum & visibile possit ostendere, cùm nullius cibi aut vestis indigeat, possit manducare & esse vestitum, quod & de Angelis legimus.* Anshelm. l. de similitud. c. 48. itidem septem recenset corporis dotes, sed paululùm diversas. *Partes*, inquit, *beatitudinis ad corporis beatitudinem pertinentes sunt, pulchritudo, agilitas, fortitudo, libertas, sanitas, voluptas, longevitas.* 3. Scholastici communiter ut *tres dotes animæ*, videlicet visionem, fruitionem & tentionem; ita *quatuor* gloriosorum corporum *qualitates* recensent. 1. *claritatem.* 2. *impassibilitatem.* 3. *agilitatem* & 4. *subtilitatem.* Thomas in Comp. Theolog. cap. 168. *Erunt hæ quatuor conditiones corporum beatorum, subtilitas, claritas, impassibilitas & agilitas.* Jacob. de Vitriaco Domin. 4. Quadragesf. *Corpora glorificata erunt splendida, subtilia, agilia & impassibilia. Splendida sine obscuritate, subtilia sine corpulentia & grassitudine, agilia sine ponderositate & tarditate, impassibilia sine corruptione & dissolutione.* Hugo de Prato in Evangel. Domin. resurrect. *Corpus non habebit beatitudinem, quæ in anima erit, sed suas dotes, quæ sunt; agilitas, ut subitò feratur quocunq; anima velit; impassibilitas, ut à nulla re possit lædi vel pati; subtilitas, ut montes penetret; & claritas delectabilis & perspicua non lædens oculos, ut claritas Solis, ita quòd in ipsa claritate corporis claritate animæ cognoscetur vel gloria, quia anima magis beata clarius corpus habebit, ut quod quilibet possit cognoscere gloriam aliorum, & omnia prædicta habebit corpus ex redundantia gloriæ animæ in corpus.*

82. Hasce qualitates, earumque numerum demonstrant 1. *ex dictis Scripturæ*, quorum prius extat Sap. 3. v. 7. *Fulgebunt justi & ut scintillæ in stipula vel arundineto discurrent.* Bonaventura libr. 4. sentent. dist. 49. art. 2. q. 1. *In fulgore notatur claritas, in justitia impassibilitas, in scintillæ nomine subtilitas, in discursu agilitas.* Posterius 1. Cor. 15. v. 43. 44. & 45. *Seminatur in corruptione, surgit in incorruptione. Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria; seminatur in infirmitate, surgit in virtute. Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale.* Thomas d. l. *Per incorruptionem significatur impassibilitas, per gloriam claritas, per virtutem agilitas, per spirituale subtilitas. Primum spectat qualitates passibiles; alterum formam externam, tertium vires, quartum formam internam.* 2. *ab exemplo corporis Christi.* Corpora Sanctorum erunt talia post communem resurrectionem, quale fuit corpus Christi post suam resurrectionem teste Apostolo Phil. 3. vers. 21. proinde corpus Christi est exemplar aliorum corporum. Jam verò corpus Christi post resurrectionem habuit quatuor illas dotes: *Subtilitatem* ostendit, cùm penetraret cœlos; *claritatem*; cùm transfiguraretur in monte; *agilitatem*; cùm incederet super mare; *impassibilitatem*, cùm manducaretur in cœna. Et quamvis aliqua horum facta sint ante resurrectionem, inde tamen efficaciter deduci potest; multò magis post resurrectionem fieri potuisse. Nam easdem dotes, quas ante mortem per intervalla assumsit, post resurrectionem constanter tenuit. Ergò etiam beatorum corpora illas qualitates erunt habitura. Thom. 4. sent. dist. 44. q. 2. Suarez tom. 2. in part. 3. Thom. disp. 48. Becanus in append. disput. de purgat. Calvin. cap. 10. pag. 160. 3. *ex rationibus.* Thomas de Argentina libr. 4. sentent. dist. 49. profert hanc ratiocinationem. *Ad hoc, ut corpus ab anima beata resumtum non sit ipsi animæ onerosum sicut esse consuevit, in hac vita mortali quatuor requiruntur, duo scilicet ex parte sensus & duo ex parte motus. Nam ex parte sensus primò requiritur, ut corpus animæ beatæ sit ignobilium passionum scilicet corruptivarum & lasivarum actionum propulsivum. Ratione primi convenit tali corpori dos claritatis. Ratione secundi dos impassibilitatis. Et similiter ex parte motus duo requiruntur in hujusmodi corpore. Primò enim congruum est, ut hujusmodi corpus taliter disponatur, quod motor suus ipsum movendo non lassetur. Secundo, ne in suo motu propter resistentiam medii retardetur. Quo ad primum disponitur hujusmodi corpus dote agilitatis, quo ad secundum dote subtilitatis.* Bonav. d. l. producit duas. Prior desumta est à causa formali hominis, videl. anima, quæ Naturæ cœlestis est & convenientiam habet cum luce. *Sicut enim in hac vita sæpè prædominatur Natura Elementaris, h. e. corpus: sic in altera vita dominabitur Natura cœlestis, quæ lucida, hoc est, anima. Lux autem habet quatuor istas proprietates, sicut patet in radio, scil. claritatem, quia illuminat; impassibilitatem,*

Rationes numeri quaternarii.

bilitatem, quia nihil ipsum corrumpit; agilitatem, quia subitò vadit, penetrabilitatem, quia corpora diaphana pertransit. Pari ratione corpus gloriosum, in quo dominabitur Natura lucis, quatuor istas dotes habebit. Posterior petita est à causa materiali nimirum corpore. Corpus ex quatuor Elementis est compositum, & quia Elementa sunt imperfecta, quadruplicem habet ab illis defectum. Ab aqua, quæ est elementum humidum & passibile, habet passibilitatem & corruptionem, unde humidum aqueum corpus corrumpit. A terra habet obscuritatem, quia est Elementum opacum. Ab igne animalitatem, quia calor absumit cõtinuè, ideo continua indiget alimonia ciborum. Ab aere autem habet infirmitatem. Aer enim facillimè immutatur & cedit cuilibet impellenti. Quoniam igitur quatuor isti defectus per bona opposita removeri debent, ideò quatuor sunt dotes. Contra corruptionem est impassibilitas, contra obscuritatem claritas, contra animalitatem spiritualitas vel agilitas, contra infirmitatem virtus sive penetrabilitas vel subtilitas. 4. *ex dicto Augustini* libr. 22. de civ. Dei cap. 6. *Aberit à corporibus nostris omnis deformitas, omnis tarditas, omnis infirmitas, omnis corruptio. Deformitas enim aberit per claritatem, tarditas per agilitatem, infirmitas per penetrabilitatem, & corruptio per impassibilitatem.* Confer Dn. D. Meisn. part. 1. sobr. Philos. sect. 3. cap. 2. q. 5. p. 746. Quidam ex recentioribus ad ternarium numerum qualitates illas revocant, videlicet 1. *ad gloriositatem.* 2. *incorruptibilitatem* & 3. *spiritualitatem*, ad quam per subdivisionem referunt 1. *invisibilitatem.* 2. *illocalitatem.* 3. *subtilitatem* & 4. *agilitatem.*

83. Progrediemur hoc ordine, ut primò *nomen*, secundò *numerum ac species* harum corporis glorificati qualitatum explicemus. 1. Dicuntur hæ qualitates ac proprietates glorificati corporis Ecclesiasticâ loquendi consuetudine ejusdem *dotes*. Quamvis verò dona & beneficia quæcunque generali appellatione vocentur dotes, ut constat ex illo Nasonis libr. 2. de art.

Ingenij dotes corporis adde bonis.

& ex versiculis Eobani:

Adde, quod & numeros facile est meminisse, nec ullis
Dotibus ingenij gratia major inest.

tamen dos in prima & propria significatione denotat pecuniam nuptiarum causâ à parente sponsæ datam, quam *profectitiam* vocant & *ab adventitia* distinguunt. *Quæ dos matronis pulcerrima? vita pudica* canit Ausonius, cui consonat illud Horatii libr. 3. carm. Od. 24. *Dos est magna parentum Virtus & castitas &c.* ac virginis benè moratæ apud Plautum im Amphitr. *Non ego illam mihi dotem esse duco, quæ dos dicitur, sed pudicitiam & pudorem &c.* Hæc significatio propria hûc quodammodo accommodari potest. In die novissimo venient *nuptiæ agni* Apoc. 19. v. 7. tunc enim cœlestis *Sponsus veniet* & *virgines prudentes, quæ paratæ erunt* ad nuptias secum introducet Mat. 25. v. 6. & 10. tunc sancta civitas, *nova Hierosolyma descendens à Deo ex cœlo erit parata, sicut sponsa ornata viro suo* Apoc. 21. vers. 2. ac Pater cœlestis, qui filio eam adducet, corporis & animæ bonis amplissimis eam dotabit, ut sit formosa ac dives *non habens maculam vel rugam vel aliquid hujusmodi, sed sit sancta & immaculata* Ephes. 5. v. 28. Christo Sponso suo maximè operè placens. Reinerius in Pantheologia veterum, quinque rationes reddit hujus appellationis. 1. *Sicut parentes dant dotes filiabus sponsis in proprietatem, sponso in dispensationem: ita quoq; has dotes dari Ecclesia & Christo.* 2. *Sicut dos datur in solatium, ita & has dotes.* 3. *Sicut dos datur ad majorem sponsæ commendationem & ornatum, ita & has dotes.* 4. *Sicut dos non confertur in desponsatione, sed deductione in domum, ita & has dotes.* 5. *Sicut monilia pertinent ad dotes: ita & has spirituales dotes pertinere ad gloriam.* Anshelmus vocat *corporis beatitudines.* Leo *virtutis augmentum.* Ruffinus *prærogativas futuri corporis vel carnis.* Tertullianus *indumentum Angelicum.* Confer D. Cramerum de myst. corp. glorif. c. 9. ubi plurib. de appellatione harum qualitatum & συγχωμάτων (?) disserit. 2. Corporis glorificati dotes Christus uno genere complectitur, quando beatos ἰσαγγέλους futuros esse pronunciat. Paulus ad ἀφθαρσίαν, δόξαν, δύναμιν ac spiritualitatem omnia revocat. Quibusdam videtur, quod quaternarius Scholasticorum numerus, quo dotes omnes referunt ad *claritatem, impassibilitatem, agilitatem & subtilitatem* retineri possit. D. Cramerus d. l. c. 10. hoc ordine progreditur. *Certum est, quod inanimatum distinguatur ab animato non nisi sensu & motu. Ut ergò inanimatum differt ab animato sensu & motu, sic profectò corpus spirituale ab animali differet diversitate motus & sensus. Necesse est enim modum motionis & sentiendi, qui animalis corporis constitutionem immediatè sequitur, alium esse quàm hunc, qui consequitur constitutionem corporis spiritualis. Sunt autem motus seu motionis, quæ duo hoc loco pro eodem accipimus, species sex, ut Physicus enumerat, generatio, corruptio, alteratio, augmentatio, diminutio, motus localis. Sensus sunt quinque, visus, auditus, tactus, gustus, olfactus. In utrimq;, hoc est, tàm sensus quàm motus perfectione consistit* βελτίωσις & ὑπερύψωσις *corporum nostrorum in vita æterna.* docendi causa etiam ad duo generalia capita revocari posse videntur, videlicet ad *spiritualitatem* & *claritatem.* Erunt enim beatorum corpora *spiritualiter clarificata & clarificatè sive gloriosè spiritualia.* Diximus in tract. de resurrect. mort. in cap. de mat. §. 82. qualitates corporum resuscitatorum esse in duplici differentia, quædam enim *communes* sunt omnibus resuscitatis tàm impiis quàm piis, tàm incredulis quàm credentibus. Tales sunt ἀφθαρσία καὶ ἀθανασία, quæ tamen in damnatis non possunt dici dotes; quædam verò *propria* solis piis ad vitam æternam resuscitatis. Tales sunt *claritas & gloria, robur ac potentia, impassibilitas &c.* proinde ut corporum beatorum dotes plenè enumerantur, *claritas spiritualitati* ac *spiritualitas claritati* sive glorificationi conjungenda, ex quibus duobus fontibus reliquæ dotes instar diversorum rivulorum promanant. Quædam dotes exprimuntur verbis affirmativis, utpote quod corpora glorificata futura sint *spiritualia, clara, robusta, formosa, agilia, subtilia*; quædam verò negativis, utpote quod futura sint *immortalia, impassibilia, illocalia, invisibilia, impalpabilia.* Sed præstat dotes illas ordine & distinctè enumerare & ex Scripturis confirmare, quàm de exquisitis earum divisionib. ac subdivisionibus scrupulosiùs agere.

84. Dicimus ergò corpora beatorum fore. 1. πνευματικά *spiritualia non animalia*, cibo, potu, somno, vestibus &c. in vita æterna indigentia. Docet hoc 1. *diserta oppositio Apostolica* inter corpus animale ac spirituale. 1. Cor. 15. v. 45. *Seminatur* 1. *Spiritualitas.*

corpus

corpus animale, surgit corpus spirituale. v.47. *non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale.* Corpus *animale* vocat Apostolus, cui vitam præstat anima, scilicet ad hanc vitam, quæ indiget cibo, potu, vestibus, quam per carnalem generationem homo in sobolem propagat, quæ cum brutis ipsi communis est. Corpus *spirituale* vocat, quod præditum est qualitatibus spiritualibus, nec indiget ampliùs cibo, potu ac vestimentis &c. Corpus ψυχικὸν est, quod per naturales animæ operationes regitur ac sustentatur, corpus πνευματικὸν, quod per Spiritum citra cibum, potum, somnum ac concoctionem regitur. B. Lutherus in enarr. 1. Cor. 15. *Non dicitur propterea corpus spirituale, quod corporaliter non sit victurum, nec carnem & sanguinem habiturum, alioqui enim verum corpus dici non possit. Sed ideò spirituale dicitur, quod quidem sit victurum, sed non comesturum, non bibiturum, non dormiturum, non concocturum, verùm à solo Deo cibandum & sustentandum, in quo & vitam habiturum est. Corpora nostra,* inquit D. Chemnic. l. de duab. Natur. in Christo c.30. p.475. *vocantur in hac vita ψυχικὰ, non quod in animam sint transmutata, aut ejusdem cum anima substantia, quæ est spiritualis essentia, sed quia non seipsis, aut propriis tantùm suis corporeis conditionibus, proprietatib. & facultatibus ad actiones moventur corpora, sed ab animæ potentiis per cibos & alia, quæ ad nutritionem, augmentationem, sustentationem ac totam vitæ hujus rationem & conditionem, ut media pertinent, vegetantur, sustentantur & conservantur. Item, quia ab animæ potentiis ad vitales & animales actiones corpora moventur & gubernantur. Animata enim corpora habent talem communionem cum potentiis animæ, ut corpora inde conditiones, facultates & actiones animatas habeant, anima enim per organa corporis αἰσθητήρια sentit, per nervos, virtutem suam locomotivam exercet & oculi animæ virtute vident, aures audiunt, nervi corpus movent. Ac breviter, corpus subjectum est animæ affectionibus, quæ membris corporis pro sua voluntate & potentia sicut vult & potest, utitur, & corpus virtute animæ utitur ad motus & actiones suas perficiendas. Eadem ratione in resurrectione erunt corpora πνευματικὰ seu spiritualia, non quod in Spiritum transmutabuntur, aut quod ejusdem substantiæ cum Spiritu sancto erunt. habebunt enim & retinebunt Naturam seu substantiam corporis, sed erunt spiritualia, quia quod nunc anima est corpori, hoc tunc excepta hypostaticâ animæ & corporis unione, spiritus & animæ erit & corpori. Corpus enim absq; mediis à spiritu sustentabitur & conservabitur, & corpus una cum anima perfectissimè subjecta erunt ductui ac gubernationi Spiritus. In hac n. vita renati in rebus ad Deum pertinentibus aguntur Spiritu Dei, sed ex parte tantùm & imperfectè, mente enim secundùm interiorem hominem ducitur Paulus Spiritu Dei Rom.7. atq; ita habet κοινωνίαν Spiritus etiam in hac vita 2.Cor.13. carne autem servit peccato, lex n. peccati in membris in hac vita repugnat legi mentis Rom.7. In resurrectione verò & corpus & anima absq; ulla repugnantia perfectè subjecta erunt ductui & gubernationi Spiritus, qui & corpore & animâ Sanctorum ad quoscunque motus & operationes voluerit, pro sua omnipotentia utetur. Et corpora atque animæ Sanctorum in gloria virtute Spiritus, ad omnes motus & operationes, quas Spiritus voluerit, utentur & conditiones, facultates atque operationes, non jam animales, sed spirituales habebunt perfectissimas.* Hæc D. Chemnicii explicatio confirmari potest ex eo, tum quod Apostolus considerat primum hominem non qualis fuit ante lapsum immunis ab omni carnis & Spiritus lucta, sed qualis per peccatum factus est post lapsum, quando accepit corpus mortale ac terrenus factus dicitur v.47. non tantùm *ratione originis*, sed etiam ac vel maximè *ratione vitiosarum qualitatum & inclinationum* pravarum contra Dei legem ruentium, adeoque respectu habito ad statum corruptionis adjuncta & effectus lapsus in se complectentem, quando ergò Adamo tribuitur corpus animale & quando nos ab Adamo dicimur accipere corpus animale, non tantùm ad cibi, potus & vestium usum & ad vitam in terris animalem, sed etiam ad corruptionem per peccatum introductam respectus habetur, ac utrique corporis animalis affectioni corporis glorificati spiritualitas opponitur; tum quod spiritualitati corporis v.50. opponitur *caro & sanguis*, quo nomine hoc loco intelligit non substantiam carnis & sanguinis, sed concupiscentiæ corruptionem in vita æterna penitùs abolendam, quando pro animali corpore beati spirituale corpus recipient. Nequaquam tamen statuendum, quòd Apostolus appellatione *spiritualis corporis* tantùm vitiosarum & carnalium qualitatum abolitionem intelligat, sed plura omninò hæc appellatio complectitur, ut ex seqq. manifestum erit. Addimus enim 2. *dictum Christi* Matt.22. v.30. Luc.20. v.36. *Beati erunt* ὡς ἄγγελοι sive ἰσάγγελοι, id est, ut Angeli sunt πνεύματα, ita beati, in cœlo habebunt corpora πνευματικὰ non quidem erunt Angeli ratione οὐσίας, sed erunt *sicut* Angeli & *æquales* Angelis ratione ποιότητος spiritualis. Ut Angeli nec cibo, nec potu, nec somno, nec vestibus indigent, quia sunt Spiritus incorporei, sic beati nec cibo, nec potu, nec somno, nec vestibus indigebunt, quia habebunt corpora spiritualia. 3. *Visio Apocalyptica* Apoc.7.v.15. *sunt ante thronum Dei & serviunt ei die ac nocte in templo ejus* (Ergò non dormiunt nec quietem capiunt, quâ Dei servitium in ipsis interrumpatur) v.16. *non esurient neque sitient amplius* (sicut in hac vita, ergò non indigebunt sustentatione per cibum ac potum) 4. *Typus Mosis & Eliæ.* Moses in monte Deum videns per quadraginta dies & noctes jejunus manens corporali cibo non indigebat: sic visio Dei in vita æterna absque cibi ac potus corporei adminiculo corpus & animam beatorum satiabit. Eliam itidem sine cibo & potu omnipotenti suâ virtute per totidem dies ac noctes Deus sustentabat, quidni idem beneficium beatis cœlitibus præstare possit? Nondum quidem hi duo sancti Prophetæ glorificata acceperant corpora, interim præludium quoddam glorificationis ac spiritualitatis in ipsis corporibus suis sentiebant & aliis exhibebant. 5. *Exemplo corporis Christi.* Christus *corpus nostrum suo corpori reddet conforme* Philip.3. v.21. κατὰ τὸ ποῖον scilicet, ut interim ineffabiliter majori gloriâ excellat κατὰ τὸ πόσον, ut Theodor. in comm. rectè monet. *Similes ei erimus*, ait Johannes 1. Epist.3.v.2. Jam verò corpus Christi post resurrectionem fuit & est spirituale nec alimēti nec vestimenti indigum. *Manducavit* quidem cum Apostolis Luc.24 v.43. Joh.21.v.15. Act.1.v.4.c.10.v.41. sed non ex ἐνδείᾳ *indigentia ac necessitate*, verùm ex libera οἰκονομίᾳ *ac dispensatione*, ut resurrectionis veritatem in animis discipulorum confirmaret. Talia erunt etiam beatorum glorificata corpora. *Regnum Dei non est cibus, potus* Rom.14.v.17.

Dicta Patrum de corporum glorificatorum spiritualitate.

85. Hae de corporis glorificati proprietate sic loquuntur veteres. Irenæus lib.5.adv.hæref.c.10. pag.324. *Corpora nostra in hac vita sunt animalia, id est, participantia animam, quam cùm amiserint, mortificantur. Deinde per Spiritum surgentia fiunt corpora spiritualia, uti per Spiritum semper manentem habeant vitam.* cap.11.p.325. *Nunc partem aliquam Spiritus ejus sumimus ad perfectionem & præparationem incorruptelæ paulatim assuescentes capere & portare Deum, quod & pignus dixit Apostolus, hoc est, partem ejus honoris, qui à Deo nobis promissus est &c. Incorporales Spiritus non erunt homines spirituales sed substantia nostra, id est, animæ & corporis adunitio assumens Spiritum Dei spiritualem hominem perficit.* Chrysostomus homil.41. in 1.Corint. *Sæpè nunc quidem Spiritus gratia peccantibus nobis assistit, ac ut præsto sit menti quidem nostræ, tamen vita in carne interim est Spiritum ignorante. Isthic verò non item, sed constanter Spiritus beatorum carni assistit, eritq; penes hunc imperium etiam animæ tum præsentem, atq; hoc per spirituale Paulus significavit.* Epiphanius l.2.tom.1.adv.hær. p.182. refellit Proclum Platonicum Philosophum, qui corpora glorificata propterea putabat dici spiritualia, quod *in aëra vel ventum vel æthera, quæ Spiritus dicuntur, sint commutanda.* Pamphilus Martyr in Apolog. pro Origene. *Necesse est animam in locis corporeis habitantem uti corporibus talibus, quæ apta sunt his locis, in quibus degit. Et sicut verbi causa, si in aqua maris nos habitare vel degere posceret, sine dubio pro habitaculi qualitate necessarium videretur habere talem corporis statum & compositionem, qualem habent illa animalia, quæ in aquis degunt: ita nunc cùm cœlorum habitaculum promittatur secundùm locorum gloriam consequens est, aptandas esse etiam corporum qualitates.* Ruffinus in Apolog. Pamphili pro Origene. *Salvis prærogativis futuri corporis & carnis resurrectio carnis credenda est integrè atq; perfectè, ut & Natura carnis eadem servetur & incorrupti ac spiritualis corporis status & gloria non infringatur.* Augustinus libr. de fide & symbolo c.6. *Corpus spirituale est, quod Spiritui promtum præstabit obsequium omni fragilitate ac labe terrena in cœlestem puritatem & stabilitatem mutata & conversa.* in Enchirid.cap.91. *Sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen corpus non anima est, ita tunc spirituale corpus erit, corpus tamen non Spiritus erit.* lib.13.de civ.Dei cap.20. *Sicut Spiritus carni serviens non incongruè carnalis, ita caro Spiritui serviens rectè appellatur spiritualis, non quia in Spiritum convertetur, sed quia spiritui summa & mirabili obtemperandi facilitate subdetur &c. Non solùm non erit tale beatorum corpus, quale nunc est in quavis optima valetudine, sed nec tale quidem, quale fuit in primis hominib. ante peccatum, qui licet morituri nō essent, nisi peccassent, alimentis tamen ut homines utebantur nondum spiritualia, sed adhuc corporalia gestantes* (quædam exemplaria rectiùs legunt, *animalia corpora terrena gestantes*) *quæ licet senio non veterascerent, ut necessitate perducerentur ad mortem, tamen & alios sumebant cibos præter unam arborem &c.* lib.ejusd.c.22. *Corpora justorum, quæ in resurrectione futura sunt, neq; ullo ligno indigebunt, quo fiat, ut nullo morbo vel senectute inveterata moriantur, neq; ullis aliis corporeis alimentis, quibus esuriendi aut sitiendi qualiscunque molestia devitetur, quoniam certo & omnimodo inviolabili munere immortalitatis induentur, ut non nisi velint possibilitate, non necessitate vescantur. Quòd Angeli quoque visibiliter & tractabiliter apparentes, non quia indigebant, sed quia volebant & poterant, ut hominibus congruerent, sui ministerii quadam humanitate fecerunt &c. Non potestas sed egestas edendi ac bibendi talibus corporibus auferetur, unde & spiritualia erunt; non quia corpora esse desistent, sed quia spiritu vivificante subsistent.* c.23. *Sicut ista, quæ habent animam viventem, nondum spiritum vivificantem, animalia dicuntur corpora, nec tamen animæ sunt, sed corpora, sic illa spiritualia vocantur corpora. Absit tamen, ut Spiritus ea credamus futura, sed corpora carnis habitura substantiam, sed nullam tarditatem, corruptionemque carnalem Spiritu vivificante passuram. Tunc jam non terrenus, sed cœlestis homo erit, non quia corpus, quod de terra factum est, non ipsum erit, sed quia dono cœlesti jam tale erit, ut etiam cœlo incolendo, non amissa Naturi, sed mutata qualitate conveniat.* l.22.de civ.Dei c.21. *Homo spiritalis sic in hac vita dicitur, ut tamen corpore adhuc carnalis sit & videat aliam legem in membris suis repugnantem legi mentis suæ. Erit ita etiam corpore spiritalis, cùm eadem caro sic resurrexerit, ut fiat quod scriptum est: Seminatur corpus animale, surgit corpus spirituale.* c 24. *Spirituale erit habens quidem carnis, sed sine carnali corruptione, substantiam.* Fulgent.de fid.ad Petr.c.34. *Non indigebimus illic vestimento, quia erimus immortalitate donati.* Juniliusin Genes. *Caro nostra post resurrectionem nulla eget refectione ciborum, quia nulla ei suppetit à fame vel lassitudine, vel alia qualibet infirmitate defectio.* Beda in cap.12. Marci. *Beati sunt sicut Angeli in cælis, quia spiritualis ipsis promittitur conversatio, in qua absque ullo terreni actus statu perpetua Dei visione fruentur.* Guilielmus Alvernus primæ partis de Universo part.2. cap.23. *Quòd nec alimento indigeant in statu felicitatis illius corpora glorificata, inde manifestum est, quia omne nutrimentum est restauratio ejus, quod fluit de corpore nutribili per motum & consumtionem caloris naturalis. Quia igitur hujusmodi dissolutio vel consumtio locum non habet in hujusmodi corporibus, manifestum est quia neque nutrimentum* Thom.1.2. q. 97.art.2. *In ultimo statu post resurrectionem anima communicabit quodammodo corpori ea, quæ sunt sibi propria, in quantum est Spiritus; immortalitatem quidem, quantum ad omnes; impassibilitatem verò & gloriam & virtutem, quantum ad bonos, quorum corpora spiritualia dicentur. Unde post resurrectionem homines cibis non indigebunt, sed in statu innocentiæ iis indigebant.* Idem 4.sent.dist.44.q.2. recenset ac refellit quorundam opinionem, qui putabant, *dotes corporis glorificati spirituales ex immistione quintæ essentiæ inducendas.* Arbitrabantur n. *in humano corpore, quod ex quatuor Elementis constat, etiam in statu hujus mundi harmoniam Elementorum inter sese conciliari per Naturam quinti corporis, quod dicunt in compositionem humani corporis venire, cujus interventu corpus reddatur debita & habilis materia animæ rationalis. In hac autem vita ajunt prædominium esse penes corporis Elementaris partem. In altera autem prædominaturum esse corpus quintum, ex cujus prædominio corpus humanum trahatur ad similitudinem corporis cœlestis, unde tandem constituatur hoc modo corpus spirituale.*

2. Immortalitas & incorruptibilitas.

86. 2. *Immortalia & incorruptibilia.* Hæc glorificatorum corporum immortalitas distincta erit. 1. *ab immortalitate Dei,* qui per essentiam & à seipso per absolutam & omnimodam moriendi impossibilitatem immortalis est, sed beati per gratiam & gloriam,

& gloriam, adeoque per beatificam Dei visionem immortales erunt futuri. Hoc sensu accipiendum, quod Apostolus 1.Tim.6.q.16.asserit, *solum Deum habere immortalitatem.* Hieron.l.2. contra Pelag. Damasc.2.orth. fid. cap.3. *Angeli & homines non sua Natura, sed per Dei gratiam habent immortalitatem.* Aug.l.3. contra Maximin. Arian.c.12. vocabulum *immortalitatis* judicat esse positum pro *immutabilitate essentiali, quæ solius Dei propria.* Chrysost. in comm. h.l. existimat *dictum hoc esse in comparatione Regum terrenorum, præcedit enim, solus potens, Rex Regum &c.* Quemadmodum enim electi in vita æterna erunt beati non à se, sed summi boni participatione, sic etiam immortales erunt, non à se, sed illius, qui est ipsa vita & immortalitas, fruitione. 2. *ab immortalitate primi hominis.* Prim⁹ homo immortalis erat per potentiam non moriendi, id est, poterat à morte immunis manere, si in concreata integritate & sancta erga Deum obœdientia persisteret, interim poterat etiam mori, si à Deo creatore per inobœdientiam sese averteret. Proinde immortalitas primi hominis non *erit absoluta moriendi impotentia,* sed ut diximus, *in potentia non moriendi* consistebat; verùm beatorum immortalitas in statu glorificationis erit absoluta moriendi impotentia. Ut enim in bono erunt confirmati, ita quoque ab omni mortis periculo & possibilitate liberati. Alia est immortalitas carnis, quam in Adamo accepimus, aliam quam in resurrectione per Christum speramus. Ille factus est homo immortalis, ut posset non mori, si non peccaret, moreretur autem si peccaret. Filii autem resurrectionis non poterunt ultra peccare nec mori. Sicut aliud est posse non peccare & non posse peccare: sic aliud est posse non mori & non posse mori. Prior immortalitas moriendi actum tollit, potestatem omnem saltem remotam non excludit, posterior verò utrumque abolet. 3. *ab immortalitate Angelorum & animarum.* Angeli & animæ immortales sunt per gratiam creationis & propter essentialem à materia segregationem, sed corpora beatorum glorificata erunt immortalia per singularem Dei ordinationem ac perfectam divinæ imaginis renovationem. 4. *ab immortalitate damnatorum.* Damnati erunt immortales, quia *quærent mortem, sed mors fugiet ab eis* Apoc.9. vers.6. at hæc misera erit immortalitas, quia non in felicitate & lætitia, sed in pœnis & miseria erunt immortales, unde respectu beatæ vitæ, à qua sunt exclusi, dicuntur *æternum mori,* sed beatorum immortalitas non tantùm erit durans animæ & corporis unio, sed etiam beatæ vitæ æterna continuatio. Immortalitas corporum beatorum cum aliis glorificationis dotibus erit conjuncta, sed damnatorum immortalitas ab illis penitus erit separata.

87. Probatur hæc corporum glorificatorum immortalitas 1. *ex diserta Apostoli assertione* 1.Cor. 15.v.43. *Seminatur ἐν φθορᾷ resurget in ἀφθαρσίᾳ.* v.51. ἡ φθορὰ οὐ δύναται τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖν *beatam illam immortalitatem & incorruptibilitatem,* quam in cœlo expectamus. v.53. *oportet corruptibile hoc induere incorruptionem & mortale hoc induere immortalitatem* v.54. *cùm a. corruptibile hoc induerit incorruptionem & mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo &c.* ubi magna emphasis est in pronomine relativo δεικτικῷ τούτῳ quatuor vicibus repetito, quam suo loco expendimus, ostendit n. ipsa illa corpora, quæ in hac vita sunt mortalia & corruptibilia, tunc fore immortalia & incorruptibilia. 2.Cor.5.v.4. *quod mortale est, à vita absorbebitur.* 1.Ioh.2.v.17. *Qui facit Dei voluntatem, manet in æternum.* Apoc.2.v.11. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda.* 2. *ex infallibili Dei promissione.* Esai.25.v.8. *absorbebit mortem in sempiternum.* Os.13.v.14. *ero pestis tua ô mors.* 1.Cor 15.v.26. *novissimus hostis destruetur mors.* v.54. *absorpta est mors in victoriam,* id est, victoriosè, ut in sempiternum devicta ac prostrata jaceat, nec ampliùs in beatos dominetur. Apoc.20.v.14. *mors & infernus missi sunt in stagnum ignis,* id est, penitùs deleta & extincta, ut nullam amplius in beatos habebunt potestatem. Apoc.21.v.4. *mors ultrà non erit.* 1.Pet.1.v.4. *vocati sumus ad hereditatem* ἄφθαρτον καὶ ἀμάραντον. 3. *ex primi hominis constitutione.* Si Adamus in statu innocentiæ fuit immortalis, multò magis beati in vita æterna immortales erunt, quia tunc succedet ἀποκατάστασις τῶν πάντων Act. 3.v.20. interim discrimen quoddam erit inter immortalitatem primi hominis *in paradiso terrestri* & beatorum *in Paradiso cœlesti,* de quo paulò antè egimus. 4. *ex causæ remotione.* Mors est effectum peccati. At in vita æterna nullum ampliùs in beatis erit peccatum. Erunt in bono confirmati, ut non possint peccare. Ergo etiam erunt in vita confirmati, ut non possint mori. 5. *ex beatorum cum Christo conformatione.* Christus corpus nostrum *reddet conforme suo corpori.* Phil.3.v.21. atque illud post resurrectionem est immortale Rom.6.v.9.2.Cor. 13.v.4. Apoc.1.v.18. Ergò & beatorum corpora talia erunt. 6. *ex Angelorum conditione.* Beati erunt ἰσάγγελοι. Atqui Angeli ab omni mortis necessitate & periculo sunt liberi. Ergo. Hujus argumenti fontem monstrat nobis Christus Luc. 20. v.36. *non poterunt ultra mori, æquales enim sunt Angelis Dei.* 7. *ex perfectæ imaginis divinæ restinctione.* Imago Dei, ad quam primus homo fuit conditus, complectebatur immortalitatem. Sap.2.v.23. jam verò divina imago in beatis perfectè reformabitur, ut superiùs ostendimus. Ergò etiam immortalitas beatis conferetur. 8. *ex habitaculi duratione.* 2.Cor.5.v.1. *habemus ædificationem ex Deo, domum non manufactam, sed æternam in cœlis.* Hebr. 13.v.14. *Non habemus hic civitatem manentem* μένουσαν *sed futuram inquirimus,* Si habitaculum est æternum, ergo etiam cives & incolæ vivent in eo in æternum, neque enim metus est, ne ex eo expellantur, quod Angelis malis obtigit. 9. *ex vitæ æternæ appellatione.* Beatitudo cœlestis, quæ electis post hanc vitam obtingit, ideò appellatur vita æterna, quia mortem & mortalitatem penitùs excludit.

88. De hac corporis glorificati immortalitate sic loquuntur veteres. Tertullianus libr. de resurr. carn. cap.36. p.332. *Resuscitati similes erunt Angelis, quà non nupturi, quia nec morituri, sed quâ transituri in statum illum Angelicum per indumentum illud incorruptibilitatis.* Cyrillus lib.12. in Joh. cap.58. *Quid est in virtute atque gloria resurgere aliud quàm quod omni infirmitate, omniq; corruptionis dedecore procul depulso ad sinceram incorruptibilitatem genus humanum rediturum sit?* Chrys. hom.41. in 1. Cor. *Quod si mihi parum credis, cœlestia corpora splendida illa hactenus durantia æterna tranquillitate consistentia vide, credesque deinceps etiam illa nostra corruptibilia incorruptibilia ut fiunt, efficere Deum posse, imò his quæ oculis cernuntur præstantiora.* August.l.6. de Genesi ad liter.cap.25. *Aliud est non posse mori, aliud autem posse non mori, secundum quem modum primus homo creatus est im-*

Dicta Patrum de immortalitate beatorum.

mortalis &c. Neque enim immortale, quod mori omnino non possit, erit nisi spiritale, quod nobis futurum in resurrectione promittitur. l.22. de civ. Dei c. 30. *Prima immortalitas* fuit, *quam peccando Adam perdidit, posse non mori, novissima erit non posse mori.* Isidorus Pelusiota l.1. Epist. 116. *Per juventutem resurrectionem à mortuis intelligit, cùm nimirum corruptio immutabitur & Natura ad statum ab omni corruptione & interitu alienum juvenescet.* Theodoretus in comm. Col.2. *In futura vita à corruptione & interitu alienum ac immortale corpus effectum non potest amplius peccati sordes suscipere.* Junilius in Gen. *Adam ita immortalis factus est, ut posset non mori, si non peccaret; si autem peccaret, moreretur: ita verò immortales erunt filii resurrectionis, cùm erunt aquales Angelis Dei, ut nec mori ultrà, nec peccare possint.* Rupert. l.2. in Apoc. c.2. *Qui dignè percipit hoc Sacramentum, sic resurget in novissimo, ut corpore novo candorem habeat solidum, candorem sempiternum, sitque corpus ejus quasi calculus, hoc est, splendida immutatione solidatum.*

3. Impassibilitas. 89. 3. *Impassibilia,* nullus omninò passionibus internis vel externis obnoxia. Duplici enim respectu corpora beatorum erunt impassibilia. 1. *respectu passionum internarum,* quia in corporibus illis non habitabit ampliùs fomes concupiscentiæ vitiosas passiones producens, nulla in illis erit peccati macula, nulla inordinata πάθη inerunt, sed modis omnibus erunt pura, sancta, incontaminata. 2. *respectu passionum externarum,* quia nihil quicquam erit, quod passionem ac dolorem illis inferre possit, erit in eis divina quædam qualitas, quæ ab omni corruptiva alteratione eadem defendat, non lædentur ab æstu vel frigore, non à fera bestia ipsis imminebit periculum, nec igne, nec gladio poterunt penetrari &c. Prior impassibilitas probatur *ex totali abolitione peccati ex anima & carne renatorum,* quam superiùs demonstravimus, §.55. quò referri etiam potest dictum Apostolicum 1. Corinth. 15. v. 51. *Caro & sanguis regnum Dei possidere non possunt,* hoc est, caro vitiis & concupiscentiis adhuc subjecta. Confer tract. de resurrect. §.75. Posterior impassibilitas probatur 1. *ex diserto Spiritus S. oraculo* Apoc. 7. v. 16. *Non esurient nec sitient amplius, nec cadet super illos Sol, nec ullus æstus* c.21. v.4. *mors non erit, nec luctus, nec clamor, nec dolor erit ultra.* In Græco est πόνος, quòd propriè laborem & fatigationem significat. 2. *ex immortalitatis dono.* Impassibilitas ex perfecta immortalitate & incorruptibilitate originem ducit; quia passio est partialis quædam corruptio & ad mortem quasi præparatio. Jam verò beati erunt perfectè immortales & incorruptibiles. Ergò etiam impassibiles 1. Cor. 15. v. 43. surget in ἀφθαρσίᾳ vers. 51. *Corruptio non poterit hereditare τὴν ἀφθαρσίαν.* v. 53. *oportet corruptibile hoc induere ἀφθαρσίαν.* Apostolus absolutè ac simpliciter glorificatis beatorum corporibus tribuit ἀφθαρσίαν, proinde ab omni omninò corruptione tùm *totali,* quæ est mors, tùm *partiali,* quæ est passibilitas eadem liberat. 3. *ex primi hominis statu.* In corpore primi hominis quidam statuunt non modò *immortalitatem,* sed etiam *impassibilitatem,* per quam semper extra interitum & corruptionem in integra & naturali sua dispositione permansisset, quam ex protoplastarum ante lapsum nuditate sine ullo dolore, molestia, aut extrinseco eorum incommodo probant. Quamvis verò dubium alicui videri poterat, an ab omni planè passione partiali primus homo immunis fuerit, cùm calor nativus egerit in humidum radicale, cùm arbor vitæ in προφυλακτικὸν senii ac mortis fuerit ipsi tradita, cùm cibo ac potu ad Naturæ conservationem indiguerit; illud tamen certum est, à passione dolorosa ac molesta, quæque tandem mortem per causas internas vel externas adducere potuisset, primum hominem ante lapsum penitùs fuisse liberum. Beatorum igitur corpora multò magis ac in gradu longè perfectiori erunt impassibilia, quia nulli penitùs passioni vel alterationi erunt obnoxia, postquam exoptata illa τῶν πάντων ἀποκατάστασις fuerit secuta. Act. 3. v. 20. Ut primi homines in statu integritatis erant eo sensu ac respectu *immortales,* quod poterant non mori: sic eo sensu & respectu erant *impassibiles,* quod poterant non pati, id est, omnes passiones & passionum causas prudentiâ suâ avertere. Sed beatorum immortalitas & impassibilitas consistet in eo, quod *non poterunt mori vel pati,* quod corpora eorum nullo planè modo ullius passionis & corruptivæ alterationis erunt δεκτικὰ ac capacia. Biel. 2. sent. dist. 19. q. un. art. 1. *Immortale & impassibile accipitur propriè vel impropriè. Propriè ut contradictoriè opponitur huic, quod est mortale, ut videlicet negatio inclusa negat potentiam moriendi, & sic valet immortale, id est, non potens mori. Impropriè, ut non opponitur contradictoriè, sed quasi subcontrariè, ut videlicet negatio inclusa non negat potentiam sed actum valens tantùm immortale, id est, potens non mori. Priori modo homo non habuit corpus immortale* (& impassibile) *in statu innocentiæ sed secundo. In vita æterna verò corpus eo modo ac sensu immortale* (& impassibile) *accipiet.* 4. *ex conformitate cum Angelis.* Beati erunt ἰσάγγελοι. Jam verò Angeli sunt impassibiles. Ergò & beati. 5. *ex remotione causarum passionis.* In novo cœlo ac nova terra nullus erit æstus, nullum frigus, quod beatis nocere possit. Beati erunt Reges & victores, erunt Domini omnium creaturarum, ergò nemo injuriam illis inferre audebit. Nulla erit contrariarum qualitatum in corpore glorificato pugna, quæ interitum subjecto moliatur. Nativus calor non absumet humidum, ut restauratione opus sit per cibum, ergo multò minùs metuendum erit, ne progressu temporis illud penitùs depascat. Potentia materiæ in corporibus glorificatis ita erit exatiata ab eorum forma, ut aliam nec appetat nec admittat. Non erunt ibi gladii dissecantes ac interficientes, ac si vel maximè essent, attamen tàm non possent lædere corpus glorificatum, quàm aërem, quàm cœlum, quàm Spiritum. Nullâ ibi opus erit pulmonum eventilatione, nullâ ad vitam conservandam expiratione & respiratione, sed omnia erunt spiritualia & impassibilia. 6. *ex pleno animæ in corpus dominio.* Hanc rationem profert Thomas in additam. q. 82. art. 1. *Omnis passio fit per victoriam agentis super patiens. Impossibile est autem quod aliquid dominetur super patiens, nisi in quantum debilitatur dominium formæ propriæ super materiam patientis. Corpus autem humanum & quicquid in eo est, erit perfectè subjectum animæ rationali sicut anima perfectè subjecta erit Deo, & ideò in corpore glorioso non poterit esse aliqua mutatio contra dispositionem illam, quâ perficitur ab anima & hac ratione corpora erunt impassibilia.* Proficiscitur autem hoc plenarium animæ in corpus imperium à qualitate supernaturali divinitùs infusa, quæ perfectissimam corpori sanitatem conciliabit. Si enim in hac vita per medicamenta corporis sanitas ali-

aliquanto tempore conservari potest, quidni Deus in vita æterna per qualitatem aliquam supernaturalem ac per beatificam sui visionem corporis sanitatem perpetuò conservare possit?

90. De hac impassibilitatis dote sic loquuntur veteres. Tertull. libr. de resurr. carnis cap. 57. *Manebit quidem caro etiam post resurrectionem eatenus passibilis, quâ ipsa, quâ eadem: & tamen impassibilis, quâ in hoc ipsum manumissa à Domino, ne ultrà pati possit.* Augustin. in Epist. ad Dioscor. *Sanitas perfecta corporis illa extrema totius hominis immortalitas erit. Tam potenti enim Naturâ fecit Deus animam, ut ex ejus plenissima beatitudine redundet etiam in corpus plenitudo sanitatis, i.e. incorruptionis vigor.* Junius in Genes. *Nulla suppetet carni à fame vel lassitudine vel alia qualibet infirmitate defectio.* Anshelmus libr. de similitud. cap. 54. *Incunctanter, ut mea quidem fert opinio, astruere licet, sanitatem futuræ vitæ ita vigere & immutabilem ac inviolabilem fore, ut ineffabili quadam dulcedine suavitatis totum hominem repleat & omne, quod alicujus in se vicissitudinis, mutabilitatis aut læsionis suspicionem prætendere queat, procul arceat atque repellat.* Damasc. lib. 3. orth. fid. cap. 28. Christus *primitiæ & resurrectionis & incorruptibilitatis & impassibilitatis nobis factus.* Rupert. l. 2. in Apoc. c. 2. *Mortui resurgent, inquit Apostolus, & nos immutabimur. Immutari namque Sanctorum est tantùm, idemque est, ac si diceret: Ultra non moriemur, impassibiles erimus.* Scholastici notant affectiones & passiones in corporib. esse duplicis generis. Quædam sunt *malefica, quæ corpus lædunt, atterunt ac conficiunt*, ut fames, sitis, morbus, dolor &c. illæ non habebunt locum in beatis corporibus. Quædam v. *Naturam potiùs juvant & perficiunt quàm lædunt*, ut sensuũ notitiæ. Non læditur oculus, cùm afficitur pulchris colorib. nec auditus cùm percipit suavem harmoniam: hujus posterioris generis passiones sive affectiones, concedunt Sanctis, quippe quę non κάκωσιν sed potiùs τελείωσιν continent.

4. Claritas. 91. 4. *Clara, splendida, lucida, fulgentia, non obscura, tenebrosa* &c. probatur hæc claritas 1. *ex perspicua Scripturæ assertione.* Dan. 12. v. 3. *Quia docti fuerint, fulgebunt sicut splendor firmamenti, & qui ad justitiam erudierunt multos, sicut stellæ in seculum & in æternum.* Mat. 13. v. 43. *Tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno Patris mei.* Rom. 8. v. 18. *Passiones hujus temporis non sunt dignæ ad futuram δόξαν.* v. 21. *in libertatem gloriæ filiorum Dei.* 1. Cor. 15. v. 41. *Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum. Stella n. differt à stella in claritate, sic & resurrectio mortuorum.* v. 44. *surgit ἐν δόξῃ* Col. 3. v. 4. *apparebitis cum Christo ἐν δόξῃ.* 1. Petr. 5. v. 1. ὁ μελλούσης ἀποκαλύπτεσθαι δόξης κοινωνὸς. Fulgent. in l. adv. decem objectiones Arianorum refert hûc locum ex Ps. 110. v. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus Sanctorum. Splendor*, inquit, *Sanctorũ in resurrectionis claritate consistit, hic splendor tunc Sanctis à Domino tribuetur, quando reformabit corpus nostrum humile, ut conforme illud reddat corpori suo glorioso.* Sed Hebræa aliter habent, ac de statu piorum in hac vita loquuntur, consequenter tamen hoc dictum Propheticum de *pulchritudinibus seu decoribus sanctitatis* hûc accommodari potest, quia decor ille consummabitur demùm in futura vita. Scholastici hûc referunt locum Sap. 3. v. 7. *Fulgebunt justi & tanquam scintillæ in arundineto discurrent.* Ne quis v. suspicietur, modicum fore beatorum splendorem propterea quòd cum scintillis conferantur, ideò notant non æqualitatem splendoris significari, qui longè major erit in beatis, sed duntaxat similitudinem, quæ rem non prorsus adæquat. Neand. in Theol. p. 725. hûc accommodat dictum Jud. 5. v. 31. *Qui diligunt Dominũ, sicut Sol in ortu suo splendent atq; ita rutilãt.* 2. *ex symbolica novi cœli ac novæ terræ descriptione.* Es. 30 v. 26. *erit lux Lunæ sicut lux Solis, & lux Solis erit septempliciter sicut lux septem dierum.* Apoc. 21. v. 18. *ipsa civitas aurum mundum simile vitro mundo* (qđ est diaphanum ac pellucidum) jam v. qualis civitas, tales etiam erunt incolæ, fulgentes ac lucentes divino collustrati lumine. 3. *ex Christi transfiguratione.* Christus *corpus nostrum humile transfigurabit, ut conforme fiat corpori suo glorioso* Phil. 3. v. 21. jam v. glorificatio corporis Christi sic describitur Mat. 17 v. 2. *resplenduit facies ejus sicut Sol, vestimenta a. ejus facta sunt candida sicut nix.* Marc. 9. v. 3. *vestimenta ejus facta sunt splendentia* στίλβοντα *& candida nimis velut nix, qualia fullo non potest super terram candida facere.* Luc. 9. v. 29. *facta est species vultus ejus, altera & vestitus ejus albus & refulgens*, ἐξαστράπτων *fulguraq. emittens.* Ergò etiam beatorum corpora talia erunt, unde Moses & Elias ibidem apparent ἐν δόξῃ Luc. 9. v. 31. ac *nubes lucida obumbrat discipulos* Mat. 17. v. 5. ut significetur etiam Sanctos claritatis illius in cœlis aliquando consortes futuros. 4. *ex Angelorum conditione.* Beati erunt ἰσάγγελοι, jam v. quoties Angeli, qui propter claritatem comparantur *flammis ignis* Ps. 104. v. 4. in assumtis corporibus apparuerunt, lucem ac splendorem emiserunt. Dan. 10. v. 6. *Corpus ejus sicut Tarsis, & facies ejus velut aspectus fulguris & oculi ejus ut lampades ignis & brachia & pedes ejus sicut color æris politi.* Mat. 28. v. 3. *erat aspectus ejus sicut fulgur & vestimentum ejus sicut nix.* Marc. 16. v. 5. *Viderunt juvenem coopertum stolâ candidâ.* Luc. 24 v. 4. *duo viri in veste fulgenti.* Joh. 20. v. 12, *Vidit duos Angelos in albis.* Act. 1. v. 10. *duo viri astiterunt in vestibus albis &c.* Ergò etiam tales erunt beati, unde & ipsi describuntur vestib. candidis ac fulgentibus induti. Apoc. 3. v. 4. c. 4. v. 4. c. 7. v. 9. 13. &c. 5. *ex beatifica Dei visione.* Deus, qui est ipsa *Lux* 1. Joh. 1. v. 5. beatificâ sui visione beatos perfectè illuminabit ac collustrabit, ut ex eo toti reddantur fulgentes ac lucidi. Esai. 60. v. 19. Apoc. 21. v. 23. *Claritas Dei illuminabit cœlestem Hierosolymam & omnes ejus cives*, unde v. 24. additur, *gentes, quæ salvantur, ambulabunt in lumine illius.* 6. *ex typica præfiguratione.* Exod. 34. v. 29. cùm Moses descenderet de monte Sinai, in quo Deum viderat & cum ipso locutus fuerat, *splendebat cutis faciei ejus ex consortio sermonis Domini.* Vulgata versio habet, *Mosen cornutâ fuisse facie*, quia קרן quod significat *radios emittere, fulgere &c.* derivatu à Thoar קֶרֶן *cornu.* Ut enim cornua ex fronte animalis exurgunt, sic radii è lumine emergere & dilatari paulatim videntur, unde Mosen *cornutum* pingunt. Sed cornua propriè sic dicta Mosis faciem potiùs reddidissent deformem. Intelligitur igitur fulgur ac splendor radios lucis emittens, unde etiam Moses cum Israëlitis collocuturus faciei suæ velum imponere fuit coactus, quia non poterant in ejus fulgorem ἀτενίσαι. Quod si igitur Mosis facies splendorem & vim emittendi lucem ex conversatione quadraginta dierum & noctium cum Deo æterna & essentiali luce contraxit, quid futurum censemus, quando beati *à facie ad faciem* in omnem æternitatem Deum videbunt? 2. Cor. 3. v. 11. 7. *ex animarum constitutione.*

tione. Animæ beatorum fulgebunt luce divinæ sapientiæ, expulsâ omnis peccati caligine: ex hac luce animarum resplendescentia quædam in ipsa quoq; corpora transfundetur, ut beati sint toti fulgentes ac lucidi. Si in gemmis vis ac proprietas earum interna lucida reddit gemmarum corpora, quantò magis in beatis lux animarum fulgebit per ipsa corpora. Si radii Solis per vitrum, crystallum & alia diaphana penetrant, quidni splendor animarum corpora glorificata subtilia penetraret?

Dicta Patrum de claritate corporum glorificatorum.

92. De hac corporum glorificatorum claritate sic loquuntur veteres. Iren. l. 4. c. 37. p. 267. *Quemadmodum videntes lumen intra lumen sunt & claritatem ejus recipiunt: sic & qui vident Deum, intra Deum sunt, percipientes ejus claritatem.* Ephrem. in orat. de judicio. *Justorum corpora septuplo Solis radios superabunt.* August. l. 2. de civ. Dei c. 29. *Incomparabiliter superna civitas est clarior, ubi victoria, veritas; ubi dignitas, sanctitas; ubi pax, felicitas; ubi vita, æternitas.* l. 22. de civ. Dei c. 30. *Omnes harmoniæ corporalis numeri non latebunt intrinsecus & extrinsecus per corporis cuncta dispositi & cum cæteris rebus, quæ ibi magna atq; mirabiles videbuntur, rationales mentes in tanti artificis laudem rationabilis pulchritudinis delectatione succendent.* serm. 143. de temp. adducens verba Apostoli, *Alia claritas Solis, alia claritas Lunæ, alia claritas stellarum &c.* subjungit. *Videtis, quia promissa est Sanctorum corporibus claritas & claritatis diversa species.* Theodor. in 1. Cor. 15. *Ex justis alij resplendent sicut Sol, alij v. sicut Luna, alij clarissimarum stellarum splendorem imitabuntur. Dominus quidem inquit, fulgebunt justi sicut Sol. Apostolus a. de stellis loquitur ut ostendat varium fore in beatis fulgorem.* Greg. in comm. Job. 28. ad illa verba: *Nō adæquabitur ei aurum aut vitrum. Patebit*, inquit, *corporalib. oculis ipsa etiam corporis harmonia, sic q; unusquisq; erit tunc conspicabilis alteri, sicut nunc esse non potest conspicabilis sibi &c.* Et postea: *Quia Sancti omnes summa in hac civitate beatitudinis claritate fulgebunt, ideò instructa auro dicitur. Et quoniam ipsa eorum claritas vicissim sibi in alternis cordib. patet, & cùm uniuscujusq; vultus attenditur, simul & conscientia penetratur, hoc aurum vitro mundo simile memoratur. Ibi quippe uniuscujusque mentem ab alterius oculis membrorum corpulentia non abscondet, sed patebit animus.* Euthym. in c. 13. Mat. *Tunc justi fulgebunt sicut Sol. Verùm cùm tunc futurum sit, ut Dei splendor illos circumdet, utiq; ipsi conformes erunt ac divini reddentur, & consequens est, ut Sole splendidiores efficiantur. Quomodo ergò dicit, sicut Sol? quia noto apud illos exemplo utendum erat; nec quicquam illis notum erat, quod esset Sole splendidius.* Raban. de modo pœnit. c. 13. *Incorruptorum gloria corporum non hoc tantum splendoris emittet, quantum ex ista corruptibili luce procedit, nec talem lucem, qualem nunc mortales oculi capere possunt, sed tantus erit futuræ lucis splendor, quantum corporeus ferre non possit aspectus.* Anshel. in Elucidario. *Erunt corpora Sanctorum septies quàm Sol splendidiora.* Bernh. in Medit. c. 16. *Qualis erit splendor animarum, cùm Solis splendorem habebit lux corporum?* Thomas in additam. q. 85. art. 1. ad. 2. disputat, *beatorum corpora non tantùm fore extrinsecus splendida, sed etiam intrinsecus diaphana ac transparentia, ut oculis intuentium appareant venæ, humores, viscera, nervi ac tota omnium partium harmonia. Densitas*, inquit, *corporis gloriosi per vietatem non tollit ab eo, sicut nec densitas vitri à vitro.* Ægidius Roman. l. 2. hexaëm. cap. 23. *In ipso cœlo empyreo quasi in quadam flamma non ab ardore, sed à splendore corpora beatorum erunt longè lucidiora isto cœlo & erunt q. quidam Soles & q. quædam stellæ illius cœli se mutuò videntia in ipso cœlo, quia propter diaphaneitatem & propter splendorem propriorum corporum unum non celabitur alteri, sed simul gaudebunt & lætabuntur in mutua visione.*

5. Firmitas ac sanitas.

93. 5. *Firma, sana & robusta.* Corpora glorificata erunt in summo gradu εὐκρατα, nullis morbis, imò nec morborum periculis, nulli senio, nulli virium decremento obnoxia, sed in stabili sanitate ac robore confirmata. Probatur hoc 1. *ex disertis verbis Apostoli.* 1. Corinth. 15. vers. 44. *Seminatur in infirmitate, resurget in virtute.* 2. *ex conformitate cum Angelis.* Angeli sunt *Spiritus potentes virtute* Psalm. 103. vers. 20. possunt unâ nocte copiosissimum exercitum prosternere & interimere 2. Reg. 19. vers. 35. jam verò beati erunt ἰσάγγελοι. 3. *ex qualitate corporis Christi. Christus crucifixus est ex infirmitate, sed vivet ex virtute Dei; & nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo ex virtute Dei* 2. Corinth. 13. v. 4. 4. *ex impassibilitate.* Corpora glorificata erunt impassibilia. Ergò etiam sana, firma, robusta. 5. *ex amplissima Dei promissione.* Esai. 60. vers. 22. *Minimus erit in mille & parvulus in gentem fortissimam.* Apoc. 2. vers. 26. *qui vicerit, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea & tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo.* Apoc. 3. vers. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in templo Dei mei.* vers. 21. *Dabo ei sedere mecum in throno meo.* Hæc dignitas, hoc robur, hæc potestas non tantùm ratione animarum, sed etiam ratione corporum beatis obtinget. 6. *ex primæva hominis ante lapsum conditione.* Primi homines erant corporibus sanis ac firmis ante lapsum præditi, per fructum arboris vitæ ab omni infirmitate & senio poterant præservari, obtinebant dominium in omnes visibiles creaturas &c. quantò magis in tempore *restitutionis omnium* illa felicitas electis obtinget, cùm & ipsi manducaturi sint *de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei* Apoc. 2. vers. 7. *quod per menses singulos reddit fructum suum, & cujus folia sunt ad sanitatem gentium.* Apocal. 22. vers. 2. 7. *ex causarum infirmitatis remotione.* Nihil quicquam vel interius vel exterius sanitatem, robur & firmitatem corporum glorificatorum labefactare poterit, erunt adversus omnes agentium causarum insultus munita. De hac dote sic loquuntur veteres. Hieronymus in commentar. 1. Corinth. 15. super verba: *Oportet mortale hoc induere immortalitatem &c. Illud vestimentum non dicit corpus abolere, quod ornat in gloria, sed quod ante inglorium fuit efficere gloriosum, ut mortalitatis & infirmitatis viliore veste deposita immortalitatis auro, & ut ita dicam, firmitatis atque virtutis beatitudine induamur, volentes non spoliari carne, sed supervestiri in gloria, & domicilium nostrum, quod de cœlo est, superindui desiderantes, ut devoretur mortale à vita.* Anshelmus in libro de similitud. cap. 52. *In futuro seculo sic justus fortis erit, ut etiam, si velit, terram commovere possit & sic è converso injustus, imbecillis, ut nec etiam vermes amovere queat ab oculis suis.* Idem in Elucidario: *Sanctorum talis erit valentia, ut si montes & omnem molem terræ pede vertere vellent, valenter possent. Nemo enim dubitat, Angelos hoc posse, quibus æquales dicuntur esse.* B. Luther. in enarrat 1. Cor. 15.

tom. 6.

tom. 6. Jenens. German. fol. 280. *Quantò imbecillius jam fuerit corpus omnibus viribus & robore destitutum, ut morbo prostratum, nec unius quidem pediculi aut pulicis injuriam à se propulsare possit, tanto fortius & firmius postea erit futurum advenient etempore, adeo ut unico digito hanc sacram ædem nullo negotio portaverit, ac unico pede maximas quasque turres loco moverit, tum quod cum vastissimis montibus perinde ut pueri cum pila lusurum sit, atque in momento & ictu oculi ad nubes usque saltarit aut plusquam sexcenta stadia cursu raptim conficiet. Tunc enim mera erit potentia, ubi nunc tantùm est infirmitas, nec quicquam ipsi erit factu impossibile, quod animo faciendum conceperit, ut si cum universo mundo manus velit conserere, facilè vincet &c.* Confer ea, quæ de impassibilitate diximus superiùs §. 89.

6. Formositas. 94. 6. *Formosissima ac pulcerrima omnis deformitatis experti*a, quod probatur 1. *ex dicto Apostoli.* 1. Cor. 15. v. 44. *Seminatur in ignobilitate, surgit in gloria.* Quando corpora instar seminum terræ mandantur, sunt deformia, cadaverosa, obscura, ignobilia, sed resurgent formosissima, nobilissima, *splendoribus æmula Solis.* 2. *ex conformitate cum corpore Christi.* Christus *corpus nostrum humile conforme reddet corpori suo glorioso* Philip. 3. v. 21. atqui Christus est *pulcerrimus inter filios hominum* Psal. 45. v. 3. 3. *ex conformitate cum Angelis.* Beati erunt ἰσάγγελοι Atqui Angeli sunt *Spiritus pulcerrimi*, unde vocantur *astra matutina* Job. 38. vers. 7. & apparent in forma florentissimorum *juvenum* Marc. 16. v. 5. 4. *ex fulgore & claritate.* Corpora beatorum erunt clara, splendida ac fulgentia, ut demonstravimus. Atqui ubi fulgor & claritas, ibi etiam pulchritudo ac formositas. 5. *ex pulchritudinis definitione.* Aristoteles lib. 3. Topic. τὸ κάλλος τῶν μελῶν τις συμμετρία δοκεῖ εἶναι, ubi tamen παχυλῶς loquitur notante Scaligero libr. 4. Poëtices putà *causaliter*, quia *pulchritudo non est ipsa symmetria, sed qualitas ex illa symmetria orta in categoria relationis.* Cicero 3. Tuscul. definit corporis pulchritudinem *aptam membrorum figuram sive conformationem cum coloris quadam suavitate*, quam definitionem repetit Augustinus libr. 22. de civit. Dei cap. 19. *Pulchritudo corporis est partium congruentia cum quadam coloris suavitate.* Piccolomin. grad. 8. ex sententia Philosophi in 1. Metaph. definit pulchritudinem, *quod sit perfectio compositi ex congruente ordine, mensura & ratione partium consurgens, vel qualitas ex modo quantitatis, temperatura qualitatum & partium situ conveniente conflata, ac propterea delectans.* Scaliger d. l. *Pulchritudo est sua cujusque partis primum, deinde partium commissurarum temperamento oriens qualitas, quæ comprehenditur sub relativa bonitate, quæ est Naturæ quadam congruentia,* ut notat idem exerc. 307. At hæ & similes descriptiones omnes in beatorum corporibus locum inveniunt. 6. *ex omnis deformitatis remotione.* Summa coram Deo deformitas est peccatum, quæ est animæ labes ac macula; remotâ hac animæ deformitate corpus non potest non esse pulcherrimum. Corporis deformitas oritur vel *ex membri alicujus mutilatione*, ut in monoculis, mancis &c. vel *ex quantitatis improportione*, ex defectu debitæ quantitatis, vel *appositione alicujus disconvenientis*, quando membrum aliquod est justo majus vel minus, vel *ex coloris distemperatione* &c. At hæ & similes causæ deformitatis omnes à beatis aberunt. Morbi & senectus depopulantur pulchritudinem: At in vita æterna nec morbi nec senium habebunt locum. 7. *ex primi hominis conditione.* Primus homo ante lapsum erat animâ & corpore pulcherrimus, *vidit enim Deus cuncta quæ fecerat, & ecce erant bona valde* Gen. 1. v. 31. Chaldæus Hebræum טוב reddidit per vocem תקין quod significat *rectum, aptum, conveniens, pulchrum, elegans ac commodum.* Jam verò in vita æterna fiet ἀποκατάστασις πάντων Act. 3. v. 20. Ergò etiam pulchritudo illa restituetur.

Dicta Patrum de pulchritudine corporum glorificatorum. 95. Hac de re sic loquuntur veteres. Aug. in Ench. c. 91. *Resurgent corpora Sanctorum sine ullo vitio, sine ulla deformitate.* lib. 22. de civ. Dei c. 19. *Nulla erit* (in corporibus resuscitatis ad gloriam) *deformitas, quam facit incongruentia partium, ubi & quæ prava sunt, corrigentur, & quod minus est quam decet, unde creator novit, inde supplebitur, & quod plus est quam decet, materia servata integritate detrahetur. Coloris porro suavitas quanta erit, ubi justi fulgebunt sicut Sol in regno Patris sui?* Prudentius in hymno exequiali:

Hæc quæ modo pallida tabe
Color albidus inficit ossa,
Tunc flore venustior omni,
Sanguis cute tinget amœna.
Nam nulla deinde senectus,
Frontis decus invida carpet,
Macies neque sicca lacertos
Succo tenuabit adeso.
Morbus quoque pestifer artus,
Qui nunc populatur anhelos,
Sua tunc tormenta resudans,
Luet inter vincula mille.
Hunc eminus aere ab alto
Victrix caro, jamque perennis
Cernet sine fine gementum,
Quos moverat ipse dolores.

Anshelmus in prosologio cap. 25. *Si te delectat pulchritudo, justi fulgebunt sicut Sol &c.* libr. de similitudinib. cap. 50. *In illa vita pulchritudo justorum Solis pulchritudini, qui septempliciter, quàm modò sit, splendidior erit, adæquabitur, unde scriptum est: Fulgebunt justi sicut Sol in conspectu Dei. Si vero injustus fuerit, cœno & omni cadavere fætidior erit, omnique fuligine turpior.* Laurentius Justinianus de casto connub. Verbi & animæ cap. 5. *Singuli in illa terra viventium duplicibus vestientur. Corporibus quippe inerit jucundus splendor & immortalitatis decor. Nulla deformitas, nulla membrorum erit inæqualitas. Singula singulis decorabuntur ornamentis.*

96. 7. *Agilia*, id est, instructâ facultate seu qualitate quadam supernaturali ad motum expeditè exercendum, quia glorificata corpora per hanc dotem velocissimè moveri poterunt motu non solùm progressivo, sed etiam eo, qui volatui similis erit, quinimò necessitas tardè ac localiter sese movendi à beatorum corporibus prorsus aberit, quo respectu immobilia à quibusdam vocantur. *7. Agilitas* Probatur hæc agilitas 1. *ex dictis Scripturæ.* 1. Thess. 4. v. 17. *Nos, qui vivimus, qui relinquimur, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Domino in aera,* postquam sc. ἐν ἀτόμῳ in momento resuscitati atq; è sepulchris in occursum Domini progressi felici quadam immutatione corruptionem ac mortalitatem deposuerimus 1. Corinth. 15. v. 51. Sap. 3. v. 7. *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent.* Quidam veterum hùc accommodant

modant dictum Propheticum Esai. 40. v.31. *Qui sperant in Domino, mutabunt fortitudinem, assument pennas sicut aquilæ, current & non laborabunt, ambulabunt & non deficient.* 2. *ex spiritualitate.* Corpora beatorum non erunt animalia, sed spiritualia, ut superiùs demonstravimus. Jam verò spiritualia dicuntur etiam propterea, quòd instar Spirituum erunt agilia. 3. *ex claritate.* Corpora beatorum erunt fulgentia ac luminosa. Jam verò lumen in momento ab ortu in occasum transit. 4. *ex robore & virtute.* 1.Cor.15.v.44. *Seminatur ἐν ἀσθενείᾳ, surget ἐν δυνάμει*, id est, *cum potentia* & robore magno ad motum. Quòd corpora tardè moventur ac defatigantur, id pertinet ad δυσχερείας & infirmitates hujus vitæ. Jam verò illæ omnes cessabunt in futura vita. 5. *ex conformitate cum corpore Christi.* Christus ambulabat super aquas Matth.14.v.25. post resurrectionem modo erat circa sepulchrum, modo Hierosolymis in medio discipulorum, modo associabat se euntibus Emaunta, nec tardè progrediebatur, sed subito adeoque in momento in aliis atq; aliis erat locis. Si motu locali ac successivo Christus in cœlum usque empyræum ascendisset, aliquot annorum spacio altitudinem ejus penetrare non potuisset. Jam verò corpora glorificata erunt corpori Christi conformia. 6. *ex conformitate cum Angelis.* Beati erunt ἰσάγγελοι. Jam vero Angeli in momento possunt esse ubi velint, ac propter velocitatem conferuntur ventis Psal.104.v.4. 7. *ex consequente absurditate.* Si beati non possent esse in momento ubicunque vellent, plurimum ipsorum desiderio ac proinde etiam felicitati decederet. Si enim successivè ac localiter moveri deberent, qui in una cœli parte constituti, vix per aliquot annos ad consortes suæ beatitudinis in altera cœli parte constitutos pervenirent. 8. *ex causæ remotione.* Aberit à glorificatis corporibus causa tardi & successivi motus, quæ est tum gravitas motitum resistentia medii.

Dicta Patrum de agilitate corporum glorificatorum.

97. De hac dote sic loquuntur veteres. Martial. in Epist. ad Burdegal. cap.8. *Non evacuabitur veritas corporis, sed non erit pondus & fragilitas corruptionis.* Cypr. de resurr. Christi. *Corpus non aggravet animam, sed sit caro sine mole & pondere agilis & mobilis & nullis clausa obstaculis, visu & auditu penetrans omnia quocunque voluerit, sine impedimento discurrens.* Chrysost. hom.41. in 1.Cor. *Corpus nostrum agilius tenuiusq;, & quod aurâ vehi possit, futurum asserit.* Greg. Nyss. orat. de dormient. p. 136. *Nunc quidem quicquid crassum & durum est, Natura deorsum fertur, tunc verò ad hoc ut in sublime feratur, transmutatio corporis fit, sic dicente Scriptura: Postquam mutata fuerit Natura in omnibus, qui revixerint per resurrectionem, rapiemur in nubibus obviam Domino in aërem &c. Si igitur in immutatis pondus corpori non durat, sed una cum incorporea Natura in sublime feruntur, qui ad diviniorem conditionem & statum fuerint traducti, quoniam reliqua quoque corporis proprietates ad aliquid divinius unà transmutantur.* Hieron. in Epist. ad Pammach. *Quæ priùs gravi pondere premebantur in terram, acceptis Spiritus pennis & immutationis non abolitionis nova gloria volabunt in cœlum.* Aug. in Enchir. c.9. *Resurgent corpora Sanctorũ sine ulla corruptione, onere, difficultate, in quib. tanta facilitas quãta felicitas erit.* L.13. de civ. Dei c.18. *Occultus aliqs opationis divinæ motus potest molibus præstare terrenis, ut nullo in imo pondere deprimantur, ipsisque animis perfectissimè beatis, ut quamvis terrena tamen incorruptibilia jã corpora, ubi volunt, ponant & quo volunt, agant situ motuq; facilimo. An vero si hoc Angeli faciant, ut qualibet animalia terrestria rapiant, unde libet, constituantque ubi libet, aut eos sine labore non posse aut onera sentire credendum est? Cur ergo Sanctorum perfectos atque beatos divino munere Spiritus sine ulla difficultate posse ferre, quo voluerint & sistere ubi voluerint sua corpora non credamus? &c. Num Deo summo concedere dubitabimus, ut de carne hominis, cui donat immortalitatem. corruptionem auferat, Naturam relinquat, congruentiam figuræ membrorumque detineat, detrahat ponderis tarditatem?* libr.22. de civit. Dei c. 11. *Fortè qui per plumarum & pennarum levitatem donavit avium terrenis corporibus, ut portentur in aëre, immortalibus factis corporibus hominum non poterit donare virtutem, quâ etiam in summo cœlo valeant habitare? &c. Cùm valeat nunc Natura corporum terrenorum deprimere animas deorsum, aliquo modo, & anima levare sensum terrena corpora non valebunt? &c. Si Deus minor vel Angelus vel Dæmon potuit pondus humidi Elementi* (in cribro virginis Vestalis) *sic suspendere, ut aquarum videatur mutata fuisse Natura, itanè Deus omnipotens, qui ipsa creavit Elementa, terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem Elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificans Spiritus?* libr. ejusd. cap. 30. *Qui motus illic talium corporum sint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tamen & motus & status sicut ipsa species decens erit, quicunque erit, ubi quod non decebit, non erit. Certè ubi volet Spiritus, ibi protinus erit corpus, nec volet aliquid Spiritus, quod nec Spiritum possit decere nec corpus.* serm.147. de tempor. *Credere debemus talia corpora nos habituros, ut ubi velimus, quando voluerimus, simus.* Autor libri de cognitione veræ vitæ cap. 45. (qui habetur inter opera Augustini tom. 9.) *Erunt illa corpora ut animus agilia. Quàm citò enim nunc animus ab Oriente in Occidentem cogitatione pervenit, tàm citò tunc illud corpus illuc pervenire poterit.* Prosper libr. 1. de vit. contempl. cap. 11. *Corporibus immortalitate donatis auferenda est tarditas, non integritas; necessitas, non voluntas; ut ibi sine temporis mora aut impedimento ponderis sint, ubi esse voluerint, atque eò sequatur sine ulla difficultate spiritale jam corpus, quocunq; ire voluerit Spiritus Angelicæ beatitudinis æqualitate perfectus.* Anshelmus in libr. de similitudinib. cap. 51. *Velocitas tanta nos comitabitur, ut ipsis Angelis Dei æquè celeres simus, qui è cœlo ad terras & è converso dicto citiùs dilabuntur.* Idem in Elucidario: *Sancti ita veloces sunt, ut quàm cito Oriens Sol in occidentem venire possit & quàm cito oculus se elevans visum ad cœlum dirigit, tàm cito ad terram de cœlo & de cœlo ad terram relabi poterunt.* Bernh. serm. 4. omnium Sanctorum: *Tanta futura credenda est corporum levitas & agilitas beatorum, ut possint, si velint, absq; omni mora seu difficulate ipsam quoq; cogitationum nostrarum sequi ad omnia velocitatem.* Laurentius Justinianus libr. de discipl. Spirit. cap.23. *Tanta agilitate prædita erit caro, ut in momento in omnibus obtemperet imperio Spiritus prævidentis. Absq; retardatione & sine ulla gravedine eo se divertet, quo impetus Spiritus se diriget.* Lutherus in enarrat. 1. Corinth. 15. tom. 6. Germ. fol. 261. *Corpus nostrum ita leve & agile Deus efficiet, ut instar scintillæ in sublimi feramur, veluti Sol sub cœlo constabimus,*

bimus,

bimus, ita ut uno momento vel hic in terris infrà, vel in cœlis supra simus &c. Idē Luth. in post. domest. fest. ascens. *Nunc quidē corpora nostra sunt gravia, inhabilia, tarda, sed quādo a mortuis resurrexerimus & nova corpora impetraverimus, illa ipsa erunt quidem vera corpora, carne, ossibus & omnib. membris constantia, verùm non amplius erunt tam gravia & inepta, sed prout tunc cogitationib. mox illic sumus, ita tunc idem corporibus nostris præstare poterimus.* Zuinglium vis veritatis impulit, ut scriberet part. 1. resp. ad Confess. Luth. pag. 465. *Clarificatorum corporum conditionem agilitatemque aëre longè a[illegible]iorem & expeditiorem esse & quanta illorum sit cl[illegible] & puritas, neminem mortalium novisse vel certa ratione assequi posse.*

8. Subtilitas. 98. 8. *Subtilia ac penetrabilia.* Definitur enim subtilitas, quòd sit *aptitudo penetrandi alia corpora.* Sic acus subtilis, visus subtilis, intellectus subtilis, judicium subtile dicitur, quod objecta penetrat. Pari ergò ratione corpus subtile est, quod penetrat & à quo ablata est repugnantia existendi eodem loco cum alio corpore. Probatur hæc corporis glorificati qualitas. 1. *à spiritualitate.* Corpora beatorum erunt spiritualia, ergò etiam subtilia, ut Spiritus potest penetrare corpora, sic etiam poterit idipsum corpus glorificatum utpotè spirituale, si corporibus gloriosis denegaretur vis penetrandi, in præcipua quadam virtute & qualitate à Spiritu differrent. 2. *ab Angelorum conformitate.* Beati erunt ἰσάγγελοι. Jam verò Angeli sunt essentiæ subtilissimæ penetrandi facultate præditæ. Actor. 12 v. 12. Angelus Petrum ex carcere educens nullis potuit valvis aut claustris cohiberi, quò minùs Petro in carcere astaret. Ergò etiam beatorum corpora erunt subtilia. 3. *à corporis Christi proprietate.* Christus *corpus nostrum humile conforme reddet corpori suo glorioso.* Jam verò Christus in resurrectione clausum sepulchrum penetravit, post resurrectionem clausis foribus ad discipulos ingressus est, in ascensione *penetravit cœlos*, ut in Harmon. de resurr. multis fuit demonstratum. Ergò etiam corpora beator. hac proprietate erunt prædita. Quidam addunt, quòd Christus natus fuerit illæso virginitatis claustro adeoque uterum Mariæ clausum penetrarit, quâ de re suo loco. 4. *a claritate.* Corpora beatorum erunt fulgentia, splendida, radiis Solarib. fulgidiora, ut superiùs demonstravimus. Jam verò radii Solares penetrant nō solùm aërem, aquas, sed etiam corpora solida, ut crystallum, vitrum &c. E. etiam beatorum corporib⁹ vis penetrandi non erit deneganda. 5. *ab agilitate.* Corpus gloriosum in suo motu non potest retardari propter summam agilitatem. E. nec impediri. Proinde nihil ei resistet, quare alia omnia penetrare valet. 6. *à consequente absurditate.* Si corpus glorificatum corpora materiata penetrare non valeret, cùm possibile sit includi, possibile esset illud incarcerari, atque ita de statu beatitudinis in statum miseriæ detrudi. Bonav. 4. sent. dist. 49. q. 1. art. 4.

Dicta veterum de subtilitate corporum glorific. 99. De hac dote sic loquuntur veteres. Epiph. in Ancor. p. 507. in Gr. εἰσῆλθε θυρῶν κεκλεισμένων (ὁ κύριος) ἵνα δείξῃ τὸ παχυμερὲς λεπτομερὲς &c. Autor libri de cogn. veræ vitæ c. 45. *Corpus Sanctorum resurget spirituale, quia velocitate, levitate, perspicuitate Spiritibus erit æquale & omne solidum ei penetrabile, sicut & corpus Domini lapide clauso surrexit & januis clausis intravit.* Anshelmus lib. de similit. c. 53. *Sicut Angelis nihil obsistit, nec aliquid eos impedire potest vel constringere, quin pro velle suo cuncta penetrent liberrimè: ita non erit aliquod obstaculum, quod nos retardet; nulla clausula, quæ nobis ullatenus obstet. In illa enim vita, si bonus fuerit, nihil patietur, quod nolit, sed agere permittetur, quæcunq; voluerit.* Idem in Elucidario *Dominicum corpus clauso sepulchro à mortuis surrexit, ad discipulos obseratis januis introivit, nobisq; in hoc futuræ libertatis documentum præbuit.* Damascen. lib. 4. orth. fid. c. 28. σῶμα πνευματικὸν, ἄτρεπτον ἀπαθὲς λεπτόν. *Corpus spirituale, immutabile, impassibile, subtile.* Thom in additam. q. 83. art. 2. ad 3. *Corpus gloriosum transibit sphæras cœlorum sine eorum divisione, non ex vi subtilitatis sed ex divina virtute, quæ eis ad nutum in omnibus subveniet.* Bonavent. d. l. *Quod duo corpora non sint simul, hoc est, propter corpulentiam ipsorum, quia unum non est alteri pervium. Si ergo ita sit, quod alterum habeat subtilem corporeitatem & penetrativam virtutem respectu alterius, tunc quidem poterunt esse simul; & quoniam in dote penetrabilitatis, id est, subtilitatis, datur corpori subtilitas & virtus activa ad penetrandum non glorificatum, ideo penetrat illo non cedente.* Brulefer lib. 4. sent. dist. 49. pulcrè distinguit inter *subtilitatem spiritualem & corporalem*, quæ est vel *raritatis* vel *virtutis. Subtilitas raritatis est quædam qualitas existens subjectivè in corpore raro ipsum disponens ad faciliter patiendum vel ad hoc ut faciliter penetretur, ut aër & cætera corpora mollia, quæ dicuntur rara, quia mollia & de facili sunt penetrabilia. Subtilitas verò virtutis seu activitatis est quædam qualitas existens in corpore disponens ipsum ad faciliter agendum seu faciliter penetrandum. Hoc modo posteriore corpora gloriosa habebunt dotem penetrabilitatis & possunt penetrare omne corpus non gloriosum.* Laurent. Justinianus de disc. spirit. cap. 23. *Caro ita efficietur spiritualis, ut omne solidum ei sit pervium, non claustris teneri poterit inclusa, non vinculis religata, sed liberam ingrediendi & egrediendi ubique recipiet facultatem.* Baptista Mantuanus lib. 3. de patientia cap. 27. *Beatis nihil erit invium, nihil clausum, nihil inaccessum, sed mira subtilitate ac agilitate corporis illuc etiam sine pedum ministerio ferentur, quò desiderabit ardor voluntatis; sic erit animæ imperio corpus obœdiens & subditum, ut ascensui nulla moles, nulla continuo motus lassitudo, nullius denique labor obsistat.*

100. 9. *Illocalia*, i.e. loco physico corporeo minimè circumscripta. Sanè corpora glorificata non erunt infinita sed finita, nec erunt ubiq; sed in certo quodam πῇ, interim non circumscribentur loco physico corporeo, sed definitivè in illo πῇ erunt. Probatur hæc glorificatorum corporum qualitas. 1. *ex spiritualitate.* Corpora beatorum erunt spiritualia, i.e. proprietatibus Spirituum prædita. Jam v. Spiritus non circumscribuntur loco. Sicut Spiritus nunc nullo corporali loco sustentatur: ita quoq; non est necesse, ut tunc spirituale corpus aliquo loco fulciatur. 2. *ex agilitate & subtilitate.* Si corpora glorificata loco circumcumscriberentur, non essent summè agilia & subtilia. 3. *ex conformitate cum Angelis.* Beati erunt *similes Angelis*, jam v. Angeli nō sunt in loco per circumscriptionē, sed in πῇ per definitionē. 4. *ex corporis Christi proprietate.* Corpora beatorū erunt conformia glorificato Christi corpori. Jam v. corpus Christi quatenus est glorificatū non circūscribitur loco physico corporeo, ut alibi pleniùs demōstratur. 5. *ex loci conditione.* Locus est affectio corporis animalis ac physici. Jam

Jam verò beatorum corpora non erunt ψυχικὰ sed πνευματικά. Tempus & locus sunt accidentia quæ ad hunc mundum pertinent, quia antequam mundus extaret, nec tempus nec locus erat. E. etiam unà cum mundo tempus & locus cessabunt. 6. *ex loci definitione.* Locus Aristot. est τὸ τοῦ περιέχοντος πέρας ἀκίνητον πρῶτον. At corpora beatorum nullâ superficie circumscribuntur. 7. *ex cæli constitutione.* Cœlum beatorum non est locus aliquis physicus corporeus, ut superiùs vidimus. E. nec beatorum corpora loco aliquo physico corporeo circumscribentur. Philosophus disputat, cœlum supremum non esse in loco, cùm non circumscribatur superficie corporis continentis, quantò igitur minùs cœlum beatorũ loco aliquo corporeo circumscribi judicandum? 8. *ex causarum locationis remotione.* Corpora egent loco, tum *ob sui conservationem*, tum *ob universi contiguitatem.* Neutra causa in beatorum corporibus locum invenit, sustentantur enim immediatâ Dei virtute, nec in novo cœlo erit talis contiguitas, qualis in hoc visibili universo.

10. Invisibilitas. 101. 10. *Invisibilia*, id est, oculis nondum glorificatis non necessariò actu ipso subjecta. Possunt sanè corpora glorificata ab oculis etiam nondum glorificatis videri, si accesserit peculiaris οἰκονομία ac dispensatio divina, ut exemplum Christi & aliorum cum ipso resuscitatorum ostendit: sed non necessarium est, ea actu semper videri, præsertim ab oculis nondum glorificatis. Invisibilia ergo sunt non ratione δυνάμεως, sed ratione ἐνεργείας & actus; non absolutè & ἁπλῶς, sed κατά τι & limitatè respectu nostri in hac vita; quia scilicet oculi nostri nondum sunt clarificati. Probatur hæc proprietas glorificatorum corporum 1. *ex spiritualitate.* Corpora glorificata sunt spiritualia. Jam verò Spiritus ab oculis corporeis videri nequit. ψυχικοῦ καὶ χοϊκοῦ σώματος proprium est videri, non autem πνευματικοῦ καὶ ἐπουρανίου. 2. *ex conformitate cum Angelis.* Beati erunt ἰσάγγελοι etiam corporum ratione, ut superiùs demonstravimus. Jam verò Angeli non nisi in assumtis corporibus videntur & quidem liberâ sui manifestatione non autem necessaria quadam apparitione. Excipiunt, *Angelos quoties in corporibus assumtis apparent, semper videri.* Resp. non videntur ab omnibus necessariò, quibus in assumtis corporibus præstò sunt, sed ab illis duntaxat, quorum oculos Deus aperit, ut aërea illa corpora [talia enim à plerisque Theologis censentur] videri possint, id quod evidenter apparet ex 2. Reg. 6. v. 17. *ad preces Elisæi aperuit Dominus oculos pueri & vidit, & ecce mons plenus equis & curribus igneis in circuitu Elisæi.* Jam antè aderat Angelicus ille exercitus, sed à servo Elisæi non videbatur, quia oculos nondum habebat apertos. Adde quod ἀορασία maneat proprietas ἀγγελότητος Angelicæ Naturæ, unde Angeli referuntur inter τὰ ἀόρατα Col. 1. v. 16. Ergo etiam erit proprietas ἰσαγγελότητος. Jam verò beati futuri erunt ἰσάγγελοι. 3. *ex qualitate corporis Christi.* Christus in medio exinanitionis statu *per medios Nazarethenos* transire poterat, ut eum nec viderent, nec comprehenderent Luc. 4. v. 30. poterat à furore Judæorum in templo *se abscondere ac per medium eorum è templo exire* Joh. 8. v. 59. ac postquam per resurrectionem ingressus erat in gloriam suam, factus est ἄφαντος coram discipulis in Emaus Luc. 24. v. 31. jam verò Christus corpus nostrum humile conforme reddet corpori suo glorioso Phil. 3. v. 21. Post resurrectionem Christus dicitur *discipulis apparuisse sesèque manifestasse.* Atqui si necessariò & ex immutabili Naturæ conditione ac proprietate physica corpus CHRISTI obviis quibuscunque fuisset conspicuum, quorsum opus fuisset ut Christus se manifestaret modò hac modò alia μορφῇ Marc. 16. v. 12. Johan. 20. v. 15. cap. 21. v. 1. Actor. 10. v. 40. Christus in via Damascena *apparuit Paulo*, Act. 9. v. 17. 1. Cor. 15. v. 8. interim comites Pauli neminem viderunt Act. 9. v. 7. Stephanus *videt Iesum stantem à dextris Dei* Act. 7. v. 55. quem Concilii Patres non vident. Excipiunt 1. *Christum non fuisse factum invisibilem, sed [illegible] disparuisse, corpore suo non amplius fuisse præ[illegible]tem sed repentinè subductum &c.* Resp. imò verò emphasis phraseos ἄφαντος ἐγένετο manifestè ostendit, quod miraculoso quodam modo per proprietatem ac vim glorificati corporis subitò desierit ab ipsis videri vel ipso adhuc præsente vel invisibiliter discedente per dotem agilitatis. Si Christus per discessum localem & successivum videri desiisset, quid quæso miraculosi in eo fuisset, jam verò Evangelista tanquam singulare ac miraculosum hoc commemorat, quod Christus coram his discipulis factus fuerit ἄφαντος? Confer Harm. de resurrect. cap. 7. p. 227. 2. *Christum factum fuisse ἄφαντον* sed non ἀόρατον. Resp. si per ἀορασίαν absoluta impossibilitas videndi intelligatur, quæ non solùm actum & ἐνέργειαν sed etiam δύναμιν omnem excludat, facilè concedimus eo modo ac sensu Christi corpus non esse ἀόρατον factum, sed ἄφαντον, quia actus primus sive δύναμις videndi in corpore mansit, actus autem secundus cessavit, interim nobis hoc sufficit, quod Christi corpus in momento disparuisse, nec à discipulis visum fuisse dicitur, etiamsi reverâ præsens esset. 4. *ex proprietate eorum, qui cum Christo resurrexerant.* De illis dicitur Matth. 27. v. 53. *Venerunt in sanctam civitatem & apparuerunt multis.* Non visi sunt ab omnibus, sed à multis, quorum scil. oculos Deus aperuerat & illuminaverat, ut spiritualia resuscitatorum corpora intueri possent. Utique ergo glorificata corpora inter alias dotes & novas qualitates, quas post resurrectionem sortiuntur etiam hanc habent, quod oculis carnalibus & mortalibus non sint conspicua, nisi divinâ virtute illi aperiantur. Excipiunt, *nuspiam extare scriptum, quod resuscitati cum Christo in urbe Hierosolyma deambulaverint atque interim non ab omnibus, sed ab aliquibus tantùm visi fuerint.* Resp. textus expressè asserit, quod in urbem Hierosolymam ingressi *multis apparuerint* ἐνεφανίσθησαν, quod manifestè conspecti fuerint multis. Quod si ergò multis duntaxat apparuerunt, ergo non cuivis in urbe obviam sibi facto. Si apparuerunt, ergo non ex naturali quadam corporis proprietate visi sunt, sed ex divina dispensatione, per quam oculi illi multorum sunt aperti. Quod ita comparatum est, ut appareat non quibusvis, sed certis duntaxat hominibus & quidem ex singulari Dei beneficio, de eo dici nequit, quod necessariò semper ab omnibus actu videatur. Jam verò corpora glorificata resuscitatorum ad vitam æternam ita comparata sunt, ut ex dictis apparet. Ergo. Confero hûc exemplum CHRISTI, de quo Petrus eadem ferè phrasi pronunciat, Act. 10. v. 40. & 41. ἔδωκεν ὁ θεὸς αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι *dedit eum conspicuum fieri non omni populo, sed Apostolis præordinatis testibus.* Si DEUS dedit eum fieri conspicuum, utique non ex essentiali & naturali quadam

dam corporis glorificati proprietate visus est ab oculis mortalium, sed ex divino beneficio ab oculis scilicet per divinam dispensationem apertis. Si Christus non est omni populo conspicuus factus, sed *praeordinatis duntaxat testibus*, utique ergo alia est proprietas corporis glorificati, quàm illius quod nondum est glorificatum, illud enim omnibus, quorum oculis objicitur, erit conspicuum, hoc verò minimè. Quemadmodum ergo Christus non est continuè cum discipulis post resurrectionem suam conversatus, sed in momento in medio ipsorum stetit, ita ut non viderent eum motu locali ac successivo visibiliter ingredientem, & in medium procedentem Joh. 20. v. 19. in momento etiam ab ipsis discessit & ἄφαντος factus est, Luc. 24. v. 31. sic & resuscitati cum Christo non fuêre assiduè cum illis, quibus apparuerunt, conversati, non manducarunt & biberunt cum ipsis, non fuêre somno sub eodem tecto cum illis usi, sed in momento quandoque apparuerunt ac rursus disparuerunt, donec exacto 40. dierum decursu cum Christo in cœlum ascenderent. Confer Harm. de pass. cap. 18. p. 854. 5. *ex claritate, agilitate & subtilitate.* Corpora glorificata sunt splendida, fulgentia, clara, item agilia ac subtilia. Ergo oculis carnalibus videri nequeunt, nisi illi divinitùs aperiantur. Quòd si enim claritas ipsorum Sole fulgentior, quomodo non perstringeret oculos carnales & corruptibiles? Solis lux à nobis videri nequit, sed visus aciem fulgore suo obtundit, quantò ergò minùs glorificata corpora fulgidissima ac Solis radiis clariora videri poterunt? Aër visui nostro propter subtilitatem non est obvius, ignis quo carnes in verubus assantur, ob tenuitatem à nobis non videtur, quantò ergò minùs corpora glorificata dote subtilitatis prædita videre poterimus? si per dotem agilitatis ac subtilitatis in momento esse possunt, ubicunque velint, quomodo necessarium erit, ut in loco intermedio, per quem tàm subitò moventur, ab omnibus videantur? 6. *à negata proportione objecti & instrumenti.* Inter sensibile & sensorium requiritur certa συμμετρία ac proportio docente Philosopho 2. de anim. cap. 9. Jam verò inter corpus glorificatum & oculos nondum glorificatos nulla proportio, illud enim πνευματικόν hi verò ψυχικοί, illud subtile & ἰσάγγελον hi crassi & ἀνθρώπινοι, illud clarum ac lucidum. hi obscuri; illud agile, hi verò tardi; illud immortale & incorruptibile, hi verò θνητοί; illud cœleste, hi verò terreni. Ergo nulla hîc locum habere poterit visio, nisi accesserit divina dispensatio. 7. *ex status cœlestis conditione.* Ea est cœlestis gloriæ conditio, ut *eam nec oculus viderit, nec auris audiverit, nec ea in cor hominis ascenderit* Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. ergo nec corporum glorificatorum δόξα terrenis & mortalibus oculis est obvia. Ne radiorum quidem solarium claritatem oculi nostri sustinere possunt, quomodo ergo glorificatorum corporum jubar admittere possent? Cùm lux cœlestis in apparitione Christi Saulum circumfulgeret, protinus in terram cadebat Actor. 9. v. 4. cùm Angelus è cœlo descendens, cujus aspectus erat sicut fulgur lapidem à sepulchro revolveret, custodes timore exterriti facti sunt velut mortui, Matth. 28. v. 4. 8. *à penetratione.* Corpora glorificata penetrare possunt quævis obvia, ut superiùs ostendimus. Atqui illa penetratio non fit ὁρατῶς καὶ αἰσθητῶς sed ἀοράτως καὶ ἀναισθήτως. Ergo etiam corpora glorificata sunt invisibilia. Si aër ob subtilitatem ac tenuitatem conspectum effugit, quantò minùs corpus spirituale, quod et ipsum lapide sepulchrum penetravit, quâ ex re nullius patet transitus, oculis nostris cœcutientibus necessariò apparebit? Augus. ad Orosium. *Clarificatâ carne Dominus resurrexit, sed noluit in ea clarificatione discipulis apparere, eò quod non possent oculis suis talem clarificationem aspicere.* lib. 22. de civ. Dei cap. 19. *Claritas in Christi corpore cùm resurrexit ab oculis discipulorum potius abscondita fuisse, quam defuisse credenda est. Non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus, quando ille à suis ita deberet attendi, ut posset agnosci.* Lyranus in cap. 7. Act. *A corpore Christi in cœlo existentis fuit immutatus oculus Stephani ad visionem humanitatis Christi in cujus potestate est, sicut fortasse & cujuscunque alterius corporis glorificati, quoniam totaliter est anima subjectum, ut pro voluntate videatur prope & longe in propria atque aliena effigie.* Thom. part. 3. q. 54. art. 1. resp. ad 2. *Hæc est dispositio corporis gloriosi, ut sit spirituale, id est, subjectum Spiritui. Ad hoc autem quod sit omninò corpus subjectum Spiritui, requiritur, quod omis actio corporis subdatur Spiritus voluntati. Quod autem aliquid videatur, fit per actionem visibilis in visum, & ideo quicunque habet corpus glorificatum, in potestate sua habet videri, quando vult & quando non vult, non videri. Hoc tamē habuit Christus non solùm ex conditione corporis gloriosi, sed etiam ex virtute Deitatis, per quam fieri potest, ut corpora etiam non gloriosa miraculosè non videantur.* Confer D. Gesnerum lib. de person. Christ. p. 292. D. Meisner. p. 1. Phil. sobr. cap. 3. sect. 3. q. 6.

102. II. *Impalpabilia*, id est; quòd non necessariò actu tangantur ab illis, quorum tactus nondū est glorificatus, nam & hîc distinguendum inter δύναμιν & actum, itemque inter tangens glorificatum & non glorificatum. Probatur hæc glorificatorum corporum qualitas. 1. *ex spiritualitate.* Beatorum corpora erunt spiritualia. Jam verò palpari est proprium corporis ψυχικοῦ καὶ χοϊκοῦ non πνευματικοῦ καὶ ἐπουρανίου. 2. *ex conformitate cum Angelis.* Beati non solùm ratione animarum, sed etiam ratione corporum erunt ἰσάγγελοι. Jam verò Angeli non semper actu tanguntur etiam in assumtis corporib. 3. *ex proprietate corporis Christi.* Christus post resurrectionem discipulis suis sese palpandū & contrectandum præbuit non ex Naturæ necessitate, sed ex libera voluntate, non ex essentiali quadā corporis glorificati dispositione, sed ex divina dispensatione, οὐ νόμῳ φύσεως, ἀλλ' οἰκονομίας τρόπῳ Damasc. lib. 4. orth. fid. cap. 1. ad comprobandam scil. resurrectionis veritatem, sicut etiam eodem fine cum discipulis *manducavit ac bibit*, Act. 10. v. 41 non ex Naturæ necessitate, sed ex libera οἰκονομίᾳ per quandā συγκατάβασιν Theoph. in c. p. 24. Luc. Beda in c. 20. Joh. ac vulnerum cicatrices in glorificato suo corpore illis ostendit, interim potuit vero suo corpore præsens adesse, licet nec videretur nec palparetur, ut apparet ex eo, quod discipulis in Emaus assidens subitò fit ἄφαντος. 4. *ex subtilitate.* Sicut aërem ob subtilitatem palpare non possum⁹; ita quoq; corpora glorificata utpote maximè subtilia contrectare minimè datur. 5. *ex invisibilitate.* Sicut non est necessarium, glorificatum corpus actu secundo semper videri, ita quoque necessarium non est idem semper palpari, cùm visus atq; tactus hac

II. Impalpabilitas.

hac in re sit par ratio. 6. *ex penetrandi virtute & agilitate.* Corpora glorificata per dotem agilitatis in momento esse possunt ubicunque velint & obvia quævis corpora penetrant. Ergo necessarium non est, ut in spacio, quod transeunt intermedio, semper actu secundo tanguntur & palpentur. 7. *ex illocalitate.* Si corpus glorificatum potest esse in eodem loco, cum corpore non glorificato, utique etiam poterit se facere impalpabile. Chrysostomus in homil. de Mar. Magdal. *Volebat hac mulier adhuc cum Christo conversari, sicut & ante passionem & pra gaudio nihil ingratum cogitabat, quamvis caro Christi multò melior facta fuerat resurgendo, ideò Dominus dixit. Nondum ascendi ad Patrem meum, q. d. non astimes me jam terrenam vitam agere &c. Dominus istud verbum, noli me tangere, inani ipsius conatui opponit, q. d. non poteris me attactu comprehendere & addita ratione animo solicitudinem eximit, nondum ascendi ad Patrem meum, q. d. etsi tangi nequeo, tamen tangendum me vobis ante ascensionem exhibebo.* Gregorius homil. 20. in Evang. *Quod Christi corpus est incorruptibile & simul palpabile hac sunt duo contraria juxta humanam rationem, sed Salvator noster in resurrectione sua utrumque servavit, ut monstrando incorruptibile invitaret ad pramium & prabendo palpabile formaret ad fidem.* Ibid. *Corrumpi necesse est quod palpatur, & palpari non potest quod non corrumpitur.* Thom. in additam. q. 83. art. 6. *Tangi potest si velit beatus, cùm qualitates habeat, qua tactu percipiuntur.* Javellus tract. 3. de felic. Christ. cap. 3. *Corpus humanum ex sui Natura ante & post resurrectionem est verè tangibile & palpabile, ex privilegio autem gloria potest anima gloriosa facere ipsum intangibile & impalpabile &c. Non inerit corpori in quantum humanum, sed in quantum corpus humanum glorificatum.* Item. *Corpus gloriosum immortale & impassibile ex sui Natura tangibile est, quoniam constat ex vera carne & osse & nervo, in quibus existunt, qualitates Elementares, quod est verè palpabile. Quoniam caro & ossa solida sunt & non de facili cedunt, imò resistunt tangenti, ne subintret ad differentiam simplicis aut compositi rari. Dico insuper, quod ex eo, quod omninò subjicitur anima gloriosa potest agere anima, ne per qualitates tangibiles immutet sensum tactus, & hoc habet ex divina virtute & non ex Natura. Sicut enim divina virtus facit, quod ignis, licet sit calidus, non calefaciat nec comburat, ut patet de pueris existentibus in fornace & sic potest corpus gloriosum non tangi, potest etiam non palpari, quando anima gloriosa voluerit. Potest enim facere, quod corpus gloriosum sit simul in eodem loco cum non glorioso, ut patet de corpore Christi exeunte de sepulchro non fracto lapide, ex consequenti non resistet corpori solido transeunti, & ut sic non palpabitur, quando etiam voluerit anima corpus palpabile facit. Et utrumque habemus de facto in Christo. Nam quando ingressus est januis clausis se impalpabilem fecit, quod fuit in eodem loco cum janua sive ostio: quando autem ostendit manus & latus Thoma se palpabilem reddidit. Est ergo in potestate anima gloriosa facere corpus suum invisibile & visibile, intangibile & tangibile, impalpabile & palpabile, & hoc ex divina virtute sibi impressa.*

2. Bona vita aterna externa. 1. suavissima consociatio.

103. Exposuimus hactenus *bona vita aterna interna*, quæ in semetipsis beati sentient, restat ut *externa* eorundem bona expendamus. Ea verò revocari possunt ad duo principalia capita, ad *consociationem scilicet suavissimam & habitationem pulcerrimam.* Societatem habebunt 1. *cum DEO & Christo. 2. cum sanctis Angelis. 3. cum omnibus beatis.* 1. De societate cum Deo & Christo hæc loquuntur dicta Luc. 23. v. 43. *Hodiè mecum eris in Paradiso.* Johan. 12. v. 26. *Ubi ego sum, illic & minister meus erit.* Johan. 14. vers. 3. *accipiam vos ad meipsum, ut ubi ego sum & vos sitis.* vers. 16. *alium consolatorem dabo vobis, ut maneat vobiscum in aternum.* vers. 21. *Qui diligit me, manifestabo ei meipsum.* vers. 23. *ego & Pater meus mansionem apud eum faciemus.* Joh. 17. v. 24. *Volo ut ubi ego sum & illi sint mecum ut videant claritatem meam.* 2. Cor. 5. v. 8. *Desideramus peregrinari à corpore & prasentes esse apud Dominum.* Philip. 1. v. 23. *cupio dissolvi & esse cum Christo* 1. Thessal. 4. v. 17. *rapiemur in nubibus obviam Domino, & sic semper cum Domino erimus.* 2. Tim. 2. v. 11. *Si commortui sumus etiam unà cum ipso vivemus.* Hebr. 12. v. 23. *accessistis ad judicem omnium Deum.* v. 24. *& ad N. T. Mediatorem Christum.* 1. Joh. 1. v. 6. *Societatem cum eo habemus.* Apoc. 7. v. 9. *stant ante thronum & in conspectu Agni.* v. 15. *sunt ante thronum Dei & serviunt illi.* v. 17. *Agnus, qui in medio throni est, reget illos.* cap. 14. v. 4. *sequuntur Agnum quocunque ierit.* cap. 21. v. 3. *ecce tabernaculum Dei cum hominibus & habitabit cum eis & ipsi populus ejus erunt & ipse DEUS erit eorum DEUS.* Ex quibus intelligitur societatem illam non fore duntaxat *inchoatam*, ut in hac vita, sed *consummatam ac perfectam*, nec fore duntaxat *externam*, sed etiam ac maximè *internam*, quia Deus erit *omnia in omnibus* 1. Cor. 15. vers. 28. habitabit non solùm cum eis, sed etiam, in eis ac beatificâ sui visione omnes animæ vires & facultates plenissimè saturabit & exhilarabit. 2. De societate *cum Angelis* hæc loquuntur dicta. Matth. 22. vers. 30. Marc. 12. v. 25. Luc. 20. vers. 36. *erunt sicut Angeli* καὶ ἰσάγγελοι, erunt Angelorum choris intermisti atque uno concentu Deum in secula laudabunt. Heb. 12. v. 22. *accessistis ad* μυριάσιν ἀγγέλων. Apoc. 4. v. 9. *cùm darent animalia gloriam & honorem & benedictionem sedenti super thronum.* vers. 10. *procidebant viginti quatuor seniores ante sedentem in throno & adorabant viventem in secula seculorum.* cap. 14. v. 3. *Cantabant quasi canticum novum ante sedem & ante quatuor animalia & seniores & nemo poterat discere illud canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui exemti sunt de terra.* Per hæc *quatuor animalia* quidam intelligunt symbolicè præfigurari *Angelos*, qui in quatuor mundi plagis Deo ministrant, sic enim describuntur v. 8. quod *habuerint alas senas in circuitu*, quibus celeritas eorum in exequendis Dei mandatis denotatur, quodque *intus* fuerint *plena oculis*, quibus vigilantia eorum insinuatur, ac *requiem non habuerint die ac nocte dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus.* Conf. Esa. 6. vers. 2. & 3. ubi Seraphim totidem alas habent & idem canunt canticum. Ezech. 1. vers. 5. cap. 10. vers. 5. Apocal. 5. vers. 8. cap. 8. vers. 3. Quidam tamen ut Hieronymus in procem. super Matth. Augustin. lib. 1. de consens. Evangelist. cap. 6. malunt ad Evangelistas applicare, cùm in seq. cap. 7. vers. 11. Angeli ab illis animalibus distinguantur. 3. De societate *cum omnibus beatis & electis* testantur hæc dicta Matth. 8. vers. 11. *Multi ab Oriente & Occidente venient & recumbent cum Abrahamo, Isaaco & Iacobo in regno cælorum.* Luc. 13. vers. 28. cum

1. cum Deo & Christo.

2. cum Angelis.

3. cum omnibus beatis.

cùm videritis Abraham & Isaac & Iacob & omnes Prophetas in regno Dei. v. 29. *venient ab Oriente & Occidente & Aquilone & Austro & accumbent in regno Dei*. Heb. 12. v. 22. *accessistis ad montem Sion & civitatem Dei viventis Ierusalem cælestem* [ad consortium Ecclesiæ N. T. per montem Sion ac terrenam Hierosolymam præfiguratæ, quæ in hac vita militat, in futura triumphat atque ambitu suo omnes electos complectitur] v. 23. *ad panegyrin & Ecclesiam primogenitorum in cœlis conscriptorum*. [Quidam hæc verba accipiunt de *Angelis*, qui Job. 1. v. 36. cap. 38. v. 4. nominantur *filii Dei*, quâ ratione per appositionem subjungerentur præcedentibus, *accessistis ad myriasin Angelorum*, qui sunt *primogeniti*, hoc est, filii Dei carissimi & *conscripti in cœlis*, id est, electi à Deo ad vitam æternam. Sed commodiùs accipiuntur de Catholica & universali Sanctorum Ecclesia, ut sic per *primogenitos* intelligatur dilectus Dei populus Exod. 4. vers. 22. qui dicuntur *conscripti in cœlis*, per æternam scilicet electionem Luc. 10. v. 20. Philipp. 4. vers. 3. quam hominibus verè & perseveranter in Christum credentibus non autem Angelis Scriptura propriè tribuit] *& ad Spiritus justorum perfectorum* [per quos intelliguntur animæ à corporibus separatæ & in cœlum receptæ, quæ plenè sunt sanctificatæ ac glorificatæ.] Refer huc visiones Apocalypticas, in quibus Ecclesia triumphans præfiguratur Apocal. 4. vers. 4. cap. 5. v. 8. cap. 7. v. 9. cap. 11. v. 16. cap. 14. v. 1. cap. 15. vers. 2. cap. 19. v. 1. &c.

Ex hac societate orietur 1. mutuus amor.

104. Ex hac suavissima & sanctissima beatorum societate orietur ac vigebit inter eos 1. *mutuus amor* ἔρως καὶ ἀντέρως. Cùm enim caritas in vita æterna futura sit perfecta 1. Cor. 13. v. 8. ideò non tantum Deum super omnia diligent, sed etiam semetipsos invicem purissimo & perfectissimo amore complectentur. Quantum quisque seipsum, tantum diliget etiam alterum. Anshelm. in prosol. cap. 25. *Iusti diligent Deum plusquam seipsos & invicem tanquam seipsos & Deus illos plus quàm illi seipsos, quia illi illum & se & invicem per illum & ille se & illos per seipsum*. Vita quæ in caritate ducitur est optima, jucundissima & quietissima, sicut è converso vita quæ in odiis, dissidiis ac litigiis ducitur est miserrima ac turbulentissima. Quare cum beatorum vita in perfecta caritate perpetuò sit ducenda, ideò etiam non poterit non esse jucundissima. Sicut cortinæ in tabernaculo Mosaico per ansulas erant sibi arctissimè connexæ, sic beati in vita æterna per caritatem unitissimè erunt invicem devincti.

2. mutuus honor.

2. *mutuus honor*. Maxima erit omnium beatorum dignitas, erunt *omnes Reges & Sacerdotes coram Deo* Apoc. 1. v. 6. ideò etiam honore sese mutuò afficient. Sicut Deus honoravit Sanctos cœlestium bonorum communicatione, sic beati Deum in se & omnibus reliquis beatitudinis consortib' honorabunt gratię divinę agnitione & glorificatione, honorabunt etiam sese invicem donorum in quemlibet beatum collatorū prędicatione. Joh. 12. v. 26. *Si quis mihi ministrat, honorabit eum Pater meus*. At quem Pater cœlestis honorat, eum etiam tota cœlestis curia honorat, quia voluntas beatorum divinæ voluntati est perfectissimè conformis.

3. maximū gaudium.

3. *maximum gaudium*. Ubi sincera & vera viget caritas, ibi quisque alterius bonum intuetur ut suum, ac de eo lætatur ut suo. Quantum igitur erit beatorum gaudium ortum ex eo, quod perfectissimam omnium bonorum plenitudinem tum in se tum in aliis cœlestis Hierosolymæ concivibus summè à se dilectis intuebuntur? Quanta erit delectatio intueri distinctos sanctorum Angelorum ordines, puta *Angelos, Archangelos, Principatus, Virtutes, Potestates, Dominationes, Thronos, Cherubim, Seraphim &c.* Quanta lætitiæ materia erit videre θεοπλάστους primos generis humani parentes, θεοσόφους Patriarchas, θεολήπτους Enochum & Eliam, θεόπτην Mosen, θεοπνεύστους Prophetas, θεοδιδάκτους Apostolos? Quanta erit voluptas associari cognatis, parentibus, liberis, conjugibus? Cumprimis verò quantum bonum ac gaudium erit videre *Christum* Regem omnibus Angelis & beatis præsidentem, *in diademate, quo coronavit illum mater sua in die desponsationis illius & in die lætitiæ cordis ejus*. Cant. 3. vers. 11. Confer quæ de exultatione Sanctorum diximus superiùs.

4. suavissimum colloquium.

4. *suavissimum colloquium*. Neque enim beati erunt χωφὰ πρόσωπα muti spectatores, sed suavissimos invicem sermones conferent de admirandis divinæ sapientiæ decretis, de stupendis divinæ potentiæ operibus, de infinitis divinæ gratiæ ac bonitatis argumentis. Quemadmodum enim Moses & Elias in transfiguratione cum Christo *colloquuntur* deinde instante passione Matth. 17. v. 3. Luc. 9. v. 32. sic in vita æterna vigebunt inter Sanctos perpetua & jucundissima colloquia de passionis Dominicæ fructu, æternâ scil. beatorum glorificatione ac de aliis fidei nostræ mysteriis, ad quorum perfectam agnitionem in hac vita aspirare nondum potuerunt. Quàm augusta erit ista Synodus, in qua convenient omnes Sancti V. ac N. Testamenti, cujus ἔξαρχος erit Christus, in qua non erit necessarium solicitè veritatem inquirere, sed omnia omnibus erunt nota ac manifesta.

Dicta veterum de beatorum societate.

105. De hac beatorum societate sic loquuntur veteres. Cyprianus lib. 4. Epist. 6. *Quæ erit gloria & quanta lætitia admitti, ut Deum videas, honorari, ut cum Christo Domino Deo tuo salutis ac lucis æternæ gaudium capias? Abraham & Isaac & Iacob & Patriarchas omnes & Prophetas & Apostolos & Martyras omnes salutare? cum justis & Deo amicis in regno cœlorum data immortalitatis voluptate gaudere? &c.* Basil. in exhort. ad Baptism. tom. 1. p. 450. *Ibi Angelorum millia, primorum parentum conventus, Apostolorum sedes, tribunalia Prophetarum, Patriarcharum sceptra, Martyrum corona, justorum laudes, cumulatissimè spectabuntur*. homil. in Psal. 45. *Definiunt quidam civitatem congregationem constabilitam & legibus administratam. Hæc enim tradita civitatis definitio illi, quæ sursum est Hierusalem, cœlesti civitati maximè convenit. Nam & ibi primogenitorum ac descriptorum in cœlis congregatio & ob immutabilem Sanctorum vitam & secundùm legem cœlestem gubernatam stabilis quidem ac perpetua est. Ordinem verò illius & omnem ornatum perdidicisse, Naturæ non est humanæ. Ibi namque sunt, quæ oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quę Deus præparavit diligentibus se, præterquam quia & myriades sunt ibi Angelorum & Sanctorum & conventus festivi & primogenitorum Ecclesia descriptorum in cœlis*. Theophylus Alexandrinus lib. 3. Paschali. *Ibi Angelorum reperiemus choros & cum eis festa celebrantes, habebimus eos socios mysteriorum Dei & exultatione ineffabili gestiemus, sapientiæ cum illis Sacramenta discentes, ubi nulla fraudis deceptio est*. Chrysostomus Epist. 5. ad

ad Theodorum. *Dic obsecro, si quis te in theatrum induceret, ubi magna multitudo hominum sederet, amicta stolis aureis & in medio omnium ostenderet alium quendam adornatum eximiè gemmis, regio vestitu insignem, coronam habentem in capite; deinde polliceatur te assumturum in eorum numerum, nummomnia faceres, quæ ipse jusserit? Evola nunc in cœlos animo, in illud intende theatrum, quod non co eit ex hujusmodi viris. Conventus est illic eorum, qui exuperant omne precium auri lapidum preciosorum, radiorum Solis & omnis visibilis formæ, non hominum solum, sed eorum, qui hominibus antecel lunt, Angelorum, Archangelorum, Thronorum, Dominationum, Principatuum, Potestatum. De Rege ipso nihil satis idoneum dici potest, adeò sermonem & mentem omnem excedit ejus pulchritudo, formositas, splendor, gloria, majestas, magnificentia.* Augustinus lib. 22. de civ. Dei cap. 29. *Ad Angelos jam cœpimus pertinere, cum quibus sancta nobis erit atque dulcissima in ipsa civitate Dei communio.* Gregorius in homilia super dictum Joh. 10. *Per me si quis introierit, salvabitur. Ibi hymnidici Angelorum chori, ibi societas supernorum civium, ibi dulcis solennitas à peregrinationis hujus tristi labore redeuntium, ibi providus Prophetarum cœtus, ibi judex Apostolorum numerus, ibi innumerabilium Martyrum victor exercitus tantò illic lætior quanto hic durius afflictus; ibi confessorum constantia præmii sui perceptione solidata; ibi fideles viri, quos à virilitatis suæ robore voluptas seculi emollire non potuit; ibi sanctæ mulieres, quæ cum seculo & sexum vicerunt; ibi pueri, qui hic annos suos moribus transcenderunt; ibi senes, quos hic & ætas debiles reddidit, & virtus operis non reliquit.* Bernhardus serm. 2. de nativ. col. 38. *Planè non dedignabuntur Angeli ut simus eorum socii, quorum facti jam ministri.* Baptista Mantuanus lib. 8. Sylvarum.

Quotquot erunt animas & quot nos ante fuerunt,
Accipient lato magna theatra sinu,
Fas erit hic nostræ vultus agnoscere gentis,
Atque dare alternis mutua verba sonis.
Hic cum fratre soror, nati cum Patribus ibunt,
Vespera nec festos finiet ulla dies.
Quos modò miramur, regione videbimus illâ,
Et veteres inter suscipiemur avos.

2. Pulcherrima habitatio. 106. 2. *Habitaculi*, in quod beati olim recipientur, *pulchritudo* colligitur 1. *ex ipsa appellatione.* Vocatur enim *novum cœlum, nova terra, Paradisus, domus Patris cœlestis, æternum tabernaculum, mons Domini, templum Dei, Sanctuarium, Hierosolyma cœlestis, civitas Dei viventis &c.* ut vidimus superiùs §. 11. At hæ ac similes appellationes de pulchritudine illius domicilii nos admonent. 2. *ex causarum enumeratione. Causa efficiens* adeoq; architectus cœlestis habitaculi est ipse Deus 2. Cor. 5 v. 1. Heb. 11. v. 10. Apoc. 21. v. 2. jam verò Deus est τὸ καλλιστον summa pulchritudo, ab eo non potest quicquam nisi pulchrum proficisci. Quicquid pulchritudinis in operibus hominum manu factis occurrit, ne umbræ quidem loco haberi potest, si ad pulchritudinem cœlestis Hierosolymę conferatur. *Materia* cœlestis habitaculi typicè describitur Apoc. 21. quod extructũ sit *ex auro, margaritis, gemmis*, quibus in his terris nihil pulchrius occurrit. *Forma* ibidem symbolicè ac mysticè exprimitur q; sit quadrata, amplissima, muris altis ac latis munita, plateis spaciosis & portis speciosis ornata &c. Johan. 14. v. 2. dicuntur in ea esse *mansiones multæ.* At talis civitas non potest non esse pulcherrima. Scholastici disputant, *cœlum beatorum tam amplũ ac spaciosum esse, ut si cuilibet Sanctorum unus locus & certa portio deputaretur, illud spacium plus contineret, quàm occupat universa terra. Finis* propter quem cœleste habitaculum divinitùs extructum, is est, ut contineat omnium bonorum & gaudiorum plenitudinem, quâ electi in omnem æternitatem perfruantur. Utique ergo ipsum quoque erit pulcherrimum. 3. *ex typorum præfiguratione. Paradisus terrestris* debuit esse typus Paradisi cœlestis. Atqui terrestris Paradisus fuit *omnis voluptatis promtuarium*, quantò magis cœlestis. *Hierosolyma terrena*, cumprimis *templum sanctuarium* debuit esse typus Hierosolymæ cœlestis. Atqui de terrena illa Hierosolyma asserit Plinius lib. 5. Natur. Histor. cap. 14. quod *fuerit urbium Orientis longè clarissima.* Templi structuram ac pulchritudinem mirantur ipsimet discipuli Christi. Matt. 24 v. 1. Marc. 13. v. 1. Luc. 21. v. 5. 4. *ex inhabitantium conditione.* Erit habitaculum *Dei, Angelorum & hominum.* Deus est ipsa lux, Angeli & beati fulgebunt divinâ luce & claritate, utique ergo etiam habitaculum erit lucidissimum, fulgentissimum, splendidissimum.

107. De hac novi cœli ac novæ terræ pulchritudine sic disserunt Ecclesiastici scriptores. Cyprianus serm. de laude Martyrii p. 490. *Nunquam excidit locus, ubi jacet gratia, ubi virentibus campis terra luxurians alumno se induit gramine & redolente pascitur flore. ubi altum nemora tolluntur in verticem & ubi arbor densiore comâ vestit, quicquid curvantibus ramis scena dejacens inumbrarit. Omnia illic non frigoris, nec ardoris: nec ut in autumno arva requiescant, aut ut iterum vere novo tellus secunda parturiat; unius cuncta sunt temporis, unius poma feruntur æstatis quippe cum nec mensibꝰ suis tunc Luna deserviat, nec per horarum Sol momenta decurrat, aut in noctem lux fugata concedat. Habet populos quies læta, sedes tenet placida, ubi fons scaturiens medio sinu alvei prorumpentis emergit & pauco per intervalla circuitu sinuosis flexibus labitur, ut in ora nascentium sibi fluminum dividatur.* Chrysostomus Epistol. 5. ad Theodorum lapsum. *Contemplare cœlum, animadverte permutatum fore habitum totius creaturæ. Nihil enim hujusmodi, ut nunc est, manebit, sed multò pulchrius erit ac præclarius, & quantum plumbo aurum vibrans æra, tantum hac rerum præsentium specie futurus ille decor illustrior erit &c.* Augustinus vel quicunque alius autor in lib. de tripl. habitacul. cap. 4. *Quicquid de urbe illa regia dixerit homo, quasi stilla de mari est vel quasi scintilla de foco.* Idem in lib. Meditat. cap. 26. *Ibi vivis margaritis surgunt ædificia. Auro celsa micant tecta, radiant triclinia. Solis gemmis preciosis hæc structura nectitur. Auro mundo tanquam vitro urbis via sternitur. Hyems horrens, æstas torrens illic nunquam sæviunt. Flos perpetuus rosarum ver agit perpetuum. Candent lilia, rubescit crocus, sudat balsamum. Virent prata, vernant sata, rivi mellis influunt. Pigmentorum spirat odor, liquor & aromatum. Pendent poma floridorum non lapsura nemorum. Non alternat Luna vices, Sol vel cursus siderum. Agnus est felicis urbis lumen inocciduum. Nox & tempus desunt ei, diem fert continuum &c.* Bernhardus de meditat. cap. 4. *Civitatis illius cives sunt Angeli, Deus Pater templum, Filius ejus splendor, Spiritus sanctus caritas. O civitas cœlestis, mansio secura, patria fertilis & ampla,*

D. Ita Patrum de habitaculi cœlestis pulchritudine.

ampla, totum continens quod delectat, populus sine murmure, incolæ quieti, homines nullam indigentiã habentes. Laurentius Justinian. de Castro connubio verbi & animæ cap. 5. *Civitas hæc magna, aspectu grata, ab hostibus secura, à doloribus aliena, à perturbatione extranea, à morte liberrima. Nil immundum in ea est, nil sordidum, nil corruptioni obnoxium. Totum in illa placet, totum lucet, totum arridet. Plateæ ejus auro mundo sternuntur, portæ ex Sapphiro & Smaragdo ædificantur, ex lapide pretioso omnis circuitus muri ejus, super turres, super muros custodes constituti sunt, qui die noctuque nomen Domini laudare non cessant, sed & per plateas vicosque mirabili exultatione ab universis Alleluja cantatur. Non indiget Solis aut Lunæ lumine, ut illustretur, quoniam claritas Dei illuminabit eam & lucerna ejus est Agnus. Fulget enim claritate, amœnitate floret, æternitate viget & mirabili dilatatur immensitate. Sine consummatione magna est, sine comparatione pulchra, sine defectu conspicua, sine oppositione præclara. Universi de uno potantur voluptatis fonte, de uno irradiantur veritatis lumine & in uno copulantur vinculo caritatis.*

Bona vitæ æter. erunt universalia.

108. Cæterùm bona illa ac gaudia vitæ æternæ erunt non tantùm *varia ac numero multiplicia*, sed etiam *universalia*, id est, in omnibus animæ potentiis & in omnibus corporis membris locum habebunt. Erit enim Deus plenitudo luminis intellectui, multitudo pacis voluntati, continuatio æternitatis memoriæ; erit speculum visui, mel gustui, cithara auditui, balsamum olfactui, flos tactui. Anshelmus lib. de similitud. cap. 56. *Delectatio quædam ineffabilis bonos inebriabit & inæstimabili dulcedine sui totos eos inenarrabili abundantia satiabit. Quid dixi totos? oculi, aures, nares, os, manus, guttur, cor, jecur, pulmo, ossa, medulla, exta etiam ipsa & cuncta singulatim, singulaque membra eorum in communi tàm mirabili delectationis & dulcedinis sensu replebuntur, ut verè totus homo torrente voluptatis Dei potetur & ab ubertate domus ejus inebrietur.* Laurentius Justinianus de disc. spirit. cap. 23. *Caro per omnes sensus multimodis exuberabit deliciis. Delectabitur oculus in amabili Redemtoris aspectu & cùm cœlum Solis, Lunæ & stellarum splendore rutilans intuebitur, auditum harmonia cœlorum melodica, cantica civium supernorum non mediocriter demulcebunt. Fragrans suavitas cœlestium odoramentorum mira liquefactione resperget odoratum. Indicibilis dulcedo omnium delectabilium mellifluâ quadam & jucunda satietate oris saginabit palatum, nam exultationes Dei in gutture eorum erunt. Ipse demum tactus sibi congruis abundabit deliciis &c.* In hac vita, animâ angore pressâ, corpus quandoque sanum est & vice versâ corpore sano existente anima dolet & angitur; sensus corporis unus voluptate afficitur, altero interim vel egente vel etiam patiente, sed in vita æterna & omnes animæ potentiæ & omnia corporis membra torrente divinç voluptatis inundabuntur. Tunc *sanabit* Christus totum *hominem* Joh. 7. v. 23. ut animâ & corpore perfectè sanus divinam dulcedinem in omnibus animæ facultatibus & corporis sensibus percipiat. Baptista Mantuan. lib. 3. de patient. cap. 27. *Videbunt beati cœlos ac omnem cœlorum harmoniam percipient. Videbunt & ipsum Christum & matrem & omnia omnium beatorum corpora gloriosa, quæ jam incorruptibilia & mirabili decore conspicua fient intuentium oculis tam dulce spectaculum, ut quod desiderari melius possit, nescituri sint. Id quoque visu erit jucundissimum, quod sicut nunc ex motu corporis animam inesse percipimus & vegetare ac regere membra corporea, sic tunc cœlo & Elementis & rebus omnibus Deum esse intimum & in qualibet universi parte totum conservare, alere ac gubernare mundi hanc machinam non dubio cernemus intuitu &c. Tanta erit vis in oculis, tam acuta videndi acrimonia; ut & corporum nostrorum ac Elementorum & cœli quantitates, numeros, proportiones, harmonias, symmetriam ac Naturam omnem beati visu penetrantes inebriandi sint ab ubertate domus Dei*, quod posterius desumtum ex Augustino, qui lib. 22. de civ. Dei cap. 30. statuit, *omnes harmonias corporalis numeri per corporis cuncta dispositi oculis beatorum fore manifestas.* Thomas 4. sentent. dist. 44. q. 1. art. 2. disputat, *suavissimum odorem exhalaturum ex corporibus glorificatis, qui summam delectationem olfactui afferat.* Idem in additam. q. 82. art. 4. de gustu sic scribit. *Secundum alios dicendum, quod gustus non erit ibi, ita quod immutetur ab aliquo cibo vel potu sumto, nisi fortè dicatur, quod erit ibi gustus in actu per immutationem linguæ ab aliqua adjuncta humiditate.* Sed hæc & similia rectiùs futuræ experientiæ reservantur, quàm scrupulosè disputantur ac temerè definiuntur.

De continua bonorum vitæ æternæ quantitate.

109. Exposuimus hactenus *quantitatem discretam*, hoc est, numerum ac multiplicem bonorum vitæ æternæ varietatem, quantum quidem in hujus vitæ caligine ex verbi lumine de illis cognoscere ac velut è longinquo intueri licuit, restat ut *continuam quantitatem* sive tempus eorundem explicemus. *Tempus* docendi gratia duplex statui potest. *Præparationis & Communicationis.* De tempore *præparationis* egimus superiùs in cap. de causa efficiente §. 39. *Tempus communicationis* subdividi potest in *tempus inchoationis ac durationis.* Tempus inchoationis diversum est *ratione subjecti* in *Angelis* bonis & *hominibus* electis. *Angeli boni* postquam in sancta erga Deum obœdientia persistentes in bono fuêre confirmati, vitæ æternæ bonorum ac gaudiorum plenè, immutabiliter ac invariabiliter participes fuêre facti, quorum tamen jam inde à prima sui creatione certo modo ac variabiliter fuêre consortes. Quod si ergo quæras, an Angeli à principio suæ creationis fuerint beati, distinctè respondendum erit. Ut enim notat Bonaventura. 2. sentent. dist. 4. *beatitudo* sumitur dupliciter 1. *positivè* pro plenitudine omnis boni, quæ includit claram DEI visionem, perfectam fruitionem & firmam tentionem. 2. *privativè* pro privatione omnis mali culpæ & pœnæ. Priori modo Angeli non fuêre à principio creationis beati, quia securitas & certitudo est de ratione beatitudinis eo modo accepta, sed tantum posteriore, quia omnes fuêre innocentes & sancti creati sine malo culpæ ac proinde etiam sine malo pœnæ, quâ de re in doctrina de Angelis pleniùs agitur. *Homines electi* in hac vita πρόγευσιν quandam cœlestium bonorum ac gaudiorum percipiunt, ac animæ eorum statim post mortem in eorum possessionem immittuntur, interim plena & perfecta æternorum istorum bonorum communicatio in novissimo demum die ipsis obtinget, quando corporibus è terra resuscitatis animæ iterum unientur atque à Christo dulcissimam illam vocem beati audient. *Venite benedicti Patris*

mei possidete regnum, quod paratum vobis à constitutione mundi. Matth.25.v.34. Tunc enim in die scilicet novissimo triplici ratione beatorum gloria erit perfectior. 1. *ex redunitione animæ cum corpore*, quod ipsum ad fruitionem cœlestium bonorum asciscetur. 2. *ex electorum complemento*, quia tunc omnes electi ad cœlestes nuptias congregabuntur. 3. *ex intuitu vindictæ divinæ* à Diabolo & omnibus Ecclesiæ hostibus sumendæ. Chrysostomus homil. 82. in Epist. ad Hebræos. *Gloriam quidem habent jam Sancti defuncti coronam gloriæ non habent*, quod deducit ex 2. Tim. 4. v. 8. Sed hac de re in tractat. de Morte §. 308. latius fuit dictum.

110. *Communicatio bonorum* vitæ æternæ complectitur eorum tum *continuitatem*, tum *perpetuitatem sive æternitatem*. Continuitatis nomine intelligimus, quod bona ac gaudia vitæ æternæ nullum habitura sint intervallum, nullam interruptionem, nullam variationem. In hac vita pii prægustum quendam cœlestium bonorum percipiunt, sed de eo rectè dicitur: *rara hora, brevis mora*; suavitati enim quam ex guttula illa divinæ dulcedinis percipimus statim succedit acerbitas doloris, tristitiæ, tentationis &c. sed in vita æterna cessabit illa lætitiæ ac tristitiæ vicissitudo, cui succedent gaudia continua, nulloque momento interrupta.

1. Continuitas gaudiorũ cœlestium probatur.

Probatur hæc cœlestium bonorum & gaudiorum continuitas 1. *ex diserta Spiritus sancti testificatione*. 1. Thess. 4. v. 17. πάντοτε *semper cum Domino erimus*. Apoc. 4. v. 8. *non habent requiem die ac nocte* à divinis scilicet laudibus, ergo nec cessabunt à beatifica Dei visione, ex qua illa glorificatio oritur. 2. *ex oppositione*. Pœnæ infernales erunt continuæ, ut in tractat. de Inferno §. 55. ostendimus. Ergo etiam gaudia cœlestia erunt continua. Neq; enim DEUS severior est in damnatis puniendis, quàm benignior in beatis præmio afficiendis. 3. *ex perpetua causæ actione*. Visio Dei beatifica est fons omnium bonorum ac gaudiorum cœlestium. Jam verò Deus amicam & paternam suam faciem nunquam subtrahet beatis. 4. *ex symbolica vitæ æternæ descriptione*. Psal. 36. v. 10. *apud te est fons vitæ*. Sicut fons perennis fundit aquas, sic ex fonte divinæ bonitatis perpetua & nunquam interrupta scaturient bona. 1. Pet. 1. v. 4. *est hereditas* ἀμίαντος, *quia non contaminatur tristitia vel dolore*, καὶ ἀμάραντος, *quia non marcescit vel flaccescit instar* florum *fugacium*, sed est in perpetuo vigore. Apoc. 21. v. 25. *portæ ejus non claudentur per diem, nox enim non erit illis*. Sicut urbs, cujus portæ semper patent, ab hostium incursione est secura: sic cœlestis Hierosolyma perpetuâ pace absque ullo belli metu vel periculo fructur. Apoc. 22. v. 2. *Lignum vitæ affert fructus duodecim per singulos menses reddens fructum suum*. Mensibus duodecim integer annus absolvitur, significatur igitur, quod lignum vitæ perpetuò futurum sit frugiferum.

2. Eorundem æternitas probatur 1. ex Scriptura.

111. *Æternitas* bonorum & gaudiorum vitæ æternæ describitur in sacris literis 1. καταφατικῶς *affirmativè*. Vocatur enim *vita æterna* Dan. 12. vers. 2. Matth. 25. v. 46. Joh. 3. v. 16. &c. *domus æterna in cœlis* 2. Cor. 5. v. 1. *civitas manens* Heb. 13. v. 4. *habens* μονὰς *mansiones multas*. Joh. 14. v. 2. *æternum tabernaculum* Luc. 16. v. 9. *regnum æternum* 2. Pet. 1. v. 11. *hereditas æterna* Heb. 9. v. 15. *salus æterna* Heb. 5. v. 9. *æterna gloria* 1. Pet. 5. v. 10. *æternũ pondus gloriæ* 2. Cor. 4. v. 17. &c. quibus appellationibus à præsenti vita momentanea & transitoria distinguitur ac in omnem æternitatem duratura prædicitur. Psal. 84. v. 5. *in seculum et sempiternum laudabunt te*. Esa. 35. v. 10. *lætitia sempiterna erit super caput eorum*. cap. 61. v. 7. *lætitia sempiterna erit eis*. Hæc præsens vita nostra non manet, sed perpetuò labitur ac fluit, est enim velut *ventus transiens, umbra fugiens, fumus deficiens, aqua dilabens, flos egrediens & statim exarescens, vapor & nubes citò evanescens*, est velut horologium arenæ continuè decurrentis & candela ardens, quæ suâ luce paulatim consumitur, sed cœlestis vita verè dicitur ęterna mansio, quia sine fine ac termino semper durat ac est velut unum τὸ νῦν semper stans ac manens. In hac vita nec honores nec divitiæ, nec voluptates manent, sed omnia transeunt: sed æternæ vitæ bona sunt bona permanentia ac sempiterna. 2. ἀποφατικῶς *negativè*. Joh. 8. v. 51. *Qui sermonem meum servaverit, non morietur in æternum*. Johan. 11. v. 26. *Qui vivit & credit in me, non morietur in æternum*. Joh. 16. v. 22. *gaudium vestrum nemo tollet à nobis*. 1. Cor. 15. v. 26. *novissimus hostis destruetur mors*. Apocal. 2. v. 11. *Qui vicerit, non lædetur à morte secunda*. Apocal. 21. v. 4. *mors ultrà non erit*. Si electi non poterunt amplius mori, utique bonis & gaudiis cœlestibus perfruentur in æternum. Rom. 8. v. 38. *nec mors, nec vita, nec Angelus, nec principatus, nec virtutes, neque instantia, neque futura* vers. 39. *neque altitudo, neque profunditas, nec ulla alia creatura poterit nos separare à caritate Dei, quæ est in Christo*. Si electos nihil quicquam separare potest à caritate Dei quæ est in Christo, ergo nec à bonis cœlestibus, quæ ex Dei caritate ad ipsos promanant. 3. συμβολικῶς *parabolicè*. Psal. 1. vers. 3. *folium ejus non defluet*. Psal. 36. vers. 10. *apud te est fons vitæ semper scaturiens*. 1. Pet. 1. v. 4. *ad hæreditatem* ἄφθαρτον, ἀμίαντον καὶ ἀμάραντον. Rationem appellationis exposuimus superiùs §. 12. Apoc. 2. vers. 7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ, quod est in Paradiso DEI mei*. Apoc. 3. vers. 12. *faciam eum columnam in templo Dei mei & foràs non egredietur amplius*. Apoc. 20. v. 14. *infernus & mors missi sunt in stagnũ ignis*, ut non possint electis ulteriùs terrorem incutere. Apoc. 22. v. 2. *lignum vitæ per singulos menses reddit fructum suum*.

112. Eadem gaudiorum cœlestium æternitas probari potest *rationibus ex Scriptura deductis*. *2. ex rationibus.* 1. *ex electorum in bono confirmatione*. Electi, utpote in bono confirmati, non poterunt ulterius peccare & à Deo sese avertere. Ergo nec poterunt bonis cœlestibus privari. 2. *ex immortalitatis participatione*. Electi ad imaginem divinam, cujus pars est immortalitas, erunt perfectè renovati, ac corpora ipsorum erunt immortalia, incorruptibilia, impassibilia. Ergo non erunt ulteriùs morti obnoxii vel periculo cœlestia bona amittendi subjecti. 3. *ex misericordia divinæ duratione*. Ps. 117. vers. 2. *confirmata est super nos misericordia ejus & veritas Domini manet in æternum*. Jerem. 31. v. 3. *in caritate perpetua dilexi te*. Johan. 13. v. 1. *cùm dilexisset suos, qui erant in mundo, dilexit eos in finem*. Si misericordia DEI super electos in æternum confirmata est, utique etiam bona & gaudia cœlestia erunt ipsis perpetua, quippe quæ ex fonte divinæ gratiæ profluunt. 4. *ex oppositione*. Si pœnæ infernales sunt æternæ, utique etiam præmia cœlestia erunt æterna. 5. *ex januæ occlusione* Matth. 25. vers. 10.

clausa

clausa erit janua, ut nec electi è beatitudinis statu exire, nec damnati ad gaudia cœlestia introire possint. 6. *ex chasmatos confirmatione.* Luc. 16. v. 26. *Inter beatos ac damnatos magnum chasma firmatum*, ut qui ex beatis sedibus ad infernales transire velint, non possint. Ergo electi non poterunt excidere beatitudinis statu. 7. *ex beatitudinis perfectione.* Nisi electi scirent bonis cœlestibus sese in æternum perfruituros, beatitudo ipsorum non esset perfecta. Hanc rationem urget Thomas 1. 2. q. 5. art. 4. ex Augustino lib. 12. de civit. Dei c. 20. *Vera beatitudo debet quietum reddere appetitum & excludere omne malum. Sed beatus maximè appetit perpetuitatem suæ beatitudinis & nisi de hac esset certus affligeretur timore amittendi & sic non esset perfectè beatus.* 8. *ex futuri seculi conditione.* In futuro seculo nulla erit temporum successio, nulla dierum ac noctium vicissitudo, sed perpetuum vũv fixum & mera æternitas.

Dicta Patrum de æternitate bonorum cœlestium.

113. De hoc bonorum & gaudiorum cœlestium tum *continuitate* tum *æternitate* sic disserunt veteres. Cyprianus serm. de ascens. Christi. *Exultabunt Sancti in gloria, videbunt Deum & gaudebunt, latabuntur & delectabuntur & fruentur gloria & in felicitate jucundabuntur æterna. Non senescent, non tabescent, non putrescent amplius. Perpetua sanitas, felix æternitas beatitudinis illius sufficientiam confirmabunt &c. impletâ ordinatâque omninò civitate Dei nec innovabitur nec mutabitur ultra fixa & consummata beatitudinis status.* Hilarius in Psalm. 60. *In tabernaculo Dei habituri sumus in secula sine ullo scilicet ætatis modo in æternum fluentibus seculis temporibusque mansuri &c. Hæc hereditas sancti est vita & incorruptio & regnum & coæterna cum DEO habitatio. Cæterùm ipse in conspectu Dei, ipse manebit æternus, jam omnibus, quos redemit, in reges cœlorum & coheredes æternitatis assumtis tradens eos regnum DEO Patri.* Idem in Psalm. 148. *In illo beatæ civitatis illius seculo, ubi cornu populi sui Dominus excitabit & incorruptionem, quæ significatur in cornu, per honorem immortalitatis impertiet. Tum enim cœlum novum & terra nova erit, cùm his præsentibus dissolutis, nova illa & æterna succedent.* Chrysostomus in Epist. 5. ad Theodorum lapsum. *Omnia occupabit ubique incorruptibili gloria & quod omnium longè est maximum, continuâ fruentur conversatione cum Christo unà cum Angelis, cum Archangelis, cum superioribus potestatibus.* Et postea. *Anima non solùm læta erit bonis præsentibus, sed secura ac tuta, quod tanta gaudiorum semina nunquam desitura sint.* Sophronius Hierosolym. in Epistola ad Sergium Patriarch. Constant. *Vitam illam quæ post præsentem vitam futura est, credimus permansuram & quidem indesinenter exhilarantem laudabilium operum patratores.* Augustinus lib. 13. de Trinit. cap. 8. *Ut homo beatè vivat, oportet ut vivat. Quem porrò morientem vita ipsa deserit, beata vita cum illo manere quomodo potest? cùm autem deserit, aut nolentem deserit aut volentem aut neutrum. Si nolentem, quomodo beata vita est, quæ ita est in voluntate, ut non sit in potestate &c. Non potest vita beata esse & volentem deserere, quia beatus nolens nemo fit ac per hoc quanto magis nolentem deserendo miserum facit, quæ si nolenti præstò esset, miserum faceret? Si autem volentem deserit, etiam sic quomodo beata erat, quam perire voluit qui habebat? Restat ut dicant neutrum esse in animo beati, id est, eum deseri à beata vita, cùm per mortem deserit tota vita, nec nolle nec velle, ad utrumque enim parato & æquo animo consistere. Sed nec ista beata est vita, quia talis est, ut quem beatum facit, amore ejus sit indigna. Quomodo enim est beata vita, quam non amat beatus? aut quomodo amatur, quod utrũ vigeat an pereat, indifferenter accipitur? &c.* Idem tractat. 31. in Johan. *Dies est ibi unus sed sempiternus, qui nec præceditur hesterno, nec excluditur crastino.* Cassiodorus lib. de anim. cap. 19. *Bonorum dona quis dubitet esse perpetua? cùm se cognoscunt lætitiam percipere & ulterius tristitiam non timere; mereri gaudium, quod norunt esse continuum. Illic animus suâ prosperitate non pavescit, sed exultationem propriam semper retinet in æternum cogitata prosperitas.* Beda in cap. 17. Lucæ. *In illa beatitudinis gloria, de qua Propheta suspirans ajebat, quia melior est dies una in atriis tuis super millia, tenebrarum interruptio nulla est, nulla saltem memoria miseriæ vel doloris, quia prima abierunt.* Damascenus lib. 2. de orthod. fid. cap. 1. *μετὰ τὴν ἀνάστασιν οὐκ ἡμέραις καὶ νυξὶν ὁ χρόνος ἀριθμηθήσεται, ἔσται δὲ μᾶλλον μία ἡμέρα ἀνέσπερος τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης τοῖς δικαίοις φαιδρῶς ἐπιλάμποντος*, Hildebertus Cenomanensis Epistol. 31. *In hoc fructu est regnum sine termino, satietas sine tædio, sublimitas sine discessu, glorificatio sine defectu.* Guilielmus Alvernus de retribut. Sanctorum cap. 1. *Dicitur vita æterna, quia multùm contraria est temporali. Sicut enim temporalis tota fluit & evanescit & nihil habet stans: sic illa rectà tota stat in soliditate perpetuitatis suæ & nihil habet fluens. Et sicut illà totum habet cum morte commune & vitam quasi in puncto solo contingit: ita illa tota seorsim est à morte, ex se tota vitam primam contingens, in nullo morti approximat.*

Q. An beatitudo intrinsecè vel extrinsecè sit æterna.

114. Quærunt Scholastici. *Quomodo beatitudo sit æterna, an intrinsecè & ex Natura sua, quia scilicet corrumpi non potest, an tantum extrinsecè, quia licet ex se corrumpi possit, Deus tamen eam conservat ne corrumpat*: Prius asserit Thomas 12. q. 5. art. 4. usus hac ratiocinatione. *Perpetuitas sequitur immutabilitatem, immutabilitatis autem causa formalis est perfectio consummata; effectiva virtus divina; materialis homo elevatus in participationem æternitatis.* Adde quod beatitudo in clara & *intuitiva Dei visione* consistat. Jam verò clara Dei visio intrinsecè & ex Natura sua est incorruptibilis. Ergo etiam beatitudo. Assumtum probatur, *Ut aliqua actio ex Natura sua incorruptibilis sit duo sunt necessaria. Unum ut principium activum, à quo elicitur sit incorruptibile. Alterum ut illud principium ab agendo cessare non possit. At hæc duo reperiuntur in visione beatifica. Nam principium illius activum est intellectus humanus lumine gloriæ illustratus. Intellectus autem incorruptibilis est, quia est naturalis potentia animæ rationalis quæ est intrinsecè immortalis. Similiter lumen gloriæ est incorruptibile, quia est qualitas spiritualis, quæ nullum habet contrarium à quo corrumpatur. Iam verò intellectus lumine gloriæ illustratus non potest cessare à visione Dei, quia Deus, qui est objectum illius visionis, necessariò semper præsens est. Sicut ergo oculus corporeus sufficienti lumine adjutus & corroboratus non potest non videre res sensibiles, quæ oculo objiciuntur: sic etiam de intellectu servata proportione dicendum.* Cajetan. in com.

Thom.

Thom. d. l. Contrà verò Scotus 4. sent. dist. 49. q. 6. disput. *Causam perpetuitatis hujus non esse formam beatitudinis, quasi per ipsam beatitudo formaliter sit necessaria nec Naturam illarum potentiarum quasi circa objectum necessariò perpetuò operetur; nec habitum in potentiis quasi necessariò determinantem potentias ad perpetuò operandum, sed esse ex sola voluntate divina, quæ sicut perficit Naturam intensivè, ita conservat eam perpetuò in tali perfectione.* Priori sententiæ assurgimus, si beatitudo ex hypothesi & cum reduplicatione, quatenus est electorum æterna in cœlis beatitudo, consideretur. Posteriori si absolutè & simpliciter spectetur.

2. De qualitate bonorum vitæ æternæ.

115. Exposuimus hactenus *quantitatem* bonorum & gaudiorum cœlestium tum *discretam*, tum *continuam*, restat ut earum etiam *qualitatem* utcunque declaremus. Quemadmodum discreta quantitas bonorum cœlestium *varietatem*, continua eorundem *continuitatem* ac *æternitatem*, sic qualitas illorum bonorum *intensivam suavitatem & satietatem* complectitur, quod beati non tantùm gustaturi sint dulcedinem divinæ bonitatis, sed cœlestibus bonis plenè satiandi; quod non primitias duntaxat quasdam cœlestium bonorum percepturi sint, sed iisdem penitus implendi; quod non aliquo duntaxat, sed summo prorsus gradu æternis ac cœlestibus gaudiis sint perfundendi. Æternæ enim vitæ bona ac gaudia non tantùm erunt *varia ac diversa*, nec tantùm *universalia* in omnibus animæ potentiis & corporis membris, nec solùm *continua*, non interrupta & æterna, sed etiam suavissima, sincerissima & ad summum voluptatis gradum elevata, erunt non solùm *extensivè* ratione æternitatis, sed etiam *intensivè* ratione graduum summa. Probatur hæc bonorum & gaudiorum cœlestium suavitas. 1. *ex eorum in sacris literis descriptione.* Psal. 17. v. 15 *satiabor cùm excitatus fuero secundùm imaginem tuam.* Psal. 36. v. 9. *inebriabuntur à pinguedine domus tuæ & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Ergo super electos non guttatim destillabit fons divinæ dulcedinis, sed torrens voluptatis eos inebriabit. Esa. 65. v. 13. *servi mei comedent, bibent, lætabuntur, jubilabunt præ exultatione cordis.* cap. 66. v. 12. *declinabo super Ierusalem quasi fluvium pacis & quasi torrentem inundantem gloriam gentium.* Apoc. 7. v. 17. *Agnus deducet eos ad vivos fontes aquarum.* Apoc. 22. v. 1. *Fluvius splendidus aquæ vivæ procedit ex throno Dei & Agni in medio plateæ cœlestis Hierosolymæ.* Ex his fontibus, ex hoc fluvio affatim bibere poterunt, unde etiam vitæ æternæ gaudia conferuntur *convivio ac nuptiis*, in quibus est omnium rerum abundantia. 2. *ex animarum & corporum glorificatorum conditione.* Corpora beatorum erunt ipsi Dei manu formata ac unà cum animabus ad DEI imaginem perfectè renovata, ideò etiam suavitatis, exultationis ac voluptatis in summo gradu capacia. 3. *ex bonorum & gaudiorum continuatione.* Erunt vitæ æternæ gaudia non tantùm continua & nunquam interrupta, sed etiam perpetua ac sempiterna. Ergo non possunt non esse summa & suavissima. 4. *ex bonorum accumulatione.* Quò plura bona alicui communicantur, eò uberior lætitiæ ipsi offertur materia. Jam verò bona vitæ æternæ electis communicanda sunt varia ac diversa, multiplicia, universalia, in omnibus animæ potentiis & corporis membris vigentia, quinimò infinita, quia æterna. Ergo non possunt non esse summa. 5. *ex προγεύσεως suavitate.* Quando pii in hac vita quandam πρόγευσιν cœlestiũ bonorũ ac gaudiorũ percipiunt; corda ipsorum vix possunt capere divinam illam dulcedinem, quid ergo futurum censemus, quando non primitias tantùm sed plenitudinem bonorum ac gaudiorum cœlestium percipient? Si promulsis tam suavis est ac mellea, quid ex pleno dolio sperandum fuerit?

Q. generales de beatitudine electorum in vit. æt. *1. An illa sit habitus vel actus.*

116. Quæritur hoc loco 1. *in genere* de Sanctorum in vita æterna beatitudine. 1. *An beatitudo sit habitus vel actus?* Resp. ostendimus superiùs §. 34. beatitudinem dividi in *objectivam* & *formalem*. De objectiva beatitudine hoc loco non quæritur, sed de formali, quæ consistit in fruitione ac possessione summi boni. Eam esse actum patet 1. *ex dictis Scripturæ*, quæ beatitudinem in operatione videlicet in Dei visione & intuitiva cognitione statuunt. 1. Cor. 13. v. 12. 1. Johan. 3. v. 2. &c. 2. *ex Natura beatitudinis.* Beatitudo est summi boni fruitio, quo obtento appetitus quiescit ac satiatur. Notat ergo perfectionem, ea verò in actu est posita. 3. *ex continua beatitudinis duratione.* Beatorum felicitas & gaudium erit continuum non interruptum, in actu ergo, non in habitu consistit. Neque tamen est merus ac purus actus, id enim soli Deo convenit, neque otiosus quidam habitus, sed habitus in actu continuo. Intellectus lumine gloriæ collustratus non tantùm facultate perfectè DEUM cognoscendi instructus erit, sed ipso etiam actu continuo ac perpetuo Deum cognoscet ac hoc proprio suo objecto nunquam divulsus aut separatus. Voluntas non solùm habitualiter divinæ voluntati erit conformata, sed etiam actualiter DEO utpote summo bono perpetuò adhærebit. Idem de reliquis animæ potentiis esto judicium. *At*, inquis, *hac ratione beatitudo formalis in diversis collocabitur categoriis, in qualitate scilicet & actione.* Respond. hoc absurdum non debere censeri, beatitudo enim est *status omnium bonorum aggregatione perfectus*, ut Boëtius eam definit lib. 3. de consol. prof. 2. Ergo & habitualia & actualia bona complectitur. Perfectus actus prærequirit perfectionem habitus, nisi causa, à qua procedit actus, sit merus & purus actus, quod soli Deo competit.

2. Quaratione Deus sit hominis beatitudo.

117. 2. *Qua ratione Deus sit ipsa hominis beatitudo?* Resp. non *formalis* sed *objectiva*, quo sensu ipse solus est & esse potest hominis beatitudo, quod probatur tum *ex Natura Dei*, tum *ex proprietate beatitudinis.* 1. Beatitudo est summum illud bonum, quo obtento appetitus satiatur & quiescit. Jam verò solus Deus est summum illud bonum, quod non ordinatur ad aliud, sed omnia ad ipsum. 2. Beatitudo perfectè beatos efficit, ac omnem miseriam & defectum boni excludit. Jam verò solus DEUS, utpote summum & infinitum bonum perfectè beatos efficit ac omnem miseriam & defectum boni excludit. Omne enim bonum, quod est infra summum bonum, non potest perfectè beatum efficere & omnem miseriam ac defectum excludere, quia quod est infra summum bonum, habet in se alicujus boni defectum. 3. Beatitudo & ultimus finis secundùm rem unum sunt. Jam verò solus DEUS est ultimus finis, ad quem & propter quem creati sumus. 4. Sola Dei visio beatifica perfectè satiat desiderium. Psal. 17. v. 15. *Satiabor, cùm evigilavero secundùm imaginem tuam.* Augustinus lib. 1. Confess. cap. 1.

Fecisti

Fecisti nos Domine ad te & irrequietum est cor nostrum nisi quiescat in te. lib. 22. de civ. Dei cap. 30. *Ille est finis desideriorum nostrorum, qui sine fine videbitur, sine fastidio amabitur, sine defatigatione laudabitur.* 5. Beatitudo perfecta excludit omne tædium ac fastidium. Nullum creatum bonum excludit omne tædium ac fastidium, sed unicum illud summum, infinitum & increatum bonum, quod est Deus. 6. Illud cujus participatione ac fruitione in omnem æternitatem beati erimus, oportet esse bonum æternum & infinitum. Jam verò solus Deus est bonum æternum & infinitum. 7. Beatitudo utpote plena & ultima hominis perfectio omnes animæ potentias perficit, omnia corporis membra suavissimâ delectatione perfundit; jam verò solus Deus ut bonum universale totum hominem in omnibus animæ potentiis & corporis membris perficere potest. *At*, inquis, *appetitus hominis est finitus, ergo etiam bonum ejus erit finitum.* Resp. de beatitudine *formali* hoc concedimus, de *objectiva* verò minimè. Quamvis enim intellectualis hominis appetitus sit finitus *ratione* sui, infinitus tamen est *ratione objecti*. Scholastici dicunt, *finitus est intrinsecè quoad suam entitatem, infinitus extrinsecè, quoad suum objectum.* Ut enim intellectus percipit bonum infinitum, ita quoque voluntas illud ab intellectu monstratum appetit. Intrinsecè igitur ac formaliter appetitus satiatur ac beatus redditur bono finito, extrinsecè verò non satiatur nec beatus redditur nisi bono infinito. Scal. exerc. 307. sect. 26. *Beatitudo est fruitio summi boni. Sed quid est fruitio? participatio. Quomodo participatur ei qui fruitur? non abscedit ab illo ulla pars, ut huic communicetur, sed hoc cum illo unũ, quo potest modo, fit. Quo potest modo? potestne finitum unum fieri cum infinito? non hoc, quo illud infinitum est, sed quo bonum, hoc finitum fit cum illo unum per similitudinem. Hoc de ea beatitudine, quæ in subjecto est & quâ subjectum fit beatum. Fit ergo, quia una fit beatitudo cum illa beatitudine, quæ neque subjecto illo est, neque ipsa subjectum ullum.*

3. An beatitudo sit hominis accidens.

118. 3. *An beatitudo sit hominis accidens?* Solus Deus *essentialiter* beatus & sua ipsius beatitudo, quia beatus est à seipso, in seipso, per seipsum. Electorum igitur beatitudo *formalis* non erit ipsorum essentia sed accidens. Erit non ipsum *εἶναι* sed *τὸ εἶναι*. Patet hoc insuper ex eo, quod potissimùm in actione consistat, in visione scilicet & fruitione summi boni, illa verò accidens est, non ipsa rei essentia. Neque verò quicquam perfectioni beatitudinis hac assertione detrahitur, quia non essentialis, sed accidentalis ea est hominis perfectio; neque beatitudo propterea mutabilis ac variabilis statuitur, quia non est variabile & mutabile accidens, sed respectu ad actualem vitæ æternæ possessionem habito inseparabile, invariabile & immutabile; beati enim sunt in bono confirmati ac proinde ab omni ex illo beatitudinis statu excidendi periculo liberati. Deus, qui ipsorum est beatitudo *objectiva* non mutabiliter ac separabiliter sed invariabiliter ac inseparabiliter sese illis communicat. *At*, inquis, *omne accidens est ignobilius illo cujus est accidens ac per se & suâ Naturâ mutabile.* Resp. accidentia sunt duorum generum, quædam ex internis subjecti principiis emanant, illa sunt ignobiliora ipso subjecto; quædam verò à principio externo proficiscuntur & subjecto communicantur, ea possunt esse digniora ipso subjecto. Beatitudo non ad priorem, sed ad posteriorem accidentium classem pertinet. Ex quo etiam intelligitur, quid de mutabilitate beatitudinis statuendum. Non quidem per se & suâ Naturâ immutabilis ea est, sed ex Dei ordinatione, per quam in bono erunt confirmati ac proinde etiam in statum immutabilitatis translati.

4. An beatitudo potius ad intellectum quàm ad voluntatem pertinebit.

119. 4. *An beatitudo potiùs ad intellectum quàm ad voluntatem pertinebit?* Certum est ad utramq; animæ potentiam eam pertinere, quia est omnium potentiarum perfectio ac DEUS *erit omnia in omnibus* 1. Cor. 15. vers. 28. proinde etiam *plenitudo lucis intellectui, multitudo pacis voluntati*, sed quæritur, cujus facultatis potiores futuræ sint partes? Thomas de Aquino 1. 2. q. 3. art. 4. in *operatione intellectus*, Scotus & Thomas de Argent. 4. sentent. dist. 49. in *operatione voluntatis* eam potissimùm sitam fore existimat. Prior sententia nititur hisce rationibus. 1. Scriptura beatitudinem definit per *visionem & cognitionem Dei*, quæ pertinet ad intellectum. Joh. 17. v. 3. 1. Corinth. 13. v. 12. 1. Johan. 3. v. 2. 2. Philippus Apostolus *Patrem sibi ostendi* petit, sibique ad beatitudinem illud *sufficere* asserit. Johan. 14. v. 8. 3. Patres per *visionem Dei* totum formale beatitudinis describunt, ut ostendimus superiùs. 4. Operatio voluntatis non propter se, sed propter operationem intellectus quæritur, sicut appetitus naturalis ac sensitivus non est propter se sed propter aliquam perfectionem appetentis. Ergo etiam operatio intellectus est præstantior. 5. Beatitudo est adeptio finis ultimi ac possessio summi boni, at finis ultimus non obtinetur per actum voluntatis, sed intellectus, quod sic probatur: voluntatis actus circa finem ultimum potest esse duplex, vel *desiderium absentis* vel *acquiescentia & delectatio in eo jam præsente.* Jam verò neutro actu finem ultimum adipiscimur, non per *desiderium*, quia desideramus quandoque ea, quæ non adipiscimur; nec per *acquiescentiam & delectationem*, quia illa prærequirit rei præsentiam, non autem eam efficit præsentem. 6. Actus voluntatis & cordis affectus non trahit objectum ad se, ut illud obtineat & possideat, sed potiùs tendit ad objectum. 7. Actus intellectus est nobilissimus & vera beatitudo consistit in eo, ut aliquis norit sua bona. Ergo ultimus apex summi boni erit contemplatio Dei, ut semper Patris in Christo ac cognitio illorum bonorum quæ habebimus. Posterior sententia hisce nititur argumentis. 1. Scriptura beatitudinem describit per actum voluntatis & affectum cordis videlicet per amorem & gaudium. Psal. 36. vers. 9. Matth. 25. vers. 23. Johan. 16. vers. 22. &c. 2. Patres itidem per actum voluntatis eam definiunt. Augustinus lib. 1. de doctr. Christ. cap. 32. *Summa merces hæc est, ut Deo perfruamur.* lib. 10. Confess. cap. 21. *Beata vita est gaudium de veritate.* lib. 8. de civ. Dei cap. 9. *Nemo beatus, qui eo, quod amat, non fruitur &c.* 3. Nuda Dei notitia amore & affectu destituta non efficit beatum, sed ea duntaxat, quæ cum amore conjuncta. Per actum voluntatis intimius & perfectius conjungimur Deo, qui est beatitudo increata. 4. Visio Dei ordinatur ad DEI amorem tanquam ad suum finem. Ergo in amore potiùs quàm in visione summum beatorum bonum consistit. *Intellectio*, inquit Scaliger exerc. 307. sect. 26. *est inchoatio beatitudinis vel inchoata beatitudo, velle autem eam est illius perfectio. Cùm Deum intelligo, jam datur accessus*

cessu ad unionem ex cognitione, quia species cogniti est talis forma cognoscentis. Quare unum fit aliquo modo. Ubi verò ex hac intellectione video quiddam alterius bonum, volo me similiorem Deo, quoad liceat, efficere. Itaque ab ea promoveo me ad aliquid faciendum, quo unionem adipiscar. Atque ilicò nascitur amor, quâ in actione sistitur voluntas. 5. Actus voluntatis nobilior est actu intellectus, quia ille libertate præditus, huic verò ab objecto necessitas imponitur. 6. Beatitudo consistit in participatione & fruitione summi boni. Jam verò bonum quâ tale est objectum voluntatis, non intellectus. Totus homo dicitur simpliciter bonus bonitate solius voluntatis, etiamsi hebeti & obtuso intellectu sit præditus. 7. Malum quod opponitur dilectioni Dei, videlicet odium Dei, pejus est quàm illud malum, quod opponitur Dei cognitioni videlicet ignoratio. Ergo etiam dilectio DEI est præstantius bonum quàm DEI cognitio, id quod etiam expressis verbis videtur Apostolus asserere Ephes. 3. v. 19. *Caritas Christi supereminet scientiæ.* Atque hæc pro utraque quæstionis parte stabilienda afferuntur. Nobis Bonaventuræ 4. sent. dist. 49. q. 5. art. 1. & Richardi ibid. q. 6. art. 1. sententia videtur amplectenda, quod utriusque potentiæ intellectus scilicet ac voluntatis respectu beatitudo *æquè principaliter & immediatè* electis competat, quia utriusque ratione Deum possidebunt, per *claram scilicet visionem*, quæ est intellectus & per *firmam adhæsionem ac fruitionem*, quæ est voluntatis. Videbunt Deum à facie ad faciem, ex qua visione nascetur perfecta dilectio, quâ non minùs quàm ipsa visione Deum possidebunt, inde Scriptura in beatitudinis definitione utrumque conjungit. Psal. 36. v. 10. *apud te est fons vitæ & in lumine tuo videbimus lumen.* Psal. 34. v. 9. *Gustate & videte quàm suavis sit Dominus* Esa. 66. v. 14. *Videbitis & gaudebit cor vestrum &c.* Esse beatitudinis consistit in perfecta unione animæ cum Deo. Hæc autem unio includit animæ unionem cum Deo secundum omnem sui potentiam, secundum quam unibilis est cum eo immediatè. Potentia autem animæ rationalis non tantum est intellectus, sed etiam voluntas & per quamlibet illarum unibilis est cum DEO immediatè. Chytræus lib. de vita & morte p. 127. *Optima & suprema facultatis in homine rationalis optima & suprema actio versans circa supremum & nobilissimũ objectum videlicet Deus finis ejus & vita hominis æterna est, videl. agnitio Dei & Redemtoris nostri Iesu Christi nobis placati & propitii, & suâ luce, sapientiâ, justitiâ, vitâ & lætitiâ æternâ nos implentis, quam dilectio Dei ardens & lætitia in Deo acquiescens eumq; grata mente & voce celebrans perpetuò comitatur.* Quoties verò vel Scriptura sacra vel Ecclesiastici Scriptores in Dei visione ac cognitione beatitudinem statuunt, non notatur nudus actus intellectus, sed connotatur quoque actus voluntatis, adeoque plena illius sum̃i boni possessio & adeptio, quæ per cognitionem & amorem in vita æterna obtingit. Sicut usitatissime *verba notitiæ apud Hebræos affectus & effectus sequentes connotant*, quâ de re sic disserit Bonaventura d. l. *Tres actus gloriosi seu beatifici, perfecta Dei visio, perfecta dilectio & perfecta fruitio sunt inter se conjuncti & connexi, ideò per & propter hanc connexionem tribuitur uni quod est omnium, magis autem visioni tribuitur propterea q; in visione distinguitur status patriæ à statu viæ, non sic in dilectione, quia utrobique est dilectio.*

120. 5. *An futuri sint gradus præmiorum ac gloriæ in beatitudine æterna?* Ecclesia Christi communi & constanti suffragio hactenus affirmavit. Sed Petrus Martyr in loc. commun. class. 3. c. 17. §. 8. Primus superiori seculo ab hoc consensu discessit, timidè tamen ac titubanter. Postquam enim demonstrare conatus erat ex 1. Cor. 15. v. 41. non posse præmiorum diversitatem in vita æterna colligi, subjungit pag. 734. *Hæc à me non dicuntur, quòd probare velim, ibi esse prorsus æqualitatem, sed assero neutrum ex sacris literis confirmari posse. Probabilis est utraque sententia, neque ad salutem necessarium esse duco, scire utrum istorum verum sit. Probabile forsan est, ut in Sanctis aliquid discriminis, sed hoc ex Scripturis non existimo posse demonstrari.* pag. 735. *Respondere* conatur ad omnia Scripturæ dicta & argumenta, quæ pro diversitate præmiorum adducuntur, & tandem concludit p. 736. *Hæc à me non dicuntur, quò prorsus negem hujusmodi præmiorum differentias, sed id tantùm docere volui, quod ex Scripturis sanctis concludi non possint.* Martyris vestigiis insistit Tilenus part. 2. Disputat. Theol. Disput. 68. th. 33. sic scribens: *Quæstionem de gradibus beatitudinis & inæquali ejus participatione in medio relinquimus. Et inæqualitatem hanc, ut non negamus sic fundamentum, quod Pontificii ei substernunt, puta inæqualitatem meritorum, alibi evertimus.* thes. 34. *In Scriptura tamen nullum satis idoneum hujus diversitatis testimonium reperimus.* Eadem est sententia Vorstii in Tesseradecade Antipistoriana. Audacior est Schönfeldius, qui in disputat. de vita æterna Casellis Ann. 604. instituta, illam Sanctor. inæqualitatem prorsus negat. thes. 78. *Disparitas beatitudinis in nulla ejus parte è Scripturis ostendi potest nec in unione cum Deo, nec in visione DEI, nec in dilectione, justitia & lætitia, nec in clarificatione corporum, nec in domicilio, nec Sanctorum consortio, neque gloria, nulla igitur erit inæqualitas.* Antequam verò nostram sententiam Novatorum opinioni oppositam probemus, notamus sequentia membra: 1. Distinguendum est inter *beatitudinem objectivam & formalem.* Hoc loco non quæritur de beatitudine *objectiva*, quæ Deus est, summum illud bonum omnibus beatis commune, sed de beatitudine *formali.* 2. Formalis illa beatitudo complectitur tùm *essentiale præmium*, quod est Dei visio ac fruitio, tùm *accessoria præmia*, quæ beatitudinis essentiam consequuntur. Ratione prioris tribuitur electis *beatitudo essentialis*, ratione posterioris *beatitudo accidentalis*, quæ in variis animæ & corporis ornamentis ultra essentialem beatitudinem electis in vita æterna conferendis consistit: non in illa, sed in hac duntaxat inæqualitas statuitur. 3. Quòd si vel maximè non possemus exactè & præcisè determinare, in quibus bonis ac præmiis diversitas beatorum sit futura, tamen ipsam diversitatem non debemus negare ob evidentia Scripturę dicta, quæ eam asserunt. 4. Distinguendum enim *inter rem ac rei modum*, res ipsa, videlicet gloriæ diversitas & præmiorum inæqualitas, ex Scripturis certa est, quamvis modum rei exactè definire non possimus, quia *oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quid præparaverit DEUS se diligentibus*, Esa. 64. vers. 4. 1. Corinth. 2. vers. 9. 5. Certum est, beatorum omnium felicitatem & gloriam unam fore *objectivè*, quia beatitudinis objectum omnibus beatis commune est Deus, unam

5. An futuri sint gradus gloriæ in vita æt.

sub-

subjectivè, quia omnes animæ potentiæ & omnia corporis membra in omnibus omninò beati cœlesti gloriâ ornabuntur; unam *ratione continuæ & æternæ durationis*, quia omnium beatorum felicitas erit continua, nunquam interrumpenda & sempiterna nunquam finienda; unam *ratione securitatis*, quia omnes beati æqualiter erunt certi, nullum amittendi hanc felicitatem & gloriam sibi imminere periculũ; unam *ratione satietatis*, quia omnes beati plenissimè & perfectissimè satiabuntur illâ gloriâ, quæ unicuique ex fonte divinæ benignitatis obtinget; unam *ratione immunitatis ab omnibus adversis*, quia omnes beati ab omnib. omninò malis erunt liberati; unam *ratione dilectionis & communicationis* inter omnes vigentis, quia ob sincerissimam caritatem cujuslibet beati gaudium erit omnibus beatis commune; Certum & hoc est, fore quandam beatorum inæqualitatem & gloriæ diversitatem, ut ex manifestis Scripturæ dictis paulò post demonstrabimus, de eo autem dubitari potest, an *in accidentali duntaxat gloria animæ vel corporis* diversitas illa statuenda, an verò etiam *in essentiali*, ita ut in quibusdam beatis majus lumen gloriæ futurum sit, in aliis minus, propter quod unus beatus alio perfectiùs & clariùs divinam essentiam videat, ardentiùs DEUM amet ac suaviùs eo fruatur, id, quod à Scholasticis quidem magno consensu docetur. ** Salmeron. tom. 9. tract. 48. p. 392. *Erit gloriæ disparitas in ipsa etiam divinæ essentiæ visione, quæ essentiam beatitudinis constituit, quã alius magis alio possidebit pro ratione caritatis seu meritorũ suorum.* ** [unico Durando excepto, qui in 4. sentent. distinct. 49. disputat, *Omnes beatos æqualiter videre divinam essentiam & omnes in præmio essentiali esse æquales*] sed nostri rectiùs statuunt, quòd in *accidentalibus duntaxat præmiis* statuenda sit differentia:

Omnibus una salus Sanctis, sed gloria dispar.

6. Causa illius inæqualitatis non est statuenda *in meritis humanis*, nostra enim opera nec præmii essentialis ipsius vitæ & beatitudinis æternæ, nec præmiorum accidentalium in vita æterna esse meritoria suo loco demonstratum, sed *in dispensatione divinæ benignitatis*, quæ piorum labores & passiones hac gloriæ diversitate remunerari decrevit.

7. Diversitas illa & inæqualitas gloriæ nullam in beatis invidiam, nullam indignationem vel murmurationem excitat, *sic Sanctorum alius habet donum alio minus, ut hoc quoque habeat, ne velit ampliùs*. Causa hujus rei à quibusdam Scholasticis refertur *ad divinam providentiam*, quæ sicut ab æterno prædestinavit beatos ad diversos gradus gloriæ, ita etiam ab æterno constituit illis dare & præscribere appetitum, qui iisdem gradibus perfectè expleretur. Quidam dicunt, ideò inferiores beatos non appetere majorem beatitudinem, *quia Deus non vult cum illis concurrere ad eam appetendam, sed vult contentos esse ea beatitudine, ad quam quisque prædestinatus est. Plerique hanc afferunt causam, quòd unusquisque beatus vi suæ beatitudinis habeat appetitum intellectus & voluntatis, tùm naturalem, tùm elicitum perfectè satiatum & expletum, ut nihil quicquam præter id, quod habet, ampliùs desideret.* In Deo enim clarè viso continetur eminenter tota latitudo veri & boni, ad quam intellectus & voluntas naturaliter fertur. Ergò etiam clarâ & beatificâ Dei visione expletur uterque appetitus naturalis tùm intellectus tùm voluntatis. Præterea beati per purissimam caritatem plus diligunt Deum quàm seipsos & sua commoda. Ergò magis desiderant impleri voluntatem Dei quàm suam. Jam verò nôrunt, hanc esse Dei voluntatem, ut præmia in vita æterna sint inæqualia. Ergò non desiderant plus habere quàm acceperunt. Qui minimam in cœlesti regno habebit gloriam & coronam, plusquam sufficientissimè eâdem erit contentus, quia nulla ibi erit invidia. *Non erit invidia aliqua disparis claritatis, quando in omnibus regnabit unitas caritatis.* Denique beati ex eadem dilectionis sinceritate & perfectione proximum diligunt sicut seipsum, ergò proximi gloriam aspiciunt ut suam, lætantur & exultant de ea, ut de sua gloria ac consequenter, nullâ vel tristitiâ vel invidiâ ob eam corripiuntur.

121. Hisce de vero quæstionis statu præmissis sententiam nostram confirmamus. 1. *ex Scriptura dictis*. 1. Daniel. 12. v. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti, & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.* De *intelligentibus*, sive doctis in genere dicitur, quòd *fulsuri sint sicut splendor firmamenti*, de *erudientibus alios ad justitiam* sive Ecclesiæ Doctoribus dicitur, quòd *fulsuri sint instar stellarum*, unde sic concludimus. Ubicunque statuitur tale discrimen splendoris ac fulgoris, quale est inter firmamentum & inter stellas, ibi inæqualitas gloriæ ac diversitas præmiorum stabilitur. Jam verò in hoc dicto Prophetico inter auditores & Doctores tale discrimen splendoris statuitur, quale est inter firmamentum & inter stellas. Ergò. Excipiunt 1. *esse hic exegesin & unius ejusdemque sententiæ repetitionem, cùm subjecta sint eadem, qui enim alios docent, & qui alios ad justitiam erudiunt, prorsus iidem sunt & eodem gradu continentur, proinde etiam diversa præmia ipsis non reddentur.* Respond. 1. Si vel maximè concederemus, participium הַמַּשְׂכִּלִים *activam ac transitivam* hoc loco habere significationem, ut exponatur per *τὸ intelligere facientes*, quo modo etiam B. noster Lutherus reddidit, die Lehrer / cùm sit positum in Hiphil, nihil tamen decederet nostro argumento. Dicendum enim foret, Prophetam primum quidem in genere de omnibus piis affirmare, quod *evigilaturi* sive resuscitandi sint לְחַיֵּי עוֹלָם *ad vitam* & gloriam sempiternam, quod enim vitæ conjungenda sit gloria, patet ex antithesi, quâ impii *ad opprobrium & contemtum* dicuntur evigilaturi, ac posteà in specie exponere Ecclesiæ Doctorum peculiarem gloriam, quod fulsuri sint sicut splendor firmamenti & sicut stellæ in omnem æternitatem, quæ interpretatio confirmari posset ex eo, quod Piscator in scholiis splendorem firmamenti per splendorem stellarum in cœlo explicat, adeoque unum & eundem firmamenti & stellarum splendorem statuit. Quòd si vel maximè *splendor firmamenti* distinguendus esset *à splendore stellarum*, id quod fieri omninò debere contra Piscatorem statuimus, tamen ad discrimen officii, laborum, passionum &c. quod ipsis Ecclesiæ ministris intercedit, recurri posset, ut hac ratione inter ipsos quoque Ecclesiæ ministros gloriæ diversitas statueretur. Certè Paulus 1. Cor. 15. v. 10. 2. Corinth. 11. v. 23. *plus reliquis Apostolis sese laborasse* asserit, utique ergò etiam majori præ reliquis gloriâ ornabitur. 2. Sed non concedimus adversario, participium הַמַּשְׂכִּלִים hoc loco habere *transitivam significationem*, verùm dicimus poni *neutraliter & intransitivè*, ut significet doctos, intelligentes, informatos in vera religio-

Affirm. probatur 1. ex dictis Scriptura. 1. Dan 12. v. 3. Qui autem docti fuerint

religione & pietate, qui viam Dei rectè didicerunt, ac proinde negamus *subjectū* in utroque dicti Prophetici membro esse idem. Probamus autem hanc nostram interpretationem primò *ex usu loquendi Prophetico*. Aliquoties hoc participio utitur Daniel, utpote c. 1. v. 4. c. 11. v. 33. & 35. c. 12. v. 10. nuspiam verò in *activa ac transitiva*, sed perpetuò in *neutrali & intransitiva* significatione, eccur igitur hoc in loco ab illa velimus discedere? Secundò *ex versione LXX. Interpp.* qui verterunt οἱ συνιέντες, & Latina, quæ reddidit, *qui autem docti fuerint*. Tertiò *ex diversitate prædicati*. Ubi est mutatio prædicati, nō tantùm quoad verba, sed etiam quoad rem ipsam, ibi quoque intelligitur facta mutatio subjecti. Jam verò in altero membro fit mutatio prædicati, quia pro *splendore firmamenti* ponitur *splendor stellarum*, qui inter se gradibus distinguuntur. Ergò etiam non potest esse retrobique identitas subjecti. Quartò *ex linguæ sacræ proprietate*. Præstò sunt exempla, licet rariora, in quibus verba & participia in Hiphil ponuntur intransitivè. Quintò *ex absurdo*. Si per הַמַּשְׂכִּלִים intelligamus *Doctores* sive docentes, erit in verbis Propheticis ταυτολογία. Nam in primo membro de illis pronunciat Daniel, quòd *fulsuri sint splendore firmamenti*, quod Piscator exponit, *de splendore stellarum in firmamento*. Atqui idem planè in altero membro repetitur; qualis otiosa repetitio & ἐπεξήγησις in hoc Propheta perquàm nervoso alibi vix occurret. Sextò *ab inconvenienti*. Si enim de Doctoribus in utroque membro Propheta agit, concedendum erit, ipsum de statu piorū post resurrectionem agentem Doctoribus duntaxat, sive docentibus splendorem & gloriam in futura vita assignare, discentibus sive auditoribus in via Domini rectè institutis nihil splendoris relinquere. Regerit Martyr, *Danielem propterea potiùs voluisse docentium mentionem facere, quod isti magis confirmandi essent, quoniā plus quàm cæteri persecutionibus essent expositi, ideoque etiam peculiari consolatione opus habuerint*. Nos haud inviti concedimus, ob causam expositam docentium specialem fuisse mentionem factam, sed piè eruditos & informatos penitùs esse prætermissos non admittimus, cùm utrique persecutionibus Antichristi, quibus Propheta hanc consolationem opponit, sint expositi, præsertim cùm *prædicati diversitas* etiam *subjecti diversitatem* statuendam requirat. Quod enim Piscator eundem non solùm *specie*, sed etiam *gradibus* splendorem cœlo ac stellis tribuit, in eo principiis sincerioris Astronomiæ & ipsi oculorum sensui contradicit. Quantò rectiùs Hieronymus exponens hunc locum Danielis ad quæstionem, *Num sanctus idiota & sanctus eruditus eandem in vita æterna gloriam habituri sint*, respònderi posse asserit, juxta Theodotionis versionem, *unum fore ut firmamentum, alterum ut stellas*. Invertimus etiam ἔνστασιν Martyris. Si Doctores Ecclesię magis confirmandi fuère, quàm cæteri, ergò non communi sed peculiari argumento & præmio fuère confirmandi. Si quis obvertat, *in secundo dicti Prophetici membro apud LXX. Interpp. sic legi* ἀπὸ τῶν δικαίων τῶν πολλῶν, *ex quo subjecti identitas colligi possit*. Resp. Fontes Hebraicè veritatis esse authenticos, illi verò sic habent. מַצְדִּיקֵי הָרַבִּים *justificantes multos*; adde, quòd quædam exemplaria Græca legant τῶν δικαιούντων, quod congruit cum Hebræo, quædam οἱ πολλοὶ τῶν δικαίων, quòd nostram manifestè confirmat sententiam.

122. 2. Exceptio. *Una eademq́; gloria iisdem promissa explicatur duplici similitudine splendoris firmamenti & stellarum, nec enim inæqualitas gloriæ æqualibus competit ex eorum, qui affirmantem quæstionis partem amplectuntur hypothesi*. Resp. 1. Nec subjectum nec prædicatum sunt eadem in utroque dicti Prophetici membro. Alii enim sunt *intelligentiâ prædìti*, id est, pii auditores, alii verò *intelligere facientes* & *ad justitiam erudientes*, id est, pii Doctores. Alius est *splendor firmamenti*, alius *splendor stellarum*. Ergò non promittitur iisdem una eademque gloria. 2. Conveniant priùs inter se, an per splendorem firmamenti & stellarum una eademque, an verò inæqualis gloria intelligatur. Quidam enim ex Calvinianis prius, quidam verò posterius statuunt. 3. Invertimus argumentum. Quia duplici similitudine à distincto firmamenti ac stellarum splendore petita beatorum gloria explicatur, ideò non potest una eademque gloria iisdem promissa intelligi.

123. 3. Exceptio. *Hæc gloria communiter omnibus beatis tribuitur à Christo* Matth. 13. v. 43. *Iusti fulgebunt ut Sol in regno Patris sui*. Resp. 1. Quædam dicta de beatorum gloria loquuntur ἁπλῶς *absolutè*, quædam verò συγκριτικῶς *comparatè*. Absolutè ac simpliciter loquendo omnium beatorum gloria Solis radiis erit splendidior, comparatè autem loquendo quidam beati fulgebunt *instar firmamenti*, quidam *instar stellarum*. 2. Sic Esaias pronunciat cap. 30. v. 26. *Lucem Lunæ in die novissimo futuram sicut est lux Solis, ac lucem Solis septuplo fulgentiorem futuram*, nihilo tamen minùs Paulus 1. Corinth. 15. v. 41. asserit, sicut *alia est claritas Solis, alia Lunæ, & sicut stella differt à stella in claritate, ita quoque futurum in resurrectione mortuorum*. Illud accipiendum *absolutè*, hoc verò *comparatè*. Philip. 2. v. 15. pii etiam in hac vita dicuntur *lucere ut luminaria in mundo*, quod tamen non fit æqualiter ab omnibus. 3. Quidam addunt, *in ipsius Solis splendore animadverti aliquod discrimen, cùm in meridie sit clarior respectu nostri quàm manè vel vesperi, æstivo tempore efficacior quàm hyberno*. 4. Quidam respondent, *Christum loqui non de præmio accidentali sed essentiali*. Non illius sed hujus duntaxat respectu justos instar Solis dici fulsuros. 5. Quidam monent, *propositionem Christi esse indefinitam sine signo Universali positam*. 6. Quidam addunt, *particulam Sicut multis in locis non* ἰσότητα, *sed* ὁμοιότητα, *id est, convenientiam non in quantitate sed in qualitate denotare*. 7. Quidam *id, quod assumitur, non esse lucem majorem eâ quam habet Sol*, intelligendum monent de *luce corporum in hac corruptibili vita, cùm de luce & claritate futuræ vitæ dictum sit. Oculus non vidit &c.* Sed prima responsio est simplicior reliquis. 4. Exceptio. *Gloria hæc corporum est, non animæ, ergò hic locus nihil facit ad scopum*. Resp. Repetantur ea, quæ in observatione 3. 4. & 5. diximus. Claritas corporum erit veluti quædam resplendescentia ex claritate animæ orta. Ergò etiam major claritas corporum præsupponere videtur majorem claritatem animæ. Coronidis loco annectimus, quod in eodem capite Dan. 12. v. ult. dicit Angelus ad Prophetam Danielem: *Stabis in sorte tua in fine dierum*. Unusquisque ergò stabit in sua sorte in fine dierum. Patriarchæ & Prophetæ in sua sorte. Apostoli in sua sorte. Evangelistæ in sua sorte. Martyres in sua sorte. Pastores

ſtores & Doctores in ſua ſorte; denique fidelium quisque in ſua ſorte. Eadem omnibus electis continget beatitudo, eadem ſummi boni fruitio, eadem vita æterna, diſtincta tamen erit ſors gloriæ.

2. 1. Cor. 15. v. 42. *Stella differt à ſtella claritate.*

124. 2. 1. Cor. 15. v. 42. *Alia eſt claritas Solis, & alia claritas Lunæ, & alia claritas ſtellarum. Stella enim à ſtella differt in claritate.* v. 42. *ſic etiam erit reſurrectio mortuorum.* Quò ſic inferimus. Quale eſt diſcrimen inter claritatem Solis, Lunæ & ſtellarum, tale quoque diſcrimen erit in claritate corporum reſuſcitatorum. Sed inter illa eſt tale diſcrimen, ut unius claritas major ſit claritate alterius. Ergò etiam inter corpora ad vitam & gloriam reſuſcitata tale diſcrimen erit, ut claritas unius major ſit claritate alterius. Excipiunt 1. *Diverſitatem illam ab Apoſtolo ſtatui tantummodò inter corpus, quod in morte deponimus, & quod in reſurrectione inſtaurabitur, non autem concludi aliquid de diſcrimine corporum beatorum inter ſeſe, ſtatim enim additur, ſeminatur in corruptione, reſurget in incorruptione.* Reſpond. Utrumque docet Apoſtolus, videlicet quòd quemadmodum corpora cœleſtia non ſolùm à terreſtribus decore differunt, ſed etiam ipſa inter ſeſe decoris ac claritatis gradibus: ita quoque corpora Sanctorum ad vitam æternam reſuſcitatorum, non ſolùm à ſeipſis plurimùm differant, qualia fuerunt ante reſurrectionem, ſed etiam ipſa inter ſeſe ſecundùm diverſos gradus claritatis, id quod patet, tùm ex πρότάσει, tùm ex ἀποδόσει Apoſtolicæ ſimilitudinis. Subordinata igitur non ſunt opponenda. In verſ. 41. 43. 44. 45. & 50. propriè & principaliter agit Apoſtolus de diſcrimine inter corpora piorum *in ſepultura & in reſurrectione*, ſed in verſ. 42. de reſuſcitatorum corporum claritate *inter ſeſe* unicè tractat, quod hoc argumento evincere poſſumus. De illorum corporum diſcrimine Apoſtolus in verſ. 42. agit, quibus competit quædam claritas, vel Solis, vel Lunæ, vel ſtellarum claritati reſpondens. Jam verò corporibus, quæ in morte deponuntur, nulla ejuſmodi claritas competit, ſed uti verſ. 44. disertè addit Apoſtolus, *Seminatur in ignobilitate, reſurget tamen in claritate.* Ergò in verſ. 42. non agit de corporibus, quæ in morte deponimus. 2. Paulus Philip. 3. verſ. 21. *Omnia & ſingula corpora piorum ex mortuis reſuſcitata corpori Chriſti glorificato conformia fore docet. Ergò non poteſt ex hoc loco colligi, quòd alia aliis futura ſint clariora.* Reſpond. σύμμορφα *conformia* erunt ratione claritatis & aliarum dotium, non autem in gradibus claritatis vel corpori Chriſti vel etiam inter ſeſe æqualia, unde Theodoretus ad hunc locum annotat, fore ea conformia Chriſti corpora οὐ κατὰ πόσον ἀλλὰ κατὰ ποῖον. Sicut Chriſti corpus poſt reſurrectionem non erat ampliùs animale ſed ſpirituale, glorificatum, impaſſibile, immortale &c. ſic & beatorum corpora poſt reſurrectionem talia erunt, ex eo verò inferri nequit, quòd non ſint futuri gradus claritatis & gloriæ. 3. *Inæqualitas beatitudinis ponitur non in corporum glorificatione, ſed in DEI viſione, de qua Paulus hoc loco nihil.* Reſp. Repetantur ea, quæ in obſervatione 3. 4. & 5. ſunt dicta. Qui ſtatuunt, non omnes beatos æquè perfectè DEUM viſuros, ſed unum alio perfectiùs, illi cauſam hujus inæqualitatis non *in ipſo objecto*, quod omnibus commune eſt, divinâ ſcilicet eſſentiâ, ſed in organo ſive *medio*, videlicet *in lumine gloriæ* quærunt Thom. p. 1. q. 12. artic. 6. Dominicus à Soto 4. ſentent. diſtinct. 49. q. 3. artic. 2. Quidam partim *in lumine gloriæ*, partim *in diſpoſitione intellectus*, hoc eſt, ejuſdem majori vel minori perfectione ſtatuunt, ut Scotus, Richardus, Cajetanus p. 1. q. 12. artic. 6. quam controverſiam noſtram non facimus, ſed in generali illa theſi, quod futura ſit quædam diverſitas gloriæ in beatis, acquieſcimus.

125. Atque hæc ſunt dicta *principalia*, quibus conjungimus alia, ex quibus *ſecundariò ac minùs principaliter* noſtram probamus ſententiam. 3. Johan. 14. v. 3. ait Chriſtus: *In domo Patris mei manſiones multæ.* Ubi diſtinctæ manſiones, ibi quoque dantur gloriæ gradus. Excipiunt, *multas dici manſiones non tamen diverſas, poſſunt enim eſſe multæ & tamen æquales.* Reſp. 1. Omnes veteres ex hoc loco inæqualitatem gloriæ in beatis colligunt. 2. Quia manſiones *multæ*, ideò etiam diſtinctæ, non quidem ratione *vel loci vel claritatis* in ſeſe, ſed *reſpectu graduum* in claritate. *Dominus humano more de cœleſtibus loquens, per multitudinem manſionum ſignificavit & amplam cœli capacitatem & gloriæ differentiam*, ſcribit Cyrillus Alexandrinus in commentar. hujus loci. 3. Interpretationem noſtram probant dicta hactenus expoſita & ab inſultibus adverſariorum vindicata, illis priùs ſolidè reſpondeant. 4. Eſt hæc domus, in qua multæ ſtatuuntur manſiones, non ſolùm domus *hominum beatorum*, ſed etiam *Angelorum*, imò *ipſius Patris cœleſtis*, in qua ipſe etiam habitat. At num æqualem omninò omnium beatorum & Angelorum & ipſius Dei gloriam ſtatuemus?

3. Joh. 14. v. 3. *In domo Patris mei manſiones multæ.*

126. 4. Matth. 19. v. 28. Luc. 22. v. 30. dicit Chriſtus ad Apoſtolos: *Amen dico vobis, vos qui ſecuti eſtis me, in regeneratione cùm ſederit Filius hominis in throno gloriæ ſuæ, ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim judicantes duodecim tribus Iſraël.* Hæc ſeſſio non eſt accipienda in ſenſu *literali* de ſede quadam corporea, ſed *myſtico* de eximia quadam gloria, quam præ reliquis Sanctis in judicio Apoſtoli habebunt, ut latiùs oſtendimus in tractatu de extremo judicio §. 41. Atqui ſi Apoſtolis eximia & peculiaris quædam gloria competit, utique non erit omnimoda æqualitas. Excipiunt 1. *Comparationem eſſe non inter ipſos beatos, ſed inter Iſraelitas infideles, ad quos etiam Judas pertinebat, & Apoſtolos, qui illos fide & doctrina ſua exemplo damnabunt.* Reſpond. Imò verò, quia peculiari quadam ratione relictis omnibus rebus Chriſtum erunt ſecuti ac majoribus periculis & adverſis propter ipſum erant expoſiti, ideò etiam peculiarem quendam honorem & gloriam Chriſtus ipſis promittit, ut patet ex antegreſſa quæſtione. 2. *Illud ipſum tribui omnibus fidelibus* 1. Cor. 6. v. 3. Apocal. 3. v. 21. Reſpond. Non tamen excluſâ honoris prærogativâ, quæ competit Apoſtolis. Apoſtoli judicabunt non tantùm *exemplo & approbatione ſententiæ*, ut reliqui Sancti, ſed etiam *ſuâ doctrinâ*, quam vivâ voce & Scriptis propagârunt, eamq; ad ſanguinem uſque propugnarunt. 3 *Paulum non poſſe ab hac ſeſſione & dignitate excludi, cùm plus cæteris laboraverit* 1. Cor. 15. v. 10. Reſp. Paulus ut Apoſtolici muneris ac laboris, ita quoque peculiaris præmii Apoſtolis promiſſi erit particeps; ac proinde ut per numerum duodenarium non excluditur à Collegio Apoſtolorum, ita nec à communione Apoſtolicorum præmiorum. Confer tractatum de extremo judicio §. 15.

4. Matt. 19. v. 28. *Sedebitis ſuper ſedes duodecim.*

4. *Hoc ipsum quicquid erit, non futurum de essentia visionis seu cognitione Dei, de qua sola hic quaratur.* Resp. Imò verò non tantùm inæqualitatem respectu visionis beatificæ, sed etiam respectu accidentalium præmiorum adversarii negant, ut ex argumentis ipsorum postea apparebit. Nostra quæ sit sententia, ex observationibus circa quæstionis statum liquidò conspicuum.

5. *Matt. 25. v. 21. Super multa te constituam.*

127. 5. Matth. 25. v. 21. & 23. *Diversitas lucri* ex talento concredito *diversis* compensatur *præmiis*. Excipiunt, *hoc intelligi posse de statu præsentis seculi, in quo, qui fidelis est in paucis & donis DEI rectè utitur, ei gratia augebuntur & plura dona spiritualia conferentur* v. 29. Resp. 1. Ex subordinatis non sunt facienda opposita. Qui donis Dei benè utitur, dignus efficitur, ut super plura constituatur & donorum spiritualium magis capax quotidiè redditur etiam in hoc seculo, sed ex eo inferri nequit, quòd non sint illi expectanda præmia in seculo futuro. 2. Quin potiùs *pietas habet præmia non tantùm præsentis sed etiam futura vita*, id est, præmiorum non solùm in hac sed etiam in futura vita 1. Timoth. 4. v. 8. 3. Ac D. Paulus disertè scribit, *qui parcè seminat, eum quoque parcè messurum* 2. Cor. 9. v. 6. jam verò seculum præsens est *tempus sementis*, seculum futurum est *tempus messis* Matth. 13. v. 39. Gal. 6. v. 9. Ergò etiam in futuro seculo quidam parcam, quidam verò largam habebunt messem. Certè qui in erogandis eleemosynis liberales sunt, non tantùm in hac vita, sed etiam in futura bonis spiritualibus & cœlestibus abundabunt, teste totâ Scripturâ. 4. Idipsum colligitur ex ipsa Christi parabola. Dicuntur enim servi, qui talentis sibi concreditis lucrati fuerant præmia sua recepturi, quando post longi temporis decursum redibit ipsorum Dominus & *rationem cum ipsis conferet* v. 19. jam verò constat in novissimo die reditum Christi ad judicium expectandum. Jubentur fideles servi *intrare in gaudium Domini sui* v. 21. & 23. jam verò per actualem & plenam vitæ æternæ possessionem in gaudium Domini demum introducimur. Quinimò *scopus* ut & *antecedentia & consequentia* evidenter testantur, Christum de retributione in die novissimo demùm expectanda primariò ac præcipuè hic agere.

2. *ex rationibus.*

128. 2. *Ex rationibus.* 1. *ex promissa operum retributione.* Christus dicitur in extremo judicio unicuique *redditurus secundùm opera.* Matth. 16. v. 27. Rom. 2. v. 6. 2. Corinth. 5. v. 10. Apoc. 22. vers. 12. Jam verò operum & laborum, ut & passionum gradus sunt diversi, diversa igitur etiam præmia. Excipiunt, *dicta hæc generaliter accipi posse de gloria justorum & damnatione injustorum. Qui enim bona fecerunt, hereditabunt vitam; qui verò mala, damnationem æternam*, Matth. 25. vers. 35. & 42. Rom. 2. vers. 9. Respond. Vera est hæc explicatio, sed non plena. Christus enim non solùm ex operum testimonio, de cujusque fide vel infidelitate judicium feret, sed etiam cujusque pii opera & labores ex gratuita misericordia juxta suam promissionem abundantissimè compensabit, eâ quidem ratione, ut qui *parcè seminavit, parcè etiam metat*, & qui *largiter seminavit, largiter etiam metat*, id quod evidenter colligitur ex loco Apostolico 1. Corinth. 3. vers. 8. *Unusquisque propriam suam mercedem accipiet secundùm suum laborem.* Certè si quilibet in futuro seculo mercedem accipiet *secundùm suum laborem*, consequens est, cùm labor sit diversus, etiam diversam fore mercedem sive gloriam. Nec potest obverti *de præmio essentiali, de ipsa scilicet vita æterna piis benè operantibus promissa sermonem esse, non autē de præmiorum accidentalium diversitate.* Nam Paulus hîc non confert pios & impios, ut illis quidem vitam, his verò mortem æternam pro diversitate operum tribuat, sed ipsos pios Doctores inter se confert. *Ego*, inquit, *plantavi, Apollo rigavit* v. 6. *unusquisq; enim propriam mercedem accipiet secundùm suum laborem* v. 8. *Dei enim sumus adjutores* v. 9. De tali igitur præmio loquitur, quod juxta cujusque peculiarem laborem peculiariter & singulariter cuiq; pio tribuetur, prout scil. cujusque major vel minor fuerit in Ecclesia labor, majores vel minores passiones. 2. *ex oppositione.* Erunt gradus pœnarum infernalium. Ergò etiam præmiorum cœlestium. Antecedens confirmavimus in tractat. de Inferno §. 75. Excipiunt, *argumenta à contrariis probabilem duntaxat, non necessariam habere consequentiam. Non enim sequitur. Homo potest seipsum occidere. Ergò etiam vivificare.* Addunt, *esse disparem rationem, quia malis operib. meremur pœnam, sed bonis operibus non possumus promereri vitam æternam.* Respond. Hæc rectè opponuntur Pontificiis, qui ex operum meritis diversitatem gloriæ probant, nequaquam verò nostræ adversantur sententiæ, qui ex gratuita Dei promissione operum retributionem deducimus. Disparitas ergò in eo est, quòd pii non possint vitam æternam bonis suis operibus promereri, sicut impii damnationem malis suis operibus fuêre promeriti, interim convenientia manet in eo, quod quemadmodum in una & eadem damnatione sint diversi gradus pœnarum, ita in una eademque beatitudine sint diversi gradus præmiorum. 3. *ex Dei promissione.* Deus misericors, verax & justus promisit, quòd majora redditurus sit præmia illis, qui in hac vita plus laborârunt ac plura propter ipsum sustinuerunt. Ergò hoc infallibiliter sequetur. Excipiunt; *Negare hoc Christum in parabola* Matth. 20. v. 10. *ubi singuli operarii eundem accipiunt denarium; negare hoc Apostolum* Roman. 8. v. 18. *ubi passiones hujus vitæ asserit non esse dignas futurâ gloriâ.* & 2. Tim. 4 v. 8. *ubi non peculiarem aliquam justitiæ coronam sibi tribuit, quamvis plus cæteris laboraverit.* 1. Corinth. 15. v. 10. *sed omnibus Christi adventum diligentibus secum communem.* Respond. Hæc omnia rectè probant, præmium *essentiale* sive ipsam vitam æternam beatis omnibus fore communem; probant etiam diversitatis illius in præmio *accidentali* fundamentum non esse quærendum in meritoria operum nostrorum dignitate, relinquitur interim, quòd DEUS ex gratia diversa piorum opera diversis præmiis sit remuneraturus. 4. *ex nostra cum Angelis conformatione.* Beati in vita æterna erunt ἰσάγγελοι. Jam verò inter Angelos sunt certi ordines & gradus. Excipiunt, *similitudinem illam non esse extendendam ultra scopum, qui duntaxat in eo consistit, quod usui conjugii in vita æterna non sit amplius habiturus locum.* Resp. Christus *in genere* pronunciat beatos fore ἰσαγγέλους, quod non tantùm respectu conjugii ac generationis defituræ, sed in genere de proprietatibus corporum spiritualium accipiendum, ut apparet ex 1. Corinth. 15. vers. 44. Quare cùm ipsa Scriptura diversitatem gloriæ in beatis statuat, ut ostendimus, ideò non progredimur extra Christi scopum, si hac quoque in parte beatis ἰσαγγελότητα tribuamus. P. Martyr excipit, *hoc quidem tempore esse inter*

ter

ter Angelos gradus & ordines, quoniam Deus eorum ministerio ad orbem & Ecclesiam regendam utitur, sed in fine mundi principatus & potestates esse abolendas 1. Cor. 15. vers. 24. Respond. Per illos principatus, potestates & virtutes non boni sed mali Angeli adeoque omnes regni Christi hostes intelliguntur, ut apparet ex contextu, αἰτιολογικῶς enim subjungitur, oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis. Sensus igitur est, cùm aboleverit omnem potestatem, id est, cùm subjecerit sibi omnes hostes abolitâ eorum potentiâ videlicet Satanæ, mundi, peccati & mortis. Potest etiam accipi de imperiis humanis; quæ in die novissimo abolenda esse constat ex Dan. 2. vers. 44. Ministeria Angelorum cessabunt quidem in futura vita, non autem diversitas donorum habitualium ac distinctio graduũ, aliàs quidam Angeli redderentur deterioris conditionis, quàm fuere durante hujus seculi statu. Est & hæc Martyris exceptio. Qui ponunt diversos ordines in Angelis, eos volunt inter sese specie ac fortassis proximo genere differre, quod non potest de hominibus beatis, vel de Spiritibus nostris affirmari. Quare similitudo inter nos & Angelos quoad omnia minimè quadrat, nam tunc sumendi essent Angeli omnes ejusdem speciei vel ejusdem ordinis, & statuendum, num omnes parem & æquabilem felicitatem habeant, verùm hac ex testimonio sacrarum literarum nullus definire potest. Respond. Quamvis in hac vita exactè definiri non possit, qui & quales sint Angelorum ordines, illud tamen ex Scripturis certum est, quòd sint certi Angelorum ordines & gradus, atque hoc ad confirmationem nostræ sententiæ nobis sufficit. Angelos inter sese specie differre, cùm omnes sint λειτουργικὰ πνεύματα Hebr. 1. vers. 14. est μέγα λίαν αἴτημα. 5. ex seria ad studium pietatis & patientiam exhortatione, quæ ex hypothesi de præmiorum amplitudine ac diversitate peti potest. Excipiunt, verum calcar ad pietatis studium esse DEI mandatum & promissionem ineffabilis beatitudinis, quibus qui non movetur, næ ille parùm incitabitur illâ præmiorum differentiâ. Respond. Subordinata non pugnant. Sicut pietas promissionem habet non modò præsentis sed etiam futuræ vitæ, ita quoque promissionem habet non tantùm beatitudinis essentialis, sed etiam accidentalium præmiorum in vita æterna.

3. Ex dictis Patrum. 129. 3. Ex Patrum dictis. Illorum consensum nobis largitur P. Martyr, sic enim scribit dicto loco: De Patribus fatemur ingenuè, quòd præmiorum discrimina statuerint. Ostendit hoc res ipsa. Chrysostomus homil. 41. in 1. Corinth. τί τοίνυν ἐντεῦθεν καταμανθάνομεν, ὅτι κἂν ἐν βασιλείᾳ πάντες ὦσι, πάντες οὐ τῶν αὐτῶν ἀπολαύσονται. Quid ergò hinc discimus. [quando Apostolus dicit, alia claritas Solis, alia Lunæ &c.] quòd etsi omnes sint in regno, non omnes tamen eadem consequentur & iisdem fruentur. Ambrosius in commentar. Luc. 6. Sicut incrementa virtutum, ita etiam incrementa sunt præmiorum. Augustinus in Enchirid. cap. 111. In beatitudine electi alius alio præstabilius, in miseria verò damnati alius alio tolerabilius permanebit. lib. ejusd. cap. 113. Manebit communiter omnium vita æterna Sanctorum, quamlibet bonorum distantiâ concorditer fulgeant. libr. de S. virginitat. cap. 26. Ipsa vita æterna erit pariter omnibus Sanctis, æqualis denarius omnibus attributus est. Quia verò in ipsa vita æterna distinctè fulgebunt lumina meritorum, multæ sunt mansiones apud Patrem, ac per hoc in denario quidem non impari non vivet alius alio prolixius. libr. 22. de civitat. Dei cap. 30. Qui futuri sint pro meritis præmiorum etiam gradus honorum atque gloriarum, quis est idoneus cogitare, quanto magis dicere? quod tamen futuri sint, non est ambigendum. Atque id etiam beata civitas illa magnum in se bonum videbit, quod nulli superiori ullius invidebit, sicut nunc non invident Archangelis Angeli cæteri, sic enim habebit donum alius alio minus, ut hoc quoque donum habeat, ne velit amplius. in enarratione Psalmi 150. Habebunt etiam tunc Sancti differentias suas consonantes non dissonantes, id est, consentientes non dissentientes, sicut concentus suavissimus fit ex diversis quidem, sed non inter se adversis sonis. Stella enim differt à stella claritate, sic & resurrectio mortuorum. Serm. 143. de temp. Sanctorum corporibus promissa est claritas & diversa species claritatis. Nempe unusquisq; stabit in sorte sua. Patriarchæ & Prophetæ in sorte sua. Apostoli in sua sorte. Evangelistæ in sua sorte. Pastores & Doctores in sua sorte, alii denique fideles in sua sorte. sermon. 191. de tempor. Unam credimus esse Sanctorum vitam omnium, sed præmia pro labore diversa & è contrario pro modo delictorum peccatorum quoque esse supplicia. Eucherius Lugdun. homil. in natali unius Confess. Qui plus laboraverit, plus mercedis accipiet. Stella enim, ut Apostolus ait, differt à stella in claritate. Quamvis igitur omnes beati erunt, non tamen omnes æquales erunt, quòd quidem in eo significatur, quòd alii supra decem, alii supra quinque civitates constituti dicuntur. Prosper libr. 1. de vita contemplat. cap. 4. Quicunque ibi erunt, etsi differentibus meritis ab invicem distabunt, omnes tamen unâ perfectione beati erunt, quia singulis præmia sua sufficientia erunt & capere amplius præmiis suis jam perfecti non poterunt. Sicut enim corporalis saturitas omnes saturos æqualiter habet, quamvis singuli cibum non æqualiter, sed pro possibilitate perceperint: ita omnes Sancti, etsi fuerint aliquâ graduum suorum diversitate distincti, unâ beatitudine perfecti erunt, quia & unâ perfectione beati futuri sunt. Cæterùm in illa tanta beatitudinis regione nec majoris meriti aliquid sibi quisque arrogabit, quia arrogantia ibi nulla erit, nec superiori inferior invidebit, quia ibi invidus nullus esse poterit, & ideò etsi ibi erit distantia mansionum, summa in illis erit unius perfectionis æqualitas, quibus erit regni cœlestis una felicitas. Fulgentius de fide ad Petrum cap. 28. pag. 479. Diversa erit Sanctorum gloria, sed una erit omnium vita æterna. Gregorius libr. 4. moralium cap. 31. [in quibusdam exemplaribus est cap. 42.] Quia in hac vita nobis est discretio operum, erit in illa procul dubio discretio dignitatum, ut quo hic alius alium merito superat, illic alius alium retributione transcendat. Unde in Evangelio veritas dicit. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Sed in eisdem multis mansionibus erit aliquo modo ipsa retributionum diversitas concors, quia tanta vis amoris in illa pace nos sociat, ut quod in se quisque non acceperit, hoc se accepisse in alio exultet. Unde & non æquè laborantes in vinea, æquè cuncti denarium sortiuntur. Et quidem apud Patrem mansiones multæ sunt & tamen eundem denarium dispares laboratores accipiunt, quia una cunctis erit beatitudo lætitiæ, quamvis non una sit omnibus sublimitas vitæ. homil. 16. in Ezech. In retributione ultima, quamvis eadem dignitas omnibus non sit una, erit tamen omnibꝰ vita beatitudinis, unde

unde per semetipsum Dominus dicit. In domo Patris mei mansiones multæ sunt. Sed tamen qui in eam ducti sunt, quamvis diversis horis venerint, unum denarium perceperint. Qua itaque ratione conveniant mansiones multæ cum uno denario, nisi quia diversæ quidem beatorum civium dignitates erunt, sed tamen una requies æternæ retributionis? Nam etsi dispar erit meritum singulorum, non erit diversitas gaudiorum, quia etsi alter minus atque alius amplius exultat, omnes tamen unum gaudium de conditoris sui visione lætificat. Rabanus lib. 3. in Exodum cap. 11. Corona aurea mensæ Domini pura & non interrasilis esset, si claritas futuræ retributionis justorum æqualis omnibus panderetur, instar videlicet hujus mundi Solis, cujus splendorem Deus indifferenter super bonos bonos & malos facit oriri. At quia sicut stella differt à stella in claritate, ita erit & resurrectio mortuorum, corona mensæ Domini variis distincta Scripturis, sed competenter ordinatis apposita est. Una etenim vita futura omnibus est promissa justis, sed multiformis in illa pro diversitate meritorum gloria est singulorum. (Quo sensu in his & aliis ejusmodi dictis meriti voce Ecclesiastici scriptores utantur, latè exposuimus in tractat. de bonis operib. §.124.) Patrum dictis conjungi potest veterum Rabinorum traditio, quam commemorat Galatinus lib. 12. de arcanis cap. 6. p. 603. ex Midras Thillim super illud Psal. 11. recti videbunt faciem ejus, ubi sic dicitur: Sermo alius. Videbunt faciem ejus. Hi sunt justi, de quibus dictum est Dan. 12. Et intelligentes splendebunt sicut splendor cœli. Futurum siquidem est, ut facies justorum fulgeant tanquam Sol, tanquam Luna, tanquam cœlũ, tanquam stella, tanquam fulgura, tanquam lilia, tãquam lampades. Tanquam Sol, sicut dictum est Judic. 5. sicut egressus Solis in fortitudine sua. Tanquam Luna, sicut dictum est Ps. 85. sicut Luna præparata in æternum. Tanquam cœli, sicut dictum est Dan. 12. velut splendor cœli. Tanquam stellæ, sicut dictũ est Dan. 12. & justi splendescent ut stellæ. Tanquam fulgura, sicut dictum est Nahum. 2. ut fulgura discurrent. Tanquam lilia, sicut dictum est in Psal. 45. victori super liliis. Tanquam lampades, sicut dictum est Nahum. 2. visio eorum tanquam lampadum. Prima diversitas est eorum, qui ante faciem Regis habitant, & intuentur Regem & faciem ejus, sicut dictum est, habitabunt recti coram facie tua. Et dictum quoq; est, recti videbunt faciem ejus. Secunda diversitas est eorum, de quibus dicunt: Beati, qui habitant in domo tua. Tertia eorum, de quibus ajunt: Quis ascendet in montem Dei? Quarta, de quibus dicitur: Beatus quem elegisti & appropinquasti. Quinta, de quibus dicitur: Deus, quis hospitabitur in tabernaculo tuo? Sexta, de quibus dicitur: Quis habitabit in monte sancto tuo? Septima, de quibus dicitur: Et quis surget in loco sancto ejus? Qualibet autem harum diversitatum habet mansionem per se in Paradiso delitiarum, & è contra septẽ quoq; habentur mansiones in gehenna pro impiis &c. Confer B. Luth. tom. 3. Jen. germ. p. 318. tom. 6. p. 255. tom. 8. p. 193.

4. ex adversariorum suffragiis.

130. 4. Ex adversariorum suffragiis. Calvin. lib. 3. Institut. cap. 25. §. 10. Quod Scriptura docent, ab omni controversia exemptum apud nos esse debet, nempe sicut variè Deus sua dona Sanctis in hoc mundo distribuens eos inæqualiter irradiat, ita non fore æqualem gloriæ modum in cœlis, ubi dona sua coronabit Deus. §. 11. adductis ad hoc probandum Scripturæ testimoniis subjungit: Quemadmodum autem hoc uno consensu recipient omnes pii, quia verbo Dei satis testatum est: sic rursus spinosis quæstionibus, quas sibi obstaculo esse cognoscent, valere jussis, metas sibi propositas non transilient. Ipse Petrus Martyr, qui primus nostro tempore à communi consensu recessit, non solùm dubius est, sed etiam ex parte nostram confirmat sententiam, quãdo d. l. pag. 736. sic scribit: Non inficiamur posse facilè fieri, ut cùm cogitaverint Sancti, Deum per se plura edidisse facinora, eademq; præclara, plus oblectationis & gaudii fortassis inde concipiant, quàm alii, qui tot ac tanta per se gesta esse non possunt secum repetere. Bucanus in Instit. loc. 39. pag. 448. Gloria vitæ æternæ non erit æquali mensurâ omnibus electis communis, sed sicut Deus sua dona electis in hac vita inæqualiter communicat: sic inæquali gloriæ modo in cœlis illa dona sua in electis coronabit. Polanus in Syntagm. lib. 6. cap. 75. p. 519. gloriæ, honoris, splendoris & claritatis in vita æterna erunt gradus. Thom. Morton. Apol. Cathol. p. 1. cap. 36. pag. 134. Ex inæqualitate sanctificationis necessariò inæqualis Sanctorum dignitas cœlestis efficitur, non quidem ex merito operantis, sed ex benignitate miserentis, qui coronat munera sua & gratiam pro gratia, h. e. gratiam beatitudinis juxta analogiam gratiæ sanctificationis misericorditer remunerabit. Piscator in notis ad 1. Cor. 15. v. 42. ac doctrina 10. illius cap. Claritas Sanctorum habebit distinctos gradus. Idem vol. 1. loco 21. th. 48. gloriæ cœlestis quâ beati ornabuntur, gradus quosdam fore statuimus, sicut etiam fuerunt gradus donorum in hac vita, & erunt gradus cruciatuum in damnatis. Alstedius in Theol. didact. sect. 4. cap. 41. p. 851. Quæritur de gradibus gloriæ & gaudii, annon illi futuri sint in ista beatitudine? affirmandũ hoc est, ex Dan. 12. v. 3. Joh. 14. v. 2. & 1. Cor. 15. v. 41. & 42. eadem tamen erit omnium beatitudo, eadem amœnitates Dei Psal. 16. v. 11. Scharpius Professor Diensis in Cursu Theologico loco 22. col. 1180. Quæritur, An omnium glorificandorum par & æqualis sit futura gloria? Resp. non, idq; 1. quia Deus coronabit sua dona in suis, prout in singulis sunt. At sunt in singulis inæqualiter Matth. 5. v. 18. cap. 13. v. 8. cap. 25. v. 4. 2. Scriptura docet eos, qui alios instruunt gloriâ aliis præituros Dan. 12. v. 3. 3. Apostoli dicuntur habituri singularem gloriæ gradum Matth. 19. v. 28. 4. In inferno erunt diversi gradus pœnarum Matth. 11. v. 22. 5. In gloria futura erimus instar Angelorum Matth. 22. vers. 30. At Angelorum sunt gradus. 6. Paulus peculiarem coronam sibi repositam esse testatur 1. Thess. 2. v. 19. 7. Hæc & ejusmodi loca idẽ docent Matth. 20. v. 27. 1. Cor. 15. v. 14. 2. Cor. 9. v. 6. postea respondet argumentis in contrarium adductis. Similia apud Bezam part. 1. quæst. p. 675. Danæum Isagog. part. 4. lib. 6. cap. 8. Sohnium tom. 1. oper. p. 268. & alios occurrunt.

Argumenta Martyris pro part. quæst. negante. 1. Matt. 20. v. 13. laborantibus in vinea idem datur denarius.

131. Argumenta Martyris pro negante quæstionis parte adducta hæc sunt: 1. Matth. 20. vers. 13. His qui laborarunt in vinea vario ac dispari labore, datur æquabiliter denarius, & murmurantibus paterfamilias obstat & justè se facere ostendit, neque se excusat distinctione præmii substantialis & accidentalis. Resp. verum hujus parabolæ scopum & sensum latè exposuimus in tract. de bonis operibus §. 114. ex quo unicum illud hoc loco repetimus, per denarium specculariter ac directè non posse intelligi vel essentiale vel accidentale præmium vitæ æternæ, aliàs enim consequens foret, etiam murmurantibus contra Deum vitam æternam obtingere;

gere; pios per integrum diem laborantes majus aliquod præmium suorum operum postulare, quàm est vita æterna; vitam æternam dari iis, qui non sunt electi, iidem enim in hac parabola sunt *primi*, qui *non electi*, ut ex epiphonemate subjecto colligitur. In genere igitur præmia laborantibus in vinea Domini promissa hîc intelliguntur, sive ea sint temporalia sive æterna, eademque omnia ex gratia dari, non autem meritis operum reddi docetur, in quo parabolæ scopo unicè subsistendum. August. in lib. de virg. cap. 26. sic respondet: *Ipsa vita æterna pariter erit omnibus Sanctis. Æqualis enim denarius omnibus est attributus, ac per hoc in denario quidem non impare non vivet alius alio prolixius. Quia verò in ipsa vita æterna distinctè fulgebunt lumina meritorum, mansiones multa sunt apud Patrem, in quibus honoratur alius alio clarius.*

2. 1. Cor. 15. v. 28. Deus erit omnia in omnibus. 2. 1. Cor. 15. v. 28. *Deus erit omnia in omnibus. Ergò ut objectiva ita quoque formalis ut essentialis, ita accidentalis beatitudo Sanctorum erit eadem.* Respond. *objectivam & essentialem* beatitudinem eandem fore concedimus, *de accidentali* ex dicto Apostolico idem probari nequit. Sicut enim in hac vita Deus *operatur omnia in omnib.* 1. Corinth. 12. v. 11. Ephes. 1. v. 11. non tamen æquali gradu, cùm in quibusdam & per quosdam plura & majora, in quibusdam & per quosdam pauciora & minora operetur: sic in vita æterna Deus *erit omnia in omnibus*, ut tamen quibusdam majorem, quibusdam verò minorem claritatem impertiatur. Sicut Deus in vita æterna, ita erit omnia in omnibus, ut tamen sua capiti Christo eminentia maneat salva, sic etiam inter membra corporis Christi mystici sive Ecclesiæ triumphantis gloriæ diversitas nihilominùs permanebit, id quod in illo ipso capite disertis verbis docet Apostolus.

3. Matth. 13. v. 43. Iusti fulgebunt sicut Sol. 3. Matth. 13. vers. 43. *Omnes justi dicuntur fulsuri, sicut Sol in conspectu Dei. At nulla est major lux eâ, quâ Sol praditus est, & nemo nisi justus fuerit, regnum cœlorum ingredietur; habebunt itaque omnes splendorem Solis, id est, æquè summam gloriam.* Responsio petatur ex §. 123. proximo.

4. Matth. 22. v. 30. erunt ut Angeli. 4. Matth. 22. v. 30. *Omnes beati erunt ut Angeli. Ergò æquali gloriâ præditi, aliàs Christus ulterius progressus fuisset, & varia discrimina beatorum constituisset.* Resp. invertimus argumentum, ut videre est ex §. 128. antecedente. Christo hîc non erat propositum de gradibus gloriæ *in specie*, sed de qualitatibus corporum ad vitam æternam resuscitatorum *in genere* agere.

5. ex causa remotione. 5. *ex causa remotione. Quod in hac vita inter Sanctos varia sint differentia, propter carnem accidit, quam circumferunt, cui prout aliqui magis minusve sunt adducti, magis aut minus in regeneratione proficiunt. Sed in patria cùm omnis labes carnis exclusa fuerit, perfecti erimus, neque causa erit, cur unus magis quàm alius à præsentis boni participatione impediatur.* Resp. repetantur ea, quæ dicta sunt in observ. 5. Bona ἀφαιρετικὰ omnibus beatis æqualiter erunt communia, omnes enim ex æquo erunt à labe carnis & omnibus peccati consequentibus perfectè liberi, sed bona θετικὰ accessoria dispares in beatis obtinebunt gradus, ea enim non ex abolitione malorum, sed ex gratuita Dei remuneratione immediatè & proximè oriuntur.

6. ex communis præmii promissione. 6. *ex communis præmii promissione. Christus promisit Apostolis* Matth. 19. v. 28. *quod sessuri super sedes duodecim, & judicaturi tribus Israel. Ab hoc præmio non est excludendus Paulus, qui plus cæteris laboravit* 1. Cor. 15. v. 10. *quinimò omnes Sancti dicuntur mundum judicaturi* 1. Cor. 6. v. 3. Resp. patet ex §. 126.

7. ex operum & promissionum conditione. 7. *ex operum & passionum nostrarum conditione. Passiones hujus temporis non sunt dignæ ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* Rom. 8. v. 18. *Quod si Deus in attribuenda vita æterna dignitatem nostrorum operum non respicit, undenam eliciemus istos præmiorum gradus? ex mera Dei liberalitate felicitatem adipiscemur, ideo ab ejus misericordia petendum esset præmiorum discrimen, non à nostris operibus.* Resp. nec essentialis nec accidentalis beatitudo *ex merito operum* obtingit, ut ex loco Apostolico manifestè constat, interim ex eo inferri nequit, eandem per omnia essentialis & accidentalis beatitudinis esse rationem, illa enim est gratuitum Dei donum in Christo & fide credentibus obtingit, hæc pro ratione laborum ac passionum gradibus variat, non ex merito sed ex liberali Dei promisso, in mercede enim hîc spectatur *non dignitas operis*, quod compensatur, *sed sequela*.

Argumenta Schönf. 1. ex sufficiente enumeratione. 132. Hisce argumentis P. Martyris addit Schönfeldius duo alia, quorum prius ductum *ex sufficiente enumeratione. Disparitas beatitudinis in nulla ejus parte è Scripturis ostendi potest; 1. nec in unione cum Deo, 2. nec in visione Dei, 3. nec in dilectione, justitia & lætitia, 4. nec in clarificatione corporum, 5. nec in domicilio, 6. nec in Sanctorum consortio, 7. neque in gloria. Ergò nulla erit inæqualitas, sed omnes pariter erimus beati.* Resp. si vel maximè exactè non possemus definire, quâ in re diversitas illa sit statuenda, tamen res ipsa propterea non esset neganda, cùm perspicuis Scripturæ dictis fuerit demonstrata. Repetantur ea, quæ de vero quæstionis statu adduximus superiùs §. 120.

2. ex causa conditione. Posterius *ex causa conditione. Beatitudo æterna secundùm omnes suas partes dependet ex Christi passione & merito nobis imputato, & nulla ejus particula ex operum mortuorum merito dependet. Atqui passio Christi æqualiter pro omnibus electis facta. Nec enim plus pro Petro quam pro latrone passus est & sanguis ejus æquè pro latrone ac Petro est effusus, meritumque ejus æqualiter omnibus credentibus imputatur, & æqualiter justificantur, quotquot justificantur. Ergò æqualis erit omnium electorum beatitudo.* Resp. 1. concedimus, imò contra Pontificios magno conatu astruimus, beatitudinem dependere ex Christi passione & merito nobis imputato, & nullam ejus particulam ex operum nostrorum merito dependere, sed ex eo nondum inferri potest, æqualem fore omnium beatorum gloriam. 2. Distinguendum enim inter ipsam vitam æternam, quam vocant *beatitudinem essentialem*, & inter præmia in vita æterna beatis distribuenda, quæ *beatitudinis accidentalis* nomine veniunt. Illa omnibus Sanctis erit communis, hæc verò pro ratione laborum ac passionum erunt gradibus distincta. 3. In articulo *justificationis ac regenerationis* propriè sic dictæ omnes pii sunt æquales, sed in articulo *renovationis* magnum inter ipsos est discrimen, in quibusdam enim renovatio major, in quibusdam minor. Scholastici distinguunt inter *gratiam gratum facientem* & *gratias gratis datas*, quæ distinctio quomodo commodè explicari & applicari possit, in articulo de justific. fuit monstratum. 4. Quamvis in distributione præmiorum accidentalium Deus respectum habeat ad antegressos labores & passiones; ac pro eorum diversitate etiam diversa (*non specie sed gradibus*) distribuat præmia, tamen illa ipsa non propter operũ nostrorum merita, sed ex

ex liberali benignitate vi gratuitæ suæ promissionis distribuit. Aliud enim est reddere unicuique *secundum opera*, aliud verò *propter opera* tanquam merita. 5. Quod *pro omnibus electis* Christus dicitur mortuus, id juxta Scripturæ doctrinam ac stylum sic corrigendum, quod *pro omnibus hominibus* sit mortuus, quamvis fructus mortis ad solos electos redeat, reliquis propriâ culpâ exclusis.

Q. Speciales. 1. de Dei visione. *Q. 1. An beati clarè & intuitivè Dei essentiam sint visuri.*

133. 2. *In specie* de bonis vitæ æternæ 1. *internis* & quidem 1. *totius compositi*, inter quæ primo loco occurrit *beatifica Dei visio*, de qua quæritur, 1. *An beati clarè & intuitivè ipsam Dei essentiam sint visuri?* Negant hoc 1. *Armeni* & quidam recentiores *Græci* apud Armachanum lib. 14. quæstionum contra Armenos, qui asserunt, *beatos in cœlo non videre divinam essentiam, immediatè, sed fulgorem quendam ab ea emanantem.* 2. *quidam ex Patribus*: Chrysostomus, Theodoretus, Euthymius ac Theophylactus, itemque Alcuinus lib. 2. de Trinit. cap. 16. videntur negare *divinam essentiam ab Angelis aut beatis hominibus videri posse*, quorum tamen dicta recentiores conantur variis modis excusare, quod scil. loquantur vel *de visione comprehensiva*, vel *de visione corporali*, vel *de visione in hac vita mortali*, vel *de visione naturali per solas Naturæ vires facta.* 3. *quidam ex Calvinianis*: Herm. Hamelmann. Ann. 1585. libellum edidit, in quo demonstrat, *quomodo Sacramentarii gaudia vitæ æternæ extenuent, obscurent, vel planè in nihilum redigant*, in quo p. 1. sic scribit: *Est congestus & Bremæ, sicut ex multis argumentis colligo, conscriptus trinus tractatus Latinè sub ficto nomine Petri Warenburgii de Altenkirchen, & editus Neapoli ab impuro & diffamatore Typographo Matthia Harnisch, in cujus secundo tractatu audet dicere & scribere iste Warenburgius, quod Sancti in vita æterna Deum non in se & sicuti est sint visuri reverâ & reipsâ.* Budowizius Baro Bohemus Horologio pag. 1. *Etiam in futura in cœlis vita, neque homines neque Angelos capaces fore puto ad perfectè cognoscendum, qualis Deus sit in sua essentia.* Budowizii patrocinium suscepit Julianus Poniatovius Nobilis Polonus in dissertatione Theol. de hac quæstione edita, sed utrumque eruditè & sufficienter repulit Nobiliss. Theolog. Dn. D. Hoë fautor & amicus noster singularis in Epist. ad Budowit. & in dissert. AntiPoniatoviana. 4. *Photiniani.* Schmaltz. in Exam. 157. errorum. err. 129. p. 35. *In cœlo essentiam Dei videri posse nondum constat inter Theologos.*

134. Antequam verò affirmantem probemus, notandum est 1. varias esse divinæ visionis *species sive modos*, quos aliqui ad quatuor potissimùm capita revocari posse censent. Prima visio est *naturalis*, eaq; vel ἔμφυτος *implantata* ex notitiis naturalibus, vel ἐπίκτητος *acquisita* ex creaturarum inspectione hausta. Altera est *specularis*, quæ fit per externas apparitiones, quales olim cõtigerunt Prophetis. Tertia est *fidelis*, quæ oritur ex revelatione verbi: & quarta *cœlestis*, quę contingetin vita altera. Bonav. 2. sent. dist. 23. art. 2. q. 3. & post eum clarius Biel lib. & distinct. iisd. q. un. art. 3. dub. 2. *Modus cognoscendi Deum est quadruplex, scil. per fidem, per contemplationẽ, per apparitionem & per apertam visionem. Primus est gratiæ communis. Secundus gratiæ excellentis. Tertius gratiæ specialis. Quartus gloriæ consummantis. Distinguuntur autẽ illi modi secundùm diversum modum divinæ præsentiæ secundùm quod præsens est in ratione objecti, videl. præsens intellectui ad videndum. Nam in primo præsens est Deus aliis, quibus se revelavit, quorum autoritati credimus. Quod enim credo Deum esse trinum & unum, hoc credo Dei Filio, qui hoc enarravit & prædicavit & Spiritui sancto, qui hoc Patribus inspiravit, quod enim credimus, hoc autoritati debemus. In secundo modo est præsens in effectu proprio, qui modus tantò est eminentior, quantò effectũ divinæ gratiæ magis sentit in se homo, vel etiam quantò melius scit considerare Deum in exterioribus creaturis. In tertio est præsens in signo proprio, sicut apparuit Abrahæ in subjecta creatura, quæ ipsum Deum figurabat, & sicut Spiritus sanctus apparuit in columba & in linguis igneis dispertitis. In quarto est præsens in seipso, quo videtur in lumine proprio, quia facie ad faciem in vultu suo, quæ visio est merces omnium beatorum.* Potest etiam visio Dei sic distingui, quod quædam fiat *in lumine Naturæ*, quædam *in lumine gratiæ*, quædam *in lumine gloriæ*. D. Apostolus 1. Cor. 13. v. 12. per duas species ἀντιδιῃρημένας sibi invicem oppositas visionem DEI sic distinguit, quod una sit *hujus vitæ propria*, quam vocat *specularem*, quâ nunc per speculum in ænigmate videmus; alteram *intuitivam*, quâ tunc à facie ad faciem videbimus. Speculum illud statui potest triplex: 1. *ipsa Natura seu res creatæ*, in quibus quædam quasi fulgor divinitatis relucet Rom. 1. v. 20. quo sensu veteres accipiunt dictum Job. 36. v. 25. *omnes homines vident eum, unusquisque intuetur procul Deum procul intueri*, inquiunt, *est eum intueri in suo opere, quod procul abest à Dei perfectione.* 2. *symbola, figuræ & imagines externæ*, in quibus divina majestas sanctis se quandoque patefecit Gen. 32. v. 30. Exod. 33. v. 23. 1. Reg. 22. v. 19. Esa. 6. v. 3. &c. 3. *verbum revelatum*, per quod Spiritus sanctus mentes hominum salutari DEI cognitione illustrat, ad quod etiam pertinent *Sacramenta*, quæ sunt verbum ὁρατὸν sive visibile. Per hanc specularem Dei cognitionem tantùm ἐκ μέρους *ex parte cognoscimus*, sed in vita æterna succedet perfecta & intuitiva Dei cognitio, quâ Deum *sicuti in se est*, h. e. ipsam divinam essentiam immediatè & sine involucro quodam externo cognoscemus. Si quæras, quò pertineat *visio humanitatis Christi*, an ad *specularem* hujus vitæ, an verò *ad intuitivam* vitæ alterius, respondemus ad utramque, sed diverso respectu. Quatenus enim Christum in diebus carnis suæ in terris obversantem oculis nondum glorificatis homines viderunt, & quatenus eundem visibiliter ad judicium venientem in nubibus cœli etiam impii videbunt, eatenus Christi visio non pertinet ad visionem beatificam; quatenus verò beati in vita æterna oculis glorificatis summâ cum delectatione ipsum intuebuntur, eatenus ad posteriorem visionis divinæ speciem pertinet. Quando ergò hoc loco quæritur, *an beati in vita æterna divinam essentiam sint visuri*, sensus quæstionis est, an præter visionem specularem, quâ Deus in suis operibus creatis, in formis externis ad tempus assumtis, & in revelato verbo videtur, ac præter visionem humanitatis Christi, quâ Deum in carne revelatum oculis corporeis videre contingit, detur alius visionis modus, quo ipsam divinam essentiam *clarè, intuitivè & immediatè* in vita æterna simus visuri. 2. Non quæritur de visione *comprehensiva*, an infinitâ illâ & absolutâ perfectione DEUM simus visuri, quâ Deus seipsum novit, (ea enim nec Angelis nec hominibus, sed soli Deo competit) sed de visione *intuitiva & quidditativa*,

quâ

quâ Deus cognoscitur qualis est. *Anomæi*, quorum antesignani fuerunt *Aetius & Eunomius* insigni desipientia fascinati dicebant, *posse Deum à creatura comprehendi, imò se etiam ita perfectè Deum cognovisse, ut DEUS seipsum*, contra quos disputat Chrysostomus Dialog. 5. contra Anom. urgens dicta Scripturæ Jerem. 32. v. 19. Roman. 11. v. 33. 1. Tim. 6. v. 16. &c. Notandum tamen, *quod comprehensio* duobus modis accipiatur: Primò *pro consecutione alicujus rei quam quis desiderat*, quo sensu accipitur 1. Cor. 9. v. 24. Philip. 3. v. 12. Secundò *pro adæquata rei alicujus cognitione*. Priori significatione beati in vita æterna Deum comprehendent, unde etiam *comprehensores* à Scholasticis vocantur, & *à viatoribus* hujus vitæ distinguuntur. Posteriori significatione acceptam comprehensionem Thomas p. 1. q. 12. art. 7. sic definit, *quod per eam cognoscatur res quantum est cognoscibilis* Augustinus lib. 12. de civ. Dei cap. 18. *Quicquid scientiâ comprehenditur, scientis cognitione finitur, quia scil. cognoscitur secundùm totam sui cognoscibilitatem & sic respectu ejus se habet, ac si esset finitū*, ut exponit Biel 3. sent. dist. 14. q. un. art. 3. dub. 2. hoc sensu beati Deum in vita æterna non comprehendunt, quia Deus cùm sit infinitus, est etiam infinitè cognoscibilis. Reliqui Scholastici de comprehensione sic disputant: Bonav. 3. sent. dist. 14. q. 2. *Comprehendere dicitur tripliciter: Uno modo idem est quod charitate adhærere. Alio modo idem est quod clarè videre & perfectè amare. Tertio modo idem est quod terminos rei claudere: Primo modo pii Deum comprehendunt in hac vita, secundo modo in patria, tertio modo solus Deus seipsum comprehendit*. Occam q. 12. art. 4. *Quintupliciter τὸ comprehendere accipi docet: Primo modo est videre aliquid visibile ut nihil ejus lateat & sic comprehendere est distinctè videre. Secundo modo est videre aliquid totum & discernere inter ejus partes. Tertio modo est videre aliquid visibile perfectissimâ visione, quâ videri potest. Quarto modo est cognoscere aliquid sub omnibus prædicatis sibi convenientibus. Quinto modo est cognoscere intellectione habente talem proportionem ad alias intellectiones qualem habet objectum ad alia objecta. Primo modo quicquid videt essentiā, comprehendit eam, quia videt eam distinctè, quia nō habet partes, quarum aliqua potest latere, aliqua apparere. Secundo modo essentia à nullo comprehenditur, quia non habet partes, inter quas discerni potest. Tertio modo non potest comprehendi nisi ab intellectu suo, quia omni cognitione creata perfectior est visio increata, neque aliqua creatura isto modo comprehendi potest nisi à solo Deo. Quarto modo similiter non potest comprehendi nisi à seipso, quia ipse solus novit omnia prædicata sibi convenientia. Sic & quinto modo solus comprehendit seipsum, quia sicut cognitio increata infinitè excedit omnem cognitionem creatam: ita objectum increatum infinitè excedit omne objectum creatum & tanta est intellectivitas in intellectu divino, quanta intelligibilitas in divina essentia*. Idem verò August. Epist. 112. cap. 8. comprehensionem paulò aliter definit. *Id comprehenditur*, inquit, *quod ita videtur, ut nihil ejus lateat videntem*. Juxta hanc comprehensionis definitionem distinctè respondendum. Cùm enim in Deo tria considerari possint, videl. primò *essentia, attributa & persona*, secundò *libera decreta & consilia*, tertiò *creaturæ, quæ eminenter sunt in ipso*, de primo consentiunt Scholastici à beatis illa videri, de secundo itidem, à beatis illa non videri, de tertio verò plurimùm variant, ut suo loco ostendimus. Si quæras, *quomodo beati videntes divinam essentiam & attributa essentialia non videant libera Dei decreta & consilia, cùm tamen ea secundùm rem non distinguantur a Dei essentia*, respondent Scholastici, libera Dei decreta & consilia *quoad entitatem* realem esse planè idem cum divina essentia & attributis, interim tamen præter illam realem entitatem includere aliquid aliud videl. tùm *liberam terminationem ad hanc vel illam creaturam in particulari* producendam vel gubernandam, tùm *respectum rationis ad eandem creaturam*, qui resultat ex eo, quod essentia divina liberè ad hanc vel illam creaturam per modum volitionis terminatur, beatos igitur, qui Deum vident, simul videre decreta DEI, quoad realem entitatem, quia sic nihil aliud sunt quàm essentia Dei, non tamen videre liberam terminationem & respectum ad creaturas in particulari. Sed arbitramur hoc homini viatori esse incomprehensibile, quomodo beati videant Dei essentiam & tamen non videant consilia & decreta DEI, quæ sunt realiter unum cum divina essentia, cùm nihil sit in DEO, quòd non sit ipse Deus. 3. Non quæritur de *visione corporali* an beati oculis corporeis glorificatis DEUM sint visuri, de ea enim quæstione distinctè paulò pòst agemus. 3. Non quæritur *de visione in hac vita mortali*. Certum enim est, in hac vita *immediatè, intuitivè & beatificè* divinam essentiam à nobis non cognosci. Exod. 33. v. 20. *non poteris videre faciem meam, non enim videbit me homo & vivet*. v. 23. *posteriora sive tergum meum videbis, faciem autem meam videre non poteris*. Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *oculus non vidit, quod Deus præparavit se diligentibus*. Joh. 1. v. 18. *Deum nemo vidit unquam*. 1. Tim. 6 v. 16. *quem nullus hominum vidit, nec videre potest*. Quidam sanè ex veteribus ut Augustinus lib. 12. de Genes. ad liter. cap. 27. Hugo Victorinus in 2. Cor. q. 34. Abulensis in c. 5. Matth. q. 46. Lyran. in c. 33. Exod. Thom. p. 1. q. 10. art. 10. &c. in eam videntur concedere sententiam, quòd Moses ac Paulus divinam essentiam etiam in hac vita viderint, quia Mosi promiserat Dominus Ex. 33. v. 19. *ego ostendam tibi omne bonum*, i. e. meipsum, in quo continetur omne bonum, ac Paulus de seipso commemorat 2. Cor. 12. v. 2. *quòd raptus fuerit in Paradisum & audiverit arcana verba, quæ non liceat homini loqui*, ubi & Paradisi & ἀῤῥήτων verborum nomine visio divinæ essentiæ videtur intelligi. Posset etiam addi exemplum Jacobi Patriarchæ, qui itidem *à facie ad faciē sese Dominū vidisse* asserit Gen. 32. v. 30. & Gideonis, qui Angelum Domini, i. e. Filii Dei in forma humana sibi apparentem *à facie ad faciē* vidisse dicitur Jud. 6. v. 22. Sed dicta in contrarium adducta, quæ visionem divinæ essentiæ hominib' in hac vita denegant, nec possunt aliter quàm *de intuitiva divinæ essentiæ cognitione* intelligi, (cùm *specularis* per creaturas, per figuras, & per verbum multis in hac vita contigerit,) illa inquam dicta cogunt nos, ut hominibus in hac vita claram & intuitivam Dei visionem denegemus ac proinde peculiare aliquod privilegium in Jacobo, Mose & Paulo non agnoscamus. (Ut silentio interim involvam' argumenta plurima, quæ contra illam hypothesin produci possunt, utpote *quod inter divinam essentiam & oculos nondum glorificatos nulla sit proportio, quod divinæ essentiæ denegentur, quæ ad visionem corpoream requiruntur, quod nec Angelicos Spiritus nec corpora glorifi-*

glorificata in hac vita intueri possimus, quod Israëlitæ non potuerint in radiantem Mosis faciem intendere 2.Cor.13.v.17. Exod.34.v.34. *quod Apostoli non potuerint fulgorem ex Christi transfigurati facie emicantem perferre* Matth.17.v.6. *quod Paulus cœlestis gloriæ fulgore perculsus per triduum videre non potuerit* Act.9.v.3. cap.22.v.6.&c.) Quod ergo Mosi promittitur, *ostensum ipsi à Deo iri omne bonum*, id diversimodè ab interpretibus explicatur. Quidam respondent, *hanc promissionem nō in hac, sed in futura demum vita fuisse implendam*. Quidam *de manifestatione promissi Messiæ in forma humana constituto tempore personaliter assumenda exponunt*, quia in Messia dedit nobis Deus omne suū bonum. Quidam *de revelatione divinæ voluntatis* accipiunt. *Ostendam tibi omne bonum*, h.e. revelabo tibi bonam & clementem meam voluntatem, & quæ tibi de me cognitu sunt necessaria atque ita me tibi conspiciendum præbebo, ut amplissimum meæ erga te clementiæ extet argumentum. In Hebræo est, *transire faciam omnem bonitatem meam ante faciem tuam*, cujus complementum sequitur v.22. *Ecce est locus apud me, & stabis supra petram, cumque transibit gloria mea, ponam te in foramine petræ, & protegam te dextrâ meâ, donec transeam*, ex quo intelligitur, verba hæc de manifestatione Messiæ, qui est Dei gloria & omne bonum commodissimè intelligi Pauli raptus, & verborum ἀῤῥήτων auditus contigit non *per beatificam divinæ essentiæ visionem*, sed *per peculiarem revelationem*, ut ipsemet testatur 2. Corinth.12.v.7. De phrasi *videre Deum à facie ad faciem*, postea dicetur. 4. Non quæritur *de visione Dei naturali*, seu per solas vires Naturæ facta. Certum enim est, in hac vita post tristissimum protoplastorum lapsum absque verbi revelatione DEUM non posse à nobis salutariter recognosci qualis sit, & quomodo erga nos affectus sit 1. Cor. 2. v.14. ac proinde salutarem & salvificam Dei cognitionem non pendere ex naturalibus hominis viribus, sed unicè ex verbo esse petendam, & esse Spiritus sancti donum. Certum & hoc est, visionem beatificam in futura vita non esse vel virium humanarum effectum, vel operum nostrorum meritum, sed gratuitum DEI in Christo Salvatore nostro donum. 5. denique non quæritur an absolutâ & simplici necessitate DEUS ab Angelis & hominibus in vita æterna beatificè videatur. Quemadmodum enim DEUS ex mera gratia & liberâ voluntate Angelos & homines creavit, ac insuper homines in peccatum prolapsos redemit, per verbum ad Ecclesiæ consortium vocavit, verbum recipientes ipsique credentes liberâ bonitate justificavit & sanctificavit, ita quoque liberâ misericordiâ & benignitate eosdem beatificâ sui visione glorificavit. Sanè *in sensu composito* necessarium est beatos Deum videre, quia si DEUM non viderent, beati non essent, sed *in sensu absoluto* necessarium non est, beatos Deum videre, nullam enim involveret contradictionem beatos nec esse, nec Deum videre.

Affirm. probatur 1. ex dictis Scripturæ. 135. Hisce de vero quæstionis statu præmissis affirmantem quæstionis partem probamus, 1. *ex dictis Scripturæ*, quæ Dei visionem beatis in vita æterna tribuunt Job.19.v.26. *in carne mea videbo Deum*. Psal.16.v.11. *saturitas lætitiarum cum vultu tuo*. Psal.17.v.15. *Ego in justitia videbo faciem tuam*. Psal.36.v.10. *in lumine tuo videbimus lumen*. Psal.42.vers.2. *quando erit, ut videam faciem Dei*. Esa.66.v.18. *venient & videbunt gloriam meam*. Matth.5.v.8. *Beati mundo corde, quià Deum videbunt*. Joh.14.v.21. *Manifestabo ei meipsum*. Joh.17.v.24. *ut videant claritatem quam dedisti mihi*. 1.Cor.13.v.12. *videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem à facie ad faciem, nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum*. 2.Cor.5.v.7. *per fidem ambulamus & non per speciem*. Hebr.12.v.14. *sine sanctimonia nemo videbit eum*. 1.Joh.3.v.2. *videbimus eum sicuti est*. Apoc.22 v.3. *servi ejus videbunt faciem ejus*. quorum dictorum emphasin paucis expendimus §. 60. Excipiunt, *per visionem faciei intelligi duntaxat pleniorem & perfectiorem quandam Dei cognitionem quàm est illa, quæ in hac vita nobis obtingit, à qua non specie sed gradibus duntaxat differat, ac proinde non posse per eam intelligi ipsius divinæ essentiæ visionem*. Probant ex eo, *quod de quibusdam in hac vita dicatur, quòd à facie ad faciem Deum viderint, quos tamen divinam essentiam immediatè & intuitivè non vidisse concessum est*. Resp.1. emphasis dictorum ostendit, ipsius essentiæ divinæ visionem beatis tribui 1.Cor.13.v.12. visio *specularis* & *intuitiva* non gradibus duntaxat, sed etiam specie invicem distinguuntur. Nam visio imaginis hominis in speculo relucentis & visio ipsius hominis à facie ad faciem non differunt tantùm gradibus, sed etiam specie, cùm illa sit *reflexa* hæc verò *directa*. Jam verò cognitio Dei in hac vita respondet visioni imaginis hominis in speculo relucentis, visio Dei in altera vita respondet visioni ipsius hominis à facie ad faciem. Ergò cognitio Dei in hac vita & visio Dei in futura vita non tantùm gradibus perfectionis, sed etiam specie differunt, quò etiam respicit Apostolus, quando 2. Corinth.5.v.7. *per fidem & non per speciem nos ambulare asserit*. In speculo non ipsas res corporeas, quales in sua Natura existunt, sed earum duntaxat εἴδωλα & imagines intuemur, ideoque res illas imperfectè aspicimus: sic rerum cœlestium quasi quasdam imagines *in speculo & ænigmate* sive involucro quodam videmus, res autem ipsas coràm nondum intuemur. Quando imaginem in speculo intueor, tunc res illa cujus imago in speculo mihi offertur, non est faciei directè objecta sed à tergo posita: ita quoque in hac vita *per speculum verbi & creaturarum* DEUM videntes non faciem sed *tergum ac posteriora Dei* videmus Exod.33.v.23. sed in vita æterna coram ipsum *à facie ad faciem* intuebimur. (Quidam δι' ἐσόπτρου vertunt *per inspectorium*, ἔσοπτρον enim est id quod inspicimus quasi medium alicujus rei videndæ, qualia sunt *perspicilla, speculum oculare*, sive vitrum viride q Scripturæ superponitur; tale speculum facit rem videri non imediatè, sed per medium obscurum. Quidā δι' ἐσόπτρου vertunt *per cancellos, per transennam*, sicut mercatores per cācellos vimineos merces transeuntibus ostendunt.) Præterea Apostolus disertè asserit v.10. *cùm venerit quod perfectum est, tunc q ex parte est καταργηθήσεται evacuabitur, destruetur, abolebitur*. Jam v. cognitio perfecta gradib. duntaxat differens ab imperfectiore cognitione eandem propriè loquendo nō abolet, non evacuat, sed potiùs perficit, sicut majus lumen minùs non interimit, sed auget ac perficit. Ergò cognitio Dei in vita æterna non tantùm *gradibus*, sed etiam *specie* differt à cognitione Dei in hac vita. Ne quis enim statuat per abolitionem illius, quod est ex parte duntaxat intelligendam abolitionem mediorū, per quæ in hac vita ad Dei cognitionē perducimur, ac donorum ad ædificationem Ecclesię in hac

1. Cor.13. v.12. Videbimus à facie ad faciem.

vita

vita necessariorum, non autem ipsius cognitionis quam in hac vita habemus, ideò notanter dicit Apostolus v. 8. *evacuabuntur non solùm prophetiæ, cessabunt non solùm linguæ, sed etiam ipsa γνῶσις καταργηθήσεται*, sicut visio imaginis in speculo abolеtur, quando rem ipsam coram intuemur. Adde quod v. 11. pios in hac vita conferat *parvulis*, in futura autem vita *viris adultis ac prudentibus*, qui puerilia exercitia & pueriles cogitationes penitus deponunt. Sicut pueri de summorum regnorum gubernatione & aliis rebus sublimib. habent pueriles cogitationes ac sermones, & quamvis parentum verba balbutiendo utcunq; exprimant & conceptus aliquos in mente de rebus sibi expositis in mente forment, tamen omnia sunt tenuia ac puerilia: sic in hac vita de Deo & rebus divinis cogitamus, sapimus ac loquimur ut parvuli, sed quemadmodum pueri in adulta ætate puerilia illa φαντάσματα καὶ πλάσματα deponunt: sic in vita æterna illud omne quod puerile est καταργηθήσεται *evacuabitur, abolebitur*, & notitia *abstractiva in intuitivã* mutabitur. Denique v. 12. Apostolus disertè asserit: *Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum*. Quidam Calviniani exponunt hoc sensu, *tunc reipsâ experiar, quod sim ex numero electorum & dilectorum Dei filiorum, tunc possidebo vitam æternam, ad quam præcognitus sum* Rom. 8. v. 29. sed in hac interpretatione πρόγνωσις cum ἐπιγνώσει & cum electione confunditur, de quibus tamen distinctè Scriptura loquitur. Simplicissimè igitur sic exponitur, cognoscam Deum non amplius ex parte & imperfectè, sed perfectè, qualis est in sua Natura & essentia, (ita Anshelm. Ambrosius ac Theophyl.) ex qua cognitione ardentissima Dei dilectio in me orietur, sicut ab ipso quoq; in mea Natura & essentia perfectissimè sum cognitus & ab ipso intimè dilectus, unde Piscator particulam copulativam καὶ non absurdè exponit *causaliter* propter antegressam antithesin: *Cognoscam ipsum non amplius ex parte, sed perfectè & intuitivè à facie ad faciem, sic enim cognitus sum ab eo.* Quod si ergo Deum ex parte & in speculo tantùm cognoscere, est non cognoscere Deum, qualis est in sua essentia, utiq; à contrario sensu Deum perfectè & non ampliùs ex parte cognoscere est Deum qualis est in sua essentia vel quod idem est, ipsam Dei essentiam cognoscere.

1. Johan. 3. v. 2. videbimus eum sicuti est. 136. Non minor emphasis est in dicto 1. Joh. 3. v. 2. *Charissimi, nunc filii Dei sumus, & nondum apparuit, quid erimus. Scimus autem, quoniam cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicut est.* Ex eo notamus sequentia membra. 1. Dilecti filii non possunt ab intuitiva & clara faciei paternæ visione excludi. Certè cùm Absolon prohiberetur faciem Patris Davidis intueri, judicabat hoc malum ipsâ morte acerbius 2. Sam. 14. v. 32. contra verò *Angeli*, quia sunt dilecti Dei filii Job. 1. v. 6. & cap. 38. v. 7. ideò *semper vident faciem Patris, qui in cœlo est* Matth. 18. v. 10. Jam verò electi in vita æterna υἱοθεσίας beneficiis plenè perfruentur. Jamdum quidem in hac vita *per fidem sunt filii Dei* Joh. 1. v. 12. Galat. 3. v. 27. sed *nondum apparuit, quid sint futuri*, h. e. nondum plenè & perfectè ad omnia υἱοθεσίας beneficia & plenariam cœlestis hereditatis possessionem sunt admissi, sed in vita æterna demum sequetur illud beneficium υἱοθεσίας quod ἀπολύτρωσιν τοῦ σώματος & perfectam immissionem in bona cœlestia cõplectitur Rom. 8. v. 23. Ergò in vita æterna clarè & intuitivè faciem Patris sui cœlestis, ac proinde etiam ipsam Dei essentiam videbunt. 2. Beati in vita æterna erunt θεῷ ὅμοιοι ac θείας φύσεως κοινωνοὶ 2. Pet. 1. v. 4. hæc ὁμοιότης & κοινωνία complectitur perfectam imaginis divinæ restitutionem, plenam mentis illuminationem, justitiam & sanctitatem perfectam, spirituales corporis dotes, ejusdemque cum glorificato Christi corpore conformationem Phil. 3. v. 21. ab hac ὁμοιότητι non potest visio divinæ essentiæ excludi. Apostolus enim (quod probè notari velim) ex eo probat *nos Deo similes futuros*, quia *videbimus eum sicut est*. Ergò illa similitudo cum DEO ex clara & intuitiva divinæ essentiæ visione dependet. φύσις & οὐσία in Deo sunt unum & idem. Quòd si ergò θείας φύσεως beati futuri sunt κοινωνοὶ, utique ergò etiam οὐσίας, At divinæ οὐσίας non sunt participes *κοινωνοὶ per subjectivam inhæsionem*. Ergò *per objectivam visionem*. 3. Beati videbunt Deum ὡς *sicut est*. Ergò etiam Deum in sua essentia videbunt, ἀπὸ τοῦ εἶναι enim dicitur οὐσία *ab esse* essentia, proinde ἀντιφατικὸν foret statuere beatos Deum videre *sicut est*, & tamen non videre Deum in sua essentia. Græcum καθὼς respondens Hebræorum כ hoc loco non est particula *similitudinis* sed *veritatis*, quomodo simplex ὡς usurpatur Joh. 1. v. 14. Regerunt quidem 1. *particulam ὡς non denotare æqualitatem sed tantùm similitudinem*. Sed facili negotio responderi potest, nec omnimodam æqualitatem, nec similitudinariam quandam conformitatem, sed certam & perfectam veritatem hîc denotati. *Si omnimodam æqualitatem* notaret, comprehensivam Dei cognitionem, h. e. tàm perfectã & absolutam, quâ Deus sese ipsemet novit, introduceret. Sin *similitudinariam* duntaxat qualemcunque conformitatem à speculari & ænigmatica visione non differret. Neutram igitur denotat, sed eam quæ inter comprehensivam & specularem quasi media intercedit, quam *intuitivam & quidditativam* vocamus, quæ est perfecta & clara ipsius divinæ essentiæ visio. *Videbimus enim* & cognoscemus Deum καθὼς *sicut & nos ab ipso cogniti sumus*. Jam vero Deus nos & nostram essentiam cognoscit non ænigmaticè, non imperfectè, non ex parte, sed intuitivè, perfectè & certitudinaliter, ergò & nos adipiscemur cognitionem Dei *intuitivã, perfectam, immediatam ac certissimam*. 2. *non de visione Dei, qualis est in sua essentia seu de visione divinæ essentiæ, sed de visione Christi θεανθρώπου in gloria Patris existentis sermonem esse*. Resp. ἐὰν φανερωθῇ referri potest, vel *ad totam orationem præcedẽtem*, vel *ad Christum*, cujus reditus ad judicium vocatur φανέρωσις Coloss. 3. v. 4. 1. Pet. 5. v. 4. 1. Joh. 2. v. 28. ubi itidem indefinitè Apostolus loquitur ὅταν φανερωθῇ scil. ὁ χριστός. Si priorem expositionem amplectimur, in propatulo est *ipsius Dei, sicut est*, ac proinde ipsius divinæ essentiæ visionem nobis promitti. Sic enim habet integer contextus: *Videte qualem charitatem dederit nobis Pater, ut filii nominemur & simus* (Hebræis enim vocari est esse) *Charissimi, filii Dei sumus* & (idiotismo Hebraico positum est pro ἀλλὰ sed) *nondum apparuit quid erimus* (in vita æterna.) *Scimus autem* (ex verbo infallibilis promissionis) *quoniam cùm apparuerit*, cùm patefactum fuerit id quod erimus) *similes ei erimus, quia videbimus eum sicut est.* Si posteriorem expositionem amplecti malumus, nihil decedit nostræ sententiæ vel robori nostri argumenti. Beati enim non tantùm videbunt CHRISTUM ut hominem,

sed

ſed etiam ut Deum, quia *beatificè* eum videbunt. Omnes homines Chriſtum in die noviſſimo videbunt, etiam impii, ſed hæc viſio non erit beatifica, quia non erit cum clara & intuitiva divinæ eſſentiæ viſione conjuncta. Viſio proinde Chriſti θεανθρώπου beatifica, non poteſt nec debet à viſione divinæ eſſentiæ ſcjungi, beati enim ita videbunt Chriſtum, *ut videant gloriam ejus* Joh. 17. v. 24. ea verò eſt divina majeſtas & gloria, ex cujus viſione ad ipſos quoque beatos gloria & claritas redundat.

Quomodo quidam in hac vita Deum à facie ad faciem vidiſſe dicatur.

137. Reſtat ut explicemus, quomodo quidam in hac vita *Deum à facie ad faciem* dicatur *vidiſſe*, qui tamen *claram & intuitivam divinæ eſſentiæ viſionẽ* non fuere adepti. Dicimus ergò phraſin *à facie ad faciem* duplicem in Scripturis obtinere ſignificationem. Primò ſignificat viſionem Filii Dei in forma Naturæ hum. ſuo tempore vel aſſumendæ vel etiam jamdum aſſumtæ, quæ viſio etiam in hac vita homini obtingere poteſt & quibuſdam reverâ obtigit. Sic Jacobus Patriarcha dicit ſe Dominum *à facie ad faciem vidiſſe* Geneſ. 32. v. 30. quia Filius Dei, qui in ſpecie viri cum ipſo luctatus eſt v. 24. in ea Naturæ hum. forma, quam in plenitudine temporis ex virgine Maria aſſumturus erat, ſe illi conſpiciendum præbuit: ſic cum Moſe dicitur Dominus locut⁹ *facie ad faciem* Exod. 33. v. 11. quia Deus cum ipſo tàm familiariter locutus eſt, *ſicut ſolet homo loqui ad amicum ſuum* v. eod. *quia Deus fecit ante ipſum tranſire omnem bonitatem & gloriã ſuam* v. 18. & 22. hoc eſt, oſtendit ipſi Meſſiam in forma Naturæ hum. videndũ, ſicque ultra cõmunem reliquorum Prophetarum ſortem Deus ſeſe illi manifeſtavit. Num. 12. v. 6. *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomniũ loquar ad illum* v. 7. *at non talis ſervus meus Moſes, qui in omni mea domo fideliſſimus eſt.* v. 8. *ore enim ad os loquor ei: aſpectu, & non per ænigmata & figuras Dominum videt.* Reliquis illius temporis Prophetis loquebatur Deus *per viſiones & ſomnia*, h. e. per imagines in phantaſia vel vigilantib. vel dormientib. impreſſas, Moſi autem palam in effigie hum. Naturæ, quam Filius Dei in plenitudine temporis aſſumturus erat, apparuit, ac planè familiariter tanquam amic⁹ cum amico in illa forma humana cum ipſo locutus faciem ſuam ipſi oſtendit. Sic Apoſtoli Filium Dei in carne manifeſtatum *facie ad faciem* viderunt Johan. 1. v. 14. 1. Joh. 1. v. 1. Sic Stephanus *vidit eum ſtantem à dextris Dei* Actor. 7. v. 55. Sic Paulus eum vidit Act. 9. v. 17. 1. Cor. 9. v. 1. c. 15. v. 8. ſed hæc viſio faciei Chriſti pertinet ad hanc vitam. Deinde v. videre à facie ad faciem ſignificat clarã & intuitivã divinæ eſſentiæ viſionem, à viſione hujus vitæ non *gradib.* ſolum, ſed etiam *ſpecie* diſtinctam ac alterius vitæ particularem & propriã. Hanc diverſitatem in phraſi videre facie ad faciem demonſtramus, 1. *ex circumſtantiis textus*, in quibus quidam dicuntur in hac vita Deum facie ad faciem vidiſſe. In illis n. locis omnibus additur aliquid, ex quo intelligi poſſit, quod Filium Dei in forma Naturæ hum. conſtituto tempore aſſumẽdæ viderint, Sic Jacobus vidit Dominum *à facie ad faciem*, quia Filius Dei in forma viri ipſi ſeſe conſpiciendũ præbuit. Moſes vidit Dominum à facie ad faciem, quia *poſteriora* ſive tergum Filii Dei coram ipſo tranſeuntis vidit. Proinde immediata & adæquata ratio, propter quam dicuntur Deum *facie ad faciem vidiſſe* non eſt clara & intuitiva divinæ eſſentiæ viſio, ſed formæ hum. quam Filius Dei ad tempus aſſumſerat, apparitio. 2. *ex petitione Moſis* Exod. 33. v. 18. *Fac me videre gloriam tuam*, cui Dominus reſpondet v. 20. *Non poteris videre faciem meam, nõ enim me videbit homo & vivet.* v. 23. *videbis poſteriora mea, faciem autem meam videre non poteris.* Et v. 11. dicitur, *quod locutus fuerit Dominus ad Moſen facie ad faciem*, & tamen v. 18. petit *Moſes* gloriam, *ſive faciem Domini ſibi oſtendi.* cui Dominus reſpondet, ac bis repetit, *faciem meam videre non poteris*, ex quo intelligitur, phraſin *videre faciem Domini* aliter accipi, quando de beatifica divinę eſſentiæ viſione in futuro ſeculo ſperanda uſurpatur, quàm in illis dictis, quando quidam in hac vita Dominum facie ad faciem vidiſſe dicuntur. In vulgata verſione v. 13. Moſis petitio his verbis informatur, *Oſtende mihi faciem tuam ut ſciam te.* Sed in Hebræo eſt דרכך *viam tuam*, interim ex reſponſo Dei colligitur, Moſen aliquid petiiſſe, quod non poteſt in hominem in hac vita cadere, h. e. claram & intuitivam divinæ eſſentiæ viſionem, intimam divinæ majeſtatis cognitionem, qualis ſanctis Angelis & beatis in cœlo revelatur, ut in eum l. D. Rungius rectè commentatur. 3. *ex oppoſitione Apoſtolica* 1. Cor. 13. v. 12. Paulus illud omne, quod de cognitione & viſione Dei in hac vita homini obtingit, vocat *viſionem per ſpeculum & in ænigmate*, eidemque opponit τὸ *videre facie ad faciem.* Ergo per viſionem faciei ad faciem intelligit aliquid, quod futuræ vitæ duntaxat proprium eſt, & in hac vita non cadit in ullum hominem, aliàs oppoſitio non eſſet immediata.

138. 2. *Ex rationibus.* 1. *à beatorum cum Angelis conformitate.* Angeli in cœlo διὰ παντὸς *vident faciem Patris in cœlo* Matth. 18. v. 10. Jam verò beati futuri ſunt ἰσάγγελοι Luc. 20. v. 36. Ergo ipſi quoque faciẽ Patris qui in cœlo eſt διὰ παντὸς videbunt. *2 ex rationibus.* Excipiunt *διὰ παντὸς non eſſe perfectè, ſed ſemper & omni tempore faciem Dei videre, quemadmodum & nos mortales cœlum, terram, homines & alias res, oculis intuemur, quas tamen, quales ſint in ſe, perfectè cognoſcere non poſſumus.* Reſp. 1. ſi viſio illa Angelica eſt continua, inceſſabilis ac perpetua, utiq; etiam perfecta, quò enim rem aliquam preſſius intuemur, eò penitius eam introſpicimus ac cognoſcimus. 2. Beatifica Dei viſio, qua Angeli ſancti jamdum fruuntur, quæque beatis hominibus in vita æterna obtingit, non eſt externa & intrinſeca, ſed maximè intrinſeca, ut ſuperius demonſtravimus. 3. proinde non poteſt conferri cum imperfecta & externa illa viſione, quã in hac vita creaturas intuemur. Nos externa tantum rerum accidentia in hac vita intuemur, ad interiores formas non pertingimus, ſed in futura vita ad ipſam rerum eſſentiam videndam & cognoſcendam penetrare poterimus. 4. viſio quæ eſt duntaxat extrinſeca nullum videnti communicat bonum, ſed Angeli & beati ex Dei viſione maximum bonum & ineffabile gaudium percipient. 5. emphaticè Chriſtus pronunciat Angelos *in cœlo* videre faciem Patris *qui in cœlis eſt*, ubi cœlorum nomine non intelligitur locus aliquis creatus & corporeus, quo velut domicilio DEUS concludatur & circumſcribatur, ſed infinita majeſtas ac gloria, quam Apoſtolus vocat *lucẽ inacceſſã*, in qua Deus habitat 1. Tim. 6. v. 16. Quod ſi ergo Angeli vidẽt Deum in majeſtate & gloria ſua, utiq; à divinę eſſentię viſione immediata, intuitiva & beatifica non erunt excluſi. 2. *à promiſſa vitæ æternæ felicitate.* Promiſit Deus credentib. in Chriſtũ vitã & felicitatem æternam. Ea verò in clara & intuitiva Dei viſione conſiſtit, ut ſuperiùs eſt demonſtratũ.

Ergò

Ergò etiam claram & intuitivam sui visionem promisit. Jam verò quod promisit, præstare etiam poterit. Thom. p.1.q.12.art.1. *Potest homo consequi beatitudinem suam, ad quam à Deo ordinatus est, ea autem consistit in clara Dei visione.* 3. *à piorum desiderio & cupiditate.* Pii per virtutem Spiritus sancti ἀῤῥαβῶνα quandam vitæ æternæ in corde suo sentientes cupidissimè desiderant Deum videre, ut apparet ex Mosis & Davidis exemplo Exod. 33. v. 18. Psal. 42. v. 2. hoc piorum desiderium utpotè à Spiritu sancto excitatum necesse est aliquando impleri. Ex cognitione bonitatis in creaturis provehimur in cognitionem, admirationem & desiderium summæ & increatæ bonitatis, quæ in Deo est, vel potiùs quæ est ipse Deus; ad illius intuitivam visionem tandem oportebit nos aspirare. 4. *ex consequente absurditate.* Maxima pars gaudii cœlestis & præcipuum fundamentum omnis solidæ consolationis in eo consistit, quòd Deum in vita æterna *à facie ad faciem* simus visuri, ut apparet ex Jobi exemplo qui cap. 19. vers. 26. hac consolatione sese unicè erigit. Qui ergo negant intuitivam divinæ essentiæ visionem in vita æterna beatis esse promissam, illud gaudium & illam consolationem labefactant.

3. *Ex Patribus.* 139. 3. *Ex Patribus.* August. Epist. 111. ad Fortunatianum circa fin. *Quia scriptum est, videbimus eum sicut est, quantum possumus, cor mundum ad illam visionem ipso adjuvante preparemus &c. Restat ut interim de visione Dei secundum interiorem hominem certissimi simus. Si a. etiam corpus mira commutatione hoc valuerit, aliud accedet, non illud abscedet, Melius ergo illud affirmamus, unde minimè dubitamus, quod homo interior videbit Deum, qui modò solus potest videre charitatem, qua cùm laudaretur, dictum est, Deus charitas est, solus potest videre pacem & sanctificationem, sine qua nemo videbit Deum.* Epist. 112. ad Paulinam c. 8. *Desiderium veraciter piorum, quo videre Deum cupiunt, & inhianter ardescunt, non opinor in eam speciem contuendam flagrat, quâ ut vult apparet, quod ipse non est, sed in eam substantiam, quâ ipse est quod est. Hujus enim desiderii sui flammam sanctus Moses fidelis famulus ejus ostendit, ubi ait Deo, cum quo ut amicus facie ad faciem loquebatur. Si inveni gratiam ante te, ostende mihi teipsum. Quid ergo? ille non erat ipse? si non esset ipse, non ei diceret: Ostende mihi temetipsum, sed ostende mihi Deum, & tamen si ejus Naturam substantiamq; conspiceret, multò minus diceret: Ostende mihi temetipsum. Ipse ergo erat in ea specie, quâ apparere voluerat, non autem ipse apparebat in Natura propria, quam Moses videre cupiebat. Ea quippe promittitur Sanctis in alia vita. Unde quod responsum est Mosi, verum est, quia nemo potest faciem Dei videre & vivere, hoc est, nemo potest eum in hac vita videre vivens sicuti est. Nam multi viderunt, sed quod voluntas elegit, non quod Natura formavit &c. Videbimus eum sicuti est, non sicut eum homines viderunt, quando voluit in specie, qua voluit, non in Natura, qua in semetipso etiam cùm videretur, latuit, sed sicut est, quod ab eo petebatur, cùm ei diceretur: Ostendi mihi temetipsum, ab eo qui cum illo facie ad faciem loquebatur.* cap. 9. *Eo modo, quo videtur sicuti est, nunc fortassè videtur à quibusdam Angelis, à nobis autem tunc ita videbitur, cùm eis facti fuerimus æquales.* cap. 13. *accepit Moses in præsentia congruum responsum, quod faciem Dei videre non posset, quam nemo videret & viveret, hoc modo significante Deo alterius potioris vitæ esse illam visionem.* cap. 15. *Si quæris, utrum etiam Deus sicuti est aliquando videri possit? respondeo filiis hoc esse promissum, de quibus dictum est 1 Scimus, quia cùm apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Si quæris unde eum videbimus, respondeo, unde Angeli vident, quibus tunc erimus æquales.* lib. 22. de civ. Dei cap. 29. non longè à princ. *Sicut Angeli vident faciem Patris, ita & nos visuri sumus, sed nondum ita videmus. Propter quod ait Apostolus, videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem à facie ad faciem. Præmium itaq; fidei nobis visio ista servatur, de qua & Johannes Apostolus loquens: Cùm apparuerit, inquit, similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est. Facies autem Dei manifestatio ejus intelligenda est, non aliquod tale membrum, quale nos habemus in corpore, atque isto nomine nuncupamus.* Et postea: *Ipsis videri Deum cùm videbitur, Christianus ambigit nemo, qui fideliter accipit, quod ait Deus ille Magister: Beati mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Confer quæ ex Soliloq. & Meditat. ejusdem adduximus superiùs. Prosper à Præceptore suo hac in parte non discedit, sic enim scribit libr. 1. de vit. contemplat. cap. 2. *Quòd beati hîc crediderant, ibi videbunt, sui creatoris substantiam mundis cordibus contemplantes æterna exultatione gaudebunt &c. Nec latebit jam perfectè beatos aliquid secretorum, qui, quod est longè præstantius, ipsum visuri sunt mundis cordibus Deum.* Greg. hom. 37. in Evang. *Quæ lingua dicere, vel quis intellectus capere sufficit, illa supernæ civitatis quanta sint gaudia, Angelorum choris interesse, cum beatissimis Spiritibus gloriæ conditoris assistere, præsentem Dei vultum cernere, incircumscriptum lumen videre &c.* Beda in cap. 11. Marci: *O quanta felicitas Deitatis visioni inter Angelorum choros adesse perpetuò, si tanta transfigurata Christi humanitas duorumq; societas Sanctorum ad punctum visa delectat.* Conjunge ea, quæ ex aliis Patribus adduximus superiùs §. 61. & quæ de hac quæstione disserit B. Luth. tom. 6. Jen. Germ. f. 203.

140. 4. *Ex ipsis adversariis.* Petrus Martyr 4. *ex ipsis adversariis.*
class. 1. Locor. comm. cap. 4. §. 12. *In vita æt. Dei essentia non quidem sensibus, verùm animo seu mente cognoscetur à beatis, quandoquidem Johannes ait: Cum apparuerit, videbimus eum sicuti est* 1. Johan. 3 vers. 2. *Paulus idem testatur: Nunc per speculum & in ænigmate cognoscimus, tunc à facie ad faciem.* 1. Corinth. 13. vers. 12. *Idem ex verbis Christi colligitur: Angeli eorum semper vident faciem Patris* Matth. 18. vers. 10. *Nam alibi docuit, in beata resurrectione justos instar Angelorum fore* Matth. 22. vers. 13. *unde conficitur, nos haud secus atque Angelos Deum visuros, quare si faciem ejus illi vident, nos eandem utique contemplabimur. Aliud testimonium Pauli habetur* 1. Corinth. 13. vers. 12. *tunc cognoscam, quemadmodum & cognitus sum. Nos autem à Deo nudè & essentialiter cognosci nemo ambigit.* Polanus libr. 1. Syntagm. cap. 6. *Prima & præcipua beatitudinis pars est visio Dei, quæ in Angelis est semper clara, per quam vident Dei essentiam &c. in homine est vel obscura, quæ est hujus vitæ, dum anima adhuc existens in corpore mortali cognoscit Deum per fidem tanquam per ænigma & speculum, vel clara, quæ est alterius vitæ, cũ anima tum separata à corpore, tum post resurrect. Universalem rursus ei unita Deum cognoscit à facie ad faciem sicuti est.* (Quod Polanus addit, *nec Angelos nec*

los nec homines videre totam Dei essentiam, illud si de comprehensiva visione intelligat, concedimus; simpliciter a. ac nudè assertum admittere non possum⁹, quia divina essentia est ἀμερὴς ac partē extra partem non habet.) Schönf. in Disp. de vita æt. th. 24. *In vita at abstractiva & imperfecta Dei notitia in intuitivam & perfectivam mutabitur, ita ut Deum a facie ad faciem & sicuti est, h. e. secundùm essentiam ejus seu quidditativè visuri simus.* th. 26. *Nō immerito igitur a Patribus eorum damnata fuit opinio, qui Deum per essentiam videri posse aut unquam visum iri ab intellectu creato negaverunt.* Poniatovius fulgore veritatis constrictus in dissert. Theol. th. 217. in hæc erumpit verba: *An negatur, Deum à nobis in vita cœlesti, qualis est in sua essentia visum iri? absit.*

Argumenta partis negantis. 1. ex dictis Scripturæ. 141. In contrarium urgentur: 1. *quædam Scripturæ dicta.* 2. *quædam argumenta.* Quæ ex Scripturis ꝓducũt, primo statim intuitu à vero quæstionis statu deprehenduntur aliena. Propiùs ad eum accedere videntur sequentia: 1. Exod. 33. v. 20. *Non videbit me homo.* Resp. loquitur de visione divinæ essentiæ & majestatis in hac vita, quam infirmitas Naturæ nostræ non posset ferre. Neque n. absolutè & simpliciter dicit Jehovah, *non videbit me homo*, sed addit conditionem, *& vivet*, h. e. in statu hujus vitæ, nec mens, nec oculi humani meam gloriā & majestatem videre possunt. Non videbit me homo & vivet, quia visio præsens est finita, Deus a. infinitus. 2. Deut. 4. v. 24. Heb. 12. v. 29. *Deus est ignis consumens.* Resp. impiis & incredulis, sed piis est *ipsa charitas* 1. Joh. 4. v. 8. *est lumen delectabile* Ps. 36. v. 10. est *lux suavissima* 1. Joh. 1. v. 5. est *quasi ros & abies virens.* Os. 14. v. 6. & 9. est ipsa *suavitas* Ps. 34. v. 9. Sicut ignis non solùm gratam lucem, sed etiam fervidum ardorem exhibet: sic Deus piis est lux splendens ac lucens, impiis verò ignis consumens. Ut ignis est Elementum subtilissimum, sic Deus Spiritus purissimus. Sicut ignis est lucidissimus, sic Deus est lux ineffabilis, beatos illuminans, affectum delectans. Sicut ignis est calidissimus, sic Deus suo calore omnia vivificat, purgat, animat, imò & cùm homines ita promerentur, irascitur, punit, adurit ac zelo iræ suæ omnia devastat. Sicut ignis est levissimus, sic Deus habitat in excelsis. Sicut ignis est simplicissimus, sic Deus nulli rei creatæ immistus. Confer Dionys. de cœlest. Hierarch. c. 15. In hisce comparationis membris subsistendum neque præter & contra Scripturam ex ea colligendum, quod beati in vita æterna divinam essentiam non possint videre, cùm ipsa experientia testetur, nos in hac vita ignem consumentem oculis corporeis intueri. 3. Esa. 6. v. 2. *Seraphim tegunt facies suas.* Resp. ob humilitatem, modestiam ac reverentiam, sicut etiam viginti quatuor Seniores ob eandem causam *coronas suas projiciunt ante thronum*, Apoc. 4. v. 10. non quòd divinam essentiam ac majestatem videre vel nolint vel non possint. Si propterea velarent oculos quod splendorem divinæ majestatis ferre non possent, cur etiam obvelarent pedes? Quid quod non suam sed Dei in forma humana apparentis faciem Seraphim illi Spiritus texisse dicuntur ab Hieronymo Epist. 142. ad Damasum ac Cyrillo in comm. illius loci, cùm verba Hebræa פניו ac רגליו non minùs ad Deum quàm ad Seraphim accommodari possint. Sed non discedimus à communi interpretatione. 4. Matth. 11. vers. 27. *Nemo novit Filium nisi Pater, & nemo novit Patrem nisi Filius.* Resp. immediatè additur, *& cui voluerit Filius revelare.* Sensus igitur est, quod absq; revelatione per Filium in verbo Evangelii exterius & p. S. S. illuminationem interius factam nec essentiæ nec voluntatis divinæ salutaris & salvifica cognitio cuiquam hominum in hac vita obtingere possit. Confer Harm. Evang. cap. 57. 5. Joh. 1. v. 18. & 1. Joh. 4. v. 12. *Deum nemo vidit unquam.* Joh. 6. v. 46. *Non quod Patrem viderit quisquam.* Resp. uterque locus suam secum portat expositionem. In priore enim additur, *Filius qui est in sinu Patris, ipse enarravit nobis*; in posteriore, *nisi is qui est à Deo, hic vidit Patrem.* Idem ergo sensus cū dicto priore, utrobique de cognitione hujus vitæ ex naturalibus viribus petita agitur. 6. 1. Cor. 2. v. 11. *Quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei.* Resp. Immediatè præcedit v. 10. *nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum*, ac vers. 12. sequitur, *nos autem non Spiritum mundi accepimus, sed Spiritum, qui ex Deo est, ut sciamus, quæ a Deo donata sunt nobis.* Quæ verò συνίζεια vel συνίπεια à negata Dei cognitione salvifica ex Solis Naturæ viribus citra revelationem Spiritus sancti nemini expectanda ad negationem visionis beatificæ in vita ætern. progredi 7. Eph. 3. v. 10. *ut innotescat nunc principatib. ac potestatib. in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei* 1. Pet. 1. v. 12. *in qua desiderant etiam Angeli prospicere.* Resp. Gregor. lib. 18. moral. cap. 28. *Angelos videre Deum sine fastidio, ideo dicuntur perpetuum videndi desiderium habere, quia nunquam fatigantur videndo.* Simplicius respondetur per distinctionem *inter essentiam ac decreta divina*, ut in formando quæstionis statu monuimus. Quamvis n. Angeli divinam essentiam videant, tamen liberorum consiliorum ac decretorum divinorum per illam visionem non redduntur statim conscii, nisi divina revelatio accedat. 8. 1. Timoth. 6. v. 16. *habitat Deus lucem inaccessam, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Resp. quidam intelligunt de visione divinæ essentiæ *in hac vita*, quidam *de comprehēsiva notitia*, quidam *de naturali* citra verbi revelationem *cognitione*, quidam *de visione corporea.* Quicquid sit, non potest hoc opponi clarissimis dictis, quæ testantur, beatos in vita æterna Dei essentiam visuros.

142. *Rationes* potiores hæ sunt: 1. *ab infiniti conditione. Inter potentiam & objectum debet esse ꝓportio. Sed inter intellectum creatum utpote finitum & Deum increatum, utpote infinitum nulla est proportio. Ergò intellectus creatus non potest videre Deū increatum, alias finitum caperet infinitum.* Resp. capacitas docendi gratiā statui potest triplex, 1. *Unionis*, quā unum cum altero quovis modo conjungitur vel conjungi potest. 2. *Cognitionis*, quā potentia cognoscens aliud cognoscit vel cognoscendo recipit. Eaque est vel *adequata & comprehensiva*, vel *non adæquata & quidditativa.* 3. *Comprehensionis Physica seu quantitativa*, quā quantum à quanto comprehenditur, sicut dolium à vino, pecunia à marsupio. Finitum non est capax infiniti capacitate *cognitionis comprehensiva & adequata*, nec capacitate *comprehensionis physica vel quantitativa*, interim tamen finitum est capax infiniti capacitate *cognitionis quidditativa*, ut & capacitate *unionis*, cùm assumta Natura hum. λόγῳ infinito sit personaliter unita. Eodem recidit, quod Scholastici distinguunt *inter proportionem quantitatis*, quæ in eo consistit, quod unum mensuret, alterum secundùm ꝓportionem dupli, tripli, quadrupli &c. *& inter proportionem habitudinis*, quæ in eo consistit, quod unum dicat *2. Ex rationibus.*

num dicat

unum dicat habitudinem seu essentialem ordinem ad alterum, quo pacto se habent materia & forma, causa & effectus, potentia & objectum. Ad cognitionem intuitivam non requiritur prior proportio, sed sufficit posterior. 2. *à comparatione. Sicut essentia Angeli excedit oculum corporeum, sit essentia Dei longè magis excedit intellectum hominu creatum. At oculus corporeus non potest elevari ad videndam Angeli essentiam. Ergo nec intellectus creatus potest elevari ad videndam divinam essentiam.* Resp de minore judicium fieri poterit ex quæstione sequente. Ad majorem respondent Scholastici per distinctionem *inter excessum perfectionis & proportionem potentiæ ad objectum.* Quoad excessum perfectionis essentiam divinam magis excedere intellectum hominis creatum, quàm Angeli essentia excedit oculum corporeum, interim tamen essentiæ divinæ intercedere proportionem cum intellectu creato, qualis est inter objectum cognoscendum & potentiam cognoscentem.

Q. 2. An beati divinam essentiam oculis corporeis sint visuri?

143. Q. 2. *An beati divinam essentiam oculis corporeis sint visuri?* Negant. 1. *quidam ex Patribus.* Ambr. l. 1. in Luc. c. 1. p. 12. *Nec in loco Deus videtur, sed mundo corde, nec corporalibus oculis Deus quæritur, nec circumscribitur visu, nec tactu tenetur, nec auditur affatu, nec sentitur incessu. Et cùm absens putatur, videtur, & cùm præsens est non videtur.* Confer Iren. lib. 4. c. 37. Orig. cont. Celsum l. 7 Athanas. orat, cont. Idola, Theophyl. in 1. Cor. 13. cumprimis Augustinum Epist. 112. ad Paulinam. 2. *Scholastici & Pontificij omnes.* Thom. p. 1. q. 12. art. 3. *implicat contradictionem, Deum videri oculo corporeo.* Becanus p. 1. Theol. Schol. c. 9. q. 6. *Communis est sententia, quod impossibile sit Deum clarè & intuitivè videri oculis corporis.* 3. *Calviniani.* Martyr class. 1. locor. comm. cap. 4. §. 2. *Errant, qui Dei essentiam beatorum oculis videri existimant.* Zanch. lib. 3. de Natura Dei c. 2. q. 16. p. 293. *Nemo hominum videre potest, non solùm oculis corporeis, quâ de re nemo quidem dubitat, sed nec oculis mentis videre unquam, h. e. comprehendere quisquam potest.* Argumentis id probatur ejusmodi: 1. *ex Scripturis.* 1. Talis visio in vita æterna beatis promittitur, *quæ succedit fidei* 1. Cor. 13. v. 12. 2. Cor. 5. v. 7. quæ communis est beatis Angelis & hominibus Matth. 18. v. 10. quam pii ex hac vita decedentes statim consequuntur, & quâ modò habent animæ beatæ in cœlo existentes. Jam verò visio, quæ fidei succedit, est *intellectualis*, qui. perfectior est fide & facit nos verè beatos secundùm animam; visio Angelorum & animarum separatarum itidem est *intellectualis.* Ergò etiam visio beatis in futura vita speranda erit *tantùm intellectualis.* 2. Deus simpliciter vocatur ἀόρατος Col. 1. v. 15. 1. Tim. 1. v. 17. cap. 6. v. 16. Hebr. 11. v. 27. quæ ἀορασία inter essentiales & immutabiles Dei proprietates refertur. 3. Quoties Scriptura collationem instituit inter visionem hujus & futuræ vitæ, non id fit respectu *organi visionis*, sed respectu *quantitatis.* Nam imperfectioni confert perfectionem, quæ erit in altera vita perfectissima, quanta quidem in creaturam cadere potest, eodem semper manente visionis organo, quo Deum in hac vita conspeximus 2. Cor. 13. v. 12. 1. Joh. 3. v. 2. 2. *ex rationibus.* 1. Nullus Spiritus cadit sub sensum corporis. Deus est Spiritus Joh. 4. v. 24. Ergò. 2. Infinitum non potest sensu finito comprehendi. Atqui Deus est infinitus, corporeus sensus finitus Ergò. 3. Nulla potentia ferri potest extra suum objectum. Sed objectum visus corporalis est visibile corporeum, non Spiritus invisibilis incorporeus. 4. Visionis objectum est color, *qui est extremitas perspicui in corpore terminato* vel *qualitas ex lucido & opaco congregatis exurgens.* At Deo non convenit color, quia est incorporeus. Affirmantem quæstionis partem amplectuntur quidam ex nostris: Chytræus in lib. de vita & morte p. 157. *In vita æterna revelatam faciem & gloriam sanctæ Trinitatis seu nudam & omnium beatorum mentibus & oculis clarè conspiciendum se exhibentem essentiam Dei perspiciemus.* Schilt. in Disp. de vita æterna th. 65. *Etsi Scholastici de instrumento futuræ visionis Dei multas intricatas quæstiones movent, nos tamen certò statuimus, claritatem oculorum nostrorum in altera vita sublata priore suffusione cujusvis lyncis & aquilæ perspicacitatem longissimè à tergo relicturam.* D. Cramer. in tract. de sublimi corporis glorificati mysterio c. 16. p. 137. *Objectum oculorum nostrorum in vita æterna futurum est longè excellentissimum, videl. ipse Deus sacros. Trinitas, Pater, Filius & Spiritus S. & qui in Deo sunt Angeli & confratres nostri omnis chorus beatorum. Tam igitur excellentibus objectis in v. æt. apprehensis bone Deus, quàm necesse erit oculos nostros esse illustres & acutos, qui nunc ut noctua ad lumen creatum cœcutiunt, ut ibi etiam increatum sustinere possint.* Idē ex Calvin. statuit Alsted. in Theol. didactico Scholast. sect. 4. c. 41. reg. 5. p. 840. *Videbimus Deū Spiritu, Videbimus & oculis sed spiritualiter. Corpora n. nostra atq; adeo oculi erant spiritualia, non substantiæ sed qualitatis & actionis ratione.* Argumentis uti possunt hujusmodi: 1. Job. c. 19. v. 26. inquit: *In carne mea videbo Deum meum, quem visurus sum ego ipse, & oculi mei aspecturi sunt* 2. Psal. 16. v. 11. Psal. 17. v. 15. Psal. 42. v. 2. Apoc. 22. v. 3. *faciem Dei* dicuntur beati *visuri* 1. Cor. 13. v. 12. *facie ad faciem.* 3. 1. Cor. 15. v. 28. *Deus erit omnia in omnib.*, ergò etiam oculis glorificatis erit summa lux, summum gaudium. 4. Deus incorporeus videt oculis spiritualibus corporea. Ergo etiam divinâ suâ potentiâ efficere potest, ut oculi beatorum corporei videant objectum spirituale & incorporeum. 5. Per divinam virtutem fieri potest, ut ignis infernalis corporeus agat in rem spiritualem in animas scil. impiorum & Angelos malos. Ergò etiam divinâ virtute fieri potest, ut visus corporeus possit videre objectum spirituale. 6. Sicut intellectus creatus ac finitus potest supernaturali lumine gloriæ ita evehi, ut increatam & infinitam Dei essentiam videat; ita quoque oculus corporeus glorificatus per lumen gloriæ ita evehi potest, ut Deum incorporeum videat. 7. Vitæ æternæ beatitudo consistit in visione Dei, ergo ab ejus visionis participatione non videntur excludendi oculi glorificati. 8. Deus omnem caliginem tàm ab oculis quàm à mentibus beatorum absterget, ac sensus non minus quàm animas ineffabili & incomprehensibili quadam luce perfundet.

144. Nos mediæ quodammodò viæ hîc insistendum arbitramur, quâ sequentib. theorematib. monstramus. 1. Certum est, *oculū corporeum nondum glorificatum divinam essentiam non videre.* Probatio petenda ex §. 101. proximo. 2. Non est statuendum cum Vorstio, *Deum propterea oculis corporeis glorificatis in vita æterna visum iri, quia Deo verè possit corpus attribui* in tract. de Deo pag. 201. & 237. *& quia non solū ratione qualitatis, sed etiam ratione quantitatis dicatur magnus* pag. 239. Nam Deus ut in sua Natura est Spiritus incorporeus, ita quoque in omnem æternitatem talis ma-

net. 3. Naturali virtute fieri nequit, ut oculus corporeus Deum videat, quod evidenter probant rationes paulò superiùs adductæ. 4. Certò & apodicticè in hujus vitæ infirmitate decidi nequit, an tantùm oculis mentis, an verò etiam oculis corporeis glorificatis Deum in vita æterna simus visuri, *neq; n. auris audivit, nec oculus vidit, nec in cor hominis ascendit, quid Deus præparaverit se diligentib.* 1. Cor. 2. v. 9. Deum à beatis in vita æt. summo cum gaudio conspectum iri in Scripturis sacris revelatum extat, sed quis futurus sit visionis illius beatificæ modus, *an mortalis tantùm & interior*, an simul *ocularis & exterior*, vix invenietur definitum. Quod enim Job redemtorem suum *oculis suis se conspecturum asserit*, id de Filio Dei incarnato, cui *Goelis* nomen in Scripturis peculiariter appropriatur Genes. 48. v. 10. Exod. 3. v. 8. cap. 23. v. 20. Psal. 19. v. ult. Psal. 72. v. 14. Esa. 63. v. 9. accipi potest. Dicta, *quæ de visione faciei divinæ* loquuntur, de mentali & intellectuali visione agunt, cùm Deo non competat facies corporea. Ipsi etiam Angeli dicuntur *faciem Patris* cœlestis *semper videre* Matth. 18. v. 10. quod tamen oculis corporeis fieri nemo dixerit. 5. Non potest nec debet pertinaciter negari per potentiam Dei infinitam beatorum oculos ita glorificari ac per lumen supernaturale ita evehi posse, ut ad ipsam divinæ essentiæ visionem pertingant, 1. quia ob rationes physicas ex communi & ordinario Naturæ cursu petitas immensa & infinita Dei potentia limitari, coarctari & constringi neutiquam debet. Scalig. exer. 368. sect. 9. 2. Quinimò ipsi Scholastici disputant, *si consideretur visus, ut est quædam creatura Deo subjecta per potentiam obœdientialem posse eum à Deo assumi tanquam instrumentum ad producendum quemcunque effectum, qui non indiget principio vitali in sui productione.* Suarez tom. 2. Disp. 30. art. 11. num. 2. Becanus d. l. 3. Si Deus alias Spiritus proprietates potest corpori glorificato conferre, quidni & hanc ut oculis suis Spiritum possit videre? 4. Certè Deus non minùs distat infinitè ab intellectu creato, quàm à visu corporeo. Jam verò constat per lumen supernaturale intellectum creatum elevari ad Deum intuitivè cognoscendum, quidni etiam visus corporeus elevari possit ad Deum videndum? Excipiunt quidem Scholastici, *in proportione objecti & potentiæ plus distare Deum a visu corporeo quam ab intellectu creato, quia Deus est extra totam latitudinem objecti visus, non autem extra objectum adæquatum intellectus creati.* At in definiendis quæstionibus de potentia divina, quid Deus possit vel non possit, cauti & circumspecti esse debemus, quia *Deus potest plus præstare quàm petimus aut intelligimus* Eph. 3. v. 20. Quod si ergo salva divinæ essentiæ infinitate intellectus finitus ad intuitivam Dei cognitionem elevari potest, probabile videtur, etiam glorificatum oculum salvâ divinæ essentiæ spiritualitate ad claram Dei visionem elevari posse. Rectius igitur hujus quæstionis decisio futuræ experientiæ reservatur, quàm odiosè ac morosè de ea contenditur. Hanc modestiam video placere Augustino Epist. 111. ad Fortunatianum: *Si quis Deum incommutabilem & incorporalem Spiritum ubique totum esse credens tantam hujus corporis mutationem futuram putat, cùm ex animali fuerit spirituale, ut etiam substantiam incorporalem non locorum intervallis vel spaciis divisibilem, vel etiam membrorum lineamentis ac finibus terminatam, sed ubique totam per tale corpus videre possimus, volo & me doceat, si verum sapit, si autem in hoc falsum sentit, longe tolerabilius est corpori aliquid arrogare q. Deo derogare.* l. 30. de civ. Dei c. 29. *Visuri sunt beati Deum in ipso corpore sed utrum per ipsum, sicut per corpus nunc videmus Solem, Lunam, stellas &c. non parva quæstio est. Durum est dicere, quod Sancti talia corpora tunc habebunt, ut non possint oculos claudere atq; aperire cùm velint. Durius autem quod ibi Deum, quisquis oculos clauserit, non videbit &c. Absit ergò, ut dicamus illos Sanctos in illa vita Deum clausis oculis non visuros, quem Spiritu semper videbunt. Sed utrum videbunt & per oculos corporis, cùm eos apertos habebunt, inde quæstio est. Si enim tantum poterunt in corpore Spirituali eo modo utique etiam ipsi oculi spiritales, quantum possunt isti quales nunc videmus, procul dubio per eos Deus videri non poterit. Longè itaque alterius erunt potentiæ, si per eos Deus videbitur incorporea illa Natura, quæ non continetur loco, sed ubique tota est &c. Ipsis videri Deum cùm videbitur, Christianus ambigit nemo: sed utrum etiam corporalibus oculis ibi videatur, hoc in ista quæstione versamus &c. Quia spiritale corpus nescimus quantos habeat accessus, de re quippe inexperta loquimur, ubi aliqua, quæ aliter intelligi nequeant, divinarum Scripturarum non occurrit sed succurrit autoritas, necesse est, ut contingat in nobis, quod legitur in libro Sapientiæ. Cogitationes mortalium timidæ & incertæ providentiæ nostræ. Ratiocinatio quippe illa Philosophorum, quâ disputant ita mentis aspectu intelligibilia videri, & sensu corporis sensibilia, hoc est, corporalia, ut nec intelligibilia per corpus, nec corporalia per seipsa mens valeat intueri, si posset nobis esse certissima, profectò certum esset per oculos corporis etiam spiritalis nullo modo posse videri Deum. Sed istam ratiocinationem & vera ratio & Prophetica irridet autoritas. Quis enim ita sit aversus à vero, ut dicere audeat, Deum corporalia ista nescire? Nunquid ergo corpus habet, per cujus oculos ea possit addiscere? &c. sicut ergò constat corpora videri Spiritu, quid si tanta erit potẽtia spiritalis corporis, ut corpore videatur & Spirit⁹? Spiritus n. est Deus &c. Aut ergò per illos oculos sic videbitur Deus, ut aliquid habeant in tanta excellentia menti simile, quo & incorporea Natura cernatur, quod ullis exemplis sine Scripturarum testimoniis divinarum vel difficile vel impossibile est ostendere. Aut quod est ad intelligendum facilius, ita Deus nobis erit notus atq; conspicuus, ut videatur Spiritu à singulis nobis in singulis nobis, videatur ab altero in altero, videatur in seipso, videatur in cælo novo & in terra nova, atq; in omni, quæ tunc fuerit, creatura, videatur & per corpora in omni corpore quocunque fuerint spiritalis corporis oculi acie perveniente directi.* Augustini verba repetit Eucher. Gallus libr. 4. comm. in libr. Regum.

145. Q. 3. *An beati per speciem intelligibilem videant divinam essentiam?* Negant Scholastici hac ratiocinatione usi: *Quando objectum intelligibile est immateriale & per se præsens intellectui cognoscenti, non opus est specie intelligibili, quia necessitas speciei intelligibilis oritur ex duplici causa vel quia objectum cognoscendum est materiale ac proinde non nisi per speciem immaterialem ad intellectionem, quæ immaterialis est, concurrere potest, vel quia non sufficienter intellectui præsens est, ac proinde per speciem sui vicariam intellectui impressam ipsi approximat. Jam verò divina essentia beatificæ visionis objectum, est immaterialis & intimè præsens intellectui creato.* *Q. 3. An beati per speciem intelligibilem videant divinam essentiam.*

E. ad

E. ad ejus visionem non opus est specie intelligibili. Scriptura emphatice pronunciat *Deum fore omnia in omnibus.* 1. Cor. 15. v. 28. *beatos Deum facie ad faciem visuros.* 1. Cor. 13. v. 12. nulla igitur speî intelligibilis erit necessitas. Q. 4. *An beati ad videndum Deum indigeant aliquo lumine gloriæ?* Durand. negat, sed reliqui Scholast. affirmant usi hac ratiocinatione: *Visio beatifica non minus supernaturalis est quam assensus fidei, cui tanquam imperfectiori succedit clara visio tanquam aliquid perfectius. Jam verò ad assensum fidei requiritur auxilium aliquod supernaturale, quod vocant lumen gratiæ. Ergò etiam ad claram Dei visionem itidem requiritur aliquod auxilium supernaturale, quod vocari potest lumen gloriæ.* Ex Scripturis hùc referri posset, quod Psal. 36. v. 10. Regius Psaltes dicit: *In lumine tuo videbimus lumen,* quodque, Apoc. 21. v. 23. *Claritas Domini cœlestem Hierosolymam dicitur illuminatura.* Q. 5. *An in hac vita alicui clara & intuitiva divinæ essentiæ visio contigerit.* Q. 6. *An visio beatifica possit esse comprehensiva?* Ad has quæstiones responsio peti potest ex illis, quæ circa primam quæstionem informatione status fuêre dicta §. 133. Q. 7. *An beati Deum videntes omnia in Deo videant?* De hac quæstione egimus in tract. de Morte. §. 326. Reliquæ à Scholasticis de visione Dei beatifica motæ quæstiones curiosæ potiùs sunt quàm fructuosæ, ac temerè potiùs quàm verè ab ipsis definiuntur.

Q. 4. An beati ad Deum videndum indigeant aliquo lumine gloriæ?

Q. 5. An in hac vita alicui clara & intuitiva divinæ essentiæ visio contigerit?

Q. 6. An visio beatifica possit esse comprehensiva?

Q. 7. An beati Deum videntes omnia in Deo videant?

146. 2. *De Dei glorificatione* quæritur, 1. *An beati etiam externâ voce Deum sint glorificaturi?* Thomas 2. sent. dist. 2. q. 2. art. 2. ad 5. refert, *aliquos dixisse, non fore in cœlo vocalem Dei laudem, sed tantùm mentalem, quia non erit ibi respiratio, cùm in cœlo non sit aër, jam verò in respirantibus tantùm est vox.* Illis alii responderunt, *beatis non esse necessariam respiratione͂ per aëris externi attractum, cùm corpora eorum futura sint impassibilia, interim tamen ad efformandas voces & vocalem Dei laudem aërem quendam internum & æternum, pulmonibus arteriæ & gutturi ipsorum fore insitum.* August. l. 22. de civ. Dei cap. 30. *omnia membra & viscera incorruptibilis corporis in laudib. Dei profectura asserit* cujus laudis & præconii quæ futura sit ratio, quis in hac carnis infirmitate vel cogitando vel fando assequi potest? Scriptura non solùm *vocali laude* Apoc. 7. v. 12. sed etiam *citharis aureis* à beatis Deum glorificandum asserit Apoc. 5. v. 8. cap. 14. v. 2. cap. 15. v. 2. sed quilibet videt hoc posterius more hujus seculi dictum μεταφορικῶς esse accipiendum, unde vocantur κιθάραι τοῦ θεοῦ *Dei* vel divinæ *citharæ.* Q. 2. *Quâ linguâ beati Deum sint glorificaturi & invicem collocuturi? Unam* omnium beatorum fore *linguam*, probabiliter creditur. 1. quia futuri sumus omnes unus populus, una civitas in cœlesti patria. 2. diversitas linguarum fuit pœnæ loco mundo immissa, at ab Ecclesia triumphante aberit omnis pœna. 3. Ecclesia triumphans non erit deteriore loco quàm fuit militans. At ea semel usa fuit unâ communi lingua. Quæ verò erit illa beatorum lingua. Galatinus libr. 12. de arcanis cap. 4. statuit, *beatos linguâ Hebraicâ in Dei laudibus & mutuis colloquiis usuros*, quod probat 1. *ex dicto Prophetico* Soph. 3. v. 8. *Expectate me, ait Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum. Quia judicium meum ut congregem gentes, ut colligam regna ad effundendam super eos indignationem meam, omnem iram nasi mei, quoniam in igne zeli mei devorabitur universa terra.* v. 9. *quia tunc convertam ad populos labium electum, ut invocent omnes in nomine Dei & colant eum humero uno*, id est, parte una. Hunc locum de extremo judicio agere probat ex Targum Jonathan, in quo talis extat paraphrasis: *Propter hoc expectate verbum meum, id est, Messiam in die ostensionis meæ ad judicandum.* Et infrà: *Quia in igne vindictæ meæ consumentur omnes impiį terræ.* Tunc ergò ad omnes beatos convertetur *labium electum*, id est, unâ linguâ scilicet Hebraicâ Deum laudabunt, quæ propterea dicitur *labium electum*, quia Deus eam præ cæteris elegit, quâ & Patribus loqueretur & legem suam promulgaret. 2. *ex primorum Parentum exemplo.* Primi Parentes linguâ Hebræâ in Paradiso loquebantur, eâdemque electi omnes in statu innocentiæ locuti fuissent, si primi Parentes in gratia perstitissent. 3. *ex usu antiquo.* Quemadmodum ante linguarum divisionem in turri Babel factam *universa terra erat labij unius*: ita in resurrectione omnes homines unâ loquentur linguâ scilicet Hebræâ. 4. Hisce argumentis addunt Cajet. in comm. 1. Cor. 13. & Viguerius in Institut. c. 9. quòd Apostolus 1. Cor. 13. v. 8. dicit *linguas cessaturas*, non autem linguam cessaturam, ut innuat, quòd in vita æterna cessatura sit varietas linguarum, non tamen omnis lingua, quia beati non tantùm mente sed etiam linguâ Deum laudabunt, ac proinde una remanebit lingua videl. Hebræa. 5. Sancti Angeli eadem Deo accinunt, *Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus Deus Zebaoth* Es. 6. v. 3. Omnes Patriarchæ & Prophetæ hac linguâ usi; Christus ipse in diebus carnis Syriacâ, quæ Hebrææ dialectus est, fuit usus, ac post suam in cœlos ascensionem ἑβραΐδι διαλέκτῳ ad Paulum locutus est Actor. 26. v. 14. Erimus ἰσάγγελοι, ergò etiam linguâ Angelorum loquemur 1. Cor. 13. v. 1. 6. In Apocalypsi Sancti dicuntur in cœlo cantaturi *Amen, Alleluja*, quæ sunt Hebraicæ voces, c. 19. v. 4. Quidam contrà statuunt, *Omnes linguas, quibus in hac vita utimur, cessaturas, cùm Apostolus generaliter loquatur* 1. Cor. 13. v. 8. *ac aliam quandam sensibilem linguam hac nostra longè nobiliorem & cœlestem beatis infundendam, quæ deceat os & corpus gloriosum, quâ Deum etiam vocaliter laudent.* Quidam existimant *locuturos beatos quacunque linguâ libuerit, quia omnes omnibus erunt notæ, proinde quibuscunq; velint pro libitu uti poterunt.* Sed hæc futuræ beatæ experientiæ rectiùs reservantur, quàm scrupulosè disputantur.

2. De Dei glorificatione.

Q. 1. An beati etiam externâ voce Deum sint glorificaturi?

Q. 2. Quâ linguâ sint Deum glorificaturi?

147. 2. De bonis *internis* alterutri parti, & quidem 1. *animæ propriis* quæritur 1. *An beati in vita æterna sese invicem sint agnituri?* Beatus noster Lutherus in cœna, quam cum amicis ac familiaribus in his terris celebravit ultimam, variis de rebus pia cum ipsis miscens colloquia, hoc etiam inter alia rogabat, *num in sempiterna illa vita simus alter alterum recogniturі?* cumque illi averent ex ipso scire, *quid*, inquit, *accidit Adamo? nunquam ille viderat Evam, sed cùm eam formaret Deus, ipse altissimâ quiete interim sopitus dormiebat. Expergefactus autem cùm illam videret, non rogat, quæ sit, aut unde veniat, sed carnem esse de suâ carne dicit, & os de suis ossibus. Qui verò sciebat istud? nimirum Spiritu sancto plenus & vera Dei cognitione præditus ita pronunciabat. Ad eundem modum nos etiam in altera vita renovabimur per Christum & parentes, uxores, liberos & quicquid est, multò perfectiùs agnoscemus quàm tunc Evam Adamus cognoscit.* Referunt Phil. Melanch. in orat. funebr. Matthes. in conc. de vita Luther. Sleidan. lib. 16. comment. Anno

Q. de bonis animæ.

1. An beati sese invicem sint agnituri.

Ann.1546. pag. 488. Hæc Lutheri responsio probari potest ex hisce fundamentis. 1. *à plenitudine cognitionis in beatis.* Fulgebit in beatis clarissima quædam lux cognitionis, quâ non solùm Deum clarè & intuitivè cognoscent, sed etiam quicquid ad felicitatem & gaudium ipsorum pertinet. Es. 60. v. 19. *Dominus erit lux tua sempiterna.* 2. *à reformatione divinæ imaginis.* In vita æterna imago divina in beatis perfectè reformabitur, ut superiùs ostendimus. Jam verò Adamus ex luce divinæ imaginis agnoscebat Evam nunquam priùs visam. 3. *ab exemplo agnitionis.* Mat. 17. v. 3. Marc. 9. v. 4. Luc. 9. v. 32. in Christi transfiguratione Petrus, Jacobus & Johannes vident & agnoscunt *Mosen & Eliam* anteà nunquam visos. 4. *à perfectione dilectionis.* Si dilectio & gaudiorum communio in vita æterna erit perfecta, utique etiam Sancti sese mutuò agnoscent. Sed verum prius 1. Cor. 13. v. 13. Connexio patet, quia dilectio præsupponit notitiam objecti, in quod fertur. 5. *à typo restitutionis.* Quemadmodum Christus *filium viduæ in Nain* à se resuscitatum restituit matri suæ Luc. 7. v. 15. ac Petrus *Tabitham* ex mortuis revocatam παρέστησεν amicis & familiaribus. Actor. 9. v. 41. sic *in die restitutionis omnium* Actor. 3. v. 21. pii liberi & cognati beatis parentibus, cognatis & amicis, quorum aliquos non viderunt in hac vita, ac vice versa parentes liberis restituentur ad suavissimam & jucundissimam conversationem in ejusdem felicitatis & gaudii κοινωνίᾳ. Gen. 15. v. 15. *ibis ad patres tuos.* Deut 32. v. 50. *jungeris populis tuis.* 2. Sam. 12. v. 23. *ego vadam ad eum.* Hebr. 12. v. 22. *accessistis ad civitatem Dei viventis.* v. 23. & *Spiritui justorum perfectorum.* 6. *à gradibus glorificationis.* Si gradus gloriæ erunt inter beatos, utique etiam beati omnibus erunt noscibiles. Nam sine aliorum agnitione & celebratione nulla potest esse gloria, nec ulla animadverti differentia. Ergò lumina illa generis humani, quæ alios ad justitiam erudierunt; conspici & ab aliis beatis internosci oportebit. 7. *à necessitate illationis.* Si dives epulo in flammis infernalibus constitutus Lazarum in sinu Abrahæ agnovit Luc. 16. v. 23. quantò magis beati socios & consortes suæ beatitudinis agnoscent? Si Johannes in utero materno adhuc latitans Christum præsentem agnovit Luc. 1. v. 41. quantò magis beati in plenam cœlestis felicitatis possessionem introducti Christum, Patriarchas, Prophetas, Apostolos & omnes beatitudinis suæ consortes agnoscent. Si in hac vita liberi agnoscunt suos parentes, & parentes agnoscunt suos liberos, utique etiam in vita futura Abraham, Prophetæ & Apostoli parentes spirituales agnoscent filios suos spirituales, puta omnes electos & vice versâ. Absurdum enim foret, majorem cognitionem in hac quàm in futura vita statuere. 8. *à societate mutuæ conjunctionis.* Ut Ecclesia in terris militans est unum corpus mysticum fidei & caritatis vinculo per Spiritum sanctum conjunctum: sic Ecclesia in cœlis triumphans itidem est unum corpus mysticum ex Angelis & beatis hominibus plenitudine Spiritus invicem connexum, quæ Sanctorum communio in hac vita inchoata, in futura plenissimè consummata mutuam cognitionem ad gaudii incrementum exigit. In plena illa divinæ claritatis luce omnes ignorantiæ tenebras dispellente membra unius corporis sese invicem utique agnoscent. Idem docent pii veteres. Hugo Eterianus in libr. de regressu animarum. *Omnes mortui se vicissim cognoscunt & cognoscuntur. Hoc te docet Abraham, hoc suggerit Lazarus, hoc affirmat dives.* Vide omninò Damascen. in serm. de defunctis, ubi ex Chrysostomo probat, *eos, quos in hac vita nunquam vidimus, tunc fore nobis notos*, ac Chrysostomum ipsum in Epist. 3. ad Cyriac. Monachum. Theophylact. in cap. 16. Luc. Confer ex nostris Chytræum in libr. de vita & morte pag. 52. & seqq. Wilhelm. Bidembachium Decad. 6. Consil. 2. Urbanum Regium Decad. ejusd. Consil. 3. Joh. Pfeffingerum Decad. ejusd. Consil. 4. à D. Felic. Bidenb. edit. D. Mehlfürerum Decad. 6. vindic. Evangel. Dom. 16. post Trinit. th. 26. & seqq.

148. 2. *An beati in vita æterna agnatos suos inter damnatos sint visuri & agnituri?* Sicut Abraham vidit *divitem epulonem* in flammis inferni cōstitutum, quem ratione carnalis propaginis *filium suum* vocat Luc. 16. v. 25. sic beati etiam suos notos & cognatos, quos in hac vita caros habuere, inter damnatos videbunt, quotiescunque voluerint, sed absque ullo commiserationis affectu, & absque gaudii sui perturbatione, quia voluntas ipsorum divinæ voluntati perfectè erit conformis. Quare quos à Dei facie in æternum abjectos noverunt, illis etiam aliquod auxilium vel solatium ex inordinato amoris affectu minimè optabunt, ut in eadem parabola divitis exemplum docet, quia ne guttulam quidem aquæ ab Abrahamo impetrare potest. Psal. 58. v. 11. *Lætabitur justus, cùm viderit vindictam.* Perturbatio ergò gaudii non est metuenda ex illa visione, quia abolitus erit omnis carnalis affectus, quo beati in hac vita cognatos suos fuêre prosecuti. Deus multò ardentiùs dilexit genus humanum, quàm in hac vita ullus parens diligere potest suum filium, quia *unigenitum suum Filium mundo dedit*, & ad redimendum humanum genus in mortem tradidit, non tamen ex intuitu damnatorum ipsius felicitas & gaudium ullâ ratione turbari poterit, Prov. 1. v. 24. *Ridebo in interitu vestro.* Major affectus extinguet minorem, spiritualis & cœlestis carnalem. Gregor. libr. 4. Dialog. cap. 44. *Si nunc quoq; viventes justi mortuis & damnatis injustis minimè compatiuntur, quando adhuc aliquid judicabile de sua carne se perpeti etiam ipsi noverunt, quantò districtiùs tunc iniquorum tormenta respiciunt, quando ab omni vitio corruptionis exuti ipsi jam justitiæ viciniùs atq; arctiùs inhærebunt? sic quippe eorum mentes per hoc, quod justissimo judici inhærent vis districtionis absorbet, ut omnino eis non libeat, quicquid ab illius æternæ regulæ subtilitate discordat.* Beda in comm. Luc. 16. *Justi in tormentis semper intuentur injustos, ut hinc eorum gaudium crescat, quia malum conspiciunt, quod misericorditer evaserunt, tantoq; majores redemtori suo gratias referunt, quantò evidentiùs vident in aliis, quid ipsi perpeti, si essent neglecti, potuerunt.* Ansbertus l. 6. comm. in c. 14. Apoc. *Quia cœlestis patriæ cives perfectum gaudium ex visione conditoris sui habebunt, procul dubio ex miserorum cruciatu nullum mœrorem contrahent, & quia eos minimè ad veniam redire posse considerant, profectò ad eos nullâ misericordiâ se inclinant.* Anshelmus in Elucidario: *Justi videbunt malos in pœna, ut magis gaudeant, quòd hanc evaserunt pœnam. Licet pater videat filium, aut filius patrem in pœna, non solùm non dolent, sed etiam ita est eis delectabile, sicut nobis, cùm videmus pisces in gurgite ludere.* Isidorus lib. 2. de summ. bono c. 33. *Non faciet cor justorum miserum ex compassione damnatorum condolendi affectio, ubi tantum*

2. An beati damnatos agnituri.

tum

tùm erit Sanctorum de Dei contemplatione gaudium, ut tristitiæ nullus tribuatur introitus. Honorius Augustodunensis Dialog. de lib. arbitr. & prædest. *In cœlo nulla est miseria, ideò nullus dolor in inferno positorum tangit præcordia electorum, sed ut noster visus pascitur, si diversa animalia à nobis in gurgite ludere cernantur, ita ipsi in universa Dei dispositione lætantur.*

3 an virtutum habitus in animabus beatorum sint mansuri.

149. 3. *An virtutum habitus in animabus beatorum sint mansuri?* Distinguunt Scholastici inter *virtutes Theologicas*, quæ sunt *fides, spes, caritas*; & *intellectuales* ac *morales*, quarum quatuor constituunt cardinales, quæ sunt *justitia, prudentia, fortitudo & temperantia*. Quod attinet virtutes Theologicas, ex illis *fidem & spem* desituram, *caritatem*, v. permansuram statuunt. Argumentum assertionis suæ primarium petunt ex 1. Cor. 13. vers. 8. *Caritas nunquam excidit.* v. 10. *cùm venerit, perfectum est, evacuabitur, quod ex parte est.* v. 13. *nunc manent fides, spes, caritas, tria hæc, major autem his caritas.* Thom. 1. 2. q. 67. art. 3. *Quandoq; imperfectio est de ratione rei, tali imperfectione sublata tollitur species rei, quandoque verò accidit individuo secundum aliquid aliud, tali imperfectione sublata nihilominùs manet substantia rei. Imperfectio cognitionis est de ratione fidei, ut scilicet credens non videat id quod credat. Ergo fides in patria abolebitur, cui succedet præsens & intuitiva visio.* art. 4. *Pari ratione spes de sui ratione importat imperfectionem, scilicet motum quendam in id, quod non habetur. Ergò etiam spes in patria abolebitur, cui succedat præsens fruitio sive tentio.* art. 6. *De caritatis ratione non est imperfectio, nihil ergò prohibet eam sine imperfectione manere in patria.* Idē repetit 2. 2. q. 18. art. 2. Biel 3. sent. dist. 31. q. unic. hac de re sic disserit. *Cum visione non potest stare actus fidei ejusdem objecti, nec cum actu spei actus tentionis ejusdem objecti, quia non potest idem cognosci evidenter & obscurè, nec idem teneri ut præsens & desiderari ut absens, interim tamen habitus non opponuntur actibus oppositi habitus. Nota ergò circa rationem Apostoli fidem desituram, quia est ex parte, quod aliter fides & spes, aliter caritas imperfecta. Fides & spes in suis actibus includunt imperfectionem essentialiter sc. inevidentiam & objecti absentiam, ita quod si notitia fieret evidens, jam non sit actus fidei. Similiter amor si fuerit respectu præsentis, jam non est actus spei, non sic de caritate, quia non determinat necessariò quandam imperfectionem nec in actu, nec in habitu, significat enim in genere habitum inclinantem ad Deum diligendum in se &c.* Eodem sensu dictum Apostolicum exponunt Chrysostomus, Theodoretus & Anshelmus in commentar. quòd *caritas ideo dicatur major fide & spe*, quia hæ virutes transeunt, illa vero manet in vita æterna. Sed Tertullianus libr. de patientia cap. 12. & ante illum Iren. lib. 2. cap. 47. pag. 148. planè contrario modo textum accipiunt, ac quia Apostolus dicit νυνὶ δὲ μένει τρία ταῦτα, existimant, *non solum caritatem, sed etiam fidem ac spem in vita æterna esse mansura.* Dicimus ergo 1. Apostolum in his verbis loqui de duratione in hac vita, ut patet ex vers. 8. quia enim hæc tria Spiritus S. dona, *fidem, spem & caritatem manere* dicit, eo ipso innuit reliqua charismata utpote dona miraculorum, Prophetiæ, linguarum, sanationum etiam in hac vita in Ecclesia desitura. 2. Irenæum & Tertullianum per *fidem* in genere intelligere firmam cognitionem, qualis etiam est *visio Dei*, ac per *spem* firmam adhæsionem in Deo amato, quæ est *fruitio Dei.* 3. Distinguendum esse inter fidei & spei *actum*, eorundemque *habitum*. Actus eorum, quia imperfectionem quandam essentialiter includit, desiturus est; habitum vero tanquam spiritualem animæ ornatum permansurum. 4. in fide non solùm est *notitia & assensus*, sed etiam *fiducia*. Quòd si vel maximè fides in vita æterna non erit talis notitia & assensus, qualis in hac vita, ubi per *speculum & in ænigmate cognoscimus*, tamen erit notitia longè perfectior, videlic. *intuitiva*, & assensus longè firmior, videl. rei perfectissimè cognitæ, ac *fiducia* lōgè confirmatior, quia bono suo se nunquam privandos esse beati, plenissimè scient. Quod attinet *virtutes intellectuales ac morales*, circa illas distinguunt inter *materiale & formale*. Thom. 1. 2. q. 67. art. 1. *Est in virtutibus moralibus aliquid quasi formale & aliquid quasi materiale. Materiale in illis est inclinatio partis appetitivæ ad passiones vel operationes secundum modum aliquem, sed quia iste modus determinatur à ratione, ideo formale in omnibus virtutibus est ipse ordo rationis. Quantum ad materiale, non manebunt virtutes morales, quia non erit ibi concupiscentia refrenanda; quantum ad formale manebunt, in quantum ratio unius cujusq; rectissima erit circa ea, quæ ad ipsum pertinent secundum statū illum & vis appetitiva omnino movebitur secundum ordinem rationis.* art. 2. *Quantum ad materiale, i.e. phantasmata, ad quæ respiciendo homo in hac vita intelligit, non manebunt virtutes intellectuales, bene autem quantum ad formale, i.e. quantum ad species intelligibiles, quæ sunt in intellectu possibili.* Bonav. 3. sent. dist. 33. *Virtutes cardinales manent in patria, quia non includunt essentialiter imperfectionem, sicut fides & spes; habent etiam actus in patria, sed tamen alios quàm in via. Justitia ibi excludit obliquitatem, prudentia errorem, fortitudo molestiam, temperantia omnem libidinem; in via pugnant contra vitia, in patria gaudent de victoria.*

Q. de bonis corporis. 1. in genere An in corporibus glorificatis futura sit potentia contradictionis.

150. 2. De *bonis corporis*. 1. *in genere* quæritur: *An in corporum glorificatorum materia futura sit potentia ad aliam formam & proinde etiam potentia contradictionis ad esse & non esse?* Thom. 4. sent. dist. 44. q. 2. art. 1. respondet, *potentiam contradictionis ligatam fore in vita æterna.* At si *ligata tantum & restricta*, metuendum fortè fuerit, ne tandem in actum prorumpat. Rectiùs ergo statuitur in corporum glorificatorum materia potentiam illam contradictionis *penitus abolendam*. Quod si namq; forma cœli ob sui nobilitatem ac dignitatem appetitum materiæ ita exatiat, ut aliam formam neutiquam admittat, utique etiam de forma corporum glorificatorum, quæ *cœlestia* Apostolus vocat, idem omnino statuendum. Adde, quod appetitus ille, quem Philosophus materiæ tribuit, nequaquam intelligendus sit *activè* eo sensu, quasi expulsionem prioris formæ ipsa semper meditetur, nec contenta sit illâ formâ, quâ informatur, sed quod formâ priore per causas exteriùs in materiam agentes expulsâ novam haud invita admittat, ut Scaliger ostendit. Jam vero corpora glorificata futura sunt *impassibilia*, utique ergo externarum causarum impetus in ea nil quicquam juris vel potestatis obtinebit.

2. in specie. 1. de claritate. 1. An beatorum corpora futura sint diaphana.

151. 2. *In specie*, & quidem 1. *de claritate* quæritur 1. *An beatorum corpora non solum futura sint exterius clara & splendida, sed etiam interius diaphana visui glorificato pervia ac transparentia, ut omnia etiam intima viscera oculis intuentium pateant?* Affirmant Augustinus libr. 22. de civ. Dei cap. 30.

 Grego-

Gregor. in comm. Job. 28. ad illa verba: *Non adaquabitur illi aurum aut vitrum.* Anshelmus in Elucidario. Thomas in addit. q. 85. art. 1. ad 2. Negat verò Bonavent. 4. sentent. distinct. 49. q. 1. sed prior sententia *gloriæ creatoris* ac *felicitati beatorum* magis congruit.

2. An lux corporum glorificatorum à luce Solis specie distinguatur.

2. *An lux glorificatorum corporum à luce Solis specie distinguatur?* Negat Thomas in addit. q. 85. art. 2. ad 1. *Gloria claritas*, inquit, *erit alterius generis quam claritas Naturæ quantum ad speciei causam, sed non quantum ad speciem, unde sicut claritas Naturæ ratione speciei sua est proportionata visui, ita claritas gloriosa.* Posset pro hac Thomæ sententia urgeri, quod Christus, Daniel & Paulus claritatem Sanctorum conferant *splendori Solis & stellarum.* Quidam addunt hoc argumentum: *Difficile est excogitare, lucem corpoream diversam speciem ab hac luce, quam cernimus, sicut difficile excogitare candorem aliquem corporeum diversum specie ab eo, quem videmus.* Sed idem Thom. 3. sent. dist. 16. art. 1. ad 4. rectiùs contrarium statuit: *Gloriosi corporis qualitas*, inquit, *visum non corrumpit, sed demulcet, & hoc contingit, quia est alterius generis, quàm claritas naturalis.* Probatur hæc sententia tali argumento: Claritas *naturalis, & supernaturalis terrena & cœlestis* toto genere differunt. Jã v. glorificatorũ corporũ claritas erit supernaturalis & cœlestis. Ergò à naturali & terrena gloria toto genere distans. Qualis corporum glorificatorum est status & conditio, talis etiam claritas. Jam verò status glorificatorum corporum non est physicus & terrenus, sed hyperphysicus & cœlestis. Ergò etiam talis erit eorum claritas, quæ Apoc. 20. v. 23. vocatur *claritas Domini*, 1. Tim. 6. v. 16. *lux inaccessa.* Chrysost. Epist. 5. ad Theodor. lapsum: *Omnia ibi dies, splendor & lux erunt, lux non qua nunc est, sed planè alia, quæ hanc tantum excedit fulgore, quantum ea lumen lychni. Oculus non vidit, quid præparaverit Deus se diligentibus* Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. jam verò naturalem & terrenam claritatem oculus vidit. Qualis gloria Angelum Nativitatis Dominicæ præconem circumfulsit Luc. 2. v. 9. in qua claritate Elias & Moses in trãsfiguratione Christi apparuerunt Mat. 17. v. 3. Luc. 9. v. 31. talis etiam beatorum erit claritas. Atqui illa non fuit naturalis & vulgaris, sed tota genere diversa. Christi facies in transfiguratione dicitur fulsisse *instar Solis* Matth. 17. v. 2. ergò fuit tantùm similis claritas Solaribus radiis, non autem ejusdem cum ea generis. Jam verò corpora glorificata erunt Christi corpori conformia. Phil. 3. v. 21.

3. An claritas glorificati corporis oculos intuentium offendat.

3. *An claritas glorificati corporis oculos intuentium offendat?* Resp. Oculos nondum glorificatos offendit, ut patet ex visionibus Angelorum & manifestationibus divinis. Augus. lib. 22. de civ. Dei cap. 19. *Claritas in Christi corpore, cùm resurrexit, ab oculis discipulorum potiùs abscondita fuisse, quàm defuisse credenda est, non enim eam ferret humanus atque infirmus aspectus.* Ratio pendet ex improportione oculorum nondum glorificatorum & claritatis cœlestis ac supernaturalis, itemque ex tenebris peccatorum in corpore mortali & corruptibili adhuc hærentibus. Sed glorificatos oculos claritas illa non solùm non offendit, sed etiam maximoperè delectat. Th. 3. sent. dist. 16. *Claritas corporis gloriosi quamvis excedat claritatem Solis, tamen sua Natura non offendit visum sed demulcet.*

4. An possit corpus glorificatum se subtrahere à conspectu hominis nondum glorificati.

4. *An possit corpus glorificatum se subtrahere à conspectu hominis nondum glorificati & in tenebris latere?* Quidam negant argumento eo, quòd splendor corporis glorificati tenebras dispellat ac proinde latere & visum effugere minimè possit. Sed Thomas addit. q. 85. art. 2. ad 3. rectiùs affirmat. Est enim in potestate corporis glorificati videri & non videri ab hominibus nondum glorificatis, ut patet exemplo Christi post resurrectionem suam ex libera οἰκονομίᾳ quibuscunque voluit sese manifestantis ac quibuscunque conspectum sui negantis. Atqui inquis, *si fulgor est essentialis proprietas corporis glorificati, non erit voluntati beati subjectus, ut juxta ejus imperium vel videatur vel non videatur.* Responderi potest, hoc fieri per aliquam potestatem supernaturalem beato divinitùs concessam, ut apparet ex eorum, qui cum Christo resurrexerant exemplo, qui *civitatem sanctam ingressi* non omnibus promiscuè sed *multis*, quibus scilicet voluerunt, dicuntur *apparuisse* Matth. 27. v. 53.

2. De impassibilitate. 1. An in corpore glorificato sint qualitates quatuor Elementorum.

152. 2. De *impassibilitate* quæritur 1. *An in corpore glorificato sint qualitates quatuor Elementorum?* Resp. Ratione essentiæ erunt vera corpora, ideoque etiam mixta & Elementares qualitates habentia, interim ad perfectissimam harmoniam reductæ non pugnabunt invicem nec subjecto interitum molientur. Quòd si enim in corpore primi hominis tàm exactam qualitatum harmoniam divina potentia ac sapientia constituere potuit, ut nullum moriendi periculum ei immineret, si in concreata integritate permansisset, quantò magis in corpore spirituali & glorificato idem locum habebit? Nec tamen sequitur, *qualitates illas fore otiosas*, quia etsi nihil acturæ sint *in genere causæ efficientis*, non tamen carebunt *effectis suis formalibus*, illud quidam sic efferunt. Qualitates Elementares considerantur dupliciter, 1. *ratione actus primi*, unde habent hoc, quod sunt & à se invicem variant. 2. *ratione actus secundi*, quo se mutuò invadunt & hostiliter impugnant. Priori modo erunt in corporibus glorificatis, posteriori verò minimè.

2. An calor nativus agat in humidum radicale.

2. *An calor nativus agat in humidum radicale?* minimè verò, quia cibo & potu beatis non erit opus, ac si talis actio locum haberet, plenaria ἀφθαρσία à corporibus glorificatis exularet.

3. Unde corporis impassibilitas in beatis.

3. *Unde illa corporis impassibilitas in beatis?* Thomas addit am. q. 82. art. 1. causam statuit in plenario animæ in corpus dominio. *Omnis*, inquit, *passio fit per victoriam agentis super patiens. Impossibile est autem, quod aliquid dominetur super patiens, nisi in quantum debilitatur dominium formæ propriæ super materiam patientis. Corpus autem humanum & quicquid in eo est, erit perfectè subjectum animæ rationali, sicut anima perfectè subjecta erit Deo, & ideò in corpore glorioso non poterit esse aliqua mutatio contra dispositionem illam, qua perficitur ab anima & ita corpora erunt impassibilia.* Sed rectiùs statuitur, impassibilitatem fore peculiarem aliquam & supernaturalem corporis glorificati proprietatem divinitùs ei concessam & subjectivè eidem inhærentem.

4. An corpus glorificatum possit vulnerari?

4. *An corpus glorificatum possit vulnerari?* Respondent quidam ex Scholasticis nullos fore gladios, à quibus beatorum corporibus immineat periculum. Rectiùs dicitur per dotem *impassibilitatis* ab omni interna & externa læsione beatos immunes fore. Si cœlum, quod tamen corpus naturale, ab externis passionibus creditur liberum, quantò magis per supernaturalem *impassibilitatis* proprietatem glorificato corpori hoc præstari poterit?

3. De agilitate.

153. 3. De *agilitate* quæritur 1. *An à glorificato corpore pondus sive gravitas sit auferenda?* Quidam

1. *An à corpore glorificato auferenda gravitas?*

dam ex Scholasticis, ut Scotus & Paludanus negant, quia corpori humano naturale est esse ponderosum, cùm constet non solùm ex Elementis *levibus* igne & aëre, sed etiam *gravibus*, aqua scilicet & terra. Sed plerique ex veteribus affirmant. Chrysostomus homil. 41. in 1. Corinth. *Eodem corpore, sed aliter comparato resurgemus, corruptionis indiciis scilicet & illa, quæ sensu comprehendi potest, crassitudine in cœlestem quendam fulgorem mutatis.* Augustinus libr. 22. de civ. Dei cap. 11. *Itane Deus terreno corpori grave pondus auferre non poterit, ut in eodem elemento habitet vivificatum corpus, in quo voluerit vivificatus Spiritus?* in Enchirid. c. 91. *Resurgent Sanctorum corpora sine ullo vitio, sine ulla deformitate, sicut sine ulla corruptione, onere, difficultate, in quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit.* Illud certum est, si quid ponderis in corpore glorificato mansurum, eo potentiæ motrici nullum oblatum iri impedimentum, quò minus in momento illud moveri possit, quocunque velit; erit enim corpus spirituale, id est, Spiritui perfectissimè obœdiens.

2. *An beati possint se movere in instanti?*

2. *An beati possint se movere in instanti medio non pertransito?* Negat Th. in addit. q. 84. art. 3. cùm corpus glorificatum moveatur in tempore quamvis imperceptibili propter brevitatem. Sed probatur nobis modestia August. l. 22. de civ. Dei cap. 30. sic scribentis. *Qui motus talium corporum sint futuri, temere definire non audeo, quod excogitare non valeo. Tempus ibi non erit amplius.* Apoc. 10. v. 6. ergo etiam poterunt in instanti sese movere. Confer ea quæ disputant Scholastici de motu Angelorum, illis enim beati similes erunt.

4. *de subtilitate, unde ea originem trahat in corporibus glorificatis?*

154. 4. De *subtilitate* quæritur, *unde ea originem trahat in corporibus glorificatis?* Thomas itidē ad animæ imperium confugit. *Prima*, ait in addit. q. 83. art. 1. *subjectio, quâ corpus animæ subjicitur, est ad participandum esse specificum, prout subjicitur sibi, ut materia formæ, & deinde subjicitur ei ad alia opera animæ prout anima est motor. Et ita prima ratio spiritualitatis in corpore est ex subtilitate & deinde ex agilitate & aliis proprietatibus corporis gloriosi.* Sed rectius dicitur, *subtilitatem* itidem esse peculiarem & supernaturalem aliquam corporis glorificati proprietatem divinitùs ei concessam & subjectivè eidem inhærentem, quæ ad plenam & perfectam beatitudinem totius compositi requiritur.

Q. *de bonis externis. An beator. corpora vestibus induenda?*

155. 2. De bonis *externis* quæritur, *an beatorum corpora vestibus induenda?* In Apocalypsi tribuuntur beatis *stolæ candidæ*. cap. 2. v. 18. cap. 4. v. 4. cap. 7. v. 13. cap. 19. v. 7. &c. sed hoc *parabolicè* ac *mysticè* accipiendum de beatorum munditie, puritate, lætitia & perpetua festivitate. Neque enim beatorum corpora indigebunt vestimentis. 1. Adamus in statu innocentiæ nullis utebatur vestibus, sed post lapsum demùm eas quæsivit, quantò minùs beati vestimentis indigebunt. 2. Vestibus utimur ad prohibendas aëris injurias. Atqui *in novo cœlo ac nova terra* nullæ metuendæ erunt aëris injuriæ. Ver ibi perpetuum est. 3. Vestibus utimur ob verecundiam ad tegendas partes corporis illas, quas Natura voluit esse tectas. Atqui sublatâ penitùs ex omnibus corporibus membris pravâ concupiscentiâ non erit necessarium partes illas tegere. 4. Vestibus utimur ad decorem. Jam verò corpora beatorum erunt fulgida, splendida, formosissima. Ergò non indigebunt ascititio quodam decore. Anshelm. in Elucidario: *Beati nudi erunt, sed omni decore fulgebunt & non plus de illis membris, quàm nunc de gratiosis oculis erubescent.* Quidam ex Scholasticis statuunt, *beatos habituros vestes, non quidem ex auro vel serico, sed ex luce.* At hæc non est vestis propriè dicta, sed metaphorica & analogica, sicut etiam de Deo dicitur Psal. 104. v. 2. *laudem & gloriam induisti, amictus lumine sicut vestimento.* Posset hæc opinio confirmari ex eo, quòd Angeli apparent in *vestibus candidis ac fulgentibus*, jam verò beati erunt ἰσάγγελοι. Sed vestibus illis usi sunt eodem fine, quo corpora ad tempus assumserunt, videl. ob ministerium hominibus præstandum, ut ab illis conspici possent, quibus nuda corpora ostendere noluerunt & ut Naturæ suæ puritatem symbolicè ipsis præfigurarent.

Antithesis 1. Judæorum recentiorum.

156. Antithesis. 1. *Judæi recentiores* vitæ æternæ gaudia in corporalibus voluptatibus cibo, potu, Venere &c. collocant, quibus meritò opponuntur tùm *diserta Scripturæ dicta.* Rom. 14. v. 17. *Regnum Dei non est esca & potus, sed justitia, pax & gaudium in Sp. S.* Mat. 22. v. 30. *In resurrectione non nubent nec nuptui dabuntur, sed sunt sicut Angeli in cœlo.* Apoc. 7. v. 16. *non esurient nec sitient amplius* &c. quorum autoritatem si velint eludere, addendum Dei promissum Gen. 15. v. 2. Abrahamo factum. *Ego ero merces tua magna valdè*, tùm *veterum Rabinorum pronunciata.* Joseph. Albo Soriensis in l. articul. fidei serm. 4. c. 30. *Seculum futurum est seculum post mortem, cùm anima separata est à corpore, in quo neq; comedunt, neq; bibunt, neq; Veneri operantur.* Weidner. in loc. fid. præcip. tract. 2. p. 236. adducit dictum R. Mosis. *Est*, inquit, *communis determinatio apud Hebræos, prout R. Moses dicit, quod in alia vita non est cibus, nec potus, nec actus Venereus, aut alia voluptates temporales, sed justi delectabuntur ex splendore divina gratiæ & participatione sempiternæ gloriæ*, Gal. l. 12. de arcan. c. 6. *Messiam ipsum futurum justorum mercedē ac præmium, id prisci quoque Thalmudistæ apertissimè tradiderunt. Nam in libro, qui Seder olam, i. e. ordo mūdi dicitur, sic ad verbum legitur. Scriptum est Dan. 2. Novit quid in tenebris est & lux cum eo habitat. Novit, inquit, quid in tenebris est. Hac est perpetua impiorum pœna in gehenna. Et lux cum eo habitat. Hac est donatio mercedis justorum in futuro seculo. Quod a hac lux, quæ est futurum justorum præmium sive merces sit Messias ipse in Beresith Ketanna, i. e. in expositione libri Geneseos minori manifestè habetur, cū super illud Gen. 1. In principio creavit Deus &c. sic dicitur. Dixit R. Abba: Scriptum est Dan. 2. Et lux cum eo est. Hac lux est Rex Messias. Confirmatur hac Thalmudistarum sententia ex Gen. 15. Ne timeas Abraham, ego ero scutum tuum & merces tua magna valdè. Ea propter ipse dixit Ioh. 10. Ego sum ostium, per me si quis introierit, salvabitur, & ingredietur & egredietur, & pascua inveniet. Pascua æternæ sc. beatitudinis, inveniet in me, supple intus & foris. Intus per claram divinitatis visionem, perfectamque fruitionem; foris per gloriosa humanitatis intuitionem.* Quod v. in Scripturis beatitudo æterna cōparatur *cōvivio ac nuptiis* Es. 25. v. 6. c. 65. v. 13. Mat. 8. v. 11. Luc. 22. v. 30 Apoc. 19. v. 9. id intelligendum juxta vulgatam regulam, quòd sancti Dei homines gaudia futuri seculi μυστικῶς καὶ παραβολικῶς describant verbis futuri seculi, sicut beneficia N. T. Prophetæ describunt verbis ex cultu & consuetudine V. T. desumtis. Si τῷ ῥητῷ præcisè hîc velimus insistere, consequens foret Christum fore mensæ, cui beati assident & lætitiæ cœlestis ad ministrum,

nistrum. Luc. 12. vers. 37. Potest hoc contra Judæos probari ex Prov. 9. v. 2. ubi Sapientia describitur hoc modo, quòd *miscuerit vinum & mensam apposuerit*. Ea verò in sensu literali & proprio accepta Sapientiæ convenire nequeunt, quippe cujus Natura spiritualis est; cibi ergò ac potus nomine intelligitur non alimonia corporalis sed Dei notitia, sincerus amor & gaudium ex divina præsentia in æterna vita profluens, quibus bonis anima non minùs satiabitur, quàm corpus in hac vita cibo ac potu satiari & oblectari consuevit, sic enim exponitur Psal. 36. v. 10. *Inebriabuntur ubertate domus tuæ & torrente voluptatis tuæ potabis eos.* Adde, quòd res ipsa ostendat, nec cibi nec potus nec generationis usum in vita æterna futurum, quia enim corpora erunt *spiritualia* & non ampliùs animalia, ideò de substantia eorum nihil deteretur, quod reparatione per cibum ac potum indigeat; quia erunt *immortalia*, ideò per generationem non erunt alii in locum præcedentium surrogandi. Otto Frisingensis libr. 8. Chronicor. c. 35. *Non credendum est animas exutas corpore vel post resurrectionem spiritualia corpora Angelicis Spiritibus puritate ac dignitate non inferiores rebus exterioribus sicut in hac vita delectari. Proinde sicubi sacra Scriptura floridis & virentibus campis, amœnis locis, garritu avium, odoriferis rebus, utpotè Cynamomo & Balsamo sensus eorum refici & affici dicit, spiritualiter hoc potiùs quam carnaliter accipiendum videtur. Quamvis & propter simplices, qui lacte, non solido cibo alendi sunt, quorum sensus nondum exercitati, spiritualem jucunditatem comprehendere nequeunt, hæc frequenter & a quibusdam Doctoribus ponantur, ut sic per visibilia ad invisibilia cognoscenda & inquirenda mittantur.*

2. Mahumeti. 157. 2. *Mahumetus* in Alcorano & Zuna libris apud ipsius sectatores fidei authenticæ & indubitatæ *splendidissima palatia, regales epulas, choreas & virginum amplexus* beatis in Paradiso pollicetur, ac talem post resurrectionem beatorum vitam fingit, quâ *dulcissimis aquis, salutifero potu, pomis multimodis, fructibus variis, decentissimis atq; mundissimis mulieribus annulis aureis, vestibus sericis, lectis aulæatis &c.* beati fruantur. In lib. 1. Alcorani à Salom. Svveigero editi c. 13. p. 70. Mahometus sic describit Paradisum, quod *ex Smaragdis & Hyacinthis totus sit extructus, quod fontes mellis lactis & vini in eo fluant, quod unius diei spacium mille annos exæquet &c. quod incolæ Paradisi utantur vestibus omnis generis coloribus, excepto atro, tinctis, quod omnes sint in statura Adæ & forma Christi; quod primum epulum in Paradisum advenientibus exhiberi solitum paretur ex epate piscis. Albehut vel Alimpepui dicti cibo admodùm dulci ac delicato, quòd abundent carnibus omnis generis solâ porcinâ exceptâ,* p. 72. *quod concubinarum & scortorum innumerabilis copia cuiq; præsto sit futura* lib. 2. c. 28. p. 173. *Fideles habitabunt in Paradiso in medio amœnissimorum fontium, ornati erunt annulis & torquibus aureis, induti serico &c.* l. 3. c. 19. p. 213. *Beati in Paradiso voluptatibus omnigenis circumfluent, fruentur pulcerrimarum fœminarum consortio, quorum oculi sunt lucidi & ovis magnitudine respondent.* c. 20. p. 215. *vescentur pomis variis, bibent suavissimos syrupos, conjuges habebunt pulcerrimas, quæ oculos suos non alio quam in ipsos dirigent.* c. 25. p. 225. *Palatia erunt tecta argento, in cubilib. erunt lectuli aurei.* c. 26 p. 227. *vestibus induentur auro intertextis, bibent ex fontib. dulcissimis consuescent cum virginibus, quarum oculi lucidissimè fulgent, supercilia a. sunt nigricantia* c. 37. p. 238. *tapetiis insidebunt aureis, fruentur consortio virginum maritis intactarum.* c. 58. p. 254. *bibent ex poculo, quod formatum ex Canfora, habitabunt sub umbrosis arboribus, vescentur preciosissimis fructibus, bibent ex poculis argenteis & crystallinis.* c. 60. p. 256. *abundabunt palmis ac vitibus, cohabitabunt ipsis virgines oculis lucidissimis & amplissimis ac mammis compressis ac rotundis ornatæ &c.* Hujus generis plura in Alcorano ubivis occurrunt, de quib. haud injuria sic pronunciat Gerson part. 4. serm de omnib. Sanctis q. 1. *Paradisus Saracenorum, qui consistit in comedendo, bibendo, luxuriando potiq ad mutas bestias, q̃ ad homines spectat.* Avicenna quidem in Metaph. scribit, *sermones illos esse metaphoricos, quòd non potuerint exprimi*, ut opinatur, *voluptates honestæ alterius vitæ præsertim rudibus hominibus nisi vocabulis delectationum vulgarium, quæ in hoc mundo percipiuntur.* Sed hujus glossæ nullum in textu extat vestigium.

158. 3. *Chiliastæ, Cerinthiani, Neopotiani &c.* regnum Christi in his terris mille annos in corporeis voluptatibus duraturum docebant, de quibus in tract. de consumm. seculi §. 67. & seqq. 4. *Origenes* hom. 11. in Num. putat, *in vita futura quosdam homines non Deum, sed Angelos tantùm visuros esse & Deum homines alios aliis Angelis subjecturum esse.* Idem l. 1. περὶ ἀρχῶν c. 9. *perpetuum quendam felicitatis & miseriæ circulum* confingit, cui opponimus illud Augustini l. 12. de civ. Dei cap. 20. *Quid eâ beatitudine fallacius, ubi nos futuros miseros aut in tãta veritatis luce nesciamus, aut in summa felicitatis arce timeamus?* 5. *Methodius* serm. de resurrect. videtur sentire, *beatos post resurrectionem non in cœlis, sed in Paradiso futuros. Oportet enim*, inquit, *in propria sui habitus figura unum quodq; creatum manere, ut omnia omnib. sint impleta, cœli Angelis, throni potestatibus, Lumina ministris, diviniores loci & pura lumina ipsis Seraphin, qui assistunt magno Senatui universa continenti, mundus hominibus.* 6. *Pepuziani* vitam æternam & Hierusalem cælestem in hac vita constituebant. Pepuzam enim locum quendam superioris Phrygiæ *cœlestem* dixerunt esse *civitatem* & Hierusalem, de qua Prophetæ vaticinati sint, de qua Heb. 12. v. 22. & Apoc. 21. v. 2. ad quam nobis omnibus sit aspirandum. Epiph. hæres. 49. August. de hæres. c. 27. 7. *Æternales* referente Augustino de hæres. c. 67. ex Philastrio, *mundum hunc etiam post resurrectionem mortuorum in eodem statu, in quo nunc est, docuerunt esse mansurum, neq; ita esse mutandum, ut sit cœlum novum & terra nova, sicut sancta Scriptura promittit.* 8. *Pelagiani ac Cœlestiani* somniabant, *vitam æternam esse extra regnum & Paradisum Dei.* August. de hæres. c. 88. *Pelagiani, quorum sectatores Cœlestiani parvulis, quos sine ullo peccati originalis vinculo nasci dicunt, etiamsi non baptizentur, promittunt extra regnum quidem Dei, sed tamen æternam & beatam quandam vitam suam.* Idem lib. 3. de anim. & ejus orig. c. 14. *Vincentius Victor dixit, aliquas mansiones esse extra regnum Dei earum, quas Dominus dixit esse in domo Patris sui.* 9. *Jovinianus* docebat, *in regno cœlorum par fore omnium præmium.* Hieron. lib. 2. adv. Jovinian. 10. *Armenii* docuerunt, quòd *homines mediocriter mali post judicium non sint ituri in Paradisum cœlestem, sed mansuri in terra, & quòd bonorum animæ ducendæ sint in terram & sicut aves super arbores volaturæ.* Guido de Armeniis.

[Margin: 3. Chiliastarum. 4. Origenis. 5. Methodij. 6. Pepuzianorum. 7. Æternalium. 8. Pelagianorum. 9. Joviniani. 10. Armeniorum.]

11. Pontificiorum. 159. II. *Pontificij* 1. *ratione essentialis beatitudinis alios aliis beatiores fore asserunt.* Gregor. de Valent. tom. 1. comm. in Thom. p. 235. *Ex fide est illa assertio, alios majorem beatitudinem accepturos quàm alios, atque adeò posse Deum magis ac minùs perfectè videri intellectu creato pro diversitate luminis gloriæ, quod quisq; majus vel minùs participabit juxta proportionem caritatis, quam habuerit in hac vita.* Becan. part. 1. Theol. Schol. c. 9. q. 9. *Non omnes æquè beati sunt, quia non omnes beati æquè perfectè vident divinam essentiam, & ratio est, quia merita sunt inæqualia.* Idem in Append. tract. de purgat. Calvinist. c. 5. p. 79. *Sicut non omnes habuerunt æqualia merita, sic non omnes habent æquale præmium, quod in essentiali beatitudine consistit, i. e. non omnes æquè clarè & perfectè Deum vident, & consequenter, non omnes æquè intensè eum amant, nec æquale gaudium de illo viso & amato percipiunt.* Contra verò Scriptura sacra omnibus verè piis *unam beatitudinem, unam vitam æternam, unum essentiale præmium*, Dei scilic. visionem promittit. Luc. 20. v. 36. 1. Cor. 15. v. 28. 1. Joh. 3. v. 2. &c. ac omnem imperfectionem ab omnib. beatis removet. 1. Cor. 13. v. 10. Gradus quidem gloriæ distinctos fore docet, sed unam omnibus beatitudinem tribuit, quæ per fidem ex Christi merito non autem per propria merita piis obtingit. Aug. lib. de S. virginit. cap. 26. *Quia ipsa vita æterna pariter erit omnibus Sanctis, æqualis denarius omnibus attributus est.* Greg. lib. 4. moral. c. 31. *Una cunctis erit beatitudo lætitia, quamvis non una sit omnib. sublimitas vitæ.* Bernh. serm. de tripl. gen. bonor. *Angelorum & hominum unum erit gaudium, unum colloquium, unum convivium, erit communis omnium potentia, sapientia, pax, justitia & intelligentia.* Ipse Vega Pontificius fulgore veritatis compulsus libr. 10. de Justif. c. 7. sic scribit: *Gloria cœlestis, quoad substantiam suam, quæ est visio Dei æterna absq; relatione ad opera datur. At gradus gloriæ pro diversa proportione gratiæ infusæ confertur.*

De aureolis. 160. 2. Fingunt certas quasdam *aureolas vel laureolas*, quarum alias *virginibus*, alias *Martyribus*, alias *Doctoribus* imponendas statuunt. Nomen ipsum *aureolæ* petitum esse statuunt ex cap. 25. Ex. v. 26. ubi coronam auream mensæ instar limbi additam vulgatus Interpres vocat *aureolam.* Ut enim mensa tabernaculi habebat duplicem coronam, alteram *interrasilem*, alteram *auream*: sic multos ex beatis dicunt, duplicem accepturos coronam, alteram *magnam ac præclaram*, id est, beatitudinem essentialem, quam vocant *coronam auream*, alteram *minorem*, quæ est præmium accidentale, quam vocant *aureolam.* Ejusmodi aureolas tres statuunt, quarum unam *Martyribus*, alteram *Virginibus*, tertiam *Doctoribus* assignant. Martyrum aureolam probare conantur ex Apoc. 2. v. 17. *Vincenti dabo manna absconditum & dabo illi calculum candidum.* cap. 3. v. 21. *Qui vicerit, faciam eum sedere mecum in throno meo.* c. 7. v. 14. *Laverunt stolas suas in sanguine agni, ideò sunt in conspectu agni.* Virginum aureolam petunt ex Es. 56. v. 5. *Dabo Eunuchis in domo mea & in muris meis locum &c.* Apoc. 14. v. 4. *sequuntur agnum quocunq; ierit.* Doctorum aureolam probant ex Dan. 12. v. 3. *Qui ad justitiam erudierunt multos, fulgebunt quasi stellæ.* Sir. 24. v. 31. *Qui elucidant me, vitam æternam habebunt.* Th. in addit. q. 96. art. 11. ternarium aureolarum numerum deducit ex hoc fundamento. *Aureola est præmium privilegiatum respondens privilegiatæ victoriæ. Sunt a. tres victoriæ privilegiatæ in tribus pugnis, quæ cuilibet homini adversus tres hostes imminent, ideoq; tres etiam sunt aureolæ. Est homini pugna adversus carnem, in hac victoriam privilegiatam Virgines reportant. Est pugna adversus mundum, i. e. adversus persecutores mundanos, in hac præcipuam victoriam Martyres obtinent. Est pugna adversus Diabolum, in hac singularem triumphum Doctores ferunt, qui non solùm in se, sed etiam in aliis hunc hostem deterrimum docendo superant.* Jacob. Bayus Profess. Lovaniens. in Instit. relig. Christ. lib. 1. c. 373. p. 428. edit. Colon. An. 620. numeri ternarii rationem petit ex virtutibus, quibus contra istum tricipitem Cerberum pugnatur. *Virtutes enim illæ sunt potentia rationalis, cui respondet doctrina; irascibilis, cui Martyrium; & demùm concupiscibilis circa delectabilia versans, cui virginitas respondet, quibus tribus virtutibus eminenter Christo Doctori justitiæ, virgini ac Martyri assimilamur.* Si quæras, *An aureola illa animæ an corporis bonum sit?* Respondent, illam *præcipuè* inesse animæ, quia est gaudium, quod ex operibus illis percipitur, quib. aureola tribuitur, nimirum ex Martyrio, ex virginitate, ex doctrina aliis tradita. Eandem tamen etiam in corpore apparituram. Quemadmodum n. ex gaudio essentialis præmii, quod est *aurea*, redundat quidam decor in corpore, qui est in gloria corporis: ita ex gaudio accidentalis præmii, quod est *aureola*, resultare aliquem in corpore decorem. Si quæras, *quis tandem sit ille corporis decor?* respondet Scotus 4. sent. dist. 49. q. 5. art. 2. *aureolas esse coronas, ita ut in capite Martyris corona cernatur rubra, in capite Virginis candida, in capite Doctoris viridis*, addit *Martyres etiam fortassis in manib. gestaturos palmas, Virgines alba lilia, Doctores virides ramos incorruptibiles.*** Lorinus in 1. Pet. 4. *Sicut designabatur utcunq; Martyris aureola per coronã, qua coronabatur altare thymiamatis* Ex. 30, 3. *virginis, qua arca* Ex. 25. v. 11. *sic Doctoris per eã, quã panes propositionis* Ex. 25. v. 30. *doctrina n. panis est.*** Palud. l. 4. sent. dist. 41. addit, *fore in corpore quandã decentiã & pulchritudinẽ singularem repræsentativã aureolæ prædicatori in ore, Virginib. in illa parte, Martyrib. in cicatrib. vel aliis partibus corporis secundum genus Martyrij.* Si quæras, *quænam sit præcipua aureola?* respondent, *primum locum obtinere aureolam Martyrum; secundum sibi vendicare aureolam virginum; tertium Doctorum, quia pugna ac victoria Martyrum pugnas Virginum, doctorumq; difficultates superat; certamen v. Virginum superare certamẽ Doctorum*; interim addunt, *aureolam Doctoris superare aureolam Virginis, si longo tempore docuit, magnasq; in docendo difficultates superavit.* Si quæras, *an etiam Christo tribuenda sit aureola?* respondent negando. Cùm n. aureola diminutionem participationemque gaudii designet & in Christo sit omnium plenitudo gaudiorum, ideò non esse ipsi tribuendas aureolas, sed eminentiorem quandam omnium virtutum & præmiorum perfectionem, cũ ipse *germinet Virgines, roboret Martyres, Doctores illuminet*, ac per ipsum plenissima de carnis infirmitate, mundo ac Diabolo victoria obtineatur. Rich. tamen 4. sent. dist. 49. art. 5. q. 5. distinguit. *Aureola, inquit, potest dupliciter considerari vel secundùm id quod est, vel sub ratione, qua militi datur à Principe. Primo modo est in Christo perfectissimè triplex aureola, quia perfectissimè fuit Virgo, Doctor & Martyr: sed secundo modo non competit ei aureola.* Si quæras, *an etiam Angelis debeatur aureola?* respon-

spondet Richardus libr. 4. distinct. 49. art. 5. q. 6. non deberi, cùm in ipsis non sit pugna, sed virginitas est eis connaturalis, Martyrium ipsos pati est impossibile. *De aureola Martyrum* in specie disputant, *quòd ad eam tria requirantur, pœna, causa & voluntas; quòd non debeatur obœdientibus etiamsi per obœdientiam propria voluntas mactetur; nec pauperibus, quamvis mundo moriantur, nec pœnitentibus quamvis crucifigant suam carnem, nec beatæ virgini, quamvis plus doluerit quàm Martyr, nec Dominico, qui Martyrium sitiebat, nec Johanni Evangelistæ, qui calicem passionis voluntariè bibit, nec pueris in camino ignis, quia non ex passionibus obierunt; nec Lucretiæ, quæ se illicitè interfecit, nec Simsoni, quia Martyrium est circa mortem ab alio illatam.* *Si Martyr aliquis ex mortuis suscitetur & iterum à persecutoribus occidatur*, quod S. Sebastiano obtigisse memorant, *illum duas aureolas habiturum* statuunt. *In infantibus Bethleemiticis propter Christum ab Herode interfectis rationem aureolæ non esse completam* asserunt, quia *fuit mors propter Christum quidem suscepta, non tamen electa, illos verò, qui cruce signati in bello hostium Christi pugnando pereunt, aureolas sortiri arbitrantur, cùm non se sed Christum & Ecclesiam defendendo moriantur.* De *aureola virginum, quod competat ea B. virgini, quia quamvis in ea non fuerit resistentia carnis, tamen in ea fuit plenum dominium rationis super carnem; Abeli eam sperandam esse* negant, *quia habuit propositum ducendi uxorem si vixisset.* De *virginibus per vim oppressis* statuunt, *si ex post facto consentiant & finaliter pœniteant, aureolam eas recuperare.* *Danieli & sociis ejus* itidem hanc aureolam negant, *cùm tunc non fuerit tempus virginitatis.* De *aureola Doctorum* disputant, *quòd non competat nisi actu prædicantibus de his, quæ pertinent ad salutem; Advocatis, Medicis, quin & Theologis Physicam docentibus* deberi negant, *nisi prout utantur ad declarationem Theologiæ captivantes omnem intellectum sub fidei obsequium.* *Mulieribus* præcisè eam derogant, cùm illis prædicare non liceat. Plura de aureolis, si lubet, vide apud Altensteigium in Lexico Theol. in verbo Aureola, in Compend. Theol. verit. libr. 7. cap. 30. apud Greg. de Valent. tom. 4. comm. in Thom. disp. 11. q. 5. punct. 2. p. 2327. Barrad. in Harm. Evang. libr. 10. c. 3. p. 616. &c.

161. Nos haud inviti concedimus, fore in vita æterna *gloriæ gradus* ac Deum ex gratia non solùm temporalibus sed etiam cœlestibus ac æternis præmiis piorum labores & passiones, quas propter Christum sustinuerunt, remuneraturum, interim figmentum Pontificium de aureolis probare non possumus. 1. *ob fundamenti conditionem*, quod est doctrina de operibus supererogationis. Fingunt enim *posse hominem renatum legem Dei perfectè implere & hac obœdientiâ legi præstitâ vitam æternam ex merito obtinere, eos verò qui non contenti sunt obœdientiâ legi præstitâ, sed insuper etiam Evangelica consilia perfectionis implent & opera supererogationis faciunt peculiarem aliquam aureolam in cœlo promereri* *Aureola*, inquit Bayus d. l. *de illorum præmio rectè intelligi potest, qui generalia Scripturæ sanctæ mandata spontanea vitæ perfectioris Electione transcendunt, ideoque specialem præ cæteris fidelibus retributionem voluntariæ oblationis expectant.* Ostendimus verò suo loco figmentum hoc esse Pharisaicum multis doctrinæ Christianæ articulis è diametro oppositum. 2. *ob temerariam decisionem.* Esai. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *oculus non vidit, auris non audivit, nec in cor hominis ascendit, quid Deus præparaverit se diligentibus* Paulus 2. Cor. 12. v. 4. in sua ἁρπαγῇ audivit ἄῤῥητα ῥήματα, quæ ergò hæc est temeritas tàm præcisè & exactè determinare velle, quæ Martyribus, quæ Virginibus, quæ Doctoribus expectanda sit aureola? Quæ pro stabilienda Martyrum aureola ex Apocalypsi proferuntur, omnes verè pios concernunt, quia omnibus omninò contra Diabolum & ipsius squamas & organa, contra peccatum, carnem & mundum est perpetuò in hac vita pugnandum. *Sine ferro Martyres esse possumus, si patientiam fideliter custodiverimus*, dicunt pii veteres, unde triplex spirituale Martyrium constituunt, *tolerantiam adversorum, compassionem afflictorum* & *dilectionem inimicorum*, juxta Gregorium; vel *parcitatem in ubertate, largitatem in paupertate* & *castitatem in juventute*, juxta Bernhard. Virginum aureola an ex Esaia & Apocalypsi probari possit, ex genuina dictorum adductorum explicatione patebit, quam vide in tr. de Evang. §. 93. & 101. Repetimus h. l. illud August. aureolum l. de S. virg. cap. 18. *Melior est in Scriptura Dei veritas, quàm in cujusquam mente aut carne virginitas.* Ex Dan. 12. v. 3. rectè probatur docentibus peculiare aliquod præmium expectandum, sed quale illud sit, in hac vita definiri exactè nequit, ne videamur *sapere velle ὑπὲρ ὃ γέγραπται ultra id quod scriptum* 1. Corinth. 4. vers. 6. Hieronym. in comm. Prov. 12. *simplicem idiotam bona operantem etiam præfert ei, qui clarus eruditione Scripturarum, vel etiam Doctoris functus officio pane indiget dilectionis.* Chrysostom. homil. 5. in 2. Thessal. 3. pie scribit: *Quisq; vestrum, si volet, Doctor est, si non alterius tamen suipsius.*

162. 3. De cœlestibus beatorum gaudiis, exercitiis & habitaculis, terrenas, carnales & pueriles cogitationes fovent. Cassanæus part. 3. præfat. catal. glor. mund. considerat. 1. Duodecim principales sedes sunt in Paradiso, videlicet sedes ipsius Trinitatis & Deitatis, sedes Filii respectu humanitatis, sedes B. Mariæ virginis & novem aliæ sedes novem ordinum. Ex Bernhardino tom. 8. operum D. Brentii pag. 890. de exercitiis & choreis beatorum in cœlo talis affertur discursus; *Quid facient beati in cœlo empyræo? quale exercitium habebunt? eruntnè ibi choreæ & saltationes? alius quidem respondet, quòd in gloria non erunt tales gesticulationes.* Sed Bernhardinus diversum sentit. *Non moveant te*, inquiens, *dicta illius Doctoris. Verosimilius enim est, quod illic fiant choreæ & saltationes. Omnia enim quæ ad choream sufficiunt & requiruntur, ibi inveniuntur. Ad choream enim duodecim requiruntur. 1. Locus spaciosus, qui datur in cœlo. 2. Locus speciosus sive delectabilis. Tale etiam est cœlum, siquidem vilissima ejus pars tàm est speciosa, ut præ ea mundus hic visibilis sit veluti stabulum. 3. Locus luminosus. Cœlum autem empyreum tanti est splendoris, ut si omnes firmamenti stellæ haberent lucem, nihil esset in comparatione luciditatis istius. 4. Locus firmus, hæc firmitas etiam in cœlo juxta Job. 37. Tu forsitan cum eo fabricatus es cœlos, qui solidissimi quasi ære fusi sunt. 5. Jucunditas, quæ in cœlo erit ex visione summi Dei. 6. Tranquillitas, quæ erit ex possessione Dei, juxta Esai. 32. sedebit populus meus in pulchritudine pacis. 7. Satietas, quia ante prandium non fit chorea. 8. Ebrietas. Utraque erit in cœlo,*

Psal. 36.

Psal. 36. inebriabuntur ab ubertate domus tuæ &c. 9. *Corporis formositas. Turpis enim quisquis est, dedecorat choream, sicut musca pulmentum avenarium. In cœlo autem erunt beati sicut Angeli Dei Matth. 22.* 10. *Vigorositas corporis, quæ aderit 1. Cor. 15. resurgit in incorruptione.* 11. *Corporis levitas, quæ itidem aderit Rom. 8. creatura liberabitur in libertatem gloriæ filiorum Dei.* 12. *Corporis ornatus, quem habebunt Sancti, Phil. 3. configurabit corpus nostrum humile corpori suo glorioso.* Ne quis verò existimet aniles illas fabulas ab otiosis Monachis confictas à recentioribus Pontificiis repudiari, ideò jubemus expendere ea, quæ scribit Barradius libr. 10. comm. in conc. Evang. cap. 3. *Nunquid*, inquit, *nihil in cœlo, præter cœli immensam illam latitudinem, longitudinemq́; apparebit? Nunquid beati in cœlo, velut in agro oves, erunt simul in eodem loco omnes? nunquid immensi cœli empyrei loca quàm plurima vacua erunt & deserta? non videtur hoc decorum. Crediderim ergò ampla admirabiliaq́; esse in ipso cœlo palatia, amplaq́; alia ædificia ex incorruptibili materia ipsisq; margaritis preciosiore fabricata. Fortè etiam prata amœnissima, nemora, similiaq; alia, quæ beatorum oculis ipsa varietate offerant oblectationem & civitatem illam cœlestem exornent. Habebunt beati mansiones, ut ex Evangelio constat. Cur non palatia alia aliis superiora, quibus non concludantur, sed decorentur & alij ab alijs separentur pro dignitate ac distinguantur. Hujus opinionis fuit olim primarius Doctor Academiæ Eborensis Ferdinandus Perez. Favet illi Scotus, qui in 4. sentent. distinct. 49. q. 4. artic. 7. concedit, beatos à beatis visitari & per aliorum mansiones discurrere &c. Favet item Cajetanus p. 3. q. 57. artic. 5. ubi sic ait: Divina sapientia disposuit cœli empyrei unam partem quasi solium & reliquas in ordine ad illam superiores vel inferiores. Et sic Christus secundùm corpus in parte illa solij stans ita suprema parte supremoq́; loco residere dicitur, & reliqua creaturæ beatæ hinc & inde inferiores partes tenent.* Et postea: *Intra ipsum cœlum empyreum ad convexum usque beatorum palatia admirabiliter summi artificis manu constructa sunt, ordineque ita disposita, ut alia sint inferiora, alia superiora, & alia alijs sint pulchriora ac preciosiora. In celsissimo cœli loco palatium summi Regis Christi est, quod omnem superat admirationem. Eò inferius Deiparæ Virginis palatium alterum, quale tantæ Reginæ dignitas poscit. Ordine sequuntur alia penè infinita tàm Angelis quàm hominibus attributa. Habent enim Angeli quoque peculiares sedes atque palatia, quibus alij ab alijs sejungantur loco.* Tandem concludit, *Palatia illa fuisse fabricata, quando cœlum est conditum; homines vocari ad palatia per lapsum Angelorum evacuata, Christi palatium ab initio orbis usque ad Christi ascensionem fuisse desertum &c.* Confer ea, quæ de limbo infantum à regno cœlorum & inferno localiter distincto disputant, quæque Bellarminus libr. 2. de purgat. cap. 7. habet de *prato quodam florentissimo, lucidissimo, odorato, amœno, in quo degant animæ, quæ nihil patiantur; sed tamen ibi maneant, quia nondum idoneæ sunt divinæ visioni &c.* & apparebit Elysios Poëtarum campos à Pontificiis postliminiò in Ecclesiam reduci.

12. Calvinianorum. 163. 12. Ex Calvinianis 1. quidam negant, *beatos ipsam Dei essentiam intuitivè ac perfectè in vita æterna visuros*, ut ostendimus superiùs §. 133. 2. quidam negant, *gloriæ in vita æterna futuros gradus*, ut vidimus §. 120. 3. Plerique omnes de beatorum gaudiis, exercitiis & habitaculis ἐπίγεια φρονοῦσι. Cœlum enim definiunt *locum aliquem certum corporeum supra omnes cœlos visibiles constitutum, mansionibus amplissimis distinctum, in quibus localiter sedeatur & ambuletur.* Bullingerus in tractatu de verb. cœnæ. *Dextra Dei in Scripturis non tantùm accipitur pro immensa Dei potentia, sed & pro loco in cœlis certo, in quo Christus cum electis versetur.* Idem in comm. Joh. 14. *Mansiones in domo Patris cœlestis*, de quibus Joh. 14. v. 1. *corporali modo* in cœlo distinctas esse autumat ac mirificas de distinctis illis cellulis speculationes proponit. Danæus in resp. ad Frischl. *Christi Naturam humanam in cœlo ut in amplissima quadam & verè regia aula liberrimè versari cum Sanctis & Angelis & nunc hic nunc illic oberrare, cum illis obambulare in Oriente, Occidente, Meridie, Septentrione, supra vel infra nos, ante vel pone, semper autem in nullo, nisi in uno aliquo certo cœli loco.* Beza tom. 1. operum p. 590. *illinc* (ex loco illo Dei & beatorum) *non autem ex Ubiquitario cœlo dicit esse missum a Patre Filium & in eosdem illos cœlos resumtum, ubi gloriâ & honore coronaretur.* Zanch. lib. 2. de Nat. Dei c. 6. p. 139. *cœlum, in quod Christus ascendit*, vocat *corporale, sed tamen alterius generis quàm sit terra & cœli isti aspectabiles.* Neostad. in admon. de libr. Concord. p. 88. & 268. *Cœlum est domicilium beatum Dei, sanctorum Angelorum & hominum, in quo visibiliter & localiter versatur Christus supra & extra omnes cœlos & mundum hunc aspectabilem.* Sohnius disp. de Creatione tom. 1. oper. p. 114. *Tertia cœli regio à sideribus ad aquas illas superiores patet, quæ est sedes beatorum Spirituum & hominum.* Martinius in Collect. spicar. pag. 94. *Cœlum est spacium, in quo multa sunt mansiones, est ergo locus. In cœlesti vita etiam est successio temporis.* Nos libenter concedimus, cœlum beatorum esse certum aliquod ποῦ à τῷ ποῦ damnatorum distinctum, sed negamus per *locum corporeum* esse definiendum aut sedes & *mansiones corporeas* illi adscribendas, cùm illius quidditatem & qualitatem in hujus vitæ caligine penetrare non possimus. Aug. libr. de fid. & symb. c. 6. *Non est nostræ fragilitatis cœlorum secreta discutere.* Hieron. in Epist. Eph. c. 5. *Est & in Ecclesia stultiloquium, si quis cœlum putet fornicis more curvatum, Esaia, quem non intelligit, sermone deceptus, solium quoque in cœlis positum & super eo sedere Deum, & in ritum Imperatoris stare Angelos in circuitu, qui verbis jubentis obtemperent & ad diversa mittantur officia.* Saniores sunt hac in parte quidam ex ipsis adversariis. Calvin. in comm. Eph. 4. *Hæc de ascensu Christi super omnes cœlos ita dicuntur, non quòd propriè locus sit extra mundum, sed quia de regno Christi non nisi nostro more captuq́; loqui possumus.* Martinus Bucerus: *Cùm cœli, ad quos Christus ascendit, sint supra omnes cœlos, equidem non ausim illos definire nisi Scriptura verbis, non nostræ rationis prædicamentis. Scriptura autem illos non nisi majestate & virtute definiunt, non locorum intercapedinibus clareq́; attestantur, eos in cor hominis non ascendisse.* Marloratus in cap. 27. Matth. *Cœlum, in quod Dominus noster ascendit invisibilis, Patris gloria est & inaccessa divinitatis lux.* Confer dicta superiùs §. 35. & dicenda inferius §. 170.

164. 4. De dotibus glorificati corporis nimis tenuiter & exiliter sentiunt. 1. *Invisibilitatem* διαῤῥήδην negant. Theophilus Mosanus anno proximè elapso 620. dissertationem edidit *de visibilitate cor-*

te corporis Christi, in qua probare conatur *corpus Christi* (quod non solùm est glorificatum sed etiam λόγῳ personaliter unitum) *non posse non videri ubicunque præsens adest*. p. 12. rejicit distinctionem inter visibilitatem *ratione actus primi & secundi*. Beza in annot. 1. Cor. 15. & Pezel. cont. Hunn. p. 153 disputant, *non esse vera corpora, quæ actu non cernantur*. 2. *Illocalitatem* non minùs oppugnant. Oecolampad. in Job. p. 109. *inquietos fratres* vocat eos, *qui corpora resurgentium in variis locis esse contendunt eodem momento, quia faciunt ea esse absq; dimensionibus & non sinunt esse corpora*. lib. 2. comment. in Daniel. cap. 12. *Sunt qui ita de resurrectione & Christi & nostra loquuntur, ut non appareat, quomodo veritatem corporis relinquant, cui & locum & tempus esse nolunt &c.* Sic ergo juxta Oecolampadium in vita æterna non solùm erit locus sed etiam tempus. Petrus Martyr class. 3. loc. comm. cap. 15. art. 59. *Nusquam vel sacra litera vel Patres veteres vel Scholastici attribuerunt vel carni Christi vel aliis Sanctis excitatis absolutionem à loco, quare mirum est quibusdam hominibus nostra ætatis illud commentum adeò placuisse*. art. 65. *Nec tantùm erit idem corpus in resurrectione cum eo, quod nunc habemus, verùm etiam locum occupabit, nec simul ac eodem tempore in pluribus locis esse poterit, quod Natura corporum & præsertim humanorum hoc non ferat. Cùm enim suis partibus membris & lineamentis descripta & finita sint, oportet ut certis locis contineantur. Et nihilominus reperiuntur aliqui tàm procaces & intemperantes, qui ut suam tueantur opinionem vel ubiquitatis vel præsentiæ realis atque substantialis corporis & sanguinis Christi in sacra cœna, poscere a nobis audent, ut sibi prolixius & quidem ex divinis literis corpus esse non posse absque loco, nec eodem tempore ac simul existere posse in diversis locis demonstremus &c. Audienda est vox Naturæ, quæ Deum ipsum habet autorem. Ea verò statuit, hac fieri non posse*. art. 66. *Loca etiam spectant ad æternam felicitatem in regno Dei. Dixit enim Christus discipulis suis, cùm de suo discessu eos commonefaceret. Vado parare vobis locum*. Gualtherus homil. 83. in 1. Cor. *Nimiùm ridiculi sunt qui ex hoc loco occasionem arripiunt contendendi de corpore quodam spirituali, quod Natura sua neque palpabile sit, neque visibile, neque loco certo contineatur*. Scharpius in Cursu Theolog. loc. 20. col. 1172. *Locus & motus localis tribuitur corporibus in cœlo* Joh. 14. v. 2. cap. 17. v. 24. Apoc. 14. v. 4. &c. 3. Dotem *agilitatis ac subtilitatis* itidem minùs rectè explicant, negant enim *Christum resurrexisse clauso sepulchro*, negant ipsum *ad discipulos ingressum clausis januis &c.* Zuinglius part. 1. resp. ad Confess. Luth. p. 465. negat, quod *corpus Christi glorificatum monumenti lapidem obsignatum transierit, ac lapidem sepulchralem Angeli operâ devolutum fuisse* asserit, *sicut crassus prætor rubris indutus caligis eo modo, quo Christus monumento exivit, egredi posset*.

An Lutherus vit. æt. felicitatem in corporeis voluptatibus statuerit. 165. 13. *B. Luthero & nostrarum Ecclesiarum Doctoribus* Pontificii tribuunt, quod ipsi quoque in hac doctrinæ cœlestis parte à veritatis tramite aberraverint & quidem dupliciter 1. *felicitatem vitæ æternæ in corporeis delitiis quærendo*. Probant ex eo, quod Lutherus in Colloquiis ad mensam habitis fol. 454. & 455. sic loquatur. *Deus novam terram creabit & novum cœlum, quin & nova creabit animalcula & catellos, quorum cutis erit aurea, & pili de lapidibus preciosis. Non devorabunt se mutuò animalia, ut sunt bufones, serpentes, & id genus alia, quæ hic venenata sunt & nocere solent propter originale peccatum, tum verò nobis non solùm innocua erunt, sed & amicabilia & grata, ut cum iis animi causâ lusuri simus*. Et postea. *Ibi formicæ, cimphes & omnia fœtida & malè olentia animalia mera deliciæ erunt & optimum odorem spirabunt*. Idem in comm. 1. Petr. 4. *Hic quæri potest, an credentes in cœlis vel in terris agent, textus hic sonat, quod in terra vivemus, ita ut cœlum & terra novus erit Paradisus, in quo Deus habitabit. Nam Deus non solùm in cœlis sed omni loco habitat, propterea etiam erunt, ubi Deus erit*. Resp. cur non addunt etiam Epistolam quam de gaudiis Paradisi ad filiolum suum Lutherus exaravit? imitatur vir Dei stylum Scripturæ & de statu futuri seculi, qui in cor hominis non ascendit, per quandam συγκατάβασιν loquitur verbis hujus seculi, quod Ecclesiæ doctoribus usitatum esse ex Ottone Frisingensi §. 156. audivimus. 2. *gradus gloriæ in vita æterna abolendo*. Becanus part. 1. Theol. Schol. cap. 9. q. 9. *Jovinianus docuit omnes beatos in præmio æquales esse, eundem errorem secutus est Lutherus, cum dixit omnes esse pares B. Virgini in sanctitate & meritis coram Deo, inde enim sequitur esse etiam pares in præmio*. *An gradus gloriæ negaverit.* Descripsit hoc, uti solet, ex Bellarmino libr. 4. de notis Eccl. c. 9. §. Jovinian. Resp. distinguendum inter *regenerationem ac renovationem*, inter *gratiam & dona per gratiam*, inter articulum *justificationis & bonorum operum*. Respectu gratiæ, justificationis & regenerationis omnes Sancti sunt æquales, quia meritum Christi, quod fide amplectuntur, eodemque coram Deo justificantur, æqualiter ad omnes spectat, sed in respectu renovationis, donorum per gratiam & bonorum operum est inter ipsos Sanctos magna inæqualitas, inde etiam *beatitudo essentialis* erit æqualis, interim *præmia accidentalia* & bona accessoria erunt inæqualia. Hanc distinctionem & explicationem tradit ipse Lutherus in Post. Eccl. Dom. II. Epiphan. in explicat. Epist. Rom. 12. *Quantumvis inter se corporis membra omnia imparia sint & officiis atque dignitate plurimùm distent, in eo tamen paria sunt, quod ejusdem corporis membra pariter existunt, neq; potest oculus plus juris in corpore sibi vendicare, quàm contemtissimum quodq; membrum, neq; plus suum esse corpus affirmare, quàm cujuslibet alterius. Ita habet res Christianorum qualescunque sint, sive firmi fide, sive infirmi sive consummati moribus sive morbis gravati tantundem quilibet in Christo & Christianismo possidet quantum alii, unde equidem non minùs possum de Christo gloriari, quàm D. Petrus aut Virgo Deipara. Perplacet sanè D. Petrum nobilius esse in Christi corpore membrum, quàm sim ego. At ille rursus me non contemnit, quod sim humilis & abjectus, quandoquidem ejusdem corporis membrum*. Agnoscit ipse Bellar. hanc esse nostram sententiam, unde l. 3. de Justif. c. 16. scribit. *Cùm dicunt protestantes omnes Sanctos æquè justos esse coram Deo, loquuntur de justitia imputativa, concedunt a. Deum remunerari justos juxta opera eorum sed propter opera, i. e. ex meritis operum negant*. Idem judicium esto de dictis Sarcerii, Georgii Majoris & Spangenbergii, quæ Jodocus Coccius tom. 2. thesauri l. 10. art. 9. nobis objicit. Ita namque mentem suam clarissimè exponit Georg. Major. Evang. Domin. Septuag. pag. 345. *Quod ad principale & ad summum & ad ultimum bonum & præmium attinet, nihilo plus accipit Moses, Elias, Paulus, Baptista & cæteri præstantissimi viri quam accipit Zachæus, mulier peccatrix, Lazarus & alii &c.*

CAPUT

CAPUT VI.

De fine vitæ æternæ.

Finis vitæ æternæ.

166. Egimus hactenus de causa *efficiente, materia & forma* vitæ æternæ, restat ut ad ejusdem *finem* accessum faciamus. Finis vitæ æternæ docendi causâ duplex statui potest. *Principalis ac summus* Dei; proximus ac *intermedius* piorum glorificatio, (diversimodè tamen accepta, ut ex sequentibus patebit.) Quando enim benignissimus Pater cœlestis animas piorum post mortem in cœlestem gloriam transfert, Luc. 16. v. 22. easdemque in die judicii corporibus restitutas per Christum in cœlestis regni possessionem vocat, Matth. 25. v. 34. tunc non solùm pios in Christum perseveranter ac finaliter credentes glorificat Rom. 8. v. 30. hoc est, cœlestem gloriam ipsis confert & hac ratione labores & passiones omnes, quas in hac vita propter ipsum sustinuerunt plusquàm largissimè iisdem compensat vers. 18. sed etiam seipsum glorificat, hoc est, gloriam suam manifestat, unde vita æterna vocatur *gloria Dei*. Rom. 5. v. 2. *æterna Dei gloria* 1. Petr. 5. v. 10. Manifestat autem 1. *gloriam immensæ misericordiæ, bonitatis ac benignitatis*, quod sit summum bonum sui maximè diffusivum ac communicativum. Neque enim cœlesti felicitate solus perfrui voluit, sed etiam creaturas rationales ejusdem participes facere, quas proinde ad imaginem suam creavit. Nec Angelos solùm, sed etiam homines beatitudinis suæ certo modo, qui in creaturas cadere potest, voluit esse consortes. Nec solùm primos homines ad sui imaginem ac proinde etiam ad æternam felicitatem & gloriam condidit, sed eosdem etiam cum omnibus posteris in peccatum prolapsos per Christum redemit, ut ad cœlestis regni possessionem, cujus jure per lapsum privati erant, iterum aspirare possent, quæ omnia evidentissima divinæ gratiæ & misericordiæ sunt τεκμήρια. Eph. 1. v. 3. *benedixit nobis in omni benedictione spirituali in cœlestibus*. v. 4. *sicut elegit nos in ipso ante jacta mundi fundamenta* vers. 6. *in laudem gloriæ gratiæ*, id est, gloriosæ gratiæ, ut ipsius gratia ab omnibus collaudetur & glorificetur. cap. 2. v. 5. *gratiâ estis salvati*. v. 6. *consedere nos fecit in cœlestibus in Christo Jesu* v. 7. *ut ostenderet in seculis supervenientib. abundantes divitias gratiæ suæ* τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς χάριτος αὐτοῦ ἐν χρηστότητι ἐφ' ἡμᾶς ἐν χριστῷ v. 8. *gratiâ enim estis salvati*. Tit. 3. v. 5. *secundum misericordiam suam salvos nos fecit*. 1. Pet. 1. v. 3. *secundùm misericordiam suam magnam regeneravit nos in spem vivam* v. 4. *in hereditatem incorruptibilem & incontaminatam & immarcescibilem conservatam in cœlis* 1. Johan. 4. v. 9. *In hoc apparuit caritas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum*. 2. *gloriam fidelitatis ac veritatis*. Deus in verbo Evangelii credentibus in Christum spiritualia ac cœlestia beneficia offert, seque in plenariam æternæ hereditatis possessionem eosdem introducturum pollicetur, quando igitur hæc paterna promissa ipso opere complet, fidelitatem ac veritatem suā demonstrat. 1. Cor. 1. v. 8. *confirmabit vos Deus usq; in finem sine crimine in die Domini nostri Jesu Christi*. v. 9. *fidelis Deus, per quem vocati estis*. c. 10. v. 13. *fidelis est Deus qui non sinit vos tentari supra id quod potestis sufferre*. 1. Thess. 5. v. 24. *fidelis est qui vocavit vos, qui etiam faciet*. 2. Thess. 3. v. 3. *fidelis est Dominus qui confirmabit vos & custodiet à malo* 1. Petr. 5. v. 10. *Deus omnis gratiæ, qui vocavit vos in æternam suam gloriam in Christo Jesu modicùm passos ipse perficiet*, καταρτίσαι ὑμᾶς, στηρίξαι, σθενώσαι, θεμελιώσαι. 3. *gloriam omnipotentiæ*. Quos Deus in vita æterna glorificabit, illos ab æterno in Christo ad salutem elegit. Rom. 8. v. 30. Eph. 1. v. 6. hoc Dei consilium ac decretum Diabolus per sua organa intervertere & summum hunc thesaurum salutis credentibus eripere modis omnibus annititur, quando igitur Deus actu in vita æterna pios glorificat potentiam suam manifestat. 2. Timoth. 1. v. 12. *Scio cui credidi & certus sum, quod is possit depositum meum conservare usq; ad diem illum*. 1. Petr. 1. v. 5. *virtute Dei custodimini per fidem ad salutem*. 4. *gloriam sapientiæ*. Deus ab æterno sapientissimum fecit decretum de homine ad imaginem suam ac proinde etiam ad beatam immortalitatem creando, ac quia prævidit hominem Satanicis fraudibus deceptum in peccata prolapsurum, ideò ab æterno fecit decretum de redemtione generis humani p Christū Mediatorē, de offerendis ejus beneficiis in verbo Evangelii omnib. hominibus, de salvandis & glorificandis illis omnibus quotquot verbum Evangelii audiunt, fidem per Spiritus sancti efficaciam ex eo concipiunt & in fide ad finem usque vitæ perseverant. Quando igitur Deus hoc sapientissimum decretum ultimo glorificationis actu complet, sapientiam suam ipso facto demonstrat. Eph. 3. v. 9. *illuminare omnes quæ sit dispensatio Sacramenti absconditi à seculis in Deo* v. 10. *ut innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus per Ecclesiam multiformis sapientia Dei*. 5. *gloriam justitiæ*. Quos Deus in vita æterna glorificabit, illos in hac vita cruci subjicit, *ut conformes fiant imagini filii sui* Rom. 8. v. 29. *ut per multas tribulationes ingrediātur in regnum cœlorum* Act. 14. v. 22. ut sint *consortes* συγκοινωνοὶ *in tribulatione & regno* Apoc. 1. v. 9. Quando igitur Deus pios ex omnibus calamitatibus liberatos in cœlestem gloriam transfert & glorificato Christi corpori ipsorum corpora conformia efficit, contra verò Diabolum & omnes piorum hostes debitis pœnis afficit, justitiam suam ipso opere demonstrat. 2. Thess. 1. v. 5. *Sustinetis persecutiones ac tribulationes in exemplum justi judicii Dei, ut digni habeamini regno Dei, pro quo & patimini*. v. 6. *siquidem justum est apud Deum retribuere tribulationem iis, qui vos tribulant* v. 7. *vobis autem qui tribulationem sustinetis requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu de cœlo*. 2. Timoth. 4. v. 8. *reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in die illa*. Hæc divinæ benignitatis, veritatis, potētiæ, sapientiæ & justitiæ meditatio omnib. beatis erit æterna divinæ laudis ac glorificationis materia, ut sic quemadmodum Deus *erit omnia in omnibus* 1. Cor. 15. v. 28. *per cœlestis gloriæ collationem*, ita quoque sit omnia in omnib. *per divinæ gloriæ celebrationem* 2. Thess. 1. v. 10. *cùm venerit glorificari in Sanctis suis & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt*. Tunc omnes beati læti & exultabundi exclamabunt. *Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini in civitate Dei nostri* Ps. 48. v. 9. tunc ad cœlestem Salomonem Christum quilibet beatus dicet. *Verus est sermo, quem audivi in terra* (peregrinationis meæ) *de rebus tuis & de sapientia tua, & non credebam* (plenè & perfectè) *donec ipse veni & vidi oculis meis & probavi, quod media pars mihi non fuerit nunciata, major est sapientia & bonum quàm rumor*,

quem audivi. Beati servi tui, qui stant coram te semper & audiunt sapientiam tuam. 1.Reg.10.v.6.7. & 8. Sic ergo finis vitæ æternæ *respectu Dei est*, ut suam gratiam erga electos reipsa comprobet ac fructus τ λύτρω à Christo præstiti ipsis conferat; *respectu electorum*, ut beneficia Dei perfectè cognoscant, percipiant ac celebrent; ut perfectam imaginis divinæ restitutionem ac renovationem recipiant, ac omnium ærumnarum & laborum remunerationem largissimam accipiant.

CAPUT VII.

De objecto vitæ æternæ.

Objectum vitæ æter. 167. *Objectum vitæ æternæ* proprium & adæquatum sunt 1. *Angeli* qui in concreta integritate stabiles permansere & in sancta erga Deum obœdientia perstitere. 2. *homines finaliter & perseveranter in Christum credentes*, ut superiùs §.45. ex multis Scripturæ dictis manifestum fecimus. Notandum verò circa objectum vitæ æternæ respectu generis humani consideratum. 1. *paucos ex genere humano dici salvandos*. Sanè si electi *in se & absolutè* considerentur, numerus eorum est satis amplus. Apoc.7.v.9. *vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis stantes ante thronum & in conspectu Agni amicti stolis albis & palmæ in manibus eorum.* Sed si *comparatè* facta scilicet collatione cum cœtu damnatorum considerentur, sunt & dicuntur pauci, absque ulla igitur contradictione Scriptura asserit, *multos ab Oriente & Occidente venturos & cum Abrahamo, Isaaco & Jacobo in regno cœlorum accubituros* Mat.8.v.11. & *paucos esse qui salvantur* Luc.13. v.23. *portam esse angustam & viam arctam quæ deducit ad vitam; & paucos esse qui inveniunt eam* Mat. 7.v.14. Luc.13.v.24. *multos esse vocatos, paucos verò electos.* Mat.20.v.16. c.22, v.14. Causa illius paucitatis non quærenda in absoluto quodam reprobationis decreto, quo Deus maximam humani generis partem absoluto quodam & omnium causarum respectum antegresso odio à se rejecerit & æternis flammis adjudicarit, sed in propria hominum percuntium culpa, quia scilic. media salutis repudiant, *Spiritui sancto resistunt, consilium Dei spernunt ac seipsos vitâ æternâ indignos judicant.* Actor.7.v.51. Luc.7.v.30. Act.13.v.46. *Angusta est salutis porta*, quia ostium est solus Christus Joh.10.v.7. à maxima hominum parte spretus & contemtus, quia hæc porta est rationi humanæ penitus ignota, quia homines nolunt deponere sarcinam & pondus peccatorum sibi adhærentium, ut per hanc portam ingredi possint, quia veræ pietatis semita est carni nostræ ingrata, veteri homini videtur laboriosa ac difficilis, quia ingressuros hanc portam & viam oportet abnegare seipsos, affectibus vitiosis resistere, crucem suscipere, carnem cum suis concupiscentiis crucifigere, denique quia multi suis confidunt operibus, ac per propria merita ingredi quærunt &c. Prosper in sent. August. epigr.191.

Arcta via est, vera quæ ducit ad atria vitæ,
Nec recipit carnis gaudia mentis iter.
Amplis incedit spaciis terrena voluptas
Angusto virtus limite celsa petit.

2. Salutem hominibus verè & perseveranter in Christum credentibus offerri & conferri *sine ullo gentis externæ conditionis ac sexus respectu.* Prius constat ex his dictis. Mat.8.v.11. Luc.13.v.29. *multi venient ab Oriente & Occidente & cum Abrahamo recumbent in regno cœlorum.* Act.10.v.34. *Deus non est acceptor personarum* v.35. *sed in omni gente qui timet eum & operatur justitiam carus est illi.* Rom. 2.v.10. *gloria & honor & pax omni operanti bonum Judæo primum & Græco.* v.11. *non enim personarum acceptio est apud Deum.* Gal.3.v.28. *non est Judæus nec Græcus, nec est servus nec liber.* Col.3.v.11. *non est gentilis & Judæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, servus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.* Apoc.7.v.9. *vidi turbam ex omnibus gentibus & tribubus & populis & linguis &c.* Posterius patet ex Gal.3.v.28. *in Christo non est masculus nec fœmina.* 1.Pet.3.v.8. mulieres vocantur *coheredes gratiæ vitæ*, id est, vitæ æternæ, quæ ex gratia credentibus in Christum datur. 3. *finaliter in Christum credentes & omnes & solos fieri salvos.* Reciprocæ igitur sunt propositiones. Verè & finaliter in Christum credentes salvantur, & quotquot salvantur, illi verè & finaliter in Christum credunt. Vicissim increduli damnantur & quotquot damnantur, non credunt in nomen unigeniti Filii Dei. Joh.3. v.16. Marc.16.v.16. &c. Quia enim vitam æternam dedit nobis in Christo 1.Joh.5.v.12. ideò etiam qui fide Christum amplectitur, vitam habet, *qui verò incredulus est Filio, super ipsum manet ira Dei* Joh. 3.v.36. Proinde ut ἀδύνατον est absque Dei misericordia, quenquam salvari, ita quoque ἀδύνατον est extra Christum fide apprehensum quenquam salvari, quia vitam æternam non nisi in Christo; per Christum & propter Christum Deus donare constituit, in Christo autem nemo esse potest nisi per fidem. Vicissim sicut ἀδύνατον est, quenquam salvari absque vera in Christum fide: ita quoque ἀδύνατον est aliquem verè & finaliter in Christum credentem damnari, quia vita æterna est in Christo, quâ de re alibi plenius agitur. 4. *Verè & finaliter in Christum credentes in sacris literis describi tum à priori, tum à posteriori.* A priori dupliciter, primò *p. electionem ab æterno in Christo factam.* Quotquot n. in tempore verè, finaliter ac perseveranter in Christum credunt, illi & omnes & soli ab æterno ad vitam sunt electi, hinc profluunt illa Scripturæ Oracula. Act.13.v.48. *crediderunt quotquot erant ordinati ad vitam æternam.* Eph.1.v.3. *benedixit nos Deus omni benedictione spirituali in cœlestibus in Christo* v.4. *sicut elegit nos in ipso ante jacta mundi fundamenta.* Apoc.21.v.27. *non intrabit in cœlestē Hierosolymam aliquid coinquinatum aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ*, id est, sed illi soli qui scripti sunt in libro vitæ sive qui sunt electi, quia particula εἰ μὴ hoc loco non tàm *exclusivè* quàm *adversativè* usurpatur, quo modo apud Hebræos אִם לֹא ac כִּי אִם interdum usurpantur. Confer Genes.24.v.38. 2.Reg.5. v.17. Esa.59.v.2. & ex N.T. Matth.12.v.4. Luc.4. v.27. Joh.5.v.19. cap.17.v.12. &c. Hûc referri possunt omnia Scripturæ dicta, quæ testantur electos & omnes & solos salvari. Dan.12.v.1. *Salvabitur omnis populus qui inventus fuerit scriptus in libro* scilicet vitæ per æternam electionem. Mat.24.v.24 *seducerentur, si fieri posset electi.* Joh.10.v.28. *oves meas nemo rapiet ex manibus meis.* Rom.8.v.29. & 30. *Quos præscivit, eos etiam prædestinavit & glorificavit.* Rom.11.v.7. *electio assecuta est* 2.Tim.2.v. 19. *firmum stat fundamentum Dei, Dominus novit, qui sunt sui*, unde electi sic describuntur, quod *maneant*

neant in domo Domini Pſ.23.v.6. quod *inhabitent in atriis Domini* Pſal. 65.v. 5. quòd *in atriis domus Dei virebunt* Pſal.92.v.14.&c. Secundò *per veram ad Deum converſionem ac pœnitentiam*. Vera enim fides non habet locum in corde impœnitente, ſed ejus anteambulo eſt contritio peccatorum agnitionem, eorundem deteſtationem complectens, ad quam accedens vera in Chriſtum fides συνθετὴν καὶ ἀμεταμέλητον pœnitentiam ac ſalutarem ad Deum converſionem abſolvit, hinc profluunt illa Scripturæ oracula, in quib. verè ad Deum converſis ac pœnitentibus vita æt. promittitur. Eſa.45.v. 22. *Convertimini ad me & ſalvi eritis omnes fines terræ* Ezech.18.v.23.c.33.v.11. *Nolo mortem peccatoris, ſed ut convertatur & vivat*. Luc.13.v.3.& 5. *Niſi pœnitentiam egeritis, omnes ſimul peribitis*. Ergo à contrario ſenſu per veram pœnitentiam pœnæ temporales & æternæ averti poſſunt. Act.11. v. 18. *ergo & gentibus pœnitentiam Deus dedit ad vitam?* cap.26.v.18. *mitto te aperire oculos hominum, ut convertantur à tenebris ad lucem & de poteſtate Satanæ ad Deum ut accipiant remiſſionem peccatorum & ſortem inter Sanctos. A poſteriori* deſcribuntur credentes per vitæ emendationem ac ſtudium bonorum operum. Vera enim fides non eſt otioſa, ſed exerit ſe per fructus, qui ſunt duplicis generis, qui per veram pœnitentiam & fidem *declinamus a malo & facimus bonum* Pſal.34.v.15. *quieſcimus perversè agere & incipimus benefacere* Eſai. 1. v.16. & 17. Bona opera juxta duas legis divinæ tabulas vel juxta triplicem objectorum ſeriem diſtingui poſſunt, quia vera fides efficax eſt per *caritatem erga Deum & proximum*. Gal.5. v.6. atque efficit ut vivamus εὐσεβῶς *reſpectu Dei*, σωφρόνως *reſpectu noſtri*, δικαίως *reſpectu proximi* Tit.2. verſ.12. hinc profluunt illa Scripturæ oracula, in quibus vita æterna promittitur tum *in genere* piè viventibus ac bona operantibus, Prov.11. v.30. *Fructus juſti lignum vitæ*. Mat.7.v.21. *Qui facit voluntatem Patris cœleſtis, intrabit in regnum cœlorum*. Rom.2.v. 10. *gloria & honor & pax omni operanti bonum*. Gal 6.v.8. *Qui ſeminat in Spiritu, de Spiritu metet vitam æt.* 1. Tim.6.v.18. *divitibus præcipe bene agere, divites fieri in operibus bonis &c.* v.19. *theſaurizare ſibi fundamentum bonum, ut apprehendant vitam æternam*; tum *in ſpecie* Deum invocantibus Joel. 2. v.32. Act.2.v.21. Rom.10.v.13. *Omnis qui invocaverit nomen Domini ſalvus erit*; verbum confitentibus Mat.10.v.32. *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego illum coram Patre meo qui in cœlis eſt*. Rom.10.v.10. *ore fit confeſſio ad ſalutem*; proximo, benefacientibus Pſ.41.v.1. *Beatus qui intelligit ſuper egenum*. Mat.25.v.35. *poſſidete regnum, eſurivi n. & dediſtis mihi cibum*, Luc.14.v.12. *cùm facis convivium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos & beatus eris &c. retribuetur n. tibi in reſurrectione juſtorum*. Gal.6. v.9. *bonum facientes non deficiamus, tempore n. ſuo metemus non deficientes* v.10. *ergo tum tempus habemus, operemur bonum erga omnes*. Cæterùm quia in via hujus vitæ piis multa obveniunt adverſa, quæ patienter toleranda, ideò crucem patienti & æquo animo ferentibus tribuitur vita æterna. Act.14.v.22. *per multas tribulationes &c.* Rom.8.v.17. *heredes ſumus, ſi tamen compatimur ut & conglorificemur*. 2.Cor.4.v.17. *momentaneum & leve tribulationis noſtræ æternum pondus gloriæ parit*. 2. Tim.2.v.12. *Si ſuſtinebimus & conregnabimus*. Apoc.1.v.9. *particeps in tribulatione & regno*; quia adverſus carnem, mundum ac Satanam ipſis pugnandum, ideò vincentibus promittitur corona vitæ & gloriæ 2.Tim.2. v.5. *qui certat in agone non coronatur niſi legitimè certaverit*. c.4.v.7. *bonum certamen certavi, nunc repoſita eſt mihi corona juſtitiæ*. Apoc.2. v.7. *Vincenti dabo edere de ligno vitæ*. v.11. *Qui vicerit non lædetur à morte ſecunda*. v. 17. *Vincenti dabo manna abſconditum* v. 26. *Qui vicerit, dabo illi poteſtatem ſuper gentes*. Apoc. 3. v. 5. *Qui vicerit veſtietur veſtimentis albis* v. 12. *Qui vicerit faciam illum columnam in templo Dei mei* v.21. *Qui vicerit, ei dabo ſedere mecum in throno meo* Apoc.21,7. *Qui vicerit, hereditabit hæc omnia*. Deniq; quia non ſufficit in via Domini incipere, ſed oportet ut accedat perſeverantia, quæ ſola coronatur, ideò perſeverantibus vita æterna adſcribitur. Mat.24.v.13. *Qui perſeveraverit uſq; ad finem ſalvus erit*. Rom.2.v.7. *qui per tolerantiam boni operis gloriam & honorem & incorruptionem quærunt vitam æt.* Apoc.2.v.10. *Eſto fidelis uſq; ad mortem & dabo tibi coronam vitæ*. Quamvis v. ſalvandi à ſtudio bonorum oper. deſcribantur, nequaquam tamen ſtatuendum, quod bona opera ſint cauſa ſalutis meritoria, ſed diſtinguendum inter *ſubjecti*. i. e. ſalvandorum *deſcriptionem & cauſam ſalutis*, ut ſuperiùs §.46. pleniùs monuimus.

168. Antitheſis. 1. *Orig.* hom.10. in Lev. diſputat, *eos qui crediderunt quidem, ſed nihil emendationis adhibuerunt, ſalvari quidem ſed non ſine infamia notæ*. Id. *damnatos tandem liberandos & cœleſtis gloriæ participes reddendos* opinatus eſt, ut oſtendimus tract. de Inferno §.62.2. Ex *Pontificiis* quidam gentilib. verâ in Chriſtum fide deſtitutis ſalutem tribuunt. Monach. quidam Franciſc. Trid. in Conc. An. 52. pro ſuggeſtu docuit, *gentiles etiam ſine cognitione Chriſti ſalvatos fuiſſe*, referente Schleid. l.23. Idem placuit Andrad. Payvæ in defeſ. Conc. Trid. Theobaldo Tammer. Galeoto Martio, Iſengrino in expoſ. Evãg. Dom. Septuag. Joh. Bapt. Fickler. in lib. cui titul. Rettung der Concilien pag.75. Eraſm. in præf. Tuſcul. Ludov. Vivi, Ambr. Cathar in com. 1. Tim.4. Pererio diſp.18. in c.1. Rom.3. Idem dogma placuit quibuſdam *Calvinianis*. Zvving. in expoſ. fid. p.159. Numam, Ariſtidem, Socr. &c. inter beatos cœlites collocat, cujus patrocinium ſuſcepit Rudolph. Gualt. ipſius gener in Apol. edita Ann. 1545. Bulling. iſtũ Zvvingl. fœtum præfatione quadam ornavit, in qua eum vocat *cygnæam cantionem*. *Horrendum* illud *Zvinglij effatum* (uti Bucer. in data ad ipſum Epiſt. rectè appellitat) partim defendere, partim excuſare conantur Embdenſ. in commoneſ. de libro. D. Hunn. p.416. Sohn. in Exeg. Aug. Conf. tom.2. p.828. Toſſan. in ſcripto cont. Marbach. Paræus in Iren. p.245. Pelarg. in Cõp. Theol. correcto p. 289. ſed argutiis perquam frivolis, uti demonſtratum fuit diſp.6. de glor. Dei th.25. Argumenta huic profanæ opinioni opponenda expoſuimus in prælect. de Deo tract.1. c.5. Hûc referendus etiam alter Calvinianorum error, quo *infantibus etiam baptizatis fidem prorſus derogant*, ex quo conſequens eſt, aut omnes omninò infantes damnari, aut quoſdam homines ſine fide in Chriſtum ſalvari, quorum utrumque Scripturis è diametro adverſatur. Calv. l.4. Inſtit. c.16. §.20. *parvuli baptizantur in futuram fidem*. Sibrandus Lubertus in comm. ad 99. errores Vorſtii p.780. ſcribit, *Deum decreviſſe aliquot infãtes ſervare, q̃ q̃diu in hoc mũdo peregrinantur, neque crediderunt, neq; credunt, neq; credituri ſunt*. Piſcat. in c.19. Mat. obſerv.11. *infantium poteſt eſſe regnum cœlorum, etiamſi nondum credant*,

Antitheſis 1. Origen.

2. Pontificiorum.

3. Calvinianorum.

dant, dummodo sint electi. Item *fidem in Scriptura nusquam requiri nisi ab adultis.* Confer tract. de Bapt. §. 225. &c. 4. Francisc. Pucc. Filidin. An. 1592. scriptum edidit, *de Christi Servatoris efficacitate in omnib. ac singulis hominibus, quatenus homines sunt,* in quo inter cætera opinionum portenta etiam Ethnicis extra Ecclesiam cœlum promittit, cui venenato scripto solidam refutationem opposuit D. Luc. Osiander. 5. Photinianos hanc amplecti hypothesin, *quod quilibet in sua religione, quamcunq; etiam amplexus fuerit, salvari possit, sive sit Judæus, sive Turca, sive Anabaptista sive Arianus, sive Christianus,* ostendit Georg. Zarnovecius Polonus in præfat. scripti cujusdam Polonici Antisociniani à Conrado Nubero Dantiscano in Latinum sermonem conversi & Dantisci Ann. 607. editi. Confer prælect. de Socinianismo in cap. de Harm. Calv. & Photinianorum.

4. Francisci Pucci.

5. Photinianorum.

CAPUT VIII.

De subjecto vitæ æternæ.

Subjectum beatitudinis.

169. *Subjectum* beatitudinis est primò quidem *anima* cujusq; pii à corpore per mortem separata, postea verò *totum compositum*, postquam scilic. in die judicii eadem fuerit corpori resuscitato divinitùs unita & in consortium cœlestis gaudii traducta. Causæ, propter quas *etiam corpora* piorum Deus voluerit esse præmiorum æternorum unà cum animabus consortia, ut & *dotes glorificatorum corporum* exposuimus superiùs. Dionysius in Eccl. Hierarch. c. 7. *Casta sanctarum animarum corpora, cum quibus unà & vitæ mortalis iter egerunt & simul descripta sunt, simulq; certarunt, pro sacris sudoribus suis in animarum immutabili secundùm divinam vitam firmitate ac sede resurrectionem quoque unà recipient propriam. Inserta n. animabus sanctis, quibus in hac vita juncta fuerant, ut Christi effecta membra divinam atq; immortalem beatamque recipient requiem.*

CAPUT IX

De adjunctis vitæ æternæ.

Adjuncta vitæ ater.

170. *Adjuncta* vitæ æternæ docendi causâ statui possunt, *tempus & locus* ἀκυρολόγως sic dicta, propriè n. loquendo vitæ æternæ nec tempus nec locus inferioris hujus hemisphærii & præsentis duntaxat seculi accidentia competunt. De *tempore* vitæ æternæ tàm *inchoationis* quàm *durationis* respectu diximus superiùs. *Loci* nomine intelligimus illud πῦ beatorum, in quo unà cum Angelis & omnibus electis cœlestium bonorum participes reddentur, quod à πῦ damnatorum distinctum esse concedimus, interim addimus, nec quidditatem, nec qualitatem, nec situm ejusdem in hac Naturæ caligine à nobis penetrari vel explicari posse. Scholastici plerique & eos secuti Jesuitæ ac Calviniani disputant *de cœlo empyræo, quod sit lucidissimum & amplissimum domicilium aspectabiles cœlos proximè cingens & ambiens, in quo beati localiter obambulent & bonis divinitùs sibi concessis perfruantur.* ** Comp. Theol. verit. l. 2. c. 4. *Cœlum empyræum est beatorum Spirituum habitaculum & specialiter sedes Dei vocatur.* Becanus de purgat. Calvinist. in Appēd. c. 1. n. 3. p. 44. *Henoch & Elias non sunt mortui sed vivi, nec in cœlum empyræum, quod beatorum sedes est, sed in alium locum translati.* Lampad. cens. ubiq. pag. 76. *Hic probandum nobis incumbere videtur, Paradisum supra firmamentum esse constitutum. Cùm autem longum esset Patrum sententias excutere, Magistrum sententiarum audiamus* lib. 2. dist. 2. &c. Martin. in confess. brevi p. 36. *Christus occupavit cœlum ut locum, cœlum suscepit Christum ut locatum. Christus suscipitur à cœlo ut loco & regio palatio.* ** Brulifer 2. sent. dist. 2. q. 7. tres ponit persuasiones propter quas cœlum empyræum statuatur. *Persuadet* (inquit) *ad hoc ratio finis triplex. Una est perfectio universi. Altera propter motum firmamenti. Tertia principalis propter habitationem hominis beati.* Petrus Martyr in dial. de Pantach. *Ultra firmamentum, quod octavum orbem nostri faciunt, est regio felicissima, ubi corpus Christi degit & sancti sua loca, suas sedes & mansiones cùm habent, tùm post resurrectionem sunt habituri.* Ursin in Comp. doct. Christ. p. 345. *Locus beatorum est spacium illud immensum, lucidissimum gloriosum, extra & supra totum hunc mundum & cœlum spectabile, in quo Deus se patefecit beatis Angelis & hominibus.* Sohn. disp. de creat. tom. 1. operum p. 114. *Tertia cœli pars seu regio est sedes beatorum Spirituum & hominum, quæ à sideribus ad aquas illas superiores patet.* Martinius in lucif. p. 36. *Locus cœli est proximè supra firmamentum.* Sed huic temerariæ assertioni opponimus sequentia fundamenta. 1. *cognitionis denegationem.* Esa. 64. v. 4. 1. Cor. 2. v. 9. *Oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit, quid præparaverit Deus se diligentibus.* Atqui si cœlum beatorum esset locus visibili firmamento proximè incumbens, facili negotio in cor hominis ascendere posset, quid Deus amicis suis præparaverit. Non est quod excipiant, *de statu duntaxat beatitudinis, non autem de situ cœli, in quo beatitudinis participes reddemur, Apostolum loqui*, utrumque enim simul complectitur ac utriusque cognitionem exactam nobis in hac vita denegat. Situs ad ipsum statum pertinet & est illius quædam circumstantia. Quemadmodum ex eo; quod nescimus statum primi hominis ante lapsum, rectè infertur, quod situm terreni Paradisi ignoremus, si de accurata notitia sermo sit: ita quoque ex eo, quod statum vitæ æternæ nescire dicimur, rectè concluditur, quod situm cœlestis illius Paradisi nesciamus. 2. *Apostoli moderationem* Paulus cùm in tertium cœlum raperetur, *nescivit an ipsius anima esset in corpore an extra corpus* 2. Cor. 12. v. 3. Atqui si cœlum beatorum determinatè & præcisè esset proximè supra firmamentum, facilè scire potuisset, animam suam tunc fuisse extra corpus. Idem in hoc suo raptu dicit *se audivisse ἄῤῥητα, quæ non liceat homini eloqui* v. 4. ergo non judicavit de statu ac situ cœlestis vitæ pronunciandum esse ex ratione humana, sed ex revelatione divina. 3. *Salvatoris assertionem. Angeli infantum*, hoc est, destinati ac deputati ministerio infantum in cœlis *semper vident faciem Patris qui in cœlis est* Mat. 18. v. 10. Atqui si cœlum definitur loco quodam corporeo à terris remotissimo visibile firmamentum proximè ambiente, quomodo Angeli pusillis in terra inservientes vident faciem Patris in cœlo? non caret peculiari emphasi quod Christus τὸ *in cœlis* bis repetit dicens *Angelos in cœlis videre faciem Patris; qui in cœlis est.* Utique ergo Angeli sunt in cœlo, quando in terris ministeria sua peragunt & Deus est in cœlo, quando in terra præsens est. 4. *inferni oppositionem.* Scriptura ut cœlum verbis

Tempus.

Locus ubi agitur de cœlo empyræo.

bis locum superiorem significantibus, ita infernum verbis locum inferiorem exprimentib. ratione nostri captus describit. Jam verò ex illa inferni descriptione colligi non potest nec debet, quod infernus sit in centro terræ, ut in tract. proximè præced. §. 86. ostendimus. Ergo etiam ex illis cœli descriptionibus colligi nequit, quod cœlum sit supra firmamentum proximè eidem incumbens 5. *Visibilium cœlorum conflagrationem.* 2. Petr. 3. vers. 7. *οἱ νῦν οὐρανοὶ cœli qui nunc sunt reservantur igni in diem judicij.* v. 10. *in die Domini cœli magno fragore transibunt.* v. 12. *cœli igne solventur.* Atqui si cœlum beatorum proximè incumbit firmamento, metuendum ne fulcro illo subruto etiam ipsum collabatur, neve ex ignis vehementia immodicum calorem contrahat. Cœli creati omnes in die judicii *transibunt ac peribunt* Psal. 102. v. 27. Apoc. 20. v. 11. cap. 21. v. 1. *expectamus autem novos cœlos ac terram novam, in quibus justitia habitat.* Es. 65. v. 17. 2. Petr. 3. v. 13. Apoc. 21. v. 1. Ergo juxta Spiritus S. definitionem coelum beatorum est novum coelum plenum justitiâ, majestate & gloriâ. 6. *absurdorum consecutionem.* Si coelum beatorum est corporeum aliq. domicilium proximè firmamentum ambiens, dubitandum erit, an Christus sit supra nos vel infra nos, vel ad latus, propter rotunditatem machinæ coelestis; melioris conditionis erunt aves, quippe beatorum coelo propiores, quàm pii homines; beati qui in una coeli extremitate mansionem suam habent ad alios in altera extremitate habitantes rarò ac tardè commeabunt propter maximam utriusque distantiam, ac si Christus in una coeli extremitate versetur, reliquis beatis in altera parte opposita degentibus suavissimo ipsius conspectu & colloquio carendum erit & quæ sunt hujus generis alia, quæ ex puerili illa de coelo beatorum cogitatione colligi possunt. Si coelum beatorum, in quo Christus visibiliter & localiter juxta adversariorum hypothesin versatur, imò eodem concluditur, est ultra & supra omnes orbes coelestes, quomodo Stephanus intentis in coelum oculis per tantum intervallum *Jesum stantem à dextris Dei videre* potuit? Actor. 7. v. 55. 7. *ipsorum adversariorum confessionem.* Biel. 2. sent. dist. 14. q. un. artic. 3. *Cœlum empyreum non videtur positum nisi autoritate Strabi, Bedæ & Basilij.* Et Thom. p. 1. q. 66. art. 3. *Habeant Strabus, Beda, Basilius rationes, sed non sunt multùm cogentes.*

171. Quæ in contrarium afferuntur facilem habent explicationem, modò observentur ea, quæ de τοῦ πῶ damnatorum diximus in tractat. de Inferno §. 85. *Scriptura*, inquiunt, *cœlum beatorum definit per locum superiorem, dicit illud esse sursum, describit per varias mansiones, vocat domum Dei, thronum Dei, civitatem habentem fundamentum, patriam Sanctorum, tertium cœlum respectu aërei & etherei, cœlum cœlorum, quia est supra omnes cœlos, altum, altissimum, excelsum, è coelo in terram asserit descendi & à terra in coelum ascendi, Enoch, Elias & Christus ascendentes in coelum localiter è terra sunt sublati, Propheta, Joh. Baptista, Stephanus, Petrus coelos apertos & introspexerunt in beatam coeli empyræi lucem, quæ est supra visibiles coelos &c.* Ad hæc & similia, quæ magno numero cumulare solent, respondemus 1. nos haud invitos concedere, quod beatum illud πῶ, in quo Deus gloriam suam Angelis & beatis hominibus communicat, non sit ubique, sed à τοῦ πῶ damnatorum reverà distinctum; interim addimus non posse præcisè & certò definiri in hujus vitæ caligine, quæ sit illius quidditas, qualitas vel situs. 2. quando coelum beatorum describitur per nomina *domus, tabernaculi, Paradisi, domicilij, civitatis &c.* tum ejusmodi descriptiones μεταφορικῶς ac μιστικῶς sunt accipiendæ, quia est domus ἀχειροποίητος 2. Corinth. 5. v. 1. est Paradisus non corporeus & terrenus, sed spiritualis & coelestis, nisi etiam ex descriptione gaudiorum coelestium p. *convivia & nuptias* quis colligere velit, in cibo & potu futuræ vitæ beatitudinem consistere, ac corporales *gemmas, aurũ, margaritas*, in coelesti Hierosolyma somniare. 3. Sicut Prophetæ V. T. describũt regnũ Messiæ in N. T. futurũ vocabulis ex usu Mosaicarum Ceremoniarum desumtis, nec tamen ex eo licet inferre, ritus Mosaicos in N. T. adhuc duraturos: sic Prophetæ & Apostoli tam *statum* quàm *situm* coelestis Hierosolymæ describunt verbis ex usu & consuetudine hujus seculi petitis, nec tamen ex eo licet colligere, coelum beatorum fore locum aliquem corporeum, tabernaculum & domicilium materiale &c. Nimirum Deus nobis condescendens ἀνθρωπίνως loquitur, quæ sunt θεοπρεπῶς καὶ ὑπερανθρωπεπτῶς intelligenda. 4. Ipsi Deo Scriptura *locum* aliquem superiorem tribuit, cumque in peculiaribus manifestationibus suis *descendere* asserit. Genes. 11. v. 5. Esa. 26. v. 21. Oseæ. 5. v. 16. Mich. 1. v. 2. nemo tamen propterea corporeum aliquem locum Deo tribuere debet, nemo ex eo inferre debet, Deum descendere locum mutando ac ratione essentiæ suæ antea ab illo remotum fuisse. Athanas. in orat. contra gregales Sabellii. *Is qui dicit coelum coeli Domino, terram autem dedit filiis hominum, non pro loco domicilij coelum adsortitur Domino & hominibus terram, sed excellentiam Dei, magnificentiamque oculis subjicit.* August. lib. 2. de serm. Domini in monte tom. 4. col. 1144. *Si in coelis tamquam superioribus mundi partibus locus Dei esse creditur, melioris meriti sunt aves, quarum vita est Deo vicinior.* Et postea. *Convertimur in precibus nostris ad Orientem, unde coelum surgit, non tanquam ibi sit Deus & quasi cæteras mundi partes deseruerit qui ubique præsens est non locorum spaciis, sed majestate potentiæ &c.* Id. lib. 1. de serm. Dom. in monte. *Non hîc coelos dici puto superiores partes hujus visibilis mundi. Non enim merces nostra, quæ inconclusa & æterna esse debet, in rebus volubilibus & temporalibus collocanda est, sed in coelis dictum puto in spiritualibus firmamentis, ubi sempiterna habitat justitia.* l. 2. de pecc. orig. contra Pelag. & Coelest. c. 23. *Quot sint coeli, in quorum tertium raptum se testatur Apostolus scire volentium impudens est inquisitio cùm Apostolus salvâ fide ipse nesciat.* 5. Verbis locum significantibus Scriptura rei statum describere convenit, ut superiùs aliquot exemplis confirmavimus. August. lib. 83. quæst. q. 29. *Ea quæ sursum sunt sapere jubemur spiritualia scilicet, quæ non locis & partibus hujus mundi sursum esse intelligenda sunt, sed merito excellentiæ suæ.* 6. Coelum beatorum Scriptura respectu nostri *sursum* esse asserit, sed quod sit spacium aliquod corporeum coelos aspectabiles circulariter & undiquaque ambiens, illud verò nusquam innuit. 7. Quid per *tertium coelum*, in quod sese raptum esse Apostolus memorat, intelligendum sit, exposuimus superiùs §. 8.

CAPUT X.

De cognatis & pugnantibus vitæ æternæ.

Cognata vitæ ætern. 172. *Cognata* vitæ æternæ sunt 1. *beneficia corporalia*, quæ Deus in hac vita omnibus hominib. confert, ut per illa ad futuræ vitæ desiderium omnes invitet. Act. 17. v. 25. *dat omnibus vitam & inspirationem & omnia* v. 27. *ut quærant Deum.* August. in enarr. Ps. 85. *Bona cogitate & considerate fratres, quæ dat Deus peccatoribus & hinc intelligite, quid servet suis servis. Peccatoribus blasphemantibus eum, quotidie dat cœlum & terram, dat fontes, fructus, salutem, filios, copias, ubertatem. Hæc omnia bona non dat nisi Deus. Qui talia peccatoribus dat, quidnam putas servare fidelibus suis? Hocne de illo sentiendum est, quia qui talia malis dat, nihil servat bonis? imò verò servat non terram sed cœlum. Vilius fortè aliquid dico; cùm dico cœlum, sed seipsum, qui fecit cœlum. Pulchrum est cœlum, sed pulchior est fabricator cœli &c.* Idem l. 22. de civ. Dei c. 21. *De donis ejus, quæ in hac vita ærumnosissima bonis malisq; largitur, ipso adjuvante conjiciamus? ut possumus, quantum sit illud, quod nondum experti utiq; dignè eloqui non valemus.* Exclamemus igitur ad corporalium illorum beneficiorum intuitum. O Domine si tanta facis in carcere, quanta facies in palatio? si tanta bona confers in vestibulo, quanta servas in atrio? 2. cumprimis v. *beneficia illa spiritualia*, quæ per verbum Evangelii Deus in hac vita nobis confert, quæ sunt remissio peccatorum, justificatio, adoptio, Spiritus sancti donatio, illuminatio, renovatio, sanctificatio &c. illa enim sunt veluti *primitiæ* quædam cœlestis hereditatis, quæ nobis post hanc vitam reservatur. 3. *tranquillitas conscientiæ*, de qua Bernhard. de inter. Dom. c. 22. col. 1210. *Futuræ beatitudinis non utilius remedium nec certius testimonium bonâ conscientiâ.* Isidorus l. 3. de summo bono c. 16. *Qui mundum oderunt, nec eum sequuntur, internæ tranquillitatis quiete fruentes futuræ pacis requiem, quã illic expectant, hic quodammodo habere jam inchoant.* 4. cumprimis verò illud πρόγευσμα ac πρωτόγευμα *futuræ beatitudinis*, quod S. S. in cordibus credentium etiam in hac vita operatur. Heb. 6. v. 4. Luther. tom. 4. in Genes. c. 45. p. 143. *Qualis nunc lætitia est, quando Deus vel exiguam guttulam consolationis per verbum exhibet afflictis & tentatis. Longè igitur majus & inenarrabile gaudium erit, ubi Deus omnis consolationis revelabit, totumque se effundet nobis in vita æterna. Pugnantia* sunt 1. *Epicuræa securitas* eorum, qui vitam æternam negant. 2. *Hæretica pravitas* eorum, qui ὀρθοδοξίαν hujus articuli corrumpunt. 3. *Extrema damnatorum miseria & infelicitas.*

CAPUT XI.

De usu hujus articuli.

Usus. 1. Theoreticus. 1. Didascalicus. 173. *Usus* hujus articuli est 1. *Theoreticus.* 2. *Practicus.* Theoreticus est 1. διδασκαλικός. 2. ἐλεγκτικός. *Didascalicus* usus in eo consistit, ut doctrinam de vita æterna & sempiternis beatorum gaudiis ex verbo Dei summo studio addiscamus & fidem nostram adversus mundi irrisiones & carnis nostræ 2. Elenchticus. dubitationes solidâ hujus articuli cognitione probè muniamus. *Elenchticus*, ut Epicuræorum & empæctarum vitam æternam negantium furores detestemur ac corruptelas eorum, qui orthodoxam hujus articuli pervertunt, armis ex Spiritus sancti officina petitis fortiter debellemus, Epicuræis & atheis occinentes illud Cypriani contra Demetrian. *In æternam pœnam serò tandem credent, qui in æternam vitam credere noluerunt. Practicus* usus est vel *generalis* vel *specialis*. *Generalis*, ut hujus novissimi omnibus verè piis & perseveranter in Christum credentibus promissi perpetuò memores à visibilibus ad invisibilia, à præsentibus ad futura, à momentaneis ad æterna, à terrenis ad cœlestia, à corporalibus ad spiritualia, ab humanis ad divina oculos & animos nostros convertamus ac piorum veterum exemplo articulum de bonis & gaudiis vitæ æternæ quotidianâ meditatione nobis familiarem reddamus. Neque enim fine eo doctrina de cœlo beatorum & vita æterna in sacris literis nobis proponitur, ut simus tantum *theoretici* de loco cœli, de visione beatifica, de proprietatibus corporum glorificatorum &c. nudè & otiosè disputantes vel etiam contendentes, sed ut simus etiam *practici* ac promissa vitæ æternæ gaudia singulis diebus, imò horis, imò momentis expendentes viam, quæ ad vitam illam nos ducit, arctè teneamus & ab omnibus quæ remoram nobis injicere vel ab ingressu in vitam æternam revocare possunt, studiosè caveamus. 2. Corinth. 4. v. 18. verè pii ab Apostolo sic describuntur, quod non *considerent* τὰ βλεπόμενα, sed τὰ μὴ βλεπόμενα. Quidam veterum, quibus uteretur in quotidiano studio libris interrogatus, piè respondit, *se evolvere quotidiè librum aliquem, cujus tria folia, rubrum, nigrum & candidum.* In rubro *passionem Dominicam*; in nigro *damnatorum supplicia*, in candido *beatorum gaudia* se legere ac meditari, ex quo studio uberiorem referat fructum, quàm si omnes Philosophorum libros evolvat.

2. Practicus. 1. Generalis.

174. Usus practicus specialis est vel παιδευτικὸς vel παραμυθητικός. Παιδευτικὸς est vel ἐπανορθωτικὸς vel παραιτητικός, ἐπανορθωτικὸς *correctorius* usus in eo consistit, ut meditatio æternorum bonorum revocet nos ab omnibus peccatis contra conscientiam ac frenum carni nostræ injiciat, ne ejusdem pravis concupiscentiis indulgeamus. In cœlestem Hierosolymam *non intrabit aliquid coinquinatum & faciens abominationem & mendacium.* Apoc. 21. v. 27. quod si ergo eam ingredi desideramus, necesse est ut ab immunditie & sordib. peccatorum nobis caveamus. *Foris*, extra cœlestem Hierosolymam *sunt canes & venefici & scortatores & homicidæ & idololatræ & omnis qui amat & facit mendacium.* Apoc. 22. v. 15. Quod si ergo nolumus excludi à supernæ civitatis consortio, cavendum erit ne simus in hoc atro peccatorum catalogo. Enumeratis carnis operibus subjungit Apostolus Gal. 5. v. 21. *qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt*, ac 1. Cor. 6. v. 9. & 10. inquit. *Nec fornicatores, nec idololatræ, nec adulteri, nec molles, nec masculorum concubitores, nec fures, nec avari, nec ebriosi, nec maledici, nec rapaces regnum Dei possidebunt.* Quod si ergo regni cœlestis cupimus aliquando esse participes, sedulò cavendum est, ne carnis opera faciendo horum peccatorum reddamur consortes. *Exite de medio eorũ*, ait Dominus Es. 52. v. 11. 2. Cor. 6. v. 17. *& separemini dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos in filios & heredes meos.* Quod si ergo Dei filii & æternæ vitæ

2. Specialis 1. Informatorius. 1. correctorius.

vitæ heredes esse cupimus, necesse est ut spirituali peccatorum fugâ à mundo nos separemus. *Cum Christo humilitatis Magistro non ascendit in cœlum superbia, nec cum bonitatis autore malitia, nec cum pacis amico discordia, nec cum filio virginis libido & luxuria, non ascendunt vitia post virtutum parentem nec peccata post justum, nec infirmitates ire possunt post Medicum,* ait Eusebius Emissenus hom. de Christi ascens.

2 exhortatorius. 175. Usus παραινετικὸς in eo consistit, ut bonorum & gaudiorum æternorum meditatio in nobis excitet 1. *mundi & terrenorum contemtum.* Quisquis n. futura bona sperat, præsentium facilè obliviscitur; qui cœlestia amat, terrenorum fastidio facilè corripitur. Phil. 3. v. 14. *Quæ retrò sunt obliviscens ad ea quæ priora sunt meipsum extendens præfixum psequor scopum ad brabeum supernæ vocationis Dei in Christo Jesu.* v. 19. *eorum qui ἐπίγεια φρονοῦσι finis est interitus.* Qui biberit de fluvio Paradisi, cujus gutta major est Oceano, in illo sitis mundi penitùs extinguitur. Quemadmodum si quis aurum pictum vel imaginem auri, in aqua ipso auro neglecto captaret, meritò rideretur: sic simili vel etiam majori stultitia laborant, qui evanida hujus vitę commoda æternis bonis anteferunt. Chrysost. Epist. 5. ad Theod. lapsum. *Si Petrus qui vidit obscuram quandã imaginem futurorum, omnia continuò rejecit ab animo ppter voluptatem inditam animæ à tali aspectu, quid dicemus, quando rerum veritas aderit, quãdo regiis cubiculis adapertis contueri licebit ipsum Regem, non pænigma, nec per speculum, sed à facie ad faciem.* Idem *Quod est somnium unius diei per omnem vitam, i. e. fructus rerum præsentium comparatus ad statum futurorum bonorum.* Idem. *Verè non habet super terram, q amet, qui donum cœleste in veritate gustaverit.* Aug. l. 3. de lib. arbitr. c. 28. *Tanta est pulchritudo justitiæ, tanta jucunditas lucis æternæ, h. e. incommutabilis veritatis atq; sapientiæ, ut etsi nõ liceret in ea amplius manere, q̃ unius diei morâ, propter hoc solum innumerabiles anni hujus vitæ pleni delitiis & circumfluentia temporalium bonorum rectè meritoq; contemnerentur. Non n. falso aut pravo affectu dictum est. Quia melior est unus dies in atriis tuis super millia.* Fulgent. Epist. 6. c. 4. *Si qui temporalium & mutabilium amore contemto in ipsu dilectionem transeunt, in ipso erunt pleni, in quo nihil indigetur? in eo securi, in quo nihil metuitur; in eò verè semperq; gloriosi, cujus vera & sempiterna gloria nec aufertur, nec minuitur, nec augetur. Quis non illius vitæ desiderio præsentem vitam despiciat? Quis non illius abundantiæ delectamento divitias temporis labentis exhorreat? Quis non illius regni dilectione omnia terrena regna contemnat? illam ergo vitam tunc accipiemus, si huic nos vitæ mortuos æstimemus & illas divitias tunc possidebimus si hic pauperes Spiritu vivemus.* Greg. hom. 37. in Evang. *Si consideremus quæ & quanta sunt, quæ nobis promittuntur in cœlis, vilescunt animo omnia, quæ habentur in terris. Terrena namq; substantia supernæ felicitati comparata pondus est non subsidium. Temporalis vita æternæ vitæ comparata, mors est potiùs dicenda quàm vita. Ipse n. quotidianus defectus corruptionis, quid est aliud q̃ quædam prolixitas mortis &c.* Bona hujus vitæ transitoria sunt ac momentanea, futuræ v. æterna; gaudia hujus vitæ amaritudinibus contaminantur, sed futuræ sunt plena, perfecta & incontaminata. Quisquis igitur futuræ vitæ bona & gaudia seriò credit & sperat, præsentia facilè repudiat. 2. *cœlestium desiderium.* Quisquis summam vitæ æternæ felicitatem & felicitatis illius æternitatem considerat, in illius corde desiderium ejusdem per Spiritum sanctum accenditur. Eph. 1. v. 18. orat Apostolus, ut Deus piis *det Spiritum sapientiæ & revelationis in agnitione ejus, illuminatos oculos mentis, ut sciant quæ sit spes vocationis ejus & quæ divitiæ gloriæ hereditatis ejus in Sanctis.* Phil. 3. v. 20. *nostrum πολίτευμα est in cœlis, unde etiam Salvatorem Christum expectamus.* Col. 3. v. 2. *quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt supra terram. Ubi est thesaurus noster, ibi etiam est cor nostrum.* Mat. 6. v. 21. *jam verò thesaurus æternorum ac verorum bonorum in cœlis nobis paratus est.* Ergò etiam eò extendi debet cordis nostri desiderium. Bernh. de meditat. c. 4. *Quæ nos angit vesania, vitiorum sitire absynthium, hujus mundi sequi naufragium, vitæ labentis pati infortunium, impiæ tyrannidis ferre dominium & non magis convolare ad Sanctorum felicitatem, ad Angelorum societatem, ad solennitatem supernæ lætitiæ & ad jucunditatem contemplativæ vitæ.* Stephanus *videns Dei gloriam & mente* atque oculis futuræ vitæ bona & gaudia prælibans cœlestia unicè desiderare incipit exclamans, *Domine Jesu suscipe Spiritum meum.* Act. 7. v. 55. & 59. O anima, ô caro mea illam vitam amplexari debes, ubi est vita sine morte, ubi juventus sine senectute, ubi gaudium sine tristitia, ubi regnum sine commutatione. Ascende ergo eò per desiderium, non enim sumus mundi incolæ, sed advenæ; amatrix sis vitæ non fugientis sed permanentis, non transitoriæ, sed æternæ. Si te delectat sapientia, ibi de ipso fonte sapientiæ bibitur & nihil rerum utilium ac necessariarum ignoratur, ibi ipsa lux incommutabilis veritatis à facie ad faciem conspicienda exhibebitur. Si te delectat pacata tranquillitas & ab omnibus miseriis & adversis libera felicitas, ibi erit vita jucundissima & quietissima sine mœrore, sine indigentia, sine infirmitate, sine molestia. Si te delectat harmoniæ jucunditas, ibi Angelorum hymni audiuntur, ibi beatorum citharæ resonant, ibi suavissimus Angelorum & hominum auditur concentus. Si te delectat cibi, potusve suavitas, ibi *inebriabuntur beati ab ubertate domus Dei & torrente voluptatis potabuntur.* Psal. 36. v. 10. ibi comeditur *de ligno vitæ, quod est in Paradiso Dei* Apoc. 2. v. 7. ac bibitur *de fluvio aquæ vivæ splendido tanquam crystallo procedente de sede Dei & Agni* Apoc. 22. v. 1. ibi Agnus *deducit beatos ad fontes aquæ vivæ* Apoc. 7. v. 17. Si te delectat proborum & honoratorum societas ac familiaritas, ibi omnes beati erunt honoratissimi & sanctissimi nostrique amantissimi, ibi omnes erunt Reges & Sacerdotes, omnes erunt sapientissimi, nobilissimi, opulentissimi &c. Si te delectat honesta occupatio, ibi perpetua beatorum occupatio erit Dei collaudatio. Si te delectat honor & gloria, ibi nullus erit ampliùs servus, sed omnes erunt liberi, omnes erunt filii & amici Dei. Si te delectant pulcra palatia, ibi meris gemmis & margaritis cœlestis Hierosolyma refulgebit, ibi in domo DEI mansiones sunt multæ. Si te delectat vestium splendor, ibi omnes induentur stolis albis, ibi vestimento immortalitatis, claritatis & puritatis omnes amicientur. Quicquid boni in hac vita optare, quicquid gaudii desiderare poteris, illud omne cumulatissimè ibi erit, quinimò talia ac tanta ibi erunt bona, qualia & quanta non potes animo complecti vel efformare. *O veritas, charitas, æternitas! ô beata & beatifica*

tifica Trinitas! ad te mea misera Trinitas (intellectus, voluntas & affectus) *miserabiliter suspirat, quia infeliciter à te exultat.* Bernh. serm. 11. in Cant. col. 519. 3. *bonorum operum studium.* Quamvis vita æt. sit gratuitum *Dei donum in Christo* p fidē apprehenso Roman. 6. v. ult. tamen vera & salvifica fides non est otiosa, sed per caritatem & studium bonorum operum sese exerit. Quisquis igitur in plenariam cœlestium bonorum possessionem immitti desiderat, in via Domini ambulet & in stadio bonorum operum currat, ut brabeum æternæ vitæ accipiat. 1. Cor. 9. v. 24. Hûc pertinent cohortationes Apostolicæ 2. Cor. 7. v. 1. *habentes has promissiones* (quod Deus in filios & heredes nos sit suscepturus) *mundemus nos ab omni inquinamento carnis & Spiritus perficientes sanctificationem in timore Domini.* 2. Pet. 1. v. 10. *Satagite ut vocationem & electionem vestram firmam faciatis. Hæc n. facientes nō labemini* v. 11. *sic n. abundanter subministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Salvatoris Iesu Christi.* 2. Pet. 3. v. 13. *novos cœlos & novam terram secundùm pmissa ejus expectamus* v. 14. *propter q, carissimi hæc expectantes satagite immaculati & inculpati inveniri in pace.* 1. Joh. 3. v. 2. *cùm apparuerit, similes ei erimus, quia videbimus eum sicut est* v. 3. *& omnis qui habet hanc spem in eo sanctificat se, sicut & ille sanctus est.* Apoc. 22. v. 14. *Beati qui faciunt mandata ejus, ut sit potestas eorum in ligno vitæ & p portas intrent in civitatem.* Sicut ad hanc vitam in utero matris præparamur ac formamur: sic ad futuram in hoc seculo per inchoatam Dei agnitionem, fidem ac dilectionem nos oportet præparari. Chrys. Epist. 5. ad Theod. lapſ. *Dic obsecro, si quis te in theatrum induceret, ubi magna multitudo hominum sederet amicta stolis aureis & in medio omnium ostenderet alium quendam adornatum eximiè gemmis, regio vestitum insignem, coronam habentem in capite deinde polliceatur te assumturum in numerum eorū, an non omnia faceres, quæ ipse jusserit?* Auguſt. in Pſ. 93. *Ecce quantum precium damq quodammodo unā siliquam ad accipiendos thesauros sempiternos siliq laboris ad requiem incredibilem &c.* serm. 64. de verb. Dom. c. 2. *Amemus vitam æt. & ex eo noverimus quantum pro vita æt. laborare debeamus, cū videmus homines amatores præsentis vitæ temporalis atq, finiendæ sic pro illa laborare, ut quando venerit metus mortis quicquid possunt faciant, non ut auferant sed ut differāt mortem. Quantum laborat homo, quando mors imminet, fugiendo, latendo, quicquid habet dando, & se redimendo, cruciatus molestiasq, sustinendo, Medicos adhibendo & quicquid aliud homo potest &c.* Si pondus honoris momentanei, pecuniæ, gloriolæque mox evanescentis vehementer ad laborem hominum corda velut stateras inclinat, æternum gloriæ pondus, si cordi imponatur, non inclinabit?

2. *Consolatorius.* 176. 2. Παραμυθητικὸς sive *consolatorius* usus 1. *respectu nostri* in eo consistit, ut in quibusvis persecutionib. & adversis, adeoq; in ipsa morte ac Martyrio patientes simus, cogitantes *passiones hujus vitæ non esse condignas ad futuram gloriam, q̄ in nobis revelabitur* Rom. 8. v. 18. *q, in præsenti est momentaneum ac leve tribulationis nostræ supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operari.* 2. Cor. 4. v. 17. *Si commortui fuerimus, nos cum ipso victuros, si tolerabimus, cum ipso regnaturos.* 2. Tim. 2. v. 11 & 12. *consortes in tribulatione fore etiam consortes in regno* Apoc. 1. v. 9. Si omnes hujus vitæ passiones cū futura gloria comparentur, nihil erunt aliud q̄ guttula absynthii comparata ad mare suavissimi mellis. Macar. Ægypt. hom. 25. πρὸς τὸ δόμα ὃ μέλλουσι κληρονομεῖν (εὐσεβεῖς) τοῦτο ἀντισήκωμα, εἰ ἔχας ὁ ἀφ' οὗ ἐκτίσθη ὁ Ἀδὰμ ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου ἐπολέμει πρὸς τὸν Σατανᾶν ὑπέμενε τὰς θλίψεις, οὐδὲν μέγα ἐποίει πρὸς τὴν δόξαν ἣν μέλλει κληρονομεῖν. Chrysoſt. Epist. 5. ad Theod. lapſum: *Tantumne bonorum à nobis submovebimus, ut declinemus exigui temporis laborem? Quòd si quotidiè foret infinities moriendum, ferendum tamen esset. Præterea gehennam tormētaq, omnia convenit sustinere, ut videre queas Christum venientem in gloria sua & conscribi ordini Sanctorū.* Auguſt. in medit. c. 22. *Hujus rei gratiâ Scripturarum sanctarum amœna prata ingredior, viridissimas sententiarum herbas exarando carpo, legendo comedo, frequentando rumino, atque congregando tandem in alta memoria sede repono; ut tali modo tuâ dulcedine gustata minùs istius miserrimæ vitæ amaritudines sentiā.* Greg. l. 7. moral. c. 7. *Certè cùm mens patriæ felicis quanta sit dulcedo considerat, p ea præsentis vitæ amaritudines ferventer amat.* Adrian. Martyr cùm esset miles florenti ætate vigintiocto annorum, videretq; tantā Christianorum Martyrum in tormentis pro Christi fide tolerandis constantiam interrogavit eos: *Quid pro tantis pœnis expectatis? quid est, quòd vos tanta tormenta superare compellit?* ipsiq; responderent: *Speramus bona illa, quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se.* Adrianus voce eâ permotus, curavit se ilicò inscribi catalogo Christianorum, durumq; Martyrium alacer subiit inspectante & incitante eum Natalia uxore sub Diocletiano Anno Domini 306. Ecquis n. non solùm mortem non horreret, sed etiam cupidè desideraret, si verè & ex animo crederet, eam esse εἴσοδον ad vitam verè vitalem & felicem, nullis seculorum terminis finiendam? Greg. Nyssen. lib. de dormit. *Soli infideles solent vivendi spem præsenti vitâ circumscribere atq, idcircò mortem p calamitate ducunt, quoniam id, q, nobis persuasum est, non sperant. Nos v. qui magno resurrectionis ex mortuis fide jussori ipsi Domino credidimus, indubitatam spem bonrum habemus.* Confer, quæ in c. de forma beatitudinis dicta sunt superiùs. 2. *respectu nostrorum,* ut mitigetur tristitia, quam ex eorum obitu concepimus; quia n. mors piorum est janua ad veram vitā, ideò nō tàm dolere q̄ de hac felicitate ipsis gratulari cōvenit, Vid. Greg. Nyſſ. orat de dormiēt. p. 164

CAPUT XII.

Definitionē vitæ æternæ continet.

177. Ex hisce omnib. talis potest colligi vitæ æternæ definitio. *Vita æterna est felicissimus ac beatissimus ille status, quo Deus ex immensâ misericordia propter Christum Mediatorem perseverante fide apprehensum pios post hanc vitam beabit, ut primū quidem anima eorum à corporibus separata, postmodum v. eadem in die resurrectionis glorificatis corporib. redunita, ab omnibus miseriis, dolorib. & malis liberata, cum Christo, Angelis sanctis & omnib. electis in sempiterna lætitia, gloria & felicitate vivāt, perfectâ Dei cognitione, perfecta sanctitate & justitia ornata Deum à facie ad faciem sine fine videant, sine fastidio ament, ac sine defatigatione glorificent;* ad quam beatitudinem perducat nos Christus Jesus fidei & vitæ ἀρχηγὸς in secula benedictus, Amen.

CAR-

CARMINA ET RYTHMI DE VITÆ ÆTERNÆ FELICITATE.

Auguſtinus vel quicunque alius autor in libr. Meditat. cap. 26.

AD perennis vitæ fontem
Mens ſitivit arida.
Clauſtra carnis præſto frangi
Clauſa quærit anima.
Gliſcit, ambit, eluctatur
Exul frui patriâ.
Dum preſſuris ac ærumnis
Se gemit obnoxiam;
Quam amiſit, dum deliquit,
Contemplatur gloriam.
Præſens malum auget boni
Perditi memoriam.
Nam quis promat, ſummæ pacis
Quanta ſit lætitia?
Ubi vivis margaritis
Surgunt ædificia.
Auro celſa micant tecta
Radiant triclinia.
Solis gemmis pretioſis
Hæc ſtructura nectitur.
Auro mundo tanquam vitro
Urbis via ſternitur.
Abeſt limus, deeſt fimus,
Lues nulla cernitur.
Hyems horrens, æſtas torrens
Illic nunquam ſæviunt;
Flos perennium roſarum
Ver agit perpetuum:
Candent lilia, rubeſcit
Crocus, ſudat Balſamum.
Virent prata, vernant ſata,
Rivi mellis influunt:
Pigmentorum ſpirat odor,
Liquor & aromatum,
Pendent poma floridorum
Non lapſura nemorum.
Luna non alternat vices,
Sol vel curſus ſiderum:
Agnus eſt felicis urbis
Lumen inocciduum;
Tempus & nox deſunt ei,
Fert diem continuum.
Nam & Sancti quique velut
Sol præclarus, rutilant,
Poſt triumphum coronati
Mutuò conjubilant.
Et proſtrati pugnas hoſtis
Jam ſecuri numerant.
Omni labe defecati
Bella carnis neſciunt;
Caro facta ſpiritalis
Mens & unum ſentiunt;
Pace multâ perfruentes
Scandala non perferent.
Mutabilibus exuti
Repetunt originem,
Veritatis & præſentem
Contemplantur ſpeciem;
Fontis hinc vivi vitalem
Hauriunt dulcedinem.
Inde ſtatum ſemper idem
Exuentes capiunt;
Clari, vividi, jucundi
Nullis peccant caſibus;
Abſunt morbi ſemper ſanis
Senectus juvenibus.
Hinc perenne tenent eſſe,
Nam tranſire tranſiit;
Inde vivent, vigent, florent;
Corruptela corruit;
Immortalitatis vigor
Mortis jus abſorbuit.
Qui ſcientem cuncta ſciunt,
Quid neſcire hi queunt?
Nam & pectoris arcana
Penetrant alterutrum;
Unum volunt, unum nolunt,
Unitas eſt mentium.
Licet cuiquam ſit diverſum
Pro labore meritum;
Charitas hoc facit ſuum,
Quod dum amat alterum,
Proprium ſit ſingulorum,
Fit commune omnium.
Ubi corpus, illic jure
Congregantur aquilæ,
Quo cum Angelis & ſanctæ
Recreentur animæ;
Uno pane vivunt cives
Uniusque patriæ.
Avidi & ſemper pleni,
Quod habent, deſiderant;
Non ſatietas faſtidit,
Neque fames cruciat;
Inhiantes ſemper edunt,
Et edentes inhiant.
Novas ſemper harmonias
Vox meloda concrepat,
Et in jubilum prolata,
Mulcent aures organa
Digna, per quem ſunt victores
Regi dant præconia.
Felix, cœli quæ præſentem
Regem cernit anima,
Et ſub ſede ſpectat alta
Orbis volvi machinam;
Solem, Lunam & globoſa
Cum Planetis ſidera.
Chriſte, palma bellatorum,
Hoc in municipium
Introduc me, da ſoluto
Militare cingulum,

Fac consortem donativi
Beatorum civium.
Probes vires in exhausto
Laborantis prælio,
Nec quietem post procinctum
Deneges emerito,
Teque merear potiri,
Sine fine præmio.

Paulinꝰ Nolanus Natal. 8. in Felice.

Omnes, quisq; suo, radiabunt lumine Sancti,
Dissimili fulgore pares, nec judice Christo
Alter in alterius meriti dispendia crescent.
Christus erit cunctis regnum, lux, vita, corona.
Cernite distinctos actus sed honore jugatos
Testamentorum veterisque novique magistros,
In quibus una dedit geminas sapientia leges,
Atque ita virtutes varias par gloria pensat.

Alcimus Avitus lib. 2. de peccat. origin.

Angelicæ qualis narratur gloria vitæ
Sidereas habitare domos, qualemque redemtis
Spondet reddendam mortis post tempora Christus:
Queis neque conjugium cura, nec fœdere turpi
Miscuerit calidos carnalis copula sexus.
Quando aberit gemitus, luctus, metus, ira, voluptas;
Fraus, dolor, atque dolus, mœror, discordia, livor,
Nullus egens, nullus cupiens, sed pace sub una
Sufficiet cunctis Sanctorum gloria Christus.

Franco Affligeniensis de gratia Dei tom. ult.

Luctus ibi nullus resonat, quia nec dolor ullus,
Nil ibi quod pigeat, tædeat, aut pudeat.
Non ibi peccatum, quod possidet hic dominatum,
Quod fervens vitio non ea sit regio.
Cunctis invisa mors ipsa nec est ibi visa,
Nec metuenda tibi vita perennis ibi.
Non opus est aratris illic, aut imbribus atris,
Semina qui foveant arida ne pereant.
Omnibus est unus panis, mirabile munus,
Quem semper comedas, nec comedens minuas.
Mirum, sed verum, facies illic nova rerum,
Qui verè cibus est, panis ibi Deus est.
Anxietas, pestis, morbus, languor procul estis
Terrigenas premitis, cœlicolas fugitis.
Qualis ibi vestis sit, adest sacra pagina testis,
Christo vestitur, qui lavacro abluitur.

Bernhardus de medit. cap. 4.

Est ibi pax, pietas, bonitas, lux, virtus, honestas,
Gaudia, lætitia, dulcedo, vita perennis,
Gloria, laus, requies, amor & concordia dulcis.

Joh. Baptista Mantuanus libr. 5. Sylvar.

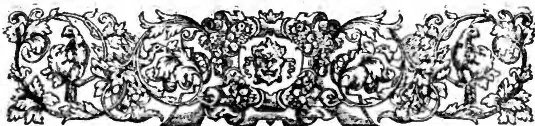
Est requies illic, illic æterna voluptas,
Perpetuus splendor, gaudia, risus, amor.
Quotquot erunt animas & quot nos ante fuerunt,
Accipient lato magna theatra sinu.
Fas erit hic nostræ vultus agnoscere gentis,
Atque dare alternis mutua verba sonis.
Hic cum fratre soror, nati cum patribus ibunt,
Vespera nec festos finiet ulla dies.
Quos modò miramur, regione videbimus illâ,
Et veteres inter suscipiemur avos.
Præmia terrena mentes terrena sequantur,
Regna manent alio nos meliora loco.

Wilhelmus Alardus Decad. 7. od. 1. pag. 175.

Certa ibi est quies;
Quieta ibi est securitas;
Secura ibi est tranquillitas;
Tranquilla ibi est felicitas;
Felix ibi est suavitas;
Suavis ibi est jucunditas:
Jucunda ibi est serenitas;
Serena ibi est solennitas;
Solennis ibi est festivitas;
Festiva ibi est æternitas;
Ibi nec est defectio;
Sed optima est refectio.
Ibi nec est deformitas,
Sed omnium conformitas.
Ibi nec est iniquitas,
Sed una semper æquitas.
Ibi nec ignorantia,
Sed omnium scientia.
Ibi nec indigentia,
Sed omnium affluentia.
Ibi nec est crudelitas,
Amica sed fidelitas.
Ibi nec est fugacitas,
Ævi sed est perennitas.
Ibi nec est rapacitas,
Sed est opima largitas.
Ibi nec est malignitas,
Sed summa ibi est benignitas.
Ibi nec est molestia,
Ibi nec est angustia.
Ibi nec est corruptio,
Ibi nec est destructio.
Ibi nec est inanitas,
Ibi nec est immanitas.
Ibi nec est impuritas,
Ibi nec est obscuritas.
Ibi nec ulla duritas,
Ibi nec imbecillitas,
Ibi nec est acerbitas,
Sed expedita faustitas,
Et præparata dignitas,
Et imputata sanctitas,
Et absoluta castitas,
Amica liberalitas,
Et absque nube amœnitas,
Et absque nocte claritas,
Et absque felle caritas,
Et absque labe puritas,
Et absque lite veritas,
Et absque peste sanitas,
Et absque fine hereditas,
Et absque morte æternitas.
Ibi beata Trinitas,
In unitate, Numine
Triuno adimplet omnia.

F I N I S.

INDEX GENERALIS SIVE PRIMVS, TOMI IX.

Continens Materias & earum ordinem:

UBI AUTEM NOTANDUM, NUMERUM PAGINAM, LITERAM verò paginæ faciem notare.

LOCVS I.

De Extremo Judicio.

DIctum Apostolicum Hebr.9.27.1.a.
Commendatio doctrinæ de extremo judicio.1.b.

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ:

Quæ complectitur.
1. ἐτυμολογίαν.2.a.
2. ὁμωνυμίαν. 2.b.
3. Συνωνυμίαν. 4.b.

CAPVT II.

De τῷ ὅτι

An sit judicium. 6.a.
Affirmatur. I. ex dictis Scripturæ:
α. Vet. Testam.ibid.
a.ex Mose. ibid. b. Jobo.7.a. c. Psalmis. 7.b.
d. ex Prophetis.9.a. e. libris Apocryphis.14.b.
β. Nov. Testam.15.a.
Quæ in dictis hisce Nov. T. observanda.17.b.
II. Ex divinis judiciis particularibus.18.a.
III. Ex typis & parabolis.19.a.
IV. Ex Ecclesiæ Symbolis & perpetuo ejusdem consensu.21.a.
V. Ex rationibus.21.b.
Antithesis.23.b.
An Lutherani negent extremum judicium? ibid.
Argumenta contra certitudinem extremi judicii.25.b.

CAP. III.

De causa efficiente extremi judicii.

Causa efficiens extremi judicii est tota Trinitas.26.a.
Pater. ibidem.
Christus Filius. 27.a.
An etiam secundum humanam naturam. 28.a.
Antithesis.32.a.
Qu. 1. An reditus Christi ad judicium opponatur ejusdem in terris præsentiæ.33. b.
2. An reditus Christi ad judicium futurus sit localis? 134.b.
3. Qualis futura sit nubes, in qua Christus veniet. ibidem.
4. Quare Christus in nubibus venturus.35.a.
5. An Christus in forma gloriosa, an in forma servi appariturus? ibid.
Causa impulsiva extremi judicii. 35. b.
Causæ instrumentales ac ministeriales sunt
1. Angeli.36.a.
2. Homines.36.b.
Quomodo pii sint judicaturi. 37.a.
Qu. An etiam Angeli judicaturi? 39.a.

CAP. IV.

De Materia judicii novissimi:

Materia circa quam seu objectum extremi judicii.
I. Personale.39.b.
α. Angeli. ibid.
β. Homines.40.b.
Qu. 1. An etiam irrationales creaturæ sint judicandæ? p. 44.a.
2. An etiam boni Angeli sint judicandi. ibid.
II. Reale.44.b.
Apertio librorum. 45.a.

Antithesis.
Qu. 1. Quare opera misericordiæ duntaxat in descriptione judicialis processus. Matth. 25. enumerentur? 46.b.
2. An ex processus judicialis descriptione colligi possit, electis propter operum merita reddendam esse vitam æternam. 47.a.

CAP. V.

De forma judicii extremi.

Forma judicii est.
1. Solennis ad judicium præparatio. 48.a.
2. Ipsa judicii administratio. 49.b.
Antithesis. 53.a.
Qu. 1. Utrum peccata piorum æquè ac impiorum in judicio sint publicanda? ibid.
2. An pii peccatorum suorum in die judicii sint recordaturi? 55.b.
3. An per aliquot dies judicium sit protrahendum? 56.a.
4. An sententia voce audibili proferenda? p. 56.b.
5. Quænam futura judicii illius norma? 57.b.

CAP. VI.

De fine & effectu extremi judicii.

Finis est vel principalis, vel minus principalis. 59.a.
Effectus judicii. 60.a.

CAP. VII.

De adjunctis extremi judicii.

Adjuncta judicii sunt. 1. Locus. ibid.
2. Tempus. 62.a.
Antithesis. 64.a.
Qu. 1. An Christus nocte mediâ Paschatis festum antecedente sit futurus? 70.b.
2. Quo anni tempore Christus sit rediturus? 71.b.
3. Antecedentia judicii sunt signa.
I. remota. 72.b.
α. Hæresium multiplicatio. ibid.
β. Totius orbis conturbatio. 73.b.
γ. Horribilis piorum persecutio. 74.a.
δ. Securitatis supina inundatio. 74.b.
ε. Universalis per totum terrarum orbem Evangelii prædicatio. 76.a.
II. Propinqua 77.b. a. in signis quartæ Monarchiæ labefactatio. ibid.
b. Antichristi revelatio. 78.b.
c. variorum signorum observatio. 79.a.
A. supra nos.
α. in Sole & Luna. 82.b.
β. in stellis. 83.b.
γ. in cœlis. 84 a.
δ. Signum filii hominis. 84.b.
B. intra nos. 85.b.
C. infra nos. 86.b.
Cur Christus hæc signa prædixerit. 87.a.
Antithesis. 88.a.
Qu. 1. An Judæi ante diem novissimum in terram Canaan reducendi sint? 92.a.
2. An universalis quædam conversio Judæorum ante diem novissimum expectanda? 94.b.
4. Consequentia Judicii. 96.b.

CAP. IIX.

De cognatis extremi judicii.

Cognata extremi Judicii. 98 b.

CAP. IX.

De pugnantibus cum extremo judicio.

Pugnantia sive contraria extremi judicii. 99.b.

CAP. X.

De usu hujus loci.

Qui est. 1. Theoreticus. 100.a.
2. Practicus. isque vel generalis. ibid.
vel specialis. 100.b. qui est
Tum informatorius. 101.a. isq; partim correctorius. ibid. partim exhortatorius. 105.a. partim consolatorius. 107.a.

CAP. XI.

Definitionem judicii extremii proponit. 109. b.

LOCVS II.

De Consummatione seculi.

Collatio creationis & destructionis mundi. 112.a.

CAP. I.

De ὀνοματολογίᾳ.

ubi occurrit. 1. ἐτυμολογία. 112.b.
2. ὁμωνυμία. 114.b.
3. Συνωνυμία. 116.a.

CAP. II.

De τῷ ὅτι an secutura sit aliquando mundi consummatio?

Affirmativa probatur. I. ex dictis Scripturæ. 116. b.
1. Ex Vet. Testam. ibid & quidem.
α. Ex Mose. ibid.
β. Ex Jobo. 117.a.
γ. Ex Psalmis. ibid.
δ. Ex Prophetis. 117.b.
ε. Ex libris apocryphis. 119.a.
2. Ex Nov. Testam. 119.b.
II. Ex rationum momentis. 121.b.
III. Ex omnis generis hominum suffragiis. 123.b.
Argumenta pro mundi æternitate.
1. Ex Scripturis. 126.b.
2. Ex rationibus. 128.a.

CAP. III.

De causa efficiente destructionis mundi.

Causa efficiens destructionis mundi est Deus. p. 128.b.
Causa instrumentalis est ignis. 129.a.
Qualis ignis ille sit futurus. 129.b.
De ignis hujus. 1. Natura & conditione. ibid.
2. Origine ac generatione. 130.a.
3. Effectis & operatione. 130.b.

CAP. IV.

De materia conflagrationis.

Materia destructionis est totus mundus. 132.a.
Excipiuntur ab ea Angeli & homines. ibid.

Antithesis Pontificiorum qui à materia conflagrationis excipiunt. I. cœlos stellatos. 132.b.
Argumenta pro cœli æternitate. 1. ex cœli natura & conditione. 133.b.
2. Ex Apostolica cœli interituri descriptione. p. 134.a.
3. Ex finalis interitus cum diluvio collatione. p.134.b.
4. Ex causarum interitus remotione. 135. a.
5. Ex Augustini assertione. ibid.
II. Elementum ignis. 135.b.
III. Superiorem aëris regionem. 136.a.
IV. Mare. ibidem.

CAP. V.

De forma consummationis.

Forma consummationis. 136. b.
Argumenta pro astruenda mundi κατ' οὐσίαν destructione.
I. ex Scripturæ dictis. 138. b.
II. Ex rationibus.
1. ab incorruptibilitatis conditione. 142.b.
2. à temporis cessatione. 143. a.
3. à finis remotione. ibid.
4. Ex Hierosolymæ cœlestis descriptione. p.143.b.
5. Ex absurdi consecutione. ibid.
6. Ex Entium serie & connexione. 144.a.
III. Ex Patribus. ibid.
IV. Ex adversariorum suffragio. 145.a.
Antithesis. 146.b.
Argumenta pro accidentali mutatione.
1. Ex Scripturis. 148.a.
α. Psal. 104. v. 29. ibid.
β. Esa. 30. v. 20. ibid.
γ. Actor. 3. v. 20. 148.b.
δ. Ex Rom. 8. 19. ibid.
ε. 1. Cor. 7. v. 31. Figura hujus mundi transit. p.155.a.
ζ. 1. Thessal. 4. 17. Rapiemur in nubibus in occursum Domino. ibid.
η. 2. Petr. 3. 11. Cœlum & terra renovabuntur. ibidem.
2. Ex rationibus.
a. à Dei veritate & immutabilitate. 153. b.
b. Ex cœli firmitate. ibid.
c. à cœli nobilitate. ibid.
d. ab utilitate. ibid.
e. à necessitate. ibid.
f. ab inutilitate. 156.a.
g. ex cœli & terræ novitate. ibid.
h. ex diluvii conformitate. ibid.
i. ex rationis paritate. 156.b.
k. ex justitiæ æquitate. ibid.

CAP. VI.

De fine consummationis seculi.

Finis consummationis seculi est vel principalis Dei scil. glorificatio. ibid.
Vel secundarius, piorum scil. liberatio. 157.a.
Qu. An mundus conflagratione periturus fuisset, si primi homines non peccassent. 157. b.

CAP. VII.

De adjunctis consummationis seculi.

Adjuncta consummationis seculi sunt.
I. Tempus. 158 a.
Argumenta contra Chiliastarum opinionem.
1. Quia est ἄγραφος. 165. b.
2. Quia est ἀντίγραφος, quod probatur.
α. Ex regni Christi conditione. 166.a.
β. Ex piorum in his terris conditione. 167.a.
γ. à diei novissimi appropinquatione. 167.b.
δ. Ex substantiali mundi interitu ac destructione. 168.a.
ε. Ex immediata novissimorum connexione. ibidem.
ζ. Ex simultaneæ resurrectionis assertione. p.168.b.
η. Ex piorum in vitam revocatorum descriptione. 169.a.
Dicta Patrum hâc de re. ibid.
Argumenta Chiliastarum. I. Ex scripturis. 169.b.
1. Ex Vet. Test. ibid.
Esa. 65. 22. secundùm dies ligni vitæ. 171. a.
2. Ex Nov. Test.
α. Matth. 26. v. 29. Non bibam de genimine vitis. p.171.b.
β. Johan. 10. 16. Erit unum ovile. ibid.
γ. Ephes. 5 v. 5. regno Dei & Christi. 172.a.
δ. 1. Thessal. 4. v. 17. Rapiemur obviam Domino. ibidem.
ε. Apocal. 20. v. 6. 172.b.
II. Ex libris Apocryphis. 173.b.
III. Ex oraculis Sibyllinis. 174.a.
IV. Ex traditionibus Apostolicis 175.a.
V. Ex carminibus Poetarum. ibid.
VI. Ex rationibus. ibid.
II. Tempus. 175.a.
III. Antecedentia. ibid.

CAP. IIX.

De cognatis consummationis seculi.

Cognata Consummationis seculi. 175.b.

CAPUT IX.

De pugnantibus. 176.a.

CAPUT X.

De usu hujus loci.

Usus hujus doctrinæ. qui est vel Theoreticus. ibid. vel practicus. ibid. hic partim generalis. ibid. partim specialis. 176.b. qui 1. informatorius. ibid. & quidem. α. Correctorius. Revocat enim nos meditatio de consummatione seculi a. ab inordinata mundi dilectione. ibidem.
b. ab avara divitiarum acquisitione. 178.a.
c. à pœnitentiæ dilatione. ibid.
β. Exhortatorius. ib. Excitat nos hæc meditatio:
𝔄. ad sincerum Dei timorem. ibid.
𝔅. ad cœlestium amorem. 178.b.
ℭ. ad beneficentiæ fervorem. ibid.
𝔇. ad beatæ emigrationis ardorem. ibid.
γ. Consolatorius. 179.a.

CAP. XI.

Definitionem huius novissimi subjungit. 179.b.

LOCUS III.

De inferno seu morte æterna.

Continuatio.179.a.
Doctrinæ hujus commendatio.179.b.

CAPUT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

Ubi occurrit I. Etymologia.180.a.
II. Homonymia.183.b.
III. Synonymia.ibid.

CAPUT II.

De τῷ ὅτι.

An sit infernus? Affirmat. probatur. I. ex Scripturis. p.186.a.
1. V. Test. ibid.
α. ex Mose.ibid.
β. ex Jobo186.b.
γ. ex Psalmis.187.b.
δ. ex libris Salomonis.188.b.
ε. ex Prophetis. 189.a.
ζ. ex libris apocryphis.191.a.
2. ex N. Test. & quidem.a. ex Evangelistis.192.a.
b. Ex Epistolis Apostolicis.193.a.
c. ex Apocalypsi.193.b.
II. ab exemplis.194.a.
III. Ex rationibus. 194.b.
IV. Ex typis.196.a.
Antithesis.196.b.

CAP. III.

De τῷ τί ἐστι Quid sit infernus.

Quid sit infernus.197.a.

CAP. IV.

De causa efficiente inferni.

Causa Efficiens inferni.198.a.
Ubi occurrunt. 1. Diaboli seducentis malitia. 199.a.
2. Hominis delinquentis culpa.199.b.
3. Vindicis Dei ira. 200. b.
Quo respectu pœna damnatorum Deo tribuatur. p.201.a.
Argumenta contra adæquatam inferni causam.203.a.

CAP. V.

De materia inferni.203.b.

CAP. VI.

De forma inferni.

Forma inferni est. I. interna.ibid.
Gravitas pœnarum infernalium colligitur.
I. Ex quantitate earum discreta sive multiplici varietate.207.a.
Quæ describitur. α. generaliter. ibid.
Vocantur enim 1. perditio. 2. mors. 3. interitus.207.b.
4. judicium.209.a.5. ira Dei.ibid.
β. Specialiter juxta quam considerationem mala damnatorum sunt.
a. στερητικά. 209.b.
Principalis est separatio à Deo & Christo. ibid.
Ex qua sequitur separatio.
Tùm ab Angelis beatis.210.b.
Tùm à beatis hominibus.211.a.
Tùm à Paradiso. ibid.
Tùm à luce, gaudio, quiete & felicitate. 211. b.
Tùm à præconio laudis divinæ. 212.a.
Tùm à commiserationis conditione humanæ.212.b.
b. κατὰ θετικά. I. interna.213 a.
Quæ describuntur. α. Comparativè. ibid.
β. Effectivè.
A. per planctum & luctum. 214.a.
B. per clamorem & ululatum. ibid.
C. Fletum & stridorem dentium. ibid.
Possunt etiam interna damnatorum mala referri quædam ad corpus, quædam ad animam. 214. b.
Ignis infernalis descriptio.215.a.
Universalitas cruciatuum infernalium.219.b.
II. Externa damnatorum mala. 220. a. ubi agitur.
1. De continua pœnarum infernalium quantitate. p.220.b.
Prima. Continuitas.221.a.
Secunda Æternitas. 223. a.
Quæstiones de æternitate pœnarum infernalium.
I. An conveniat divinæ justitiæ & misericordiæ peccata tēporalia æternis pœnis affligi.224.b.
II. Quomodo corpora damnatorum in igne conserventur.225.b.
Antithesis eorum qui negant infernalium pœnarum æternitatem.227.b.
Argumenta contra æternitatem infernalium suppliciorum.230.a.
2. De qualitate pœnarum infernalium.231. b.
Acerbitas pœnarum infernalium. ibid.
II. Forma inferni externa.232.a.
Quæstiones de pœnis inferni.
I. An ignis infernalis futurus sit materialis.232.b.
II. An in inferno sint vermes corporei.235.b.
III. An præter ignem & vermem etiam alia corporalia supplicia in inferno statuenda. ibid.
IV. An damnati retineant fidem & spem.236.b.
V. An dæmones futuri sint damnatorum tortores.237.a.
VI. An in suppliciis infernalibus, futurus sit aliquis ordo. ibid.
VII. An in suppliciis infernalibus futuri sint gradus? 237.b.
IIX. An omnes damnatorum actiones sint malæ? 239.a.
Antithesis. ibid.

CAP. VII.

De causa finali inferni.

Finis inferni præparati.240.a.

CAP. IIX.

De objecto inferni.

Objectum inferni 1. Diaboli. 240.b.
2. Homines impii.241.a.

CAPUT IX.

De subjecto inferni.

Subjectum inferni, sunt non solum animæ sed etiam corpora.242.a.

CAPUT X.

De adjunctis inferni.

Adjuncta inferni sunt. 1. Tempus.243.a.
Locus. ibid.

CAP. XI.

De cognatis & pugnantibus.

Cognata inferni.246.b.
Pugnantia.247.a.

CAP.

CAP. XII.

De usu hujus articuli.

Usus. 1. Theoreticus. ibid.
2. Practicus. ibid.
qui est Tùm generalis. ibid.
Tùm specialis. 248. a.
isque partim παιδευτικὸς & hic vel correctorius. ibid. vel exhortatorius 248. b.
partim παραμυθητικός. 249. b.

CAP. XIII.

Definitionem inferni proponit. 250. a.

LOCVS IV.

De vita æterna.

Fidei nostræ finis vita æterna. 250. a.
Commendatio doctrinæ de vita æterna. 251. a.

CAPVT I.

De ὀνοματολογίᾳ.

Ad hanc pertinet. I. Etymologia.
α. Vitæ æternæ. 251. b.
β. Cœli. 252. b.
II. Homonymia. 253. a.
a. Vitæ æternæ. ibid.
b. Cœli. 254. b.
III. Synonymia. 256. b.
α. ratione sedis. ibid.
β. ratione status. 257. a.

CAPVT II.

De τῷ ὅτι.

An sit vita æterna.
Affirmat. probatur. I. ex dictis Scripturæ. 258. b.
1. V. Test. ibid.
α. ex Mose. ibid.
β. ex Jobo & Psalmis. 259. b.
γ. ex Prophetis. 260. b.
δ. ex libris apocryphis. 262. b.
2. ex N. Test. 263. a.
II. ab exemplis. 263. b.
III. Ex rationum momentis. ibid.
IV. Ex typis & parabolis. 265. a. quorum quidam sunt primarii. ibidem.
α. Christi transfiguratio. ibid.
β. cœlestis Hierosolymæ præfiguratio. 166. b.
Quidam secundarii. 270. a.
V. Ex symbolis Ecclesiæ. 274. a.
Antithesis. ibid.
Qu. An per naturam notum sit esse vitam æternam. p. 276. b.

CAP. III.

De τῷ τί Quid sit vita æterna. 277. a.

CAP. IV.

De causa efficiente vitæ æternæ.

Causa Efficiens vitæ æternæ. 278. a.
Principalis causa est gratia Dei. 278. b.
Quâ ratione Deo tribuatur electorũ beatitudo. 279. b.
Cœlum an sit locus aliquis corporeus creatus. 281. a.
Porisma ex causa efficiente principali deductum. 281. b.
Causa meritoria vitæ æternæ. 283. b.
Porisma ex causa causa meritoria vitæ æternæ deductum. 285.
Causa instrumentalis salutis. 286. a.
Porisma ex causa instrumentali deductum. 287. a.

CAP. V.

De materia & forma vitæ æternæ. 288. a.

Unde beatorum fœlicitas appareat. 289. a.

Specialis enumeratio bonorum vitæ æternæ. 295. a.
Bona vitæ æternæ privativa. 295. b.
Aberit à beatis 1. peccatum. ibid.
2. Peccati causæ. 296. a.
3. Peccati pœnæ. 297. a.
Dicta Veterum de privativis vitæ æternæ bonis. 297. b.
Bona vitæ æternæ positiva. 298. a.
α. Interna. ibid.
a. Totius compositi. ibid.
𝔄. Dei visio. ibid.
Dicta veterum de Dei visione. 300. a.
Explicatio Dicti. 1. Corinth. 15. 28. Deus erit omnia in omnibus. 302. a.
𝔅. Ineffabilis beatorum lætitia & exultatio. 305. a.
Dicta Veterum de gaudiis vitæ æternæ. 306. b.
ℭ. Dei glorificatio. 307. a.
Dicta veterum de Dei glorificatione. 308. a.
𝔇. Perfecta imaginis divinæ reformatio. 308. b.
Dicta Veterũ de reformatione imaginis divinæ. 309. b.
b. ad partem alterutram spectantia. ibid.
A. ad animam. ibid.
1. Perfecta Dei cognitio. ibid.
Dicta Veterum de Dei cognitione. 310. b.
2. Voluntatis perfecta sanitas. 311. b.
Dicta Patrum de beatorum sanctitate. 312. b.
3. Affectuum cum recta ratione conformitas. 313. a.
Dicta Veterum de beatorum dilectione. 313. b.
B. ad corpus. 314. a.
Quot futuræ sint glorificati corporis qualitates. 314. b.
1. Spiritualitas. 316. b.
Dicta Patrum de corporum glorificatorum spiritualitate. 318. a.
2. Immortalitas & incorruptibilitas. 318. b.
Dicta Patrum de immortalitate beatorum. 319. b.
3. Impossibilitas. 320. a.
Patrum de impassibilitate dicta. 321. a.
4. Claritas. ibid.
Dicta Veterum de claritate corporum glorificatorum. p. 322. a.
5. Firmitas ac sanitas. 322. b.
6. Formositas. 323. a.
Dicta Patrum de pulchritudine corporum glorificatorum. 323. b.
7. Agilitas. ibid.
Dicta Patrum de agilitate corporum glorificatorum. p. 324. a.
8. Subtilitas. 325. a.
Dicta Veterum de subtilitate corporum glorificatorum. ibidem.
9. Illocalitas. 325. b.
10. Invisibilitas. 326. a.
11. Impalpabilitas. 327. b.
β. Bona vitæ æternæ externa. 328. a.
I. Suavissima consociatio. ibid.
α. Cum Christo. 328. b.
b. cum Angelis. ibid.
c. cum omnibus beatis. ibidem.

Ex societate oritur.
1. mutuus amor.329.a.
2. mutuus honor.ibid.
3. Maximum gaudium.ibid.
4. Suavissimum colloquium.329.b.
Dicta Veterum de beatorum societate.ibid.
II. Pulcherrima habitatio.330.a.
Dicta Patrum de habitaculi cœlestis pulchritudine. p.330.b.
Bona vitæ æternæ erunt universalia.331.a.
De continua bonorum vitæ æternæ quantitate.331. b.
1. Continuitas gaudiorum cœlestium probatur. p.332.a.
2. Eorundem æternitas probatur.
α. Ex Scriptura. ibid.
β. Ex rationibus.332.b.
Dicta Patrum de æternitate bonorum cœlestium. p.333.a.
Qu. An beatitudo intrinsecè vel extrinsecè sit æterna. 333.b.
De qualitate bonorum vitæ æternæ.334.a.
Qu. generales de beatitudine electorum in vita æterna.
1. an illa sit habitus, vel actus.334.b.
2. Quâ ratione Deus sit hominis beatitudo. ibid.
3. An beatitudo sit hominis accidens.335.a.
4. An beatitudo potius ad intellectum quàm ad voluntatem pertinebit? 335.b.
5. An futuri sint gradus gloriæ in vita æterna. p.336.b.
Affirmativa probatur.
1. Ex Scripturæ dictis. 337.b.
I. Dan. 12.v.3. Qui autem docti fuerint. ibid.
II. 1. Corinth.15.v.42. Stella differt à stella claritate.339.a.
III. Joh. 14.v.3. In domo patris mei mansiones multæ.339.b.
IV. Matth.19.v.28. Sedebitis super sedes duodecim.ibid.
V. Matth. 25. vers. 21. Super multa te constituam.340.a.
2. Ex rationibus. ibid.
3. Ex dictis Patrum.341.a.
4. Ex adversariorum suffragiis.342.a.
Argumenta Martyris pro parte quæstionis negante.
I. Matth.20.v.13. Laborantibus in vinea idem datur denarius.342.b.
II. 1. Corinth.15. v.28. Deus omnia in omnibus. p.343.a.
III. Matth.13.v.43. Justi fulgebunt sicut Sol.ibid.
IV. Matth. 22.v.30. erunt ut Angeli.ibid.
V. Ex causæ remotione. ibid
VI. Ex communis præmii promissione.ib.
VII. Ex operum & promissionum conditione. p.343.b.
Argumenta Schönfeldii.
1. Ex sufficiente enumeratione. ibidem.
2. Ex causæ conditione. ibidem.
Quæstiones speciales I. de Dei visione.344.a.
Qu.1. An beati clarè & intuitivè Dei essentiam sint visuri.ibid.
Affirm. probatur.
I. Ex Dictis Scripturæ.346.a.
1. Cor.13. v.12. Videbimus à facie, ad faciem. p.346.b.
1. Johan.3.v.2. Videbimus eum sicuti est.347.a
Quomodo quidam in hâc vita Deum à facie ad faciem vidisse, dicantur.348.a.
II. Ex rationibus.348.b.
III. Ex Patribus.349.a.
IV. Ex ipsis adversariis.349.b.
Argumenta partis negantis.
1. Ex dictis Scripturæ.350.a.
2. Ex rationibus.350.b.
Qu.2. An beati divinam essentiam oculis corporeis sint visuri? 351.a.
Qu.3. An beati per speciem intelligibilem videant divinam essentiam? 352.b.
Qu. 4. An beati ad Deum videndum indigeant aliquo lumine gloriæ? 353.a.
Q. 5. An in hâc vita alicui clara & intuitiva divinæ essentiæ visio contigerit? ibid.
Qu. 6. An visio beatifica possit esse comprehensiva. p.353.a.
Qu. 7. An beati Deum videntes omnia in Deo videant? ibid.
II. De Dei glorificatione.
Qu. I. An beati etiam externa voce Deum sint glorificaturi? ibid.
Qu. II. Quâ Linguâ sint Deum glorificaturi? ib.
III. De bonis animæ
Qu.1. An beati sese invicem sint agnituri? 353.b.
Qu.2. An beati damnatos agnituri? 354.b.
Qu. 3. An virtutum habitus in animabus beatorum sint mansuri? 355.a.
Quæst. de bonis corporis.
1. in genere. An in corporibus glorificatis futura sit potentia contradictionis.355.b.
2. in specie.
α. de claritate.
Qu. I. An beatorum corpora futura sint diaphana? ibid.
II. An lux corporum glorificatorum à luce Solis specie distinguatur.356.a.
III. An claritas glorificati corporis oculos intuentium offendat? ibid.
IV. An possit corpus glorificatum se subtrahere à conspectu hominis nondum glorificati. p.356.b.
β. De impassibilitate
Q.1. An in corpore glorificato sint qualitates quatuor elementorum? ibid.
Qu.2. An calor nativus agat in humidum? ibid.
Qu. 3. Unde corporis impassibilitas in beatis? ibidem.
Qu. 4. An corpus glorificatum possit vulnerari? ibidem.
γ. De agilitate. ibid.
Qu. 1. An à corpore glorificato auferenda gravitas? 357.a.
2. An beati possint se movere in instanti.ibid.
δ. De subtilitate unde ea originem trahat in corporib. glorificatis? ibid.
Qu. De bonis externis. An beatorum corpora vestibus induenda? ibid.
Antithesis.
1. Judæorum recentiorum.357.b.
2. Mahumeti.358.a.
3. Chiliastarum.ibid.
4. Origenis ibidem.
5. Methodii.ibid.
6. Pepuzianorum. ibid.
7. Æternalium.ibid.
8. Pelagianorum.ibid.
9. Joviniani. ibid.
10. Areneniorum.ibid.
11. Pontificiorum.359.a.
De aureolis. ibid.

12. Calvi-

12. Calvinianorum. 361. a.
An Lutherus vitæ æternæ felicitatem in corporeis voluptatibus statuerit? 362. a.
An gradus gloriæ negaverit? 362. b.

CAP. VI.

De fine vitæ æternæ.

Finis vitæ æternæ est duplex. 363. a.

CAP. VII.

De objecto vitæ æternæ.

Objectum vitæ æternæ adæquatum sunt Angeli & homines finaliter credentes. 364. a.
Antithesis.
1. Origenis. 365. b.
2. Pontificiorum. ibid.
3. Calvinianorum. ibid.
4. Francisci Puccii. 366. a.
5. Photinianorum. ibid.

CAP. VIII.

De subjecto vitæ æternæ.

Subjectum beatitudinis anima & totum compositum. ibidem.

CAPUT IX.

De adjunctis vitæ æternæ.

Adjuncta vitæ æternæ Tempus & locus, ubi agitur de cœlo empyræo. ibid.

CAPUT X.

De cognatis & pugnantibus vitæ æternæ. 368. a.

CAP. XI.

De usu hujus articuli.

Usus. 1. Theoreticus. ibid.
a. Didascalicus. ibid.
β. Elencticus. ibid.
2. Practicus. 368. b.
a. generalis. ibid.
b. specialis. ibid.
I. Informatorius. ibid.
α. Correctorius. ibid.
β. Exhortatorius. 369. a.
II. Consolatorius. 370. a.

CAP. XII.

Definitionem vitæ æternæ continet 370. b.

Finis Indicis Primi, Tomi IX.

INDEX SECUNDUS TOMI NONI:

Continens dicta Sacræ Scripturæ, partim explicata, partim sic allegata, ut ex ipsa citatione Dicti sensus appareat, partim à strophis Adversariorum vindicata.

Notandum verò Numerum significare paginam, literas a. & b. Columnas.

EX VETERI TESTAMENTO.

GENESEOS.

Cap.	Vers.		
1	31	*valde bona.*	323. b.
2	7	*Spiraculum vitæ.*	258. b.
	17	*morte morieris.*	199. a. 258. b.
3	9	*ubi es?*	18. b.
	15	*conteret caput serpentis.*	258. b.
		semen mulieris.	275. a. 280. a.
	16	*Multiplicabo dolores.*	213. a.
4	7	*erit levatio &c.*	6. a. 259. a.
	14	*Posuit signum.*	196. a.
8	22	*non cessabunt.*	116. b. 126. b.
12	3	*in te benedicentur.*	259. a.
15	1	*merces magna.*	259. a.
	14	*Gentem ego judicabo.*	3. a.
	17	*Cum Sol occumberet.*	19. a.
17	7	*ero Deus tuus.*	275. a.
18	21	*Descendam.*	34. b.
	25	*non faciet judicium.*	7. a.
19	17	*Lothi eductio.*	19. a.
25	8	*satur dierum.*	305. a.
30	6	*Judicavit Deus me.*	3. a.
32	30	*à facie ad faciem.*	300. a. 348. a.
41	14	*mutatio vestit.*	141. a.

INDEX II.

Cap. Vers.
42 38 ad sepulchrum. 181.a.
49 1 in novissimis diebus. 116.b.
17 Explicatur cum sequentibus. 94.b.
18 salutare tuum. 259.a.

EXODI.

3 6 Deus Abraham. 259.a.
13 21 per diem in columna. 19.b.
14 19 Nubes. 35.a.
21 6 in seculum. 115.b.
33 3 Non descendam tecum. 34.b.
19 ostendam tibi omne bonum. 300.a.345.b. 346.a.348.a.
20 Non videbit me homo. 300.a.350.a.
34 29 Splendor cutis. 321.b.

LEVITICI.

18 5 vivet in eis. 259.a.
25 10 Jubilæum. 19.b.
26 41 inducam illos in terram. 93.b.

NUMERORUM.

12 6 Non sic Moses. 348.a.
16 33 in infernum. 182.a.194.a.244.b.
48 Aaron stans inter vivos & mortuos. 19.b.
24 20 in seculum perit. 186.a.

DEUTERONOMII.

5 4 non inveteraverunt. 141.a.
11 21 dies cælorum. 116.b.
27 11 Typus extremi judicii. 49.a.
27 Maledictus. 195.a.
30 3 Reducet te. 94.a.
32 7 dierum seculi. 115.b.
22 ignis succensus. 117.a.186.a.201.a.
consumet terram. 116.b.
34 reconditum apud me. 1.a.7.a.
41 Si acuero gladium. 7.a.
33 15 colles qui non cessant. 126.b.

I. SAMUELIS.

2 10 Judicabit Dominus. 9.a.

II. SAMUELIS.

12 20 mutat vestes. 141.b.

I. REGUM.

1 25 Vivat Rex. 251.b.
2 5 de retributione. 19.b.
6 ad infernum. 181.a.
10 thronus Regis. 19.b.
19 11 Deus non erat in vento. 34.b.

JOBI.

3 4 non requirat eum Deus. 7.a.
7 9 in infernum. 186.b.
10 21 terra tenebrarum. 186.a.
22 ubi non sunt ordines. 186.b.
13 14 ad judicandum. 7.b.
14 12 non erunt cœli. 117.a.
15 15 cœli non sunt mundi. 135.a.
17 6 gehenna sum. 184.a.

Cap. Vers.
13 Scheol domus mea. 181.b.
19 29 restare judicium. 7.b.
20 18 Luet quæ fecit. 187.a.
25 adducet terrorem. 7.b.
21 13 in infernum. 181.b.187.a.
24 19 Scheol. 187.a.
24 auferentur. 117.a.
28 22 infernus. 184.a.
31 12 ignis devorans. 187.b.
38 17 portæ mortis. ibid.

ESDRÆ.

4 8 in abyssum. 191.a.
6 20 Signa. 88.a.

PSALMI.

Psal. Vers.
1 1 Beatus. 259.b.
4 tanquam pulvis. 187.b.
2 9 Confractos disperges. 7.b.
7 12 justus judex. ibid.
13 arcus Domini. 7.b.179.b.188.a.
gladium vibravit. 7.b.
9 8 paravit ad judicium solium. 7.b.
18 in infernum. 188.a.
11 6 pluet Dominus. 8.a.188.a.
7 Recti videbunt faciem. 298.b.
16 10 in inferno. 244.b.
11 saturitas lætitiarum. 298.b.305.a.
17 15 secundum imaginem. 298.b. 305.a. 318.b.
in justitia videbo. 312.a.
18 6 dolores inferni. 213.a.
22 26 Pauperes saturabuntur. 305.a.
27 Vivet cor eorum. 251.b.
25 6 a seculo. 116.a.
27 13 in terra viventium. 260.a.
28 2 in lacum. 188.a.
31 2 in æternum. 259.b.
34 22 mors peccatorum. 188.a.
36 9 torrens voluptatis. 260.a.
inebriabuntur. ibid. & 305.a.
10 videbimus lumen. 298.b.
37 6 educat quasi lumen. ibid.
42 2 Videbo faciem Dei. 298.b.
46 3 terra loco movetur. 117.a.245.b.
49 6 in die mala. 8.a.
15 in inferno. 188.a.
mors depascet. 221.a.
50 3 veniet Deus noster. 8.a.
54 5 judica me. 3.a.
55 16 in infernum. 183.b.188.a.
58 9 super eos ignis. 188.a.
60 6 a facie arcus. 179.b.
63 10 in inferiora terræ. 188.b.
68 2 Pereant peccatores. 8.b.
4 Justi lætabuntur. 305.a.
72 7 ad non Lunam. 117.a.
73 16 labor erat ante me. 8.b.
17 Novissima eorum. 8.b.21.b.
75 3 constitutum tempus. 8.b.
9 retributio impiorum. 188.b.
77 6 annis seculorum. 115.b.
84 5 Beati. 260.a.
88 4 Satiata est anima. 305.a.
12 abaddon. 184.a.

89. diis

Psal.	Vers.		
89	30	dies cœli.	127.a.
90	2	à seculo es tu.	116.a.
	4	dies sicut 1000. anni.	64.b.
91	8	retributio impiorum.	188.b.
97	1	Deus regnavit &c.	117.a.
	5	Sicut cera fluxerunt.	140.b.
102	27	cœli peribunt.	117.b.132.b.139.b.
		ut vestimentum.	140.b.
104	29	renovabis faciem.	148.a.
106	17	Terra deglutivit Dathan.	244.b.
110	3	tecum principium.	321.a.
	5	conteret in die iræ.	9.a.
116	5	qui seminant.	260.b.
122	7	sit prosperitas in muris.	ibid.
125	3	Non relinquit virgam.	ibid.
126	5	cum exultatione metent.	ibid.
139	8	Descendero ad infernum.	245.a.
143	2	ne intres in judicium.	9.a.
	3	mortui seculi.	115.b.
148	6	stare fecit ea.	127.a.
	14	posuit fines tuas.	260.b.
150		totus explicatur.	ibid.

PROVERBIORUM.

Cap.	Vers.		
9	2	sapientia miscuit vinum.	358.a.
	ult.	infernus.	188.b.
11	18	merces fidelis.	260.b.
15	11	Scheol.	183.b.
	24	ab inferno.	188.b.
19	29	percussiones stultorum.	213.b.
23	10	ipse judicabit.	9.a.
30	16	infernus.	188.b.

ECCLESIASTES.

1	4	in æternum stat.	127.a.
3	11	Deus mundum tradidit.	113.b.
	14	in seculum.	127.b.
	17	judicabit Dominus.	9.a.
11	9	adducet te in judicium.	9.a.
12	14	in judicium.	9.b.

CANTICORUM.

8	6	infernus.	139.a.

ESAIÆ.

2	10	ingredere in Petram. &c.	9.b.
3	13	ad judicandum.	9.b.
5	14	infernus.	189.a.
6	2	tegunt facies.	350.a.
11	4	interficiet impium.	41.b.
		judicabit in justitia.	9.b.
	12	dispersos colliget.	94.a.
13	9	dies Domini.	9.b.
		Stella cœli.	81.a.
14	12	Quomodo cecidisti.	98.b.189.a.194.b.
24	7	luxit vindemia &c.	10.a.
	21	visitabit Dominus.	39.b.
	22	dies multos.	230.a.
		in lacuna.	189.a.
25	6	Convivium pinguium.	260.b.
	8	Delebit lacbrymas.	305.a.
	10	Triturabitur Moab.	189.b.
26	21	ut visitet iniquitatem.	10.a.

Cap.	Vers.		
27	1	in die illa.	ibid.
30	18	Deus judicii.	ibid.
	26	Lux lunæ sicut Solis.	133.b.261.a.
	33	Tophet.	189.b.
		Heri.	202.b.
25	8	lachrymas delebit.	305.a.
28	15	fœdus cum morte.	196.b.
30	14	Conteretur sicut lagena.	92.b.
	26	erit Lux Lunæ.	148.a.
	28	Spiritus ejus veluti torrens.	26.b.
		Flatus Domini.	200.b.
	33	ligna multa.	215.a.
33	11	ut ignis devorabit.	190.a.
	14	cum igne devorante.	ibid.
	22	Dominus judex noster.	26.b.
34	8	dies ultionis.	190.b.
35	10	redempti revertentur.	261.a.305.a.
41	12	quomodo cecidisti.	98.b.
42	1	judicium annuntiabit.	3.b.10.a.
		Ecce servus meus.	10.a.
43	4	tabescet &c.	117.b.
		defluit folium.	140.b.
45	7	formans tenebras.	202.b.
	21	Salvans nullus præter me.	279.a.
	23	curvabitur omne genu.	10.a.
49	10	Non esurient.	261.a.
50	11	flamma ignis.	190.b.
51	6	sicut fumus deficient.	118.a.139.a.140.b.
		justitia mea non deficiet.	141.b.
54	10	montes recedent.	127.b.
	13	Docti à Deo.	309.b.
56	12	sumamus vinum.	125.a.
58	12	desolata seculi.	115.b.
60	11	aperta porta.	261.b.
	18	Non erit iniquitas.	296.a.
	20	erit tibi in lucem.	312.a.
64	4	à seculo.	261.b.
		oculus non vidit.	288.a.366.b.
65	5	ignis ardens.	190.b.
		Tota die.	222.a.
	16	oblivioni tradita.	55.b.
	17	nec memorabuntur priores. & 118.b.	ibidem.
		cœli novi.	142.a.
	22	dies ligni vitæ.	171.a.
66	12	fluvium pacis.	261.b.
	15	ecce Dominus in igne.	10.b.118.b.
	16	judicabit in igne.	132.b.
	22	Cœli novi.	142.a.
	23	de mense in mensem. &c.	143.a.
	24	ad satietatem visionis.	212.b.
		vermis non morietur.	190.b.221.a.222.a.

JEREMIÆ.

1	13	olla accensa.	196.b.
7	15	semen Ephraim.	92.b.
23	19	Ecce turbo.	10.b.
25	31	Judicium Domini cum gentibus.	3.b.
26	11	Judicium mortis.	4.a.
30	11	castigabo te in judicio.	ibid.
31	36	deficiet Israel.	127.b.

EZECHIELIS.

24	9	grandis pyra &c.	119.a.
26	20	descendunt in lacum.	190.b.

Morteris

Cap.	Vers.		
28	8	*morieris mortibus.*	190.b.
31	34	*Non docebit vir proximum.*	309.b.
32	25	*descendunt in lacum.*	191.a.
33	12	*Non delector.*	262.a.
34	17	*judicans inter pecudem.*	11.a.

DANIELIS.

2	31	*quarta Monarchia.*	77.b.
	44	*suscitabit regnum.*	11.a.
	45	*Comminuit.*	119.a.
7	9	*throni positi sunt.*	11.a.
	10	*Libri aperti.*	45.a.
	11	*donec interfecta.*	119.a.
	13	*Filius hominis.*	166.b.
8	10	*Stellas conculcavit.*	83.b.
9	27	*usque ad consummationem.*	119.a.
11	44	*turbabit Antichristi fama.*	76.b.
12	2	*Multi resurgent.*	43.b.
		ad opprobria.	191.a.
	3	*qui docti fuerint.*	337.b.
	13	*in sorte tua.*	388.b.

HOSEÆ.

3	4	*sedebunt filii.*	94.a.
9	15	*propter malitiam.*	93.a.
12	11	*per manum Prophetarum.*	302.b.
13	13	*dolores parturientis.*	12.a.

JOELIS.

2	2	*dies tenebrarum.*	ibid.
3	1	*in tempore illo. &c.*	ibid.
	2	*vallis Josaphat.*	12.b.61.a.
	15	*obtenebrabuntur.*	12.b.119.a.

MICHEÆ.

4	11	*videbit in Sion oculus.*	298.b.
7	19	*in profundum maris.*	54.a.

AMOS.

5	18	*desiderantes diem Domini.*	12.b.

HABACUC.

Cap.	Vers.		
2	4	*ex fide vivet.*	286.a.

SOPHONIÆ.

2	12	*in tempore illo &c.*	12.b.
3	9	*humero uno.*	353.b.

HAGGÆI.

2	7	*modicum tempus &c.*	13.a.

ZACHARIÆ.

2	4	*sine muro.*	94.a.
3	9	*auferam peccatum.*	312.a.
12	10	*aspicient ad me. &c.*	13.a.
14	6	*Non erit lux.*	76.b.

MALACHIÆ.

3	1	*Ecce venit &c.*	13.b.198.b.
	16	*liber monimenti.*	14.a.
4	1	*ecce dies.*	14.a.262.a.
		clibanus.	191.a.
	4	*judicia.*	14.a.
		de Elia.	90.b.

SAPIENTIÆ.

2	23	ἐπ' ἀφθαρσίᾳ.	142.b.
3	7	*Fulgebunt justi.*	321.a.
5	3	θλῖψις.	217.b.
	14	*in inferno.*	191.a.
6	24	*Tormenta patientur.*	191.b.

JUDITH.

16	20	*ignem & vermes.*	191.a.235.b.

SIRACIDIS.

7	19	*ignis & vermis.*	191.b. 235.b.
39	33	*ad vindictam.*	237.a.
41	5	*Judicium omni carni.*	15.a.
44		*de Enocho.*	90.b.

EX NOVO TESTAMENTO.

MATTHÆI.

Cap.	Vers.		
3	10	*in ignem.*	20.a.192.a.
	11	*Spiritu & igne.*	20.a.
	12	*in horreum.*	20.a.237.a.
5	8	*Deum videbunt.*	298.b.
	12	*merces vestra.*	250.b.
	18	*prætereat cœlum.*	119.b.
	22	*ignis gehennæ.*	216.b.
	26	*ultimus quadrans.*	192.a.
6	10	*adveniat regnum.*	108.a.
	13	*Libera à malo.*	ibid.
	19	*Nolite thesaurizare.*	178.a.
7	13	*lata via & porta.*	241.a.
8	11	*multi ab Oriente.*	263.a.
	12	*Filii regni ejicient ur.*	192.a.
	29	*torquere ante tempus.*	39.b.
10	28	*in Gehenna.*	192.a. 242.a.
11	11	*regnum cœlorum vim patitur.*	263.a.
	22	*in infernum.*	182.a.192.a.245.a.
	27	*nemo novit Patrem.*	350.a.
12	18	*Judicium gentibus annuntiabit.*	3.b.
	27	*Filii judicabunt vos.*	37.a.
	35	*de omni verbo otioso.*	4[illegible].b.
	39	*in corde terræ.*	245.a.
	40	*in die judicii.*	15.a.
		condemnabunt generationem.	87.b.
13	30	*parabola messis.*	20.a.
	39	συντέλεια.	120.a.
	40	*igne comburentur.*	192.b.
	41	*mittet Angelos.*	202.a.
	43	*fulgebunt ut Sol.*	338.b.343.a.
	49	*Venient Angeli & segregabunt.*	36.a.
15	24	*ad oves perditas domus Israel.*	173.a.
16	18	*portæ inferorum.*	182.a.
	26	*quid prodest homini.*	178.a.
17	11	*Elias veniet.*	90.b.
		Transfiguratio Christi.	265.a.
18	9	*Gehennam ignis.*	218.b.
	10	*facies Dei.*	348.b.366.b.
19	28	*sedet duodecim.*	36.b.38.a.339.b.
20	23	*idem denarius.*	340.b.342.b.

Sedere

Cap.	Verſ.		
	23	*Sedere ad dextram.*	279.b.
22	30	*ἰσάγγελοι.*	281.a.317.b.343.a.
23	37	*domus deſerta.*	93.a.
24	6	*bella.*	73.b.
	12	*refrigeſcet charitas.*	74.b.
	14	*in univerſo orbe.*	76.a.
	15	*abominatio deſolationis.*	79.a.
	27	*ſicut fulgur.*	73.a. 76.b.
	29	*Sol obſcurabitur.*	79.a. 82.b.
		Stella cadent.	83.b.
		Virtutes cœli movebuntur.	84.a.
	30	*ſignum Filii hominis.*	84.b.
		plangent omnes tribus.	86.a.
	35	*Verba mea non præteribunt.*	142.a.
	37	*Sicut in diebus Noe.*	134.b.
25	10	*Clauſa eſt janua.*	222.b.
	21	*ſuper multa.*	340.a.
		in gaudium Domini.	305.b.
	34	*dicet Rex.*	50.b.
		eſurivi, ſitivi,	46.b.51.a.
	40	*quicquid feciſtis.*	47.a.
	41	*diſcedite maledicti.*	18.a.
		paratum Diabolo.	201.b.
		& ejus Angelis.	220.a.241.a.
26	24	*ſi non eſſes natus.*	239.b.
	29	*de genimine vitis.*	171.b.
27	53	*apparuerunt multis.*	320.b.

MARCI.

Cap.	Verſ.		
9	47	*gehenna ignis.*	216.b.
10	15	*Tanquam puer.*	282.a.
	40	*Sedere ad dextram.*	279.b.
13	10	*apud omnes gentes prædicari.*	76.a.
	25	*Stella cadent.*	83.b.
		virtutes cœli movebuntur.	84.a.
	26	*in nubibus.*	34.b.
	31	*verba mea non præteribunt.*	142.a.
	32	*de die illa nemo novit.*	30.a.
		nec Filius hominis.	62.b.
14	62	*in nubibus.*	34.b.

LUCÆ.

Cap.	Verſ.		
3	17	*ignis inextinguibilis.*	192.a.
		in horreum.	257.a.
6	31	*in abyſſum.*	39.b.
9	26	*in gloria Angelorum.*	32.a.
10	15	*ad infernum.*	182.a.
	18	*videbam Satanam.*	98.b.
11	31	*Condemnabit illos.*	37.b.
12	32	*puſillus grex.*	279.a.
	46	*ſecabit illum.*	192.b.
	48	*vapulabit paucis.*	230.b.
13	24	*Anguſta eſt porta.*	364.a.
16	9	*ut recipiant in tabernacula.*	37.b.
	17	*præterirent.*	119.b.
	23	*in inferno.*	182.b.194.b.244.b.
	26	*chaſma magnum.*	197. b. 222.b.
17	24	*in die ſuo.*	15.b.
		ſicut fulgur.	76.b.
	26	*ſicut in diebus Noe.*	134.b.
	32	*Mementote uxoris Lothi.*	100.a.
18	8	*num fidem inveniet.*	73.a.75.a.
	17	*Veluti puer.*	282.a.
20	34	*filij hujus ſeculi.*	114.b.
	36	*ἰσάγγελοι.*	317.b.

Cap.	Verſ.		
21	9	*nondum eſt finis.*	116.a.
	24	*Tempora gentium.*	96.a.
	25	*Sonitus maris.*	86.b.
		ſigna in Stellis.	83.b.
		ſigna interitus mundi.	85.b.
		tempora gentium.	96.a.
	26	*virtutes cœli movebuntur.*	84.a.
	27	*in nube.*	34.b.
	28	*redemptio veſtra.*	24.b.
		appropinquat.	80.b.
		Mementote uxoris Loth.	105.a.
		attollite capita.	87.b.106.a.107.b.
	31	*regnum Dei.*	107.a.
	33	*cœlum & terra peribunt.*	142.a.
	34	*ne graventur corda.*	104.a.b.
22	30	*Sedebitis & vos.*	36.b.
		ſuper ſedes duodecim.	339.b.
24	31	*ἄφαντος factus.*	326.a.
	44	*cùm vobiſcum eſſem.*	34.a.

JOHANNIS.

Cap.	Verſ.		
1	3	*Mundus factus eſt.*	113.a.
	18	*Deum nemo vidit.*	350.b.
2	6	*ſex hydriæ.*	20.b.
3	13	*Nemo adſcendit in cœlum.*	284.b.
	18	*non judicatur.*	4.a.25.b.
	36	*vita æterna.*	254.b.
4	50	*Filius tuus vivit.*	251.b.
5	21	*Suſcitat & vivificat.*	279.b.
	22	*Pater non judicat.*	26.b.
		omne judicium.	15.b.
	24	*in judicium.*	55.a.
	27	*Dedit ei poteſtatem judicandi.*	15.b.
		quatenus filius hominis.	25.b.
	30	*judicium meum juſtum.*	3.b.
	39	*vita æterna.*	274.b.
6	50	*Patrem nemo vidit.*	350.b.
7	4	*Declara te mundo.*	113.b.
8	15	*non judico quenquam.*	25.b.
	26	*Loquor in mundo.*	113.b.
	44	*homicida ab initio.*	199.a.
10	16	*unum ovile.*	171.b.
12	19	*Mundus abit.*	113.b.
	31	*nunc judicium eſt.*	26.a.
	50	*eſt vita æterna.*	254.a.
14	2	*iterum veniam.*	16.a.
		multæ manſiones.	284.b.339.b.
	23	*Veniemus ad eum.*	34.b.
15	6	*in ignem conjiciunt.*	193.a.
16	22	*gaudebit cor veſtrum.*	305.b.
17	3	*vita æterna.*	254.a.

ACTORUM.

Cap.	Verſ.		
1	11	*Quemadmodum aſcendit.*	62.a.
2	27	*in inferno.*	182.b.245.a.
	37	*ad inferos.*	182.a.
3	20	*tempus inſtaurationis.*	107.a.148.b.
9	7	*Stephanus vidit Jeſum.*	326.b.
10	40	*conſpicuum fieri.*	ibid.
15	18	*à ſeculo.*	116.a.
17	31	*per virum.*	28.a.

ROMANORUM.

Cap.	Verſ.		
1	20	*Ex creatione Mundi.*	151.a.

judicium

Cap.	Vers.		
2	3	*judicium Dei.*	16.a.
	5	*iram thesaurizas.*	1.a.193.a.209.a.
		in die ira.	4.b.
		dies judicii.	5.a.
	9	*Afflictio.*	217.b.
	15	*inter se accusantes.*	16.a.
	16	*secundùm Evangelium.*	38 a.
		in die, cùm judicabit.	22 a.
4	13	*hæres mundi.*	114.a.
6	23	*donum Dei.*	282.a.
		stipendium peccati mors.	193.a.
7	10	*Mandatum ad vitam.*	259.b.
8	19	*solicita expectatio.*	86.b.123.b.
		non sunt condigna.	282.a.
	21	*creatura liberabitur.*	148.b.
	23	*Redemptio corporis.*	314.a.
	29	*Conformes imagini.*	308.b.
	35	*angustia, afflictio.*	217.b.
10	4	*Finis legis Christus.*	250.a.
11	25	*mysterium hoc.*	95.b.
	32	*ut omnium misereatur.*	230.b.
14	11	*mihi curvabitur.*	37.b.
	10	*omnes sistemur.*	48.b.
16	20	*conteret Satanam.*	296.b.
	25	*æternis temporibus tacitum.*	276.a.

I. CORINTHIORUM.

Cap.	Vers.		
1	30	*Sapientia, justitia, &c.*	108.a.
2	8	*principes hujus seculi.*	115.a.
	9	*oculus non vidit.*	288.a.366.b.
	11	*nemo novit.*	350.b.
	14	*animalis.*	252.a.
3	8	*Iuxta laborem.*	340.a.
	13	*cujusq; opus dies manifestabit.*	44.b.
		dies illa. 5.a.	
4	4	*qui me judicat Dominus.*	4.a.
	5	*illuminabit occulta.*	49.b.
6	3	*Angelos judicabimus.*	18.b.39.b.296.b.
7	29	*tempus breve est.*	16.a.176.b.
	31	*qui utuntur mundo.*	113.b.
		schema mundi præterit.	p.120.a.132.a. 155.a.
	33	*quæ sunt mundi.*	113.b.
10	11	*fines seculorum.*	116.a.
13	8	*Charitas non excidit.*	355.a.
		linguæ cessabunt.	353.b.
		destruenda γνῶσις.	310.a.
	9	*ex parte cognoscimus.*	ibidem.
	12	*visio Dei.*	344.b.346.b.
		à facie ad faciem.	298.b.
	13	*charitas major.*	300.a.
15	24	*deinde finis.*	97.a.116.a.120.b.168.a.
		tradet regnum.	302.b.
		cùm aboleverit omne Imperium.	97.a. 303.a.341.a.
	28	*Deus omnia in omnibus.*	302.a.343.a.
	42	*alia claritas Solis.*	339.a.
	43	*ἐν ἀφθαρσίᾳ.*	315.b.
	44	*in honore & gloria.*	314.a.
	45	*corpus spirituale.*	316.b.
	50	*sicut portavimus.*	309.a.
	55	*inferne.*	182.b.
16	22	*maranatha.*	16.a.

II. CORINTHIORUM.

Cap.	Vers.		
3	18	*retectâ facie.*	298.b.
		tanquam per speculum.	309.a.
4	4	*Deus hujus seculi.*	115.a.
	18	*ea quæ videntur.*	1[illegible].b.
5	10	*prout gessit.*	44.b.
		omnes manifestari oportet.	48.b.
6	4	*in anxietatibus.*	217.a.
12	2	*Cœlum tertium.*	254.b.
		arcana verba.	345.b.
	10	*in anxietatibus.*	217.b.

GALATARUM.

Cap.	Vers.		
2	20	*vita Christi.*	252.a.
4	9	*elementa mundi.*	114.a.
6	14	*mundo crucifixus.*	113.b.177.a.
	18	*metet corruptionem.*	193.a.

EPHESIORUM.

Cap.	Vers.		
1	6	*Gloria gratiæ.*	363.a.
	14	*arrha salutis.*	280.b.
2	2	*seculum hujus mundi.*	115.a.
3	9	*absconditum.*	276.a.
	10	*ut innotescat.*	350.b.
	11	*αἰώνιον.*	116.a.
4	9	*inferiora terræ.*	245.b.
	18	*vita Dei.*	252.a.
5	5	*in regno Dei & Christi.*	172.a.2[illegible]7.a.
	28	*mundabit Ecclesiam.*	312.a.
6	12	*Principes mundi.*	115.a.

PHILIPPENSIUM.

Cap.	Vers.		
2	10	*subterranei.*	245.b.
3	21	*corpus humilitatis.*	314.a.
		conformabitur.	ibid. 339.a.

COLOSSEN.

Cap.	Vers.		
1	22	*irreprehensibiles.*	312.b.
	26	*Mysterium absconditum.*	276.a.
		à seculis.	115.b.
2	8	*Elementa mundi.*	114.a.
3	3	*vita abscondita.*	252.b.
	4	*cùm apparuerit.*	107.b.
	10	*induentes novum.*	369.a.
	20	*Mortui elementis mundi.*	ibid.

I. THESSALON.

Cap.	Vers.		
2	16	*Venit ira Dei.*	93.b.
4	17	*rapientur in nubibus.*	155.a.172.a.
5	2	*ut fur in nocte.*	71. b.
	3	*sicut dolor partus.*	213.a.
	4	*dies illa.*	5.a.
	23	*sanctificet vos totos.*	312.b.

II. THESSALON.

Cap.	Vers.		
1	6	*justum est apud Deum.*	194.b.
		tribuere afflictionem.	217.b.
	8	*ἐπιφάνεια.*	5.b.
	9	*interitus æternus.*	193.a.202.a.
		à facie Domini.	210 a.
2	1	*tempus ἐπισυναγωγῆς.*	48.b.
	2	*non moveamini.*	65.b.
	3	*non veniet dies.*	78.b.

[illegible]

Cap.Verf.
ἀποστασία. 78.a.
7 Mysterium ἀνομίας. 74.b.
8 iniquus ille. 41.b.76.b.

I. AD TIMOTH.

2 5 Conciliator Dei & hominum. 284.a.
4 8 pietas habet promissionem. 250.b.
6 16 immortalitas. 319.a.
lucem inaccessam. 350.b.
17 divites hujus seculi. 115.a.

II. AD TIMOTHEUM.

4 8 corona gloriæ. 107.b.

AD PHILEMONEM.

15 Servus seculi. 115.b.

I. PETRI.

1 4 hæreditas immortalis. 257.b.
8 exultabitis. 306.a.
9 finis fidei vita æterna. 259.a.
12 desideravit prospicere. 350.b.
2 12 in die visitationis. 5.a.
4 7 omnium finis. 121.a.
17 judicium incipit. 3.b.
5 8 Vigilate. 106.a.

II. PETRI

1 4 divinæ naturæ participes. p. 304.b.347.b.
2 1 Fuerunt Pseudoprophetæ. 73.b.
celer perditio. 193.b.
3 Judicium non tardat. 128.a.
4 in tartarum detrusos. 18.b.39.b.193.b.
9 puniendos servare. 193.b.
2 4 in judicium. 39.b.
3 5 cæli creati. 122.b.
terra ex aqua. 134.a.
7 cœli servantur igni. 44.a.121.a.
8 Dies unus sicut 1000. anni. 64.b.
11 renovabuntur. 155.a.
12 Dies Domini. 5.a.128.b.
13 cæli novi. 142.a.312.b.

I. JOHANNIS.

1 2 vita æterna. 253.b.276.a.
2 15 diligere mundum. 113.b.
16 omne quod est in mundo. ibid.
17 Mundus transit. 121.a.142.a.177.a.
3 2 videbimus eum. 300.a.
sicuti est. 347.a.
similes ei erimus. 107.b.309.a.
5 4 vincit mundum. 114.a.
20 vita æterna. 253.a.

HEBRÆORUM.

1 2 condidit secula. 114.b.
11 ipsi peribunt. 117.b.140.b.
4 13 omnia nuda. 101.a.
6 2 judicium æternum. 193.a.
10 non est injustus Deus. 264.a.
8 6 melius testamentum. 276.b.
9 26 consummatio seculorum. 120.b.
27 statutum est homini. &c. 1.a.

Cap.Verf.
10 27 ignis æmulatio. 193.a.216.b.
12 1 Nube testium. 34.b.
22 accessistis ad montem. 329.a.
26 movebo terram. 13.a.121.a.
29 ignis consumens. 350.a.

JACOBI.

2 19 Dæmones credunt. 236.b.
3 6 à gehenna. 193.b.
5 1 plorate divites. 178.a.

JUDÆ.

Versic.
6 ad judicium tenetur. 39.b.193.b.
7 ignis æternus. 193.b.194.a.
14 prophetavit de his Enoch. 6.b.
ecce venit Deus cum millibus. 36.a.
judicium facere de omnibus. 40.b.
Enoch septimus ab Adam. 65.a.

APOCALYP.

1 7 in nubibus. 34.b.
15 chalcolibanus. 20.b.
16 gladius ex ore. 20.b.87.a.
18 claves inferni. 182.b.202.b.
2 7 de ligno vitæ. 272.b.
17 Manna absconditum. 222.b.
Calculum album. 273.a.
26 super gentes. 37.a.
3 4 in albis. 273.a.
12 Columna in templo Dei. ibid.
21 Dabo ei sedere. 37.a.273.b.
4 4 Seniores. 36.b.
in albis. 273.b.357.a.
8 quatuor animalia. 307.b.
5 3 sub terra. 246.a.
8 habentes citharas. 353.a.
6 8 infernus. 182.b.
equus pallidus. 199.b.
13 terræ motus factus est. 121.a.
1 sicut ficus. 140.b.
7 4 obsignantur frontes. 96.a.
13 Amicti stolis albis. 357.a.
15 ante thronum Dei. 273.b.
16 non esurient. 317.b.
9 1 infernus. 193.b.
6 quærent mortem. 209.a.
10 6 tempus non fore. 121.b.143.a.
Angelus jurat. 122.a.
11 3 duo testes. 90.b.
12 7 Michael & Angeli. 296.b.
9 projectus est Draco. 98.b.
12 tempus modicum. 70.a.
14 2 Citharœdi. 353.a.
3 quatuor animalia. 328.b.
10 De vino iræ Dei. 193.b.209.b.
in conspectu agni. 212.b.
11 die & nocte. 194.a.
14 mitte falcem. 17.a.
15 2 misit in lacum. ibid.
Cithara Dei. 353.a.
17 3 Mulier super bestiam. 90.a.
18 20 judicabit Deus. 17.b.
19 7 nuptiæ agni. 107.a.
8 byssinum purum. 357.a.
11 equus albus. 21.a.

Cap.	Vers.		
	20	*in stagnum ignis.*	216.b.
20	2	*mille anni.*	172.b.
	10	*in stagnum ignis.*	240.b.
		die ac nocte.	194.a.
	12	*libri aperti sunt.*	17.b.45.a.
		vivi & mortui.	40.b.
	13	*infernus.*	182.b.
	14	*Conjecti in stagnum.*	297.a.
21	1	*mare jam non est.*	136.a.
		Cœlum novum.	142.a.
	2	*Civitas sancta.*	266.b.
	5	*nova facio omnia.*	142.b.
	22	*Templum non vidi in ea.*	303.a.
	27	*scripti in libro vitæ.*	364.b.
21 & 22		*cœlestis Hierosolyma.*	143.b.266.b.
22	1	*De sede Dei.*	251.a.
	17	*Sponsa dicit, veni.*	107.b.
	20	*VENI DOMINE JESU.* 18.a. 22. b.	

Finis Indicis Secundi, Tomi LX.

INDEX TERTIUS, AUTORUM ALLEGATORUM, Explicatorum & Vindicatorum.

Numerus notat paginam, Litteræ paginæ faciem.

A.

ADmonit. Neostad. de humana Christi natura. p.33. a.

Adrichomius Christianus. de loco judicii extremi. 61.a. de apostasia. 78.a.

Ægydius Romanus. de igne infernali.234.a. de claritate beatorum.322.a.

Agapedus. de cognitione causæ in extremo judicio. p.50. a.

Agenda Moguntinensia. de merito vitæ æternæ. p.283.a.

Alardus Wilhelmus. de vita æterna. 372. b.

Albertus M. de pœnarū infernalium æternitate.225.a. de cœlo novo.256.b.

Albertus Patavinus. de nocte quâ Christus ad judicium veniet. 71.a.

Alciatus. de voce παράγειν. 120.a.

Alcimus Avitus. de æterna beatitate. 298.a. 372.a.

Alcoran. de judicio extremo.32.a. hujus continuatione.56.a. fine mundi. 70.a. vita æterna.358.a.

Alcuinus. de Iride.19.a. in v.27. Johan.5. 29. a. de homine Christo judice.30.a. in v.4. Eccles.1. 127.b. de gradibus suppliciorum infernalium. p.238. b. de fide salvante. pag. 286. b. de Dei visione. p.301.b.

Alensis Alexander. de abysso. 185. a. de fide damnatorum. 236.b.

Alger. de æterna morte. 208.b.

Aliacus Petrus. de æterna beatitudine. 294. a.

Alphonsus de Castro. de quodam scripto Gennadii. p.169.a.

Alphonsus de Tostato. de valle Josaphat. 62.a. de igne infernali. 234.a.

Alstedius Johan. Henricus. de cœli significationibus. 256.a. de gradibus gloriæ æternæ. 342.b. de visione Dei.351.b.

Altercatio Ecclesiæ & Synagogæ. de triplici Dei judicio.18.b. beatorum sanctitate.313.a.

Althammer. de mundi interitu. 138.b.

Alvernus Guilielmus. de corporibus damnatorum. 226.a. de vita æterna.258.b. retributione Sanctorum.314.b. corpore spiritu. li. 318.b. æterna bonorum beatitudine. p.333.b.

Ambrosius. de maranatha. 16.b. in v.9. Genes. 3.18. b. in Johan.5.v.27.28.b. in vers.32. Marc.13. 30.b. 62.b.63.a. gloria Angelorum.32.a. de nube.34.b. de Angelis Christi judicis comitibus. 36. a. libris apertis. 45.a. incredulitate.46.a. in Rom.3 v. ff. 20.54.a. tempore judicii extremi.64.a. 72. a. sex Mundi millenariis. 65. b. Evangelio in toto orbe prædicato.77.b. de Apostasia. 78.a. signis mundi finis. 81.a. fine mundi. 82. a. planctu impiorum in fine mundi. 86.a. universali Judæorum conversione 94.b. subjectione Christi p.98.a. extremo judicio.108. b. in v. 31. 1. Corinth. 7.120.a. in v. 13. Apoc.6.121.a. igne extremi judicii. 131.a. cœlorum materia.133.b. alteratione.145.a. de Rom. 8.v.21.154.a. de 4. libro Esdræ. 173. b. Sybillis. 174.b. æterna morte. p. 208.a. vermc infernali. 217.a. stridore dentium. 218. b. pœnis damnatorum. 228.a. igne infernali.234.b. ejus æternitate.248 b. cœlo.252.b. vita æterna.254.b.258.b. palma.p.271.b. fide salvante.286.b. Dei visione. 301.a. 351.a. Dei cognitione.310.b. gradibus gloriæ æternæ.341. a.

Ambrosius Ansbertus. de sex mundi millenariis.65. b. pœnæ infernalis æternitate. 224.a. 354.b.

Angelomus. de retributione.1.Reg.2.10 b. dilectione beatorum.313.b.

Anhaldini. de Christo judice.33.a.

Anshelmus. de objecto extremi judicii. 43.a. libris apertis.45.a. forma judicii.48.a. extremo judicio. 103.b. terra nova. 147.a. inferno.180.a. ejus pœna.205.a. ira Dei.201.a. æterna morte.208.b. Stagno ignis.216.b. damnatorum invidia.218.b. pur-

gatorii

gatoriiigne.232.b.igne infernali.p.234.a.vermibus infernalibus. 235.b. corpore damnatorum. 242.b. in vers.19.Rom.8. 282.a. de beatitudine. 289.b. de Deo, qui omnia in omnibus.304.b. æterna beatitudine.292.b.295.a. charitate. 300.a. gaudiis vitæ æternæ. p.306.b. glorificatione Dei. 308.b. cognitione Dei. p.311.a. dilectione beatorum. 313.b. corporibus beat.315.a. impassibilitate.321.a.claritate beatorum.322.a.fanitate.322.b. pulchritudine.323.b. agilitate. 324. b. subtilitate. 325.a.amore.329.a.bonorum vitæ æternæ universalitate. 331.a. agnitione mutua post hanc vitam. 354.b. de beatorum nuditate.357.a.

Antoninus. de Albanensibus.125.b.

Aretas.in v.13.Apocal.16.121.a. abysso.185. a. Manna. p.273.a.

Aretius. de creaturis irrationalibus judicandis. p.44.a. extremi diei computatoribus. 67.a. creaturæ expectatione. 151.a.mundi duratione.156.a.

Aristoteles. de morte.179.a. cœlo.133.b. 253.a. 254.b. pulchritudine.323.a. de loco.326.a.

Armachanus. de Armenis.344.a.

Armandus.in v.32.Marc.13.63.a.

Arnobius. de mundi consummatione. 145. a. inferno. 180.b. causa vitæ æternæ meritoria.285.b.

Athanasius.de extremo judicio.21.a.de Orantibus versus Orientem.60.b. tempore judicii. 62.b. in v. 32. Marc.13.63. a.formidine judicii. 109.b. de v. 20 1.Joh.5.253.b. æterna beatitate. 297.b. cœlo. 367.b.

Athenagoras. de judicio extremo. p. 23.a. mundi fine. 122.b.

Audœnus. de æterna beatitudine.292.b.

Aventinus. de judicii tempore. 66.a. Romana potestate.78.b.

Averroes. de cœlo.133. b.

Augustana Confessio. de extremo judicio.24.a. Anabaptistis.162.a. 228.b.

Augustinus.de judicio Dei.2.a.7.a.novissimo.2.b.4.b. 6.a. 21.b.22.a.21.b.22.a.in Johan.3.vers. 18.4.a. gladio Christi. 7.b.in v.5.Psalm.9.ibid.in vers.3. Psalm.50.8.a. in v.2.Psal.68.8.b. in v.16. Psalm. 73.ibid.& 22.a. in v.10.1.Sam.2.9.a.in v.14.Eccles.12.9.b. in v.1. Esa. 42. 10.a. in v.15. Esa.66. 10.b.in v. 10. Zach.12.13.b.in v.1. Malach.3. ibid. in v.16.cap.3.14.a. in v.4.Malach.4.ibid.in v.41. Matth.12. 15.a. de locis aliquot N.T.ibid.in v.22. Johan.5.15.b.de maranatha.16.b. futuro judicio. 17.b. judice extremo.18.a. clibano.19.a. Lothi eductione. ibidem.in v. 21. Exod.13.19.b.Gnosticis.23.b. desiderio extremi diei. 25.a de Johan.8. v.15.26.a.Dei Patris judicio.26.b. Filii hominis. 27.a. in v. 27.Johan.25.28.b.homine Christo judice. 27.a. 29.b. nube. 34. b. Apostolis extremi judicii assessoribus.36.b.Sanctorum judicio.37.a. 38.a. rebus obscuris.39.a. 57.b. de Angelis jam dum patientib.40.a. objecto judicii.42.b.43.a. 44.b. libris apertis.45. a. libro accusationis diabolicæ.45.b. fidei necessitate.46.a. in v.35.Matt. 25.46.b.forma judicii.48. a.causæ cognitione. 50.a. igne æterno. 52.a.judicis severitate. 52. b. damnatione æterna.53.a. culparum piorum abolitione.55. b.judicii continuatione. 56.a. ordine judicii.57.b. tempore. 62.b. in vers.32. Marc.13. 63.a. tempore adventus Christi. 63.b. sex mundi millenariis.64.b.65. b. computatoribus temporis judicii.66.a. fine mundi. p.73. b. persecutione Ecclesiæ.74.b. apostasia.78 a.splendore Christi. 80.b. signis finis mundi.81.b 89.b. stellis cadentibus.83.b.hominum securitate.87.b.Sibyllæ oraculo p.88. b. universali Judæorum conversione. p.94.b.traditione regni Christi.pag.97.a. judicio. p 99.a. 100.b.102.a. uxore Lothi. p.105.a. pœnitentia.105.b.fiducia in opera.106.b.judicio extremo.108.b. Domino mundi.115.a. fine omnium.123.a. mundi. p.123.b.de Felice.125.b. Porphyrio.126.a.contra Philosophos.ibid. igne extremi diei.129.b. 130.b.131.a. materia cœli.133.b. diluvii&extremi judicii collatione.135.a.mūdi interitu.135.b.137.a.stella Veneris.143.a. Angelorū dolore. 149.a. creatura.ibid. & 150. b. Chiliastis. 158.a. Cerintho.158.b. futuro seculo.p.161.a. Sibyllis.174.b.excidio Sodomitico.175.b.usu mundi.176.b. mundo crucifixo.177.a. in v.15. 1. Joh. 2. p 177.b. mundi vanitate. ibid. terrenis divitiis. 178.a. de bonis operibus.178.b. desiderio vitæ æternæ.ibid.in v.6. Psalm.60.179.b. inferis.180.a. inferno.180.b. 195.b.in Apocal. 20. v.13. 182. b. vermibus impiorum. 190. b. in v. 19. Sapient.7. 191.b. pœnarum repetitione.p.193.a. Sodomitis. 196.a. ira.Dei 201. a. pœna infernali. 202. a. 204. a. b. æterna morte.208.a. visionis Christi carentia.210.b. separatione beatorum & damnatorum. 211.a. tenebris exterioribus.212. a. fletu & stridore. 214.a.verme damnatorum. 214. b.igne infernali.215.b. 226.b.233.a. 234.a.b.235.a. morte damnatorum.219.a. levatione damnatorum 221. b. cruciatu infernali.ibidem. ejus æternitate.221.a. 223.b.224.b.225.b.229.a. Dei potentia.225.b. de origine 227. b. Misericordibus.228.a.230.a. in v. 32. Rom.11.230.b. Ninivitarum eversione.231.a. pœnæ infernalis ætern. 231.a. de chasmate. 232.b. de corporibus dæmonum.p.233.a. 234. a.b. 235.a. vermibus infernalibus.235.b. in v.19. Syr.7. ibid. fide dœmonum.236.b.gradibus suppliciorum infernalium. 237.b. loco inferni. 243.a. de inferis. 243.b. 246.a. horum meditatione. 248.a.b.mercede fidei.251.a. vita beatorum.251.b. æterna. ib. & 258.b. distinctione gratiæ & gloriæ. 252.b. duplici vita.ib.in v.50.Joh.12.254.a.hæreditate cœlesti.258.a. terra viventium.260.a. in v. 9. Psalm. 36. ibidem. de Psal.150.260.b.Pythagora.264.b. in v.2. Apocal.21.266.b. vita futura.276. b. beata vita. 277.a. statu beatitudinis. p.277.b.279.a. 283.a. in v.23.Rom.6.282.a. de solo Christo causa meritoria vitæ æternæ. p. 285. b. fide salvante. 286.b.287.b.in v. 9. 1.Corinth. 2. 288.a. incomprehensibilitate futuræ gloriæ. 289. a. de beatis. 289.b. de felicitate beatorum. pag. 290.a.291.b. 295.b.298.a. Dei visione. 298 a.b. 299. b. 301. a. Deo, qui erit omnia.303.b. 304. a. gaudiis vitæ æternæ.306.b. Dei glorificatione.308.a.conformatione imaginis divinæ.309. b. Dei cognitione 310.a.b. beatorum sanctitate. p.312. b. dilectione. 313.b. dotibus corporis.314.b.316.a.corpore spirituali.318.a. beatorum immortalitate. 319. a. b. impassibilitate. 321.a. claritate.322. a.pulchritudine.323.a.b.agilitate. p. 324. a. clarificata carne. 327.b.societate.330.a. habitatione.330.b.bonorum universalitate. 331.b. æternitate.333.a. requie in Deo.pag.334. b. beatitudinis subjecto. 335. b. gradibus gloriæ æternæ. pag. 341. a. 343. a. comprehensione.pag.345.a. visione Dei. pag. 349. a. pag. 352.a.glorificatione. p.353.a. corporum claritate.

ritate.355.b.356.a. agilitate.357.a. æterna beatitate.358.b. de æternalibus: ibid Pelagianis. ibid. denario.359.a. virginitate.360.b. cœlo.361.b. p.367.b. beneficiis divinis.p.368.a. beatitudine.369.a. bonorum operum studio.370.a. vita æterna.370.b.

Avicenna. de vita æterna. 358.b.

Ausonius. de dote.316.a.

Autor imperfecti operis. de securitate mundi.75.b. fine mundi.82.b.

B.

BAlduinus Fridericus. de visione Dan. 2. 11.b. de v.6.Zach.14.76.b. universali Judæorum conversione.94.b.

Baronius.de Papiâ.159.a.

Barradius Sebastianus. de Maria Christi in judicio socia.32.b. objecto extremi judicii. 43.b. Maria & parvulis baptizatis non judicandis.44.a. in v.35. Matth.25.p.46.b. justorum peccatis revelandis.53.b. valle Josaphat.61.b. Evangelio in toto orbe prædicato.77.a. signo crucis.92.a. effectis ignis extremi.130.b. cœlorum stellatorum conflagratione.p.132.b. materia cœli.133.b. superiori æris regione.134.b.136.a. mari in novissimo die.ibid. mundi interitu.139.a. 148.a. 155.b. 156.a. cœlo novo.147.a. loco inferni.246.b. vitâ Beatorum. p.361.a.

Bartscius. de Lutheranis extremum judicium negantibus.23.b. operibus solis judicandis. 45.b.

Basilius M. de die illo. 5.a. in vers.6. Psalm.49.8.a. in vers.13.Esa.3 9.b. extremo judicio.21.b. 101.b. in Johan.5. vers.26.29.a. causa dilationis judicii.35.b. causarum cognitione.50.a. bonis & malis operibus.60.a. orantibus versus Orientem.60.b. de v.32. Marc.13. 63.a. gladio Christi.87.a. cura victus.104.b. vigilantia.106.a. tremore piorum in extremo judicio.109.a. mundo.113.a. fine omnium.122.b. materia cœli.133.b. in vers.10. Johan.10.172.a. in Psalm.7. v.13.179.a. futuro judicio.pag.191.b. gradibus pœnarum infernalium. p.204.a. aversione à Deo. 210.b. Angelis.211.a. igne infernali. p.215.b. gradibus suppliciorum. 230.b. 238.a. Angelis malis. p.220.a. vita æterna. 258.b. in v.48. Luc.12.230.b. vermibus infernalibus.335.b. æterna beatitudine 297.b. beatorum societate.329.b.

Basilius Seleuciensis. de extremo judicio.101.a.

Bayus Jacobus. de loco judicii.61.a. aureolis. p.359.b. 360.a.

Becanus Martinus. de liberatione ex limbo.229.a. fide damnatorum. p.236.b. contractu.282.b. visione Dei.351.a. vita æterna.359.a. Luthero.362.b. cœlo empyræo.366.a.

Beda. de nube Christi judicis.35.a. de Matth.19. v.28. 38.a. diabolo infernû secum ferente. 40.a. objecto extremi judicii.43.a. libris apertis.45.a. ultimæ sententiæ auditione.57.a. loco judicii.61.a. in v.32. Marc.13.63.a. tempore judicii.65.b. signis ante illud.80.b. de Luc.21. vers.24.96.a. cœlorum interitu.135.b. igne elementari.136.a. in v.1. Apoc.21. ib. mundi interitu.137.b. in Prov.30.v.16.189.a. gehenna.192.a. frigore inferni. pag.214.a.236.a. Christi transfiguratione. p.266.b. Dei visione. p.301.b.349.b. corpore spirituali.p.318.b. æterna bonorum beatitudine. 333.b. agnitione mutua. p.354.b.

Bellarminus Robertus. de die 1. Corinth. 3.5.a. in vers. 27. Johan.5.28.b. in v.32. Marc.13.32.b.63.a. judicio universali.60.a. Antichristo.p.69.b. fine mundi. ibid. Evangelio in toto orbe prædicato. 77.a. 90.a. de Imperii R. desolatione.90.a. Enocho & Elia.90.b. novi mundi facie.147.b. de 4. libro Esdræ.174.a. Sibyllis.174.b. inferni significatione.181.a. Trajani historia. 229 a. Calvini errore de inferno.239.b. divite epulone.245.b. loco inferni.244.a. merito vitæ æternæ.283.a. prato florenti.361.a. Protestantibus.362.b.

Bernhardus. de Apostolis extremi judicii assessoribus. 36.b. causæ cognitione.50.b. extremo judicio.51. a.103.b. injustitia.105.a. pœnitentia.105.b. formidine judicii. p.107.a. 109.a.b. crucifixo mundo. 113.b. interitu mundanorum. 178.a. in v.8. Psal. 91.188 b. propria hominis voluntate.198.b. pœnis infernal.205.b. æterna morte. 208.b. inferni cruciatu. 210.b. separatione à facie Dei. p.211.a. fletu & stridore dentium. p.214.a. 218.b. diaboli forma. p.220.a. cruciatu infer. 213.a. æternitate. 221.a.224.a.225.a.240.b. inferno.247.b.248.b. inferni horrore.249.a. in v.7. Psal.122.260.b. in v.14. Psal.148. ibid. de beatis. 277.b. regno Dei. 278.b. bonis operibus.283.a. fide salvante.287.b. de æter. beatitate.289.a.289.a.293.a. Diaboli tentatione.296.a. Dei visione.302.a. omnia in omnibus.304.b. Dei glorificatione.308.b. cognitione 311.b. beatorum claritate. 322.a. agilitate.324.b. societate. 330.a. habitatione. 330.b. uno gaudio vitæ æternæ.359.a. triplici martyrio.360.b. futura beatitudine.368.a. cælestium desiderio.369.b. vita æterna.370.a.372.a.

Berhardinus de Busto. de tempore judicii.66.b. vita æterna.360.b.

Bernhardus de Lucemb. de Hermanno Kisvvich. p.197.a.

Beroldus. de universali Judæorum conversione. p.94.b.

Bessæus. de virtutibus cælorum.84.b.

Betuleius Xystus. de tempore judicii. 66.a. de Augustino Webero.162.a.

Beza Theodorus. de mundi consummatione.145.b. inferno.182.b. 183.a. cœlo.361.b. visibilitate corporum.362.b.

Biel Gabriel. de beatitudine. p.277.b.
impassibilitate.320.b.
visione Dei.344 a.
virtutibus post hanc vitam.355.a.
cœlo Empyræo.367.a.

Bisenthalius. de peccatis piorum non revelandis. p.55.a.

Binsfeldius. de solis operibus judicandis.45.b.

Bodinus Joh. de tempore judicii. 67.b.

Boëtius. de beatitudine.289 b 334.b.

Bonaventura. de Sanctorum judicio.38.a. judice extremi judicii.101.a. mundum destruente.pag.129 b. 130.b. inferno.197.a. pœnis infernalibus.205.b. 209 b. igne infernali. 215.a. doloribus. p. 219.b. 235.b. tortoribus infernalibus. 237.a. cœlo.253.a. ejus distinctione. p.256.a. gaudiis vitæ æternæ. 269.b.294.a.307.a. corporibus beatorum.315.b. subtilitate. 325.b. beatitudine. 331.b. gloriosis actibus. 336.a. comprehensione. 345.a. virtutibus post hanc vitam. 355.a.

Bonfinius.

AUTORUM.

Bonfinius Antonius. de Martino. 89.a.
Brentius Johannes. de Christi adventu. 34.b. mundi interitu. 138.b. Deo, omnia in omnibus. 302.b.
Brigittæ Revelationes. de liberatis ex inferno. p. 228.b. vita æterna. 283.a. Maria. 285.b.
Brocardus. de Gehenna. pag. 184.b. mari mortuo. p. 196.a.
Brulefer. de loco inferni. 246.b. beatorum subtilitate. 325.b. cœlo Empyræo. 366.b.
Brunfellius Otto. de Angelis. 284.a.
Bruschius Caspar. de die judicii. 67.a.
Bucanus Guilielmus. de Christo homine judice. 33.a. creaturis irrationalibus judicandis. 44.a. mundi consummatione. 146.a. in Num. 16. v. 33. 182.a. erroribus Origenis. 240.a. Christo nostra vita. 254.a. in vers. 36. Johan. 3. 254.b. Angelorum redemptione. p. 284.a. gradibus gloriæ æternæ. 342.b.
Bucerus Martinus. de cœlo. 361.b.
Bucholzerus. de tempore judicii. 66.b.
Budæus Guilielmus. de Chasmate. 232 b.
Budovvizius. de visione Dei. 344.a.
Bullinger Henricus. de Thoma Scykero. 66.b. Anabaptistis. pag. 228.b. Fanaticis. ibid. dextra Dei. p. 361.b.
Buxdorffius Johannes. de inferno. 183.a.

C.

CÆsarius Andræas. de homine Christo judice. 30.a. extremo judicio. 100.b. 103.a. in v. 1. Apocalyp. 21. p. 136. b. mundi interitu. 137.b. lignis inferni. 190.a. 192.b. de Luc. 3. vers. 17. 192.a. diffectione. 192.b. futuri seculi statu. 194.a. in v. 10. Apocal. 14 ibid. Almarico. 197.a. corpore damnatorum. 242.b. æterna beatitudine. 258.a. civitate cœlesti. 268.b. vita æterna. 289.a. 292.b.
Cæsar Philippus. de Lutheranis. 25.a.
Cajetanus. de Antichristo. 41.b. in v. 23. Rom. 6. 282.a. de beatitudinis æternitate. 333.b.
Calvinus Johan. de Scheol. 183.a. Angelorum mediatore. 284.a. gradibus gloriæ æternæ. p. 342.a. cœlo. 361.b. fide parvulorum. 365.b.
Camerarius Philippus. de Hussitis Anabaptistis. 66.b. tenebris exterioribus. 212.a.
Cardanus. de fine mundi. 68.b.
Carthenius. de pœnis inferni. 206.b. æterna beatitudine. 294.b.
Casaubon. Isaacus. de Sibyllis. 174.b. in vers. 46. Luc. 12. 192.b.
Cassianus. de mundo crucifixo. 177.a. pœnis infernalibus. 204.b. angelis infernalibus. 220.a.
Cassanæus. de sedibus beatorum. 360.b.
Cassiodorus. in v. 5. Psal. 9. 7.b. causæ cognitione. 50 b. sententia extremi judicii. 52.b. cœlorum interitu. 133 a. pœnis infernalibus. 205.a. 221.a. earum æternitate. 224.a. igne. 216.a. Dei visione. 303.a. æterna beatitate. 333 b.
Catharinus Ambrosius. de Enoch & Elia. 91.a. cœlorum interitu. 133.b. nova terra. 147.b.
Censura Coloniensis. de dubitatione. 287.b.
Chassanio Johannes. de quadruplici Dei judicio. 2.b. mundi consummatione. 146 a.
Chemnitius Martinus. de corpore spirituali. 317.a.
Christophorus à Castro. de loco judicii. 61.a. inferno. 181.b.
Chrysologus Petrus. de extremo judicio. 103.a.
Chrysostomus. de die justi judicii. 5.a. adventu ad judicium. 15.b. judicio extremo. p. 19.a. damnatione. 25.b. nube Christ judicis. 34.b. 35.a. Apostolis extremi judicii assessoribus. 36.b. regno præparato. 51.a. maledictis. ibid. judicio extremo. 52.b. 100.b. 102.a. 108.b. tempore judicii. 66.b. mundi securitate. 75.b. prædicatione Pauli. 77.a. signis finis mundi. 81.b. stellis cadentibus. 83.b. signo Filii hominis. 85. a. universali Judæorum conversione. 94.b. pœnitentia. 105.a. de voce mundus. 113.a. cruce Christi. 114.a. subductione cœli. 118.a. interitu. 123. consummatione. 137.b. 144.b. vanitate creaturarum. 151.b. in v. 21. Rom. 8. 153.b. pœna gehennæ. 204.a. Pharaone. 196.a. igne inferni. 196.b. de separatione à facie Dei. 210.b. vinculis damnatorum. 213.b. igne infernali. 215.b. 234.b damnatorum societate. 220.b. levatione. 221.a. æternitate. 223.a. 226.b. tortoribus. p. 237.a. gradibus. 238.b. loco. p. 243.a. gehenna. 247.a. inferni meditatione. 248.a. securitate carnali. 249.a. orbe cœlesti. pag. 255.b. Christi transfiguratione. 266.a. Sabbatho. 270.a. fide salvante. 286.b. in v. 9. 1. Cor. 2. 288.a. æterna beatitudine. 289.a. 291.a. 297.b. corona beatorum. 290.b. charitate. 300.a. gloria corporis. 314.a. corpore spirituali. 318.a. immortalitate Dei. 319.a. beatorum. 319.b. agilitate. 324.a. 357.a. impalpabilitate. 328.a. societate. 330.a. habitatione. 330.b. gloria sanctorum. 332.a. æternitate. 333.a. claritate. 356.a. Doctorib. 360.b. vita æterna. 369.a. p. bonorum operum studio. 370.a. gradib. gloriæ æternæ. 341.a. 370.b.
Chytræus David. de fine mundi. 67.b. 69.b. in v. 18. 2. Corinth. 3. 298.b. Dei agnitione. 336.a. visione. 351.b.
Ciaconus Alphonsus. de revelationibus Brigittæ. p. 229.a.
Cicero. de conscientia. 22.a. fine mundi. 126.a. Chaldæis. 126.b. Stoicis. 129.a. futura vita. 264.b. pulchritudine. 323.a.
Clemens Romanus. de baptismo ignis. 20.a. extremo judicio. 21.b. 101.b. Orantib. ad Orientem. 60.b. mundi fine. 123.a. Simone Mago. 128.b. totali mundi interitu. 144.b.
Clemens Alexandrinus. de fine mundi. 124.b.
Clichtoveus Jodocus. de mundi interitu. 138.a.
Climacus Johannes. de extremo judicio. 100.b.
Cochlæus. de Davide Georgio. 274.a.
Coccius Jodocus. de Lutheranis extremum judicium negantibus. 24.a.
Columella. de mundi duratione. 126.a.
Combachius. in v. 27. Joh. 5. 29.a.
Concilium Basileense. de Joh. XXII. 274.a. Chalcedonense. de operibus officii Christi. 28.a. Toletanum VI. de extremo judicio. 21.b. Conimbricenses. de cœlo. 133.b. 155.b. mundi interitu. 145.a.
Contzen Adam. de fine mundi. 68.b.
Cornelius à Lapide. de corruptione textus Hebræi. 6.b. valle Josaphat. pag. 61.b. tempore creati inferni. 202.b. in v. 33. Num. 16. 244.b.
Costerus Franciscus. de judicio Religiosorum. 38.b. merito. 282.b.
Cramerus. de computatione extremi diei. 68.a. universali Judæorum conversione. 96.a. Chiliastâ novo. 163.b. dotibus corporis glorificati. 316.b. visione Dei. 351.b.
Crusius Martinus. de Monacho Græco. 69.a.
Cusanus Nicolaus. de fine mundi. 67.b. 68.b.

Cyprianus. de Sodomitis.19.a. judicio extremo. 21. b. Christo judice. p.29.b. objecto judicii extremi. 41.a. sex millenariis. 66. a. creaturarum interitu. 122.b. mundi fine. 123. a. senectute. 173. b. desiderio vitæ æternæ. 178. b. fletu & stridore. 214.a. igne infernali. p.215.b. dolore.221. a. æternitate. 221.a. Christi transfiguratione. p.266.a. Christo. 285.b. fide salvante.286.b. 287. b. æterna beatitudine. 291.a. omnia in omnibus. 303. b. gaudiis vitæ æternæ.306.b. beatorum sanctitate.p.312.b. agilitate 324.a. societate.329.b. habitatione.330. b. æternitate. 333. a. de hanc negantibus.368.b.

Cyrillus Alexandrinus.de homine Christo judice.29.b. in v. 23. Marc.13. 30.a. 63. a. de sedere Dei. 31. a. causæ cognitione.50.a. mundi interitu. p. 137.b. pœnis inferni.204.b. separatione à beatis. 211.a. de flagris inferni.213.b. vermibus inferni. 235.b. damnandis.241.b. loco inferni.243.b. gehenna. 249. a. origine vitæ æternæ. 254.b. fide salvante. 286.b. æterna beatitudine. 297.b. immortalitate.319.b. in v.3. Joh.14.339.b.

Cyrillus Hierosolymitanus. de judicio extremo.21.b. de apostasia.78.a. signo Filii hominis.85.a. subjectione Christi.p.98.a. extremo judicio.p.101.b. mundi interitu.137.a. æternitate pœnarũ damnatorum.223.a. corpore damnatorum.242.b.

D.

DAmianus Petrus. de extremo judicio. 112.b. igne infernali.216.a.

Damascenus Johannes. de nomine χριστὸς. 28. a. in v. 32. Marc.13.30.a. 63.b. Mahumete.32.a. causæ cognitione.50.a. loco adventus Christi à quo.60.a. apostasia.78.a. fine omnium.122.b. mundi interitu. p. 126. a. 137. b. cœli natura.134.b. Peputianis. 158.a. novo seculo.169.b. desertione divinâ.209.b. pœna inferni.210.b. verme infernali. 217.a. Tecla. 228.b. igne infernali.235.a. Christi transfiguratione. 266.b. paradiso. 270.b. Dei visione. 301.b. immortalitate.319. a. beatorum impassibilitate. 321.a. subtilitate.325.b. æternitate.333.b. cognitione mutua.354.b.

Danæus Lambertus. de Christo judice. 33. a. Cœlo. pag.361.b.

David Johannes. de Maria.285.b.

Diez Philippus. de Angelorum redemptione.284.a.

Diodorus Siculus. de fine mundi. p.125. b. Ægyptiis. p.126.b.

Dionysius Areopagita. de Chiliasmo.169.b. Dei visione.300.b. animabus beatorum.312.b. corporibus Sanctorum.366.a.

Dionysius Carthusianus. de objecto extremi judicii. 41.b. sententia damnatorum. 52. a. extremo judicio.pag.57.a. 104.a. pœnis inferni.206. b. tenebris exterioribus. 212.a. igne infernali. 216.a. dolore.219.a. æternitate. 224. b.

Discipul. de tempore. de pœnarum infernalium acerbitate.231.b. Dei visione. 301. b.

Durandus. de tempore judicii. 63.b. visione Dei.337.a. 353.a.

E.

Emericius Nicolaus. de Arnoldo. 66.b. de Nicolao de Calabria.197.a.

Emserus Hieronymus. de divite epulone.245.b.

Eobanus. de dotibus.316.a.

Ephrem Syrus. de Christi adoratione.31.b. propinquitate judicii.35.b. ejus objecto.41.b. causæ cognitione.50.a. velandis piorum peccatis.54.b. signo Filii hominis.85.a. extremo judicio.100.b.101.b. igne.130.b. Paradiso.211.b. flagris damnatorum. 213.b. ignominia. 218.a. æternitate. 225. a. gradibus.288. a. æterna beatitate. 288.b. 297.b. beatorum claritate.322.a.

Epiphanius. de Diabolo damnationem suam ignorante.40.a. orantibus versus Orientem. 60. b. in v. 32. Marc.13. 63.b. subjectione Christi.97.b. novo seculo. 162.a. corpore spirituali. 318. a. beatorum subtilitate.325.a.

Erasmus. de creaturarum vanitate. 152.a.

Etherianus Hugone. de cognitione mutua beatorum. p.354.a.

Eucherius Lugdunensis. de anxietate hominum. 87. a. æterna beatitudine. 297. b. de Deo, omnia in omnibus.304.a. de reformatione imaginis divinæ. 369.b. gradibus gloriæ æternæ.341.a.

Euripides. de salo.86.b.

Eusebius Cæsariensis. de Sibyllæ oraculo.88.b. Cerintho.158.a. Papia.159. a. nepote Ægyptio. 160.a.

Eusebius Emissenus. de damnandis. p. 52. b. inferno. 195.b. superbia.369. a.

Eustathius. de Tartaro.185.a. inferno. 244.b.

Euthymius. in v.35. Matth.25.46.b. 47.a. in vers. 24. Luc. 21.96.a. mundi consummatione.145 a. in v. 29. Matth. 26.171.b. in v.21. Matth.25.305. b. claritate beatorum.322.a.

Eutropius. de Phoca.78.a.

F.

FAber Jacobus. de voce παράγειν. 120.a.

Fabricius Andreas. de 17. art. August. Conf.24.a.

Faustus Regiens. de gravitate pœnarum infernalium. p.204.a.

Ferrarius Vincentius. de Maria Christi in judicio socia. 32.b. securitate in extremis mundi.75.b.

Ferus Johan. de universali Judæorum conversione. 94. b. merito vitæ æternæ. 283. a.

Feurbornius Justus. de adventu Christi ad judicium. 25.b. peccatis justorum non revelandis.54.a.

Finzelius Jobus. de anno judicii.67.b.

Firmianus Seraphinus. de universali Judæorum conversione.94.b.

Flacius Matthias. de voce judicium.4.a. nomine hæredis. 114.a.

Flinspachius Chunmannus. in v. 14. Judicum. 126. b. fine mundi.70.b.

Formula Concordiæ. de salvatione hominis. 278.b.

Fortunatus. de extremo judicio.103.a.

Franco Affligeniens. de extremo judicio. 103. b. vita æterna.372.a.

Fulgentius. in v.11. Matth.3.20.a. æterna morte.208.b. visione divinæ faciei. 210. b. damnandis. 242. a. æterna beatitudine. 272. a. 292. b. de Roman.8. v.24.278.b. corpore spirituali.296. b. 318. b. in v.3. Psal.110.321.a. gradibus gloriæ æternæ.341.b. vita æterna.292.b. fide salvante. 286. b. contemptu terrenorum.369. a.

Fuller Nicolaus. in v.12. Ephes.6.115. b.

G.

GAlatinus Petrus. de valle Josaphat. 61. a. Prophetia Eliæ.64.a. 65.b. Judæorum reductione in terram

ram Canaan.93.a. inferno.183.a. ejus appellationibus. 184.b. gradibus suppliciorum.238.b. Judæis recentioribus.274.a. gloriæ æternæ gradibus.342.a. lingua Deum in vita æterna glorificantium.353.a. gloria vitæ æternæ.357.b.

Galenus. de crapula.104.a. mundi duratione.126.a.

Genebrardus. de 4. libro Esdræ. 173 b.

Gennadius Massiliensis. de mundi interitu.137.b.

Gerson Christianus. de Eliæ Prophetia.64.a.

Gerson Johan. de fine mundi. 73. b. diligentia in vocatione. 106. b. cœli purgatione. 135. a. terra nova. 147.b. mundi interitu.156.b. abysso. 185. a. igne infernali.216.a. doloribus infernalibus.219.b. inferni terrore. 249. a. vita æterna. 258. b. Deo omnia in omnibus.304.b. Saracenorum Paradiso. 358.b.

Gesnerus Salomon. de v.44.Dan.11.76.b.

Gilbertus Pictav. de damnatorum pœnis.221.b.

Goldwurm Casparus. de tempore judicii.67.b.

Gregorius.M. de Es.3.v.14.9.b. judicio extremo.21.b. 100.b.103.b. hypocritis.24.b. in v.32. Marc.13. 30.a. Sanctorum judicio. 38. b. objecto extremi judicii.42.b. damnatione impiorum.52.a. peccatorum piorum oblivione.55.b. tempore judicii. 63.a. 65.a. titulo Oecumenici. 78.b. de Dan.8. v.10.83.b. Solis & Lunæ obscuratione.81.a. tempestate maris.86.b. signis finis mundi.87.a.b. pœnitentia. 105.b. vigilantia.106.a. levatione capitis.107.b. patientia.109.b. confidentia in operibus.106.b. mundi interitu.117.a.137.b. in vers.21. Rom.8.150.a. in v.16. Joh.16.172.a. figura hujus mundi.176.b. mundi amore.177.b. in v.12. Deut. 32.186.a. in v.21. Job.10.186.b. in v.18. Job.20. 187.a. in v.6.cap.26.187.b. in Psal.58.v.9. 188.a. in v.20. Ezech.26.190.b. in cap. 32. v. 27. 191.a. combustione fasciculorum.192.b. in v.13. Matth. 22. ibidem. morte.199.b. inferno.202.b. æterna morte.208.b. tenebris exterioribus.212.a. damnatorum statu.212.b. igne infernali.215. b. 233. a. b. 234. b. damnatorũ dolore.219.a. societate.220.b. æternitate.222.a.b.224.a.b. 225.b. ordine suppliciorum. 237.a. gradibus.238.b. actione dæmonum.239.a. pœnis.239.b. æternitate.240. b. damnandis.241.a. eorum corporibus. 242.b. loco inferni. pag.243. a. b. 244.a. inferni terrore. 249.a. Christi transfiguratione. p. 266.b. auro. 267.b. arca Noe.270.b. palmis. p.273. b. æterna beatitudine.292.b. Dei visione.pag.300.a.301.b. 349.b. gaudiis vitæ æternæ.306.b. Dei cognitione.311.a. beatorum claritate.322.a. impalpabilitate.328.a. societate.330.a. gradibus æternæ gloriæ. 341.b. visione Angelorum.350. b. agnitione mutua.354.b. claritate corporum beatorum, 356. a. unitate vitæ æternæ. 359. a. contemptu terrenorum.369.a. patria cœlesti.370.b.

Gregorius Nazianzenus. in v.32. Marc.13.30.a.63.a. de Christo.31.a. orantibus versus orientem.60.b. filii subjectione.98. a. conscientia. 99.b. extremo judicio. p.100.b. 102.a.110.a. Deo hujus seculi. 115.a. de Rom.8. vers.21.149.a. mundi fugacitate. 177.b. incertitudine.178.b. pœnitentia damnatorum.225.a. visione Dei.300.b. Deo, omnia in omnibus.303.b. Dei glorificatione. 308.a. imaginis divinæ reformatione.309.b. Dei cognitione. p.310.b.

Nyssenus. de judicio extremo. p.27.b. de orantibus versus Orientem.60.b. judicio.100.b. fine mundi.124.a. novo seculo.169.b. igne infernali.215 b. verme. 217.a. loco inferni.pag.243. a. b. inferis. 246. a. vita æterna. 248. b. æterna beatitudine. 289.a. Dei visione. 300. b. Deo, omnia in omnibus.303.b. beatorum agilitate. 324.a. morte fidelium.370.b.

de Valentia. de loco judicii.61.a. Antichristo. 69.a. Eclipsi Solis & Lunæ.pag.83.a. igne extremi diei. p. 130. b. cœlorum stellatorum conflagratione. 132.b. elemento ignis.135. b. Angelorum redemptione.284.a. vita æterna.359.a.

Gualter Rudolphus. de illocalitate corporum beatorum. 362.a.

Guevara Antonius. de inferno. 183. b.

Guido. de Albanensibus. pag.23.b.125. b. Armeniis. 358.b.

Guilielmus Antisiodorens. de damnatorum pœnis. p.212.

Parisiens. de cœlo novo.147.a.

H.

HAssenreffer. Matthias. de universali Judæorum conversione.94.b.

Hammelman Hermannus. de visione Dei.344.a.

Harbartus. de peccatis justorum non revelandis. p.53.b.

Haymo. de objecto extremi judicii.43.a. de universali Judæorum conversione.94.b. in v.1. Apocal.21. 136.b. inferno.185.b. in v.32. Esa.24.189.b. igne infernali.216. a. damnatione æterna. 229. b. de Esa. 24. vers. 22. 230.a. vermibus infernalibus. 235.b. corpore damnatorum.243.a.

Heerbrand Jacobus. de tempore Judicii.66.b. 68. b. in v.17. Esai.65.118.b. mundi interitu.138. a.

Herodotus. de Ægyptiis. 126.b.

Hesselius. de objecto extremi judicii.43. b.45.b.

Hesychius. de Sabbatho. 270. a. beatorum sanctitate. p.313.a.

Heulerus Jonas. de peccatis justorum revelandis. p.53.b.

Heurnius. de universali Judæorum conversione. p.94.b.

Hieronymus. de extremo judicio.pag.2.b. 21.b.100.b. 102.a. arcu Dei.7.b. in v.10. Esa.2.9.b. in vers.9. Esa.13. ibid. in v.7. Esa.24. 10. a. antiquo dierum. 11.b. in v. 13. Ose.13.12.a. in Joel.2. ibid. die tenebrarum.12.b. in v. 12. Sophon.2. ibid. die judicii. 14.a. in v.1. Malach.4.14.b. in v. 3. Joh. 14. 16. a. Christi præsentia. 34.a. in Matth.8.v.29.39.b. libris apertis.45.a. hædis 49.a. in v.17. Esa.65.55.b. valle Josaphat.61.b. Thecua. 62. a. media nocte Paschatos.71.a. in v.29. Matth.24.73.a. Evangelio in toto orbe prædicato.77.b. in v. 9. Esa.13. 81.a. signo filii hominis.85.a. signis finis mundi. 88.a. Judæorum Elia.90.b. universali Judæorum conversione.94. b. crapula. 104. b. pœnitentia. 105.b. fiducia in opera.106.b. pietate.108.a. Domino judicii.108 b. cœlorum firmitate. 118.a. in v. 9. Ezech.24.119.a. in vers.15. Joel. 3. ibid. fine mundi.125.a. origine. 125.b. in vers.36. Jerem.31. 127.b. origine ignis extremi diei. 130.a. mundi interitu.137.a. in v.21. Rom.8.149. a. omni creatura.150.b. Apollinario.159. b. Severo Chiliasta. 160.b. Lactantio. ibid. Chiliastis.161.a. Hierosol. cœlesti.162.a. Dionysio Alexand.169. a. 4. libro Esdræ.173.b. gehenna.184.b. 239.a. in v.22. Deuter.32.186.a. in v.14. Esa.5.189.a. in v.32. Esa.30. 190.a. in c. 65.v.5.190. b. in Luc.12.v.46.192.b. ira Dei.198.b. tenebris.210.a. fletu & stridore.

214.a. verme non moriente.215.a. pœnarum infernalium æternitate.223.a. 228.a. 231.b. origine. 228.a.229.b. 239.a. de Esa.24.v. 22. 230. b. de. v. 24. Matth 26.239.b. loco inferni.243.b. ejus consideratione. 249.a. mundo corde.298.b. Deo, omnia in omnibus. p.303. b. gaudiis vitæ æternæ. 306.b. beatorum sanitate.322.b. agilitate.324.a. in Dan.12. v.3.338. a. Joviniano. 358. b. bona operanti.360.b. cœlo.361.b.

Hilarius. in v. 11. Matth.3.20.a. objecto extremi judicii. 42.a. loco.61.a. in v.32. Marc. 13.62. b. tempore. 60.b. clarificatione Christi.65.a. Enocho & Elia. 90.b. universali Judæorum conversione. 94. b. traditione regni Christi. 97. a. extremo judicio. 100.a. mundi consummatione.144.b. Ἀποκατάστασις.153.a. in v.4. Psalm.1.187.b. in v.28. Matth.10. 248.b. vita æterna. p.254.b. 291.a. Dei visione. 300.b. omnia in omnibus.p.303.b. Dei glorificatione. p. 308. a. æterna bonorum beatitudine. p.333.a.

Hildebert Cenomanes. de æterna beatorum beatitudine.333.b.

Hildegardis. de inferno.232.b.

Hildesheimius Franciscus. de fine mundi.68.b.

Hincmarus Rhemensis. de pœnarum infernalium æternitate.224.b.

Hippolytus Martyr. de extremo judicio.46.a.100.a. signo Filii hominis.p.85.a. Mose & Jeremia.90.b. mundi consummatione.144.b.

Hoe Matthias. in v.13. Apoc.6.121.b.

Holcoth Rupertus. in v.7. Sap. 6. 191.b. pœnis infernalibus. 206.b.

Homerus. de tristibus.86.a. de inferno.244.a.

Honorius Augustod. de agnitione mutua in futura vita. 355.a.

Horatius. de dote. 316.a.

Hosius. de dubitatione.287.b.

Hugo Eterianus. de agnitione beatorum in vita æterna: 354.a.

Hugo. de corporibus beatorum.315.a.

Hugo de S. Victor. de nube. 34. b. objecto judicii extremi.41.b. impiorum accusatione. 45.b. pœnitentia. p. 105. b. pœnis inferni. 205. a. inferno. 232. b. igne infernali. 233. b. vermibus infernalibus.235.b. fletu. 236.a. gradibus suppliciorum. 238.b. timore judicii.248.b. gaudiis vitæ æternæ. 293.a.307.a. Dei visione.302.a.

Hunnius Ægidius. de signo Filii hominis.85.b. universali Judæorum conversione.94.b. filii subjectione.98.a.

Huss Johan. de Deo hujus seculi.115.a.

Hutterus Leonhardus. de mundi interitu.138.a.

I.

Jacob de Valentia. de universali judicio.59.b.

de Vitriaco. de corpore beatorum.315.a.

Jansenius Cornelius. de ultimæ sententiæ conditione. 56.b. tempore resurrectionis omnium.71.b. Evangelio in toto orbe prædicato.77.a. in v.17. Luc. 16.119.b. de Chiliastis.163.a. in vers.3. Johan.17. 254.b.

Javellus. de impalpabilitate.328.a.

Idiota. de pœnarum infernalium æternitate.224.a. corpore damnatorum. 243.a.

Innocentius. de extremo judicio.104.a. 110.b. pœnis infernalibus.187.a.b. 188.a.191.b.205. b. in v.15. Psal.49.188.a. in v.29. Proverb.19.188.b. in v.8. Ezech. 7.191.a. igne infernali.202.b. 216.a. tenebris.212.a. vinculis infernalibus.213.b. 215.a. 217.a.235.b. verme infernali. 215. a. pœnitentia damnatorum.222. b. loco inferni. 243. b. beatitudine æterna.294.a.

Johan Erasmi. de tempore judicii. 67. a. Chiliasmo. p.162.b.

Johannes de Turre Cremata. de æterna beatitudine. p.294.a.

Josephus. de Sethi nepotibus. p. 123. b. tabernaculo. p.270.b.

Joseph Albo. de vitæ æternæ gloria.357. b.

Joseph. à Costa. de peccatis justorum revelandis. 53.b. loco judicii.61.a. Antichristo. 69. b. Imperii R. desolatione. 90.a. duplici signorum gratia. 92. a. igne extremi diei.130.a. 131. a.

Irenæus. de judicio.4.a. redemptione piorum.5.b. extremo.5. b. 21.a. de v. 1. Malach. 4. 14. a. in v. 41. Matth.25.18.a. adventu Christi ultimo.31.b. Evangelio Pauli.38.a. Diabolo suam damnationem ignorante.40 a. parato æterno igne.51. b. judicii tempore.62.b.64.b. Evangelio in toto orbe prædicato. p. 77. b. Ἀποστασίᾳ. p.78. a. ejus abolitione.79.a. signis finis mundi 89 a. de v. 4. 2. Corinth.4.115.a. fine mundi.124.a. mundi interitu. 128.a.136.b.155.b. Cerintho.161.b. traditionibus. 165.b. inferni causa efficiente. 198.b. separatione à Deo.210.b. pœnæ infernalis æternitate. 223. a. vita æterna. p. 274.a.277 a. fide salvante. 286.b. Dei visione.300.b. Dei glorificatione.308.a. divinæ imaginis reformatione. 309. b. Dei cognitione.310.b. corpore spirituali. 318.a. beatorum. claritate. 322.a. de 1. Corinth.13. v.8.355. a.

R. Isaac. de 6. millenariis mundi.64. a.

Isidorus Clarius. de furore damnatorum.219.b. pœnæ infernalis æternitate.223.b.

Hispalensis. de judicio extremo. 21. b. hujus objecto. 42. b. tempore. 63. b. mundi interitu. 137.b. Cerintho. 158.b. inferno.p.180.b. ejus igne. 196.b. damnatorum vinculis.213.b. igne infernali.215.a. 216.a. damnatorum societate. 220.b. corpore.243.a. loco.243. b. de inferis. 246. a. vitæ æternæ beatitudine. 295. b. agnitione mutua post hanc vitam. 354. b.

Pelusiota. in v.11. Matth.3.20. a. objecto extremi judicii.41.a. in v.3. Hebr.4.101. a. pœnitentia. 105.a. de mortuorum & vivorum judice.41.a. de particula donec. p.173.a. judice omnium. 101.a. in v.39. Matth.12. 245.a. beatorum immortalitate.320.a.

Julianus Toletanus. de mundi interitu.137.b.

Junilius Africanus. de Antichristi revelatione. p. 78.b. corpore spirituali.318.b. beatorum immortalitate.320. a. impassibilitate.321.a.

Junius Franciscus. de inferno.180.b.

Justinus Martyr. de extremo judicio.21.a. 23.a. distinctione piorum & impiorum.21.b. causa dilationis judicii.35.b. diabolis nondum igni traditis.40.a. precib. ad orientem.60.b. tempore judicii.64.b. Evangelio in toto orbe prædicato. 77.a. in v. 22. Deut.32.117.a. complicatione cœli.118. a. in v. 31. 1. Corinth.7.120.a. in v. 26. Hebr.12. 121.a. fine mundi.124. a. mundi duratione. 128.a. consummatione.144.b. Stoicis.129.a. de Chiliasmo.159. b. de v.12. Esa.65.171.a. oraculis Sibyllinis.147.a. inferno.185.b. Platone & Homero. p.195. a. fide salvante.286.b. de v.18.2. Corinth.13.298.b.

Justinianus Laurentius. in vers.24. 1. Corinth.15.97.a.

pœnis

pœnis inferni. 206.b. æterna beatitudine.294.a. beatorum pulchritudine.323.b. agilitate. 324. b. subtilitate. 325 b. habitatione. 331. a. bonorum universalitate.ibid.

Juvencus. de mundi consummatione. 145. a. inferno. p.201.

K.

KEckermannus Bartholomæus. de loco inferni. 244. a.

R. Kimchi David. de creatione. p. 142. b. inferno. p.183. a.

L.

LActantius. de extremi judicii objecto. 41. a. tempore illius. p.64.b. 66.a. nocte media Paschatos. 70.b. mundi securitate.74.a. Apostasia.78.a. signis mundi.89.a. fine omnium.122 b.123.a.124. a.Epicuro.125.a. Gentilium Philosophis. ibidem. Platone.126.a. Chaldæis. p.126. b. igne extremi. dici.131 a.132.b. Chiliasmo. 160. b. ejus probatione.169. b. eleemosyna.178.b. inferno. 195. b. æterna morte. p. 208.a. verberibus Dæmonum. 213.b. igne infernali.215.b. via lata.241.a. corpore damnatorum.pag.242.b. Dei glorificatione. p.308.a.

Lampadius.de cœlo Empyræo.366.b.

Lauterbach Johan. de tempore judicii.64.a.

Leo M. de damnatis.18 b. objecto extremi judicii.41.b. separatione in judicio. 49.b. cognitione divina. 50.a. pœna 51.b. precibus in omni loco.60.b.

Lindanus Matthæus. de solis operibus judicandis. p.45.b.

Lipsius Justus. de conscientia.22.b.

Lobechius. de mundi interitu. 138. a.

Lombardus. de forma Christi judicis.35.a. Sanctorum judicio.38.a. Electorum peccatis revelandis.55.b. piorum peccatorum memoria.ibid. igne infernali.233.a. tortoribus inferni. 237.a. gradibus suppliciorum inferni.238.b.

Lorinus Johannes. de aureolis.359.b.

Lorichius. de loco judicii.61. a.

Lovanienses. de dubitatione. 287.b.

Luberdus Sibrandus. de fide parvulorum.365.b.

Lucanus. de fine mundi.124. b.

Lucianus. de inferno.244.b.

Lucretius. de fine mundi.124 b.

Ludolphus Carthusianus. de igne extremi judicii.131.b. pœnis inferni.206.a. merito vitæ æternæ. 283.a. gaudiis vitæ æternæ.307.a.

Ludovicus Granatens. de gravitate pœnarum infernalium.204. a.

Lumnius Johan. Fridericus. de Eliæ socio. 90.b.

Lutherus Martinus. de iride.19.a. adventu Christi.34.b in vers.32. Marc. 13. p. 63. a. tempore finis mundi. 66.b.72.a. Stifelio. ibid. mundi securitate. 75. b. signis finis mundi.82.b.88.a. universali Judæorum conversione.96.a. traditione regni Christi. 97.b. judicio humano. 99.a.164.a. desiderio extremi judicii.108.a.b. 109.a. in v. 12. Genes. 8. 116. b. fine mundi.123.b. interitu.138.b. futura vita. 165.a. in vers. 4. Psal.1.187. b. inferno. 192.a. ira Dei.201.a. præsentia Angelorum. p.210. b. verme infernali. 217.a. damnatorum ignominia. 218. b. doloribus infernalibus.249.b. cælo novo.270.a. fide salvante. 286.b. visione Dei. 302.a. omnia in omnibus. 304.b. Dei imagine.303. a.309. b. corpore spirituali.317.a. beatorum agilitate. p. 324. b. sanitate. 322.b. gradibus gloriæ æternæ. p. 342.a. 362.b. de agnitione mutua beatorum. 353. b. lætitia æterna. 362.a.368.a.

Lyra Nicolaus. in v.26. Apoc.2.37.a. de apostasia.78.a. de universali Judæorum conversione.94.b. de Apoc.6.v.13.121.a. mutatione vestis.141.a. creatura. 150.a. Moloch.184.b. de Esa.24. v. 22. 230. a. de v.26. Apoc.2. 273.a primo homine. 282. b. salute æterna.283.a. gaudio Christi.306.a. invisibilitate beatorum.327.b.

M.

MAcarius. de extremo judicio.108.b. vita æterna. p.370.b.

Magius Hieronymus. de loco adventus Christi. 61.a.

Major Georgius. de gradibus gloriæ æternæ.362. b.

Maldonatus Joh. in v.27. Joh.5.28.b. loco judicii.61.a. v.32. Marc.13.63.b.

Manlius. de mundi duratione.126.a.

Mantuanus Baptista. de triplici mundi numine. 113. b. furore damnatorum.219.b. inferni loco. p.243.b. Deo, omnia in omnibus.304.b. Dei cognitione. 311.b. beatorum sanctitate.313.a. subtilitate.325 b. societate.330.a. bonorum universalitate.331.a. vita æterna.372.a.

Manuel Palæol. de morte æterna.209.a.

R. Mardochai Natha. de Scheol.183.a.

Marius Victorin. de fide salvante.286.b.

Marlorat. de cœlo.361.b.

Maronius Franciscus. de diluvio. p.135.a. mundi consummatione. 145.a.

Martialis. de corpore damnatorum. 242.b. beatorum agilitate.324. a.

Martinus. de mundi interitu. p.139. b. 156.a. de cœlo. 361.b. empyræo.366.b.

Martin. del Rio. de Maria. p. 285. b. de 4. libr. Esdræ. 174.a.

Martyr Petrus. de objecto extremi judicii.43.a. gradibus gloriæ æternæ.336.b.342.b. in v.3. Daniel. 12. 338.a. visione Dei.349.b.351.a. corporis illocalitate.362.a. cœlo empyræo. 366.b.

Masius Andreas. de microcosmo.149.a.

Maximus Taur. de judice extremo. 28. a. vivis & mortuis judicandis.41.b.

Mehlführerus. de extremo judicio.24.a. de v.33. Num. 16.144.b.

Meisner Balthasar. de universali Judæorum conversione.94.b. mundi interitu.138.a.

Melanchthon Philippus. de extremo judicio. 6. a. fine mundi.68.b. Anabaptistis.162.a.

Menzerus Balthasar. de universali Judæorum conversione.94. b.

Methodius. de signo Filii hominis. p.85.a. vita æterna. 358.b.

Minutius Felix. de creaturarum interitu.122. b. Epicuræis.125.a. mundi consummatione.144.b. inferno.195.b. igne infernali.226. a.

Molina Ludovicus. de inferno.202.b.

Mornæus. de Chiliasmo.165.a.

Mortonus Thomas. Calvinum defendit.240.a. de gradibus gloriæ beatorum. 342. b.

Mosanus Theophilus. de invisibilitate corporis beatorum.361.b.

Musculus Andreas. de tempore judicii. 67.a.
Mylius. de mundi interitu. 138.a.

N.

R. NAchmanni. de Bara. 142.b.
Napier Johannes. de fine mundi. 68. b.
Nausea Fridericus. de merito vitæ æternæ. 283.a.
Nathanael Ælian. de novo seculo. 163.a.
Nauclerus Joh. de Phoca. 78.a.
Neander. de Luthero. 72. a. beatorum claritate. 321.b.
Neostadiens. de Cœlo. 361.b.
Nicephorus. de Agnoetis. 30.a. mundi interitu. 137.b. Cerintho. 158.b. damnatione æterna. 229.b.
Nicolai philippus. de fine mundi. 68.a. in v.26. Heb. 12. 121.a. mundi interitu. 138. b.
Nilus Episcopus. de extremo judicio. p. 100. a. æterna beatitudine. 289.a.
Novatianus. de fine mundi. 124. a.

O.

OCcam Guilielmus. de comprehensione Dei. p. 345.a.
Oecolampadius. de illocalitate corporis beatorum. p. 362.a.
Oecumenius. de Diabolis nondum damnatis. 40. a. de Act. 3. v. 20. 107.a. 148.b. fide salvante. p. 286.b. vanitate creaturarum. 151.b.
Olaus M. de insula Hecla. 244.a.
Olympiodorus. de fine mundi. 124.a. gaudiis vitæ æternæ. 306.b.
Origenes. in v.4. Job. 3. 7.a. in v.3. Rom. 2. 16.a. in v.48. Num. 16. 19. b. extremo judico. 23.a. libris apertis. 45. a. causarũ cognitione in extremo judicio. 49. b. maledictionis autore. 51. a. forma judicii 53.a. delictorum revelatione. 55.a. judicii continuatione. 56.a. orantibus versus Orientem. 60.b. in v.32. Marc. 13. 63.a. obscuratione Solis. 80. a. signo filii hominis p. 85.a. universali Judæorum conversione. 94. b. plenitudine gentium. 96. b. filii subjectione. 98.a. fine mundi. p. 116.b. 124.a. igne extremi diei. 131.a. materia cœli. 133.b. vanitate creaturarũ. 149.a. 152. a. novo seculo. 169.b. mundi de relictione 178.b. inferno. 183.a. causa efficiente inferni. 198. b. verme infernali. 217.a. pœnis damnatorum. 227. b. earum æternitat. ibid. acerbitate. 232. a. verme non moriente. p. 239.a. sphæris cælestibus. 255. b. futuro Sabbato. 270.a. Dei cognitione. 310.b. vita æterna. 358.b. salvandis. 365.b.
Orosius Paulus. de Rom. Imperio. 78. b.
Orpheus. de fine mundi. 124. b.
Osiander Andreas. de fine mundi. 68.b.
Osiander Lucas. de peccatis justorum non revelandis. 53.b. ad v.15. Job. 15. 135.a.
Osorius Johannes. de Maria Christi in judicio socia. 32.b. justorum peccatis revelandis. 53.b. Maria. 285.b.
Otto Frising. de Phoca. p. 78.a. gloria vitæ æternæ. 358.a.
Ovidius. de voce præterire 119.b. fine mundi. p. 124. b. calculo. 273.a. dotibus. 316. a.

P.

PAcianus. de igne infernali. 226.b.
Pagninus. de inferno. 201. a.
Paludanus. de cœlo novo. p. 147.a. inferno. 180.a. aureolis. 359.b.
Pamphilus Martyr. de corpore spirituali. 318.a.
Pantheologia. de cœlorum distinctione. p. 256. a. Dei imagine. 309.b. dotibus. 316.b.
Paræus David in v.16. Prov. 30. 188.b.
Paulinus Nolan. de æterna morte. p. 208.b. pœnarum infernalium æternitate. pag. 225.a. vita æterna. p. 372. a.
Pelargus. in vers. 27. Johan. 5. p. 28.b. mundi interitu. 138.b.
Pererius Benedictus. de Irenæo. p. 165.b. Antichristo. p. 69.b.
Petrus Blesens. de pœnarum infernalium æternitate. 224.b.
Petrus Cluniacensis. de vita æterna. 260.a.
Pezelius. de visibilitate corporum. 362.a.
Philastrius. de Dositheanis & Samaritanis. 23.b. tempore judicii. 66.a. mundi consummatione. 145.a. Chiliastis. 158.a. Cerintho. 158.b.
Philo. de mundi ἀφθαρσίᾳ. 125.b. Chasmate. 232.b. inferni horrore. 239.a. οὐρανός. 253.a.
Piccolominæus. de pulchritudine. 323.a.
Picus Joh. de fine mundi. 68 b.
Piscator Johannes. in v.9. Luc. 16. 37. b. infantibus secundùm prædestinationem judicandis. 59.a. Chiliasmo. 164.b. gradibus gloriæ æternæ. 342. b. infantibus. 365.b.
Pistorius. de 4. libro Esdræ. 173. b.
Plato. de fine mundi. 64.b. vita æterna. 264. b. 277. a. duratione mundi. 126. b.
Plautus. de dote. 316. a.
Plinius. de Zoroastre. 126.b. cœlo. 252. b. vita æterna. 274.a. Hierosolymo. 330. b.
Plutarchus. de Iside. 126.b. Scaphismo. 191.a.
Polanus Amandus. de homine Christo judice. p. 33.a. mundi consummatione. 146.a. gradibus gloriæ æternæ 342.b. Dei visione. 349.b.
Polybius. de παραδοξίᾳ. 153.a.
Polycarpus Martyr. de objecto judicii extremi. 41. a. igne infernali. 215.a.
Paniorovius. de visione Dei. 350. a.
Possevinus Antonius. de revelationibus Brigittæ. p. 228.b.
Poyssellius Eustachius. de tempore judicii. 67.b.
Primasius. in v.1. Apoc. 21. 136.a.
Procopius. de tabernaculo. 271.a.
Proclus. de mundi duratione. 126.a. interitu. 136.b.
Prosper. de judicio filii hominis. p. 27. a. 29. b. diabolis jam damnatis. 40.a. tempore judicii. 63.b. adventu Christi. 109.a. fine mundi. 122. b. pœnis infernalibus. 205. a. tenebris. 210. a. vinculis damnatorum. 213. b. fletu & stridore. 214. a. verme non moriente. pag. 215.a. pœnæ infernalis æternitate. 223. b. via lata. 241.a. inferno. 248.b. æterna beatitudine. 292.a. 298.a. Dei visione. p. 301. b. 349. b. gaudiis vitæ æternæ. 306. Dei cognitione. 311. a. beatorum sanctitate. 313.a. agilitate. 324.b. gradibus gloriæ æternæ. p. 341. b. paucitate salvandorum. 364.a.
Prudentius. de levatione damnatorum. 221.b. eorum corpore. pag. 242.b. beatorum pulchritudine. p. 323.b.
Puccius Franciscus. de terræ & cœli renovatione. 143.b. brutorum resuscitatione. p. 154. b. novo seculo. 163.b. salvandis. 366.a.

R.

RAbanus. de homine Christo judice. 30. a. Agnoetis. ibid. tempore adventus Christi. 71. b. Chiliasmo.

fmo.169.a. in v.19. Sap.7. 191.b. igne infernali. 216.a. verme infernali.215.a.217.a. pœnarum infernalium æternitate. 224.a. æterna beatitudine. 292.b. beatorum claritate.322.a gradibus gloriæ æternæ.342.a.
Radulphus Flaviac. de objecto judicii extremi. p. 43.a. Sabbatho.270.b. corporibus beatorum.315.a.
Ravenspergerus. de proprio Christi merito.284.b.
Remigius. de sanctis mundum judicaturis.18. b. judicio Sanctorum.37.b. ultimæ sententiæ conditione.56.b. beatorum sanctitate.313.a.
Ribera Franciscus. de loco judicii.61.a. maris renovatione in extremo die.136.a. consuetudine scripturæ.230.a.
Richardus de S. Victore. de signis finis mundi. p. 88.a. inferno.197 b. in v.18. Apoc.1.202.a. verme infernali.217.b. aureolis.359.b.
Ruffinus. de corpore spirituali.318.a.
Rungius David. de judicio.4.a. peccatis justorum non revelandis.35.b.
Rupertus Lincon. de damnatorum pœnis.221.b.
Rupertus de Lycio. de æterna beatitate.294. b.
Rupertus Tuitiensis. de throno Regio. pag.19.b. nube Christi judicis.35.a. mundi consummatione.145.a. damnatione impiorum.194. a. beatorum immortalitate.320.a. impassibilitate.321.a.

S.

SAdeel Antonius. de Christo judice.33.a.
Sadoletus Jacob. de merito vitæ æternæ.283.a.
Salmeron Alphonsus. de Sanctorum judicio. p. 38. b. Angelis judicaturis.39.a. Solis obscuratione.83.a stellarum & cœli conflagratione.133.a. cœli materia.133.b. terra nova.147.b. in v.21. Roman.8. 150.a. de Tophet.203.b. Maria. 285.b. gradibus gloriæ beatorum.337.a.
Salonius. de mundi interitu.137.b.
R. Samuel Marochianus. de reductione Judæorum in terram Canaan.93.a.
Sanctius Caspar. in v.7. Esa. 65.118.b. in Luc.16. v.17. 119.b. in vers. 33. Esa.30.189.b. de phrasi in medio.245.b.
Sanfordus Hugo. de Scheol.182.a.
Scaliger. de Enochi vaticinio.7.a. Apostolorum allegationibus. ibid. loco precandi. 60. b. Aristotele.126.a. ubietate.198.a. Dei visione.302.a. pulchritudine.323.a. beatitudine.335.a. intellectionis 335.b.
Scharpius. de gradibus gloriæ æternæ. p.342.b. loco in cœlo.362.a.
Schilter. de mundi interitu.138.a. visione Dei.351.b.
Schmidter. de inferno.183.a.184.b.
Schlerdanus. de Romana potestate.78.b. de Anabaptistis.162.a.
Schönfeld. de gradibus gloriæ æternæ.336.b. Dei visione.350.a.
Scioppius Gasp. de Antichristo.69.b. Imperii Rom. desolatione.90.a. terræ S. recuperatione.ibid.
Scotus. de tempore adventus Christi.71.b. beatitudine æterna.289.b. 334.a. aureolis.359.b.
Selneccer. de fine mundi.62.b.
Seneca. de fine mundi. 125.a. aqua quâ periturus mundus. 131.b. morte.154.b.
Sibyllæ. de judicio extremo.23 a. crucis signo. 85.a. signis finis mundi.89.a. fine mundi.124.a. inferno. 195.b. æterna morte.297.b.
Sixtus Senensis. de 4. lib. Esdræ.174. a.
Schmalizius. de subjectione Filii.97. b. inferno. 183. a. vita æterna.274.b. visione Dei. 344. a.
Smaragdus. de pœnis infernalibus. 205. a. æterna morte.208.b. inferno. pag.247.b. fide salvante.286.b. æterna beatitudine. 298. a.
Smiglecius. de subjectione Christi.97.b.
Socinus. de Christi traditione regni.97. a. mundi consummatione.146.a. in v.21. Rom.8.149.b.150.a. 152.a. Chiliastis.162.b. inferno.183 a. vita æterna. 274.b. 275.a.
Socin. de ætatibus mundi.126.a.
Socolovius. de universali Judæorum conversione. p 94.b.
Sohnius. de cœlo.361.b. empyræo.366.b.
Sophocles. de voce ψυχή. 85.b.
Sophr. Hierosolym. de æterna beatitudine beatorum. p.333.a.
Sotus Dominicus. de Romana potestate.91.a.
Stapleton Thomas. de Lutheranis extremum judicium negantibus.23.b.24.b. solis operibus judicandis. 45.b. divite epulone.245.b.
Stephanus Henricus. de Tartaro.185.a.
Stephanus Pannon. Belograd. de universali Judæorum conversione.94.b.
Stuckius Johan. Wilhelmus. de mundi immunditie. p.76.a.
Suarez Franciscus. de Lutheranis. p.24.b. Sanctorum judicio.39.a.109.b. visu.352.b.
Sulpitius Severus. de signis extremi judicii. 89. a.
Surius Laurentius. de loco inferni. 244. a.
Symbolum Apostolicum. de extremo judicio.21.a. objecto extremi judicii. pag. 41. a. vita æterna. p.274.a.
Athanasianum. de extremo judicio. 22. b. ejus objecto.41.a.
Nicenum. de extremo judicio. ibid. vita æterna.274.a.

T.

TAnnerus Adamus. de Luthero falso Propheta. p.72.a.
Tapperus Ruardus. de Angelorum redemptione. 284.a.
Targum Chaldaicum. de v.7. Gen.4.6.a.
Targum Hierosolymitanum. in Gen.4.v.7.6. a. de disceptatione Caini & Abelis. 197.a.
Targum Onckelos. in v.7. Gen.4.259.a.
Taulerus. de pœnarum infernalium æternitate. 224.b. 225.a.
Tertullianus. de extremo judicio.21.a. testimonio animæ.22.b. malis Angelis tantùm judicandis. 44.b. precibus ad Orientem. 60. b. Evangelio in toto orbe prædicato. 77. b. apostasia. 78.a. Philosophis.126.a. Epicuro.154.b.196.b. Dei omnipotentia.157.a. Chiliasmo. 159.b. ejus probatione. 169.b. de 1. Thessal.4.v.17.172.a. inferno. 185. b. igne infernali.215.a. 233.a. pœnæ infernalis æternitate.223.a. corpore damnatorum.226.a.242.b. loco inferni. 243. b. inferno Platonis. 244.a. Enocho. 263. b. vita æterna. 274. a. carne beatorum. 314.b. beatorum immortalitate.319. b. impassibilitate. 321.a.
Thalmud. de duobus piscibus. 159.a.
Theodoretus. de extremo judicio.23.a. homine Christo judice.30 a. Filii subjectione. 97. b. lugentibus. 117.b. in vers.31. 1. Corinth.7.120. b. in Rom. 8. v.21.149.a. in v. 8. Psal.36. 260.a. in v. 23. Rom. 6.282.a.

6. 282.a. beatorum immortalitate. 320. a. claritate. 322.a. in v.21. Phil.3.339.a.
Theophilus Alexand. de Gentilium Philosophis. 125.a. beatorum societate. 329.b.
Antiochenus. de v.1. Malach. 4.14.a. de extremo judicio.23.a. fine mundi.125.a.
Theophylactus. de maranatha 16.b. extremi judicii assessoribus.36.b. hœdis.49.a. horum pœnis. 51.b. mundi securitate. p. 75. b. creaturarum vanitate. 151.b.152.b. novo seculo.169.b. pœnarum infernalium æternitate. 224. a. Deo, omnia in omnibus. 304.b.
Thomas Aquinas. de homine Christo judice. p.30.a. nube Christi judicis. 34.b. Sanctorum judicio. 38.b. objecto judicii. 43. a. parvulis judicandis. 44.a. peccatis omnibus revelandis.53. b. ultimæ sententiæ auditione.56.b. loco adventus Christi 61.a. Imperio Romano. 78.b. crucis signo. 85.a. 91.b. cœli immutatione.117.b. igne extremi diei. 131.a. mutatione vestis.141. a. cœlo novo. 147. a. creaturarum vanitate. p.152.b. in v. 21. Roman. 8. 154.a. renovatione.155.b. inferno. 186 a. corporibus damnatorum.202. a. damnatorum invidia. 219.a. pœnæ infernalis continuitate. 221.a. 225.a. de levatione damnatorum. p.221. b. proportione pœnæ 225.b. igne infernali.234.a. in v.19. Syr. 17. ibid. vermibus infernalibus.235.b. fletu infernali. 236.a. fide damnatorum.236.b. cœlorum distinctione. 256.a. beatitudine 289.b.294.a. Deo omnia in omnibus.304.b. in v.21. Matth.25.305.b. corporibus beatorum.315.a. in v.43. 1. Corinth. 15.315.b. corpore spirituali.318.b. corporum beatorum impassibilitate.320.b. claritate.322.a. subtilitate.325.b. invisibilitate.327.b. impalpabilitate.328.a.356.b. bonorum universalitate. p.331.b. beatitudinis æternitate.333. a. b. subjecto.335. b. comprehensione.345.a. visione Dei.349.a.351.a. glorificatione. 353.a. virtutibus post hanc vitam. 355.a. potentia contradictionis. 355.b. corporum claritate.356.a. subtilitate.357. a. aureolis. 359. a. cœlo empyræo. 367.a.
Thomas de Argentina. de corporibus beatorum. 315.b. beatitudinis æternæ subjecto.335.b.
Thomas de Kempis. de inferno. 190. a. inferni terrore. 249.a.
Waldens. de ligno crucis in cœlo.91.b.
Thucydides. de ἀποψύχειν. 85.b.
Thyræus. de vermibus infernalibus. 235.b. igne infernali. 235.a.
Tilenus Daniel. de homine Christo judice.30.a. mundi consummatione. 145. b. gradibus gloriæ æternæ. 336.b.
Timpler. de cœli significationibus. 256. a.
Toletus. de objecto extremi judicii.43.b.
Trithemius Johannes. de quadam Vatidica. 69.a. quodam scripto Gennadii 169.a.
Trivetius Nicolaus. de igne infernali.234. b.

V.

Valerius M. de Dionysio Siracusano. 194.b.
Vallesius Franciscus. de mundi consummatione. 145.b.
Varinus. de Tartaro. p.180.b. 185.a. inferno. p.185.a. 186. a.
Vega. de gloria æterna.359.a.
Victorinus. de Enocho & Elia.90.b. Cerintho. 161. b. pœnis inferni.205.a.
Viegas Blasius. de Antichristo.p.69.a. Enocho & Elia 90.b. cœlorum stellatorum conflagratione.132.b. 133.a. ignis interitu.136.a. aquæ 136.b.139.a. 141.a. 148.a. inferno. 181.b. Angelorum redemptione. 284.a.
Viguerius. de ligno crucis.91. b.
Vincentius Burgund. de felicitate æterna.290 b.
Vincentius Lyrinensis. de lapide Dan.2.11. a.
Virgilius. de averno. 185.b. de Aquilone.218.a.
Vives Ludovicus. de tempore judicii. 62. b. stellis cadentibus.84.a. Patrum conjecturis.89.b. Promotheo.126.b. igne extremi diei. 129. b. Cerinthianis.161.b. 4. libris Esdræ.174. a. excidio Sodomitico.176.a. igne infernali.226.b.
Vorstius. de visione Dei.351.b.
Ursinus Zacharias. de cœlo Empyræo 366.b.
Ursus Nicolaus Raimer. de fine mundi. 68. b.

W.

Weidner. de gloria vitæ æternæ.260.a.357.b.
Wernerus. de millenario Christi secundo.75.b.
Wigandus. de Johanne Denckio.228.b.
Winckelmannus Johannes. de universali Judæorum conversione.94.b.
Wolfius Johannes. de Lutheri prophetiâ.76.a. de defectione sub Phoca.78.a.

Z.

Zanchius Hieronymus. de Antichristo. 91. b. in v. 11. 2. Petr.3.155. a. visione Dei.351.a. cœlo.361.b.
Zonaras. de Scaphismo.191.a. Eunomio. 197.a. Michaele Balbo.274. a.
Zwinglius Udalricus. de beatorum agilitate.325.a. corpore Christi glorificato.362.a.

Finis Indicis Tertii, TOMI IX.

INDEX QVARTVS, TOMI IX.

Rerum & Verborum Illuſtrium.

A.

Aron typus extremi judicii.19.b.
אהרן quid ſignificet.117.b.138.b.
Abaddon dicitur infernus.183.b.
Abbatis Ioachimi ſententia de die noviſſimo.66.a.
Abelis & Caini diſceptatio.259.a.
Abheri quid notet.189.b.
Abominatio deſolationis.79.a.
Abyſſus dicitur infernus. 185.a. quare.246.a.
Accidentia ſunt duorum generum.335.a.
Adam Nachenmoſer ſententia de die judicii.67.b.
ᾅδης unde dicatur.180.b.
Adoptio in filios Dei.238.a.
Adrianus Martyr.370.b.
Adventus Chriſti ad judicium appellatio.5.b. conſideratio.60.a. conditio.101.a. non niſi unus.168.a.
Aeris ſuperior regio an tranſitura in fine mundi.134.b. 136.a.
Æſtas typus vitæ æternæ.272.b.
Ætates ſex.66.a.
Æternitas ab ante & poſt.116. a. bonorum vita æterna probatur.332.a.
Æternales hæretici.125.a.358.b.
Affectuum cum recta ratione conformitas beatorum. p.313.a.
Ἀγαλλίασις quid ſit.306.a.
Agilitas beatorum.323.b.
Agnitio beatorum mutua.353.b. an beati damnatos agnituri ſint.354.b.
Agnoëtarum duo genera.30. a.
Agri ſex annis culti typus judicii.65.a.
Agri gentinus.ſal.226.
Ahaſveri convivium typus vitæ æternæ.272.a.
Αἰών quotupliciter accipiatur.114.b.
Ἀΐς dicitur infernus.185.a.
Albanenſes negant extremum judicium.23.b. interitum mundi.125.b. infernum.197.a.
Albingenſes hæretici.197.a.
Almaricus hæreticus.ibid.
Ambroſius an æternitatem infernalium pœnarum negaverit.228.a.
Ἄμωμοι qui nam.312.b.
Amor beatorum mutuus.329.a.
Amethyſtus.268.a.
Anabaptiſtæ Chiliaſtæ.162.a. negant pœnarum infernalium æternitatem.228.b.
Ἀνάγκη quid notet.85.b.
Ἀνακύψατε quid ſignificet.106.a.
Ἀνάψυξις quid ſit.107.a.
Anathema maranatha quit ſit.16.a.
Andreas Muſculus diem judicii deſignat.67.a.
Angeli cauſæ miniſteriales extremi judicii.36.a. an ſint judicaturi.39.a. an judicandi.44.a. mali judicandi.39.b. mali an ante judicium extremum à pœnis immunes.40.a. Apoſtatarum judicium.98.b. miniſterium Angelorum finis mundi finiet.p.112.b. mali an igni extremi judicii ſubjecti.132.b. Angeli an per Chriſtum redempti.284.a. an ſint in loco.326.a. an à principio creationis beati.331.b.
Angelorum malorum judicium.18.a.
Anni Dei.141.b. Angelici & Prophetici.69.b.
Annus Iubilæus typus extremi judicii.271.b. vitæ æternæ. ibidem.
Anomæi hæretici.345.a.
Antichriſtus in extremo die judicandus.41.b. Pontificiorum Vtopicus.69. a. Occidentalis tyrannis. 74. a. Orientalis.74.b. revelatio ſignum finis mundi.78.b. cujuſdam Vtopici præſentatio, an ſignum finis mundi.91.a. ejus deſcriptio. ibid.
Apertio librorum. 45.a.
Apocalypſis Iohannis an ſit Canonica.172.b.
ἀποκαλύψεως dies vocatur extremum judicium.4.b.
ἀποκάλυψις τοῦ Χριστοῦ vocatur adventus Chriſti ad judicium.5.b.
ἀποκαθιστάναι quid ſit.107.a.148.b.
ἀποκαραδοκία quid ſignificet.86.b.153.a.
ἀποκατάστασις quid ſit 107.a.
ἀπόκειται quid propriè ſignificet.1.a.
ἀπολιθῶ quid ſignificet.139.b.
Apolinarius Chiliaſta fuit.159.b.
ἀπολύτρωσις vocatur Chriſti adventus.5.b. reſtitutio corporum.314.a.
ἀπώλεια vocatur mors æterna.207.b.
ἀποψύχειν quid ſit.85.b.
ἀπορία quid ſignificet. ibidem. damnatorum quid ſit. 219.a.
ἀφθαρσία eſt pars imaginis divinæ.142. b.
Apoſtaſia hominum cauſa efficiens inferni.198.b.
Apoſtoli & Sancti judicii aſſeſſores.36.b. quomodo ſint judicaturi.p.37.a. quomodo dicantur fundamenta. 267.a.
Aqua Arveria quid ſit.180.a.
Arbitrii libertas in futura vita.312.a.
Arbor vitæ typus vitæ æternæ.269.b. 270.b.
Arca Noæ typus vitæ æternæ.270.b.
Arcus divinus.179.a.
Ariſtoteles an ſtatuerit mundi æternitatem.126.a.
Armenii infernum negant.197.a. viſionem Dei intuitivam.344.a. de vita æterna.358.b.
Arnoldi de villa nova ſententia de die judicii.68. b.
Arrha ſalutis vocatur Spiritus Sanctus.280.b.
Ἀσωτία.104.b.
Aſutntha.ibidem.
Aureola vitæ æternæ.359.a.
Avernus dicitur infernus.185.a.
Averſio divinæ faciei.209.b.
Auguſtinus cur Oracula V.Teſt.dictis Nov.Teſtam.ſubjungat.6.a.

INDEX IV.

Augustinus Weber Chiliasta.162.a.
Aurum mundum quid denotet.267.b.

B.

בלה quid significet.117.b.
Baptismus ignis.20.a.
Bara quid significet.142.b.
Barathrum dicitur infernus.185.b.
Barbara Sigismundi Imper. conjux negat vitam aeternam.274.a.
Βασιλεία θεοῦ vocatur Christi adventus.5.b.
Βάσανοι damnatorum.213.a.
Basilidis coeli.255.a.
Beatitudo objectiva.277.a. formalis.ibidem. subjectiva.277.b. electorum quâ ratione Deo tribuatur.334.b. an sit habitus vel actus.ibid. quâ ratione Deus electus sit beatitudo.ibid an sit hominis accidens.335.a. an potius ad intellectum, quàm ad voluntatem referatur.335.b. an futuri gradus gloriae aeternae.336.b. Martyris argumenta gradus futuros gloriae aeternae negantis.342.b. Schönfeldii.343.b. an intrinsecè, vel extrinsece sit aeterna.333.b.
Beatitudines.259.b.
Beatis aberit peccatum.pag.295.b. ut & peccati causa.296.a. & peccati poena.297.a. mors item temporalis.ibid.
Beatorum sedes & status.255.a. Coelum quid.277.b. exercitia.360.b. felicitas unde appareat.289.a. ineffabilis laetitia & exultatio.305.a.
Beryllus.268.a.
Bibere vinum quid significet.171.b.
Beneficiorum Christi in extremo die consummatio.368.a.
Bona opera quatenus sint peccata.24.a. illorum studium.370.a.
Borboriani negant extremum judicium.23.b.
Borborita.ibid.
Burghans revelationes.69.a.

C.

Cain typus inferni.p.196.a. parens Epicureorum.p.197.a.
Calviniana vocabuli mundi interpretatio.113.a.
Calviniani derogant gloriae Christi judicis.33.a. de vita aeterna.361.a. salvandis.363.b.
Calvinus an negarit poenas infernales.240.a.
Canaan cur Judaeis promissa.92.b.
Candor vestium Christi.265.b.
Capacitas triplex.350.b.
Caput attollere quid significet.107.b.
Carmina de felicitate vitae aeternae.371.a.
Catenae caliginis quid sint.18.a.
Causa cognitio in extremo judicio.p.49.b. cognita decisio.50.b.
Cerinthus haereticus.125.a.158.a.358.b.
Chadasch de quo dicatur.142.b.
Chalach quid notet.117.b.140.b.
Chalcedonius.268.a.
Charep quid significet.218.a.
Chasma magnum.197.b.232.b.
Charach quid significet.218.
Chiliastae.158.a. erroris ipsorum origo.p.158 b. diversitas.165.a. refutatur.p.165.b. eorum argumenta.169.b. quid de vita aeterna sentiant 358.b.
Chilionitita.158.a.
Christi judicis in throno collocatio.48.a. transfiguratio.265.a. descensus ad inferos.195.a.
Christus an ut Redemptor sit ad judicium venturus.24.b. quomodo sit judex.27.a. an etiam secundum humanam naturam.28.a. secundum quam est omniscius.30.b. verax, justus.31.a. omnipotens.ibid. omnipraesens.ibid. adorabitur.31.b. cum divina majestate & gloria infinita ibid. an secundum humanam naturam tantùm sit causa administra.33.a. cur in nubibus venturus sit ad judicium.35.a. appellatur vita aeterna.107.b.253.b.276.a. Regnum Christi.97.a.107.a.166.a.
Christus an in forma gloriosa, an verò servi ad judicium sit appariturus.35.a. duplici ratione est noster Salvator.283.b.
Chrysolythus.268.a.
Chrysoprasus.ibid
Ciceronis sententia de mundi aeternitate.126.a.
Civitas sancta.266.b.
Claritas beatorum corporum.321.a.355.b.
Coelestium desiderium.369.a.
Coeli interitus describitur.116.& seqq. Etymologia.252.b. Homonymia.254.b. Synonymia.256.b. stellati an materia conflagrationis extrema excipienda.132.b. aeternitas probatur.133.b. instar libri complicatio.141.b. in fine mundi alteratio.147.a.
Coelum novum & terra nova.142.a. 256.b. coelum calorum.256.b. Empyraeum.pag.366.a. coelum naturae.254.b. gratiae.255.a. gloriae ibid. tertium.ibid. beatorum quid.p.277.b. an sit locus aliquis corporeus.278.a. 281.a. coelum aëreum.255.a.
Coelum aliter dicitur de creatore, aliter de creatura.ib. quintuplex coelum. ibid. variae coeli distinctiones.256 a. aethereum.255.a.
Cognitio Dei perfecta.309.b.
Colloquium beatorum suavissimum.329.b.
Comprehensio dupliciter accipitur.345.a.
Commessatio ante novissimum diem.104.a.
Concordia fraterna.106.b.
Confusio & ignominia damnatorum.218.a.
Conscientiae judicium.99.a. testimonium de vita aeterna.p.264.b.
Consociatio cum Deo & Christo.328.a. Angelis & omnibus beatis.328.b.
Consummationis seculi etymologia. p.112.b. homonymia.114.b. Synonymia.116.a. an sit futura 116.b. probatur Scripturae dictis. ibidem. rationum momentis.121.b. hominum suff agiis.123.b. Antithesis.12[illegible] gentilium de origine mundi sententia.p.126.a. consummationis causa efficiens 128.b. instrumentalis 129.a. Antithesis.131.b. materia.132.a. excipiuntur Angeli & homines.ibid. forma.136.b. finis.[illegible] adjuncta.158.a. tempus ibid. modus.175.b. cognitio ibidem. pugnantia.176.a. usus hujus loci. ibid. definitio.179.b.
Convivium pinguium.261.a. eidem comparatur vita aeterna.290.b.
Cor significat interdum rei medium.245.a.
Cornua Mosis.321.b.
Corona dicitur vita aeterna.258.a. beatorum justitiae gloriae: vitae.290.b.
Corpus Christi duplex personale & spirituale.37.a.
Corpora damnatorum quomodo in igne conserventur.225.b. corpora damnatorum spiritualia.p.232.a. in infernum projicienda.242.a. Daemonum quomodo igni sint subjecta.233.
Corpora beatorum an futura sint diaphora.355.b. an lux ipsorum

Judæi an ante novissimum diem in terram Canaan reducendi.92.a.eorum somnium de loco judicii.61.a. duplici Messia.100. a. de novo seculo eorum somnium.125.b.158.b. de Sabbatho damnatorum. 221.a.vita æterna.274.a. vestibus beatorum.pag. 357.b.
Judæorum sententia de signis extremi judicii. 88.a.an universalis quædam conversio ante diem novissimum expectanda.94.b.ipsorum triplex maledictio. 96.a.
Judex in extremo die tota sacrosancta Trinitas.3.a.etiam Christus secundum humanam naturam.33.a.
Judex extremi diei erit gloriosus. 101.a. omniscius.ibid. justissimus,potentissimus.ibid.
Judicia particularia. 18.a. quid a judicio extremo differant.98.b.discrimen.99.a.
Judicium unde dictum.2.a.justitia & judicium sæpè conjunguntur in scriptura. 3. b.extremum judicium. 4.b.quorum respectu dicatur.2.b. novissimum.4.b. doctrinæ hujus commendatio.1.b. Dei duplex.2.b. quomodo in hâc vita judicet.3.a. quot modis DEO judicium tribuatur.3.b.ejus ὀνοματολογία,ἐτυμολογία.2.a.ὁμωνυμία.2.b.συνωνυμία.4.b.an sit.6.a. ejus typi.19.a.testimonium Patrum.21.a.rationes. 21.b. negantes judicium extremum. 23. b. eorum argumenta.25.b. causa efficiens.26.a. antithesis. 26. b. impulsiva tam προηγουμένη quàm προκαταρκτική.35.b.causa instrumentales & ministeriales.36.a. materia seu objectum,tàm personale, ut Angeli mali.39.b.homines, Antichristus.40.b.antithesis.42.a.quam reale.44.b.antithesis 45.b. forma.48.a.solennis ad judicium præparatio.ibid. administratio.49.b.antithesis.53.a. quomodo tunc omnia sint manifestanda. 53. a. an per dies aliquot protrahendum.56.a.an sententia voce audibili proferenda.56.b.norma.57.b finis & effectus.59.a.adjuncta.60.a. locus. ibid. tempus.62.a. antithesis. 64.a.in propinquo esse probatur.70. a. an Christus nocte media Paschatos festum antecedente sit venturus.70.b.quo anni tempore rediturus.71.b. antecedentia signa remota. 72.b.propinqua & propria. 77.b.consequentia.96.b. cognata 98.b. pugnantia. 99.b.[illegible]sus hujus loci.100.a. judicii processus.110.a. quidsit.109.b.veterum sententia 110.a.meditatio ejus 111.a.
Judicium extremũ quatenus etiam piis tremendũ. 24. b.
Judicii Dei adversus Diabolos,& extremi judicii discrimen.18.a.98.b.

K.

Καινὸν de quo usurpetur.142.b.
Κάμινος ignis.216.b.
Καθὼς non semper est particula similitudinis.249.b.
Καταχθόνια quid significet.245 b.
קרן quid significet.321.b.
Κοπετὸς quid.86.a.
Κόψονται quid significet.ibid.
Κραιπάλη quid sit.104.a.
Κρῖμα idem sæpè quod κατάκριμα. 4. a.
Κρίνειν sæpè idem quod κατακρίνειν.ibidem.
Κτίσις quid sit.149.a.

L.

Lactantius Chiliasta.160.b.
Lapis de monte abscissus. 11. a.
Legis promulgatio.23.a.
Lex per Evangelium collustrata.57.b.
Leviathan.158.b.
Liberatio piorum finis consummationis seculi. 157. a.
Liber vitæ 45.a.divina omniscientia.ibid.Sacra scriptura.ibid. conscientia.ibid. testificationis humanæ. 45.b. accusationis Diabolicæ.ibid. justitia divinæ. ibid.
Libertini hæretici. 228. b. negant extremum judicium. 23.b.
Liberum arbitrium.312.a.
Libri aperti.17.b.45.a.tres cujusdam ex Veteribus.368.b.
Lignum vitæ.171.b.
Λιμὸς damnatorum.214.a.
Lingua quâ Deum glorificaturi.353.a.
Locus extremi judicii. 60.a. inferni.243.a. vitæ æternæ. 366.a.367.b.
Lothi eductio typus futuri judicii.19.a.
Lunæ & Solis obscuratio signum extremi judicii.82.b.
Lutherani an extremum judicium negent. 23. b.
Lutherus an falsus Propheta, quòd prædixerit diem novissimum esse in propinquo.72 a. an negarit gradus suppliciorum infernalium, 240. a. an felicitatem vitæ æternæ in corporalibus voluptatibus statuerit. 165.a.362.a. an gradus gloriæ negaverit.362.b.an Chiliasta fuerit.165.a.
Lux corporum glorificatorum.356.a.

M.

Machumet de judicii extremi continuatione. 56. a.
Mahumetani negant Christum futurum judicem.32.a.eorum sententia de mundo.125.b. de vita æterna.358.a.
Μακρόκοσμος.146.b.
Manichæorum decem cœli.255.b.error de extremo judicio.23.b.
Manna typus vitæ æternæ.271.b.
Manus Dei dicitur cœlum.256.b.
Maranatha an sit una vox. 16.a.
Mare an in fine mundi transiturum.136.a.
Mariam Pontificii Christo judici associant ut & Redemptori.285 b.
Martyr negat gradus futuros gloriæ æternæ.336.b.
Martyrium spirituale triplex. 360. b.
Μάστιγες damnatorum. 213.b.
Ματαιότης quid sit Rom.8. 151. b.
Melchior Hoffman diem judicii assignat.66.b.
Mensura superabundans est vita æterna.290.b.
Merces fidei nostra.250.b.
Μέριμναι βιωτικαὶ quid sint.104.b.
Μεταμόρφωσις Christi.265.b.
Μέθη quid sit. 104.a.
Methista Chiliasta.163. a.
Methodius de vita æterna. 358.b.
Μετασχηματίζεσθαι quomodo vertendum. 314.a.
Michaelis Balbi sententia de vita æterna.274.a.
Michaelis Stifelii fantasia. 66.b.
משפט variis modis accipitur.2.b.
Μικρόκοσμος homo est. 146.b.
Millenarii sive milliarii.158.a.
Ministerii Ecclesiastici in fine mundi abrogatio. pag. 98.a.
Misericors Deus homini communicat suam misericordiam.283.b.
Misericordiæ Doctores.228.a.230.a.
Monarchia quartæ insignis labefactatio signum finis mundi. 77.b.
Mons Domini.257.a. Thabor.265.b.
Montanorum significatio.265.b.
Mori quid.1.a.

Mors dicitur infernus.207.b.aterna.ibid.quid.ibid.temporalis à beatis aberit.297.a.
Morte quid terribilius.179.a.
Moses typus extremi judicii.65.a.
Motus beatorum corporum.357.a.
Mundi significationes.113.a. ejus substantialis interitus adversatur Chiliastarum errori.168.a.conflagratio an signum finis mundi.92.a. creationis & destructionis collatio 112.a.argumenta pro mundi aternitate.126.b. Mundi seductio desinet in futura vita.295.b.contemptus.369.a. Mundi amor.176.b.
Mundus primus ut aquâ, ita præsens igne peribit.129.b. an conflagratione periturus fuisset, si primi homines non peccassent.157.b.
Mundum non secundùm essentiam, sed qualitates interiturum multi ex Patribus statuerunt.136.a. argumenta pro asserenda mundi κατ' οὐσίαν destructione.138.b.antithesis.146.b.
Μώριας quid propriè significet.36.a.

N.

Nathanael Ælianus.de novo seculo.163.a.
Neopotiani haretici.358.b.
Nepos Ægyptius Chiliasta.162.a.
Nicolaus de Calabria haereticus.197.a.
Νῦν quid significet.106.a.
Non amplius esse quid sit.139.b.
Norma judicii divini.57.b.
Novi cœli & nova terra creatio.123.a.
Novissima impiorum.21.b.
Novissimorum immediata connexio adversatur Chiliastarum errori.168.a.
Nubes qualis futura sit, in qua Christus veniet ad judicium.34.b.& cur in illa sit venturus.35.a.
Nuptiæ agni vocatur adventus Domini.5.b.
Nuptiarum & aterna beatitudinis collatio.290.a.

O.

Obedientia Christi causa meritoria vita aterna. 283.b.
Ὀδύναι damnatorum.213.a.
Olam quid significet.115.b.
Ὀλόκληρον quid sit.312.b.
Ὁμοιότης cum Deo.347.b.
Ὀνειδισμὸς damnatorum.218.a.
Opera an tantùm judicanda.45.b. operum misericordiæ, cur tantum Matth.25. mentio fiat.46.a. an electis propter operum merita vita aterna reddenda. 47.a.281.b.
Orbes cœlestes quot.255.b.
Orbis totius conturbatio signum extremi judicii. 73.b.
Orcus dicitur infernus.185.b.
Orientem versus facta preces.60.b.
Origenes mundi successionē credit.125.b. de vita aterna.358.b.de salvandis.365.b. an negarit pœnas inferni esse aternas.53.a.227.b.
Ovibus cur comparentur electi.49.a.

P.

Papias Chiliasta.159.a.
Paracelsus Chiliasta.164.a.
Paradisus.256.b.typus vita aterna.ibid.& 270.b.330.b. ejus privatio.211.a.
Παράγειν quid propriè sit.120.a.
Παρέρχεσθαι quid significet.119.b.
Parturientium dolores.213.a.
Παρουσία vocatur adventus Domini.5.b.
Πᾶσα quomodo in Scripturis accipiatur.149.b.
Pascuis uberrimis comparatur vita aterna.290.b.
[illegible] li non baptizati an judicandi.43.b.
Patria cœlestis.257.a.
Paucitas salvandorum.364.a.
Pax dicitur vita aterna.258.a.
Peccata piorum an aequè ac impiorum sint publicanda in extremo judicio.53.a. peccati infinita malitia.195.a. causa.296.a. peccatum nullum in vita aterna. 295.b.
Pelagiani de vita aterna.358.b.
Pepuziani haretici.358.b.
Perditio quomodo infernus vocetur.207.b.
Perire quid significet.139.b.
Persecutio piorum horribilis signum finis mundi.74.a.
Petrus quid significet.265.b.
Φανέρωσις vocatur Christi adventus.5.b.
Phartolatræ Agnoetarum socii.30.a.
Philo. de pœnis infernalibus.239.a.
Phocas Imperator qualis.78.b.
Phœnix.146.b.
Photiniani Chiliastæ.162.b. de inferno.183.a. quem negant.197.a. de impiis.228.b. eorum damnatione. 239.b.vitam aternam negant.274.b. de visione Dei malè sentiunt.344.a.de salvandis.366.a.
Pii an judicium extremum metuant.24.b.109.a. quomodo judicaturi.37.a.quomodo in judicium veniant. 55.a. an peccatorum suorum in judicio extremo recordaturi.55.b.eorum in his terris conditio.167.a. 264.b.
Pix & sulphur inferni.216.b.
Plagæ damnatorum.213.b.
Planctus damnatorum.214.a.
Plinius.de mundi aternitate.126.a. de vita aterna. 274.a.
Pœnitentiæ utilitas.105.a.
Poetarum carminum authoritas.175.a.
Pontificii Christo Mariam in judicio associant. 32.b. Chiliastæ.69.a.164.a. signa judicii ext[illegible]mi multiplicant.89.b. liberationem ex inferno statuunt. 228.b.de vita aterna.359.a.de salvandis.365.b.
Porta inferorum.182.a. duodecim Apocalyptica. 267.a.
Præparatio ad judicium.48.a. ad vitam aternam. 280.a.
Preces in extremo judicio.106.a.
Precaturi cur ad Orientem se convertant.60.b.
Princeps hujus seculi.115.a.
Prodianitæ negant judicium extremum.23.b.
Proportio quantitatis & habitudinis.350.b.
Protoplastorum judicium.18.b.vita.263.b.
Puccius.de novo seculo.163.b.
Pulchritudo quid.323.a.
Puritas corporum glorificatorum.315.a.

R.

Rabini de objecto extremi judicii.42.a. ipsorum somnium de Iudæis in Canaan reducendis.92.a. de creatione inferni.202.b.
Reditus Christi ad judicium an opponatur præsentia in terris.33.b. an localis.34.b. cur in nubibus. 35.a.

ipsorum à luce Solis specie distinguatur. p.356.a. an eorum claritas offendet oculos intuentium. ibid. an possint se subducere à conspectu hominis nondum glorificati. 356.b. an in ipsis sint qualitates quatuor elementorum. ibid. an color nativus agat in humidum. ibid. unde eorum impassibilitas. ibid. an possint vulnerari. ibid. an inde auferenda gravitas. ibidem. an beati possint se movere in instanti. 357.a. unde eorum subtilitas. ibid. an vestibus induenda. ibidem. antithesis. 357. b.
Crapula & ebrietas quomodo differant. 104.a.
Creatio prima typus futuri judicii. 19. a. vitæ æternæ. 270.a.
Creatura quid Rom. 8.149.a.
Creaturæ irrationales an judicandæ. 44.a.
Credentes quomodo non veniant in judicium. 43.b. de vita æterna non dubitant. 287.a.
Crucis in cœlo apparitio, an signum finis mundi. p.91.b.
Cypriani Leovitii de anno judicii sententia. 67. b.

D.

DÆmones an futuri damnatorum tortores. p.236.b.
Damnatorum pœnæ quo respectu Deo tribuantur. p.201.a.
Damnatorum societas. 220.a. an retineant fidem & spem. 236.b. eorum actiones an omnes sint malæ. 239.a. an plures sint quàm salvandorum. 241.a.
David Georgius se filium David asserit. 32. b. Chiliasta. p.163.a.
Dei vindicis ira causa efficiens inferni. 210.b.
Dei visio. 298.a.
Denarius Matth. 20. quid. 342.b.
Descendens de cœlo civitas. 266.a.
Desertio Dei duplex. 210.a.
Δίψα damnatorum. 213.b.
Deus hujus seculi. 115.a.
Deus omnia in omnibus. 302.b.
Dextra felicitas. 49.a.
Diaboli seducentis malitia causa efficiens inferni. 199. a. persuasio. 296.a.
Diei novissimi appellationes. p.197. a. appropinquatio. 167.b.
Dies iræ. 4.b. Domini. ibidem. tenebrarum. 12.a. novissimus. 158.a.
Διακοσμοιλαc dies. 4.b.
Dilectionis beatorum perfectio. 313.a.
Diluvii & extremi diei collatio. 18.b.
Diluvium typus judicii extremi. 134.b. 175. b. inferni. p.241.a.
Δίψα damnatorum. 214.a.
Dipsas sit enecans. 296. b.
Domus Dei. 256.b.
Dos quid propriè significat. 316.a.
Dositheani heretici. 23. b.
Dotes corporis glorificati. 314.b.
Dubitatio Pontificia refutatur. 287.a.
יום variis modis accipitur. 2.b.

E.

EBrietas notat in Scriptura abundantiam. p.305 a.
Ecclipses an signa futuri judicii. 83.a.
Ejulatus damnatorum. 214.a.
Electi pauci. pag. 364.a. soli salvantur. 364. b. quinam. p.365.a.
Elementa mundi. p.114.a. eorum in fine mundi alteratio. 147.a.
ἐλευθερία gloria Electorum. 154.a.
Elias typus vitæ æternæ. pag. 272.a. extremi judicii. 20.a. 65.a. ejus Prophetia. pag. 64.a. Prædicatio ante judicium. 90.b.
Empecta negantes vitam æternam. 274.a.
Enoch quomodo de judicio extremo vaticinatus. 6. b. typus extremi judicii. 65.a. 90.b. translatio. 63. b.
Enthusiastæ de die novissimo. 66 b.
Entium series & connexio. 144. a.
Ἐπαίρειν quid significat. 107. b.
Epicuræi negant extremum judicium. p 23.b. infernum. 196.b. vitam æternam. 274.a.
Ἐπιφάνεια vocatur adventus Domini. 5.b.
Esaias serrâ ligneâ dissectus. 192.b.
Esdræ liber quartus an Canonicus. 173. b.
Esdræ Sacerdotis de mundi fine judicium. 65.b.
ἔσοπτρον quid sit. 346.b.
Evangelium norma judicii extremi. 57.b. ejus universalis prædicatio an signum finis mundi. 76. a. 89.b. an nondum sit in toto orbe prædicatum. 77.a. 90. a.
Eunomius hæreticus. 197.a.
εὐδαιμονία dicitur beatitudo. 289.b.
ἐξαπατᾶν quid significet. 66.a.
Ezechiel Meth vocat se Eliam. 163.a.

F.

FAcies Dei dupliciter accipitur. pag. 210. a. facie ad faciem quomodo quidam Deum viderint in hac vita. 348.a.
Felix Manichæus hæreticus. 125.b.
Felicitas beatorum ineffabilis. pag. 288. b. unde appareat. p.289.a.
Fideles. 364.b.
Fides an in damnatis maneat. 236.b. salvificans. ibidem. quomodo salvet. pag. 287. a. nostræ finis vita æterna. 250.a.
Filii hominis signum. 84.b.
Finitum an capax infiniti. 335.a. 350.b.
Flagella damnatorum. 213.b.
Fletus & stridor dentium damnatorum. 214. a.
Fletus infernales. 236.a.
Floriani negant extremum judicium. 23. b.
Formositas beatorum. 323.a.
Fornax ignis typus inferni. 196. b.
Fons vitæ. 269.b.
Francisci Puccii sententia de novo seculo. p. 163. b. de salvandis. 366.a.
Fratres Roseæ crucis Chiliastæ. 164.a.
Frigus inferni. 236.a.
Fumus infernalis. ibid.
Furor damnatorum. 219.a.

G.

GAlal quid significet. 118. a.
Gaudium Dei. 305.b.
Gaudium piorum dicitur vita æterna. pag. 258.a.
Electorum. 305.a.
verum. 306.a.
sincerum. ibid.
maximum. 329. a.
continuum. 306.a.
æternum. ibid.

Gehenna dicitur infernus. pag. 184. a. ejus ignis. p.184.b.
Gentilium de extremo judicio, cæcitas. pag.1.b. de origine mundi opiniones.126.a. ejus duratione.125.b. de inferno.196.b.
Genuflexio coram throno Christi. pag. 10. a. 27. b. 245.b.
Georgius David negat vitam æternam.274.a.
Gladius oris Christi.20.b. triplex.87.a.
Gladius occisionis magna.20.b.
Gloria Angelorum.32.a.
Gloria filiorum Dei. 258.a.
Gloria Dei finis vitæ æternæ.363. a. gloria Dei in extremo judicio manifestatio.59.a.363.a.
Glorificatio Dei.307.a. finis consummationis seculi.156.b. an beati externâ voce sint Deum glorificaturi.353.a. quâ linguâ.ibid.
Gnostici negant extremum judicium.23.b.
Gratiæ Dei quotuplices.209.b.
Gravitas corporum beatorum.357.a.

H.

Habitatio beatorum pulcherrima.330.a.
Habitaculum sessionis Dei.256.b.
Hæreditas dicitur cœlum.257.b.
Hæresium multiplicatio signa extremi judicij. 72. b.
Helle dicitur infernus.185.b.
Helias typus vitæ æternæ.271.b.
Heri.189.b. 202.b.
Herman Kisvvich hæreticus.197.a.
Hieronymus erroris Chiliastarum fautor.161.a. an negaverit pœnas inferni esse æternas.228.a.
Hieronymi de S. fide liber 5000. Judæos convertit. p.96.b.
Hierusalem cœlestis.143.b.257.a. pictura typus vitæ æternæ.266.b.330.b.
Hierosolymorum excidium typus finis mundi. pag.19.a.
Hiltenius. de tempore extremi judicij.68.a.
Hœdi sunt damnandi.49.a.
Hominis delinquentis culpa causa efficiens inferni. p.199.b.
Homines adsessores judicij divini. 36. b. pios igni extremi judicij non fore subjectos.132. b. quid de malis sentiendum.ibid.
Hominibus quid finis mundi finierit.114.b.
Hominum omnium coram tribunali CHRISTI congregatio. pag. 48.a. mundanorum triplex genus. p.113.b.
Honor beatorum mutuus.329.a.
Horreum Dei.257.a.
Horror damnatorum.219.a.
Hussitæ Anabaptistæ diem extremum designant. p.66.b.
Hyacinthus.268.a.
Hydriæ Cananææ typus extremi judicij.20.b.

I.

Iacobus quid significet.265.b.
Iaspis.267.a 268.a.
Ignis in fine mundi.129.a. qualis.129. b. origo & generatio.130.a. effectus & operatio.130.b. antithesis Pontificiorum cœlos stellatos excipientium.132.b. ignis elementum an interiturum.135. b.
Ignis inextinguibilis. 192.a. infernalis descriptio. 215.a. an materialis.232.b.
Ignominia damnatorum.218.a.
ἦχος quid denotet.86.b.
Illocalitas corporum damnatorum. 325.b.
Imaginis divinæ perfecta reformatio. 308.b. in hac vita inchoata.309.a.
Immortalitas futura vitæ.318.b.
Impalpabilitas beatorum.327.b.
Impassibilitas corporum beatorum. pag.320. a. unde. p.356.b.
Imperij Rom. omnimoda desolatio, an signum finis mundi.99.a.
Incredulitas damnationis causa. 200.a. 240.a.
Inebriari in scriptura quid significet. 260.a.
Infantes an secundùm prædestinationem judicandi. p.59.a.
Inferi quo respectu dicantur.246 a.
Infernalium cruciatuum præludia. p.194.a. degustatio. 194.b. gravitas.204.a. quantitas. 207.a. qualitas. ibidem quam describit eorum numerus.ibid. sunt mala & στερητικά.209.b. & θετικά.213.a. partim interna. 220.a. partim externa. ibid universalitas.219.b. continua quantitas. 220. b. tempus præparationis inflictionis.219.b continuitas.221.a. æternitas.222.a. antithesis.227.b. argumenta contra æternitatem.230.a. acerbitas 231.b.
Infernalis ignis quomodo agere possit in dæmones & spiritus. 234.a.
Infernus terribilis.179.a.
Inferni Doctrinæ commendatio. p.179. b. ὀνοματολογία 180.a. ὁμωνυμία.183. b. συνωνυμία. ibid. paraphrastica descriptiones.185.b. an sit.186. probatur ex Vet. Testam. ibidem. ex Nov. Testament. 192.a. exemplis.194. a. rationibus. 194. b. typis. 196.a. antithesis.196.b.
Infernus quid sit. 197. a. interdum pœnam, interdum locum significat. ibid. ejus causa efficiens.198.a. quando creatus. p.202.b. ejus causam adæquatam argumenta quædam oppugnant. 203. a. materia. 203.b. forma. ib. interna. ib. externa.232. a. an in illo sint vermes corporei. 235. a. an supplicia ibi corporalia. ibid. an in iis aliquis ordo.237. a. an gradus. 237. b. antithesis.239. a. causa finalis inferni. 240. a. objectum.240.b. subjectum. p. 242. a. adjuncta.243.a. Tempus & locus. ibid. & cognata. 246. b. pugnantia.247.a. usus hujus loci. ibid. quid sit.250.a.
Infideles an judicandi.43.a.
In medio quid significet.245.
Interitus dicitur infernus.207 b.
Invidia damnatorum.218 b.
Invisibilitas beatorum.326.a.
Iobi restitutio typus vitæ æternæ. 271.b.
Iohannes quid significet.265. b.
Johan. Erasmi de die judicij processus. 67. a.
Johannes XXII. negat vitam æternam.274.a.
Johannis Regiomontani de die judicij versus.67.a.
Josephi fratrum timor typus extremi judicij.19.b.
Joviniani de peccatorum paritate. 237.b. de vita æterna. p.358.b.
Ira Dei.200.b.209.a. eius perpetuitas.209.b.
Irenæus an fuerit Chiliasta.159.b.
Iris typus extremi judicii.19.a.
ἰσαγγελότης.314.b.317.b.340 b.
Israelitarum in deserto judicium.19. a. liberatio ex Ægypto. 19.b.
Ite maledicti.49.a. 58. a.
Jubilæum Israelitarum typus extremi judicij. pag.19. b.

Regnum Dei. p.97.b.171.b.& Christi. 97.a. cœlorum. 257.b.
Regni Christi conditio.22.b.92.166.a.272.b.
Regina Austri typus vitæ æternæ.272.a.
Repositorum Dei.257.a.
Rhamnusia pictura.23.a.
ῥοῖζος quid significet.121.a.
Roma & totus orbis defectio an signum finis mundi.p.91.a.

S.

Sabbathum typus judicii.65.a.
vitæ æternæ.270.a.
Sadducæi negant vitam æternam.274.a.
Σαλπιγγῶν quo respiciat.65.b.quid significet.84.b.
Σάλος quid sit.86.b.
Salus æterna.258.a.
Samaritani negant extremum judicium.23.b.
Samuel inter Prophetas.9.a.
Sancti appellantur nubes. 36.b. erunt adsessores judicii Christi. ibid.
Sanctuarium dicitur cœlum.256.a.
Sanitas beatorum.322.b.
נפש variis modis sumitur.2.b.
Saphirus.268.a.
Sapientia futura vitæ quatuor gradus.310.a. imperfectio ejus. ibid.
Sardius.268.a.
Sardonix.ibid.
Saturitas quid Hebræis significet.305.a.
Schamaim quid significet.134.a.
Scheol unde dictum.180.b. quinq; modis in Scriptura accipitur.181.a.
σχῆμα quid notet.120.a.
Schönfeld negat gradus futuros gloriæ æternæ. p.336.b.
Scorpio caudâ pungens.296.b.
Seculum aliud præsens, aliud futurum.114.b. à seculo in seculum.116.a.
Securitas supina signum finis mundi. 74.b. fugienda. p.106.a.
Sedes cœli.255.a. Apostolorum.360. b.
Sententiæ definitivæ promulgatio.50.b.
promulgatæ executio.52.a.
an voce audibili proferenda.56.b.
Separatio congregatorum in duas partes. 49.a. à Deo & Christo.209.b.ab Angelis.210.b.a beatis.211.a. à Paradiso. ibidem. à luce, gaudio, quiete & felicitate. p.211.b.
Septenarij numeri perfectio typus vitæ æternæ.270.a.
Serpens flatu urens.296.b.
Serpentum tria genera in deserto.ibid.
Servitus Judaica typus judicij.65.a.
Severus Chiliasta.160.b.
Sibyllina oracula de Chiliasmo.174.a. de ipsorum autoritate.ibid.
Signa mundi finem antecessura sunt vel remota ac communia.72.b.vel propria & propinqua.77.b.supra nos.82.b.intra nos.85.b.infra nos.56. b.cur Christus illa prædixerit.87.a. Antithesis.p.88.a.Judæorum signa.ibidem.Sibyllarum.88.b.Patrum.89.a. Pontificiorum.89.b. duplex signorum genus secundum Acostam.92.a.
Signorum variorum observatio,signum finis mundi. p.79.a.
Signum filii hominis.84.b.
Sinistra infelicitas.49.a.
Sinus Abrahæ.256. b.
Smaragdus.268.a.
Societas beatorum.329.a.
Sodomiticum excidium typus judicii extremi. 18.b.inferni. 194.a.196.a.
Solis defectus signum extremi judicii.82.b.
Sors piorum in hoc mundo.264.b.
Speculum visionis Dei duplex.344.b.
Sphæra cœlestes.255.b.
Spiritualitas corporum beatorum.316.b.
Stagnum ignis.216.b.
Status cœli.255.a.
Stella nova anni.1572. 143.a.
Stellæ de cœlo cadentes.83.b.
στενοχωρία quid sit. 193.a. damnatorum.216.b.
Stoici omnia peccata paria statuunt.237.b.
Stridor dentium damnatorum pag.214.a. an verus. p.236.a.
Subjectio Filii qualis.97.a.
Subtilitas beatorum.325.a. unde.357.a.
Summi boni tria genera.298.a.
Suavitas bonorum vitæ æternæ.334.a.
Symmachiani negant extremum judicium.23.b.
Συνέχεια de quo usurpetur. 85.b.
Συνοχὴ.ibid.
Συντέλεια quid denotet.120.a.

T.

Tabernaculum Dei.257.a.
typus vitæ æternæ.270.b.
תמך quid significet.141.b.
Ταρταροῦν quid significet.18.b.
Tartarus dicitur infernus.185.a.
Τέλος quomodo in scriptura accipiatur.pag.116.a.121.a. 250.a.
Templum Dei.257.a. in futura vita.268.b.Salomonis vitæ æternæ typus.272.a.
Temporis cessatio.143.a.
Tempus extremi judicii.p.62.a.71.b. novissimum.158.a. vitæ æternæ 331.b. παλιγγενεσίας.153.b.
Tenebræ quid in Scripturis significent.211.b.
Terra Canaan typus vitæ æternæ.271.b.terræ in fine mundi alteratio.147.a. sanctæ recuperatio an signum finis mundi 90.a.
Terrenorum contemptus.369.a.
Tertullianus Chiliasta.159.b.
Τετραχηλισμένα.101.a.
Thabor mons.265.b.
Thebith Ben Corath Judæus.255.b.
Theodori Suevitæ vaticinium de tempore judicii. p.66.a.
Thomas Scykerus Chiliasta.66.b.
Θρονῶν quid significet.65.b.
Thronus judicij.48.a.regius Salamonis.19.b.alius est Patris,alius Christi.37.a.
Timor alius est servilis, alius filialis.24.b.109.a.
Timor & terror damnatorum.218.b.
Θλίψις damnatorum.217.b.
Topazius.268.a.
Topheth dicitur infernus.184.a.
Torrens voluptatis vitæ æterna.260.a.
Trajani fabula.228.b.
Typi extremi judicii.19. a.
vitæ æternæ.265.a.

V.Valesini

INDEX IV. RERVM & VERBORVM.

V.

Valentini cœli intellectuales.255.b.

Vallis Iosaphat an sit locus futuri judicii.12.b.61.a.

Vniversitas creaturarum.153.a.

Venite benedicti.59.a.58.a.

Ventilabrum Christi.20.a.

Verba judicanda in extremo judicio.44.b.

Vermis rodens.190.b.impiorum.217.a.an corporei sint futuri in inferno.135.b.

Verno tempore Christus an rediturus? 71.b.

Vestes mutatoria.141.a.

Vestimentum veterascit.140.b.

Vestium Christi candor. 265.b.

Vestium usus an sit etiam in vita aterna.357.a.

Victorinus Pictaviensis Chiliasta.160.a.

Vigilantia vera quid complectatur.106.a.

Vincula damnatorum. 213.b.

Vinum defacatum.261.a.

Vinum bibere.125.a.171.b.

Vinum ira divina.194.a.

Virtutum cœlestium motus.84.a.

Virtutum habitus an in animabus beatorum mansuri. 355.a.

Visio Dei. 298.a. an beati clarè & intuitivè Dei essentiam sint visuri.344.a.ejus variis modi. ibid.ipsa probatur Scriptura. dictis.p.346. a. quomodo quidam in hâc vita Deum à facie ad faciem viderint.p. 345.b. 348.a. ex Patribus.349.a.ex adversariis.349.b.argumenta partis negantis.350. a. an beati essentiam divinã oculis corporeis sint visuri. 351.a.an per speciem intelligibilem.352. b. an indigeant aliquo lumine gloria.353.a.an in hâc vita alicui clara & intuitiva divina essentia visio contigerit.ibid.an visio beatifica possit esse comprehensiva, ibid. an beati Deum videntes omnia in Deo videant. ibid.

Visionis Dei carentia.209.b.

Visio Christi in extremo judicio piis erit benefica impiis terrifica. 35.b.

Visio Ezechielis typus vita aterna.272.a.

Vita anima duplex.207.b.

Vita alia temporalis & naturalis. 252.a. alia Spiritualis & super naturalis. ibidem. natura. 252. a. gratia. ibid. Dei. ibid. Christi. ibid. gloria. ibid. aterna praparatio.280.a.

Vita aterna finis fidei nostra. 250. a. articuli hujus commendatio.251.a. ὀνοματολογία. 251. b. ἐτυμολογία. ibid. ὁμωνυμία.253.a.συνωνυμία.256.b.an sit probatur dictis V.T.258.b. N.T.263.a. exemplis. 263.b. rationum momentis.ibid.typis & parabolis.265.a. Ecclesia Symbolis.274.a.eam negant Epicurai, Sadducai, Empecta. ibid. Photiniani. 274. b. an fuerit in Vet. Test. promissa. ibid. an natura nota.276.b. quid sit.277.a.ejus causa efficiens.278.a.meritoria. 283.b. instrumentalis.286.a. Materia.288.a. Forma. ibid.

Vita aterna felicitas in hac vita nobis est in comprehensibilis.pag.288.a. ejus beatitudo describitur.p.289.a. enumeratio bonorum. pag.295.a. qua vel privativa. 295.b. vel positiva. 298.a. & hac vel interna, ut Dei visio. ibid. in effabilis latitia & exultatio.305.a. Dei glorificatio.307.a.perfecta imaginis divina reformatio.308.b.perfecta Dei cognitio. p.309.b. voluntatis perfecta sanitatas.311.b.affectuum cum recta ratione conformitas.313.a. vel externa.314.a. quorum numerus.314.b.rationes numeri quaternarii.p.315.b. nomen.316.a. Spiritualitas. 316.b. immortalitas & incorruptibilitas.318.b.impassibilitas 320.a.claritas 321.a.sanitas.322.b. formositas.323.a.agilitas.323.b. subtilitas.325.a. illocalitas. 325. b. invisibilitas.326. a.impalpabilitas.327.b. suavissima consociatio cum Deo & Christo.328.a.cum Angelis & omnibus beatis.328.b. bona aterna vita universalia.331.a.continua quantitate.331.b.& qualitate.334 a. an futuri gradus gloria aterna.336.b.antithesis.342.b.

Vita aterna finis.363.a. objectum. 364.a. antithesis 365.b. subjectum.366.a. adjuncta, tempus, locus. ibid. cognata.368.a.pugnantia.ibid.usus hujus articuli.ib. definitio.370.b.

Vivere, id est, prosperè agere.251.b.

Vlulatus damnatorum.214.a.

Voluntatis perfecta sanitas in beatis.311.a.

Οὐρανὸς unde dictus.252.b.

X.

Xenophanes nec factum nec interiturum mundum asserit. 125. b.

Z.

Zelus infernalis ignis.216. b.

Zizavus.158.b.

Finis Indicis Quarti, Tomi IX.

Errata Tomi IX.

PAg.9.a.lin.16.leg.Psal.143.19.b.l.7.leg.lib.16.l.15.leg.hypocritæ.20.b.l.6.pro qua leg.quia.21.b.l.40.leg erunt.26.b.l.60 leg externo.27.a.l.. leg & veritate.32.b.l.65.leg.divinæ.33.a.l 8.leg.quorsum 36.a l.17.leg v.14.l.15.leg αὐτῶ. b.l.3 leg.cælum 37.b.l 62.pro quia,leg qui 44.b.lin.. leg.incredulitas.l.62 leg.unumquemque. 46.a.l 31.pro hæc,leg a. 49.a.l.47.leg.utrique 52.b.l.3 leg pelvi 57.a l. 24.leg libros.b.l.19 pro quæ leg. quæstione.lin.42.leg. commentum.61.b. lin.penultim.leg. concord.71. b. l 29.leg. ἀντίγραφος. 74 a.l.40. leg. eos. 78. b. lin.16 pro quæ leg quæ leg quod.l.22.leg Aventinus. 79 a.l. 29.leg vers. 29.81.a. l.6. leg. μεταφορικῶς. 87.b.l.5.leg. incurrunt 90.a.l.5.leg.angulus 93 b.l.63 leg .. 99 b.l 10 pro qua, leg.quas.107.a. ad marg l.1.leg.3.109.b l.7.leg.piis.111.a.l.35 leg recordaturus.b.l.29.pro pii.leg ii.l.46.leg. devorans.114 .. pro 21.leg.20.b l 23.leg excipiãtur.121 b l.25 leg vers.6.130.b.l.31.leg.dux.136.a.l.42.leg.solvenda.145.a.l.27.leg.Iuvencus.148 a ad marginem l ultima leg vers.26 152.a.l 63.leg.sub ennt.l.64.leg.pluvia.157 a.l.1.leg. seque.167 b. ad marginem.l.1.leg. dies.168.a.l.22 pro esse,lege.[illegible].181.a lin 19.leg שאול 193.a.l 27.leg.Iohan 6.213.a.l.15.leg.Psal.18.v.6.214.b.l.5.leg animabus.220.b.l.1.pro ser.leg.sed.223 a l.4.leg.erit.230.b. l. ult.leg. [illegible] l.52.leg. συμωναθημαν. 241.a.l.48 leg.octo animæ.142.a.ad marginem.l ult.leg.inferni.268.b.l.33.leg.arcam.286.a.lin.54,leg.causa 290.b.l.31 leg [illegible]num.306.b.l.11.pro in leg.iti.313.b.l.6.leg.erga 314.b ad marg.l 1.leg.quot.dele in 320.a.l.22.leg.nullis.321.b l.62.leg collocuturus.328.a.lin.6 leg [illegible]gantur 329.b.l 25.pro deinde leg de 347.b l.38.leg. המשכלים 338.a.l.18.leg utrobique.348.b.l 46.leg.extrinseca.357 b.l.65.pro futuri leg. præsen[illegible] 365.b.l.41.leg.efficit.

F I N I S